

FIGYELMEZŐ

AZ

EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

KIADÓ SZERKESZTŐK

SCHEDER ES VÖRÖSMARTY;

SZERKESZTŐ TÁRS

BAJZA.

1838. ELSŐ FÉLÉV.

PESTEN,

az Athenaeum' kiadó-hivatalában.

Hatvani utca 594 sz.

ÖZTÖRTÉNET

1833

NYELV-ÉRTÉKELÉS ÉS NYELV-ÉRTÉKELÉS.

NYELV-ÉRTÉKELÉS

NYELV-ÉRTÉKELÉS ÉS NYELV-ÉRTÉKELÉS

NYELV-ÉRTÉKELÉS

NYELV-ÉRTÉKELÉS

1833 ÉS 1834

NYELV-ÉRTÉKELÉS

NYELV-ÉRTÉKELÉS ÉS NYELV-ÉRTÉKELÉS

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Januárus' 2. 1838.

1. szám.

Tartalom: Hazai literatura. Egy pillanat mult évi literaturánkra, első közlés. — Szépliteratura. Fazekas és Kovács J. verseik (*D. Scheder F.*). — Egyház és vallás. Guzmics' Egyházi Tára. — Külföldi literatura. Szépliteratura. Bulwer' legújabb regénye: Maltravers Eugen. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

1. Egy pillanat mult évi literaturánkra.

Midőn a' Figyelmező egy új év' küszöbén az alig elmúlt visszapillant, nem tagadhatja, hogy azt csak élénk öröm' érzésivel teheti. Mert látja, miképen a' jó ügy' szeretete, noha az írói munkásságot buzdító külső ösztönök egy idő óta nincsenek növekedő haladásban, sőt valóságos — ámbár, mint hinni szeretjük, ideigleni — csökkenésben; mikép mondtam, a' jó ügy' szeretete, szilárd elszánással, még önáldozattal is előre iparkodik rögzös útain. Kevés ugyan az számra, mit a' mult év e' parányi literatura' tárának hozott, kevesebb talán, mint a' miket némellyike a' közelebb elmúltaknak, mellyekben bizonyos heveny neki-irramodás vétetett észre, írók' 's kiadók' részéről; de e' kevés közt aránylag jóval több a' jó, a' haszonvető, mint egyébkor; 's míg más nyelveken mind inkább szűkebb körben mozog a' tudományos mun-

kásság: alig maradt egy főbb ága is a' nálunk honosult tudományoknak, valami figyelemre méltó magyar munka nélkül.

Futólagos szemlénket a' nyelv- és széptudományokon kezdjük. Grammaticát, melly a' nyelvalkotmány' vizsgálatában előbbre vinne, nem kaptunk; de igen az eddig ismertek' helyes összeállítását Bitnicztől a' „Magyar nyelvtudomány“ első kötetében; és Sárosy Gyulától a' „Nyelvészkében“ a' paradigmák' tábláit, figyelemre méltó észrevételekkel. Elemi könyvet, a' németek' számára Hammerschmidt adott (ide tartoznék Mailáthénak 3-d. kiadása is); egy mást a' tótoknak Melczer Lajos, egyet az oláhoknak Malter, 's Töpler egy jó olvasó könyvet németek' számára 1). Szótár három jöve, Forgara siének magyar-német része, Beimel diák-magyarjának befejezése, és Richter-Schusterének magyar-német része egészen, valamint a' németnek is néhány szállítvá-

1) L. Figy. 1837. I. 207.

nya. — Más nyelveket tanít Lemouton „Ön-
álló német nyelvmesterében“; 's a' „Gyors
francia“ Sorcier után. Ide tartozik még
Mrakitch' Társalkodó tára tíz nyelven, mely-
lyek közt a' magyar is. A' széptudományokra
tartozik Bitnicz' magyar nyelvtudományá-
nak második kötete: az írásbeli előadás' ter-
mészetéről; Fejér Györgytől „a' szépmester-
ségek alapvonatokban“; 's Homokay Pál' poe-
ticája „Magyar költészet“ cím alatt 2).

A' philosophiai dolgozatokat most is
leginkább folyóiratinkban kell keresni; kül-
lön csak Vecsei és Fitos' értekezései jelen-
tek meg, a' philosophia' befolyásáról a' sta-
tusra; és az erkölcsiség' próbaköveiről 3).
Magda' programjával az ember' eredeti
formájáról 4) teszszük az átmenetet a' ne-
veléstudományra, hol először is, phi-
losophiai szempontból W a r g a J á n o s' mun-
kája tűnik szemünkbe: Az elemi nevelés' a-
lapvonatai 5); gyakorlati tekintetben pedig
Edvi Illés Pálnak, már is közönséges
hitelt és kedvességet nyert, Első oktatásra
szolgáló kézikönyve 6); mellynek példányai öt
hónap alatt elkapatván, javítva 's bővítve is-
mét sajtó alatt vagyon. Ide tartozó érteke-
zések: Steinackeré, asszonyink' neveléséről
7), Saskué „a' nevelés' alaptudománya“ 8);
ifjusági munkákul: Beöthy' Koszorúja 9), Pe-
regrinytől az Élethől szedett képek' csarno-
ka; így: A' kisded unokák 10): A' sokat
tapasztalt nevelő' beszélgetései stb, de főkép
Faludi Ferencz' „Udvari embere“ új ki-
adásban.

A' hittudomány' körében a' katholi-
kusok' részéről Guzmics volt munkás Egy-
házi Tárával (9 és 10. füz.) 11), a' pesti neven-
dék papság, Munkálatai' 4-d. kötetével 12);
a' rozsnyai megye, az Egyházi Töredékek'
6-d. füzetével; Lesnyánszky egyházi beszé-
dek' gyűjteményével; végre Papp László egy
helyes emlékiratot ada a' religióról 13). A'
protestánsok közt Salamon az Erdélyi pre-
dikátori Tárt folytatta (7. 8. köt.); szinte Er-
délyben Barránál jöve az Egyházi beszédek'
gyűjteményéből két kötet 's Beke Sámuel'
vasárnapi beszédei. Pesten Károlyi' bibliája
újra, díszes negyedréthben.

Több munka foglalkozik a' vallásnak a'
státushoz viszonyával 's a' vallás' szol-
gáinak világi jog- és hasznaival. Név sze-
rint az Albach' fordítója G. A., Richter En-
gelbert' könyvét adta: „A' ker. kath. vallás
leghatalmasabb védelke a' birodalmaknak és
thrónoknak“; 's egy névtelen Raedlinger' el-
hírheht munkáját: „Európának mostani meg-
rendült vallási, politicalai és polgári állapot-
járól.“ Hollók Imre rozsnyai prof. a' „Dézs-
mákról“ értekezett, 's Fogarasy Mihály az
erdélyi püspök' polgári viszonyait fejtegette.

A' törvénytudománynak, melly ed-
dig alkalmasint csak a' positivumnak külön
gyakorlati formákban elő- és összeállításával
foglalkozott, Szalay László, Themiszé-
ben (1. füz.), folyóírást nyitott 14). Tanító
könyveink Kunoss' Polgári magánjogával
(1. f.) 's Grúsz' compendiuma' fordításával
szaporodtak Szekrényesitől. Az új urbért ma-
gyarázák ez évben Sebessy, Medgyesy, Sár-
váry; Kucsera az első utu visszatételről ér-
tekezett. Fogarasi' törvénytudományi mű-
szótára második, bővebb kiadást ért; Káro-
lyinál a' kir. curia', Debreczenben a' tiszán-
tuli kerületi tábla' műszókönyve látott nap-
fényt. 'S így lassanként nélkülözhetők-
k lesznek a' törvénykezés' nyelvét tarkázó ide-
gen kifejezések, 's a' magyarok szorosb és
szorosb határozottságot nyernek.

(Vége következik.)

Szépliteratura.

2. Fazekas Mihály' versei. Összeszedte Lovász
Imre. Pesten, esztergami k(önyvnyomtató) Beímel
Józsefnél, 1836. 8r. 134 t. Ára 40 kr. c.p.

3. Kovács József' versei. Második kiadás. Ko-
losvár, 1835. 12r. 135 t. 20 kr. cp.

Fazekas azon kisded felekezethez tarto-
zott, melly debreczeni iskola nevet
viselhetne a' literatura' történetében, 's Föl-
divel kezdődvén, Csokonaiiban fénypontját ér-
te el, majd Kovács Józseffel a' színről is-
mét letűnt. Hatása a' korra és literaturára
sem fontos, sem terjedt és húzamos nem volt.
Elvei a' népi elem' fölvétele a' költésbe 's
a' forma', vagy inkább a' verselés' tisztább-
sága, azon értelemben, mint azt Rádai után
először is Földi gyakorlotta, 's ő és Hor-
váth Ádám még a' Magyar Musában érteke-

2) II. 193. — 3) II. 65. — 4) II. 327. — 5) II. 97.
— 6) I. 114. — 7) II. 257. — 8) II. 341. — 9)
I. 82. — 10) I. 82. — 11) I. a' mai számot alább.
12) II. 225. — 13) II. 324.

14) II. 136.

zés' tárgyává is tették. Ők azt hitték, hogy ha verseiket mértékre veszik, azok legott szépek is lesznek; de a' szépség nem hagyja magát megmérteni, és előleges schémákhoz utasítatni. Az imént említettem írók nem voltak minden talentum nélkül; Horváth Ádám tagadhatatlanul birt lyrai érrel, sőt Csokonaiiban ritka költői erők egyesültek: de hibázott, vagy ki nem fejtett benők az izlés, ez a' finom érzék, mellynek velünk születni kell, 's mint a' virág' illatja könnyen elrepes, ha szerencsés studiummal nem ápoltatik. 'S épen e' finomabb studium' elhanyaglása tette ama' más, nevezetes elemnek: a' népnek, kifejezésben és szellemben, keresését, veszedelmessé. Mert a' népi, hol izlés által nem tisztul, legott aljas, póri leszen. Ez volt sorsa a' debreczeni iskolának is, melly virágzása' korában kirekesztőleg a' „való magyar költészet“ birtokát követelte; míg nem a' melegebb és csinosabb Himfy által az egy darabig elfoglalt színhely' fenekére tolatott, 's majd a' birodalmát mind inkább terjesztő új iskola által végkép legyőzetett. Igylőn, hogy nem védetve egy nemesebb izlés' pajzsától, a' fényes hivatásu Csokonai' művei is, kevés kivétellel, egy pár tized alatt elavultak; társai pedig teljes feledékbe süllyedtek.

Ezek' egyike volt Fazekas is; és pedig annál inkább, mert dolgozásai itt ott elszórva, gyűjtő kézre nem találtak. Az a' kötet, mellyet már most D. Lovász' gondjainak köszönünk, a' maga idejében kétség kívül hasznos jelenés volt volna. Fazekasnak nem jutott az a' magasabb íhlet, melly érzésink' ömléseire 's gondolatink' röptére a' költői bélyeget nyomja; töle a' képzelem' szárnyalata volt megtagadva, érzetei, képei mindennapiak, kifejezése minden nemesség, kecs nélküli. De az ő korában legtöbb más, minden terv és tartalom nélkül öntötte lelketlen, ízetlen sorait. Fazekas, ha nem tömött is, legalább nem üres; ha nem költ is, de gondolkodik; neki eszméi vannak, ha prózaiak is; van meleg kebele, ha nem a' lelkesedés' heve is: 's ezeknek ama' lelki szégyenség' kora hasznokat vette volna.

Találunk itt dalokat, jól alkotott dalokat; néhány idylli képet; ódákat, némelly didacticus darabot — a' didaxis általában uralkodó iránya lelkének; néhány fordítást, 's vé-

gül az ismeretes, ponyvai kiadások által a' köznéphez is behatott „Ludas Matyi, eredeti magyar rege négy levonásban“ a' bécsi második nyomtatás után. A' jobb dalok közé tartoznak: Exsurge cor meum (14. l.), a' gondolat' tiszta, szabatos menetelével; a' Nyári-esti dal (15.), a' Gerlicze' keserve (47) lyrai menetelökkel; a' Hortobágyi dal (29.) valóságos népi bélyegével 's szabad mozgásával; Ki a' boldog (19) idylli világával; A' csermelyhez (89.) kedves naivságával. Ludas Matyi' újra olvasásához nagy kedvvel fogott rec., mint a' mellyben egykor nem kevesbbé gyönyörködött, mint bár ki más széles e' hazában. 'S ez a' feszült várakozás oka talán, hogy Ludas Matyi most nem tetszett. A' darab elmésen van vázolva, 's jó kedvvel, könnyűséggel 's valóságos népi hangon elbeszélve. De mégis csak vázolat, és pedig erőtlen vázolat; 's minden nyomon sajnáljuk, hogy egy bő comicai érrel bíró költő nem alkota belőle egy nagyobb művet, melly character, kor és történetek' víg festéseivel 's satyrai ostorával olly hathatós fogamatat ígére. A' kivitel tehát az, minek e' tréfás költemény hiával van; 's ennek kell a' szükséges, külső és belső motivációk' nem létét, 's a' korszín' halaványságát tulajdonítani. A' hexameter, melly pompás menetelével szintölly éles, mint mulattató ellentételt képezne a' tartalommal, itt elvétí hatását, mert felette hurczolódó, a' legmerészebb szabadságokkal teli, 's minden numerus nélkül való. Azonban literaturánknak efféle darabokban majd teljes szüke miatt, Csokonai' comicai hőskölteményei mellett Ludas Matyi is számot tarthat még sokáig az olvasók' jó kedvére.

Ámbár tehát Fazekas' versei literaturánk' állapotját 's közönségünk' nagyobb része' izlését tekintve, elkéstek; nem lehet azok' kiadását, nyelvtörténeti szempontból szívesen nem vennünk, 's a' kiadó' fáradozását teljes elismeréssel meg nem hálálnunk. Egyedül azon ohajtást legyen szabad e' helyt kifejeznünk, bár ő ez úttal auctora' élete, 's írói viszonyainak is szánt volna némi figyelmet, 's vezette volna be e' kötetet a' szerzőnek, bár rövid, életrajzával. Fazekas nem csak versszerző volt, a' literatura neki egyebet is köszön; az ő emlékezete drága, felejtethetlen a' tudomány' emberei előtt is. Nem szük-

ség itt Diószegivel közösen dolgozott füvész-könyvét, ama' nagy merénnyt említeni, 's kiszámíthatlan közvetett hatását kiemelni. Az a' természettudományokban korszakot alkotott, 's a' melly írói neveken áldás nyugszik, azok közt ragyogand mindenkor a' mi Fazekasunk' neve is.

Kovács Józsefnek szerencsésen elfelejtett versfaragásának második kiadására ellenben, nem vala szükség. Őt egyszer olvasnunk is több volt, mint elég. Őelőtte a' forma minden volt, 's nem lehet tagadni, hogy mérték, de főleg rím' tisztasága' tekintetében kevés párja van; de ez aztán mindegy is. A' legüresebb kebel' legvizenyösebb emanatiói ezek a' versek. Hagyjuk őt azoknak, kik rímtant írván, mintákra szorúlnak; 's azoknak, kik arra, mi az ízetlen, sőt az undorító, példákat keresnek. Vele azok is, ezek is boldogulni fognak, 's azért Kovács József is — nyugodjék békével!

D. Schedel F.

Egyház és vallás.

4. Egyházi Tár. Szerkeszti Guzmics Isidor bakkonybéli apát. Pesten, és Pozsonyban, 1832 — 1837. X. kötet, 8r.

Hogy a' czélszerű tudományos folyóiratok ma már elkerülhetetlenül szükségesek, a' legmiveltebb nemzetek' példája eléggé bizonyítja. Ha tehát honunkban is a' tudományok' különféle ágaiban hasznos folyóiratok keletkeznek, vagy pedig már sikerrel divatoznak, abban kiki nemzetünknek ébredező szellemét, 's a' tudományok iránti részvétét örömmel láthatja. Nem lehet tehát az Egyházi Tár' tudós, lelkes és fáradhatlan szerkesztőjének eléggé köszönnünk, hogy a' veszprémi és pesti egyházi folyóiratok' megakadása után e' Tárt már 1832-ben megindította, 's azóta az olvasóknak évenként két-két füzettel kedveskedett. Nálunk jelenleg az illy nemű folyóiratok nem egyedül tudományi, hanem egyszersmind nyelvisméreti tekintetből is igen kíváncsiak és szükségesek. Mert bizony idővel a' religionak nagy hanyatlását fogjuk tapasztalni, ha az egyházi nyelvet parlagon hagyjuk, 's e' részben is a' kor' józan szellemével előre nem haladunk. Mert nem mindegy, akár tiszta és művelt, akár pedig darabos, pór nyelven hangzanak le a' mennyei igazságok az egyházi tanítók'

ajkairól. Tudták, érezték ezt jól a' sz. atyák, azért többnyire nagy műgonddal írák most is csodált 's mindenkor haszonnal olvasható munkáikat.

A' religionak és egyháznak nem rendszeres, nem iskolai feszeccséggel korlátozott előadását, hanem azoknak aestheticai kifejtését, ábrázolását, világítását tűzte ki Tárának czéljául a' tudós szerkesztő. Kiviláglik ez az I-ső füzet' előszavából: „Minden religionak, úgy mond, három ideálja vagyon: az igaz, jó és szép; 's azért minden religionak van philosophiája, morálja és poesiése, jobban: aestheticája. Az első az ész, második az akaraté, harmadik a' szívé. Ott az alap, itt a' csín és kellem; közepett a' kettőnek koronája, az erény. — Minden igazságban, minden jóban ott lebeg a' szép, és csak ennek karján ragyog kellemmel ez is, az is az ember' arcza felé. Míg az igazat csak a' komoly hideg ész mutatja a' léleknek, míg a' jót csak ő parancsolja az akaratnak: annak hite komor, ennek tette sanyarú. Csak a' szépnek mosolygó arcza deríti fel egyiket is, másikat is; ez emeli fel a' lelket a' fő igazhoz, ez ragadja meg a' szívet a' szent iránt. Szép tevé, hogy a' fonákságokkal, tévedésekkel teljes pogány vallás magát az emberek között olly sokáig fenntarthatta; a' hellen rózsás kezek tevék e' csodát. Menynyit ígérhet ugyan annak kifejléséből, dajkálásából a' keresztény religio, melly örök igazságon, önkénytelen 's határtalan szereteten, 's rendülhetetlen bizodalmon, egy a' földből felemelő, a' halhatatlanság' tisztán boldog egébe kegyesen vezérlő reményen épült, 's az emberiség' jobb természetét úgy birja, hogy gyengéit is kimélve simítsa, 's édes anyai kezekkel nemesítse? Nem kell felednünk: „azt szereti isten, a' ki víg arczal áldozik; Jézus' igája édes, és az ő terhe könnyű.“ — Ennek a' jótévő religionak iskolája, szentelt temploma, az egyház; ő maga alkotta ezt a' roppant épületet magának, a' legreligiosusabb férfiak által, kik őt mennyekből hozák alá a' földre, a' végzetlennek kegytárából nemesítésünkre. Itt telepedett ő le, 's bár sok avatlan 's ügyetlen kezek között forgott 's változott külső alakja, az egyház' jobb szívű gyermekeit embereké edzé, mennyei, a' legvastagabb köd alól is kitünő, szelíd szellemével egyező in-

tézetek, eszközök által. Ezek: az isten' igéje, egyszerű természetes tyusban, 's az ennek szellemét titkon 's még is érezhetőleg 's érdeklőleg lehellő jelképek; annak hirdetői, ezeknek sáfaraik, választott, vagy önkényt vállalkozott, magokat feledő, ember-társaik' lelki javokért feláldozó — hivatalok' szentsége kívánja ezt — lelkes férfiak. Isten' igéje tehát, ennek hirdetése; a' szent szertartások és jelképek, melyekben a' religio mintegy megtestesülve mutatkozik 's így közli magát az emberekkel, 's azoknak elrendeltetésök, alkalmaztatások, 's az ezekkel élő és éltető emberek, teszik a' roppant intézetet, melyet egyháznak, szent egyháznak, 's mi magyarok, igen jól, anyaszentegyháznak nevezünk. — E' kettőnek, religiónak és egyháznak, kifejtése, ábrázolása, világítása, czélja a' jelen iratnak a' szép karján egyedül, minden félszege, haszontalan, sőt gyakran kárhuzatos elméskedések, felekezeti tekintetek, theologiai lelketlen feszegetések, vetélkedések, annál inkább embertelen kifakadások, csipkedések, körmölések, gúnyolások nélkül. Fő czél lélek- és szívképzés, mellynek minden alacsonytság, minden pöffedség, minden vadság ellensége. A' religio nem vélemény, 's az egyház nem vaskarú mostoha, hanem kegyes keblű édes anya."

Meg is felelt ígérétének a' szerkesztő, mert közlött sok hasznost, jót, és szépet édenről, religióról, egyházzól, nevelésről, egyházi ékesszólásról, énekről, régiségekről és jelességekről, jóltevőségekről; közlött levelezéseket, életírásokat, könyvismeretéseket és kivonásokat, — közlött az egyházi énekekhez kótákat, 's minden füzetben egy egy honi nevezetes templom' képét, és leírását, — adott ajándékol a' sz. írásból két könyvet: a' zsoltárokat és Jóbot, világos, jó fordításban. E' lap' körén tul vágna most ezeknek részletes feljegyzése, annál inkább bírálása. Ezt csak a' következő egyes füzeteknél tehetjük, mert a' mint a' X-ik füzet' végén olvasható, ennekutána az esztendő' hónapai' számához képest, négy négy ívből álló tizenkét fogatot adand évenként a' szerkesztő, 's pedig postán is, kiknek azon uton jártni kedvök leszen. Fog pedig egy egy füzet hat fogathól állani, templom vagy más épület, vagy elhalt nevezetesb egyházi fér-

finak képe minden füzetten, sz. írási ajándék pedig minden harmadik füzetten fog adatni.

Ha valaha, most bizonyára szükséges az egyháziaknak a' szentebb tudományokban napról napra tökéletesülniök, mert a' pusztat tekintetnek kora elmúlt, és örülünk, hogy elmúlt. Egyedül az öltözetért, ha bár bíbor legyen is az, senkit nem tisztelnek. Volt ugyan hazánkban is időszak, mellyben a' tudomány majd kirekesztőleg az egyháziaknál volt, midőn még a' zászlós urak között is találtattak, kik nevöket leírni nem tudák: most a' tudományok' és szép mesterségek' mezeje mindenfelé kiterjedt, a' tanult emberek' száma az alsóbb ranguaknál is szaporodott. Mennyivel inkább kell tehát nekünk egyháziaknak a' tudományokat szeretnünk, ha kötelességünknek megfelelni kívánunk, ha egyházi 's világi jogainkat föntartani kívánjuk. Hitessük el magunkkal, hogy azon jogok, melyeket egyedül az álgjuk' félelme öröz, csak rövid ideig állhatnak, midőn azok, melyeket józan ész, és igaz tudomány védenek, több századok' dühöngő viharai után is épen megmaradnak. Nem a' corpus iuris, nem a' tudományok, hanem a' mi sz. hitünk győzte le mindenkor a' világot. Ehhez ragaszkodjunk tehát, ezt tanuljuk, ezt örizzük, ezt védjük. A' részvétlenség, a' hidegség a' theologiai tudományok iránt az egész keresztény világ' illy kitűnő nagy forradalmának, tudományosságának közepette, az egyháziakban megbocsáthatlan volna, 's minden éber szellemű férfit méltán keseríthetne, mert ennek egy kárhuzatos lelki aléltság lenne elkerülhetetlen következtése, a' religiónak és egyháznak tetemes kárával és veszteségével. Rec'. legbuzgóbb ohajtása tehát az, hogy a' magyar clerus, melly a' nagyra, szépre 's jóra mindenkor lelkesen törekedett, ezen egyházi folyóírást, a' vesztprémi és a' közelebbi pesti egyházi folyóírást hanyatló sorsától dajkálása 's pártfogása által megmentse.

24.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Szépliteratura.

5. *Eugen Maltravers. By the author of Pelham etc. London, 1837. Sanders and Otley. 31½ sh.*

Az olly regény, melly a' szívet élénken meg nem indítja, nem sok becsű; úgy az a' novella is, a' mit félre teszünk, a' nélkül,

hogy kedélyünk anyagot gyűjtött volna továbbbi elméletre, fagyos és szegény. Az olvasók' legnagyobb része azonban minden ilyen mű könyvön a' pusztá események végett fut át. Azért azokhoz képest, kik Pompeji' utolsó napjai' elbeszélésétől nem válhattak meg, vagy a' római hazafiak' küzdelmeit mély megindulás nélkül nem olvashaták, csak kevesen fogják az érdemlett figyelmet olly műnek adni, mint Bulwer' e' legújabb regénye, melly tulajdonlag gondolati mű, gondolkozók' számára íratott. B. maga mondja, hogy önkényt hagyá használatlan mind azon közönséges színeket, mellyeket tárgya nyújt. Hőst, Eugent, születés, birtok 's életviszonyok, fényes helyzetbe tévők, kalandait tehát inkább nyugtalan, szenvedélyes véralkatának lázongásai szülik, mint az igyekezet, tapasztalást 's dicsőséget kivívni a' nyomor' kínai küzdelemben, mellynek martalékát remény nélküli lét- 's haláltusára űzik viszonyai. Ép' olly híven kerül B. a' mellék characterekben azon közönséges combinatiókat, mellyek elébe ötlének; inkább időz az emberi természet' ellenzeteinél 's ingékönyságánál, mint büntetteknél, vagy erényeknél, mellyek, jó csoportozatban, rembrandti képpé alakúlnak, melly ellenzeteinek ereje által tüstént meg- 's elragad. Ha B., mélységre törekedvén, néha igen is finomúl nem szakad-e meg, nem akarjuk itt taglalni. Ha nem ismerjük is el mindig a' gondolatok' igazságát: még is a' rajzok' finomságának 's az ecset' gyöngédségének kecske a' mester' kezét árulja el, 's kíváncsian nézünk M. E'. azon szaka után, mellyben a' szenvedélyek' vihara kizúgott, 's a' hős azon fellegekből, 's szélvészektől, mellyek szerencsáját e' beszély' végén eltördelék, kilép. Apró töredékek nem adhatnak helyes eszmét az olly munkáról, mint M. E., melly a' közönséges költeményektől annyira eltávozik. 'S azért olvasóink' tulajdon figyelmes olvasásának ajánljuk, kik sokkal több philosophiát lelendnek benne, mint futékony átforgatásnál hihetnék.

K. G.

Literaturai mozgalmak.

6. — Az újévi literatura alkalmasint itt van már minden formáiban. A' jelentett három zsebkönyvhez járult a' napokban a' Hajnal is: hazai almanach 1838. Szerkesztő Garay. Második év, Pesten, Trattner-Károlyi' sajátja. 286 lap 16r. öt aczélmetszettel; kötte 2 ft. 24 kr. cp. A' jelentéseken a' „Hajnal“ mellett zárjelek közt „Aurora“ is áll; arra való-e ez, hogy ki a' „hajnal“ szót nem érti, ennekutána megértse? vagy hogy a' könyv' neve ugyan: csak Hajnal, de a' könyv valósággal Aurora? vagy hogy Hajnal is, Aurora is? Ehhez képest hasznos lett volna talán még egy pár zárjel: Emlény, Arpadia, Aglaja; mintha ezt mondaná a' kiadó: mi kell, Emlény? ime itt van, higgyetek nekem ez az Emlény; vagy Aurora? higgyétek, ez Auróra, ez Arpadia, Aglaja, vagy Hajnal — egy szóval minden, a' mit akartok; ezt vegyétek! Az efféle kereskedési toladás vagy mystificáció — akár-hogy vegyük — mivel közönség' átellenében a' megbántásig gyermekes, 's a' gyermekességig — banga. — Kalendáriomaink is itt már. Tudományos becséért nevezzük először is a' „Magyar tudós társasági névkönyvet, astronomiai napkönyvet és kalendáriommal 1838-ra; továbbá a' Hazai vándort, Honi vezért, Házi barátot, Werfer' Filler-kalendáriomát és Heckenast' Közhasznu garasos kalendáriomát. Mint-hogy ezek többnyire egyszersmind népoktató könyvekül tekintethetnek, mellyek, a' mennyiben ügyesen készülvők, nem csekély hasznót árasztanak, vagy legalább áraszthatnak: a' Figyelmező sietni fog azokat érdemöknél fogva is minél előbb megismertetni.

A' már egyszer sajtó alatt levőnek hirdetett „Priesznitzi gyógmód“ leírása fordítása Barránál megjelent. Nem fogunk késni olvasóinkat ez, 's az efféle „népszerű“ orvosi könyvek' 's főképen az „általános“ gyógmódok' veszedelmes voltokra figyelmeztetni.

Egyházi literaturánk ez új évben élénkebb mozdulatokat ígér. Guzmics havi nyalábokban adandja philosophiai lélekkel szerkesztett tárá; Gyarmathy János, theol. dr., prof. 's a' pesti 'nevendékház' előljárója 's könyvtárnoka, a' már juniushban jelentett (l. Figy. 1837. I. 198) Magyar Sziont most indítja meg; hetenként két számmal, egy egy kislevelet, velin pap.; a' csötörtöki osztály' tartalma: „érdekes közlemények az egyházi tudományok, történetek' 's literatura' tárából“; a' vasárnapié: „Elme- 's szív-képző ismeretek a' religio, keresztény élet 's egyházi intézmények' tárából“; amaz tehát inkább egyházi olvasóknak, ez világiaknak van szánva; 's így a' két osztály külön is adatik 2 ft. 30 kron; a' kettő együtt 4 ft; postán 3 ft. 20 és 5 ft. cp.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint csötörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ara a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Velin példányok félékenként két forinttal drágábbak. Helybeliek évnegyedenként is válhatnak példányt. Kiadó hivatal Pesten, Batvani utca, 594. szám.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Januárus' 9. 1838.

2. szám.

Tartalom: Hazai literatura. Magyar tudós társaság' névkönyve. — Szépliteratura. Külföldi regénytár' 2-d. kötete. — Külföldi literatura. Szépliteratura. Gautier' új regénye. — Literaturaismeret. Örmény literatura, Neumanntól.

HAZAI LITERATURA.

Magyar tudós társaság.

7. *M. tudós társaság' névkönyve, astronomiai napkönyvvel és kalendáriummal 1838-ra. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel. IV és 120 l. 8-rétben. Ár 36 kr. cp.*

Előttünk fekszik hazánk' egyik tudós testületének névsora, rendszabásai 's határozatai, megtoldva hatodik esztendejébeli (1836) munkálkodását 's pénzbeli viszonyait tárgyzó jelentésével az igazgatóságnak; 's mit talán mindenek előtt kelle nevezni, a' menyiben előre bocsáttatik, egy astronomiai napkönyvvel (ephemerides astr.) és kalendáriummal 1838-ra, Nagy Károly r. tagjától.

Nem lesz érdektelen a' könyvecskével kissé közelebről megismerkedni. A' névsort magát illetőleg nincs mit észrevennünk, hanem hogy az a' magyar literatura' pártfogóit 's szerencsésebb előmozdítóit, egyet kettőt

kivéve, teljesen foglalja magában. Egyet kettőt kivéve, mert voltak, kik magokat elkülönözték, 's vannak kik még idegen nyelveken irogatnak, pedig a' m. academia csak a' magyar literatura' 's tudomány' embezeit fogadhatja be, mert „a' magyar tudós társaság' a' tudományok' és szépművészégek' minden nemeiben a' nemzeti nyelv' ki-míveltetésén igyekszik egyedül“ (Rendszab. 1.). A' sort megnyitja a' törvényes pártfogó, a' főherczeg nádor, 's az elnökség: gr. Teleki József és gr. Széchenyi István. Következik az igazgató tanács (melly 25 tagból áll), a' titoknok, a' tiszteleti tagok (összesen 20), erre 6 tudományos osztályban a' rendes (összesen 32), továbbá a' honi (össz. 89) és külföldi (össz. 12) levelező tagok, végre a' tisztviselők, szám szerint 7; az academia' ö sz ves személyzete pedig — mert némelyek két helyet is elfoglalnak, 178. — A' hozzáadásban találtnak a' m. tudós társaság' rendszabásai 's mindenek előtt e', már felebb idézett

nevezetes szabály: „A' magyar tudós társaság a' tudományok' és szépművészségek' minden nemeiben a' nemzeti nyelv' kimíveltetésén igyekszik egyedül.“ Nevezetes azért, mert sok tévedésnek szolgált forrásul. Az egyik rész a' tudományt vette fő dologul 's azt követelte, hogy nem magyarul irt tudós is ülhesen az academiában, hogy a' kitűzött jutalom-kérdésekre kiki tetszése szerint deákul, németül vagy francziául is felelhesen, stb.; mások a' tudományt mellőzve, csupán a' nyelvet veszik célul; míg egy harmadik párt vállat vonítva tagadja hogy az intézet a c a d e m i a, mert hiszem „csak tudós társaság.“ Az első párt' egyik szószólója, ki német munkáinál fogva is ösmeretes, egyik hirlapunkban, mellynek szerkesztője az „*Ungarns gesetzbender Körper auf d. Reichstage zu Preszburg 1830*“ 's a' „*Terra incognita*“, szerzője, 's kinek ügyünket, jelesen az 1830-ki országgyűlés' eredményeit ismernie kell, minap világosan kimondá, miképen a' tudomány az által sokat vesz, hogy a' m. tud. társaság, jutalom-kérdéseire csak magyar feleletet fogad el, mint a' mi által számtalan külföldi, sőt hazai tudós is, ki a' magyar nyelvet nem érti, kizáratván, a' concurrentia csak ama' kevés tudósra korlátoltatik, kik egyszersmind magyarul tudók is, tudósok is; és hogy melly könnyű legyen a' koszorúzott pályamunkákat magyarra fordítani, stb. Ha a' mondott tudós a' rendszabásokat tovább olvasta volna, nem kételkedem csak hamar meggyőződött volna, hogy a' magyar nyelv' kimíveltetése, ha nem fő, legalább egyik fő dolga 's foglalatossága a' m. tud. társaságnak. A' szóban levő rendszabások így folytattatnak: „A' hazai nyelvet egész gonddal csinosabbá és gazdagabbá fogja tenni; — gondja leszen, hogy a' nemzeti játékszín, egyik segéde a' hazai nyelv' kimíveltetésének, jó darabokban szükségét ne szenvedjen, stb. stb. Még sokkal világosabb ez a' m. tud. társaság' alaprajzából (L. az 1830-diki országgyűlés' írásait, 36-d. ülés, 472—499. l.; A' m. tud. társaság' évkönyvét, 1. köt. Pest, 1833, 100 l.; külön is nyomtatott magyarul 5000, deákul 600 példányban 's minden egyházi 's világi hivatal' ágazataihoz küldetett), mellyben ezt olvashatni: „A' mit az emberi lélek' természete nyilvánosságra

teszen, az iránt a' nemzetek' története minden kétséget kirekeszt; hogy t. i. a' tudományok és művészségek, mellyek az elmék és erkölcsök, a' köz és egyes intézetek' tökéletesítését eszközlik, csak olly nemzetekre áradnak haszonnal, mellyek azokat honi nyelven üzni, mívelni és az élet' szükségére fordítani egyesített erővel törekszenek.... A' magyar tudós társaságnak csak az van téve céljává, hogy munkálódása által hazánkban a' tudományok és szépművészségek honi nyelven míveltessenek; 's viszont ezek által a' nyelv maga, csinosulást, fenséget és bővülést nyerjen: ekképen pedig a' nemzeti elme és lélekerő szép és hasznos tudományok által időről időre kifejtve, saját fényében és méltóságában örök időkiig fennálljon..... Hogy a' tud. társaság a' tudományokat, művészségeket foganattal terjeszthesse, magyar nyelven irt különféle munkák' közrebocsátása szükséges“, stb. 'S ha mind ez még homályos volna, lássuk „a' felállítandó magyar nemzeti tudós társaságnak plánum“át (182% országgyűlés' írásai, 75-d. ülés. I. köt. 270. l.): „A' m. nemz. tud. társaságnak célja.... hogy általa édes hazánkban a' tudományok és szép mesterségek édes anyai nyelvünkön míveltetvén, így a' szép nyelv tökéletesedjék és mind szélesebb szélesebb kiterjedést vegyen, a' nyelvnek pedig ezen az uton való tökéletesedése és terjedése viszont éleszsze és terjeszsze nemzeti tudományosodásunkkal nemzetiségünket is. A' nemzeti tudományosodás megkönnyül az által, hogy ahhoz minden magyar, nemzeti nyelvén is eljuthat; mert elterjedvén a' nemzeti nyelv, ezen az oldalon is fog eszközölni a' nemzet' egysége, melly ismét mennyire nevelné a' nemzet' erejét, annyira meg van már mutatva, hogy abban többé kételkedni sem lehet.“ Így folytatja azután a' „Plánum“: „Szükségesnek vélem még is az elmúlt időkre és a' jelenvaló korra vissza és széllel tekinteni ezen szempontból. A' görög Pythagoras 's azon régi nemzeteknek első philosophusai jól beszélték az egyiptomi nyelvet, mellyen a' tudományokat titokban merítették; 's azok az egynéhány nevezetesebb görögök, kikkel ezek ismét a' ceremóniák' titkai alatt azokat közölték, Görögországban is, birtanak az egyiptomi bölcse-

séggel; de nem volt görög bölcsesség Görögországban mind addig, míg a' kimíveltebb görög nyelv alkalmatossá nem leve általadni az egyiptomi bölcseséget a' görög nemzetnek is. Így az első római-tudósok bizonyosan jól ismerték görög nyelven a' görögországi tudományokat, de a' Róma' bölcsességét még is csak a' deákul irt Cicerók, Senecák, Pliniusok stb munkáiban csodálhatjuk. Európában is, kivéven némely időszakokat, majd mindig voltak tudós férfiak, de a' tudományok csak egynéhány embernél 's azoknál is szent titok' leple alatt tenyésztek. Idegen volt a' nyelv, mellyen a' tudományok' ismeretére csak nagy munkával lehetne eljutni; azért a' nép' nagy csoportja egészen tudatlan vala, ennek setét tudatlansága pedig nem engedte a' nemzeti erő' kifejlődését, megakadályoztatta a' nemzeti jólétel és boldogság' virágzását, míg végre áttörvén az angol, francia, német 's olasz föld' tudós fiai a' régi előítéletek' korlátjait, a' tudományokat nemzetiékké tenni elkezdék, nemzeti nyelveiken kezdvén azokat művelgetni. Sebesen el kezdték a' tudományok azon országokban azonnal terjedni, mert a' jól ismert nyelven könnyű volt mindennek azoknak birtokához eljutni, mert már szabadon állottak mindenek előtt a' kútfőhöz vezető utak, a' kiknek vágyások volt azokból meríteni, 's így a' tudományok átmentek hirtelen a' mezei gazdaságba, a' kereskedésbe 's a' polgári jólétel' minden ereibe 's csak hamar hatalmasak, virágzók 's boldogok levének azon szerencsés országok. — Minekünk is voltak már régen zsidó, görög, de kivált deák nyelven tudós férfaink; sőt közelebbi időkben voltak, kik az európai pallérozott nemzetek' literatúráival ismeretesek voltak. Meg kell azonban vallanunk, hogy a' tudományos ismeretek nálunk is szembetűnő kiterjedést azolta kezdenek leginkább venni, miolta 1790-től fogva a' nyelv inkább műveltetvén, a' tudományok is a' nemzet' minden lakosaira inkább szét áradoznak. Mentől nagyobb előmeneteleket teszen tehát az édes anyai nyelv, hazánkban a' tudományok is annál inkább honiakká lesznek általa. A' czél itt elég világosan 's meggyőzőleg van kimondva. A' nemzet virágzó 's boldog akar lenni. Szükséges tehát, hogy azon ismereteket szerezze meg magának, a' mellyek 's úgy,

a' mint azok képesek nemzetet a' tudatlanság, restség' 's erénytelenség', 's mi ezeknek társaságában lenni szokott, a' szegénység 's boldogtalanság' porából kiemelni. Szükséges, hogy azokat egyes tagjai közt minél inkább terjessze: egyetértést 's együtt-munkálkodást csak némileg egyformán kimvelt tömegektől reménylhetvén. Mi hogy sikerüljön, szükséges végre, hogy ez a' gondolat' 's érzés' első 's legtermészetesb vívője, a' nemzeti nyelv által menjen végbe, 's hogy mind addig, míg a' tudomány maga nem jutalmazza meg magát, a' külföld' kirekesztésével csak ön fiait biztassa és segítse elő a' nehéz pályán. Van határa a' külföld' utánozásának 's a' külföldiek' pártolásának, melylyen mihelyt túllépünk, nemzetiségünket 's nemzeti kifejlődésünket, mellyet mindnyájan óhajtunk, tán örökre kockáztatjuk. A' külföldet utánoznunk, a' külföldieket pártolnunk, ott, hol tanulságos példányúl szolgálainak, szent kötelesség; mi ezentúl van, elfojtja inkább a' műveltség' csiráját, 's mi mindeneknél kárhozatosabb, gyakran a' műveletlenek' legjobb birtokát, a' kifejlődhetést is veszedelmezeti. Midőn a' m. tud. társaság jutalmakat hirdet, leginkább a' tudomány' terjesztését veszi tekintetbe. Azt kívánja, hogy ama' sok, tanulásában elkedvetlenedett 's fél uton megállott tudós-nak, ki megannyi középpontja különböző népcsoportoknak, további haladásra alkalmúl 's ösztönül szolgáljon; jól tudván, miképen a' művelt külföld 's hazánk között csak ez a' lényeges különbség van, hogy ott a' közhasznú, sőt gyakran tudós ismeretek is, az alsóbb osztályokba 's így a' népeletbe is behatottak már, míg azok nálunk, mint hajdan Egyiptomban, csak kevesektől kezeltetvén, a' közre majd semmi befolyással nincsenek. De ha már a' külföld' példáit idézzük, én viszont ezt kérdelem: miért terhelik némely felvilágosodott kormányok némely áruknak országokba bevitelét? vagy ha ez hozományos dolog volna, a' mint hogy legnagyobb részt az is: miért egyeznek meg az éjszak-amerikai szövetség' egyes tartományai 's grófságai ilyenekben: hogy csak a' tartományban vagy grófságban készült ilyen 's ilyen gyárművel fognak élni? — A' tárgy, mint látszik, felsőbb álláspontra vezet, mellyből kiindulva bátran állíthatjuk, hogy a' m.

tud. társaság' alaprajzának alkotói a' czélt nem csak nem tévesztették, hanem annak elérésére a' leghathatósabb eszközöket is választották 's így a' nemzet' köszönetét lehető legnagyobb mértékben megérdemlették.

A' második párt összehasonlíja tud. társaságunkat az „Académie française” — zel vagy a' „della Crusca”-val, hogy mind a' kettőnek szerkezeti 's elvi hibáit 's tévedéseit reánk is foghassa. De valamint quarante és quarante-deux nem egy, úgy nem egy a' mi academiánk, melly a' nemzet' értelmességét együtt-munkálkodásra szólítja fel, amazzal, mellynek más elidegenítő tulajdonai mellett fő törekvése volt a' nyelv' 's ízlés' egyedüli birtokát magához ragadni, hogy így azon intézet, melly az udvar' önkénye előtt számtalanszor görbédett, szabadon 's önkényesen uralkodhassék a' letiport nemzeten. Ugyanazon okból nem egy a' „della Crusca”-val, melly Tasso' üldözéséről hírhedett el. Igaz, közös céljuk is van, a' nyelvmívelés, de ezt a' mi tud. társaságunk más uton reményli eszközölteni, azért szólítja fel a' hazai tudósokat, hogy közöljék vele észrevételeiket, a' mint közölték is már sokan; azért hagyja meg egyes tagjainak írásmódjokat, szókötesöket, szóval egész nyelvöket. 'S ha valamit követel, az csupán csak az, hogy a' nemzetet vezesse, nem pedig, hogy az Académie française' módjára neki törvényeket szabjon. A' mi tud. társaságunk inkább az „Institut de France”-szal összehasonlítható, vagy még inkább a' müncheni és berlini academiákkal, azon különbséggel, hogy nekünk törvénytudományi osztályunk is van.

A' harmadik pártnak elég megmutatnunk, hogy az 1827-diki 11-ik törvénycikkelyben, mellynek erejénél fogva a' m. tudós társaság felállott, ez találtatik: §. 1. Ut societas erudita seu Academia hungarica e fundo, per spontaneas et liberas oblationes composito, fixam sedem in Libera Regiaque Civitate Pestiensis habitura, ocyus, brevissimo, quo fieri poterit, tempore erigatur stb. Sőt a' királytól megerősített alaprajz csak academiát említ a' következő helyen: „Delectis in medium societatis hujus quibuscunque sociis titulo: membrorum Academiae hungaricae expositiva eatenus edita benigna concessione Regia uti licet” stb. L.

1830. országgyűlés' irásai I. 482; valamint V. Ferdinand királyunk Ó. F. is a' Pozsonyban, oct. 6. 1830 a' koronázási ajánlat' tárgyában költ k. kir. leírásában így szól: „partem vero in augendum Academiae hungaricae fundum hisce benigne vovemus.” 1830. országgyűlés' irásai, 125 l. — De mint-hogy a' név nem változtatja a' dolgot, ámbár a' társaság' tekintetere némi befolyással van, tovább megyek.

A' rendszabásokra következnek „a' m. t. t. utasító határozatai tagokra, munkálkodásokra, 's némelly egyebekre nézve, a' VIII-d. nagy gyűlésig bezárólag.” Itt a' második fejezetben, melly a' munkálkodásokat tárgyalja, öt fő cikkely fordul elő: I. Évkönyvek (ezeknek harmadik kötetéről mihelyt megjelenik, bővebben lesz szó); II. Tudománytár (szinte); III. Nagy jutalom; IV. Jutalomtételek; V. Nyomtatás végett beadott kéziratok' megvizsgálása és kiadása. A' nagy jutalomra nézve „az osztályok nagy gyűléskor okokkal támogatott megismertetését adják be a' mult évben kijött, osztályokhoz tartozó, figyelemre méltóbb 's természetöknél fogva jutalom alá eshető könyveknek. Ezen osztályi tudósítások felolvastatnak, 's tekintettel azon osztályokra, mellyekben szóba jöhető munkák jelentetnek, egyenetlen számú küldöttség választatik. E' küldöttség az osztálybeli tudósítások' nyomain, és saját utánjárás' segédelmével, hasonlóan azokra alapított javaslatot terjeszt a' nagy gyűlés elébe azon munkák iránt, mellyeket jutalomra, vagy dicsérettel említésre méltóknak tart. Az ülés ekkor tanácskozik e' javaslat felett, 's azt akként állapítja meg, a' hogy a' többségnek látszani fog.” A' negyedik cikkelyben ezt olvassuk: „Az osztályok, a' szerint mint azokat a' sor éri, három három kérdést ajánlanak a' nagy gyűlésnek.” „Jutalmat ugyan csak a' legjobbnak vallott felelet kaphat, azonban igen becses másod, sőt harmad rangbeli munka is kijöhet tiszteletdíj mellett.” „A' drámai jutalomért versenyző munkák' megvizsgálására a' nagy gyűlés, nyelvtudomány' osztályabeli vagy az e' nemben jártas t. és r. tagok közül mindig egy évre, öt bírálót választ, kik semmi ürügy alatt nem vonhatják ki magokat e' foglalatosság alól. Ha azok közt, kikre az érdeklött czimeknél fogva a' választás eshet-

nék, volna ki maga is dolgozott pályamunkát: az köteles azt általánosan bejelenteni, mert az ilyen bírónak nem választathatik. Itt fordulnak elő a VIII. azaz tavali nagy gyűlés e nevezetes határozati: *Bármely jutalomra egyszer beküldött pályamunkát, szerzője vissza többé nem kúszhat.* „A pályairatok idegen kézzel legyenek írva. Ha pedig a jelítség levél felbontása után kitetszenék, hogy a munka saját keze írása a szerzőnek, ez a jutalomtól elesik.” „A bírálókkal akár levél által, akár másképp közlekedni tilalmas lévén a szerzőnek, ha a jelítség levelék felnyitása után még is kitudódnék a levelezés, az ilyennek kézírata a jutalomtól elmozdítatik. Egyébiránt a netalán értesített bíráló kötelessége eziránti jelentését lepecsételt levélben a kis gyűlésnek beadni, mely jutalomkiosztáskor felnyitattik.” „A pályamunkák kézíratai a társaságnál maradnak.” „Mindennemű pályamunkák beküldése határnapjaul olly nap rendeltessék, melyre közvetlenül kis gyűlés szokott tartatni.” — Miből szoktak állani a jutalmak, azt alább példában látandjuk.

Az erre következő legközelebbi tárgy a „Jelentés a társaság 1836-beli munkálódásairól 's pénztára' mibenlétéről.” A személyzeti viszonyokat elmellőzve, valamint a nyelv körüli munkálatokat is, a kiadott munkák között legelőször 8 kötet (130 ív), tudományos és 6 szépliteraturai tartalmú (41 ív) taláunk. A jutalmak ezek voltak: 1) egy nyelvtudományi, 100 arany; 2) egy filozófiai, 100 arany; 3) a rendszeres drámai jutalom, szinte 100 arany, de mely ki nem adathatott; 4) a nagy jutalom, 200 arany. 'S így ez esztendei jutalmak 400 aranyra mentek. A játékszíni küldöttség, 12 új darabbal nevelte a nemzeti játékszín repertoriumát. A pénzbeli viszonyok előtt még a tudományos utazások, a könyvtár, a kézírattár, a pénzügyi eredmény 's a természetiek tára említetnek. Az első cím alatt olvassuk, miképen Döbrentei Gábor kiküldött a pozsonyi, nagyszombati, komáromi 's palotai levéltárak azon célból megtekintésére, miféle régi m. irományok találtak azokban, 's milly adatokat nyújtanak azok a magyar nyelv egykori divata' historiájára nézve. A könyvtárt többben nevelték; a pénzügyi eredmény, de kivált a természetiek

tára' növekedése ez uttal, úgy látszik, csekély volt. A pénzbeli viszonyok legnagyobb figyelmet érdemelnek. Ugyan is 1836 végén:

I. Bevétel:

	p. for. kr.
1835-diki pénztár maradvány dec'. fogytán	6960 56 $\frac{2}{10}$
Lefizetett alapítványok 's adományokból	5140 —
Alapítványi kamatokból 's évenkénti holtig-ajánlatokból	15388 —
Hitelezvényi kamatokból	2757 45

Az összes bevétel 30246 41 $\frac{7}{10}$

1836-ban ezen 's mult évekről fizetetlen maradt:

Alapítványi kamat	4360 —
Hitelezvényi kamat	1753 12
Holtig-ajánlat	1550 —

Az összes maradványtartozás 7663 12

II. Kiadás:

Hitelezések	6200 —
Titoknok', helybeli 's vidéki rendes tagok', tisztviselők', másolók' és szolgák' díjaira	8984 27
Fizetetlen vidéki r. tagok' nagygyűléskori napdíjaira 's utazási költségeire	649 24
Könyvek' kiadására a mellékpénztárnak fizettetett	2000 —
Hivatalos nyomtatásokra, oklevél készületi, könyvtárusi 's kötési költségekre	544 33
Butorozásra	317 16
Házbérre	900 —
Irományszerekre, világításra 's fára	370 54
Jutalmazásokra	2021 —
Játékszínre	489 —
Posta 's elegyes apró költségekre	296 12

Az egész évi költség 22772 46

'S így kivonván a bevételből 30246 41 $\frac{7}{10}$

a kiadást 22772 46

marad a főpénztárban 1837-re 7473 55 $\frac{3}{10}$

A mellékpénztár állapotja 1836 végén.

Bevétele:

1835-diki pénztár-maradvány	3157 14
Az alaprajz szerint évenként nyomtatásra rendelt	2000 —
Kölcsönvétel a főpénztárból	1800 —
Eladott könyvek' árából	4429 18

Összes bevétel 11,386 32

Kiadása:

Kiadási összeség nyomtatásra 's ezzel rokon neműekre, 's tartozás' visszafizetésére	10206 56 $\frac{3}{10}$
Ezt levonván marad 1837-re	1179 35 $\frac{1}{10}$

Ezekhez úgy hiszem, nem kell magyarázat.

A ki a külföld intézeteit ismeri, a ki tudja, hogy a jelesebb párizsi tudósok (a szép-

literatúrával foglalkozókról nem szólok, mint kiket másutt a' nagy publicum szokott pártfogolni) egyenként két annyira mennek, mint itt a' titoknok, helybeli 's vidéki rendes tagok, tisztviselők, másolók és szolgák együttevée, holott Párizsban annyi az academiának szolgáló könyvtár 's egyéb gyűjtemény, nem említve a' kísérletekre (experimenta) 's észrevételekre rendelt roppant summákat; — az a' ki mind ezt tudja, ha még meggondolja, milly csekély itt a' „könyvek” kiadására” rendelt summa, 's hogy az academia majd az egyetlen egy magyar könyv-kiadó, annak bámulnia kell e' szegény intézet' terjedelmes munkálkodását, 's áldania azokat, kik önmagokat feláldozva csak a' hazának és nemzetnek élni fő foglalatosságokká tették .... Ne csüggedjünk el, atyánkfiai, eddigi munkálkodásunk is már olly szép gyümölcsöket hoz, nyelvünk majd nem a' megállapodhatásig kifejtve, tudományunk virágozhatásnak eredve .... csak egy lépést még, 's beállhatunk a' többi mívelt nemzetek' sorába! —

Hátra van még az itt előre bocsátott astronomiai napkönyv és kalendárium 1838-ra, Nagy Károlytól. Ennek tartalma röviden a' következő: jegyek és rövidítések; az állat-kör' jegyei; nap', hold' és planeták' jegyei; fogyatkozások; nap' belépte különböző állatkör-jegyekbe; a' hold' változásai; időszakok (itt a' kelet is figyelembe vétetik, nevezetesen előfordúl: a' perzsa Yezdegird' szaka; az örmény számlálás; Salivahana; Vikramaditya; Bengalee stb.); számok és ünnepek; zsidó kalendárium; török kalendárium; végre a' mi számlálásunk szerint a' következő adatok: héti napok, hónapok, évi napok, évek részei, nevek és ünnepek, középidő délben, nap' felkelte 's lementé, csillagidő délben, hold' felkelte 's lementé, hold' kora, égi jelenetek, planeták' felkelte, lementé 's delelése. Ide járulnak a' napkönyv' és kalendárium' végén: A' napi rendszer' elemei két táblán; továbbá a' fő csillagok' helyei 1838-ra Bessel szerint; observatóriumok, azaz föld pontjai, melyeken égvizsgálatok tétettek; a' legnevezetesebb hosszmerők' (lábak) és szintűgy a' legnevezetesebb mérföldek' összehasonlítása.

Miután az emberi ész az ég' birodalmában újabb időkben, olly nagy hódításokat

tett, az égtudomány, úgy látszik, nemzedékünk' kedveltebb tudományai közzé tartozik. Innen van, hogy azon napkönyveken kívül, melyek tulajdonképen csak csillagászok' 's hajósok számára készültek, mint a' „Connaissance des tems”, a' „Nautical almanac” vagy a' „Berliner Ephemeriden” 's egyéb effélék, más közhasznúabb 's rövidebb napkönyvek is keletkeztek, mint Littrow' ismeretes kalendárioma minden osztályok' számára, Schumacher' évkönyve (I. Figy. 1837. II. 42 sz.) 's legújabbban nyugalm. würzburgi prof. Schön' astronomiai zsebkönyve. Ama' bővebb munkák', kivált a' „Connaissance des tems” elrendezését leginkább tanulhatni a' következő című munkából: „Astronomie pratique. Usage et composition de la connaissance des tems, par Francoeur, Paris, 1830.” — Littrow, Nagy' adatai kívül, a' nap- 's holdnál még a' hosszas elhajlást is adja, a' planetáknál pedig a' napközponti hosszát, egyenes emelkedést (ascensio recta) 's elhajlást is. A' mi az elsőt illeti, mint-hogy a' csillagidő közép délben a' nap' egyenes emelkedése helyébe vétethetik, még csak az elhajlás hibáznék, de melyet szükség' esetében a' napévből lehet kiszámítani, az az a' fölkelet 's lemenet közti időből. A' holdnál ez azonban sokkal bajosabb, sőt kivihetlen; szintűgy vagyunk a' planetákra nézve is. Rec. a' napra, holdra 's planetákra nézve az egyenes emelkedést 's elhajlást adta volna, mi által ezen égi testek' állása egyszerűen meghatároztatik, a' felkeltöket 's lementöket tárgyazó rovatakba helykimélés végett csak tizedeseket használván.

A' hozzáadás, a' legnevezetesebb hosszmerők' 's mérföldek' összehasonlítása igen hasznos. Hiányzik még a' tér- 's tartalommérők', valamint a' pénzek' előadása, melyeket hihetőleg a' jövő évi folyamathban veendünk.

V. A.

Szépliteratura.

S. Külföldi regénytár a' legkedveltebb idegen új írók munkájából (munkáiból). II-dik kötet. Frock Jonathán, Zschokke után if. Gyergyai Ferencz. Oroszlánymátka, Isidor után Szende Kálmán. Kolozsvárt, Tilsch és fia tulajdona. 1837. 8r. 115 és 100 l. a' k. lyceum' betűivel.

Ha ezen külföldi regénytár' kiadóinak hiszünk, úgy Zschokke és Isidor vannak most nálunk a' napi renden, 's legkedveltebb új írók is különösen ők lesznek a' regény' meze-

jén, nem azok, kiket újaknak és kedveseknek mond az olvasók' europai közönsége: mi arra mutatna, hogy izlésünk eredeti maradott és szűz. — De nem, olvasó közönségünk nem hisz e' gyűjtemény' címlapjának, 's hogy nem hisz, azt a' critica' ügyekezeteinek köszönheti. Az Oroszlánmátkáról emlékezett már valaki e' folyóírásban, csak egy pár szóval ugyan, de illyes mívről ennyi is elég. Ennek meséje csak egy másfél mérföldnyi, mediatizált német herczegség' belletristájának fejében támadhatott, és szívesen hiszem, hogy a' társalkodás is ott épen olly természetes, 's olly nemesen egyszerű, minőnek a' jelen munkában festetik. — Frock Jonathan, gyűjteménybeli társához mérve, jeles egy munka: pedig különben természet és egészség ebben sincs sok. Vannak, kik Zschokke' munkáiban a' schweitz-i hegyek', 's a' schweitz-i ég' nyomait látják: én benne, a' történetíróban is, a' magdeburgi porosz polgárt látom, ki mindenütt csak ollyféleképpen találja a' mulat, olly kicsinynek, minőnek azt helybeli Weisthümer-ei mutatják. Aztán az erkölcsök, melyeket regényeiben fest, azok a' saját élet- és családviszonyok, 's csodálatos modorok, az a' vegyülete a' puritanizmusnak és sikamlóságnak, Utópiába helyhetik az olvasót. Egy német recensens minapában több poesist, 's több művészetet láttatott magának látni Zschokkéban mint Tieckben: mi tehát ezentúl jó lelkesemréssel a' Gál y a r a b' halhatlansági tanjában is több philosophiát láthatunk, mint Platon' Phaedonában. — De ennyi már Frockról is elég, miáltal azonban koránt sem akarom mondani, hogy szerzője minden érdem nélkül való egyáltalában, 's hogy az, ki Isidor' Oroszlánmátkájához fog előbb, — mint hogy a' két elbeszélés úgy is külön lapoztatott, — 's aztán Zschokke' Jonathanához, mint amollyan jámbor olvasó, éldelleket nem fogna találni az utolsóban.

A' fordítóknak a' csinosság utáni törekvés látható, de semmi kerekdedség nem mutatkozik az egészen, 's megmaradtak azon szegletességek, melyeken olly könnyen segít a' művészi kéz. Aztán — de nem, Magyarországon, úgy látszik, szabadéka van az írónak, grammaticai hibákkal találni fel munkáját.

63.

KÜLFÖLDI LITERATURA,

Szépliteratura.

9. *Mademoiselle de Maupin*, par Théophile Gautier. Paris, 1836. 2 vol.

E' románnak fiatal írója több dolgozatokkal tüntette ki magát a' párizsi olvasó világ előtt. 1832-ben egy kötet verset bocsátott ki, melyet eredetiség a' gondolatokban, ragyogó színek a' festésben, némelly nem tagadható bizarrságok mellett is, ajánlottak, leginkább a' festészet' barátinak: mert leírásai olly valók, keccsel és életfriseséggel teliek, hogy méltán lehetne kérdezni: festő-e a' szerző inkább, vagy költő. Ő ez is, az is volt. Későbbben les Jeunes France cím alatt elbeszéléseket ada, melyeket aljas tréfa méltán illet; legtöbb közülök leginkább elmésséggel ragyog; mindent előnt sarcasmusaival, 's minden licentiái, 's paradoxumai mellett is eredeti 's mulattató modorja sok barátokat lelt; midőn másfelől az itt amott megtámadt asszonyi rény miatt a' szépnemtől gyűlölséget aratott. Következtek a' France litteraire-ben „Grotesques“ című czikkelyei, eredeti, nagy érdemű képek, melyekben letörli a' port, melly a' méltatlanul megvetett, 's Boileau által olly keserűen kigúnyolt régi franczia költőket fedte. Új románja' előszavában heves iróniával támadja meg mind azon, külön színű journalokat, melyek olly kegyetlenül rohanák meg Gautiert, mert a' román néha apologiája a' bűnnek. Hasonlít-e Gautier Hugo Victorhoz? merészség annyi van könyveiben, mint a' romános iskola' fejeében; de a' kettőnek természete gyakran igen különböző: 's mind a' mellett találkoznak néha a' formákban, mert mind kettőt a' 16-d. század' költése ihlette meg, és Gautier olvasta, és csodálta, és megszerette Hugó' Orientales-jait, 's nem rázhatja le bizonyos visszaemlékezéseket. Azonban ki az, kinek soha előképe ne lett volna.

Mademoiselle de Maupin, mind a' mellett, hogy a' mese benne igen el van hagyva, legjobb műve a' szerzőnek. Olly különféle, olly szép és csillogó színekkel borítja ő azt be, hogy a' szemfényvesztett olvasó egy utashoz hasonlít, ki az őt körülvevő virágos mező' szépségei mellett hirtelen elfelejti pályája' célját. A' könyvnek becse a' leírásokban van; de azok nem bitangok, mint a' románíró-sereg' legtöbbjei, kik szegény képzeletökből merítik a' színe-

ket; nála élet minden, és való. Midőn fáról szól, látjuk mikép remegnek levelei a' szel-
lőben; midőn felhőtől, látjuk azt lebegni, asz-
szonyi kebelről, látjuk hullámsani: ő teljes bir-
tokában van a' leírás' érzékének. Személyei el-
lenben nem nagy érdekűek. D' Albert, Rosette
és M. Maupin három nagy alakja az egésznek,
mellyeknek a' költő ritka értelmét és caractert
tulajdonit, de annyira egyneműek, hogy péld.
Maupin kisasszony' levelei' némelly lapjait szint-
úgy írhatta volna d' Albert; de ezen egyformaság
az írásmód' és eszmék' gazdagsága mellett eltű-
nik. A' történet, kellemes bohóságok' árján vé-
gig lassan halad; 's vannak itt ott kevéssé épü-
letes helyek, mellyek a' rénynek kevesbbé szigo-
rú barátait is bánthatják.

Gautierről azt mondhatni, hogy inkább költő
általában mint különösen romáiníró; lyrai tehet-
sége fényes és ifjúi erővel teli; 's mint hallik,
a' nem sokára megjelenendő Comédie de la mort
öt a' fiatal francia költők' elsői közé fogja hely-
etni.

6.

Literaturaismeret.

10. *Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur, nach den Werken der Mechitaristen frey bearbeitet, von Carl Friedrich Neumann. Verlag von J. A. Barth, Leipzig, 1836. n. 8r., XII. és 308 l.*

Miután Neumann különböző egyes értekezé-
sek által az örményekről 's literaturájokról, 's né-
melly munkák' lefordítása által, becses pótlékokat
adott ezen általában kevéssé ismert 's mégis an-
nyira elterjedt néptörzsök' történetének ismereté-
hez, itt a' mennyire segédeszközei engedék, tel-
jes átnézetét kapjuk tőle az örmény literatura' tör-
ténetének. A' mechitarista örmények sz. Lázár'
szígeztet Velence mellett, kik az örményeknek
a' romai egyházzal egyesült felekezetét teszik,
igen munkásan foglalatoskodnak most nemzeti mun-
kaik' kiadásával, 's 1825. és 1829-ben két mun-
ka meg is jelent tőlök nemzetük' literaturájáról,
mellyeket N. itt alapul vett. De mivel a' mech-
taristák a' legmiveltebb és tanulabb, de a' sok-
kal kisebb részt teszik az örményeknél 's azon
vita, mellyet a' nemzeti egyház' örményországi
nagyobb felekezeteivel folytatnak, egész az egy-
mást-eretnekítésig 's régibb írtaik' meghamisi-
tásaig kiterjed, maga N. is megengedi, hogy a'
jövendőnek nemit ki kell majd igazítania, egé-
szítenie, mikor a' más'k párt szint illy segédsze-
reket adand, vagy tudósításokat közlend, a' mit
Oroszországból legelebb várhatni; 's ekkor egy
el nem fogult bíráló mindenik párt' adatait össze-
hasonlítja.

Az örmények' hozzánk jutott munkái közül egy
sem ér túl a' keresztény vallás' közöttök elterjede-
sén, mi a' negyedik század' elején történt, noha
már elebb voltak iroik, kivált történetíróik, kik-
től Chorenei Moses is örményországi tudósításait
vette, — ezek, sőt Világosító Gergely', az ör-
mény apostol' munkái, 's életleiroja Agathange-
los-éi is, mint a' legrégibbeknek tartvák, nemi-

leg meg vannak hamisítva, — ha az elsőnek
szent beszédei nem egyenesen subtrudált munkák
is. Biztosabb ítélet van Nisibis Jakab, Zenobius és
Faustus történetírók' munkáiról, kik még a' 4-ik
századhoz tartoznak. Az örmény literatura' fővirá-
ga a' most már következő századba esik, — mert
a' legjelesb munkák és legszebb nyelven, ekkor
íratnak. Mesropnak van azon nagy érdeme, hc₃y
az örmény nyelvhez alkalmazott tulajdon írásje-
gyeket kigondolta, mivel a' 36 hangot előbb csak
igen tökéletlenül adhaták görög, syrus vagy per-
zsa betűkkel. Görög munkák' fordításán kívül (elő-
ször is a' biblia, az ótestamentom a' 70 szírint)
mellyek által az örmények először mivelek mago-
kat 's mellyek közül némelly az eredetiben elve-
szett munkát fentartottak, most sok önállásu el-
meszüleménnyel jőnek elő, mellyek' nagyobb ré-
sze történetírás és hittudomány, kevesebb a' phi-
losophiát, philológiát, földleirást és egyéb tud-
ományokat tárgyzó munka. Hogy erről pontosabb
átnézetet kapjunk, jó lett volna, ha N. a' száza-
donkénti, időrendű, elrendelés mellett, rövid át-
nézetben összeállította volna azt, mit miveltek ki
az örmények mindenik tudományban. Minden szá-
zad elébe rövid characteristica van bocsátva 's
hir adatik az abban alapított vagy virágzó osko-
lákról és kolostorokról; azután mindenik író' né-
melly életviszonyai adatnak elő 's munkái számlál-
tatnak el, főképen a' még kézírathban vagy nyom-
tatásban meglevők. A' 8. és 12-dik század külön-
ösen jeleskedik jó írókkal, míg a' 6-dik nyomban
a' virágzás százada után igen hátra marad, minek
a' sassanidák' nyomása szolgált okul. A' 13. szá-
zad óta mindegyre hanyatlott az örmény literatura,
míg a' 16. közepén, a' könyvnyomtatás bevittele
által Örményországba, új munkásság ébredt fel,
melly a' 17-dik' kezdetén a' propaganda által újra
élesztetek, de csak a' Mechitaristák által kapott
a' mult században olly emelkedést, hogy ismét szép
polczon áll. Mechitar már 1701-ben alapita Kon-
stantinápolban egy congregatiót, melly rola neve-
zeték el, 's mellyel 1703-ban Moreai Modonban
telepedék meg, az akkor velencei hatalom alatt
állóban. Midőn a' török háboruk miatt nem vélte
itt magát bátorságban, 1715-ben az övéivel együtt
Velenczébe ment, 1717-ben a' sz. Lázár' szíge-
zte ajándékoztaték nekik, hol egyházat és kolostort
építettek, mellyben most is jeles tudósok munkál-
kodnak az örmény tudományok' kiterjesztésével és
elomozdításával. Ezek' érdemének 's az örmény
literatura' mostani állapotjának leírása, hol La-
zareff keleti intézete Moszkvában is megemlítettik,
képzi a' munka' befejezését. A' két utolsó század-
ból azon europai tudósok is megnevezetnek, kik
az örmény nyelvvel foglalatoskodtak, és igen ör-
vendeztető, hogy ehhez pótlékok adhatni a' szent-
lázári mechitaristák' azon érdemére figyelmzettet-
ve, mellynél fogva ők a' hozzájuk jövő idegen tu-
dosoknak legnagyobb készséggel adnak nyelvök-
ben oktatást: mindenik tekintetben az ide tartozó
legújabb munkát értjük e' czím alatt: Gramma-
tica linguae Armenicae. Auctore H. Peter-
mann, Doct. phil. et Prof. extr. in univ. liter. Be-
rolin., sumptibus G. Eichler. 1837. XII és 264.
oldal, nagy 8r

2.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Januárius' 16. 1838.

3. szám.

Tartalom: Hazai literatura. Kunoss' magánjoga. — Szépliteratura. Hajnal, 2-d. év (D. Schedel. F).
— Kalendáriumok 1838. — Necrolog, 1837. Első közlés. — Literaturai mozgalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Magyar törvény.

II. Honi törvénytudomány. Első osztály: Polgári magánjog. Az 1836-diki országos végzeménybeli változtatások szerint írta Kunoss Endre kir. tábl. hites ügyész 's t. n. Vas vármegye táblabírája. Első kötet. Pesten. Esztergami k. Beimel József betűivel, 1838. n. 8r. 116 lap.

Ezen kötet az előszón tul a' honi jogtudomány' történetirátát, 's a' polgári magánjog' előismereteit, és első könyvét foglalja magában.

Az előszó rövid, de sokat mondani akaró, és talán ezen okból néhol rejtényes, néhol pedig a' fogalmakat szokott mód szerint öszve nem illesztő. Jelesen előadja abban a' szerző: 1) Hogy, minekutána már az egész törvénykezés magyar nyelven folytattathatik, és törvénycikkelyek magok is azon írva ismertetnek eredetieknek, nincsen egyéb hátra: mintsem hogy, úgy mond, mi, a' nemzeti testnek parányi bár, de még is hatékony tagjai (kik?) az írott törvényt életbe léptesük. — 2) Hogy ő erre hathatós módot nem látott, mint a' törvénytudományt magyar

nyelven azon buzgó kérelemmel kiadni: hogy honfitársai hazájok' törvényeit ezentul ne holt, ne idegen, hanem élő és hazai nyelven tanulják, tanultassák; mert ha a' törvényeknek megtartása feledségbe megy, az ország előbb utóbb bizonyosan romlásra jut. — 3) Hogy e' munkára szükség volt és van; mert már majd évezredes alkotmányunk' főnállása óta, némelly igen közép becsü fordításokat kivéven, egy rendszeres magyar törvénytudomány sem jelent meg nyelvünkön! — 4) Hogy ő igyekezett segíteni a' bajon, és saját rendszert alkotva dolgozá ki e' munkát. Végre 5) ezen nem várt szerény kifejezésekkel bérekeszti előszavát: „tudom, úgymond, hogy a' sok százados hiányt vele egészen betölteni nem fogom. Mert hol a' mív, melly minden követelménynek megfelel? De csak addig pótoljam is vele a' szükségét, míg vagy tölem, vagy mástúl, tökéletesebbet nyerhetend a' közönség: már eléggé jutalmazó lesz rám nézve azon öntudat, hogy ámbár a' kitűzött nemzeti célt el nem értem: legalább nem tévesztém el. Pest, nyárelő 18-ikán 1836. Kunoss.“

A'vizsgálónak nem célja ugyan Georchnek. Kövynek, 's Szlemenicsnek honi törvényről magyarul kiadott munkáit, melyek közül Kövyé és Szlemenicsé a' dicső Marczibányi nemzetség alapítványából, úgy mint eredeti rendszeres munkák, nemzeti jutalomra is méltattak, itten védeni; de még sem titkolhatja el különös meglepetését Kunossnak azon könnyen kimondott állításán: hogy nyelvünkön még egyetlen egy eredeti, 's rendszeres magyar törvénytudomány sem jelent meg, és mivel Kunossnak előszavából nyilván kitűnik az: hogy olvasóit munkájának eredetiségére és rendszerére, úgy mint annak, semmi más magyar nyelven kijött honi jogtudományi munkával nem közös, fő díszekre figyelmetessé kívánta tenni; a' vizsgáló kötelességének tartja, mindenek előtt a' szerzőnek rendszereiről 's jelen munkájának eredetiségéről szólni.

Az első tárgyra nézve, minthogy a' jelen munkának címleveléből és előszavának néhány szavaiból azt gyaníthatni, hogy Kunoss a' honi jogtudománynak minden ágaira ki fog terjeszkedni: itt főképen három rendbeli rendszert szükség megkülönböztetni: az egész honi jogtudományét, a' jelen kötetben előadni kezdett polgári magántörvényét, és ennek fő részeit.

A' szerzőnek első és második rendbeli rendszerét a' vizsgáló itten kimerítő bírálat alá ugyan még nem veheti, mivel a' szerző munkájának jelenlévő kötetében sehol elő nem adja sem azt, hogy a' honi jogtudománynak mely ágait és mely renddel fogja előterjeszteni, sem azt, hogy hány és mely részekre osztja fel polgári jogunkról tanítását; arról mindazáltal, a' mit a' szerző ezen rendszereiből kitűntetett, meg fogja mondani vélekedését.

Az első rendbeli rendszerből a' jelen kötetben egyebet nem látunk, mint azt, hogy a' szerző a' honi jogot és jogtudományt előismereteinek 3-ik §-ában köz és magánjogra, ius publicum et privatum, és ezt ismét polgárra, civile, fenyítőre, criminale, bányaira, metallicum stb. osztja, és hogy fő címlapján a' honi törvénytudomány' első osztályának tárgyává a' polgári magánjogot teszi. Már e' kevés nyomokból is kitetszik, hogy Kunossnak első rendbeli rendszere ki nem állja a' próba-

követ; mert a' polgári, fenyítő, 's bányai jogtudományok nem csak a' hazapolgárok-nak egymásközötti vagy is magánjogaikra, hanem mind azon fejedelem és hazapolgár közötti jogokra és törvény-rendelésekre is kiterjeszkednek, melyek' áthágásának elítélése polgári, fenyítő, vagy bányász törvénytörvényeink elébe tartozik, valamint szinte azokra is, melyek törvénykezésünk' rendét és módját, és magokat törvénytörvényeinket érdeklik; a' mint ezt Kunoss maga is tetteleg elismerte, midőn már jelen kötetében is több helyen olyanokat előadott, melyek a' honi közjognak tárgyai közé is tartoznak. Következésképp a' honi magánjogot polgárra, fenyítőre, 's bányaira osztani, és a' honi polgári jogot polgári magánjognak mondani logikai hiba nélkül nem lehet. — Ha olvasta, vagy illő tekintetbe vette volna a' szerző azon, már hazai íróink, Wuchetich és Szlemenics által is megérintett tollharczot, mely az úgy nevezett tudományos Németország' tudósai között azon kérdés iránt, vajjon a' fenyítő törvény a' közjognak-e, vagy pedig a' magánosnak része legyen, nagy tüzzel foly; továbbá azt, hogy a' bányász törvényt azon jognak tudósai köz és magános bányászjogra osztani szokják; nehezen vette volna magának azon mérészséget, hogy azon tudományi rejtényes csomót, melybe a' jogtudomány' épülete' részeinek helyes egymás alá rendezése burkolva vagyon, világgyőző Nagy Sándorként egy hatalomszóval vágja keresztül.

A' második rendbeli rendszerből a' jelen kötetben azt látjuk: hogy valamint Kelemen, Markovics, 's mások, úgy ő is, először a' jogtudománynak történetirátát, azután a' polgári jognak előismereteit, végre a' személyekről szóló első könyvét adja elő, következőleg hogy a' polgári jogtudomány' előterjesztésének általános rendszerére nézve eddig még semmi újat nem alkotott.

Ugyan ezt kénytelen mondani a' vizsgáló nagyobb részint Kunoss harmadik rendbeli rendszereire nézve is, tudni illik a' jog' történetirátának és előismereteinek rendszereire nézve ugyan minden kivétel és megszorítás nélkül, — minthogy Kunoss magyar jogunk' történetirátát ugyan azon négy időszakokra osztja, melyekre érdeklett íróink osztották, és épen úgy, mint azok, előadásában

királyról királyra megyen, és előismereteiben is először a' honi jog' ismeretéről 's felosztásairól, azután kútfejeiről, vagy is a' törvényről, szokásról, k. curia' határozatiról, községek' rendelkezéseiről, és kegylevelekről; továbbá annak segédszereiről, végre a' törvénykönyvről és pecsétekről szól, a' jog' kútfejei közül mindegyiknek, mint Kelemen, külön külön szakaszt ajándékozván, — a' polgári jog' első könyvére nézve pedig egyetlen egy kivétellel. Tudni illik az érdeklött írók a' személyeket természeti minőségekre nézve ugyan: 1) fogantattakra, megszülettekre, és holt utániakra; 2) férfi és nőszemélyekre; 3) tökéletes és tökéletlen, törvényes és törvénytelen koruakra, 4) testi és lelki épséggel bírókra és nem bírókra, 5) becsületesekre és becstelenekre; — alkotmányi minőségekre nézve pedig: 1) honfiakra és idege-
nekre, 2) polgári joggal bíró, és csak türelmezett vallásuakra, és 3) önállásuakra és másnak magános hatalma alatt állókra osztják, és ezen végső, több alágakra szakadó osztályt alapul vévén, először az önállásu személyeknek mindegyik rendéről külön külön, azután pedig az atyai, gyámi, és uri hatalmakról és azok alatt lévő személyekről, Szlemenics ugyan az egészet két fő részre, és mindegyik fő részt alágakra osztva, mások pedig ilyen osztályozás nélkül cikkelyenként értekeznek. — Ugyan így osztja fel a' személyeket Kunoss is, az utolsó osztálpontot egyedül kivévén; melyet elmellőzve az osztályozást azoknak rangjokra vagy is születésből eredt állásfokaikra, és szabadságokra nézve folytatja, és rangjokra nézve ugyan őket pórságra, polgárookra, szabadosokra, nemesekre, országnagyokra, és egyháziakra; szabadságokra nézve pedig olyanokra, kiktől mások függenek, és mástól függőkre, jelesen jegyesekre, hitvesekre, és magzatokra osztja, és az előbbi osztálpont alatt ugyan hat szegélyben az oda tartozó hat rendbeli személyekről, az utóbbi alatt pedig négy szegélyben a' jegyről, házasságról, szülei hatalomról, és végre a' gyámságról és gondviselőségről értekezik.

A' vizsgáló Kunossnak ezen eltérését elszerencsétlenül újításnak tartja: 1) Mert íróinknak eddigleni rendszere után hazapolgáraink' minden felekezetének külön jogait logikai rendben elő lehetett adni; ellenben

Kunossnak rendszere mellett némelly felekezetek, ugymint az egyházi személyek és a' hivatal szerinti országnagyokéit úgy elő terjeszteni nem lehetne, minthogy az egyházság és hivatal szerinti országnagyság nem születésből eredett állásfokok, senki egyházi férfinak vagy hivatalbeli országnagynak egyenesen nem születvén. — 2) Mert törvényeink szerint a' születésből eredett állásfokok nem változhatatlanok, kinekinek tehetőségében állván ügyessége és érdemeit által magasb polgári állásfokra fölemelkedni. — Lehetne itt a' személyeknek rangjok' és szabadságok' tekintetéből előadott felosztásaik ellen többet is mondani, például hogy a' rang szerinti felosztásban Kunoss az egyházakat 25-dik §-ában egy különös osztálytaggá teszi, 39-dik §-ában pedig őket a' nemesek közé számítja, és így más osztálytagalá rendezi, — hogy ugyanazon felosztásban meg kellett volna a' főpapi vagy is praedialis, és helységi nemeseket az ország' nemeseitől, ugymint felsőbb ranguaktól, és a' zsidóságot a' jobbágyságtól különböztetni, valamint szinte a' fejedelmet és törvényt álló képviselőjét, a' királyi fiscust is, kinek szinte néhány különjogai vannak, szükség lett volna mint különrangu személyt megemlíteni, — hogy a' szabadság' tekintetéből tett osztály alatt az úri hatalomról is szükségképen kellett volna szólni, mivel csak úgy lett volna lehetséges az úrnak szolgálai és jobbágysági iránti jogait rendszeresen előadni, — hogy ugyanazon tekintetből ez osztályba a' hitvesek és jegyesek erőszakosan vannak betolva, mivel törvényeink sem a' férjet nejének, sem ezt amannak, sem egyik jegyest a' másiknak hatalma alá nem vetik, stb. Azonban e' hibák nem erednek közvetlenül a' felvett osztály-alapok' természetéből, hanem csak magának Kunossnak botlásai, melyekkel talán azért bosszulta meg rajta a' logica magát, mivel azt a' jogtudomány' segédszerei közül kiküszöbölte. — Ezekből kitetszik, hogy a' szerző eddigleni kitüntetett rendszereinek nagy részét nem alkotta, és hogy a' mit alkotott, az a' logica' szoros kívánatainak meg nem felel, következésképp az által a' tudomány nem nyert.

(Vége következik.)

12. Hajnal (.) *Hazai almanach* 1838. Szerkeszti Garay. Második év. Pesten, Trattner-Károlyi'sajátja. 12r. 286 l. 5 aczélmetszettel, tokban. 2 ft. 24 kr. cp.

Ha könyv, mellynek két negyede jeles, egy jó, 's rossz csak egy, mindig a' jó könyvek közé számítható: úgy a' Hajnal' e' második évét is, mint jó könyvet mutathatjuk be olvasó közönségünknek. Verses részén kívül, mellyhez az ismertebb írók közül Erdélyi, Kumoss, Tóth Lőrincz 's a' kiadó járultak, elbeszéléseket találunk, Csató, Vajda, Nagy Ignác és Frankenburgtól. A' sort ezek' elseje nyitja meg „A' szerelemmel nem jó játszani“ novellával. Benedictát a' természet ritka szépséggel 's elmei tehetségekkel állította ki. Korán anyátlan, atyai nevelést vön, jeleset, de férfias, melly iránt az aszszonyinál erősb és csak valódit kereső lelkülete olly fogékonyra tette; vagy ez maga fejté ki férfiasra a' magvakat, miket atyja abba vetett. A' költő tizennyolczadik évében vezeti elénkbe a' szüzet, 's az még nem szeret, mert a' mit ő kíván férfitől, azt kit ő becsülhet, még nem találta fel az őt körülrajazók között. Látszólag a' pusztá véletlen vezeti Zerednyeyt, egy előkelő, fiatal, gazdag, 's világban forgott, mívelt férfit, a' leány' atyja, a' doctor', házához; 's már meghódula neki az eddig szabad szív, midőn egy jóakaró rokon a' hír' szavát megviszi Benedictának, melly amaszt álnok, csapodár, az aszszonyi méltóságot becsülni nem tudó csábítónak bélyegzi. De Benedicta nem az, kit néhány szó megnyer, 's néhány szó eltántorít. Neki tanubizonyság kell, hogy higyen; vizsgálódása tisztának látatja keble' férfiát; 's im! a' vizsgáztalódás' e' pillanatában, veszi, magától kedvesétől, sajátkezüleg írt levélben — a' viszony' felmondását. Jó D. Szálnoky, ki minden volt, csak az nem, mi őt egy olly nagyszerű 's mély kebelnek teheté drágává, mint Benedictaé; ő, az atyaelőtt ugyan kedves, de Benedicta által soha figyelemre nem vett, sőt elmellőzött kérő, e' pillanatban jó sorsa' végképi eldöntését Benedicta' ajkairól hallani, 's elnyeri az ahított kezet — ha szív nélkül is, melly megvala ölte —; mert vajjon nem kelle-e Szálnokynak, az örökké egyenlő 's változhatlannak, ama' szempillantásban, a' színes csaló felett bizonyos erkölcsi fensőségben előtűnnie? —

De Zerednyeyt utól éri tettének bére. Ő addig, míg Benedictát nem ismeré, az vala mit fölöle a' hír csevege, 's ekkor történék, hogy a' balszerencsáját neki panaszló egykori tanulótársának, Szálnokynak könnyelműleg megígéré: hogy a' „hódíthatatlant“ neki megszerzi. Elkezdé tehát a' szerelem' veszedelmes játékát, 's maga is fennakadt saját hálójában. Ő, az annyiszor szerelmes, most igazán szeretett; ő, a' ledér, nemesült, javult a' dicső hölgy' körében, ő már most mindenét oda adta volna, ha e' kincset magának tartani szabad, de Szálnoky nem fele-di őt adott szavára emlékeztetni! 's ezt nem vala szabad megsérteni. 'S még is, ki tudja, nem szege-e meg miután. Benedictát ismeré, most már a' könnyelműen adott szót, ha azt nem reményli, hogy ez így is eltolja a' régi kérőt; 's akkor ő (Zerednyey) engedelmet nyer, 's mindent. De e' ponton bukék meg. A' keble' sanctuáriumban megsértett áldozat, oda adta magát annak, kinek az övéi kedveztek. Erre Zerednyey' szemeiről le hull a' fátyol. Megbocsáthatatlan könnyelműség 's vaksággal eljátszott életholdogságának romain, kétség-től üzetve, keresve keresett sors' martaléka szünt meg élni, miután a' haza' határain túl töltött évek után, Benedicta' bocsánatát megnyeré.

Ha megengedjük, hogy az adott, és így adott szó, olly ember fölött mint Zerednyey, illy hatalmat gyakorolhata — mit a' költő, hősenek caractere, a' Szálnokyval közbejött találkozás 's a' catastroph előtt fölébredt remények által, hiszszük, eléggé motivált; úgy nincs semmi a' beszélyben, mit rec. leg-halkabb kétkedéssel illethetőnek tart. Valóban szerencsét kívánhatunk literatúránknak e' novellistánkhoz. Az ő alakjai, szövevényei újak, a' szónak okos értelmében; de ennél is többek, mert amazok az emberi elme' és szív' helyes ismerésén alapszanak 's biztos kézzel kifejtvek; ezek merészség, pattanó siker' vadászata nélkül, valóságos erkölcsi érdekűek; finom elrendelésű egészei pedig valamint folyamatjokban kerekék és szabatosak, úgy szinte a' pattanó castrophok' megvetésével, a' művészet' méltóságához illő belső következetességgel, véghez vittek. Szomszédaink' ama' régi oskolája, melly köztünk még kevés évvel ez előtt is lelt fordítokat, szépen összeházásította vol-

na a két szenvedőt, 's az olvasók' nagy része talán jobban szereti vala; de a' szerző úgy fekteti embereit, mint nekik ágyazott, 's miután Zerednyey az elhatározott lépést megtevé, Benedicta föl volt áldozva, megmenthetlenül. Így hozta magával caractere, 's szerzőnk sokkal művészebb, hogysen e belső szükséggel gondolatlanul játszszer. 'S ki kell még azon, magát bajosan elrejtő gondot jelelni a' nyelvvel bánásban; mihez rec. azt az őszinte vallomását adja, mi szerint a' magyar társalkodási nyelv' tekintetében Csató' dolgozásait, első rendűekül tartja köz figyelembe ajánlandóknak. Az ő kezében elveszti e' nyelv minden feszességét, göröngyeit, egyszínűségét, és sima hajlékony, változatos és gazdag leszen.

Vajda „Mágusleány“ában ismét a' keletre, a' parzok közé vezet. Yladdana, a' szép mágusleány, a' vitéz Arhaddont zárja szívébe. Atyja Abaczesz a' perzsa osztályszellem' szigorúságával tagadja meg a' nem-mágus bajnoktól gyermekét. 'S hozatik a' családi paizs, melyet századok óta hordozának hadban Abaczesz' elődi, 's hordozza egyetlen fia Timurlenk ellen, de elesék. Az öreg e' családi kincsét megmentve látván, annak szánja leányát, ki ezt az ellentől visszavivta. De az — Arhaddon. „Fiú, én tudva megtagadám tőled lányomat, 's nem tudva neked ígertem őt. Szavaim elváltoztatják, eltörlik egymást, 's azért harmadik szóval jövök elő: Yladdana a' tied, mikor e' paizs' elrablójának fejét magam előtt látom.“ A' hős reá áll — 's szavának ura leszen. Késérő harczmunkák után Burhan Aglen' feje meghozva, de ára — a' nagylelkű Arhaddon maga. Új ütközet; a' perzsák dicsően küzdenek az utolsó emberig. Az elhullottak közt a' szerencsétlen menyasszony. — Itt egy nagy lelkű bajnokot látunk, kit lelke tol mindent merni a' hazaért és szívé' kedveséért, 's e' szép merényben, győzetlenül áldozik le mint a' nap. Egy leányt, méltót a' mély keblű férfiúhoz, érzelme' hűsége, gyöngédsége és tisztaságával, erőset a' szerencsétlenség' napiban, 's magát feláldozót szerette' sírja fölött. 'S egy apát, kiben a' nemzete' erkölcsihez vallásos ragaszkodás 's az atyai szeretet vívna; de kinn a' természet keservesen állja boszúját, a' miért az ő szavát nem akará érteni, 's nemes szívé' sugallatát so-

phismával elnémítván, a' szerencsét meré kísértetni — kedves gyermeki szerencsáját. 'S ez a' darab' morálja. — Jöjtek ti, kik sok cifra szóval vélték a' szív' érzéseit festhetni, 's nézzétek itt, mint jelentkezik a' való érzés szóval és némán. A' természet így csak a' való költőnek fedezi föl magát. Véghetetlen szép, 's mert való, oly szép, a' leány' állapotjainak rajza, midőn eseng atyja előtt kedveséért, 's kérleli a' sors-kisértőt, 's nyugtalanodik a' kétség' szomorú korában, a' nélkül, hogy a' hű leány a' tettét bánó atya' csendes keserveit faggatásokkal, szemrehányásokkal nevelné. 'S a' milly lélekemelő az erkölcsi világ, melyet a' költő e' történetben nyit, oly hűven van adva a' parzok' vallásos érzeménye; oly valóban keleti a' színezet, 's a' formák, a' kelet' régi költői' studiumának szerencsés eredménye. Különben a' darab Vajda' e' nemű dolgozatai közt minden esetre kitünő rangu, az egésznek kerekdedsége-, egyszerűsége-, 's illy kevés eszközök mellett, nagyszerű hatásával. Álljon itt a' gyönyörű beszély' bevezetése.

Így készít el a' költő, tárgyához, 's így vezet színhelyére:

„Sajnos hogy megtörtént, de úgy van az esetek' könyvében fölírva, melynek szavai igazak. Volt egy hatalmas ember, ki a' földtekének istenevé lehetett, de ördöge lön; ki világrészeket boldogíthata, ki egyesekre 's milliókra esőztethette bő áldást, de világrészeket pusztíta el; 's míg magát és egyeseket maga körül zsákmányokkal gazdagítja meg, addig milliók vas alatt, tűzben, vízben enyésztek el, Ázsia' földi istene' vérszomjának áldozatai.“

„Sokszor nem tudja a' madár, hogy föl van rá húzva a' halál' csője; mélyen merül el reggeli dalába, vele köszöntve a' hanyatló holdat, a' nap' csirkádozó sugárait, az erdő' szép zöldét 's az egész szép természetet, melyet megfogni nincs agya, de érzeni bájaik vagynak idegei. — Villámlik, dörren, 's a' falombok közül alá hull a' kedves dalos.“ —

„Honnan e' halálsápadtság annyi virágzó nő' arcán, honnan e' halálfelelem annyi szép leányszemekben? Miért összekulcsoltak az öregek' kezei, 's a' nap felé irányzottak, mely legalsó pontjához siet ugyan délszakra, de azért nyájasan mosolyog, mintha ismét magasra jövetelt ígérne? Minek pedig e' harag az ifjak' szemeiben? a' bosszu miért dagasztja a' férfiak' maga-

san verő mellét? Minek e' fegyverkezés minden felé, 's a' halálbücsu minden ajkakon?"

„E' nagy forrongó tömegben kívül pedig magánosan áll egy agg férfiú, ... stb.

Még Yladdana dalát közöljük, melyre, az áldozatgalambokat megölni késvén, nyílnak meg ajkai:

„Nem vér tetszik Urmoznak, ki vért teremte az erekb; nem gyönyörködik ő halál-áldozatban, ki minden élet' kútfeje.“

„Előtte a' tiszta szív első áldozat, szív, mely a' beke' kedvelője, hazafiai lángolva szerető, 's a' honért, előbb mint magáért, élő.“

„Örömet szívó a' nap' sugaraiból, gyönyörködő a' hold' szende fényében, vidám a' társaságokban, érzékeny 's munkás a' szenvedőknél.“

„Urmozd a' vidám kedv' istene; az életben gyönyörködik ő, 's azokban, kik az élet' barátai.“ — 'S Yladdana' kezei megnyilván, a' galambok szabad szárnyra keltek 's csattogva szökeltek a' magasra, gyorsan, mint villám stb.

Nagy Ignác' elbeszélésében, „A' hölgyrabló“, mellynek színhelye Konstantinápoly a' legújabb korban, egy ügyes ravasz szolga Küfrit, a' xenomán magyar úrfit használja arra, hogy ura', egy czirkassziai kereskedő', gyönyörű leányát, ki Achmet basa' háremjébe jutott rabúl, innen megszabadítsa: a' mi sikerült is. A' beszély, mely a' mulattatók' neméhez tartozik, mint almanachi árn, a' jobbak közé számítható; jól van' gondolva; ha kissé merészen is, mint majd minden efféle; ügyesen szöve, élénken beszélve 's változatosága 's helyenkénti causticitásával érdekes.

Annál szerencsétlenebb „A' kép“ Frankenburgtól. A' tárgy komoly, sőt tragikai, azonban a' szerző azt humoristice beszéli 's beszélteti — t. i. vagy felét maga a' darab' hőse mondja el, de kinek individualis modorja olly hasonló a' szerzőéhez, mint egy tojás a' másikhöz. Van, igen is, néha helye a' tárgy- és forma közötti contrastnak, magasabb művészi célok végett; 's ezt az aestheticusok humornak nevezik; ilyen például a' Hamleté és Learé 's a' Leare' bolondjáé; a' „Kép“ben rec. é' célokat föl nem találhatta. De az annyira elhírhedt magyar humor olly gyermekségekkel, mint péld. művészi célok, nem bíbelődik. — 'S élet, ember, társi viszonyok' ismerete nélkül, humanus érdekű művet alkotni nem lehet; innen aztán e' természetlenség az alakok, eszmék és

kifejezésben; így nem fog senki érzeni, beszélni, cselekedni. A' milly felszínű, valótlan, testetlen e' részben az előttünk fekvő beszély, olly nemtelenül van felmutatva, az elbeszélés' folyamatjában épen nevetségessé is tett szerencsétlen Theodora, ki Saint Hilairet csak azért nem boldogítja Melania' kezével, 's egyszersmind saját szeretett hugát, Melaniát, kedvese' birtokával, mert St. H' apja ellene, Th. ellen, vétett. „Én nem boldogítottam, tehát én sem akarok boldogítani.“ Illy gondolkozásu asszonyokat a' pór lelkek' nagy serege eleget nyújt, minek még illyet, a' maga egész meztelenségével, almanachban feltálatni? Szívhez, vagy észhez, vagy mihez szóljon az illy rajzolat? De azon felül ez érzés nem is való, mert Theodora, ki egy nagy lélek' bizodalma val csügg számos évek óta kedvese' emlékezetén, csalódása' felderültén vétekkbe, igen, de aljassáig nem sülyedhet soha. 'S ezen, az undorodás' egy hemét támasztó kifejléssel csak e' halva született elmésség, e' közönséges képek, mindig helyen 's időn kívül jövő tréfák, mindennek felett pedig a' gyermekes célzásokkal beszórt hasonlítások vetekedhetnek.

De elég erről. Lássuk a' verseket. Erdélyi négy darabjai közül ki kell tüntetnünk az „Új évre“ címűt, a' gondolatnál 's hymnusi emelkedésénél fogva; 's azért nem fájlalhatjuk eléggé, hogy helyenként nehezebbre mozgó, 's nem eléggé világos. Garaytól e' folyamat hét dalt 's egy lyrai epigrammot hoz. Az ő lyrája fest inkább mint énekel, ő képekben szereti adni a' lelki állapotokat; 's nem tagadhatni, hogy ezekhez többnyire meglepőleg, vagy legalább érdeklőleg tudja vegyíteni színeit; hogy bennök melegség van, a' rajzokban correctség; 's hogy csinos rációkba foglalja e' tetsző képecskéket. Illyek most is: A' kiadó ház (90. l.). A' patakánál (203), Rózához (222), és Szerellem (199); illyen a' Szép reggel (156), egyike szebb görög epigrammjainknak. A' Felhívás (94.) jobban van gondolva, mint adva; benne az ódai tűz hibázik, 's az a' formabeli tisztaság, mellyet a' magyar fül, a' görög szchemákban legnehezebben nélkülöz. Visszasülyednünk semmiben sem illik. Tóth Lőrincz' darabjain viszont a' forma látszik szerencsésbnek mint a' gondolat. A' Lantos bajnokban (151.) kellemetlenül hat ránk a'

művészet' megvetése, melyet a' lovagság mutat, midőn annak avatottját, Andort, gúnynyal tetézi; valamint ennek nem lovagi lágy-sága, mellyel azt, lovag és való hős létére, túrja. A' Lantos és kedvese (91.) egymás, igen ismeretes énekekre emlékeztet, gondolat és formában. A' Vágyaim (202) kedves dalocska. Kunoss' poesisa panasz és könnyű, 's könnyű és panasz. Dalai ellen nincs kifogás egyéb, mint e' siralmas neme a' lágyságnak, mellyel nem könnyen sympathizálhat férfi kebel. Az álombolygó (211) című balladában az előadás szerencsés; de compositiója hibás; t.i. Ida' catastrophja nincs szükséges összeköttetésben a' valódi előzménnyel: Ida' bűnével, mellyről e' sorok után

Bűn fekszik lelkemen,

Az ámitás' bűne; 214. l.

nincs is tiszta fogalmunk. 'S különös, hogy a' költő éjjel vezeti Nándoryt Ida' lakához, 's felkiáltása a' d'va legalább nincs ügyesen:

'S nem tudva legyőzni

Na gy érzetét,

Föllengzve kiáltja

A' szűz' nevét. 221. l.

Erre az álombolygó leány a' sziklafokról lebukik, mellyre e' holdas éjjel fölment. Ha a' költő Nemesist akara fölléptetni, elhallgatva minden egyebet, mégis bántaná mindig érzésünket, hogy a' leányt olly bűnéért éri büntetés, mellyet bűn, mellyért lelke égető kínokat szenved; 's akkor vész el, mikor tulajdonkép még minden jóvá tehető; végre hogy legtöbbet Nándory szenved, ki a' kedvest sírjában látni kénytelen, sírjában — és maga' által. 'S ez elvétett catastrophát annyival inkább kell sajnálnunk, minél szebbek a' részletek, mellyek közül kiemeljük az I. szakaszt, hol a' széles világba futó Nándoryt látjuk, üzetve bú és kétség által; a' IV. szakaszban ídát a' Zugligetben bolyongva (217); jól tartattak a' hely-író részek is; de mindennél szebb a' holdas leány' éjjeli dala a' sziklán, mellynek, mint dalaink' egyik legszebbikének, kiírásától nem tartóztathatja magát rec. Ez nyelve a' való érzésnek, minden cifra, minden szökdelés nélkül, egyszerű, meleg, és mély.

„Képeddel alszom el,

Képeddel ébredek;

Ah! mondhatalan az,

Mit érted szenvedek,

Körülem éj vagyon,

Keblem sötétben áll,

Mióta engemet

Bucsutlan elhagyál.

Ha tudnám merre vagy,

Ha tudnám, még szeretsz,

'S kegyetlenségemért

Örökre meg nem vetsz:

Röpülve mennék el

Hozzád zarándokúl,

'S elvinném szívemet

Szerelmi zálogúl.“ 220 l.

Van még néhány vers kezdő írótól, mellyek közt az Irány, Sujánszkyé (157.), a' Kérdés és válasz, Papszté (207.) 's Fábian Imrétől a' honába térő (204.) elég tiszta, sőt meleg dolgozások is, mellyeket érző kebel, szorgalommal előállíthat; de még egyike sem mutatá a' nevezetteknek itt egy kétségbe vehetlen költői hivatás' jeleit. Azonban ez 's efféle próbák örömmel hagynak azon, még nem nagy időre visszaemlékeznünk, midőn a' legjobbak is alig küzdének illy szerencsésen a' forma' nehezségével; honnan a' nyelv és izlésnek csak egy két lustrum alatt is olly tetemes haladását nagy reménységekkel idvezelhetjük.

A' képek itt is, mint az Emlényben, idegenek. Ismételjük, mennyire kell sajnálni, hogy a' Kisfaludy-Bajza Aurora' megszüntével, a' hazai tárgy 's a' textusból merített (nem ahhoz alkalmazott, vagy, mint itt, nem is alkalmazott) képekhez reménységünk is enyészik. 'S most Barabásban bírnók a' sok oldalú, mivelte lelkü művészt is, ki az önválasztott tárgyakat a' költő' inspiratiójával teremtené elő másodsor; 's nem kellene, mint Kisfaludy Károly tevé, Bécsbe utazni, vagy vázlatokat készíteni, miket az idegen festő mesteremberleg vitt ki; vagy, mint Bajza, a' külföldre hosszas leírásait küldözgetni ön-componált képeknek.... Igaz, hogy kényelmes és jutalmazóbb, kész lapok közül választani, 's azokra legfelebb egyegy nevet, görbén 's tisztátalanul oda nyomtatni. Egyébiránt a' négy arcz, mellyet itt lelünk, kivétel nélkül szépen van rajzolva, 's metszve, kivált Benedicta és Melania Mahlkechtől; a' harmadiknak reze azonban felette kopott. A' czímképen melly magyarázat nélkül adatik, egy — különben elég csontos complexióu Psyché,

re rá van fogva hogy „Hajnal“, 's alak táj, rajzolat és metszés szerényebb kívánságokat sem elégíthetnek ki. Typographiai elrendelés, betű, papíros, szép; nyomtatás, mint Károlynál többnyire, tisztátalan; a' kötés minden csín nélkül.

D. Schedel F.

Kalendáriomok.

13. Magyar hazai vándor 1838. Közhasznú kalendárium minden rangú és rendű olvasók' számára. Nyolczadik évi folyamata. Rajzolatok: 1) Virág Benedek, 2) Vöröskő' vára. Pesten, Trattner-Károlyi, 168 l. 4réb. Ára 1 ft. cp.
14. Közhasznú honi vezér. Gazdasági, házi 's tiszti kalendárium 1838 köz esztendőre. A' két testvér magyar baka 's a' hozzá tartozó tartományok' minden rendű 's rangú olvasói számára. Egy köre metszett czimképpel 's két rajztáblával. VII-dik esztendei folyamata. Pesten, Landerer, 288 l. n. 4-edréb. Ára 1 ft. 36 kr. cp.
15. A' magyar házi-baráta. Egy (?) közhasznú házi 's gazdasági kalendárium 1838. köz évre, stb. stb. Szerkeszté Staut József. Ötödik év. Kassán, Werfer, 216 l. 4réb. Ára 1 ft. cp.
16. Új oktató és mulattató fillér-kalendárium 1838. köz évre, kath. prot. és görögök' számára, stb. Második év. Számos a' textusba nyomtatott ábrázolattal. Kassán, Werfer, 104 l. 4réb. Ára 30 kr. cp.
17. Közhasznú garasos kalendárium, minden rendű rangú olvasók' számára. 1838. eszt. Közönséges tárház, magában foglaló: különféle statistikai és geographiai leírásokat, stb. számos ábrázolattal. Pesten, Heckenast, 14 és 96 l. 4réb. Ára 48 kr. cp.

Mióta a' kalendárium nálunk is nem csak időt 's időjárást, postát 's vásárokat mutat, hanem a' külföld' példájára hasznos toldalekok által valódi nép-könyvvé lett, azóta annál inkább esik az a' critica' birtokába, minél szentebb cél a' tömegek' vezetése 's felvilágosítása 's minél ritkébbak 's kevesebbek, ennek elérésére eszközeink.

Nem bocsátkozhatunk annak bővebb vizsgálatába: mit kellene itt mindennek előtt felvenni, mit később, mi itt a' szükséges, a' hasznos 's érdekes, mint lehessen 's kelljen a' szükségest nealántán szárazságából kivetkeztetni, mint azt ott is szem előtt tartani, hol csupán csak mulattatni látszanak, stb. Annyi bizonyos, hogy azon ismereteknél kívül, melyek a' közműveltség' elmellőzhetetlen alapkövei, millyenek a' földleírás, statistica, természet- és történetek, leginkább oly közléseket követelhetünk, melyek a' tömegek' mindennapi 's anyagi szükségait tárgyazzák, tehát összművészeti, kereskedési 's gazdasági vázolatokat, és, mi szintolly érezhető szükség, erkölcsi 's diaeteticai útmutatásokat 's intések. Nem követelhetjük, hogy mind ez rendszeresen adassék elő, de azt igen, nehogy igen eldaraboltan vagy éppen csak úgy oda állítva, mint az olvasó' kíváncsiságát ébreszteni 's kielégíteni reményljük. A' világ' csodái, a' népek' különösségei péld, a' tö-

megekre oly hatással vannak, mint a' tündér regék a' gyermeki korra, mert ha a' nép' agyában nem olvad is egybe Green' léggömbbe a' garabonczás deák' sárkányával, még is azon csodatájakat 's népeket felsőbb lényeknek nézven, soha előre nem buzdulunk. Pedig minden tanítás' fő célja a' követés, és átok azon tanításra, mely bennünket a' haladás' pályáján akadályoztat vagy viszszalók.

Mind ezekből kitetszik, hogy illy népkönyvek' szerkesztése nem minden himpellér dolga. Ismerni kell a' nép' szükségait, ismerni azon forrásokat is, melyekből a' szükségait pótolhatni. 'S valaki ezt nem tekinti, az a' nép' méltóságát sértven, kemény feddést érdemel.

De lássuk a' kalendáriomokat már most egyenként.

Károlyi Vándora nyolczadik évét éli; 's ő nyitá meg a' pályát, mint halljuk, némelly tudósok' sugallatára. Oktató része legelül életírásokat foglal magában: Magyarország' három nádorai a' Pálffy nemzetségéből, Puchói Marczibányi István, Tököli András és Miklós, Toldi Miklós. Következnek: mértékletességi egyesületek, vitézi rendek, hasznos gazdasági és mesterségi foglalatosságok a' honi gazdálkodás' előmozdítására (czékla-cukor-gyártás; a' vér, állati szín 's általában minden állati test mint trágya, stb.), Magyarország' történetei 1342—1440, a' világnak közönséges történetei 1374—1480, gazdasági egyesület Pesten, ló-versenyek a' pesti téren, a' magyar bor-ismerető egyesület' szabályai. Második szakasza hasznos és mulattató különbféleket 's tudni valókat' foglal magában. Ide járul a' tiszti tár' kivonata is. — Ref. a' történeteket krónika' formájában nem szívelheti. Ha így minden szellemi kötelék nélkül az elemeket elszórjuk, tudósnak nem használunk ('s ez nem is célja a' kalendáriumnak), a' tudatlant pedig éppen elidegenítjük. Hogy könnyebb illyen adatokat valamelly éppen kéznél levő könyvből kiírkálni, azt ref. nem tagadja. Nagy része a' kalendáriumnak tudva levő folyóiratokból vétetett. A' rajzolásokat is láttuk már, de ez nem plagium, miután kiki a' magáéval annyiszor kínálkozhatik, a' mennyiszer neki tetszik: de tetszik-e a' közönségnek is, az más kérdés.

A' Vándort nyomban követé szorgalmas Landererünk' méltó Vezére. Jelen évi folyama egy csillagászati, időszaki 's levegő-égi characteristácán kívül, melyben sok felesleges 's magyarázat nélkül éldelhetlen foglaltatik; kerti kalendáriomot is hoz, mit a' közönség szívesen veend. Következnek: alapszabályok a' selyembogar-tenyésztés' vezetésére; a' buvárharang' leírása, a' czimkép magyarázatául; gazdasági jegyzetek, köztök sok összművészeti 's orvosi is, mit ref. rosszolni kénytelen, 's polytechnia (telegraph, tunnel, léggömb, stb. A' „higye a' kinek tetszik“ elmaradhatott volna); Európának nevezetesebb fővárosai (folytatásul); humoristica 89—112 l.; verskoszorú 113—120 l.; természet-historia; lévai tűz-veszély és javaslat egy magyarországi jótékony és örökös tűzkármentő-intézet' felállítására iránt; hegytudomány; setét képek az életből; történetírás

(elszört de nevezetes adatok); tapasztalás, vagy ember-ismeret 's életbölcseséget tárgyzó lélektudományi és erkölcsi leczkék, stb.; az ember különböző éghajlat alatt; elbeszélések; vadászat; egyveleg. Mind ehhez járúl, második osztályként, bő tisztí tár, melyben mások közt a' külföldi uralkodók' nemzetségei, a' cs. k. fő- és követek külső országokban, külső országi követek a' cs. kir. udvarnál, stb. Toldalékul, a' cs. k. austriai kereskedési 's váltó törvényszék, Pest' városa polgári privil. kereskedői, a' többi nevezetesebb városok' kereskedői Magyarországon, gyorsutazás, dunai gőzhajózás stb. stb. — Ha vannak is botlások e' bő gyűjteményben, ezek a' tárgyak' különfeleségében, 's mi több, érdekében bizonyosan elenyésznek.

A' szerény Házi-barát nem olly bő, mint közelebbi elődje, a' Vezér, de gazdagabb, és változatosabb 's érdekességénél fogva mulattatóbb; mint a' Vándor. Tartalmából ime kiszédjük a' következőt: I-ső Ferencz 's az ő időköre; a' különféle egyházi és világi lovag- és dáma-rendek' képes, előadása (ide való a' czimkép); természeti ritkaságok 's nemzeti szokások; rabszolgák és rabszolgaság! köz polgári társaság; legújabb tudósítások a' jó remény' fokáról Herschel János' igen nevezetes csillagászti fölfedezéseiről, a' hold 's lakosai (ez tudósnak kopott mese, tudatlannak épen nem való); a' siberiai és kamschatkai kutyaposta; arany közmondások (Franklin illy czimű értekezése után: *The way to wealth*, ámbár szerzője nem neveztetik. Minap a' Nemzeti Társalkodóban olvastuk); a' lotteria' története; „az orvosi gyakorlat Párizsban, haljuk!“ ('s csak egy l-lel?); rajzolatok olyan emberek' életéből, kik különféle szárazföldi és tengeri vészes kalandokba bonyolodván, szerencsésen megmenekvültek; földleirési jelesb töredékek (Algier, Kairó, és Rio de Janeiro); a' leleményes emberi szellem' szüleményei (artézi kutak, stb.); nevezetességek a' világtörténelemből, különösen az austriai birodalom' történetéből, kor 's hónap szerint rendbeszedve (inkább elszórva!); kísérteti és babona-történetek, a' különféle állatok' fogása és vadászata; lelkezet. (!) vonalak, mulatságos történetek, anekdoták; gazdasági tárgyak' gyűjteménye (lovak' nyavalyáikról, stb.); végre tisztí tár.

Következik az Új oktató és mulattató filér-kalendárium. Már czime mutatja, hogy szegényebbek' számára készült. Tartalma a' külföld' filléres 's rokonnemű encyclopaediáiból vettett 's ennél fogva első táplálékul, kivált ifjabb olvasóknak, igen jól szolgálhat. Előre bocsáttatnak vizsgálódások az égi testekről, melyeknek folytatása a' jövő évben következik. A' magyar emzeti dicsőségek' Pantheonában Árpád', Zrínyi Miklós, Pálffy Miklós' és Pázmán Péter' életrajzai adatnak. Fő része e' kalendáriumnak a' nevezetességek a' természet', országok' és népek' tudományából. Nem érdektelen itt a' Hindusok' valását tárgyzó czikk. „Bráma' egyháromságát“ falmetszet érdekesíti. A' „halálos büntetések' a' régi népeknél egészen a' Jézus Krisztus haláláig“ a' bibliának felvilágosításul szolgálndnak. Az ide tartozó fametszetek: a' kövezés, korbácsolás, fej-

vétel, tüzes kazán, méregpohár, szent-andor-kereszt, keresztre feszítés, híres művészek' munkái után készültek. Nem olly tökéletesek ezek, mint az említendő garasos kalendárioméi, de nem is angol művészektől valók, stb. Következnek mulattató tárgyak, népregek 's anekdoták, továbbá különféle házi és mezei gazdaságot illető hasznos jegyzetek, toldalékul végre egy tisztí tár-kivonat. Ref. itt némelly tárgyakat nem örömet nélkülöz. Vile dulci!

Hátra van még a' Garasos kalendárium. Kalendárium utáni része nem egyéb, mint a' félbe-szakadt és bizonyos okokból mind eddig még kevéssé elterjedt Garasos tár, melly az újabb időkben divatba jött rajzoltos táruk' változatossága 's eleven érdekével vonzó.

Ámbár e' kalendáriomok között egy sincs, melly felebbi theoriákkal mindenben egyeznék, még is legközelebb jár a' derek Vezér, a' czélt ellenben leginkább téveszti a' tárgyait minden rend nélkül összevissza hányó, 's évről évre szegényebb Vándor; 's ebben, mint haljuk, a' vevő publicum velünk teljesen egyet ért.

12.

Necrolog, 1837.

Első közlés.

18. — Massé A. J. hajdan prof. a' párizsi törv. academia mellett, szül. 1771, † jan. 10. Mint törvénytudományi író e' két munkájával kapott hirre: *Le nouveau parfait notaire ou la science des notaires*. 6-d. kiadás, 3 köt. Párizs, 1828. 4. és: *Jurisprudence et style du notaire*. 9. köt. Par. 1823—30.

Patton Károly, britt kir. tengeri kapitány, sz. 1741, † jan. 16. Nevezetes munkái: *An attempt to establish the basis of freedom on simple and unerring principles*, 1793; és: *The effects of property upon society and government*, 1797.

Macneish Robert dr. Glasgowban, szül. 1802, † jan. 17. Kitűnt e' munkáival: *Philosophy of the Sleep*. (németül Lipcse, 1835); *Anatomy of Drunkenness*, 's a' Blackwood és Fraser' magazinjaikban álló cikkeivel „the modern pythagorean“ jeggyel.

Vogel Samuel Gottlieb mecklenburgi titkos tanácsos és prof., szül. 1750, † jan. 19. Fő munkái a' ritka érdemű férfinak: *Handbuch der prakt. Arzneywissenschaft*. 6 db. Stendal, 1781—1816. 8. több kiadások 's utánnymatokban, 's latinul Keup által, Stend. 1790 's köv. —, nem különben a' *Kranken-Examen*, Stend. 1796. és *Medicinisch-diagnostische Untersuchungen*, 2 köt. Stend. 1824—31: a' gyakorlati orvostudomány' mindannyi kincsei.

Amar J. A. hajdan prof., most a' Mazarinkönyvtár' őre, szül. 1765, † jan. 26. jeles philolog. és criticus; fő munkája: *Cours complet de rhétorique, d'après les rhéteurs anciens et mod.* Paris, 1822; 's kiadó társa Lemairenek a' *Bibliotheca classica latina* körül, részese az *Annales de la littérature et des arts*-nak; ő adta ki Virgili Heyne ut., Terentius fordítva Lemonnier-, Lu-

ciánt, Marmontel által, Rousseau' poetai munkáit, Delille, Boileau magyarázatokkal, stb. Kéziratban maradt tőle: Sur la poésie des livres sacrés.

Popp F. Aug., a' müncheni felebbviteli törvényszék' első igazgatója, szül. 1757, † jan. 27. Münchenben; híres publicista 's többi közt kiadója: Ausgewählte Rechtsfälle entschieden bei d. Ober- und Appell. gerichte der Rst. Nürnberg.

Afzelius Ádám, természethist. prof., Linné tanítványainak utolsója; szül. 1751, † jan. 30. Upsalában.

Kohlschütter K.K., szász k. kabinéti tan., egykor törvények' prof. Wittenbergben, † febr. 9. Drezdában. Jeles munkája: Vorlesungen über den Begriff d. Rechtswissenschaft. Lpzg. 1798. 's ezen kívül több törvényes és statustud. tárgy.

Puschkin Sándor, a' legjelesebb új orosz költő, szül. 1800, † Sz. Péter' városban febr. 10. egy szerencsétlen párviadal' áldozatja. Leghíresebb költeményei: Ruszlan és Ludmilla; a' kaukazi fogoly; Baktschisargi források, munkálkodása' első szakából (1821—5) vannak. Azóta csak „Boris Gudenov” drámája jelent meg, mely a' Russische Bibliothek' 2-d. füzetében fordítva áll. Esztendővel halála előtt indítá meg „A' kortársak” című folyóiratát, polemiai inkább mint literariai iránynyal, 's minden kitünőbb darab nélkül magától. Utolsó évében Péter czar' története' írásával foglalkozott.

Don Jose Mariana de Larra, egyike a' leglelkesebb új spanyol íróknak, kivált a' satyra' nemében, † febr. 13. Madridban.

Treviranus Godefréd Reinhold, a' brémai híres physiolog és orvos, szül. 1776, † febr. 16. Fő munkája: Biologie, oder Philosophie der lebenden Natur. 6. kötet Götting. 1802 — 1821. 8.

Locherer dr. és cathol. theol. prof. Gießenben, szül. 1773, † febr. 26. Fő munkája: Geschichte der christl. Religion und Kirche, eddig 9 kötet.

Robert Károly ismeretes lüttiichi természetbuvár, szinte februariusban halálozott meg. Erdemeit a' rovartan körül, Belgium, Német-, Franciaország és Anglia ismerik. Alkotója a' lüttiichi természetvizsgáló társaságnak; utolsó írói dolgozásai azon számos észrevételek, melyek a' rovarok' (insectumok) történetében, Buffon' nagy munkája' folytatásában állanak.

Stegmann K. Józ. követségi tanács, 1805 óta az ágostai Allgemeine Zeitung' fő szerkesztője, éltének 70-d. évében. Névtelenül kiadott írásai közül leginkább említendő: Fragmente über Italien. (Utóda az A. Z. szerkesztésében D. Kolb Gusztav).

Groen van Prinsterer niederlandi státustanács, az auráni ház' történetírója, † Hágában, martius' 3. Fő munkája: Archiv ou Correspondance inédite de la maison d'Orange Nassau. 1. serie tom. 1—3. Leide, 1835, 6.

Tromsdorff J. B. tanácsos és prof., a' vegytan és gyógyszeresség körül annyi érdemeket szerzett férfi, † Erfurtban, martius' 8. Főbb munkái: Pharmacol. Lexicon. 3 kötet. Hamb. 1802

—3. Handb. d. pharmac. Waarenkunde. Erf. 1806. Hand. d. Pharmacie. Erf. 1811. Lehrb. d. pharm. Exper. Chemie. Hamb. 1811. Allg. pharm. chem. Wörterbuch. 5. kötet. Erf. 1805—21.

Himly Károly udv. tan. és prof. Göttingában, híres orvos és író, † martius' 22. Számos értekezésein kívül említendő: Einleitung in die Augenheilkunde, Jena, 1806; a' Schmidtel kiadott Ophthalmolog. Bibliothek, 3 kötet. Jena, 1803—7. és Bibl. f. Ophthalm. 2-dik füzet. Hann. 1817—8.

S. F.

Literaturai mozgalmak.

19. — A' héten Kassáról e' munka érkezett: Jerusalemi sz. János' lovagrendje' története. Eredetétől napjainkig. Írta Kovacsóczy Mihály. Werfer' könyvnyomt. intézetében. 1837. 8r. 218 lap. csinos kötésben, 1 ft. 12 kr. cp.

Az asceticára tartozólag legújabbban ezeket vettük: a) Egyházi énekek, a' keresztény Katholikus hívek' számára. (gyűjté és sajátával szaporítá Röder Alajos, budavári segédpap). Budán egy. bet. 1837. k. 8r. 100 lap. b) Imádságos könyvecske vagy lelki eledel, minden keresztény szolgálk és szolgálók' számára, életeknek külön-különféle állapotjokban, készítette és kiadta Bauhofer György, a' somorjai magyar-német ev. gyűl. pred.; Kristoffy István' előszavával. 2-d. kiadás. Pozsony 1838. 32r. 12 kr.

— Néha néha a' deák Musa is csak megszólal. Kassáról jött e' munkácska: Congeries chriarum verbalium, activarum et mixtarum appendice memorabilium oratoriarum, et nonnullarum poetiarum exercitationum locupletata. Pro usu et tentione iuventutis impensis Josephi Turcsányi in lucem edita. Cassov., tipis C. Werfer. 1837. 8r.

Egyveteleg.

20. — Brownlow, a' „Journál of the asiatic society” egyik legújabb füzetében az 1001 éjet magában foglaló teljes arab kézirat' kiadását hirdeti, 's a' nevezett társaság azt vizsgálat alá vette, mely után a' kiadónak, ez érdekes közleményre pénzbeli segédelmet határozand.

— A' bengali ázsiai társaság' folyóirata' (Journal of the asiatic society of Bengal) mult évi, újabbban Európába érkezett füzetei (junius — aug.) ismét Kőrösi társunkra emlékeztetnek. A' juniusiban Prinsep, a' társaság' titoknokja több régi felírások' hasonmásait közli, melyek közt egy tibet nyelven, mely megfejtés végett Kőrösi Csomával közöltetett mint ezen nyelv' legnagyobb ismerőjével, u. m. Prinsep. A' juliusi füzetben Csomától néhány tibet devis' fordítása áll.

S. F.

IGAZÍTÁSOK. A' 28. sz. 20. sorb. hosszas elhajlást helyett olv. hosszát 's elhajlást; ugyanott 27 sorb. napévból helyett olv.: napívól.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**.

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Januárius' 23. 1838.

4. szám.

Tartalom: Hazai literatura. Egy pillanat mult évi literaturánkra. Folytatás. — Magyar törvény. Kunoss' magánjoga. Vége. — Népi orvoslás. Vizgyógymód. (Dr. Pólya J.) — Magyar dolgok külföldön. — Literatúrui mozgalmak. — Jelentés.

HAZAI LITERATURA.

21. Egy pillanat mult évi literaturánkra.

(Folytatás.)

A' történetírás' mezején becses közleményeket vettünk. Kopeczky Ferencz a' világ' közönséges historiája' 2-d. kötetét adta, leginkább Rotteckból, 's ennyiben a' rosz nyelven irott könyv nincs belső becs nélkül. Kovacsóczy a' maltai rend' történeteit irta. Hazánk' historiáját illetőleg első helyt említendők a' classica szellemű Péczelytől „A' magyarok' története, Ázsiából kijövetelöktől fogva a' mai időkig“; a' kezünkben levő két kötet a' mohácsi vért napig megyen bezárólag ¹⁾. Első vonalai szinte hazánk' történeteinek, tanuló' számára Trattnernél jelentek meg Schirhuber Móricztól, két kötetkében. Egyes tárgyakról szöletak: Fejér, a' m. tudós társaság által kitűzött kérdést fogván fel, honi városaink' befolyásáról a' nemzetiségre irott értekezésében (a' czímen 1836 áll) ²⁾; 's a' szorgalmas Podhradeczky Szlavoniát, mint Magyar-

ország' alkotmányos részét vevén vizsgálati tárgyúl. A' történeti források' gyűjtése 's kiadására is volt' gond. Géva'y a' magyar-török kort illető oklevelek' kiadását kezdte meg a' szőnyi és gyarmati békekötések' közzé tételével ³⁾; a' sok érdemű gróf Kemény Józeff, Kovács Istvánnal egyesült egy erdélyi magyar oklevéltár' kiadására, 's ennek első kötete meg is jelent már ⁴⁾; végre egy névtelen (G.L.) az „erdélyi dieták' végzéseinek nyomdokait“ adta. Nagyobb részint a' historiát nézi Gombos Dániel' Polgári élethez való lexicona' 1-ső kötete is.

Ország- 's népismeret. Hodosi Bende László egy közönséges geographiát (Leírása az egész ismert föld' kerektségének) szedett össze; Fényes hazánk' statistica- 's geographiájának második kötetét adta ki, mely a' dunántuli kerületet foglalja magában; Hodor Doboka vármegye' minden tekintetből bő ismertetését ⁵⁾; végre Hrabovszky Dávid Utazási rajzai' második kötetét, melyekben éjszaki Németország' jeles része 's a' balti-tengeri út foglaltatik.

¹⁾ L. Athen. 1837. I. 106. és II. 193. stb. — ²⁾ L. Figyelm. 1837. II. 145.

³⁾ II. 128. — ⁴⁾ I. 191. —

A' mathesis' osztályában Nagy Károlynak vevők két jeles munkáját: az Elemi algebrát ⁶⁾, 's a' „Kisdéd számítót“ ⁷⁾.

A' természeti tudományok' műnyelve tetemesen nyert ismét Bugát' szorgalma által, ki Tschärner' népszerű physicáját magyaráta ⁸⁾, 's a' második kötethez műszótárt is ragasztott. A' gazdaságot nem egyedül gyakorlati, hanem tudományos szempontból is tárgyazzák a' Gazdasági tudósítások, melyekből ez évben két füzet jelent meg ⁹⁾; a' nagy érdemű Schams pedig a' hazai bormesztésnek szánt folyóírást folytatta (2-d. füzet). Orvosi munkáink folyvást gyarapodnak. Az öreg Hátszler, therapiája' 3-d. kötetében az asszonyi és gyermekbetegségeket adja; Vajócz Fabini prof.' szemgyógytánát, fordítva; Bugát Chelius' sebészsege' 2-d. kötetét, és Fritze' sebész eszköztárát ¹⁰⁾. Részint a' tudományt is gazdagítva, indult meg a' m. tud. társaság által jutalmazott „természettudományi pályamunkák', kiadása' melyek' első kötete Topperczer és Csorba' monographiáit foglalja magában a' magyarországi pokolvarról. Nem kis figyelmet érdemelnek itt azon fiatal orvosok, kik, szinte e' lefolyt évben, magyar nyelven adák inaugurális értekezéseiket, szám szerint 52 közül tizenkettő, 's így majd egy negyed ¹¹⁾, és több, mint eddig bármely esztendőben. Ne csüggedjünk tehát; a' jövő szép reményekkel biztat. — A' homöopathiáról Ivanovics irt ¹²⁾.

A' classica i literatúrához tartozólag egyedül Kazinczy' némely fordításait vettük az academia' gyűjteménye' második kötetében.

Szépliteratúránk' bővülése folyvást nincs még arányban sebesen növekedő szükségünkkel. Minden osztályból csak néhány mű vagy gyűjtemény látott világot; azonban e' kevés közt több maradandó becsű, általában pedig folyvást azon haladás, melyet mult évi szemlélődésünkben ¹³⁾ bélyegeztünk. A' lyrai költést több szép dalokkal gazdagíták Bajza, Czuczor, Vörösmarty; 's ifjabb íróink közül Erdélyi, Garay, Ku-

noss, Tóth L., Ormós; balladákat 's rokon műveket Czuczor, b. Eötvös, Vörösmarty, epigrammok Czuczor, Székács, Vörösmarty, 's az első, meséket is, adtak. *) Az elbeszélések közül örömmel jegyezhetjük fel Csatóéit: A' fiatal szív ¹⁴⁾ és Nőkeresés ¹⁵⁾; Fáyét: A' velenceiek ¹⁶⁾; Jósikáéit: Bajvirág ¹⁷⁾, Decebal ¹⁸⁾, A' szuttin ¹⁹⁾, A' mohilok' gyöngye ²⁰⁾; Kovács Páléit: Nagybácsi és nagynéni ²¹⁾, és Mindennek van ideje ²²⁾; Kölcseyét: Vadászak ²³⁾; Tóthét: Aranyhaju Janka ²⁴⁾; Vajdaéit: Manahor ²⁵⁾, Az athinai síráó ²⁶⁾ 's A' csapodár ²⁷⁾; Vörösmartyéit: Füredi szívhalászat ²⁸⁾, Csiga Márton' viszontagságai ²⁹⁾, Szél úrfi ³⁰⁾ — melyek közt a' historiai 's társalkodási, komoly, v. víg, regényes, népi, tündér, és keleti beszélyre példányokat találni; nem feledvén a' találmányos Gaal' szigorúbb követelések nélküli, de érdekes, de változatos elbeszéléseit ³¹⁾. — Regényeink' számát ismét Jósika és Vajda szaporíták olly művekkel, melyek belső gazdagságokkal elfeledtetik hogy számra csak hármascskán vannak: értjük az elsőnek Könnyelműit ³²⁾ és Utolsó Bátoriat ³³⁾ ennek Tárcsai Bendjét ³⁴⁾. A' külföld' jeles regényei közül egyedül Hugo' Bug-Jargalját vettük ³⁵⁾, mert mik az erdélyi „Külföldi regénytár“ második kötetében ³⁶⁾ állanak, 's némely egyebek, nem a' legszerencsésben választattak. — Dramai literatúránkhoz tartozólag említendő: az academia által megindított „Eredeti játékszín“ VI-d. kötete, melyben Ekebontó Borbála, szomorújáték 5 felv. foglaltatik Tóth Lőrincztől; a' Heckenast által kiadott „Magyar történeti színművek“ II. és III. köteté, amabban Garaytól: Árbocz, szomorját. 5 felv. ³⁷⁾, ebben Gaaltól: A' király Ladason, vígj. 3 felv., áll; a' Kovács Pál Thaliájának (Eredeti színművek' gyűjteménye) III. köteté, négy vígjátékkal; végre Vörösmartytól egy előjáték: Árpád' éh-

* Aurora, Emlény, Hajnal, Parthenon, Rajzolatok, Athenaeum.

¹⁴⁾ Hajnal, 1837. ¹⁵⁾ Athen. II. ¹⁶⁾ Ath. II. ¹⁷⁾ Emlény, 1837. ¹⁸⁾ Rajzolatok, II. ¹⁹⁾ és ²⁰⁾ Ath. II. ²¹⁾ Ath. I. ²²⁾ Ath. II. ²³⁾ Emlény, 1837. ²⁴⁾ Ath. I. ²⁵⁾ Emlény, 1837. ²⁶⁾ és ²⁷⁾ Hajnal, 1837. ²⁸⁾ és ²⁹⁾ Ath. I. ³⁰⁾ Ath. II. ³¹⁾ Emlény; Rajzol., Ath. ³²⁾ Figy. 1837. I. 159. ³³⁾ II. 337 's köv. ³⁴⁾ II. 5. ³⁵⁾ I. 183. ³⁶⁾ Figy. 1838. I. 28. ³⁷⁾ Figy. 1837. I. 51.

⁶⁾ I. 104. ⁷⁾ I. 102. ⁸⁾ I. 93. ⁹⁾ I. 101. ¹⁰⁾ II. 49. 362. ¹¹⁾ I. 81. ¹²⁾ L. egyenként I. 182; II. 78, 112; és a' mai szám' végén a' liter. mozg. közt. ¹³⁾ L. Ath. 1837. I. 307. ¹⁴⁾ Figy. 1837. I. 43.

redése ³⁸⁾). Ugyan ettől második kiadása jelent meg a „Vérnász“ szomorujátéknak 5. felv., és Kisfaludy Sándor Hunyadia's Eredeti Játékszíne — új címlapokkal.

Mielőtt ez osztálytól, mely, mint látjuk, ez évben is szerencsés öregbedést von, búcsuznánk; érdekelnünk kell, hogy a tizenhatodik folyammal berekesztett Aurora mellett két új almanach támadt, az Emlény ³⁹⁾ és Hajnal ⁴⁰⁾; 's ezek mellett az eperjesi magyar társaság tagjainak poetai dolgozatai Jácint cím alatt jelentek meg, zsebkönyv-alakban; így a soproni, Virágfüzér, ⁴¹⁾, 's a pataki, Parthenon ⁴²⁾ címmel, az utóbbi már másodszer: 's mind a három, ha nem ugyan azon mértékben is, szerencsés irány 's nemelly kiváló tehetségek' jeleivel. Új író a szépliteratúra pályáján, számosabb dolgozatokkal fellépőt, csak egyet láttunk: Hegedűs Sámuel Erdélyben, kinek „poetai próbái“ (Kolozs, 2. köt.) a Figyelmező bővebben meg fogja ismertetni.

(Vége következik.)

Magyar törvény.

22. Honi törvénytudomány. Első osztály: Polgári magánjog. Az 1836-diki országos végzeménybeli változtatások szerint írta Kunoss Endre stb..

(Vége.)

Nem sokkal jobb lábon áll a jelen munkának eredetisége is; mert a szerző e kötetben előforduló csaknem minden tanításait másoktól, jelesen Markovics és Kelemen uraktól, kölcsönözte, és pedig híven megtartván azoknak még botlásaikat is; milylenek például: 1) Hogy Kálmán király a törvénykezéseket királyi udvaron kívül rendelé tartatni, és hogy I-ső Istvánnak adományzásain kívül a többi királyokéit megsemmisítette, a jószágokat koronájához visszacsatolván, 15 lap. — 2) Hogy I. Lajos minden nemesi szabadságokat egyenlően kiterjesztett a nemességnek bármilly osztályzata, 20 lap. — 3) Hogy csak országunk' alaptörvényeivel ellenkező kegylevelek' kiadása tilos, 55 lap. Így bármely más törvényeinket kegylevelek által megcsonkítani szabadon lehetne. — 4) Hogy ha a törvényes korú árva, gyámnokának ajánlott számadását el nem fogadja, az abból eredendő kárt önmaga kö-

teles szenvedni, 113 lap. Illyen továbbá — 5) Az országos nemések' azon legfelségesb élő jogának, mellynél fogvást azok a' szent koronának, — melyre t. i. hárm. törv. 1-ső és 2-ik része' 3-dik címei szerint a' törvényszerző és bírói hatalom az országgló joggal együtt átvitette vagyon, — tagjai, a' nem sarkalatos nemesi előjogok közé számítása, 83 lap. Valamint szinte — 6) Az országos, főpapi vagy is praedialis, és helybeli nemességnek összekeverése, és a' tiszti nemességnek törvény nélküli alkotása, 80 lap. És — 7) A' törvény' Verböczy előb. 6-ik címében előszámlált feltételeinek, és 2-ik része' 5-dik címében előadott kötelező erejének egyedül országgyűlési törvényekre szorítása, 48 lap stb. A' mit eredetileg övének, a' szerzőének, vagyis mástól nem kölcsönözöttnek lehet mondani, az, — most országgló királyunk' történetirátán, és az 1836-iki új törvényünk', jobbagyságot érdeklő egykét rendelkezésének előadásán túl, — néhány igen kétes érdemű eltérésekben, és csekély számú, minden próba nélkül tett, egy részint nyilván hibás, állításokban áll; melyeket a' vizsgáló, hogy részrehajlásról ne vádoltathassék, mind ide iktatni kötelességének tartotta.

A' szerzőnek Markovics és Kelemen-től eltérései ezek: 1) Hogy az első közfejedelem-választásnál szerzett alaptörvényekből a' fejedelemnek had-izenési, követ-küldési, honosítási, jószág-adományzási, vagy magának fentartási joga nem értetik, 6. lap. — 2) Hogy a' gylas és carchán nevű országos bírák' felállítása nem Árpád, hanem Zoltán fejedelem alatt történt, 7 lap. — 3) Hogy Zsigmond királynak csak harmadik decretumai valóságos országgyűlési végzemények; mely tanításában a' szerző tudós Kovachich József Miklós' véleményének hódol, 21 lap. — 4) Hogy hárm. törv. 2-ik része' 5-ik cz. azon rendelkezése, mely szerint a' törvény-hirdetésekor hazánkban nem lévő idegenek magokat egy vagy három hónap' elmulta előtt az új törvény' nemtudásával mentegethetik, mind a' józan észszel, mind a' fennálló szokással ellenkezik, 49 l. — 5) Hogy eltörlés, csorbítás, ellenkező köz szokás, elavulás, és okmegszűnés által csak ideiglenes törvények veszthetik el erejüket, 51 lap. — 6) Hogy személyi szabadosok egyedül csak a' nőneme-

³⁸⁾ II. 129. ³⁹⁾ I. 4. ⁴⁰⁾ I. 63. ⁴¹⁾ II. 33. ⁴²⁾ II. 177.

sek, egyetemileg olyanok pedig csupán a' jászok, kunok, és hajdúvárosiak, úgymint nemesi jogokkal élő községek, 77 és 78 lap. — 7) Hogy a' szülei hatalom csak a' szüléknek gyermekeikre, vagy is már megszületett fiaikra és leányaikra terjed ki, 106 lap. — 8) Hogy a' gondviselés, curatela, alatti kiskoruak' tettei jelenleg is nem a' gondviselőtől, hanem egyenesen a' törvénytől függenek, 114 l.

Új állításai pedig e' következők: 1) Hogy azon királyi zsinatok, *regale concilium*, 's előkelők' gyülekezetei; *primum conventus*, melyekről első királyunk' második könyve említést teszen, nem voltak olyan országos gyűlések, melyeket az első közfejedelem-választásnál alkotott harmadik alaptörvény megkíván, és hogy I. Béla volt legelső, ki ezen alaptörvénynek szentségéről megemlékezett, midőn 1062-dik évben Székesfejervárra országgyűlést rendelt, és oda minden vármegyéből kétkét követet küldetni parancsolt, 10 és 12 lap. — 2) Hogy a' forró víz' és izzó vas' ítélete I. István király alatt már divatozott, 10 lap. — 3) Hogy I. László pannonthalmi vagy is második decretumát 1078-dikban hozta, 14 lap. — 4) Hogy IV. Béla az ország' karait és rendeit háromszor gyűjtötte össze országgyűlésre, 1241, 1244 és 1267-dikben, 's hogy az elsőben általános honvédség, *generalis insurrectio*, határozaték, másodikban a' nádor kunok' fő birájává lön, és minden vármegyében nemesi gyűlések' tartása rendelteték, harmadikban II. Endre' aranybullájához tartalmára nézve igen hasonló végzemeny hozaték, 18 lap. — 5) Hogy III. Endre 1299-ikben harmadik országgyűlést tartott, melyben a' nemesek személyenként, a' jászok és kunok pedig követeik által jelen voltak, 19 lap. — 6) Hogy jog vagy jus alatt szabadság és kötelezettség, következőleg honi jog alatt azon szabadság és kötelezettség értetik, mely a' magyar hazában egyes honfiaknak, községeknek, vagy valamely néposztálynak tulajdona; azonban sem a' szabadságnak, sem a' magyar hazának jelentését meg nem határozza, 45. lap — 7) Hogy a' foglalatoskodó bíróságot gyalázattal illető is törvényszerű becstelenséggel, *infamia iuris*, lakol, 63 lap. — 8) Hogy azok is, kik csupán birtokaikra nézve, például a' jobbágytelken lakó nemesek, vagynak úri hatalom

alá vetve, mind egyaránt a' pórság' rendébe tartoznak, 67 lap. — 9) Hogy a' földes úr szerencsétlenség által elszéledt jobbágyságot az elidősítésnek 32 éve után üres telkeikre befogadni jelenleg sem köteles, 74 lap. — 10) Hogy a' jászok, kunok, és hajdúvárosiak csak egyetemileg szabadosok, fejenként pedig a' pórsággal egy fokon állanak, 77 lap. — 11) Hogy eredetileg csak egyféle nemesség volt, 's a' nemesek hajdanában mind egyenlő jogokkal birtak, és csak később időkben kezdett a' köz és fő nemesség közti különbség, 80 lap. — 12) Hogy egyedül a' nemzeti nemesség olyan, mely csupán csak az étellel enyészik el, 80 lap. — 13) Hogy a' püspökök és érsekek hozott ítéleteik' felebbvitelét jótétes javaik' elvesztésének büntetése alatt kötelesek megengedni, 90 lap. — 14) Hogy az atyarokon gyámságát akkor sem veszti el, ha a' törvénytelen koru árvával perben áll, hanem alkalmas pergondviselőt köteles választani, 110 lap. — 15) Hogy a' törvényhatóság' felügyelése egyedül az adottas gyámokra van szorítva, 112 lap. — 16) Hogy ha a' törvényhatóság a' gyámnoktól annak idejében számot nem vesz, vagy a' hiányt ki nem pótoltatja, a' gyám időközben meghalván, vagy javait elvesztvén, a' felelet' és elégtétel' terhe a' gondatlan tisztviselőségre száll, valamint akkor is, ha gyám gyámitványának örvényes kora előtt meghalván, semmi javakat sem hágy, 112 és 113 lap.

De egyébiránt is a' jelen munka igen gyenge és felületese dolgozat. — A' tárgyismertetések, definitiók, vagy részint hibásak vagy egyoldalúak, például a' jogtörténetiraté, közjogé, pórságé, sógorságé, házasságbonnlásé, szülei hatalomé, 's gyámságé. — Az egész munkában egyetlen egy osztály, szakasz, fejezet, szegegy vagy szelet sincsen, mely az abban czélul vett tárgyat kimerítőleg, ha bár csak fő vonalaiban is, előterjesztené, 's néhol annak lényeges részletei is érintés nélkül vannak hagyva. Így például a' jogtudomány' történetiratában a' hazánk' régi korában sokáig divatozott királyi személyes, és meghizott bírák által ítélettételéről, *iudicia regalia personalia et delegata*, a' Kálmán király által behozott zsinati törvényszékekről, *iudicia synodalia*, a' nádori, és kikiáltott gyűlésekről, *congregationes palatina-*

les et proclamatae, az egész III. Károly' koráig keletben volt ünnep-nyolczadi nagyobb és kisebb ítélőszékekről, iudicia octavalia maiora et minora seu brevía, az eskütársakról, coniuratores, a' hármas vásári kikiáltásokról, trina forensis proclamatio, stb, azontúl, hogy I. István a' nyomosabb ügyeket önmaga' tanácsa és a' nádor' elintézése alá fenntartotta, és hogy Kálmán a' törvénykezéseket királyi udvarán kívül rendelé tartatni, a' szerző említést sem teszen; jöllehet bevezetésének 1-ső §-ában a' jog' történetiratán azon viszonyoknak és változásoknak összességét értetni mondja, melyeket hazánkban a' törvénykezés, alkotmányunk' kezdetétől fogva a' jelenkorig, szenvedett. — Az egyes jogokat érdeklő tanítások nagy részint pontosan meghatározva nincsenek; holott a' jogtanításnak a' minden részről tökéletes meghatározás lényeges megkívántatósága, a' tétel azonnal jogszerű nem lévén, mihe.lyest rája nézve a' törvénynek valamely, ha bár legkisebb, feltétele is figyelembe nem vétetett. — Továbbá a' szerző egész jogtanításában, vagy is polgári joga' előismereteiben és első könyvében, állításait sehol be nem bizonyítja, 's alaposságoknak kútfejeit elő nem adja; mert azt, hogy a' pórságról az 1723: 66, 1836; 4, 9; a' szülői hatalomról a' h. t. előb. 9, 's 1-ső r. 17, 1723: 105, 111; a' gyámságról h. t. 1-ső r. 116, 's 1723: 63 cikkeire mintegy történetből hivatkozik, alig érdemes csak kivételképen is megemlíteni; úgy hogy a' vizsgáló be nem látja, minő joggal adhatta legyen a' szerző jelen munkájának a' honi törvénytudomány czímet, — ahhoz, hogy valamely tantudománynak lehessen nevezni, lényegesen szűkséges lévén az: hogy igazságait bebizonyítsa, 's állításainak alaposságát kivívja. És ennél fogva nem is tudja a' vizsgáló, kiknek számára írta legyen a' szerző jelen munkáját, hanemha a' szépnemére, hogy az a' jogtudós urak' körében képes lehessen némelly jogtudósi fogalmak' közbevetésével a' társalkodást eleve nebbé 's érdekesebbé tenni. —

A' munkának nyelvtudományi érdemére nézve örömmel jelenti a' vizsgáló, hogy a' szerzőnek nyelve gondos, tiszta, hibátlan, 's írása szabályos; a' vizsgálónak csupán csak az újított alaku, főképen megnehezített ki-

ejtésű szavaknak felette gyakori használata ellen volna néminemű kifogása. Sok új, legálább előtte eddig ismeretlen, műszavakra is akadott a' vizsgáló, melyeket a' szerző' ebbeli érdemének kitüntetése végett ide mellékelni szinte kötelességének vélt. Illyenek e' következők: adány, eleemosyna, adományzás, donatio, atyarokon, agnatus, anyarokon cognatus, bizonylat, proba, csalbukó, fallimentarius, egyezés, conventio, egyeni személy, individuum, erkölcsi vagy egyetemes személy, persona moralis, erkölcsszemélyi kegylevél, moraliter personale privilegium, elégség, satisfactio, érelmes vagy erőslétű, validus, érelmesség, validitas, foganítás, executio, gyámnok, tutor, adottas gyámnok, dativus tutor, bitorgyám, ingessivus tutor, gyámítvány, tutelatus, honvédség, insurrectio, általános honvédség, generalis insurrectio, illetményi rész, competentia, irányzati tehetlenség, respectiva impotentia, irszak, paragraphus, jogelővétel, praesumptio iuris, jótétes javak, bona beneficia, kegylevél, privilegium, korlátnok, cancellarius, közszemérem, publica honestas, közjog, ius publicum, láttomozás, vidimatio, lelettár, inventarium, létalapos hiba, substantialis error, magánjog, ius privatum, mentvény, vagy felmentség, dispensatio, nyelvezet, stilus, nyertjavi biztosság, commissio neoacquistica, öröklés, successio, örökleti bíróság, successionalis iudicatus, öröklítés, adoptio, okozatosan, pragmatice, papfönök, primas regni, rokonágzat, genealogia, segédpénz, subsidium, törvényszerű bectelenség, infamia iuris, végzemény, decretum comitiale.

A' vizsgáló azon meggyőződéssel teszi le tollát, hogy őt vizsgálatának a' jelen munka' jogtudományos érdeme iránti szigorúságáért vádolni senki sem fogja; ha illő figyelemre veszi egy részről ugyan a' szerzőnek azon fennhéjázó, önmagát túlbecsülő, 's másokat vakmerően bíráló hangját, mellyel előszavában élni jónak vélt, más részről pedig azt, hogy minekutána hazánk' polgári jogáról már több, köz jóváhagyást nyert,

vagy a' mit maga a' szerző is előszavában elismer, legalább közép becsű munkák részint magyar, részint latin nyelven léteznek, a' közönség teljes joggal megkívánhatja: hogy a' kik ezután polgári jogirói pályára lépnek, a' már létező munkáknál tökéletesbeket, legalább ne silányabbakat, adjanak.

40.

Népi orvoslás.

23. A' graeffenbergi vízgyógy- intézet' és priesznitz gyógy mód' környülményes leírása mind azon betegek' számára, kik Graeffenbergbe menni, vagy a' gyógyítást otthon végbe vinni szándékoznak, (.) Toldalékkal a' lovak' külfölbetegeit' gyógyításáról. Munde Károly után. Kolozsvárat, Barra Gábor' tulajdona. 1838. XIII. 224. 1. (Priesznitz Vincze' arczképével).

E' könyvecskét nemorvos, nemorvosoknak írta.

Az előszót, bevezetést 's az első szakaszban érintetteket, mint részint magára a' szerzőre, részint a' vízgyógy mód' töredékes történetére, Graeffenberg' helyírására (topographia) 's Priesznitzre tartozókat mellőzván, a' második szakaszban „Cura“ fölírás alatt idézett cikkelyeket, u. m. életrendet, izzadást, (egész-, fél-, ülő-, láb-, fej-, szem-, lábszár-) fürdőket, zuhanylást, mosódást, borogatásokat, vízivást, allöveteket, öblögetéseket, mint a' víz' alkalmazásának különböző módjait név szerint említjük. Ezután a' víznek illykép hidegen és melegen alkalmazása közben mutatkozni szokott tünetek a' „vízcura“ általános hatásával adatnak elő. A' harmadik szakaszban egyes betegségek, a' toldalékban lónyavalyák' gyógyítása íratik le.

Nem czélom sem a' fordítás' csinatlan nyelvét, sem a' szerző' előadását, némelly ellenmondásait, furcsa kórtani nézeteit, állítólag vagy tagadólag határozottan kimondott állításait, orvos társaim' becsmérélsét, a' vízgyógy mód' szerfölből magasztalását vitatni, tudván, hogy illyes mikkel szokás a' képzelt új dolognak figyelmet szerezni; hanem e' süpredékből kikeresvén a' gyöngyöt, azaz, azon elvet, melly szerint a' graeffenbergi gyógy mód' által gyógyulás és millyen? következhetik, akarom fejtegetni, a' tapasztalati adatokat ugyan illyen és szemléleti adatokkal megigazítani, 's az eseteket mellyekre azon elv alkalmazható, általánosan kimutatni.

A' levegő', étel', ital', lakhely', ruházat', testi foglalatosság', kedvélyi viszonyok' 's egyéb apró környülmények' változtatása és az illy változtatott környülmények közti huzamosabb maradás a' testben, mint mindenki előtt ismerve van, nagy változást gerjesztetni képes.

Ha a' körülmények közt az étek főleg állatországi, tehát legkönnyebb emészthetőségű 's a' vérrendszert leginkább izgató, az ital víz, tehát az emésztést leginkább segítő: következik, hogy a' létszeri átváltozás (metamorphosis organica), mellynek fő képviselője a' (nyirk- és vér-) edényrendszer, hamarabb történjék és ismét ezen rendszer izgékonyabb állapotban legyen a' szokottnál. Illy föltételek mellett a' test sokkal hajlandóbb minden kórtápláló és okozó anyagok ellen visszahatni, mint különben.

Ha már a' kór- okozó anyag olyan, melly a' testben azonnal általános és részi visszahatást *) hoz elő: akkor (ezen visszahatás a' természet' gyógyereje lévén) a' gyógyulás önkényt következik 's az egész gyógyászati művészség ezen visszahatás' vezetésében alapszik. Ha pedig a' kór- okozó anyag olyan, melly csak részi visszahatást támaszt: az a' testtel megatyafozódik 's idült betegséggé válik. Ha tovább a' részi visszahatást okozó kórananyag akármellyik idült bőrküteg vala 's ez nem a' bőrön hanem más létszeren tan'yázik, — és azon test, mellynél a' betegség illyen bőrkütegen alapszik, azon környülmények közé helyeztetik, mellyek az edényrendszer' izgékonyágát előhozni képesek: következik, hogy mindennemű okra, melly a' majdnem csupán véredényszerkezetű bőrben nagyobb életet gerjeszt, a' küteg arra (a' bőrre) könnyen kirakodjék. És valóban ez történik ős' végével 's tavasszal önkényt, melly évszakokban nem csak az állatok' hanem az emberek' bőrében is a' mi éghajlunk alatt nagyobb munkásságot vehet észre még az is, ki az illy természeti jeleneteket fürkészni nem szokta; — ez történik sokszor csak egy hólyaghúznak alkalmazásánál is; — ennek kell különösen történnie, ha a' bőr' munkássága általánosan az edényrendszer' izgékonyágának magasztalása mellett még mesterségesen is emeltetik, mint a' két extremumok u. m. izzasztás és hidegvíz' alkalmazásakor.

A' graeffenbergi vízgyógyomód ezen elven alapszik. Eszközei ennek a' főntebb említettek u. m. étel, ital, hegyi lég, bőr-ingerlés stb.; következései pedig a' bőrön néha lázzal párosulva támadó kútegek, bőr alatti tályogok, mellyek helyesen úgy tekintetnek, mint a' testben lappangott kóranyagnak a' test fölületére történt rakodása.

De mint említém, az illy jeleneteknek minden priesznitzi gyógyomód nélkül is tanúja az orvos; tanúja annak is, hogy minekutána a' kóranyag a' testből jobbadán kitakarodott volna, a' betegségből néha kevés, néha több évekre egészséges ember válik; tanúja annak is, hogy különösen a' bőrküteg okozta külső-belső betegségek idomjokat (forma) százfélékép szokták változtatni, tehát ugyan azon kóranyagi baj majd eme', majd ama' betegség' képében jön elő, 's a' már egyszer az illyes bajból kiegészégesedett, más idomú baj kerülgeti; tanúja végre annak, hogy a' természet mint küszöbölí ki a' már ébredő ellenséget többszöri nátha, toroklob, fejkorpa, hajvesztés, vakköröm, hónalj- és lábizzadás, nehéz szagú testi gőzölgés, lábikraviszketés, czombtő-nyirkosság, bélszelek, az úgy nevezett fagyott részení alkalmatlanság 's többé kevésse bajos, egészséget nem háborító tünetek által, és az illy tünetek' jelentőségét egész fontosságában méltatni tudja.

Ha tehát a' graeffenbergi vagy akárholi vízgyógyomód a' gyógyításban a' bőrkütegek' kitörésével 's eltűnésével megáll, és a' magát gyógyítás végett kitáró küteget idoma', helye', színe', szaga', vegyülete 's több helyeigei szerint fajszerű (specificus) gyógyszerekkel gyógyítani nem tudja, az csak felét végzette föladatának, ugyanis itt megállapodni annyit tenne, mint az alvót holtak nézni.

A' könyvecske' harmadik szakaszát illy, már másutt kimutatott elveknél fogva fejtegetem. Az elődi lázakban (egyetemes és részi visszahatásban) az orvos, ha a' természet nem háborgatja, betegét az ártalmaktól elkülönízi 's érti, hogy a' constitutio morbosus milly úton szokott jelenleg bíraltatni és erre különösen figyelmezve a' bíralatokat szokott idejökben nem zavarja: akkor hivatásának eleget tett. Az illy háborgatott lázaknál milly kóranyagi átrakódásokat képes a' vízgyógyomód okozni, láthatni a' harmadik szakaszban érintett egyes betegségek között. A' lázatlan

betegségek között is vagynak említve 's bíralatnak (crisis) keresztelve kóranyagi átrakódások, mellyeket a' víz' használata mellett is el lehetett volna kerülni ha a' gyógyász az illy bajok' valóját ismerte volna; de ezt föltévén, akkor a' víz helyett alkalmasabb szert kellett volna választania. A' másod lázakban (millyenek a' sorvadással járók) a' víz, mint gyógyszer elégtelen.

Említenem kell az elődi lázú betegségeknel azon fontos tapasztalást, hogy a' természet' gyógyyereje olly hatalmas, hogy nem csak a' betegséget, hanem még magát a' ferde, de folytonosan ugyan azon gyógyomódot is legyőzni 's az egészséget helyre állítani képes.

Ha az egyes esetek' tudományi és tapasztalati érdekébe mélyebben ereszkedném, akkor azokban mi helyes? különösen kimutatnám; de nem lévén e' lapokban hosszabb fejtegetésnek helye, megelégszem azon magyarországi kincstárnoki tanácsos' esetének kiemelésével, ki otthon cholera-ba esvén, az adott szerekre nem javult, bajával tehát Bécs-be rándult, de itt sem gyógyulván meg Graeffenbergben keresett menedéket és ugyan azon cholera-jával 6 (olv. hat) hét múlva érkezett meg 's itt egy ülő fürdőre (szelekmenvén el tőle) megkönnyebbedett. A' milly komolyan van elbeszélve ezen eset: épen olly nevetséges az. Valóban az illy heveny lefolyású betegséget értve kétkedhetni, mellyiken? a' tanácsnok, Priesznitzen vagy a' szerzőn szánakozzék-e az ember?

A' graeffenbergi gyógyomód tehát (az életrendet és minden a' bőr' műveléséhez tartozót is hozzá értve) határozódik mind azon visszaverődött idült bőrkütegei esetekre, melyeknek a' bőr' munkássága távozott el a' természetitől 's helye van addig, míg a' bőr' élete a' kütegek' kitörtével ismét rendre tért. Ezek közül kivétegetnek azok, a' hol a' belső vérerek, különösen a' tüdőkből, dúzosak (varicosa), mivel itt az egész edényrendszer' izgékonyságának csillapítása, nem pedig magasztalása javallatik. Szomorúan emlékezem e' soroknál huzám' egy lelkes leányára, kinek a' kezdődő görvély 's talán a' támadható tüdővész' féltelme miatt Graeffenbergben „vízcurával“ kelle élnie. Nála is megjelentek ott a' bíralati kütegek' 's tetszőleg viruló egészséggel tért vissza

Pestre; de itt már öt nap múlva tüdővérzés és geny-
köpés, saját bélyegű lázzal párosulva, zavará meg
a' tetsző gyógyulást 's szokott útján többszöri ja-
vulás mellett is föltartóztatlanul haladva her-
vasztá el a' bájteljes virágot.

Egyéb javallati pontjait a' vízzeli élesnek
kínutatnom, mivel igen ösmeretek, szükségte-
len. Csak az egyet említem még, hogy valamint
semmi más egyes szer, úgy a' viz sem fogja el-
érni soha azon dicsőséget, hogy maga légyen a'
betegségek' gyógyítója; mert ha róla levonjuk azt,
a' mit az úgy nevezett vizgyógyimódnál a' többi
hatalmasabb befolyások eszközének: akkor az
csakugyan a' legkisebb rész érdemmel fog előttünk
állani. Ezt vizasztalásul mondhatjuk azon talán
sohajtozó szenvedőnek, kinek módja Graeffenberg-
be menni nem lehetne; vizasztalásul annak is,
kit Priesnitz, mint gyógyíthatatlan visszautasi-
tana; vizasztalásul annak is, kinek baját a' szer-
ző orvosolhatatlannak vallja; gondolkozni valónak
föladjuk azoknak, kik nyereség-, vagy más vágy-
tól (ha ez a' legnemesebb lenne is) ösztönözötve
a' graeffenbergihez 's más osztrákországiakhoz
használó vizintézetet fölláttani szándékoznak.

D. Pólya József.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

24. — A' „Mémoires de la société
géologique de France“ első kötete (Paris,
Levrault, 1833—4. 4) XII. és XIII. számok alatti
értekezései honunk' természetbarátit nagy mér-
tekben érdekelhetik. Amaz a' Karpatoknak, Mar-
marosnak 's egyéb magyarországi felvidékek' 's
Erdélynek földismeretét adja, néhai Lilienbach
utazási naploiból szedve Boué által. A' jeles dol-
gozat, mely hazánk' egy nevezetes része' geo-
gnosticai állapotjára új világosságot vet, először
is a' hegyhuzamok' viszonyait jeleli ki, minthogy
azok az eddigi abraszokon felette pontatlanul adat-
nak elő; azután azok' belső geognosticai alkatát.
A' második értekezés ugyan azon utazó' geologiai
naplója az egész Kárpátlánczon végig, Bukoviná-
ban, Erdély- és Marmarosban tett utat tárgya-
za, ismét Boué által közölve, saját észrevételei-
veleegyütt. E' fontos munka' első része a' Kis-Kar-
patok 's bazini hegylánczról ad észrevételeket; a'
Vág' völgyéről a' Tátra' déli aljától egész Eper-
jesig; a' harmadik a' Karpatok' éjszaki aljában le-
vő sörétegek és sóforrásokról szól Vielicskától
Bukovináig; a' negyedik a' bukovinai fölhegyeket,
az ötödik erdélyi, a' hatodik marmarosi 's egyéb
magyar tájabeli észrevételeket foglal magában.
Ezekhez Boué egy geologiai abraszát ragasztja
Erdélynek, Erdélyben tett saját úttjáról való jegy-
zéseket, a' rézbányai bányák' leírását, egy geo-
logiai abraszsal Behl directortól; a' milovai bá-
nyakerület' leírását (Arad) Kasteltól, 's a' spaszi-
kaiét (Bánság) bányaugyelő Raymantól. Ezen ösz-
szeséggel nem több mint száz negyedréti lapot

töltő közlemények, felette fontos anyagok egy maj-
dan készülő geologiai és geognosticai nagyobb mun-
kához az e' tekintetekben annyira nevezetes ha-
zánkról.

— Magányos hírek szerint Gerhard lip-
csei tudós, a' szerbus és orosz költemények' is-
meretes fordítója, jelenen egy magyar an-
thologia' készítésével foglalatoskodik.

S. F.

Literaturai mozgalmak.

25. — Mult évi augustus' eleje óta az év' vé-
geig a' pesti orvosi kartól 11 latin és 4 magyar
inauguralis iratot vettünk. Azon barátjai a' nem-
zeti nyelv és tudományosságnak, kik mióta e'
tárgyról utolszor szólánk (Figy. II. 112. sz.), ma-
gyarul értekeztek, úgy értekezéseik' czimeit,
ezek: 1) Az ember mint kis világ a' nagy világ-
ban (microcosmus in macrocosmo). Irta Szóke
Zsigmond. Pest, Károlyi' bet. 8r. 22 l. 2) A'
hideg fürdőkről ért. orvos dr. Berke B. Kó
József. Pest, Beimel' bet. n. 8r. 29 l. 3) Az
emberről értekezik Mirsvinszky Ignác or.
dr. Budán, Bago' bet. n. 8r. 19 l. 4) A' Millar-
fuladozásról értekezik Tary Lajos. Pest, Bei-
mel' bet. 8r. 30 l.

M. é. dec. 15. vettük a' Tud. Gy. X. — 's
jan. 17. XI-d. kötetét, ez úttal több érdekes czik-
kelyekkel, millyenek a' Hartmannból fordított sza-
kasz az öntudatról és annak viszonyairól a' testi
élethez; egy névtelen' geologiai értekezése „A'
hegyekről“, Warga János a' nevelési elvekről;
Podhradezky által közölt két oklevél; Kis János-
tól a' német szépliteratura' története a' 16—19
száz. Wachlerből. A' szorgalmas Kiss Károly a'
rég felben szakasztott „Magyar alvitézek“ hőstet-
teit az újabb időkben ismét folytatja; 's Fejér
György „a' philosophia' állapotját adja (az)
első nyolcz századokban (Kr. után), és Schelling'
rendszerét; a' Koszoru pedig Lucanus 4-d.
könyvét hozza Sztrokaytól. — Dicsérjük, hogy a'
Gyűjt. a' vas szükségnek engedvén, már most bő-
vebben, mint sem valja is, szedi anyagát a' kül-
föld' tudományos táraiból. Meguntuk volt már azt
a' négy forintos eredetiséget! — A' XI. kö-
tet' „Czáfolat“ című cikkelyéhez, most a' hely'
szűkétől akadályoztatván, visszatérünk a' jövő
számban.

S. F.

J E L E N T É S.

— Az Athenaeum' hivatalában (Hatvani
utca, 594.), Heckenast Gusztáv könyvárosnál,
's általa, kapható: Fejér György' Oklevéltára'
VII. kötetének III. darabja, megvizsgálva Wal-
herr László által. (Lenyomatva a' Figyelme-
ző' 1837-ki 2-d. félévéből). Budán, a' m. k. egy.
bet. imp. 4rétben, 24 l. füzve 12 kr. cp. E' kü-
lön nyomtatás toldalékul szolgálhat a' Codex' bir-
tokosainak.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy lvi; társából, a' Figyelmezőből, minden
kedden egy lvi. Ara a' kettőnek helyben kiborítással, 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Velin példányok félvevénként
két forinttal drágábbak. Helybeliek évnegyedenként is válhatnak példányt. Kiadó hivatal Pesten, Hatvani utca, 594. szám.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Januárius' 30. 1838.

5. szám.

Tartalom: Hazai literatura. Társasági philosophia. Az igaz hazafiság' alapvonalai. — Időtan. Horváth Antal örökös kalendárioma. — Trencsényi gyógyvíz; D. Beertől. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Academiai pártszellem (D. Scheder F.) — Nyilatkozás. (Kállay F.). — Hirdető, 1. sz. —

HAZAI LITERATURA.

Társasági philosophia.

26. Az igaz hazafiság' alapvonalai a' jelenkor szükségéhez alkalmaztatva. Egy hazafitól. Pesten, 1837. Trattner-Károly' nyomtatása 8r. 110 l.

Ha írunk, vagy pusztán a' szóba vett igazságot tartjuk szem előtt, vagy egyszersmind valamelly azon kívül fekvő czélt, 's ezen utolsó esetben munkánk' tartalmát 's formáját szándékunkhoz képest eleve ki szoktuk számítani, alkalmazni, módosítani.

A' jelen munka ez utóbbi osztályhoz tartozik. Mi azt orvosi rendelménynek tekintetjük political életünk' némi betegségei' symptomái ellen, vagy a' névtelen szerzővel a' mérsékelt párt' diatribejének a' tulzók ellen, mire jelszava is: „moderata durant“ mutatni látszik. Fejtegető 's vitató fejezetei ezek: Haza és nemzet; nincs haza nemzet nélkül; hazafi; az igaz és jó hazafi; honszeretet; vallásosság; engedelmesség; nemzeti értelem' kifejlése; ősi alkotmány; nemzeti nyelv; törvényhozás. Álláspontja, mellyből indul, a' buzgó hazafié; mutatkozó célja: az ál hazafiságnak az igazitól való megkülönböztetése.

Előadása, mint azt irányá kíváná, meleg, szónoki; nyelve folyamatos, tiszta. Ollykor teljesen benne van az igazságban; de gyógyszerai csak azok, miket régóta ajánlv látunk, 's rhetoricája tagadhatlanul mindig jobb, logicájánál. De lássuk tartalmát közelebbről.

Eleinte a' haza, nemzet 's az igaz hazafiság' fogalmait igyekszik megállapítani, ez utolsót szinte némi túlsággal, kikelvén a' világpolgáriság ellen, mintha vele az igaz hazafiság meg nem férne. A' honszeretet' középpontját a' haza és fejdelemnek választatlanul egymásba forrt eszméjébe helyezi; a' hazafiság' lényeges tulajdonit: vallásosságba, erkölcsiségbe és engedelmességbe. Az oppositiót ennél fogva, melly csak opponál hogy opponáljon, 's nem tekintve közhasznú rendeleseknek szegül-e ellent vagy nem, kárhoztatja; kútfejét a' szabadelmű eszmék' terjedésében látván, „azon fonák rajoskodó képzeletben“, mintha nemünk eredeti jogokkal 's függetlenséggel bírna, midőn az alattvalóság a' társasági étellel szükségkép össze van kötve 's a' tapasztalás és historia bizonyítja u.m. hogy az ember sehol sem születik függetlenségben, hanem mint alattvaló. A' nemzeti

értelem' kifejlését egyedül a' vallásosság 's erkölcsiség' útján tartja üdvösségesnek, nem az anyagi érdekeket hajhászva, mellyek, szerinte, csak a' sensualismust terjesztik, a' nemzet' valódi jóléte' veszélyeztetésével. Ősi alkotmányunkat illetőleg, időnkénti javításokat szükségeseznek tart, de lassu valószínűséggel. Nemzeti nyelvünk' terjedését ohajtja, gáncsolván minden erőszakoskodást, kivált vallási viszonyokban, 's oktalannak állítván az azok iránti gyűlöletet, kik magyarról nem tudnak ugyan, de szívükben jó hazafiak, a' hon' javát 's nemzeti nyelvünk' terjedését kívánják 's elősegítik. Végre a' törvényhozásra menvén át, országgyűlésre érett korú 's mérsékelt gondolkodású követeket ohajt, 's az ifjuság' zajrásai' fékezését, mire nézve külön javaslatot terjeszt elő stb.

Bírálatra átmenvén, legyen szabad a' munka' tartalma' ezen előadásához egy pár észrevételt csatolnom, a' mennyiben ezt nyilvánosságunk' korlátai engedik. Ugyan is nem hág-e a' szerző a' hazafiság' tiszta fogalmán mindjárt eleinte túl, midőn azt a' világpolgárisággal összeférhetlennek lenni állítja? „Ezen cosmopolitismus — mond a' 7. lapon — már csak azon szempontból is, mivel az ember' határozott természetével ellenkezik, dagályos felfuvalkodás, 's csalóka képzeleteken alapszik, igen kárhóztató, de kártékony következményeiben még sokkal kárhóztosabb, mert a' cosmopolitismus szüli a' hon' iránti hidegséget, ez a' polgári kötelességeket gátló hanyagságot, végre a' hon' unatkozását“ stb. Nem ferde nézet-e ez? Minden kötelességeink — így tanít minden erkölcstudományi kézikönyv — vagy min magunkat, vagy polgártársainkat, vagy az emberiséget általában illetik. A' társaság' körén belül tehát mint emberek, hazafiak 's világpolgárok köteleztetünk munkások lenni, 's ez jogaink' terjedelme is. Ezen kötelességek 's jogok ugyan tagadhatlanul egymással némi ellentétben állanak; mert e' világban minden, a' mi van és létezik, ellenkező tulajdonok' viszonyhatásai által áll fenn, létezik 's fejlődik ki: de ezen ellentét 's a' belőle eredő viszonyhatás egyszersmind minden egyes munkásságnak szükséges nélkülözhetlen korlátja, melly nélkül semmi, a' mi fennáll, rendeltetése' határai közt nem maradna: a' józan önszeretet — min kötelességünk' teljesítése' rugója

— önséggé válnék, ha azt a' hazafiúi érzés nem fékezné, mint a' hazafiság' a' világpolgári szellem' zabolája nélkül; 's viszont a' világpolgáriság' üres hang, ha vele emberi és polgári kötelességeink' teljesítését össze nem egyeztetjük. Ezen fogalmak szükségképeni korlátai egymásnak; min jogaink ott végződnek, hol felebarátink' jogai kezdődnek, 's a' nemzet jogtalanságba esik, ha az emberiség' kötelességeit nem méltatja.

Hogy szerző a' szabadelmű eszmék ellen kikél, irányában fekszik; de nem cselekszik-e ön érdeke ellen, ha az eredeti jogok' létezését általában tagadja? Grotius Hugo, Hobbes és Sidney Algernon egy század óta hamvadnak sírjukban; azóta a' jogtudomány 's vele az eredeti jogok' elmélete minden egyetemknél tanítatik nyilván, 's ki most azok' helyességét általában tagadja, hitelességét gyanússá teszi többi, jobban megállapított állításai eránt is. Ítéletünk szerint itt a' támadáspont van elvétve: a' szabadelmű eszmék' fonák felfogását, az éretlen képzelgéseket, a' hamis alkalmazást kell megczáfolni. Mi tagadhatlanul, ha nem mindenben is, de bizonyosan igen sokban vagyunk hátra, politicában pedig — könnyen megfogható okokból — szinte még bölcsőben. Itt a' fogalomzavar, kivált ifjuságunk közt, végtelen, 's jóltevőnk' nevét érdemelné, ki azt szétoszlatni bírná.

Az „ősi alkotmány“ czimzetű cikkely egyike azoknak, hol szerzőnek teljes igazsága van. Ki ne helyeslené következő sorait (88. l.): „Minthogy tehát ma már nemzetünk a' műveltség' magasabb fokán áll, de körülményeink 's viszonyaink is ma mások mint voltak egy század előtt, újabb szükségek is keletkeztek, mellyek orvoslást sürgetve kívánnak; a' józan hazafi nem lesz idegen, a' mi ma nem célirányos, azt eltörlení, helyébe újabbat alkotni, a' régi intézvényeket alkalmashakkal felcserélni, röviden, jelszava leend: alkotmányunkon halkkal 's nem rögtön újítva jobbitani, de soha sem jobbitani újítás nélkül.“

Nemzeti nyelvünk' terjesztését illetve — a' 89 lapon — így okoskodik: „A' nyelvlegbiztosabb örje a' nemzetiségnek, mivel csak ön nyelvében él a' nemzet, 's viszont a' nyelv' természetéből szí kölcsönös táplálékot, következőleg az igaz hazafi'

kötelességének egyik legfőbbike, nemzeti nyelvének fentartása, terjesztése, és virágoztatása. E mellett azonban a latint is fentartatni kívánja. „Különös és szembetűnő — mond a' 95. lapon — a' rajoskodók' gyűlölete a' deák nyelv eránt is, melyet lehetőségükben állván, egész világból kitörölnének, holott ezt magyar hazánkban megszüntetvén, legnagyobb rendetlenség, zavar, törvénytelenység, tudatlanság, elkerülhetlenül következne(-ék); mert törvényeink latánul íratva, honi történeteink, mint szinte a' nemes családok 's egyéb testületek' oklevelei, privilegiumjai, szinte azon szerkeztetve, a' deák nyelv értelme nélkül a' képzelhető legnagyobb rendetlenség, villongás, dúlná 's rontaná hazánkat. Azért egy igaz hazafi úgy pártolandja mindenkor a' magyar nyelvet, hogy a' latánt is mint szükségest fentartassa, mert bölcsen átlátja, miként ma még inkább fenn állhatna a' magyar nemzet a' magyar nyelv, mint sem a' latán nélkül.“ Ezt — engedelmeivel a' szerzőnek — bölcsen senki sem láthatja át, még a' szerző sem, ki csak iménti idézetében maga megvallá, hogy a' nemzet egyedül ön nyelvében él; magyar nyelv nélkül tehát magyar nemzet sem lehetne. Itt a' szerző akaratlanul többet mondott mint akart, ámbár a' latin nyelv megtartása mellett szóló okokat helyeseknek tartjuk, ha bár azon kiterjedésben nem is, mint a' szerző. A' németek, olaszok, francziák 's angolok sem törölték el egészen a' latin nyelvet, velünk e' tekintetben hasonló körülményekben lévén; de azért náluk nem uralkodó többé, sem a' statusban, sem a' literatúrában; de igen a' nemzeti nyelv. 'S ím ezen szükség mutatkozik most nálunk is. A' mostani birodalmak a' rómainak töredékeiből állottak fel. A' dúló barbárokban a' miveltség 's polgárisodás' szüksége föléledvén, a' latin nyelvet mint legközelebbi létöt, kifejlett literatúrával 's törvényes 's diplomaticai írásformákkal bíró, választák ennek eszközüül. Így terjedt el a' latin nyelv az újabb keresztény világi életben, eszközüül szolgálván a' régi classici tudomány, művészet és polgárisodás' átételére, melly célnak teljesen meg is felelt. De a' miveltség' haladása 's terjedése' eszközzésére elégtelennek mutatkozott. A' holt, semmi élő szájban többé

nem forgó nyelv, tovább nem képezhető, a' világ' műveltsége ennél fogva a' latin nyelv' uralkodása évszaka alatt egy helyt vesztegelve tespedett; az eszmék érthetetlen nyelven előadatván, nem hathattak a' nemzetek' tömegébe, a' felvilágosodás a' tudósok' körére szigeteltetett. Lettdolog, melylyet nálunk nem lehet eléggé ismételni, 's minden ország' történeteiben egyiránt feltaláltatik, hogy a' miveltség a' nemzetek' közt csak azóta kezdte terjedni, mióta nemzeti literatúrákat mivelní kezdék. De ezen változással a' latin nyelv el nem enyészett, Német-, Francia-, Angol- és Olaszországokban, hol a' nemzeti literatúrák teljesen kifejlettek, a' tudósok, orvosok és törvény'emberei még most is tanulják a' latin nyelvet, 's ez már az elemi oktatásnál is tekintetbe vétetik némileg. Hasonló szükség vezeté be a' latin nyelvet hazánkba is, csak hogy itt nagyobb mértékben túl élte magát, mint másutt. Az alatt tudni illik, fölkerekedvén a' nemzeti literatúra, az élethől elenyészett, úgy hogy a' latin iskolákban képzett ifjaink most tovább műveltetésük végett, helyzetetésüknél fogva, kivált a' német literatúrához kénytelenek folyamodni, 's ezen nemzet' nyelve köztünk, mivel társasági köreinkben, színtolly divatos, mint a' lengyeleknél, olaszoknál vagy oroszoknál — kik eddig hasonlóképen kifejlett literatúrával nem bírnak — a' franczia nyelv 's literatúra. Külföldi nyelv és literatúra azonban minden miveletlen nemzetnél csak ideigleni pótló eszköz, mellynek szüksége elenyészik, mihelyt a' nemzeti literatúra' kifejlésével nyelve, írásmódja, tudománya 's művészete annyira kiképeztetik, hogy iskolában, státusban 's felsőbb társasági körökben teljesen használhatók. Elérte-e már nyelvünk ezen pontot? ez olly kérdés, mellyre igennel nem mernék felelni: de hogy e' ponthoz erősen közelít, tagadhatatlan, 's e' haladásában szükségkép össze kell ütköznie előbb ugyan a' latin és német nyelvvel. Mert ha eszköze akar lenni társasági életünknek 's művelődésünknek, amazokat előbb helyéből ki kell tolnia 's uralkodóvá válni, azután törekedhetik csak egyetemiségre, mennyire t. i. ez lehető és szükséges. Közvetlenül, első lépésével, tehát a' honi nyelvekkel össze nem

ütközik, mert sem a' tót, sem az oláh vagy rác szóha sem volt iskolai, mívelt társasági, vagy státusnyelv, 's az azokon beszélők kiképzésükre 's mívelt társalkodásra nézve, minden időben, külföldi idegen nyelvre szorútlak, ellenszegülésöknek tehát, ha a' dolgot túlságosan nem erőltetjük, igazi alapja nincs: mivel a' hazai szózatnak az idegen előtt mindig önkényt és örömet elsőséget adandnak, ha az egyszer a' művelődés és társalkodás' teljesen megfelelő eszközévé fejlődik. 'S valóban ezen, ha egykor elkészülend, kiképzett magyar literaturai nyelvet eleinte a' magyar is némileg tanulni fogja mint a' német, olasz, franczia és angol készülő literaturai nyelveket eleinte ezen nemzet' műveltebb tagjai tanulák. Mert a' literaturai nyelv sehol a' világon nem egy a' köznép' beszédével: ez a' tájzólásmódok' birtokában van; a' literaturai nyelv ellenben ezeken épülve, ezekből kiindulva, az írók' szorgalma által képeztetik, 's a' literaturából a' mívelt társaságba, iskolába, nevelésbe 's tisztí írásba átmenvén, végre a' nemzet' jóváhagyásával nyelvszokássá válik. Illy nyelvet a' németek Luther óta kezdtek birni, mi pedig most képezzük azt. De mind ezen — ha a' szerencse ügyünket pártolja — elkerülhetlen változások mellett is, sem a' latin, sem a' német nyelv köztünk el nem enyészik, hanem csak igazi helyére 's korlátai közé vissza igazítatik, sőt ohajtható volna, hogy a' többi, kifejtett literaturával bíró nyelvek' ismerete is, úgy mint a' görög, olasz, franczia és angolké köztünk mind inkább nagyobb terjedést nyerjen, nem ifjaink' oktatása és nevelésére vagy literaturai, diplomaticai és társalkodási használatra, hanem hogy azoknak tudományi 's művészeti kincseit művelődésünk' haladására fordíthassuk.

Átme gyek végre a' nemzeti értelem' kifejléséről szóló cikkelyre, melyet, az előadott tárgyak' rendében elébb kell vala fölvennem. Szerzőnk szerint tehetségeink' kifejlése a' tökély 's jólét' postulatuma; kívánsága szerint azonban ezen kifejlésnek vallási 's erkölcsi alapokra kell támaszkodnia, nem anyagi érdekek' hajhászására, melyekről a' 80. lapon így szól: „De fájdalom, épen e' ferde irányt látszatnak ma hazánkban igen sokan követni. Ugyan is ha vizsgáljuk azokat a' könyveket, melyek ma olly mohón

olvasatnak a' közönségtől, észrevehetjük, miként azokban a' vallás 's erkölcsi műveltséget mellőzve, csupán materialis jólét tűzetik ki vég célul, ösztönül pedig a' haszon 's nyereség; igen sokszor olvashatók, sőt a' közéletben hallhatók illyes kifejezések: csak a' nemzeti értelem a' gazdasági iparban haladjon, haladjon a' kereskedés' ,mechanica' tudományában, majd ennyi meg ennyi lesz a' haszon, ennyi a' purum lucrum, majd a' nyereségből a' magyar kényelmesen élhet. Mind ezek hová célzanak máshová? mint az embert 's az egész nemzetet is, mellynek nemesebb létére, fenségesb célra törekedne, 's nemesb' ösztönöktől indítatván, kell egészen a' vastag sensualismusba lesülyesíteni! (sic) Pedig zen nyereségi systema, ha talán első szegénjében némi materialis hasznót terem is, bizonyára későbbben a' nemzet' erkölcsi 's nemes characterén olly csorbát ejt, melly káros következményeivel fölülmúl minden purum lucrumot.“ Egyoldalúság! Minden művelődésünknek, — az igaz, 's ez nemzetre szintűgy alkalmazható, mint egyes emberre — főleg vallási 's erkölcsi alaphól kell kiindulnia; mert rendeltetésünkben az erkölcsi cél legfőbb: de a' boldogság szintűgy — ámbár alá rendelt — célunk lévén, annak előmozdítását sem veszíthetjük el szemünk elől. Ipar, kereskedés ellen szónokolni, annyit tesz mint a' nemzetet örökös szegénységre, erőtlenségre és tudatlanságra kárhoztatni akarni. Céljaink szoros összeköttetésben állanak, 's egynek elmellőzése a' másokra káros befolyással munkálódik. A' vagyon a' műveltség' nélkülözhetlen eszköze. Szegénység mellett hogy 's honnan eredjen az értelem' kifejlése? polgárisodás? Pór népünk századok óta ezen kívánt állapotban van, sem pénze nincs a' műveltség' eszközei megszerzésére, sem ideje, szüntelenül dolgozni kénytelen lévén, használosokra — századok' óta is a' műveltség', vagy inkább durvaság' ugyanazon fokán tesped. Nem! a' vagyon nem csak az anyagi jólét, hanem egyszersmind a' szellemi fejlődés, a' tudomány 's művészet' haladásának 's terjedésének eszköze. Ez a' franczia 's angol műszorgalom' végtelen fontosságú értelme. Az anyagi érdekek' előmozdítása minket sensualismusba csak akkor sülyeszthetne, ha a' vallási 's erkölcsi elvek' elmellőzésével, egyoldalulag,

csupán azokat hajhásznánk. Ellenben, az erkölcsi 's vallási elvekkel összeköttetésben, az ipar és kereskedés mint a' vagyon' 's művelődés' kútforrásai, erkölcsiségünkre is jóteköny hatásnak, részint a' szegénység' — annyi vétek' kútfejenek — szétosztatásával, részint pedig, mert a' művelt, felvilágosodott ember, egyenlő viszonyok közt, mindig az erkölcsiség' magasabb fokán áll, mint a' püsz-tán érzeményét vakon követő ember.

Egyébiránt a' munka' legvégsőbb irányzata ellen nincs kifogásunk. Mi is mérséklést ohajtunk, mivel mindenek felett békére, tartós békére van szükségünk, hogy iparunkat, kereskedésünket, értelmességünket 's nemzetiségünket kifejthessük: mik napjainkban az igaz hazafiui munkásság' azon tárgyai, melyeken túl minden útfélre vezet—haec tu, romane, caveto!

104.

Időtan.

27. Örökös kalendárium. Irta Horváth Antal, ka-locsai főmegyebeli pap. Pesten, esztorgami k(önyvnyomtató) Beimel József' tulajdona. 1836 16r. 172 lap.

A' kalendárium, mint tudatik, vagy asztronómiai vagy egyházi. Az asztronómiai rész elmellőzhetlen alapja az egyházinak, miután ünnepeink és szertartásaink az égi jelenésekkel olly közel összeköttetésben vannak; mire nézve szabad legyen egy ritka jelességű könyvre hivatkoznom: „Dupuis, sur l'origine des cultes“ 's a' nicaei concilium' ama' végzésére, mi szerint „husvét mindig az éjegy(n utáni legelső vasárnapra esik.

Ez oka egyszersmind, hogy a' középkor' tudósai a' nap' és hold' mozgásai' kifejezésére cyclusokat találtak fel, melyek azonban a' mondott mozgásokat, nem teljesen adván, idővel szükségképen hibásak lesznek. 'S kérdés sem lehet többé, miután mai esz-közeink olly tökéletesek, vajjon megtartsuk-e a' hagyományos cyclusokat és periodusokat, vagy ne (L. Ideler, Handbuch der math. und techn. Chronologie, stb. 2 Thle. Berlin, 1825—26; Littrow, Kalendariographie, Wien, 1828). Szerző mindazonáltal „örökös kalendárioma“ alatt most is csak azt adja, mi ezelőtt „perpetuum“ vagy „ecclesiasticum calendarium“ nevezetet viselt, és számos breviumban és missalában található, ha bár közönsége-sebb alakban is.

Rec. ki azok közzé számítja magát, kik serdülő literaturánk' másodrendű terményein is örülnek; el nem titkolhatja kedvetlen meg-lepetését, midőn újat, eredetit, vagy leg-alább a' tudomány' mai állapotját tekintve megállhatót reménylven, e' könyvben, né-melly rosszabbításokkal, csak a' régit, kopottat 's ma már csak a' tudomány' tör-téneteibe tartozót találta.

De, nehogy talán az ítélet igazságtalan-nak lássék, vessünk egy tekintetet e' könyv' tartalmára. Ez három részre oszlik. Az első az álló ünnepeket foglalja magában, a' második ellenben az „e' kalendárium' tökélyére megkívántató táblákat“, a' harmadik végre az „e' kalendárium' használásában megkíván-tató szabályokról és táblák' használásáról“ értekezik.

Az „álló ünnepek“ részének szerkeze-tét a' tulsó lap mutatja. Abból mindenek előtt világos, hogy az úgy nevezett ál-ló ünnepeket csak az utolsó rovat foglalja magában, a' többi a' „Fő-számkör-rel“ foglalkozik, melytől, mint már e' példából sejdíthetni, ismét a' hét' napjai, tehát a' vasárnapok is függnek, mik, hogy nem álló ünnepek, szembe szökik. De ne hogy sza-vakban akadjunk meg, vegyük a' dolgot, a' mint van. A' 60. l. szerint 1838-ban a' fő-számkör 7. Ennél fogva, hogyha a' fő-számkör' rovatában 7-ig megyünk, ennek függönyös sorában találjuk, hogy januarius' elsején hét-fő van, stb. szintűgy találjuk már itt is, hogy az első vasárnap' evangelioma: A' 12 eszt. Jézusról. Luk. 2. Miből látni, hogy a' szerző az álló ünnepeken kívül, még a' héti napokat 's evangeliomokat is adja. Hogy e' fogás ál-tal a' vasárnapi betűt elmellőzi, az neki egész esztendő't által 28 függönyös sorába kerül. Az evangeliomokat illetőleg e' szerkezet ta-lán a' catholicus papság könnyebbségére vol-na, ha nem vezetne tévedésre, 's ha más egyszerű módjaink az evangéliomok' megha-tározására nem volnának. Hogy tévedésre vezet, így mutathatjuk meg. Ha a' 46. l. de-cemberben a' fő-számkör' 7-dik száma alatt az első vasárnap' evangeliomát keressük, ez nyilván: Midőn a' fogságban volt. Mát. 11., holott az nap a' Jelek' evangelioma olvasta-tik, Luk. 21. stb.

Rec. ezen első részt, mely 50 lapra ter-jed!, az evangéliomok' levonása után is,

Januarius. Boldog-Asszony' Hava.

79

1) † Jézus' születéséről. Mát. 2.

F. Sz. K.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	N	Az Ünn. nevei.
Vasárnap	1					1						1											1						1	Kis Kar. UJ ESZT.
Hétfő	2					2	1					2	1					1					2	1					2	Makárius.
Kedd	3	1				3	2	1				3	2					2	1				3	2	1				3	Genoféva.
Szerda	4	2	1			4	3	2	1			4	3	1				3	2	1			4	3	2				4	Titus Püsp.
Csütörtök	5	3	2	1		5	4	3	2			5	4	2	1			4	3	2	1		5	4	3	1			5	Simeon és Telesz.
Péntek	6	4	3	2	1	6	5	4	3	1		6	5	3	2	1		5	4	3	2		6	5	4	2	1		6	VÍZ-KERESZT.
Szombat	7	5	4	3	2	7	6	5	4	2	1	7	6	4	3	2	1	6	5	4	3	1	7	6	5	3	2	1	7	Izidor C.

2) † 12 esztendő Jézusról. Luk. 2.

Vasárnap	8	6	5	4	3	8	7	6	5	3	2	8	7	5	4	3	2	7	6	5	4	2	8	7	6	4	3	2	8	Laurent.
Hétfő	9	7	6	5	4	9	8	7	6	4	3	9	8	6	5	4	3	8	7	6	5	3	9	8	7	5	4	3	9	Julian. M.
Kedd	10	8	7	6	5	10	9	8	7	5	4	10	9	7	6	5	4	9	8	7	6	4	10	9	8	6	5	4	10	Remete Pál.
Szerda	11	9	8	7	6	11	10	9	8	6	5	11	10	8	7	6	5	10	9	8	7	5	11	10	9	7	6	5	11	Hyginus.
Csütörtök	12	10	9	8	7	12	11	10	9	7	6	12	11	9	8	7	6	11	10	9	8	6	12	11	10	8	7	6	12	Ernesztus.
Péntek	13	11	10	9	8	13	12	11	10	8	7	13	12	10	9	8	7	12	11	10	9	7	13	12	11	9	8	7	13	Vidor.
Szombat	14	12	11	10	9	14	13	12	11	9	8	14	13	11	10	9	8	13	12	11	10	8	14	13	12	10	9	8	14	Boldog M.

80

szükségtelennek 's helytelennek állítja. Miért is kiküszöbölni a' vasárnapi betűt? Talán, mert nehéz valamely egyes betűt emlékezethen megtartani? De itt számot kell kivül tanulni 's a' szám 28-ig emelkedhetik, tehát magában sokkal összetettebb, mint az alphabetum' hét első betűje. Mihez az is járul, hogy könnyebbség' okáért a' betűt valamely jó hangzásu tulajdon név' első betűjének vehetni. Rec. például azon örökös kalendáriumra nézve, mellyel több esztendő óta élni szokott (L. Anleitung zur Zeitkunde, stb. Aufgesetzt von einem Freunde der Wissenschaften. Herausgegeben von G. Freih. v. Vega. Wien, 1801), tudván, hogy a' jelen év' vasárnapi betűje G., azt Gauss', a' husvétvasárnap' nagy érdemü meghatározója' első betűjének nézi.

De hogy hosszasak ne legyünk, menjünk által a' második részre. Itt a' harmadik táblában a' változó ünnepek foglaltatnak, úgy-mint: 1-ső adv., gergelyi hold-kulcs, vasárnapi betű, husvét, Krisztus' mennybe menetele, pünkösd, úr' napja, septuagesima, sexagesima, farsang. Tehát még is vasárnapi betű is, és pedig a' változó ünnepek között. A' IV-ikben husvét határoztatik meg 's az 1-ső advent 1832—1899; az V-dikben ugyan azon időközre a' fő-számkör, arany-szám 's római adó-szám. Hogy mire való ezen utolsó *) mai időnkben, hol Rómának, legalább e' szerint, nem adóznak, azt a' semmiség' mély titka fedi. Igen nevezetes itt még a' XV-dik tábla, „mellyben a' nap' kelte és nyugta 46° és 44'-ra fölemeltetett kalocsai polus szerint meghatározva van.“ Ez a' szerzőt egész meztelenségében mutatja. Szerzőnek astronomiai ismerete nincs. Ezt rec. már az előre hocsátott „általános jegyzésből“ sejtette, mellyben ezt olvasni: „E' kalendárium alapul eddig közönségesen elismért csilagászati rendszeren, ha tehát valaha egy két perczen valami változás történend(ik), akkor a' szerint közleni fogom a' kulcsot, melly mutatni fogja, hogy hányadik római szám alatt kell keresni a' föladdott esztendőt; mert csak abban lesz a' változás.“ E' sejtést a' szóban levő tábla igazolja, valamint a' mindjárt reá következő, az esztendő' négy szakaszát tárgyazó is.

*) L. Gibbon: History of the decline and fall of the roman empire, ch. 17.

Ezek után milly magyarázatokat 's útmutatásokat lehessen reményleni a' könyv' harmadik részében, magában világos. Rec. továbbbi híralat helyett, melly ő reá 's a' publicumra nézve egyiránt fárasztó lenne, csak azt említi meg, hogy Karap Péter' illy nemü könyve (A' régi és ujabb kalendáriumokról, stb. rövid jegyzések. Debreczen, 1822, 8), ámbár ez is a' középkor' nyomain indul, legalább több tárgyismeretet mutat; 's végezetül kéri az íróknak készülöket, legyenek figyelemmel a' külföld' literatúrájára, ne lépjenek fel, mielőtt tudományok' fő munkáit nem ismerik: nem azért, mintha hazánk talentumokban szűkölködnék, hanem mert még sok tanulni valónk van, 's ha ezt nem tesszük, midőn min magunknak eredetieknek látszunk, legott a' külföldi jó helyett kevésbbé jót, vagy éppen rosszat adunk. 19.

Gyógyvíz-ismeret.

28. *Les bains sulfureux de Trenchin, proprement dits de Teplitz près de Trenchin en Hongrie, Par Leop. Beer. Docteur en medecine. Avec une carte routière. 1836. VI és 98. l. 8r. Kőszegen, Reichardnál.*

A' szerző maga használta ezen régi forrásokat, 's pedig sikerrel, egy, mindenszernek daczoló veszélyes térdhajban; egyszersmind sok betegeket látott, kik czéliránytalan bánásmód által e' hévizek' hatását elrontották. Ez bír a' őt tett tapasztalásai' kiadására, és, mivel a' lengyelek igen bőven szoktak e' forrásokkal élni, franczia nyelven. Tepliez falu másfél mérföldnyire Trencsény városától, a' Karpatok' két lánczától kerítetik 's kevesebbé változó légmérséklete van, mint egyéb a' Karpatok' völgyeiben fekvő helységeknek. 1830-ban itt gyöngye földrázkódásokat lehetne észrevenni, 's 1755-ben, a' lizbonai nagy földindulás' alkalmakor, a' hévizek, mint esehországi Töpliezben is, néhány perczre eltűntek. A' hely' és életmód' leírása után a' kénköves fürdők' természeti tulajdonságai' előadása következik; a' víz' hévfoka $\frac{1}{2}$ 28-tól 32% R., 's a' falu' egész környékét kénközságu légkörrel töltik be. A' vizbontás (analysis aquae) Carl után adatik (Die Schwefelquellen zu Teplitz nächst Trencschin. Preszburg 1826). — A' fürdők' használata eleinten lázas állapotot hoz elő, melly bő iz-

zadás által bíraltatik. A' gyógyszerak' folytatában a' többi elválasztó műszerek' s végtére az idegrendszert is nagyobb munkásságra ingereltetnek. A' hévizek' belső használata jó emésztő erőket kíván s ritkán rendeltetik. Jeles hatásuak e' fürdők minden lázatlan csúzos és köszvényes bajok ellen, bőryavalyák, bñulások és egyéb idegkórokban, a' hõszám' rendetlenségei, ásványmérgek, görvél és angolkór ellen. De mindig meg kell gondolni, ha vajjon a' fürdő által okozandó lázat elviselhetik-e a' betegek, mivel gutaütés könnyen állhat be. Általában orvosi fölvygázás nélkül soha sem kellene ezen fürdő használásához fogni, a' mi itt valóban bajjal van összekötve, mivel helyben rendes fürdői orvos nincs, s csak magokat gyógyító idegen orvosok találkoznak. Igen fontos ez okból azon szakasz, mely a' fürdés' használata közben magokat előadható különféle állapotokról szól. Csak czélszerű életrend, szük étel, s az igen olcsó bor' kerülése vagy igen mértékletes ivása, napenkénti mozgás, meghűléstõli óvakodás stb. által mellõzhetni el a' fürdés' folyama alatt a' rossz következeseket, s nyerhetni meg a' testi bajok' elhárítását a' héviz' erejénél fogva. 1.

Allítások, vélemények, felvilágosítások.

29. — A' Tud. Gy. XI. kötetében álló, ma nap említett „Czáfolat“, egy álnévûnek (Szalabéri) ellenészrevételeit közli D. Balogh Pál' ismeretes philosophiai pályamunkája' bírálatára Kállay Ferencz m. academia r. tagtól, mely ugyan azon folyóirat' tavali IV-d. kötetében jelent meg. A' czáfoló jónak ítélte sorai' bevezetésébe egy, az academiát vágó apostrophét beszõni; mely így szól: „Gr. Dessewffy József úr, a' maga illendõ figyelemre nem méltatott, nagyfontosságú bírálatát (Kisfaludy Sándor és Vörösmarty' megjutalmaztatása' ügyében) a' pártszellem' lehető korlátozása végett bocsátá közre, melyet némelly tagok, már a' m. t. társaságba, fájdalom! magokkal becsusztattak és minden módon fentartani és uralkodóvá tenni igyekeznek, s mellynél egy tudós társaságnak nagyobb kisebbségére, s a' köz jónak nagyobb kárára egyegy dolog alig szolgálhat.“ Nem vonom le — a' dolognál szeretvén maradni — a' pseudonymról az álarczot, noha azt tehetném, mert ismerem õt jól; elmondhatnám, hogy õ az academia' rendes tagja, hogy az academiától éppen azon némelly tagok' ajánlására hivatott meg egy fontos provincia' viselésére, kik az õ vádja szerint „a' pártszellemet uralkodóvá tenni igyekeznek“, s kik igen jól tudták mindenha, mennyire gyűlöltetnek általa, s õt személyesen nem szeretik, mert hiszen mindnyájan nem szerethetjük egymást, de erre nem tekintvén, ott, hol az intézet' ügye, hol közügy forga fenn, benne egyesíték voksaikat, mert nála jó kezek közt hiszik yala amaz ügyet. Csak a' vádat lássuk, mely, ha a' megtámadó értelmében állana, az academia' hitelét csökkenthetné. Mondatik, hogy g. Dessewffy József' bírálatá illendõ figyelemre nem méltattatott. Szalabéri nem volt akkor, midõn 1834-ben a' Kisfaludy-Vörösmarty-kérdés

fenforgott, rendes tag, s nem volt jelen azon nevezetes gyűlésben, hol ama' kérdés vitattatott. Hogyan állithatja tehát, hogy ama' „bírálat“ — mely mellékesen legyen mondva nem bírálat, s az lenni nem is akart *) — hanem adhortatoria beszéd — illendõ figyelemre nem vétetett? Sõt igen, vétetett, mert kétszer olvastatott fel, s állításai pontról pontra hosszú vitatás' tárgyai lettek. Miért nem gyõzött? az más kérdés, melyre a' felelet alkalmasint el van mondva a' Kritikai Lapok' VI-d. füzeté' vég cikkelyében, s erre is jövén az ellenféltõl válasz, s így a' per' actái teljesen a' közönség' kezei közt lévén, mibõl ez maga ítélhet — mit alkalmasint tett is már — nincs miért azt itt megújítani. De ha g. Dessewffy József gyõzött volna, mondhaták-e a' vele egyet nem értõk, hogy az õ okaik nem méltattattak illõ figyelemre? Úgy hiszem, nem; s azért tovább menvén csak azt jegyzem meg, hogy a' nemes gróf ott, hol a' vitatkozások' mezeje nyílt és szabad, annál kevesbbé irányozható külön véleménye' kiadásával a' pártszellem' korlátozását, mert tudta, hogy a' másképp érzõk okokkal küzdõttek, s olly okokkal, miket szinte a' közönség' bírálatá alá terjesztetni, nem pironkodhatnak.

A' „pártszellem“ kifejezésre térek tehát. De midõn errõl szólni kívánnék, érzem, hogy, ha egyfelül nehéz a' vádat vissza nem fordítani a' vádlók ellen, másfelül ezt, s még inkább a' tárgyba mélyebben ereszkedést olly szent tekintetek tiltják, miknek tisztelését a' megtámadó academicustól, ha nem magát, néhány társat, régi sérelmeket s engesztelhetlen idegenkedésért tartja szem elõtt, nem csak vární, de éppen kívánni lehet. E' kötelesség' érzetében tehát én azokra hagyom az itt talán elmondhatókat, kik egykor jónak láthatják azon küzdesek' följegyzését, melyekben szomorító surlódások' jó véghez vezetése kerülhetett; s örömmel gondolom állithatni, miképpen igen különbözõ hatások' daczára is, az academiának szerencséje volt, egészben, foganattal munkálkodhatni a' kitűzött czélra; s kérem a' megtámadót s társait, higyük már egyszer, hogy lehet vélemény-különbözes mellék tekintetek nélkül; hogy vannak emberek, kik, mielõtt a' tanácskozó terembe lépnek, le tudják vetköztetni mind azon magányos tekinteteket, melyek õket az életben másokkal összekötik vagy tőlök elválasztják, s be nem a' magányos embert, hanem az ügy' férfiát viszik; hogy sokan kevesbbé igazságtalannok volnának, ha charactert érteni s abban bizni tanultak volna: s hogy általában csalárd mód minden mást maga után itelni meg.

De ennyi is elég volna a' bebizonyítás nélkül, bítangul oda állított vádra, ha az, különösen a' következő, Kállay ellen intézett sorok által nem csorbíthatná az academia' hitelét, s azért felvilágosítást kívánnak: „Kállay úr maga is a' pártoskodók' seeregében áll, ... õ azon kedvetlen alternatívának teszi ki magát, hogy vagy Balogh Pál úr ellen kaján indulattal el van foglaltatva, vagy két bírá-

*) „Nincs most rá idõ, aesthetikai vizsgálatok alá bocsátani a' két nagy szellemű író“, mond g. D. J. L. Minerva. 1835. I. köt. 173. 1.

ló társai ellen meg akarja mutatni „hogy ezek koránt sem értenek úgy a’ dologhoz mint ő, következtésükben mind ketten helytelenül ítéltek.” — A’ történet ez: Az academia’ philosophiai osztálya’ 1832-ben kitett jutalomkérdésére 1834-ben két pályamunka érkezett; bírakul Kállay, Szalay Imre és Szilasy r. tagok rendeltettek. Az első, hivatalos tudósításában, melynek egyik szakaszát a’ Tud. Gy. 1837. IV. közlé, kivonva előállítá mind a’ két pályairás’ tartalmát, főbb nézeteit, szempontjait, ’s az elsőséget, bőven előadott okokból, mik a’ philosophiai pályamunkák’ 1-ső kötete’ előszavában láthatók, annak ítélte, melynek jelszava: *Ἀληθεὶν καὶ παρρησιαζέσθαι*; emezek, együtt adott véleményekben, azt ajánlák melynek jellegje: *Est deus in nobis etc.* Az eképek eltérő vélemények kis és nagy gyűlésben, egész terjedelmükben, felolvastattak, sőt Kállay élő szóval is világosította előadását. Az academia ennek okait igen súlyosnak ítélte; de autopsiája nem lévén a’ pályairatokról, mivel a’ deák jelszavu mellett kettő szolt — ennek rendelte a’ jutalmat; de nem tagadhatván meg a’ Kállay’ okaitól a’ meggyőző súlyt, a’ görög jelmondatút legalább tiszteletdíj mellett kiadni rendelte. Még eddig semmi nyoma a’ pártszellemnek, mert K. bíráló társai’ véleményét nem tudva, külön ’s teljes függetlenségben adá magáét. Mi birta őt erre? mutatják okai. Tudta ő a’ pályázókat? Ezt talán Szalabéri sem fogja állítani; különben Kállay e’ vádat hasonló joggal bíráló társaira háríthatná, holott, ki a’ kezelés’ módját tudja ’s magokat a’ dologban érdekelt személyeknek, kik csak a’ kérdés’ végképi eldöntése után tudattak ki *), az előtti ’s jelen viszonyait ismeri, sem ezt, sem amazt bona fide nem fogja állíthatni. Hol kezdődött tehát Kállay’ pártoskodása és kajánsága? Az itt czáfoltatni próbált bírálat’ kiadásánál? Nem, hiszen Kállay itt nem tett egyebet, hanem a’ melly okokat a’ társaság előtt horda fel, azokat annak igazolásul, mi róla a’ philosophiai pályamunkák’ 1-ső kötete’ előszavában alig érdekelte, a’ közönség’ ítélete elébe terjeszté; ’s ki ezt meri, bizonyosan tisztának érzi magát. Vagy abban fekszik a’ kajánság, hogy egy nem kedvező bírálatot ada ki? Ugy törjük össze a’ pálczáat minden critica felett, melly nem simogat, nem magasztal. Ő — mond továbbad a’ megtámadó — bíráló társai ellen azt akará megmutatni, hogy ezek koránt sem értettek úgy a’ dologhoz mint ő, ’s hogy helytelenül ítéltek? De a’ bíráló társak’ okait alkalmasint teljesen közli a’ többször említett előszó, ’s Kállay talán csak azt akará, hogy mind a’ két rész’ okait lássa a’ közönség, ’s ezekből maga ítélhessen. Abban semmi sincs, hogy Kállay’ meggyőződése akkor sem változott midőn kettőt másképp láta ítélni; avvagy vétkeljük-e azt, ki egész egy testülettől elválván „separata opiniót” ad? Vétkeljük-e gróf Dessewffy Józsefet, hogy mint egy országos küldöttség’ tagja, egy mindnyájunk előtt szent ügyben, külön véleményt

*) D. Balogh volt szerzője a’ kettő által ajánlt munkának, Hetényi a’ másiké.

ada be? Vétkeljük-e őt, hogy a’ megtámadó által felhozott, Kisfaludy-Vörösmarty-féle ügyben, a’ gróf maga négy ellen tartotta fenn saját véleményét, ’s ezt még akkor is, midőn az academia más nézethez állott, közönség elébe adta? Épen nem. Tisztelhetjük mi az idegen véleményt, ’s annak szerzőit, a’ nélkül, hogy a’ magunkét feláldozzuk. Kállay tehát nem tett egyebet, mint a’ mit gr. Dessewffy máskor és másutt: ’s még is, mit ez Vörösmarty’ munkáit illetőleg teve, megnyeré Szalabéri’ jóváhagyását; de a’ mit Kállay, D. Balogh’ munkájára nézve, az kajánság, párt, társak’ nem becslése, ’s ki tudja még mi? — Mit lehessen ebből azokra nézve következtetni, kik pártszellemet emlegetnek, a’ tüdődelmes olvasóra bízom.

Azt mindazáltal, végül, el nem hallgathatja e’ sorok’ írója, hogy, noha ő részint Kállay’ okai’, részint D. Balogh’ munkája, de már most, ama’ másod rangnak jelentett ’s legujabban a’ Tudománytár’ XV-d. kötetében, noha csonkítva, megjelent pályairat’ olvasásából, maga is emennek ítélne az elsőséget: mind az által a’ K. bírálatában előforduló minden állításokat nem írná alá. Így, nem tartja szükségesnek, hogy a’ pályázó a’ philosophia’ eszméje’ meghatározásán kezdje értekezését; nem tart sem Kállayval, sem a’ Figyelmezőben *) álló bírálat’ szerzőjével, hol ezek Mátyás királyt védik a’ D. Balogh’ igazságos vádjá ellen; nem tart az elsővel Spinoza’ karhőztetésében, valamint a’ beszótt historia literáriát sem gondolja hors d’oeuvrenek, mi a’ kérdéssel kapcsolatban nem áll, noha ebben inkább a’ rendszerek’ tömört ’s bélyegző előadását szeretné találni sok könyvczim helyett stb. De ezt lássa Kállay. Alulirt ezeket is csak azért kívánta említeni, hogy mutassák, miképen akár K. bírálatának, akár mások’ véleményeinek, hol azok figyelemre méltólag támogattnak, egyéb okot keresni a’ tiszta meggyőződésnél, gyanussá teszi a’ vádlót saját gondolkozása iránt; ’s végül jelenti, hogy az Athenaeum és Figyelmező’ szerkesztőse semmiféle tudományos közlekedésben K. ural nem áll, de nem is állott, ’s így a’ megtámadó’ ebbeli állítása **) nem egyéb pusztá ráfogásnál, millyenek most literaturánkban napi renden vannak.

D. Schedel F.

Nyilatkozás.

30. — A’ Tud. Gyűjt. 1837-ki XI. kötetében egy névtelen, talán Balogh Pál úr, nehezteli „Czáfolatjában”, hogy philosophiai pályamunkája’ bírálatát a’ publicummal közöltem, holott az illy közlés a’ tudós társaság’ határozatánál fogva már szabados, és mélt. Dessewffy József gróf úr is épen ez oknál fogva lépett a’ publicum’ elébe, azt híven másfelül, hogy a’ többség által el nem fogadott nézeteinek közlése nem sikertelen munka. — A’ fő kérdés azonban mindig csak az: jó-e

*) 1837. II. 122.

**) „A’ híres Athenaeum, melynek Kállay úr is dolgozó társa.” Tud. Gy. XI. 109.

a' bírálata, vagy sem? Én a' szerző úr munkáját nem tartottam oly fontosnak, mint a' Hetyényi úrét, 's a' két pályáirat' külön bírálatai teszik az egészet, melynek resultatuma oda megy ki, hogy a' tisztelt szerző ur a' kitett kérdés' velejére (hátra maradásunk' okai) majd semmit sem felelt, 's a' mit felelt is, a' mindennapi mondanak' köréből, nem pedig a' tudomány' mélyéből van véve. A' bíráló e' részben ön nézeteit is rövideden, és épen azon pályamunkánál fejtette ki, melyet becsesb dolgozatnak talált. A' ki már a' két bírálatot e' czáfolattal összehasonlítja, látni fogja, hogy az érdemes szerző kikerülte a' kérdés' fő pontját, 's oly aprólékosságokkal bibelődik, melyekre mint nem tanuságosakra bíráló feleletet sem ad; de más felül tartozik azon kinyilatkozással, mely szerint a' szerző ur két szembevető igazságtalanságot követ el a' bírálón. Egyik a' pártszellemit vád, mely hibát ugyan nem tol egyenesen a' bíráló' nyakára, de szeretné még is, ha az ott maradna; a' másik vádja az, hogy bíráló az Athenaeumba dolgozik, 's e' két vádat összefüggésbe hozza. Már hogy e' vád alaptalan, azt az Athenaeum' szerkesztő hivatala legjobban megbizonyíthatja, mint azt is, hogy bíráló soha együtt dolgozásra felszólítva nem volt, és munkát abba soha nem is küldött, minél fogva e' vádaskodást úgy tekinthetni, mint a' publicum' mystificatióját. De maga részéről nem is tartja bíráló szegyennek az érintett folyóiratba való dolgozást, mert annak megvan a' maga bece, 's idővel még inkább növekedhetik az, minél fogva bíráló nem is akar azon bús elméjük közt sort fogni el, kik szeretnék az illy tudományos mozgalmakat is ön fejük' ramájára vonni, nem akarván az isteni munkálkodásnak majd semmi részt is engedni a' kifejlésre törekedők' igyekezetében. Pesten, jan. 21. 1838.

Kállay Ferencz,

a' m. t. társaság' rendes tagja.

H I R D E T Ő

a' Figyelmezőhöz.

1. szám.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

költségein megjelentek 's a' két haza' minden hiteles könyvárosainál kaphatók:

A' magyar tudós társaság' Évkönyvei. Első kötet. 369 lap. Pest, 1833. 4-ed rétbén, Kazinczy Ferencz' arcképével 's négy rézre metszett táblával. Színezett képű 's vászonkötésű példány' ára 6 for. — Színezetlené, papírosborítékú kemény kötésben 4 for. 20 kr.

A' Magyar tudós társaság' Évkönyvei. Második kötet. Őszvesen 426 lap. Buda, 1835. 4-ed rétbén, Imre János' arcképével, 7 kő- és 8 rézmetszettel. Színezett képű 's vászonkötésű példány' ára 7 for. — Színezetlené, kemény kötésben 5 for.

Tudománytár. Közre bocsátja a' m. t. társaság. Szerkezt. Schedel Ferencz. Első év, 1834. I—IV köt. számos metszésekkel.

— — — Második év, Szerkezt. Schedel. 1835. V—VIII köt. számos metszettel. Buda, n. 8.

— — — Harmadik év, Szerkezt. Csató. 1836. IX—XII. kötet, metszettekkel. Buda, n. 8.

— — — Negyedik év. Szerkezt. Luczenbacher és Balogh. 1837. XIII—XVI. köt. metszettekkel. Buda n. 8. Ára minden folyam-
nak köz. pap. 4 for. postapap. 6 for.

Nyelvtudományi pályamunkák. Kiadja a' m. t. társaság. Első kötet. I. A' magyar nyelvi ragasztékok és szóképzők. Irta Csató Pál. Első rangú jutalom-felelet. II. A' magyar nyelv' szókötő 's módosító ragainak nyelvtudományi vizsgálata. Irta Nagy János. Másod rangú jutalom-felelet. X. és 176 lap. Budán, 1834. nagy 8-rét. Kötve postapap. 54 kr. közép pap. 40 kr.

Gramatica ungherese dell'avvocato Francesco Császár. 420 lap. Pest 1833. nagy 8-rét. Két rész egy kötetben. Postapap. kötve 1 for. 30 kr.

Magyar és német zsebszótár. Közre bocsátja a' m. t. társaság. Német-magyar rész. Budán, 1835. kis 8-rét, IV és 846 l. három három oszlopra. Író papírosan fűzve 3 ft. Postapap. fűzve 3 ft. 30 kr. (A' magyar német rész sajtó alatt)

Philosophiai műszótár. Közre bocsátja a' m. t. társaság. VIII és 212 lap. Budán, 1834. nagy 8-rét. kötve 40 kr.

Philosophiai pályamunkák. Kiadja a' m. t. társaság. Első kötet. Almási Balogh Pál felelete a' m. t. ezen kérdésére: „Tudományos mivelődésünk' történetei időszakonként mit terjeszt elénkbe a' philosophia' állapotja iránt; és tekintvén a' philosophiát, miben 's mi okra nézve vagyunk hátrább némely nemzeteknél?” XVI és 211 lap. Budán, 1835. nagy 8-ad rétet. Kötve postapap. 1 ft. középpap. 45 kr.

A' természetes számok' logaritmái, 1-től 108,000-ig. Szerkezteté Babbage Károly. Stereotyp-harmadik kiadás Nagy Károly, m. t. társ. I. tag' ügyelése alatt. XIV és 202 lap. London; a' m. tudós társ. költségével. 1834. kis. 8-réth. Ára: magyar, angol és német bevezetéssel, zöld papírosan 5 for, sárgán 4 for. 45 kr. fejéren 4 for.; két nyelven t. i. magyar és angol v. német) zöld pap. 4 for. 45 kr.; csak magyarul, zöld pap. 4 ft. 30 kr., sárgán 4 ft 15 kr., fejéren 3 for. 40 kr.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden hétden egy ív. Ára a' kétfőnek helyben kihordással, 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Velinpéldányok félékenként két forinttal drágábbak. Helybeliek évnegyedenként is válhatnak példányt. Kiadó hivatal Pesten, Halvani utca, 594. szám.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Februárius' 6. 1838.

6. szánt.

Tartalom: Hazai literatura. Magyar történet. Péczely' m. historiája. — Időszaki sajtó a' magyar és ausztriai birodalomban 1838. —

Felszólítás íróink 'a' könyvkiadóinkhoz.

HAZAI LITERATURA.

Magyar történet.

31. Magyarok története Ásiából kijövetelöktől fogva a' mai időkig *). Irtta Péczely József. Debreczenben, nyomtatott Tóth Lajos által. 1837. Első darab, Ásiából kijövetelöktől fogva az Árpádhoz kihalásáig. — Második darab, a' Mohácsi vértanúig. n. 8r. 215 és 480 l. 3 ft. 36 kr. cp. (kik több példányt egyenesen a' szerzőnél rendelnek meg 's kész pénzen, azoknak 3. ft.).

Régen várt vizsgáló — talán nem csatlakozik, ha általánosan szól — régen várt a' magyar közönség mív' megjelenését feszültebb vágygyal, mint e' jelenét: részint, mivel serdülő literaturánkban semmi nem hiányzott inkább, mint egy nemzeti nyelven szóló pragmatica hazai historia; részint, mivel a' szerzőtől — ki romai nyelven olly csinnal, izléssel, megválasztással, olly szív- 's lélekbe hatólag írta, olly hű festői ecsettel tudta a' tetteket rajzolni, mint két kötetekben né-

hány év elve megjelent, iskoláink' 's hazánk' határain kívül is váltig ismeretes, több külföldi tudományos hírlapokban érdemlett dicséssel koszorúzott: „Summarium Historiae Recentioris Europae Statuum“ című munkája mutatja; a' hon' nyelvén sem lehele várni mást, mint feltűnőt, jeleset. Megjelent a' mív, nagyobb része kezünkben már; menyiben felelt meg általa közönségünk' várásának a' szerző, az idő mutatandja meg: de hogy V. a' magáéban meg nem csatlakozott, őszinte örömmel vallja, és siet a' minden hazafitól, nem mondom olvastatni, de házi társalkodó kézikönyvül fölvetetni érdemes munkának, minél előbb, minél több kezekbe jutandását, e' sorok által, ha csak némileg is, előmozdítani.

Célját oda nyilatkoztatja előszavában a' sz. olly történetírását próbálni adni hazánk'nak, melly rövid legyen szárazság, érdekes vastag kötetekre terjedés nélkül; ugyan azért — Tacitusból vett jelszava szerint — nem mindent, csak a' különösen szembe tűnő szépet, vagy rútat beszélni el; mivel fő tisztének nézi a' történetírásnak, hogy az erények el ne hallgattassanak, 's hogy a' rosszat tevést és szólást eltávoztassa az utókor-

*) Sietünk a' honi történetek' barátival ezen, a' második kötettel csak most bővült jeles munkát megismertetni; fentartván magunknak annak idejében egy más szempontból induló vizsgálat' közölhetését is. Szerk.

tól és gyalázattól tartás. Előadásában a' világosságon kívül rövidséget is keresett, de ezért amazt soha tudva fel nem áldozta. Új szók' elfogadásában, annyiival inkább csinálásában igyekezett a' szerfelett nagy bátorság', de a' bátortalanság' ellenkező hibáját is kerülni: mind a' kettőt, 's ezt talán inkább mint amazt, kárhoztatván, még egészen ki nem mivelt, magában sok gazdag ereket rejtő, könnyen gazdagítható, de még nem eléggé gazdag nyelvünk' jelen állapotjában. A' helyesírás' szabályaira nézve, minthogy kellett valamihez, legtanácsosabbnak ítélte a' m. t. társaságéihoz szabni magát, noha azt vallja, miképen még maga is sokakban kételkedik. Ha munkája' olvasása közben, csak néhánynak is ifjú olvasói közül hevült olykor kebele, 's telve tisztelettel a' szép, nagy — telve utálattal a' rút, alacson tettek iránt, csak egyben is közülök nemes vágy ébredett, követni azokat, kerülni ezeket, 's élni nem magának, hanem élni embertársainak, élni a' hazának: jutalmazva fáradsága, teljesülve ohajtásai' legfőbbike!! Ennyit kíván tudatni, a' semmi rendkívülit nem ígérő, inkább annak, mi már készen volt, a' kitett végre okos és célirányos használtatását, kiválogattatását, szívhez, honfiakhoz szóló nyelven rövid, de világos előadását, mint valamely hosszadalmas történettani vitatásokat, a' történetek' homály lepte mezején új fölfedezéseket várató, rövid, szerény, lelkes előszó. Ez a' szempont, melyből meg akar ítéltetni, melyből meg kell ítélnünk.

Lássuk tehát: megválogatta-e jól írni valóit? 's míg kitzűzött célja szerint — a' szembeszökő szépre rútra volt különösen szegülve figyelme, nem adott-e csonka, össze nem függő, hézagos történetírást hazánk-nak? 's továbbá: a' mellyeket írt, úgy irta-e, hogy szív, honfiak nem maradhatnak olvasások közben illetetlenek? a' keresett rövidségért nyelvben nem szenvedett-e a' világosság? szóval olyan-e előadása, millyennek történetíróénak lenni kell, ki tanítani, egy-szersmind gyönyörködtetni, elmét szívet együtt képezni akar?

Mi az elsőt, jelesül az 1-ső darabot tekintve, illeti: Árpád, sz. István, sz. László, Kálmán, II. András, IV. Béla' dolgrait emelte a' többek felett ragyogóbb színekkel ki a' sz. 's nem épen ezeket kel-

lett-e, akár nemzeti kifejlésünket, törvény-hozásunkat, akár a' történetek' fontosságát vesszük szemügyre? 's ezek az első darab' fényesb részei: de hogy a' többek sem mellőztettek; 's a' történetek' fonala sehol meg nem szakadt, arról minden egyes cikk bizonyosságot kiáltó tanú, valamint arról is, hogy ezen, a' többi fényesb részekhez mérve, mintegy árnyékba helyezetteknek is megvagyón saját érdemök, 's ha mi szép vagy rút csilámlott ezekben is elvéve elé, nem kerülte ki az író' éber figyelmét, rövidség keresése' mellett is, mindig méltányolva feltűnteté. A' ki erről meg akar győződni, olvassa meg csak a' Péterről, Abáról, I. Andrásról, I. Béláról, Salamonról, II. Béláról, Imréről, kun Lászlóról, III. Andrásról szóló rövid fejezeteket. Mi itt mint leg-rövidebbet, ide legkönnyebben áttehetőt, csak az I. Béláról szólót írjuk ki, kevés kihagyással, 71 lap.

Béla uralkodása rövid, de atyai, és az országra nézve igen hasznos volt. Alig hogy kardja hatalma, 's nemzete megegyezése a' fő polcz-ra juttaták: azonnal hüvelyébe dugva fegyverét — mire a' történetek' évkönyveiben oly kevés példát találhatni; mit szokatlan történetekkel gazdag, megvilágosodottnak nevezett jelen nagy századunk, annyi véres tapasztalás után is, megtanulni nem tud, vagy nem akar — felejtve győzedelmét, nem ellenfelei' üldözése, ha lehet, kiirtása, hanem megnyerése által igyekezett királyi székének állandóságot, a' 22 esztendő óta szakadatlan belső villongások, hazafi háborúk által rongált, elerőtlenedett országnak valahára pihenést, nyugodalmat belül, kívül tekintetét szerezni. E' végre köz bocsánatot hirdetett, 's azt lelkiismeretesen meg is tartotta. Nem volt elég, hogy a' hazájukba 's kötelességökre visszatérteket régi vagyonaikba, hivatalaikba vissza tette; hanem a' vissza nem tértek' ártatlan feleit is, minden bosszútól, személynökben, vagy javaikban eshető sérelemtől, saját párthívei ellen is, megőrizte. Illy, gyermekeit eltévelyedésekben is szerető jó atya' képeben lépven fel először — mire a' vérengző Péter és Aba zsarnokságok' minden rettentésével rá nem mehettek — azt nyerte, hogy csend, béke csak hamar visszatért az országba 's székét nem volt, belől legalább kitől féltetni. Kivülről azonban támadhattott volna még így is veszedelem, a' Salamont befogadott 's oltalmába vett IV. Henrik császártól, ha ezt, vagy, minthogy ez maga gyermek volt, azokat, kik helyette kormányoztak, elég nemes, elég okos nem lett volna lekötelezni magának, az ama' sorsát elhatározó, véres harcban elfogott német vezérek és vitézek iránt mutatott ritka emberségével, kiket minden váltság nélkül, sőt vitézségök méltánylása jeléül gazdag ajándékokkal eresztett hazájukba. Így kívül belül eloszlaitván a' hont fenyegető viharokat: következtek az ország'

virágoztatására, a' köz jóllét' hágtatására czélzó mindenféle hasznos rendelkezései. Illyenek" stb. elé számlálatnak rövideden rendelkezései. Alább: „Talan — mert valamint a' roszból jó, ugy a' jóból is ered néha rosz — a' királynak épen ezen szelid, kegyvel teli uralkodása okozta, hogy a' hamu alatt lappangó szikra, a' pogányoknak, vagy, mivel ezek nyilván nem szenvedtek, a' pogánysághoz titkon szítóknak a' keresztény vallás iránt András minapi kemény törvénye által elfojtott gyűlölsége; újra kirontott. Ezek, bátorságot vévén a' királynak mindenek, még ellenfelei iránt is mutatott kedvezéseiből, ismét, mint András' uralkodásra hozt meghívattatásakor, ugyancsak Vatanak, atyja' vad természetét, hajlandóságit öröklött fia', vezérlése alatt, zászlót emelnek a' Krisztus' erőszakkal rájuk tolt vallása 's gyűlölt követői ellen, élve egy magától a' királytól akarattján kívül szolgáltatott alkalommal. A' király t. i. hogy népe kívánatait, szüksegeit bizonyosabban megtudja, egyzersmind hogy azt, az ország' dolgaiba, a' törvényhozásba neki engedett egyenes befolyással, annyival inkább megnyerje, és így egy jó fejedelemben a' mi csak lehet, a' legdicséretesebb szándékból, az 1062-ben Székes-Fejérvára hirdetett országgyűlésre a' papokon, világi nagyokon (magnásokon) és nemeseiken kívül, kik tették rendesen az országgyűlést, a' városok', helységek' köveit is meghívja, kettőt kettőt mindenünnen, az öregebb, értelmesebb lakosok közül. Alig hogy ezek, sok más, részint az újságon kapó, részint már előre gonoszt forraló, gyűlevész sokaságtól kísérve, Székes-Fejérvára megérkeztek; azonnal gyűléseket, lázító beszédeket tartván magok közt, 's maga a' sokaság is nevelvén bátorságokat: a' keresztény vallás' gyökerestől kiirtására czélzó vérengző szándékjokat, 's az Andrástól minap kicsikartakhoz mindenben hasonló irtózatot kívánataikat, sziveket fagyáló láрма és fenyegetődzések közt előadják. A' király a' feje felett függő veszedelemben is lelke jelenségét, mint hajdan bátyja, el nem vesztve, sem engedésével a' köz, legszentebb ügyet elárulni, sem férfias ellenszegülésével a' jelenlévő rendek' életét veszélyeztetni nem akarván, harmad napi halasztást kíván, míg mind maga, mind magok a' dolgot jobban megfontolják. Ez alatt a' vidékbeli katonaságot, minden hiveit titkon fegyverbe öltöztetvén, 's közel rejtve tartván, midőn harmad napon a' király' halasztását már kész engedelem gyanánt vett, 's ezzel még jobban vérszemet kapott lázadók, a' király' intésire, előterjesztésire semmit nem hajtva, már erőszakhoz készülének, egyzerre, a' királytól adott jelre, körül fogatnak a' mindenfelől rájuk rohanó jól felfegyverkezett katonaságtól, 's mielőtt ijedségökből magokhoz jöhetnének, minden út a' szabadulásra zárva lévén elöttök, vagy levágattatnak, vagy elfogattatnak; a' foglyok közül a' nagyobb bűnösök halállal, a' kisebbek, Sz. István törvénye szerint, szabadságok' elvesztésével lakolnak. Ez volt a' pogányságnak Magyarországon a' keresztény vallás ellen tett utolsó, kétségbeesés szülte próbátétele; ez a' rajta esett végsőapás, mely után csak itt ott titkon áldoztak, 's csak igen kevesen, szent ber-

keikben, 's forrásaiknál isteneiknek, míg nem ezt is rövid időn teljesen megszüntette Sz. László' újabb kemény parancsa. — Így az országot másodsor is megcsendesítvén, a' gonoszt, mely annak belsején rágódott, meghódítván: egy még szebb jövődő, még nyugodalmasabb esztendő, boldogabb uralkodás' reménye állt előtte, 's lelke tele volt országa virágoztatására czélzó mindenféle nagy gondolatokkal: de mielőtt ezek közül csak egyet is valósíthatott volna, véletlen halál, a' királyi-szék', vagy mások szerint, egy ház' reá szakadása által, dicséretes igyekezetei közben meglepte 1063-ban.

Kissé hosszabbak, de annyival érdekesbék a' Péter, Aha, kún László' vérurolkodását, gyalázatos 's borzasztó végöket festő részek. — A' jóval terjedékenyebb, szépségben sokkal dúsabb második darabról nem is szólunk. Erről tökéletesen teljesülve találjuk, mit sz. előszavában mond: „Kit a' régi homály fedte századokból kevesebb érdekest nyujthatott első kötet csak valamenynyire is kielégít, a' mindjárt utána következő sokkal inkább ki fogja elégiteni, a' tárgyak 's személyek nevedekő fontossága, egy n. Lajos, Hunyadi és Mátyás természettel a' munkáét is nevelvén.“ — Ezt a' sz. — mint hirlapi jelentésében mondja — serkentetve a' n. é. közönség' nem közönséges részvéte által — újra különösebb gonddal átdolgozta; 's ez minden kétségen túl a' munka' koronája. Itt minden fontos, minden érdekes; szép, rút az erővel festő toll alatt jóval hatóbb, sokkal feltűnőbb.

A' másodikat — az előadást tárgyazólag: ítéletünk szerint, ez a' sz. erősödő oldala, ez az, minél fogva régi görög és római nagy mestereinek pirulás nélkül közükbe állhat. Állításunk igazlásaul nem fogunk ama kétségen kívül a' legkiragyozóbbak közé tartozó helyekre szorúlni, melyeket a' Jelenkor' Társalkodója, és Athenaeum a' munka' megjelenése előtt, és mindjárt utána mutatványul közölttenek. Olvasván már ezeket egyszer a' közönség (noha melleleg érintve itt, nem is épen úgy, mint a' könyvben vagynak, nem is egész összefüggésükben közöltetve) ismét kiemelésök czéliránytalan lenne. A' n. Lajos, Hunyadi János, és Mátyásról szóló, általában feszültebb iparral kidolgozott, 's a' sz. tollának hatalmát annyira tündöklötető részekből sem irunk ki semmit: kiszemelni ezekből valamit lehetetlen, kiszakasztani bajos és kár lenne; egészen kell azokat

olvasni, mint szintén a' III. András', n. Lajos', Albert', Mátyás' halálok szülte, hazánk' szíven olly véresen dúlt belső viszályok' rettentőségét; n. Lajos özvegye' 's leánya'- 's majd a' koronájokat elrablott k. Károly' szomorú esetét; a' nemzetnek Zsigmonddal 's ennek szabad lelkű magyarjaivali megakadását, szakadatlan küzdelseit, várnai romlásunkat; Konstantinápoly' siralmas elestét, mindjárt utána Belgrádnak annyival dicsőségesb védletét magyar erő, magyar ész által; Hunyadi László' borzasztó végét, parasztaink zendülését, ennek eredetét, irtóztató lefolytát, gyászos következményeit stb. Ezeket, mint a' sz. által a' többeknek, mind a' körülményekre kiterjeszkedés, mind élénkebb színekkel festés által felibe emelteket, következőleg, ha itt közleni akarnók, igen sokra telendőket, mind mellőzzük. Csak a' mohácsi, ama minden hazafi kebelt mélyen ható vérnapnak erővel habzó, érzetdús leírását — melly berekeszti a' munka' eddigi folyamát — adjuk:

A' harczot megelőzőtt 3 nap a' seregek', 's az ütközet' elrendelésére fordítatott, csatázván az alatt is szüntelen, 's mindig győzedelmesen, őrcsapatjaink a' Dárdát már meghaladott, 's mind közelebb nyomuló ellenség' előseregeivel. Legtöbb gondot, vitatkozást a' király' miként bátorságosítása okozott. Némellyek, távol a' harcz' veszélyeitől bátorságos helyre, hol válogatott sereg-osztályok álljanak őrt mellette, javallák vitézni. Mások, attól tartva, hogy a' nemesség nem fog a' tűznek, mint már egyszer elég vakmerően kinyilatkoztatá, királya nélkül menni, tanácsosabbnak vélek magát ugyan a' harczba nem eresztetni, de helyét pótolni egy, ruháiba, fegyvereibe öltöztetett, hozzá minél hasonlóbb férfival, ki a' harczolók' sorai közé vegyülve, jelenléte' példája által éleszsze, gyúlaszsza ezeknek harczvágyát, bátorságát. Sokan ezt, ha a' család, mint igen könnyen megtörténhetik, ki tudatnék, az elsőnél is veszedelmesebbnek ítélvén, abban állapotak végre meg: legyen jelen, közöttök, de védve minden veszély ellen, jól választandó hely' 's a' legválogatottabb, legmeghittebb, oldala mellől soha nem távozandó, erős szívű, erős karu vitézek' (kik között névszerint: Ráskai Gáspár, Török Bálint, és Kállai János említetnek) oltalma alatt. — Felviradt végre a' hazánk', nemzetünk' sorsát sok századokra elhatározó nap, lelket vidító, szívet emelő, ragyogó fényben kelve, 's így rejtve a' jóslani szeretők' emberi rövidlátása elől a' romlást, mellyet kevés órá' köze, mellyet lementerájok, annyi jövő korokra, nemzedékekre vala árasztandó. A' magyar tábor állott ki elébb a' — Mohácson alól egy, a' Dunától fél mérföldnyire választott — viadal-térre; sokkal később, szinte 8 órányi untató, fárasztó várakoztatás után az

ellenség. Mielőtt rohanó fúvatott volna, a' nádor a' királyt, hogy jelenlétéről senki ne kételkednék, meghordozta a' már felállított sereg' rendsoraiközött; mindenütt, valahol megfordult, valamint a' két fő-vezér is, beszédet tartott, a' körülményekhez illőt: emlékeztetve régi dicsőségekre; az ellenségen, melly előttök áll, övéik által, isten' segedelme után, kisdéd sereggel nyert annyi, olly fényes győzedelmekre; a' jelen harcz fontosságára; hazájoknak, a' természettől vetett gátokon, Dunán, Száván, Dráván már áthatott, keblében dúló vad ellenség ellen, még csak benne hős fiaiban helyezett bizodalomra, 's hanemha győznek, megmaradása lehetetlenségére. Mihelyt Lajos ugra helyén, a' hátulsó lovas-osztály' közepén volt, szólott a' harczvágy-ébresztő, ellenséget viadalra hívó tárogató; de bár mennyiszer ismételtetett is ez, az ellenség mind csak vesztegelt. Már szinte a' táborba visszamenni készülének a' mieink, midőn d. u. 3 óra felé, a' két tábort részint elválasztó, részint a' mieinknek jobbról oldalt nyúló domb mellett, egy csoport török lovasságot, csillogó fegyvereiről Tomori legelőbb észrevesz egész csendességben Mohács felé közelíteni. Gyanítva mindjárt, a' mi volt, hogy szándékok vagy a' tábort feldúlni, vagy a' mieinket balról megtámadni, vágat egyenesen oda hol a' király van, 's jelentvén a' dolgot, parancsolja a' mellette őrt álló Ráskainak, Töröknek, Kállainak (mint kikhez leginkább bizott, hogy kis erővel nagy fordítást tehetnek) egy csapat lovassággal az ellenség' feltartóztatását. Ezek rendeltetésüket vetik ellen! Tomori ismétli parancsát, 's okául azt adja, mert a' rendet nem akarja, nem tanácsos megbontani; a' király hallgat; azok engednek a' fővezér szavának. Alig ért elébbeni helyére, az első hadi rendhez, Tomori vissza: ereszkedik le az átellenben eső dombokról az osman derék sereg, elől a' lovasság, utána testőrjeivel Solimán. Tomori nyargal újra a' királyhoz; értesíti a' mindjárt kezdődő viadalról; bátorítja, biztatja; a' sisakot, most először, fejbe téteti, mire a' király egészen elsárgul, 's ez, sokak' szemében a' közel romlást hirdető első rossz jel. Pillanat alatt ismét vezéri helyén lévén az érsek, 's most jel adatván, mindkét felől öszvecsapnak a' seregek, telve tüzzel, bizodalommal, egymásra fenekedő indulattal, telve vezéreik buzdítása által ingerelt harczvágygyal. Megtétetvén az első lövések, csak hamar kézre, kardra kerül a' dolog. Hullnak a' vitézek mind két részről; ujak toúlznak ezek' holttestein keresztül elő; csak a' hátrálásról nem akart egyik fél is gondolkozni. Lankad végre 's állást veszve kezd hátrálni a' török; sarkában az új lelket, bátorságot nyert magyar. A' hátrálásból majd futás lesz. A' mieink már kezében vélik a' győzedelmet; osztózni abban, kimozdul körületével a' király is helyéből; úzik mohón, gondatlanul a' futó ellenséget; de midőn jól elő haladtak, 's épen oda, hová ez akar, ágyútelepjeihez értek, megfordulnak a' tettettett futók, megdördülnek halál-míveik; 300 ágyú ontja egyszerre, 's szórja szerteszét a' győzők' sorai közé a' halált; kevés idő alatt terítve a' mező holt testekkel; oda a' bátrak, oda közöttök a' dicső-

ségben, veszedelemben veleek osztozott, mindenütt köztök, mindenütt elől vitézkedett Tomori; elesik a' másik fővezér is; zavarodásba jön az egész magyar tábor, 's ezt még azon hír is neveli, hogy menekedésök' helye, táborok feldúlva, elfoglalva az ellenségtől, sokaságát nem lévén képes feltartóztatni, legyőzni az ellene küldött bátor, de kisdé sereg. Két tűz közzé szorítva most, fosztva az ellentállhatás', fosztva szükség' esetében, a' táborba menekhetés' reményétől, fut minden, kinek a' szerencse még kedvezett; fut a' király is, 's a' Csele patakjához (minthogy a' törökök fortélyt, hasonlót ahoz, mellyel magok győztek, gyanítva, nem merék eleinte úzni a' futókat) szerencsésen elért. Itt a' setét, a' szakadó zápor 's félelem miatt nem keresgélhetvén, merre könnyebb, merre bátorosabb az átmenetel, neki ugrat vaktában a' viznek, követve csak egyedül ifju hív udvarnokától, a' tőle soha nem távozott sílsiai Czetrictől. A' vizen is veszély nélkül átgázolt; de mikor az eséstől megszokult tulsó partra akarna kihátni, paripája vele visszahanyatlík, 's minthogy egész fegyverzetben volt; ennek is, lovának is nyomva terhétől, a' különben sem erős többé fel nem egyenesedhetik, 's a' mocsárban végzi ifju, 20 év, két hónapra terjedt, szerencsétlen életét. Czetrict urát meg nem szabadíthatván, megjegyezte legalább a' helyet, hol szerencsétlenül járt, hogy idővel fölkerestetvén, szokott tisztességgel takaríthatassék eldőleihez. — Így végződött a' magyarnak megsirathatatlan Mohácsi vérnap, királyunk', nemzetünk, nemességünk' színe, a' 2 érsek', 5 püspök', 28 zászlós úr', más szinte 600 főnemes', 10,000 lovas', 12 ezer gyalog', öszvesen majd 23,000 ember' vesztivel. 'S ezzel még nem volt vége a' vesztések. Az elfutottak közül, mintegy 1500-an, a' sötét éjszaka, az iszonyu zivatar által elnyomtatva, kézre kerültek, 's más nap az ellenséges táborba vitetvén — néhányat az előkelőbbek közül kivéve, hogy előbb útmutatókul, vezetőkül szolgálván a' hazájokat dúló ellenségnek, majd drága áron vásárolják meg szabadságokat — a' többek mind irgalmatlanul lenyakaztattak, az emberiséget, győzelemben mérséklést nem ösmert nagyúr' parancsolatjára. Kevesen voltak olly szerencsések, mint Batori a' nádor. Ezt sebes futó ménje kiragadá az első veszedelemből; de majd lankad az éhség, szomjúság, erős, tartós futás által kimerített hű pára, 's míg az elebb messzehagyott kergetők' közeledtével, kettőztetett erővel szabadulni, szabadítani törekszik, egyszerre összeroskad. Batori gyalog marad, közsvényes, sánta lábál. Észre veszi ura' veszedelmét, hozzá közel, gyors lova segítségével, hasonlóul menekvést keresett hű szolgálja, Kecskés Pál (Istvánfinál Paulus Caprarius); mellé ugrat; egy pillanatban lepattan maga lováról, vonakodó urát erővel nyeregbe emeli; elnyargal az; helyben marad ez, a' menekedésről nem is gondolkozva; 's csak hogy urát megmentheté, örömmel adja magát vérszomjuzó üldözői kezeibe; kiktől azonban, vagy mivel vad szíveket is megilleté nemes tette, vagy mivel nagy váltságot vártak érte megszabadított urától — szokások 's várákozása ellen megkíméltetett, 's nem sokára rab-

láncaiból, nagy summa pénzen, hálás urától kiváltatván, ennek reá árasztott kegylme boldogítja hátra lévő napjait, 's nemes öntudat: hogy maga feláldozása boldogsága' szerzője. A' később, Zápolya alatt, nádorságot viselt, 's ezen sors üldözte fejedelemhez, a' szerencse' minden csapásai közt tántorítatlan ragaszkodásáról híres (Lindvai) Bánfi Jánosnak csaknem hasonló módon szerzett szabadságot, maga elfogatásával, Bakacs Sándor; 's az erényért, a' szép, a' nagyszerű tettekért fendobogó keblek' öröme, Bakacs' szép tettének is hasonló lett — méltányoltatás az ellenségtől, gyors szabadítás, örök hála a' szabadítottól — jutalma. — 'S vajha csak ennyiből állott volna vesztesége, 's ne kellett volna, puhaság, belső viszálykodás, önzésbe süllyedt fiai vétkéért, még keményebben is lakolni szerencsétlen hazánk-nak! De midőn már elhullottak fiai, elesett királya, kik, ha mind későn is, fegyvert ragadának oltalmára, akkor kezdődött még a' kötelelenség-, isten-, haza - felejtőkön, a' fegyvertelen, fő és védelem nélkül maradt árva honon, a' nagyobb isten' ítélete Solimán, miután szellelküldött katonáival a' szomszéd vidéket, Baranyát, Somogyot feldúlatta, lakóit levágatta, ki nem elégített vér-, zsákmány- és bosszú-vágygyal útját folytatta Bufe-
 lé, akadályozatlan; mert kik a' honrontó csata előtt a' harcztérre utban voltak is, az elvesztett ütközet', eltörölt magyar tábor' hírére, magokhoz bizodalom, egymással közlekedés nélkül, haza inkább, mint az ellenség elibe siettek; így a' Frangepántól Kőrösing vezetett 15,000 horvátok; így a' Fejérvár és Győr körül állott, cseh és morva segítő hadak. Zápolya pedig (kit különben is szántszándékos elkésés' gyanuja nyom)a' győzővel mérközni nem merte? vagy korona — alkalom után olázkodva? Szegedről nézte, 40,000 főnyi hadával, sem előre, sem hátra nem mozdulva, hetekig összedugott kezekkel, megilletetlen szívvel, hazája' siralmas pusztítását. Ki ha jobban sietett —, vagy a' Mohácsi ütközet, mint sokan javaslák, halasztatott volna addig, míg a' feljebb emített Horvát-, Cseh-, Morva-, Erdélyországi hadak a' Mohácsi táborral egyesülhetek volna: akkor Magyarország legalább 80,000 embert tehetvén az ozman erőnek ellenébe, hihetően nem valószínű a' csapást, mellyet most szenvedett.

Heted napra, — leégetett faluk', városok' üszkei, kirablott, ledöntött templomok', szent helyek' omladécai, a' meggyilkolt fegyvertelen földnépéből folytatott vérpatakok' árjai közt — megérkezvén (sept. 9-d.) Solimán Budára, azt minden ellentállás nélkül elfoglalta, nem lévén benne őrizet, 's a' királyné udvarával, kincseivel Pozsonyba, urak, előkelőbb lakosok, ki merre tudott, szerteszéllal szaladván, még mielőtt közelített volna az ellenség, mindjárt, mihelyt a' szerencsétlen harcot meghallák. Tizennégy nap Budán mulatása alatt azt az egész földet, melly a' Duna, Balaton és Győr közt esik, tűzzel vassal elpusztította, lakosait kardra hanyatt, vagy rabláncokra fűzette; csupán a' fejérvári, tatai, komáromi, esztergomi, és a' koronát keblébe rejtő visegrádi várak (ez utolsó az oda futott sz. Pálról nevezett remete-barátok 's néhány parasztok által

tisztelet-gerjesztő bátorság- és elszántsággal oltalmaztatva) dacoltak a' mindent vészként felforgató ellenség' dühével; minthogy várvívó készülétei a' Dráván túl maradtak. Hasonló vitézséggel, mint a' visegrádiak, de nem hasonló kimenettel oltalmazták magokat a' vértesi erőkben Maróthoz menekedett férfi, asszony, gyermek vegyes sokaság. Kik szeker-, árok- sánczaik között, minthogy irgalmat úgy sem várhattak, magokat utolsó lehelletéig védeni eltökéltették, áso, fejsze, kapa, villa, dorongokkal fegyverkezve, több ízben, iszonyu vérontással, visszaverték a' sánczaikat meghágni próbált temérdek törökséget, míg nem ez, vallott kárán bosszujában 's szegényletében, ha ezen, mondván fegyvertelen sokaságot legyőzni nem tudná, elhozata nagy ágyút, 's ezekkel messziről löveté rakásra a' közlőről karddal hozzájárulhatatlanokat. Húsz vagy huszanöt ezerre teszik ezen szerencsétlenek' számát. Többen, miután, elővonatván az ágyúk, sém megmaradhatásnak sánczaik közt, sem, mint férfiakhoz illik, fegyverrel kezekben, meghalásnak módját nem látták, futással igyekeztek szabadulást keresni, de ezek is többnyire utól éretvén nyomban meggyilkoltattak. Ekkor történt — mi, két koszorús költőnk által szívrázó, szívemelő versekben a' hazai történetek közzül kiemelve, kedves olvasása a' hon' lelkes fiai 's leányinak — hogy Dobozi nyeregbe maga mellé vett hitvesét menteni próbálván, midőn látná, hogy meg csakugyan nem mentheti, a' halált inkább, mint a' vad csoport martalékjává lételt választó magas lelkű-nőt elébb vasával keresztül üti, aztán maga rohan üzői közé, kik e' szörnyű tette kényszeríték: 's miután néhányat közülök bosszújának áldozott, elnyomva végre a' sokaságtól, hős halált hal.

Tiszteket rettenetesen végzett katonái visszerkülvén, Budát felgyújtotta Solimán; de — mi izlést, a' szép, a' nagy iránt nem érzéketlenséget mutat e' fölemelkedett barbarban — szántsándékkal megkímélé a' hajdan Mátyás lakta fényes királylakot, királyi pompás istalókat, vadas kertet. Budáról Bécs ellen készült. Készületének csak hírére is reszketett a' császári főváros; lakói futásról, magok' 's kincseik' mentéséről gondolkodtak: midőn vévén tudósítást, hogy Ázsia fellázadt, télre hajolván különben is az idő, szándékát egyszerre megváltoztatja; a' Dunát Pestnél keresztül hidaltatván, azon rabló csoportjait által szállítja, 's hasonló dúlás, gyújtogatás, öldöklések között, mint mikor bejött, Pest-, Bács-, Bodrog vármegyéken keresztül, Magyarországot szeptember' vége felé ide hagyja, rabot sokat — mind a' legerősebb férfiakat, legválogatottabb asszonyokat —, zsákmányt — ha igaz, mit némelyek irnak, — semmit nem vive magával, győzedelmét otthon örökítendő, 3 szokatlan nagy ágyun, 's Hercules, Apolló, Diánának, Mátyás alatt a' híres Trarri v. Traui Jakab (Jacobus Tragurinus) által érczből öntött ritka szépségű szobraikon kívül.

Miután keresztül vonult a' dúló vihar, 's hazánk téren nem volt többé ellenség, kezdtek ha mind gyéren, ha mind rettegve is, a' fölriadt lakosok békés hajlékaikba haza szálángozni; csak

Mohács' gyász mezejétől tartóztatott mindenkit iszonyodás, undorodás, a' messze érezhető megvesztegetett levegőtől — a' temetetlen büzhődt testhalmokon táborozó, dögemészto nagy ebektől való félelem vissza: míg nem találkozott egy keresztény indulatu fő asszonyság, a' volt nádor Perényi Imre' özvegye, Kanisai Dorottya, ki hazája helyett a' kötelességet, mellyel az védletében elhullott fiainak tartozott, teljesítette; saját költségén 400 embert fogadott, nagy sírgödöröket ásatott 's ezekbe takarította a' szerencsétlen áldozatok' maradványait. Ezek, vagy más valaki még elébb megtalálta, 's nem messze a' mocsártól eltemette a' király' holttestét is. Honnan azt Czettricz és Győri parancsnok Sárfi, a' királyné' küldöttjei, felásatván, Sz. Fejérvárra viték. Itt temettetett el is. Utolsó tisztességét vetekedve adák meg ugyanott a' korona felett versengő fejedelmek, Zápolya még azon évi nov. 10-kén igazán királyi —, Ferdinánd esztendő egy nappal későbbben még sokkal nagyobb pompával. Benne minden idő előtti, 's annyi rendkívüli volt, hogy csak azért föl kellene maradni emlékeztetének. Idő előtt született, idő előtt koronázottat királynak, idő előtt kezdett érni 's beszélni, idő előtt házasodott, idő előtt halt meg, idő előtt harcza bocsátkozása' következtében.

Abból, hogy Solimán sem bejöttével várvívó készüléteket nem hozott, sem távoztával semmi őrizetet sem Budán, sem sehol az országban hátra nem hagyott, méltán azt következtethetni: hogy valamint állandó foglalás' szándéka nélkül jött, úgy jövődöre feltartott legkisebb jog nélkül távozott. Így hát talán még, mint a' Várnait, mint annyi mást, ezt a' csapást is — melly legalább 200.000 fiaitól fosztá meg — kipihenendő vala szegény hazánk, csak egyetértés, saját káron okás, csak egy Hunyadi János, vagy Mátyás kívántatott volna: hiányozván pedig mind az, mind ez, elkerülhetetlenek voltak, a' mellyek következtek: a' király' halálával újra erősebben föllobbant belső visszázkodás', hazafi háború' dulongási között, a' most kiment ellenségnek — kapva az önkényt ajánlkozó alkalmon — újra bejövetele; általa a' bősüült indulattal önkeblén dúló nemzetre tartós rabiga' tételése; innen eredő százados szenvedéseink, 's mi minden kinszenvedésnél több — úgy szellemi, mint erkölcsi kifejlődésünkben 's ezzel polgári előhaladásunkban is századokkal hátrább vetetésünk. Méltán írva tehát vérbetűkkel évkönyveinkbe Mohács' neve; méltán marad, míg egy magyar lesz, felejtethetlen Mohács' emlékezete!

Nemzeti nagy létünk' nagy temetője Mohács!

Hajh! 's est visszavonás okozá mind, 's durva irigység!

Mennyi erő, tűz! minő rövidséggel társult világosság! milly tömört, milly sebes 's lélekteli elbeszélés, mint maga a' történetek' folyama! milly lángszínekkel égő festés! milly mélyen feneklett szív-ösmeret 's erre hatni tudás! 's most már bátran kérdjük: lehet-e olvasó, kivált magyar olvasó, ki ezeket 's

hasonlókat olvasva illetlen maradhasson? Az a' Kecskés Pál, az a' Bánfi és Bakacs Sándor, az a' Dobozi — milyenek számtalanok ragyognak elé a' nem nagy könyvben, — milly mesterileg oda illesztett, az egészzel milly szoros egybefüggésbe csatlott, milly erény' és haza', illy fiak, illy tettek' szülője', szerelmére hevítő, buzdító kitérések?! mennyire egészen oda intézvék, hogy az ifju olvasó hazája' történeteinek kívül, a' hazai jelesb művekkelt megüsmérkedésre, 's kiben erő, kedv és elhivatottság vagy, éppen írásra is felgyujtassék! Kétségen túl ez, 's más nem lehet a' szerzőnek nézete abban is — mi különben historiai műben váratlan, példátlan, 's ha ide nem tekintünk, éppen megfajthatatlan volna, így tudva pedig, csak helyeseltető —: hogy jelesb költőinkre, kik valamely hazai nevezetesebb eseményt, nemzeti és költői lélekkel fölfogva, örökíteni próbáltak, könyvében annyiszor hivatkozik, például az Árpád, Zalán' futása, a' Cserhalmi, Augsburgi viadatok, Aradi Gyűlés stb. koszorús éneklőire.

(Vége a' jövő számban).

Időszaki sajtó a' magyar és ausztriai birodalomban 1838.

32. — E' folyó évben, a' két hazában a' következő újságok és folyóirások jelennek meg:

A. Magyar nyelven I. Politicai lapok: 1) Erdélyi híradó, Kolozsvárt, szerkesztő és kiadó Méhes. 2) Erdélyi hírlap, Brassóban, sz. Köpe, kiadó Gött. 3) Hazai és külf. tudósítások, Pesten, sz. Galvácsy, k. Kulcsárné. 4) Hirnök, Pozsonyban, sz. és k. Orosz. 5) Jelenkor, Pesten, sz. és k. Helmecey.

II. Literatúrai folyóiratok: 1) Figyelmező, Pesten sz. és k. Schedel, Vörösmarty, Bajza. 2) Tudománytár' 2-d. szakasza, Pesten, sz. Balogh, k. a' m. t. t.

III. Encyclopaediai folyóiratok: 1) Athenaeum, Pesten, sz. és k. Schedel, Vörösmarty, Bajza, 2) Hasznos mulatságok (társa a' Hazai 's k. tud.) 3) Minerva, Kassán, sz. és k. Ellinger. 4) Nemzeti társalkodó, Kolozsvárt (társa az E. híradónak). 5) Századunk (társa a' Hirnöknek). 6) Társalkodó (társa a' Jelenkornak). 7) Tudományos Gyűjtemény, Pesten, sz. és k. Károlyi István. 8) Tudománytár, első szakasz, Pesten, sz. Luczenbacher, k. a' m. t. társaság.

IV. Törvénytudományi folyóirat: Themis, Pesten, sz. Szalay László, k. Heckenast.

V. Egyházi folyóiratok: 1) Egyházi Tár, Pesten, sz. és k. Guzmics. 2) Erdélyi predikatori Tár, Kolozsvárt, sz. és k. Salamon. 3) Magyar Szion, Pesten, sz. és k. Gyarmathy.

VI. Gazdasági és mestersegi: 1) Gazdasági tudósítások, Pesten, sz. Kaeskovics, k. a' gazd.-egyesület. 2) Ismertető az összművészet és polgári szorgalomban, Pesten, sz. és k. Borsos Márton. 3) Ismertető honi 's külf. gazdaságban (társa az előbbinek). 4) Magyarországi szőlőtermesztését tárgyzó folyóirat, Pesten, sz. és k. Schams.

VII. Szépművészeti és mulattató lapok: 1) Honművész, Pesten. sz. és k. Mátray. 2) Koszorú (társa a' Tud. Gy. nek). 3) Mulattató (társa az erdélyi hírlapnak). 4) Rajzolatok, Pesten, sz. és k. Munkácsy. 5) Regélő (társa a' Honművésznek).

VIII. Népi lap: Vasárnapi újság; Kolozsvárt, sz. Brassai, k. Méhes. — Összesen 29 fele folyóirat és hírlap.

B. Deák nyelven: 1) Ephemerides politico statisticae, Pozsonyban, sz. és k. Kovács Pál. 2) Alveare (társa az előbbinek).

C. Német nyelven. I. Politicai újságok: 1) Agramer Zeitung. 2) Ofner Pesther Ztg. 3) Pressburger Ztg. 4) Siebenbürger Bothe. 5) Siebenbürger Wochenblatt. **II. Nem politicaiak:** Aehrenlese (társa a' pozsonyi újságnak). 2) Blätter f. Geist, Gemüth u. Herz (társa a' S. Wochenblattnak). 3) Gemeinnützige Blätter (társa a' budai újságnak). 4) Handlungs Zeitung. 5) Luna (társa a' zagrabi újs.). 6) Pesther Auctions und Kundschafsbblatt. 7) Schams Zeitschrift f. u. Weinbau. 8) Spiegel.

D. Olasz nyelven: Gazzetta di Zara.

E. Szerb nyelven: egy tudományos és szépl. (Letopise) 's egy divatlap.

F. Oláh nyelven a' brassai újság.

G. Horvát nyelven: Novine horvatzke. Tehát hét nyelven összesen 49 folyóirat és hírlap. Az ausztriai birodalom' időszaki sajtója 1838-ban:

A. Német nyelven. I. Politicai újságok 1) Bothe aus Tyrol. 2) Brünner Zeitung. 3) Graetzer Ztg. 4) Klagenfurter Ztg. 5) Laibacher Ztg. 6) Lemberger Ztg. 7) Linzer Bürgerblatt. 8) Oestreichischer Beobachter. 10) Prager Ztg. 11) Salzburger Z. 12) Troppauer Z. 13) Wiener Z.

II. Nem politicai lapok és f. irások. 1) Adler. 2) Bauzeitung. 3) Bohemia. 4) Echo. 5) Erinnerungen. 6) Forst und Jagdjournál. 7) Gesundheits Z. 8) Humorist. 9) Jahrbücher d. Literatur. 10) Lloyd austriaco (németül). 11. Medic. chir. Z. 12) Mnemosyne. 13) Mil. Zeitung. 14) Mittheilungen f. Beförderung d. Ackerbaues. 15) Musikalischer Anzeiger. 16) Oekonomische Neuigkeiten. 17) Oestr. Morgenblatt. 18) Oest. Zeitschrift f. Geschichts u. Staatenkunde. 20) Oesterreichs Ehrensiegel. 21) Panorama d. Universums. 22) Salzburger Amtsblatt. 23) Sammler. 24) Theaterzeitung. 25) Telegraph. 26) Theologische Zschrift. 27) Wanderer. 28) Wiener Courszettel. 29) Wiener Modenzeitung. 30) Wochenblatt f. Industrie. 31) Zschrift f. oestr. Rechtsgelehrsamkeit. 32) Zuschauer. 33) Med. Jahrbücher.

B. Olasz nyelven. I. Politicai lapok: 1) Foglio de Verona. 2) Gazzetta di Milano. 3) Gazzetta Veneta. 4) Messaggiere tirolese. 5) Osserva-

tore triestino. 6) Osservatore nuovo veneto. 7) Ristretto dei foglietti universali

II. Nem politicai lapok és f. írások: 1) Annali univ. di Medicina. 2) Annali di statistica. 3) Ape delle cognizioni utili. 4) Bibliografia italiana. 5) Biblioteca italiana. 6) Censore univ. dei teatri. 7) Corriere delle dame. 8) Corso dei cambi. 9) Cosmorama pittorico. 10) Effemeridi delle scienze mediche. 11) Fama. 12) Favilla. 13) Figaro. 14) Foglio commerciale. 15) Gazzetta eclectica. 16) Gazzetta univ. medica. 17) Giovedì. 18) Giornale d' Agricoltura. 19) Giorn. di farmacia chimica. 20) Giorn. delle sc. mediche. 21) Gondoliere. 22) Indicatore lombardo. 23) Lloyd austriaco. 24) La moda. 25) Pirata. 26) Portate di Venezia. 27) di Trieste. 28—30) Prezzo corrente generale di Milano, Venezia, Trieste. 31) Ricoglitore. 32) Termometro mereantile. 33) Vendita settimanale. 34) Eco.

C. Cseh nyelven: 1) Prágai újság. 2) Casopispro Katolicke.

D. Lengyel nyelven: Gazzetta Lwowska.

E. Illyr nyelven: Lajbachi újság.

F. Görög nyelven: Telegraph.

Tehát hat nyelven öszveséggel 92 hírlap és folyóírás.

Ezek szerint a' folyó lapok' számát tekintve, Ő Felsége' státusaiban a' magyarországi lapok a' külsőkhöz úgy állanak mint 49:92! a' lakosoké 12 millió: 32 millió; az arány tehát kedvező.

A' magyar nyelvű folyóiratok' száma a' nem magyarokhoz, mint 29:112-hez, a' magyar ajku lakosoké pedig 6 millió: 26 millió más ajku lakosokhoz; 's az arány így még kedvezőbb.

Tudományos becsre az olasz áll legelől; hasonlíthatlanúl csekélyebb a' német, még csekélyebb a' magyar: de a' literaturának az írókon kívül levő factorait vevén szemügyre, nincs legkisebb okunk is a' pirulásra.

Városok szerint így oszlik fel a' sajtói munkásság:

1. oszt. Bécs és Milano 27-tel.
2. — Pest 23-mal.
3. — Trieszt 9-czel.
4. — Prága 8-czal.
5. — Pozsony és Velence 6-tal.
6. — Buda és Brassó 5-tel.
7. — Kolozsvár 4-gyel.
8. — Lemberg és Zágráb 3-mal.
9. — Brünn, Innsbruck, Lajbach, Linz, Salzburg és Verona 2-vel.
10. — Graetz, Kassa, Klagenfurt, Roveredo, Szeben, Triest, Troppau és Zara 1-gyel.

S. F.

Felzólítás íróink 's könyvkiadóinkhoz.

Hazai literaturánk' lassu menetelének, az írói viszonyok' kevesbbé virágzó állapotjának egyik 's bizonynyal nem legcsekélyebb oka az elégséges nyilvánosság' hiánya. Ezt a'

dolog' természete 's a' tapasztalás egyformán igazolja, 's mindennap van alkalmunk hallani: „tehát van illy 's illy munka? nem is tudtam.“ 'S így, nem csak kelendősegre nem kaphatnak könyveink, de a' literatura maga is nem vergődhetik azon tekintetre, melyly olly kíváncs, nem nyeri azon bizodalmat, melyly talán érdemlene; sok íróink nem azon becslést, melylyre méltók, 's melyly legnemesbike az ösztönöknek — mert e' hiánya mellett a' kellő nyilvánosságnak dolgozásaik, 's ezek által ömagok is nem eléggé ismertetnek.

A' Figyelmező azon feladást tűzte ki magának a' hazai literaturára nézve, hogy a' lehetőségig gyorsan jelentse a' literaturai újdonságokat, 's mennyire összeköttetései 's kikkel összeköttetésben áll, azoknak ideje engedi, azokat hol röviden, hol bővebben, becsöknél fogva is megismertesse, hogy így könyveik' elterjedését 's helyes méltánylását előmozdítsa, 's ama' hiányt legalább némileg pótolja.

De e' pályán gyakorta lel akadályokat, midőn vagy igen későre, vagy néha igen nehezen juthat maga is a' literaturai újdonságok' ismerhetéséhez. A' szerkesztőség tehát az írókat és könyvkiadókat, saját érdekekben is, felszólítja egész bizodalommal: ne terheltenének sajtó alatt levő cikkelyeikről, azoknak rendeltetése és célja felől, bérment levelekben, öt minél hamarabb 's teljesben értesíteni; azok' megjelenése után pedig hozzája magokat a' munkákat is, a' maga idejében köszönettel leendő visszatérítés mellett, minél előbb beküldeni, hogy a' szerkesztőség azoknak érdemlegi megismertetéséről jókor gondoskodhassék.

De nem csak sajtó alatti vagy már megjelent, hanem készülöben levő munkákról is hasznos értesíthetni az írói úgy, mint az olvasó közönséget. Illy tudósítások kétség kívül nevelik a' literatura iránti érdeket, be hagyván tekintenünk annak mintegy titkos műhelybe; de apolják reményeinket is egy folyton virágzó jövődőség iránt. 's így örvendeztetők a' literatura' barátinak; más felül író és könyvkiadóra nézve felette fontos tudni, mivel foglalkozik más, hogy hasonló munkálatok és vállalatok' összeütközése, 's így egyszerre két fél' csorbulása, melyly még e' kised literaturában is nem ritka, megelőztessék. Kérjük tehát íróársainkat, hogy az illy, sajtó alá még meg nem ért munkálataikról is, mennyiben érdekeik engedik vagy talán kívánhatják is, bennünket szinte értesíteni szíveskednének; készek levén mindig egy kis helyet lapjaink' végén az illy közléseknek szánni.

A' szerkesztőség.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG

ma, délelőtti 10 és fél órakor tartja első közlését a' magyar tudós társaság' teremében. Közlebbi számunkban arról bővebben.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖREBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Februárius' 13. 1838.

7. szám.

Tartalom : Kisfaludy-társaság' első köz ülése; Fáy András' megnyitó beszédei; D. Schedel Ferencz' előadása az intézet' keletkezéről; ennek szabályai; első évi dolgai; jutalomosztása, 's új jutalom-hirdetése 1839-re. — Hazai literatura. Magyar történet. Péczely' m. historiája (vége). —

33. KISFALUDY-TÁRSASÁG.

Ma egy hete, u. m. febr. 6-dikán délelőtti tíz és fél óraker ülé dicső emlékezetű költőnk Kisfaludy Károly' születése' félé százados ünnepét *), az ő nevérol nevezett jutalmazó egyesület, Pesten, a' magyar tudós társaság' teremében, gróf Széchenyi István m. academiai másod elnök, és más számos, mind két nembeli, vendégek' fényes koszorujában, Fáy András igazgató' elnöksége alatt tartott első köz ülésével.

Megnyitotta azt az igazgató a' következő beszéddel:

„Nagy érdemű és tiszteletű gyülekezet! Emberi gyarlóságaink között legáltalánosabb az önzés. Mint erecskék elfutják az állati testeket, mint levegő körül öleli a' természet' minden tárgyait; úgy futja el, úgy öleli körül az önzés az emberi testeket, érzelmeiket. Magok a' világ-csodálta nemes éshő-

si tettek, mellyek önfeláldozásnak példái, nem mentek az önzés' bár hajszányi rugóitól, miket az egyidőbeliek, a' cselekvőnek környülményeiben, 's lelkiületének titkos sejteményeiben, vágyaiban, olykor álmaiban, könnyen fölfedezhetnek. Maga a' halhatatlan hírnév' vágya is nem egyéb finom önzés' játékánál.

De azt jelenti-e ez, hogy nincsen tehát emberi nemes tett, nemes érzelem, minthogy az gyarlóságunk' salakjától teljesen ment nem lehet? nincsenek nemes célok, igyekezetek, minthogy azokból, bár alig sejtethetőleg, saját érdekeinket ki nem hagyhatjuk? Korántsem! Csak botor kíváncsion gyarló embertől angyali tetteket! Kit kit saját határai, korlátai között szükség megítélnünk; 's ezt cselekedve meg kell vallanunk, hogy az önzés, véghetetlenül finomítva, nemesítve, nem lerovó nyomasztékja, hanem inkább leggazdagabb kútfeje azon tetteknek, érzelmeknek, miket emberi gyarlóságaink mellett, nemeseknek 's olykor halhatatlanoknak ismerünk és tisztelünk.

Játszsza az önzés a' maga szerepét, nagy érdemű gyülekezet! ezen kis egyesületünk-

*) Kisfaludy Károly' születése' évét és napját, minden eddigi könyveink, maga a' sírkő is, martius' 19-ére tevék, 1790. Azonban a' társaság meghozatván a' tétí anyakönyv' hiteles kivonatát, kiteszt, hogy ő 1788. februarius' 6. született.

nél is, melyet Kisfaludy-társaságnak nevezünk. Néhányan — de csak a' környülményeknél fogva néhányan, mert a' köz tisztelésnél fogva számosan lehetünk vala — egyesültünk egy olly jeles férfiú' emlékezetének, megünneplésére, kit élteben szerettünk, tiszteltünk, 's kinek szerencsés zászlója alatt, legtöbbnyire vagy kezdők vagy küzdők literaturai pályánkat. Így eredetileg barátság és hála alkoták egyesületünket, 's ennek e' mai első ünneplése is szívünk' ezen két érzelmének adója. Önzés szülé tehát kis társaságunkat is; de érezzük, olly önzés, melyre nézve akkor fogott volna mentegetésre lenni szükségünk, ha nem követők vala annak szép sugallatát; olly önzés, mely a' hon' javallatában, 's a' honfiaknak, Kisfaludy Károlyunkat tisztelő szíveikben bizonyosan viszhangra talál, 's mely ennél fogva társaságunknak, minden csekélysége mellett is, hazánkban, mint remélni, hinni szeretjük, köz érdekét 's méltatást ígér. Igazolja ezen reményünket azon mód is, melyet boldogult Jeleünk' emlékezetének megünneplésére választánk. Nem akarva tudniillik azt, hogy bár kedves, de csak hervadékony virágot hintsünk kedvesünk' sírjára, egy kisded gyümölcsfácskát is ültetünk annak felibe, mely évenként nyújtsa a' tisztelő látogatónak, csekély gyümölcsét ugyan, de kedvest, de becsesest annál fogva, hogy a' gyümölcs Kisfaludyk' hamvainál termett! 's melyik lelkes hazafinak jutna illy visszaemlékezésben eszébe fukarúl latolgatni a' hazai emlék-jelecske' kalmári becsét? 's hánytorgatni, hogy az csekély, 's tán fáradságra alig érdemes? Nem kell-e inkább szívből örvendnie azon, hogy kisded társaságunkkal is szaporodnak, azon, még most hazánkban nem igen sűrű alkalmak, melyekben egy részről elhunyt érdemek, más részről élők, köz megtiszteltetés-sel jutalmaztatnak?

Illy alkalmat nyújtani, létesíteni, vala tulajdonképeni célzatunk akkor, midőn baráti és hálás szíveink' sugallatát követve, elhatároztuk azt, hogy azon pénz-feleslegből, mely a' hazai literatura körül tett, és soha nem hervadható érdemeivel korán elhunyt Kisfaludy Károlyunknak kiadott munkáiból, és nem sokára helyére felállítandó emlékszóbrára gyűlt adakozásokból fenmarada, évenként egy vagy több magyar szépliteraturai

jutalmat alapítsunk, 's azt, a' boldogútnak, a' hazára nézve olly szerencsés születése' napján, nyilványossággal jeleljük ki. Edzé ezen határozatunkat azon tekintet is, hogy akkor, midőn egy jeles író' emlékezetét ünnepeljük, midőn az élő írói szorgalmat, bár kis erőnkhez képest csak kicsiden, ébresztjük, egyszersmind a' hazai literaturát is, hihetőséggel évenként egy vagy több sikerültebb apró dolgozattal gazdagítjuk, 's így társaságunk, egy alkalommal, hármias hazai czélnek leendő eszközlője. Van tehát egyesületünknek oka, miért hizelegjen magának azzal, hogy ellent nem állván csekélysége és csekély forrásai, nemes czéljait, igyekezeit partolandja a' hon, 's így nem sorvad az el a' részvétlenség' azon fagyáló hidegében, mely, fájdalom! hazánkban, annyi hasznos kezdetet, igyekezetet elsorvasztá már! Részvét, egyedüli részvét és hazafiúi melegség az, mire szükségünk van, 's mire, fentebbi reményünkben, hitünkben, honfi-társainkat, különösen pedig a' hazai literatura' barátit felszólítani bátrak vagyunk; részvét, legközelebbről pedig béketűrés és engedékenység azok, mikért, a' mai ünneplésünket megtisztelt nagy érdemű gyülekezet előtt, egész tisztelettel 's egyszersmind alázatossággal esedezünk.

Erre következett D. Schedel Ferencz' előadása a' társaság' keletkezéséről, melyet szinte teljesen közlünk:

„Nagy tekintetű gyülekezet! Ma, talán épen ez órában, felszázada, hogy a' győri megye' Tét nevű kisded városában, egy ősnemes magyar ház nép új tagja' születését üldé. Az apa földé áldását az új polgárra, 's az áldás az égbe hata; de ott fenn a' gyermeknek díszes ugyan, de egyszersmind keserű végzet vala kitűzve:

Eredj! mond az, légy dicsőség,

Légy czímere nemednek,

És — ostora keblednek!

'S e' gyermek Kisfaludy Károly volt! 's első csapása, élte' második napján, anyatlanság.

De ki kérdi már, midőn ezen egykor olly lángoló, olly hazahű kebel' ömledézesei érzékeny részvételre melegítik: mely kínok tépdezek azt viszontagságokkal teli ifjúsága' napiban; ki kérdi, milly szenvedések közt gyűjté amaz élettudományt, mely művei' becsét emeli; 's ki kérdi: nedves vala-e a' költő'

szeme, midőn nyájas enyelgései mosolyt vonnak az olvasó arczára 's szívét kedvre derítik? Senki! mi éljük az örömeket, 's nem tekintünk be a' kebel' műhelyébe, hol azok fogantattak, nem gondolunk az árral, melybe Őneki kerültek.

Azonban barátunk' születésének e' félé százados ünnepét ne zavarják szomoru visszaemlékezések! Feledjük ezeket, feledjük, miképen őt épen egy fényesebb pálya' küszöbén veszítettük el, 's mi volt ő nekünk leendő, a' kezdet' akadályai' legyőzése után! Elég hogy ő élt, hogy e' rövid éltet is, melyet irigy hatalmak nem engedének hosszabbra nyúlni, egy általunk szeretett ügynek áldozá, 's áldozá úgy, hogy a' maga korában — melyet számra csak nyolcz rövid esztendő választ el a' miénktől, de fontosságra, néhány évtizeddel is felérő — jötevéje lenne ez ügynek; 's olly emlékezetét hagyná fenn, melynek aegisze alatt barátai szerencsések voltak, a' haza' segedelmével, nem csak őt, 's benne általán a' magyar írói érdemet emlékekkel tisztelni, de legnagyobb részt az általok kiadott öszves munkából háruult hasznót is literaturánk' érdekében gyümölcsözhetővé tehetni. 'S ez utóbbi tárgyról szóland hivatalos előadásom.

Minthogy hazánk' kebelében — midőn az emlék' ügyében felszólaltunk — nem állott olly köz épület, mely azt befogadhatá: az egyesület Pest' városa' ligetében szándéklá felállítani, 's pénztárát mind ajánlatok gyűjtése, mind a' munkák' kiadása, mind a' meglévő summák' gyümölcsöztetése által lehetőleg igyekezek nevelni, hogy a' szabad helyt állandó szobormű' szükséges őrizése 's fentartására tőkét alkothasson. De 1836-ban a' haza' atyái, a' pozsonyi országgyűlésen a' nemzeti museum' számára egy pompás épület' emelését határozzák, 's e' körülmény megváltoztatá az egyesület' tervét. Hol állhata egy magyar író' emléke akár méltóbb és rokonabb, akár biztosabb helyen, mint ott? Az egyesület tehát nem késelt Ő Cs. K. Főhercegségének a' nádornak, mint ama' nemzeti intézet' törvényes pártfogójának, e' szoborművet azon kéressel felajánlani, méltóztatnék azt a' m. nemzeti museum' számára kegyesen elfogadni, neki, annak valamelly díszes szabad terén helyet kimutatni, 's úgy rendelkezni, mi szerint az, mint örök saját-

ja amaz országos intézetnek, ennek őriző 's fentartó gondjai alatt álljon. Melly kérelemre kedvező válasz érkezvén Ő Fenségetől, 's így az emlék a' nemzeti museum' szárnyai alatt mindenkorra biztosítva levén; az egyesület arról tanácskozott, mikép lehetne az így fenmaradó pénzmennyiséget folyvásti közhaszonra fordítani; 's november' 12. 1836., a' francia Académie des jeux floraux' példájára egy, leginkább olly kisebb nemű poetai műveket, melyek a' magyar academiától jutalmat nem nyerhetnek, valamint különféle korszerű, aestheticai 's rokon tárgyú dolgozatokat jutalmazó, társaságot alkotott, illy szabályok szerint:

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG' SZABÁLYAI.

Előszó.

A' Kisfaludy Károly' emléke' felállítására 's munkái' kiadására összeállt társaság, mind a' két rendbeli kitűzött céljának megfelelően; úgy hitte, hogy a' fenmaradt pénzalapot sem első céljaival egyezőbb, sem közhasznóbb módon nem alkalmazhatja, mint, ha annak évenkénti kamataiból jutalmakat alkot, melyekkel, kivált a' fiatalabb írókat a' széptudományi és költészeti pálya' gondosabb megfutasára ösztönzi, 's ekképen a' literaturát új jeles művekkel gazdagítja.

E' cél' eszközlése végett a' nevezett egyesület magát ezentúl is fennállónak nyilatkoztatta, 's változott rendeltetésénél fogva eddigi nevét újjal, és pedig Kisfaludy Károly' tiszteletére, t. i. kinek munkáiból az alaptőke keletkezett: Kisfaludy-társaság névvel cserélte fel; 's a' következő szabályokra alapítá ezentuli létezését.

Első czikkely.

Cél.

1. §. A' Kisfaludy-társaság' célja a' hazának, kivált fiatalabb íróit, évenkénti jutalmak által a' szépliteraturai pálya' gondosabb megfutasára ösztönözni; 's így a' literaturát aestheticai és költészeti, eredeti vagy fordított, jeles dolgozatokkal gazdagítani.

Második czikkely.

Jutalmak.

2. §. A' jutalmak' tárgyai:

1. A' költészet' theoriáját, történeteit, 's azzal összeköttetésben levő tárgyakat illető érdekes feladások.

2. Bármelly nemei a' szépliteraturai műveknek.

3. Szépliteraturai művek' művészi fordításai.

3. §. A' jutalom, a' többi közt legjobb munkának, mindig kiadatik.

Harmadik cikkely.

Nyomatások.

4. §. A' Kisfaludy-társaság évenként kiadja nyomtatásban személyzete' 's pénztára' mibenlétéről, munkálkodásairól 's a' beküldött dolgozatokról, valamint azok' sorsáról, hivatalos jelentését.

5. §. Kisfaludy Károly' munkáinak csinos és hibátlan kiadásait igyekszik eszközölni.

Negyedik cikkely.

Pénztár.

6. §. A' társaság' pénzforrásai: a) Azon pénz' kamatai, mely Kisfaludy Károly' munkáiból, tiszta haszonként, jött és jöend még be. b) A' netalán e' célra, nemes lelkű hazafiak által teendő ajánlatok' kamatai.

Ötödik cikkely.

Tagok; ezek' száma, választása, köteleességei.

7. §. A' társaság áll húsz tagból, kik közül minden harmadik évben egy új igazgató választatik.

8. §. Jegyző és pénztárnok, kik szinte minden harmadik évben újra választatnak, nem szükség, hogy tagok legyenek.

9. §. A' választás egyszerű többséggel, titkos szavazással megy véghez.

10. §. Az igazgató hívja össze a' társaságot, valahányszor arra szükség van; viszi ülésében az elnökséget, 's a' társaság' minden ügyei-re övé a' fő gondviselés.

11. §. A' jegyző írja a' jegyzőkönyvet, hirdeti a' jutalomtétteleket, folytatja a' szükséges levelezést, írja a' társaság' dolgairól szóló évenkénti jelentést, melyet az igazgatóval együtt alá is ír; 's gondját viseli a' társaság' irományainak.

12. §. A' pénztárnok veszi be 's adja ki a' társaság' pénzeit az igazgató' írott kirendelése szerint, viszi a' számoló könyvet; 's az igazgatóval rajta van, hogy a' pénzalap csorbát ne szenvedjen, sőt lehetőleg szaporodjék; 's így a' kamat, 's az évenkénti jutalmak is növekedjenek.

13. §. A' tagok' köteleességei: a) Évenként legalább egy egy javaslatot adni be a' kiteendő jutalomkérdésre 's költői feladásra. b) A' beküldött jutalomunkákat szigorúan és részrehajlás nélkül megbírálni, azokról okokkal támogatott véleményeket adni, hogy ezek, a' mennyiben hasznosnak látszanak, a' közönség elébe is terjesztet-hessenek.

14. §. Tagja a' társaságnak jutalomért nem vihat.

Hatodik cikkely.

Gyűlések.

15. §. A' társaság' gyűlései:

1. Rendeselek, melyek' tárgyai: a' jutalomfeladások' meghatározása; a' beküldött dolgozatoknak vizsgálat végett kiadása; a' bírálók' tudósításainak kihallgatása és tanácskozás alá vétele; a' jutalmak' elitélése, eszközözlendő nyomtatások; a' pénzügy; 's igazgató, jegyző, pénztárnok és tagok' választása.

2. Köz ülések, melyek mindenkor februárius' 6. mint Kisfaludy Károly' születése' napján, tartatnak. Ezek' tárgyai, az alkalomhoz szabott beszédeken kívül, a' kiadott 's újra kitett jutalmak' hirdetése, néhány pályamunka' olvasása, a' társaság' munkálkodása- 's pénzügyéről szóló jelentés.

Az e' szabályok szerint szerkesztendő társaság' tagjaiúl, miután a' régi egyesület' több tagjai, nem lévén osztályok a' szépliteratura, magokat feloldatni kívánták, szinte a' nov'. 12-dikei ülésben, választattak:

Bajza József.	Kölcsey Ferencz.
Bártfay László.	Péczy József.
Czuczor Gergely.	Schedel Ferencz.
G. Dessewffy Aurél.	Stettner György.
Fáy András.	Szenvey József.
Helmeccy Mihály.	Szontagh Gusztáv.
B. Jósika Miklós.	Vörösmarty Mihály.
Kovács Pál.	Öszv. 15.

'S még ezen határozatok tétettek:

1. Hogy addig is, míg a' museumbeli építés annyira előhaladna, hogy Ő Fenségének az iránt kiadandó rendeléséhez képest, a' legnagyobb részben már kész emlék felállí-tathassék, 's a' pénzügyítés befejezve 's az erről szóló végszámadás a' közönség elébe terjesztve lenne: az eddigi, emlékre ügyelő egyesület fennáll; de azon köteleztetéssel, hogy a' jutalmazó társaságnak, évenkénti járandóságát, kiadja. A' miért:

2. Pénztárnokról is csak a' tőke' átadásakor kellend gondoskodni: addig az igazgató vevén által a' jutalompenzt. —

Erre 1837. februárius' 6. 's 9-d. megtartá az új egyesület alkotó gyűlését, igazgató-jává Fáy András, jegyzővé Tóth Lőrincz, taggá Csató Pál urakat nevezvén, 's az első évi jutalmak' tárgyait kitűzvén, mint az igazgató' jelentéséből ki fog tetszeni. —

Ezután olvasta fel Szalay László, tagja a' társaságnak, ki a' jegyző' gátoltatása miatt, annak dolgait felvállalni szíves volt, e' két rendbeli hivatalos irományt:

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG' ELSŐ ÉVI DOLGAIRÓL

jelentése az igazgátónak.

A. Pénztár.

1. Tőke.

	Conv. p.	ft.	kr.
1. A' társaság' alapításakor céljaira szánt summa, mely százától hatalkamatoz	1790	—	
2. Ehhez járult 1837. martius' 25. költ alapítványa főtiszt. Kovács Mátyás egri kanonok úrnak, mely nála, szinte százától hatával kamatoz	100	—	
Öszvesen	1890	—	

2. Bevétel.

1. Az alaptőke' kamatja	107	24
-----------------------------------	-----	----

3. Kiadás.

1. Az 183%-iki két rendbeli jutalom tíz-tíz aranyban, 4 ft. 42 krjával	94	—
2. Szolgálatétel és jelentések' díja' fejében	8	—
Öszvesen	102	—
Pénztár-maradék 183%-re	5	24

B. Személyzet és munkálkodás.

1. Szalay László h. ügyvéd 's m. academiái segédjegyző, taggá választatott.

2. Két rendbeli jutalomtételt hirdete a' társaság, melyekre öszvesen 13 pályairat érkezvén, azok' vizsgálatával foglalkozott.

3. Új feladás választatott, 's legszerencsésebb megfajtójének 25 darab arany jutalom határozatott.

Mind kettőről külön jelentés szól.

Pesten, februárius' 6. 1838. tartott közülésből.

Fáy András, s. k. Szalay László, s. k.
igazgató.

J E L E N T É S

a' Kisfaludy-társaság által 1838-ra

kitett jutalmakról.

I.

Ezen jutalomkérdésre: Mi befolyása van a' drámai literaturának a' nem-

zet' erkölcsi életére, 's miért nálunk magyaroknál olly kevés eddig az eredeti drámai munka? két felelet érkezett, melyek közül tökéletesen ugyan egy sem felelt meg a' társaság' várakozásának, mindazáltal az illy jelmondatúnak: Itt igazság ül a' thronuson, a' három bíráló (Bártfay László, Fáy András, báró Jósika Miklós) egyet értőleg oda ítélte a' jutalmat, minthogy írója a' feladott kérdés' mind két részét, több, szorosban ide nem tartozó kitérésekkel ugyan, de mélyebben és kimerítőbben fejtegeti társánál; állításait hazánk' viszonyaihoz közelebb alkalmazza; előadása velős, nyelve tiszta és gondos.

Felbontatván az ehhez tartozó jelmondatos levél, kitetszett, hogy szerzője:

TARCZY LAJOS,

a' pápai reformatum collegiumban philos. prof.

II.

E' poetai feladásra: Készítessék balláda, mellynek tárgya a' száműzetett Béla herczeg' (utóbb I. Béla név alatt magyar király) párviadala a' pomeraniai herczeggel Lengyelországban, minek következtében Micislav lengyel király' leányát 's Pomerania' egy részét nyerre jutalmul; 's mellynek körülményei a' historiából tudva vannak: tizenegy pályamunka érkezett. Örömmel látta a' társaság majd mindenikében hol poetai lélek' csillámlását, hol egyes, szerencsésen kivitt részeket, általában pedig sok gondot a' formában 's tisztult izlést; de a' balládai szabatosság és sebes menetel helyett, többnyire vagy lyrai ömledéseket, vagy bő, terjengő festéseket. Azonban öt vizsgáló közül (Bajza József, gróf Dessewffy Aurél, Schedel Ferencz, Szenvey József és Vörösmarty Mihály) négy a' 9. szám alattit, illy jelszóval: A' tettét fel kell érni szavakkal, érdemesnek ítélte a' jutalomra; mint a' melly legszerencsésben találja el a' balládai hangot, tömött, sebes, elbeszélésében, a' többinél velősebb az állapotok' festésében; nyelve legférfiasb és szabatosabb, formája legtisztább.

Ehhez legközelebb járónak találtatott a' 10. sz. alatti e' jelszóval: Neked élni kell o

hon!, 's a' 8-d. számu az Uhlandból vett igével.

Felbontatván az elsőséget nyert balláda' levele, abból, mint szerzőé, a' név tüntelő:

PAP ENDRE,

Csekén, Szatmár vármegyében.

A' fenmaradt 12 jeligés levél, az ülés' színe előtt felbontatlanul elégettetett.

A' jutalmak, valamint a' pályairatok' kéz-
iratai az igazgatótól átveendő.

Költ a' Kisfaludy-társaság' ülésében,
jan. 23. 1838.

Fáy András, s.k. Szalay László, s.k.
igazgató.

Következett a' 8-d. számu dicséretet nyert pályaballádának, majd Tarczy Lajos prof. jutalomértékezéséből néhány szakasznak, és Pap Endre' koszorúzott balladájának előadása, az első és harmadik Székács József, pesti ev. m. hitszónok', a' második Szenvey József társasági tag' olvasások mellett; végre az új jutalomtétel' hirdetése, mely így szól:

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG'
jutalom-hirdetése 1839-re.

A' Kisfaludy-társaság meg lévén győződve, hogy most, miután a' haza' kebelében magyar színház állott fel, 's így a' magyar színészet' állandó megalapulásához nőttön nő a' remény: semmi sem lehet egy hamar ohajthatóbb, sőt szükségesb, egy azt tárgya-
zó, tudományos alapu, de gyakorlati irányu munkánál; 1839-re a' következő jutalomtételben állapodott meg:

„Készítsék egy színészet' kézi-, könyve, mely a' dramaturgia, poetica, „nyelv, szavalás, mimica, costum- és színmes-
„terség' köréből minden, a' színésznek szüksé-
„ges ismereteket, czélszerűen szemelve, ál-
„landó tekintettel a' magyar színész' állapot-
„ja és szükségeire, helyes rendben, világos
„előadással, összefoglaljon.

A' pályázó a' következő munkákra tétetik figyelmessé: 1. Lessings Hamburgische Dramaturgie 2. A. W. Schlegel's dramaturgische Vorlesungen. 3. Tieck's dramaturgische Blaetter. 4. Fr. Schink's dramaturgische Fragmente. 5. W. Cooke's Grundsätze d. dramaturgischen Kritik. 6. Wözel, Theaterschule. 7. Thürnagel, Theorie der Schauspielkunst.

8. Engel's Ideen zur Mimik. 9. Lebruns Handwörterbuch der Seelenmalerey. 10. Dorat: La déclamation théâtrale. 11. Seckendorfs Vorlesungen über Declamation. 12. Spalart's Versuch über die Costume der vorzüglichsten Völker. Végre Goethe' ide tartozó helyei, leginkább e' munkájában: W. Meisters Lehrjahre.

A' pályamunkák' szokott mód szerint be-
küldésének hatánapja nov. 20. 1838.

A' jutalom, mely 1839. febr. 6-dikán
adatik ki:

huszon öt darab arany.

A' kéziratok a' társaságnál maradnak; azok' sajátságai joga, 's így a' kiadhatás a' szerzőé.

Pesten, a' Kisfaludy-társaságnak febr. 1-jén 1838. tartott üléséből.

Fáy András, s.k. Szalay László s.k.
igazgató.

Mik után az igazgató a' gyülekezetnek szíves részvételét megköszönvén, az ülést berekesztette, miután utolsó szavai: „Béke Kisfaludy Károlyunk' hamvainak! béke és haladás a' hazai literaturának! béke és áldás a' magyar hazának!“ sokszorosan visszahangoztak volna.

HAZAI LITERATURA.

Magyar történet.

34. Magyarok történetei Ásiából kijövetelöktől fogva a' mai időkig Irta Péczely József. Debreczenben, nyomtatattott Tóth Lajos által. 1837. Első darab, Ásiából kijövetelöktől fogva az Árpád ház kihalásáig. — Második darab, a' Mohácsi vértanúig. n. 8r. 215 és 480 l. 3 ft. 36 kr. cp. (kik több példányt egyenesen a' szerzőnél rendelnek meg 's kész pénzen, azoknak 3. ft.).

(Vége.)

Csak egy darab' kiemelését ígérők, de nem tartózkodhatunk, hogy még egyet mellé ne adjunk, bizonyoságu arra, hogy a' szerző római, görög nagy példányait híven nyomozva, kik' illynemű iparának köszönik kétségen tul Hellász és Róma nagyságok 's le nem szenderíthető fényök egy részét — bár mindenütt kimutatja, mit nem is titkol, honfiait, 's ezek által hazáját minél tetszetősb báljóbb színekkel festeni, dicsőíteni törekvő szándékát, az idegen erény' 's érdem iránt sem

igaztalan. A' 230-ik lapon a' nem magyar Eyzingert így festi:

A' vallott szégyen ezzel helyrehozva, de Hunyadi szive' fájdalma eloszlatva nem volt. Látni mikép nem tartóztathatják, még a' haza' legszen-
tebb érdekei sem, vissza az irigységet, miként kész az, a' köz anya' keblén dúlni, csakhogy se-
bei ötet is érthessék: elhatárza személyét hivata-
lától elválasztani nem tudó, vagy nem akaró iri-
gyei, ellenségei miatt nem szerencsételní tovább
a' köz ügyet, 's mentül előbb leszállni a' polez-
ról, melyre emeltetésének tulajdonítá e' példátlan
ingerültséget maga ellen. Erre legegyszerűbb,
magára legtisztességesebb útnak látván Lászlónak
királyi székebe beültetését, az 1451-ki őszön,
négy héttel a' kötött fegyvernyugvás' eltelése előtt,
ismét sürgeté követői által Lászlónak, 's a' koroná-
nak kiadását: de mint annyiszor már előbb, most
is siker nélkül. Azonban, mit önkényt tenni nem
akart, majd akaratra ellen kényszeríték a' körül-
mények a' nevendék' 's nepei' érdekével mind csak
takarózkodott, valósággal maga hasznát leső gyám-
atját. Magát császárrá koronáztatni Rómába ké-
szült Fridrik; szándéka volt magává Lászlót is
elvinni. Közönségesen tudva lévén már telhetet-
lensége, 's hol nyereség, haszon forog fenn, lel-
kiismerettel, isten, ember, törvénnyel nem sokat
gondolása: az a' gyanú terjedt el, mint ha Lász-
lót az idegen, messze földön, jó móddal kiiktatni
az életből, 's gazdag örökséget magáévá tenni vol-
na titkos czélzata. E' félelem legközelebből éré
Austriát. Itt támadt egy férfi, kiből lángoló hon-
szeretet, elszánt akarat, bátorság, elragadó ékes-
szólás, mind ezekhez régi engesztelhetetlen gyű-
lölség Fridrik eránt, egyesülve valának. E' volt
Eyzinger Ührik, születésére bajor, de új hazájá-
ban már csak vagyonért is nagy tekintetű, ma-
gos erkölcs-tisztaságáért pedig köz tisztelendő
férfi, legmeghittebb, legkedvesebb embere egy-
kor Albertnek, épen azért gyűlöletes Fridrik előtt.
Eyzinger, miután egy titkos öszvejevetelben az
austriai főbb urakat szándékától nem idegeneknek
tapasztalá az oct. 14-d. (1451) Bécsben tartott or-
szággyűlésen hathatósan előadja Fridriknek a'
szerződés elleni magaviseletét, Albert' árvaival
méltatlan, alacsony bánását; bizonyosságul bevezet-
te a' gyűlésbe Lászlónak Bécsben nevelt testvér-
nénjét, a' már férjhez menő korban levő, ritka
kellemű, de czondorlott öltözetével formájából e-
gészen kivett Erzsébetet; megmutatá rongyos, avult
szolgálóhoz inkább, mint királyi szűzhöz illő kön-
tösét, foltos lábbeliét; megemlíté a' legszüksé-
gesebbekben, a' mindennapi táplálékban szükség-
szenvetését; innen húzatott az öszvesereglett ren-
dekkel következtetést, mint lehet dolga az ifjabb,
tőlök távol tartott királyfinak, egykori szeretett
urok' fiának, atyja' halálával négy ország', azok
között Austria' egyedüli törvényes urának, de kit
kéretlen, sőt Albert' világos végrendelete el-
len, magát erővel rátolt zsarnok gyámtyja nem
enged országai' birtokába lépni, maga csüggyvén
az alatt azoknak vérszopó nadályként, kincs-erein;
's most télviz' idején messze tartományba hurezolja,
talán hogy ott szenvedés vagy erőszak által

kioltván, jutalmul koronáit, mellyek után olly rég
sovárogo, maga örökölje. Felolvastatván azután
a' gyámtyaság iránt, miután azt erőszakosan
magának ragadta, Fridrikkel kötött szerződését a'
rendeknek, figyelmezteté azokat: miként oldoz-
tatnának fel jelen helyzetökben, az alkule-
vél' világos szavai által, Fridriknek letett esküjök
alól; miként jogosíttatnék fegyverre kelésök a'
köteleztetéseinek eleget nem tevő —, vagy a' már
ítélni tudás' (discretio) éveiben lévő királyfit ha-
talma alól kiereszteni nem akaró gyámtya ellen."

Ki a' külföld' érdemesei' kiemelésére eny-
nyi figyelmet fordított, mennyivel méltóbb jog-
gal tűntethet ki — mit tenni nem is mulasz-
tott — a' haza' jelesbjeit, a' Hunyadiakat,
a' két Jánost, Lászlót és Mátyást,
Szilágyit, Bátorit, Kinizsit, Bor-
nemiszát, Csáktornyait, Telegdit,
Frangepán Kristófot, Rozgonyit,
hős lelkű nejével Szentgyörgyi Ceci-
liával, 's a' fejedelemért 's hazáért halni buz-
gott Szécs Dezsőt, Kemény Simont,
Garát, Forgácsot, Logódit, 's azt a'
Dugovics Títust, kiről nem rég — fáj-
lalva emlékezik vissza V. — egy, régiségek-
ben buvárkodó nagy hazafi, mintha ugyan
irigyelne honának e' diadolságot, erővel azt
akará velünk elhitetni, hogy idegen — cseh
nemzet volt, de miben V. kétkedik, 's min-
den látszó bizonyítványok' daczára is, a' szer-
zővel kezét fogva, inkább azt hiszi, hogy
az, ki a' magyar honért, olly hősi elszánt-
sággal ment, és olly halálnak ellenébe, an-
nak, ha nem született magyarnak is, de — mi
váltig elég — legalább a' magyar hon' fiának
kellett lenni.

Hogy munkájában minden részrehajlás
nélkül, szigorú igazságszeretettel járt el,
említenünk is alig kell. Nincsenek a' nemzeti
tisztelét' tárgyaiul különösen kiemelt magasz-
talt Kálmánnak, n. Lajosnak, Mátyás-
nak elleplezvé botlásaik; nincsenek a' szo-
kottnál sötétebb színnel — 's úgy látszik ér-
demök szerint — festett Róbert Károly-
nak, Zsigmondnak feledve érdemeik, ki-
jelöltetve kinekkinek jó, rossz tettei; méltat-
va a' rabló Giskrában is a' bátor állhata-
tos character; méltatva a' hazaáruló Uj-
lakiban, Zápolya Istvánban is egyes
szép vonások.

Legyen szabad még a' szerző' nyelvéről rő-
vid jegyzést tennünk. Ez általában tiszta, mí-
velt, nemes, fölemelkedett, távol minden
közönséges pór, távol minden dagály és pof-

feszkedéstől, Petrónius' szava szerint: grandis, non turgidus, sed naturalis pulchritudine exurgens. — A' nyelvvel bánását, nyelvújításait — miben a' sz. ritka szerencsével közép úton járt — illetőleg kettőt tart V. különösen figyelemre, 's itt kiemelésre méltónak: a) polgárzat új szavát, melyről így szól 18-k lapon egy jegyzet: „Staat, civitas kifejezésére nem volt eddig szavunk. Status nem magyar, a' mellett érthetetlen rossz szó; álladalom, karzat lábra ekkorig sem kaphattak, amaz inkább formája, ez jelentésének határozatlansága miatt. Nem lehetne-e tehát csillagzat, karzat, szózat (több csillag, több karzat, több szó együtt) hasonlatosságára polgár, tól egy, a' latin civitasnak éppen megfelelő új szót, polgárzatot formálni, a' mely jelentené minden, egy közös kormány alatt élő polgárok' öszveségét, a' mi éppen a' Staat, Status? szélesebb értelemben vévén t. i. a' polgár nevezetét, 's nem rekesztvén ki az alól az egy' önkénye (despotismus) alatt nyögőket sem, bár ezeknek tulajdonképen, valamint emberi, úgy polgári jogaik sincsenek.“ V. helyesli 's divatra kapását ohajtja. — b) a' rendesen mind cselekvő értelemben használni szokott andó, andó, andó, andó részesülőket ohajtaná akként különböztetni meg, 's ezt munkájában magamár teszi is — hogy az első rendbeliek mindig csak szenvedő, az utóbbiak csak cselekvő értelemben vétessenek, így p. o. adandó vagy magát eléadandó alkalommal; a' háborúra alkalmat adandók; a' teendő károkat; a' károkat teendő k stb. Hozzá egy kis szokás, vigyázat kívántatnék eleinte, de illő-e resztelkednünk ezekben, mikor határozottság, 's nyelvünk' nyeresége forog fenn? Vajha valaki nyelv-búváraink közül, csak annyi különböztetést is állítana fel a' cselekedtető és szenvedő tatom, tatem ige-végezetek között, hogy ne kellene például az üldöztetik szóban, egyedül a' szavak' egymáshoz állásának döntenie el, vajjon: az ártatlan üldöztetik-e? vagy a' törvény szolgái üldöztetik a' gonosztevőket. Ennyi eléadását, nyelvért illetőleg a' szerzőnek.

Orthographiája egészen a' tudós társaságé, csekély kivételekkel, jelesül a) hogy a' nemzetségek, városok' főnévtől származó mellékneveiket is nagy betűvel írja, így: Tacitusi, Pesti, nem tacitusi, pesti. A' minden fő nevet nagy betűvel írni szokott németek azzal kénytelenek, hogy mellékneveiket a' fő nevektől megkülönböztessék: de nekünk magyaroknak, kiket minden főnevet nagy, minden melléknevet kis betűvel írni semmi szabály nem kötelez, 's így zavar, vagy következtetlenségbe bukástól nem felhetünk, nem tanácsosb lenne-e a' sz. mellett maradni, mint ezt a' régi görög és latin irok' kiadásában is a' hasonló görög és latin szókban állandóul követve látjuk? V. lát abban a' nagy betűben valami figyelmeztetést, 's véleményeként könnyíti az érzést és felfogást. b) Olly, mellyet a' sz. egy ly-el írja, 's kérdés nem több joggal-e, millyel egy-et egy gy-vel írni általános divattá lett? V. legalább sokkal kevésbbé hallja, a'

melly, mellyik-ben, mint az egy-, egyikben a' kettős hangot, 's túl a' Dunán is, hol szeretik az ilyen ly-et pusztá l-el mondani, inkább meliket, mint melliket mondanak. Versírásbani használatát, a' hangmérséklést a' mi nézi: jóval szokottabb, a' görög és latin nyelvek' modorja szerint (ποσειν, ἑθελειν, religio), az egyes betűt kettőztetni a' természetlő rövid szótág' hosszabítása, mint a' kettősből kivetni egyiket a' természetlő hosszú' rövidítése' céljából. Am döntsön a' köz akarat. — A' hivatalok, népek' nevei leírásában is eltért a' társaságtól az első kötetben a' sz. nagy betűkkel írván ezeket, a' régebben divatozott szokás szerint, így: Nádor, Ersek, Magyar, Cseh: de a' második kötetben ezekre névze is a' t. társaság' szabályaihoz járult. V. nem tudja mellyik jobb: de azt igen, mikép felette kívánatos volna ebben is, mint annyi sok másban, mit jelenleg egy így, más amúgy ír, valahára állandó szabályt állapítnunk meg, 's mindnyájunknak azt követnünk. *)

Hogy a' magyarok' eredetere, atyafiságára, régi lakhelyeire, hunnokra, avarokra kissé szélesben ki nem terjeszkedett a' sz., hiányul tekintti V. 's ennek, ha új kiadást érend a' munka, kipótoltatás várja és kéri. Ezzel most vizsgálatának, vagy is inkább ismertetésének végét szakasztja: a' jeles könyvnek — mellyből gyermek és ifju, férfi és nőnem, félmiveltségü és tudós egyiránt, mind tanulhat, mind gyönyört élvezhet — olvasót minél számosab, a' nagy nevű lelkes szerzőnek e' miv' minél előbbi bevégezéséhez, 's literatúránknak még több illy remekkel gazdagításához erőt, türelmet, egészséget szívből ohajtva.

B.

*) Legyen szabad a' nyelvet érdeklőkhez néhány jegyzést adni.

Az andó, andó között javasolt különböztetést mindenek előtt a' második forma' helytelensége ellenzi. Az, mint pusztá tájszokás, a' régiség, közebb szódivat' 's tiszta könyvnyelv' átellenében meg nem állhat; 's különben is grammaticai különböztetés csak etymologiai úton gondolható. De nem is szükséges a' javasolt újítás: mert ki e' megkülönböztetésben fontosságot lát, ragaszkodjék tehát szorosan a' szenvedők' eredeti szabályához, 's írja: a d a t a n d ó alkalommal, melly helyett ama' kurtított forma, a' szokás által jóvá hagyott takaréki évből csak úgy divatoz, mint: iratott könyv, kifejtetett tárgy, Pest' leírása helyett ez: irott könyv, kifejtett tárgy, Pest' leírása stb. — Hogy a' szenvedő 's míveltető formák néha összeütnek, szinte nem baj. A' szókötési viszonyok kirekesztenek minden kétséget, 's nem az effélekben kell a' határozottságot keresni.

Az olly, melly-re nem hallgathatjuk el, miképen a' dunántúli azokban állandóan kettőzi az l-t, mint a' tiszántúli a' j-t (ojjan); 's nincs vidék, melly azt röviden ejtené — a' rest nyelvű beszélt kivén. Az egynek eredetileg rövid voltát pedig az: egyedül, egyéb, egyiránt stb. mutatják.

Végre, a' tulajdon nevekből származott melléknevekre a' kivétel legalább szükségtelen. A' nagy betűvel figyelmeztetésnek így nem lesz vége. Sebők, öt év előtt minden főnevet így akart írni. Azonban, hol pusztá külsőség forog fenn, nem grammaticai elv, kár sokat vitatkozni. Lessük ki a' gonddal írók' többségét. Én legalább szívesen csatlakozom hozzájuk, a' haszontalan eltérések' gyérítésére. Az effélekben sem a' haszon, sem a' kár nem tetemes.

S.F.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Februárius' 20. 1838.

8. szám.

Tartalom : Hazai literatura. Egy pillanat mult évi literaturánkra. Vége (D. Scheder F.). — Korunk' történetéhez! Raedlinger : Europa' mostani megrendült állapotja. — Életphilosophia. Gracian' Udvari embere, Faluditól, új kiadás. — Literaturai mozgalmak. — Kérelem Horvát István úrhoz. — Igazítások. —

HAZAI LITERATURA.

35. Egy pillanat multévi literaturánkra.

(Vége.)

Legélénkebb mozgalmat az időszaki sajtó mutatott. 'S ez felette természetes ott, hol csak igen kevés írónak van olly hoszsú lélekzete, hogy külön munkába fogván, minden előpénz, sőt minden kiadási alapos remények nélkül is, szükséges türelemmel 's lelki nyugalommal vihesse azt véghez; hol olly csekélyek a' köz segéd eszközei, hogy tetemes, és legtöbb magányos tudósok' módját meghaladó, áldozatok nélkül egyes tárgyról csak félig kimerítőleg is dolgozni nem lehet; hol akkor is, midőn mind ezek meg vannak győzve, könyvkereskedésünk' tökéletlensége 's főleg könyvárosainknak hazai czikkelyekkel nem gondolása a' kész munkának nem csak hasznától, hanem örömeitől is megfosztja a' fáradott író. Mert megvallom, sok esztendei tapasztalás után én hajlandóbb vagyok azokat vádolni inkább literaturai elmaradásunkkal, kiknek hivatása 's kötelessége azt terjesztetni, mint magát az olvasó közönséget. Rosszul áll, mindenütt

a' világon, azon árunak sorsa, mellynek keletét, minden munkás hozzájárulás nélkül, a' vevők' jóvoltától függesztjük fel. Azt mutogatni, kínálni, küldözni, ajánlani, hirdetni kell, mindenütt, mindennek, szünet nélkül. Németországban a' könyvárosok, minden újdonságot (Novitæ) vagy is újdón megjelent könyvet, mihelyt veszik, azonnal elküldözik látomásul („zur Ansicht") illető olvasó feleikhez, kikkel összeköttetésben vannak. Így minden könyv ismeretessé lesz a' lehető leggyorsabban; kit az író, vagy a' tárgy csak távolról is érdekel, forgatja legalább, egyet mást lel kedvére valót, érdekét ébresztőt, figyelmét megkapót, 's igen gyakran megtartja — miről különben vagy nem tudott, vagy mit egyszerű hirdetés után soha meg nem hozatott volna; de nála látják mások, a' munka így is ösmeretesb lesz, 's kelete szükségkép növekedik. Hasonló rendszert gyakorolnak nálunk is, legalább főbb városainkban, a' könyvárosok, de saját kiadásukbeli árúkat kivéven ritkán magyar, többnyire csak idegen nyelvű könyvekkel; még a' boltjaikban megjelenőknek sem igen alkalmatlankodnak a' magyar újdonságok' e-

lőmutatásával, vagy éppen azok' ajánlásával; sőt legtöbbször nem is vesződnek a' magyar bibliographia' ismeretével, hogy a' gyakorlókérdőkördőket útbá igazíthassák, könyvebb módnak találván azt felelni: ilyen munka nincs, illyet nem ismerek, vagy: nem kapható, még nem jelent meg, vagy elfogyott stb, 's ha van kéznél egyéb nyelvű munka, azon nemű 's tárgyú, azt ajánlják. Higyték el, a' dolog való, mind ezekre adataim vannak. Egyik oka pedig könyvárosaink' ebbeli hidegségének bizonyosan nagyobb részt idegen voltak. De nem kellene-e olly nemétől a' kereskedőknek, kik hivatásuknál fogva is a' miveltebbek közé akarnak számláltatni, azon erkölcsi nemes kötelesség' (nobile officium) érzetét várhatni, mi szerint — eleinte, de csak eleinte csekélyebb haszon mellett — a' nemzeti szellemélet' élesztését, táplálását tennék földadásokká, illyő figyelmet fordítván a' hazai czikkelyek' ismerése 's ismertetésére, terjesztése, kedveltetésére; 's a' mennyiben a' nyelv' nem tudása által (mi már most ritkább) az elsőben némileg gátoltatnának, magyar segédet tartatnának, ügyeik' ezen ágát ellátandót. A' magyar kissé kényelmes, gyakran resteli, hogy könyv után járjon; megelőztetni, kínáltatni akar — 's általában ez módja másutt is a' bibliophilok' nevelésének. Megengedem, hogy a' hitel' nem léte némi akadály itt is; de mért nem terjesztetik hát ki a' rendes látomásul-küldés eleinte legalább azokra, kikhez egyéb nyelvű munkák küldetnek? Lehet, hogy ezek közt még eddig kevés a' rendes magyar olvasó: de miért ne reményljük, hogy ő közülök is lehessen literatúránk barátaikat nyerni? Kereskedés pedig soha sem jár minden koczkáztatás nélkül. Miért kétségbe esni, hogy kiterjesztvén egyéb, jó hírű személyekre is az efféle küldözést, ők is ne fogának tisztelni a' bizodalmat, 's kevés kivétellel, rajta lenni, hogy hitelünk e' részben is növekedjék, mint növekszik lassanként egyebekben, 's miveltségünkkel együtt reményhetőleg növekedni fog folyvást. Valóban nagyobb veszedelmű speculatiókba is látunk ereszkedni hazánkban vállalatokat, mint a' mellyel a' német könyvárosi rendszer jár.

Nyomja még magyar könyveink' keletét az ebbeli szükséges nyilvánosság' nem léte is. Idegen könyvek' hirdetésétől rend sze-

rint nem igen sajnálják a' költséget, magyartól — ismét saját kiadásaikat kivéven — többnyire, noha itt a' folyóiratok' szerkesztőit is, a' gyakran szerfeletti iktatási díj' tekintetében nem lehet egészen kimenteni. De így is, ha egyszer élénk munkásságnak indul a' magyar könyvkereskedés, a' nagyobb kelet bőven fogja a' nyilvánítás' költségeit fedezni; 's a' könyvkiadók szívesen fognak nagyobb procentókat engedni eladóiknak. Fontos e' tekintetben a' literaturai lapok' hatása is — hol, t. i., olyanok vannak és olvastatnak. Nálunk még eddig csak a' Figyelmező tette kirekesztőleg tisztvé a' literatúra' menetelésnek némi nemű evidentiában tartását; ha egyebekben, kivételképen inkább, mind rendszeres ügyelettel, van is néha szó egyről másról, az nem lehet a' literatúra' egészére érezhető befolyással. Sokat tehetnének e' részben, a' politicalai ujságok' nagy publicumú melléklapjai, mert pusztán literaturai folyóirat még most csak kisdéd közön-séggel dicsekedhetik.

Mind ez a' megjelent könyv' sorsát illet. De nagy része a' könyveknek — mellyekhez készület, tehetség és kedv volna, nem is iratik meg, 's ha megíratik, világot sem lát, vagy nagy nehezen — kiadók' nem léte miatt. Egykor az egyetem nyomtatott, koronként legalább 's jutalom mellett, nagy fontosságú munkákat; 's nyomtat most az academia: de ennek olly csekélyek kútforrásai, és — míg a' haza' rendei nagylelkűleg országos pártfogás alá nem veszik ez intézetet, mint vevék legközelebb a' nemzeti museumot — olly csekélyek is lesznek mindenkor, hogy inkább erkölcsi mint anyagi hatással lehetend a' literatúrára, inkább buzdításul, némelly tekintetekben vezérül szolgálhat a' haladásnak, mint számos és nagyobb szerű vállalatokban eszközölül. Mutatja ezt az a' nem kicsiny száma a' kiadás végett koronként elfogadott 's hírlapokban jelentett, részint nagy tudománybecsű kéziratoknak, mellyek, a' nyomtatási pénztár' elégtelensége miatt, évek óta hevernek. Nem szükség érdekelni, hogy az illető írók, határozott díjaikra sem tarthatnak, a' munka' nyomtatása előtt, számot! — Az úgy nevezett Maecenasok is fellelte ritkák mai nap, 's kik egykor legtöbbet tevének a' tudományok mellett, most legfeljebb Richter, és Raedlinger, Moore Tamás és

Cobbet —féle szülemények' fordítására nyújtanak eszközt és módot. Épen ma veszem egy munkás íróársam' bizodalmas sorait, melyekben többi közt írja: „Sint Maecenates, non deerunt, Flacce, Marones. Saját szomorú tapasztalásomból tudom legjobban, minő nagy magam lealacsonítással kellett, úgy szólván, koldulnom, hogy munkáimat kiadhassam. Egész Magyarországon K..... ő exján kívül csak négyet találhattam, kik csekély igrkezezeimet előmozdították; a' többiek feleletre sem méltattak, vagy ha válaszoltak is, holmi alaptalan okokkal mentgették magokat. A' világi főrendek közül pedig, kivéven M..... ő exeját....senki sem segített. Ezeknek okáért, mivel már elúntam, de szégyenlek is Maecenasok után járni, eltökéltem magamban, hogy ezután immár semmiféle munkát sem írok. Mert senki sem hinné, pedig igaz, hogy legújabb,.....ról írt 's magam költségen kiadott munkámért, mivel nem kelendő, adósságba vertem magamat, ilyen jutalomért pedig nem méltó tollhoz nyúlni.“

'S ezen saját költségen kiadás nehezebb most, mint valaha. Az előfizetési út annyi visszaélések 's mind két részi csalódások után csak ritkán választatik; jó remény' fejében pedig annál ritkábban nyomatunk valamit, mennél kisebb, elvből már, a' könyvárosok' buzgósa az írók' ön-kiadtok cikelyei' terjesztésében. Fenmarad tehát kiadót a' nyomtatók és könyvárosok közt keresni. 'S ezek közt rendesen és folyvást nyomtatató ex-professo-kiadó (Verleger) összeséggel tán négy, sőt a' pályáját buzgón csak alig kezdett Barra Gábor' halála óta csak három van, Heckenast, Károlyi, Werfer: csak három, olly országban, hol a' semmi tetemes veszélylyel nem járó, úgy nevezett sortimentkereskedésből nem kevés könyváros olly díszesen áll fenn! Tudom, igen is, hogy meggazdagodni még most egyes magyar cikelyekből nem lehet, sőt hogy némellyeknél előre is bizonyos már a' veszteség; 's tudom, hogy könyvárosink közül többen tevének nagyobb kisebb terjedelmű magyar könyvkiadással szerencsétlen próbákat. De az ok itt nem annyira a' dolog' elvében, mint annak nem elégséges körültekintéssel, mérsékllettel, takarékoszággal 's választással vitelében. Az egyik péld., erőn túl ada sokat,

's roszul értett vetélkedésből részint olly cikelyeket, millyekkel a' közönség untig el vala látva, a' nélkül hogy az újakban egy-szersmind sokkal jobbakat vett volna. A' másík hirtelen egymás után egész seregét bocsátá közre különféle, de legnagyobb részt sem kor vagy tárgy, sem belső hecsnél fogva eléggé helyesen nem választott cikelyeknek, 's ezeket 's a' kevés jeleset is, tán felette nagy tiszteletdíj mellett, felette nagy áron is adta. De ezekből nem következik hogy nálunk a' magyar könyvkiadás minden környülmények közt ros speculatio; hanem hogy azt írók- és tárgyakra nézve nagyobb megválasztással, mint eddig történt, a' kor' szélezei, de a' közönség' szükségéi' gondos meglesésével is, az illy ügy' viteléhez mulhatatlan összeköttetések' szövése, pazarlástól és fukarságtól egyiránt távol, 's illendő árak mellett, kell folytatni. Minél kisebb valakinek ön-áru-kereskedése, annál csekélyebb és kétségesebb haszna is; ellenben mennél terjedelmesh, annál élénkebb lesz kereskedésében a' pénz' forgása, 's a' kölcsönös kármentés' elvéből annál nagyobb biztosság keletkezik az egészből a' kisebb közönségű egyes cikelyekre is. Illy terjedelmesebb kereskedést, kivált könyváros gyakorolhat szerencsével és haszonnal, mert csak ennek kezei közt vannak mindig tetemes idegen disponibilis summák, mellyeket saját töke, 's kamat' terhe nélkül, fordíthat e' célra. Arra, melly dúsan fizet az értelmesen gyakorlott könyvkiadás, nem hozom fel, péld., a' német Cottát, ki semmivel kezdte, 's halálakor milliókkal rendelkezett, mert Német- és Magyarországo' tudományos állapotja nagyon különbözö; de én nem is mondom hogy nálunk tetemesen meg lehessen már most gazdagodni e' neméből a' kereskedésnek; de hogy itt is lehet vagyont ez úton gyűjteni; szinte be van példákkal bizonyítva. Emlékezzünk vissza Landerer Mihályra, Lajos' atyjára, kinek nevét tudománytörténetünk mindig tisztelettel fogja említeni; emlékezzünk közelebből a' korán elhunyt Trattner János Tamásra is, ki mind a' mellett, hogy örökké szerete veszteségei 's áldozatairól panaszkodni, olly szerencsés eredményeit állította fel könyvkiadó kereskedésének, mellyek egyfelül okossága-, ügyessége-, 's biztos tatusának kétségbe hozhatlan tanúi, de más

felül annak is, miképen a' magyar literatura sem olly terméketlen bányá, csak értsen valaki kincsei' fölemeléséhez. Ő pedig mind e' napig nincs kipótólva senki által.

Ezen, kitérőleg festett állapotok közt, nem csoda valóban, ha az írói munkásság nálunk leginkább az időszaki sajtó' rendszeres, 's már most eléggé szerte ágazó csatornáira bizza szüleményeit, sőt egyenesen úgy építi hajócskáit, hogy e' szűkebb medrek is elfogadhasák. Jobban lehetne az idő' ezen élénk gyermekeiben megnyugodni, ha a' literatura' ama' másik osztálya is aránylag hasonló virágzást mutatna; de mind a' mellett, hogy az különben van, 's mivel az előadott megfogható okokból van különben, üdvezeljük, pártoljuk ezen mozgalmakat is, mint fiatal élet' jeleit, szívesen. 'S annál inkább, minthogy az időszaki sajtónak az a' tagadhatatlan érdeme van, hogy külső elrendeltetésénél fogva is, midőn egyfelül megszáját terjeszti az ismereteknek, másfelül az olvasni szeretést, a' tudvágyat táplálja, neveli, terjeszti, 's így lassanként közönséget alkot.

Folytak pedig a' múlt évben következő lapjaink: 1. újságképen a' Jelenkor, Hazai 's külf. tudósítások, 's az Erdélyi híradó; melyekhez a' második félévben a' Hírnök járult. 2. Az első háromnak melléklapjai: a' pesti Társalkodó, a' Hasznos multságok, a' Nemzeti társalkodó. 3. Encyclopaediai folyóirások: a' huszadik évét befejező Tudományos Gyűjtemény, a' negyed évre feltűnt Tudománytár egy értekező 's egy literaturai osztálylyal, mely előbbi alaposság és tartalmasságra, emez — a' külföldi literaturát tekintve — gazdaságra felülmúlja minden eddigi, e' rendbeli folyóiratainkat; 's a' kassai Szemlélő, mely azonban június' végétől elmaradt, noha octoberi folytatása hirdetve volt. Így maradt el ez évre a' Felső-Magyarországi Minerva is. Ellenben új lap volt az Athenaeum, kiterjedő a' szépművészetek' külön ágaira is. 4. Literaturai újság egy, befejezte folyását, t. i. a' Szemlélővel járt Literaturai lapok; egy, a' Figyelmező, új pályát kezdett. 5. Szépliteraturai és mulattató lapok voltak a' Regélő, Rajzolatok és Koszorú. 6. Szépművészetiek és mesterségek a' Honművész és Ismertető. 7. Gazdaságiak: a' Kémlő, mely az első félév' végével elakadt, a' Honi 's külföldi gaz-

da, 's felebb említett folyóirásai a' gazdasági egyesületnek és Schamsnak. A' hit- és törvénytudományiak felhordattak a' magok' helyén, 's így itt csak a' Vasárnapi újság említendő még, közhasznú irányzatával.

E' futólagos felszámálásból észrevehető, miképen még több év elfolyhat, míg időszaki literaturánk, egyes ágaiban, bizonyos és biztos megállapodást nyer. Néhány, részint igen régi vállalat ötlük e' számban szemünkbe, melyeket talán a' megszokás' ereje tart inkább mint becsők; egyebeket ez 's korunk' növekedő szükségai; ismét másokat testületi pártfogás; némelyek hosszabb vagy rövidebb vergődés után letűntek; 's mások újabbak még, hogysem életök' kérdésére hihetőséggel felelni lehetne. Évről évre nagyobb ingást és gyorsabb változásokat mutat tehát az időszaki sajtó, de ez mellette szól, 's ha minden évből csak egy jó lapunk marad fenn, nincs ok mások' elmaradozásán aggodnunk.

Még az év kezdetéhez kötöttek tartoznak felszámításunkba. A' historiában az Arpádia, Clio és Mercur ez évre nem jelentek meg (a' jelenre az első már itt van); de a' szépliteraturára, mint említett, három zsebkönyvünk jött, az Aurora, mely e' tizenhatodik évi folyamatával pályáját bezárta, az Emlény és Hajnal, mind kettő először különböző nevek' és erők' auspiciuma alatt. Közhasznú évkönyvül végre, mely említést érdemel, folytatólag a' Vándor, Vezér és Házibarat jövének, 's először itt is a' kassai Filérkalendárium.

— Térjünk most által hazánk' nem magyar literaturájára, mennyire csekély nyilvánosságunk mellett lehet. A' nyelvtudományt tárgyazzák: Cserey-től a' Prosa versusum, de generibus et declinatione nominum; a' Turcsányi által újra nyomtatott Congeries chriarum verbalium; Mailáth' német-magyar grammaticájának 3-d. kiadása, 's Maller' oláh-magyar nyelvtanja; Dankovszkytól: Matris slavicae filia erudita vulgo lingua graeca, 's Clemens' német-oláh 's oláh-német szótárának 2-d. kiadása. Szépliteratura: B. Palochay Tivador' német versei, 's egy névtelennek (E. H.) hist. Tragoediája: Brutus, szinte német nyelven. Nevelést 's iskolaügyet illetnek: D. Szuhányitól: Ideen zur Bildung der männlichen Schuljugend; és Toma-

sek: notitiae quaedam de lyceo aug. conf. Leutschoviensi. A' historiában Fejér dolgozott legtöbbször, irván: Dissertationes in res Hungariae veteris hist. criticae; Commentarii historici de Bosniae etc. cum Hungaria nexu; de peregrinis magyarorum nominibus; 's Codexének három új kötetét adván. Mangintól jött: Notitia ordinum equestrium qui nunc florent; végre Schuhaydától: Neue hist. kritische Ansicht über das asiatische Seyn und das erste europ. Thatenleben der Magyaren. Utazás egy jelent meg Pulszky Ferencztől: Aus dem Tagebuche eines in Grossbritannien reisenden Ungarn *). Statisticát kettőt nyertünk, Bielektől Magyarországról, (Bécs, 1-ső k.), Benignitól Erdélyét 3 kötetben, mind kettőt németül 's ezeken felül: Gemälde von Pesth und Ofen mit ihren Umgebungen (3 aczéllal, 's egy tervvel, Pest, Kiliánnál). Törvénytudományban: Kassics' Directorium iuratum-a 2-d. kiadást ért; Cheriertől jött: Enchiridion iuris eccl., 2 köt.; Bajziktól: Supplem. ad compendium iuris canonici; az új urbernek Csaplovics latinul adta betűrendű kézikönyvét; Hoblik szinte latinul a' Verőcze, Szerém és Pozsega vmegyéket illetők' enchiridionát; Sebessy' magyar ki-dolgozása pedig német fordítást nyert (Summ. Darstellung d. Urbarial-Gesetzartikel). — A' gazdaság tudományhoz tartozik Schams' bortermesztési folyóirata' 2-d. füzetének német kiadása; az orvostudományt tárgyazólag, 40 iktatási értekezésen kívül latinul Pólya' monographiája a' sömörrel **), 's németül ugyan ez, 's Lenhossektől: Die Wuthkrankheit; továbbá gyógyvizeinkről: Die berühmtesten und besuchtesten Bäder und Gesundbrunnen von Ungarn, ihre Eigenschaften, Heilkraefte und Gebrauchsweise (Mehádia, Trencsény, Pöstyén, Toplika, Buda, Parád, Bártfa, Füred, Szliács); D. Linzbauertól: Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen; Sigmundtól: Füred's Mineralquellen; végre az erdőszetre: Hubenytől: Forstdienst-instruction. Egyházi tárgyak: Szécseytől: Catholicismus politico-theologice consideratus ***), és Szaniszló prof.tól: Doctrina religionis christiano-catholicae.

Újság 's folyóirat összesen 16, u. m. a'

*) L. Figy. 1837. II. 70.

**) Figy. 1837. II. 155.

***) II. 128.

pozsonyi latin, a' budai, pozsonyi, zágrábi és nagyszombeni német, mindenik, ez utolsót kivéven, egy mellék lappal; a' zárai olasz, 's a' zágrábi horvát, ez is melléklappal; továbbá a' pesti árverési 's a' kereskedési újság, a' Spiegel című mulattató, 's szerb nyelven egy tudományos folyóirat. —

— Vég tekintetet vetvén már most e' soknyelvű tarka literaturára, nem lehet tagadnunk, hogy tudományos tekintetben a' múlt század' második felebelivel összehasonlítva a' hasonlítás' eredményei amarra nézve nem kedvezők. A' Pray és Cornides, Katona és Koppi, Kovachich és Engel, Katancsics, és Schönvisner, Makó, Mitterpacher, Kietailbel és Winterl 's annyi mások' időszaka gazdag volt, kivált a' történeti és természeti tudományok' eredményeivel, 's fényleni fog mindenha historia literariánk' lapjain. De azért ezen összehasonlítás ne csüggeszsen, ne busítson bennünket. A' mi korunk, átmenetel' kora, 's ezzel minden ki van mondva. Hasonló az a' physiologiában ugy nevezett serdülés' szakához, midőn a' fiúgyermek ifjává, a' leánygyermek virágzó szüzzé alakul; ennek is, annak is nem kell többé a' mi kellett azelőtt; de még az sem mer neki kelleni, mire új helyzete által meg van hívva. 'S a' milly változást sejt elrejtve belsejében készülni, olyant mutat szavának hangja; az nem olly tiszta többé mint az előtt, de nem is olly teljes még, mint lenni fog. Literaturánk is megváltoztatta nem csak characterét, mert új vonzalmainak új kedveseket, vagyis új közönséget választott, t. i. nem az iskola' embereit többé, 's az iskola' gyermekeit: hiszen ő emancipálta magát annak sarniból; hanem az élet' embereit, a' sokaságot, a' nemzetet 's ennek mind két nemét: hanem megváltoztatta ugyan ezért organumát is: mi csoda tehát, ha lerázván régi megszokott köntöseit, kivetkőztetve régi szerelmét, az újban, a' szokatlanban, még nem mozog olly ügyesen? A' mi régi tudományos literaturánk elsüllyedt, mert az iskola' falai közé szorult; az új, a' magyar, pedig azért nem képes azt pótolni, mert még nem kapott fel az iskolában: a' birodalom megoszlott, 's így az erő gyengébb. De ez nem tart mindig így; 's a' még csak serdülő ifjonez, megéri fiatal férfiúvá, 's mi meg fogjuk érni, hogy a' férfiúság' erejét is úgy

ki fogja a' tudományban fejteni, mint ifjúi szép életét fejtette a' költészetben. „Minden kornak van istene“ mond a' mi Berzsenyink. — Bizzunk tehát, reményljünk, és — dolgozzunk!

D. Schedel F.

Korunk' történetéhez!

36. *Europának mostani megrendült vallási, politikai és polgári állapotjáról. Rüdinger után magyarázta egy nemes nemzetét híven tisztelő és szerető honfi. Pesten, 1837. Esztergami k. Beimel József' áruja. n. 8r. XXVIII és 595 t. 2 ft. cp.*

Borzalmas cím, de az, a' foglalat is! Mindjárt az első cikkelyben időnknek e' siralmas rajza áll: „A' közönséges megromlás a' nagyokban, közlé magát az emberi társaságban a' kicsinyekkel. A' statusban és az anyaszentegyházban, a' közönségekben és a' különös társaságokban, a' családokban, valamint a' magányos emberben, a' civódás, perpatvar majd mindennapi, és házi dolog lett. Sokféleképen és szembetűnő módon uralkodott a' religioval és a' törvénytől való meg nem elégtétel, és az újításnak kíváncsisága, a' vastag és csinos önhaszon-keresés, a' testieknek vad ösztöne és az azokkali élés, a' hazugság és a' csalárdság, a' vijongás és az üldözés, szokatlan megrontása minden állapotú embernek, a' megérdemlett és meg nem érdemlett boldogtalanság, a' nagyoknak és közrendűeknek szerencsétlensége és elnyomasztása. Itten a' nyilván pártot ütő, és a' törvényes hatalom ellen dühösködő népek, vagy titkon a' status' felfordítását tárgyazó kötések és mozgások, amott mélyen elsüllyedt közönségek, és tenkre jutott családok, mindenütt pedig a' megszenteltetett, és felháborított házasságok, a' nevelésnek józan fő állításoktól elfordulása, a' legszentebb dolgoknak becstelensége, és a' jó erkölcsöknek megvesztegettetése; végre a' valóságos és létalapos tudományoknak 's mesterségeknek a' legvilágosabb módon látható lefogyása, melyeknek helyére egy hiuságos és velőtlen sokféle tudosság, és önkedveltetést tárgyazó mesterség lépett be, — az elmes vizsgálódónak egy nagyon szomorú és szívét mélyen érdeklő látást terjesztenek elébe; és hogy a' mérték egészen megteljen (teljék), az ilyen gondviselés alatt kivirágzó hiuság még sokkal nagyobb roszakat ígér világosan a' jövőre nézve. Az ifjak minden jó erkölcsök nélkül szűkölködnek, a'

leányok szemérmesség nélkül, a' gyermekek engedetlenek, a' házasságok hűségtelenek, az előljáróknak legnagyobb része semmi felebaráti szeretetet nem esmér, az emberiség isten nélkül vagyon.“

Ezen szívreható jeremiáda után, átmenyen a' megromlás' okaira, és ezeket az anyaszentegyháztól elszakadásban, az eltérésben a' tekintettől, a' protestantizmusban, rationalizmusban és philosophiában leli. Fő iránya, mint látni, nem annyira politikai mint vallási, 's e' tekintetben, kivált a' protestánsok azok, kik buzgóságát lángrobbantják. „A' deisták, naturalisták, materialisták — mond a' 432. lapon — most a' protestánsok' sorába állítják magokat. Bizonylyan ezen értelemben egy igen nagyon közönséges és elterjedt anyaszentegyház! Mindazonáltal az is annál világosabb, hogy ő az igaz (keresztény) anyaszentegyház nem lehet, ő ezen értelemben a' közönséges üldözője, és ellenkezője az anyaszentegyháznak, ő egy nagy országa az antichristianizmusnak, a' hová a' katolika anyaszentegyháznak minden hűségtelen, a' JESUS KRISTUSnak édes igáját megúno, az indulatoktól ide 's oda hanyattatott, a' világnak, vagy a' testnek szabadsága után égő kíváncsisággal ásitó gyermekei is esméretesen oly igen örömet hajlanak és fordúlnak.“ Hogy a' protestantizmus' illy állapotjában, belsejében az anarchia dúlong 's elenyészte kétségtelen — ki kétkelhetnének arról? De mi történik azután vele? Visszatér az anyaszentegyház' kebelébe! Hát a' görögök? Azok is; 's itt Rüdinger egy historiai újságot közöl, mely eddig köztudomásra nem juthatott: hogy tudni illik Sándor császár a' görög egyházat a' rómaival egyesíteni akará; sőt mivel utódja Miklós, trónja' elfoglalásakor, nyomdokaiba lépni ígéré, szerinte ez most ettől várható. De eddig legalább semmi lépése sem mutatja, hogy fejszéjét ezen igen óriási tökébe eresztene szándékláná. Rüdinger után azonban mind a' két eset nem csak valószínű, hanem kétségen túl levő. „Ha most — így rekeszti be munkáját — még nem lehetne is ezen nagy ideát a' maga tökéletes állapotjába vinni — a' mi nincsen megérve, meg fog érní. Tétethetnek ugyan a' statusoknak részéről — a' nagyobb földi hatalomnak részéről (vis)

— akadályok, az anyaszentegyháznak részén a' nagyobb lelki erőn (virtus), és bár melly hosszas ideig ellent álljanak még a' statusok az anyaszentegyháznak és ő tőle az ő engedelmisségeket megvonják, sőt még az ő nagyobb erejeket azzal megéreztessek, mindazonáltal az anyaszentegyház még is az isteni vezérlés alatt a' bölcsesség és a' hosszú várakozás által bizonynyal győzedelmeskedni fog. Ámen, úgy legyen.“

Bíralatra átmenvén, igen kevés mondani valóm lehet. Több két századánál, hogy ezen tárgyak az életben tömérdek vérrel, a' literatúrában nem kevesebb gorombasággal vitatattak; a' tettek 's nyomtatványok még most is szólanak. A' világ most ezek iránt teljesen fel van világosítva, és sem Rädlinger' munkájára, sem az én criticámra nem szorúlt. Az első valóban csak két századdal később el, vagy inkább, ismétli, mit illy hosszú idő alatt igen sok variációkban szerencsénk vala hallani; részéről pedig messze vagyok attól, hogy a' hazánkban szerencsésen valahára elhangzott vallási vitatások' zaját felköltsem. Századunk' népei mozgásban vannak, ezt látjuk, 's hogy minden mozgás az iszapot is feltúrja 's felületre hozza, szintolly tagadhatatlan: de ki el nem fogult szemmel, életbeli önlátomásból, nem egy monostor' szűk ablakaiból tekintve, a' világ' mostani állapotját ismeri: az a' Rädlinger által előnkbe terjesztett képnek hasonlatosságát tagadni fogja; 's indító okait is hihetőleg másképp adná elő. Hogy pedig e' tömérdek bajt a' tekintetthez, tehát a' vakhithez visszatérés meg- orvosolhatná, ezt olly siralmas nézetnek tartjuk, melly a' világ' valódi szükségéinek pótlását lehetetlenné tehetné. Ennyit a' munka' tartalmáról; most néhány szót a' fordítóhoz.

Ugyan is, nem talált ezen „nemes nemzetét híven tisztelő és szerető honfi“ az egész német literatura' terjedelmes mezején más, szellemi életünk' jelen szükségéinek megfelelőbb munkát, mellyel, fordítási vágyát kielégítve, hazáját megajándékozhatta volna? De millyen a' munka, ollyan fordítója is. Maradványa a' nagyobbára már sírba dőlt ypsilonistáknak; nyelve 's írásmódja szintolly elavult mint tárgya. Meg nem elégedvén a' nyelvünkben úgy is hemzsegrő é-kkel, számokat, még neveli: tanétást, állétást írván. Teli van az ő 's felesleges egy-ek-

kel; p. o. „Az isteni tulajdonságokkal ragyogó keresztény religio, a' keresztény tudománynak mennyei czimere szentül megígérő édességgel ajánlák magokat az ő nemes lelkeknek.“ „Míntha valaki lehetne jó polgár a' nélkül hogy egy keresztény legyen“ (nem két keresztény?). Az idegen neveket magyarosan írja: inkonszekvens, szysztéma, Ruszó, Wosz stb. Megváltónk' nevét pedig az egész munkán át KRISTUSnak, az úr istenét pedig közönséges kis betűkkel, mi Nápoly és Palermo' lakosaira emlékeztet, kiknél szent Januarius és szent Rozália' tisztelete olly buzgó, hogy a' nagy istenről alig van közöttök már szó is. Saját előadását a' fordítónak a' magyar egyetemhez szóló ajánló levélben láthatni. Az az ízetlenség 's dagály' remekpéldánya. De elég! Az illy írótól: Kazinczyként iszonyodom 's futok!

104.

Életpilosophia.

37. Udvari ember. Irtá Gracian Boldizsár, Fordította Faludi Ferencz. Újra kiadta Ponori Theorek József. Pozsonyban, Schmid Antalnál. 1837. n. 8r. 236 l.

Gracian Boldizsár Calatajudban, Aragónia' helységében született 1603-ban; a' jezsuita-rendbe lépett, a' tarragonai collegium' rectora lett, 's 1658-ban végezte be életét. Írói munkássága azon időbe esik, midőn az újon kiképzett catholicismus az utolsó, 's végül is szerencsétlen próbát tévé, a' világuraságot visszafoglalni. Írásai kivétel nélkül arra irányozvák, felekezetét okosság, mérséklet és magán való uralkodásra bírni, azon adományok' fejlesztésére t. i., mellyek által ember, ember fölött győzhet. Politicai irományait: el heroe, el politico, D. Fernando el cattolico, Agudezza, el critico 's a' jelen Oraculo manualt, Lőrincz testvéreinek neve alatt adá ki, 's csak gyóntató könyvét, Camulgatorio, saját nevében. Ebből is kitétszik azon testület' sajátsága, mellyhez tartozott.

Munkái majd minden europai nyelvekre lefordítottak; 's a' jelenvaló, még legújabbban is új fordítót nyere Németországban, Köllét, ki azt Maennerschule cím alatt, összevonva adá (Stuttg. 1838.) mellynek előszavából kölcsönöztük e' néhány adatot.

Gracian' előadását tömörttség, velőség bélyegzi; különben kora' izléséhez képest he-

Iyenként régi mythologiai czélzásokkal tarkázt, de tartalma minden koroknak szóló.

A' jelen munka azoknak való, kik, túl az első nevelésen, képesek az életet helyesen felfogni, megérteni, azt tisztán 's terjedelmesben áttekinteni. 'S az ilyen észre fogja venni a' méltóság', nyájasság, tartózkodás és biztosság' azon vegyületét, melyek a' spanyolt, a' tizenhetedik század' jezsuitáját, papi, írói és országos foglalkozásokban megért férfit bélyegzik. Helyesen mond tehát Faludi a' harmadik századhoz (mert háromszáz maximában adatik az egész) írt előszavában: „Ha valamellyiken megakad az elme, attól vagyon, hogy a' spanyol nem beszéli ki mindenkor magát, megelégedvén azzal, hogy kigondolta magát. A' többi azért hozzá kell tudni. Azonban megvagyon mindenikének az ő egybe illő helyes értelme, jóllehet néha nem látszik foglalója, mert mélyebben fekszik. A' ki csak mulófélben olvasgatja, és festeli feszegetni, nem fér székéhez.“

Az első század egy régi német fordítás után van dolgozva 1750-ben, a' más kettő, húsz évvel később, Amelot de la Houssaye' francia kiadásából, mely után készült czíme is. Helyesbnek látszanék referensnek az új német fordító szerint a' Férfiak' iskolája név. Mert akár saját értelmében vétessék az „udvari“, akár „politikus“ értelemben, mint az élni tudó, okos és finom eszűek néha nevezetnek: e' könyv' czélzása tágabb körben fogrog. Egyébiránt a' czímtől nem függ semmi. Olvasóink így is örömmel fogadhatják az olly munkának, mellynél alig mond újabb munka több és nagyobb jót, erővel, numerrussal teli, velős és világos magyarsággal készült fordítását.

A' kiadó, mint illet, változatlanul adja Faludi' textusát; egyedül a' helyesírást a' maihoz alkalmazván, mi ott, hol nem egyenes szándékunk azt historiai színében előtüntetni, igen is czélirányos. 'S azt ohajtók, hogy a' birtokos ragok' többesei is (ék, ok) megtartassanak az újdivatu, vagy ha úgy tetszik, őskori, Űk, Uk helyett, mik, különböztetésre némelly igen ritka esetekben jók, de soha sem szépek, mert kivált a' sok U, zavarja a' nyelv' kellemetes, nyílt hangzását.

Papiros és nyomtatás, Schmid' műhelyéből, a' munka' helbecséhez mért. 18.

Literaturai mozgalmak.

38. — M. hó 24-d. jelent meg a' Tud. Gy. XII. kötete, 's benne Tahy Gáspártól Heves vármegye' ismertetése, 's Egervár' rövid története köszönetet érdemel.

Fényes Elek h. ügyv. 's m. t. társasági 1. tag' nagy munkájának, mely az academiától dícsereire érdemesített. „Magyarországnak és a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja, statistikai és geographiai tekintetben“ harmadik kötete is megjelent, n. Sr. 532 lapon, a' ti-szemelleki kerületet magában foglaló. Ára ennek is csak 2 ft. c.p.

Ugyan Trattnernél: Érzemények. Irta Pongrácz Lajos n. 12r. 46 l.

Kérelem Horvát István úrhoz.

39. Több év előtt itt Bécsben egy spanyol tudóssal találkoztam, kinek a' latin nyelv' ismeretén kívül a' keleti, jelesen arab nyelvbeni jártassága alapos tudományáról eléggé kezeskedett. Nemi barátságos szóváltásaink után említém, miképen nemzetemnek egy első rangu tudósa, historiai igazságként többi közt azt vitatja, hogy Spanyolország' őslakosai magyar nyelvű népek valának, 's Cadixot magyar Hercules alapítá; sőt Vandaluzia spanyol tartomány' neve is a' Vandal és Uz magyar népektől vette eredetét. — Erre mosolygott a' komoly tekintetű spanyol, 's így válaszolt: „Nálatok talán nem tanulják az arab nyelvet, 's az a' nagy tudós bizonyára nem tud arabul.“ — „Kevesen, mondám, 's leginkább csak a' szentírás' magyarázói; az utóbbival azonban nem szolgálhatok.“ — „Látja kegyed, folytatá, Andalusia' neve az araboktól származik, 's annyit tesz, mint ocean' vége (finis Oceani); — elébb Handalucia vala, mellytől az aspiratio elmaradt, 's az egész országra alkalmaztatott a' név; most pedig csak egy tartomány. Olvashat kegyed erről többet a' következő munkában: Casiri Bibliotheca arabico hispanica Escorialensis.“ —

Igen kedves dolgot tenne e' szerint Horvát István úr honi tudósinknak, de leginkább a' spanyoloknak, ha addig is, míg várva várt nagyobb testamentomában (így nevezi maga a' tisztelt férfi ígért nagy munkáját — bár mit mondjon is a' bécsi Archivban megjelent „Filisteriana“ írója) e' tárgyat kimerítőleg előadván, a' délszaki félsziget' tudósainak tevédesét napfényre hozná, 's bebizonyítaná a' Vandaluzia nevezetnek már a' mórok' uralkodása előtti divatozását; — nem is kételkedvén az alulírt-kérő, hogy az idézett munka gazdag könyvtárában föl ne találhatnék.

Bécs, januar' 20. 1838.

Béti.

IGAZÍTÁSOK. Az elébbi sz. első hasábján, a' Fáy' becséde' 6. sorában testeket helyett olv. teteket; a 115-d. szeptet' 39. sorában színész helyett színész; végre a' 120. szeptet' jegyzése' 13. sorában évből helyett elvből.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Februárius' 27. 1838.

9. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Encyclopaediai folyóirat. Tudománytár' 1837-kí 3-d. kötete. — Ifjusági munka. Ifj. Robinzon' új fordítása (Sz. I.). — Helyírás. Az austriai birodalom képekben. — Magyar dolgok külföldi munkákban. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Encyclopaediai folyóirat.

40. Tudománytár. Közrebocsátja a' m. tudós társaság. Új folyam, első év. Második kötet, első füzet. 1837. Budán, a' m. k. egy. bet. n. 8r. egy rézmetszettel. Értekező rész: 1—170 lap; literaturai rész: 259—386 l. (négy illy darab' ára 4 ft. c.p.).

A' literaturai részt (mert az értekezőnek az évfolyam' berekesztése után fogunk, mint már mondvá volt, külön czikkelyt szálni) felette érdekesen nyitják meg: „Pillantások időnk' három fő literaturájára“, t. i. a' német, francia és angolra. „Nem mondhatni egyikéről is — így szól többi közt az értekező — hogy tetőpontján állana. Részint mindeniknek volt már időszaka, melly' egy vagy több tekintetben tagadhatlanul a' jelen' tüneményein felül volt, részint mind a' háromban, legészrevehetőbben a' francziában, magasb kifejlődés' csirái vannak, 's reményleni lehet, hogy a' világ' forgása e' csirákat virágzásig vezetendi.“ A' németek, értekező szerint, alig érték még el küszöbét egy classicaí prózának, melly' fő

bizonyosága a' literatura' érésének; nekik költészetők van, tudományok, 's mélyen ható elméjük; de a' Lessing, Goethe, 's helyenként Fichte és Schelling' classicitása a' prózai formában korántsem vétethetik az egész literatura' kinyomatának. Vannak szépen és mélyen gondolt művek olly gondatlan előadással, millyet a' legközségeseb' francia író sem enged magának; vannak másfelül, kik gonddal irnak, de e' gond keresettség és cizkornyában fejezi ki magát, 's így még távolabb esik a' classicitástól, mellynek épen az egyszerű, fő bélyege. Azonban a' legújabb időkben az e' célra törekvések is észrevehetők. A' költésben magasb kifejlést mutatnak a' németek; eddig azonban még nagyobb, u. mond, a' philosophiában; 's általában csak itt, 's a' muzsikában és hajdan az építészeten tüntek ki jelesen — az ért. szerint. A' szellemi fejlődés' minden más ágában vetélkednek velök más népek, vagy épen mestereik; valamint egyes emberek' felső fokra magasztalt külső életerejére nézve is, melly magát a' sorsot is vezérelhetni látszik, alig mérkőzhetnek más nemzetekkel, megenged-

vén, hogy az illy embereket előteremteni bíró körülmények nálok a' reformatio óta épen nem mutatkoztak; mennyit bírtak ellenben, csak legközelebből is Olasz-, Franciaország 's Anglia! A' német azonfelül eszmélkedő 's enél fogva a' költésre igen hajlandó nép, de egyéb europai nemzeteket tekintve még sem költői nép. Az angol, eredeti — de most a' szorgalmi irány által elcsavart — természeténél fogva, a' skót, az ír, költőibbek: a' francia pedig, Európának talán legkevesébbé költői kedélye, a' mennyiben a' költés a' nyelv által kifejezhető, 's a' hatalmokban álló, cselekvés' költésében, valóban fölülmulják a' németet és angolt, mert történeteik több költői anyagot nyújt, míg különösen a' németeknél azon nem kedvező helyzet is járul ide, mi szerint tetteik ritkán a' nemzet' tettei, 's így mint eldarabolt életjelek ritkán adhatnak teljes költői érdeket. A' görög, spanyol és britt költés a' nép' életéből fejlett elő, a' németet a' haladó elmémívelés szülte, a' helyett, hogy maga, ennek lett volna alapja; 's azért kevés érzéki jelét hordozza szülőtte földének. Mennyi életvidorság van az óangol balladákban, sőt a' skót énekekben mind e' napig. Scotiának nincs helye, mellyen lyrai 's eposi szózatokat nem hall a' föld' lakója: Hebel' „német költeményei“ mesterségesen vannak hazájok' színhelyeihez alkalmazva. Nem is lett a' költészet olly hatalmas viszhangot a' német néptömegnél, 's ebből nem fejlett elő annyi költő, mint egykor Angliában, és Scótiában most is. A' leggyöngédebb daloknak, mik a' német alsó rendet nem is érdekelnék, Cromwell' korában erőszakosan kelle elnémíttatniok; 's a' negyven év előtt meghalt Burns nem csak az alsó néposztályhoz tartozott, hanem költeményei' nagy része majd egészen, majd töredékesen, egyenesen sorsosai' szájából van véve. 'S melly erő kellett egy, négy öt nyelvből összealkotott hatodiknak a' költés' olly hatalmas organumává teremtéséhez; midőn a' németek ősi nyelvök' megtartásában önálló elmét ugyan és erős kart, de annak költőivé tételében nem nagy poetai ügyességet, sem nyelvök' emlékeihez nagy ragaszkodást nem bizonyítanak. Az építész, sőt a' kevesbé mély gyökerű képmírás is előbb virágzott fel nálok. A' skót hegyi népben egész a' mult század' közepéig

fenmaradt az ossiáni énekek' törzsöke: lehetőséges volt volna-e az a' német juhászok és vadászok közt? Szintolly kevésé lett volna kénytelen valamely idegen hódító Németországban az elfoglalt megye' bárdjait a' népre való nagy befolyások miatt egyig levágtatni, a' mint kénytelen volt I. Edvárd azt Walesben tenni. De ha a' német tömegestül nem költői nép; meg kell engedni, hogy mivel tagjai közt több költői szellem tapasztaltatik, mint bárhol egyebütt. Ők Shakespeare' szellemébe mélyebben hatottak, mint magok az angolok; 's ha nincs is a' szó' legfelsőbb értelmében poeták, van nem kevés költeményök, mik eszmére és formára megitik a' legfelsőbbet, mit bármely más literatura mutathat: mert hol van nép, felülmúlni tudó, a' maga nemében Goethe' Halaszát, mignoni dalait, a' Holddalt, Thulei királyt, az „Isten és Bajadér“ románcot; a' Bürger' dalait és sonettjeit Mollyhoz, Schiller Toggenburgját, Schlegel' Árionát, Uhland' Wallerét 's Bertrand de Born-ját, poetai felfogás, festés, belső muzsika és formai tükélyre? De az itt példányképen felhozottakhoz egy nagyobb költői darabot sem számíthat a' szigorúbb critica, mert eszme és kivitel ritkán mutatnak egy élénk öntetet, úgy, hogy a' költői teremő erő' tartósságára a' németet sok más nemzet felülmulja: még az új literatúrában utól nem ért külső tükélyü Iphigenia, 's Hermann és Dorothea is Goethétől inkább gondolt mint költött művek, pedig a' költeményben a' kettőnek bensőleg össze kell fornia. 'S ezért nem lett sem egy, sem más, 's nem is leszen soha, népszerű. Másfelül az Orleansi szűz költői egészen 's elragadó bájával a' nyelvnek van előadva: 's azért sokkal népszerűbb Iphigeniánál, de benne is hibázik a' valóság' azon súlyos kinyomása, mi neki azt az életerős hatást kölcsönzi. Lehet pedig a' regényes, sőt a' phantasticum is életvalóság' hatásával, mint a' Vihar, a' Nyáregi álom Shakespeartól 's Dante' Pokla: de Schiller és Goethénél hibázott az a' legfőbb teremő erő melly a' rajznak, a' fölfogás' minden idealissága mellett is, az érzéki élet' bélyegét megadná. Ők nem bírják írni kötni, mint Shakespeare vagy Dante bírni, hogy ez a' Johanna és Iphigenia valóságban is létezhetik, 's így nem oldják fel a' költészet' fő feladá-

sát, mely nem az, megmutatni mi istenit tud a' költő gondolni, hanem mi istenit bír az élet. De meg kell engedni, hogy a' mely literatura Iphigeniát és Johannát előállítani bír, a' legmagasb után törekszik; 's ha elvannak is a' német lyricusok az individualitas' azon ereje nélkül, mit némely angoloknál csodálunk: épen a' német elme' e' csendes módjának kell köszönni ama' legjeleseb darabokat, mik más népek' coryphaeusaitól is fölülmúlhatlanok, p. o. az említett goethei dalok; 's a' németnek ezen, semmi szertelen szenvedélyekhez nem kötött érzékisége az, miből költészete' jövőndő virágát várhatni.

A' francziák' literaturáját mindenek előtt a' költőileg ifjodni kívánás bélyegzi. Mennyire lehetséges az olly nyelvben, mely annyira gazdag a' föltételesre nézve a' milly szegény a' föltétetlenben, olly tarka a' gyakorlati ész' rajzolványiban, mint szűkölködő a' metaphysicai elemekben, nehéz meghatározni; 's a' francziák' legmélyebb költése is elébb utóbb aligha nem kötetlen beszédben fog kifejlenni, mint eddig Diderot, Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre, Chateaubriand stb. munkáikban. Mindig csak szerencse, ha költői gondolat francziában egészen költői öltözetet kap: mennyire uralkodhatik azonban a' költői elme, a' lyrában is, e' nyelven, leginkább Hugo mutatja, ki nem olly finom izlésű mint Lamartine, de nála genialisabb; visszásságok mellett is gyakran egész teljben ömledez, és azt sajnáltatja, hogy ritkán ad kerek egészet; néha azonban e' tökélyt, még a' balladában is, eléri. Mind e' mellett győz rajta Béranger, a' szerény dallos, mert a' költő' mulhatlan mediuma, a' nyelv, mellette van, midőn amannak, ellene. Hugo, nagy tehetségű költő által, péld. németre, fordítva csak nyerhet, midőn Béranger vesz. A' dráma' mezején többet várhatni ezen új literaturától, mint a' lyráén, noha az eddigi próbák azt nem bizonyítják még, 's mind addig nem fogják, míg új szellem helyett csak új modor jó a' színpadra. Egyébiránt a' francziáknak egyáltalában szónoki 's külsőségre hajló módja kedvezőbb a' drámának, 's itt a' pathos, a' színpadról le a' közvetlen természet pótolja. De, ha a' francia költő' characterében több állandóság volna, 's a' közvélemény' tömjénjének valamivel kisebb szeretete, a' francia literaturának nem igen

messze álló diadalmául, a' francia történet' dicső eseményekbeni gazdagsága mellett, egy nemzeti nagy eposzt várhatnánk, melyre különösen ama' szavaló költés, a' nemzeti becsület melletti lángolás, a' politicalai verszavak' szeretete 's főkép a' nagy nemű hajdankor, jogosít; sőt nincs-e már most is több illy prózai hőskölteménye e' nemzetnek? melyek közt legjelesebb, legszebb az orosz táborozás' leírása Ségurtól. — A' mi pedig magát a' prózát illeti, az, a' három, szóban levő nemzeté közt, kétség kívül az első helyet foglalja el. Nincs angol író, talán Goethét kivéve német sem, ki csupán stílusával, szavai' melodiájával elragadna: francia pedig sok van, sőt volt mindjárt a' literatura' hajnalában, 's a' francia és olasz nép az, melyeknél a' jó prózairók olly régiek, mint a' jó költők. Alig van mind maig az egész német literaturában valami, mi azon kevély, pompás hangesséssel fölérne, melyben Bosquet a' 17. század' közepe után a' versailli udvart megszólítá; 's a' prózai stílus' ezen jelessége, külön árnyéklatok mellett mind maig, szakadatlanul fönn áll. Kétség kívül a' történetírás az a' mező, melyen a' francia próza a' legtündöklőbbben fog kifejlenni; 's ha mindenben nem csalódunk, e' nemzetnek van feltartva a' dicsőség, Livius és Polyb mellé méltó versenytársakat állíthatni.

Az angol költészet, mióta Byron 's a' külföldön még eddig kevesebb ismeretes Shelley meghaltak, nem mutathat fel lángészt, magát Wordsworthot sem, mint illyet, ki az élőknek, mélység 's benső természetsszemlélésre, kétség kívül elseje. Talentum mind, a' ki van: Moore a' fényes képzeletű, Crabbe, Coleridge, Campbell, Rogers, 's általában több elme's érzemény van birtokokban, mint való költészet; az alatt hogy a' kevesebb ismeretesek közt némelyek, mint Bailly, Howitt, Lamb a' szívhez szóló igaz hűrt eltalálták. A' román' mezején Scott' halála óta Bulwer uralkodik, nem költő, de elmés, mívelt, ügyes, illedelmes, nemes gondolkozású — kár hogy szép talentuma a' szaporaságon hajótörést készül szenvedni. Visszatekintve pedig az angol literatura' elébbi fénypontjaira, nincs Shakespearról, a' költők' fejedelméről mit mondanunk azok után, mik róla mindenfelé mondvá voltak, de ha a' kevesebb jelesek: Chaucer, Spenser,

Sidney, Beaumont és Fletcher, Milton, Pope, Young és Byron megemlégetnek, meg kell vallani, hogy bár mely különböző becsűek is, a' terjedelmesb, hosszabb költemények' majd mindenik nemében olyakat mutathatnak fel, mik a' német hasonló nemű művek felett elnyerik a' koszorút: mert a' közvetlen élethez hajlóbbak. Ugyan így van a' regénynyel is. A' német literatura e' nemben, kivált Wieland, Jacobi, Tieck, Novalis, E. Wagner, Hölderlin, Steffens 's egyebek által gazdag, 's mégis Werthert, W. Meistert és Jean Paul' írásait kivéven, alig van azok közt sokáig megmaradható az olvasó világ' kegyében; mert a' nevezettek' munkáikban a' tisztán emberi ritkán vétetik tekintetbe, a' szerző mindig valami különös álláspontot keres, 's kevés nálok a' belső életműség; W. Meister is inkább színét mint valóját bírja az organicumnak, 's e' részben Wertherrel nem ér föl: midőn Swift, Fielding, Smollet, Sterne és Goldsmithnél, sőt még a' tengerszéles Richardsonnál is föltétlenebb érdeket, nagyobb valóságot 's organicusabb tartást találunk. Csak Scott nélkülözi e' sajátságokat az értekező szerint, a' miért, kitünő találékonysága mellett sem tud hosszasan teljes érdeket gerjeszteni. 'S Bulwert is alig fogja hire túl élni. — Az angol próza, mint művészet tekintve, nem tartja ki a' francziávali hasonlítást, sőt a' némettel sem, a' jó hangzást elhanyagló gondatlanságnál fogva. De ha a' stílus' architecturájától tovább megyünk, szónoklati tekintetben övé a' rang a' franczia próza fölött is (?). Id. Pitt, Burke, Fox, Canning' beszédei, és Junius' levelei talán legelső rangu művei a' mai szónoklatnak, 's a' Chatam' beszédét Amerika' emancipációjáról, világosságra, nemességre 's lélekre ható erejére nézve, alig haladja meg a' classicaire régiségnek is bármely példánya. A' historiában nem mérkőzhetnek a' brittek a' francziákkal; sőt általában nincsenek most jelesb tehetségű történetíróik. Némileg csak Godwin hasonlítható a' francziákhöz az angol köztársaság' történeteiben. Ellenben a' Voltaire után képzett régibb britt iskola figyelmet érdemel azon kellemes könnyűség és pontosságnál fogva, melylyel egy Gibbon és Roscoe a' tudomány' tengere fölött mozog. Jövendő nagyobb fejlődés' jelei, mint a' német és francziáknál, itt nem lathatók, de a'

nyelv legalább nem vet gátot a' haladásnak, 's a' költészet, mint eredetibb, sokkal függetlenebb a' nemzet' pillanatnyi mozgalmaitól, mint Francziaországban, úgy hogy nagy költő ott színtolgy váratlanul léphet fel, mint egykor Byron. — Szívesen követtük az értekezőt kivonatunkban állításról állításra, és többnyire saját szavaival; mert ítéletei, ha merészek is gyakran, de felsőbb szempontból uralkodók a' tárgyon, részint újak, 's ugyan azért felette érdekesek.

Ezen cikkelyt követi Orosz literatura czímmel egy nem nagy fontosságú töredék, melynek vége a' jövő kötetre hagyatott. Mint minden kezdődő literatura, úgy az orosz is eddig a' költészetben fejte csak ki némi erőt. Egy Woltmann nevű költő említi itt első rangu gyanánt, kit eddig nem ismertünk; de újabb munkái, mint mondatik, nem feleltek meg az iránta gerjedt várakozásoknak. Románja — 's novelláiról nem sok jót olvasunk; verses beszéelyeiben Pusckin és Byron előképei. „Literaturai este“ czím alatt Platon Krutenew adott regényformában egy satirát. Az újabb írók közül, t. i., nem kevesen, 's köztök — úgy mond a' cikkely — tagadhatatlan adományokkal felruháztak is, ujabbban azt állították fel elvül, hogy olly nyelven kelletik (kell) írni, minőn a' mindennapi életben beszélni szokás. Ők tehát harcban állanak minden idegen szóval, szókötéssel és beszédformával, 's főleg azokkal, melyek a' régi liturgiai könyvekből a' múlt század' irományaiba átalmentek. Hogy az orosz romanticusok ezt a' tulságig vitték, tagadhatatlan; 's ezen mania ellen irányoztatott a' Literaturai este.“ Valóban szánakozásra méltó nép, hol illy elv ellen küzdeni szükség; és saját egy neme a' romanticusoknak, kik a' nyelv' szegényítését, minden historiai caractertől, minden árnyéklatoktól megfosztását irányozzák. Már ezek igazi orosz romanticusok lehetnek. — Még egy rosz regény és két „nem igen sokat érő“ versgyűjtemény hozatik fel czímszerint.

A' szokott criticaí vázlatok ez úttal természettörténeti és szépliteraturai munkákat ismertetnek. Mind a' két szakasz felette nagy fontosságú; amannak első cikkelye, Virey' munkájának jelentése' alkalmával (Philosophie de l'histoire naturelle, ou phénomènes de l'organisation des animaux et

des végétaux. Paris, Baillière, 1835. 8.), végig fut az állatok osztályain, az ázalekférgeken 's az elődőkön (protozoa) kezdve fölfelé az emlősökig; egy pillanatot vet a' növényországra, az osztályozásra stb. A' czikely' célja a' természettörténet' gyönyörű tudományát megkedveltetni, figyelmet gerjeszteni a' szép természetre 's így egyenesen oda utasítjuk olvasóinkat. Következik a' turini academia' physico-mathematicai osztálya' legújabb emlékirásainak (Memoria della reale academia delle scienze di Torino. T. XXXVII. Torino, 1834. 4.), 's a' bécsi muzeum' évkönyveinek (Annalen des wiener Museums der Naturgeschichte. I. 1. W. 4r.), megismertetése, a' fontos eredmények' kijegyzésével. Kaup' munkája az állatországról (Das Thierreich in seinen Hauptformen systematisch beschrieben. 1. Bd. Darmstadt, 1835. 8r.) gondosan hordja össze a' legújabb adatokat; rendszere ellen azonban kifogás tétetik. Landbeck (Syst. Aufzählung d. Vögel Würtembergs. Stuttg. 1834. 8r.), Walchner (Beitrag zur Ornithologie des Bodenbeckens. Karlsruhe, 1835. 8.) madártanai, és Gloger' sziléziai gerinczes állatai (Schlesiens Wirbelthier-Fauna. Bresl. 1833. 8.), ránk nézve kevesbbé vonzó egyediratok (monographia), dicsértetnek; a' Dubois' madárképtára ellenben nem (Ornith. Gallerie. Lpzg. 1834 stb.). Annál fontosabb és érdekesebb Meyen jeles növénygeographiája (Grundriss der Pflanzengeographie. Berlin, 1836. 8.), egy Humboldt Sándor által teremtet, 's az ő nyomain mások által is szerencsésen művelt, nálunk még egészen új tudomány' kézikönyve; melyből mutatóba a' gabonák, burgonya és szőlő' geographiája közöltetik.

Szépliteratura felírás alatt két teljességgel nem szépliteraturai ugyan, de olly érdekes munka' tartalmi ismertetését vesszük, melyet bár milly felírás alatt örömmel fogadhatunk. Elseje Rehberg' critical értekezése Goethe' tudományos hatásáról, tekintettel századára (Goethe und sein Jahrhundert. Jena, 1835. 8.), a' másik Eckermann' beszélgetései szinte Goethével (Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens 1823—32. 2 k. Lpzg. 1836. 8r.). Goethe, hasonló egy okos gyárnokhoz, ki azt szokta kérdeni: mi kelendő most? mindig a' kor' irányát tartotta szem előtt, ahhoz simúlt 's

így korának alkotója, vezetője ugyan nem lett, de minden korszaknak, mely hosszú pályája' folytában mellette váltakozott, meg tudta nyerni tapsait. Nagy talentuma mellett főképez a' nem minden kaczérságtól ment hajlékonyság, és személyes viszonyai tarták fel azt az elrészegült hódolatot, mely végeig kísérte. Túlság túlságot szül. A' föltétlen tömjénezők' átellenében egy párt keletkezett, mely a' vak imádás' koszorúival együtt, érdemlett borostyánai' leveleit is lefosztogatta: 's ref. azt hiszi, hogy mind ezek után még nincs itt egy teljes elfogultság nélküli bírálat' lehetőségének ideje. A' Goethe' érdekével számos érdekek függének össze; 's mi, kik az ő tiszteletében nevelkedtünk, szellemébe úgy bele mélyedtünk, hogy övele, a' hitünkbe lett nézetek is veszedelemben forognak: még most csak vagy lelkesült baráti, vagy csalódásból felocsódott, 's a' nem jóval majd a' jót is elvető, szigorú criticusai lehetünk. Olly nehéz illyekben a' közép út. Majd azok, kik Goethét nem látták, úgy mint mi; vele nem éltek, vele érezni és gondolkodni meg nem szoktak, mint mi; kik semmi személyes vagy hagyományos befolyását nem tapasztalták, lesznek képesek egy távolabb eső, 's így terjedtebb átnézést engedő magasb álláspontból, őt alaposban megítélni. 'S erre kívánta itt ref. figyelmeztetni a' magyar olvasót, mert sajnálná, ha az egyébiránt lehetségesig elfogulatlan Rehberg' felvilágosításai után hajlandó volna Goethét elvetni, 's azzal együtt azt a' tömérdek jót is, mit belőle tanulhatni; másfelül pedig ohajthatónak tartja, hogy az Eckermannal folyt beszélgetésekkel vigyázva, 's módjával éljünk. Eckermann el vala ragadtatva Goethe által, 's midőn Goethe Eckermannal beszélt, aligha nem tudta, hogy az utóvilággal beszél. Az ismertetés, vagy inkább kivonat, melyet a' két közlésben vesszünk, egyiránt becses, noha igen különböző benyomást hágy maga után, mint magok a' kivont könyvek. Ki az efféle studiumok' barátja, azt előlege sen a' Tudománytárra utasítjuk. De ki Goethét bírja, annak a' „leveleken“ kívül még Rehberg és Eckermann' írásait is birni kell.

Következnek a' fölvett rend szerint a' Francia Intézet' ülései' tárgyainak előadása, 1836. nov. 28. — 1837. febr. 20.; a' bibliographia, mely ismét ötven külföldi munkának

adja címét vagy rövid ismertetését; a' biographia, melly harmincz tudósnak necrolog-ját, kik 1836, és 1837' kezdetén hűnytak el; a' m. academia' jun. 12. — aug' végeig tartott kis gyűléseinek főbb tárgyai, 's ugyan azon évnegyedből a' titoknak' hivatalos jelentései; végre „literaturai töredék“ 's „tudományos egyveleg.“ Itt a' szerkesztő a' külön új népek' főbb tudománytörténeti munkáikat hordja fel, 's végül ezt jegyzi meg: „Tudva van, hogy mind Jankowich Miklós, mind különösen Horvát István régóta gyűjtögetik erre a' materiálékat. Nincs hát egyéb mit ohajtanunk, mint hogy ez utolsó, kiben nemzetünk' tudományossága egyesül, ezen nemzeti ohajtást, ezen egész literaturánkra világot hintő 's nemzeti műveltségünkre fényt derítő munkát mennél előbb létesítse!“ Ref. pedig bátorkodik azt is ohajtani, hogy Jankowich Miklós a' maga negyven évi folytonos fáradsága' gyümölcsével, roppant terjedelmű 's ritka pontosságu, már kész, magyar bibliographiájával minél előbb megajándékozza nemzetét. Csak kéznél legyen egyszer az, minek előállítására senki sincs körülmény és már tett munkák által annyira meghíva, mint épen ő: talán csak lesznek, kik addig is, míg Horvát István, nagy magyar historiáját kiadván, egy magyar historia literaria' írására ráérne: e' vezérfonal' segédelmével 's a' criticismus' világánál végig vizsgálva az eddig jó részt még összejegyzetlen tömeget, „világot fognak literaturánkra hinteni, 's nemzeti műveltségünkre fényt deríteni.“

18.

Ifjusági munka.

41. *Ifjabbik Robinzon. Mulatságos olvasó könyv. Gyermek és ifjak' számára. Campe Henrik Joakim után Uzdi Péter. Legújabb fordítás. Egy rézmetszettel. Pesten, 1836. Heckenast Gusztáv' sajtója. n. 8r. Ara 2 ft. cp.*

A' gyermekek ama' nagy barátjának, Campénak, elismert érdemű munkái' egyik jeles és kedves olvasatu darabja az Ifjabb Robinzon. Nem célom ismertetni az eléggé ismert, olvasásra ajánlani a' kedvelt, 's méltán kedvelt, haszonnal mulattató könyvet — ez felesleges. Csak azt kívánom sajnálkozva megjegyezni, hogy gyermekek', növendék ifjak' számára készülvén e' könyv, kik csak most kezdenek ismerkedni a' magyar írói

nyelvvel: ha el nem ijednek tőle, majd nem annyit romlik, 's kell romlania nyelvbeli izlésöknek, mint a' mennyit elméjük és szívök a' tartalom által épül. Mindenek előtt a' szóhoz tapadó hűség, 's aztán a' különösségek' szeretete az, a' különben jó fordításban, mi azt bizony nagy részt éldelhetlenné teszi. Itt az ért elem' visszaadása után fő kívánság a' fej-törés nélkül felfogható, rőszúl hangzó idegen szólásformák, olvasás közben szintolly haszontalanul mint kedvetlenül megakasztó mérőn új szók vagy épen grammaticai és syntactica formák nélküli, könnyed, kerek's magát kedveltető előadás. Minden magában jó is csak a' maga helyén jó, 's azon kívül nem. Nehány helyeket jegyzünk itt ki például, hogy azok, és hasonló, millyekkel a' könyv tömve van, egy netalántáni második fordításban másokkal cseréltesse föl. Germanismusok, miket bármely logiciak legyenek is, nyelvünk nem tűr, ilyenek: „keveset vagy semmit (sem) tanult“; „a' dolog felől semmit (sem) akara hallani“; „Jól (jó!), veled utazok“; „egészen jól“; „az volt ám a' sipítás a' kötelek közt, az volt a' tombolás a' hajóban“ (volt ám sipítás, volt, v. volt ám tombolás stb); „feküdni hagya“, „Robinson a' karjai között feküdt“; „a' hajó alig állt egy kéznire (tenyérnyire) ki a' víz fölött“; stb. stb. A' fordító' legmerészebb, részint szükségtelen, részint helyen kívüli, minden esetre pedig mód felett halmozott különösségei közé tartozik többi közt a' vel, val segítő rag' v-jének megtartása ott, hol az a' nyelv szokás szerint a' vele találkozó mássalhangzóval fölcseréltetik: p. reményVel, sültVel, sorsVal, reménynyel, süttel, sorssal helyett; jobb-e ez, szebb-e? 's az efféle tulzó szabályosságot gyermekeknek írt könyvek' útján akarjuk-e a' könyvnyelvbe behozni? Így él a' fordító széltiben 's minden tartózkodás nélkül az ön alkotta volni igével, annak minden formáiban: voljon, volhatna, volhata stb: péld. „azt nem gondoltam volna, hogy a' törökök olly jó emberek voljanak“, 's itt azon felül még kétszer fordul elő ugyan azon gyöker, holott egy sem volt szükséges, mondhatván: „Nem gondoltam, hogy a' törökök olly jó emberek, vagy legfelebb egy: Nem gondoltam volna stb, vagy: Nem gondoltam, hogy a' törökök olly jó emberek volnának.“ Sem az ismétlésre nem volt zük-

ség, sem, a' legnagyobb szabatosság' keresése mellett is, az új formára. Továbbá syntacticalai újítás, a' mennyiben az előtt csak költőknél fordult elő, 's ott is ritkán, most már prózában is, de koránt sem oly általános, hogy még most is újításnak ne mondathassék: a' részesülő' jövődjével élés a' hogy' kihagyására vagy a' határozatlan' jelenvalója helyett, péld. „a' tágas világba utazandik sok újat látandó, hallandó“ (látani, hallani), 's illyent majd minden lapon találhatni: de szükségesen kívül, 's gyakran keresve, 's a' szépség' feláldozásával. Jó, bizonyosan, e' forma is a' maga helyén, 's okkal móddal használva; de minden különbség nélkül halmozva éppen nem érjük azt a' czélt, hogy terjeszszük. Hogy bármely újítás ajánlkozzék, kell, hogy magát mintegy szükségnek, minden esetre pedig alkalmasnak és szépnek bizonyítsa a' maga helyén. Növényeknek szánt könyvet pedig örökké a' legszokottabb, legfolyóbb nyelven, minden kihagyási és rövidítési nagy iparkodás, czikornya és keresettség nélkül kell írni. 'S ez okból nem lehet helyeselni az oly újítást sem, mint péld. a tyácsom, mit a' magyar gyermek atyácskámnak mond. 'S szebb-e amaz, 's jobb-e, 's miért? ilyen szivattyó, szivattyólni, Janóm, mit a' magyar Janinnak mond, stb. Némi gondatlanságot árulnak el az effélék: szerelem' istene (a' ki alatt Amort értjük) szeretet helyett, 's e' meg nem különböztetés' hibája több írónál találattik; benyúl, közép értelemben, benyúlik helyett; „Robinson mint egy holt hulla el“: egy ember nem hullhat, mert hull collectivum verbum, minél fogva mondjuk: hull a' fa' levele, az eső, az eper (t. i. eprek) a' fáról, hullnak a' vitézek a' harczban, de egy levél, egy esőcsepp stb. nem; illyen az apró melléknév is, mely egy tárgyról nem, hanem csak többről mondathatik: apró pénz, betű stb. Sok egyebet jegyezhetnék még ki; de elég ennyi is. Vajha azon szorgalmas íróink, kik ifjuságunk' számára fáradsz, mindig szem előtt tartanak azoknak szükségait, kiknek írnak; 's nyelvbővítő vagy javító, magokban nem helytelen, czéljaikat más úton igyekeznének létesíteni.

Sz. I.

Helyírás.

42. *Mahlerisch-romantisches Denkbuch des oesterreichischen Kaiserstaates, Lipce és Pest, Hartleben, 1838. füzeteként.*

A' derék Hartleben jelen vállalatával ismét új jelét adja azon ízlésnek és tapintatnak, mellynek, ezelőtt mi is, több jeles művek' kiadását köszöntük. Kölcsény', Szemere', Szalay', Eötvös', hogy több mást ne említsék, munkáit oly alakban, csinnal 's ízléssel véve közönségünk, millyet csak belbecseik kívántak. De szokott chinai fagy fogadá a' derék férfin' áldozatait, 's ki literaturánknak harmincz év óta annyi, részint becses, dolgozatokat ada, oly korban, hol nyelvünk' pártolása szembeszökőleg tévesztett speculatio volt, végkép elidegeníté. 'S valóban érezzük veszteségét. Könyvet ketten, szerző és kiadó írnak. Hány jeles dolgozat veszett és vész íróink' asztalában, mód' hiánya miatt, azokat kiadni *); 's ha találkozik is egy két áldozó: literaturánk' legjelesb műveit a' részvétlenség nem érdemlett feledésbe süllyeszti. 'S csak a' jobbak' ugyan csak parányi száma áldozik azon férfiak' szent emlékének, kik eltépve mind azt, mit nekik a' dús élet ígére, magokat az ügynek áldozatul adák.

Az előttünk fekvő füzetek azon ország-egyesület' ismertetését tárgyazzák, mellynek egyik tagjává a' végzet e' hazát is tevő. Reményünk lehet tehát, hogy a' külföld végre megismertetend min magunkkal. Furcsán fájdalmas dolog; azonban kíváncsib, mint hogy hitvány renegátok, gyalázat fejükre! feledve silányságokat, fölfedezéseket kürtölgessenek adni a' nekik leginkább, terra incognitáról. — Még nem mondhatjuk el, hogy föl fejtendi-e meglehetősen nehéz adatát e' füzetek' szerzője: de hogy hazánkat, mint a' külföld' nagyobb része, cannibál országnak nem nézi — azonban mit várhatánk mást mi kik előtt a' szép, dús hon föl nem metszett istenkönyvként fekszik, nem érdemítve vizsgálat 's méltánylatra? — a' kiadó' bevezetésének következő, csaknem költői sorából kitűnik, mit a' könyv' szellemének hővebb ismertetéseül ide iktatunk: „Magyarország, e' legnagyobb, legfontosb része a' birodalomnak, a' dicső haza, valódi terra benedicta,

*) E' perczben veszem a' Figyelmező' 8-d. számában Schedel' némelly fölvilágosításait ez ügyben. Sz.

egy világ kicsinben, mindent adó, mit a' kegyes természet nyújthat, az aranytól kezdve aknai' mélyében, az ember' legparányibb szükségéig, kalászos' aranyában csillogó téreket, nyájakat tápláló dús réteket, szőlőhalmokat, Europa' legbecsesb boráigaival, ércgazdag ásványhegyeket, 's a' nagyszerű Kárpatok' magas granitgerinceit. — A' szerző tehát, úgy látszik, szeretettel nyúlt tárgyhöz; mely tudományt illy művekben senki nem fog keresni, 's Weidmann megtevé mind azt, mire bécsi író képes, 's az ismert jelességű Ender olly metszeteket ada, mik bármelly angol munkának díszére válnának.

Szükségesnek tartjuk még a' havonként három gyönyörű velin ívet 's ugyan annyi aczélmetszetet adó munka' csekély árát — füzetenként 45 kr. p. p. —, mely a' szegényebb sorsuaknak is könnyűvé teszi megszerzését, megjegyezni. Ha honunkat tárgyzandják füzetei, el nem mulasztjuk, figyelmes szemmel kísérni a' szerzőt. De itt teremtenie kell. A' mi adatokat eddig elé lele, sílányások, figyelmet sem érdemelnek. Bárha tenné, hogy e' szép haza ne lenne. mint eddig, keblében 's a' külföld előtt — terra incognita! —

Szerényi.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

43. — Összeköttetésben az iménti cikkelyvel, figyelemztetjük olvasóinkat hogy a' hildburgauseni Meyer, kinek köz kedvességet nyert „Universuma“ a' magyar közönség előtt az ifj. Kiliantól eszközölt magyar fordításból is ösmertetes, ugyan azon formában dunai vidékek' gyűjteményét is hirdet illy czim alatt: Meyers *Donau-Ansichten, von der Quelle des Stroms bis zu seiner Mündung. Saemmtlich nach Originalzeichnungen in Stahl gestochen von den besten Künstlern Englands, und beschrieben von J. Meyer.* A' f. év kezdetétől havonként egy füzet van ígérve, három aczélmetszettel, 's leirással, 's ára csak 22 kr. cp. Az utóbbi, német, magyar, francia és olasz nyelven jelenik meg, 's kiki kénye szerint rendelhet. Egyébiránt magában értetik, hogy a' magyar közönség' hon- és művészetszerető részvételétől fog a' magyar textus' létesülése függeni.

— Gans Edvárd a' híres berlini professor, Szalay László h. ügyvéd 's academiai segédjegyzőhez adott levelében jelenti, hogy jelenleg a' magyar család- és örökösödési jog' kidolgozásával foglalkozik, 's azt „das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung“ czimű munkájának V-dik kötetében minél előbb kibocsátani szándéka.

Literaturai mozgalmak.

44. — Most jelent meg a' magyar tudós társaság' felügyelése alatt szerkesztett Tudománytár' m. évi IV-d. kötete. Az értekező rész (szerkesztő Luczenbacher) foglalatlja: 1. Az orszá-

tudomány' fejlődésének története; második közlés, Aristotelestől Ciceroig, Wargha Istvántól. 2. Melegség az életműves lényekben D. Mocsy Mihálytól. 3. A' rabszolgaság Éjszakamerikában. Murat után Fábian G. 4. A' gombák' megismertetése. Trattinnick ut. Szenczy Imre. 5. Az angol műipar' philosophiája, Nyíry Istvántól. 6. Státus fogalma és célja, Csoma János. 7. Okleveles toldalak Luczenbachertől; 's nevek' és dolgok mutatója azon évfolyam' 2-d. kötetéhez. A' literaturai részben (szerkesztő Balogh Pál) az Orosz literatura czimű, minap félbenszakasztott cikk berekesztetik; a' criticalai vázlatok ez által a' történet-, neveléstudomány, philosophia és statisticára terjednek; a' francia Institut' ülései után a' szokott bibliographia, biographia, m. academia' dolgai, m. bibliographia 1836-ról, literaturai töredékek és a' literaturai egész évi szakaszhoz nevek' és dolgok' mutatója következik.

Továbbá: *A' kis geometra.* Bécs, MDCCCXXXVIII. n. 12r. XX és 290 lap, 28 metszett táblával, ékes borítéku kemény táblával kötve ára.

— Rozsnyón elhagyta a' sajtót: *Alphabetum et orthographia universalis. Ex naturae et artis observationibus deducta ac elaborata per A. Matuzik. Roznaviae, typis J. Kek. 1837. 8r. 82 lap. ára 30 kr.*

— Épen midőn lapunkat berekesztenők, veszszük Pozsonyból a' következő német könyveket 1837-ből, melyeknek jegyzéke mult számi cikkelyünket a' 12%-d. lapokon, pótolja: 1. Prof. G. Schröer: *Kurzgefasste deutsche Sprachlehre für Schulen und Privat-Unterricht.* 3-te vermehrte Aufl. 24 kr. 2. *Kaffee ist Gift! oder über die Schaedlichkeit des Kaffeetrinkens.* Von Dr. Petöcz. 30 kr. 3. *Cultur-Benennung und Beschreibung der Rosen etc.* von C. Nikels. 3 füzet egy szinezett rézzel 2 ft. 4. *Anweisung wie Spargelbeete auf eine einfache und wohlfeile Art anzulegen, zu warten und zu behandeln sind.* Egy rézzel, 12 kr. 5. *Atlas regni Hungariae portabilis* von I. M. Korabinsky. Neueste Auflage 60 abrosz zsebrétben, tokban 4 fr. 48 kr. Mind az öt Landes József' árja, az első négy. 8-rétben.

Végre Stuttgartban Cottánál jelent meg: *Magyarische Sagen, Maerchen und Erzählungen von Johann Grafen Mailáth. Zweite Auflage.* 2 köt. 8r. 252 és 224 l. 3 f. 30 kr. Nem pusztá második nyomtatása a' Brünbben 1825-ben kijött gyűjteménynek, hanem a' képzetdús költő' későbbi e' nemű dolgozataival bővített valóságos új kiadás.

☞ Még folyvást előfizethetni az *Athenaeum* és *Figyelmező* folyó félévére (78—80 ív), 5 fttal cp. helyben, postán 5 ft. 48 krral. Velin példányok 2 fttal drágábbak.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Mártius' 6. 1838.

10. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nevelésünk' hiányai, Zsoldos Ignácztól (*Warga János*). — Magyar törvénykezés. Kutsera, a' rövid utú visszatételről. — Külföldi literatura. Ország- 's népismeret. Cooper Franciaországban. — Literaturai mozgalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Nevelés.

45. *Nevelésünk' hiányai.* Irta Zsoldos Ignác, Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel. 1836. n. 12r. 85 lap. 36 kr.

Sok könyv' átnézésével, annyiival inkább, azok' recensiojával nem dicsekedhetem; de a' mellyeket átnézni szerencsém lehet, azok közül egyet is aligha tettem le olly kevés észrevétellel mint a' jelent, kivéven azon észrevételeket, mellyek még a' könyv, írásakor nem létezett nevelési előhaladásra nézve tétethetnek. Igaz, hogy ezen könyvben nincsenek elvek fejtegetve, vagy legalább czélzattal nincsenek: úgy hogy, a' könyv' czímének megfelelően csak leírólag adja elő a' legemberibb részvétellel nevelésünk' hiányait; de azért a' munkából nem csak a' leghőbb érzelem tűnik ki nevelésünk' hiányait megszüntethető nézetek fölött, hanem a' hiányokat orvosló szerek, — bár czélzattal nem érintvük is — mindenütt kitündöklének.

Ellenmondhatlan okokkal van a' könyvben először is megczáfolva, azon talán már igen keveseknek elfogult előitélete, kik egye-

temes nevelési rendszerünkkel meg lennének elégedve, kik általán véve nevelési hiányainknak nyilvános kimondásában nemzeti sérelmet keresnek. Az illy elfogultak szerző által nem csak a' köz fékházakba vannak utasítva nevelési hiányink' szemlélése végett, hol a' gonosztevők nagy részt a' jobb adózó nép' véres verejtékein híznak; hanem az is ki van fejtve, miképen az illy gonoszok gonoszokká nem más ok, mint az iskola és templom' nem ismerése miatt lesznek. Hő kebellem van érintve a' nőnem' nevelési hiánya, honnan a' Márton István által készített hölgyek' imádságát nem lehet ki nem írnom 's minden hölgynek nem ajánlanom: „Boldogító nőnek, jó nevelő anyának, okos házi asszonynak engedj lennem, Uram Isten Amen!“ Ki van mutatva szerző által azon több mint szerencsétlen gondolkozáskörbe esése némellyeknek a' nevelés' tárgyában, melly szerint általok minden előhaladás, emelkedés, javítás, és újítás rosszaltatnak; mert a' nép még azokra nevelétlensége miatt éretlen. Az előhaladásra, emelkedésre, újításra, javításra pedig éretlen — mert neveléttlen.

Mintán szerző illy szellemben szólana egyetemesen nevelésünk' hiányairól 's kimutatná a' nevelés' egyetemes szükségességét hazánkban; átmegy a' különös hiányokra, 's a' férfinem' nevelésénél érinti:

A. A' nemzeti iskolák' számára tanítókat készítő iskoláinkat vagy az úgy nevezett mesterképező intézeteket. Nincsenek jó népiskolatanítók, mert nincsenek mestereket készítő intézeteink, melyekben a' népiskolatanítók elméletileg és gyakorlatilag képezetnének, azokban, miket tökéletes nevelhetés végett tudniok kell. Itt szerző nevelésünk' hiányainak legmélyebb, és legszétágazottabb gyökerét érinti. De ezen nagy hiányon, mióta a' szerző könyvét ír, részint segítettek, részint segíteni szándékoznak. Így valólag létezik már a' pécsi mesterképező intézet, keletkeznek a' pápai, a' nagykovácsi, mely utolsóban különös nézet lesz a' gazdálkodás-tudomány' tanítására is. Ezekhez járul a' már létező nagy reményű tolnai képező intézet, és több kisebb nemű kisdodovó intézetek. Illyen, czélszerűen elrendelendő intézetektől mi nagy haszon háramlandik a' népre, könnyen láthatni; melyeknek példái indítsanak másokat is több ilyen legjótékonyabb hatású nemes tettekre. Itt gondolatom szerint nevelésünk' hiányaihoz bátran számíthatá vala szerző azt is, hogy ipar-, ösztönművészeti, gymnasialis, sőt felsőbb iskolatanítókat képező intézeteink sincsenek; mert azért, hogy tanulunk, sőt tudunk is, még nem következik szükségkép, hogy sikeres tanítók is vagyunk. Szerző igen bölcsen nem csak ügyes tanítókat vár egyfelül a' képező intézetektől; hanem másfelül ohajtja azt is, hogy az ügyesen kiképzett tanítók illendően fizettetnének is; különösen kimondja azon nagy igazságot, hogy a' legutolsó nyilvános tanító is a' status' legnemesebb tisztviselői közé tartozván, mindeniknek a' status' pénztárából kellene fizettetnie. És ezen nagy igazságot értvén a' népnevelést fölfogó statusok, azokban a' népiskolatanítók is a' status' legtiszteltebb tagjai közé számítatnak, és országos pénztárból fizettetnek.

B. Nevelésünk' hiányait helyheti szerző szükséges kézikönyvek' nem létébe, 's úgy látszik hogy ezen hiányt egészen az elemi iskolákra irányozza, holott illy hiányt felsőbb iskoláink is éreznek. Sőt az elemi iskolákra

nézve sok történt; mióta szerző munkáját írta. Edvi Illés Pálnak az academia' költségein kijött jeles kézi könyve ismeretes, versenytársának a' kijött elméleti részen, és a' fali ábéczen kívül, gyakorlati vagy olvasó része a' napokban hagyja el a' sajtót. Egy czélszerű, a' fali ábéczével egyenközűleg emelkedő kézi ábéczénk nincs. Nincsenek a' reális tudományok külön a' népiskolák' számára ki dolgozva; különösen nincs a' vallásra, erényre és életre czélszerűen vezető könyv. Mely hiányokból fejlik szerző' nézete szerint is:

C. Nemzeti nevelésünk' szomorú képe. Itt érinti szerző először is a' tanulmányoknak hazai nyelven nem tanításokat, és ezt méltán olly régi féregnek tartja, mely nemzetiségünk' gyökerét kényelmesen emésztí. Ez, mint látszik, nagyobb oktató intézeteinkről szól. De hála az égnek, ezen nagy veszélyt is kezdi átlátni a' többség, és felsőbb tanító intézeteinkben is hazai nyelven hangoznak le itt ott a' tudományok a' tanító székekről, nem csak közvetlen a' tanulókra, hanem közvetve az életre 's egész műveltségünkre felszámíthatlan haszonnal. Innen némely nemzeti visszaélésekbe vágó jeles kitérések után, átmegy a' szerző egy, a' milly fontos, olly szomorú okára nevelésünk' hiányainak: a' köz-nép' szegénységére, kinek sokszor könyvet és ruhácskát nincs min venni iskolába menendő gyermekének, nincs miből fizetni gyermeke' tanítóját. Valóban, a' milly szívrepesztő ez az ok, olly kívánatos, hogy a' nevelés' jótéteményeiben mindenki ingyen részesítették, mert ha van valami ellenkezés abban, hogy valamely iparág azon fajú adóval terhelteik 's mintegy vissza veretik, kétség kívül ellenmondás van abban, hogy a' szegény nép' nevelése ohajtatik, és mégis fizeteskövetéssel veretik vissza. Egyébiránt legszívesebb ohajtásom, hogy ha valamit, ezt, mint legnagyobb jótéteményt, birná meghálálni, vagy ha tesszik, megfizetni népünk az éjszakamerikaiak' példájaként. De most csak jelen körülményeinkhez szabván magunkat, nincs más mit ohajtanunk, mint azt, hogy a' tanulás kisebb 's nagyobb nevelő intézeteinkben szabad legyen 's a' tanítók ezen tekintetből is közpénztárból fizetessenek.

D. Nevelésünk' hiányait találja szerző a' grammaticalis, és az úgy nevezett humanitatis iskolákban, melyekben folyvást a'

deák nyelvvel csigáztatnak növendékeink. Valóban, ha elemi és nemzeti iskoláinkra nézve tétetik is javítás, 'de a' deák nyelv' korra tanításától, 's ezáltal a' legfogékonyabb életkor' elvesztegetésétől csakugyan nem a' karnak szabadulni nevelő intézeteink. Nem tudom, szánni-e, vagy csodálni, avvagy csodálva szánni kelljen-e az olly tanítókat, vagy inkább iskolaigazgatókat, kik át nem látják, hogy a' szép és szükséges római nyelv' tanulására, czélszerűbb lenne a' növendékek' tehetségét előkészítőleg realis tanulmányokkal fejtegetni és a' római nyelv' tanulását a' már kifejlett korra hagyni; mert kétséget nem szenved, hogy a' min most, hat évekig kinlódnak a' növendékek célérés nélkül, azt kifejlett értelemmel, egy vagy legfelebb két év alatt céléréssel végeznék be, midőn a' deák nyelv' kora tanulása, velők nem csak ezen jeles nyelvet föl nem fogatja; de a' növendéket korán rá szoktatván az értelmetlen szavak' tanulására, továbbra is csak értelmetlen könyvnélkülözővé teszi, 's az értelem és ész' világa, sokszor örökre elzáratik előtte.

E. Felsőbb iskoláinkban is szerző nevelésünk' hiányait a' tudományok', főleg pedig a' hazai törvények' deák nyelven tanításában helyezi. Ezen, hálá az égnek legújabbban az 183%. 3. törvénycikkely is segített, hazai nyelvünknek diplomaticai rangra emelésével. És azon tanítók és intézetek, mellyek nem hazai nyelven szólnak, a' hazai törvényeket szegik meg. Én ezen valóban nagy hiány mellett még többeket is látok nagyobb nevelő intézeteinkben. Ilyen fő hiány, mellyből a' többi önkényt foly, a' tanítók' egyed-árossága, vagy az a' veszedelmes szokás, mi szerint egy tudomány csak egy tanító által tanítatik. Lennének minden tudományban a' rendes tanítók mellett rendkívüliek is, és a' hallgatóknak szabad lenne akármely tudományt attól tanulni, kitől tetszik, meglát-nánk melly ösztön lenne ez, talán néhol el-restül, 's a' kor' lelkétől elmaradozó tanítóinknak. Ha valahol veszedelmes az egyed-árosság; ha valahol veszedelmes az árszabály az anyagi világban, veszedelmes az a' szellemiben; és ha valahol van haszna az ellentételnek és versenyzésnek, kiszámíthatlan haszna van annak a' tanítói és tanulói pályán. Annyival inkább érdemel pedig nagyobb figyelmet ezen szabad tanítási és ta-

nulási rendszer, hogy minden tudományos hivatalnokok a' tanítók' kezei közül jönek ki 's olly lelki kifejlést visznek át az életbe, milyet tanítóiktól nyertek. A' tanítók' jó vagy rossz munkáik, nem csak közvetlen a' jelenre hatnak, hanem nemzedékekre, az életre van azoknak közvetített hatások. A' több hiányok ezen fő hiány' orvoslása által önkényt elhárulnak, mert verseny tanítás által bejönnek a' növendékek a' kor' lelkébe, így azon sok bajok is elenyésznének, mellyek egyenesen a' józan kor' lelke elleni visszadolgozásból származnak.

F. Nem hagyja érintetlen szerző katonai nevelésünk' hiányait is, 's ohajtja a' Ludovicea' minél előbbi virágoztatását. Ha a' népek' jelen műveltségi állása mellett, csakugyan van szükség állandó katonaságra, ohajtható, hogy a' haza hazafi által oltalmaztassék, mert a' haza csak hazafinak lehet édes, idegennek és bérlettnak, idegen és olcsó a' haza. Ezért a' haza' védfiainak magyar nyelven 's magyar szellembeni nevelése minden jó által ohajtatik.

Ezen pont alatt érinti szerző testi nevelésünk' hiányait is, hol a' testi nevelés szükséges volta a' lelki mellett ellenmondhatlan okokkal mutattatik meg. Valóban a' lélek és test olly szoros viszonyban állván egymás közt, nevelési ellenmondás, a' lelket emelni, a' testet pedig törpíteni, holott az életről egyetemesen igaz, hogy az a' lelkinak és testinek egymásra visszahatásából emelkedő erők' kimutatása. Kíváncos dolog azért, hogy az elemi iskolákon kezdve, a' czélszerű testgyakorlatok az iskolákból ki ne maradjanak, és a' testi erők' fejtesének eszköze megfelelőleg járulnának minden nevelő intézetekben a' lelki erőket fejtő eszközökhöz.

A' férfinem' nevelése' hiányai után szól szerző, a' nőneméről, 's itt is érinti először azon okot, hogy külön leánynevelő intézeteink nincsenek; továbbá hogy sem a' házi, sem a' nyilvános leánynevelésben nem anyák képeznek, kik a' női és szülei gyöngéd érzést bírván, ennek elemeit előkészítőleg be-csepegtetnék a' gyöngéd szívekbe, szelid, ártatlan és erényes leányokat adnának az életnek, szerető nőket a' férjnek, jó nevelő anyákat a' magzatoknak 's okos gazdasszonyt a' háznak. A' gyöngéd nőnem' hatását a' szilárd férfi természetre nem lehet tagadni.

A' hatás' következménye pedig olyan lévén mint a' ható erő, következik hogy a' nőnem' hatását nevelés által értelmes, és erényes irányvá kell tenni. Hát az anyák' hatását a' gyenge gyermeki fogékonyságra ki tagadná? Sok magzatnak egész életét sokszor egy anyai példa, vagy néha csak egy szó teszi boldoggá vagy boldogtalanná, melyből világos, hogy a' nőnemet főleg erényes anyákká kell képezni, mert ha az anyai kebeltől, az apai háztól, negéddel, talán némelly erénytelenségeknek nem csak szemlélésével, hanem átszivásával, a' szolgan vagy szolgálón kezdve, embertársának, talán jövődő tanítójának is lenezésével lép a' növendék iskolába, azon az iskola vagy nehezen, vagy úgy, mint iskolától lehet várni, soha sem segített. És én, ha erényi nevelésünknek vannak hiányai, a' minthogy vannak is, annak első elemeit a' szülei házakban, különösen pedig, — leghőbb tisztelet az okos anyáknak — az anyákban keresem. Igyekezzenek azért a' szülék, főleg az anyák gyenge magzataikba minden ember iránt emberséges érzést csepegtetni, különösen pedig őket tanítójok iránt tisztelettel tölteni el; örizkedjenek akár a' születés, akár a' vagyon' elsőbbségét, gyermekeikkel korán megismertetni; legyenek vigyázók mindenben jó példával előmenni. Az ezekkel ellenkezőleg cselekvő szülék nem tudják mit tesznek, nem tudják mi ügyesen ásák minden szavokkal, nem csak tettökkel, magzataik' boldogsága' igen mély sírját!

Ezek szerző és recensens által felhozott nevelésünk' főhiányai, melyekből a' többi önkényt foly. Látszik szerző' ezen munkájából, hogy ő mind nevelésünk' hiányait, mind pedig az elhárító eszközöket is ősmerte, mert ezeket helylyel helylyel érinté is; látszik továbbá azon nemes cél, melly szerint szerző hibás nevelési rendszerünkön hő kebellet törekszik segíteni. Így áll tehát nevelésünk' hiányossága. Minden adat ellenkező erőnek czélszerű reáhatása által semmitétvén, kel ki magából egészen ellenkezővé. Ha már nevelésünk' nemleges oldalai világosak, hasunk azokra egészen ellenkező tetteleges erők által: kétség kívül, ha czélszerűleg hatottunk, nevelésünk' hiányainak változniok kell. Nincsenek falusi mestereket, ipar-, öszsművészet-, gymnasialis, és felsőbb iskolatanítókat képező intézeteink? Azt kérdem, kire

háramlik ezen nagy hiány' szomorú következése? Kétség kívül egyes társasági tagok' közbenjöttével az egész nemzetre. És kinek lehet inkább hatalmában ezen nagy hiányon segíteni, mint egyesek' közbenjöttével a' nemzetnek? Gondolkozzék azért ezen hiány' orvoslásáról egyesek' közbenjöttével és segédelmével a' nemzet. Nincsenek kézikönyveink? Serkentessenek az írók jutalommal: kétség kívül leendenek, mert már néhányak léteznek is. Nincs nemzeti nevelésünk? Tanítsunk minden tanulmányokat nemzeti nyelven. Szegénysége miatt nem taníthatja a' köznép gyermekeit? Fizetessenek a' méltó és jól készült tanítók köz pénztárból, tekintessenek úgy, mint a' status' legnemesebb szolgálai, azonnal fölszabadúl a' szegény a' tanítási teher alól. Nincsenek jó grammaticalis, és humanitási iskoláink? Hagyjuk érettebb korra a' deák grammatica' tanítását, készítsük elő erre az értelmet reális tanulmányok által. A' humaniorák' tanulmányait, ne egyedül a' római classicusok' fordítgatására szorítsuk: vajjon egy Fáy, Kölcsey, Vörösmarty 's másoktól semmi humaniorákat nem tanulhatnánk? Vannak nagyobb nevelő intézeteinkben hiányok? Tanítsanak lelkes tanítók mindent hazai nyelven, bocsáttassék be a' tanítók közé a' tanítási verseny, 's az ifjak a' józanul haladó korszellemben, ne visszaverőleg neveltesse nek: kétség kívül hárulni fognak a' hiányok. Nincsenek nemzeti katonáink? A' jó Felség a' magyar Ludoviceát, örökölte született jó-sága szerint, magyar és polgári szellemben fogja tanítósággal ellátni. Lelki nevelésünk mellett nincsen elég gond a' testi kifejlésre? Legyenek minden iskolában az elemi iskolán kezdve fölfelé czélirányos testgyakorlati eszközök. Nincsen általán véve, — mert számos kivételek vannak, — józanon nevelt és magyar nőnemünk? Állíttassanak először is a' felső, közép és alsó néposztály' leányai számára magyar tanítónékat képező intézetek, állíttassanak ezután a' férfiskoláktól egészen különvált leányiskolák; taníttassanak azokban a' leányok anyatanítónék által, magában értetvén, hogy a' tanulmányokra felügyelés, tanult férfinál legyen: akkor kétség kívül általán véve lesznek erényes leányok, szelid nők, gyöngéd anyák, és okos háziasszonyok.

A' szerző és általam kimutatott nevelési hiányok, az általam érdeklött ellenhatás ál-

tal viszonyítatván, szükségkép elenyészendonek, 's általános nevelésünk, így egész nemzeti létünk is, egészen más alakban tűnendik föl. Innen nincs egyéb hátra, mint hogy azok, kiknek hatalmában áll az érintett orvosszerket használni, használják azokat, levetkezvén minden szellemi és anyagi önzést; mert győződjenek meg, hogy míg általános neveléshiányaink nem orvosoltatnak, minden előhaladó küzdésünk beteges győzés; józan nevelési rendszerünkben pedig önkényt keletkezik minden jó. Azoknak pedig, kik neveléshiányainkon, egy vagy más tekintetben segíteni elkezdtek, koronázza az ég legnemesebb igyekezeteiket szerencsés sikerrel!

Warga János.

Magyar törvénykezés.

46. *Értekezés a' rövid útú visszatételről. De summaria repositione. Irtá Kuts era Andr. Lőrincz, a' sz. m. és bölcselkedés' doctora, a' pesti magyar kir. tudományos egyetem' bölcselkedési kárának tagja, hites ügyvéd. Pesten, 1837. nyomt. Trattner-Károlyinál, n. 8r. 66 lap. ára 30. kr. cp.*

Előszavában röviden előadja a' szerző, hogy honunkban az erőszakos elfoglalások gyakoriabbakká válván, és így a' vagyonbiztosítás gyengítetvén, olly új törvények hozattak: mellyek szerint az ingó vagy ingatlan javaitól, vagy azoknak haszonvételétől megfosztatott, magának azonnal kívánt elégtételt szerezhet a' rövid útú visszatétel által; és hogy könyvecskéjének célja e' nevezetes tárgyat mind elméletileg kifejteni, mind gyakorlatilag több előadott példakkal felvilágosítani. — A' vizsgáló itt, valaminthegy részről a' munka' kitűzött célját helyesnek és dicséretre méltónak ismeri el, úgy más részről el nem hallgathatja, miképpen a' visszatétel' rövid útjának mind célja, mind behozatásának oka felette gondatlanul van előadva. Célja ugyan, mivel a' visszatétel nem azon végre vagyon rendelve, hogy az erőszakos elfoglalás által megsértett birtokos sérelméért elégtételt nyerjen, ugymint ez úttal a' sértő fél sem tettének büntetésébe, sem a' megszűnt haszonnak és szülemendő kárnak megtérítésébe nem marasztaltathatván; hanem arra, hogy addig is, míg rendes per' útján sérelméért magának elégtételt szerezhet, kénytelen ne legyen vagyonának birtokán kívül maradni, és nyilvános

kárvallás' súlyát szenvedni. De oka sem; mert nem való, hogy belső csend' áldásait éldelő korunkban az erőszakos vagyon-elfoglalások gyakoriabbak, mint eldödeink' zürzavaros korában, számos törvényeink' és okleveleink' tanúsága szerint, valának. — Ha már nem akará a' szerző értekezését elősző nélkül napfényre bocsátani; helyesben szólhatott volna abban eldödeinknek azon cél' elérése iránti törekedéseiről, mellyet újabb törvényhozásunk magának a' rövid útú visszatételben szerencsés sikerrel kitűzött; mit annál könnyebben megtehete, mennél kevesebb munkába kerül vala neki ezen törekedések' nyomaira Zsigmond' VI. törv. 4-dik, és I. Ferdinand' szinte VI. törv. 5-dik ágazataiban találni.

Első §-ában értekezőnk ismét a' rövid útú visszatétel' behozásáról és okairól szól; mindazáltal azon különbséggel: hogy itt az előszóban említett okhoz még más kettőt ragaszt, úgymint a' törvény által megengedett egy év' lefolyta előtti önhatalmú visszafoglalás' veszélyeit, és a' rendes per' útjának késő segedelmét; továbbá hogy itt már a' rövid útú visszatételi törvényeket kijeleli, sőt azokat latin nyelven szóról szóra ki is írja.

Második §-ában megjegyzi, hogy a' fenn mondottak szerint három uton lehet elfoglalt birtokunkhoz jutni: önhatalmú visszafoglalás, rendes per, és rövid útú visszatétel által, és hogy itt csak az utolsóról leszen szó. Végre

Harmadik §-ától kezdve a' rövid útú visszatételt, előszavában tett ígéreteihez képest, először ugyan a' 22-dikig, elméletileg, azután pedig a' 23-diktól egész végig, gyakorlatilag, vagy is inkább néhány általa ki-gondolt eseteket előadva, és mindegyiknél azt, vajjon van-e abban a' visszatételnek helye vagy nem, kijelelvé fejtegeti.

Mi a' szerző' igyekezetének, előszavában kijelentett fő célját, annak használhatóságát, illeti: mivel az értekező a' visszatétel' rövid útjának minden legapróbb részleteibe is beereszkedik, és gondolatait, a' 14-dik és 17-dik §§-kat némelly részben kivé-vén, világosan fejezi ki, kétséget nem szenved: hogy ezen értekezésből az e' tárgyban járatanok többekre nézve felvilágosítást nyerhetnek. Kár hogy nem mindenütt lehet

állításaira biztosan támaszkodni, részint mivel a' visszatétel' rövid útjának rendkívüli jótéteményét, mellynek a' törvény egyedül erőszakos vagyon-elfoglalásokban ad helyet, 13-dik §-ában általánosan mind azokra is kiterjeszti, kik nem erőszakosan, hanem csak álnoksággal 's fortélylallyal üttettek ki javaik' birtokából, jöllehet javaik iránti rendelkezéseink álnokság' fejéből rendszerint csak felső törvényszékeink előtt megdönthetők; részint mivel, úgy látszik, értekezünk az erőszakoskodásnak (violentiának) fogalmára nézve nincs egészen tisztában, mint-hogy 4. 39. 40. 41. 43. 's 46. §§-ainak tanúsága szerint a' köteles tartozásnak meg nem adását, például az egyházi tized', úri kilenczed', lelkészi tizenhatod', 's tizedhordás' megtagadását, továbbá a' tulajdon folyóvizében tett töltés-, vagy gát-építést is, ha annak szomszédja' malmára nézve káros következése lett, erőszakoskodásnak mondja; melly tetteket még is semminemű törvényünk annak nem bélyegez, sem annak büntetése alá nem vet; részint továbbá, mivel némelly olly tetteket is rövid utú visszatétel' tárgyává teszen, mellyekben arra a' jogaiban megsértett félnek szüksége nincsen, jelesen 39. §-ában az úri kilenczed' megtagadását, melylyet 1836. törv. 10. ágazatának 3. pontja szerint a' földes úr jobbágyán merő úri hatalmával megvehet, — annak megtagadóját 1655. törv. 48. ágazatának erejével úri széken földé' vagy szöleje' vesztésébe is marasztalhatván; továbbá 42. §-ában a' földes úr' tizedbérleti elsőségének megsértését, melly esetben 1548. 61. törvényünk' rendelkezésénél fogva a' megsértett földes úr' jobbágyai' tizedét azon esztendőben önhatalmával ingyen beszedheti; részint végre, mivel a' visszatétel' útjára nézve néhány olly állításokat is teszen, mellyeket a' törvény nem pártol, például hogy a' fölveteket, küldötteket vagy megbizottakat is, ha a' tett' szerzőjének úri hatalma alatt nem állanak, szükség legyen a' visszatétel' határnapjára megidézni (6. §.); hogy a' nem nemesek csak az 1836. törvénytől fogva kérhetnek nemesek ellen visszatételt (7. §.); hogy a' visszatételt kérőnek szoros szabályu kereseti levélbe szükség követelését foglalni (9. §.); hogy a' szomszéd helységbeli tanúk mindenkor nagyobb tekintetűek a' helybelieknél (12. §.); hogy azon eset-

ben, ha mind a' két fél azon egy tárgynak szokott használatát bebizonyítaná, visszatételnek helye nem lehet, illyenkor mindig hátravillongás forogván fenn (13. §.); hogy a' felsőbb helyre folyamodás csak birtokon kívül szabad, és hogy a' mellett új próbákat 's irományokat előadni nem lehet (17. §.); hogy a' folyamodás melletti visszafoglalást mindenkor a' visszatevő alispánnak kell végre hajtani (18 és 19. §.) stb.

Kár továbbá az is, hogy a' tudós értekező gondolatait előbb, mint azokat írásba tenné, tökéletes logikai rendbe nem szedte, 's elmulasztá mind azon lényeges feltételeket előre kiszemelni és rólok világos fogalmat szerezni, miket törvényünk a' rövid utú visszatételhez megkíván. — Az első elmulasztás oka, hogy az értekező kénytelen lett ugyanazon tárgyra, jelesen a' rövid utú visszatétel' behozásának okaira (lásd előszavát és 1. §-át), az alispánnak visszatétel utáni köteletségére (3. 4. 's 16. §§-ait), a' hatalomkar' használhatására és a' közgyűlésnek azt megrendelhető hatalma' előadására (3. 16. 's 21. §§-ait), a' felsőbb helyre tétethető folyamodásra (8. 14. 15. 's 17. §§-ait), az erőszakos tett' törvénytelenisége' megmutatásának szükségére (11. és 13. §§.), az erőszakoskodási büntetésnek visszatétel után is fenmaradó követelhetésére (14. és 22. §§.), — több helyen visszatérni, és a' már mondottak' hiányait pótolgatni; a' mi nem csak az előadásnak egyik fődiszével, a' rövidséggel, meg nem fér, hanem néhol a' munkának használatát is veszélyezteti, vagy legalább felettébb megnehezíti. — A' második elmulasztás pedig két tetemes hibát szült. 1) Hogy a' szerző, értekezése' 3. §-ában, mellyben a' visszatétel' rövid útjának ismertetését adni, következőleg annak lényeges feltételeit is kijelelni kívánta, azoknak egyikét, tudniillik azt, hogy a' rövid utú visszatételnek csak egy esztendőt még túl nem haladó erőszakos elfoglalásokban vagyon helye, elő nem adta, sőt e' hiányt egész értekezésében kellő világossággal ki sem pótolta. Mondám: kellő világossággal, mert 13. §-ában kötelességgül teszi ugyan a' felperesnek bebizonyítani azt: hogy az erőszakos foglalás' idejétől fogva még egy esztendő nem múlt el; de állítását ezen okkal támogatja: „mert, úgy mond, ha az alperes az erőszakosan elfoglalt tárgyat

esztendőnél tovább békeségesen, háborítatlanul és nyilván bírja, nem hogy abból ez úttal kivettetnék, sőt ha belőle kivettetett, visszatételért folyamodván — vissza fog tétetni; már pedig ezen ok ki nem vívja azt általánosan, hogy a' visszatétel' rövid útjának egy esztendőt túlhaladó erőszakos elfoglalásokban semmi esetben helye nincsen; mivel oly eset is lehet, hogy az erőszakos elfoglalást szenvedő visszatételért ugyan már a' törvényes egy esztendőnek lefolyta után folyamodott, de még is az erőszakos elfoglaló' birtokát azon év' lefolyta alatt ellenmondással megsebhette, vagy erőhatalommal megtámadta. 2) Hogy a' szerző ugyan azon érdekes §-ában a' visszatétel' egyik lényeges feltételévé azt tette: hogy a' visszatételt kérő, erőszakosan elfoglalt vagyonának legálább egy esztendei békeséges használatában volt legyen, és ugyan ezen állítását több helyen ismétlené; miglen végre 13. §-an a' **** alatt kénytelennek érzi magát azt, hogy az elfoglalt vagyon' egy esztendei békeséges használatának hebizonyítása nem mindenkor szükséges, nyilván megvallani, és tulajdon hibás állítását több esetek' előadásával megczáfolni; mire szüksége nincs, ha előre világos fogalmat szerez magának arról, hogy az erőszakoskodásról szóló törvényeink' értelme szerint a' rövid utú visszatétel' egyik lényeges feltétele általánosan az, mikép a' visszatételt kérő, elfoglalt vagyonának törvényes erejű békeséges birtokában volt, akár egy esztendei használat által, akár másféle kűtfőből nyerte legyen birtoka a' törvényes erőt.

Mi az értekező' nyelvét illeti: az általában tiszta, de a' szenvedő 's más ikes igék' hajtogatásában gyakran hibás. Műszavai gondosan vannak választva, 's gondosan vigyázott az író a' helyesírásnak szabályaira is, azon egy kivétellel, hogy a' főneveket minden szabály nélkül hol nagy, hol kis kezdő betűvel írja.

40.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Ország- 's népismeret.

47. *A residence in France with an excursion up the Rhine and a second visit of Switzerland. By J. Finimore Cooper Esq. author of 'the pilot, the spy' etc. London, Bentley, 1836. Vol. I, XI és 300 lap. Vol. II, 308 l.*

Azon hír mellyet a' szerző az amerikai viszonyok' vizsgálatában 's leírásában nyert,

nevezetes tanuként tünteti föl őt Amerika' legfontosabb kérdésében, ámbár dologhoz értő hontársai mást mondanak Európában; 's ő némelly hírlapok szerint, az európai viszonyok' felfogásában és megítélésében kevesebbé szerencsés. A' kérdés ez: megálland-e az amerikai szövetség, vagy fel fog bomlani? Lafayettel beszél erről és elbeszéléséhez (II, 305) 1832-dik évről bizonyítványokat hord fel az utóbbi esetekből, de mellyek nem érnek fel a' mult évi bankvitáig. Lafayette rosz jelnek tartja, hogy az amerikaiak feloldással fenyegetik egymást, 's reményli, hogy meg hagyandják őt halni, mielőtt illy öngyilkolást követnének el ön képezményökön. C. felel, hogy ez elválással fenyegetés az egyesség' fontosságának érzéséből származott, 's csak azért használtatik, hogy legrövidebb úton készítsenek el a' szerződések 's mellőztessék a' tova csapongás. Ezen fenyegetőzés felette sikeres ezen végre mert így egy felül erősb a' védelem, más felül pedig bizonyosb az engedés, mert a' kivétel a' legnagyobb rosszal van összekötve. Olly kevéssé mutatja az meg a' szövetség' gyengeségét, valamint a' késhez nyúló emberét az ehhez nyulás. Nem is hiszi, hogy az egész tartományban a' szilárd férfiak közül sokan kívánnák a' felbontást, 's míg ez nem történik, nincs ok az aggodalomra. Általában pedig C. mindaddig nem fél, míg az éjszaki tartományok nyugodtan maradnak, 's meg van győződve, hogy nagyban nem történik uralkodási változás, míg az itt nem indítatik meg. A' déli tartományok' közös érdeke az éjszakiak ellen csak a' rabszolgákat tárgyazza 's ez nyilván nem a' szövetségi dolgokhoz tartozik 's át nem láthatni, hogy vezethetne az elbomláshoz. Némi megjegyzés is van e' részben már az újonan fölveendő tartományokra nézve, mellyek közül délszakon egy sem lehet rabszolgátlan, éjszakon pedig rabszolgás *). A' dél nem kívánhatja rabszolgái miatt az elválást, melly azoknak az éjszakot megnyitná. Itt a' népség jobban öszvetart mint amott földjük és vizeik' közös volta miatt, nyolcz millio szabad ember elég hatalmas és egyetértő hogy akarátjának tekintet adjon,

*) E' kérdés körül nevezetes felvilágosításokat közöl a' Tudománytár' legújabb (XVI-J.) kötete. L. ott a' harmadik értekezést.

's ezek a' déllel egyesülve akarnak maradni. E' szerint az egyesület' felbomlásától épen nem fél. A' szövetséges tartományok' nagyságában sem lát C. veszedelmet, sőt ellenkezőt, mert az egész annál kevesebbé jó nyugtalanságba, minél nagyobb, 's a' talán egy részén kiüto zendülésnek ellene hat a' másutt uralkodó nyugalom. Kölesönösen őrzik egymást és rendben tartják, ha egyik tartomány ellenhatást kezd a' köz igazgatás ellen, szomszédja nyomban ellenkező értelemben kezd munkálkodni, mint Carolina 's Georgiában történt, és így közönösítik (neutralisálják) egymást. Röviden, a' szövetség, mint a' körülményekből és szükségből eredt egyezkedés, a' lehető legerősb alapu. Szóval azonban támadások meg akár hányszor, az csak hasznos lehet.

2.

Literaturai mozgalmak.

48. — Az idei Tud. Gyűjtemény' januáriusi kötetének tartalma: 1. A' tudományok 's különösen a' mathesis' tanításáról N. K-tól. 2. A' szabadtó háború Magyarország' határain kívül 1680—99. Holéczytól. 3. Az öszyekötő analysis' elemei Szilágyi Jánostól. 4. Janus Pannoni'us' költeményei' számos kiadásairól Horvát István.

Veszprémből érkezett: Balaton-Füred mint savanyú víz. Úgy mint jelenleg van, minden oldalról regényesen előadva Miskolczy K. által. Számmer' bet. 1837. 24r. 23 lap. — A' textus a' 7-d. lapon kezdődik; 's van benne szó mindenről, csak a' savanyúvízről nem találunk benne egy betűt is.

— Most telik csak fél éve, mióta középponti színházunk van, 's már élénk drámai munkaságban látjuk íróinkat. Báró Jósika Miklós egy szomorujátékot adand be a' szín-igazgatásnak, 3 szakaszban, előjátékkal, prózában, illy ezimmet: Az Adoriának és a' Jenők; Vörösmarty befejezte „Erdődi bán”ját, szomorj. 5 felv. jambusokban; Vajda szinte szomorujátékát: Attila és Buda, 5 felv. és jamb.; Tóth Lőrincz Ronkov Agneszt, dráma 3 felv. jamb.; Gaalnál két vígjáték kész, u.m. Mátyás király Boroszlóban; és: Champagni és szerelem; 's Erdélyi most végzi be 5 felvonásos historiai tragoediáját: „A' két királyné.” Ha ezek után még azt említjük, hogy Vörösmartynál Shakespeare' Julius Caesarja áll készen, hogy Szemere Hugo' Hernani-án, Tóth Lőrincz Shakespeare' Velencei kalmárján dolgozik, mind ketten jambusokban: úgy nem csak ez idei játékszíni repertoriumunknak van okunk szívből örülni, hanem literaturánk is tetemes gazdagodást köszönend e' mozgalmaknak.

Kazinczy Gábor, ki azon felette tiszta dolgozatok után, miket kettős lapjaink tőle gyakran izben közlöttek, olvasóink' figyelmét kétség kívül megnyerte, Kazinczy Ferencz' levelezései' gyűjtése és rendezésével foglalkozik. Magától e' fiatal írónktól pedig Trattner-Károlynál sajtó alatt van: Malvina, regények' könyve. I. ezeregy óranegyed, tatár novellák, első kötet; egy mult század' elejéről francia munka' szabad átdolgo-

zása. A' második osztály' tartalma Balzaetól leszen. Dolgozik ő Goethe' Tassóján is 's Hugo' szomorujátékán: Le roi 's amuse. Az Athenaeum ebből mutatóványokat közlend.

Báró Eötvös József nem sokára sajtó alá bocsátja schweizi utazását.

Székaes József pesti ev. predikátor és Taubner Károly prof. a' pesti ev. collegiumban, Plutarch' biographiáiból egy kötetet készítettek el, bő magyarázatokkal.

Alsóviszti Fogarasi János, egy törvénytudományi műszókönyv, a' magyar nyelv' metaphysicája, valamint egy magyar és német zsebszótár' ismeretes szerzője, jelenben a' magyar magánjog' kézikönyvét, leginkább Kövy' munkája és elő szóbeli előadásai' nyomán, készíti sajtó alá.

— Pesten Heckenastnál jelent meg: Bernsteiniana, oder Mosaik von Bernstein, gefasst und geputzt von Dr. Saphir. n. 8r. 18 lap. 20 kr. cp. — A' szerző „einen polemischen Scherz“ nevezi e' lapokat. Az valóban nem elméletlen vizsgautasítása egy szintolly üres mint szemtelen (e' két tulajdon mindig együtt jár) hivatlannak. A' Mosaik' írója, mint a' homoeopathák rendszerint, a' nagy közönséghez intézi zagyalékát, 's így nem veheti rossz néven, ha Dr. S. is annak a' nagy közönség' foghatóságához mért ismertetését adja, a' nagy közönségnek nem csak érthető, hanem azt mulattató hangon. Az illy nyáj nem is érdemel komoly, vagy épen tudományos bele ereszkedést.

Ugyan itt Hartlebennél jelentek meg: 1) Oekonomisch-technisches Londoner Familien-Receptbuch, oder gewaehlte Sammlung nützlicher Rathschlaege und Vorschriften für Freunde industriöser Thätigkeit. Neu bearbeitet und vermehrt von H. Wiese. 3-te Aufl. n. 8r. 340 l. 1 ft. 40 kr. 2) C. A. Hellenthal's Hülfsbuch für Weinbesitzer und Weinhaendler stb. 6-te neu bearb. u. verm. Aufl. von H. Wiese. n. 8r. 352 l. 3 táblával, 1 ft. 54 kr.

Pozsonyban Landesnél: Fastenpredigten, nebst einer Predigt am Charfreytage, gehalten in der Bürgerspital-Kirche in Pressburg 1837 von L. Hev ánszky Vicerektor, Spiritual u. Prof. im pressburger Seminar stb. Pressburg. n. 8r. 48 kr.

Kassán Werfernél: Grundzüge der Menschenkenntniss. Entworfen von einem Kosmopoliten. n. 12r. 34 l.

— Pesten egy franczia, vegyes tárgyú folyóirat' kiadásáról dolgoznak.

Egyveteleg.

49. — Sombodonka asszonyság, egy fiatal oláh írónő Bukarestben, Sand György' (Mad. Devand) Leliáját és Valentináját, valamint a' Santa ördögöt Lesage-tól, lefordította.

— Nem régiben folytatása érkezett százsz Amalia herczegné', boldogult Maximilian herczeg' leánya' drámai munkáinak. E' drámák' nagyobb része jó izléssel jeleskedik 's többször nagy tetszéssel adattak Drezdában, Berlinben és Lipszeben.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Mártius' 13. 1838.

11. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Orvostudomány. Háiszler, a' gyermekkor' és nőnem' nyavalyáiról (*Bugát Pál*). — Banó, természetjog. — Literaturai mozgalmak. — Jutalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Orvostudomány.

50. Háiszler György' orvosi munkája. Harmadik darab. A' gyermekkor' és nőnem' nyavalyáiról. Veszprém, Számmer Atajos' betűivel. 1837. 8r. 424 lap. Ára 1 f. 30 kr. cp.

A' jelen munka' czíme alatt más is értethetnék, mint a' mi; azonban az nem egyéb, mint különös kór- és gyógytan (pathologia et therapia specialis). Ki a' jelenkorban ezen tengerre ereszkedik, útjára jól elkészüljön; különben vagy örökkön örökké utazand, és útja' végére még sem érend, vagy pedig bele törik kése, a' munkából élve vagy halva dől ki, 's kudarczot vall. — De mi is tehát ezen tudomány, vagy minek kellene annak lenni? mert hajlandó vagyok hinni, hogy többen írtak már különös kór- és gyógytant, a' nélkül hogy sejtették volna mik ezen tudományok. A' különös kórtudomány, a' közönséges és esetheli kórtan közt (path. generalis et casuistica seu clinica) közepett áll; mit emebből elvonások által főkép különsejére nézve megismerünk, annak belső létalapját leginkább amannak világánál fogjuk fel. Ki a' különös kórtant, vagy ennek egyik ágát választotta tárgyul, a' természetben előjövő betegségeket tartsa szemmel, különösen vigyázván arra, hogy az egyes ese-

tek miben egyeznek és különböznek. Ekként figyelvén, azt tapasztalja, hogy bizonyos köresek, noha utolsó vonataikban nem egyeznek is egymással, legalább szembeszökőbb jeleikre nézve egymáshoz hasonlók, mely esaládi vonatokat összefoglalván, a' kórképpel (forma, imago morbi) kész a' kóríró; családí vonatokat mondék, mert ha bár valamely családnak tagjai utolsó vonataikig nem egyeznek is meg, a' feltűnőbbekre nézve mégis hasonlítanak. Valamely betegségről hű, tiszta képet adni, nem csekélység, úgy hogy, ki előkészület nélkül fog az illy festéshez, az csak mázolatot adand, melyből a' valóságra ösmerni, a' jelen betegséget meghatározni, teljes lehetetlenség. Ki a' kóríró sakra kiáll, annak igen sok tökélylyel kell birni; első az, hogy tiszta hatású érzékekkel bírván, azt mit érzékeivel tapasztalt, értelmes szavakkal adja elő, mert még hű rajzolatok után is nehéz a' betegségre ösmerni, ha pedig a' leírás nem hű, nem tökéletes, annak valóját a' természetben hiában keressük. A' kórírónak nem elég, mint a' képirónak, a' száz és száz féle színeket ösmerni, és neveiknél fogva nevezni, nem elég a' vonalok' annyiféle-nemeit, és ezeknek egymáshozí viszonyait tudni, mik őt a' nyavalyák' felfogásában és leírásában annyira elősegítik, hogy ha nem a' képirást is, leg-

alább a' rajzolatát szinte minden kórirónak, sőt akármely közönséges orvosnak is szükségesnek tartanám: neki még hangművésznak is kellene lenni, t. i. hogy a' beteg emberen és az ehhez tartozó tárgyakon tapasztalt különféle hangok' neveit leírni tudhassa; sőt neki a' látás és hallásra nézve a' közép úton megállani nem szabad, hanem szemeit és füleit szükséges eszközökkel, amazokat górral, ezt hallgatószóval (microscopium, stethoscopy) fölfegyverezvén, amazok által a' kórrészeket szinte utolsó elemeikig, ezek által pedig az elemváltozások' legfinomabb folyamatát kellene követni tudni. A' kóriró' részéről a' két személybeli érzék, t. i. az ízlés és szaglás' finomsága is megkívántatik, sőt, hol bennünket ezen két érzék elhagy, hogy a' kórtárgyak' belső természetébe mélyebben, szinte a' fenékiig hatolhassunk, azt mit nyelvünk és orrunk többé kiszimatolni nem tud, a' vegytan' alapjai szerint látásunk' tárgyaitvá tevén, kipuhathatassuk. Végre még a' tapintás' gyöngédsége sem hibázhatik a' kórirónál, mivel ezen érzék a' többi érzékek' segédelve nélkül gyakorolva, olly bő kútforrása ismereteinknek. — Bár milly sok kívánságoknak tetszenek is az eddig érintett tulajdonok egy hű kóriróban, azok mégis csak alacsonyabb rendűek; a' főbb rendűekhez főképen az élettudományi előismeretek (notiones physiologicae) tartoznak; mert az ép élet a' betegeshez úgy állván mint az el nem vonzott arcz a' torzképhez, ki a' betegséget mint eltérést jól föl akarja fogni, annak előbb az egészséget, a' szabályt kell ismerni, már pedig, oh fájdalom, nagy ritkaság az olly kórbuvar, ki oskoláit végezvén, ezen munkára még egyszer szerényen visszatérni magának időt venne, holott főképen az újabb időkben minden eddig elismert élettudományi igazságokat vagy kétes ismereteket még egyszer megkísértvén, a' kórtudós mennyi hasznát nem vehetné a' physiológiának! ez volna vezéresillaga, melly őt főképen az újabb időkben a' kórtudományi csábító különféle eszközök' (theoriák) tömkelegében bizton vezetné; ez, melly minden egyoldalúság ellen védvén őt, a' közép útra, mellyen közönségesen az igazság járni szokott, térítené; mert úgy is nagy már a' panasz a' gyakorló orvosok ellen, hogy a' segéd tudományokat elhanyagolván, ezek annyira elébe rugtattak a' szo-

rosabb értelemben vett gyógytannak, hogy többé köztük úgy szólván semmi összeköttetés sem lévén, ezen utolsó bizonyítalan úton elhagyatva bolyong, botorkál, nagyobbánál nagyobb esik tömkeleges pályáján. Azt, mit a' kórtudós a' betegben gyanított, adandó alkalommal a' halottbontásnak kellene bebizonyítani; hanem itt is hányadán vagyunk? ki az, ki csak a' közönséges boncztudományt is practice tudná? hol van még az, ki az emberi test' folytonos változásait, annak finomabb részeit ismerje, holott ezen tehetségek nélkül a' betegség után kimúlt' holttestét felbonczolja inkább, mint tudományosan és tanulmányosan bonczolja.

Mind ezeket, egyedül a' kórtanra nézve mondhattuk. Hátra volna még hogy ez alkalommal a' gyógytannal nézve is szóljunk néhány szót. Alig uralkodott károsabb, és veszedelmesb szellem a' gyakorló orvosi tudományban, mint a' jelen időkben, midőn valamely adott gyógyszer, vagy alkalmazott gyógy mód után, erre vagy amarra a' helyetget (a' probatum est- et) azonnal ráütvén, annak gyógyereje azonnal dobra üttetik; hönét szomorúan tapasztaljuk, miként az újabb időkben ajánlott gyógyszerek az orvosokat eserbe hagyván, születtük után azonnal feledékenységbe mennek, annyira, hogy a' realis, időnek előtte újságokon nem kapó orvos, ki előtt már némely új divatú észkepi gyógytan leltüneteményként (meteorként) vonult el, magát inkább azon dicső régiekhez csatolja, kik valódi előkészülettel, tapasztaló tehetséggel felruházva, és tán hosszabb ideig bő alkalommal környelve, utánok következő ügy-sorsosaiknak bebizonyított tapasztalatokat hagytak örökségül. Valóban alig lehet valahol nagyobb vigyázattal ezen enthymémát: „post hoc, ergo propter hoc“ kimondani, mint az orvosi tudományban; mert hogy mennyit kelljen a' jelen esetben a' természet' gyógyerejének, a' beteg- és orvosnak ezen egyenlő jötevőjének tulajdonítani, mellyről a' legnagyobb orvosok megvallák, hogy nélküle orvosok lenni nem akarnának; és ismét mennyit kelljen a' betegnek az orvosba helyezett bizodal-mától, a' betegség' lefolytatól, melly magára hagyva is követi ki- és visszafejlődési útját, a' jól elrendelt életmódtól (a' dietától), az adott gyógyszerrel egykorulag többnyire észrevehetetlenül a' betegre ható befolyá-

soktól, leginkább a' sulytalanoktól, nem különben a' beteg' életideje, neme, alkotmánya, mérsékménye és külleménye által határozott egymiségtől (individualitásától), a' jelen betegség' meggyógyulásában várni? mind ezeket, mondom, meghatározni, csak a' legélesebb, mindent szemmel tartó, és latra vetni tudó ítéletnek juthatott részeül; honnét, hogy valamely alkalmazott gyógytervnek, vagy egyes gyógyszernek jó foganatát lehesen következtetni, azt igen sok, és a' legkülönbözőbb környülmények közt kell adnunk. Valamint a' különös körtudomány az esetbeli és közönséges közt állván, ezekből alkottatik: úgy a' különös gyógytan sem egyéb, mint a' betegágyaknál tapasztalt egyes esetekből elvont gyógyulások' észképe, melly a' közönséges gyógytan' világához tartva, lelkünk a' gyógyulási folyamatok' mélyébe, csak ennek sugarai által segítve hatolhat. A' közönséges kórtan a' közönséges gyógytanhoz lábellenileg (antipodaliter) áll, amaz a' megbetegedésnek, emez a' meggyógyulásnak észképe; amaz azt tanítja, mikép borítja be a' betegség' fellege az egészség' vidám egét, ez azt, mint bontakozik ki egészségünk' napja a' kórfellegek közül. Ki különös gyógytant akar írni, annak szinte világos állításának kell lenni, hogy mikép gyógyul a' betegség, mi a' gyógyerő' (autocratia naturae) közbejötté nélkül meg nem történhetvén, az akár melly betegségben nem egyedülös ugyan, de mégis fő szerepet játszik; a' különös gyógytan-írónak tehát elő kell adni minden esetben mit, és mennyit mivel vagy nem mivel a' természet, mi jót, mi rosszat vihet az végre; mert csak ezeket latra vetvén, járhatunk az igaz úton, érthetjük elrendeltetésünket: mert az orvosnak némelykor szendíteni, máskor serkenteni, és ismét máskor a' tévelygő természetet igaz útba kell igazítani; medicum esse oportet, qui sciat et mulcere ventos et tollere fluctus. Mindezeket latra vetvén, fogja azután a' kórbuvár tudni, milly gyógyeszközökkel kelljen céljaihoz a' gyógyításban jutni.

A' gondolkozó ezekből eléggé kiveheti, hogy ezen, az 'ember' legrágrább kincsét, az életet célban tartó tudomány mennyi előkészületet, mennyi tehetséget és szorgalmat kíván; honnét, noha az ezen mezőn fáradozók' száma olly igen nagy, az azon tündöklőké

mégis felette kicsiny, hova a' régiek közül főkép Hippocratest és Celsust, a' közép századokon túliak közül Sydenhamot, Meadet, Riveriust, az újabb időből pedig különösen Hildenbrandot számítjuk.

Mi a' jelen munkát illeti, meg kell vallanunk, hogy sok, igen sok kívánni valót hagy, mert nincs az érintett szellemben írva. A' két első kötet, melly ezelőtt számos évvel jelent meg (Veszpr. 1801—2), a' maga idejében országunk' seborvosainak hasznos kézikönyv lehetett, a' mennyiben benne a' betegségek' meghatározása, ismertető és megkülönböztető jelei (signa characteristica et diagnostica), okai, jóslata és gyógyítása igen alacson álláspontból tekintve tehetségeikhez alkalmazva adattak elő, de jelen időnkben ők is bizonyosan válogatottabb ismereteket kívánnak.

A' harmadik kötet' belső tartalmáról ítélünk hasonló; azonban van annak egy szép oldala, t. i. az, hogy az éltés érdemes férfi, korának ellenére, mellynek olly sok homályos oldalai szoktak lenni, mik közt a' régihez való vak ragaszkodás tartozik, ifju szívvel fogadta az újabb nemzedék' műnyelvét, a' mi sok, testileg még az élet' derekán hallgató, de már lelkében megáporodott, sőt ideje korán penészedni kezdő tudósainknak példaul szolgálhat. Kivántuk volna, az igaz, hogy az újabb műszavak, gondosabb stilusba egyelítettek volna, mert nincs visszaíesztőbb mint az újabb műszavakat, gyakorlati értelem-zavarólag egymásra halmozva rossz nyelvbe meríteni; mit főkép némely orvosaink és sebészeink által föltett látletelekben találhatunk; a' jelen munkáról azonban ezt nem mondhatjuk, mert noha annak nyelve csinosabb lehetett volna, az értelmesség még sem hibázik, 's a' műszavak benne rákásokra halmozva nincsenek.

Bugát.

Természetjog.

51. *Elementa Jurisprudentiae naturalis secundum vestigia celeberrimorum Franc. nob. de Zeller, ac de Egger, aliorumque de Jurisprudentia meritisissimorum virorum conscripta a Stephano Bano, AA. LL. Philosophiae, et Juris utriusque Doctore, in regio scientiarum Lyceo Claudiopolitano Juris Naturae privati, publici seu civitatis, gentium, ac civilis Romani Professore regio, publico et ordinario, I. Comitatum Thordensis et Albac inferioris Tabulas Judiciariae Assessore,*

Facultatis item iuridicae regiae scientiarum Universitatis Pesthensis membro ordinario. Claudiopolis, typis Lycei regii, 1836. 8r. Ára 5 ft. cp.

Nem csekély örömet és vágyódást gerjesztett bennem annak hirdetése, hogy Banó kolozsvári lyceumi jogtanító magyarországi literaturánkat munkájával gazdagította; t. i. magyar hazánkban jöven ki a' magyartól ámbár nem magyarul íratott munka. De az utolsó környülmény inkább nevelte örömemet és csiklandoztatta büszkeségemet, mert, talán méltán, így okoskodtam: Banó, mint a' kiadott könyv' czímén látható, a' SS. MM. és philosophiának, nem különben a' törvényeknek tanárja, a' természeti különös, nyilvános vagy polgári és nemzetek', úgy szinte a' romai polgári jog' tanítója, a' pesti egyetemnél a' törvényi kar' rendes tagja, (én rendetleneket vagy is inkább rendkívülieket nem ismerek), mind azon tulajdonok' birtokában látszik lenni, mellyek' egy nevezetes és figyelemre méltó természetjog' írásához kívántatók; 's ámbár könyve' czímén azt vallja, hogy munkáját Zeiller, Egger, és más a' jogtudományról legérdemesbek' nyomdokit követvén írta, mégis, úgy vélekedém, irt valamit, a' miért érdemes lesz nem csak mi szegény magyaroknak, hanem más nemzetbeli tudósoknak is megtekinteni a' könyvet; és bizonyosan arra törekedett, hogy literaturánk' és literátorink' becse növekedjék, 's irántok más jóval előbbre haladott nemzetek előtt is bizodalom gerjesztessék. Milly örvendeztető, milly ohajtható gondolat mind olly honfi előtt, ki nincs a' göröngyhöz kötve, hanem a' testiségén kissé fölebb emelkedett! 'S kiktől várhatjuk annak létesítését, ha nem olly férfiaktól, kiknek hivatások a' tudományokat művelni? mert hogyan oktathat tudatlan, hogyan művelhet műveletlen? meg nem foghatni.

Nyugtalanul vártam tehát és majd az unalomig könyvkereskedési 's általan közlekedési állapotunk' tökéletlensége miatt, a' pillanatot, mellyben a' jelentett könyvet kezembe szoríthassam, le nem teendő, míg azt az utolsó állításig meg nem olvastam. De melly mulandó volt örömem, milly keserű ábrándozásimból lett ébredésem! Új munkát véltem olvashatni, és minden lapon régi ismerősökre, már oskolás társamra bukkantam, szememet dörgöltem, vajjon nem kápráznak-e?

nem Szibenliszt' Institutiones iuris naturalis-át olvasom-e? de mindannyiszor Banó' nevét találtam Szibenliszté helyett, 's Kolozsvárt, Győr vagy Pest helyett. Szerencsémre barátom látogatott meg, beszélem kétségeimet és ő a' legbölcsebb Galénusként kész a' szabadtó szerrel, kész is egyszersmind azt mindjárt használni, engem arról, miről még kétkelkedhetni szerettem volna, meggyőzendő. Veszi t. i. Szibenliszt' munkáját, és azt javasolja, olvassuk azt és Banó' munkáját együtt, hogy ekkép meggyőződhezzünk arról, mi Szibenliszt', mi Banó' tulajdona? egyszersmind tanácsolja, vetnénk Banó' neve alatt kiadott ius naturae-ból azt, a' mi Szibenliszt-ből 's pedig szóról szóra való, Kazinczyként, tűzbe, hogy aztán a' szerint, mi majd megmarad, ítélhessük meg Banó' érdemét, literatori becsét. És huh szörnyeteg, mi volt a' következmény!

A' negyvenegy ívnyi könyvből alig marad, az égetés után négy ív, melly nem szóról szóra Szibenliszt' munkájából volna leírva; és még e' megmaradotból is milly csekélység az, a' mit Banó tulajdonának nevezhet, onnan tetszik ki, hogy több cikkely Zeiller' munkájából van betű szerint átírva. Mennyi érdeme van Banónak e' cikkely' fordításánál, vagy nem szinte szóról szóra írta-e le Zeillernek Egger által latinra fordított munkájából, meg nem határozhatom, csak az eredeti Zeiller lévén most kezemnél; annyit még is állíthatok, hogy mindjárt a' szóban lévő munka' első § az Egger által kiadott latin Zeillerből vagy leírva; hihető tehát, hogy a' többi §§-ok is nem a' német Zeillerből újra fordítva, hanem a' már latinra fordítottból leírva vannak, ezt a' következetesség is úgy hozván magával. 'S meglehet, hogy ha türelmem lett volna Banó' munkáját Egger' ius publicumával, Brezanóczy ius naturae-jével összevetni, talán az, a' mit tulajdon eredeti munkájának mondhatna Banó, o-ra olvadt volna.

Illy gyönyörű és íróhoz, tehát mindenkép, leginkább pedig erkölcsikép művelt emberhez, illő példát még nem ismerek; mert hogy több író' munkája, ennek tudta és meggyezése nélkül utánnyomatott, a' tulajdonos' nyilvános megsértésével és kárával, arra példa elég van; de annyira még is, tudtomra, senki sem vetemedett, hogy más' mun-

káját tulajdon neve alatt mint ön szerzeményét, ön fáradozása és izzadsága' gyümölcsét árulja ugyanazon (házában, hol az eredeti munka iratott, hol a' szerző' özvegye, gyermekei, számtalan tanítványi a' már érdemes megholtak ('s talán e' környülmény hátorította Banót e' tette) még élnek, tehát okosan nem is volt gondolható, hogy e' szép, és példa nélküli tett föl ne fedtessék, 's méltólag meg ne rovassek. Ezt azonban mindenkinek meggyőződésére, becsület-szeretetére, és jogi érzetére hagyom. Nem is bocsátkozom e' munkának, nem tekintve annak eredetét, bírálásába, mert Szibenliszt' munkáját kellene megítélnem, mit szükségtelennek látok, mert e' munka házámban már annyira ismeretes, hogy annak jó vagy talán hiányos részeit kitüntetni, fölösleges, 's az mindjárt első megjelenése után e' havi iratban: *Zeitschrift für österr. Rechtsgelehrsamkeit und politische Gesetzkunde von Dr. V. A. Wagner. Wien. Jahrg. 1825. Heft, 2.* illően megbíráltatott. Ez alkalmat tehát inkább arra használom, hogy némely tárgyakról, melyek iránt az eddig említett írók véleményeikben meg nem e-gyezhetek, nézeteimet előadjam, mintegy ingerül szolgálándókat azoknál, kik a' philosophiát általában, különösen pedig a' természetjogot kedvellik (ki ne kedvelhetné azt?) és művelni iparkodnak.

— Milly erővel hat az emberre a' régiek, közönségesen elfogadottnak és megszokottnak hatalma, úgy annyira, hogy azok is elragadtatnak annak árájától, kiknek világító fáklyaúl kellene szolgálni a' nagy, vakoskodó sokaság előtt, példa erre ez állításnak: éljen a' jog, vesszen a' világ (fiat iustitia, pereat mundus) általános, még az egyébiránt a' tudós világ előtt érdemesek által is követése's helybenhagyása. A' mi nem máshonnan eredhet, mint bizonyos henyeségből és követni szeretésből minden meggondolás és vizsgálás nélkül; mert másképp meg nem történhetnék, hogy olly állítást, mint az említett, kövessenek, melly magában ellenmondást foglal, mint az a' következőkből kitetszik.

Jog olly eszméje az okosságnak, mellyet az emberek cselekvésikben követvén mint személyek, vagyis okos és szabad lények társaságban együtt él'essenek; a' jognak célja tehát az, hogy az emberek mint személyek e-

gyütt létezhesse, vagy is olly állapotban élhesse, mellyben az okossággal és szabadsággal élni lehetséges legyen. A' jogosság tehát nem lehet egyéb, mint az embernek olly tulajdona, melly szerint csak azon cselekedeteket teszi, mellyeket föltétvén, az embereknek, mint személyeknek társas életök lehetséges; az olly cselekedeteket pedig elmulasztja, mellyek által a' jognak fölebb említett célja akadályoztathatnék. Tudván már mi a' jogosság, meg kell még határozni, mit lehet itt a' világ által érteni. A' világ kétféle: physical és erkölcsi; a' physical világ összessége az olly lényeknek, mellyek öntudattal és szabadsággal nem bírnak, 's mellyek a' physical vagy is a' szükség' törvényi szerint művelnek; az erkölcsi világ pedig az öntudattal és szabadsággal bíró lényeknek foglalata, mellyek az erkölcsi vagyis a' szabadság' törvényi szerint cselekesznek. Az említett állításban a' physical világot és ennek működéseit érteni nem lehet, mert ezekre a' jog' eszméje és törvényei mint okossági eszme és erkölcsi törvények nem alkalmazhatók: az öntudat és szabadság nélküli lények a' szükség' törvényi szerint munkálván, hatásokban okossági eszmék, erkölcsi törvények által nem módosíthatók. E' helyett tehát a' világ által csak az erkölcsi világot, vagy is az embereket mint öntudattal és szabadsággal bíró lényeket, és ezeknek cselekvőségüket lehet érteni, az erkölcsi világ pedig, ha jogosság lesz, azaz: ha az emberek cselekedeteikben a' jog' törvényt követendik, nem hogy veszélyeztetni nem fog, sőt inkább lehetséges és tartós lesz, a' mint ezt a' jog és jogosság' értelményéből és céljából kiki megértheti. A' világ tehát, ha jogosság lesz, elvesz, a' mint a' szóban lévő állításban mondatik, és el nem vesz, a' mint az itt előadottakból kiki láthatja, ez pedig nyilvános ellenmondás; 's mert az előbbi hamis, az utóbbinak kell igaznak lenni.

Az itt szóban lévő állítás iránt onnan származhatott a' tévedés, hogy mi gyarló emberek igen hajlandók vagyunk, kivált ha javunk és hasznunk úgy hozza magával, azt a' mi van, és a' mint van, akképen tekinteni, mintha legjobb és az okosság' kívánati szerint volna, másképp nem is lehetne; 's e' nézethe úgy bele szeretiünk, hogy ha abban csak a' legkisebb változásnak kellene történ-

ni, már a' mulandóság' végső határnapját emlegetjük, és e' világ' megmaradhatásán kétségbe esünk. Az illy eszme által vezéreltven gondolkozásunkban és cselekedeteinkben, mi természetesb, mint hogy az önzés hatalmat vesz rajtunk, csak mi jogainkról, kiváltságainkról gondoskodunk, ezek' megtartásokon aggódunk, ha ez nem is másképp, mint más sokaknak vagy egy egész rendnek elnyomása által történhetik meg. 'S ekkor forog nyelvünkön amaz őseinkről reánk maradt szép hangzatú fiat iustitia, pereat mundus, mellynek hasonló környülményekben körül belül ez az értelme: fiat iustitia mihi et in commodum meum, etiamsi perierint ceteri (szolgáltatassék igazság nekem és az én hasznomra, ha elvesznek is a' többiek). De illy értelemben ez állítást venni bizonyosan senki sem akarja, a' kinek kebléből még minden felebaráti szeretet ki nem fogyott. Nehogy tehát illy embertelen gyanúba essünk, legtanácsosabb lesz ez állítással: fiat iustitia, pereat mundus, mint úgy is az ollyannal, melly a' meggondolatlanság' bélyegét viseli magán, nem élünk.

— Az ember' természeti jogai vagy olyanok, mellyek egyedül és közvetlen az embernek mint személynek természetéből értetnek, tehát ezek' lételőknél valamely jogos cselekedetre, melly által t. i. ama jog alapítatott és létező lett volna, szükség nincs, és az illy jogok benszüllött, eredeti, általános jogoknak neveztetnek; vagy olyanok, mellyek az ember' természetében gyökereznek ugyan, de abból egyedül és közvetlen nem értetnek, hanem e' felől még valamely jogos cselekedetet kívánnak, melly által létesítettek, eddig csak lehetségesek lévén, és az illy jogok szerzett, feltételes jogoknak neveztetnek. Mert olly természeti joga az embernek nem lehet, melly természetével ellenkezik, 's mert az eredeti jogok közvetlen az ember' természetéből erednek, következik, hogy valamennyi szerzett jog csak ollyan lehet, melly már valamely eredeti jogban, mint magjában foglaltatik; tehát olly szerzett joga az embernek nem is lehet, melly már nem valamely eredeti jogban rejtezik, olly annyira, hogy az ember a' feltételes jogoknak megszerzésére szükséges cselekedeteket végbe sem vihetné, ha az illy cselekedeteket már az eredeti jogainkkal élhe-

tés meg nem kívánná. Tehát a' természeti jogoknak tudományos előadásában, minő a' természeti jog, az eredeti jogokat olly tökéletesen kell előadni, hogy azokból minden szerzett jogot, valamely jogos cselekedetet feltévé, származtatni lehessen, a' mi még is kevés természetjog-írónál történik meg, a' mint ez a' következőkből eléggendőképen ki fog tűnni.

Az ember [tagadhatatlanul] megszerezheti magának a' jogot, szerződésre lépven más nembeli emberrel, mind azon cselekedeteket megkívánni, mellyek a' házasság' céljára, t. i. a' gyermekek' nemzésére és nevelésére szükségesek, pedig amaz eredeti jogot, mellyből e' jogot származtatni lehet és kell, a' természeti jog' írói közönségesen nem említik, t. i. a' jogot házasságra lépni, melly már egyedül természetünkből érthető, 's abban gyökerezik, meglévén bennünk a' nembeli ösztön és a' kívánság nemünket fentartani és szaporítani: a' szerződés nem e' jog' alapítására vagy belső létesítésére, hanem csupán gyakorolhatására és külső létesítésére szükséges. Mert a' mint kiki, reméllem, könnyen elhiszi, mimagunkkal házasságra nem léphetünk, hogy pedig más nembeli emberrel házasságban élhessünk, 's arról a' házasság' célja' elérésére megkívántató cselekedeteket követelhessük, tehát amannak kötelessége legyen a' házasság' céljára szükséges cselekedeteket megtenni, szerződés nélkül lehetetlen; mert mindenki természeti szabadságánál fogva más' önkényétől független, tehát nem is kötelezett ön szabad megegyezése nélkül mást, akármiféle, különösen pedig házassági céljainak elnyerhetésében segíteni. 'S valamint az elfoglalás által nem szerzünk jogot, melly eredeti jogunkból t. i. a' dolgokkal élhetés' jogából nem származtathatnék, hanem csak tárgyat, melly amaz eredeti és mintegy bennünk elrejtett joggal élhetésre szükséges; úgy a' házassági szerződés által nem a' jogot házasságra léphetni, melly már természetünktől megvan, hanem csak a' tárgyat szerezzük meg, melly nélkül ama' már természetünktől adatott jogunkat nem gyakorolhatnók. Ha azt megengedjük, hogy nincs eredeti jogunk más nembeli személylyel házasságra lépni, már úgy származtatott jogunk sem lehet, a' házasság' célja' elnyerhetése miatt szerződni; ha pedig valóban tesszük

azt, az illy szerződés jogos és kötelező nem lehet, mert, és ebben minden természeti jog' írói megegyeznek, a' szerzett jogoknak alapja és oka az eredeti jogokban foglaltatik, okozatot pedig ok nélkül, reáépítettet alap nélkül gondolni lehetetlen.

Továbbá az embernek általános, eredeti joga van, tagjává lenni valamely hittársaságnak (ecclesia), mert már egyedül természetünknel fogva is ösztönöztetünk egy isteni lényt megismerni és imádni, a' mi az emberről nem' történetéből is eléggé kitetszik, nem lévén nemzet, nem család világ' kezdetétől fogva mostanáig, melly valamely istent nem ismert, nem imádott volna; és mert valamint más egyéb tárgyokról, úgy az isten' eszméjéről és imádása' módjáról az emberek véleményei különböznek, természeti ösztönünk miatt pedig véleményünket másokkal közleni, egy véleményűekkel szorosb összeköttetésben és társaságban élni ohajtunk. Ezen eredeti jogunknak valóságát megengedik a' természeti jog' írói általában, mert másképen a' természeti szerzett hittársaság' jogáról nem értekezhetnének. Már pedig vizsgáljuk rendre a' természeti jogról írott munkákat, 's igen kevésben fogunk ezen eredeti jogunkról csak említést is találni az általános és eredeti természeti jogaink között, a' mi mégis ama viszonynál fogva, melly az eredeti és származtatott, szerzett jogok közt vagyon, szükséges és elmulasztathatalan, ha csak következtelenségről vádoltatni nem akarunk.

A' természeti szoros rend azt is kívánja, hogy, mert az általános természeti jog alapja az egész természeti jognak, kimutattassék az is, miképen alapul a' szerzett jog valamely polgári társaságnak tagja lenni, annak jogaiban és intézetiben részt venni, az eredeti természeti jogokon. Azt mondhatná ugyan valaki, hogy e' jogot származtatni lehet amaz eredeti jogunkból, mellynek erejénél fogva jogaink' bátorságáról gondoskodhatunk; a' mit én ugyan megengedek, de még elégségesnek a' mentségre nem tartok, mert valamennyi eredeti anyagos jogainkat a' személyességi jogból származtatni lehet, még sem tartják a' természeti jog' írói feleslegesnek e' jogokat egyenként előadni, hogy így előadások tökéletesebb és világosabb legyen. 'S arra, hogy az említett jogot a' bátorsághoz jogból származtatni lehet, a' természeti jog'

írói az olvasókat nem figyelmeztetik, a' módot sem mutatják, melly szerint azt cselekedni lehetne; a' mi még is, pedig igen igen hasznos és szükséges volna, hogy így a' természeti jog egy fő részének t. i. a' természeti polgárisági jognak már természeti eredeti jogainkban erős alap vettessék. Tehát vagy már az eredeti jogok között kellene említeni a' jogot valamely polgáriságnak tagjává lehetni, vagy megmutatni, mikép lehessen e' jogot a' bátorsági jogból származtatni, a' mi véleményem szerint megtörténhetnék ekképen: kinek joga van a' célhoz, van az eszközökhöz is, ha tehát eredeti jogunk van a' bátorsághoz, vagy is az olly állapothoz, mellyben jogainkkal minden veszély és megtámadás' féltelme nélkül élhetünk, eredeti jogunk van mind azon eszközökhöz is, mellyek a' bátorság' elnyerhetésére szükségesek. Itt meg kell jegyeznünk azt, hogy tökéletes bátorságot, vagy olly állapotot, mellyben minden veszély és megsértés lehetetlen lenne, a' földön hiában ohajtunk, míg emberek, azaz: nem csak okossággal hanem érzékiséggel is bíró lények maradunk; az okosság tehát azt kívánja, hogy olly állapotot válasszunk, mellyben, a' menyire csak emberikép lehet, legnagyobb bátorságban élhessünk, az illy állapot pedig nem valami polgáriság kívüli, hanem egyedül a' polgárisági állapot, a' mi onnan is kitetszik, hogy a' polgárisági állapotban, ennek rendeltetése úgy hozván magával, legtöbbek a' bátorság' fen tartására szolgáló intézetek és rendelkezések, és mégis minden sértések itt sem akadályozhatók; mennél gyakoribbaknak kellene lenni tehát a' megsértéseknek és jogaink' megtámadásainak minden más állapotban, mellyben az illy intézetek és rendelkezések hiányzanak? A' polgárisági állapot tehát legalkalmasab eszköz jogaink' bátorságának megszerezhetésére, és mert az illy eszközökhöz természeti eredeti jogunk van, következik, hogy szinte természeti eredeti jogunk van valamely polgáriságnak tagjává lehetni, melly jognak következtében aztán megtörténhetik, hogy a' polgárisági szerződést megkötven, valamely polgáriságnak valóban tagjai legyünk, annak jogaival és intézetivel éljünk.

(Vége következik.)

Literaturai mozgalmak.

52. — A' magyar tudós társaság' költségein megjelentek Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkéi. Némelly kihagyásokkal és rövidítésekkel angolból Kis János. Első kötet. Budán, a' kir. egy. bet. n. 8r. 400 l. Ára költve postapap. 2 ft., nyomt. pap. 1 ft. 40 kr. cp. Tartalma: Bevezetés. Izlés. Critica. Genie. Az izlés' gyönyörei. Fenség a' tárgyokban. Írásbeli fenség. Szépség. A' nyelv' 's írás' eredete, növekedése. A' nyelv' szerkezete. Angol nyelv. Stílus: értelmesség, szabatoság. Mondatok' alkotása. Harmonia. A' képes előadás' eredete 's természetete. Metaphora, hyperbole, personificatio, apostrophe, egybevetés, ellentétel, kérdés, felkiáltás stb. A' képes nyelvvel élés' szabályai. A' stílus' különböztető tulajdonságai. Ékesszólás v. nyilvános szónoklás. Romai ékesszólás, Cicero. Mai ékesszólás. — A' classicai becsű munka' második kötete sajtó alatt van. Addig is, míg olvasóinkkal azt közelebből megismertetnők, ajánljuk a' széptudományok' minden barátnak, különösen pedig gymnasiumi tanítóink' s az academiai ifjúság' minden osztályainak.

Guzmics' Egyházi tárának — mely ez év' kezdetétől fogva havonként jelenik meg — XI-ed. füzeté, vagyis a' januáriusi folyam, kezünknel van. Foglalatja: 1. Az ész' igazai a' religio' ügyében, Guzmicstól. 2. Mi segíthetné elő a' lelkészek', főleg a' fiatal egyháziak' szellemi műveltségét? Németh János kaldi káplántól. A' literaturai részben a' rozsnói egyházi töredekeket, I—VI; a' pesti nevendék papság' munkálatai' III. és IV. kötetét, az Erd. predikatori Tár' II—IV. füzetét ismerteti a' szerkesztő; egy megszakasztott cikelynek pedig kivált Brettschneiderrel van dolga. A' Figyelmező ezekre vissza fog térni. A' függelék statistikai 's személyes jelentéseket ad. — Az egész évi folyam (négy ivnyi 12 füzet) ára nem több mint 2 ft. 24 kr. cp.

Jakab Istvántól Romani' Beatrice di Tenda című operájának textusa, mely ma fordul meg először a' pesti színpadon, Budán megjelent.

Székesfejérvárt még a' múlt év' vége előtt készült el: Erzelem. Kisfaludi Madarász Józseftől. 2-d. füzet. Számmer P. bet. 1837. 32r. 31 l.

Jutalmak.

53. — A' Schwartner-féle jutalomhagyomány' gondviselői 1839-re ezen érdekes kérdést tüzték ki: Quae nam sunt territorii regni Hungariae diversis temporibus incrementa, et decrementa? A' jutalom 160 ft. vez.; az értekezés mely deák, magyar, német vagy francia nyelven lehet írva, másunnan e' ezélra ajánlott költséggel ki nyomatik, 's belőle a' szerzőnek 12 példány jár. A' pályamunkáknak szokott mód szerint a' m. kir. egyetem' rectorához beküldhetésének határnapja febr. 28. 1839.; a' jutalom, mely a' többi közt legjobb munkának minden esetre kijár, szinte 1839. jun. 1. íteltetik oda.

— Kérelem a' Marczibányi-féle pályairatok' bíráló küldöttségéhez. Alulírt azon reménységben határozta el magát a' Marczibányi-küldöttségnek 1834-ben november' 30. kihirdetett, két rendbeli jutalomkérdése' megfajtására, hogy, az értekezőknek 21 hónapnyi idő engedtetvén a' dolgozásra, a' bírálók legfeljebb esztendő alatt elkészülendének vizsgálataikkal. Azonban ma már 18 hónapja, mióta a' versenymunkák beküldettek, 's még semmi híre a' dolog' eldöntésének. Bátorkodik tehát alulírt egész tisztelettel és bizodalommal azon kérelmet intézni a' tek. küldöttséghez, ne terhelhetné a' jutalomosztás' idejét, minden pályázók' vigasztalására, legalább közelítőleg, meghatározni. Mert lehetnek velem együtt olyanok, kik, miután az utolsó kiosztást is sokan nem érték életben, félnek, hogy — ha jutalomra érdemesítenni szerencsések lennének — az talán csak örökösöknek fogna kijárni; pedig illy kilátások mellett hajlandóbb volnék, legalább én, alázatos tisztelettel majd visszavenni csekély értekezéseimet; 's ha ezeket csakugyan még földi pályám' folytában visszakapnám, az olvasó közönségnek a' magam emberségéből bemutatni.

Cs... mártius' 1. 1838.

Egy pályázó.

Egyveleg.

54. — Dumas Sándor' „Caligulája“ rendkívüli sikerrel adatott a' „Theatre Françaiseban.“ A' darab roppant műv; a' színház pedig minden nagyszerű módot kifejté, hogy az a' maga nemében egyetlenül adassék. Különösen az előbeszédbeli diadalmenetet mondják igen rendkívülinek; az orleansi herezeg, ki az első előadásnál jelen volt, még az nap az előadás után egy szép bronz grouppot ajándékoza a' költőnek tulajdon gyűjteményéből. Azonban a' darab nem látszik azon tetszést megtartani, melyet a' két első előadásban nyert. Egy criticus azt mondja róla: Ezen szörnyeteg' uralkodása a' francia színpadon épen úgy látszik hosszaltatni, mint a' hajdani türelmes romaiak által a' valódi Caliguláé. Jules Janin pedig ezen különösen characterizáló bírálatot adja Caliguláról: Ezen dráma egyszersmind kegyetlen és bohódi, iszonyu és aljas, pogány és keresztény; összetéve millió egymással ellenkező elemekből, a' közönséges élet' legapróbb eseteit a' történetírás' legmerészebb adataival egyesítve; minden teli benne vérrel és bűnnel, virágokkal és eszmével. Az egész hihetetlen, lehetetlen, képtelen. Minden nyelven szólnak benne, rendre fordítanak, 's nem mindig a' legnagyobb szerencsével, Horác' ódái, Juvenalis' satyrái, Propertius' elegiái; az mindenféle hagyományok, mythusok, történetek és mesék' chaosi zagyvaléka. De e' mérhetlen chaosban mégis szemfényvesztő villámok fénylenek, az utánazásból is mindenütt eredetiség csillag által 's mi itt egyszerre kitaláljuk, mit a' szerző tíz év óta eltalálni törekedett, 's az egész névés idomtalan munka csak rögtönzöttnek tetszik, szabály és zabolá nélkül, nem ritkán igen ékesen szóló, de mindjárt ismét barbarságba sülyedő.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖREBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Mártius' 25. 1838.

12. és 13. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Encyclopaediai folyóirat. Tud. Gyűjtemény, 1838. 1. — Népi könyvtár Lemoutontól. — Természetjog. Banóé (vége). — Külföldi literatura. Történet. Bonaparte Lucián' emlékiratai. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Kunoss' Magánjoga' tárgyában. — Magyar tudós társaság.

HAZAI LITERATURA.

Encyclopaediai folyóirat.

55. Tudományos Gyűjtemény 1838. I-ső kötet. 22. esztendői folyamata. Pesten, Trattner-Károlyi' tulajdona. 128 l. 8r. (12 kötet 's 12 ív Koszoru' ára 5 ft. 36 kr.)

Fentartván magunknak a' mult évi folyamát' öszves megismertetését; az ideit köte-tenként fogjuk olvasóinknak bemutatni. Ime a' januáriusi füzet' tárgyai. Az első érteke-zés a' tudományok' 's különösen a' mathesis' tanításáról szól. Szép tárgy valóban 's nem kevésbé korszerű. Mert hogy tanítási rendszerünk elavúlt, hogy jelenleg, az ipar' nagy százában, leginkább azon tanulmányokra kell ügyelnünk, melyek az anyagi jólétet tárgyazva a' szellemi kifejlődés' alapját készítik el, azt csak a' legvas-tagabb elfoglaltság tagadhatja. 'S ha eddigi hátramaradásunk nemzetünk' szomorú törté-neteiben talál mentséget, csak aggodalommal tekinthetünk a' jövőndőbe, hol azok, kik az ipar' jelen és csodálatra méltó mozgalmiban részt nem vesznek, a' nemzetek' sorából tán örökre ki lesznek törölve. Illy nézetekkel, 's mondhatni érzelmekkel, foga ref. a' szó-

ban levő értekezés' olvasásához. Örüle, hogy találkozok, ki világosan kimondja azt, mit a' nemzet' jobb 's felvilágosodottabb része, ha bár csak néhány év óta 's tán nagyobb részint csak homályosan érez; ki a' nagy publicum elébe hozza, mi a' haza' jószánta' daczára is ezelőtt két évvel, fájdalom! siker nélkül han-gozott el; a' végre, hogy megharátkozván a' javítás' eszméjével, tettel mutassuk meg, mi-ként szavunk nem betanult 's tartalmatlan phrasis, hanem mélyen érzett termékeny igazság; szóval, minthogy iskoláink sem el-rendezésök, sem módszeröknél fogva nem gyakorlatiak, azt reménylő ref. olvashatni, mikép lehessen nálunk az olly annyira nélkü-lözött gyakorlati elemet behozni, vagy a' fen-levő iskolák' rendbe hozása, vagy új 's kor-szerű intézetek', műiskolák', alapítása által. De e' pontról, mely itt a' fődolog, 's a' má-sikat, a' mathesis' tanítását, szükségképen magában foglalja, csak igen gyéren, 's mond-hatni kerülve szól az értekező. Ugyan is mind-járt eleinte az értekező szerint látjuk „miként tűntek el lassan lassan a' régiebb iskolák, helyt adván az újabbaknak“, 's „az oktatás' irányát nem az egyesek, de (hanem) az egész

társaság' haszna tűzi ki; de ('s) ez (meg)kivánja, hogy az ismeretek' tömege nevedék, 's hogy kivált a' munka' felosztása a' tehetségek' aránylatában történjék, ha nem is szorosan véve, mi lehetetlen, de (deleatur) legalább közelítőleg. „Kik a' közoktatás' rendelkezését a' kimondott elv szerint óhajtják, első sorba helyezik a' művészetek 's kereskedelemhez tartozó legszükségesebb ismeretek' tanítását, olly egymást követő előadásokban, hogy a' különböző tárgyak lehető legkevesebb időt foglaljanak (el) megegyezőleg helyesen (nevezetesen) azon ifjakra nézve, kik a' tanulásra csak kevés és bizonyos számú éveket száhatnak.“ Hogy értekező ennél világosabban is szólhata, kétséget sem szenved, miért nem tette, ref. nem tudja. Annyi bizonyos, hogy a' tárgy így, a' mint van, legszebb érdekétől meg van fosztva. Átmenvén a' mathesis' tanítására, mindjárt eleinte azt találjuk, hogy „a' tudományok', főkép a' mathesis' ápolgatása 's ennek hatása két különböző szempont alatt mutatkozik. Egyfelül csak gyakorlója az elmének, festője az értelmi tehetségnek, alkalmazója a' gondolatnak és vizsgálatnak, másfelül szabályokat és törvényeket ad — fájdalommal kell említeni, sokkal ritkábban mint gondolnók vagy várnók — melyek azonnal alkalmazhatók az élet és társaság' szükségére.“ E' felosztása az előadásnak, a' mint elmegyakorló csak, vagy egyszersmind 's főleg gyakorlat-tárgyazó, a' későbbi specificumokban mintegy ignoráltatik. Pedig ref.' véleménye szerint e' különbséget fenn kell tartani, ha egyes szabályainkban okszerűen akarunk eljárni. Sőt az előadást még más okfökből is kelle felosztani, millyenek az elme-kifejlődés' foka, az előismeretek' mennyisége és mivolta, a' tanulás' végcélja, a' leghihetőbb alkalmazhatóság stb. — Nem lesz céliránytalan értekező' egyes szabályaiból is egyet kettőt kiemelni. Ezelőtt néhány évvel nagy vita támadott Angliában a' felől, vajjon analytical vagy synthetical módon adassék-e elő a' mathesis? Francia- 's Németországban csendesen 's mintegy magától ülteték vagy ültetik ki a' synthesist évezredes jogából. Nálunk is megpendített már e' kérdés, ha bár látható siker nélkül. Ért.' szavai ezek: „Az előadási mód' választása azok előtt nem kérdéses, kik a' tudományt ismerik, 's ha a'

synthetical módot sajnálhatni is, semmi esetre az analyticalnak eleibe nem tehető, mert egyedül ennek segéde (segítségé) által mehetünk az elemeken túl.“ „Különös figyelmet érdemel azon mód, melly által a' tanítványok értelmöket vagy ismereteiket megtudni, valószínű (tanúsítani) keressük (ügyekszünk). A' próbatétek, vizsgálatok, vagy examenek, mint divatban vannak, többnyire hiányosak és cél(i)ránytalanok. Bár más kifejezést ne kellene reájok alkalmazni; valóban nevetséges 's egyszersmind szánakodást gerjeszt bennünk azon magában furcsa környülálás, melly szerint tanítók és tanulók nem ritkán vagy kölcsönösen megcsalják egymást, vagy egyetértőleg, a' tanúkat, mint (midőn) egész cursusi munkájokat egy szempillantati fényért egybevonják 's mintegy parádéra lépnek ki, elfeledvén a' multat, nem gondolván a' jövőndővel.“ „Van a' próbatétnek egy természetes útja, melly figyelmünket számba veszi (megérdemli). Ha p. o. egy ifju eléáll's mondja, hogy valamely ismeretes könyvszerint a' mathesis' egy ágát tanulta; legegyszerűbben megtudhatnók, tudja és érti-e tárgyát, ha épen auctorát adjuk kezébe, hogy válaszszon belőle tetszése szerint egy cikelyt 's ezt magyarázza, mintha leczkét adna. Ki a' tudományban jártas — és jártasnak kell lennie minden vizsgálónak — azonnal el(meg)ismeri, vajjon az ítélet vezeti-e a' tanítványt? Ekkor (a' vizsgáló) némelly ötlő kérdéseket fonhat be 's kívánhat, melyeket a' csupa emlékre (emlékezetnek) tanuló nem adhat; 's végre előadatja a' tanuló által mind azon cikkelyeknek összes foglalátját, melyeket tanult, először egészben vévén azokat, azután osztályaikban; nevezze ki a' legnevezeteseb theoremákat, jelelje ki a' legfontosabb kérdéseket, 's adja elő, mit foglal könyve rendszeresen magában, hogy szüksége szerint egyes részeit könnyen meglelhesse. Így elméje teljes szabadságában 's legtisztábban mutatkozik.“ Furcsán homályos hely a' következő: „Észrevéteink azon meggyőződésre vezetnek, hogy nyilvános iskolákban soha sem kell eltávolozni azon komolyságtól, melylyek a' bizonyítványoknak minden általok felvehető kifejtést és erőseget adnak, 's melly a' jelenésekből 's érzelmeiből csak azt kölcsönözi, mit többé az ítéletekből egyedül vonni (következtetni) lehetlen.“ Ref. nem

tudja, azon értelemben vegye-e az itt érintett komolyságot, mi szerint a' tanító száraz előadásában minden hasonlatosságot, elmés kitérést, élénk 's virágos nyelv' bájait mellőzve, gépely gyanánt mozogjon céljára, vagy pedig úgy, hogy, a' tudományokra nézve, csak azt mutassa, mit következtetni nem lehet. Mind a' két esetben észrevételei vannak. Ugyan is többen hazánkiai közül eléggé nem dicsérhetik Lichtenberget, hogy előadásaiha elméssége által nem csak elme-dérítő 's vidámító változatosságot tudá behozni, hanem, 's leginkább azért, hogy a' legnehezebb tanítmányokat olly kíséretben szokta előadni, melyek az értelem 's emlékezetnek szintannyi támaszpontjaivá váltak. A' második pontra nézve különbséget tenne tanítmányai között. Első oktatáskor a' lehozhatás is érzékesítené, a' pusztá okoskodást ott hol félre nem vezet, később cursusokra hagyván. Ugy is okoskodásunk általában olly ingatag, hogy csak ott használhatjuk tévedés' veszedelme nélkül, hol alapja mindenfelül 's minden helyzetben megvizsgáltatott, kivált ha ítéleteink' folyamát az isteni mathesis igazgatja; valahol pedig a' dolog' természeténél fogva az anyag mathesistelen, jobb, ha szüntelenül csak a' tapasztalást kérdezzük, ha csak az érzékek' biztos partja mellett indulunk el. Ref. még egy nevezetes állítást talált: „Az írónak kikerülni kell a' tágasságot, vagy bő magyarázatokat, vagy mit szószaporításnak nevezünk, mert a' jobb elmék inkább szeretnek az egy kissé szaporított vagy egybevont könyv' nehézségeivel küzdeni, mint lépcsőnként követni a' felesleges széthajlásokat 's magyarázatokat, melyek gyakorta elállván utjokat, elborítják, homályba vetik fő céljokat 's a' mellékes tekintetekben mintegy eltemetik.“ Ref. bő tapasztalásából azt mondhatja, hogy a' hosszú könyv néha igen rövid, míg megfordítva a' rövid néha szerfelett hosszú. Ismer is olly, különben igen értelmes, individuumokat, kik egyes cikkekelyek előtt hónaponként kullogtak, míg a' tudomány' kétségbe hozhatatlan kárával másra adák magokat; mert a' szerzőnek nem tetszett egy pár szóval lehozásait felderíteni, mert a' csupa fő dolog miatt nem látták az egyes állítások' egybefüggését 's egymásbóli szükséges és természetes származását. Vagy talán nem kár illyen elmaradtokért? Sőt ref. azt me-

ri állítani, hogy e' neme a' tudósoknak nem kevesbbé hasznos, mint a' mindenkor, mindenhol csak kevés számmal teremni szokott lángelmék. Ezek készítik el 's rakják össze az anyagot, melyből egy Newton új világrendszert alkot, ezek alkalmazzák a' találatokat, mert a' lángész felsőbb körökben mozog 's e' földet kellemivel 's bajaival figyelmére alig méltatja. Igaz, hogy Newton Euclid' elemeit nem tanulá, mert tartalmát belső szemlélődésből tudá; de ez épen azt mutatja, hogy mi egynek rövid, másnak felesleges és hosszú. A' lángész a' magyarázatot, mert lángész, nem olvassa; a' középszerű fő, mely magától mozogni nem mer, erősödik 's tápláltatik. Ezt mutatja a' mathesis' historiája is. Ha Euler, bőven 's illő magyarázatokkal nem ír, ha a' francziák le nem ereszkednek a' többség' értelméig, az analysis még most is csak egy két ember' titka volna. Ne csalódjunk, atyámfiai! könnyű per summa cacumina irni, ellenben fárasztó a' világos részletes előadás, nem az olvasóra, hanem az íróra nézve. Azon felül ne tartsunk számot lángelmékre, hanem közönséges jó készületű tudósokra 's gyakorlókra. Ez az, mire legközelebb 's legtöbb szükségünk van. 42.

II. Hol éczy Mihály folytatja az általa szabadító háborúnak nevezett azon harci történetek' elbeszélését, melyek az utolsó bécsi ostromtól a' karlóczy békekötésig elfolyt tizenhat évet (1683—1699) jelesítik. Már elébb olvastuk tőle, szinte a' T. Gyűjteményben, a' Dunán túl, majd a' Dunán 's Tiszán innen, 's ismét a' Tiszán túl folyt háborúskodásokat; a' jelen szakasz a' „Magyarország' határain kívülieket“ adja 1688-ig; pragmatismus és critica nélkül, krónika formán, de részleteiben elég érdekesen. Leginkább a' tárgy' felosztása ellen van kifogásunk. Kerületek, vidékek szerint osztani fel egy nagy történet-egészre, millyen a' hosszas, de egy szellemben és céllal viselt szabadító háború, annyit teszen, mint egy szép szobrot önkényesen több darabra törni, 's darabszámra mutatni elő, a' helyett hogy összefüggésében. Itt is ez az összefüggés tételet semmivé. A' mi, egy közös ok' következtetésében egykorúlag történt, azt itt egymástól elszakasztva olvassuk, a' szerint mint a' történet' színhelye a' vizen innen vagy túl esett, 's így majd lehetetlen az összefüggő

dolgok' idő szerinti fejlődésének áttekintete; minél fogva itt a' historiát, e' chronologiai 's pragmaticai continuitás nélkül, töredékekre feldarabolva vesszük. A' gondos szerző érzvén munkája közben a' hal fogást, helyenként ismétlett holmit, a' természeti rend' önkényes elmellőzését némileg orvoslandó, de ez a' nagy hibán nem segít. A' természeti rend' felbontása oka, hogy miután az első cikkben a' dunántuli dolgok' részleteit olvassuk, név szerint Buda' visszavételét 's Lothringeni Károly' mohácsi csatáját, leginkább ezeknek következtetését, t. i. az örökké emlékezetes 1686-ki pozsonyi országgyűlést csak a' negyedikben találjuk; a' 2. cikkben visszatérőleg érintetik a' bécsi ütközet 1683. 's többi közt a' zentai ütközet is; a' 3-dik ismét visszatérve, a' békének 1682-ben mikép felhomlását, a' háborúi készüléteket 's annak kezdetét beszél, 's a' váradi 's bánsági dolgok után a' karlóczyi békét, mely a' fölvetett időszakot berekeszti, 's ide csak úgy tartozik, mint bárhová; a' 4-dik cikkely harmadszor tér vissza a' szabadító háboru' elejéhez, Bécs' ostromához; ez adja a' pozsonyi országgyűlést is, miért épen itt? nehezen megfogható; az ezzel összefüggő Tököli-féle dolgok pedig itt csak érintetnek, miután egy előbbiben bőven előfordultak. Pedig Tököli ügyének közjogi szempontból helyes megítélhetésére, valamint Zrínyi Ilona' viselete, 's főleg a' 2-dik cikkben felhozott levele' méltatására mégis olly mulhatlanul szükséges a' continuitás, 's az 1686-diki országgyűlés' végzeteinek örök tekintetbe vétele, de mely csak a' 4-d. cikkben adatván, mind eddig nem bírta az olvasó annak szükséges kulcsát. Nem szükséges a' tárgyak' illetén széttevése 's az egykoru folyamat' 's belső összefüggés' elmellőzésének bal oldalait tovább mutogatni. A' munka általa sokat vesztett. 'S ohajtók, mint az előadott eseményekkel a' legszorosban összefüggőket, hű részletekben előadva az eperjesi mézarszék' dolgait, Budának a' visszavétel után mint elfoglalt városnak hadi jog szerinti igazgatását, 's egyéb a' kor' állapotjait felvilágosító factumokat.

51.

III. Szilágyi János hadházi ref. pred. folytatja az összekötő analysis' elemeit. Itt név szerint a' másításokról (variatio) értekezik. Mint az előbbi szakaszokban, úgy előadását itt is világosság bélyegzi 's megfog-

hatóság. Néhol rövidebbséget kívántunk volna, az igaz; de ki tudja, hánynak használna az. El nem hallgathatni e' helyen, hogy Sz. nem mindent szedett össze, mit maiglan az analysis' e' szép ágából tudunk; hisz maga vallja meg, 's ez érdemeit csak emelheti, hogy nem mindent tanult meg, hogy vannak könyvek, melyeket sem könyvtárakból, sem más-honnan, ha bár csak használatra is, nem kaphata. A' mi a' kiadás' módját illeti, szerettük volna e' dolgozatot monographia gyanánt venni, mert így, a' mint van, nem folyóiratba való. Egyébiránt ez tudományos literaturánk' általános sorsa, hogy folyóiratokba lopózik 's ott teng, mi önállólag még most nem állhat meg.

42.

IV. Becses, tudománytörténeti tekintetben, Horvát Istvánnak Janus Panninius' munkái' különféle kiadásait ismertető cikkelye. H. huszonnyolcz kiadását ismeri Cesinge' hol minden, hol némely egyes munkái és munkáeszkáinak. Ezek közül egy a' XV. századból való (ad divam Feroniam carmen; Perotto' Polybiusában, Velence, 1498); — tizennyolcz a' XVI-d. századból, ezek közt: Elegiarum aureum opusculum. Bécs, Singreniusnál. 1514 4., kiadó Camers János minorita, ajánlva Verbőczy Istvánnak; Opera poetica, Bononiae, 1522. 4., e' mellett Cesinge' fordításai Plutarch és Demosthenesből; Opera poetica, Basileae, 1555. 4. Opera, multo nunc demum quam unquam antea et auctiora et emendatiora, Basil. é. n. 8.; Zsámboki' újdön kiadása: Lusus quidam et epigrammata, nunc primum inventa, Patav. 1559. 8.; Eranemus, Bécs, 1567. kiadó Zsámboki; Omnia, Bécs, 1569. 4. — egy a' XVII-ből (Pareus' gyűjteményében: Deliciae poetarum hung. Francf. 1619); — hét a' XVIII-dikből, melyek közt a' két legnevezeteseb: Conrádi' budai kiadása, 1754. 8., és gróf Teleki Sámuelnek, nagy készüléttel felruházott, legteljesebb és igen díszes utrecht kiadása, két kötetben, 1784. De egészen teljesnek már ezt sem mondhatni; nem foglaltatnak benne az utóbb szinte Teleki Sámuel által összeíratott mvasárhelyi kéziratban találtatók, melyekhez a' Koller' ismeretes nagy munkájában először megjelent némely versek és levelek is járulnak. Végre a' jelen században csak a' Gazzulóhoz írott levél jelent meg Appendini' ragúzai régiségeiben (1803), mely egyéb-

iránt már az utrechti ben olvasható. — Megjegyeztetik még, hogy a „De aeterna dei praedestinatione et reprobatione“ című könyvön hibásan áll Johannes a Pannonia, Bononia helyett. — Melly szép nyereség, ha szerencsénk lehetne a tudós közlőtől, ki számtalan tudományos kincsek birtokában, minden mások felett képes a hazai literaria historia adatait kiegészíteni, többi legalább első rangú régebbi íróink literaturáját, hasonló gondnal napvilágra hozatva látnunk. G. Teleki Sámuel pompás kiadása, a költő apotheosisa Kisfaludy Károlytól („Barátság és nagylelkűség“) s Horvát István e bibliographiai czikkelye méltó emlékei a sok tekintetben nem csak jeles, de érdekes férfiúnak is! Szébbet neki ezeknél csak a Decsi által említett magyar grammaticának fölfedezése emelhetne!

A literaturai szakaszban a gazdasági egyesület folyóirata s Hartlebennek általunk is említett ausztriai emlékkönyve (1. Figy. 150 sz.) ajánltatik.

56.

Népi könyvtár.

56. Az ész kifejtése a tudatlanság korlátaiból vagy leghasznosabb egy 25 füzetekből álló s mulatva tanító népi könyvtár, mellynek kitűzött célja a magyar ajku, s minden osztályu közönség között a valódi erényes s vallás tudományos művelődést előmozdítani; szerkeszté s kiadta Lemouton János, a m. k. egyetemen franczia s angol nyelv tanítója, leánynevelő intézet tulajdonosa, franczia, angol s olasz grammatiká, önálló német nyelvmester s a Première base de la langue française szerzője. Első füzet, erkölcsstudomány, n. 12r. 24 lap, borítékba fűzve 12 kr.

Könyvtár, melly a népi epithetont megérdemelje, kell hogy mind tárgyai szemelésében, mind azok előadásában, s a nyelvvel bánásban folyvást szemmel tartsa a nép szellemi fogékonyságát, hajlandóságait, és szükségait; s így néptanítónak mindenek előtt ismerni kell a népet; tökéletesen uralkodni a tárgy felett, mellyet adni akar, különben sem célirányosan válogatni, sem azon oldalát a tárgynak nem fogja kikapni tudni, melly azt, a maga közönségére nézve kedvesé, felfoghatóvá, hasznossá teheti; végre uralkodni a nyelv felett is, hogy az közértelmű, könnyű lehessen.

A jelen „népi könyvtár“ közönsége a

czímlap szerint „minden osztályu közönség“; a programma szerint pedig az úgy nevezett néposztály, melly „többnyire folytonosan kézi munkával foglalkozik, nem érkezik vastag könyvek olvasására, nagyobb része pénz szűkében olyanokat nem is szerezhet, s ha igen, nevelésük (nevelése) hiánya miatt elégtelenek (elégtelen) azokat megérteni. Ezeknek (ennek) részére vala tehát egy saját kézi könyvtár dolgozandó; a fenn említett könyvtár tehát e rég sajnosan érzett hiány kipótlásán igyekszik.“ Sőt a borítékon álló terv szerint „e könyvtár csak a magyar nemzet alsóbb osztályzatja közti felvilágosítást és erkölcsjavítást vette céljául“, noha szerző mellékesen a főbb rangakra és nőnemre nézve is hasznos ígér olvasásából. Kérdés: összefér-e a kétféle irány? Nekünk itt minden esetre azt a főbbet kell szem előtt tartani, s e szerint az alsó néposztály érdekét, melly alatt szerzővel együtt a folyton kézi munkával foglalkozókat, tehát a falusi népet is, értjük.

S már ez álláspontból lássuk a tervet. Minden második csötörtökön (mart. 1-től számítva) „megjelen mintegy két ívnyi vastagságu füzetke“, következő renddel: 1. Erkölcsstudomány. 2. Vallástudomány minden vallásfelekezetre alkalmazva (ó testamentom). 3. Új testamentom. 4. Magyar nyelvtudomány. 5. Honi történet. 6. Honi földleírás. 7. Természeti történet: állatok országa. 8. Növények —, 9. ásványok országa. 10. Közönséges földleírás (Európa). 11. Ázsia. 12. Afrika. 13. Amerika és Ausztrália. 14. Régi görög történet. 15. Római történet. 16. Közönséges történet (régí kor); 17. közép kor; 18. új kor. 19. Számvető könyv. 20. Főszámvetés. 21. Példányos írásbeli tételek alkalmazva az élet minden eseteire. 22. Bálványtudomány (mythologia). 23. Természeti oktatás leghasznosabb és legszükségesebb része. 24. Műtudomány leghasznosabb része. 25. A leghasznosabb mesterségek és kézi művek fölfedezésének története.

E sorban mindenek előtt olly tárgyak hiányzását vesszük észre, mellyek nem csak hasznosak, hanem szükségesek is a népnek, millyen a mezei és házi gazdálkodás, az egészségtudomány, a hazai törvénynek amaz osztályt érdeklő pontjai, stb. Másfelül a külön világrészeknek mind annyi külön füzetet

látunk szánva, különnt a' görög 's római történetnek, noha az a' régi kor' közönséges történetében is benn foglaltatik, különnt a' mythologiának—és így ezeknek ugyan annyit, mennyi bármely más, felette fontos, sőt életbe ható tanoknak jutott, millyen az erkölestudomány, honi történet és földirat, a' műtudomány 's a' leghasznosabb mesterségek' története. Ref. azt hiszi, hogy ama' sokallott tárgyak közül a' mythologia egészen elmaradhatna, az egész földirat, 's az egész közönséges történet egy egy füzetbe szóríthatnék — t. i. mindig „csak a' nemzet' alsóbb osztályzata“ szükségét tartván szem előtt. Ellenben a' fennmaradó tárgyak közül a' természet-történetet a' mindennapi életre való folytonos tekintettel ohajtja kidolgozva látni: tehát az állattanban a' házi 's az ártó állatok' természetét és erkölceit; a' növénytanban a' tápláló növényekről, az erdőszet-, kertészet-, különösen a' gyümölcsfákról tudandókat; az ásványtanban a' föld' külön nemei' ismeretét várja: mikkel azonban a' gazdálkodás tudományának csak egy része leszen előadva. A' honi történetben a' királyok, csaták, békekötések' stb. felszámllása helyett a' nemzet' sorsának egészben, 's néhány főbb időszaknak, honszeretetet gerjesztő meleg előadását kívánjuk; a' honi földiratban is egyebet megyék 's helységek' pusztá felhordásánál. A' számvetés és fő (talán fejbéli) számítás talán együtt adathatnék; ellenben a' mesterségek' és kézművek' története több füzetet érdemel, mert ezeknek előadása nem csak felette vonszó szokott lenni a' különben is leginkább anyagi foglalkozásokra rendelt ember előtt, hanem nagy mértékben míveli is őt; az emberi ügyességek' fejlődésére figyelmeztetvén, haladási szellemmel barátkoztatja meg, 's legjobban győzi le ama' berögzött halitéletet: „apám is így tett, én is beérem vele“, mely mellett csak szegény, nyomorult maradhat; ellenben folytonos javítások mellett sorsát is folyton szerencsésbé teheti. Azonban felteszszük, hogy szerző illy szellemben dolgozza füzeit, 's a' mely helyet a' kevesebb szükséges tárgyaknál megtakarítand, azt lelkesmeretesen amazokra fordítandja; a' szerfeletti rövidséget pedig (az előttünk levő füzet csak egy ív, öreg betűkkel) előadási tömörség fogja pótolni.

A' megjelent első füzetben az Erkölcs-

tudomány foglaltatik, vagy „rényzeti példázatok' gyűjteménye leghíresebb régi és mai rényzők szerint.“ A' cím némi ellenmondást foglal magában, a' mennyiben egyes mondatok' vagy adatok' gyűjteménye „tudományt“ nem képezhet. A' nép' számára nem is várunk erkölestudományt, mely mindig fejtegetéseket, okoskodásokat teszen fel, hanem erkölcstant, mely az erkölcsösségre vezető szabályokat bizonyos belső rendben adja. Elmellőzvént tehát a' nevet, csak ugyan illy szabályokat találunk; de nem belső, hanem historiai, azaz külső rendben: t. i. a' hindu, chinai, görög, arab, perzsa, török és keresztény rényzetet, 's némely mai bölcs' rényzetét; a' görög rényzet ismét Pythagoras, Phocylides, Isocrates, Menander, Plutarch, Demophiles, Democrates, Cleobul, Perriander, Thales, Solon, Chilon, Pittacus és Bias' —, a' római, Cicero és Seneca' válogatott erkölcsi mondataikban van előadva. Egy illy gyűjtemény, ha egyébiránt válogatottabb és teljesebb volna, felette érdekes annak, ki e' külön népek' erkölcsi fogalmait kívánja összevetni. A' jelen könyvtár' közönségére nézve ellenben nem az a' kérdés, miképen gondolkodik a' hindu v. török az erkölcsiség' kérdései felett; sem az, Bias vagy Seneca mondá-e ezt vagy azt, hanem: mit kell tartani az ember' erkölcsi kötelességeiről maga's más iránt? 'S itt a' belső rend annál szükségesebb, minthogy e' nélkül az átnézet lehetetlen; az egyes szabályok' emlékezetben tartása pedig felette nehéz. E' gyűjteménykében pedig e' rend épen nincs meg; az egy tárgyról a' másakra szűkell, a' legrokonabbak elvannak választva, ugyan az más más formában ismételve, 's midőn a' 24 lapon végigmentünk, sem a' külön népek' erkölcsi philosophiájának képe nem áll előttünk határozott vonalokban, sem a' dolgok, emlékezetbe nyomuló összefüggésben.

Egyébiránt nem tagadhatjuk, hogy a' közlött gnómák' majd mindenike magában nyomos, 's ezért ismétlett olvasások nem volna gyönyörűség nélküli; ha a' nyelvbéli előadás kevesebb észrevételre nyújtana alkalmat. De van egy pár olyan is, mely vagy más formát, vagy legalább fejtegetést kívánt volna, péld.: megalázni magad' semmit sem ér, ha élted' szabályait meg nem változtatod; vagy: Vétkezni akarván, olyan helyre vo-

núl, hol rejtve maradsz isten előtt. Mi értjük ezt, de fogja-e az aljas nép?

Érdekeltük elül mingyárt, hogy népi írónak népi nyelven kell szólnia, 's szerző maga is, a' programában „gördülékeny nyelvet“ ígér, melyet „mindenki magyaráztatás nélkül megérthessen.“ Az első füzetben ref. nem illyet talált. Azt, igen is, magyaráztatni kell néhol, és nem csak a' népnek. Így például az előszó' e' két tétele igen homályos:

Rényszet jobban létesül, tördelt (egyed) képzetel öntve szíveinkbe.

Rényszet való léti rendje a' boldogságnak és egyetlen. Az első gyaníthatólag azt jelenti, hogy az erkölcsiség' szabályai, egyes rövid mondatokban adva jobban nyomulnak a' szívbe, mint bő értekezések által; de a' másiknak értelmét a' legmerészebb hozzávetéssel sem merném meghatározni. Mindenek előtt pedig a' szókötés az, mi nincsen még a' szerző' hatalmában. Bizonyítja azt az articulus' helytelen kihagyásán és felrakásán kívül majdnem az egész textus. Tanulásgul megigazítunk itt némellyeket:

A' jutalom' reménye ne legyen ösztönöd jótettre (ne a' jutalom...).

Az esztelen nyakas, tanácsra semmi szűke (szűksége), mindent tud és semmit sem (és még issemmit).

Kicsoda az a' mesterkéntlen 's olly nagy kelle-mű szépség? kinek stb. (Mellyik...).

Nőnek legszebb díszé a' szemérem; olly egy szépség, melyet csupán meg nem emészt az idő (az, olly szépség, melly maga nem emésztetik meg...).

Vitézt szülhet szalmagunyhó is; mint szintén legszebb lélek, a' rút, a' roncsolt testben lakható (valamint a' legszebb lélek is rút, roncsolt testben lakhatik).

A' merre csak tekintesz, jó tetteit az öröklétnek szemléled; mindenható, mindentudó és háttartalan (mi? az öröklét?). Minden az ő munkája (az öröklét?) 's országa mit csak az éj borít, mire csak süt a' napnak fénye (talán: 's országa kiterjed mindenüve, hol éj és nap vagyon?) Mindent tud, mi volt világ előtt és utána leend.

Már ennek rendbeszedésére elégtelennek érzí magát ref.

Haszonlesés minden nyelvet tud, minden szerepben felálló, sőt az viszi azét is, ki távol van haszonhajhásztól.

De hagyjuk el, mert itt nem csak hibás szókötés az, mi az olvasást olly örömtelenné —, de maga a' kifejezések' helytelen választása is, melly azt minduntalan homályossá teszi.

'S még egyet. Mindenikünknek van joga újítani, szavakat ajánlani; 's ismét mindenikünknek, azokat elfogadni vagy nem. De ajánljuk azokat a' magok' helyén! Az illy „rényszeti példázatok, a' leg-híresebb rényzők szerint“ ha jók volnának is, nem az alsó néposztály' könyveibe valók. A' miveletlen népet csak úgy emelhetjük magunkhoz, ha hozzá leereszkedünk. 'S mi az a' rényző és rényzet? Talán: moralista és morál? Meglehet, de ref. nem ereszkedik bírálatába, az maga bírálja magát. 'S illy vadon újságokkal kissé kiméletesben is kell élni.

A' czímen is e' sorok: „leghasznosabb, egy 25 füzetkéből álló 's mulatva tanító könyvtár“ igazítást kívánnak, 's a' nyomtatás nagyobb gondot, mert több tetemes hibák által van eldisztelenítve.

— Mind ezek mellett is Lemouton úr engedékenységre tarthat számot a' magyar közönségtől. Ő, Déli-Franciaország' szülötté *), köztünk meghonosodván, a' magyar literatura' ügyéhez csatlakodott, midőn sok magyar, idegen literaturák' seregeiben katonáskodik; 's ezért szíves fogadtatást, sőt jó szándékaiért köszönetet is érdemel. Azonban e' tekintet sem oldhatja fel a' criticát szigorú kötelelességei alól; 's örvendeni fogunk, ha gondosabb eljárás a' következő füzetekben kevesebb észrevételekre fog okot szolgáltatni.

D. Schedel F.

Természetjog.

57. *Elementa Jurisprudentiae naturalis secundum vestigia celeberrimorum Franc. nob. de Zeiller, ac de Egger, aliorumque de Jurisprudentia meritissimorum virorum conscripta a Stephano Banó, etc.*

(Váge.)

— Természeti eredeti jogaink közt van a' jog is lelki tehetségeinket mivelní; és az ehhez szükséges eszközöket használni. E' jogból némellyek azt következtetik, hogy valamin jogunk van szabadon gondolkodni, úgy jogunk van gondolatinkat szabadon közölni is, de hibásan. Igaz ugyan, hogy lelki mi-

*) Mennyire hirtelenében emlékezem, a' második francia, ki magyarul ír. Első Dr. Lalangue volt, egykor Varasd vmegyei rendes orvos, kitől egy, N. Károlyban, 1783-ban nyomtatott munkát bírnunk „a' magyarországi vizekről.“

velésünkre a' szabad gondolkodás multhatatlanul megkivántató, gondolatinknak másokkal közlése pedig igen előmozdító eszköz; mert az első nélkül lelki tökéletesülést nem is képzelhetni, gondolatinknak másokkal közlése nélkül pedig nincs ingerünk gondolkozni. De nagy különbség vagyon a' szabad gondolkodás és ennek nyilvánítása között a' jog' eszméjére és céljára nézve; mert a' csupa gondolkodás belső cselekedet egyedül, a' gondolatok' közlése pedig már külső cselekedet is. Az egyedül belső cselekedet az emberek mint személyek' együttlétezhetséssel nem ellenkezik, tehát az a' jog' eszméje és törvényi alá nem esik, mintha annak végrehajtásánál a' jog' eszméje által szabott bizonyos korlátokat kellene megtartani, tehát a' gondolkodás a' jogtörvényeket tekintvén valóban szabad, korlátolt nem is lehet. A' külső cselekedetek ellenben nem egyedül önkényüinktől függők, mert ezek által az emberek mint személyek' együttlétezhetséket akadályozni lehet, tehát már a' jog' eszméje és törvénye alá tartoznak, ezek szerint korlátozandók: tehát gondolkodásunk' nyilvánítását is akár írás, akár beszéd, akár más jelek által történjék az, szabadnak, korlátlannak állítani nem lehet. Hogy gondolataink' közlése nem egyedül önkényüinktől függő, kitétszik abból is, hogy többféle sérelmek, tehát jogtalan cselekedetek gondolataink' közléséből származnak, a' miről mindenki meggyőződve van; tehát vagy azt kell állítanunk, hogy mást megsérteni szabad, 's így gondolataink' közlése is minden tartózkodás nélkül szabad, vagy hogy mást megbántani nem szabad, tehát gondolatinkat egyedül tetszésünk szerint közleni sem. Azt, hogy mást sérteni szabad, mint az okossággal és belső meggyőződésünkkel ellenkezőt megengedni lehetetlen, tehát azt sem, hogy gondolatink' közlése korlátlanul szabad. Hanem valamint általában minden külső cselekedetnél, hogy az jogos legyen, arra kell figyelmeznünk, hogy mást külső jogos cselekvésében ne akadályozzunk, úgy gondolatinknak másokkal közlésében is mint már külső cselekedetben e' korlátot kell szemünk előtt tartanunk és arra ügyelnünk is.

— Az eredeti jogkötelességek között mellyek t. i. eredeti jogainknál fogva másokat köteleznek, a' természeti jog' írói szólni szok-

tak a' hazudságról is, különösen pedig meghatározni iparkodnak, a' hazudság tekintve a' jogtörvényeket szabad-e vagy nem, mert hogy a' hazudság az ethikai törvények szerint tilalmas, abban mindnyájan és minden kételkedés nélkül megegyeznek. A' mi a' hazudságot jogtekintetben illeti, véleményük általában oda járul, hogy a' hazudság eredetiekép nem tilalmas, tehát az embereket eredeti viszonyaikban tekintve a' hazudság szabad. Ezen állítások' megbizonyítására közönségesen ezek az okok: mert nincs eredeti jogunk mástól azt kívánni, hogy igazat mondjon, tehát eredeti jogkötelességünk sincs igazat mondani; mert mást arra, hogy igazat mondjon, kényszeríteni nem lehet; mert a' hazudság és ennek káros következményei ellen védő szerünk van, t. i. óvakodva, nem vakon hinni a' beszélőnek; mert a' kárt, melly a' hazudság által értelmünkben és lelki műveltségünkben okoztatik, tökéletesen meghatározni nem lehet. A' kötelesség igazat mondani, tehát nem hazudni, az elfogadott vélemény szerint csak szerzett és feltételes kötelesség lehet, ha t. i. a' beszélő nekünk jogot adott vagy előbbi megegyezésünk, vagy a' végbeviendő dolog' természete, vagy bizonyos köztünk lévő viszony miatt tőle azt kívánni, hogy igazat mondjon.

Minekeltőtte a' hazudságról előadott állításokat és okokat vizsgálnók, szükség itt említeni, hogy a' többi eredeti jogaink közt vagyon azon jog is, lelki tehetségeinket megtartani és művelni, vagy is ösmereteket szerezni, szaporítani, mert ebből áll leginkább lelki műveltségünk; és mert minden jognak a' többiek' részéről jogkötelesség felel meg, minket jogunk' élésében, végrehajtásában nem háborgatni, minden oly cselekedettől magát tartóztatni, melly által más' jogának gyakorlását 's az által szerzett tulajdonát is veszélyeztethetnők, következik, hogy, különösen az említett jogot tekintve, kinek-kinek jogkötelessége mást lelki művelésében nem akadályozni, tapasztalás és gondolkodás által szerzett ösmeretétől meg nem fosztani. Már pedig hogy a' hazudság által lelki művelésünkben akadályt és hátramaradást szenvedhetünk. szerzett igazságainktól megfosztathatunk, onnan megítélhetni, hogy, a' mint a' szomorú tapasztalás bizonyítja, sokan ál, fonák és hamis erkölcsi vagy political

elvek által, melyek mindannyi hazudságok, az igaz útról elragadtatnak, vagy soha sem többé, vagy csak sok tévelygések és veszélyek után visszatérendőek. A' hazudság tehát ellenkezik eredeti jogunkkal lelkünket mivelni, tökéletesíteni, az igaz ösmeretekben előhaladni, 's azért nem csak erkölcsetlen hanem jogtalan is, nem csak erkölcsikép hanem eredeti jogainknál fogva jogképen is tilalmas. Ha e' felől még azt is figyelembe vesszük, hogy a' hazudság által olly hibába ejtethetünk, melyből nem csak lelki és belső, hanem testi és külső javunkban is reánk kár háramolhatik, már a' hazudság' jogtalanságáról az emberek közti eredeti viszonyt is egyedül tekintvén kételkedni sem lehet, mindenkinek tehát már természeti eredeti jogkötelessége nem hazudni, ha csak jogtalannak és sértőnek tartatnivaló akar. (Az itt mondottakat különösen a' szántsándékos hazudságról kell érteni, midőn t. i. valaki, tudván az igazat meggyőződése ellen hamisat mond vagyis hazudik).

Hogy nincsen eredeti jogunk mástól azt kívánni, hogy nekünk, midőn valamiről kérdezzük, igazat mondjon, tehát senkinek eredeti jogkötelessége sincs igazat mondani, csak ott gondolhatván egy részről jogkötelességet, hol más részről jog vagyon, igaz, mert az embereket eredeti viszonyaikban mint embereket tekintve, csak ollyan jogokat gondolhatni, melyek által valamit tehetünk, t. i. mind azt a' mi e' földön együttlétezhetésünkre és célunk' elnyerhetésére szükséges, mástól pedig megkívánhatjuk, hogy ebben minket ne akadályozzon; nem pedig olly jogokat, melyek miatt másoktól valamelly tevő cselekedetet várhatunk, az illy jogok az ember' természetén kívül még valami jogos cselekedetet is megkívánván, t. i. szerződést, mely nélkül az ember függetlenségi joga miatt másnak önkényétől szabad, nem is kötelezett annak akaratja szerint valamit cselekedni. Midőn tehát valakit valamiről kérdezzük, az embereket eredeti természeti viszonyaikban szemlélvén, annak nincs kötelessége igazat mondani, mert hallgathat is a' nélkül, hogy jogtalanul cselekednék, ez által jogaink' használásában minket meg nem akadályozván; de ha kérdésünkre felel, már fentebb említett jogunk azt kívánja, hogy ne hazudjon, hanem tudata és meggyőződése szerint igazat mondjon. Az itt mondottaknak felvilágosítá-

sára e' következő példával élhetünk: senkinek sincs természeti eredeti joga mástól kívánni, hogy neki testi segédelmet, például midőn éheznek ételt, midőn szomjuhozik italt nyújtson, mert ez mindenkinek szabad akaratjától függ, és ha segítségemre nincs, midőn minden erőltetése vagy feláldozása nélkül is lehetne, még ez által meg nem sért, eredeti jogkötelessége lévén csak jogom' élésében nem akadályozni; de innen csakugyan senki sem fogja következtetni akarni, hogy midőn szabad tetszése szerint nekünk táplálékot nyújt, testi épségünknek vagy életünknek ártalmas ételt és italt nyújthat, mert ezt cselekedvén már testi épségünk' és életünk' fentartását tárgyazó természeti eredeti jogunk ellen tesz. Hasonlóképen midőn valakit megszólítunk a' végre, hogy tőle a' valót megtudjuk, akaratjától függ ugyan felelni vagy nem, de ha felel, már a' jogosság azt kívánja, hogy igazat mondjon (természetesen feltévé, hogy mondhat is), mert ellenkező esetben lelkünket tárgyazó jogaink ellen, tehát jogtalanul cselekszik.

Igaz az is, hogy senkit igazmondásra kényszeríteni nem lehet, de ebből csakugyan, józanul gondolkozva, azt következtetni nem lehet, hogy tehát hazudni szabad; mert ha ezen ok áll, akkor nem csak az általános, eredeti, hanem a' származtatott, szerzett viszonyban is, akármiféle szerződéseket és kötételeket feltévé, hazudni szabad lesz, az embert arra, hogy igazat mondjon, ha mindjárt tudja és ösmeri is azt, általában nem kényszeríthetvén. Sőt mi több, és a' mire bizonyosan azok, a' kik az említett okkal élnek, nem is gondoltak, ámbár minden állításnak lehető következtetéseit a' tudományban szorosan figyelembe kell venni: minden gondolható szerződéseket megtartani vagy nem, adott szavunk' szentségét megtörni vagy nem, szabad tetszésünktől függene; mert szabadságunknál fogva akármi erőszakot sőt a' halált is elsenvedhetjük előbb, mintsem akaratunk ellen kötelességinket teljesítenők. Az előadott ok szerint a' jog physical erőn alapúl, és az erősebb' jogával egy lenne, egyszerűs mind az is következne, hogy jogom nincs, mert nem kényszeríthetem azt, a' ki jogom' élésében akadályoztat, erre elegendő erőm nem lévén. Ez pedig minden okossággal és emberi érzéssel ellenkező.

Amaz, annak megmutatásául használt ok, hogy szabad a' hazudság, mert t. i. a' hazudság és ennek rossz következményei ellen védő szerrel élhetünk, a' mint a' logicusok szokták mondani, sokat, tehát semmit sem bizonyít. Mert ez okból az következnek, a' mit ezen okkal élők sem akarnának megengedni, hogy valamint a' hazudság szabad, úgy szinte majd minden jogtalan és sértő cselekedet is az, alig lévén sértés, mely ellen védő szerrel nem élhetnénk. Így különösen a' lopást, rablást, megsebesítést, gyilkolást is szabadnak kellene mondanunk; mert ezen sértő cselekedetek ellen védő szert használhatunk, a' mit mégis az okosság sehogy sem javalhat, mely azt kívánja, hogy ott se sértsünk, akkor se legyünk jogtalanok, hol és mikor az lehetséges volna, elegendő physicali erőnk lévén. Tehát ha mindjárt a' hazudság ellen ovó szerünk vagy is, ámbár azzal mindenkor sikeresen nem élhetünk, még is igaz marad, hogy a' hazudság már eredeti természeti viszonyainkat tekintvén sértő, tehát jogképen is tilalmas.

Ama' környülmény, hogy a' kárt, melyet a' hazudság által lelkünkben és ösmereteinkben szenvedünk, tökéletesen meghatározni nem lehet, nem elegendő ok annak megmutatására, hogy a' hazudság jogtekintetből szabad. Mert ebből csak az következik, hogy nem lehet a' kárt, mely a' hazudság által lelkünkben és ösmeretinkben okoztatik, tökéletesen megtéríteni, nem pedig hogy a' hazudság szabad; és már az előadott okban is elösmertetik, hogy a' hazudság által lelkünkben és belső míveltségünkben kárt szenvedünk, tehát elösmertetik a' természetes következetesség szerint az is, hogy a' hazudság jogképen is tilalmas, mert jogunkat sérti. Hogy a' hazudság által lelkünkben okozott kárt úgy megítélni nem lehet, mint a' kárt, melyet külső javainkban szenvedünk, onnan van, mert az illy kár valami belső, érzékiségünk és tapasztalásunk fölött való; de innen azt következtetni akarni, hogy a' hazudság szabad és nem jogtalan, annyi, mint lelkünket és ennek mívelhetését, testünknek és fentartásának utána tenni; a' testi javokról 's ezek' sérthetlenségéről gondoskodni, a' lelket pedig, az embernek e' nemesebb részét minden pártolás nélkül sértéseknek kiténni, 's így háladatlanoknak lenni az okos-

ság iránt, melynek egyedül köszönhetjük a' jog' eszméjét és mind azon intézeteket, melyek általa lételünk' bátorságára feltaláltattak. Ne tagadjuk meg tehát mi jogtudósok bennünk az emberi természetet, ne tegyük ki lelkünket méltatlan sértéseknek, hanem belső meggyőződésünk és ártatlanul megőrzött emberi érzésünk szerint tanítsuk, hogy a' hazudság egy undok és embert lealacsonyító tett, egyszersmind mást jogaiban sértő, tehát nem csak erkölcsikép hanem jogkép is tilalmas, az embereket bár egyedül eredeti természeti viszonyaikban tekintvén is.

Megengedvén azt, hogy általános eredeti jogkötelességünk nincs igazat mondani, hanem egyedül önkényunktől függ hazudni vagy nem, meg nem foghatom, miként lehet származott jogkötelességünk, igazat mondani, és nem hazudni; mert hogy e' kötelesség adott ígéretből vagy már magából a' dolog' természetéből nem eredhet, abból is kiteszik, hogy, ha eredeti természeti jogkötelességünk nincs hazudságtól magunkat tartóztatni, akkor is hazudhatunk, midőn mással szerződésre léptünk, vagy valamelly dolog' elintézésébe bocsátkozván azt ígértük, hogy minden hamisságot félre teszünk, 's igazán a' dologhoz szólunk; és mert az ellenkező állítás szerint minden megbántás nélkül hazudhatunk, akkor sem leszünk sértők, midőn adott szavunkat meg nem tartjuk. Ebből mi következnek? nem egyéb, hanem hogy az emberek adott szavokat megszegni minek sem tartanak, minden kötések és alkuk siker nélkül volnának, és megfosztatnánk olly eszközöktől, mely az emberek' együttlétezésükre, 's egymás közti közösülésükre elkerülhetetlenül szükséges. Azt vitatván, hogy hazudni az emberek közti eredeti természeti viszonyban szabad, akár mennyi kötetést tenénk biztosításunkra a' végett, hogy más meg ne csaljon, mégis célunkat nem érhetnők; mert az ellenfél mindig arra hivatkozhatnék, hogy neki hazudni joga volt, és valóban hazudott is, tehát csak színleg és tréfa gyanánt, nem pedig igazán szerződött velünk, arra pedig, hogy valaki, ígérete szerint valamire köteleztessék, igaz és valódi megegyezés szükséges.

Mind ezekből láthatni, hogy ha nincs is természeti jogkötelességünk igazat mondani, mégis van nem hazudni, tehát a' hazudság

az emberek' természeti eredeti viszonyaikat tekintve is jogtalan és tilalmas. 39.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Történet.

58. *Mémoires de Lucien Bonaparte. Tome I. 1836. Brüsszelben, Haumann nyomtatá.*

A' második kötet még nem jelent meg, de megígértetik, ha az első tetszést nyere. Teljesedésbe megy-e ezen föltétel, nincs tudunkra, és kétségesnek látszik. Az első kötet a' szerzőnek csak politikai pályáját foglalja magában, kezdetétől fogva brumaire' 18-káig, ezt azonban már kizárva. Családjának történetéből csak kevés és ismeretes dolog közöltetik. Ez időszakban nem kis hatással bírt ugyan a' szerző, nevezetesen a' directorium alatt, mint az ötszázas tanácsnak egyik tagja; azon mérséklet mellyet e' helyen, mint előbb a' klubok és néptörvényszékek' előlülője, az ijesztési szakban, a' tartományban, nagy ifjúsága' daczára is tartani 's mutatni tuda, 's kifejtett szónoki tehetségei nincsenek ugyan érdek nélkül, mindazáltal ki nem elégtíti azon várakozást, mellyel Napoleon' testvéreinek mémoiresait veszszük kézbe 's kivált azon testvérét, ki mindig legjelesebbnek 's legtöbb tehetségűnek tartaték, kit sokan erkölcsi hatalma', lélek - ébrenség' és szónoki ereje' tekintetében még ama' fölé is akartak állítani, — 's ki a' köz véleményben még nevezetesebb lön azon testvérenek világurassági rendszere ellen oly sokáig kimondani mert helyben nem hagyás miatt, — kitől ő, míg szerencséje szolgált, mindig távol tartá magát 's megveté a' koronákat, valamint az uralkodásbani részvételt. — Ezen súly csökkent, csekélybedett azonban, mi helyt megtudatott, hogy ezen ellenkezést kevesebbé okozá a' kényuraság' gyűlölése, mint azon nyakasság, mellyel a' szerző vonakodott a' császár előtt nem igaztalanul visszatetsző házasságát ismét felbontani, — 's miután a' republicanus Lucian a' pápától elfogadá a' hercegi címet, mellyet a' császártól nem vett el.

Legérdekesebb idő a' szerző' életében kétség kívül a' 18-dik brumaire. Tudva van, hogy midőn Napoleon az ötszázak' tanácsbani beszédében egészen fönnakadt St. Cloudban,

's a' tereméből hihajtaték 's egészen elvesztett elmeéberséggel a' narancs-lépcsőzet' karzatára bocsátá le kezét és fejét, míg a' gyűlésben zajosan vitaták elfogatását, ő volt, ki őt fölébreszté, magához hozta; 's teremője lön azon erőszakos catastrophának, mellyben mindazáltal Napoleon' és pártjának egyetlen meneke-dése fekvék. — Ezen, utóbb készakarva elidomaltatott és homályba takart esetet, minden megelőző 's követő eseményekkel együtt ugyadni elő, hogy se az igazság, se testvére' híre ne szenvedjen, nagy erőlködésébe kerülhet a' szerzőnek: de annál kíváncsiabban keressük leírását e' munkában, 's kellemetlenül veszszük, hogy a' jövő kötetre utasítottunk. Ez és a' testvérek között utóbb lábra kapott ellenkezés' okai' kimutatásának nehézsége valóban oly nagy, hogy nem fogunk csodálkozni, ha a' második kötetre hasztalanul kellene várakoznunk. E' két tárgyon kívül pedig, ha megjelenik is, kevés érdekest fog mutathatni, mert a' consulság' ideje, melly után a' szerző hamar eltűnt a' színpadról, eléggé ismeretes, — a' köz ügyekbeni részvétele pedig mint minister és követ kevés jutalmat ígér, bár mennyit hozza is magának, mivel nagy vagyona' nagyobb részét, mint mondják, itt szerzé. Mi okból indíthatá a' szerző ezen kevéssé érdekes részt a' világba, nehéz eltalálni, mivel az ez iránti részvétel nem adhat következtetést a' sokkal tartalmasabb második rész' mikép fogadtatására. Talán csak mint szerző ohajta ismét föllépni, 's át kívánná még egyszer élni ifjúsága' idejét, improvizált 's részint nagy szónoki tehetséget mutató beszédeivel. Talán célja volt francziahonbeli republicanus hitsorsosait emlékeztetni lételére, politikai elveire 's így szóval arra, mit várhatnának tőle, ha a' mostani uralkodásmód nem lenne megtartható, ha pártjok lenne győztes 's ha, a' bonapartisták' megnyerhetése végett is, őt ültetnék az elnöki székbe.

Ezen utolsó föltétel némi hihetőséget nyer, ha meggondoljuk, hogy a' második kötet talán az okból is maradt hátra, mivel abban némi eltávozásokat is kellene nyilvánítani azon elvektől; meggondolván továbbá, mennyire eshetik a' Bonaparte családnak nehezére (mint akárkinek hasonló esetben) egész eltűnését a' politikai színpadról szemlélni 's arról meggyőződni, hogy tagjai soha sem

hirtak befolyással és párttal, hogy fényök csak kölcsönzött vala, melly a' kölcsönző csillog' eltüntével elenyészni volt kénytelen; ha a' strassburgi merészlet és azon források' hírére gondolunk, mellyekből olly sok lázadáshoz folyt a' pénzsegítség, mint mondatik, mind Francia-, mind más országokban.

A' szerző Siéyes abbé' nagy tisztelőjének vallja magát, 's mérsékelt republicanusnak 's e' kötetét egy bőven commentált alkotmánytervvel zárja be, mellyet Siéyes mint director dolgoza ki, hogy brumaire' 18-dikán a' 3 évi constitutiót pótolja ki, de a' melly nem volt Napoleon' ínye szerint, noha abból némit meg is tartá (három consult és két kamarát), 's mellyet a' szerző, némelly megvallott nehézségei mellett, most is még az emberi bölcsesség' non plus ultra-jának tart, 's egyre még alkalmazhatónak. — Mint lehetséges az egy olly gondolkozó 's tapasztalt embernél, nehéz megfogni, kivált miután (321 lapon a' brüsseli kiadásban) maga megvallja hogy a' franczia nemzet a' 7-dik évben még nem vala köztársaságra érett 's alig ha akarandja állítani, hogy az, vagy akármely másik európai nemzet arra most is érett. Még kevesbbé magyarázható az általános szavazatjog melletti buzgása, a' proletariusokat beszámítva, mellynek gyors behozását minden alkalommal, 's (249 l.) még Lajos Fülöp királynak is ajánlja. A' megengedett rossz oldalakról, mellyek között mégis némellyeket, mint az előre látható megvesztegetést, elhallgat, azt gondolja, hogy az ajánlott igen bebonyolt, közvetett választásmód által neutralizálható, meg nem emlékezvén mind azon tapasztalásról, mellyek azt, kivált Franciaországban, elvetendőnek bizonyították.

Epen ezen elidegenítő 's félrekapó lelkesedés az, melly a' könyvnek captatio benevolentiae szint ad a' republicanusok' 's kézművesi egyesületek' stb tekintetében, annyival inkább, mivel azt a' szerző' egyéb igen józan és igaz ítéleteivel semmi módon nem hozhatni összhangzásba. Nevezetesen igen logicaillag és éles elmével motiváltatnak nézetei a' rendszeres oppositíók' ártalmasságáról (145 l.), azon rossz fogásról, melly az írlandi unio-billben eredetileg fekvék 's mellynek a' későbbi zavarokat előhozni kellett (170 l.); a' sajtószabadságról 's azon veszélyről, ha az a' napi lapok' féktelenségével egynek tartá-

tik (224 l.); és ezek kárpótlást szereznek azon veszélyességért, mellyel a' szerzőt a' directorium' idejebeli kisszerű cselszövények és pártviták közé kísértük. Ezek által sem Mignet sem Thiers' munkáik nem igazítottak meg lényeges pontokban, és nevezetesen nem vették világ ama' föllázító visszaélésekre 's hűtlenítésekre, a' méltatlan és hűtlen külső politicára, minden köz erény' hiányára, mellyek tulajdonképen okozák a' directorium' megbukását. —

A' szerző' írásmódja, a' mennyire a' külföldi megítélheti, egyáltalában correct és értelmes, tiszta minden bombaszttól. 2.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

59. — „Századunk“ folyó évi 14-ik számában megjelent czáfolatra Kunoss Endre Polgári Magánjoga' ügyében. Kunoss úr, úgy nevezett czáfolata' nagy részében az egykori Bogynéként, ki a' közmondás szerint másról beszélt, ha a' bor' árát kérték, ollyasokkal bibelődik, mik a' dologhoz nem tartoznak, 's miket, ha nemesebb indító okból nem is, legalább rövidség' okáért kihagyhatott volna. Illyenek jelesen először azon minden szakaszban többször ismételt sértegető szavak, mellyekkel engem szegény bírálót, bőkezűleg illet. Ezekre nézve, bocsásson meg K., ha vele csatamezőre ki nem állok, 's neki engedem teljesen a' győzedelmi koszorút. Illyenek másodszor a' rendszer' mi és mi-nem-ségének Georch, Kövy és Szlemenics' munkáik ellen előadott hosszas fejtegetései, ugymint a' mellyek magokban még, sem ezen munkák' rendszerütlenségét, sem a' Marczibányi-alapítványra ügyelő biztosság' ítéletének helytelenségét láthatóvá nem teszik: erre egyéb mód nem levén, mint ezen munkák' rendszer elleni hibáiknak egyenként és okokkal kivított előszámlálása. Illyenek harmadszor az olly állítások' czáfolásai, mellyeket tenni eszembe sem jutott, jelesen a' 4-dik szakban: hogy a' köz, nem pedig a' magánjogot kellett volna a' honi törvénytudomány' első osztályának tenni, és a' 13-ban, hogy K. arról említést sem teszen, hogy I. István a' nyomosabb ügyeket önmaga tanácsa, 's a' nádor' elintézése alá fontartotta, és Kálmán a' törvénykezéseket királyi udvarán kívül tartatni rendelte. Az első állítást t. i. mint mondani szokták, egyenesen újaból szopta, a' másodikra nézve pedig az én bírálatomban épen ellenkezőt mondok, t. i. azt, hogy az általam kijelelt, hajdan divatban volt, törvényszékekről, 's ítélettételekről K. azontúl (praeter v. ultra id) hogy I. István a' nyomosabb ügyeket önmaga tanácsára, és a' nádor' elintézésére fontartotta, és Kálmán a' törvénykezéseket királyi udvarán kívül tartatni rendelte, említést sem teszen, vagyis, hogy a' hajdani törvényszékekről, és ítélettételekről csupán e' kettőt emliti, ellenben a' nádori és kikiáltott gyűlésekről, a' ki-

rályi személyes és delegált bírák általi ítéletteléről azontúl, említést sem teszen. De természetesen, ha itt el nem csavarja a' czáfoló szavait, akkor sem a' Figyelmező' szerkesztőit figyelemetleneknek nem mondhatja, sem engem néhány gorombasággal nem illethet, sem e' kérdést nem teheti: mikép adhasson hitelt a' közönség a' bíráló' több állításainak is? Illyenek végre negyedszer, a' miket czáfoló 12-dik szakában az eredetiség' jelentésére hosszasan mond; mivel mind azokból még nem tudhatni sem azt, mi legyen vékedése szerint eredeti magyar törvénytudomány, sem azt, miért mondja az előszóban egyedül tulajdon munkáját eredetinek, a' törvényünk-ről kijött többiekét pedig csak fordításoknak. — És ezen, szemlélatomást haszontalan szöszaporítások az egész czáfolatnak jó egy harmadát teszik. — De lássuk már annak a' dologhoz tartozó részét.

I. A' magánjognak polgárra, fenyítőre 's bányaira felosztását azon okoskodásom ellen, hogy a' polgári, fenyítő, 's bányai jogtudományok nem csak a' magán- hanem a' közjognak tárgyaira is, vagyis nem csak a' hazapolgároknak egymás közötti jogaira, hanem mind azon fejedelem és hazapolgár közötti jogokra kiterjednek, melyek áthágásának elitélése polgári, fenyítő vagy bányász törvényszékeink elébe tartozik: czáfoló azzal védelmezi; mert, ugymond, a' magánjognak nem csak a' honfiaknak egymás közötti jogai, hanem a' fejedelem és honfiak közötti minden jogok is tárgyai — minden iuris publici írók, ugymond, azt vallván, és a' csupa józan ész is azt hozván magával: hogy közjog' tárgya csak oly viszonyok lehetnek, melyek fejedelem és nép, nem pedig fejedelem és hazapolgár közt állanak. Azonban sem azon iuris publici íróknak neveit elő nem adja, sem a' közjog' ezen megszorított körü ismertetésének valóságát ki nem vivja, sőt, — a' jog' köz és magánjogra osztásának alapja azon különbség lévén, mely az alattvalóknak, hazapolgároknak, egymás közötti, és uralkodójok iránti viszonyaik között vagyon, azon különbség pedig, mely az egyes, és összeseges hazapolgároknak uralkodójok iránti viszonyaik közt létezik, legfelebb is csak a' közjog' további felosztásának alapjául szolgálhatván, — sem ő, sem más soha ki nem vihatja. — Egyébiránt K. czáfolatában elismeri, hogy a' polgári, fenyítő, és bányai törvényeknek nem mely (sőt minden) fejedelem és hazapolgárok közötti jogok is tárgyai; mivel tehát munkája' 46. lapján azt tanítja; hogy a' magánjog azon viszonyon alapul, „melly a' nemzet' egyes tagjait kölcsönös érintkezésbe hozza egymáshoz“; továbbá hogy a' magánjog „a' társas életnek honfi és honfi között törvényszerűleg fönnálló szabályait tanítja“; következőleg a' magánjog' körét a' hazapolgárok' egymás közötti jogaira szorítja; azon következtetésének helyességét tagadni nem lehet, hogy ő a' magánjogot tulajdon ismertetése szerint logikai hiba nélkül, polgárra, fenyítőre, és bányaira nem oszthatta. De továbbá K. czáfolása' 6. szakában, nyilván is megvallja: hogy némely vétkek iránti fenyítő törvények is lehetnek a' közjognak tárgyai, következőleg hogy a' fenyítőtörvénynek köre nincsen a'

magánjog' tárgyaira kirekesztőleg szorítva, vagyis hogy a' fenyítőtörvényt csupán magánjog' osztályává tenni nem lehet. — Ha K. még tovább, főképen hideg vérrrel, gondolkozni fog; bizonyára oly polgári és bányai törvényekre is találnd, melyek a' közjognak, akár mely értelemben vesszi azt, szinte tárgyai. Ha már az itt mondottakat felfogván, egyszersmind meggondoljuk azt: hogy K. czáfolatának 13. és 14-dik szakában a' hajdan divatozott ítélettelétek, 's idézés' és bebizonnyítás' módjainak előadását, jöllehet mindezeknek nem a' fejedelem és egész nemzet közötti viszonyokban volt helyök, mégis a' közjog' történetírásába tartozóknak állítja; továbbá hogy az Álmos' közvezérré választásakor hozott alaptörvényeket, az izzó vas, és forró víz általi próbákat stb. a' magánjog' történetírataiban adja elő, és így azokat magánjog' tárgyainak vallja; minden nótalan történhető sértés' felelme nélkül állítani lehet: hogy K. a' köz-, és magánjog' jelentésére és körére nézve nincsen magával még egészen tisztában, és hogy mind az, a' mit czáfolatában főrendszerének védelmére előhord, nem egyéb, mint egy vízbe esettnek minden szalmaszállhoz kapdosása.

II. A' Polgári Magánjogában eddiglen kitüntetett fő és alrendszerre nézve a' czáfoló megismeri állításaim' valóságát, és csupán azon elenvetések közül, melyeket a' személyeknek rangjok' és szabadságok', vagy mástól függésök' tekintetéből tett felosztásai ellen tettem, némelyekre, jelesen e' következőkre nézve védelmezi magát: 1) Hogy rangokra nézve őket egyháziakra, és hivatalyszerinti országnagyokra is osztja, jöllehet a' rangot születésből eredt állásfoknak mondá. 2) Hogy az egyháziakat 25-dik §-ában különös osztálytaggá teszi, a' 39-ben pedig a' nemesek közé számítja. 3) Hogy 39. §-ában a' papi nemeseket is meg kellett volna említeni, valamint 4) a' zsidóságot is a' jobbágyságtól különböztetni. 5) Hogy a' fejedelmet és törvénytálló képviselőjét, a' királyi fiscust, mint külön rangú személyt ki kellett volna jelelni. 6) Hogy a' szabadság' vagy mástól függés' tekintetéből tett osztályzás alatt az úri hatalomról is szükség lett volna szólni. És végre 7) Hogy az ugyanazon tekintetből osztályba a' hitvesek, és jegyesek erőszakosan vannak beolva. Az első elenvetés ellen azzal védi magát K. hogy a' figyelmen kívül hagyomlat a' rang' ismertetésében a' „születésből“ szó után e' szavakat „és hivatal-viseleésből“ kihagyta. Úgy de, ha K. a' hivatal-viseleésből eredt állásfokat is rangoknak veszi, akkor más hivatalbeli állásfokat is fel kellett volna rangbeli osztályzásának tagjai közé venni, nem csak az országnagyokét és egyháziakét; honnét ismét csak az tetszik ki, hogy a' rang nem alkalmas osztály-alap a' szerző' céljára. A' második ellen azzal menti magát, hogy habár az egyházi személyek nemesek, mégis egyéb nemesektől különböznek. Ez igaz, de szinte az, ugyanazon 39. §-ban általa említett tisztai és helységi nemesek is különböznek a' nemzetségi nemesektől, és még sem tette őket 25. §-ában különös osztálytaggá. Már, akár mit mondjon K., a' személyeknek porságra, polgárookra, szabadadosok-

ra, nemesekre, országnagyokra és egyháziakra osztása csak olyan, mint a' földkerekségéé volna, ha azt valaki Európára, Ázsiára, Afrikára, Amerikára, Polynesiára, és Magyarországra osztaná. A' harmadikra azt mondja, hogy a' praedialis nem-esek a' helységi nem-esek' sorába tartoznak, kik-ről a' nem-esek közt szó vagyon. Azonban ha K. ezen állítását valóban alaposnak véli; még is ta-lán azt, a' mit a' helységi nem-esekről ugyanott tanít, t. i. hogy „a' helységi nemesség egy egész közönséget tárgyz az olyképen, hogy valaki csak azon helységnek lakosává lön, egyszersmind ne-mesi elsőbbségeket is nyert“, valamennyire meg kellene változtatnia. Egyébiránt az én ellenvetésem nem annyira a' papi nemességnek nem emli-tését, mintsem azt illette: hogy a' rang' tekinté-téből tett felosztásban magában meg kellett volna mind a' papi mind a' helységi nem-eseket az or-szágos nem-esektől, ugymint felsőbb ranguaktól, különböztetni; a' mire czáfoló semmit sem felel. — A' negyedikre azt válaszolja, hogy a' zsidó-ság valláskülönbség által van elszigetelve. Én ezt nem tagadom; de innen nem következik, hogy rangja, 's polgári állásfoka más honfiakétól nem különböz, következésképp hogy nem kellett a' rang' tekintetéből osztályban neki külön helyet adni. Az ötödikre azt feleli, hogy rendszerénél fogva, valamint a' tisztí ügyésznek, személynöknek, 's tárnoknak (elfelejté, hogy erről az országnagyok-nál szól) úgy a' királyi fiscusnak sincs az első könyvben helye. Itt már bocsásson meg czáfoló, de a' fejedelmet, ki polgári törvénybe tartozó legki-terjedtebb jogokkal bír, 's kinek mind születésére, mind méltóságára nézve legfőbb rangja vagyon, és a' királyi fiscust, kiben fejedelmünknek pol-gári törvénybe vágó minden jogai összepontosítva képzeltetnek, helyes rendszer szerint a' szemé-lyek' osztálya közül kihagyni, 's azt a' tisztí ü-gyészszel stb. párosítani nem lehet. A' hatodik ellenvetést azzal akarja K. elhárítani; mert a' föl-desúri, és jobbágyi viszonyok törvényeink által lévén meghatározva, a' jobbágy, mint minden más hazapolgár, törvényhatalom, és nem úri ha-talom alatt áll. Itt is megfélejtkezett K. arról, hogy a' porságról szólóban a' jobbágyokat sze-mélyökre és birtokokra nézve úri hatalom alá vetett személyeknek mondja, sőt még a' jobbágy-teleken lakó nem-eseket is birtokokra nézve úri ha-talom alatt állóknak tanítja. De egyébként sem lehet K.' czáfolati állítását törvényeinkkel meg-egyeztetni, még az újabb, 1836. törvény szerint is joga lévén a' földesurnak, úri székén kívül is, némelly esetekben jobbágját megbüntetni, és ki-sebb károk' megtérítésére pusztá földesúri ható-ságával szoritani. Ide járul még, hogy a' szülők, és gyermekek, továbbá az árvak, és gyámok vagy gondviselők közötti viszonyok is meg van-nak törvényeink által határozva, és mégis K. a' szabadság' és függés' tekintetéből tett osztály a-latt mind a' szülei hatalomról, mind a' gyámságról és árva-gondviselőségről értekezik. Végre a' he-tedik ellenvetés ellen a' jegyesekre nézve nem vé-di ugyan magát, a' hitvesekre nézve pedig rövi-den munkájának 51. §-ára utasít; de az, a' mit ott mond, az osztály' alapjának hiányát ki nem

pótolhatja; sőt mivel ott oly függés végett, mely a' szabadságot és önállóságot épen hagyja, és min-den szerződés által az egyezkedő felek között szü-lemlik, a' jegyeseket és hitveseket ugyan a' szó-ban forgó osztályzatba behelyezi, a' más akármí-fele, ha bár társasági, szerződésben egyezkedő személyeket pedig oda fel nem veszi; abból még jobban kiviláglik, hogy a' jegyeseket, és hitvese-ket oda csupán önkényesen tolta be. Általán véve, midőn K. a' rangot, és szabadságot, vagy másót függést czélul tett osztályzásának alapjául vette, úgy látszik, megfélejtkezett a' logica' azon sza-bályáról; mely szerint az osztályalpnak olyan-nak kell lennie: melyből valamint minden szán-dékolt osztálytagokat lehessen, úgy viszont azok-nál többeket ne lehessen következtetni. — És így tehát egészen áll azon állításom: hogy K. munká-já' első kötetében kitüntetett rendszereinek nagy részét nem alkotta, és hogy a' mit alkotott, a' lo-gica' kívánatainak meg nem felel.

III. Azon állításomra, hogy K. csaknem min-den tanításait másoktól, jelesen Markovics és Ke-lementől kölcsönözte, és pedig híven megtartván azoknak botlásait is, azt válaszolja: hogy az ő tanításainak Markovics' és Kelemen' tanításaival minden kölcsönözés nélkül is meg kell egyeznie, mert azokat velök egy kútfőből, a' törvényből, vette, már pedig tagadhatatlan igazság az, hogy quae sunt aequalia uni tertio, debent esse aequalia inter se; továbbá hogy ő azon például felhozott, 's Markovics és Kelemenőt híven megtartottnak követelt, 8 botlást bizonyítás nél-kül botlásnak elismerni nem tartozik. Mivel tehát K. kívánja, ezt itt bebizonyítom. A' kérdéses állí-tások ezek: 1) Hogy Kálmán király a' törvényke-zéseket királyi udvarán kívül rendelé tartatni. Ez botlás; mert Kálmán a' királyi udvarban tartatni szokott ítéleteket, a' mint ezt I-só könyve' 23-ik fejezetének e' szavai: „Judex iniuste causam di-scutiens ad Curiam Regis cum sigillo cogat, sed sine sigillo ad synodum“ bizonyítják, to-vábbá is megtartotta, és egyedül csak pénz, és időkimélés végett megengede: hogy a' felek ügyei-kei az általa felállított zsinati ítélőszék által is el-itéltethessék. 2) Hogy Kálmán király I. Istvánnak adományzásain kívül a' többi királyokéit megse-mmisítette, a' jószágokat koronájához visszaesatol-ván. — Ez is botlás; mert Kálmán I. könyve' 17. fejezetében nyilván mondatik: „Vineae, mansiones, terrae, a regibus quibuslibet datae, per-severent his, quibus dabantur, et permaneant,“ a' 20dikban pedig: „Possessio vero ab aliis Re-gibus (non S. Stephano) data a patre descendat ad filium, qui si non fuerit, succedat germanus, cuius filii etiam post mortem illius non exhaere-dentur.“ 3) Hogy I. Lajos minden nemesi szabad-ságokat egyenlően kiterjesztett a' nemességnek bármilly osztályzatira. Hogy ez botlás, bőven meg-mutatta Kovachich Márton e' munkájában: Tenta-men, quo Jobbagiones Castri veris regni Nobili-bus per Ludovicum I. R. H. non esse exaequatos contra communem opinionem demonstratum ibat. Claudiopoli, 1814. — 4) Hogy csak országunk' alap törvényeivel ellenkező kegylevelek' kiadása tilos. — Hogy ez botlás, bebizonyodik oda füg-

gesztett következő szavaimból: Igy bár mely más törvényeinket kegylevelek által megcsontítani szabadon lehetne. Hogy pedig ezt tenni nem lehet, tanúsítja a' hárm. törvény' 2. részének 11. czime, mely az olyan privilegiumot erőtlenné mondja: „quod vergit in praeiudicium aliorum, vel, quod iuri communi, et constitutioni generali (és valamivel alább, decreto regni nostri) praeiudicare dignoscitur“; ide járulván az 1791-iki 12-ik ágazatnak törvénytörölő hatalomról szóló rendelete is, és a' k. curiának örökösödés, és osztályról 38. végzése. 5) Hogy a' törvényes koru árva, ha gyámnokának ajánlott számadását el nem fogadja, az abból eredendő kárt önmaga köteles szenvedni. — Ez botlás; mert a' gyám' számadásait, az 1715. 68. törvény' tanúsága szerint, az illető előjárásnak köteles benyújtani, és semmi törvény sem létezik, mely a' még nevendék, ha bár törvényes, koru árva gyámja' számadásának elfogadására kötelezné. 6) Hogy az országos neméseknek azon legfelségesb előjogát, mellynél fogva ők a' szent koronának, — melyre a' hárm. törv. 1. és 2. rész' 3. czimei szerint, a' törvényeszerző, és bírói hatalom az országló joggal együtt átvitve vagyon, — tagjai, a' nem sarkalatos előjogok közé számítja. Ezen botlásnak valóságát, úgy vélem, már magának az előadásának szavai kivívják. 7) Hogy az országos, praedialis, és helységi nemességet összekeveri, és tisztí nemességet törvény nélkül alkot. Ez mind a' kettő botlás; az első ugyan, mert az országos nemések' előjogai jelesbek amazokénál, csak az országos nemések lévén részesek a' törvényhozáásban, csak ők birhatván országos nemesi telkeket, 's csak ők lévén vármegyei, és több más jelesb hivatalokra alkalmasok stb.; a' második pedig, mivel olly törvényünk nincsen, mely a' tisztszéknyerést nemességszerzés' módjai közé helyezné. 8) Hogy a' törvénynek Verbőczy' előbeszéde' 6. címében előszámlált feltételeit, és 2. r. 5. címében előadott kötelező erejét egyedül országgyűlési törvényekre szorítja. Ez is botlás; először ugyan, mert nem csak az országgyűlési törvénynek, hanem a' szokásnak, a' községek' rendeleteinek, szóval mind annak, a' mit tagas értelemben törvénynek mondunk, igazságosnak, teljesíthetőnek, szükséges vagy hasznosnak, honunk' alkotmányi rendszerével megegyezőknek stb. kell lennie, és másodszor, mivel nem csak az országgyűlési törvények, hanem a' szokások, községi rendeletek, kegylevelek, 's curiai végzések is, hatások' köréhez képest, szinte nem csak a' honfiakat, hanem az idegeneket, sőt magát az országló fejedelmet is kötelezik. Valóban K. nagy mester, mivel az itt érdekelt, szinte nygazon egy kútfőből vett, állításokra nézve azt is meg tudni tenni, hogy quae non sunt aequalia uni tertio, sint aequalia inter se.

IV. Azon állításom, hogy az, a' mit eredetileg a' szerzőnek lehet mondani, — most dicsőül országló királyunk' történetiratán, és az 1836. új törvényünk' jobbagyságot érdeklő egy két rendelkezésnek előadásán túl néhány igen kétes érdemű, Markovics, és Kelemen-től elterésekből, és csekély számú, minden próba nélkül tett, egy,

részint nyilván hibás, állításokban áll, a' czafoló hallgatással átmenvén, következőleg azt nem rosszszalván, valamint szinte az egyenként előadott elteréseinek és új állításainak száma és foglalata iránt sem téven kifogást, egyedül azon szavaimért támad meg és piszkol, melyekben kijelentém: hogy a' honi jog' ismertetésében előforduló „szabadság és magyar haza“ szavak' ottani jelentésének meghatározását czélszerűnek tartottam volna; mert, ugymond, ezeknek meghatározása nem a' polgári magánjogba tartozik; mintha bizony annak, ki az ő munkájából törvényt akar tanulni, nem lenne szükséges ezen több értelmű kifejezéseknek jelentését addig is tudni, míg ő, talán egy vagy két évtized múlva, honi közjogát kiadandja.

V. Szememre hánnya a' czafoló, hogy munkáját igen gyenge és fölületes dolgozatnak állítom a' nélkül, hogy azt egyetlen egy szóval is igazolnám. Tehát nem szolgálunk arra elégséges igazolásul azon hiányok, melyeket ezen állításomnál tüstént kijelentem? úgy mint, 1) hogy a' szerzőnek tárgyismertetési, definitioi, nagy részint hibásak vagy egyoldalúak! 2) hogy az egész munkában egyetlen egy osztály, szakasz, szegély, vagy szelet sincs, mely az abban czélul vett tárgyat kimerítőleg előadná, úgy hogy néhol annak lényeges részletei is érintés nélkül vannak hagyva. 3) Hogy az egyes jogokat érdeklő tanítások nagy részint pontosan meghatározva nincsenek. 4) Hogy állításait sehol be nem bizonyítja, 's alaposságok' kútfejeit elő nem adja. Mely igazló okaim közül a' harmadikra semmi ellenvetést sem tesz; a' negyediknek valóságát pedig nyilván elismeri, és csupán az elsőre, és másodikra nézve térszen némimű alaptalan kifogást. Az elsőre nézve t. i. azt mondja, hogy vádomat ismét egy szóval sem igazolom: holott példaképen hét, általam hiánysznak tartott, tárgyismertetést névszerint kijelentem; a' mi még is egy szűkkörű bíralatban elégséges igazlás; az illy kijelelés által alkalom adatván, mind a' szerzőnek ellenkezőt bebizonyítani, mind az olvasónak a' bíralat' igazságát vagy igazságtalanságát megítélni. A' másodikra nézve, mellynek egyébként sem alaposságát nem tagadja, sem igazlását nem kívánja, egyedül csak a' például felvett jogtudomány' történetiratának általam kijelelt hiányai ellen védi magát, először ugyan ezen szavaimat: „azon túl — hogy I. István a' nyomosabb ügyeket önmaga tanácsa alá fentartotta, és hogy Kálmán a' törvénykezéseket királyi udvarán kívül rendelé tartatni, — szerző úr említést sem teszen“, a' mit már fenn megmondtam, ellenkező értelembre csavartván; azután pedig azt vitatván, hogy a' hajdan divatozott itélettétel, idézés, és bebizonyítás' módjainak előterjesztése nem a' polgári magánjog' történetiratába, mellyet ő a' bíralt kötetben egyedül előterjeszt, hanem a' közjogéba tartozik. — Azonban ezen vitatását azon ismertetéssel, mellyet a' polgári magánjog' történetének ad, 's melly szerint az azon változásoknak összesége, mellyeket hazánkban a' törvénykezés alkotmányunk' kezdetétől fogva a' jelen időköz szenvedett, meg egyeztetni nem lehet, és pedig annyiaval kevesebbé, mivel minden követelt egyedüli rendszeressége

mellett, polgári magánjogi történetírában több olyanokról is szól, mik a' hajdankori ítélettel, idézés, és bebizonyítás módjait illetik, például I. István alatt a' királyi tanácsbani ítélettelekről, a' pecsétküldés általi idézésről, és az isteni ítéletek, jelesen izzó vas, és forró víz általiak, divatozásáról, Kálmán alatt a' törvénykezésnek királyi udvaron kívül tételéről, I. Károly alatt a' forró víz, és izzó vas' bírálatainak megszüntetéséről.

És ezekből világosan kitetszik, hogy bírálatom Kunoss ur' munkájában alaptalanul semmit sem rótt meg 's mert őt a' fő dologra, ugymint nyelvére, és helyesírására nézve, illőleg megdicsérem, és mind azt, a' mi munkájában eredetileg magáé, hiven előszámláltam, de még rovásaimat is kimélettél, minden szenrélýsértő kiejtés' gondos elmellőzésével tettem; azon tökéletes benső meggyőződéssel rekesztem be feleletemet, hogy bírálói köteletségemet minden részről pontosan teljesítettem.

Egyébiránt engedje meg K. hogy e' feleletem alá is elébbi siglátam iktassam. Lám ön annyira tönkre tett czáfolatában, hogy majd szégyellenem kellene magamat, ha nevemet, kívánsága szerint, fölfedezném. De talán azért is jobb lesz önre nézve ha csak 40 maradok, mert sokan a' bíráló' tekintetét is számba veszik ám, ha valamely munkát meg akarnak venni; és talán nem hibáznék, ha azt mondanám, hogy az én, bár ön által annyira lealázott, nevem bírálatom' hatását, sokaknál, jó formán nevelné.

40.

Magyar tudós társaság.

60. — A' m. t. t. mint a' maga idejében jelentettük, új academiai évét november' 20. kezdvén, martius 12-dikéig tizenhárom kis gyűlésben folytatta dolga. D. Vállas Antal r. tag' székfoglaló előadásának tárgya ugyan akkor említve volt. Azóta Guzmics Izidor r. t. a' művészeti, 's különösen a' színészeti nyelvről terjeszté elő tudós értekezését; Szlemenics Pál r. t. a' félretételhető és megerősíthető esetekről írt, hazai törvényeink szerint; Podhradzky József I. t. Káldy Györgyről mint egyházi szónokról értekezett, 's gróf Esterházy Miklós nádor' életéről: ismét D. Vállas Antal r. t. az erő-egyközénnyről —, 's mind ezek, Szenczy Imre' értekezésével C. C. Sallustius' erkölceiről, a' Tudománytárban fognak a' közönség elébe terjesztetni.

A' társaság' költségein kiadatás végett beküldött 's vizsgálat alatt volt kéziratokhoz ez idő alatt hat járult, 's közülök hét elmozdítot; ellenben Pólya József I. t. természettudományi műszotanja, Hradnay Ferencz' Számolási segéde helyben hagyást nyertek; Gegő Eleknek az academiához intézett tudósításához pedig moldvai utjáról, toldalékul elfogadtatott a' moldvai k. anyaszentegyház' állapotjának rajza a' XVII. század' első felében Bandin Mark egykorú író után.

Döbrentei Gábor r. t., mint a' régi magyar nyelvemlékek' szerkesztője, a' csornai convent, Sopron vármegye és városának általa a' múlt

ősszel megtekintett levéltáraikról tett jelentést, 's az említett convent' részéről nyolcz, XVI. századbeli magyar írat', Sopron városától pedig negyvenhat level' hű másait adta be, kedveskedésképen. Ugyan ő, ez utjában gyűjtött nemelly Vas és Sopron megyei tájszavak' jegyzékét nyújtá be; Sárváry Pál I. t. pedig észrevételeket a' mathematicai műszótár' több cikkelyeire, melyekre a' nagy szótár' szerkesztése körül figyelem leszen.

Podhradzky József I. t. figyelmeztetésül, a' külföld' táraiban létező, hazánkat illető iratok' lajstromát terjeszté elő, melyre a' magyar történeti kútforrások' leírása körül, a' maga idejében tekintet lesz.

A' berlini kir. tud. academia 's a' cseh kir. tud. társaság folytatólag, legújabb évkönyveiket küldék be; a' lizbonai portugál királyi academia felszólítá academiánkat vele kötendő viszonyok iránt; az angol „record commission“ pedig az országos költségen nyomtatott 's eddig 105 kötetet tevő angol régiség-, törvény- és oklevélgyűjteménnyel kedveskedett; mellyről bővebb tudósítás' adása a' titokokra bízott.

A' könyv-, kézirtattár és pénzgyűjtemény e' rövid idő alatt is becses öregbédéseket von a' hazafiak' részvéte által, mint az a' politikai hírlapokban koronként megjelenő értesítésekéből tudva van. Különös említést besztercebányai prof. D. Zipser C. A. érdemel, ki a' természetiek' tárát egy, a' magyar haza' földismeretére szolgáló, maga által szedett és rendezett ásványgyűjtemény' első századával nevelte, annak folyvásti szaporítását igérvén. A' gyűjtemény, midőn fel fog állítani, a' kedveskedő' neve alatt mindenkor külön választva fog őriztetni.

— A' VII-d. nagy gyűlés által, 1836-ban kitűzött törvénytudományi kérdésre (Honnan vette eredetét törvényeinkben az ősi javak' elidegenítésének korlátozása? mikép gyakoroltatott az orszakonként? 's a' polgári társaságra nézve általában mik voltak annak hasznos és káros következései minden oldalról?) martius' 19-dikéig mint határnapig négy pályairat érkezett; az ugyan akkori természettudományi jutalomtételre pedig (Készítessék bármelly, magyarországi, hozzákapcsolt tartományokbeli, vagy erdélyi terjedelmes vidék' természettudományi leírása!) egy, mellynek tárgya hazánk' Kárpátnak természettudományi leírása. A' jelen köz inség okozta körülmények' következtében a' mélt. másod elnök gr. Széchenyi István ur' rendelkezéséből, a' társaság' gyűlései, utóbbi intézkedésig, föl lévén függesztve, az említett pályairatok, jeligés levelekkel együtt, tizenegy r. és I. tag' jelenlétében, a' titkok által az academia' 's két tag' pecséteivel egy nyalábba lepecsételtettek, 's tisztügyre vételeg, a' levéltárnoknak adattak őrizés végett.

Figyelmeztetés. Jóakaró olvasóink meg fognak bocsátani a' múlt kétheti megakadásért. Tudva van Budapest' köz insége; az félbe szakasztott mindenemű munkásságot: alattunk sülyed a' föld, 's feletünk inganak a' háztetők. Azonban kevés nap múlva, igérjük, rendben leszünk.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Április' 3. 1836.

14. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Természettan. Tscherner' természettudományának II-d kötete, Bugától. — Encyclopaediai folyóirat. Tudománytár, 1837. IV. — Külföldi literatura. Köz egyházjog. Hermes' ügye. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Természettan.

61. *Tapasztalati természettudomány (Physica).* Tscherner Boldogbúl fordítva Bugát Pál által. II. kötet. Budán, a' m. kir. egyetem' betűvel. 1837. n. Brétben 188—460 l. Ára a' két kötetnek 6 kőre metszett táblával csinos borítékba fűzve 2 ft. 24 kr. cp.

A' munka maga, Németországban köz kedvességet nyert. A' szerző, kinek célja a' természettudomány' főbb tapasztalatit, könnyű előadás által a' nagyobb publicummal is megismertetni, sőt ha lehet megkedveltetni, mindent követett el, hogy eme' dicséretes céljának minél tökéletesben feleljen meg. 'S valóban, ha a' tudományt egész kiterjedésében, minden tapasztalati 's lehozásával, képzeljük magunknak, nem lehet nem bámulnunk a' szerző' ama ritka önmeztagságát, minél fogva, mellőzve a' beavatottnak legérdekesebb részeit, csupán csak azt emeli ki, mi az ő publicuma' szükségeinek felel meg. Értetni 's becsülni fogja ezt, ki a' természeti tudományokkal közelebbről ismerkedett meg, ki tudja, hogy illy nemű népszerű munkák, nem

csak előadásra, hanem sokszor tartalomra nézve is végtelenül különböznek 's különbözőniök kell amazoktól, melyek a' tudomány' felebbvitelét vagy terjedelmét 's kimerítő előadását tárgyzazzák.

A' munkának, ha publicumát tekintjük, célirányosságáról, köztünk szó sem lehet. De más fontos kérdések támadnak. Először volt-e nekünk szükségünk illy könyvre, 's azután, mely sikerrel járt el a' fordító e' könyv' magyarra tételében?

Fordító előszavában, mellyel e' második kötetet nyitja meg, a' szóban levő tudománynál nemzetünknek szükségesebbet nem ismer. Rec. ebben szívesen fog kezét azon hozzáállással, hogy ő itt nemzet alatt nem csak a' nagy publicumot, hanem tudósainkat 's tudós intézeteinket is érti. A' természettudomány Németországban még ezelőtt néhány esztendővel majdnem kirekesztőleg a' tudósok' birtokában volt. Később terjedett el a' közép osztályban 's úgy látszik, ma már befoly a' közéletbe is, de minden bizonynyal a' természetbe 's öszművészetbe. Nálunk ellenben nem csak ilyen befolyásnak semmi nyo-

ma eddig nincs, de tanító intézeteinkben is, gyakran megvallani kénytetünk, hogy általában e' tudományok alig taníthatnak is. Rec. e' különös 's minden esetre káros tünemény' okait mélyebben vizsgálni itt helyén kívülinek tartja; el nem hallgathatja azonban, miképen a' vád nem kis része a' mi lelki hanyagságunkat illeti. Mert hiszi, hogy valamint külső ösztön, úgy a' műveltség' fokozatán gyakran önérzet 's önakarat által is emelkedhetni. Hogy, így lévén a' dolog, leginkább olly könyvre volt szükségünk, melly kifejlődő elméknek szolgálhat táplálékul 's így életet, érzést 's akaratot önt ifjádó nemzetünk' keblébe, miután ama' külső ösztön, az anyagi jóllét, különös polgári viszonyainknál fogva, míg értelmesség köztünk jobban nem terjed el, legnagyobb részint elesik, ez olly tagadhatatlan 's következményes igazság, hogy rec. előzve bátran hiszi mondhatni, mikép „gyümölcsseiről ismerenditek meg.“ Rec. felteszi azonban, hogy azok, kik az iskolák' igazgatásába befolynak, a' jobbat és célírányosbat látva 's megismerve, mint kell is, kiiktatják majd Horváthot és Tomcsányit idejökön túl gyakorlott jogaikból, mert ezen összemunkálkodás nélkül minden írói igyekezet a' tudományok' mezején mintegy nyomtalanul tűnik el. Úgy is a' jelen könyv szépen illik tanítási rendszerünkhöz, mi szerint a' physica' mathematicai része kisebb intézetekben a' mathesis' professora' tanítási körébe esvén, hátra marad az, mit e' könyv ritka világossággal, habár csak alapvonásokban, ad. — Mind ezt előre bocsátva, rec. bátran mondhatja, hogy illy könyvre igen nagy szükségünk volt.

A' második kérdésre, melly a' fordító' nyelvét illeti, bajosabb a' felelet. Minden kifejlődő literatúrában ingtag a' nyelv' gyakorlata 's kétfelé szakad a' nyelvtudósok' seregére. Az egyik felekezet eszméleti utón indulva alkot nyelvet, néha a' megállapított szokás ellen is, kivált ha úgy találja, hogy, az egyes szokás közönségesebb szabályokkal ellentétben áll; a' másik makacsul ragaszkodik a' historiaihoz, eltérést és újítást nem tűrve. Rec. legjobb 's legtökéletesebb nyelvetnek vallja azt, melly minden fogalom' 's viszony' kitételére külön és csak egy szóval bír, melly egyszerű fogalmakat egyszerű, összetett 's lehozottakat a' szerint összetett 's

hajlított szavakkal tesz ki. Minél fogva az illy nyelv szemlétemást valódi képe volna a' gondolkodó észnek, 's ennek, feltéve hogy az egyszerű fogalmak 's viszonyok mind ki vannak találva, mozgásban határt 's korlátot nem szabhatna. Másfelül pedig meg kell valania, miképen az érintett fogalmak 's viszonyok még nincsenek tisztába hozva, a' mint-hogy philosophiánk is, mellyen szükségképen alapulnak, napról napra új alakot nyer; minek következtében akkor sem járhatnánk el biztosan, ha íróasztalunknál ülve, egészen új nyelvet akarnánk alkotni. Látjuk ugyan e' rendszer 's egység utáni törekvést mindenhol és mindenkor, a' legdurvább századokban úgy, mint philosophiai idünkben, a' legműveletlenebb nemzeteknél nem kevésbé mint a' legpallérozottabbaknál, a' nélkül-hogy tetemesb megközelítéseket vehetnénk észre. Látjuk, miképen legnagyobb dicséretet aratnak, nem kik a' nyelvet eredeti 's egyedül észszerinti, de talán soha meg nem közelítendő, rendszerére 's egységére törekedtek visszavinni, hanem kik új fogalmak' kitételében azokat választották, mellyek a' nyelv' egyes szokásaival leginkább egyezének meg. Ezen szempontból indulva, melly csak úgy helyes, ha lelki lomhaságunk sebesebb mozgást nem enged, fordító' némelly újításait merészbeknek mondhatni. A' mi az idegen szavakat illeti, mellyek' felvételére Europa' műveltebb nyelvei olly alkalmasok, rec. is azt hiszi, hogy úgy a' mint vannak, kivált ha a' szótagok mint némelly gondatlanabb íróinktól, ott is hol nem kell, megnyújtatnak, szép nyelvünkkel soha egygyé nem lehetnek; de úgy találja, hogy más nemzeteknél nem nyertek minden változás nélkül polgárjogot, 's hogy nálunk is sok idegen szó homosódott meg, miután egyik részétől megfosztatott vagy változást szenvedett, mint a' következők: cél, finom, rím, vers stb. úgy, hogy a' fő dolog azon változtatások' kitalálásában látszik állani, mellyek a' külföldi elemet legalkalmasan elborítják.

Ezt előre bocsátván, menjünk által fordító' némelly egyes kitételeire:

Á z b a r c s a: Infusionsthierchen. A' szó' származtatása ez: Áz(ik), Bar(om) és a' kicsinyítő képző: csa, cse. Minthogy a' dologról teljes fogalmunk még nincs, betű szerint kénytetetünk fordítani. Fordító, mint mások is

az ige' legrövidebb hajlítási esetét veszi törzskül (az ik-eseknél az ik-et mellőzve) hihetőleg azon okból, mert valamint a' napkeleti nyelvekben, úgy a' miénkben is, ez eset néha a' rokon főnév' formája is egyszersmind. Bar neki = állat, Thier. Hogy bar om mást tesz, kiki tudja.

Bökölő: Scorpio (mivel farkával bökö és ennek következtében öl). Bökölő a' lándzsa, a' tör is stb. Illyeneket azonban nem ritkán a' legműveltebb nyelvekben is találunk.

Csillagkép: Constellatio, Sternbild. Meg van már a' csillagzat, kivéven, ha ezt csupán az állatkör' (fordítónál következtetesen: barkör) jegyeiről vesszük, mire semmi szükség.

Csillagösme: Astrognesia. Nem sokkal hosszabb a' csillagismeret, és csillagismerés.

Deléj: Magnes. Ford. a' 247. l. ezt mondja: „Honi nyelvünkön azért nevezzük a' mágnesset (melly nem a' mi szavunk) deléjnek, mivel azon különös tulajdonnal bír, hogy egyik sarkával délnek, a' másikkal pedig éjszának fordul; honnét a' deléj szó dél és éjszák szó' gyökeiből állott össze, a' dél szót a' jobb hangzás végett rövidítvén meg, mire annál nagyobb jogunk volt, hogy a' dél szó a' származékokban megrövidedik.“ — Mi a' mágnes magában? nem tudjuk, főtulajdonságát ellenben mindnyájan ismerjük. Ha az összetétel' közelebb 's általánosabb szabályát nézzük, deléj annyi mint: a' dél' éje = meridiei septentrio vagy nox. E' szabályt követé ford. legmerészebb összetételeiben is, millyenek a' már említett ázbarcsa, barkör, stb. A' görög 's deák magnes magnesiait tesz, 's a' dolgot magát éppen nem fejezi ki.

Esettehatlat, Hasontehátlat: Analogia. E' szó tehátlatni szokatlan, de nem rossz. Értelme ez: inferre, schliessen; hasontehátlat mint hasonszenv, stb. Feltéve, hogy a' tehátlat áll, rec. különbséget tenne az esettehatlat (inductio) és hasontehátlat (analogia) közt. Az első egyes esetekről minden lehetőre, a' másik egyik rész' hasonlóságáról az egészre tehátlat.

Év, foros: Tropisches Jahr. A' foros a' forog' gyökéből van származtatva. Rec. úgy hiszi, hogy a' föld tengelye körül forog, a' nap körül pedig kereng. Ennél fogva vol-

na kerengőév = tropisches Jahr, mint iróasztal, varrótű stb.

Forkör: Wendekreis. Következtetenség. Ha for annyi mint revolutio, Umlauf, nem tehet egyszersmind elhajlás' (declinatio) változtatását is.

Habozások: Perturbationes. Megvan már a' háborgás és háborgatás.

Hang, kettőztetett: Combinationston. A' kitétel nem elég szoros. A' Combinationston inkább csatlakozó hang, mert a' főhanghoz csatlakozik.

Hurecz: Schweif (des Cometen).

Ímám, berzes ímám: Electriche Indifferenz. Mi ez az ímám?

Kétköztiség: Interferenz. Az angol szó interfere; 's (e' tünemény' feltalálója angol volt) annyit tesz, mint összekocczanni, bele elegyedni. A' tünemény egynemű sugarak' találkozásából áll, tehát inkább sugártalálkozás.

Kettedes(hang): Septime. Miért?

Külöm: Vorzug!

Leb: Meteor. A' mi lebeg, mozog. Innen van levegő is, mert csak mozgás által észrevehető.

Nész, („nézesznek kellett volna lenni, de a' nézeszből van összehúzáva“): Perspectiv. Gyanítható, hogy inkább nézeszköznek kellett volna lenni. De nem fér össze a' mindjárt reá következő nésztan: die Perspective.

Pat (?): Spathum.

Rán, elhajló v. elhajlási: Declinations-Compass. „Ránnak nevezzük, mert az éjszák és dél' irányát mutatja; melly szó az irány szóból, az erényből alakított rény szó után, készítettett, egyszersmind a' rándulni, rángani szók rán gyökét is értvén, mivel ezen eszköz sarkaival bizonyos irányok felé rándul, ráng.“ De ekkor a' mágnesset kelle ránnak nevezni, mert e' bizonyos irány felé rándulás nem kizáró tulajdona a' compassnak.

Részmozgony: Theilmaschine. Inkább osztó mozgony, ha csakugyan meg kell tartani a' mozgonyt.

Rozsdainga: Rostpendel. Itt Rost nem rozsda, hanem rostély.

Sugár, haladó: Radius vector. Talán: vezető sugár.

Tapal: („mintegy tap-odásnak alja“): Nadir, Fuszpunkt.

Igen nevezetesek a' következő, legnagyobb részint mathematicai, kitételek: Biztan: Mathesis. Elmély: Philosophia („összehúzza az elmével m-ély-kedni-ből“). Csapongó: Cometa. Erőközegegyenget: Virium parallelogrammum. Fekmentes, fekirányos: Horizontalis. Harmaglat: Triangulum. Hatal, hatalom: Potentia (math. ért.). Körkör: Ellipsis. Közegyeneg: Parallelogrammum. Kúpoldal: Parabolicus. Lantcsillag: Leyer, e' helyett Lantcsillagzat. Merike: Meniscus „mert meritni lehetne.“ Moztan: Mechanica. Térime: Volumen. Tevet: Factum. Tükör, kúpszeges: Hyperbolischer Spiegel. Válkony („váltakból van készítve, mely téglát teszen“): Parallelepipedon. —

A' fő bolygók' neveit így adja fordító:

Mercurius	Hírnök,
Venus	Hölgy,
Tellus	Föld,
Mars	Hős,
Jupiter	Égúr,
Saturnus	Övöncz,
Uranus	Végör,

Illy néha merészebb kitételeket kivéve, a' műnyelv általában világos, szabatos, összefüggő; az előadás legnagyobb részint tiszta és folyó. De a' legmerészebbekhez is könnyen hozzá szokik az olvasó, ha kedve van a' dologgal megbarátkozni, mi hogy minél többekkel történnék, rec.' egyik leghőbb óhajta.

60.

Encyclopaediai folyóirat.

62. Tudománytár. Közrebocsátja a' m. tudós társaság. Új folyam, első év. Második kötet, második füzet. 1837. Budán, a' m. k. egy. bet. n. 8r. Értekező rész: 171—323 lap; literaturai rész, 387—493 l. (négy illy darab' ára 4 ft. v. linen 6 ft. cp.).

Igéretünkhez képest, legközelebb adandjuk az értekező szakasz' részletes ismertetését: itt a' literaturaiét fejezzük be. A' minap megkezdett Orosz literaturának (Figy. 144. szelet) berekesztése adatik. Ebben egy tengeri regény említetik, angol és francia példányok után; egy népdalgyűjtemény, mely Kis- és Vörös-Oroszország' dalait foglalja magában, 's mondatik, hogy e' népi dalok a' nagy-oroszországiak által lassanként kisso-

ritatnak, úgy hogy már csak Podolia 's Volhyniában élnek. Oszlanak történeti, menyekzői 's szerelmi énekekre: amazok közül a' legrégibbek a' XVII. százból valók. A' fordítók jobbára francziából dolgoztak, most németből is, jól rosszul választva. Wachler' ismeretes literaturai kézikönyvének első köteté jelent most meg — 's hogy már ilyen is kell a' moszkáknak, becsületjökre válik. A' historiára nézőleg, egy pár régibb krónika látott világot, 's Ustrialow szpétértvári prof.' orosz története, mely már nem csak az orosz birodalom', hanem az orosz nép' történeteit is adja. Nadeschdin prof. az orosz történetek' íróiról értekezett, 's ezek közt dicséri Bayer, Müller és Schlöztzert (ezt Nestor' túlbecsléséről vádolja), Karamsint előadási tekintetben, 's mint útmutatót, Polevoit mint elfogulatlan gondolkodó főt. 'S kikél azon újabbak ellen, kik a' Nestor előtti négy századot kitörölnék a' historiából.

A' criticali vázlatok először is nyolcz, többnyire classica becsű historiai munkát ismertetnek, kétféle cím alá sorozva: történetírás és történettudomány (e' szavak mást és mást tehetnek, ha eredetökre visszamegyünk, de alkalmazásokra nézve itt el nem tud ref. igazodni). Hármát, u. m. Schlosser' remek munkáját a' mult század' történeteiről, Wachsmuth' europai erkölcstörténetét és Klübertől az új Görögország' historiáját, olvasóink még tavali első félévi Figyelmezőnk' 2. 3. és 22. számaiból ismerik némileg. Nagy fontosságú Capefigue' „Histoire de la réforme, de la ligne et du règne de Henry IV. Par. 1835. 8 k.“ munkájának, bár rövid ismertetése. Francziaországban a' történeti tanulmányok tizenöt év óta élénk fejlődést mutatnak, örvendetes jeléül egy jobb jövőendő' lehetőségnek — mint ref. megjegyzi — „mert hol még a' komoly, hív 's szabad historiai vizsgálatnak 's szabad kinyilatkozásnak útja nyitva áll, nincs ok a' csüggedésre“; 's mióta Thierry e' szellemet leveleivel (lettres sur l'histoire de France) fölgerjeszté, nem mult év, mely új források' fölfedezése vagy ismertek' használásával a' francia literaturát nem gazdagítá. A' legszaporább írók közé, e' pályán, Capefigue tartozik, mint ki tíz év alatt, egyebeken kívül, harmincz kötetet írt, historiai tartalmút. Szorosan tekintve, e' munkák a' szerzőről levő közvéleménynek nem felelnek

meg: de emeli becsőket szerző' körülményeinek szerencsés szövődése. Ő ismeri a' XVI. és XVII. századbeli minden ide tartozó francia's latin iratokat, a' gúny- és magasztaló verseket, réz- és fametszeteket, mellyek a' percz' indulatait olly híven tüntetik ki; 's előtte megnyitlak, levéltárnoki útiban, Francia- és Spanyolország' és Florencz' levéltárai. De ő roppant készülleteit nem elég nyugalommal dolgozta fel, 's annyira hirtelenkedék, hogy még előadása is, távol a' francia illy nemű munkák' külső tökélyétől, közönségesnek mondathatik. Figyelmet érdemlők a' rec. e' sorai: „Általában dicsérnünk kell Capefigue' oppositíóját azon philosophiai bánásmód ellen, mellynél fogva az elmúlt korok' története egy későbbi, egészen különmemű időszak' nézetei után bíraltatnak meg, a' helyett hogy a' korok' teljesülését (?) az ön idejőkbeli szükségek 's eszmék szerint magyaráznók. Egyetemi nézetei helylyel helylyel igen világosak 's az életből merítvék. Akármit mondjunk: minden idő' political életében bizonyos lényeges perczenetek fordulnak elő, mellyeket csak az tud valódilag méltatni, ki hatását az életben tapasztalá. A' historiában fő dolog kivált azon arány' helyes kitüntetése, mellyben az egyének' (egyedek' vagyis individuumok') szabad munkássága 's a' political elemek' és viszonyok' kintető (olv. kénytető) hatalma, a' történetekhez állanak. A' „hogy“ és „mi“, fő perczeneteiben, az előjáró történetek' ellenállhatlan befolyása által határoztatik meg.“ Egyébiránt rec. szerint a' szerző a' franciaországi reformatioi küzdeleket fonákul tekintí nemesség és polgárság közti vitáknak. Ez is, az is mind két részen igen egyformán állt; hanem valának azok némelly nagy családok' vitái, kik a' becsületvágy' pályáján versenyeztek egymással, millyen a' Bourbon-ház 's még inkább a' Chatillonék valának, kik a' reformatio' szellemi 's anyagi hatalmában keresének szövetségest a' lotharingi család' francia ága ellen. 'S e' családokhoz szövetekezett aztán a' nemesség is úgy, mint összeköttetései 's érdeke épen magokkal hozzák. IV. Henriket szigorúan ítéli szerző, a' mi helyes, de igazságtalan ellene, midőn országlásától még a' népszerűséget is megtagadja. A' nevezetes Bertalanéjt Mackintosh és Raumerrel együtt

nem hideg political számítás' szüleményének, hanem egy, különféle hatások és viszonyok által előkészített 's egy rendkívüli veszelýes perczben rögtön megérlelt catastrophának tekinti. — Vaughan Róbert' Stuart-ház' uralkodása' történeteinek (Memorials of the Stuart Dynasty. London, 1831. 2. k.) ismertetésében érdekeltetik azon, most közönséges összehasonlítása az angol és francia forradalomnak, melly lefolyásában hasonlíta ugyan, mert a' korlátlan monarchiát itt is, ott is publica, ezt katonai zsarnokság Cronwell és Napoleon — majd restauratio követte II. Károly és XVIII. Lajos alatt, 's ezt III. Vilmos és Lajos-Fülöp által alkotmányos monarchia: de eredetők különböző, mert Franciaországban az pusztán polgári szabadságot irányzott, midőn a' britteknél a' vallási szabadság vala egyszersmind a' polgárinak is elesztője, 's a' Stuart-ház, mint a' catholicismus' és korlátlan fejedelmi hatalom' képviselője veszté el kir. széket. 'S szerző leginkább a' vallási pártok' befolyását a' mindkét szabadság' kifejlődésére igyekszik kitüntetni. — Egy bővebb czikkely a' harlem-mainzi vitát tárgyzaza a' könyvnyomtatás' feltalálása' ügyében, név szerint Schaab, Scheltema és Wetter' ebbeli legújabb irataik' fonálán (Die Geschichte der Buchdruckerkunst durch Johann Gensfleisch, genannt Gutenberg zu Mainz, von C. A. Schaab. Mainz 1830—1. 2 k. Ennek bírálata Scheltema által. Amsterdam, 1833. Kritische Gesichte der Erfindung d. Buchdruckerkunst durch J. Gutenberg zu Mainz, von J. Wetter. Mainz. 1836). A' kérdés most sincs eldöntve, mert minden eddigi vitatói, 's a' legújabbak is, nem annyira az igazságot, mint előre feltett vélemény' 's egyes városok' becsülete' védelmét revék czélul. Egyébiránt suum cuique. Az eddigi vizsgálatok után a' németalföldieké az elsőbbség, a' mennyiben ők már 1440 előtt nyomtattak xylographált iskola-, imádságos és képes könyveket — 's ki hinné, hogy ők ne próbálgatták volna a' nyomtatást szétszedhető betűkkel is? 's hogy Gutenberg egy fertály század múlva, minden más, fokonkénti haladások' segedelme nélkül, maga találta volna fel hirtelen a' tündér mesterséget? Sőt öntögette amott Koster is a' maga betűit; de az első sikeres és következetes lépések csakugyan Mainzban tétettek, itt nyomtatott rájuk a' bevégzési pecsét, itt oldat-

tak fel a' legnehezebb e' tárgybeli feladások, úgy, hogy a' könyvnyomtatás' kiképzése és terjesztése' fénypontját csakugyan itt tisztelhetni.

A' neveléstudomány czikkelyben dicsértetik, Hoffmeister Károly' e' nevezetes munkája: *Romeo, oder Erziehung und Gemeingeist, aus den Papieren eines nach America ausgewanderten Lehrers. Essen, 1834. 3 k.;* paedagogiai regény, mely a' legnyomósabb tudomány' elveit mintegy az élet' tarka fordulatihoz csatolva nyújtja. Lángoló hon-szeretetet leheli azt által, gazdag tapasztalás rakta le abba kincseit, bölcs nézeteket az életről, emberi szellemről és nevelésről, értekező, vitakazó vagy beszélgető formában. Mi az iskolai szerkezetet illeti, egy népszerű ember- és polgármívelés' eszképe állítatik fel, melyben nem annyira régi's új nyelvek, mint természet-, mennyiségtudomány, történet, anyanyelv, lélek- és testtudomány a' bölcselkedéssel egyetemben, mint a' műveltség' leghathatósabb eszközei uralkodjanak, illő tekintettel a' művelési lépésekre, a' gyermek 's ifjukur' kíváncsi 's foghatóságira. — Fischer Gottlob (*Die falschen Erwartungen von der Wirksamkeit der Volksschulen. Eisleben, 1835*) az iskolai tanítás' elégtelenségére figyelmeztet ott, hol az, erkölcsi neveléssel nem párosul, 's így van főkép a' szegény, 's nem ritkán gonosz erkölcsű szülőknél. Ezeknek gyermekeire, u. mond, a' jelen iskolai rendszer mellett az ész- és szív-mívelésre csekély vagy semmi a' befolyás. Állítatnának fel tehát ügyefogyott 's erkölcs-telen szülők' gyermekei' számára köz nevelő intézetek, melyekben ezen, a' szerencsétlenség' sorvasztó karjai közé dőlhető ártatlankok, nemzöiktől elkülönözve, jó erkölcsű, munkás, szabályos, szóval józan szorgalmas élethez szoknának, 's belőlök ügyes, szorgalmas és erkölcsös kézművesek és cselédek lennének. — Herbart (*Umriss der pädagogischen Vorlesungen. Göttingen, 1835*) a' lélektanra építé neveléstudományát, de tapasztalati készséggel és iránnyal. Dicsértetik. — Heinsius Tivador (*Verhaeltniss der Moralitaet zur Intelligenz in der Paedagogik unserer Zeit. Glogau, 1835*) a' negyven évi iskolai férfiu is úgy látja, hogy az értelmi műveltség az erkölcsi élébe rugtatott. Ő ez észrevétellel nem az értelmességet kívánja vádol-

ni, de hathatósan emlékeztet, miképen az ész az erkölcsi erő' együtt-munkálkodására annyira szorúl, hogy e' nélkül az emberiségre üdvösséget nem árasztthat. 'S ez együtt-munkálkodást csupán és egyedül csak józanon szabályzott házi erkölcsi nevelés szerezheti meg. Élénken rajzolja szerző a' szülők' elfogultságát, 's azon egykedvűséget, mellyel a' gyermekben mutakozó fejlődéseket, érzelmi ébredéseket, kitéréseket tekintjük. A' statustól ő nem közvetlen hozzájárulást kíván, hanem közvetet, t. i. gondoskodást, hogy a' házi nevelés czélszerűen és minél sikeresebb eszközökkel elősegítve üzemeljen, a' miért a) állítsa fel a' status a' helyes és józanul szabályzott erkölcsi házi nevelés' eszképet a' maga méltóságában (?), eszközzéséhez pedig bizonyos polgári érdekeket kössön; b) szegény vagy erkölcs-e-len szülők' gyermekeinek ingyenes iskolák állítassanak; c) azon legyen a' status, hogy mindennemű belső 's külső elrendelését, intézvényeit és hathatóságát, az erkölcsiséggel és észjoggal minél tisztább összehangzásba helyezze.

A' philosophiai szakaszban Suabedissen' metaphysicája (*Die Grundzüge d. M. Marburg, 1836*) után, mely semmi különösebb figyelmet nem érdemel, Brandis' jeles kézikönyvét: *Handbuch der Geschichte d. griechisch-röm. Philosophie. Berlin, 1835. 1-ső k.*, mely a' második füzetben (132 l.) fájalmunkra csak említve vala, akkor nyilatkoztatott ohajtásunkhoz képest (*Figy. 1837. II. 290. sz.*) itt érdemleg találjuk megismertetve. Felülmúlja az, a' bíráló szerint, hasonló 's terjedelmű elődeit, az adatok' alapos ismeretével, az előforduló tünemények' eszes, hasonlító criticájával, 's a' kútfők' használásában kimutatott terjedelmes nyelvészeti tudományossággal és körültekintéssel; 's így munkát ada, mellyet ezentúl a' philosophia' historiája' körében a' vizsgáló nem nélkülözhet. Bíráló azt ohajtana még, hogy a' szerző, bizonyos rendszerhez állván, egy ilyennek szempontjából tartaná szemléjét; 's erre nézve ezt mondja: „Időnkben valahára az iránt tisztában kellene lennünk, hogy a' philosophia' álláspontján lehetetlen állanunk (?) ha egy bizonyos rendszerhez nem tartozunk; 's hogy illy álláspont nélkül ítéleteink, a' különböző philosophiai vélemények' meghatáro-

zásában, okvetetlenül határozatlanságba merülnek.“ 'S itt visszaemlékezünk azon szavakra, miket felebb, hol Capefigue' historiai irányáról tétetett említés, a' polgári történetek' előadásáról mondatott. Itt is, ott is, historiáról van szó, 's midőn csak a' tárgy más, az elvnek, úgy hiszem, egynek kell lenni. Mint a' philosophia' fejlődését, úgy a' polgári történetekét is tehát egy bizonyos állásponttól kell tekinteni, de — 's ez dönti el — „a' korábbi philosophiát csak a' legújabb szerint lehet bírálni, m'elly mérték egyoldalúságra nem vezethet, ha a' régi philosophiát egyszersmind mint önkorá' szüleményét tekintjük és méltatjuk.“ A' két szabály csak együtt jó. — Érdekes Stekling' aesthetica'ja (Die Kallologie oder die Lehre vom Schönen, aus einem Principe vollstaendig entwickelt. Göschen, 1835), melly a' szépség eddigi meghatározásai' egybeállításával kezdi. A' huszonhárom határozat közül egy sem áll, vagy hiányosak, vagy érthetetlenek, 's így egy sem olyan, hogy belőle akár a' természet', akár a' mesterség' műveit érteni, magyarázni lehessen. 'S ilyen a' szerzőé — mert ő is próbálkozik, 's pedig aprioristicus úton. Szerinte a' szépség a' szabadsággal egy, 's úgy magyarázható mint „az egység' 's nem-egység' egymásban létele (megbénítése, Verinnigung).“ Minél többen fogják a' bölcsék' követ ez úton keresni, annál bővebben bizonyuland be, hogy azt így nem lehet. Figyelmet azonban a' szépségnek tapasztalati leírásában még mindig érdemel Aristoteles' nézete, mi szerint a' természet tüzetik ki a' szép' típusának — de ez nem fogalom, 's nem általános fogalom; Malespináé: a' szépség egység, különféleség és illedelemben áll; továbbá a' Crousaz és Diderot' definitióikban is előforduló arány és rend' eszméi; a' Burkeé: azon tulajdonság, melly által szeretetet (örömet vágyódás nélkül) vagy ehhez hasonló szenvedelmet gerjeszt; de főleg Kanté: A' szép, fogalom, ézél, képzelet 's érdek nélkül tetszik, egyedül a' tárgynak érzelmi tehetségünkre való rávitele által. Ebben van legtöbb való; de e' szerint sem lehet a' szépség fogalmát construálnunk.

A' statistikai szakaszban Mac Culloch' Angliájából (A statistical account of the british empire. London, 1837. 2 k.) kö-

zöltetnek a' főbb adatok. Nem írjuk azokat itt által, mert Athenaeumunk nem sokára külön cikket szánand Angliának.

Következik az Institut Français' ülései' tudományos tárgyaitak folytatólagos előadása 1837. febr. 27. — mart. 27-ig; a' bibliographia, melly húsz jelesebb külföldi munkát vezet előnkbe; a' biographia 37 cikkelylyel; a' m. academia' dolgai m. é. sept. 14-től az év' végéig, 's ezek közt, amerikai D. Mease' levele a' társasághoz *) a' pensylvanai bűnhesztő rendszer' ügyében, melly fő fontosságú tárggyal a' magyar közönség a' Tudománytár' IV-d. kötetéből ismerkedett meg. Legyen szabad olvasóinkat a' két helyre utasítani, 's az erkölcsi és közbátorsági tekintetben együtt véve páratlan fontosságú tárgyat itt is szívökre kötnünk! Következik még az 1833-ki magyar bibliographia, a' szerkesztő által a' társaságtól vele közlött, fájdalom még hiányos adatok után, helyes rendben, dolgozva. Az osztály-sorú tábla szerint azon évben összesen 313 könyv jelent meg nálunk, kilencz nyelven, tizenkilencz osztályi, 's köztök 181 magyar; legtöbbet az orvosi (36), szépliteraturai (35), vallási (27), és történeti osztály (13) mutata fel; folyóirat 15, kalendárium 14 hozatik fel.

Itt vesszük még azon négy szállítványra szóló literaturai mutatót, mellyek az értekező rész' nyalábaitól elválasztva, e' külön czím alatt: „Tudománytár. Közre bocsátja a' m. t. t. Literatura, szerkezteti Almási Balogh Pál. Első kötet. 1837“ egy 493 lapnyi elég tetemes — de a' mi több, igen gazdag tartalmú 's legnemesebb tudomány-érdeklő kötetet tesznek. 18.

Egyházi közjog.

63. Die Wahrheit in der Hermes'schen Sache zwischen der katholisch-theologischen Facultät zu Bonn, und dem Herrn Erzbischof von Cöln. Darmstadt, bei C. W. Leske. 1837. IV. und. 56. l. 8.

A' könyv' czímén említett ügy, egyházi jogi tekintetben, különösen a' catholicus püspököknek a' protestans uralkodókhoz viszonyára nézve saját fontossággal bír, 's a' jelen kis könyvben csupán ez oldalról van előadva, még pedig igen kielégítőleg; egyszers-

*) A' levél' 5. sorában érdemesek helyett olv. érdekesek.

mind illedelmes, csendes 's méltósággal teljes módon. 1-ször az ügy' factumát, 2-szor vitáját fogjuk előbeszélni, végre saját ítéletünket kimondani.

Pályáját az elhalt Hermes Münsterben kezdte mint tanító 's író, és ott minden papi hivatalt viselő' rendkívüli, számos tanítványnak pedig még nagyobb bizodalmaival élt. Az ő bevezetése a' philosophiai dogmaticába Münsterben censura után kinyomatott. Senki ez ellen nem szólt, még a' mostani kölni érsek Droste-Vischering sem, ki akkor Münsterben fontos egyházi hivatalokban állott. Sőt a' münsteri püspöki szék' megürültével a' dioecesis mint generalis vicarius igazgatóván, 1820. febr. 18. minden tanulóknak megtiltotta a' hittudomány' akármilyen ágának másutt mint Münsterben, hol Hermes még oktató volt, különös engedelme nélküli hallgathatását. (A' szerző azt gyanítja, hogy e' tilalom a' bonni új egyetem ellen volt irányozva, mert minden ide menni akaró' kérelme tagadólág utasított vissza). Azon pörben pedig, melybe a' generalis vicarius ezért a' kormányval elegyült, legkisebb kétséget sem támasztott Hermes' igazhitősége ellen.

Majd Hermes a' bonni egyetemhez hívatván, itt 1820. nyárran lépett föl, 's kitünőtetszést nyervén, majd a' püspöki egyház káptalanagjává neveztetett. Irigyei lettek, 's kis surlódásai más oktatókkal, a' nélkül még is, hogy igazhitősége kétségbe hozatnék. Hanem a' jelen évtized' első esztendeiben Hermes' tudományának alattomos gyanúba hozása kezdődött különböző pontokból, 's egyben különös fontosságot nyert. A' történet' ezen részét a' közönség előtt feltárni még nincs ideje. Ezen munkálat' eredménye lett a' pápának 1835. szeptember' 26. költ brevéje, melyet a' szerző a' 49-d. lapon mint mellékíratot eredeti deák nyelven nyomtatott le. Ebben mondja a' szent atya hogy „Hermes ex constanti et fere communi per Germaniam fama“ a' hit' megvesztegetői közé van számálva, 's neki e' dolog „ex plurium Germaniae theologorum sacrorumque ecclesiae pastorum denunciationibus, reclamationibus, et ex postulationibus“ fülébe jött. Ezért Hermes' könyveit, jelesen annak „a' ker. catholica hittudományba bevezetését“ (2 kötet, Münster, 1819 's 1829) 's annak ker. catholica hittudományát, melyet Hermes' halála után Achter-

feldt adott ki (1. kötet, Münster. 1834) németül értő hittudósoknak, az ezen könyvekben levő legnevezetesebb helyeknek deákra fordítása végett átadta, ezen excerptát más hittudósoknak megítélés végett megküldötte, kik mindnyájan azt ítélték, hogy ezen helyekben hamis tanok foglaltatnak. Ezért ő az egész ügyet vizsgálat végett a' bíbornokoknak „in tota republica christiana inquisitoribus generalibus“ átaladta, kik mindnyájan azt ítélték, hogy azokban tömérdek hamis tan foglaltatik, jelesen a' hit' természete, ennek szabálya, a' sz. írás, traditio, kijelentés, az egyház' magisteriuma, motiva credibilitatis, az isten' létét bizonyító erősségek, 's annak tulajdonságai, az isteni kegyelem, megjutalmazás, ártatlan állapot, eredendő bűn, 's az embernek eset utáni erői felett. Ő tehát Hermes' említett könyveit megtiltotta, 's a' tiltott könyvek' jegyzékébe írta, 's most minden püspököt felszólít ezen könyvnek az iskolákból eltávolztatására. Ezen breve' hirdetése Péter' templomának, a' pápai cancellaria' ajtaira, 's a' curiában in monte cicatorio, ac in acie campi flore kiszégezése által történt meg. A' breve a' német püspökökhöz hivatalosan soha sem küldetett meg. Az nem áll, mi a' hannoverai 's Allgemeine Zeitungban van, hogy t. i. a' breve juniushban vagy juliusban jelent meg, 's az érsek gróf Spiegelnek halála után érkezett volna Kölnbe. October' 14-én jöttek oda az első nyomtatott példányok; de hivatalos úton a' káptalan semmi értesítést nem vett, 's azt generalis vicarius Hülse sem nem hirdette ki, sem Bonnba a' hittudományi karnak meg nem küldötte. Szintolly valótlan az is, hogy erre a' Hermes' könyvei fölötti tanítások bezárattak volna. A' porosz kormány nemtudólág vette a' brevét, hanem a' bonni catholica kart figyelméztette mind annak elkerülésére, a' mi azt gyaníthatná, hogy ő a' pápának a' Hermes' írásai fölötti ítéletét elősmerni nem akarja. A' tanítók ehhez szabták magokat, Hermes' írásai, mint eddig szokás volt, a' tanításokon többé nem említettek, nem ajánlattak.

Ez alatt az előbbi münsteri generalis vicarius Droste-Vischering 1836. nyáron kölni érsek lett. Hermes' ellenségei új reményt szívtak. Mégis a' cath. kar által Bonnbán 1837. eszt. telében tartandó tanítások' jegy-

zéke, melyet az egyetem' curatora az érseknek megküldött, minden megrovás nélkül jött vissza. Először 1837-d. januárban öltött a' dolog más alakot. A' convictorium' több alumnusai főlvigyzájoknak Achterfeldt professornak kijelentették, hogy nekik némely leczkéket többé hallgatni nem szabad, 's hivatkoztak az érsek' parancsára, mely velök részint egyenesen a' gyónószékben, részint közvetve más tanuló által, a' főpapnak a' gyónás' alkalmával tett megbizásánál fogva közöltetett. Egyszersmind bonni tartományi dékánhoz intézett rendeletében kijelentette az érsek, hogy a' pápa' brevét, bár ez sajátkép nem hirdettetett ki, meg kell tartani. Majd midőn az egyetem' curatora 1837. nyáron a' cath. kar által tartandó tanítások' jegyzékét az érsek elébe terjesztette: nem vetette el ugyan egyenesen azon oktatóknak tanításait, kik mint a' boldogult Hermes' barátai 's tanítványi ismeretesek valának, hanem némelyeknél illy megrovást tett: „ő addig nem nyilatkozhatik, míg azon könyvek, melyek szerint tanítandnak, ki nem jeleltetnek“; másoknál pedig ezt: „neki nincs kifogása, csak a' tanítás az legyen a' mit jelent“; hanem egy oktató' tanításait (szerző nem nevezi meg) egyenesen elvetette, mivel az a' sz. írással nem mindig azon tisztelettel 's a' dogmával egybehangzással bánik, mint kellene. Minthogy értekeződésre semmi idő nem volt, a' királyi kormány a' tanítások' jegyzékének kinyomatását megrendelte. Ekkor az érsek több tanulókhoz írt; „hogy ő csak Klee 's Walterr oktatók' tanításait hagyta helyben, csak ezeket szabad hallgatniok.“ Midőn tehát szokás szerint a' convictorium' minden alumnusának meg akarta volna a' kar azon tanításokat határozni, melyeket a' nyári félévben hallgassanak, ha az intézetben maradni kívánnak: többnyire mind kiléptek. A' hermesianismusról többé szó sem volt; csak arra volt irányozva az egész dolog, hogy az érsek' tekintete feltartassék, azaz, egy olly tett hajtassék végre, mely a' cath. hittudományi kart, jövődre egészen ő alá rendezze. A' cél az, kényszeríteni a' cath. oktatókat, hivatalaik' elhagyására, 's ugyanez az, mit az aschaffenburgi cath. Kirchen Zeitungban (1837. 47. sz.) egy kölni cikkely világosan kíván.

Ime a' factum, a' mennyiben az, ezen

írásban foglaltatik. Most a' szerző a' Hermes' követői ellen tett menetelnek helytelenségét következőkben igyekezik megmutatni. Egy egész osztály' szemeiben eleitől fogva nagy bűn volt az, hogy Hermes és tanítványai az ország' kormányával egyetértésben voltak, 's a' szomszéd statusok' nunciaturáival csak a' kormány' útján tanácskoztak. Azt pedig hogy az érseknek nincs igaza, a' szerző részint Poroszország' törvényéből, részint a' bonni cath. kar' statutumából igyekszik megmutatni. Azon törvények, melyek a' cath. egyháznak álladalmi viszonyát Poroszországban meghatározzák, sokkal régiebbek, mint az új rajnai cath. egyház. Midőn ezen egyháznak új megalapítása iránt (1816—1821) Romával tanácskoztak: senkinek sem juta eszébe a' Meszszid. IX. 26 organicus törvényén (hogy semmi bulla, semmi breve, vagy akármilyen pápai parancsnak a' kormány' jóváhagyása nélkül felvétetni, kihirdettetni, vagy végrehajtatni nem szabad) vagy az ország' törvényén változást tenni, vagy azt kihagyni. Pedig az országtörvény' 117. §-ában ez van: egy püspöknek sem szabad vallási, 's egyházi ügyekben az álladalom' engedelmé nélkül új rendeleteket tenni, vagy ilyeneket idegen papi főktől elfogadni. Az érsek' oltalmazói részéről ezen §-nak az tétetik ellenébe, hogy a' breve Hermes ellen semmi újat nem hoz be, ez csupa dogmai elhatározás; mit a' szerző e' § mellett fölhoz, ellent nem állván, ref. is azt hiszi hogy ezen §-t a' brevére nem alkalmazhatni, ha ugyan világos „hogy új rendelkezéseket tenni“ nem egyebet tesz, mint az egyházban valami újat, valami ünnepet vagy illyest parancsolni. Ellenben annál czáfolhatlanabb az, mit az országtörvény 118. §-ból a' breve' értékének ellenébe tesz: „a' pápa' minden bulláit, brevét, 's minden külföldi fők' rendeleteit hirdetésök 's végrehajtások előtt megvizsgálás 's jóváhagyás végett a' status elébe kell terjeszteni.“ Hermes' írásai elleni brevét tehát az érsek jogszerűnek előbb nem tekinthette, mint ezt az ország' kormányának elébe terjesztvén, ennek kihirdetésére engedelmet nyert. Továbbá azt mondja a' szerző, hogy minden kifogások, melyeket dogmaticai okokból, 's a' pápa' főuraságából előhordanak, itt nem alkalmazhatók, 's a' jelen kölni érseknek, ki az ország' törvényének ezen határozatát eléggé ismerte,

az érseki hivatalt, ha hitte, hogy ezen rendeletet teljesíteni nem szabad, éppen nem kellett volna felvállalni; ha pedig felvállalta, köteles az ország' ezen törvényének hódolni. De miért is nem terjesztette az érsek e' brevét a' kormány elébe, melly ezt kétség kívül jóváhagyta volna? hanem így tettleg elismerte volna az országtörvény' 118. §-át, mit elkerülendő, más utat választott, t. i. a' brevéről nem is emlékezve, a' bonni oktatók' hittudományi oktatásait nem hagyta helyben 's ezen tanítások' hallgatását a' tanulóknak a' misén megtiltotta.

Az érsek' ezen menetelének igaztalanságát is igyekszik a' szerző kimutatni, a' mi a' bonni cath. kar' statutumaiából neki sikerülni is látszik. Az érsek arra támaszkodik, hogy a' boroszlói cath. hittudományi kar' statutumában meg van rendelve, hogy a' kar' tanításainak jegyzékét évenként, megnézés 's helybenhagyás végett a' boroszlói érsek elébe kell terjeszteni; 's az 1825. april' 13-án költ cabineti rendelet által meg van állapítva, hogy a' kölni érsek a' bonni hittudományi karhoz olly viszonyban álljon a' „lén y e g e s e k b e n“, mint a' boroszlói érsek a' boroszlói karhoz. Ezért követeli a' kölni érsek is a' bonni cath. leczké' jóváhagyásának jogát. Hanem a' szerző megmutatja, hogy az említett cabineti rendelet után a' kormány még szabatosabb rendeleteket tett e' tárgyban, 's a' kormány a' bonni kar' statutumaiában (melyek itt lenyomtatva vannak) a' 43-d. szám alatt csak ezt mondja: „a' félévi leczkejegyzékeket az érsek elébe kell terjeszteni, 's a' kar köteles annak tisztán hittudományi tárgyak fölötti jegyzeteit tisztelettel elfogadni, 's a' mennyire lehető, megtartani.“ Ezen határozat az egyetem' curatorának, az akkori érsek Spiegelel történt alkudozásaiából származott, ki ebben püspöki jogait teljesen biztosítva látta. A' mostani érsek is ehhez tartozik magát szabni, vagy a' hivatalt éppen nem kellett volna elvállalnia. Szint illy győztesen utasítja vissza a' szerző azon véleményt, mintha az, az érsek' hatalmában állana, a' bonni cath. oktatókat, hivatalaikból kitenni.

Ez ezen érdekes könyv' fő tartalma, mellynek világos, méltósággal teljes, 's elmés előadását kiki örömmel olvasandja.

Ki az, ki annak szükségességét be nem látja, hogy brevejét a' pápa Hermes' írásai ellen nem csak Romában szereztesse ki, hol ezen írásokat senki sem ismeré 's olvasta: hanem hogy a' kölni érseknek is kihirdetés végett megküldje; mert ezt illette a' dolog, hanem ekkor a' brevét a' status' kormánya elébe kellett volna terjeszteni, 's a' hirdetést ennek megengednie. Bár e' megengedés éppen nem volt kétséges: még sem kívánták ezt, bizonyosan azért, hogy a' megengedés' jogát, 's ezzel a' statustörvényt, el ne kell-

jen ismerniök. Az érsek éppen e' szellemben cselekedett: neki a' brevét a' mint kapta, a' kormány elébe terjeszteni, 's ennek a' kihirdetésre engedelmét várni kellett volna. Hanem ettől őrizkedett, 's más utakon akarta teljesezésbe vinni. A' nélkül hogy a' brevéről csak emlékeznek is, a' cath. deákoknak a' gyónószéken, egy a' kormánytól férkezhetlen tribunálon, megtiltatja azon oktatók' leczkéinek hallgatását, kik mint a' boldogult Hermes' barátai 's tanítványi ismeretesek voltak, 's azoknak leczkéit teljesen nem hagyja helybe. Ezen tett, mellyet a' porosz kormány' bölcsesége kiegyenlíteni tudand, bizonynyal nem a' legutolsó; a' surlódások gyakran kiujulandnak. Azon ismeretes könyvecske, melly nem régiben a' porosz kormányt világosan cath. alattvalóinak legnagyobb nyomásával vádolta, mutatja milly kevés hálával vannak sokan a' protestans kormányok' kedvezéseihöz, ha minden kívánataik nem teljesítenek.

A' szerző nem mulasztotta el azt megérteni: a' hierarchiának a' világi kormánytól független állapotra törekvése milly fontos a' monarchiára, 's a' népek' polgári nyugalma névé. Valóban a' középkorra visszamenni szándékozó törekvéssel, szükségképen azon következet is egybe van kapcsolva, hogy a' koronák 's fejedelmi süvegek a' püspöki süvegtől függjenek. Azon eszköz, melly által a' közép korban a' pápák fékezni tudták a' fejedelmeket, a' tudatlanság volt, melly a' népen uralkodott, 's ezt fanatisálta. A' ki tehát még most is azt hiszi, hogy a' néptömeg' tudatlansága, a' revolutio' szellemét akadályozza, 's a' királyi székeket biztosítja; ki általában a' közép kora visszatörekszik, azt vélvén, hogy korunk' gonoszságai ellen gyógyszereket csak ott találand: az igen nagy 's veszélyes tévelygésben van, kit maga a' közép kor' történetrajza minden levélen megczáfol.

Újfalvy.

Literaturai mozgalmak:

64.— Vachott Sándor, kitől az Athenaeum néhány figyelemre méltó költsi darabot közölt, 's fog még többeket, Imre király című öt felvonásos drámája' harmadik felvonását befejezé.

Erdélyi János, az ismeretes lyrai költő, Wienbarg' aestheticája' (Aesthetische Feldzüge. Hamburg, 1835) fordításával foglalatoss.

Szirbik Miklós makai ref. pred., Makó városa' topographico-historiai leírását végzé el.

— Fejér György' ismeretes codexe' harmincegyedik kötete, mellyel e' gyűjtemény, a' kiadó' jelentése szerint be van fejezve, kijött. Egy illy című értekezés rekeszti azt be: Authentia, ac vis probandi diplomatum. A' harmincezöt ivnyi kötet' ára 1 ft. 45 kr., az értekezésé külön 40 kr.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Április' 10. 1838.

15. és 16. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Magyar törvény. Acsády' Magányos m. törvénye kérdések és feleletekben. — Külföldi literatura. Történetírás. Az európai országrendszer, Bülantól. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Természetjog és Csaplovics. — Magyar tudós társaság. — Literatúrai mozgalmak. — Figyelmeztetés.

HAZAI LITERATURA.

Magyar törvény.

65. Magányos magyar törvény, kérdések- és feleletekben előadva Acsády Sándor kir. táb. hités ügyvéd által. Pesten, Trattner-Károlyi' nyomtatása. 1837. n. 8r. 226 lap. 1 ft. cp.

A' szerzőt e' munkának közrebocsátására, a' mint előszavában beszéli, sokaknak javaslatán túl azon szent lelkesedés bír: hogy a' törvénygyakorló magyar nemes ifjúságon segítse. — Ő t. i. nyolcz év óta ezen ifjúságnak ügyvédi vizsgálatra készítésével foglalatoskodván azt tapasztalta: hogy egy részről ugyan az iskolákból kijött tiz tiz ifjú között alig vagyon kettő, ki ott a' törvénynek csak előismereteit is megtanulta 's megtanulhatta volna; más részről pedig, hogy ugyanazon ifjak az ő tőle nyert socratesi rendszerű és csupán legszükségesebb törvényekre szorított tanítás után rövid idő alatt a' legnehezebb tárgyakat is felfogván az ügyvédi vizsgálatot kiállották. Innen azon meggyőződésre jutott, hogy az iskolai per longum et latum tanítás' fenn érdeklött gyümölcstelen-ségének oka részint a' socratesi rendszer' nem követésében, részint pedig a' tanításnak

és tanulatásnak terjedelmességében fekszik. És ezen meggyőződés azon elhatározásra bír a' hő keblű szerzőt: hogy először ugyan valamint a' kéziratban kerengő latin, úgy szinte ezen munkájának céljául csak a' magában betű szerint is érthető, vagy fő törvénytisékeink által már kifejtett, 's legszükségesebb törvényeinknek socratesi kérdezősködő, az eddigelé gyakorlott rendszernél száz procentóval jobb, mód szerinti előterjesztését tenné, — azután pedig az iskolai előjáróságot és mind azokat, kik az ifjúság' nevelésére felügyelnek, komolyan felszólítaná: hogy az iskolai úgy nevezett kézi könyveket sikeresb tanulás és tanítás végett az ő példája szerint kérdésekbe és feleletekbe foglalassák, és azokban csak a' törvénynek 's más tudománynak köz életben tudásra szükséges főbb ismereteit adassák elő, — az ifjúságnak iskolákból kilépése után úgy is elég ideje és alkalmá lévén, terjedelmesb munkák' olvasása által ismereteit, és pedig sokkal nagyobb sikerrel, bővíteni és szaporítani.

A' vizsgáló ezen előszóbeli előadásra nézve nem akarja gáncsolni sem azt, hogy a' szerző kérdésekben és feleletekben kívánta

előterjeszteni a' törvényt, sem azt, hogy csak legszükségesebb törvényeinknek előadását tűzte ki munkájának célul, jóllehet ezen célkitűzés azon okból, mivel az ügyvédi vizsgálatra készülőknek, kiknek számára, ugyancsak az előszónak tanúsága szerint, e' munkának latin eredetie, következőleg e' munka maga is irva vagyon, a' törvénynek minden árait tudni kellene, — egy kevésbé furcsának látszik; sokakban mind az által a' szerzővel egyet nem érthet. Jelesen már azt meg nem hiheti a' vizsgáló, hogy a' szerző valóban tapasztalta legyen: miképen az ügyvédi vizsgálatra készítés végett hozzá folyamodott ifjaknak négy ötöd része még csak a' törvénynek előismereteit sem tanulta meg az iskolákban; mert másképp be nem látja a' vizsgáló, honnan tudhatnának a' szerző által készített magyar nemes ifjak törvényünk' előismereteiből a' censurán felelni; mivel azt, mégis maga a' szerző sem fogja hinni, hogy azon négy kérdéseiből és azokra adott fölületes feleleteiből, melyekben törvényünknek előismereteit előadja, és melyek közül az első még haszontalan is, azokat megtanulhassák. — De ha igaz volna is, hogy a' szerző úrhoz censurára készítés végett folyamodó ifjak olly tudatlanok, mint ő állítja; onnan mégis, a' vizsgálónak vélekedése szerint, az iskolából kijövő egész ifjúságra és az iskolai tanításra azon kiméletlen következtetést helyesen húzni nem lehet, melyet a' szerző úr nem átalott kimondani; részint mivel az ifjúságnak csak legkisebb, és többnyire leggyengébb része szokott censurára készítés végett az ügyvéd urakhoz folyamodni; részint mivel az ifjak' nem tudásának nem egyedül a' céliránytalan tanítás, hanem a' nem tanulás is lehet oka, mellynek a' mindennapi tapasztalás szerint több igen gazdag, és pedig többnyire az otthoni nevelésből, és dologtalan, vagy hol pénzökön, hol őseiknek hosszú során kelletén túl büszke szülőikkel társalkodásból fakadozó kútfői vagynak, millyenek a' restség, az elkenyvezetés, a' tudományoknak, s gyakran a' tanítóknak magoknak is, megvetése, stb. — Abban sem érthet a' vizsgáló Acsády úrral egyet, hogy hasznosabb volna iskoláinkban a' törvénytudománynak csak közéletben szükségesebb főbb ismereteit, vagy is inkább, a' példányul felállított jelen munka szerint,

minden tárgyról valamit, megizlettetés végett előadni, a' kimerítőbb tudomány' megszerzését pedig az iskolából kilépés utánra hagyni; mert habár igaz is, hogy az ifjúságnak iskolából kiszabadulta után is elég ideje és alkalmja van terjedelmes munkák' olvasására, és ismeretei' bővítésére; de az is igaz ám, hogy ezekhez az idő és alkalom még nem elégséges, hanem kedv és akarat is szükséges; már pedig a' vizsgáló eddig tett tapasztalásánál fogvást állítani nem merészené azt: hogy az iskolából kilépett magyar nemes ifjúság' egész tömegének, vagy csak nagyobb részének is, eleme és szenvedélye a' tudományos munkák' komoly olvasása volna. — Végre a' socratesi tanításmódra nézve, a' vizsgáló ugyan önkényt elismeri annak jelességét és célirányosságát; de mindazáltal sem annak az úgy nevezett tudomány-szerű előadás (methodus scientifica) feletti elsőbbségét, sem azt el nem ismerheti: hogy a' szerint rövidebben lehessen előadni a' törvénytudománynak pontos és kimerítő tanítását, következőleg hogy annak használása által kevesebb idő alatt célzt lehessen érní.

A' mi már ezen munkának belső érdemét illeti: ha ki abban törvényünk' tárgyairól pontos és kimerítő tanítást keresné, az várákozásában igen megcsalatkoznék; mert az egész munkában egyetlen egy tárgy sincsen, melly így elő volna adva. — De talán nem is lehet a' törvénytánítás' ezen egyébként lényeges tulajdonainak elmellőzését a' szerzőnek annyira vétkül tulajdonítani: mivel ő csak törvényünk' tudásra szükséges, és természetesen az ő véleménye szerint ollyan, főbb ismereteinek előadását tűzte ki munkájának célul. — Ugyan ez által lehet valamennyire talán mentegetni a' szerzőt az iránt is, hogy sok érdekes tárgyakban a' leglényegesebb kérdéseket is elmellőzé; millyenek például a' királyi adományról: minő jószágokat lehessen az adománynak e' vagy ama' címje alatt fogyanatosan felkérni? — a' koronának minemű és melly kiterjedtségű joga szállítassék az e' vagy ama' cím alatt tett adományban a' felkérőre által? — mik legyenek arra szükségesegek, hogy az e' vagy ama' címből nyert adomány törvény előtt megálljon? — vajjon elégséges-e az új adománynak fogyanatoságára akármelly című, akár örökös akár ideiglenes, birtok? lehet-e új adomány, ki-

rályi jóváhagyás, vagy királyi jogfelkérés által a' férfiágra egyedül szálló jóságot fuscusra nézve mind a' két ágra szállóvá változtatni? stb., valamint szinte az örök bevallásról: miben álljon a' jogsérelem, praecidium? mely okok legyenek elégségesek az örök bevallás' foganatosságára, 's mely esetekben lehessen a' nem alaptalan, de mégis törvény kijelelte szükség' eseteink kívül tett örök bevallásokat sérelem' fejében megerősíteneteni? stb., avagy a' perosztó egyességről, transactionról: mit értsenek törvényeink a' per' kétséges kimenetelén? — mely esetekben erősíteníthessék meg az örökösök eldődeiknek perosztó egyezését sérelem' fejében? — lehet-e tüstént a' per' kezdetén, 's lehet-e az ügydöntő ítélet után is foganatos perosztó egyességre lépni? — lehet-e azt új oklevelekre akadás miatt sikerrel megtámadni? stb. A' szerzőről valóban ellehet mondani: incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybden; ő a' most kézen forgó commentariusoknak általa gáncsolt longum-látumát el akarván kerülni, a' quid pro quo előadásnak még veszedelmesb törvényírói örvényébe merült. — Azonban a' szerzőnek eddiglen érdeklött hiányait mégis annyira mennyire mentegetheté a' vizsgáló, de hogy mikép mentegethesse annak ellenmondásait *), és azon sok hamis állításokat

*) Igy 70-dik lapon e' kérdésre: mit kell előmutatni; a' férfiágnak, ha a' leányág' kizárásáról kezdett pert? a' szerző azt feleli: hogy a' férfiág köteles kizáró magánjogát az első szerzeményi levelek szerint bebizonyítani; a' közvetlenül következő kérdésre pedig azt mondja, hogy ugyan azon perben akkor kizáró magánjogát bebizonyítani nem tartozik, hogy ha a' szerzőlevélnek záradéka, és a' szerzemény' gyökere világosan férfiág' részére van. — Igy ugyanazon 70-dik lapon a' leányágnak kiváltságos jognál fogva a' férfiág ellen királyi tábla előtt osztálykérő pert tulajdonít; a' 72-ken pedig azt állítja: hogy a' leányág, királyi táblán kezdett perében, ha a' jog' egyenlőségét bebizonyította is, osztályt még sem nyer, hanem az iránt az osztály' bírójához utasítatik. — Igy a' 186-dik lapon azt mondja, hogy a' magányosok más' perébe csak akkor avatkozhatnak, ha a' perbe fogott jóság vérség' jogán őket is a' felperessel egyenlő joggal illeti, és még is a' 188-dik lapon azt állítja: hogy akkor a' koronaüggyvéd' perébe is beavatkozhatnak, ha az valamely felségbántásba esett testvér után lévő közös jóságot fog perbe. — Igy szinte jóllehet a' 187-dik lapon azon kir. curiai végzésre hivatkozik, mely

és hibákat, **) melyektől jelen munkája perzeg, azt már többé nem tudja; mivel magának ellent mondani, és hamisat 's hibásat tanítani csakugyan annak sem lehet szabad, a' ki valamely tudomány' n' emelly igazságainak előadását tűzte ki csak magának czélul, —

szerint a' perbe avatkozásnak ügydöntő ítélet után helye nincsen, a' 222-dik lapon pedig a' perújításnak jótéteményét egyedül csak az anyaperben vesztés félnek tulajdonítja; mégis a' fenn említett 187-dik lapon azt állítja: hogy a' felperes által megújított perben az avatkozásnak helye vagyon, stb.

**) Illyenek több mint száz mások között például: hogy a' kis-, de törvényes korú személynnek ősi vagyonairól tett akármely szerződése törvény szerint semmi erejűek és félretételhetők 6 lap, — hogy a' leányok arany, ezüst 's másféle ingó javait 16 (nem 14) esztendőskorokban idegeníthetik el 7 lap, — hogy az egyházi nemesek, bár együtt véve nem tesznek egy országos nemes, mégis egyenként szinte olly nemesi kiváltságokkal bírnak, mint az ország' nemesei 15 lap, — hogy a' városi polgár attól harminczadot nem fizet, a' mit maga szükségére az országba behozott, vagy kivitet 17 lap, — hogy az idegen külföldieket törvényeink csak ide jövetelöktől számítandó egy vagy három hónap után kötelezik 19 lap, — hogy a' szülők azt elhasználhatják, a' mit gyermekeik ajándékba vagy végintézet által kapnak 20 lap, — hogy minden törvényes korú gyermek az ősi javakból járó részének kiadására kényszerítheti, ha azok ötlet házasságra lépni nem engedik 20 lap, — hogy a' szülői hatalom becsületvesztés által is megszűnik, 21. lap, — hogy a' testiképen meg nem erősített házasságot a' katolikusoknál akkor is el lehet végképen választani, ha két hónap alatt lehetetlen volna valamellyik házasság felet testi közölsésre reá beszélni 24 lap, — hogy a' vérferőtötést büntető perben katolikusokra nézve a' szent szék bíraskodik 26 lap, — hogy a' király is csak szabad személyek által nemzett gyermekeket törvényesíthet, és hogy az így törvényesített gyermek is szülőinek minden polgári jogaiban részesül, ha valamellyik szülőjének folyamodására történt a' törvényesítés, szinte úgy mint a' következő házasság általi törvényesítésben 27 lap, — hogy az atya, mint gyám, fia' jövedelméből más javakat szerezvén, azok egészen tulajdonai maradnak, ellenben ha az anya, mint fiának gyámnéja, hasonló szerzeményt tészén, ötlet annak csak fele illeti 31 és 32 lap, — hogy a' hűségtelemnek ártatlan fiai csak az ősiekből kapják ki osztályrészeiket 41 lap, — hogy a' vad által okozott kárt a' földes úr jobbágjának megtéríteni 100 forint büntetés alatt köteles 43 lap, — hogy a' fejedelem köteles mind azoknak új ado-

az ellenmondásokat és hibás tanításokat azon tudománybeli igazságoknak tartani semmi esetre nem lehetvén.

De előadásának formájára nézve sem mondhatná a' vizsgáló e' munkát szerencsésen elsültnek. — A' kérdések közt sok nincsen eléggé meghatározva, például mindjárt a' legelső: mi részekből áll a' magyar törvény? vagy a' 146 lapon; milyen bíróság' elejébe lehet idézni a' magyarokat tartozásaiért? stb., sok pedig igen kiterjedt tárgyú, 's igen hosszú feleletet kívánó, például: mely kútfőkből veszi eredetét a' magyar törvény? a' házasságon kívül született gyermekek mi módon törvényesíthetnek meg? — melyek a' jobbágnak jogai? melyek tartozásai? a' királyi adomány körül mely perek származhatnak? — mi a' határ és hányféle-

mányt és pedig ingyen adni, kik régtől fogva gyakorlott birtokot mutathatnak 51 lap, — hogy adományi jószágról felkelési költségeikért is szabad királyi jóváhagyás nélkül reudelkezni 54 lap, — hogy a' jószág királyi jóváhagyás által csak az általadónak magván szakadta' esetében leszen kiváltásosított 55 lap, — hogy ha az ellentmondás ellenmondási per' útján semmisítetik meg, a' birtokba állítást újra kell véghez vitetni, és pedig királyi személy és káptalanbeli bizonyság által beállító parancsolat mellett 59 lap, — hogy a' birtokba állításnak, statutio, lényeges hibája 32 esztendei békességes birtok által megörvösoltatik 59 lap, — hogy az ellenmondás' oka' elfogadására indított perben a' szerzemény' czímét megmutatni épen nem kell 63 lap, — hogy a' férfiágot illető királyi adományi jószág mind a' két ágúvá tétetik, ha az első szerző azt mind a' két ágra rendeli, és ezen rendelkezésre királyi jóváhagyást nyer 66 lap. — hogy ha a' leányok közül valamelyik mind a' két ágra szálló jószágból leányi negyedet elfogadott, a' többi leányok részeit csak úgy követelhetik, ha a' leányi negyedet elfogadó leánynak tettét kir. tábla előtt megerőtlenítették 73 lap, — hogy sem a' törvényes, sem az írott hitpénznek, dos, helye nincsen, ha az asszony férje előtt hal meg 80, 82 lap, — hogy az udvartelkeseknek, curialistáknak, divatban volt privilegium melletti korcsmáltatási vagy mészárszéki jogok az 1836-diki 12-dik törvény által megszüntetett, és hogy ezen jogok minden határbeli birtokokkal közössé tétettek, akár voltak volna ők azoknak gyakorlatában, akár nem 88 lap, — hogy a' gyermektelen jobbágy most az új törvény után végintézete által földes urára nézve ingatlan ősi vagyonáról is szabadon rendelkezhetik 97 lap, — hogy az ősi javakról tett végintézetet csupán erőltető perrel lehet megdönteni 99 lap, — hogy a'

képen esik a' határozás? — micsoda vagyónok, személyek, idők és jogok vétetnek ki az időmulás, praescriptio, alól? stb. — A' feleletek nagy részint a' tett kérdésnél tovább terjedők, sőt némelyek a' kérdésbeli tárgy mellett sem maradnak meg, például e' kérdésre: mi a' visszahelyheztetés és hányféle? a' szerző előadja mindjárt mind a' rövid utú, mind a' gyakorlatból, mind pedig a' gyököségi jogból teendő visszatételnek módját és tulajdonait; úgy szinte e' kérdésre: ki a' végrehajtó bíró? mindjárt elbeszéli a' végrehajtásnak megkívántatóságait; e' kérdés alatt pedig: melyek a' szabados közönségek? nem csak azoknak külön igazaikról, hanem az egyes szabadosoknak, zsidóknak és idegen külföldieknek jogbeli különbözéséről is szól stb. — Továbbá a' kérdések nem fokról fok-

hagyományos hagyományát csak kerületi táblán indítandó perrel nyerheti meg 100 lap, — hogy az özvegyi és házastársi örökösödésnek az ősi, habár ingó, javakban helye soha sincsen 101 lap, — hogy a' férjnek gyermekei maradván, özvegye a' nevének beírásával szerzett fekvő jószágokból is csak egy gyermekrészt kap 101 lap, — hogy az ősi jószágba beruházott vagyon mindenkor azokat illeti, kik azon ősi jószágokban örökösödnek 103 lap, — hogy ha egyik atyafi a' közös osztatlan jószágot atyjafiainak megegyezése nélkül elidegeníti, az elidegenítőnek részét a' többi atyafiak csupán erőltető perrel, és pedig csak annak magonszakadása után szerezhetik vissza 106 lap, — hogy az időmulás' folytatására ugyan a' polgári birtok elégséges, de elkezdésére nem 120 lap, — hogy az örökvallást sérelem' fejében erőltető perben az alperes fölperesének jogát soha sem fessegetheti 131 lap, — hogy a' koronai ügyvéd a' hűségese szolgálattért adott jószágot a' jutalmazó nemzetség hűségtelelenségbe esvén, (tehát ha még ki nem halt is) a' megjutalmazott nemzetségtől elveszi, ha a' jutalmazás királyi jóváhagyás nélkül történt 134 lap, — hogy a' zálogos levélben szabad építhetés lévén megengedve, visszavételkor a' csupán multság' kedviért tett épületeket is meg kell váltani 188 lap, — hogy az ellen, ki bírói intes' alkalmával az egész zálogos summát felvévén a' jószágot vissza nem bocsátja, vagy a' kölcsön vettet vissza nem adja, hatalmaskodási pernek helye vagyon 140 és 143 lap, — hogy a' kamat elvész, ha az adós meghalván örökösei az adósság felől nem értesítetnek, valamint akkor is, ha a' kamat soká marad és összegyűl 145 lap, — hogy a' kalmár hitelező könyvének hiteles személy általi kiíratása az adós ellen félpróbát teszen 147 lap, — hogy a' perosztó egyezszenek, transactio, csupán a' szerződő felek' szabad ren-

ra lépők, nem rendszeresen nyomozók, hanem csak önkényesen vagynak elrendelve, és mintegy történetileg következnek egymás után. — Ha Socrates feltámadna, bizonyára nem fogná a' szerző úr' kérdezősködő rendszerét magáénak ismerni.

Műszavai, akármit mondjon A. előszavában azoknak gyártása melletti nehéz munkájáról, többnyire azok, mellyekkel más törvényíróink előtte már éltek. Újakra a' vizsgáló csak e' következőkre akadott: beállítás, statutio; beállító parancsolat, mandatum statutorium; béres haszon, locatum conductum; bírói szemle, oculata revisio; egyházi gyámjog, jus patronatus ecclesiasticum; fiúítás, adoptio, fiúsítás, praefectio; hitpénz, dos; hitlevél, diploma; honosítás, indigenatus; járadék, accessorium; járulat, appertinentia; kijelet bíróság, iudicium delegatum; királyi személy, homo regius; királyi udvarbíró, Iudex Curiae Regiae; konok pörlekedés, teme-

delkezések alatt lévő jóságek legyenek tárgyai 155 lap, — hogy a' hatalmaskodó nagyobb hatalmaskodásért ősi javaiból ugyan reá esendő részét, szerzeményi jóságait pedig mind egészen elveszti 157 lap, — hogy a' nagyobb hatalmaskodást követő jobbágy, ha a' földes ura róla igazságot nem szolgáltat, kir. tábla előtt itéltetik el 168 lap, — hogy a' levélhamisító, ha azzal más' jósága ellen lesekedik, jóságvesztésbe marasztaltatik 170 lap, — hogy a' behajtott marha' át nem adásának büntetése, ha a' behajtó azt bírói ítéletre ki nem adja, egészen a' pernek befejezéséig foly 175 lap, — hogy perpatvarkodás' büntetésbe marasztaló ítélet ellen perújítással élni nem lehet 178 lap, — hogy ha a' perben megbízás nélkül megjelenő ügyvéd nyelvváltásba marasztaltatik, azt érette a' perlekedő tartozik megfizetni 179 lap, — hogy minden olyan pert kir. tábla előtt kell kezdeni, mellyben élet- vagy jóságvesztés vagy mind a' kettő forog fenn 184 lap, — hogy ha a' dolog' velejére szolgáló irományok már beiktattattak a' perbe, a' felperes perosztó egyességre lépén, a' beavatkozó azt folytathatja 187 lap, — hogy a' valaha egynek elzalogolt, de most többek által bírt jóságokra nézve ugyanazon egy kereseti levél mellett egyik ellen zálogváltást, másik ellen zálogos feltételi átruházást, harmadik ellen pedig zálogi feltétel-erőtlenítést lehet kérni 197 lap, — hogy az alperes azon esetben, ha a' kir. táblánál keresetlevél' másából a' pórt elveszi, és a' felperes arra megjelenik, a' keresetlevélben előadott dolgok' behizonyításának terhet viselni köteles 201 lap, — hogy az ellentállás' sikerességéhez a' pálcza-felemelés vagy más fenyegető tett elkerülhetetlenül szükséges 218 lap, stb.

raría litigatio; pörrelismerés, litis contestatio; pörosztó egyesség, transactio; pörút, institutum; pótlék intézet, codicillus; természeti kölcsön, mutuum, commodatum; tévedt fizetés, indebite solutum; történetes és lényeges hibák, errores accidentales et substantiales; törvényszerű, judicialis; ügyellettviszahuzás, revocatio procuratoris: mellyek közül egy sincs, melly az eddig keletben lévőknél jobb volna, sok pedig éppen meg nem tartható. Végre

A' szerzőnek nyelvétől a' tisztaság' és hibátlanosság' dicséretét ugyan meg nem tagadhatni; azt mindazáltal sem gondosnak, sem esinosnak mondani nem lehet. 40.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Történetírás.

66. *Die Geschichte des europäischen Staatensystems. Aus dem Gesichtspunkte der Staatswissenschaft bearbeitet von Friedrich Bülow, ord. Prof. der praktischen Philosophie an der Univ. Leipzig. — Erster Theil. Bis zu dem westphälischen und pyrenaeischen Frieden. Leipzig, 1837, Göschen. Xr I és 518 l. n. 8r. Ára 3 ft. 45 kr. cp.*

Az érdekes munkát így ismerteti meg Pölit, történeti évkönyvei' m. évi decemberi füzetében:

Csak 28 éve, hogy a' történetírás' anynyi alapos és lelkes új kidolgozása mellett, a' tiszteletre méltó Heeren első próbát tön az európai országrendszer' történetét önállóló, és pedig legközelebről iskolai tanítmányul, kidolgozni, mellynek azonban a' későbbi kiadásokban nagyobb kiterjedést ada. Az alapos kutatónak munkája kedvesen fogadtatik, mit a' többszöri kiadás bizonyít. Ugy látszik azonban, hogy a' derék munkában egy pont eléggé nincs kiemelve: az országok' belső politicai életének viszonya (alkotmány, uralkodás és tulajdonképi népmiveltség szerint) a' külső élet' mutatkozásához. Ez okból vizsgáló illy című munkája' Staatwissenschaften im Lichte unserer Zeit harmadik kötetében megpróbálta az európai 's amerikai országrendszer' történetírását a' politica' szempontjából adni, 's itt nem csak az országok' kölcsönös összeköttetését 's összehatását kifejtteni, hanem főképen az országok' külső, hatalmas vagy gyenge tekintetét, a' belső, rendezett vagy kevesebbé rendezett élet' viszonyából a' külsőhöz.

Midőn e' munka 1827-ben második kiadásban jelent meg, még inkább törekvők a' maradt hiányokat és hézagokat kitölteni, mivel a' két kiadás közötti időben (1826), egy rövidebb időszakot (1783-nál kezdve, midőn Éjszakamerika' önállása a' párizsi béke által sept. 3-kán, megismerteté) terjedelmesebben kidolgozó 3 kötetben.

Ámbár ref. még mindig azon egyedi (individualis) nézettel van, hogy az országok' külső élete (azaz annak mutatkozása a' többi, azon időben létező országokkal kölcsön hatásban és összeköttetésben) belső élete' idomától, rendétől, erejétől és tehetségétől függ (csak egyet kell a' mai Spanyolországra és Portugáliára pillantani!); azonban mégis a' jelentendő könyv' szerzőjével annyiban kezdet fog, hogy az európai országrendszer' történetírása a' kül valóságban, a' mennyire ezen országrendszer az együttlévő önálló országok' öszlétének (coëxistentia) vétetik, a' belső élet' fő föltételeinek méltánylását lényegesen nem foglalja magában.

De tovább nem vitatkozva tisztelt szerzővel ezen különbözőési pont fölött, legközelebb is a' jelen derék munka' jelentéséhez jár magát, melly a' vizsgálat' pontosságára, a' fölállított nézetek' sajátosságaira, a' világ-esetek' vizsgálatából nyert sok új következtetésekre, a' politikai elvek' mérséklett characterére 's a' stilusi előadás' vidorsága 's tisztaságára nézve egész becsülettel áll a' szerző' előbbi munkái mellett.

De ref. csak legáltalánosabb körrajzait emelheti ki e' megjelent első kötetnek, az olvasóra hagyva azon éledeletet, melyet a' könyv' tanulásából nyerend.

A' szerző e' három kötetre számított könyvnél azon nézőpontot követi, melyet már (1832) „Encyklopaedie der Staatswissenschaften“ című munkájában felállította az európai országrendszer' történetének számára. A' három résznek ezen határokat szabja ki: az első a' pyrenaei békével végződik, a' második innét a' francia forradalomig jó, a' harmadikban az utolsó idő lesz 1789 óta. Az előszóban maga a' szerző kimutatja munkája' feladását. „Nem feltétele, történetírást tanítani, 's nem tulajdonít magának historiai tudósságot. Olvastam a' régieket, nem hogy történetírást tanuljak tőlök, hanem hogy lelkemet tápláljam velök. A' középkornál többnyí-

re azon tudós férfiakra kellett hagyynom magamat, kik azt a' forrásokból kidolgozták. Az új kornak forrásul szolgáló iratokat tanultam, de nem ezen könyv' irhatása végett, hanem hogy kormánytant (politicát), népjogot 's diplomatica gyakorlatot tanuljak. Itt is nem annyira az esetek' leírása jó tekintetbe, mint a' viszonyoké, 's azt vélem, hogy ez utolsókát némileg kiösmertem.“ Igen jól találva teszi hozzá, hogy korunkban a' kormány-philosophiát legtöbbnyire igen könnyű dolognak veszik, de épen ez az oka azon sekélyes közhelyek' messzeterjedésének, mellyben „a' nagyobb szám' politikai műveltsége áll, 's mellyek a' legkisebb alapos próbát ki nem állják.“ — Időnk' ezen határtalan fölülegettségének tulajdonítja ref. is korunk' fő hiányát. Ki az exact tudományokban csak a' felszínen maradt, már hivatottnak véli magát, az emberiség' legfontosabb és legkomolyabb ügyeiről szólhatni a' stylus' ángolna-sikos külbőrével, — tanulékony olvasókat is talál, kik hasonló fölülegetsek a' kormányjog- és politicában.

Igen jól mondja szerzőnk (XII l.) az ily nemű írókról: „A' természettől 's iskolából azon tehetséget kapták, mindentről eredeti 's vonzó módon írni, sőt talán egyes szerencsés sugarkát is lövelni az élet' elrejtett mélységébe. De általában hibázik nálok az ismeretekre 's komoly fontolgatásra támasztott alap, szüleményeiknél pedig azon egyedüli bélyeg, melly által becsét kapnának: az egyszerű igazság.“ Hasonló módon nyilatkozik szerzőnk a' politikai pártemberek ellen, kik kivételtelenül azt akarnák, hogy az író bizonyos párthoz tartozzék. A' szerző jól csapva teszi hozzá: „Mintha bizony időnkben volnának olly pártok, mellyeknek meggyőződésből átadhatnók magunkat!“ Utóljára azon tudósokról is megemlékezik, kik csak az anyagszer' becsét fontolják, míg a' szerző feladásaúl tekinté, a' felt anyagot használni 's gyümölcsözővé tenni (a' kormánytan' tekintetében).

A' bevezetés után, melly a' szerző kidolgozta tudomány' fogalmáról, határaitól, elvéről 's felosztásáról szól, az elő-történet (Vorgeschichte) jó két szakaszban, mellyben az európai kormányrendszer' elemeiről szól annak első kifejléséig. Itt úgy látszik, hogy igen messze hátra ment Roma 's a' germanok' stb. történetébe. Az európai kormány-

rendszerhez, a' szó' mai értelmében, az első elemeket nem igen keresné ref. előbből mint a' 15. század' közepéről, — bár mennyi elemeset 's részint újat is foglal magában ezen előtörténet.

Az európai országrendszer' történetét szerzőnk az első szakban a' habsburgi 's francia házak' küzdésével kezdi meg az európai országrendszerbeni elsőség felett, — 's ez időszakot ketté választja, a' mint először V. Károlyt vagyis e' ház' közvetlen törekvését írja le ezen elsőségre, a' más ik szakaszban e' ház' másfeléi próbái adatnak (először a' spanyol, majd az ausztriai lineában) elő azon elsőség' megnyerése végett.

Mi hatalmasan, találólag és biztosan festi szerzőnk az embert és viszonyokat: arra csak egy példát onnan, hol ő a' 16. század' elején a' francia, sokat merénylő I. Ferencznek a' Habsburg házat teszi ellenébe (207 l.): „képviseltette akkor V. Károly 's Ferdinand által, melly két testvérek között az elsőnek a' ház' fényesebb, az utóbbinak a' ház' szilárdabb ügyei szolgáltak feladásul. Célul az elsőnek a' gazdag spanyol örökség szolgált, melly az egyesült spanyol királyságokból, a' két indiabeli végetlen feltalálásokból és megszerzésekből, a' gazdag és erős Nemetalföldből, a' két Siciliából 's más olasz birtokokból és követelésekből állott. Hozzá járult még a' császári korona. Ferdinandnak átengedé Károly (1521) a' német örökségeket, azzal kimutatva, hogy nincs szüksége többé nagysága' ezen alapjára. Ferdinand maga, mintegy csendesen 's a' szín' hátulán, megszerzé Cseh- (1527) 's utóbb Magyarországot is. Nagyra vágyó tervekbe mélyen nem igen ereszkedve, mégis egyre segíté bátyját, uralkodása' nagyobb részén által, háza' hatalmával, annak tekintetével a' német birodalomban, 's azon személyes súlylyal, mellyet mérséklett, ovakodó caractere biztosított neki. Maga V. Károly, a' mély ismeretű 's nagy tehetségű férfiú; a' Caesarok' azon fenhéjazó hirtágyával, melly mindig az okosság által vezéreltetik; igen finom, 's kora' politicájában gyakorlott és ügyes lélekkel; hideg, szigorúság nélkül; nem érzelmi ember, de szenvedélytelen is; bigott nem lévén mégis az egyház' fenálló rendszeréhez csatlakozó; tulságokra nem hajló, előre látó, fontolgató; lovagi szellemtől nem emelt; de jó had-

vezér, 's szükségkor vitéz lenni tudó, sőt meglepőt is merészlő, ha számolása szerint rendkívül sokat nem koczkáztata ('s itt a' szerző V. Károly' kalandos lovaglását Párizsba hozza fel). V. Károly azon nagy de sokfelé eloszlott, itt ott még kimivelést kívánó, itt ott bizonytalan és kétségbe hozott, a' gyors parancsnak föltétlenül sehol nem engedelmeskedő hatalomnak birtokában; nem kellene-e gondolnunk, hogy főképen a' védelmezés' szerepét öltendi fel, 's hatalmát lassanként iparkodandik egyes vitákban 's ütközetekben megerősíteni. Azonban majd mindig a' megtámadási vonalnál látjuk őt; minden békét csak fegyvernyugvásnak tekintve; a' legnagyobb fáradhatlanul törekedve; az egyház' lakját ostromolva és pusztítva; még kalandos vállalatokba is elmerülve; mindent kísértve 's — a' mi legcsodálatosabb — végre mindent hasztalanul. Mondjuk már most, hogy ember határozza meg a' sorsot! I. Ferencz és V. Károly is viszonyaik' vonzását követték.

Illyenféle helyeket bőven hordhatna fel ref. Bennök a' politicus és stilista egyformán beszél, anyagot és idomot bensőleg összeolvastva. Olvasóinknak azonban elég lesz ezen hely, megkiváncsítani velők azon férfiú' ismerését, ki így tud festeni. **S.**

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

67. — Természetjog és Csaplovics. A' pozsonyi „Századunk“ czimű mellék-lapban a' természetjogról közöl Csaplovics, mint nevezi, egy paradoxont, mellyben kereken tagadja, hogy a' természetjogot józan ész által még lehetne ismerni, hogy az alapja volna a' többi jogtudományoknak, 's azt állítja, hogy a' közönséges természetjog bolondjog, 's igen helyes volna, úgymond, ha annak tanitása egészen megszűnne; mert nem állván egyeből agyremeknél, az ifjuság' fejét elkábitja, még a' vénekéit is megzavarja; hogy csak tételes (positio) törvény létezik, hogy Kant- és Leibnitznek legbolondabb gondolatjaik voltak, hogy Hugo Grotius és Puffendorf is csak tulsapongó fővel képzeltek magoknak a' természetjogot stb, stb.

Mondhatnám Csaplovicsnak, hogy az eszméket összezavarja, hogy a' természetjognak nem annyira tanja, mint alapja ez: tetteidet, jogaidat úgy gyakorold hogy a' mások' jogait meg ne sértsd; mondhatnám, hogy a' political tudományok elosztatnak tiszta philosophiaikra, és historiai vagy tapasztalatiakra, 's a' kettőből vegyesekre; hogy a' tiszta philosophiai leginkább a' természetjog (észjog), melly az embert, mint erkölcsi lényt philosophiailag tekinti, nem ügyelvén a' tapasztal-

lásra; hogy az egyenlőség, mely a' természet-jogban tanítatik, nem áll a' testi vagy lelki erők' egyenlőségében, és így sem az emberek' foglalkodásai' vagy álláspontjának egyenlőségében, sem a' birtok' egyenlőségében, hanem abban, hogy minden ember más emberben magához hasonló lényt ismerjen el. Mondhatnám, hogy csak a' tapasztalatba vágó politikai tudományokban p. o. országjogban (Staatsrecht), lehet arról is szó, hogy vagynak a' tapasztalas szerint oly emberek, kiknek vagy értelmi tehetségük fejletlen még, tehát hibázik a' végre, hogy jogaikat magok gyakorolhassák, millyenek a' gyermekkoruk, vagy kik, miveltségük' hiánya, 's néha foglalkodásaik' 's állások' pontja miatt nincsenek azon lépcsőn, hogy természeti jogaik mellett a' politikaiakat is (mert ezek fölötté különbözők) gyakorolhassák; vagynak végre kiknek erkölcsi romlottsága másokat akadályoz és háborgat jogaik' gyakorlatában, ezeknek tehát kényszerítésre azaz egy részről a' jogbiztosításra, más részről a' jogserelem' megtorlására, megtörsére, azaz törvényre vagyon szükségök, ezen kényszerítés' jogos megalapítását pedig (valamint a' különböző néposztályok' célszerű megkülönböztetését is) csak jól rendezett polgári társaságban lehet elérni, mert természeti állapotban az erősebb, ki gazember is lehet, elnyomhatná a' gyengébbet: tehát Krugnak igaza van, midőn azt mondja, hogy a' természeti állapot jogvesztélyezés' állapotja, a' polgári állapot pedig jogbiztosítás. Mondhatnám továbbá, hogy általmenvén a' csupán tapasztalati politikai tudományokra, már az országlás' mesterségében (Staatskunst) nem csak a' kényszerítésről 's a' polgári társaság' jogos alakulásáról vagyon szó, hanem más helyi és történeti viszonyokról is, így p. o. ha kérdés tétetnék: melyik alkotmány legjobb Spanyol- vagy Magyarországon? illy formán kellene felelnünk: a' philosophiai politikai tudományoknak p. o. természet- 's országjognak főbb elvei az ő alkotmányokból sem hibázhatnak, de hogy történeti tekintetben, ott mely jogok állottak fel 's micsoda tekintettel kell most lenni, ezen régi jogokra, és helyi 's miveltségi tekintetben melyek illenek reájok, azt az országlás' mestersége adja elő; szóval a' philosophiai politikai tudományokban a' jogról vagyon szó, mert ezt vagy ennek alapját 's elveit historiai tapasztalás után soha sem tudhatjuk; a' historiaiakban pedig a' jolétról is, de amaz ennél annyival főbb, mennyivel elébbvaló a' lélek a' testnél. Mindazáltal a' történeti politikai tudományokból tanulhatjuk azt, hogy a' természeti jogok sokszor jobban biztosítottak korlátlan monarchiában, mint akármely más országlási formákban; így p. o. a' birtokjog, a' személyes bátorság aligha jobban biztosított valahol mint Ausztriában, az egyenlőség aligha valahol jobban mint Poroszországban. Az elsőre nézve csak egy példát érintek. Midőn Bécsben néhány évvel ezelőtt császárlaki színház' építése végett némelly szomszéd házakat meg akartak vásárolni, 's a' házbirtokosok házok' árát iszonyú magasra tartanak, némellyek elhunyt I. Ferencz fejedelemünknek azt tanácslák: becsültesse ki őket ex jure eminenti maga számára; de urunk azt felel-

te: nincs jogom hozzá, mert itt nincs szó az ország' javáról és szükségéről. — Lehet-e ennél szebb emléke egy fejedelemnek? Bezzeg jobban értette Ő, miről hozhat a' törvényadó a' statusban törvényt, miről nem, 's micsoda jogok vagynak fölötté: mint sok, egész életében a' jogtudományt professióként tanuló 's gyakorló vagy inkább kinzó betűmoly, például.... Mondhatnám még: tökéletes igaz, hogy a' köznép többnyire az egész világon tudatlan, hogy rossz emberek, nem csak a' pornépbén, hanem az aristocratáktól kezdve legutolsó tányérnyalójokig mindenik közt talál-tatik, de azért természeti jogaitól a' status önkényleg senkit sem foszthat meg, nem mondhatja például, hogy a' pornép tudatlan, tehát vízbe kell fojtani, mint a' macskakölyköket (a' lételjog ellen); vagy rabszjira kell fűzni, 's mint barmokat eladni (egyenlőség' joga ellen); vagy foglalkodásaiban cél és ok nélkül akadályozni (szabadságok ellen); épen ezért kell és kellett volna Csaplovicsnak is a' politikai jogokat, azaz az adminisztrációba befolyást a' természeti jogtól megkülönböztetni, nem összezavarni. Politikai jogok nem illetik közönségesen a' tudatlanokat, rossz akaratúakat, 's kiket valamely haza nem érdekel, például semmiök sincs vagy idegenek; így Wellingtonnak, Lafitteenek, VanBurennek saját honokban fényes érdemeik lehetnek, de p. o. Magyarországon politikai jogokkal mind addig nem birhatnának, míg akármí módon honosítatnak, 's az új hon iránt érdekekkel nem viseltetnek vala: de természeti jogaiktól sem őket, sem más idegeneket egy status sem foszthat meg, sőt a' mai napon születetteket sem; ezeket is illetik mind a' személyes létel, mind az egyenlőség, mind a' szabadság (ez utolsó akkor, mihelyt testi 's lelki erejöknek hasznát tudják 's akarják jogosan venni); ezen természeti jogoktól soha egy mivelt status és törvényhozó sem fosztotta meg meg polgárait: tehát léteznek jogok, melyek a' status fölött vannak: miket ezért neveznek természet-, vagy eredeti, vagy ő, vagy philosophiai (ész-)jogoknak. És így egyebeket elhallgatván, mondhatnám végtére hogy az agrémeket akár ifjak', akár vének', akár a' Cs.' fejében nem a' természetjog, hanem ennek nem-, vagy felre-értése, vagy elcsavarása, tehát a' tudatlanság vagy malitia okozza. De kárhoztathatjuk-e a' tüzet azért, hogy vele némelly vigyázatlanok, vagy gonoszlelkűek polgártársaik' vagy magok' vagyonát 's életét veszedelmeztesse? Ez okból kormányunk, mely zavart fejűek' tanácsára nem szorult, a' természetjogot nem csak nem kárhoztatja, hanem iskoláinkban mindenütt szorosán tanítatja. Mondhatnám mind ezeket és még többeket — de minek? midőn Cs., paradoxonja után itelve azt sem tudja, vannak-e politikai tudományok! Mert ugyancsak vastag értetlenség kíváncsít arra, hogy p. o. a' személyi egyenlőséget, a' javak és polgári állás' egyenlőségében tartsa, holott Krug, kinek munkájából idezte a' természeti jogokat, ugyan azon pontban mondja: das Recht der persönlichen Gleichheit, oder die Befugnisz, sich jedem andern Wesen seiner Art als Person gleich zu stellen, wenn es auch in Hinsicht auf natürliche Unterschiede und andere Verhältnisse demselben

noch so ungleich seyn sollte.“ 'S így ezekből neki felelni nem lehet, hanem csak ad hominem. Kérdem tehát, mit mondana reá? ha a' status azt határozná: „ezt 's ezt az urat a' bolondok' házába kell zárni (a' személyes szabadság ellen), vagy nem is kell embernek tekinteni, hanem a' legelső találó mint állatot használhatja, vagy eladhatja (az egyenlőség ellen), vagy éppen ágra kell kötni (a' lételég ellen)? — Mig ép észszel bír, egyebet bizonyosan nem mondhatna reá, mint ezt: miért? és: Nincs hozzá joga a' statusnak! De éppen ezekkel ismerné el, hogy van más jog a' tételes (positív) jogon kívül, hogy vannak jogok, melyek minden törvényhozón, minden statuson felül vannak, sőt a' statusnak legfőbb, csak nem egyedüli célja 's föladata ezen jogok' őrzése, biztosítása, 's ha megsértetnek, megboszulása, vagy helyreállítása: ezen jogok ellen tehát törvényeket soha sem hozhat, hanem csak az ellen, a' mi és a' ki ezen jogokat veszélyezné, vagy sértené; és egyesek' jogait csak akkor áldozhatja fel, midőn az egésznek jogai 's fennmaradása forog veszedelemben p. o. a' háborúban stb.

Ha Cs. nak elég ideje nem lett volna a' tanulásra, vagy meghiggadt elméje, a' hideg gondolkodásra, úgy azt mondanám, hogy minden tudománynak rendszeres és nem zavart értésére 's tudására sok évi tanulás és gondolkodás, munka, hivatás is kell; de most egyebet nem mondhatok annál, hogy ki jól ki nincs készülve, zavarja az elméket, 's maga részéről is segíti késleltetni a' felvilágosodás' napját, melyet az emberiség' érdekében olly hön kellene mindnyájunknak ohajtánunk.

Jogi, hites ügyvéd.

Magyar tudós társaság.

68. Moldvai magyar atyánkfiai' ügyében. Magni Károly János, a' moldvai apostoli missio' igazgatója, Jászvásárt, 1837. oct. 31. költ levélben írja a' m. t. társaságnak, hogy minekutána egy része a' moldvai magyaroknak nemzeti nyelvéről megfelelőkezvén, más része azt romlottan beszélvén, mindnyájan pedig mély tudatlanság' homályában trespedvén, némi mivelődés' terjeszthetéseire, itt ott már iskolák keletkeznek; nem csekély hasznu dolog lenne, a' gyermeket oláhu! irt magyar grammaticákkal ellátni. Mint-hogy pedig sokan a' tanítványok közül szegényebbek, hogysem magoknak a' szükséges könyveket megszerezhetnék, felszólítja a' levél' írója a' magyar academiát, mozdítaná elő moldvai atyánkfiai' ezen ügyét célirányos munkák' ingyen küldésével. A' kis gyűlés ezen, egy részt oeconomiai tárgyhöz érdemleg nem szólhatván, azt a' maga idejében a' nagygyűlés' után az igazgatóság elébe rendelte terjesztetni; addig is a' helybeli tagok közt aláírás nyitattott, 's így e' célra 106 ft. 50 kr. folyt be (maga Jankowich Miklós tiszt. tag 50 ftal járult ide) melly pénzen 5 példány deák-magyar-német-oláh szótár és 30 példány Maller' oláh-magyar nyelvtanából vásároltatott, 's addig is, míg netalán újabb ajánlatokból egy újabb kiadomány eszközölthetnének, útnak indítatik. Alulirt késznek nyilatkozik ezennel más buzgó hazafiak-

tól is köz számadás' terhe alatt, e' célra nyújtandó adakozásokat elfogadni. Pesten, martius' 22. 1838.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

— Az 1838-diki drámai jutalomra (száz arany) mart. 24-ig, mint határnapig öszvesen tizenhét vigjáték érkezett a' titoknokhoz, mellyek közül tizenkettő mint egy szerző' munkája, egy jelígis levelkével jött. Fel levén még akkor a' kis gyűlések függesztve, a' jelígis levelek a' másodelnök' jelenlétében az ő 's az academia' pecséteivel zártak egy boríték alá, 's adattak át a' levéltárnoknak őrzés végett; a' munkák, a' mult nagy gyűlés által választott bírálóknak küldetvén meg.

Az 1839-iki drámai jutalomért vivandó szomorjátékok' beküldésének határnapja 1839. szinte mart. 24-re tétetett.

— Folyó é. aprilis' 2. nyitotta meg ismét a' társaság' kis gyűléseit, és pedig hat évi elválás után új fényes hivatalát a' haza' kebelében elfoglalván, az elnök, gróf Teleki József val. b. titkos és helytartósági tanácsos úr, a' tagok' örömeinek élénk jelei között. Ezen ülésben határozottatott hogy, mivel a' folyó évi academiái jutalmakra készült pályairatoknak magok' idején beküldhetése, a' közbe jött budapesti áradás, 's az ez által meggátolt vásári közlekedés' következtében, többekre nézve lehetetlenné válhatott: e' rendkívüli, 's valamint előre láthatlan, úgy el sem is mellőzhetett akadályok' tekintetéből, mind a' törvény- és természet tudományi, mind a' drámai pályamunkák'nak, mart. 19. és 24-dikén eltölt határideje május' elsejéig terjesztetik ki, de úgy, hogy azontúl semmi nemü ürtügy alatt munka el ne fogadtassék; valamint minden, jövődőre netalán húzható következtetés nélkül.

Literaturai mozgalmak.

69.— Időszaki sajtónk' szemléljét megindítván tavál, szándékunk volt minél teljesb repertoriumát adni a' folyóiratokban megjelenő külön dolgozatoknak, tudományrendben. Az öt hónap végig folytatott cikkely nem talált kedvelőket 's elhagytuk. Kérdés vala már a' jelen év' földerültekor, milly formában adjuk azt ez évre. Hasznos és vonzó volt volna bíráló szemmel követelni annak jelenéseit; de egyfelül kényes dolog olly folyóiratokat folyvást nyomban criticával kísérni, mellyek irányokat 's hatásokat egyes olly kised szállítványokban, mint egy vagy fél iv, bajorosan fejthetik ki, 's mindig csak több számok' sorával nyujtanak elégséges continuumot a' megítélhetésre; más felül a' Figyelmező körül munkálkodó férfiak sem mutattak kedvet, osztályaik szerint az olly aprólékos cikkelykének, millyenek heti lapjainkban állni szoktak, folyvásti egyes ismertetéséhez; de maga a' külön cikkelyek' kiosztása 's kézhez szolgáltatása is több bajjal járt vala mint győzhettük. Egy olly műbírólo geniere pedig nem teheténk szert, ki a' tarka sokaság felett maga birna 's merne emelni bírói pálczáat. Olvasóink tehát meg lesznek elégedve, ha csak

terjedelmesb és szorosan tudományos folyóiratokat, melyenek a' Tudománytár, Tud. Gyűjtemény, Egyházi Tár, Gazdasági Tudósítások stb. fogjuk időről időre, osztályi részletes ismertetéssel előjük vezetni; az ivenként megjelenőknek pedig koronként irányokról néhány szót tenni, vagy az érdekesbeknek látszó cikkeleket név szerint kijelgetni. Most a' f. év' első negyedére szorítjuk rövid visszatekintésünket.

Politikai hírlapjaink közt a' Jelenkor és Hirnök, két ellenkező elv' képviselői, legterjedelmesbék, 's a' többiek felett jártas politikai szemmel vannak szerkesztve. Az első azon felül gazdag hazai hírekben; ez, legközelebből bennünket illető érdekének nagy részét E... aláírással jegyzett bécsi közleményeinek köszöni. A' Hirnök februarius óta még egy critical és polemiai heti szemlét is adja a' m. hírlapoknak Csató Páltól, kit a' m. olvasó közönség mint nyelvtudóst és stílistát ismer, becsül, mint elbeszélőt szeret; 's most e' folyó cikkeleket után új oldalról tanul ismerni, mert maga bizonyossá teszi bennünket, hogy „valahányszor e' szemle alatt az ő neve állott vagy álland, az mindannyiszor az ő legbensőbb 's legtisztább meggyőződésének közvetlen kifolyása.“ Az Erdélyi hírlap, mely Brassóban csak az év' kezdete óta adatik ki, szűk területű fel ívéhez képest, hirei' elég ügyes szemelésével megfelel céljának, t. i. kisdéd áron, a' Székelyföld' kevesebbé tehető polgáraihoz is juttatni a' politikai világ' nevezetesh dolgai' rövid tudását.

Mi ujságaink' melléklapjait illeti, a' régibek közül a' pesti Társalkodó évről évre fontosabb lesz. Tömerdek sok textust nyelő nagy hasábjain a' napi renden levő külön hazai érdekek folyvást értelmes és buzgó szószólókat találnak; így a' most múlt évnegyedben több közgazdasági tárgyak, tagosztály, jószág-haszonbérlet, így repáczukorgyár, marhadög, börtön 's dolgozoházak, útéptés és vasutak, így a' nemzetiség' kérdése, köz oktatás, játékszn stb. voltak szőnyegen. A' Hasznos Mulatságok egészen másbelyegűek; szűkebb terjedelmű lapjaikon többnyire apróbb cikkek állanak, 's ritkábban a' jelenkor' érdekeihez mértek, köztök az előtt gyakran — most már ritkábban — „veszekedések“ is. Álló nevezetességgel bírnak az idei számokban Szege-di Lőrincz' Theophaniájának bő megismertetése (Farkas Lajostól *), 's némelly XVI. XVII. századbeli m. énekek. — A' Nemzeti Társalkodó (erdélyi) nem csak formatumot váltott, hanem tartalomra is fontosabb leszen időről időre; kivált a' historiai 's országismertetés' szakaiból

nyújtott becses és új közléseivel. Különösebb figyelemre méltó többi közt Kemény Zsigmond' értekezése a' mohácsi veszedelem' okairól; melyet a' Haszn. Mul. utánnyomtatnak, D. Pataki' értekezése az orvosi tudományról és orvosokról, Nagy Ferencz' statistikai adatai stb. — Az említett lapokhoz, újaként járultak az év' kezdetén a' pozsonyi Századunk, 's a' brassai Mulattató. Amaz gyakran tanulságos, 's a' percz' érdekeit tárgyzó közléseket nyújt, a' politicaikban a' legszélsőbb jobbon fogott helyet; 's tér mezőt nyit a' polemianak. A' Mulattató a' nélkül, hogy a' nap' kérdéseivel bajlódnek, kisdéd köréhez képest, hasznos eszmék' terjesztésével munkás, hanem mindig a' „legmulattatóbb“ formában is. Az eléggé ismeretes Vasárnapi Újság, hivatását: hasznos dolgokat minél népszerűbben adni, folyvást szerencsésen teljesíti. 'S itt legyen szabad még a' szinte Erdélyben, Brassóban, megindult német melléklapot (Blaetter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde), hazai irányu tartalmasságáról megjelennünk.

A' tudományos heti lapok közül az Ismerető, a' szerkesztő' minden szorgalma mellett sem tudott még eléggé meggyökerezni. Tárgyai a' legfontosbák: gazdaság és műtan, miknek magoknak köszönheti egykor olly hon, gazdagságát, mely azt világkereskedésben nem lelheti. A' tárgy iránti csekély érzék-e az, vagy a' szükséges előzmények' hia az olvasók' részéről, vagy a' publicuma' foghatóságához nem eléggé mért előadás, mi ez üdvös vállalatot nem hagyja teljesen boldogulni? —

A' Magyar Szionban, melyet az új év hozott, nagy örömet fognak lelmi a' lelki öregek. Ha érzésünk nem csal, úgy nem ez a' szellem az, mely a' legtiszteleteseb vallás' érdekét a' gondolkodás' századában kivivandja. Becses hozzáadás: Anastasia, egyházi szépművészetek' tára; havonként egy egy ivnyi szám 8-adban, tartalmazma egyházi 's vallásos énekek. Érzelem-kifejezésre 's formára a' tisztábbak közül valók Horváth Mihály, Königmayer Károly 's Pájer Antal' dolgozásaik. Vajha már egyszer egyházi költészetünk is kiemelkednék izetlen szelességből, és hanyag 'szószaporításából, mintául az ő testamentom' lelkesedett éneklőit vevén, azok' erejét, fenségét 's kifejezősők' szabatos tömörségét! Mező, mellyen nálunk a' koszorút még senki sem vívta ki, 's így diszszel kecsegtető az egyház' férfiai.

A' Regélő 's Honművész, végetlen tarkaságával, a' feuilleton' élénkségével, 's képei' szépségével, folyvást meg tudja tartani közönsége' kedvezéseit. A' Rajzolatok, 3-d. számokban, Garaytól két igen édes vándordalt közöltek.

— Az új negyed, ismét egy új folyóirást hozott, Kunosstól, Természet czímmel. A' program szerint 1) egyik főfeladata a' természetet, mely annyi szépet, fönseget és barmulatost rejt öleiben, megismertetni 's iránta fogékonyságot ébresztetni, 's így minden, mi a' legtágash értelemben vett természettudományal csak távolról is kapcsolatban áll, többi közt péld. népismertetés, kalandok, balesetek. „Mindazáltal 2) figyelme' főtárgya a' természet' re-

*) Az 58—59-d lapokból azt tudom meg, hogy Farkas Lajos úr azon hálát érdemlő bizodalommal és szívességgel viseltetett a' magyar költészet' kézikönyve' kiadói iránt, hogy a' Theophania' exemplar unicumát velők haszonvétel végett dec. 1830. közlötte 's 1833. színté dec, nagy ügygel bajjal tudta kezeihez visszakeríteni. Noha én nem emlékezem, hogy a' ritka, sőt egyetlen könyvet valaha láttam volna, 's a' F. úr' szívességével soha sem éltem; az illy, követést érdemlő közlekenység' becsét méltányolni tudván, itt a' szándékért is őszinte köszönetet mondok. S. F.

meke, az ember leendő, a) az ő lelki és testi sajátosságival, erényeivel és vétkeivel; 's ide tartoznak többi közt az „indulat és szenvedélyfestő elbeszélések, vig, komoly és szomorú színművek, romanczok, balladák, dalok' stb, továbbá a' külön megjelenendő tudományos és szépművészeti munkáknak, szóval magyar elmevilág' termékeinek alapos megismertetése 's részrehajlatlan, okokkal támogatandó bírálata; egyszersmind pedig a' netalan hibás bírálat' rövid és illedelmes czáfolata". b) „Lelki és testi ereje által alkotott vagy alkotható műveivel"; „különös gondja azonban a' gazdaság, szőlőművelés, kertészkedés (kiváltkép a' gyümölcsenyésztés és virágápolás), vadászat, halászat; végre a' színművek' köréből a' hanga, festés és szobrászat' titkaira's nevezetességeire leendő fordítva". — „Munkatársai' haza szerte ismert neveinek fölhordása által az olvasó közönséget túlfeszített reményekkel csábítani" ellenkezett a' szerkesztő' tisztaságával. Hetenként két iv jelenik meg, velinen, bizonytalan számú hangművekkel, vidék- és növényrajzokkal; felévi ára helyben 5 ft., postán 6 ft.; 's ki a' szerkesztőnél fizet elő, egy Polgári magánjoggal ajándékoztatik meg, vagy Székács' szerb dalaival. — Apr. 3. és 6-d. jelentek meg az első számok; amazz Vajda vezető be lelkesen, követik Nagy Ignác, Frankenburg, Garay, Heteyi, Csonka, Kunoss, Br. P. M., V—a P., és K. A' „Literaturai világ" cikkelyben „idején korán nyilatkoztatja a' szerkesztő, 's ezt jól megjegyeztetni kéri — hogy azok a' honi tudományosság történetírátnak megannyi hiteles adatai gyanánt tekintendők" ? és „Hogy legyen némi ellenőrség a' literaturai világban is, kötelességének ismeri (Kunoss úr) az egyéb folyóírásokban megjelenendő literaturai híreket 's viszonyokat figyelmes szemmel kísérni, 's a' föltűnő, hibás vagy alaptalan hírleményeket 's állításokat idézni, megczáfolni vagy visszatorlani".

— A' magyar tudós társaság' költségein elkészült a' Tudománytár, tudományos és literaturai, évnegyed-írat' ez idei első, vagyis martiusi kötete, a' következő tartalommal: I. Ertekező rész. 1. Magyarország' földtani ismeretéhez; Schueller Gusztáv jénai prof. kéziratbeli közléséből Bugát. 2. Erdégyközény (parallelogrammum-virium), D. Vállas A. 3. Költészi, különösen színművészi nyelv, Guzmics. 4. A' föltre tétethető 's megerőtleníthető törvényeink szerint, Szlemenics. 5. A' Grachusok' forradalma, Heeren ut. Kazinczy G. 6. Herder, az emberiség' tanítója. 7. Okleveles toldalék, Luczenbacher. — II. Literatura. 1. Píllantás az angol literaturára 1836-ban. 2. Criticai vázlatok a' külf. literaturá' legújabb 's kitünőbb termékeiről. 3. Francia tudós társaság' ülései. 4. Bibliographia, 's hivatalos tudósítások.

Szinte az academia' költségén: 1. Wargha János prof. 's acad. I. tag' koszorúzott pályamunkájának: „Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra" második kötete, mely e' czim alatt: Az elemi tanulmányok' alapvonatjai külön is árultatik. Az öszvesen 296 lapnyi, nagy

Skrétü könyvnek, kötve, Magyarország' földképével 's egy szépírási példánnyal együtt, ára 1 ft. 20 kr. cp. 2. Edvi Illés Pál' koszorúzott néptanító kézikönyve' második kiadásának első kötete, külön e' czim alatt: Közhasznú népi olvasókönyv, négy részben, értelem-gyakorlásokat, erkölcsi elbeszéléseket és oktatásokat, az illendőség és okos maga-alkalmazás' szabályait, 's mindenféle tanulságos és mulattató verseket foglalván magában. Budán, kir. egy. bet., 8r. tömött nyomtatással 136 lap; kemény táblába kötve köz. papiroson 30 kr., finomon 36 kr. cp. (A' második és harmadik kötet, vagyis a' tudományok' könyve, sajtó alatt).

Beimelnél jelentek meg: 1) A' Magyarországbán élő 's minden rendű embereknek tétetni szokott testamentumokról (végintézményekről), némelly észrevételekkel, és vélekedésekkel azon esetekről, melyek, a' hazai törvény által még nincsenek meghatározva. Irta Ujjfalusy N. János. t. dra, 's hites ügyvéd. 8r. 88 l. borítékban 40 kr. cp. — 2) Mit tartunk a' homoeopathiáról? D. Kraus, Most, Caspari és Hufeland' német munkáik után (főkép) a' nemorvosok' számára közre bocs. Lovász Imre, o. dr. 8r. 25 l. borítékban 20 kr. cp. — 3) Egyházi énekek, melyeket a' ker. kath. hivek' buzgósa' előmozdítására szerkeszte Bognár József, akkor pázmándi, most esákvári káplán. 8r. 176 l. 20 kr. cp.

Pulszky Ferencz, ama' lelkes útleírás' szerzője, mellyel olvasóink m. évi Figyelmezőnk' második felévi 5-d. számából megismerkedtek, angolországi útját magyarul dolgozza.

Peregriny Elek sajtó alá készül adni az első ifjuság' számára általa készített Magyarország' történetét. Ő e' munkájában állandóan szem előtt tartotta a' nevelés' kívánatait, 's a' neven-dekeknek adandó irányt.

— Trattnernél: Dissertatio de lue bovilla, edit J. A. Lencsés, emeritus rei rusticae univ. in Georgico kesztelyiensi prof. ord. 8r. 20 lap Ára 24 kr. cp.

Budán az egyetem' betűivel: Pesth und Ofen mit ihren Einwohnern, besonders in medicinischer und anthropologischer Hinsicht: dargestellt von Dr. A. Jankovich, Hofarzte Sr. KK. Hoheit des Erzherzogs Joseph Palatinus von Ungarn, und Mitgließe d. pesther medic. Fakultäet. n. 8r. XVI és 261 lap. Ára kötve 2 ft. 30 kr. cp. A' nagy érdekü munkáról nem sokára többet.

Pesten Heckenastnál: 1) Botanische Reise in das Banat im J. 1835, nebst Gelegenheits-Bemerkungen und einem Verzeichniss aller bis zur Stunde daselbst vorgefundenen phanerogamen Pflanzen, topographischen Beiträgen über den südöstlichsten Theil des Donaustromes im österreichischen Kaiserthum von Anton Rochel, bot. Gartenmeister an d. k. Universitaet zu Pesth etc. Mit einer lithogr. Ansicht (Die Schaeferhütte im Thale Gropa-Bistri auf der Hochalpe Sarko im Banat). Pesth, Druck v. Landerer. n. 8r. öszvesen 100 lap, ára 48 kr. — 2) Predigten, welche bei dem fünfzigjaehrigen Jubelfeste der evang. Gemeinde A. Conf. zu Pesth

und Ofen in der ev. Kirche zu Pesth 1837. am 5. 11. und 12. nov. in drei Sprachen: slawisch, ungrisch und deutsch gehalten wurden. Nebst einer kurzen Geschichte dieser Gemeinde, Beschreibung des Juhelfeier und den dabei gesungenen Cantaten. 1837. n. 8r. XII és 56 lap, ára füzve 24 kr. cp

Temesvárról érkezett: Die wichtigsten chronischen Krankheiten, naemlich Gicht und Haemorrhoiden in allen ihren Formen, Symptomen, die als Podagra, Chiragra, Ischagra, Sand, Gries, Stein u. s. w. erscheinen, oder neuverfasstes System zur zweckmaessigen Behandlung und gründlichen Heilung derselben. Auf die Entdeckung neuer und geprüfthe-waehrter Heilmittel begründet von D. Wilhelm Taubert, Badearzt zu Buziás. Temesv. Beichel' bet. 1837. n. 8r. 137 l. ára füzve három pengő ft (bagatella!). **S. F.**

Egyveleg.

70.—Szláv Illyriában 1836ban 22 szláv könyv nyomtatott: 6 imádságos 's hittudományi, 4 nyelv-tudományi, 5 nevelési, 3 a' stílusról szóló, 2 számvetési 's egy földirási.

— Krülow orosz meseköltőt a' czár legujabban egy kegyes leirattal 's a' Szaniszló-rend' másod osztályu diszjeleivel tisztelte meg irói érdemeiért.

— „Szépliteratúránk — jegyzi meg egy orosz criticus — igen nagy elsőséget bir, melyet minden tartományok irigyleni fognak neki. Novelláink igen karesudadok. Húsz, harmincz lap elegendő egy novellához, 's 150 lap, három részre osztva, mint három kötetű román adatik ki. A' lapszám azonban még nem adhat fogalmat novelláink' rövidségéről 's leleményeink' gyérségéről. A' mi nálunk 150 lap, az a' francziáknál, németeknél stb. közel sincs annyi. Szavaink rendesen röfnyiek, 7, 8 's 10 taguak; az övéik egy, két, három taguak. Betűik igen kis helyet foglalnak el; a' mieink szörnyű szélesek; tégy 28 orosz betűt 28 franczia alá, 's az első sor egy ötöddel hosszabb lesz. E' szerint 150 lap orosz betűkkel 60—80 lapot fogna tenni francziában. Milly gondolatsegénység!“

Egyébiránt az 1836. év' folytatában 674 eredeti munka (8340½ nyomott iv) és 128 fordítás (2666 iv) jelent meg az orosz birodalomban. A' fő censura' körében 46 folyóírás (4024 iv) láta napvilágot. Ugy látszik mintha a' kormány akadályozni akarná az új folyóírások' eredetét, legalább

jövendőre egy magán ember sem kapand engedelmet új újság' alapítására. Az 1836 év' természetménye 800 ívvel haladja meg az 1835-ikét. Nevedés látszik a' tudományos munkák és tanító könyveknel 's a' drámáknál; ellenben a' románok és novellák mind számra mind kiterjedésre nézve fogynak. Föltetsző a' héber (zsido) könyvek' szaporodása; de ez kétségkívül onnan ered, hogy az új szigorú szabályok szerint minden héberül nyomtatott könyv a' fő censurai hivatal' tudomására esik. Idegen nyelvű munka 850,000 kötetnél több viteték Oroszországba, mintegy fele ennek a' pétervári könyvkereskedők és magánosak' számára.

A' történetírásbeliek' legfontosabbjává lenni igérkezik a' Samalnoftól kezdett, Oroszországról szóló írók' könyvtára régi időktől kezdve a' 18. századig, mely 12 kötetben több mint 100 író foglaland magában; a' Pétervárat már megjelent 1. kötetben foglaltatik: Barbaro, Compenso, Con-tarini és Jorian Pál. A' fordításhoz a' nevek' 's más elnevezések' megjavítása kapcsolaték.

Ellenben több ifju literator egyesült minden orosz írók' új életleirási lexiconához, mely 2 kötetben jelenedik meg. Szükségesebb volna ugyan az orosz literatúrában a' lélekre ható, rendszeres critikai, alapos literatúra-történetírás, mint az ilyen csak egyeset adó lexicon, millyennek hiával az oroszok ugy sincsenek.

Morawieff utazási leirást ada e' czím alatt: „Utazásom a' haza' szent helyeihez“ két részben, mely némileg folytatása az 1832-ben megjelent „Egy Syriába, Aegyptusba, Palaestinába és Jerusalemba tett utazás' leirásának.“ Ez új munkában is feddve említetik a' szerző rajoskodó, vallásos irányzása.

Érdekesebb a' Wlastoff kezdte „Régi orosz utazások' gyűjteménye“, mely 6 kötetre számított. A' gyűjteményben lesz foglalva „Hegumen Dániel' utazása a' szent földre“ a' 12-dik századból; továbbá Nikitins Athanasius kereskedőnek utja Tverből Indiába 1470, azután Petrow Iván és Burnasch-Jaltscheff kozákok' utja Chinába 1567 's Petlin Iván sziberiai kozák' utja Chinába 1620.

Emlékezetre méltó Fouqué' „Undine“jének fordítása hexameterekben Tulkowskytól, mely rendkívül csinosan nyomaték és 20 rézzel van ékesítve.

Lewin „Pétervári flórát“ ada ki, és Schubert tábornagtól, a' hydrographiai raktár' igazgatójától Pétervárbán, igen érdekes közlések nyomattak ezen raktár' actaiból.

Figyelmeztetés. A' husvéti ünnepek miatt mához egy hétre nem adhatván számot, azt a' 3. 5. 14 és jelen 15-hez csatlott, öszvesen öt negyeddel előre pótlottuk.

 Előfizetést, akár az év' kezdetétől félévre, akár aprilis' 1-től egy évnegyedre elfogadnak a' kir. postahivatalok 's a' szerkesztőség. Mindkét rendbeli előfizetőknek teljes példányokkal szolgálhatunk. Ára postán 5 ft. 48 kr, fél-, 's 3 ft. fertály évre; 5 f. 's 2 ft. 30 kr. helyben.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Aprilis' 24. 1838.

17. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Helyírás. Budapest, orvosi és anthropologiai tekintetben D. Jankovich Antaltól. — Philosophia. Az 1837-diki Tud. Gyűjtemény' philosophiai cikkelyei (*Al-Kendi*). — Külföldi literatura. Történetírás. Palacky' cseh története, és olasz útja. — Necrolog.

HAZAI LITERATURA.

Helyírás.

71. *Pesth und Ofen mit ihren Einwohnern, besonders in medicinischer und anthropologischer Hinsicht; dargestellt von Dr. Anton Jankovich, Hofarzte Sr. k. k. Hoheit des Erzhs Joseph und Mitgl. d. pesther med. Facultæt. Ofen, mit. k. u. Univ. Schriften, 1838. n. 8r. XIV és 261 l. Ehhez járul még: Nachtrag. Pesth und Ofen im Maerz 1838. 14 l. Postapap. csinos borítékba kötve 2 ft. 30 kr. cp.*

A' szerző többi közt így szól előszavában: Orvosi helyírások' haszna tagadhatatlan. A' helynek, hol lakunk, általános egészségi állapotja nem csak az orvosra, hanem a' kormány's minden egyes lakóra nézve is fellelhető fontos. Már Hippocrates inti tanítványait, hogy magoknak a' levegő, föld's mindennek, mi azon vidék' lakóira hat, hol tudományokat űzik, ismeretét gondosan megszerzezzék. A' kormányt érdekli a' tárgy, mert a' köz testi jólétről gondoskodás első kötelességei közé tartozik; mert csak egészséges polgárok munkások, 's munkásság hoz jólétet és szerencsét egyesekre úgy, mint az álla-

dalomra. Az egyes lakó illy helyiratok által avattatik azon viszonyok' ismeretébe, mikről az ő, 's laktársai' épsége függ. Végre, ki ne olvasná szívesen lakhelye', sőt önnön maga' előadását illy fontos, 's eddig még nem érintett tekintetekben? — A' feladás azonban nehéz, úgy annyira, hogy a' jeles orvosi helyírások általában a' ritkaságok közé tartoznak. Mert a' tárgyak' különfélesége többek' összemunkálását teszi szükségessé, a' kútfők' vizsgálata, az adatok' gyűjtése töménytelen akadályokkal jár, kivált nálunk, hol vajmi sok dolog még bölcséjében fekszik! 'S mert az illy helyirat leginkább a' leírt táj lakóitól olvastatik, a' legszigorúbb szabatosságot, pontosságot és hűséget kívánja, annyira, hogy a' legkisebb kicsiség, másképp adva mint van, tetemes szemrehányást szerez az írónak. De neki annyiféle érdeket kell illetnie, hogy, ha hű kíván lenni a' valóhoz, a' legnagyobb óvatosság mellett is, bajosan kerülheti el, nehogy egyesekre kellenlenül hasson, kik lakhelyök' ügyében mindent részrehajlás' üvegén látnak, 's a' hiányosnak megolly szerény gáncsát is átalják.

De azért a' helyírónak, túl téve magát az illy kényességeken, pártatlan igaznak kell lennie, — az illedelem' korlátai között, természetesen; előadni minden az egészséget, 's azt tárgyazó intézkedéseket illető, de a' hiányokat és visszaéléseket sem védeni, hanem azokra figyeltetni, 's a' rajtok segíthetési módjait közölni. Mert nem elég tudni, mi hogy' van, hanem tudni kell, mikép lehetne, sőt kellene lennie. 'S így némi criticát nem rekeszthetni ki ez elbeszélő előadásból; 's nem is maradand a' maga helyén 's idején kimondott szó gyümölcs nélkül. — A' jelen munka első orvosi leírása fő városinknak. Majd minden adatokat egyenesen forrásaikból kelle merni, csak Schams' ismeretes, de sok tekintetben már elavult helyírásai nyújtának némi haszonvehető. Egyébiránt, kitűzött céljához képest a' szerző itt, tíz évi gyakorló pályája' eredményei után, leginkább az éghajlat 's időjárás; a' városok 's házak' fekvése, építése, mikép tartása; a' lakosok' foglalkodásai 's életmódja; a' táplálatok 's vizek; erkölcsiség, polgárisodás, vallás és gyermeknevelésre ügyelt, a' meny nyiben mind ezek az egészségre, betegségekre szülése 's külön alakjaik' fejlesztésére befolyanak — minden egyebek egy általános topographiára tartozván. —

Mintegy ezek azok, miket a' munka' célja, haszna 's tartalmára nézve előzményül az előszóból kivonni ref. jónak látott. 'S ezek után legott a' bírálatra mehetne által, ha illy munka egy személytől minden részeiben bírálthatnák. Hol adatokról van szó, ott azokat kellene ellenőrizni; pedig a' szerző nyomán a' forrásokat újra megjárni, az ismertető' tiszte' határain kívül van. Illy igazításokat csak sokan adhatnak, kiki azon körből, melly előtte tárva áll; 's így itt csak a' véleményekről lehet észrevételeket tenni. Ref. ennél fogva egyedül azt jegyezheti meg általában, hogy az egész munka világosan tömörked fáradság' gyümölcse, hogy a' szerző teljesen felkészülve olly állhatatos türelemmel követte tárgyait sokféle elágazásaikban, millyet csak a' dolog' szeretete nyújt; nézetei világos fő' 's tapasztalás' eredményei, criticája helyes de kímélő; ő nem csak tudós és orvos, hanem philosophus is, 's mi az illetet adja meg az egésznek, meleg emberbarát. Rakva van ennél fogva a' könyv, leg-

közelebb ugyan a' két főváros' viszonyait érdeklő észrevételekkel, de mellyek — mind a' politizai, életrendi 's orvosiak, mind az intézetek- 's külön rendezkedéseket illetők — némi módosításokkal nagy részt másutt is, név szerint hazánk' városaiban, alkalmazhatók; 's minthogy tartalmánál fogva egyik legdrágább — minden esetre legelső — érdekünket, a' testi jólétet tárgyazza, minek szerencsés elrendelése nélkül a' lélek, annak kellő fejlődése, munkássága 's örömei is zsibbadnak; köz figyelembe ajánljuk, egyedül azt sajnálván, hogy a' két város' lakói' többsége úgy hozá magával, miképen a' jól dolgozott könyv nem a' magyar literatura' egyik érezhető hiányát pótlá.

'S most kísérjük el a' szerzőt, érdekes szemléje' fonálán a' nevezetesebb tárgyakhoz, helyenként észrevételekkel, hol hasznosnak fog látszani.

Az első szakaszt, melly általános physikai és orvosi képét adja a' két városnak, ezeknek arczá' 's külön characterök' kifejezése nyitja meg. Egyben nem foghatunk egészen kezét a' szerzővel, mi szerint t. i. azt, mit Pesttől a' természet tagada meg, a' regényes szép vidéket, mesterség és ipar nagy mértékben pótlaná. Vannak ugyan sok magányos polgároknak nagy költséggel eléállított, csinosnál csinosabb kertjeik, de ezek, majd utcákban házak közé zárva, majd — mint a' városliget felé — tiltó rostélyzatok mögött eltéve, magasabb pont nélkül, melly rajtok uralkodnék, vidéket nem alkotnak; másfelül pedig köz éledelekre a' roppant városnak csak két zöld hely — hogy így szóljak — nyilván meg: a' Ludovicea' kerte 's a' városliget, a' pesti természet szerényebb kívánatait sem elégítheti ki a' lakóknak. 'S meg kell vallanunk, hogy ha némelly egyesekben mutatkozik is izlés illyekhez; azok, kik az effélék' eszközésére, állásoknál fogva hivatva lenni látszanak, nem sokat tettek, akár a' lakosok' egészsége, akár gyönyörűségére nézve. Kinek jöve még eddig eszébe a' város' fővenyhatárait ligetekkel beültetni, nem csak szépítésül, de, a' mi főbb, hogy a' városiak' egészsége ezzel is kevesbet szenvedjen azon porfellegektől, mikbe a' gyakori szelek Pestet takarják; kinek az, hogy a' partmelléket néhány sor fával a' szemnek kedvesbbé tegye 's az elmenőket az itt honos nyugot-éj-

szaki szél ellen némileg védje; kinek az, hogy széles utcáinkat, millyek az országút, a' váci, kerepesi és üllei utak, a' párizsi boulevardok' módjára fákkal, némelly tereket, millyen a' színház' és József' tere az, angol square' hasonlatosságára pázsittal díszítse, hagyván egyébiránt közepett a' kocsiknak a' fő irány szerint elegendő tért a' közlekedésre; vagy nem rémültek-e el ez előtt még tíz évvel is néhány választottai a' polgárságnak, midőn egy ismeretes nagy férfi javasla, ültetnék be a' nádor' tiszteletére elnevezett szép tért fákkal? „Huh! falun vagyunk-e, hogy szép házainkat olly falusi jószággal, mint fa és gallyak, eltakarjuk?“ Mint ha az architecturának rokonabb műtestvére volna a' kertészetnél, annak minden fokozatin! 'S míg a' köz érzék és köz vélemény illy nemű, szemnek, szívnek és tudónek egyformán kedves és üdvös szépítést nem fog előteremteni, nem mondhatjuk egészben, hogy Pesten, a' természeti hiányok' pótlására valami figyelemre méltó történt. 'S azért élénk örömmel olvastuk hírlapjainkban némelly leopoldvárosi házbirtokosok' szándékát, az újépület előtti térnek sorfákkal feldíszítése iránt; 's reménylünk, hogy a' példa követésre fogja ösztönözni egyéb vidékeit is a' terjedelmes városnak

Mi városaink' földismereti viszonyait illeti, a' Budát körülkaroló halmok részint fővenyrétegekkel átvont agyagtömegek, részint csupa fővenyréteg, mint péld. az újvárosi temető alatt Óbuda felé, a' várhegy alatt a' városmajor felé, valamint a' Szentgellértől délnek, mint egykori neptúni alluviómok' tagadhatatlan jelei. A' budai hegyek ellenben nagy különféleéseket mutatnak alkotásokban, többnyire azonban mészképletek, vulcanicus alakulások' világos nyomaival. A' várhegy átmenetszaki mészkőből 's agyagkőből áll, melly utóbbi a' Györgyterétől le a' Dunapartig, leginkább az újuton látszik, a' levegővel érintkezéstől hamar rétegzik 's elporhad. A' Szentgellért, keleti lejtjén, vereses mészkő; a' délin dolomit, kavicsotladék (Hornstein-Geschiebe) valóságos krétával *); a' nyugotin és éjszakin részint igen evődött mészkő, tufa- vagyis darázkő-nemű, nagy likacsokkal; részint leveles, szalagképen rajzolt márga (vagyis csapó föld). A'

Sashegy és nagy Svábhegy helyenként kavicsvegykövet (Kieselbreccie) mutat, mészkovacsccsal (spath. calc.) kapcsolva; az utóbbi dolomitot, fejer és sárgás agyagot, márgát, homokkővet 's a' fent nevezett átmenetszaki mészkövet. A' Hárshegynek; a' Dunáig lenyúló lánczaival, dolomit 's átmenetszaki mészkőn kívül, vereses, elég kemény homokkőve van, mellyet most Budán, faragva, járdákra kezdenek használni. Helesen jegyzi meg szerzőnk, hogy az itt olly bőven előforduló átmenetszaki mésztetemesb mélységekben úgy, mint a' szentendrei és pilisi lejteken, a' homokkővön, mint régibb képleten, látszik fekünni; melly utóbbi, minél mélyebbre merül, annál inkább közelít a' szénhomokkőhöz, melly mindenütt, hol tetemesb kőszéntelepek (Steinkohlenflötze) előfordúlnak, ezeket fedezi. 'S minthogy — a' mi figyelmet érdemel! — minden, Nyitra, Hont, Nógrád, Borsod, Baranya, Veszprém és Esztergom vmegyékben eddig fölfedezett kőszén, kevés módosítással azon egy képlet-szakaszbeli, 's majd hasonló tulajdonú: hihető, hogy a' budavideki mésztetemes és homokrétégek alatt egy nagyobb kőszéntelep fekszik, mellynek, 's a' mélyben találtató kénkavicsnak, hévizeink mérséköket köszönik. Végre az említett mészkőben számos szárazföldi 's vízi állatkövületek fordulnak elő.

Egészen különböző ettől a' pesti határ. Ott az agyag rugtat elő: ez egy nagy fővenytenger: jeléül, hogy Buda egykor szigetesportozatot képezhetett ama' nagy víztükrében, melly Pest' vidékét borította. Fontos bizonyítványokat nyújtottak e' részben az artézi kutaknak, egyébiránt sikeretlen, furásai. Haladtak azok lefelé 110 öltig; 's több mint kilencz tizede e' mélységnek kékesszürke márga, mellynek keménysége lefelé folyvást nőtt, csigákövületek, helylyel közzel kénkavics' nyomaival, melly utóbbi néhol jegedés formában is mutatkozik. Világosan iszapföldre egy hajdan itt pangott állóvíznek. Némelly helyeken ez iszaprétegből sajátos kőszéntelep' rétege emelkedik, melly harmadkori — tehát legújabb — mészkő-képletnek tartatik. 'S e' márgaiszapon vagy közvetlenül kemény agyag terül el, vagy egy vékony réteg kavics- és mésztüredék (Gerölle), vagy ingovány fenekű zsombik (vagyis turfa), mint a' nem rég kiszáradt mocsárok' maradványa, melly

*) Tiszta kréta — jegyzi meg itt a' szerző — különben sehol sem tapasztaltatott még hazánkban.

itt ott agyagos és tiszta homokkal, másutt hantfölddel van fedve. — A' két városvidék' flórájára nézve érdekelvén szerző, miképen Buda az európai hasonfekvetű alacsonyabb hegyes tájakkal egyező; Pest ellenben némi ritkább növényfajokat is tenyészt, mik rend szerint a' (déli) orosz sivatagokban 's keleten honosak: Sadler' ismeretes munkájához utasít.

'S olvassuk a' 9. lapon, miképen a' két város nyíltan fekszik, tárt határokkal mindenfelé, tanyát nyújtó e' szerint az egész vidék', sőt ország' dologtalan kóbor gyűlésszének. De meddig fogjuk ezt olvasni, látni, érezni, 's javításról nem gondolkodni? A' jó rend, bátorság, erkölcsiség 's oeconomicai tekintetek (szegényügy) nem csak ohajthatóvá, hanem szükségessé tennék, hogy a' két város, minden polgárisodott országok' nagy, 's leginkább fő városai' példájára, zárt vonalokkal kerítessék, az egész népség évenkénti szoros összeírás alá vetessék, mindenki keresetmódja' kimutatására, mindenkori lakváltoztatása' azonnali bevallására köteleztessék, senki illető hatóságától nyert útlevel nélkül be ne bocsátassék, a' letelepedhetésre, sőt a' vendégképen is bizonyos meghatározott időn túl mulathatásra engedelmet tartozzék eszközteni egy állítandó különközrendhivaltaltól, melly hogy jelen kiváltsági viszonyainkkal össze ne ütközzék, talán megyei, városi 's hadi hatóságok' egyedeiből (individuumaiából) lehetne összetéve, 's mint illy vegyes test minden osztályokra kiterjeszthetné közrendi vagyis rendőri (politizai) hatását. Az nem lehet, hogy olly korban, midőn az ország' rendei, magasabb humanitás' elveitől vezettetve, több berögzött vélemények 's középkorból öröklött jogok' önszántu letételével, kevéssel ez előtt álomban sem reménylhetett bölcs törvények' pártolása által a' haladás' és valódi javítás' férfiai' dicsőségét vívák ki; olly korban, mondom, nem lehet, hogy az iker főváros' teljes virágoztatására, kényelmessé, élet, egészség, erkölcs és javakra bátorságossá tételére, egy, minél kevesbbé nyomó, de annál célszerűbb közrendi szerkezet, országos javalást ne nyerjen. 'S itt szabad legyen melleleg érinteni, hogy a' párizsi rendszer a' fennálló, sőt talán concrete gondolhatók közt a' legkövetkező, mint a' melly nem alkalmatlanságá-

val — mert e' tekintetben nem is érezni, hogy van — hanem minden nyomban szembe szökő üdvös fogadataival teszi magát észrevehetővé.

A' dunai közlekedésről szólóban, szerző az állóhid' minél előbbi létesülése iránt fejezvé ki buzgó ohajtását, nem lehet ez alkalommal ref. nek aggodalommal nem érdekelnie, miképen a' martiusi catastropha által, annyi más köz ügy, intézet, üdvös javítás, 's általán jóléti 's miveltségi haladásunk' több időre való visszalöketésével, ezen, teljesüléséhez már olly szépen közelítő reménységünkben is néhány időre talán vissza vagyunk vetve. Nem tartozik ide arról elmélkedni, miképen aligha nem jobb fordulást veszzen a' ránk borult veszély, ha egy pár hídoszlopon, mint megannyi hatalmas jégtörőn a' Duna' félelmes fagyömegei összetördelődnek vala, 's ref. nem is competens e' tárgyban; de azt bárhol is helyén lenni hiszi, felkiáltunk: Ne csüggedjünk el! sőt osztozzunk azok' érzelmében, kik most annál élénkebben reménylik a' haza' atyái' bölcs gondoskodásától, hogy a' Duna-szabályozás, egészben munkába vétetvén, a' budapesti állóhid' annál biztosabb alapon emelkedve fogja az elválasztott két várost, a' haza' javára és dicsőségére, összeforrasztani!

(Folytatása következik.)

Philosophia.

72. Tudományos Gyűjtemény 1837. 21-d. esztendői folyamata, 12 kötet. Pesten, Trattner-Károlyi' tulajdona, 8r.

Igéretünkhez képest végig készülvén menni e' folyóirat' kötetein, ismertetésünk' fonalául nem az értekezések' sorát választók, mint mindenképen történetest 's nem lényegest; hanem bizonyos tudományrendet; mi szerint az is ki fog tűnni, melly osztály mit nyert taval e' havirásunk által. Először is vizsgáljuk a' philosophiai 's rokon dolgozatokat. Itt legtöbbször az ismeretes sokiró, Fejér Györggyel találkozunk — lássuk milly haszonnal.

1. Kant Immánuel 's epítődja' ismertetése. VI. 83—113 l.

Ezen cím' határozatlanságától félre vezettetve, nem egy olvasó Kant' critikai munkái' megismertetését várná az előttünk fekvő értekezésben; de csatlakozik. A' szerző

itt azon ellenvetéseket terjeszti elő, melyek Kant' ellenfeleitől az ő philosophiája ellen intéztettek, 's ezt nem más okból, mint hogy eddigi philosophiai munkáinak rövidlító bírálóival tudassa, miképen Kant a' philosophiában nem auctoritás többé. Ide tartozó szavai ezek: „Ezen okokra nézve igaza volt Tarczy pápai tanítónak: Kantról mint auctoritásról a' philosophiában többé szó sincs; Hegelről is időnap múlva elcsendül. Csak az én philosophiai munkáim' ügyetlen bírálóinak, nevezetesen Szigethinek még *αὐτοῦ ἔφα*. A' mi literatúránknak valóságos szégyenére válik, a' Schelling- Jacobi- Hermes- Schmid' legújabb philosophiai rendszeréig vitt, 's ízről ízre a' legjelesebb philosophusok' állításaival biztosított Propaedeuticát és Metaphysicát Kant' auctoritásával leverni akarni. Ebben, hogy nem csak a' tudatlanság, hanem a' vallásos vakbuzgótság is nagy részt vett, tagadhatatlan. Ha valamelyik vallásos a' philosophiát mostani állapotjában terjesztette volna elő magyarul, nem magasztaltatott-e volna (sic!) éjgig? de mivel azt a' hitű dolgozó ki, ötet leverni kellett Kant' auctoritásával.“ Álmadozik a' fő tisztelendő szerző? Ki akarta őt Kant' tekintetével leverni? Szigethi? Hisz ez épen olly elhatározott követője Hegelnek, mint Tarczy Lajos maga, kit ügye' védelmére idézett. Ez iránt Szigethynek a' Figyelmében adott criticái, csak felületesen olvasva is, bizonyossá tehették volna, A' szerzőnek általában recensensei ellen semmi más gondolható panasza nem lehet annál: hogy philosophiai munkáit külön rendszerek' álláspontjaiból bírálták. De lehet-e ez a' philosophiának fennálló állapotját tekintve máskép? Bajos a' szerzőre nézve, az igaz, hogy mind a' három, külön szempontokból induló, külön folyóiratokban felszólamló bíráló, kik — erről bizonyossá tehetjük — sem egymást, sem a' szerzőt a' pusztá néven kívül nem ismerik, azon vég eredményben teljesen meg egyeznek: hogy sem Metaphysicája, sem Propaedeuticája nem remek mű. Ezt hallani, az igaz, fájdalmas; de a' történt dolog az által helyre nem hozható, ha egy harmincz lapnyi, Kant' tekintetét lerontani törekvő értekezést írunk, Lássuk tartalmát.

Bevezetésül Kant' biographiája áll 's utána philosophiája' fő tételei, czáfoltáikkal. Így előadva, mi marad Kant' híres

philosophiájából? vagy tanítmányait egyről egyig hamisaknak tartja-e, 's azt hiszi, hogy Kantnak semmi érdeme nincs a' philosophiában? Akármint legyen a' dolog, egyezzek meg bár a' szerző az előhordott ellenvetésekkel vagy nem; értekezése ezen hamis nézetet támasztja, ezen fonák tanítást terjeszti.

Itt nincs helye az újabb kor' legnagyobb philosophusa' igazlásának, mód- 's rendszere' bírálatának: annyit azonban mondanunk kell, hogy ismeretünk' kútfejeit Kant előtt, helyesebben mint ő, senki sem határozza meg, tehetségünk' határait pontosabban senki sem méré ki. A' „Tiszta ész' criticája“ eredményeivel mi sem egyezünk meg; mert az ész, elméleti és gyakorlati munkásságában egy 's ugyanazon tehetség, egyik körében tehát azt nem tagadhatja, mit a' másban állít; észbeli antinomiák nem léteznek, mert törvényszerűleg egy 's ugyan azon alanynak (subiectum) két egymásnak ellenmondó mondományt (praedicatum) nem tulajdoníthatunk stb. A' mi azonban Kant' nevét örökké fenn fogja tartani, az — aesthetikai 's erkölcsi nevezetes tanítmányain kívül — kivált tiszta előleges és utólagos fogalmink' alapos meghatározása. A' pusztán — nem tekintve a' tapasztalást — tiszta fogalmakból kiinduló dogmatismus, valamint az összes ismeretünket egyedül a' tapasztalásból származtató alempirismus, criticája által egész meztelenségében ki van mutatva; ez vala, első fő munkájában leginkább célja, 's ezt el is érte.

A' szerző azonban ezen érdemet is meg látszik tőle tagadni. Ő a' categoriák' tanítmányát sem hagyja helyben. Tehát minden fogalmink pusztán a' tárgyakból erednek-e? Ez egy kissé felületes nézet. Alapos tudománynak hiszi-e a' szerző a' logicát? Hogy az, onnan is bizonyos, mivel Aristoteles óta alapjában nem változott. Itéletünk' ismeretes négyszeres felosztását tehát helyesnek fogja tartani. 'S ha igen, úgy kénytelen a' categoriák' kanti elrendezését is helyesnek tartani; mert az itéletek fogalmakból származnak, ezek azoknak alapjai. De ezen fogalmak, mondani fogja, nem tapasztalás előttiek! Sőt igen is azok. Mi azokat öntudatunk által ugyan, tehát tapasztalva, vesszük észre; de azért nem származnak a' tapasztalásból, mert bennünk eredetileg

léteznek. A' dolog nem olly nehéz felfogású. Minden erő, munkásságában bizonyos formákhoz vagy törvényekhez van kötve, más-kép formátlanul kellene hatnia, miből a' rend-es okozat helyett végtelen zavar következ-nék. Illy eredeti formákkal, érzékeink, ész-revevéseinkre nézve, szintűgy bírnak, mint az ész, fogalom-képezésben, ítéletben, követ-kezményben. Az érzékek ezen eredeti formák nélkül az ismeret' anyagát zavar nélkül fel nem foghatnák, 's az ész ezen anyagot ön-munkálódva ismeretté ki nem képezhetné. Minden életműves lény' munkássága szint-azon törvényeknek van alá vetve. Föld, víz, napfény maga nem virágoztatja a' növénye-ket, nem érleli gyümölcsseit; ahhoz életmű-ves eredeti formákhoz kötött életerő szűksé-ges, hogy az adott tápszer a' növény' ren-deltetéséhez képest feldolgoztassék. A' szí-vecs is magába szíja ugyan a' vizet, de é-letműves erőben szűkölködven, mind a' mel-lett nem nő, nem virágzik, nem gyümölcsöz. Ha Locke és Condillacként minden képzeleteinket, a' legfelsőbb eszmékkel e-gyütt, egyedül a' tapasztalásból származtat-juk, ez utóbbiakat is pusztán átváltozott ér-zeményeknek tartván: úgy minden erkölcsi 's vallási meggyőződéseinket veszélyeztetjük, mert az érzékek kénytelenül munkálódó a-nyagnál mást nem vesznek észre; ha tehát egyedül csak az igaz és való, mit tapasztalunk, mi érzékeink' tanúbizonyságán alapúl; úgy minden szabad erkölcsi lények, törvények és célok, pusztá agyszülemények, mert érzékeink csak az anyag' létéről tesznek bizonyossá.

Átmegegy egy második, a' szerzőtől meg-vitatott tétel' felvilágosítására, mely Kant' philosophiája' feltüntekor közönséges rémülést okozott 's helyenkénti eltiltatását voná ma-ga után: azon állításra tudniillik: hogy elő-leges fogalmink lehető tapasztat-láson túl nem hatnak, minél fogva a' tapasztalás feletti tárgyak' valóságáról el-méletileg meg nem győződhetnénk, azokat meg nem ismerhetnők. Félre-értést kerülőleg meg kell itt jegyez-nem, hogy Kant az ismeret (Erkenntniss) alatt mindig valóságos (realis) ismeretet ért, mely észrevevésen alapúl. Állítása e' tekin-tethen tehát mást nem mond mint: a' tapasz-talást haladó tárgyak észre nem vehetők, csak gondolhatók. Eddig vele teljesen

egyet értünk. De kérdezzük tovább: ha szemlélődésünk, a' tapasztalásból kiindúlva, 's előleges fogalminkra támaszkodva, túl a' szemlélhető tüneményeken, azoknak csak gondolható okaiba hat, törvényes-e ezen kö-vetkeztetés? Lehetünk-e ezen okok' valósá-gáról (realitas) bizonyosak? Kant ezt tagad-ja, 's az elméleti ész' ebbeli hiányát gyakor-lati követelésekkel (postulata) pótolja 's egészíti ki: mi ellenben igeneljük. Előleges fogalmink' természete, belső lénye az, hogy egyetemiék 's kivételt nem szen-vednek. Hogy p. o. minden tulajdonság csak állományból (substantia) származhatik, min-den okozatnak oka van stb., ezt szintűgy kénytelenítetünk hinni, gondolni, ítélni, bi-zonyosnak tartani, akár a' tapasztalás' köré-ben gondolkodjunk, akár azon túl, szemlél-hető vagy csak gondolható tárgyakról. Túl a' tapasztaláson a' tünemények' okait, az igaz, érzékeink által nem igazolhatjuk többé; de ez meggyőződésünket valóságuk (realitas) iránt nem csökkentheti; mert az ész' ere-deti törvényei, melyeken ezen bizo-nyosság alapúl, szintazon igazsággal bírnak, mint az érzékekéi, az ész szintűgy eredeti ismeretthezesség, mint az érzék, 's bizonyossága szintazon, önmagunk 's tehetségeink' igazsága iránt vi-seltető közvetlen hiten alapúl, mint ama-zoké. Hozzá járul az, hogy eszünk a' pusztá tapasztalás' körében meg nem állhat. Az is-ten' művei sem magokat nem magyarázzák, sem pusztán az észrevevés (érzékek) által nem magyarázhatók; a' szemlélődés te-hát a' tüneményeken túl azoknak csak gon-dolható okaiba kénytelen hatni, máskép minden észrevehető — az egész mindenség — előtte magyarázhatatlan maradna.

Csodálkozásunkat ezen értekezésben ki-vált Kant' gyakorlati philosophiájának czá-folata gerjeszté fel. „Morálja, mond Cousin, tisztaságánál 's fönségénél fogva, Kant' phi-losophiájának mindig megkülönböztetett helyt adand azon philosophiai iskolák közt, melyek az emberi ész' becsületére szolgálnak.“ Ez tehát védelmemre nem szorúl. Szerzőnk' phi-losophiai írásaiban Kant iránt általában né-mi antipathia mutatkozik, mely el nem fo-gúlt méltatásával nehezen fér össze. De men-jünk egy rokon tárgyra!

Al-Kendé.

(Folytatjuk).

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Történetírás.

73. *Geschichte von Böhmen. Grösstentheils nach Urkunden und Handschriften, von Franz Palacky. Erster Bd. Die Urgeschichte und die Zeit der Herzoge in Böhmen bis z. J. 1197. Prag, Kronberger und Weber, 1836. n. 8r. összesen 512 l. 's egy tabella. Ára 2 ft. 15 kr. cp.*

Kevés ország dicsekedhetik azzal, hogy történiája részenként és egészben, bel- és külföldiek által, annyiszor ki legyen dolgozva, mint Csehországi; 's mégis, mely ezen, világtörténeti tekintetben is nevezetes eseményeket felmutató tartomány' multját tiszta 's való fényben állítaná elő, munka nincsen. Hajek, a' monda- és regegyűjtő, ki munkáját, mint historiát, árulá, nem kevés zavart hozott hona' történeteibe, mert közlései kortársai és sok utódai által tiszta valónak vétetvén, a' tudományos kidolgozásokba is becsusztak. Dobner és Dobrowszky, Hajek' tévedései' alapos kimutatásával biztosabb kútfőkhöz utasíták ugyan az újabbakat, de Palackynak vala fentartva oly álláspontra vergődhetni, melyről hazája' előkorának viszonyaiba tisztán betekinthezett. Az őt megelőzőtt történetiroknak egyike sem bizonyított oly éles ítéletet a' való' és hiba' elkülönözésében, 's a' források' oly terjedelmes ismeretét, mint ő a' cseh tud. társaság által kuszorúzott ismeretes pályáiratóban (Würdigung der böhm. Geschichtschreiber): minek elismeréséből a' cseh rendektől a' hazai historia' újra kidolgozása bízott rá, mely tartalom és formára a' tudomány és jelenkor' kívánatainak megfelelő. Palacky átlátván, hogy céljaira az elődei által használt kútfők nem elégségesek, egészen új uton kezdé bavlárlásait. Valamint másutt, úgy Csehországban is, sok institutio egyesek' önkényinek, sok, következéseiben fontos esemény látszólag pusztá történetnek mive volt. Csekély dolgok gyakran nagyokat szültek, 's a' fondorlatok és armány' azon titkos kereklete, mely oly gyakran határozza a' népek' élete' irányát, az utóbbi vizsgálók előtt nem ritkán oldhatatlan rejtvény marad, valamint titok maradt a' kortársak előtt is. 'S illy viszonyok' kutatásában fáradozott Palacky főleg; vizsgálta a' cseh nagyok' magányos állapotait, azok' kölesönös befolyásait, titkos tanakodásaikat és végzesiket, a' neki megnyitott levéltárakban: 's ez úton oly eredményekre jutott, miket várni is alig lehet. Egy külön gyűmölcsét pedig a' munkálatoknak a' tudós világ egy terjedelmes okleveli munkában várja, melynek kijövetele a' cseh muzeum' folyóiratában nem rég ígértetett. 'S így a' forrásokat 's szemelésöket tekintve, Palacky' cseh historiája biztosabb minden másnál; de az, azoknak használására nézve is. Ugyan azon vigyázat és világosság, mellyel a' reges előkor' dolgait vizsgálja, mikről a' kútfők vagy nem eléggé biztosak vagy épen hallgatnak, uralodik, a' legnagyobb hűség 's igazság-szeretettel szövetkezve a' későbbi, tisztább világban feltűnő idők' dolgai' meghatározásában. Hazafiúi buzgósággal követi a' legrégibb korban veszélyeztetett

cseh nemzetiséget, a' nélkül hogy annak elvétett lépéseit takargatná, 's a' makacsságot, mely barbar institutióknak oly szívesen kedvezett, szépitené.

Szükségtelen itt említenünk, hogy azon gya-
kor érintkezések, sőt időnkénti szorosabb összefüggés, melyek a' cseh és magyar nemzet közt eleitől fogva léteztek, a' munkát ránk nézve is különös érdekűvé teszik, a' miért hazánk' történetei' bavlárának azt ignorálni nem szabad. 'S veszszük is, azon perczen, mellyben lapunkat berekesztjük, a' Tud. Gy. 2-d. kötetében, reá tett észrevételeit Fejér Györgynek, mellyeket minden magyarnak, ki Palacky' munkájával élni kíván, figyelmebe ajánlunk.

74. *Literarische Reise nach Italien i. J. 1837. zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte, von Franz Palacky. Prag, 1838 bei Kronbergers Wittwe u. Weber. 8r.*

Palacky, a' cseh muzeum' folyóiratának legújabb kötetében egy, D. Chmelenskyhez intézett levélben Olaszországba, 's különösen Rómába tett tudományos útjának eredményeiről közle némelly adatokat; mikhez majd a' fent leírt czimű bővebb tudósítás is járult. Rómában hazája' történeteit illető irományok után bavlarkodván, mind a' levéltárban mind a' vaticani könyvtárban, bő jutalmát aratta vizsgálódásainak. Harmadfel hónap alatt a' pápai regestumokat elülről egész 1306-ig keresztül kutatván, mintegy negyvenöt ezer oklevelet olvasott keresztül, mellyek közül, mint Cseh- és Morvaország' historiájára tartozót, ötszáznál többet kivont vagy leírt. A' vaticáni könyvtárban többi közt két nevezetes autograph' feltalálásával dicsekszik: Zittau Páter apát' kronikája' második könyvének t. i. és Aeneas Sylvius' egy eddig ismeretlen iratának: „de viris illustribus“, mely a' XV. század' első felebeli minden jeles személyei' élet- 's characterrajzát foglalja magában: mellyek közül a' Zsigmond cs. és magyar király, hitvese Borbála, Albert cs. és király és Giszkráról szoló, sok újat 's érdekést magokban foglaló, czikkelyeket teljesen leírta. Vegre a' vaticani kéziratok közt, a' 3924. sz. alatt sok fontos eredeti tudósítást talált 1525 és 1526-ból, különösen a' mohácsi veszedelemről is; továbbá holmi, a' huszita-háborút, a' XVI és XVII. századi történeteket, sőt a' szláv literaturát is felvilágosító iratokat. A' tudós kutató felteszi, hogy egyéb romai könyvtárak is, mint a' Chigiana, Barberina, Casantensis (Maria sopra Minerva mellett), Vallicelliana, rejtene holmit céljaira szolgálat, valamint a' Péteregyház' levéltára, az Archivio Urbano 's a' római nagyok' családi leveles táraik: de szűkre levén mérve ideje, 's fő célja lévén, azon homályt eloszlatni, mely a' cseh történeteket a' XIII-d. század' első feleben takarja, ezeket nem nyomozhatta. Említi Palacky, Zsigmond cs. és királynak a' sz. Péter' templomának fő ajtaja felett látható, ünnepélyes bemenetet Rómába (1433) 's IV. Ödön pápa általi koronáztatását, Filareta Antal firenzei művész által bronzban előadva. A' cseh szépművészeti egyesület e' régi elő-

adásokat másoltatja; 's közlő reményli, hogy ha azok világot látandanak, a' király' kíséretében előforduló alakok közt régi magyar viseletet is lesz örömnök észrevehetni. — Az „aria cattiva“, mint a' rómaiak nyári rossz levegőjüket nevezik, közelítvén, 's annál fogva, minden esztendőben, unius' közepe' táján minden vaticáni gyűjtemények, egész novemberig, bezáratván, Palacky elhagyá Rómát, mielőtt vizsgálatait teljes kénye szerint befejezheté, 's Livornón által Flórenczbe ment, hol a' Biblioteca Riccardianában I. Ulászló királyunknak egy, a' florencziekhöz írt levelét vonta ki; a' cseh historiára ellenben semmit sem írt; — innen Milano felé vette útját, hol az ambrosiana bibliothecában csak egy bohemicumot írt, de ezt nevezetesen, mert I. Ottocarnak egy, eddig ismeretlen volt leányáról, Vilmárról, közöl adatokat. Egyebütt Milanóban nem sok érdekést várt a' tudós utazó hazája' historiájára nézve, mert a' régi levéltárak, az utolsó Visconti' halála után, 1447., egy néptámadás' alkalmával megsemmisítettek; a' Brera könyvtár pedig kéziratokban nem gazdag. A' velencei levéltár egy milliónál több számból áll, de épen e' gazdagság, u. m. Palacky, valóságos szegénység' oka, mert itt minden eltételek, mi a' külön hivatalokban írtak: nevezetes és mindennapi, való és hamis, 's e' nagyárbán minden elmerül. Különösen a' XV. századig a' levéltár szegény, a' mi érdekesebb volt, jelennen Bécsben őriztetik; 's a' mit későbbi idők-ből a' vizsgáló talált, szóra sem érdemes. A' sz. Márk' thecájában egy eddig ismeretlen kéziratot írt: Tractatus de longaevo schismate, 1421 — 22-ből, melyben a' huszita-háború' első éveit írtak le, 's több eddig nem tudott adatokat találtak.

15.

Necrolog.

75. Literaturánk, a' m. hónap' 29-d. negyvenhárom eszt. korában meghalálozott nagyszokoli ref. predikátor Holéczy Mihályban, szorgalmas férfiút veszített. Legtöbb dolgozásai a' Tud. Gyűjteményben állanak; 's az ismeretes Hármas Kis Tükör' komáromi kiadása neki köszöni célszerűbb elrendeltetését. Szívesen vennénk elte, studiumai 's tudományos munkásságáról szóló adatokat, hogy az érdemes férfiú' emlékezetének egy méltányló cikkelyt szánhassunk.

Martius' 31. Galvácsy László h ügyvéd 's 1832 óta a' Hazai 's Külf. Tudós. és H. Multságok' szerkesztője, múlt ki, élte' 33-d. évében. Szül. 1804. Rohodon, Szabolcsban; iskoláit N. Kállón kezdte, a' debreczeni és pataki collegiumokban folytatta, 's miután az utóbbiban a' statistica' 's országtudomány' tanítószekét is ideiglen ellátta volna, Pestre jött, hol 1831-ben ügyvédi oklevelet nyert. A' szentmártoni főpát, ki minden mellékes tekintet nélkül bárkiben becsemlé a' hazafiúi buzgalmat és munkásságot, a' protestans férfiút praedialistává nevezte. Galvácsynak kéziratban egy spanyol grammaticája maradt; 's az academia tőle Federici' „la bugia“

(a' hazugság) czimű vigjátéka' fordítását fogadta el nyomtatás végett a' Külföldi Játékszin' XVIII. kötetébe.

'S husvét' vasárnapján temettük el az érdemes, ősz Karacs Ferenczet, első 's mind eddig egyetlen magyar írásmetszőt, e' névre méltót, ki húzamos sorvasztó betegség után, apr. 14., 69 évü korában elhunyt. Emlékezetét őrzeni fogja tudománytörténetünk, mint a' kinek, szűk körü magyar geographiai literaturánk mindenét köszöni, mit legfontosabb segédszereiben, a' földképekben, gonddal, pontosan és szépen készültet bir. Ő nem csak idegen megbízásból dolgozék sok szép táblakon; fő érdeme, saját veszedelmére (ez az ide illő szó!) vállalt abroszaitban állá, mik közül különösen ki kell tüntetnünk a' magyar birodalomnak általa 1813-ban gr. Teleki Lászlónak, a' pesti Teleki-könyvtár' alkotójának pártfogása alatt négy táblán kiadott nagy abroszát, mely minden hasonló rétü 's nagyságuk közt a' legszebb, legteljesh, legpontosabb. Mert még kell jegyezni, hogy Karacs nem pusztán másoló volt; neki a' tudomány' érdeke is szíven fekütt, nagy igyekezettel gyűjté az adatokat, gondosan összeszerzette a' fekvéseket 's távolságokat igazító vagy megállapító újabb mérések' eredményeit, a' felosztási, út- és posta-változásokat, szóval ügyelt mindenre, mi képeinek hibátlanságát 's haszonvetőségét nevelhette, 's azokat idő-ről időre lelkismeretesen beiktatta. 'S ki ne ismerné (fájdalom! híréből legalább) élte' utolsó nyolcz éve' munkáját: magyar atlasát, mely huszonegy táblán adja Europa' minden országait, a' legjobb előképek után. De a' ritka állhatatossággal 's önfeláldozással véghez vitt munkának ő 's háznépe nem látta hasznát. Könyörögve kelle a' szerencsétlen aggastyánnak öreg sanyarú napjai' művével kínálgatnia bennünket, mely után örömmel kell vala kapnunk; 's — részvétlenségbe bukkant oly sok felé! Még a' mult hó' 28-d. kibocsátott felszólításában jelenti örvendő a' sir'szélén állott ősz, miképen az özönvíztől, mely házát megrongálta, atlása' táblái épségben maradtak, 's kéri az előfizetőket (de kik, mint nálunk gyakran szokás, elő nem fizettek, 's néha után sem) küldenek be nálok levő pénzét, hogy házát a' még következő veszedelemtől megóhassa! Ez volt Karacsunk' legutolsó kérése, 's ő itt a' magáét kérte; 's nem is idejének, fáradságának díját, nem hasznót: hanem azt a' kevés magáét, mit az érzembe, papírosba, nyomtatásba, festékekbe ölt! Akarjuk hinni, hogy a' hallokiónak kérése nem hangzott el mint szó a' pusztában. 'S megyéink, hivatalaink, iskoláink 's tehetős hazánkfiai figyelemmel lesznek e' munkákra, 's részvéttel annak számos családai iránt, ki e' munkákat nemzetének hagyta! Kunoss Endre az elhunytinak koporsója felett megható szavakkal érezteté a' részvétlenség' áldozatának kin-jait. Vajha azokat az egész hon hallhatta volna, 's nyújtana segédet az árváknak, miután apjuknak többé nem lehet!

S. F.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Május' 1. 1838.

18. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Tudományos Gyűjtemény, 1838. 2. köt. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Az academia 's a' „Természet.” — Literaturai mozgalmak, — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Encyclopaediai folyóirat.

76. Tudományos Gyűjtemény 1838. 2-d. füzet. (Megtalálható apr. 19.).

Holéczy' minap ismertetett cikkelyének folytatása nyitja meg a' kötetet; 's meggyen 1689-től 92-ig, hasonló részletességgel mint az előbbi közlések.

Következik a' való, jó és szép' alap-tudománya Sasku Károlytól. Írónak először sokat kell olvasni 's tanulni, hogy választott tudományát haladásával együtt ismerje, másodsor sokat gondolkodni, hogy szerzett ismereteit önállóság a' tudomány' haladására vagy terjesztésére használhassa. Sasku Károly, a' mennyiben dolgozataiból kivehetjük, ez utóbbi követelésnek némileg megfelelni igyekszik, de tanulmány nélkül, magára hagyva, gondolkodásának nincs emésztésre elegendő anyaga, 's mint Böhme Jakob hasonló esetben, csodálatos utakra téved. Neki kétség kívül az alkalmazott tudományoknál, a' tapasztalható világban kellene maradni: úgy gondolkodását magok a' tárgyak igazitnák el némileg: de

szerencsétlensége az, hogy gondolkodásának szívesen elvont tárgyakat, philosophiai alapfejteményeket (problema) választ, 's így vezéricsillag, ösvény 's irány nélkül, szerteszét bolyong a' sötétben.

Ez úttal tőle a' való, jó és szépnek alap-tudományát veszszük, tehát jól felfogva, az észvallás' tanján kívül az egész philosophia' velejét in nuce; az adag eddig nem több 26 lapnál, egyszerre bevehető 's e' világban 's a' jövőben boldogító.

Első alkatrésze a' való. Ez, értekezünk szerint: „a' mi van“, vagy mint magát utóbb bővebben kifejezi: „a' mi valamely helyben és időben, akár végesben, akár végtelenben van.“ Itéletünk szerint helyben (helyesebben: térben) és időben csak az anyagi szemléltető tárgyak léteznek, az igazságnak ezen határozata tehát kirekeszti az észszerű (rationalis) igazságokat, minél fogva nem is illik az igazságra (veritas), hanem csupán a' valóságra (realitas, Wirklichkeit).

Értekezünk azonban ezen határozatát csak hamar elfelejti. „A' való, mond tovább, illy értelemben tárgylag (objective) van meg-

határozva; önszemélyileg (subiective) pedig a' való vagy természeti, millyenek minden világi tárgyak, vagy csak képzeleti, millyenek minden puszta ítéletek, p. o. jó-ság, szépség, nagyság, kicsinység stb. ef. Melly fogalomzavar! Itt először a' világi tárgyak' igazsága alanyi (subiectiv); azután a' képzeleti igazságok, mint jó-ság, szépség, stb., mik mint képzeletek helyben nem jelennek meg, az imént adott határozata ellenére az igazsághoz számítnak. De nem, ezek ítéletek. Ítéletek! A' jó-ság, szépség? Illy logikai készséggel fogunk az igazság' alaptudományához!!

„Csak az már a' kérdés, folytatja értekezőnk szavait, honnan tudjuk meg, mi van, vagy mi a' való? Tapasztalásból 's az ebből bizonyossággal kiokoskodott következtetésekből.“ Im tisztában vagyunk igazsági elméletével: ő a' realismus' embere, kia' tapasztalást és okoskodást (vagy inkább megmutatást) vallja az igazság' egyedüli kútfejeinek. Az elsőt mi is eredeti igazság-kútfeinek ismerjük el, a' másodikat nem, mert csak közvetett. Hogy tudniillik okoskodva valamely ismeret-beli igazságot alkothassunk, ahhoz először érzékeink' munkássága által adatott tárgy kell, mert tárgy nélkül nincs miről okoskodnunk; másodsor pedig okoskodási formák 's törvények, másképp ebbeli munkásságunk formátlan 's törvénytelen lenne és semmi igaz ismeretet nem képezhetne. Csak az ész és érzék' összehangzó munkássága alkothat tehát igaz ismeretet. Egyoldalulag ezen tehetségek' egyikéből ez nem származhatik; mert az érzékek nem gondolkodnak, hanem csupán csak előállítják a' tárgyakat, melyeket az ész' önmunkássága, tiszta fogalmait 's eszméit alkalmazván, velünk megismertet. Ezen gondolkodásbeli alapformák nélkül az okoskodás nem bir szabálylyal, egységgel, szükségességgel, nem vihet semmit végbe, sőt munkásságot sem gyakorolhat, mert forma, szabály és irány nélkül semmi munkásság nem eredhet. Sasku Károly' igazsági elmélete tehát nem csak egy oldalú, hanem lehetetlen, mert minden ismeretet és igazságot lehetetlenné teszi, megsemmisít. Az a priori és a posteriori nagyméltóságú urak nem csak a' philosophiában, hanem az emberi ismeretben ál-

talán századok óta köz tiszteletben állók: mikép történhetik tehát, hogy Sasku Károly őket olly kevésbé ismeri? Vagy tán az a priori úr' bizonyítványait gyanusaknak tartja? Jelentse ki nyíltan véleményét, mi igazolásokra meg vagyunk hatalmazva.

Az értekezés' második része a' jó-ról szól 's itt az egyoldalúság, következményeire nézve, még borzasztóbb.

„Jó az, mond szerzőnk, mi hasznos vagy legalább helyes. Az emberrel tudnilik születése után 's egész életében a' körülete lévő világi tárgyak érdekeltetésbe jöven, benne különböző érzeteket támasztanak. A' melly tárgyak már személyét, akár közvetlen, akár pedig következményeik által, gyarapítják (személyét?), azok testében édes érzetet, elméjében magok iránt kívánságot gerjesztenek; 's az illy tárgyakat jóknak nevezi egész életében. A' melly tárgyak pedig személyének ártalmasok: azok testében keserves érzetet, elméjében kárhoztató ítéletet, 's indulatában magok iránt ellenkezést szülnek; 's az illy tárgyakat rosszaknak nevezi egész életében.“ Nemei a' jónak értekezőnk szerint: „a' helyes, hasznos, szükséges, múlthatatlan és létalapos; a' rosznak: „a' helytelen, káros, félelmes, veszedelmes, halálos.“

Nem akarjuk az olvasót hosszasan tartóztatni. Sasku Károlynak jó-ruli elmélete materialistica sensualismus, 's mint első értekezésében az igazságnak értelmét valóra (realitas) csavarta el, úgy itt a' jóét a' hasznosra, kivetkeztetvén ezen szót minden erkölcsi jelentéséből. 'S a' mint előbb az egész részen át észről soha szó sincs, ám-bár csak általa juthatunk az igazság' birtokába, hanem egyedül érzékről és tapasztalásról; úgy itt is az embertől e' saját bélyegző tehetség elvételik, azon tehetség, mellyen az erkölcsiség, tehát a' jó, igazi értelmében, alapszik: erényről, jogosságról (iustitia), szabad akaratról szó sem fordulván elő. Kéz-zel fogható, hogy illy úton jó-ruli elmélete szint-olly lehetetlen, mint előbbie a' való-rul; mert ész, szabadság és erkölcsiség nélkül jó nem létezik.

Gyakorlati munkásságunk tudniillik szint-úgy mint az elméleti, két kútfejből ered: az érzékiségből és észből. Érzékiségünk az anyag' kénytelen-ségi törvényéhez

van kötve, szükségkép kéjt 's hasznót kíván, 's irtózik a' fájdalomtól. Jó lét czélja, vagy is általános kifejezéssel: boldogság. Eszünk 's lelkismeretünk ellenben általános kötelezéssel a' jónak valóítását teszi cselekvésünk tárgyává. Célja az erény. 'S minekutána ezen cél a' legfőbb; kéj 's haszon utáni sovárgásunk csak annyiban helybenhagyható, a' mennyiben kötelességeinkkel 's mások' jogaival összeegyeztethető. Az erkölcsi jó tehát, 's mást a' philosophia nem ismer, egyedül ez utóbbi kütfőbbi származhatik; csak mint eszes lények vagyunk szabadok, csak mint ilyenek valósíthatunk erkölcsi célokat, tehát jót, igaz értelmében. Ha Sasku Károlylyal az embert, erkölcsi lénynyé felmagasító fő tulajdonától, az észről, megfosztjuk, 's az érzékiséget tettei' egyedüli forrásává tesszük: úgy őt a' szabadság' 's erkölcsi jó' köréből egyáltalában kiutasítjuk 's az anyagi kénytelenség' akaratlan rabjává alacsonítjuk. Akkor igen is kéjnél 's haszonnál mást nem ismerhet, kötelesség, jogosság, erkölcsiség 's erény üres hangok; akkor az értekező igen következetesen tette, hogy illy beteges lelkiüsmeretből származó, minden valóságtól üres szavaktól, becses dolgozatát menten 's tisztán tartotta. De mikép van az, hogy értekezése' végén a' jónak egyszerre más's ha nem hibázunk erkölcsi értelmet ad? Mit érthet az által: „hogya soha jó czélt rossz eszközzel elérni nem lehet, és jó célra rossz eszközzel élni nem szabad.“? Nincs rossz vagy jó cél 's eszköz, nincs, mondom! Ez következik szükségkép jóruhi elméletéből. Mindnyájan gépelyek vagyunk, 's úgy perdülünk, mint a' kénytelenség' örökös vas törvényétől mozgattatunk. Hogy jöhet tehát ki philosophiai phlegmájából 's szidhatja azokat „szemtelen czudaroknak“ kik elég következtlenül felállított szabálya ellen vétenek? Ők, azt jól tudja ön, nem cselekedhetnek másképp; bennök nincs szellem, csak anyagi természet, 's ez önkénytelenül munkálódik. De most találom fel magamat: ön is szükségkép szidja e' szegényeket, mert ön szintolly akaratlan gép (machina), mint mi egyéb emberfiak. De legfurcsább minden esetre az, hogy gépelyileg más gépelyek' számára igazról 's jóruhi ir alaptudományt. Mi hasznát vehetjük mi annak? Mindnyájan kényte-

lenül gondolkodunk, kénytelenül cselekszünk, 's abban alaptudománya egy hajszálnyit sem változtathat. — Harmadik a' szépről szóló része következni fog.

Al-Kendi.

A' III. szám alatt egy igen érdekes czikelyt veszünk „a' földindulásról és vulkánokról“ L. J. től. De csak hamar meggyőződünk, hogy ez is a' programma' daczára fordítás — még pedig Littrow' idei kalendáriumából, 's a' forrás' elhallgatásával, talán hogy a' programm meg ne hazudtoltassék; 's csak félig megfelelőleg a' czímnek, mert a' vulkánokról az egészben egy szó sincs. Hogy lássuk, mint felelt meg fordítónk kötelességének, elég csak egy helyet is idézni. Littrow (Kalender für alle Stände, 1838. 73. lap.) ezt mondja: Der billige Leser wird nicht erwarten, dass wir ihn zu lange mit der eigentlichen Ursache der Erdbeben hinhalten sollen. Fordító ezt (71. l.) így adja: A' jámbor olvasó nem fogja várni hogy őtet a' földindulás, vagy helyesebben a' földrengés sajátképi okainak fejtegetésével mulattassuk. Rec-nek itt kifogása volna először a' „jámbor olvasó“ ellen. A' jámbor olvasó mindent egyiránt kedvezőleg fogad. Más a' „billiger Leser“, a' méltányos olvasó, ki mindent követel, csak azt nem, mi a' szerző', vagy inkább a' tudomány' állását fölül mulja. De ez csekélység. Sokkal fontosabb, hogy fordítónak hinhalten, annyi mint mulattatni! Ha hinhalten tulajdonképen tartóztatni, azután hitegetni; Littrow nyilván mást akart mondani, mint mulattatni. Fordító hirtelenkedve hinhalten helyett talán unterhalten-t olvasott. Bármint legyen a' dolog: ex ungue leonem!

60.

A' literaturai részben Horvát István a' Gévay által ujonnan kiadott „Legatio Joannis Hoberdanacz“, 's a' gyarmati és szönyi békekötéseket (I. Fegy. 1837. II. 138 — 140) ismerteti. Az elsőről szólóban, mindent, mit Ferdinand k. követei, urok' czéljai' kivételére jónak láttak a' török udvarnál János k. ellen felhordani, kétségbe vehetlen historiai igazságnak látszik venni, a' historiai critica' minden törvényei ellen. Elfelejtí, t. i., hogy a' politicai morál más a' philosophiai 's vallási morálnál; hogy egy olly részrehajló tanu' állításait, milyen egy megbízott követ — kinek szükségkép feltétlenül

hűnek 's megbízója' érdekében tekintet nélkül buzognak lenni kell — egyoldalúlag elfogadni: részrehajlás vagy gyengeség. Ezzel ref. nem tagadja Hobordánszky' adatait, de elfogulatlan vizsgálat alá ajánlja, arra való mindenkori emlékeztetéssel, hogy: Iliacos intra muros peccatur et extra. — A' békekötéseket említvén, haragszik Horvát István, hogy a' zsitvatorokit Luczenbacher a' Tudománytárban ki mérte adni, minek utána ő (Horvát I.) akadt annak nyomára Nigróniban, 's az ő kérésére írta le számára Kovachich az országos levéltárban őrzött eredetiről, 's ő tett róla említést nyilvános leczkéiben, 's a' dolog Luczenbacher' ismeretébe az ő tanítványai' jegyzeteiből jutott. Tehát Kovachich, a' Nigróni' kiadója, nem vehette-e, sőt nem vette-e szükségképen H. I. előtt észre az idézett helyet? Kovachichnak, ki azt leírta, corrigálta, még H. I.-től kelle arra figyelmessé tétetnie? 'S miután Kovachich azt leírta, Luczenbacher, ki Kovachichot és Kovachich' lajstromait szinte ismerhette, egyes egyedül csak H. I. leczkéiből tudhatta meg e' békekötés' létezését, 's hol létezését? 'S megengedvén, hogy a' dolog úgy van, mit ref. nem tudhat; azért hogy H. I. a' másolatot előbb bírta, 's hogy ő arról köz helyen említést tett: nem vala szabad azt másnak leírni, 's kiadni? Hol van H. I.' kizáró privilegiuma az effélék' közölhetésére? Mert illyesmit látszik követelni, midőn idézvén Luczenbacher' kiadását (91. l. 19. sor), 's átmenvén Döbrentei Gábor' megtámadására, e' szavakkal él: „ahhoz még nagyobb arczátlanság kívántatott, hogy a' magyarországi II. Gábor deák stb.“ Tehát a' zsitvatoroki békekötés' kiadásához — noha Luczenbacher nem magának tulajdonítja fölfedezését, sőt H. I.-t is idézi (Ttár, III. 235. l. 19. sz. jegyz.), noha ő nem mástól bírja kéz alatt mint H. I., hanem az academiai elnök' közbenjárására egyenesen a' nádor' ő fensége' engedelmével maga másolta — még is „nagy arczátlanság“ kellett; ha nem így érti H. I., hibázik a' membrum comparationis. Melly kisszerű féltékenység egy illy „roppant“ emberben! Még azt is megtudjuk, hogy Döbrentei Gábor H. I. „leczkéit“ a' m. t. t. évkönyveiben „kiadta“, mert, u. m. „hogy Gábor deák efféle adatkeresésekben soha sem törte légyen fejét, azt mindenki tudhatja.“ Hátha még is? Azonban e'

vádat egyedül a' vádlott világosíthatja fel; ref. itt csak azon való sajnálkozását jelenti, hogy napról napra szaporodnak literaturánkban az iniuriák és dehonestatiók. Mert tudni kell, hogy H. I. a' maga által „II. Gábor deák“ scommával illetett férfit nem átalja a' Verbőczy' Gábor deákja (Gabriel literatus de Zomlyn, l. Trip. P. II. t. XIV.) mellé állítani, ama' hamis oklevélkóhóló mellé, kire és műveire az 1448. Pesten összegyűlt magyarországi rendek polgári anathemájakat szórták. És emlékezni fognak olvasóink (l. Figy. 1837. II. 288. sz.) azokra is, miket a' Codex' kiadója Waltherr ellen mondott; és egyéb hasonlókra; 's ohajtani fogják velünk együtt, hogy törvényhozóink' igazságszeretete 's nemes érzése a' honpolgárok' legdrágább birtokát, a' becsületet is, minden nemü garázdaságok ellen bölcs törvények által minél előbb biztosító védelem alá vegye.

Következik Palacky' cseh historiájának figyelemre méltó recensiója Fejér Györgytől; mellynek egy jegyzetében azt vitatja rec. Horvát István ellen, hogy Veszprém' vára nevét nem Bezprem lengyel hercegnek köszöni, mint a' ki, ha csakaugyan Wippo' bizonyásgtétéle ellen nem Orosz-, hanem Magyarországha üzetett is testvére Miczisló lengyel király által, 1025 előtt (ekkor halván csak elatyja) ide nem szakadhatott; holott Veszprém várának neve már sz. István 1009-i oklevelében előfordul; hanem inkább Bratislaw = Brecisláv = Beszprem hercegnek, ki Alsó-Pannoniában 884 — 895 időtájt fejdelemkedett, minek Béla király' névtelen jegyzőjének állítása is kedvez, ki Veszprém' várát, mint mindjárt őseink' bejötté utáni időkben létezőt emlegeti.

51.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

77. Az academia 's a' „Természet.“ — A' „Természet“ czimű folyóirat' kiadója, literaturai czikkelyeire nézve azt nyilatkoztatja — 's ezt jól megjegyeztetni kéri, hogy azok a' honi tudományosság' történetíratának megannyi hiteles adatai gyanánt tekintendők; 's „mivel az igazság 's józan mérselet' hangja garázdalkodó nem lehet, 's az indulatoskodás az igaz ügynek is ártani szokott: illedelmesen, a' csilapult kebel' nyugalmas hangján lesznek írva, hogy lássék, mikép a' közönség 's íróársai iránt tisztelettel 's méltánnyalattal viseltetni akar és tud.“ Melly szépen felel meg a' kiadó feltételének, mint tiszteli közönségét, bizonyítja az

academiáról-írt következő sorai: „Én a' társaságnak, mint testületnek (s eredetileg kitűzött céljának, mely előttem is szent) nem csak ellenharczosa nem, sőt számos tagjainál jobb akorója 's hívebb barátja vagyok: de mint pártfészeknek, melyben néhány kakukk vagy bagoly, meddű henyeség közt tollászodik, 's idétlen lármájával a' tapasztalatlant maga után édesgeti, sőt magát a' testületet is elámitja 's vele irányát eltéveszteti; pártfészeknek, melyben saskeselyűk és sólyomok helyett bankák 's de nevérek, fülmélék helyett szarkák vagy verebek fogamszanak, védelmezője nem tudok, nem akarok lenni. 'S míg ez így tart: alig hiszem, hogy találkozzék becsületszerető (sic) 's elfogulatlan író, ki társasági taggá avatni, 's ez által nem csak erejét megosztani, hanem lelki nyugalmát is veszélyeztetni hajlandó legyen.“ 'S ismét: „A' magyar olvasó világ' részvétlenségének elharapozásához még egy ok járult, a' bizodalmatlanság... mely könnyen mellőzhető lett volna, ha a' főnebb érintettem pártfészek' madarai más szegény madárakkal nem akarták volna hamisul kiköltetni tojásaikat.“ A' „Természet“ ezen ornithologiai digressióinak közlése után, melyeknek illedelmes, nyugalmas hangját, minden hozzátétel nélkül is tökéletesen tudandja méltányolni a' böles olvasó; oly állításokra, vagy is „hiteles adatokra“ megyek által, mik felvilágosítást kívánnak.

A' közönség' részvétlensége' okainak fejtegetésében többi közt állítatik, hogy „az eredetiség elhagyatott, mondhatni kiküszöbölt állapotban van.“ Ma született gyermekeknek mondatik-e ez, kikre, mivel a' multat nem ismerik, bármit rájuk lehet kötni? Mikor volt több eredeti írónk 's kevesebb fordítónk? 'S ki küszöbölte ki az eredetiséget? kétségkívül az academia. Az academia? mely évenként a' legjobb eredeti munkát kétszáz aranynyal jutalmazza, a' közel legjobbakat elismeréssel? Az academia, mely évenként két külön tudományos tárgyat tűz ki, száz arany jutalom mellett kidolgozásul, 's a' legjobbakhoz közelítőket tiszteletdíj mellett nyomtatja? Az academia, mely ismét száz arany jutalommal buzdítja azokat, kik erőt éreznek magokban drámai koszorúért vinni, 's a' kevesebb jeles műveket is, de egy vagy más tekintetben nagyobb figyelemre méltokat, díj mellett nyomtatja? Az academia, mely folyóirataiban eredeti dolgozatokkal részvételre szólítja az írókat még egyszer annyi díjjal, mint a' mennyit legregőbb tudom. folyóiratunkban maig nyernek? Az academia, mely magányos írók' eredeti munkáikat, ha arra méltóknak találtnak, díjaz és nyomtat? Volt-e valaha magyar írónak több oka, ösztöne, akár tudományos, akár drámai pályán eredeti munkák' készítésére, mint most, és pedig az academia által? 'S mégis az academia szülte ezen „elégge nem kárhoztatható fordítási szenvedélyt vagy korszagot, mely újabb időkben kisebb nagyobb literátorink egy részét megszállotta?“ Igen! mert olvassuk a' „Természetben: „Fölösleges talán mondanom, hogy a' t. társaság által 1832-ben... fordítás végett hirdetve volt.. munkák' viszonyairól szölok.“

Lássuk már most azon ártalmakat is, miket az academia ezen felszólítása szült:

Először: „Elárasztá literaturánkat a' fordítások' özöne, jó és rossz, vegyest.“ Az elárasztás hamis adat. Előttünk az academia' minden nyomtatásai: 's ime találunk három kötet régi classicust, 13 ford.dramát, egy rhetorikai 's két ford. orvosi munkát — 's ebből áll az ár! *) Ha pedig azon fordításokat, mik az academián kívül jelentek meg, ennek rovására tolja a' Természet, legyen szives minden, az academián kívül létesült eredeti munkát is az academia' befolyásának tulajdonítani! ki nem vevén még a' Magyar polg. magánjogot sem! Igen! de illy dicsőséget a' Természet a' viláért sem engedne az academiának.

De „jó és rossz, vegyest!“ az talán a' bökkenő. Az academia olly munkákat tűze ki fordításul, melyeket jóknak vélt; a' Természet tán rosszakat is lel köztök. A' Természet „csupán a' szindarabokra szorítkozik.“ Mi is tehát így. A' Természet „örök becsüeket 's így höní termékekkel nem igen pótolhatókat“ tűz vala ki; az academia illyeket, de, egyetemibb álláspontból indulva, még egyebeket is, melyek t. i. külön nemzetek', külön iskolák' képviselői, külön nagy költők' ismertetői lehetnek; mert az academia nem csak az olvasót, és nézőt, hanem az írók és nyelv' sok alaku fejlődését is szemmel tartotta, 's így a' választást több szempontok intézték, néha egyenként, többször együtt. Hogy a' közzé tett sorozatban sok, mi e' czeleokra szintűgy alkalmazatos, hibázik, igaz, mert az anyag gazdag, a' dolgozó kéz kevés, 's az academia' pénzbeli eszközei még kevesebbek: azon felül, ha kit önkényti vonzalma a' sorozatba fel nem vett munka' dolgozására bír, az azért kizárva nincs. Egy illy, bizonyos egyetemi szempontokból készült sorozat' kiadása pedig a' választásban vezetője lehet-e inkább, vagy irány-tévesztője annak, kit teremtő tehetség' érzése nélkül, kedv 's készület fordítások' készítésére vonz — ítélje el az olvasó. — De csak ne fogadna el az academia jól dolgozott fordításokat is, épen ezek az urak volnának azok, kik így kiáltanának: „Nem mindenkélt áldott meg a' természet lángész' teremő erejével; miért nem akarja az academia a' kevesebb, vagy másféle adományokkal bíróknak is lehető legjobb hasznokat venni a' literatura' érdekében? Avvagy nem nyer-e a' nyelv szerencsés áttételekből szok' és fordulatok' gazdagságában? Nem vetkőzik-e ki azok által született egyszínűségéből? Nem szaporodik-e a' lélektápláló olvasmány, 's ha azon felül a' munka tudományos tárgyú, nem érünk-e hamarabb és biztosabban célzt, midőn kész jók közül a' legjobbat választjuk? Többet ér-e mindig a' közepszerű eredeti, mint az átültetett jeles? Bessenyeinek köszön-e többet literaturánk, vagy Kisnek? Csokonainak-e vagy Kazinczynak? st. eff.“ Nem épen ezek kiáltanak-e: „Eddig jót rosszat összeforgattak írónk, nem illenek-e az

*) Szlemenics' Fenyítő-törvénye nem tartozik ide, mert a' szerző' bővebb dolgozása — de hát számláljuk ide azt is.

academiának e' részben is legalább tanácsos segíni a' még nem eléggé jártas, de szorgalmas, de jó reményű fiatal írókat? Igen is, ők ezt mondanák, ha az academia egyebet tesz vala: mert hisz ők mindig egyebet mondanak.

Második ártalom: „Gyengék is vállaltak terhet, mert jutalom volt kitűzve.” — De a' gyengék' munkái nem fogadtattak el, 's ez legfelebb nekik ártott, a' mennyiben hiába dolgoztak: de hasznos is vala, mert vagy gondosabban folytatták dolgozásaikat, vagy elhagyták a' pályát, mellyhez hivatások nem volt.

'S ez alkalommal jónak látja a' Természet ezeket mondani: „Alig volt bármi csekély jelentésű munkácska, mellyet, ha a' munkabírákokkal baráti viszonyban állók fordítottak: az el nem fogadtatott 's haladéktalan sajtó alá nem bocsátott volna; míg más ezerszer hasznosabb kéziratok, mellyeknek írói a' czimboraságba — legalább még akkor — nem tartozának, mondhatlan sokáig nyomtatatlan hevertek, sőt hevernek maig is.”

Olvasóink, kiknek vitatkozásokkal 's anticriticázással nem sokat alkalmatlankodunk, mert pályánk nyilvános, 's a' mennyiben őket tárgy érdeklí, magok is tudnak hasonlítni 's ítélni: — e' helyen, hol olly dolgok mondatnak, miknek megítéléséhez adatok' tudása mulhatlanul szükséges, meg fognak engedni, ha itt a' legapróbb részletekig bocsátkozunk.

Nem kérdezem a' vádlótól (illy kimélő szóval elek): ott üle-e az academiában annak keletkezése óta, hogy ön szemével követhesse munkálkodásait? Vagy csak másoktól hallotta, 's kiktől? azokat, mikre illy vádat épít — melly ha áll, nagyobb erkölcsi elfajulásba intézet nem eshetik —; Vagy az általa (ha névvel nem is) érdekelt férfiak' caractere 's kölesönös viszonyai' tökéletes ismeretéből vont-e el állításait? Minek kérdezném ezeket, midőn az elsőről az ellenkezőt tudom; a' másodikat nem hiszem — vagy lépjen fel az a' tagja, egy vagy több, a' társaságnak (mert csak ilyen nyújthat illy adatokat, mint szemtanu, 's ismerhetője e' dolgoknak); lépjen fel saját személyében: a' való 's a' becsület ezt kívánják! — a' harmadikat nagyon kétkem, miután nem csak én 's a' többi érdekelték is alig ismerjük a' Természet' kiadóját, hanem bírálok 's bíráltak is, kevés kivétellel, alig vagy éppen nem ismerik egymást. A' Term. a' szindarabokról szól, lássuk ezeket: 1. Iphigenia, Kistől; vizsgálók Schedel és Vörösmarty: régi, de tisztán írói összeköttetés, minden magányos viszonyok nélkül. 2. Nők' iskolája, Árvaytól; vizsg. Döbrentei és Schedel: maig sem láták egymást. 3. Nőtelen philosophus, Császártól; vizs. Schedel és Vörösmarty: az elfogadás után láták egymást először; semmi közelebbi viszony. 4. Játékos, Thallertől; vizsg. Guzmics és Horvát Endre: soha sem láták egymást. 5. Alzír, Jakabtól; vizs. Döbrentei, Schedel; midőn utóbbi, véleményét ada, soha sem is látta volt a' fordítót. 6. Tancred, Árvaytól; vizsg. Csátó és Schedel: maig sem ismerik. 7 és 8. Barnhelmi Minna és Bot-csinálta doctor, Kazinczytól; vizsg. Bajza és Schedel; régi, szoros viszony.

9. Turandot, Gáthy Jánostól; vizsg. Csátó és Vörösmarty: nem ismerik egymást. 10. Végrendelet, Külkeytől; vizsg. Csátó és Vörösmarty: az utóbbi semmi viszonyban a' fordítóval. 11. és 12. Orestes, Sofonisba, Császártól; vizsg. Jakab és Tesstedik: nem ismerik egymást. 13. Messinai hölgy, Szenveytől; vizsg. Jakab és Vörösmarty: az elébbi semmi összeköttetésben a' fordítóval. — 'S e' kisdied literatúrában, a' kevesek' e' szűk körében, lehet-e egymást kevesbé ismerni? De legyen e' viszony, kevéssel több az egymást látásnál, vagy éppen a' testvéri legszorosb: az emberiség' becsületére állíthatni, hogy az ügy' szeretete, a' testületi szellem, a' társi ellenőrzés, az erkölcsi feleletteher, intézet és haza előtt — és végre a' többség' characterszilárdsága meg szokta menteni az egyeseket tévovázástól, az egészet éretlen engedékenységtől, 's még inkább minden igazságtalanságtól. 'S ha volt is eset, hol egyesek' ítélete talán el volt fogulva, — mert hiszen emberek mindnyájan — a' testület egyengette azt egyetemi biztosérzéke' erejével.

'S a' vád még „haladéktalan sajtó alá bocsátást” is emleget. A' Természet' kiadója, ki a' czimmetlen osztály' 20. lapján „mélyebb fejtegetésekről 's olly igazságok' fölfedezéséről” szól, mellyek literatúránk' visszahanyatló állapotját egy oldalról legalább felvilágosítják, minden tudásai mellett is azt, mi a' társaság' nyilvános közleményeiből 's kinyomatott történeteiből figyelmét el nem kerülheté, nem akarja tudni: hogy t. i. a' rendkívüli nyomtatások' sora (millyeké a' magányos írók' beadott munkái) nem függ sem a' vizsgáló tagoktól, sem a' kis gyűléstől; a' nagy gyűlés pedig eleitől fogva az elfogadás' időrende szerint ajánlja az igazgatóságnak az elfogadott munkákat; ez pedig szigorúan fentartotta azt mind e' napig, egyetlen egy kivétel nélkül. A' rendes nyomtatások, u. m. a' társaság' saját munkái: Évkönyvei, folyóirata, nyelvmunkái, pályairások, hivatalos czikkelyek (millyen jelennen Gegő E. lev. tag' tudósítása a' társasághoz moldvai utjáról) nem számítanak ez idegen munkák' sorába, valamint a' társaság' firmája alatt eszközölt két drámai gyűjtemény sem, melly kisebb részekből állván, a' pénztár' állapotához képest soron kívül is nyomtatik. De eme' munkák' sajtó alá adásában is az elfogadás' sora szerint teszi az elnök rendeléseit, igazgatósági hatalmával, 's minden idegen befolyás nélkül. Igen is vannak kéziratok, mik már negyedik esztendőben hevernek nyomtatatlan; 's e' késedelem el fog hárulni, mihelyt az academia a' Természet' jóakaratjából 's hiv barátságából legalább még egyszer annyi jövedelemmel fog rendelkezetni, mint most.

Csodálni kell, hogy a' Természet' kiadója e' heverés' okát ki nem találta, holott úgy látszik hogy Helmezy Mihály pénztárnok mellett segédkedvén, az academia' számoló-könyveibe is betekintett. Mert különben hogy állíthatná — 's ez a'

Harmadik ártalom — hogy „az academia nagy mennyiségű pénzt beleölt az illy fordítások' kinyomatásába.” A' mennyire nekem gazdasági viszonyinkról tudomásom van, bátorkodom bizonyossá tenni az academia' e' jóakaró hiv ba-

rátját, hogy az academia eddig még csak tudományos munkákba ölt bele nagy mennyiségű pénzt, a' drámák, a' fordítottak is, nem legkeletlenebb czikkelyeink, 's az elnök igen jól tudja mit teszen, midőn nyomtatásukat rendeli. Még gazdálkodásra is tanítana a' Természet' kiadója: ő kiszámította, hogy legalább is felényi papiros, 's egy ötöd nyomt. költséget megkímélhetnénk — 's ezen felül természetesen az irok' tiszteletdíja' jó részét. Már e' számítás milly adatokra épít, nem tudom, de ohajtanók az egész calculust látni. Egyébiránt ha úgy tömnők a' nyomtatást mint itt ő ajánlja, bizonyosan ő volna az, ki azt kiáltaná: „Az academia a' szegény irok' véres verejtékén hízik, holott épen azokat kellene mindenek előtt jutalmazni, hogy literatura lehessen!“ De mit mondjunk e' helyre: „Mennyire megerősítette illy finom speculativa az academia' pénztárát: legjobban fogják tudni azok, kiknek rendelkezése 's kezelése alatt a' jövedelmek 's kiadások forognak.“ Bizonyossá tehetem a' Term. kiadóját, hogy a' miket tud, ha jobban nem is, de minden esetre többet tud pénztárunk' közelinél — mert azt is tudja, mit ők nem.

Negyedik ártalom: „erkölcsi.“ Valóban? de halljuk a' bebizonyítást: „Hogy ez az academiára nézve nem csak erkölcsileg is föltötte káros volt — csak az fogja tagadni, ki elég szerénytelen az igazságot ragalomnak hirdetni, 's a' számtudományi alaptételek' rendületlenségét ostromolni.“ Q. E. D.

Ötödik ártalom: a' literatúrára nézve; 1. mert eredeti munkák' készítésétől elvoná az irok' egy részét. Jó volna az általánosságokat már egyszer abba hagyni: 's kijelelni a' fenn nevezett fordítók közül azokat, kik gyengék voltak magukat a' társaság által elcsábítani, 's e' nélkül, fordításaiknál becsesb eredetieket adtak volna. 2. „Megosztá a' nemzeti erőt. 3. Olly férfiak' tudományos hitelét csökkenté meg, kik nagy hatással lehettek volna szárnyra emelkedni kezdett literatúránk' magasb röptét előmozdítani.“ E' két ok, bővebb és pedig részletes, alkalmazott magyarázatot vár, hogy mystificationnak ne mondathassék. 4. „Megdrágítá a' m. könyvek' árát.“ E' panasznak csak egy ellenkezőt teszek ellenébe, mi szerint előttem könyváros és író, az academiái árak' olcsóságát mint rájuk nézve károst, vádolák. Ha a' szindarabok daróczpapiroson jelennének meg, csakugyan olcsóbbak lehetnének; de akkor így hallanánk ezen urakat kiáltani: „Izlés ez? az academiától várhattuk, hogy női közönségnek szánt olvasmányt legalább, kitünőbb csinnal nyomasson, hogy vele 's a' felsőbb körökkel is mind inkább megkedveltessük könyveinket stb. stb.“ Egyébiránt, a' társaság, legtöbb munkáiból, ha azok egészen elkelnének is, pár évi kamatnál többet nem nyerene, sőt van, melyet az előállításí áron kénytelen adni. Hogy felláron is adhatná, igaz: de akkor harmincznégy évig hever majd, mi most négyig. A' társaság' könyvkiadó pénztára külön kezeltetik, 's minél többet vesz, annál kevesbet lehet kiadni. Az nem az academia', az a' literatura' cassája.

Es „drágábbak valának, mint a' munka' e-

redetie.“ Igaz. De szerezzon a' Term. kiadója m. könyveinknek olly nagy publicumot, millyen Goetheé, Voltairé, Alfierié stb, 's ne honorálja az irokat, akkor az academia azonnal c'eget teend ohajtásának. — Miután így azon roppant ártalmak előadattak, miket az academia e' 13 füzetke' kiadásával ránk hozott, még illy ohajtást is fejez ki a' Term. kiadója: „Illyesek' fordítását nem napi díjjal, hogy úgy mondjam, rőf számra kellene jutalmazni; hanem illő jutalommal, a' fordító' érdeméhez, munkája' becséhez alkalmazottan.“ Nem tudjuk jó formán, nagyobb díjt kíván-e itt, vagy kisebbet, mint felebb. Azonban, ha az academia nem iv számra, hanem 's érdemhez, becséhez alkalmazottan“ szabná a' díjt, ő volna, ki felkiáltana: „Semmi sem kárhozatosb az önkényről! Ki fogja a' szellemi munka' nehézségét és becsét patikai mérőserpenyűben latolgatni, 's meghatározhatni, hány forintára izzadt ez többet, 's hány forintával becsesebb ez amannál? a' lángész' munkáját nem lehet huszasokkal mérni. Bizonyos mennyiség feleljen meg bizonyos mennyiségnek. Minden egyéb mód, mert önkényre vezet, mert tágas tért nyit a' felekezetestességnek, elvetendő!“

Mond a' Természet még sokat a' társasági bírálatok' helytelenségéről — 's ki kíváná 's kívánhatja hogy azok mindig helyesek legyenek, míg emberek vagyunk; — arról hogy a' jot rossznak kereszteljük 's viszont, 's az olvasó közönségnek szent igazság gyanánt tűzzel vas-sal nyakába akarjuk tolni — 's ki teszi ezt: az academia? mellynél szerényebben soha magányos író nem szóla? — vagy talán mi, kik e' literaturai lap' alkotására szövetkeztünk? Mi véleményt vélemény gyanánt terjesztünk elő, néha tűzzel, mindig okkal; — végre ajánlja: „Ismerjük meg 's méltassuk ellenséginknél a' mi jó, 's ne palástoljuk 's dicsérjük barátinknál a' mi rossz.“ A' leezke azoknak is szöl, kik azt követik, hogy soha meg ne szűnjenek azt követni; de még inkább szöl azoknak, kik eddig csak ajkaikon hordozták, követni pedig még eddig vagy nem bírták, vagy nem is akarták. S. F.

Literaturai mozgalmak.

78. — Pesten Beimelnél nyomtatott: Tanítás' alaptudománya (.) Irta Sasku Károly. Második rész: a' tanításmódról. 31 l. Harmadik rész: a' tanítás' környülményeiről. 38 l. 8r.

Egyházi beszéd, melyet az elfelejtethlen kárt, nyomort, inaséget, 's szomorúságot okozott 1838-ki árvíz' elmúltával a' kesergő pestiekhez sz. György hó' 1-én monda, 's hallgatói' köz kíváratára a' károsult szerencsétlenek' segedelmzésére ki is nyomata P. Gasparich Kilit, sz. Ferencz rendi szerzetes 's egyházi szónok. n. 8r. 43 l.

Károlyimál: Egyházi beszéd, melyet a' budapesti özönvíz' napjai után, az ágostai hittvallásu evang. templomban apr. 1. tartott D. Székács József. n. 8r. 20 l. Árultatik 20 kron az árvíz által károsultak' számára.

A' vidékről érkezett, és pedig 1) Pozsony-

ból: Nemzeti iskolai szótár (,) szerkesztette R. W. Német-magyar rész. Ára kötve 48 kr. pp. Pozsonyban, Bucsánszky Alajos polg. könyvkötő tulajdona. 1838. (nyomt. Sollinger Bécsben) finom velinen, zsebkönyvrétben 327 l. — A' Magyar-német rész sajtó alatt. 2) Rozsnyóról: A' bölcselkedő magyar polgár. Külön című (nemes, nemtelen) polgári helyzetünk fölötti philosophiai elmélkedés. Korunk' szükségei' nézetéből írta Czente István. Kek' bet. 8r. Ára 1 ft. cp. 3) Pécsről: A' magyar nevelékeket vezető mód a' számvetés' tudományában. A' tanítók' s nevelők' könnyebbségökre... Mendlik János, a' pécsi nemzeti főbb iskola's a' püsp. tanítói képző intézet' r. oktatója által 1837. n. 8r. 256 l. 40 k. cp. — és: Vigasztalások a' koporsónál, énekekben. Szerző Szenczi Fördös David nagydoroghi ref. lelképásztor. Püspöki lyc. bet. 1838. 12r. 95 lap.

Végre megismerkedtünk a' pécsi, vagyis Szepesy-bibliának azon két kötetével is, mely az ö szövetségbeli sz. könyvek' 2. és 3-d. kötetét teszi (l. Figy. 1837. I. 181. l.). A' második 902 lapon a' Királyok, Krónika, Eszdrás, Tóbiás, Judit, Eszter —, a' harmadik 834 lapon Jób, Zsoltárok, Példabeszédek, Predikátor, Enekek' éneke, Bölcsesség és Bölcs Sirák című könyveket foglalja magában, Kaldi György után, az eredeti betűre is figyelmeztve, jegyzetekkel. Nyomatva ezek is Pozsonyban, Belnay-betűkkel, még 1836, n. 8ban. Azon tiszteletre méltó férfiak, kik e' könyvek' átdolgozásában munkások voltak: Farkas József pécsi kanonok, Jónás József, Ránolder János, Virág Mihály, és Vörös Mihály pécsi presbiterok, Hóbe Károly pécsi püsp. levéltárnok és Végh István esztergami áld. pap; az előszavak' írói Hóbe, Ránolder, Végh, s a' püsp. titkoknok Peitler Antal. A' 3-d. kötet' végén, mint a' melly utóljára nyomtatott, megköszöni hazánk' ritka, nagylelkű férfiak, b. Szepesy Ignác pécsi püspök, mint e' bibliának roppant áldozattal és súlyos egészségi viszontagságok közt is buzgó eszközölője s felügyelő kiadója, azon tudósok' fáradozásait, kik a' textus' dolgozásában segéd kezét nyújtottak; s följegyzi azon sajátságokat, mik kiadása' írásmódjában előfordulnak. Ugyan ezen végszóból tudjuk meg, hogy ezen biblia' példányai immár elosztva vannak.

— Sajtó alatt: 1. Pesten, Trattner-Károlynál: Nehány szó a' honi közbátorságról, szerzője Zsoldos Ignác, Veszprém várm. főjegyzője s m. acad. l. t. kit. olvasóink nevelésünk' hiányairól szóló tartalmas iratáról ismernek. 2. Budán az egyetem' műhelyében, Tóth Lőrincz' versei „Szivhangok“ cím alatt; továbbá academiai költségen, az egyéb alkalmakkal említettekén kívül, a' „Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai“ harmadik kiadása, és P. Gegő Elek lev. tagnak a' társasághoz intézett emlékirata a' moldvai magyar telepekről, melly utóbbi, a' Magyar-német zsebszótárral, és Kazinczy Ferencz' eredeti munkái' második kötetével együtt, ju-

niusi pesti vásárra okvetetlenül elhagyja a' sajátot. 3. Pécssett a' püspöki lyceumi műhelyben sajtó alatt levő „Lelki vezér“ című kath. imádságos könyve Zsiray Zsigmondnak Julius' elejére ígértetik. A' melly próbát belőle ref. látott, az typographiai mind készülétek', mind izlés' tekintetében ezen, szinte a' pécsi püspök által alkotott műhelynek, első rangu hazai társai közt mutatja ki helyét. 4. Kassán Werfernél Hrabowszky Dávid' érdekes „Utazási Rajzai“ 3-d. kötete.

— Pesten Károlyi' bet. megjelent; Prosa versuum, quantitate syllabarum, in gramm. classe IV. regni Hung. tradi solitorum; una cum subiectis vocabulorum hung. et germanico idiomate significatibus. 8r. 56 l.

Bécsből vettük: Legatio Joannis Hoberdanacz et Sig. Weichselberger ad Suleimanum I. imp. turcarum, iuss. Ferdinandi I. regis Hung. Boh. etc. obita anno 1528. A' bécsi cs. k. házi s udvari titkos levéltárból közli Gévay Antal, ns Győr vmegye' tbiraja, a' m. t. t. lev. tagja és a' bécsi cs. k. udvari könyvtárnál alór. Bécs, Strauss' özv. bet. 1837. n. 4r. VIII és 32 l. csinos borítékba fűzve 48 kr. cp.

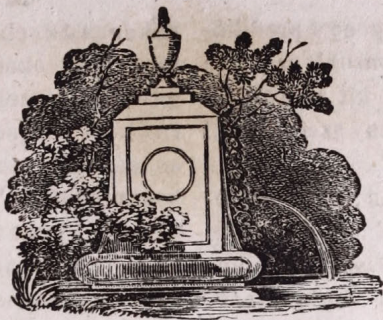
Egyveleg.

79. — A' cseh literatura, a' tudományok' külön ágain is halad az újabb időkben. A' Schaffarik által megkezdett, szláv régiségek' gyűjteménye befejeztetett. Pressl prof. egy múltant s egy ásványtant adott, s fűvészet-tudományi compediumát folytatja; Smetana eg-tudományt írt, s bevégezte a' középkor' történetét; Jungmann prof. jeles szótára, valamint földirása is Balbi után élenken halad; a' műegyesület múltani, a' gazdasági egyesület egy gazdasági folyoirást ad, mind kettőt szinte cseh nyelven. Készületek tetetnek egy Cseh-, Morvaország s a' Tótság' t. i. a' magyarországi tót megyék számára dolgozandó encyclopaediai szótár' dolgozásához. A' cseh muzeum' folyoirata, legújabbán egy orosz anthológiát adott, t. i. válogatott költeményeket Gazykow, Roztopcin grófné, Puskin, Batuskow, Wenewitinow, Timofegew, Krylow és Sewyrew munkáikból, csehre fordítva, s nyelvész-történeti vizsgálatokat Palackytól. A' kicsiny nemzet' szellemi mozgalmak' e' szerint nem csak élénkek, hanem férfias irányban haladnak s bennünket, írókat s közönséget, némileg piritők.

— A' bengáliai ázsiai társaság, muzeuma' felügyelőségét Körösi Csoma Sándor társunkra ruházta; Ludvig Samuél hazánkfia pedig a' „Theon' utazása Görögországban“ című munka' szerzője, Philadelphában, az „Alte und neue Welt“ című, Wesselhoeft által négy év előtt alapított német heti lapnak szerkesztőségét viszi mult évi sept. óta.

IGAZÍTÁS. A' 257. szélet' 20-d. sorában „szerkesztő“ után olv. szándékának.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Május' 8. 1838.

19. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Egyházi szónoklat. Sárkány' és Székács' beszédek. — Philosophia. Az 1837-diki Tud. Gyűjtemény' philosophiai cikkelei. Folytatás (*Al-Kendi*). — Magyar dolgok külföldi munkákban.

HAZAI LITERATURA.

Egyházi szónoklat.

80. *Predigten, welche bei dem fünfzigjährigen Jubelfeste der ev. Gemeinde A. C. zu Pesth u. Ofen in d. ev. Kirche zu Pesth i. J. 1837. am 11. u. 12. Nov. in drei Sprachen: slawisch, ungarisch und deutsch gehalten wurden. Pesth, Verlag von Gustav Heckenast. 1837. n. 8r. 56 l. Ára 24 kr. cp.*

81. *Egyházi beszéd, melyet a' budapesti ö-zönvíz' napjai után, az ágostai hitvallásu evang. templomban apr. 1. tartott D. Székács József, budapesti ev. pred., m. t. i. l. t. Pesten, Trattner-Károly's bet. 1838. n. 8r. 20 l. Ára 20 kr. (az árvíz által károsultak' felsegítésére).*

Hajdanában a' két vallásu evang. hitfelek Pesten olly sanyart állapotban éltek, hogy sem házat, sem telket, sem polgárjogot, sem mesterség-üzés' szabadságát nem bírnának, hamvaikat a' közönséges sírkert be nem fogadná, 's isten' tiszteletére nem gyülekezhetnének. Mély hálával fogadják tehát a' felvilágosodott emberbarátnak II. Józsefnek kezeiből azon szerencsét, melly szerint minden nevezett korlátozások alól fölmentve, vallásokat is szabadon gyakorolhaták. Ennek következtetésében nyitá meg a' kisded feleke-

zet először 1787. nov. 11., Molnár János első predikátora' beköszöntő sz. beszéde mellett köz isteni tisztelete' sorát, 's azt fél századon által mind e' napig félbeszakasztás és gát nélkül folytatja. Eleinte e' község csak 50 letelepedett személyből állá, a' többi: deák, törvénygyakorló, 's törvényfolyamkor itt levő pörlekedő felek 's főkép katona, kik a' budapesti őrzet közt 700-ra mentek. Mostanáig az majd hét ezerre szaporodott; 's a' vallási épülés, oktatás és nevelésre szükséges intézetek' megalapításával, csakhamar virágzó állapotra emelkedett. Plebánia 1793. épült, alul a' templom, felül a' paplak; ehhez járult nem sokára egy elemi iskola a' kántor' gondjai alatt; 1799. kezdetett a' mai új egyház' építése, melly 1811. pünkösdkor fel is avatatott; az iskola pedig jelenleg a' budai elemi osztályon kívül hat osztályi tanítóval bir fiúk' —, két tanító 's egy tanítónéval leányok' számára 's hárommal az éneklő-, a' rajziskolában és testgyakorlati oktatásra. Az isteni tiszteletet Molnár János maga tartotta német, tót, néha magyar nyelven egész haláláig, 1819.; utána, a' hitfelek' folytonos szaporodása miatt, a' német és tót ajkuak'

számára külön rendeltetett egy egy predikátor, 's 1837-ben egy a' magyarok' számára is, t. i. D. Székács József, kit olvasó közönségünk leginkább görög és szerb utáni jeles dolgozatairól ismer.

A' historiai bevezetés után, melyből ezen adatokat kölcsönöztük, a' 80. sz. alatti füzetben még a' gyülekezet' félszázados ünnepén tartott predikációk is foglaltak. Bennünket különösen a' magyarok illetnek, névszerint Sárkány Sámuel főesperesé, mellyel az újon választott predikátort hivatalába beiktatta, és ennek beköszöntő, egy-szersmind félszázados jubil. beszéde. Az iktató beszéd tisztelettel tölt el szerzője iránt. Abban a' legmagasb kötelességek' teljesítésében megélemedett férfiú szól, a' hasonló pálya' kezdetén állóhoz, hat pont alatt fejtegetvén a' ker. lekipásztör' tiszteit: Szeresd hitvallásodat; híveidet; hivatalod' és személyed' becsét; hazádat; 's tiszti társaidat, bármelly vallásuakat! fejtegeti mint vallás' szolgálja, hazafi és emberbarát, egyszerü 's virágtalan beszédben, de az erényes érzés' szépségével 's a' bölcsesség' erejével. Az a' legszebb agenda minden pap' számára, minden időkre.

D. Székács e' két kérdés fölött elmélkedék: mellyek voltak a' közel-múlt félszázadban az emberi boldogtalanság' fő okai? 's mit kell tennünk, hogy jövőben a' boldogtalanság' ezen okai legalább némileg megszűnjenek? Az elsőre felelete: Az embereknek önnön magokkal —, mint polgároknak, egymás közötti — 's mint keresztyéneknek istennel meghasonlások. Elsőből következett a' vétek, másodikból a' polgári visszavonás, harmadikból a' vallástalanság. Ref. az itt felállított képeket sok szónoki erővel, megkapólag festetteknek vallja, de az elsőt túlzottnak, a' másodikat igazságtalannak, a' harmadikat azon kiterjedésben legalább nem valónak, mellyben felállítatik. Ugyanis az az erkölcsi súlyedség, mellyről a' legközelebb elfolyt félszázad vádoltatik, alig ha nem emelkedés, ha még hátrább tekintünk: mert az emberiség' becsületére állíthatni, hogy ha nincs is minden úgy ezen erkölcsi világban, mint lennie kellene, de egészben véve a' jó elv még mindig fölötté áll a' nem jónak; hasonlítva pedig régiebb korokkal, éppen hasonlíthatlanul hatalmasabb; 's ez bizonyítja,

miképen az elmemivelődés és felvilágosodás nem csak okosbba, de jobbba, 's így boldogabbba is tészen. Minden kor „a' régi jó idők et” dicséri, 's a' régi jó időktől Clío' szövétneke mellett, nem ritkán vissza kell borzadnunk. A' polgári visszavonás, mint tü-nemény, mint lettdolog áll, de a' tü-neményt az okok magyarázzák: 's ha e' félszázad' polgári hánykodásai' okait nyomozzuk, nem lehet azokat olly „régí jó időkben” nem találunk, mellyek csupa jószágokkal érlelték azon gyümölcsöket, miket e' félszázadnak kel-le nyelni, de még meg nem tudott emészteni. Küszöb ez a' kor, mellyen át az emberiség egy jobb lét' hajlokába törekszik; de nem sima, nyílt küszöb, hanem tövisekkel rakott, mellyet félszázad óta ostromlunk, 's fogunk talán még félszázadig, míg áthatolunk rajta; mert az illy átmenetelek hosszadalmasak, és kínosak azokra, kiket érnek. A' vallástalanság' vádjának kevesbbé mer ref. ellenmondani. De mindennek két oldala van. Az ész föl-kelt hogy birodalmát kivívja; 's az ész' hősei a' habonával együtt a' szentet is elvetették, vagy legalább elhanyagolták. Kevesebb most a' vallásos ember régi értelemben, de több mégis igaz értelemben, mint egykor; 's hogy ezek mellett most több a' vallástalan mint egykor, ha sajnos jelenet is, de nincs okunk miatta kétségbe esni. Azt nem lehet a' vallásról mondani hogy nincs jövőndője; sőt van, és ollyan, melly örvendeteseb és lélek-emelőbb leszen a' multnál, 's van azért, mert azok, kikre a' szent tűz' élesztése bízva van, nyomról nyomra szebb jövőndőt ígérnek. Sem boldogság, sem sülyedés nem öröklök; váltogatják azok egymást folyvást: 's végtire is a' jobbnak győzni kell. Erről annak bölcsesége kezeskedik, ki a' világrendet alkot-ta. — A' második részben következik a' tanulság; itt kilép szónokunk e' borús sphaerából, 's int: Legyünk egyetértők min magunkkal, egymás között, 's isteniunkkel! 'S itt a' hathatós ékesszólás' erejével a' valóság' ereje is szövetkezik.

A' 81. sz. alatti beszédet ugyan ezen szónok mondta, az özönvíz' alkalmára. Minthogy ő, amaz első fellépése óta hazánk' fő városában köz figyelmet gerjeszt, külön vallásu és ajku hallgatói' száma növekszik, 's társalkodási körökben beszéd' tárgyává lett; de nyel-vénél fogva közvetve literaturai tekintetben

is érdekelni kezd bennünket: czélirányosnak ítéltük őt, első beszédére tett jegyzetink után, az utolsóból vett néhány szakasz' közlésével olvasóinknak fölvezetni.

A' beszéd az elkeseredett keblek' nyugasztalására czéloz. Veszteségünk nagy, mond, de nyereségünk nagyobb. Halljuk, ha töredékekben is csak.

„A' mi veszteségünk nagy, egyesekre, polgártársainkra nézve. Az inség teljes szörnyűségében csak itt látható, a' vigasztalás nem mer szólni, a' nyelvet leköti a' fájdalom, 's a' gyógyító ír az időnek 's istennek kezében van. Vagy ám kísértsd meg 's nyujts vigasztalást, ha bár anyagi szív verne is kebledben, vagy ajkaidon anyagszó lebegne, nyujts vigasztalást az őszült atyának amottan, ki háza' omladéki alól nevének holttestét vonja elő, ki őt jól nevelt magzatok' atyjává tevő, 's most e' magzatokat egyenként ássa ki 's anyjok mellé zokogva fekteti. Nyujts vigasztalást, midőn örüllte teszi lelkét az elviselhetlen csapás, mely alatt ájulva dől le kedves holtjaihoz 's remegő ajka 's halvány arczatja azt látszanak kérni a' halál' urától, hogy vajha örök legyen ájulása. Ám nyujts vigasztalást, és én a' porba hullandok előtted 's imádni foglak istenem gyanánt. Avagy nyujts vigasztalást azon családnak, melyet a' ház' atya bajjal mentett bátorságos helyre 's tőlök elválva javait menteni sietett. Megjő az est, de atyjok késik; megjő az éj, atyjok késik — de hisz ő szeretettel teljes 's övéi helyett másokat szabadít, azért késik. Megjő a' reggel — atyjok késik, kétség szorongatja a' családot; az árviz szűnik, 's ők mennek, sietnek. Ki írja le a' család' bánatát: az ősi lak nincs, a' lak omladék; de ők megásnák azt ha szikla volna is, mert holt kincsét sejtene alatta. A' sejtés teljesül — a' holt kincs nem ércz, a' kincs a' család' legdrágább vagyona, — e' vagyon atyjok, — 's atyjok most halott. Ki képes vigasztalni a' családot — midőn atyjokra könnyezve bordlnak, a' nő özvegy, a' magzatok árvák 's e' szívrepesztő látvány földi vagyonaik' sírhalmán történik. A' ki itt képes vigasztalást nyújtani, annak előtte porba hullának és imádnám őt istenem gyanánt. — 'S ezek nem költői ömledések, hogy isten' szolgálja lelketeket ámitsa velők; mind ez szóról szóra igaz, száz és száz példában 's a' valóságban borzasztóbb igaz, mint a' gyarló nyelv' gyarló szózat. Száz és száz példában: mert épületeink telve emberekkel, kik tegnap adtanak, ma kéregetnek, tegnap gazdagok, ma koldusok, tegnap házastársak, ma özvegyek, tegnap atyák 's anyák, ma magzatlanok, tegnap szülőkkel bíró gyermekek, ma elhagyott árvák, tegnap házbirtokosok, ma földön futók, tegnap egészségesek, ma betegek, tegnap élők, ma holtak. Ó veszteségünk nagy egészre, részre, egyesekre nézve. Inség vagyon, hol a' vigasztalás? veszteség vagyon, hol a' nyereség? Mondhatjuk-e textusunkkal: még inségünkben is dícesekszünk, vagy a' mai szólásmod szerint, még inségünknek is örvendünk; vallhatjuk-e ezt? Ha

mondanók: Igen, tán gúnynak tetszenék szavunk, keserű gúnynak, 's a' sértett kebleket jobban sértené 's könnyekre fakasztaná. — Könnyekre? Ó valóban nekünk alig vannak már könnyeink is, mert égető kint öntözénk velők, könnyeinknek forrása elapadt 's a' kin' langjait el nem olthaták. — 'S e' mély kínoknak örvendünk-e mi? Ha mondánók: Igen — egy nagy temető, melyet az árviz készített, melybe dühével sirgödröket ásott, 's belejök rakta martalékjait, befedte földel, kövel, omladékkal, sírdombul háztetőket rakott reájok, siri emlékül pedig az enyészetnek szellemét, mely tán jövőendő inségekkel fenyt, melyeknek az árviz hinté el magvait, 's kacagva leng a' néma rom felett; — ezen nagy temető állításunkra Nemmel felelne. És mégis — ügymond az írás, a' könyvek' könyve: Még inségünkben is örvendünk. — Ó nem, ó nem — Igen! mert nyereségünk is nagy.

Nyereségünk nagy.

Mert az inség türelmet készített. Mit tesz az túrni? A' csapásokat úgy viselni, hogy erkölcsünk ne veszszen hanem nyerjen, azaz nemesebbé 's szilárdabbá legyen. Ha mamont veszítve erkölcsöt nyerénk, ha a' vérző szív a' szenvedés alatt a' földsalaktól megtisztulva, nemeőbb érzelmekre tett szert, akkor mondhatjuk, hogy nyereségünk nagy. — A' türelmem akkor leg-súlyosb, midőn éltünkkel a' sirparton állunk. Ott állánk K. H. 's türelmünk' vége nem a' néma sír, türelmünk' vége élet lett. — Támasztott isten embereket köztünk, kik életüket kockáztaták idegen életért, 's kik voltak ezek? Egy császári 's királyi vér, a' kinn millio szemek függenek, kiért millio szívek remegnek, kihez millio hangok kiáltanak: ne tedd ki veszélynek éltedet egyese-kért, mely ország' boldogítására van rendelve. 'S a' királyi vér mind azt feledé. Mint őrangyal szállt által hozzánk akkor, midőn a' nyilsebességű folyam örökre örvényébe sodorható, vagy egy omladék eltemethető. A' királyi vér mind ezt feledé. 'S áthozva hozzánk atya' szellemét, földi isten volt égi értelemben. — 'S kik voltak társai? kikre tált 's kiket hozott? Kikről azt hívók, hogy ősi góg ámitván lelköket, a' törzsökfának árnyékában heverve, a' por' bajával semmit sem törődnek; kikről azt hívők, hogy méltóságos karjaik, mocskot hoznának a' dynastiára, ha koldusokkal ölelkezének. Láttatok-e őket az inség' napjaiban? miként, kormány kezökben és evező, éjjel és nappal, vizesen, éhesen, veszély között, ember ölükbén, ember vállakon, dicsőn viték ki a' méltóságos nevet? Voltak más mentők is, számosan 's tette dicsők, tán annál dicsőbbek, minel nagyobb titokban hatottak, 's minel nagyobb titokban maradtak. Annyiban mindnyájan rokonok, hogy a' legtisztább emberszeretet vezérlé őket. — „Milly hízolgó, milly szolganyelv!“ azt fogják tán némellyek mondani. Hagyján! váddal nem kelek ellenök, de érzem hogy nagyobb áron váltattam meg, hogysem emberek' szolgálja legyek, 's egyszersmind érzem hogy őszinte szolók 's forró kebellet hódolok az erénynek, lássam koldusnál avagy királynál, 's ha lelkesedve szolok és bőven felőle, az erény-

nek nagysága mentni fog, és menteni tisztel, mely az erénynek hirdetésében áll.

„Snyert-e erkölcsünk ezen türelem alatt? Ó igen. Kik azt hívék hogy halára nincs szükségök vagy hálával senkinek nem tartoznak; némán szoríták keblökre mentőiket és hálát adtanak; a' mentők pedig hálát fogadtak el 's megtanulták, hogy a' hálaköszönet a' hulló könnyecseppeknek fényiben sokkal szebb jutalom, mint üres mellen ragyogó kereszt vagy tündöklő kő balga homlokok. Megtanulták a' türelem' óráiban ki az igaz, ki a' hamis barát: a' hamis futott, a' hű maradt, amaz elbujt, ez köztünk forgott és bátorított, amaz beteg volt egészséges léteré, ez elfeledé a' betegséget 's betegágyból kelt föl menteni. — Szép 's eddig tán nem, vagy kevéssé ösmert erényeket szerzettünk: állhatatosságot, mellyen mint sziklán megtörődnek a' viszontagságok' hajjai; magaelbánást, mellyel szenvedve győzünk a' veszélyen, halálunk győzelem; lelki szilárd erőt, melly vasként a' tűzben edződik, 's mint hős, a' sorsot és halált, triumphusában, hódított rabok gyanánt vezeti. Kik kétségbe estek az emberi erény felől, most leborúlva hódolnak neki, mert nagy tettekben látták lételet. Látták miként omlottak le a' falak, mellyeket rang, vagy bölcső állított közöttünk, midőn az ember volt a' feladás. Láttuk miként olvadunk testvér lélekke, éreztük hogy az ember csak boldogítva boldog, tanultuk milly hatalmas a' részvét, mit képes tenni ember emberért. — Hányan kérdezték midőn az élet mosolygott nekik: Hol van isten? hol vagyos hatalma? Ezek most magok felelték balga gögös kérdéseikre. Ezen felelet térdhajtásban állott és imádságban, mellyel hálát rebegtek az élet' urának mentett éltökért. Megtanulták mit az irás mond: Uram a' nyomorúságban meglátogattak téged 's ostorod lévén rajtok, aláztatlan könyörögtek neked. — 'S ez nem nyereség-e erkölcsünkre nézve? Ó igen! Ezen nyereséget a' türelem, a' türelmet az inség adá — ez értelemben inségünknek örvendünk. Az inség nagyobb részint vagyonunkat eltemeté — de szívünk nyert — nyert erkölcsös és nemes érzelmeket 's ha az érzelem a' vallás' kútfeje, a' mint állítjuk és hiszszük, nyert vallást is. — Ez értelemben az inség nagy, a' nyereség nagyobb.

'S mintán a' türt inséget, az elkövetett hibákat, a' vett jótéteményeket festegette, következnek a' biztató vigasz' ezen enyhítő szavai:

„Nem fog-e megszegyeníteni reményünk? Nem, úgy mond textusunk, mert az istennek szeretete van kiöntve szíveinkbe. A' mi szíveinkbe, tehát az egész emberiségbe; tehát minden emberben különbség nélkül szeretet lakozik, szeretet azokban kik az embereken uralkodnak, a' földnek isteneiben; szeretet istenben, a' szeretet' kútfejében. Támaszkodjunk tehát embertársainkra 's reményünk nem fog megszegyeníteni. Mert szeretet lakozik bennök, 's a' föld nem ösmer olyan fájdalmat, mellyet ez meg ne gyógyítana. Lám

alig volt időnk magunkhoz jönnünk, alig terjedt el inségünk' hire, 's már embertársaink honunkon belül és honunkon kívül a' nagy nyomorúsághoz képest nagy áldozatokkal álltanak elő. Meg idegen népek is éreznek értünk; mert ők is emberek, — 's ez boldogítólag ne hasson-e reánk? ne támaszsa-e azon szép reményt, hogy azon népekre, mellyek most anyagi jólétünkért küzdenek, ha lelki 's erkölcsi jólétről leendő szó, még inkább számolhatunk; ne biztosítsa-e reményünket azon tapasztalás, hogy embertársaink önként ajánlkoznak annyit adni, mennyit kívánni sem mernénk. Valljuk meg igazán, a' segedelem olly nagy, hogy zavarba hoz, hogy a' választást is nehezíti. Reményünk meg nem szégyenít ha támaszkodunk királyunkra 's kormányunkra. Olvassuk atyai rendelkezéseit, mellyekkel birtokait maga szolítja fel az adakozásra; olvassuk saját áldozatait és családjának résztvevő szívvél 's készséggel nyújtott ajándékait; halljuk mit tőnek azok, kik legközelebb tanácsadói 's kikért kevés magyar szív dobogott; halljuk miként hat a' kétszer felséges példa azon városban, azon hazában, melyeknek lakosait csak kételkedve szerettük. Olvassuk és halljuk, némileg tán pirúlva — de minden esetre engesztelődve. Kibékülve király és haza, kormány és ország, nemzet 's nemzetek, a' forró részvét' szoros kapcsa által; feledve ellenségeskedés, kitörölve szívünkéből a' féltés, a' gyanú; szívünk a' hála 's szeretet' tanyája. 'S ez nem nyereség, nem nagyobb ez a' muló inség-nél? az századokra 's milliókra hat ki, ezt egy csekély rész érzi, 's egy pár tized elfeledtetí — 's ha ez nyereség, azt higyük-e hogy reményünk meg fog szégyeníteni? — Reményünk nem fog megszegyeníteni, mert isten van felettünk, a' szeretet', a' bölcsesség', az áldás' kútfeje. Helyezzük benne reményeinket, mert ő őr állott felettünk, ő a' jelenben nem hagy elmerülni, 's szent keze védend bennünket mindenha. Építsünk reá 's teljesedni fog a' mit a' prophétánál mond: megépítettem elromlott helyeiket, beplántáltam elpusztult helyeiket. Építsünk reá 's nem építünk fővényre, támaszkodjunk reá, mert: ha az Úr nem védi a' várost, az őrháiban vigyáz. Építsünk reá építvén magunkra. Vagy nincs-e okunk építenünk magunkra? Ó van barátim, kérdjétek meg a' históriát 's ez megmondja néktek, hogy a' kereszténységnek századokon keresztül erős vára és védőfala valánk, mellytől megtörve pattogott vissza a' barbár erő. 'S e' nép egy árvis ejtette károkat, egy jégesőnek pusztításait, nem tudná-e újra helyre ütni? Higyük a' gyávák — mi ellenkezőt hiszünk, mert bizunk magunkban, hogy értini fogunk mint nemzethez illik, és hatni mint nemzethez illik. Bizunk magunkban, bizván istenünkben. — Mert az Úr az igyekezőket elő segíti, áldva büntet, és büntetve áld, 's magához edesgeti a' tévelygőket, hogy őt uroknak vallják, és atyjoknak. Tévelyegtünk mi is — o valljuk meg híveim, hogy tévelyegtünk, hogy isten és vallás csak pusztá hangok voltak reánk nézve, vagy csak nyelveinken hordoztuk azokat, a' nélkül hogy keblünkben illő érzelem felelt vol-

na meg nekik. Mert boldogok valánk, 's azt hívők, hogy magunk magunknak elegek vagyunk 's az istent nélkülözhetjük; pusztán állottak a' szent teremek, hol urát imádja a' kereszténység, mert muló tárgyakhoz tapadt lelkünk nem rázhata le a' föld' lánczait. Mit a' boldog napok meg nem tevének, megtették az inségnek napjai, melyekkel isten megkísértett minket. Vagyont veszítünk, erkölcsöt nyerünk; vagyont veszítünk, tapasztalást nyerünk; vagyont veszítünk, hitet találtunk és vallást; megösmertük istenünket, anyagi jólétünk' romjain szellemi jólétre tévénkszer, 's a' mennyivel mulja felül a' szellem az anyagot, annyival mulja felül nyereségünk az inséget. Veszteségünk nagy, nyereségünk nagyobb. Amen."

Az olvasó meg fog ezekből ismerkedni új szónokunk' rhetoricájával 's leginkább festésbeni erejével. De őt nem csak olvasni, hanem hallani kell, hallani ezt a' hangot, 's megkapadni e' tüztől. 'S midőn ez a' lánggal lobogó kebel csillapodni, 's előadása derültebb 's nyugalmasabb lenni fog: kevélykedve számolandjuk őt a' jeles egyházi szólók közé.

77.

Philosophia.

82. Tudományos Gyűjtemény 1837. sfb.

(Folytatás.)

2. Az isten valóban lételének bizonyítása. Fejér Gy. VII. 69–70.

Előterjesztetnek az isten' létének négy ismeretes megmutatásai: az onthologiai, cosmologiai, physico-theologiai és erkölcsi, 's — megczáfoltatnak; 's a' mi szerzőnktől csodálatos, az első három egészen Kant' okaival. Utóbb önnézetét adja elő, melly abban áll: hogy az isten' létét illető hitünk megmutatáson nem nyugszik, hanem közvetlen érzeménnyen, vagy mint magát kifejezi: természeti érzésen, eszünk' sugallásán.

Már előbbi bírálatunkban, minden Kant iránt viseltető tiszteletünk mellett, a' „Tiszta ész' criticájának“ vég eredményét elvettünk mondók. Előadásunkból kitéstett, hogy eszünknek, elméleti munkásságában igazságot tulajdonítunk, túl a' tapasztaláson is, még pedig — a' mit itt hozzá kell adnunk — tárgyilagosságot, mert más igazság nem létezik. Meggyőződésünk alapulhat alanyi (subiectiv) vagy tárgyi okon, de azon igazság, melly nem tárgyilagossá, nem igazság többé. Ha képzeleteink tárgyaikkal meg nem egyeznek — mit tárgyilagossá

ságnak tartunk — úgy csupa valóság nélküli agyuszülemények. Tagadd az ész' tárgyilagosságot törvényes munkásságában, elméleti vagy gyakorlati tekintetben, 's megtagadsz tőle minden igazságot; de akkor azt az érzéktől is meg kell tagadnod, mert az egyik épen úgy eredeti ismeret-tehetség mint a' másik, következőleg ez egy hajszálnyival sem bír több bizonyossággal 's igazsággal mint a' másik. A' különbség e' két eredeti tehetségeink közt az igaz az: hogy az érzékek' észrevevései szemlélhetőség-gel bírnak, az észszerű (rationalis) ismeretek pedig csak gondolhatók: de ez tárgyilagosságra nézve különbséget nem tesz. Kant' feltűnte után már így nem vitatkozhatunk: a' mit látunk, hallunk, szagolunk stb., kétségtelen valóság (realitas), gondolatunk' valóságáról a' tárgyakban pedig semmi sem biztosít. Most már a' józanabbak úgy hiszem meggyőződtek arról, hogy tehetségeink korlátoztak, végesek, hogy a' tárgyakat csak úgy veszszük észre mint azokat korlátozt tehetségeink szerint észrevehetjük, 's úgy gondoljuk, mint véges lényektől gondolhatók, szóval, hogy ismeretünk nem általános, isteni, hanem emberi. 'S mint győződünk meg, érzéki 's értelmi képzeleteink' tárgyilagosságáról? Mi biztosít arról, hogy a' mit látunk, hallunk, szagolunk stb. a' tárgyakban is valóban úgy van, mint mi azt észre veszszük? Hogy érzékeink meg nem csalnak? Kiléphetünk-e eredeti ismeret-módunkból, hogy valami más — talán apocalypticai — ismeret-úton, érzékeink' tanúbizonyságát a' tárgyakban megvizsgálhassuk, 's ez iránt teljes bizonyosságra juthassunk? Ez érzékeink' észrevevéseit illetve szintolly lehetetlen, mint eszünk' fogalmaira nézve, az érzéki 's az észszerű ismeret e' tekintetben ugyan azon helyzetben van: mind kettőnek tárgyilagosságról csupán azon közvetlen hit által vagyunk bizonyosak, hogy eredeti tehetségeink igazak, hogy bennünket meg nem csalhatnak. 'S mivel ezen eredeti hit egyetlen biztosítványa észrevevéseink', gondolatunk' tárgyilagosságának, rendületlenül és teljes ép-ségben fenn kell azt tartanunk, bár minden ismeretünk nem általános, bár észrevevéseink a' dolgok' külső tünetényein túl nem hatnak, bár azoknak okait csak gondolhat-

juk 's a dolgok' lényét semmi tehetség által nem ismerhetjük meg; mert ismereteink soha isteniek nem lehetnek, hanem csak emberiek, 's ha emberi korlátainkon, meg nem eléggülve, túlhágunk, minden ismereteink' e' végső talpkövére feszegetve: úgy visszatartóztatlanul a' scepis' örvényébe sülyedünk.

Ezen itt csak futólag előadott nézetektől vezettetve, a' cosmologiai, physico-theologiai 's erkölcsi megmutatásokat a' szerző 's maga Kant ellen védeni kénytelenítettünk. Szemlélődésünk törvényszerű, 's ennél fogva tárgyilagos igazságú, ha tapasztalásból indul ki, 's többet nem következtet, mint a' mihez előleges fogalmink által jogosítatott. A' kérdéses esetben szemlélődésünk a' tapasztalható létezőből indul ki, a' mindenségből, 's ezt magyarázva emelkedik fel az ok, okozat 's állomány' előleges fogalmaira támaszkodva, a' világ' első általános okos erkölcsi okára, mellynek valósága nélkül a' létezőnek minden tüneteményeit — min magunkat 's a' világot — meg nem foghatnók.

Hogy azonban az isten' léte iránti hitünk mélyebb alapon, nem megmutatáson, hanem közvetetlen érzeménnyen alapul, abban a' szerzőnek igaza van. Eszünk föl sem emelkedhetnék az általános' képzeletére, ha ezen eszme már elébb belsőkben nem rejteznék. Eredetre nézve vallási meggyőződésünk' lénye, hasonló az igazság, szépség, jóság 's boldogság' eszméihez, melyek minden időben 's mindenütt az emberiség közt el valának terjedve, 's miket ennél fogva csak szükségképeni, tehát eredeti, nem pedig történetes okból magyarázhatunk. Vagy tehát a' vallási eszmék kívülről jöttek belsőkbe? De hiszen tárgyaik érzékelettiek, tehát tapasztalásból nem eredhettek. Megmutatásból sem; mert a' megmutatás' elvont okait csak a' philosopháló méltathatja igazán, a' hitbeli meggyőződés pedig minden emberben, kit hamis szemlélődés tévútra még nem vezetett találtató; vagy tán nevelés és politica által oltattak szíveinkbe, mint azt a' materialismus vitatja? De ezen állítás a' molnár' hosszú fülü állataként örökös körben forog; mert vajjon honnan jöhettek a' nevelésbe és politicába? Emberek által, tudni valólag! 'S im megint a' régi helyen vagyunk; a' kérdés épen az lévén: honnan jöhettek az emberbe. A' vallási

eszmék tehát nem történetes, hanem szükségképeni alaphól fejlődnek ki. Bizonyítja pedig a' tapasztalás, hogy a' pusztá eszmeközlés által terjednek az emberi társaságban, mivel ez úton az eredetileg bennünk létező meggyőződés belsőkben ébresztetik, öntudatunk' birtokába kerül 's érzeményünk' sajátává válik. Az ész ezen meggyőződést philosophálása által csak kifejleszti, felvilágosítja 's tisztába hozza, mi érzeményinkre nézve az ész' általános tiszte, másképp előíteltté 's vakhitté fajulnak. Érzeményünk pedig a' pusztá eszmeközlés által bennünk felébresztett vallási igazságokat meleg hittel karolja által, mivel az igazság, szépség, jóság és boldogság' eszméivel együtt lényünk' alapvonalait, munkásságunk' törvényeit, rendeltetésünk' céljait képezik. Hitben 's hitre születünk, mint igazra, szépre, jóra, mint a' boldogságra, 's ezen eszmék, míg ember ember marad 's emberi társaság létezik, mind kettőnek vezéricsillagai maradandnak.

De ha egy oldalról megvalljuk, hogy az isten' létét illető hitünk érzeménnyen alapul, meg kell jegyeznünk, hogy a' szerző annak mélyebb alapját ki nem mutatá, mint ezt a' philosophiai lehozás (deductio) megkívánta volna. Az érzemény nem eredeti, hanem csak közvetett igazság-kütfő, mert csupán azt jeleli ki, mi eredetileg bennünk létezik, elméleti vagy gyakorlati munkásságunkat megelőzve vagy követve. Eredeti igazság-kütfők csak az érzékek és az ész, 's csak ez utóbbi az általánosnak tehetsége, 's mint kimutatók, tárgyilagos igazságú. Az észben tehát ki kellett volna mutatnia azon helyet, mellyből ebbeli hitünk származik, mint ezt ítéletünk szerint eddig leghelyesebben Fries, „újész' criticájában“ teljesíté. Jacobi is elébb a' pusztá érzeményre akará hitünket alapítani: de utóbb hibáját észre vévén, az észtevé annak kütféjévé. 'S ebben szerzőnknek őt követnie kellett volna.

3. Az álomban járásról 's világosan látásról (Clairvoyance) U. attól. VIII. 65—73 l.

Rejtvényes tárgy, melly kíváncsiságunkat fölgerjeszti; hevesen fogunk olvasásához, de kielégítetünk-e? Lássuk! A' szerző előjárókép magyarázatokat ad az érzékekről, a'

képzetelek' eredetéről, az ösztönről, 's kivált a' közös érzésről; 's midőn már az anyyira ohajtott felvilágosítást várunk, így rekeszti be értekezését: „Az álomba-járás' 's világosan-látás' eredeti okát nyomozni, fejtegetni, nem czélom: némelly emberekben az inacskák' könnyű ingerelhetősége 's a' holdvilág' sugárinak szelidsége közötti rokonság, melly összetart; vagy izgatóságoknak a' testünkben lappangó magnesi erőnek rendkívüli mértékben feszítése, vagy egyik is másik is legyen-e az okfő? ezt fűzni fűzni nem az én dolgom. Ez a' physiologiához tartozó dolog, melly nélkül mind eddig szűkölködünk.“ Úgy-e? De engedje meg hogy kimondjam, ha többet mondani nem tudott, ez valóban nem érdemlette, hogy tollát tintába mártsa.

4. *A' philosophia' állapota első nyolcz századokban. U. attól. X. 3—30 l.*

Vázolat a' philosophia' legmélyebb leáldozatása' korából, midőn önállósággal, mint tudomány, nem bírván, a' theológiának uszályhordozóul szolgált. Ezen értekezésben azonban helyzete némi derültebb színben jelenik meg; a' szerző tárgyait igen helyesen nagy tömegekre csoportozza, olvashatósága 's a' tárgy' historiai ismerete őt itt szemlátomást segítő, választott álláspontja helyes, 's a' philosophia' méltóságához illő; szóval, ez a' Tud. Gyűjt.' ez évi folyamatjában a' szerző' legsikerültebb dolgozata.

5. *A' legújabb philosophia Schelling Friderik Wilhelm' rendszere után. U. attól. XI. 27—34. l.*

Philosophiai rejtély. Nem tudom mellyik bírálója az értekezőnek, őt philosophiai hátramaradással vádolá, 's im ő ellenkezőt törekedvén bizonyítani, kútfejének megnevezése nélkül közli a' Schelling' legújabb rendszere' elejét, recensenseit a' folytatásra felszólítván. „Elégsek legyenek ezek, mond értekezése' végén, annak bizonyítására, hogy a' legújabb philosophiai rendszerek, valamint Kanté, Fichtéé, Hegeléé (sic!) Schellingé, időről időre tudomra vannak; hogy tapodást se maradtam hátra. Kihívhatom azért bátran névtelen criticusaimat, egyenlő előmenetelőket bizonyítsák be. Ezen philosophiai új rendszert folytassák tovább; befejezését magamra vállalom.“ Szolgálja! Ez nem a' bíráló' tiszte. Folytassa azért szerző bátran 's

nyugottan közlését, 's ha azt majd bevégzi, viszont mi is criticánkkal őt szerencsésíteni el nem fogjuk mulasztani.

— Elmondván így a' szerző' ez évi philosophiai közleményei' tartalmáról a' mondandókat, vegyük nyelvbéli előadását szemügyre. Már előttünk is több bíráló hanyagsággal 's nyelvbéli elmaradással terhelé az értekezőt e' tekintetben, 's íme mi sem menthetjük fel e' nyomasztó vád alól. Előadása sem szabatossággal nem bír, sem stilistikai művészséggel nem, 's aluszékonyasága mellett, első érintett hiányánál fogva sokszor világosságban is szűkölködő; nyelve újabb előmenetelinket nem méltató, csín nélküli, sőt mondhatni, ronda.

Szabatoság' tekintetében nézzük közelebbről értekezése' címeit. „Kant Immanuel 's criticája' ismertetése.“ Ki találja ki első tekintetre tartalmát? „Az isten' valóban lételenek bizonyítása.“ Mi ez: „valóban létele? Wirkliches Daseyn? Erre német criticus ezt felelné: Was wirklich ist hat Daseyn, und was Daseyn hat ist wirklich. Melly tautologia! „A' legújabb philosophia Schelling Friderik Wilhelm után N.“ Midőn német írónál több keresztnév fordul elő, vegyesen magyarul és németül kell-e azokat írunk, vagy ez csak gondatlanságból történt? A' textusra menvén át, VII. 77. l. ezeket olvassuk: „Az isten' valóban lételenek észrevétele természeti eszünk' sugallásán, vallásán alapúl közvetlenül.“ Itt, a' mindjárt elein előforduló tautológiát nem is említve, az isten' létele—(egy érzékeletti tárgy) észrevétele, 's ezen észre vévés (Wahrnehmung) mellyel csak az érzékek bírnak, majd megint az esznek tulajdonítatik, sőt annak sugallására 's vallására alapítatik. Illy fogalom-zavar az értekező' írásaiban általán nem ritkaság.—Egyes szavakra menvén által, mi ez: módizó biberezet, kifejtülés, álom-hüvelezés (Istenem! nem bír-e újabb szókönyvvvel?) eleven idealismus? 'S a' műszavakra nézve: jobb-e a' „megtudás“ vagy „lelkiösméret“ (mert mindkettőt használja) az öntudatnál? a' „bizonyodás“ bizonyosságnál, az „értelem“ fogalomnál, az „érzőség“ érzékiségnél, az „állat“ állománynál? Nyelvet, úgy mint tudományt, egy író maga nem alkothat, neki tehát az összeséggel kezdet fogva kell munkálni 's a' nagyobb számtól elfogadott sza-

vakát használni. Makacs elkülönözés 's a' régi-
nél maradás, a' nyelv' haladását 's megállapo-
dását hátráltatja. Fejér akár mi lehet, de ma-
gyar philologus bizonyosan nem; ebbeli opposi-
tója tehát egy általában sikertelen, 's azzal ő
magának és a' magyar literatúrának egyformán árt.

Egy más különösséget, mely tudtunk szerint
csak neki sajátja, különösen kell kiemelnünk.
Már Metaphysicájában, 's utóbb Propaedeuticá-
jában egész lapokat töltte be idézetekkel latin 's
német nyelven, a' helyett hogy azokat lefordí-
taná. Ezen képtelenség, mely a' társaságinkban
divatozó nyelvbéli bábeli literatúránk' mezejére is
átviszi, az első, tőlünk szóba vett értekezésben,
tetőpontját éri el. Harmincz lap közül 14, latin 's
német nyelvű textusból áll; sőt, hol mélyebben
bele akar tárgyába ereszkedni, a' magyart
mint használatlan eszközt elhagyja,
's latinra fordítja a' beszédet. Így a'
VI. köt. 100. lapjától, Kant' antinomiáit, hat
oldalon végig latinul fejtegeti. Felséges! Fejér
György nem csak sok tudományú, de mint látni
sok nyelvű író is; 's valóban hathatósabb mó-
dot a' magyar nyelv 's literatura' kiművelésére
ennél alig találhatott.

Vessünk berekesztőleg egy pillanatot érteke-
zőnk' literatúrai munkásságára általában. A' szer-
ző, írói pályája' lefolytában százhusz 's egyne-
hány, több tudományokba vágó, egy és több kö-
tetből álló munkát bocsátott közre. Ha ez egy részt
termékenysége és sokféle tudomány' tagadhatatlan
tanubizonysága, más részről elutasíthatlanul azon
gyanút gerjeszti, miképen azoknak kidolgozásában
nem járt el a' szükséges szorgalommal. Magyar
munkái különösen megfoghatatlan hanyagsággal
készülnek, mi annál megbocsáthatatlanabb, men-
nél szabatosabb, csinosabb és hasonlíthatlanul
jobb latin előadása. Eleinte ugyan parlag literatú-
ránk bármi csekély és silány vetéseket is köszö-
nettel fogada, mert tökély kezdetben úgy sem vár-
ható: de lassanként felsarjadozván, követelése is
magasbultak. Vegye ezt, kérjük, tekintetbe, 's
mértassa legalább némileg Horatius' nonum pre-
matur in annumát, melyet boszorkánul nem le-
het egészen mellőzni. Ha pedig ebbeli kérésün-
ket megvetve, pályáján az eddig szokott módon
haladand — miről eleve teljesen meg vagyunk
győződve — ne legyen legalább olly elfoglult 's
igazságtalan, egyedül bírálói' rossz indulatjá-
nak 's tudatlanságoknak tulajdonítani azon kedvet-
lenségeket, miket netalán ezentúl is tapasztaland
még a' criticától, fontolóra vevén, hogy ez fel-
sőbb fokra hágott követelésink' szükségképeni
organuma.

(Folytatjuk).

AI-Kendi.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

83. — Érdekes ránk nézve En s töl Trop-
pau' története (Geschichte des Herzogthums
Troppau, zum erstenmale bearbeitet von Faustin
Ens, Prof. am Gymnasium daselbst. Illy ezim alatt

is: Das Oppaland, nach seinen geschichtlichen,
naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen
Eigenthümlichkeiten, beschrieben von F. E. Wien,
b. Gerold. 1835. 8r. 416 l.), különösen historiai
tekintetben, mint a' mely tartomány egy ideig ma-
gyar főuraságot ismert el, 's szerzője előtt kut-
forrásul több oklevéltár 's krónika nyílt meg, mi-
ket ő czéljára gondosan és jól használt.

— Hasonlólag érdekes, a' magyar történet-
buvárokra nézve legalább, Kogalnitsh an Mi-
hály moldván tudós' munkája: Histoire de la Va-
lachie, de la Moldavie et des valaques transda-
nubiens; tome premier: Berlin, 1837. n. 8r. XVIII
és 470 l. (ára az egésznek 6 ft. 45 kr.); mint olly
nemzet' 's olly tartományok' történetei' elbeszélé-
se, mellyekkel koronként összekötöttesben, min-
dig pedig érintkezésben állottak saját történeteink.
Különben is a' munka szép készülettel (a' szerző
nem csak minden hazai, sok külföldi nyomtatott,
de némelly eddig még használatlan forrásokkal is
élt), gonddal, terjedelmesb nézőpontból 's tárgy-
szeretettel íratott, tekintettel nem csak a' nemzet'
köz, de magányos életére is, erkölcsi, vallási és
magányos állapotjára. Csak néha látszik hazafisá-
ga által kissé elfogultnak, mint péld. midőn Hu-
nyadi Jánosnak, oláh apa 's anyától lett száрма-
zását kétségen túl levő lettőlolognak állítja. Az
első kötet Dacia 's Oláhország' történeteit tárgya-
za, a' második Moldvaét fogja, mely tartomány
legujabban Gegő Elek' utazása 's Magni János'
felszólamlása óta figyelem 's már némi részvét'
tárgya kezd lenni, leginkább ott élő, elszakadt
hazánkfiái' tekintetéből. —

Ugyan azon szerzőtől jelent meg, szinte
1837. Berlinben Behrnél: Esquisse sur l'histoire,
les moeurs et la langue des cigains, connus en
France sous le nom de Bohémiens, suivie d'un re-
cueil de 700 mots cigains" n. 8. 46 l. 30 kr. ep.),
mellyben mind a' cigány népnek magyarországi
viszontagságai foglaltatnak, mind nyelvök' gram-
maticai vázlata adatik (leginkább Graffunder'
nyelvtana után, Erf. 1835) egy kis szótárral. Mi-
nek utána leginkább az academia' indításából több
tudósunk foglalkozik e' nyelvnek a' miénkkel le-
xicographi tekintetben összehasonlításával, e' kis-
ded egyedírásnak (monographia) is fogják hasznát
vehetni. Az emberbaráti szerző e' szavakkal rekesz-
ti be előszavát: „Minden hiányai mellett is, ezen
vázolat legalább időszerűnek fog ismertetni olly
szempillantásban, mellyben néhány szózat érdeket
gerjesztett e' nép iránt, de fájdalom, ez érdek
talán ismét hamar el fog alunni, mert im! millye-
nek az európaiak! Emberbaráti egyesületeket ké-
peznek az amerikai rabszolgaság' eltörlesztésére,
az alatt hogy saját keblökben negyszáz ezer czi-
gány rab, 's kétszáz ezer a' tudatlanság és vad-
ság' homályában tesped! És senki sem bajlódik az-
zal, hogy egy egész népet polgárisítson.“ A' lecz-
ke nekünk is szól.

51.

IGAZÍTÁS. A' mult számi 287. sz. alulról a' 12-d. sor-
ban olv.: az utóbbi 's a' fordító maig stb.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, egyminthet esőtörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden
keden egy ív. Ara a' kétfőnek helyben kihordással, 5 ft. ep.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Velin példányok félveknél
két forinttal drágábbak. Evnegyedeként is válthatni példányt 2 f. 30 és postán 3 fton. Kiadó hivatal Pesten, Hatvani utca, 594. szám.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Május' 15. 1838.

20. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Helyírás. Budapest, orvosi és anthologiai tekintetben D. Jankovich Antaltól. — Külföldi literatura. Tudománytörténet. A' német literatura' története Pesthiertől. — Magyar dolgok külföldi munkákban. — Tudós társaságok.

HAZAI LITERATURA.

Helyírás.

84. *Pesth und Ofen mit ihren Einwohnern, besonders in medicinischer und anthropologischer Hinsicht; dargestellt von Dr. Anton Jankovich, stb.*

(Folytatás.) *)

Pest' fekvését 's épületi mibenlétét illetőleg a' következő adatokat jegyezzük ki: Földirati fekvése: 36 fok, 43 m. 15 s. keleti hossz Ferrótól, 47 f. 29 m. 25 s. éjsz. sz. Dunamelléke 216 láb a' tenger' tükre felett, 's így 256-tal alacsonb a' bécsinél. A' város, külvárosaival együtt 2 millió, 481,600 négy-szeg-ület fed; 's ha e' tért huszonhat részre osztjuk, hozzávetőleg $8\frac{1}{2}$ rész illeti a' Józsefvárost, 7 a' Terézia' városát, 4 a' Ferenczvárost, majd 3 az Újvárost, 's majd 2 az Óvárost. Helyesen rója meg szerző a' Terézia' városa' szabad terek nélküli építését, 's tisztátalanságát, kivált a' zsidóság' tájain; másfelül a' József- és Ferenczvárosok-

ban, a' mély fekvés mellett, a' csatornák' szükét, minél fogva nedves-hő nyarakon azokat dögletes légréteg borítja; száraz időkben pedig por — melyre nézve azonban minden városrészek egymást felülmúlni vetekednek. Mert ha van, mivel Pest a' világnak tán minden fővárosait meghaladja, az a' por-bani gazdagság. 'S e' szemet 's tüdőt vesztegető, ruhát és lakjainkat eldísztelenítő, minden szívesen mulathatást (nyáron) megsemmisítő ellenségen a' fél város' kikövezése, a' fő utcák' bármely gyakori fecskendése által nem győzünk; ez csupa részenkénti 's perczenkénti, 's így palástoló szer. Míg minden utca nem leszen kövel kirakva, sőt az országutak a' vonalakon túl is egy darabig; míg szintígy az egész, most szagratott, rongyos Dunapart, ezen egyik por-tára városinknak fallal be nem vonatik, míg a' szorosb értelemben vett egész város-határ fákkal nem leszen körözve, hogy azok ellenzőül szolgálhassanak a' Rákos' homok fellegei ellen: addig mindig csak kevesebb és több körül forgand az egész különbség: mentek

*) I. Figy. 17. sz.

(a' lehetőségig) nem leszünk, 's így kellemes sem az itt való nyaralás — hogy az ő szi és téli sárról ne is emlékezzem. De én most szólok illy javításokról, midőn az ikervárosban negyven ezer ember kiszorult hajlékából! Azonban ha a' haza virágozni akar, kell hogy akarja az eszközöket is; 's ha a' haza fővárost akar, melly gyűlhelye legyen nagyainak, középpontja egy keletkező nemzeti műveltségnek 's majd ennek forrása a' többi részekre nézve, csatornája a' külföld' hozánk szivárgó haladásainak: úgy a' hazának kell virágoztató ótalma alá venni e' várost, 's úgy, hogy ne csak lakóinak legyen ismét hová hajtani le fejüket — ezen ugyan egyesek honunkon belül, 's honunkon kívül egy részt segítenek —, ne csak hogy az jövődő veszedelmek ellen biztosítva, hitele, az irántai bizodalom helyre állítva, emelve legyen; de egészséges, kellemes, kényelmes lakhelyet is nyújtasson: különben tartományiságából kivergődni, fővárosi jelentességre emelkedni soha sem fog. 'S ez időpontot mindennemű országos áldozatok 's erőlködésekkel nem lehet eléggé siettetni — mert a' világ körülünk óriási léptekkel halad, 's a' helyben-állás kétszeres elmaradás, melly által maholnap azon módokból fogyunk ki, mikkel csak fiatal lelki nemzet bír, 's majd a' reményből is, hogy az elmulasztóttat helyre üthetjük: 's legyen oda egyszer e' magunkban bizás 's a' siker' reménye — oda minden!

Utcák' száma 196, téreké 19; kicsiny számok ott, hol a' házak 's házhelyeké 4680-ra rúg *); kívált ha számba vesszük, hogy a' terjedelmes Terézia' városában csak egy van, csak három a' József, 's ismét egy a' Ferenczvárosban. A' piacok' vagyis terek' egyik rendeltetése hogy tiszta szabad lég' tartói, promptuariumi legyenek. Most még illyekre az alacson házu külvárosokban szükség nincs, de ezeknek házaik is sűrű sorokban kezdenek itt amott emelkedni, 's maholnap késő leszen tereket vágni ki, ott hol a' mostani vályogviskók helyett több emeletű kőházak állandanak; 's azért — közbevetve legyen mondva — hálásan illik fens. nádorunk' ebbe-

li jelen gondoskodásait elismernünk. 'S illy piacok nélkül sem illő concentricitas nincsen, sem tüzi, vízi 's egyéb köz veszélyek' alkal-mával hely és tér a' szükséges intézkedések' 's mozgások' eszközzésére.

Mi a' házak' építése' módját illeti: az is sok tekintetben észrevételt von maga után. Kis részök cseréppel, legnagyobb zsinde-lyel, egy részök náddal is fedetik. Nagy vá-roshan, hol előleges tüzi rendszabályok, úgy mint nálunk, nincsenek; hol a' kevert, több-nyire idegen házakban lakó nép könnyelmű, gondatlan: gyakori a' tűzveszély, 's valóban az nálunk is. Azért a' földelzet, 's általán az építésmód iránt e' tekintetben is a' helyha-tóságnak lelkesmeretes gondnal kellene visel-tetni. Továbbá a' vályoggal építés, mellynek kárait sokan élőkkel, többen egészségökkel, számos ezren javaikkal fizették. Méltán jegy-zi meg szerzőnk a' fukarság' rovására diva-tos gyenge építést is; tegyük még hozzá azon nagy gondatlanságot, mellyet több épí-tészeink kivált a' földalap' vizsgálata, a' kő-alap' tétele 's a' bolthajtások' feszítése körül mutatnak. Hol a' martiusi catastropha alatt vagy után repedések és omlások történtek, majd mindenütt fölfedeztettek olly hibák, mik nélkül nem volt volna okuk némelly ha-lul értesítetteknek vagy félénkeknek felkiál-tani: Így jár, ki fővenyre építi házáat. Csak hogy fővenyre másképp kell építeni, mint a-gyagra vagy sziklára. Igyekezzünk a' tapasztalt hibák' ezentuli kerülése által visszaállít-tani az ingani kezdett bizodalmat: valamint-hogy reményljük is, mikép ezen, a' felsőbb helyen készülő célirányos rendszabályok se-gítendének; 's megnyugvásunk tökéletes le-szen, ha a' csatorna-építés az árverési vál-lalkozók' kezéből kivéve, köz ügyelet alatt menend véghez.

A' tékekről szólván szerző, a' harmin-czad' eltétele után, a' színházi- 's József-piacot egyesítve sétának ajánlja. De nem szolgáltat-e mindenik a' két tér közül külön is, nem colossalis ugyan, de mégis elégsé-ges helyet egy igen kellemes sétahelyre? Mindenek felett pedig a' nagy vásártér lát-szik erre mintegy hivatottnak, mellyet azért, hogy nagy, szépnek a' szerzővel mondanunk alig lehet: neki sem szép perspectivjei, sem kitűnő szépségű házai nincsenek; mellyek különben is alacsonan fekszenek; nincsenek

*) Legújabb hírlapi adatok szerint 4581 's így 99-czel kevesebb, mint szerzőnk, szinte hi-vat-alos forrásokból, jegye ki. E' különbség mutatja, mennyire pontosak telekkönyveink.

olly egyes pontjai, melyeken szívesen pihenhetne a' szem; feszes, monoton, 's a' pusztaságig tágas. Az csak akkor lesz valódi dísz a' városnak, ha angolkertté varázsoltatik.

B u d a' (Óbudát is ide értve) vonalai 1,360,896 négyszögölnyi tért fognak körül, 3887 házzal, melyek közt 80 utca, 's 26 piac, 's így itt kedvezőbb az arány mint Pesten, mert az utcák' látszatos kisérd száma kevesbbé feltűnő, ha sokaknak közülök tömördek hosszaságokat veszszük. Helyesen rója meg szerzőnk a' Krisztinavárosnak kövezet nélkül hagyatását. Itt is beporoztatik minden öröm, mellyel különben a' bájos természet kínálkozik; és csodálni kell, hogy — noha e' városrész majd örök porfellebbe van borítva — benne mégis annyi nyaralót találunk. Mivé nem lenne az, ha utai és utcái jó kövezetet nyernének. Egyébiránt köszönettel kell itt a' fortificatio' gondjait említeni, melly az újabb időkben a' Vértápolna előtt elterülő emlékezetes Vermezőt, a' várhegy' nyugoti lejtjét, a' fejevári kaputól a' bécsiig a' bástyákat és vársíkot (Glacis) szabályozván, fasorokkal díszíté, 's a' keletre néző oldalon, az úgy nevezett új-út alatt, a' két várost e' perczen egyikével a' legszebb teraszoknak készül megajándékozni. *). De a' mennyiben Buda gazdagabb szép sétahelyekben a' város' vonalain belül is Pestnél, annyival több raktáraival bir rohasztó dögletes gőzölgéseknek, melyek' káros voltát csak a' szerencsés fekvés 's uralkodó szelek enyhítik. A' Dunamellék' nagy része szemétdomb, helyenként timártanya, mellynek, mint szerzőnk helyesen tanácsolja, a' város' alsó részén volna helye; a' csatornátlan Ország-út nevű külvároson, a' Krisztinavároson és Tabán' egy részén örök büzü nyílt árkok húzódnak végig, melyekbe még az árnyékszékék is származtatvák, sőt emezek helyenként még a' vársíkot is befertezik. Azonban itt csakugyan azt mondhatni: könnyű a' tanács, nehéz a' tett. Anyavárosunk szegény. A' sok évek óta, külön ellenséges viszonyok által megcsökkent borkereskedés, ezen majd nem egyetlen nevezetesb forrása jóllétének bedugult; 's neki nincs szerencséje jószá-

gokat bírni, mint némelly más hazai városoknak.

Az utcák' neveiről tevén említést a' szerző, nem lehet itt a' külföld', de különösen a' francziák' azon dicséretes szokását figyelmeztetőleg nem ajánlanunk, mi szerint köz térek, utcák, hidak, 's egyéb helyek, történetek' vagy historiai személyek' emlékezetére bérnáltatnak. A' név — fogja valaki mondani — mellékes dolog, semmiség: de az nem így van. A' melly érzéseket támaszt a' történetek' olvasása, azokat ujítja meg 's neveli a' historiai földön járás, régi épületek', emlékek' látása — 's illy, nem annyira látható, mint hallható emlékek, némelly helyek' nevei is, melyek, bármint váljanak is szokássá, a' körülmények és perczek' mivel-tához képest mint valódi emlékeztetők hatnak; 's még ezen kívül olcsó, de azért nem kevesbbé méltó mód ez, érdemeket tett hazafiak' emlékezetét megtisztelni. Buda e' részben tett is már valamit, midőn, ha jól emlékezem 1830-ban, térei' és utcái' elnevezését újra megalapítván, több nevezetes embereinknek dedicált némelly köz helyeket; ilyenek az Atila-utca a' Krisztinavárosban, a' Mátyás király' tere a' Vizivárosban, a' Ferencz király' tere a' Tabánban, Ferdinand' tere a' várban; sőt egy, harmincz évig Buda' falai között a' honi literatura körül fáradott nagy érdemű férfi sem feledtetett el, 's az utca, mellyben olly sokáig lakott, neve' tiszteletére Virág-utcának neveztetett. Pest külvárosait 's két közhelyét (József-piacz, M. Dorottya-utca) tevé kedvelt nevek' élő emlékeivé; egyébiránt majd esztendőnként zavarba jó újan meg újan keletkező utcái' miként elnevezésében, mindennemű négylábu és szárnyas állatok' neveihez folyamodik, tehát és borz, galamb és szarka, golya 's veréb, tyúk és varju, és pacsirta stb. stb. kéretnek keresztapúl: de elhunyt jeleseink, kik e' város' díszét munkálták, vagy falaink közt éltek le köz ügynek szentelt életüket, nevezetlenül hamvadnak temetőnkben. 'S mennyi szép nevet, nemzeti emlékeket ébresztőt, nyújtana a' historia is, épületeseket bizonyára mint az egész zoologia! De higyük 's reményljük, hogy ezentul illyekre is lesz figyelem. 'S bocsánatot a' kitérésért; nevekről volt szó, de a' névvel dolog is jár, kívált ha akarjuk.

*) Megnyitása királyunk' névnapjára határozatott. — A' kitatarozott várfalakon német felirások láthatók: Restaurirt 1834 stb....

Az épületekről szóló szakaszban a' magyar színházról olvassuk, hogy az „minden méltányos kívánatoknak tökéletesen megfelelni mondatik.“ A' ház megérdemelte volna a' megnézését, 's annyi ismertető sort, megnyit réribb társa, mellynek sem salonja, sem fűtése, sem gázvilágítása (melly utóbbi, habár a' gasometernek árvíz alkalmávali elromlása által félbe szakadt is, de helyre állítatik). A' lakházakról szólóban, elmondja szerző mindazokat, miket egészség-fentartási tekintetben építőknek 's lakóknak tudni hasznos. Különösebb figyelmet érdemlenek, mik az ivóvizről szóló cikkelyben általán, különösen 's alkalmazólag mondatnak, 's ez, mellyhez e' két város' itálra szolgáló vizeinek pontos vegybontása (analysis chemica) is járul, egyik igen becses és egészen saját része a' könyvnek. A' külön fürdők' leírása is (a' pestiek közül az Orczy-fürdő felejtetett ki) mind bő, mind pontos; híven kimutató az itt ott észrevehető fogyatkozásokat; a' vegybontást, melly illy sok és különböző forrásoknál a' szerzőre nézve felette költséges lett volna, a' fürdők' birtokosai pedig (az egy Kónigen kívül) azt, a' tudomány' és saját javokra eszközteni nem lévén elég lelkesek, kénytelen volt Kitaibel (1804) szerint adni; de annál becsesb e' szakaszban fürdőink' bővebb orvosi ismertetése, mellyben mindennek előtt figyelmessé teszen, hogy a' budai hévizek nem kénkövesek, mint közönségesen hiszik (a' gyenge kénzag azon kevés kéngyulatszesztől (gas hydrothyonicum) ered, melly hihetőleg a' kénsavas sókból fejledez), 's hogy valamelly fürdő' hamis elnevezése sokféle tévedések 's gyakorlati balfogásokra ad alkalmat. A' kénfürdők' 's a' gyengén oldozó, földes-sósok' hatása igen különböző: melly utóbbiakhoz tartoznak a' budaiak is, mikben név szerint a' kénsavas és sósavas szikag (natrum sulphuricum et muriaticum) uralkodik; a' földek közül a' szénsavas és kénsavas mészag, 's gazdagok mindnyájan szénsavas szeszben. Ezeknél fogva hatások szállékonyan melegítő, szendén ösztönző, oldozó, az el- és kiválasztásokat mértékletesen előmozdító. Különösen a' bőr-, a' vérrendszer, kivált az altesté, a' nyirok- és mirigyrendszer tapasztalják foganatjokat. Következik, a' budai vizek előtt hátráló betegségek' előadása — mellyek közt első helyt

állanak, az idült köszvény 's idült csúz' minden formái 's módosulatai, kivált, hol azok makacs ízületdagokat, köszvénygumókat és zsugorodásokat vontak magok után. És szerző, helyesen magyarázza a' fürdőknek 's a' hévizek' itálának e' hatását nem csak a' bőrrendszernek élénkebb munkásságba tételéből, hanem egyszersmind az ártalmas anyagoknak a' három fő kiválasztó utakon (bőr, vesék, bélcső) a' testből kitakartásából; mert közönségesen elismert igazság, hogy az életműves anyag' vegy-elfajulásán 's a' nedvek' anyagi elváltozásán alapszik lényegesen a' köszvény. Nagy méltóságú gyógyszer a' budai hévíz a' másod sorbeli szélel-hűdésekkben is (paralysis secundaria), mellyek t. i. nem tiszta gyengeség, hanem altesti tömemények és pangások (infarctus et stases), köszvényes, görvélyes, birgés köráttételektől származnak; továbbá idült bőrbajokban; a' görvélykórban, kivált tompa egyedecknél. A' fürdői életrend után a' hévíz-itálról értekezik szerző, főleg a' császárfürdei ivóforrásról, mellyet a' földes-sós kénhévizek' sorába iktat, mint egyszersmind meleg borvizet kis mennyiségű vassal; 's azt, a' kénzagot kivéve, mind álló (fixus) vegyrészeire, mind hatására nézve a' karlsbádihoz közel járónak állítja. Oldozó az, az egész nedvtömeget sajátlag átváltoztató, a' bélcső, máj, hasnyálmirigy, vesék és bőr' elválasztásait hathatósan előmozdító szer, melly kivált húzamos jótékony utóhatásával, 's biztos sikerével ajánlkozik. Miket a' szerző e' forrás' haszonvétele' módjáról mond (75—9 l.) a' legalaposabb, 's tapasztaláson épült előadás.

A' második szakasz (80—93) a' két város' égővi viszonyait fejtegeti. Szerző egy, tízévi (1826—1835) időjárás táblát közöl, melly szerint Budapest' legmagasb sulyméru-állapotja 27°. 8"', 14 volt, a' közép 27°. 4"', 876., a' legalacsonyabb 26°. 9"', 79; — a' hévméri' legmagasb állása + 25°, 2; közép + 8°, 180; legalacsonyabb — 12°, 1. f. R.; hónapok szerint a' legmagasabb sulyméru-állás febr. és januariusban, legnagyobb meleg juliusban, 's legszigorúbb hideg januárban. Uralkodó szelek É. és ÉNy. Az időjárás véghetetlen változékony; majd érzékenyen hideg, majd tikkasztó meleg, bágyasztó nedves; állandó tiszta 's derült ősszel, sept. 's oct. elején.

A' leghosszabb nap 15°, 48 p., a' legkurtább 8°, 12 p. Időjárási forrásból uralkodó bajok a' nátha, hurut és csúz' minden formái.

(Vége következik.)

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Tudománytörténet.

85. *Histoire de la Littérature Allemande depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, précédée d'un parallèle entre la France et l'Allemagne, et suivie d'une table analytique des matières. Par A. Peschier. Első kötet, XIX és 407. l. Második 502. l. n. 8r. Párizs és Genf, 1836. Cherbuliez-nél. Ára 5 f. cp.*

A' német literatura' ezen történetének szerzője ki, genfi lévén, a' francziák és németek között áll, de kinek honfiai mint írók és költők a' francia literaturához számíthatnak, jelenleg a' francia 's angol literatura' 's nyelv' rendkívüli tanítója a' tübingeni egyetemnél. A' francia literaturára nézve a' munka bizonyosan hézagot pótol; ámbár a' szerző nem merített mindenütt és mindig a' legtisztább forrásokból, hibáktól nem ment, miket könnyen el lehet kerülni; 's általában rendszere is tulajdonkép nem rendszer. Bennünket tehát nem annyira fő tárgya-, mint bevezetéseért érdekel, t. i. a' francia 's német literatura' párhuzamáért, mellynek alapvonalai nem újak ugyan, de sehol így keresztülvéve nincsenek. Kövessük a' szerzőt ezen érdekes összeállításban. Két nagy elv uralkodik Európában — így szól a' IV l. — az állandóság, rend és egység 's a' haladás, változás, és mozgás' elve. Ezen két elv szerint igen különbözőleg van a' rajnai két szomszédnál elosztva, kik némiképen ellentétet képeznek egymással. „Németországban külsőleg nyugalom uralkodik, 's belsőleg az előrehaladás' és változat' örökös szüksége. Ezen erkölcsi munkásság, ezen törekvés az emberi ismeret' sphaerájának tágitására, szerzé meg, 's méltán, Németországnak a' gondolkodás' honának nevét. Franciaországban belsőleg az állandóság', sőt merevenség' elve uralkodik, de külsőleg minden a' mozgás' és változat' hatalma alatt áll. Ez okból Németország már régóta a' szellemi haladás' középpontja, Franciaország a' társasági 's politikai mozgásé. — Minő forradalmakat nem ért Franciaország 1789 óta, 's mennyire fészke ma is a' forradalmi járválynak, melly az önké-

nyes uralkodókat trónjokon remegteti! Ellenben Németország 20 év alatt több vállalási, bölcselkedési 's tudománybeli rendszereket látta keletkezni, mint Francia-, Spanyol- 's Olaszország egész századok alatt.“ „Mennyire áll Franciaország itt a' vis inertiae-re nézve hátra, melly minden efféle újítás ellen feltámad! Most az újítók győztek ugyan a' literaturában, de mennyi bajba került nekik, illy egyszerű termékeny okfökhöz jutni, mellyek az emberi gondolkodás' mezejét tágitván, a' léleknek eddig nem ismert benyomásokat és felingerlést szerzenek; milly sok időbe került a' francia színpadot azon járomtól megszabadítani, mellyet egy görögországi bölcs két ezer évvel ezelőtt készíte.“ — Ezen különbözőséből törekszik a' szerző kifejteni, miért hasonlít a' német nemzet minden nemzetek között a' francziához legkevesebbé. Ezen hajlandóságot a' gondolkodásra szerzőnk az éjszaki népeknél természeti körülményeikben, éghajlatokban, műdarabok' hiányában (?) 's muzsikátlan nyelvekben keresi. — „A' német elől eltűnik a' valódi világ; ellenben nála a' képzelő erejét betöltő minden abstract idea, érzékeleg érezhető 's anyagi idomokat vesz fel. De bár mennyire gondolkozó 's egészen szellemies is, mégis igen nagyon csügg az élet' positívumán: nála a' legnagyobb lelki felmagasztaltságtól a' legholgáribb szokásokig, a' metaphysicai gőzöktől, mellyek a' tudós' szobájában emelkednek, a' legegipcusibb és közönségesebb éldeletig, a' költéstől a' prósaig, csak egy lépés van.“ (Ez furcsán hangzik, de igaz!). „Mig a' német, Stäelne szerint, az ideákat veszi minden belső mozgalmak' alapjának, a' francia az ellenkező ponthól indul ki, a' szellemit az érzésből fejt ki 's az a' materialismus' szomorú ösvényére tántorít. Az illy rendszer nem alkalmas a' költésre. Hogy eszmeteljes nagy szavakat mondjunk ki, érzéstől és hittől kell áthatva lennünk. Franciaországban, szól a' szerző, sok a' verscsináló, de csekély számú a' valódi költő. Mi hiányzik az olly elmés nemzetnél? A' hit.“ — „A' religio Franciaországban érzéki külsőt kíván; a' németek' vallása egyszerű, komoly, 's méltó ahhoz, ki az embert ön képére teremte 's nagyobb összhangzásban áll a' szív' érzeteivel és szükségeivel. Itt nincs külsőség, nincs emblema, nincs üres

allegoria, sem arany és márványpaloták, mint a' pápai világ' fő városában, nincs semmi nézendő, semmi a' fülnek, semmi az érzékeknek, minden a' léleké." — „A' francziák jelesek a' világi tárgyak iránti nagy tehetségökkel, diplomaticai finomságok és keresztülható éles belátások, mozgékonyaságok, gyors pillantások és hamar cselekvésök, testök' módjára hajlékony tüzes lelkök 's hadi ösztönük által, melly a' legfényesebb borostyánokat szerzé nekik; végre még a' szertartások' pompájában, az ünnepek' fényében és az emlékek' ragyogványábani gyönyörködés által. Az egészen külső, egészen gyakorlati, egészen cselekvő élet ellen fölkel a' gondolkozás' hatalma, melly, mint látszik, az éjszaki népek' tulajdona, fölkel a' komoly, fontolgtató 's inkább elvont (abstract) elme, a' parancsoló kénytelenség, önnön magába elmerülni 's mindent bonczolni a' legszállékonyabb érzetig, a' legeltünőbb belső mozdulatig. Németországban az ember egy világ kicsinyben, hol minden előbbi feltalálások' daczára is mind egyre van fölfedezni való táj, 's mivelni való zug. — A' politica Franciaországban a' nemzet' minden osztályait áthatja; a' németek' közönséges életében az kevés helyet foglal el. A' németnek nagy hajlandósága van a' magányra, elvonultságra, gyűjtésre, a' családi életre 's cabinet' csendére 's ez némi elzárt és hideg tekintetet ad neki, 's hibázik nála az a' fris és társas vidorság, az a' keces magát-elhagyás, melly a' francia társalkodásnak olly nagy ingert ad; de azon látszatos merevenség nem egyéb zavarnál. Mesterkelt galanteria helyett valódi simaságot (politesse) birnak, a' szívet t. i., mert a' német azon nemzet, melly leginkább bir jóakarattal, barátsággal és szívességgel. — A' német nőknél nem lelhetni fel azon elmevidorságot és képzelő erői mozgékonyaságot, melly a' francia asszonyokat olly csábítókká teszi, de ők nyílt és egyszerű szívűek, telj odaadással 's tiszta érzéssel, 's ennek alapja a' nálók természetes türelemben 's az idegenek iránti szeretetre méltó jóakaratokban fekszik. Magokhoz jobban hasonlók maradnak 's ha bár közönséges társalkodások kevesbbé fényes és bájoló is, de közelebbi viszonyban, annál vonzóbbak, bizodalmas multságban annál ingerlőbbek. Franciaországban elme (esprit) a' fő tulajdon, a'

németnek több lelke van 's főképen több phantasiája. A' francziát jobban megsérti a' hiba, kevesbbé érdekli a' szépség, ő inkább kedvelője a' művészetnek 's kevesbbé csodálója a' természetnek, érzékenyebb a' meggyőzött nehézségek' 's hibakerülés' érdeme, mint a' lángész' hatalma iránt, melly a' hibákat fel nem veszi vagy legalább megbocsátatja. Az élénk, mozgékony 's könnyen ingerelhető francia könnyen talál gondolatnak formát; ellenben gyakran felületes, egyoldalú, hamarkodó. A' fontolgtató, lelkes méretes, komoly német jól fog fel, 's lassan, vigyázva ítél. Innét a' közmondássá vált 's gyakran kicsúfolt német phlegma, de melly a' nemzet' bölcseségét 's józanságát tanúsítja. — Könnyen megfoghatni, miképen a' szép-művészet' theoriája e' két nemzetnél egészen különböző caractert von fel. A' XVI. században a' critica fő pontját érte el Franciaországban Pascallal, 's azután Nicole-, Arnaud és Fenelonnal a' szónoklatban, de a' XVIII. században az elért tetőről alászállt. Inkább külső formáját fogta fel a' szép műdaraboknak mint a' belső életet, 's így származtak a' francia critica' egyoldalú 's a' teremő elmét korlátozó törvényei, melly általános törvényadóvá akarta magát tenni 's vizsgálat nélkül mindent megvete, a' mit más nemzetek csodáltak. — Ekkor jelent meg Staël asszonytól: *L' Allemagne*, 's véget vetvén ezen egyoldalú követeléseknek, az aethetica jeles előmenetelt tön. — Mint elmeszülemények' bírálói, a' németek minden egyéb nemzetek fölött jelesek. Nagy mesterek' munkáit bírálni, nálók nem közönséges kézi mesteriség, nem a' grammatica' 's rhetorica' üres feladása; hanem fontos hivatal, némi apostolság. Németországban a' nagy criticus egy rangú a' nagy szónokkal vagy költővel; ugyanazon becsülés és csodálás jutalma. — Az olvasók is ellenkezők Francia- 's Németországban. A' német olvasó lelkét akarja foglalkodtatni, azt kívánja, hogy valami felfejtendője maradjon; a' francia ellenben csupa multságul olvas, 's mihelyt az neki erejébe kerül, azonnal gyanúskodik. A' német olvasók' nagyobb része komoly, fürkésző, érett: nem könnyen ragadtatik el agyképek 's a' lélek' és képzelődés' kicsapongásai által: bámulva, sőt majd rettegve nézi az új (francia) iskola' némi szüleményeit, az örült

phantasia' álmait, mellyek öt év óta boszorkányként nyomnak bennünket (Franciaországban). Különös contrast! A' francziáknál irodalmi pajtátságot láthatni a' nevetségesség' és kölcsönös istenítés' seregeivel, szóval: azon szörnyeteget, melly divat- irodalmának mondatik; a' németeknél egyes apró városokban olly gondolat-feszegetőket, kik sokszor évekig, fél századig magányban élnek, magokról mit sem tudatva. Kevéssé áhítozva azon egynapi népszerűség után, mellyet hírnek mondunk, nem salónok', cotteriák', cliquok' számára dolgoznak, hanem tudomány' szeretetéből, a' szép, jó, hasznos és mind az iránt való lelkesedésből, mit az emberi szív nagyot és nemesebb ismer — szóval, hogy nagy adósságokat hazájok és az emberiség iránt lefizessék. — A' francia elme talán élesebb és ügyesebb a' németnél, de ez mélyebb. Ancillon helyesen jegyzi meg, hogy a' francia a' relativumról, a' német az absolutumról ítél jobban. Ez mélyebben hat az ideák' világába, az első a' valódi világban otthonosabb. — A' németek egyéb nemzetek fölött jelesek jóságok, nyíltságok és elfogulatlanságok által; szemeikben a' morál nagy súlyú; az nálok a' tisztaság', magasztaltság' 's komoly felség' characterét vette fel, melyet, mint igazán keresztényit, soha sem kellett volna megtagadnia. — A' mi a' németet bélyegzi, az egy szóval a' kedély (Gemüth). A' szerző ezt bebizonyítani törekszik a' karácsoni 's más házi ünnepekből, a' szokott szólamódokból, p. o. e' kérdés: Wie befinden sie sich? (Hogy találja ön magát?) egyszersmind felszólításnak látszik a' magába térésre 's állapotjának megvizsgálására 's inkább a' lelki mint testi állapotot illeti; ellenben a' francia: comment vous portez-vous? (Hogy hordja ön magát) inkább a' testi jólétet 's főképen a' testi ügyességet akarja tekinteni; végre magából a' nyelvből, melly őszinte, míg a' francia kétértelmű. Azon ellentételt — folytatja a' szerző — lehetni nálok a' szép művészetekről nézetek körül 's az azokkali bánásban is. Németországban születik a' hangász, a' francziáknál képeztetik. Németországban mindenki énekel, 's különös bőséggel vannak népdalok, míg a' francziák e' részben szegények. A' hangszeres muzsikában a' francia, még Mehul és Gretry is, fényre, csínra, sikerre törekszik,

a' németnél mélység, szenvedély, komolyság, emberszív-ismeret, magas, emelt gondolatrepülés, kifejlési gazdagság, festői 's tarka formák 's magas pompás föltevések lelhetők. — 'S mi különbség a' német és francia költés között? A' németnek, ki némi politicalis helotismusra van kárhoztatva, mindene a' gondolat, poesis vizsgálódó, subjectív; a' francia sikerre dolgozik, innét költése színházszerű, szónoklatos. A' két nép' drámai theoriáiban leginkább látható e' különbség. A' szerző kevés szóval kívánja a' különbséget bélyegezni mondván: „a' német elv az igazság (valóság), a' francia a' lehetőség. A' német, természetök' kívánata szerint bánik a' tárgyakkal, a' francia nézői' számára készíti el azokat, azért nem bátor ollyasmibe ereszkedni, a' mi ezeknek legkevesebbé feltetsző, a' mi által természetesen a' drámai hatásnak, a' valódi költői becsnek elvesznie kell.“ 'S ez állítások francia 's német drámák' példái-val támogattnak.

Ki a' német irodalmával kíván megismerkedni, nem fogja Peschier választani; mert noha ő, mennyire lehet, elfogulatlan 's részrehajlás nélkül jár el földadásában, még sem tudá az alkalmazásban mindenütt levetköztetni a' francziát, 's a' criticában többnyire francia tekintetek után is indult, millyenek Villemain, Chateaubriand, Charpentier, Girardin, Eckstein, a' *Révue Germanique*' czikelyei stb; 's a' melly német forrásokat használt is, néha nem eléggé, vagy nem célirányosan használta; de gyakran megtalálja mégis az igazi álláspontot. Érdekes másfelül a' munka a' két irodalmi ismerőjére, ki látni akarja, mint tekint az a' francia a' német irodalmát, kiből legalább őszinte szándék 's iparkodás van, előítéleteit lerázni. 'S e' szempontból könyvtárak' számára legalább ajánlhatónak itéli ref. a' munkát. **A.**

Magyar dolgok külföldi munkákban.

86. — Lipcsében Volckmárnál megjelent: Das Urbairialgesetz des letzten ungarischen Reichstags historisch und politisch erlaeutert; oder Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft des ungarischen Bauern in seinem Verhaeltnisse zur Grundherrschaft. (8r. 160 l. 1 ft. cp.). A' névtelen szerző, barátja a' lassu, mérsékelt reformnak, miután a' magyar parasztnak, a' porhad' elnyomása óta állapotjára egy futólagos tekintetet vetett, igazságos elismeréssel üdvözlö az utolsó országgyűlés' tisztán emberi törek-

véseit, így szólván [bevezetésében a' 8-d. lapon: „Az 183%-ban összegyűlt országos rendek a' parasztügyet melegen 's hazafiúi komolysággal fogták fel. Az utókor alig hiendi, milly bátorsággal lön e' munka kezdve 's véghez vive. A' rendek' sok javaslatai hajótörést szenvedtek ugyan a' fő-tábla' bölcse szemességén 's előrelátásán. De sok 's mostanra nézve valóban elég, léte-sült, 's a' 1836-ki törvény, II. András' 1222-di-ki —, 's III. Károly' 1723-diki fontos törvényeik mellett, a' legnevezeteseb Magyarország' történe-teiben. Vivatott volna ki illy törvény Anglia- vagy Franciaországban: egész Europa, Ázsia és Ame-rika bámult és tapsolt volna. Mi azt hiszszük, miképen egy nagy nép' ezen törvénye azért, hogy Magyarországnak alkottatott, nem érdemel keve-sebb figyelmet. Sőt hiszszük, hogy vizsgálatra 's tekintetbe vételre annál méltóbb, mert ausztriai kormány' hozzájárultával létesült, melyet, mint minden reform' ellenzójét, szeretnek hirsztelni.“ Örvendhetünk hogy, miután elég sokáig igazsá-gos szemrehányásokat kelle tőrnünk e' tárgyban a' szerencsésb csillagzat alatt fejlett nemzetektől, egy, ismereteiben, szándékai' nemességében 's ma-ga-megtadással jövődö ivadékok' javárád gon-doskodó bölcse ségben nagy, 's örökké nevezetes országgyűlés, nemzetünkről letörölte az önzés' szá-zados szennyt engedményeivel, mellyeket adnia szabad volt, 's azokkal, mellyeket ezen felül is szándéklott; örvendhetünk, mondom, hogy talál-kozott, ki tárgyismerettel és tárgyszeretettel, de közgazdasági készüllettel 's országtani tekintettel is felruházva, az új urbéri törvény' minden oldal felvilágosításával a' külföld előtt is kivívja nem-zetünk' becsületét. Az idézett sorokból, de még inkább a' munka' minden lapjából kitetszik, meny-nyire meglegészik szerző, egy részével az ország-gyűlésnek együtt, az eszközlött reformmal; 's noha vannak pontok, mellyeknek több világosságot, hatá-rozotttságot ohajt, olly boldogitonak leli az új törvényes állapotot, hogy azt (79, 80. l.) pompás rhetoricával majd minden más országokbeliek fe-lébe emelni ragadtatik. Ohajttjuk hogy optimismu-sa, hogy sanguineus öröme, mellyben gyakran túlbecsli állapotunkat (péld. midőn azt mondja, hogy: a' hitel Magyarországnak mostantól fogva erősen meg van alapítva); hogy az a' szempont, mellyet hazafiúi buzgóságában elfoglalt, ne gyen-gitse azon állítások iránti hitelét a' külföldi olvasó előtt, mellyek túl vannak minden tagadhatáson. Azonban nagy részt osztozunk merész reményei-ben, mellyekkel biztat, ha — a' mitől a' földmi-velő nép' teljes boldogságát fölfüggeszti — ha (77. l.) „az 1) jó iskolai tanítás és keresztyén ne-velés által az ész' és szív' azon miveltségét nye-rendi, melly mulhatlanul szükséges, hogy jogai 's szabadjai azon gyümölcsöket hozzák mikre ké-pesek; 2) ha emberi jogai' elnyert birtokában, mint valóban szabad alattvalója a' statusnak, fel-fuvalkodástól óvakodni fog; 2) ha a' tehetős ne-

messég 's birtokosság, a' keletkezett jobb viszonyok közt, neki segéd kezét nyújt, 's jó példával megelőzi, hogy az, szorgalom 's iparra buzdítva, maga' 's az ország' javára mind azon hasznokat eszközölje, mellyek kedvező állásától 's a' föld' jóságától telnek.“ Quod faxit deus!

— Szinte Lipcsében jelent meg: *Die Religionsbechwerden der Protestanten in Ungarn, wie sie auf dem Reichstage im Jahr 1833 verhandelt worden.* Herausgegeben von Elias Tibiscanus. (Lpzg. Einhorn, 1838. n. 8r. XXII és 199 l. 1 ft. 30 kr.). Miután a' szer-ző, bevezetésében, röviden előadta volna a' prote-stansok' köz ügyét illető azon historiai adatokat, mik a' közlött tanácskozások' értésére mulhatlanul szükségesek, valamint a' tizenhat sérelmet, 's feljegyzette volna a' külföldi olvasó' számára, az országgyűlési folyamat' rendét, végre a' vallási ügyben szözlött tagok' névsorát; átmenyen fő tár-gyához, t. i. az 1833-ban ez iránt, jan. 9-től ju-lius' 17-éig folyt tanácskozásokra, miket, min-den észrevételek nélkül, az országgyűlési napló-ból kivonva 's fordítva ad. **51.**

Tudós társaságok.

87. — Az aca-demia' határozatából (Figy. 15. 16. sz. 254. szept.) az idei pályamunkák' be-küldetése május' 1-jéig terjesztetvén ki, a' már elebb beküldöttekhez e' határnápig még két ter-mészettudományi munka érkezett, mellyek' egyike az opalbányák' vidékét tárgyalja Sáros és Zem-plény' határiban, másika a' magyarországi szí-kes vidékeket; — a' drámai jutalomra még egy vigjáték: „Jótekonny kelepce“ czímmel, 4 felv. 'S így az idei jutalmakért összesen négy törvény, három természettudományi 's tizenhatsz drámai munka viv.

— Kisfaludy-társaság. Nagy tiszt. D. Czambert János esztergom-megyei áld. pap 's táblabíró ur, a' Kisfaludy társaságnak, éven-ként kiadandó szépliteraturai jutalmakra szánt a-laptökeje' nevelésére „A' figyelmeztetett ügyes selyemtenyésző“ czímű, Budán, 1836. Bago' bet. kijött munkájából 225 példányt ajánlott fel. Mit, midőn a' társaság' nevében ezennel szíve-sen köszönnék, jelentem, hogy a' példányok Eg-genberger József pesti könyvárosnál vannak le-téve, 's nála, és általa minden hiteles könyvke-reskedőknél, csinos borítékba kötve 20 pengő kron, kaphatók. Pesten, május' 2. 1838.

Fáy András, s. k.
igazgató.

Gróf Széchenyi István' leg-újabb munkája. Heckenast Gusztáv' magyar és külföldi könyvkereskedésben épen most jelent meg: *Néhány szó a' löverseny körül.* Pesten, 1838. n. 8r. 240 l. finom velinen, kemény táblá-ba kötve, 2 ft. 40 kr. cp.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugyint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden keddén egy ív. Ara a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Velinpéldányok félékenként két forinttal drágábbak. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 f 30 és postán 3 ft. Kiadó hivatal Pesten, Hatvani utca, 594. szám.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Május' 20. 1838.

21. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Gazdaságtudomány. Löverseny, g. Széchenyi Istvántól. — Ppilosophia. Az 1837-diki Tud. Gyűjtemény' philosophiai czikkelyei. Folytatás (*Al-Kendi*). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Gazdaságtudomány.

87. *Néhány szó a' Löverseny körül. Gróf Széchenyi István. Pesten, Heckenast Gusztáv' tulajdona. 1838. n. 8r. 240 lap. Kemény táblába kötve, finom velinen 2 ft. 40 kr. cp. (A kiadónak egy jegyzése szerint a' munka még 1837-ben készült).*

Ki ezen munkát bírálni akarná, annak vagy jártasabbnak, vagy legalább is olly jártasnak kellene lenni a' ló' dolgában, mint a' szerző maga, ki azt sok év óta szakadatlanul szeme előtt tartja; 's egyszersmind birnia kellene tehetséggel, a' mit tud, azt egy e' részben elfogult, vagy kevésbé dologértő közönségnek megfoghatóvá tenni. Mi csak ismertetését adjuk ezen „Néhány szó“nak, melly azonban, mint a' jeles szerzőnek minden munkái, mind érdekes, mind sok tekintetben tanulságos. 'S ezen ismertetés, úgy hiszszük, sokkal világosabb látást nyitand a' munka' belsejébe, mint ha vele oroszúl bánva semmire sem ügyelnénk inkább, mint jó rossz ötleteink' elpattogtatására, 's bal divatu hitetlenséggel a' legjobb, legigazabb szónak is elforgatására.

A' fél eszmélők, rögzöttek, 's kik talán egy két rossz gebén nyargalóztak valaha, 's azt hiszik, hogy evvel mindent kimerítettek, mi

az állattenyésztés' ezen ágához tudomány és gyakorlati ügyesség kivántatik, haszontalan játéknak, szemfényvesztésnek, vagy alacson nyerekedés' módjának nézik az egész lófuttatást. Illy szellemben szólal fel a' Hírnök, 's mint rendíthetetlen auctoritásra, a' raguzai herczegre hivatkozik.

A' szerző vitatkozólag 's egyenesen a' raguzai herczegnek fordulva, két dolgot fejt ki különösebben: 1) az angol telivér lónak, 2) az angol lótenyésztési rendszernek elsőségét, 's a' mi e' másodikban foglaltatik, a' löversenynek javalatosságát.

Mi az angol telivér' elsőségét illeti, azt épen olly bő tárgyismerettel, éles elmével, mint nyomos ítélettel víja ki. Kitűnik előadásából, hogy az eddig ismeretes lófajok között végre, nemességre az angol telivérhez fogható nincs. Gyorsaság' 's arányos teher melletti győzősség az, melly ezen fajt minden egyebek fölött ajánlatossá teszi. Eredete keleti, melly gondosan és lélkismeretesen nem csak fenn tartatott tisztaságában, hanem célirányos nevelés és idomítás által tetemesen javítatott is, ezen javításnak az vetvén meg alapját, hogy a' tiszta faj' fen tartására 's szaporítására leginkább a' kitűnő 's szigorú próbát kiállott lovak használtattak. Honnan

van, hogy az angol telivérrel a' honi arab ló most már sem a' versenyt ki nem állja, sem nagyságra nem mérkőzhetik. Ide járul, hogy míg az arab faj' tisztasága Angliában valamennyi lótenyésztő' ellenőrsége alatt biztonság, keleten az az ottani egyetemes hanyatlás közt mindinkább elzagyvult.

Az angol-arab ló e' szerint ma már jobb a' honi arabnál; de a' mi nem csekély figyelemű dolog, nagyobb hitelességgel is bír, míg keleten a' vevő pénzen vett, hamis oklevelek által könnyen rá szedetik; továbbá az angol telivér könnyebben 's aránylag olcsóbban is kapható, 's természetességénél fogva apró lófajunk' javítására a' szinte apró arab fajnál előbb való. 'S ez oka miért nem keletről hanem Angliából véli a' szerző behozandóknak a' tenyésztő lovakat, mit egy igen közértelemű hasonlításal világosít fel: 24—6. l.

Telivér kanczákat 's méneket szereztünk Angliából; — Angliából pedig, 's nem Arábiából szintazon okból, melly miatt birkát sem hoztatunk, 's tán senki sem hozat, hazánkba Spanyolországból ezentúl egyetlenegy is többé, hanem magseregnek inkább egyenesen szász vagy silesiai felét, sőt magyart használunk; 's nem azért, mintha a' spanyolt kevesebbé tartanók eredetinek vagy tagadnók, hogy minden jobb birka fajnak a' spanyol nemző-törzse, hanem e' tekinteteknél fogva:

Mert némi szász, silesiai, sőt magyar juh egyenesen és tisztán spanyol eredetű 's így ugyanazon egy vér, olly hozzáadással mind azon által — mi tán nem épen megvetendő dolog — hogy azt számos évek' lefolyta alatt az ember maga nemében sokkal magasbra fejté ki, valamint hatalmában áll — 's ez tán legirigyelhetőbb elsősege az emberi nemnek — a' vadkörtétül, nem, de a' legsilányabb fűszáltul kezdve fel egész maga magáig az ég alatt mindent nagyobb tökélyre fejteni ki, mint mikép az a' természet' forrásából vevé eredetét; —

Mert gazdaságban tiszta és következményes haszon azon alap, mellynél nagyobb fontosságának semminek nem kellene lenni. A' spanyol eredetű szász, silesiai vagy magyar gyapju' mázsája pedig 120—140 sőt 160 pengő forintnál drágábban adatik sokszor, midőn a' helyt álló spanyol gyapjunak mázsája tudomra ritkán rúg csak 100 forintba is; —

Mert a' jobbfele szász, silesiai, 's magyar majorokban minden biztossággal tarthat a' vevő, becsületes eladókra számot, míg a' spanyol, maga sem tudván mie van, sokszor akaratja ellen épen úgy megcsalja a' jó hiszemű vásárlót, a' miként mi magyarok többször igen mint nem, megint borral szedjük rá az idegent, 's korántsem, mintha szántszándékkal akarnánk effélet, mert ki is tehetne ilyest magyarral fel (!) hanem mivel sajátlag nem ismerjük a' magunkét, 's borunk —

sok magyarhoz hasonlólag — teljességgel semmi mozgást nem bír, de legkisebb hánykodás' vagy áttétel' alkalmával tüstént pezsgésbe jő, 's mindaddig tulforradoz, míg végre keserű eczetté nem válik, 's így soha nem tudjuk, mikor és hol fog megromlani; —

Mert a' spanyol eredetű szász 's effele faj, noha igazi 's nem képzeleti becs szerint két anynyit ér mint a' spanyol, mégis felivel olcsóbb 's aránylag tö szomszédságunkban szerezhető, midőn Spanyolország távol esik, 's így az ide szállítás' költségei 's veszélyei legalább is háromszorosak. Mi okból mai időkben valóban ha nem is egyenesen csörgősapkás, de legalább ugyan vízszesű különöz vagy csak felette kemény bőrű fejeskedő juthat is azon gondolatra: Spanyolországból szerezni magsereget és nem Saxonia', Silesia' 's Magyarország' jobb majoraibul; stb.

Az angol telivér győzős gyorsasága az eddigi tapasztalások által kétségen kívül tétetvén, azt mondhatná valaki a' raguzai herczeggel: „Valamivel kisebb vagy nagyobb sebesség ezen különböző használatánál (hadiszolgálat, földmívelés, tehervontatás, hínthuzás) nem sokat tesz.“ Erre azt kérdi a' szerző „vajjon nem becsesb-e maga magában is a' gyorsabb ló, mint a' lassubb? kétségkívül becsesb; mert nincs az időnél nagyobb kincs. 'S nem csudálkozhatni egy olly hadvezéren, parancsnokon és szerzőn eléggé, ki olly kevésbe veszi az idő' meggazdálkodását.“ Továbbá:

A' díjak' elnyerése rendszerint csak néhány ujnyi hosszóság körül forog, tán nem lesz a' Maréchalnak többé nehéz kitalálni és elérteni: mi érdeme 's becsé van, gazdáját tekintve, azon lónak a' másik előtt, ha több (angol) mérföldnyi futásban néhány másodperczel hamarabb ér a' pályához? Csak az, hogy illy kicsiség által gazdájának erszényébe ezreket hoz! En legalább, mint tenyésztő, legnagyobb szerénységemben soha nem kívánnék egyebet, hanem ha csak mindig egy félfejjel sőt néhány vonallal előzhetném meg versenytársaimat, mit a' Maréchal semmibe sem vesz, valamint Crockford' bankjában is minden esetre csak egyetlen egy kis nyerő kártyácskát, Rothschild' lottohúzásiban pedig mindig csak egyetlen egy kis nyerő számocskát szeretnék kitudni, és nem csak váltig volnék kielégítve, de bizonyosan soha nem is hagynék fel a' versenyzéssel többé, valamint Crockford- és Rothschild-nél is megjelennék munka után néha néha.

De erre tán azt lehetne mondani, hogy a' raguzai herczeg a' lóversenyt szükségte lennek, haszontalannak nyilatkoztatja 's így ez ellene fel nem hozható. Sőt igen: mert miután örökös díjak vannak alapítva olly feltétellel, hogy azokat a' leggyorsabb ló vigye el, már lehetetlen a' gyorsabb ló' becsét e'

részben kétségbe hozni, az örökös díjak mindig megnyerhetők lévén, akár tartsa azokat valaki célirányosnak akár nem.

'S ha már az angol telivér az eddig ismertek között a' legjelesebb lófaj, kétségkívül legalkalmasabb arra hogy szükséghez képest más erősebb és izmosabbakkal kevertessék, 's általa az aljasabb, de izmosabb fajok $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{3}{4}$ vérékké nemesítenessenek.

Egyébiránt maga a' raguzai herceg is angol telivért ajánl a' magyar lótenyésztőknek, csak a' lóversenyt tartja haszontalan játéknak, vagy más szavakkal ajánlja, hogy a' mit mások példája után magunk is előállíthatnánk, azt örökös függéssel legyünk kénytelenek máshonnan szerezni; mert végre nem látni által, ha az angol telivér legajánlatosabb ló, miért nem azon mód és tenyésztési rendszer is, mellyel az hónapban előállítattott? De halljuk a' szerzőt magát, ki e' helytt az angol és continensi rendszer' különbségét fejtegeti,

1. Angliában több egészen elkülönözött faj van, mellyeket minden keverék nélkül kirekesztőleg mindig saját vérükben tenyésztének, javításukat egyedül derekabb és egymáshoz illőbb párok' összehoztatása, jobb tartás, és ivadékaik' célirányos nevelése által eszközölve — holott a' szárazföldön 's kivált honunkban illy tiszta, mindig 's mindig azon egy vérből nevelés felette ritka, sőt, mennyire Magyarország' uri méneseit illeti, nem is létez.

2. Britanniában a' most érintett néhány fajon kívül, minden egyéb ló: 'keverék', valamint a' continensen 's honunkban is az; csak azon különbséggel, hogy Angliában azon czélt, mellyet külön fajok' keverése által érni akarnak, szorosán tartják szemben, 's külön külön szükségekre bizonyos systema szerint tenyésztének külön külön lovakat, 's ezeket, czélaikhoz közelebb juttatathatás végett, különbözőleg is nevelik; midőn a' szárazföldön a' lovak' használása koránt sincs annyi czélokra elosztva, sőt — mint nálunk — csak úgy szólván 'mindenesek' vannak, 's így nem létez a' különfajú párok' választásában 's ivadékaik' nevelésében azon szabotosság, melly Britanniában hosszabb tapasztalás által már sikeresen gyakorlatba jött; de a' continensen, mi a' párosítást illeti, az ha nem is mindentül 's mindenütt, hanem bizony felette sok által 's számos helyeken a' puszta 'véletlen'-nek hagyatik át, míg elhatározottan a' lónak egy vagy más czélra jó eleve i, azaz már csikókorában neveléséről vagy inkább kifejtéséről nem hogy szó volna, de illyes egyenesen még károsnak is tartatik.

3. Britanniában valamint a' tisztán fajtott vérekben úgy a' külön keverékek' nemzésében is mindig gondosan kerülük az 'igen közel rokonok' egybekelését, mint hosszú tapasztalás által behi-

zonyult valami felette káros, 's továbbá gondosan kerülük az igen heterogen fajok' rögtöni egybekeverését is; midőn a' szárazföldön sem az elsőre sem a' másokra nincs nagy figyelem, sőt honunk' némi méneseiben systematic — mintha szántsándékkal vékony csontú puha birkát akarának asztalra jó izü sültnek nevelni — nem csak közel rokonoknak egymással, hanem a' nemzőknek nemzetteikkel párosulását is készakarva eszközlik; a' külön fajok' egybekeverése iránt pedig — bár milly heterogen legyen is vérük — koránt sincsenek elegendő scrupulositással.

4. Britanniában, mint érintém, némely fajokot mindig tisztán saját vérükben tenyésztének, a' többi lótenyésztmények ellenben keverékek, vagy úgy szólván valódi 'műcsinálmányok' — artefactumok — 's ezeknek — 's itt vigyáznunk kell — általán véve szinte mindig telivér mēn a' nemzőjök, törzstartójok, 's csak a' kanczak' különfajúsága 's testállása által eszközlik a' külön árnyéklatu ivadékok' tenyésztését, minek következtében A-tul Z-ig minden czélra, mellyre ember lovat csak használhat, Britanniában találja azt fel legtökéleteseb mineműségben, 's aránylag legnagyobb számban; a' continensen viszont, valamint az egy fajbani tiszta nevelést állhatatos szabotossággal 's minden oldalú tudományos nézetekkel nem eszközlik, úgy valami nemző-törzsről, mellynek minden keverésben mégis ugyanazon vérből kellene maradnia, mondjuk ki egyenesen, nem hogy tapasztalásuk és erre alapított tudományuk de még képzetük sincs, sőt sok tenyésztő, illy, tudom neki furcsán hangzó, újságot tán most hall legelőszőr!

5. Britanniában a' lótenyésztést köz szellem pártolja, ahhoz nagy és kicsi járul tehetsége szerint, 's ott a' lovak' beise mindigi próbatételek által tapogattatik ki; holott a' szárazföldön — keves kivétellel, mint tán Mecklenburg 's Normandia' némely kerületiben — sehol sem divatozik köz szellemű lótenyésztés, 's ahhoz aránylag csak felette kevesen járulnak; mi pedig a' próbatételeket illeti, azok itt nagy részint commissioi elhatározatok, czirkalom-mérések, szóval képzeleti vagy theoriai 'ügy akarjuk' 's haszontalan fecsegések által már tökéletesen kimerítvők. 'S végre

6. mi legfőbb 's azon tengely, melly körül minden forog: Britanniában a' lótenyésztést egész foglalmában úgy tekintik mint gazdasági 's kereskedési tárgyat, 's így gazda- és kereskedőszemekkel nézve mint valami ügyet; midőn a' continensen azt inkább csak lovagi 's egyedül nemesekhez illő foglalatosságnak tartják, 's ekkép az, jobbara csak a' bajnokiság 's heraldica' üvegein csillámlólván keresztül, inkább csak úgy mutatkozik, mint valami időöltési, noha sok becsülettel járó, de felette drága uri szenvedély.

Ezekből láthatja az elfogulatlan olvasó, mennyi józanság, kiszámítás van az angol lótenyésztés' rendszerében, míg ellenben nálunk jobbara minden csak vak szerencsétől függ. Az angol tehát nem valami különlködésből ügyel a' fajok' tisztaságára, vigyáz és válogat a-

zoknak megkeverésében, hanem, hogy számításaiiban meg ne csalassék, hogy hiába ne költsön, gondot és időt ne vesztessen alatra, mely utóbb sem hasznára, sem gyönyörködtetésére nem szolgál, Különös figyelmébe ajánljuk olvasóinknak, miket a' szerző folytatólag a' két rendszer' további fejtegetésében mond. Mennyi hiba, mennyi bal fogás világlik ki az eddigi bánásmódból 's milly természetesen következik abból a' magyar lovak' fokenkénti aljasodása.

A' tenyésztők' ügyeletét különösen megérdemli az is, mit a' szerző a' 34 és 35. l. ír:

'A' kanca adja meg a' csikó' helyes testét, a' mén viszont szellemi tulajdonira hat inkább, úgy hogy német kanca- 's keleti méntül nemzett csikó, ha azok maguk' fajtájukban egyébiránt derekak, alkalmasint helyes leend, tudillik haszonvételre, de további nemzésre, a' most érintett elv szerint, csak a' kanca; midőn megfordítva a' német mén 's keleti kanca utáni ivadékok bizonyosan alábbvaló lesz, mint nemzőinek akármelyike volt, 's illy fajzat' későbbi nemzedékei még inkább elmeccseveszülnek, míg végre igazi szörnyekké válnak'

'Minél nemesb a' vér, és több a' pára, annál kevesb a' test, vékonyabb a' csont; és viszont'.

'Egészen heterogen vér szép idomba soha nem forr egybe, sőt minden nemzedék után inkább elágazik; igen közeli anya- 's atyafiak' nemzése ellenben elfajulásra vezet' stb.

Az angol rendszerhez tartozván a' lóverseny, azt ha már csak függelék gyanánt is, bátran el lehetne fogadni; de a' szerző itt sem elégszik meg a' pusztá követéssel, kitisztítja a' némelyek által annyira lenézett lóversenyt a' hiú játék 's szemfényvesztés' gyanújából.

'S ha már a' caeteris paribus leggyorsabb ló csakugyan legnemesb, világos: 1) hogy a' verseny legbiztosabb próbaköve a' ló' nemességének, akármit mondjanak is azon élelművek, kik a' versenyei elsőseget a' lovas' ügyességének (fortélynak, hamis fogásnak) tulajdonítják. Mert ha annyi pénz van nyerni való, bizonyosan mindenik futtató igyekezni fog a' legügyesebb lovasra szert tenni 's így ügyesség ügyesség ellen keveset fog ott tehetni, hol a' fő dolog a' verseny-ló' inaitól 's szellemétől függ. 'S ha az angol lovasok olly ügyesek, nem láttuk-e őket a' pesti gyepen paraszt futtatásokon rendszerint elmaradni azoktól, kiket közversenyben telivér lovaikon annyira megelőzték? 2) A' lótenyésztés sok költséggel 's idővel jár, nagyobb szerű és kétesebb vállalat, mint egyéb

gazdasági ág, miért is annak fentartására rendkívüli buzdítás kívántatik. Ezen buzdítás a' versenydíjakban van, melyeket nem zárt teremben, egy összeülő tanács, hanem szabad mezőn maga a' nyilvánosság ítél oda a' szerencsés nyerőnek. 'S tapasztalásból tudjuk, hogy a' hol egy nyer, ott tízen huszan vagy többen készülnek. 'S ez épen az mi a' lótenyésztéshez kívántatik. A' hol egy nyerhet, ott mindenik lótenyésztő remél, 's ezen reményében nemes lovat tenyészt, a' mi ha eredménye meghiúlt is, az országnak hasznára válik. De végre mindeddig nem találtatott ki, hogyan lehetne a' versenydíjakra szánt pénzzel más intézkedés mellett lótenyésztés' dolgában több hasznót tenni, sőt ellenkezőleg tapasztalás behizonyította dolog, hogy a' versenydíjak sokkal inkább gyümölcsözők így, a' nyilvános vetély és serkentés által, mint akármilyen más alakban lehetnének. De mire valólok végre is az úgy nevezett futó lovak? kérdi a' raguzai herczeg. „Tenyésztésre“ felel a' szerző, tenyésztésre! 's a' versenyen tesz ki leginkább a' nemes vér, 's melyik ló érdemes leginkább arra, hogy faja fenmaradjon, és elszaporodjék.

A' mi a' lótenyésztés' haszonoldalát illeti, kitűnik, hogy ha egyesek verseny 's különös szerencse által nyernek is, de valamennyi lótenyésztő együtt véve, kivált eleinte, vesz. Innen épen nem irigyelhetni, hogy ezen angol lótenyésztést hazánkban kirekesztőleg nagy uraink üzik. 'S ha ők még most vesztegésen állanak is; de a' közönség bizonyosan nyer 's egyszersmind alapja vettetik azon jövőendőnek, midőn az ország — elszaporodván olcsó 's könnyű tarthatás mellett a' jó lovak — külföldi ló nélkül ellehet, vagy talán a' külföldnek adhat is, 's a' tenyésztőknek legalább utódai hasznát látandják elődeik' fáradásának.

A' telivér lótenyésztés tehát nem szegény embernek való még most, midőn vesztegességgel jár; később úgy is kisebb gazdák kezére kerülend, mint kik magok látván a' gazdasághoz, mind olcsóbban mind talán biztosabban is üzhethetik a' lótenyésztést; de addig bizonyosan tehetős honfiainknak tartozik hálával a' közönség, hogy az állattenyésztés' ezen költséges ágát áldozattal is fenntartani buzgólkodik. 'S azért igen különösen hangzik az öreg magyarnak ezen állí-

tása, „hogy csupán a' nagy urak' mulatságára, hasznára van mind ez.“ Kivánhatnók-e hogy károkra és gyötrésökre legyen?

A' paraszt futtatásokat a' szerző haszon-talanoknak tartja. Minek is külön futtatás? Ott vagynak a' közös futtatások. A' ki lovában bízik, álljon ki a' sikkra: minden paraszt ló szabadon pályázhat, csak a' feltételeket tartsa meg. De végre mi haszon van olly lovak' versenyezésében, mellyek' eredete bizonytalan, sőt korcsossága bizonyos? Vajjon tenyésztésre valók-e az olly lovaknak ménei? Ha köz versenyben győznének, igen! De látuk, hogy minden becsületes jó szándékok mellett apróságok miatt hátra maradnak. A' mire szükségesek voltak, már kiszolgálták: megmutatták tudnillik, a' mit igen sokan kétkedve feszegettünk, hogy a' futósnak vélt magyar lónál az angol telivér jóval is futósabb.

Az angol lótenyésztési rendszer' követése ellen mondhatná valaki, hogy az nekünk utánazhatatlan, mert ott sok külön tartott faj van, miből keverni lehet, holott nálunk, a' most divatba jött telivért kivéve egy sincs. Igaz; de azért mert egy tiszta fajnál több nincs, ezt is abban kell-e hagyni? vagy inkább talán mellette más faj' tenyésztését is megkezdeni?

Mi az angol lóverseny' utánazásának szolgáltságát illeti, melly észrevétel ismét a' r. hercegtől származik, méltó lesz a' szerző' tulajdon szavaival felelnünk: „Maradjunk a' szó' valódi értelmében magyarok; más részről azonban utánozzuk a' helyest és szépet mindenkor és mindenütt; csak hogy olly utánazás szolgálai ne legyen, mit a' Maréchal igen helyesen jegyez meg és én ezt szeretném hozzá adni: olly pompás ürügy alatt, melly igen jól van számítva a' lány, de még is kevély eszűek' elidegenítésére valami hasznostul, ne lökjük otrombául a' helyest utánazást vissza.“ 'S tovább a' 64—5. l.:

Midőn megvetjük az angol' nagy számának minden más nemzet iránti gőgös türelmetlenségét, egyszersmind gyakorlati nézetiben, mennyire csak telik tőlünk, utánzója leszünk, 's őt állítjuk számolási mintánkul; midőn szánakozással tekintjük a' francziának politikai felszínességét 's általános könnyelműségét, más részről például veszszük őt a' becsületi féltékenység' körében; midőn a' németnek theoria viszketegit 's tul-lassuságú pedantismusát lehetségig kerüjük, állhatatos, olly egészséges alapra állított munkásságát

ellenben, mennyire csak birjuk, sajátunkká törekszünk tenni; midőn a' szövetséges-amerikainak minden határon tuli pénzszomját magunktul lökjük, tömjént hintünk viszont óriási 's olly jó sikerű vállalatnak. Így fogjuk utánozni erőnk szerint művész- és színeszeti ügyességében az olaszt; de azért tulcsapongó szeretetét az élethez, vagy más szavakkal 'sokainak néha néha egy kissé igen nagy irtózását a' puszkaporszagtul, 's czombjainak ennek következtetésében felettei gyorsaságát nem követendjük. ... Szóval: mindent fogunk utánozni, mi lelkünket tágitja, 's testünket kifejti, bármily tájraul hozzon is azzal össze a' sors; valamint mindent kerürendünk, mi egyik vagy másik alkotó részünkön üthetne csorbát. És így, ha lelkismeretesen és állhatatosan cselekedjük ezt, csakhamar az emberiségnek olly nemzete lesz a' magyar, melly maga' eredetiségét hűn megtartva, lelki- 's testileg magába felveendi nemes oltsásként mind azt, mi emberek közt hasznos, kellemes és dicső, és az által Hunnia' előítélet nélküli lakosai lassanként saját nemzetségükben lelendik fel nem csak az angol tenyésztőt és gyárost, a' franczia szakácsot és tánczost, az olasz énekest és czukrászt, a' török hamamdzsit és csudzsit, az amerikai banquiert és ladikost stb., de saját vérükben, a' nemzetiség' védangyala által pártolva, fog mind az is újult erővel felvirulni, mi, legyen diadalban, legyen tanácsban, legyen négy fal közt, valaha az embert maga magán túlemlte, 's habár csak pillanatokra is, egyenesen a' halhatatlanok' sorába helyezé; mi által lelki 's testileg lehetőségig kifejtve mint 'ember' a' lehető legnagyobb boldogságot érendi el.

Ellenképül igen érdekes lesz azon nem szolgálai utánazást megtudnunk, mellynek a' szerző a' herceg' hazájában, Franciaországban, szemtanúja volt: 115—118. l.

Töméredek nép gyülekezett egybe, árja nagy ingerültséggel a' városul mezőre tolongván, és én nem tudtam, mi lehetne ez: lázadás' kezdete, vagy valami szerencsétlennek végórja-e, midőn különösen egy óriási 's ünnepélyesen fölfegyverkezett franczia vasas' hetvenkedése, és egy quaker tekintetű angolnak háboríthatlansága vont magára figyelmemet, ki egy sápadt, minden jelentés nélküli ifjonczrul nem fordítá el szemeit. Csakhamar megtudtam azonban, hogy nem forog olly szomorú eset kérdésben, hanem egyedül lóverseny fog tartatni, 's pedig egy hatalmas norman paripa közt, mellyen lovagló ügyességéről híres saját gazdája futtatand, és egy vékony felette éhesnek látszó angol ló közt, mellyet valami angol hozott oda, 's mellyen egy gyerkőcze fog ülni, ki olly buta tekintettel bir, mintha hármát sem tudna számlálni. A' két szerep' játszóira tüstént ráismertem, 's megvallom, nem kevés kéjjel izeltem előre azon nevetségés jelenetet, mellyben a' szegény, hosszú testű, de rövid eszű franczia meg fogna győzetni. Sok láрма, zsibaj 's tolongás után egymás mellé áll a' két pályázó, 's alig van a' sokaságban valaki, ki a' halovány 's félni látszó Dávidon sajnálkozni, a' bizonyosan győzni hiit 's ekkép kérkedő Góliátra pedig ne-

heztelni ne kezdene — annyira volt kifejtve a pályázás' eszméje az ottani közönségben! — míg egyszerre, vagy jobban mondva 'egymás után' megindult e' versenyző pár, 'egymás után', mert a' gallus, sarkantyúját mélyen eresztvén lova' hasába, mint puskacsőből úgy indul el, 's úgy hasítja a' leget lobogó sisakával keresztül, mint tengeri gálya a' sós vizek' árjait; az angol ellenben mozdulatlanul kitömött embervázként ül lován, 's messze marad hátra; a' sokaság pedig, mellyben e' látásnál kétszeresen kezd forrni a' hazai disz' és katonai becsület' érzete, már bravót harsog jól vivó földiének; a' britt hátul-máshozt ellenben teli torokkal kezdi kacagni, míg lassan lassan felrugaskodik ez, 's egy darabig egész nyugottsággal rettetetes versenytársa mellett — ki kézzel lábbal kalapál, norman paripája pedig jobbra balra hányja lábait — lovagolván őt a' nyerőpontnál éppen csak egy lóhosszal hagyja el. Néma csend váltja most egyszerre fel az előbbi örömjajt, 's csak a' vasasnak hallhatók szitkozódásai, ki soha nem vala képes átlátni, mikép tudá őt, oly derék izmos embert, egy hiábavaló gyerek meggyőzni, kit a' szél is el bírna vinni. A' közönség pedig egy tulságbul a' másíkba esvén, szintugy bálulá most az angol fiút, mindent ügyességének tulajdonítva, a' miként megveté őt csak kevéssel az előtt. "Természetes", így beszélének népoktatólag az ottani kolompósok, "hogyan angol jockeyvel, ki Angliában annyit nyert 's ide incognito jött, nem versenyezhet katonatiszt, ki illy féle lovagláshez nem ért." Mások így: "Oh beh okosan lovagolt *Monsieur N.*, mindig hátra maradt, míg az a' nagy suhancz már elejétül fogva nyargalt" stb. És senkinek vagy csak felette kevesnek jutott eszébe — mi, mint látszik a' Maréchalnak sem jutott soha is eszébe, ki földie' módjára a' versenyzési eredményt legfőképp a' lovas' ügyességébe helyzi — mikép ez alkalommal a' nyertes lovasnak nem volt nagyobb része a' győzelemben, mintsem ha oly valakit csatoltak volna a' lóra, ki annak hátán még soha nem ült, hanem hogy az angol lovas' győzelme azért lön elkerülhetlenné 's oly bizonyossá mint $2 \times 2 = 4$, — lovagolt volna akármiként, ha bár a' lo' farka felé fordulva is — föltéve hogy készakarva nem tartja fel lovát vagy ellenkező utba nem vág 's lova el nem esik — 'mert lova-telivér', idomított, személye pedig, nyerget-zablástul, nyolczvan fontnyi volt, a' bajnok lova ellenben norman faj 's idomítlan, személye pedig, sisak-, kard- 's egyéb készülettel együtt száz hatvan fontot nyoma!!!

Azokból, miket a' tisztelt szerző az újabb lótenyésztés' eredetéről és kifejléséről helyenként mond, sok figyelemre méltót vonhat el az olvasó, 's többek között azon örvendetes tanulságot, hogy a' mi várakozással volt a' szerző ez ügy iránt ezelőtt tíz évvel, midőn a' „Lovakról“ írt, az, az egy lóvásárt kivéve, teljesedett. Örökös díjak alapítottak. Van pályahely 's kilátás annak kellemesbítésére. Idomító intézet három. Lóte-

nyésztő egyesület, melly szinte gazdasági egyesületté szélesedett. Országos méneskönyv a' faj' tisztaságának hitelesítésére.

Egy panasza van csupán a' szerzőnek a' késedelmes fizetők ellen; de e' bajt is mint inkább bal szokásból eredőt, reményli idővel elháríthatónak. A' mit még teendőnek vél, következő pontokban adja elő: 209, 210. l.

'Mindenek előtt a' kitűzött tervnek szoros és állhatatos folytatása; vagy más szavakkal: mind azon ültetvények' szorgos öntözgetése 's apolgatása, mellyek a' tárgy' fölélesztése végett valának ültetve, 's ehhez képest:

'Jóval több és nagyobb örök versenydíjak' alapítása;'

'Több és több idomító gyepek' készítése, 's kivált a' pesti versenyternek minélelőbbi czélirányossá tétele;'

'Az idomárság' 's pályalovaglásnak mind inkább honosítása;'

'A' Gazdasági Egyesületnek minden időkre megalapítása, körének pedig saját természetéből folyó tágitása és okszerinti elrendelése;'

'Az Országos Méneskönyv' hiteles folytatása, szintugy a' Gyepek' 's egyéb efféle koronkénti tudósítások' rendes közlése;'

'Ménbér, vagyis pénzért hágatás, 's e' végre mindig több 's több ménék' szerzése;'

'Lóvásároknak, de különösen a' pesti lóvásárnak czélirányos lábratétele.'

Es mind ennek teljesítése okvetlen hasznos következtetéseket szülend, ha kivált még ezek is járulnak hozzá:

'Ivadékversenynak minélelőbbi és nagyobb körbeni gyakorlása;'

'Egybepontosítás, minden időelőtti excentricitás' kerülése, vagy más szavakkal: egynek tökéletes bevégezése, mielőtt újat kezdenénk;'

'Lehető legnagyobb nyilvánosság, és a' valónak egyedül szüntelen próbák általi kitapintása;'

'Okra állított fogadások;'

'Értelmességünk' tágitása a' kérdésben levő tárgy körül is, és magunknak alkalmasakká tétele, annak külön ágaiban okkal móddal munkálódhatunk;'

'Béketűrés az elvetett mag' kikelését bevárhatni.'

A' szerzőnek azt vetik sokan szemére, hogy rendszer nélkül ír és igen szét áradoz; de ez nagy részint nem áll, 's ha választanunk kell untatás 's rendszertelen érdekesség között, bizonyosan az utóbbihoz nyúlunk. Mi szétáradozását 's kitéréseit illeti, azok helyzetünkből jönnek. Mi még most kezdünk az eredeti chaosból kifejlteni, nálunk még nincsenek a' részek különválva, 's ki egy dologról szól, azt az egészszel, az ország' közjavával kell viszonyba tennie. 'S az efféle kitérések nagyobb világot derítenek magára a' tárgyra is, mellyről tulajdonképen szó

van; 's e' mellett nem hogy fárasztanak az olvasót, hanem annak a fő tárgy mellett ne talán kifáradt elméjét felfrissítik.

A' kitérések között rövidség' okáért csak egyet ajánlunk az olvasó' figyelmébe, mit a' szerző a' 173—179 lapig mond. 'S ez maga elégséges lesz a' kitérések' gráncsolóit lecsilapítani.

Nem zárhatjuk be ismertetésünket illőben, mintha a' szerzőnek a' honi hűségről szent hévvel irt szavait hozzuk fel, 233,4. 1.:

'Hon iránti hűséget', ezen minden nemeskebelben lakó szent érzel, mely ha nincs az álnevelés' fonákságítul elfojtva, kislelkü enségvagy buta góg által lealacsonítva, ha nincs a' gazság' gunyajtékátul csúffá téve, olly erővel bír, mellynek végre minden hódul. Hon iránti hűség okozza az emberi nem' legszebb tetteit, 's ez fogja egyedül, ha valami a' világon, nemzetünket az elsüllyedéstől megmenteni; mert ez aczéloz állhatatosságra mind annak megszerzésében, mi legyen erkölcsi, legyen anyagi, előmozdítná a' haza' javát; ez kiszit kirepülni a' tág világba, 's visszatérni drága zsákmánnyal a' hon' határai közé ismét; ez nyomja el az emberi kebel' gyengeségeit, 's midőn a' tiszta erkölcsnek egyik legfőbb oszlopát képzi, sem irigységnek, sem kaján indulatnak nem enged diadalt soha; e' szent gerjedelmnek áldozat: öröm, önmegtágadás: élvezet, 's a' közjó' előmozdítása azon kör, mellyben honn érzi magát.

Neveljük és ápoljuk e' szent érzést tehát hű elszánással magunkban, 's annál inkább, mert gyengélkedő nemzetünknek sokkal nagyobb szüksége van hű fiakra, mint szerencsésb hazáknak, mellyek ugy is erős lábon állnak már, 's ekkép a' romlatlan magyarnak hűsége hona iránt nem csak hazafini, de gyengét védő bajnoki kötelesség is, mellyét minél több tagja teljesít a' szó' valódi értelmében, annál virágzóbb lesz a' magyar hon, a' legparányibb anyagi intézménytől kezdve a' nemzet' erkölcsi becséig.

Fogjunk tehát valahára őszintén kezét, 's mutassuk meg — 's nem a' raguzai herczeg- 's pártolónak, mert mit bánjuk, becsülnek-e ezek vagy nem — de az igazságos világnak, hogy becsület, szó' szentsége, hűség és hazaszeretet nem haltak még ki Magyarországból, sőt újabb fiai — 's e' győzelemre törekedjünk teljes erőnk- ből — e' tekintetben is [kifognak az ó-szeműek' seregén.

100.

Philosophia.

88. Tudományos Gyűjtemény 1837. stb.

(Folytatás.)

6. A' philosophiának jöttévé befolyása a' status és egyes emberek' boldogságára 's minden haszna mellett is a' töte való idegenkedésnek okai. Vecsei Jó- zsef professortól. I. 13—42.

Igazán philosophiai szellemben irt érte-

kezés, körében legjobbika nem csak a' Tud. Gyűjt. ez évi folyamának, de általában philosophiai literaturánk' egyik legjelesbike. Itt végre az örökös majmolás 's a' külföld' bálványainak bókolas helyett, ha azok a' kép- telenség' maximumát érik is el (mit legalább Fichtéről már köztünk is sejdíteni kezdenek) független szellem, önálló ítélet 's józan be- látás mutatkozik. A' mi itt a' philosophia' be- folyásárói a' statusra, az iránta uralkodó e- lőítéletekről, a' rendszerek' formalismusáról 's a' francia múlt századi materialistai ügy, mint a' német Fichte 's Hegel-féle, homály- ban mélységet kereső philosophiákról mon- datik, annyira helyes 's philosophiai litera- turánk' épen fenforogó szükségeihez mért, hogy ezen értekezést, Hetényi János és Balog Pál' hason szellemű dolgozatai- val, bátran philosophiai literaturánk' azon újabb örvendetes jeleneteihez számítjuk, mely- lyekben egy jobb, önállóbb és sajátabb kor- szak' kezdetét láthatni ohajtanánk.

Legyen ez elég egy értekezés' megismer- tetésére, melly, programm formájában, már egyszer szőnyegen volt lapjainkban, más rec.' előadása mellett. Nyelve azonban egy észrevételre ad alkalmat. Ez nem hemzseg ugyan annyira latin kitételektől mint a' né- met nyelv Gottsched előtt, de minden esetre tarkább, mint azt nyelvünk' tisztasága tűri. „Innen van, mond a' szerző többi közt a' 42. lapon, az a' nagy különbség azon tudomá- nyok körül forgolódnak között, mellyek min- den positivitas nélkül egyedül a' szemlélő- dő okosság (ész?) szabad szüleményei, 's mely- lyeknek állításait intuitive soha, hanem mindenkor csak discursive lehet con- strualni, melly discursus' vehicul- mai pedig a' szavak t. i. a' gondolatok- nak mindenkor hiányos, és sokszor igen két- értelmű 's fonák jegyei.“ Vecsei prof. tehetsé- gei, tudománya 's helyzete után hivatva van nem csak a' philosophia', hanem magyar philosophiai nyelvünk' kimivelésére is; criticánk ennél fogva nem késhetik kimon- dani, hogy töle ezentúl e' tekintetben is jeleset várni fel vagyunk jogosítva.

7. Koszolgiai eszmélkedés. Mindenhatóság. Nagy természet. Parányi ember. Vizer Istvántól. V. 91—101.

Critikai tollam zavarba jő. Mi ez? phi- losophiai értekezés? Nem. Tehát természettu-

dományi? Az sem. Tanítani akart a' szerző? Kétem. Mulattatni? Ezt már kereken tagadom. Mit akart hát? Elmélkedni, mint cziméből látom; szíve megtelt 's érzeményei elég jó prosában ömledéznek: de hogy czéljáról világos fogalma lett volna, nehezen hiszem.

8. Gondolatközlés a' megelégedésről. Horváth István csehi reformatus paptól. IV. 85—92.

Józan élet-philosophia szónoklati köntösben, sok magyarázat nélkül, úgy szólván pusztá eredmények. Alkalmasint a' szerző' valamelyik egyházi beszédének része, mely jól előadva, hatást is tehetett.

Al-Kendi.

Literaturai mozgalmak.

89. — Legujabban megjelent: A' magyar tudós társaság' évkönyvei 1834—1836. Harmadik kötet. Berzsenyi' aczélmetszeti képével, két rézmetszettel 's hét kőrajzzal. Budán, a' m. k. egyetem' betűivel, 1838. n. 4rétben. Összesen 666 lap. Színezett képü, vászon borítékú kemény táblába kötött velinpéldányok' ára 8 ft. cp., színezetlen, postapapiros-példányoké 6 ft. cp. Kapható Eggenberger J. és fia m. academiai középponti könyvárosoknál, 's általuk minden hiteles könyvkereskedőnél hazánkban. — Az első osztály' tartalma (236 l.): 1. a' társaság' történetei 1834. novembertől 1836. szeptemberig Döbrentei és Schedel titkoknoktól. 2. Beszéddek: két közlési beszéde az elnök gróf Teleki Józsefnek; Horvát Endre' emlékbeszéde Simai felett, gr. Dessewffy József báró Berzeviczy Vincze —, Guzmics Horváth János —, Schedelé ismét Simai —, és Kölcsény Berzsenyi Dániel felett. 3. Eletrajzok a' társaság' elhunyt tagjairól. A' társaság' személyes állapotja 1836; 's gyűjteményei' szaporodása 1835 elejétől 1836. aug. végeig. — Második osztály (238 l.): 1. A' nyelvtudományi osztály' értekezései: Hellen-magyar dramaturgia; Guzmics; A' nyelv 's annak a' lélekhez való viszonyai: Balogh Pál; A' prosa, 's kifejlése' föltételei: Fábian Gábor. 2. Philosophiai osztály: A' szükség, mint az éledele's egyik fő rugója: Kállay; Nőjogtan; Nyíry. 3. Történetírási osztály: A' magyarok' eredeti lakföldről: báró Hammer-Purgstall J.; Zsigmond cs. és király' élete, egy vaticanumi codex után: Podhradezky; A' m. királyok' fölavatási esküjök 's oklevélök' nyomai az Árpádok alatt: Czech János. — Harmadik osztály (184 l.): 1. Mathematicai osztály: A' folyóvizek' belsőinek tudákos ismertetése: Nyíry; Legkisebb négyzetek' elve: Bitnicz. 2. Törvénytudományi osztály: Mely esetekben van helye a' kiskorúságban tett káros szerződések' visszahuzásának? Stettner György; Az ügyvézekről: Sztrókay; Az eskütársakról: Szlemenics; A' kir. consensus' szükségessége' viszontagságai: Szlemenics; A' szerzett törvények' eredeti kútfejről: Szász Károly. 3. Természettudományi osztály: Újabb közlések a' Bal-

kány' vidékén tett természettud. utazásról: Friedvaldszky Imre. —

— A' budapesti vízőzön okozta károk több rendbeli literaturai munkálkodás' ébresztői lettek. Így 1) Pozsony vármegye' külön kinevezett küldöttségének felügyelése alatt Pozsonyban előfizetés' útján magyar és német nyelven külön megjelenik: A' Duna' pusztításai Magyarországon 1838. évben, a' Hirnök' és Századunk' szerkesztő személyzete által kidolgozva; mely munkának egész jövedelme, a' készítésére megkívántató anyagi költségek' levonása után, a' vizpusztítás miatt szerencsétlenségre jutottaknak van szánva. Tartalma: a) Az áradásnak historiai leírása, hiteles, részint hivatalos kútfőkből merítve, különös tekintettel Pest városára. b) Emberszeretet' és önfeláldozás' kitünő példái a' szerencsétlen vészidőben, népcharacteret és erkölcsöket festő, vagy más tekintetben érdekes részletekkel. c) Körülményes és hű följegyzése mindennemű gyámolításoknak, kegyes adakozásoknak és segedelmeknek közelben és távolból. d) Tudományos vizsgálata e' példátlan esemény' okainak; felvilágosítása azon földtudományi 's építészeti hiányoknak, melyek a' házaknak illy rendkívüli összedőlését megfelfejthetővé teszik. Förster Lajos ur, bécsi építész 's az Allgemeine Bauzeitung' kiadója, ajánlkozott e' munka' elősegítésére, mind a' hely' színén szerzett tapasztalatának közlése, mind pedig az által, hogy az ahhoz melléklendő könyvmatokat, a' készíftési áron, tulajdon könyvmatató-intézetéből adja. Hasonló emberbaráti célból és módon ifj. Schmid Antal pozsonyi könyvnyomtató, vállalta magára valamennyi példánynak minden typographiai haszon nélküli nyomtatását. A' szenvedő emberiség' javára nyújtott ezen áldozatok lehetővé teszik, hogy a' magában körülbelül 12 sűrűn nyomtatott median-ívet foglalando kötetnek egy ezüst forintra határozott előfizetési árából, két harmadrész tisztán a' szerencsétlenültek' számára meg fog maradni. A' munka f. é. augusztus' végén jelenik meg; az előfizetések pedig minden hatóságoknál Magyarországon, a' részekben, 's Erdélyben legfeljebb f. é. július' 15-ik napjáig fogadtatnak el. — 2) Kunoss Endre, kizárólag az árvíz által megkárosult föld-nép' gyámolítására, „A' részvét' gyöngyei“ czim alatt, egy, elbeszélésekből 's költeményekből állandó gyűjteményt kíván közre bocsátani, melyhez, a' kiadó' ígérete szerint, legjelesb íróink járulandanak. — 3) B. Eötvös József Heckenast Gusztáv pesti könyváros' részére, kit a' martiusi catastropha többi ügyfelei közt legsúlyosabban ért, magyar könyvkiadások által szerzett érdemei' tekintetéből, a' haza' legismereteseb íróit székplaturai 's rokon nemű dolgozatoknak kedveskedésül beküldésére szólítja fel: hogy e' gyűjteményből háramlando haszon a' munkás férfiu' kárát legalább némileg elviselhetőbbé tegye.

IGAZÍTÁS. Többi hírlapjainkkal együtt mi is a' Figy. 17. sz. 275-d. szelétén Holeczyt hibásan mondtuk ref. predikátornak ágostai hitvallásu helyett.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Május' 29. 1838.

22. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nevelés. Sasku: Tanítás' alaptudománya, 2, 3. (Warga János). — Helyírás. Budapest D. Jankovichtól (D. Scheder F.). — Necrolog.

HAZAI LITERATURA.

Nevelés.

90. Tanítás' alaptudománya. Irta Sasku Károly. II.

III. rész. Pest, Beimel' bet. 1838. 8r. 31 és 38 l.

Miután szerző ezen munkájának első részében (Figy, 1837. II.341.) a' tanítandó tárgyakról értekezett; a' második részben szól a' tanításmódról, nevezetesen az első szakaszban az oktatásmódról. Szerző az időt lopó, aluszékony, hosszas tanítás', valamint a' kérdés és feleletekben írt könyvek ellen igen méltán kikel, mint olly tanításmódok ellen, melyek közül az első tetteleg mutatja a' tanító' restségét, az utolsó pedig egyenesen a' tanítók' restekké, és korhelyekké tevésére van szerkesztve, nem pedig a' tanítás' célja végett, a' mi egyedül az értelmesség. Hányszor nem látunk az illy kérdéses könyvekben mindenféle határozatlan kérdéseket: Miképen? mi végre? stb, melyeket látni csak türethető, de hányszor halljuk azokat könyvnélkülöztetni a' szegény gyermek által, 's hányszor hallunk a' határozatlan kérdésre különböző feleleteket énekelve, ész nélkül. Igaz, hogy az érdeklött határozatlan kérdések, az előzőkkel összefüggésben vannak. De hány

tanító fogja azokat a' tegnap tanultakkal összekötésbe hozni? A' tanítás' célja, az értelmesség' fejtése. Kétségen kívül van, hogy az értelmesség' fejtését nem minden tanító egyaránt ügyeszik eszközteni; és így annak ezen egy eszközét, a' kérdésekre kész feleletekkel ellátott könyveket is, ki kellene a' tanítók' kezéből venni, hogy a' valóságos socratesi mód szerint ügyekezzenek értelmet fejteni, ne pedig száraz kérdés és feleletekbe öljék az értelmet. Szerzőnek fő elve a' tanításnál az értelmesség' fejtése; igen következetesen rosszalja a' szerint, a' tanulóknak együtt-tanulását, 's csak némelly mutatással járó tanulmányokra szorítja ezt, azon föltét alatt, ha néhányak a' tanító által már beavattattak a' tanulmányba. Itt nagyon helyén lett vala érinteni és kifejteni az úgy nevezett kölcsönös tanítási elrendelést (Wechselseitige Schuleinrichtung), melynek szellemével szerző úgy látszik egyezésben áll. A' fő elvből foly szerző' azon véleménye is, mi szerint a' lecke-feladást sem beszéd', sem emlékező-tehetség' gyakorlásaért nem helyesítheti, sőt mint tanulást meguntató, erénytelenségre, tettetésre, alattomos csalásra szoktató, 's az iskolán kívüli pihenéstől, já-

téktől, 's más foglalatosságtól is elvonó eszközök között rajzolja. Igen is helyes szerző' észrevétele akkor, ha értetlen lecke adatik fel, mert az kétségkívül sem beszéd-, sem emlékezőtehetséget nem gyakorol; azonban az érdeklött erénytelenségeket könnyen meggyökerezetheti, 's a' tanítás' óráin küli pihenést nem csak meg nem engedi, hanem a' szegény gyermeket pusztá szavakkal gyötri. De a' fő elv állván, még pedig igen erősen állván, hogy a' tanító értelmet fejtsen, rec. nem csak fölöslegesnek nem látja az értelemmel meghatott, és teljesen fölfogott tárgyat lecke gyanánt további elmélkedés végett, 's különböző alakban feladni p. o. hogy a' megértett tárgyat a' tanulók tegyék rövidebben vagy hosszabban papírosra, vagy beszéljék elő stb, sőt inkább, a' tárgy' minden oldalu fölfoghatása végett igen szükségesnek találja. Az ilyen, értelem által meghatott leckét soha sem tartandja a' tanuló nyűgnek, következőleg az elől alattomosan bujkálni nem fog, sőt inkább, nemes és értelmes versenyre buzdítani. A' lecke' szükségtelen és veszedelmes létiből következő szerző a' könyvből tanultatás' szükségtelenségét, 's ebből ismét az iskolakönyveket. De itt úgy látszik több van a' következtetben mint szorosan a' fő elvből következnie. Igaz, hogy a' meg nem értett tanulmányt könyvnélkülszövegetni vétek; azonban a' fölfogatott tárgyat miért ne lehetne könyvből is, nem könyvnélkülözés, hanem további gondolkodás, és fejtegetés végett a' tanulóknak feladni, így miért lennének szükségtelenek az iskolakönyvek? de a' tudománnyal folyvást előhaladó iskolakönyvek, nem pedig azok, melyeket a' tanulóknak fertály századon keresztül is tanítóiktól vásárolni kell a' nélkül, hogy azokhoz pótolólag az előhaladó tudományból csak egy betű is adatnék. Minden iskolakönyvnek, értem a' felsőbb tudományokat, pótlék-lapjait várnám. A' tudományban előhaladt iskolakönyvek nem zárják ki azt, mit szerző olly helyesen követel, hogy a' tanítók jelelnék ki hallgatóik számára a' legszükségesebb könyveket, melyeket ez vagy amaz különös tudomány' bővebb ismerése végett használnának. Nagyon méltán kel ki szerző a' tudományok' akár otthoni írása, akár különösen a' tanító' gyenge önállását vagy korhelységét leginkább kiüti tanítási diktálás ellen. Legcélszerű-

nyosb lenne véleményem szerint, kézikönyv hiányában, ha a' hallgatók a' tanító által fejtegetett tanulmányok' főbb vonatait jegyeztetnék (rapiálnák) 's ebből magok alkotnának egy általok készitendő egészet. Ez történhetné akkor is, ha iskolakönyv volna, de mellynek hosszának soha nem kellene lenni. A' fő elvnel fogva igen helyesen rosszalja szerző a' nyilvános vizsgálatok előtti, a' jókat hátráltató, a' rosszakat soha elő nem halasztó hosszas ismétlését a' tanulmányoknak. Igen helyesek szerzőnek a' sorozás és osztályozás ellen fölhozott okai, úgy mint a' mit, ha igen szorosan vesszük a' dolgot, csakugyan nehéz jól elrendezni; azonban ott főleg, hol az osztályozáshoz jótétemény is van kötve, alattomos áskálódásnak teheti le elemét. Igen helyes, szabadságra és érdem-méltánylásra szoktató nézete a' szerzőnek, mi szerint a' tanulók választanak ki magok közül a' jelesbeket. Az illy sorozás a' jótétemények' vételében is szabályul szolgálhatna. Szép nézete a' szerzőnek, mi szerint minden tanítók, tanítókat nevelő intézetekben képezetnének; a' millyen szép, olly messzenézet pedig az, hogy a' tanítóhivatalra is azonos sorsu növendékek által választatnának ki, 's még e' mellett utazást tennének. Mi sok visszaélések 's magános érdekek háruálnának így el a' tanítók' választásában? Mi sok ifjakat gyötrő, magok iránt tiszteletlenséget ébresztő, így erkölcselenséget tenyésztő tanítók nem léteznének így! Melly kívánatához a' tanító-választásnak, recensens még azt tenné, hogy a' tanítótársi szabad választás mellett még nyilvános munkálat által is mutatná meg a' tanító ügyességét, mielőtt tanítószékét elfoglalná.

A' tanításmódnak második szakaszában szól szerző a' bánásmódról, hol először helyes szabályokat ad a' testi nevelésre, még helyesbeket az erkölcsiség' képezésére, 's itt leghatósabb eszköznek találja a' tanító iránti bizodalmat és tiszteletet. Méltán is; mert hol a' tanító és tanítvány közti bizodalom és tisztelet megszűnt, ott a' tanítás sikertelen, a' nevelés minden pillanatban erénytelenséggé fajul. És ezt a' bizodalmat, 's tiszteletet, magából kell a' tanítóból kifejteni, magának kell ezt megérdemlenni, nem pedig mások által tanítatni; mert a' tanított tisztelet a' tanító iránt is utóbb tiszteletlenséggé válik. Megnyeri pedig a' tanító a' bizodal-

mat, szeretetet, 's tiszteletet az által, ha növendékeinek oktató barátja, minden helytelen lépését okos tanácssal helyre hozója, nem szigorú bírása, 's talán bosszulója 's üldözője. Igen is, nem hogy bosszulója 's üldözője lenne a' tanító növendékének, de büntetője se legyen, hanem nevelője. Mert büntetés által, — mi kényszerítés nélkül nem gondolható, — nevelni, ellenmondás; különösen pedig ne legyen olyan eset, a' nagyobb polgári bűnöket kivéve, mellyért a' tanuló, mint igazíthatlan, mint örökre becstelen, a' nevelőintézetekből kizárassék. Hiszem nem csak tanítás, hanem nevelés végett van az oda küldve. Igen de csak tisztelettel, szeretettel és bizodalommal ékes tanító nevelhet.

A' tanítás' alaptudományának harmadik része a' tanítás' körülményeiről szól. Itt is az első szakaszban értekezik a' tanítás-helyről, 's e' végett minden helységben egészség', testgyakorlat', 's ennek egy neme', az úzás' tekintetéből kertet ajánl. Különösen kikél a' tanulás' épületeibe ölt roppant költségek ellen, azért, hogy azokban a' növendékek a' világtól, a' társalkodástól elzárva lakjanak, 's ott egymástól inkább romoljanak, mint épüljenek, és kiszabadulván a' benzártságából, a' szabadságot túlságosan éldeljék. Valóban, különös fogalma a' nevelésnek az, hogy a' nevendék a' társaságtól elszigetelve képeztessék. Az a' kérdés: ugyan hová lesz a' nevelés alól kiszabadult növendék? Az elzárt falak közt csak nem marad; hanem társaságba kell lépnie. Hogyan kívánjuk már egy felnőtt, de társasági szabályokat nem ismerő növendéktől azt, hogy a' falak közül kikelve, a' tisztes társalkodás' szabályait meg ne sértse. A' növendékek' lakjaiba ölt tökéek helyett, czélszerűbb lenne könyv- és természettudományi, 's gazdasági műtárat alapítani, 's tapasztalatokat tenni, különben is hála az égnek! elmúltak az asketai, és sötét üldözési századok! — A' második szakaszban a' tanítás' ideje érintetik, mellyet a' gyermekekre nézve, miután testök megerősödött, rendesen hatodik, vagy hetedik évben kíván elkezdetni. Az egész tanítás' ideje alatt igen méltán kívánja, hogy a' nevendékek gyönyörrel 's jó kedvvel végezzék a' tanulást, mert az unalom és ezt követő, kényszerített tanítás kívánt czélt soha sem érend. A' nyilvános tanítás mellett fő elvénél, az

értelmes tanításnál fogva, rosszalja a' magányos tanítást. De itt is aligha több nincs a' következetben mint szorosan az elvből foly; mert az értelmes tanítás, nem lévén ugyan azon betűkre szorítva; a' magános tanításon a' tárgy' bővebb fejtegetése is történhetik, mint a' nyilvánosan. A' szünnapokat elveti szerző. De itt is úgy látszik, hogy a' tárggyali visszaélésből, magára a' tárgy' megszüntetésére következtet. A' sok szünnapok, igaz, hogy kárhóztatandók, de az életheen gyakorlásaért azoknak, miket iskolában tanulánk, a' szünnapok mértékkel szükségesek. A' harmadik szakaszban a' tanulási szerekről, gyűjtemények, könyvek, földabroszok, föld- és éggolyók, 's tűzszerékről szól, mellyeknek köz költségekeni szereztetését a' szegények' tekintetéből is méltán ajánlja. A' negyedik szakaszban a' tanítás körüli szolgálátok' teljesítését szinte köz költségen kívánja szerző, 's különösen kiemeli a' nagyobb nevelő intézetekben létező szegény szolgálgyermek'lealacsonításokat 's tanulás-idő-vesztéseket. Az ötödik szakaszban a' tanításdíjak' mindennemű megszüntetését mutogatja; még pedig némelyleket mint szükségteleneket általánosan, millyenek: a' közvizsgálatok', tudománykoszorú-nyerések' alkalmakor fizetendő díjak; a' szükség es költségek pedig köz pénztárból fizetessenek, — 's ezek mind igen méltán vannak támogatva a' tanítatás' könnyítésével és szélesebb elterjedésével a' társaságban. A' hatodik szakaszban a' tanítás körüli némelly rendszabályok közt, a' tanulási pályának az életre alkalmazása miatti rövidítése mellett, igen helyes okokkal kél ki némelly tanító intézeteknek azon szokása ellen, melly szerint azokban a' növendékek megkülönböztetése'—és pedig, akármi szint adunk a' dolognak, — szegénységi megkülönböztetése' tekintetéből formaruhát tartoznak viselni; épen illy ellenmondhatlan okokkal mutatja meg, a' szinte némelly nevelő intézetekben divatozó azon szokás' czélszerűtlenségét, mi szerint azoknak növendékei alamizsnaszedés végett, mint szerző mondja, koldulgatni járnak ország szerte. — És ezen leverő szegénység' következménye, a' koldulgatás, már az, miért némelly nagyobb nevelő intézetek vetélkedtek, vagy inkább veszekedtek, és ma is veszekednek, holott legfőlebb, földirati isméret' öregbítése végett

lehetne pártolni. A' hetedik szakaszban a' tanuló' törvényei körül igen helyesen sürgeti szerző azt, hogy az iskolatörvények is mint minden törvények, jótevény irányuk legyenek, vagy oda törekedjenek, hogy a' hibát inkább hársák el, mint büntessék, különösen azt, a' mi szorosban nem is hiba, annak ne nézzék, és ne büntessék, mert így a' törvény' ereje gyengül 's a' kihágások gyakoriak lesznek. Ezen pont alatt többi közt szerző az iskolai büntetések' eltörlését sürgeti, mert a' csekélyebb hibáért elég figyelemzetni az ifjút, a' nagyobb büntetés pedig polgári hatóságra tartozik. Valóban nevelni és büntetni bizonyos nemű ellenmondás. Hát ha még azt meggondoljuk, hogy sok helyt csekély hibáért büntetnek az utolsó büntetéssel: az elcsapással! Mi nevelési ellenmondás van ebben: nevelni, és elcsapni, vagy más szavakkal: megigazíthatatlan rosszat képezni! A' tördalékban szól szerző a' tanító személyekről, hol igen méltán sürgeti a' tanítókat nevelő intézeteket; mert mind addig, míg a' tanítók kisebb nagyobb nevelő intézeteinkben, a' tanítói character' legszorosabb fölfogása nélkül, csak könnyeden választatnak, addig tökéletes nevelő intézeteket nem gondolhatni. Különösen rosszalja szerző a' nagyon fiatal, és vén, valamint a' külsőleg rút, 's így már külsőleg is visszaszító tanítókat.

Ha azokra, miket szerző ezen könyvecskéiben mond, visszapillantunk, nem lehet tagadni, hogy tanításunk' és nevelésünk' hiányait fölfogta, és érzi; nem lehet különösen nem látni azt, mit magam is bizonyos szeméremmel és fájdalommal mondok ki, hogy szerző az evangelico-reformata iskolák' hiányait akarta látni mint egy aggott képet mindenütt maga előtt, bár az elfogulatlan megismeri, hogy a' reformata iskolák is az érintett hiányból igen szép lépésekkel emelkednek 's alig viselik csak egy elmúlt féltized' vonatjait is. — De más felül szerző tudományos rendszerhez magát szorosban nem tartotta, a' mit irt, az épen nem tanítás' alaptudománya; hanem a' tanítás' hiányaitól elvont különös részletadatok' leírása, de többnyire oly helyes okokkal támasztott leírás, melly minden tanítás és nevelés körül gondolkodó figyelemét méltán megérdemli.

Warga János.

Helyírás.

91. Pesth und Ofen mit ihren Einwohnern, besonders in medicinischer und anthropologischer Hinsicht; dargestellt von Dr. Anton Janisch, stb.

(Vége.) *).

A' harmadik szakasz a' két város' népessége' viszonyait adja. Minthogy teljes és pontos összeírás mind maig nincs, sőt mind addig lehetetlen is lesz, míg az ellene létező, a' 19-d. században valóban megfoghatatlan baltiélet el nem mulik: a' szerző a' régiebb 's újabb, noha csonka, városi összeírást vevén alapul, kénytelen volt a' születési 's halálozási arányokból (hozzá tévén a' katonák 's deákok' tudható, a' jövő menő idegek' közelítőleg 's a' nemesség' véleményes számát), az öszves népességet meghatározni próbálni; illy módon Pest' lakói' számát 1836-ban, bizonyosan nem túlvíve, 86 ezerre teszi, Budáét Óbudával 45 ezerre **): 's így a' csak politcailag 's név szerint elválasztott három város, de physice összeforrt testvéregész' népessége a' száz harmincz ezret már meghaladja: minél fogva Budapest már nem csak a' magyar birodalom' legnépesebb városa, hanem az ausztriai birodalomban is csak Bécs által haladtatik meg, mert Milano nem éri még el a' 130-at 's Prága nem a' 120-at. A' régi, noha hiányos adatok szerint Buda 1779-ben 21,700 lakót számlált, Pest, 1784-ben még csak 19,000-et; 's már tizenötöd évre Vályi 29,870-et tulajdonít Pestnek, midőn Buda' népessége még 1827-ben is csak 27 ezerre tétetett: miből kitünik, hogy Pest II. József központosító rendszerének köszöni leginkább virágzásnak indulását, melyre a' vallási szabadság', a' political reactio' kora, 's a' nemzetiség' gyors fejlődése Leopold és Ferencz' feltüntével, következően, rövid idő alatt régiebb szomszédját ifju erővel túl szárnyalta. Vallásra nézve, katolikus Pesten mintegy 60, Budán 38 ezer; evang. Pesten 5 ezer, Budán 5 száz reform. P. 1800 és B. 300; egyesült 's nem egyesült görög P. 2 ezer, B. 8 száz, végre zsidó P. 12, B. 5 ezer. Azonban aligha a' budai görögök és óbudai

*) I. Figy. 20. sz.

**) Balbi 1825-re Pestnek a' katonasággal 's idegekkel (hát a' nem conscribálhatók befoglaltatnak-e?) 75 ezret tulajdonít, Budának 29,500-at, Óbudának 7,750-et, 's így a' háromnak együtt 112,250 lakót.

zsidók' számába hiba nem csúszott, mert lehet-e hogy a' Tabán' 6 ezer lakójának alig egy nyolczada görög? 's Óbudának csak fele zsidó? — Az életkorra nézve szerzőnk más városokhoz képest kedvező eredményeket lelt, mert az agykort (70—85 év) elérők' száma nagy. Örömmel vettük volna itt legalább tíz esztendei átnézetét a' külön korokban meghalálozottak' számának, 's innen elvonva a' szokott arányt, mert a' mi e' részben (107. l.) általánosan mondatik, physiologiai adat, melly mindig és mindenütt áll. Az egyházi anyakönyvek' nyomán kitűnik, hogy házasság 1 jó minden 112 lélekre (ezen arány a' felsőbb osztályoknál folyvást fogy, midőn az alsóknál nő): minden házasságra 4 szülés, Pesten minden 23-d. —, Budán minden 24-d. előre 1 szülés, 's így ez arány nálunk sokkal kedvezőbb, mint Bécsben, hol minden 31-re jó csak 1 szülés; továbbá Pesten majdnem hatod része az újszülötteknek házasságon kívül nemzetik, Budán csak egy nyolczada (mint Berlinben is; ellenben Párizsban 3% része). Tíz évi általános számolás szerint Pesten évenként 3040 halál' esetére 3205 szülés jó; Budán 1830 halál' esetére csak 1812 szülés: 's Budán általában nagyobb a' halandóság, mert itt minden 25-dik, Pesten csak minden 28-d. hal meg, minek okát szerző helyesen keresi a' Pesten magát gyakran változó népességben, mi szerint a' középkorúak' száma itt aránylag nagyobb, kik közt természetesen a' halálozás is ritkább; 's abban, hogy Budán három városrész rendes orvos nélkül szükkölködik (!!!) 's a' gyógyszerek a' szegénynek nem járnak ingyen, mint Pesten. Általában a' pesti népesség' mozgalma felette kedvező, mert hasonló népszámu városban a' halottak 's szülöttek' száma többnyire igen egyforma, sőt az elsőbbeké rend szerint valamivel nagyobb szokott lenni. Pesten több fiu, Budán több lyány születik. Az újszülöttek' halandósága roppant (egy negyed rész), minek okául szerző helyesen a' sok házasságon kívüli gyermekek' rossz ápoltatását vádolja. „Halottnézés“ cím alatt a' „halottkamrák“ intézete ajánltatik; egyébiránt a' városi halottkémek' számára adandó rendszabásokra nézve szerző' ohajtásait a' kir. helytartóság még 1829-ben megelőzte 29,151 szám alatt kibocsátott bő 's igen alapos utasításával, mellyet a' maga idejében az Orvo-

si Tár is közlött (I. köt. 1. és 2. füz. 1831). Ellenben a' sirkerteknek fákkal 's emlékekkel megrakására nézve ref. nem osztózik a' szerző' aggodalmaiban, ott, hol azoknak, mint nálunk, szabad szellős hely jut.

A' negyedik szakasz: a' lakók 's életmódjok (112—170. l.) kétség kívül a' legközebb érdekü. Itt a' szerző próbálja lakóinkat osztályok, nemzetek 's nemek szerint bélyegezni; 's ha képei elvannak is az arczfestés' meglepő hasonlatosságai nélkül, annak oka leginkább azon páratlan zaggyvaságban keresendő, mellyben minden nemü bélyeg szerte olvad 's egymásba vegyül, a' nélkül, hogy egy új, hasonneműt szülne, mit a' casztok' és nemzetiségek' bizonyos egymástól fázása akadályoz. Itt senkinek sincs elég ereje, hogy egészen az legyen, a' mi; és senkinek sincs kedve egészen másnak is lenni; annál kevesbbé mondhatni, hogy minden rend, sajátságainak — mik nélkül sehol sincs és nem is lehet — fentartásával, a' társas életben általános formák alá szívesen simúlna. 'S innen az a' feszes társalkodás, mellyet szerzőnk a' 164. lapon megjegyvez, mellyre nézve fővárosinkhoz semmi nagy város a' világon nem hasonlít, 's melly leginkább oka hogy, ha Budapest műveltség, kereskedési, igazgatási 's egyéb életkérdési érdekek végett nem vonna számosakat kebelébe, azt, mint a' kellemességek' legfőbbike, t. i. nyájas, meleg és fesztelen társas-élet nélkül levőt, ugyan kevés ember keresné fel. — A' testi 's erkölcsi gyermeknevelés' czikkében alkalmasint csak olly állapotot találunk leírva, melly alig ha nem korunk' általános vétke; e' visszaélések, e' hiányok 's bal irány nagyobb kisebb mértékben tálatatnak mindenütt, de illy életben járó tárgyak felett nem lehet elég gyakran 's elég hathatósan szónokolnunk; 's szerzőnek igaza van, midőn az észbeli tehetségeknek kelletinél korábban, 's a' test' elhanyaglásával fejlesztését megrója. Csak egészséges testben lakhatik 's munkálkodhatik szabadon egészséges, erős lélek. Az iskolákról szólóban azok' tisztán tartását, elégséges szellőztetését sürgeti; helyesen keveselli az iskolák' számát a' tanulók' nagy számához képest; ohajtja, bár a' pesti városi fő iskola' harmadik osztályának nagyobb kiterjedés jutván, az képes lenne, némileg legalább, egy politechniai intézet' hiányát

pótlani. Lenne ilyen, bizonyosan nem mondhatná szerző a' 117. lapon — mi azonban most, fájdalom, még áll — hogy kézművesink iparkodók ugyan, de találékonyság nélküliek: mert csak ébresztetnék 's apoltatnék bennök a' tökéletesedési belső ösztön, majd ébresztetnék ök viszont a' közönség' részvételét: t. i. soha se feledjük, hogy minden emelkedés egyesektől indul ki, 's a' közönség mindenben egyesek által akar megelőztetni. Tudós-nak, művésznak, művesnek stb kell, hogy a' közönségnek szükségeket csináljon, emez magában mindig megelégszik azzal, a' mie van: mint a' tudomány' 's ipar' történetei bizonyítják. Nőnemünk' feltűnőleg hiányos nevelését és oktatását illető észrevételei helyesek; 's különös figyelmet érdemel azon javaslat, hogy a' lyánynevelő intézetekben egyenruhában kellene a' növendékeknek járni: különben tetszvágy, hiuság, pipere' szeretete 's ebben egymást meghaladni törekvés sehol korábban 's hatalmasban nem ébred, mint itt. Jegyezzük meg azon felül, hogy a' lyánynevelés nemzeti is legyen, 's ne feledjük ezt soha és semmi alkalommal sürgetni (l. Figy. 1837. II. 257. sz.). — „Vallás és vallási szokások“ cikkben figyelmet — sőt többet, követést is érdemlenek, mik a' betegek' megáldoztatása, a' bűjt 's téleni templomban keresztelés körül —, 's a' következőben, az étel és italokról, egészségi tekintetben mondatnak, noha ezek szorosan nem tartoztak a' könyv' feladásához. Az étel 's italokról mondottak közt sok olly észrevételt lelünk, melly újabb bizonyosságaul szolgál annak, mennyire lenne szükséges egy minél teljesebb rendügyi intézkedést bírunk. Ajánltatik, hogy Pozsony 's Esztergom vmegyék' példájára itt is a' mészároslegények' rendszeres csalásának eleje vétessék, a' hús, liszt, kenyér' dolga szigorú ügyelet alatt álljon, a' vágandó marha, egészség' tekintetében, mint Bécsben, itt is dologhoz értő biztos által szemmel tartasék; a' halak (legalább míg parancsolt bűjtök léteznek) árszabályoztassanak; a' téjre melly különfélekép, 's ártalmasan is meghamisítatik, köz gond legyen, valamint a' gyümölcs-árulásra 's a' borokkal bánásra. Szerző' adatai szerint Buda évenként 240 ezer akó veres bort termeszt, mellyből 176 ezer kivitetik (?), a' többi itt emésztetik; Pestre évenként 200 ezer akó hozatik be. A' borral élés-

re nézve, ref. nem foghat kezét szerzővel, midőn ő azt még most is majd általánosnak állítja 's a' bornemiszákát ritkálja. Mennyire kezd a' bor miveltebb osztályok közt, divatból kimenni, nem lehet nem látni, ha visszaemlékezünk, csak tizenöt év előtt is, miképen vendéglőkben a' bor olly szükséges és lényeges czikkelynek nézetett, mint a' kenyér; 's ha volt, ki vele nem élt, szegényből is adatott egy messzelt, hogy zsugorinak ne tekintessék; most egész asztalokat láthatni borüveg nélkül. Ivadékunk' dicsőségére legyen mondva, hogy a' vízivők' száma nőttön nő, 's egy úttal a' részegeké fogyton fogy. Telt-e el nap 15—20 év előtt, a' nélkül hogy egy vagy több mámorossal ne találkozunk; 's most vajjon nem ritkaság-e — minden mértékleti egyesületek nélkül is — illy félállatot az utcán tántorogni látni? — „Öltözet“ fejezetében emlékezik szerző a' szertelen fényűzésről, melly, mivel erre nézve semmi közszabály nem létezik, még a' cselédek' osztályát is rongálja, 's képzeleten felül erkölcsteleníti; megrója, mint illik, a' fűzővállakat 's minden megszorítását a' szabadon fejlődni kellő részeknek, a' könnyű 's egyszersmind szemérmetlen öltözködést, 's ajánlja, mit soha asszonyoknak eléggé ajánlani nem lehet, czombruhák' viselését. — Lakóink' mulatozásairól szoltában, helyesen buzog a' kártyaasztalok, bizonyos nyaktörő táncz-nemek, a' mértékletlen dohányzás, kivált a' cigarro-métely, 's a' szemüvegek' ártalmas divata ellen; mire

Az ötödik szakaszban a' lakóinkat meglátogatni szokott betegségek adatnak elő (171—207. l.). Városink, mint már láttuk az előbbiekből, az egészséges fekvésűek közé tartoznak; a' halandóság itt kisebb mint más hasonló nagyságu városokban 's helyt álló vagyis honos betegségink — az uralkodó szeleknél fogva a' hurutos-csúzos bajokon kívül — nincsenek. Azonban, gyakorta látogattunk meg különféle járványoktól (epidemiae); 's szerző, valóban élesen vázolja az utóbbi tíz évben uralkodottakat, millyenek voltak a' h ö k h u r u t 1828-ban (itt a' dohányvonatot, extr. nicot., ajánlja különösen az orvosok' figyelmébe, fahéjvízben, felszálló adagban hány-ingerig); a' v á l t ó l á z 1826—31, melly gyakrabban meghúlések' következése, 's bélyege legtöbbszörre tiszta ideges; a' c h o l e r a 1831, 2, 6-ban; szerző kitől az 1831-ki jár-

vány' külön leírását is bírjuk, többi közt „bizonyos viszonyok közt ragadékonyságát nem tagadja“; 's a' tetszhalálos (asphyctica) cholérát, mint sajátnemű méreg által támasztott betegséget csak különszer (specificum) által hiszi szerencsésen orvosolhatónak; a' vörheny vagy skarlát 1832., melyben, u. m. a' hidegvízgyógy nem méltattatott eléggé orvosink által; a' járványos náthahurut vagyis influenza 1833., mely terjedelmessége mellett is, a' halottak' sorait észrevehetőleg nem nevelé. Az 1834-ben számosan tapasztalt kanyarú vagyis vöröshimlő, természetes himlő 's 1835-ben az idegláz járványra nem emelkedtek.

Miután szerző a' honos hurutos-csúzos bajok' okait, bővebben előadta, 's kór-oki tekintetben a' négy évszakot is külön vázolta volna: az egyes, itt gyakrabban előforduló betegségekre megyen által, mik azonban semmi helybeli sajátságokat 's különösségeket nem mutatván, leginkább az itt divatozó balitéletekre, fogásokra 's visszaélésekre fordítja figyelmét. Az új csúsz ellen a' köznép által közönségesen használt budai fürdőket helyesen elveti, mint a' melly ingerállapottal járván, ezekre nem javúlhat. A' bujasenyv' cikkje alatt állítja, hogy az utótakar' egy esetében csak higanynyal boldogulhatott (Hufeland is hiszi, hogy a' takár, kivételképen, kíván azt); 's helyesen gáncsolja nálunk még mindig gyakori használatát az édes higanynak bujasenyves bajokban: melly helyett az újabb legjelesb practicusok, hasonlíthatlanul nagyobb haszonnal 's biztonsággal higaggal, név szerint veres higaggal 's rágó sósavas higaggal élnek. A' tüdővész nem ritka, de bizonyos számát a' halottaknak tudni nem lehet, mert a' halottak' jegyzékében minden sorvok összekeverve „sorvadás“ czím alatt fordulnak elő. 'S itt teljes joggal fájjalja, hogy orvosaink a' mellbetegségekből nem használják a' hangtömeszt (stethoscopus); 's teljesen kezet fogunk vele azon állításra nézve, hogy auscultatio 's percussio nélkül a' mellbajokban tökéletes kórismét nyerni lehetetlen: tegyük hozzá, eme' nélkül hasbetegségekből is *), 's szinte helyesen figyelmeztet, hogy a' rüh ellen a' budai fürdők (mint nem kénfürdők) magok

nem használhatnak; a' lélek kóroknál újra megpendíti egy országos örültek' háza szükségessé voltát; a' himlőoltás ellen még most is itt ott levő balvéleményt alaposan megczáfolja, 's a' görvélyről (scrophulákról) szólván, hasznos életrendi intéseket ad a' szülőknek.

A' hetedik szakasz az orvosügygyel foglalkodik (208—233. l.). Az orvosi kar' szerkezete, a' nálunk szokott academiai méltóságok 's szabadékok' előadása további észrevételek nélkül maradt; a' segéd intézetek: gyűjtemények, kórházak' stb. felhordása mellett csak alig van a' hiányokra egy kis újjal mutatás — 's mind ez megfogható okokból. Nevezetes statistikai adatok: a' pesti egyetem mellett évenként 406 orvostudomány-hallgató van, 390 sebész, 68 gyógyszer-tan-, 112 bába, 's 47 állatgyógy-hallgató (137. l.); továbbá, 40—50 orvos doctor, 4—6 sebész doctor, 30—40 sebész és szülész mester, 60—70 köz sebész és szülész, 40—50 gyógyszerész, 80—100 bába (szemész mester 's állatorvos hány?) nyer oklevelet; — Pesten orvos doctor 100 van, sebész 80; Budán 20 orvos dr., 30 sebész — ide nem számítva a' kurúzsok' segeregét, melly az orvosi kormány' szemei előtt is üzi mesterségét. A' rendkívüli orvosi tanulmányok közül kihagyta szerző az orvosi tudományok' történeteit (prof. Schoepf); nem említi továbbá a' Pesten több évek óta álló sebész egyesületet, valamint a' mult évben keletkezett 's szép reményekkel biztató orvosi társaságot, melly, miután az orvosi kar' tagjai évenként csak egyszer gyülekeznek, már csak egy testületi szellem' fejtése végett is — mellynek nem létét szerző méltán fájjalja — a' legnagyobb figyelmet érdemli. A' seborvosokról írottakat (221—2. l.) azokkal együtt, miket a' minap D. Czilchert az Athenaeum' 24-d. számában monda, mindennek méltó figyelmébe ajánljuk, kit illet. Ideje volna már egyszer, hogy a' szomszéd Németország' példájára ezen orvosi közép- és alrend eltöröltetnék. Az emberélet' becseben, physikai szempontból is teljes egyenlőségnek kell uralkodni, 's kikre az országosan bízatik, nem illik, nem szabad, hogy féltanultak, félmíveltek legyenek. Ha valahol, úgy élet 's egészség' dolgában káros minden fél rendszabás. Az orvosi és sebész tanulmányok' eddig divatozott elválasztása ellen méltán kikel. Az okleveles fogorvosok' rendét, mint a' kikkel

*) I. Orvosi Tár, VIII. köt. 1832.

az emberiség eddig még nem nyert semmit, meg-
rója. Az állatgyógy-iskolának, kivált marhate-
nyesztő hazánkban, országos fontosságát érdek-
lén; azt köz figyelembe ajánlja. — A' helybeli
orvosi közrendre nézve jeles észrevételeket olva-
sunk; többi közt meg tudjuk, hogy orvosi törvé-
nyeink volnának, de részint nem könnyen tudhat-
ni azokat (D. Zsoldos összegyűjté ugyan az 1656-
tól 1818-ig kiadottakat; de az újabb húsz évi
nincs nyomtatva), részint a' kivívó hatalom hiány-
zik. Hány dolgokban vagyunk így hazánkban!

A' hetedik 's utolsó szakasz (234—61.1.)
a' jótékony intézeteket ismerteti. Kórház a' két
városban szám szerint nyolcz vagyon, melyek kö-
zül hatban (azaz az Erzsébitszüzekét és D. Schoepf
orthopaedi intézetét, valamin' az egyetemenbeli clin-
icumokat ide nem számítva) 1835-ben 13,820
beteg orvosoltatott. A' szerző a' hiányokat 's bal
szokásokat mindenütt híven feljegyzí, péld. néhol
a' külső 's belső betegek' el nem választatását, a'
felette nagy kórtermeket, kárpitos ágyakat, für-
dők' nem létét, évisi idő' nem helyes elrendel-
ését stb. A' szegényügről szóltában sürgeti az
annyira hiányzó dologház' alapítását, melyre
nézve szép példával legújában Abauj készül meg-
előzni az egész hazát. A' kisdedovó-intézeteket
említve, néhány figyelemre méltó megjegyzést tes-
zen.

Egy pótolék ív „Pest és Buda martius-
ban 1838“ czim alatt a' nagy catastropha' előz-
ményeit, leírását 's okait adván, végül egy szebb
jövendő' reménye' kifejezésével válik meg tár-
gyától. Mi pedig azon ohajtással rekesztjük be
ismertetésünket, bár e' becses munka ne csak
számos olvasót találja, hanem észrevételei, inté-
sei, javaslatai érdemlett figyelemre méltattatván,
a' köz ügy' érdekében minél gazdagabban gyü-
mölcsözzenek.

D. Schedel F.

Necrolog.

92. — A' magyar tudós társaság egy hét' le-
folyása alatt két helybeli rendes tagját veszté el
halál által: Schustert majus' 19., Pergert máj. 25.

D. Schuster János, az egyetemenbeli chemia'
professora, az orvosi kar' második öregbika,
tagja, egykor jegyzője, dékánja, valamin' egye-
temi volt nagys. rector, 's academiai rendes tag
a' természettudományi osztályban 1831. februarius'
20-dika óta; született Pécsen május' 4. 1777.
Munkái sorát I. az Orvosi Tár' II-d. kötete (1831)
81—2. lapjain. A' magyar literatúrához tartozók:
1) Egy magyarnak észrevételei a' Marcel de Serres
ausztriai birodalomban tett utazási iránt. Tud. Gy.
1817. V. 2) A' keletindiai cholera. Orv. Tár, 1831.
I. — 's e' két cikkely' felhozásával kimerítettük
volna literatúránk körüli érdemeit, ha neki csak
ezeket, 's nem sokkal többet köszönnénk: a' ma-
gyar chemia' nyelvét, melynek ő terem-
tője volt, 's a' magyar nyelvnek gyógy-
szerészink közt, előtte lehetségesnek sem
gondolt, tudományos divatba hozatalát,
melly körül ő, mint oktató, vezető, buzdító,

utolsó lehelletéig hévvel munkálkodott. Midőn t. i.
a' nm. m. kir. helytartó tanács' rendeléséből a'
pesti orvosi kar hazánk' számára a' „gyógyszerek'
árszabását“ kidolgozá, abba az addig száműzve
volt magyar nyelv' felvételét Schuster nem csak
hévvel sürgette, hanem miután már 1826-ban a-
zon gondolatra batorult: tiszta gyökerek 's kép-
zőkből, szoros rendszer szerint alkotni vegytani
műnyelvet; melly a' divatozó görög-latintól füg-
getlenül, saját kulcs szerint a' testek' alkotó ré-
szeket vagy legalább lényeges vegytani bélyegő-
ket kifejezvé, élő nevek' életműves ös-
vesége, vagyis a' chemia' legújabb állapotjá-
nak nyelvbéli hű nyilatkozása, legyen: abban
munkás is volt. 'S így az ő fáradozásai' gyümöl-
cse e' hivatalos irománynak: Gyógyszerek' ár-
szabása Magyarországra 's a' hozzá kapcsolt tár-
tományokra alkalmaztatva. Buda, 1829. n. 4r ma-
gyar része, mellyhez 1831-ben cholera alatt egy
pótlék is járult. De életbe is hozta 's tökéletesi-
tette 's tovább fejtette e' szigorúan tudományos
nyelvet nem lohadó buzgósága az óta minden év-
ben. Már 1826-ban magisterium-tételkor egy
gyógyszeres magyarul értekezett szóval és írás-
ban, 1827 is egy, de már 1829-ben tízen há-
rom, 1830-ban tízen négy, és így tovább 's
tovább — Ekkép lön, hogy ezen értekezéseknek ál-
tala eszközlött évenkénti megjelenésével, már
most alig van egy egy nevezetesh officialis vegy-
tani készítmény, melly nyelvünkön tökéletesen le-
írva, tulajdonai, készítése' módjai előadva ne vol-
nának. Melly könnyű leszen már most chemiát,
melly könnyű pharmaceuticát írni! Vajha a' szép
kezdét az alkotó' elhunytával semmibe ne dölne!
vajha azon szent tüzet, mellyet honpolgáraink'
egy egész rendében gyűjtött, jeles tanítványai,
kik halála' alkalmával a' tisztelet és hűség' leg-
hőbb jeleivel kísérték sirjához, emlékezetétől is
hevülvé, apolnák a' csirákat, mellyeknek mag-
vait ő kihinté; 's vajha leendő utódja felfogván,
úgy mint ő, mit a' haza' szeretete 's a' nemzet'
becsülete fiaitól kíván, magát e' tekintetben is
méltóvá tegye azon ritka férfúhoz, ki baráti' 's
tanítványai' szívében úgy, mint tudománytörté-
netükben elfelejtethetlen léssen.

Pergér János h. ügyvéd, több megye'
táblabírája 's 1832. sept.' 3-dika óta academiai
helybeli rendes tag a' törvénytudomány' osztályá-
ban, 1791-ben született. Munkái: 1. Bevezetés
a' diplomaticába vagyis az oklevél-ismeret' tuda-
mányába. Schwartner ut. Pest, 1821. n. 8r. 2.
Verbóczy István' magyar törvénytára. Magyarosi-
totta 's némelly jegyzékekkel megvilágosította. Pest,
1830. fol. 3. A' magyar és hazája régenten. Pes-
ten, 1831. 8r. 4. Több cikkely az 1832-diki
Tud. Gy. ben, a' Közhasznú ismeretek' tára' II—V.
darabjaiban, a' Szemléelőben. A' hűberről, a' m.
tudós társaság' kis gyűlésében 1832. dec. 3. ol-
vasott székfoglaló értekezése meg nem jelenhe-
tett; ellenben Georch Illés felett a' társaság' ha-
todik közülésében tartott emlékbeszéde az acade-
miai Évkönyvek' IV. kötetében fog világot látni.

S. F.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Junius' 5. 1838.

23. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Számtudomány. Mendlik: Számvetés' tudom. — Gazdaságtudomány. Gazdasági tudósítások, kiadja a' Gazdasági-Egyesület. 1838. első füzet. — Encyclopædiai munka. Tud. Gyűjt. 1837. pszichológiai 's neveléstudományi cikkelei. — Külföldi literatura. March' spanyol szókönyve. — Magyar dolgok külföldi munkákban. — Literatúrai mozgalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Számtudomány.

93. *A' magyar nevelédeket vezető mód a' számvetés' tudományában. A' tanítók és nevelők könyvnyelviségükre, és mind azoknak, a' kik e' tárgyban magokat tökéletesíteni akarják, szolgáló segéd-könyv 's mellyben a' polgári élet' mindennemű állapotjában előforduló esetekre alkalmaztatott példák megvilágosítanak (sic!). Mendlik János, a' pécsi nemzeti főbb iskola 's a' püspöki tanítói képző intézet rendes oktatója által. Pécsen, 1837. Nyomt. a' kir. szab. püsp. lyc. könyv(ny). intézetében. 240 l. 8-adrétben.*

Ref., midőn e' könyv' czímét olvasá, alig nyomhatá el azon kedvetlen érzelmet, melyet minden értelmesebb olvasóban a' minden izlés nélküli előadás, részint némi bombaszt és charlatánság is szükségképen okoz. A' czím' stílicájáról nem szólok, ez magában világos. De mit tesz ez a': „mind azoknak, a' kik e' tárgyban magokat tökéletesíteni akarják, szolgáló segéd-könyv“? mert sz. csak nem hiheti, hogy e' munkája valakit tökéletességre hozzon, ő, ki előszavában a' következőket mondja: „Ezen munkát olly szándék bocsátja közre, hogy annak leginkább az ujjonc (újoncz) tanítók, a' kik, még csak kezdik fontos hivataljokat felvádolni (vállalni?), hasznát vehessék, jól tudván azt, hogy csak több esz-

tendőbeli gyakorlás után juthatni azon módhoz, melly által (a') reá(jok) bizott nyájakat szerencsésebben vezethetik.“ Azután, úgy látszik, a' sz. nek kissé szűk fogalma van „a' polgári élet' mindennemű állapotjában előforduló esetek“ről, mi-után a' négy speciest, egészekkel 's törtekkel, csak e' következő tárgyak követik: „A' hármas regula“, „a' kamatok' felszámadása (sic!) módja“, „a' társaság' regula (sic!)“, „a' keverék regula“ 's végre „a' láncz regula.“

Azonban mindjárt az első leczkében is meglepő az előadás' élénksége: „Mit láttok (,) gyermekeim! ebben az iskolában ollyast, a' mi csak egyszer előfordúl (fordul elő)? (—) ajtó (Ajtó), asztal, tábla, kálha stb. — Mutassatok fel 1 könyvet, 1 ujjat (ujat) stb. — Már most nevezetek ollyast, a' mi itt kétszer előfordúl (fordul elő) — mutassatok 2 könyvet, 2 sipkát, 2 ujjat (ujat) — a' fejeteiken (e' helyett: fejeteiken! Hisz minden gyermeknek van külön feje) mit vesztek észre kétszer? A' szemeket, füleket stb. — Én ide a' táblára irok egy vonást, és még egy vonást, és ismét egy vonást, hány vonás ez: 111? három (Három) — tartsatok (Tartsatok) fel 3 ujjat (uját), 3 levelet könyve(i)-tekben“ stb.

Tagadhatatlan, hogy iskoláinkban a' számvetés' 's általában a' mathesis' nem vi-

rágzását csak azon száraz, lélekölő methodi-
cának kell tulajdonítani, melyet nagy hát-
ramaradásunkra sok tanító mind e' maiglan
követ; 's hogy, az első elemek' haszna nem
olly szembetűnő levén, más részről pedig az
eredmények' kicsinysége miatt is, csak az
előadás' élénksége 's mindennapi esetekre
való alkalmazása támaszthat itt némi érdeket
's figyelmet. Sz. a' tanítóknak szinte szájokba
rágja, milly kérdésekkel 's fordulatokkal kell-
jen a' gyermekkor' elméjét szüntelen moz-
gásban tartani — 's erre nézve a' tanítói pub-
licum' háláját igen is megérdemli. De ref.
csak akkor helyesli e' socratesi gondolat-
szülétszéget, miután t. i. az anyag didacti-
cai úton már közöltetett, mert, illy előleges
közlés nélkül, a' kikérdezés szintolly lehe-
tetlen, tehát czéltévesztő, mint nevetséges
is. E' tekintetben hiányos a' 7. lecke: „Gyer-
mekeim! mennyi ez: 1? egy (Egy), (.) jól
(Jól) mondottatok; de ezen 1 mellé balfelül
ismét 1 (et) irok: 11 (.) mit gondoltok, meny-
nyit ér ez a' második 1-es, talán ez is 1?
nem (Nem,) édes gyermekeim! ez, mivel a'
második helyen áll, egyszer tizet jelent. —
Most még egy 1(et) irok melléje, tesz-e ez a'
harmadik 1-es is annyit? mond (Mond) meg
(.) Péter! úgy-e (Úgy-e) nem, hanem ez (.)
százat jelent, mivel a' harmadik helyen áll.
No lássátok, valahányszor az első helyen
1-es áll, az mindenkor 1-et jelent, ha kettős
áll (.) tesz kettőt, ha 3-as áll (.) tesz hár-
mat stb. — Ha a' második helyen 1-es áll
(.) tesz egyszer tizet, ha 2-ös áll (.) tesz két-
szer tizet avagy huszat, ha 3-as áll, három-
szor tizet avagy harminczat stb. — Ha a'
harmadik helyen 1-es áll, az jelent egy szá-
zat, ha 2-ös áll, két százat, ha 8-as (.) nyolcz
százat stb. — Ezt addig kell a' gyermekek-
kel visszánozni (sic! e' helyett: ismételni),
míg jól nem tudják.“ — Furcsa! Legitt, hol
közönséges számvetésünk' fő gyökere, a'
bámulatos egyszerűségű tizes rendszer, fe-
nekszik, legitt sz. igen könnyeden veszi a'
dolgot. Nem, édes gyermekeim! úgymond,
ez a' második 1-es, mivel a' második helyen
áll, egyszer tizet jelent. Tehát azért jelent-e
tizet, mert a' második helyen áll? Nem
mondható-e szintűgy a' római tanító: ez a'
második 1-es, ámbár a' második helyen áll,
csak egyet jelent — 's nem mondhatja-e va-
lamelly chinai praeceptor maiglan is: No,

édes gyermekeim! ez a' második 1-es, mi-
vel a' második helyen áll, kettőt jelent? Hol
itt az okfő? mert ha a' dolog magában vilá-
gos, vagyis inkább, ha szükségképen úgy
volna, más nemzeteknél eltérésekre nem ta-
lálnánk. A' dolog tulajdonképen így áll: A'
számok' fogalmai általánosak, mert termé-
szetünknel fogva, melly térben 's időben e-
gyedeket vesz észre, szükségesek is. A' szá-
mok' jegyei ellenben, mint minden mestersé-
ges jegyek, kénylegesek 's ennél fogva min-
den külön számnak külön jegyet is adhat-
nánk, úgy mint a' chinai, mondják, az egyes
szavak' kitételében tesz. De minthogy, a'
dolog' természeténél fogva, a' nagyobbik
szám a' kisebbiket foglalja magában, más
felül az is világos, miképen nagyobb számo-
kat kisebbek által is tehetni ki, mi kivált
akkor vezet tetemesb rövidségekre, midőn a'
nagyobb a' kisebbik' valamelly sokszorosa 's
a' tételek' gyakorságát a' hely mutatja. Illy,
valóban bámulatra méltó, fogással él a' chi-
nai, midőn a' helynek kettőztető erőt tulaj-
donít; illy fogással élünk mi is tíz-
szerezhető rendszerünkkel. A' fogás
pedig, mint e' kis lehozásból láthatni, csu-
pán kényleges. Nem azért jelent tehát tizet,
mert a' második helyen áll, hanem akar-
juk, hogy a' kérdéses esetben annyit jelent-
sen. A' 7. lecke talán illy alakú lehetne:
Gyermekeim! a' legközelebbi leczkében elő-
adtam a' kilencz egyszerű számjegyet. Igen
jól tudjátok, hogy az ember kilencznél to-
vább is számlálhat, hiszen hányszor számlál-
tunk mi tovább — 's kell, hogy az ember
tovább számlálhasson, mert sok olyan egyen-
lő tárgy van, mi többször, néha igen sok-
kal többször fordul elő, mint csak kilenczszor.
Itt a' faluban, péld., úgy-e több ház van, mint
kilencz? Azután, mikor az iskolából a' temp-
lomba mentek, úgy-e több lépést kell tenne-
tek, könyveitekben is több a' lap? Hiszen ti
magatok is többben vagytok úgy-e? — No lá-
sátok, ha minden számnak külön jegye vol-
na, akkor az embernek igen sok jegyet kel-
lene tanulnia, valamint akkor is, ha minden
lehető számnak külön neve volna, mert ek-
kor is igen, igen sok nevet kellene tanulni,
mint már a' múlt leczkében mondtam (Ezt
sz. nem mondtotta). De segítettek magokon
az emberek, mi leginkább a' tanuló ifjuság-
nak nagy könnyebbségére van, a' ti köny-

nyebbségekre, halljátok, fiaim!? Valamint az ember kilencz után egy tizedt mond, 's azután csak hozzá teszi az egyet, kettőt, hármat stb., mi által tizenegy, tizenkettő, tizenhárom stb. ered; úgy a' számírásban is, könnyebbség' okáért, az ember az egy tizedt avval teszi ki, hogy az egyet jobbról balfelé a' második helyre teszi, az első helyre pedig a' semmi' jegyét, ezt: 0, mert különben nem tudná, hogy az 1 a' második helyen áll. Midőn ellenben tizenegy, tizenkettőt, stb. akar írni, akkor a' semmi' jegye fölösleges stb. stb. Ebből látjátok, fiaim! hogy a' második helynek mi tízszerezhető tulajdonságot adunk, 's ha már most következetesek akarunk lenni, akkor a' kétszer, háromszor stb. tizedt, azaz: huszat, harminczat stb. is a' szerint 2-vel, 3-mal stb., de a' második helyen, kell jegyeznünk, stb. stb.

A' sz.' nyelvről 's orthographiájáról ref. nem is szól. Ez irtózat, mit az olvasó már az idézett néhány helyből is sejdíthet. Ref. nem kedvelője a' philologiai szörszálhasogatásoknak; azt azonban el nem hallgathatja, hogy épen illy elemi könyvekben jogosított követelőjének tartja magát a' lehető legnagyobb szabotosságnak. Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu. Tudom, mindnyájan nem lehetünk nyelvtudósok, nem is arról van itt szó, de a' közönséges nyelv szokást, jobb 's gondosabb íróink' munkáiból elvonva, mégis mindnyájan tudhatjuk. 'S ha még sem tudhatjuk, miért nem kérünk meg ügyesebbeket, hogy kézíratainkat átnézzék, javíttassák? 'S e' leczke nem csak szerzőnek szól.

12.

Gazdaságtudomány.

94. *Gazdasági tudósítások, kiadja a' Gazdasági Egyesület. Bizottsági ügyelés alatt szerkeszti Kacskovics Lajos. Második évi folyamata' Iső füzet. Pesten, Trattner-Károlyé' betűivel, 1838. 93 l. füzet postapap. 30, velinen 40 kr. cp.*

Mielőtt ezen örömmel vett füzetnek, ismertetésül, rövid foglalatát adnánk, abbéli ohajtásunkat vagyunk kénytelenek nyilvánítani: adná a' nagyon tisztelt egyesület e' becses közléseit meghatározott időben, vagy minden hónap' végén, vagy évnegyedenként könyvárosi úton. A' bizonyos után sokkal könnyebb a' várakozás, 's éldelete húzamosban gyönyörködtető, mint a' meglepő bizony-

tané. — Szétküldhetés' tekintetéből, a' pesti négy orsz. vásár talán legcélszerűbb lenne az évnegyedi kiadásra. — E' most is meglepően megjelent füzet két részre oszlik, értekezések és értesítő cím alatt. Az elsőben egy tagosztályt megelőző munkalat iránti javaslat közöltetik legelő, Zsarolányi Márton Ferencztől, melly szerint a' tagosztályzandó határ' szántóföldein, rétein 's legelőin összegyűlni szokott vizek' egybekötése, 's a' határ' leglapályosabb részeire árkok általi lecsapolása ajánltatik, 's erre nézve az e' részben elég tapasztalásu hánsági értekező célszerű módokat javasol. — A' második cikkelyben a' kereskedési növények' mivélésében gyűjtött tapasztalások közöltetnek, mellyek e' tárgyban a' hohenheimi gazdasági próbamezőn húsz növényen tétettek. A' „festőfüvek“ (mert színnövény talán minden növény, mellynek színe van) között leiratik a' csülleng (itt a' nagy csüllengből Katona Dénes által készített gyönyörű indigószín festékről tudandókat legalább jegyzésben közleni jó lett volna; I. Athen. 1837. I. 191—2 l. és II. 464. sz.), korbácsfü 's vadsáfrány mivélése, tiszta jövedelmeikkel 's hasznokkal együtt; a' fűszernövények közül az ánizs, kömény, olaszkapor, koriandrom, mustár; az olajnövényekből: mák, olajretek, mocsárvirág 's napraforgó; a' takarmányfüvekből: murek, csicsóka, pasztinák; 's végre a' különféle használatu növények közül a' kátang, kávébab, takácsmácsonya, szappanfü és bakszarv említetnek meg, 's ajánltatnak mivélés végett. — Harmadik helyen áll Török Jánosnak igen érdekes értekezés 'répacukor és még valami' cím alatt. Miután az értekező megmutatja, hogy a' mezei gazdaság olly terjedelemre 's tökélyesedésre hágott, hogy az élelmi természetények' mennyisége már középszerű terméskor is felülmulja a' mindennapi szükségét, 's a' fölösleg' kelete és fogyasztása csak a' legolcsóbb 's a' természetesi költségeket silányan jutalmazó ár által eszközölthetetik: e' szomorú tapasztalást bizonyos intésül kívánja tekintetni, hogy gazdálkodásunk' eddigi rendszerében valami sarkalatos változtatás szükséges. El kell t. i. hárítanunk, úgy mond, azon akadályt, melly a' földmivélés' emelkedését és szaporább kamatolását hazánkban gátolja; melly végre, mostani helyzetünkben, a' leg-

jobb eszköz olly czikkelyek' termesztése, melyeket mi eddig, akár természeti, akár gyártott alakban a' külföldről vettünk, miket azonban, saját földjeinken is előállíthatunk, habár több értelem 's erő kívántatik is hozzá. Illyen czikkely nálunk a' cukorrépa, melynek termesztése és cukorra gyártása mind földmívelési, mind statusgazdasági tekintetben a' legmelegebb részvétet és figyelmet érdemli. Állítása' vizsgálatába bocsátkozván itt az értekező, részletes felszámítás után, egy 1600 □ öles hold jóféle buzaföld' tiszta jövedelmét 47 forintra teszi, 's ezzel szemközt állítja az ugyanazon egy hold czélszerűen munkált földön termő cukorrépának 268 fr. 16 kr. tiszta jövedelmét, még pedig úgy, hogy egy hold földön csak 160 mázsa cukorrépa' termését veszi fel, a' midőn Sopron' táján a' mult évben 400 mázsa is termett egy holdon. Előadván ezután az eszterházi cukorgyár' költségeit (35,527 for. 48 kr.), mellyben 150 nap alatt 30 ezer mázsa répa gyártaték fel, a' kereskedési növények' termesztésére is buzdítja a' mezei gazdákat, a' dögmirigyként ragadó pálinkafőzés' dühe ellen pedig emberbarátiilag kikel, 's cukorgyártás iránti véleményét így fejezi be: „Egyéb gazdasági ágak között a' fő méltánylást minden tekintetben a' cukorgyárok érdemlik meg, nemcsak azért, mivel ezek a' tulajdonosnak állandó, az idő' változástól egészen független 's minden egyéb iparág' hasznait messze felülmúló jövedelmet nyújtanak; hanem azon statusgazdasági szempontból is, mert egyszersmind a' szorgalomnak tágas tért, 's a' munkának és keresetnek új kútforrást nyújtanak, a' természetmennyek' becsét emelik, 's ez által a' lomha 'more patrio' földmívelés rendszerezését valahára eszközlik; — a' honi kereskedésnek új táplálékot adnak, 's azon tőkesummákat, vagy gyümölcsstelenül a' ládák' fenekén heverték, vagy csak a' külföldet gazdagíták, a' hon' gyarapodására keringésbe hozzák; — 's végre: hazánk' egyik ártatlan 's nélkülözhetlen fogyasztási czikkelyét a' tömérdek vám' megkímélésével 's leszállított áron fedezik.“

Az értesítő részben a' Szathmár vmegyei gazdasági egyesületnek a' pestihez írt levele közöltetik, mellyben az, keletkezéséről tesz jelentést, felszólítván a' pesti egyesületet, hogy ez őt hasznos hatásának rendszeré-

vel megismertetni 's útmutatásával célhoz jutását elősegíteni' sziveskedjék. Ki az egyesületek' eszméjét felfogta, nem lehet azoknak hazánkban is keletkezésén nem örülnie: de közvetlenül érziünk egyszersmind halát Az iránt is, ki első adott nálunk ösztönt azoknak létesítésére. — Közli továbbá az értesítő a' pesti gazdasági egyesület' örökitéseül tett újabb alapítványokat, 's a' pénztár' állapotját, mi szerint mult 1837-diki bevétel 2541 arany, 15,985 peng. for. 's 36 $\frac{1}{2}$ kr. — a' kiadás 2435 ar. 10,685 for. 1 kr. — Említetik itt a' tavali állatmutatás is, a' nemzeti lóiskolára tett ajánlásokkal együtt; továbbá: 'vegyes' cím alatt a' Pesten felállítandó gyapjúgyár'ra aláírás, és némelly gazdasági javaslatok, jelesül: a' skóciai gyeptőzek- v. turfamívelés, elegytrágya-készítés, a' só' hasznai a' mezei gazdaságban, marhavér mint trágya, zöld takarmány-etetés' hasznai, szénaszárítás, tők' használása, hüvelyes-vetemények' férgéktől megmentése, loabrák, egyszerű módja a' hizlalásnak, bárányhizlalás, gyümölcsfákat hernyók ellen mentő szer, gyümölcsfák' nevelése magról st. eff. — Toldalécul 'gazdasági literatúra' címmel Schams' jeles folyóiratát ismertetvén K., leírja egyszersmind a' németországi mezei gazdáknak 1837-diki drezdai gyűlését. — Ohajtjuk, hogy e' sokféle hasznos tárgy és mégis csekély áru folyóiratnak minél több olvasói keletkezzenek *).

26.

Encyclopaediai munka.

95. Tudományos Gyűjtemény 1837. stb.

(Folytatás.)

Psychologia.

9. Az öntudatról és annak viszonyairól n' testi élethez. Hartmann után L. I. X. 66—76.

Hartmannak, a' jeles philosophus és orvosnak munkái a' német philosophiai literatúra' azon kevesei közé tartoznak, mellyek műszavaktól nem duzzadnak 's érthető világos nyelven irattak. Mint belátó physiolog, kivált lelkünk' viszonyát a' testhez tevé vizs-

*) Szerezhető Pesten t. Kacskovics Lajos szerkesztő urnál, vagy Eggenberger Józ. és fia' könyvkereskedésében, — vidékeken, mind e' füzetet, mind az eddig kijöttet megrendelhetni minden hiteles könyvárosnál.

gálódásainak tárgyává, 's érdeme abban áll, hogy szellemi életünk' függetlenségét anyagi organismusunktól világosan kimutató. Ezen értekezés' feladása sem más mint öntudatunk' önállóságát, 's kivált függetlenségét az idegrendszerből, bebizonyítani. A' fordítás olvasható, ámbár helyenként azon nyelvbéli hátramaradást érezteti, mely a' Tud. Gyűjt. dolgozóit rendszerint bélyegzi.

10. *A' sympathiáról. Névtelenül. VII. 109 — 113.*

Vannak emberek, kik annál többet hisznek, mennél kevesebbet értenek, 's ennél fogva különös mysticus vonzódást érzenek azon tárgyakhoz, melyek eddig fel nem világosítottak, vagy általában az emberi megfogáson túl vannak. A' sympathia az első közzé látszik tartozni. Értekezünk felőle következő, a' rejtvényes tárgyat elég ügyetlenül magyarázó határozatot adja. „A' sympathia rokon érzelem, vagy (a' mennyiben a' lélektelen dolgokra is kiterjesztetik) szabadabban 's talán helyesebben fordítva, kölcsönös vonzódás alatt, értjük minden egyes valónak (ens, Wesen) a' többekkel való szorosabb összefüggését, mely az ezen összefüggésbe hozott tárgy' érzésében való közvetlen észrevétel által, vagy a' vizsgálódásokban és kölcsönös hatásokban ismertetik meg, a' nélkül, hogy ezen kölcsönös közlekedésnek közelebbi okát, mely által tudnillik az eszközöztetik, mind ez ideig kimagyarázhattuk volna.“ Hogy lehet a' sympathia, lélektelen dolgokra kiterjesztve, rokon érzelem vagy kölcsönös vonzódás? 'S ha ezen titkos vonzódásnak okát eddig ki nem magyarázhattuk, mi jóra roszra használhatjuk azt? A' gyógyításra! Meg nem magyarázott dolgot olly ügyben, hol legszentebb kincseink, egészségünk 's életünk forog kérdésben? Úgy de nevetséges dolog volna — mond értekezünk — titkos erők' lételet tagadni csak azért, mivel nincsenek egészen hatalmunkban, 's hatásaikat, okozatjaikat nem tudjuk kimagyarázni. Mely törpének és nyomorútnak látszik azon bölcselkedő, ki gyalgó eszével a' végtelennek, a' megfoghatatlannak határán állván, minden felül csodákkal látja magát körülvéve, 's a' csodálatat mégis mérszen tagadja.“ Nem tagadjuk azt, édesem, nem; de nem is használhatjuk sem elméleti-

leg, sem gyakorlatilag; mert okos ember meggyőződéseit és cselekedeteit csak világosan belátott okoknál fogva határozza, 's ezért a' titkos erőkkeli foglalkodást, a' mysticai érzeményeket 's homályt, kuruzslóknak, alchymistáknak, beteges idegűeknek 's denevéreknek engedi át. Értekezünk maga megvallja indítványa' végén: hogy az itt ajánlott szertől csak akkor várhatni igazán nagy hasznót „ha azt orvosaink vizsgálatjuk' tárgyává teendik 's felvilágosítják.“ Elhiszszük! De addig úgy látszik, indítványa még kissé időelőtti.

11. *Értekezés a' lélek' különböző tehetségeiről és azoknak a' alapjairól. Névtelenül. XII. 84—102.*

Világos előadásu értekezés, melynek némelly helyei Hartmannak az emberi szellemről írt munkájára emlékeztetnek, mit azonban hamarjában ki nem mutathatunk, mivel szegény Hartmannunk a' Duna' árjától elsodortatván, eddig, több pesti könyvtársaival együtt alkalmasint a' Fekete-tengerben fuldokol. Akármint legyen azonban a' dolog, értekezésben mely „a' lélek' különböző tehetségeiről“ szól, a' magyarázatoknak lelkünk' tehetségei' teljes osztályozására kellett vala alapúlniok, belső, három rendű, u.m. gondolkodási, érzeményi 's akarat munkásságunk szerint; mert csak így nyerhetne volna az olvasó belső szellemi életünk' teljes áttekintetét. **Al-Kendi.**

96. Nevelés és oktatás.

12. *A' jelenkor' oktatási rendszerének hasznairól és káiról. VIII. 90—99.*

13. *Az iskolák' szentségéről. XII. 65—71. Mind kettőt Herderből Perlaky S.*

Két rövid, de szellemdús értekezés. Az elsőben Herder szerencsét kíván korunknak, hogy a' tudományok' haladtával most már jobb természettudományt, historiát, földleírást stb. bírván mint ezelőtt, 's a' javulás a' tanítás' módszereire is kiterjedvén, a' nevéndékek jobban taníthatnak. Megkímélteve a' héjától, inkább a' tudományok' magvát éldelik. De más oldalról a' túlvitt könnyítésben is veszedelmet lát. Komoly dolgok gyermekes alakban könnyen gyermekességekké válnak, 's az így korán szellemre nézve elkényeztetett gyermek, fáradalmas tárgyakkal komoly foglalkodásra alkalmatlanná tétetik. Valóban az elkényeztetést ártalmasnak tart-

juk testiinkre nézve, 's nem válnék-e az gondolkodásra, érzeményre 's akaratra is azzá? E' módon bizonyosan csak regény-olvasókat, érzelő lelkeket 's ön uralkodással nem bíró ifjakat nevelendünk.

Második értekezésében Herder az iskolából kiutasítani javasol mindent, mi megvetésre méltó, hogy a' gyermek egyedül az igazat, szépet, jót, szemlélje, egyedül azzal foglalkodjék. Itt, úgy hiszszük, a' nevelés egyik fő elve van kijelölve: Távoztass nevéndékedtől minden rosszat, s szoktasd minden jóra. A' szoktatásban áll a' nevelés' fő ereje.

14. *Nevelési elvek. Wargha Jánostól. X. 42—60.*

Wargha János prof., nevelési elveit ezen értekezésen kívül egy külön, az academia által jutalomra méltatott munkában fejté ki, bővebben mint itt, 's minekutána e' munkát a' maga idejében e' lapok a' tisztelt közönség elébe vezették, ismétlést kerülvén, nem marad más mondani valónk, mint azon való örömünk' kifejezése, mellyet mindannyiszor érziünk, valahányszor olly tudományos 's rendszeres főt, mint értekezőnk, Hegel' homályos és üres légkörein kívül, olly közhasznu tudománnyal, mint a' nevelés, foglalkodni látunk. Hegel' philosophiája reá szoktathatta ugyan a' tudománnyal komoly foglalkodásra 's gondolatai' rendszeres elrendelésére: de józan világos nézetét elősegítette-e, 's használt-e jó izletű, világos és folyamatos előadás' tekintetében? ez olly kérdés, mellyre mi kénytelenek vagyunk tagadó választ adnunk.

15. *A' süket 's némák' oktatásáról. Nagy Leopold kegyes iskolákbeli pap 's e' kir. intézet' igazgatójától. VIII. 73—84.*

Érdekes tudósítás a' siketnémák' ez intézetbeni felvétele' módjáról, olvasásban, írásban, számvetésben és vallásban, magyar és német nyelven, mellyhez egy javaslat mellékeltek, mi szerint ezen intézet olly terjedelmet nyerhetne, hogy minden, a' magyar korona alatt születendő siketnémák' felvételére alkalmatossá válhassék. 'S itt letehetnők tollunkat, ha azt e' tudósítás' egy helye függőben nem tartaná. „A' nevéndékek, szünteleni gyakorlás által — mond szerző a' 76. lapon — annyira mennek a' nyelvtudományban, hogy nem csak másoknak írásban tett

gondolatit, szándékát 's akaratját, hanem a' könyveket is — kivévén az új magyarokét — megértik.“ A' közvetétel különös, mert a' literaturai nyelv minden nemzetnél különbözik a' piaczi beszédétől, és csak amabban iratnak könyvek, legalább tanulságosak. Ha tehát az igazgató úr nevéndékeit a' literaturá' jótéteményeiben részesültetni akarja, reméljük, oktatásai nyelvünk' haladásával egyenlő lépést tartandnak.

16. *A' Gazdaság Tanító Intézet kinevezéseiről. (sic!) Mándi Márton István gazdatisztól. IX. 83—110.*

Ezen, tárgyhöz elég ügyetlenül választott cím alatt, értekező egy országos gazdasági intézet' felállítását hozza javaslatba, melly az ország' felszólítására, köz adakozások által volna valósítandó, összeköttetésben egy nagy, minden gazdasági eszközökkel ellátott, a' nevéndékek' gyakorlati kimivelésére szolgáló jósággal. Célja gazdasági tanítók', gazdatisztek' 's magányos gazdák' mívelése. A' tanítás magyar nyelven lenne tartandó, 's e' végett a' még eddig hibázó kézikönyvek a' kinevezendő tanítóktól eleve készítenők. Hogy pedig a' már kiképzett gazdatisztek hivatal nélkül ne maradjanak, az uraságok kötelesek lennének gazdatiszteiket ezen intézethöz venni, mellynek igazgatósága ezeket egyszersmind uraik' önkénye és zsarnoksága ellen védené, és szükség' esetében elégtételt is eszközzene stb.

E' javaslat egy kissé Plato' respublicájára emlékeztet. Értekezőnek az emberiség 's különösen honfiai iránti bizodalma szerfelett erős lábon áll, ha azt hiszi hogy azok, bár országos felszólításra is, ezen intézet' felállítására, azonnal 's kivétel nélkül adakoznának. Hasonló ehhez alapintézete a' kézikönyvek' azonnali elkészíthetése körül, 's vajjon melly uraság tűrne illy beavatkozást magányos dolgoiba? mellyik engedné magát lekötteni, 's ismerné el egy intézet' igazgatóságát bíróságnak ön maga felett?

Semmi sem könnyebb idealis tervek' koholásánál. Egy pár felületes fogalom a' dologról, a' körülmények' nem ismerése 's — íme a' javaslat azonnal kész, 's annál hamarabb és biztosabban, minél nagyobb a' kérdéses tárgy' helyzete körüli tudatlanságunk; mert így valószínűsítése akadályait annál kevésbé vehetjük észre. Illy javaslatok tudnivalóképen hiába

való szó-, tinta- és papiros-pazarlások. Ellenben semmi sem nehezebb egy igazán practicus terv' készítésénél. Szerzőjének nem csak a' tárgyról teljes és alapos ismereteket kell birnia, hanem különösen a' dolgok' állását 's minden viszonyait részletesen tudnia; mert szemügyre kell vennie a' legközelebbi szükségét 's rajta segíteni, mivel egyedül ezen remény eszközölheti terve' valóságát. Iszonyodom azoktól, kik mindenben csak a' réginél akarnak maradni, mivel ezen veszteglés kirekeszt minden javulást, minden tökéletesedést; de nem kevésbbé irtózom azon mindig kész idealis tervkovácsoktól, azon boldogtalan világ-boldogítóktól, kik a' körülményeket fontolóra sem vevén mindenütt a' tiszta ideált akarják valósítani, 's a' dolog' lehetőségét nem méltatva, mindig a' boldogság' maximuma után törekednek, mint ha a' mennyország huszonnégy óra alatt szegény ügyefogyott hazánk' határai közzé le volna szállítható.

Nem szándékunk a' mondottakat értekezésre egész terjedelemben alkalmazni. Dolgozata némelly tekintetet érdemlő oldalakkal is bír, sőt helyenként mulatságos, kivált hol a' gazdatiszteknek uraságaikkal való bajait emlegeti. A' literatura mindazáltal nem az értekező' dolga, 's nézetköre kissé szűk. Hogy kívánhatja p. o. a' magyar tudós társaságtól, hogy „a' falusi iskolák' siralmas állapotját tekintve, azokat mind a' két magyar hazában nevelt tanítókkal betöltse”? Hiszen célja annak egészen más, 's vajjon mit ért a' „nemzetiség” szava alatt, midőn illyesmit ír: „Úgy gondolom, hogy a' gazdatisztek általános nevelésekkel 's tanításokkal nem csak egyes személyekre hanem az egész nemzetiségre 's így az egész státusra háramlana a' haszon, következőleg a' fent érintett akadályokat is nem egyes személyeknek, hanem általában az egész nemzetiségnek vagyis státuskormányának kell legyőzni 's végképen megszüntetni.”

104.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

97. *Sinónimos de la lengua castellana por D. I. March. Barcelona, 1834. Antonio y Francisco Oliva. 201 l. 12r.*

Méltán vethetni a' spanyoloknak szemök-

re hogy derék nyelvők iránt igen gondatlanok: ha sok századon által keveset tettek nyelvők' szabályainak és helyesírásának meghatározására, ha az illy nemű kísértés 1771-ben a' madridi academia' gondjához volt tartozni kénytelen, de újabb kiadásiban is sokkal gyengébb Salvá nyelvtanánál (az eredeti kiadás Paris, Libr. Hispano-Amer. 1830); mint leheté mélyebb benézéseket várni a' nyelv' szellemébe? Mig Franciaországban már a' 18. század' kezdetén megjelentek Girard' jeles Synonymes-jai, azon munka, mellyről Blair így szól 1783-ban megjelent Lectures-eiben: „igen kívánatos volna, hogy nyelvünk' számára is illy munka készítenék 's hasonló izlés és criticával hajtathatnék végre”; — addig Spanyolország nem kapott synonymicáról előbb munkát mint 1789-ben, Huerta J. L-től, ki akkor Bécsben élt (1811-ben a' 3-dik kiadás jött ki 2 köt. Valenciában), később egy hasonlót Jonamától.

March' könyvecskéje, mint a' szerző megemlíti, kiegészítőül szolgál az előbb nevezett, értelemrokonságot tárgyazó két könyvnek. Törekvése szintollyan dicséretes, mint kivitele; Huerta és Jonama világos rövidséggel adtak tiszta nézeteket, 's ha azokat írók' mondásai 's helyeivel nem tanúsították is, de tulajdon csinált mondáskákkal igen jól magyarázták; March is ezen módot követve hasonlólag 450 szavat taglala szét és határozza meg közelebről.

2.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

98. — Naumann János Fridrik, a' híres német ornitholog 's szerzője ezen, már nyolcz kötetre menő munkának: Naturgeschichte der Vögel Deutschlands; sok délszaki madarakat hazájokban, 's szabad állapotban még nem tehetvén észrevételei' tárgyaul, 1835. kapott a' kedvező alkalmon egy vadász barátjával Magyarország' megjárására, mi, noha nem a' költés' idején, hanem auguszt- és szeptemberben történhetett csak meg, még is szép eredményeket gyűjtött, miknek előadását a' madártan' baráti Wiegmannál lehetik meg (Archiv f. Naturgeschichte. 3-ter Jahrg. 1-tes Heft. Berlin, 1837) „Ornithologische Reise nach und durch Ungarn” czim alatt. Említést tévén D. Frivaldszky Imre' „rendkívül jeles rovar-gyűjteményéről”, méltányolja a' szinte D. Frivaldszky által a' Balkány' vidékén nagy költséggel eszközölt természettudományi utat is, 's ennek eredményeiről adott némelly közlésekkel rekeszti be hazai természet-búvárinkra nézve nagy érdekű értekezést.

71.

99. — Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel elkészült: Szívhangok Tóth Lőrincztől. 16r. 224. l. Pompás kiadás, congreveféle borítékba fűzve előfizetési ára 1 ft. cp.

Pesten Trattner-Károlyi' műhelyében elkészültek: 1. A' különös orvosi nyavalya- és gyógyítástudomány' alapvonatai (a' különös orvosi pathologia és therapia). Készítette és kiadta Gebhardt Xaver Ferencz, orvos dr., prof. stb. n. 8r. 797 lap. Ára kötetlenül 4 ft. cp. (az 1-sőé 3 ft. cp. — 2. Szliács. Irta orvosok és betegek' számára Czilchert Róbert, orvos doctor. n. 12r. XII és 159 l. kemény táblában 1 ft. cp. 3. Malvina. Regények' könyve. Kiadta Kazinczy Gábor. Első kötet: Ezerégy óranegyed. I. 12-edrétben XII és 132 l. fűzve 40 kr. cp.

Landerernél elkészült Lemouton' Népi könyvtárának (l. Figy. 12 és 13. sz.) második füzeté: a' vallástudomány. Már itt a' nyelv tisztább, hibátlan 's népszerű; csak azt kell észre vennünk, hogy tartalma nem a' vallástudomány, hanem: ótestamentumbeli szent történetek, mi egészen más. E' füzet' ára is csak 12 kr., noha 65 lapra terjed.

Szegedről érkezett: Horváth Cyrill' színművei. Első kötet: Kuthen kún király, szomorujáték öt felvonásban. Szegeden, Grün János' tulajdona. n. 12r. 158 l. fűzve 1 ft. 20 k. cp.

Erdélyből: Nyelvészeti pör. Még egy szó tán idején is túl. Z. i. K. J. nyomt. N. Enyeden, 1838. 24r. 72 l. kemény táblában 20 kr.

Tarczy Lajos prof. természettanjának második kötete, mely hallgatói' kedvéért nyomtatott hamarébb az elsőnél, elhagyta a' sajtót. A' két kötet' bolti ára, számos ábrázolatokkal, fűzve 3 ft. 40 kr. cp. Az első kötet legkésőbb novemberi vásárra hirdettetik. A' szerzőnél Pápan ára ezen túl is csak 3 ft. cp.

— A' kolozsvári kir. lyceum' könyvnyomó-műhelye tekintetbe vévén, hogy Erdélynek mind eddig nincsen még évkönyve, mely a' miveltebb osztályok' szükségeinek is megfeleljen, 's mily-lyent Magyarország nagyobb kisebb becsüt a' Vándor, Vezér, 's Házi barátban bir (l. a' Figy. folyó feléve' 47—50. szel.), egy olyannak kiadását határozta el „Erdélyi házi segéd“ czim alatt. Szerkesztőség: Brassai Sámuel, hist. prof. m. acad. tagja; Gyergyai Ferencz; kolozsvári tanácsbeli; Hornyai Ambrus, math. prof. 's a' csillagtorony' előjárója, Lakatos Márton hist. prof.; Sebestyén Gergely törv. prof., és Szabó József orv. doctor. Tartalma: kalendárium 's rokon tárgyak; égtudományi magyarázatok 's egy rövid népszerű astronomia (Hornyai); beszélyek (Lakatos); geographiai és statistikai adatok a' két hazáról (Gyergyai); versezetek (Lakatos); 1837-ki történetek (Gyergyai); mesék (Lakatos); törvé-

nyes dolgok (Sebestyén); anekdoták (Lakatos); természet- 's orvostud. tárgyak (Szabó); gazdaság, technologia (Brassai); kereskedési tárgyak; névkönyv (Gyergyai); postaügy; pénz' dolga (Brassai). Az egész 4-rétben 20—25 ivre fog terjedni, 's ara, kemény táblában csak 40 kr. cp., lesz; a' gyűjtők a' tizedik példányt kapják. Töb-eket a' szerkesztők közül még nem ismerünk közelebből, de látjuk, hogy többnyire osztályok' férfiai; 's minekutána a' tárgyak is osztályonként vannak kiosztva: teljes joggal várhatjuk, hogy a' munka az eddig megjelent hason irányu-akkal szerencsésen fog versenezni.

— Idegen nyelvű jelenések. Pesten, Hartlebennél: Des ungarischen Bauers früher und gegenwärtiger Zustand, nebst einer Darstellung der Folgen und Wirkungen desselben. Von J. N. Preyer, ungr. Reichs u. Gerichts-Advocaten. 8r. 167 l. Ára 1 ft. cp. (Új ezim-mel ugyan az, mi harmad éve Temesvárat-t jelent meg).

Budán, az egy. bet. Titi Molnár benedictini pannoni stb. Institutiones religionis christiano-catholicae, usibus praelectionum academicarum accommodatae. Pars I. 1836. Pars II. 1837. n. 8r.

Pécsett, a' püsp. lyceum bet. 1) Historia naturalis generalis. Conscrip-ta per Casparum Schneider, dioecesis quinque-ecclesiensis presbyterum, AA. LL. et phil. D. Physicae, hist. nat. gen. et oecon. rur. prof. stb. 1836. n. 8r. 136 l. — 2) Tagebuch gefeyerter Helden und wichtiger kriegischer Ereignisse der neuesten Zeit nebst entsprechenden Aphorismen. Seinen Waffenbrüdern geweiht von J. N. v. Szöllösy, k. k. oest. pens. Rittmeister. 1837. n. 8r. 496 l. — 3) Grundrisz der allgemeinen Handelswissenschaft; zum Behufe der Lehrgönglinge der fünfkirchner Handels-Lehranstalt. 1838. 8r. 108 l.

Egyveleg.

100. — Berlini prof. Gans Edvard az utóbbi félszázad' történeteiről tartott leczkeit sajtó alá készíti.

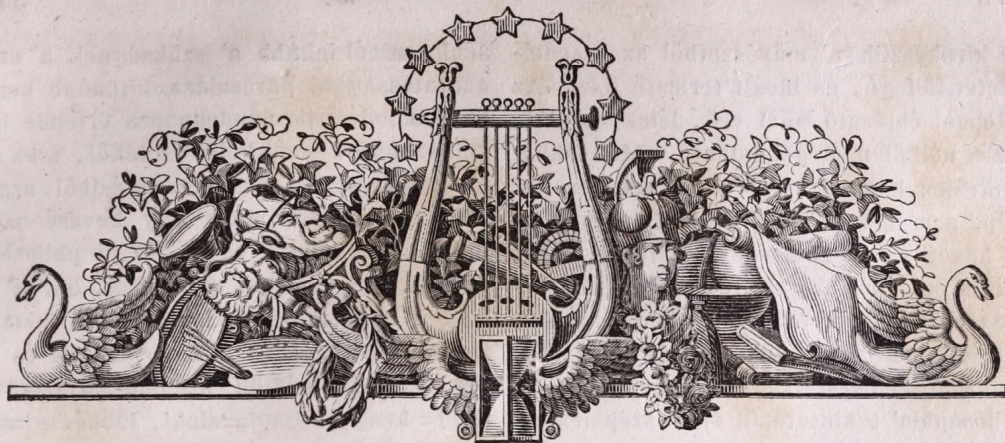
— Raumer Fridrik Europa' historiáját írja a' hetévü háborutól az amerikai háboru' végeig, főleg a' britt és francia birodalmi levéltárakban találtató források után.

— Julius, kit a' figyelmes közönség a' fog-'s fenyítő házak' jobb szerkezete körüli munkái-ról ismer, az éjszakamerikai erkölcsi állapotok' három évi önszemlélté' eredményeit fogja közölni.

— Hugo V. Notre-Dameja spanyolra fordí-tott. „Les voix intérieures“ czimű legújabb vers-gyűjteménye nem gerjeszti azon lelkesedést, mily-lyet régibb lyrai dolgozatai után várni lehete.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából. a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ara a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Velinpéldányok félénként két forinttal drágábbak. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 f 30 és postán 3 ft-on. Kiadó hivatal Pesten, Hatvani utca, 594. szám.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Junius' 12. 1838.

24. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Széptudomány. A' szépmesterségek alapvonatokban, Fejér Gy. (*War-ga János*). — Külföldi literatura. Természettudomány. Autenrieth: természet- és lélekélet. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Andalúzia' ügyében. (*Lugoss József*).

HAZAI LITERATURA.

Széptudomány.

101. A' szép-mesterségek alapvonatokban, philosophiai tekintetből, Irta Fejér György. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 1838. 8r. 50 l.

Gondolkozásunk, folytonos magára viszsza- és a' tárgyakba beható munkásság után közvetíti a' különböző tartalmu ismertet' fogalmait. Érzésünk magára és a' tárgyakra visszahatva szüli a' különböző fokú szép' fogalmát. Az érzés a' tárgyak' alakjára és magára viszonyulva, a' legelemibb szép' fogalmát, a' képezésit adja. A' képezés a' tárgyak' bel életére, 's magára hatva, a' bel-erői, az érzedelmi, az életés szép' fogalmára emel. A' képezés és élet egymást meghatva, közvetíti a' lelkesedési szép' fogalmát 1). A' gondolkodás és érzés egymás-

ra hatva, erényre lelkesítenek. Így lesz a' jó, az ismerés és érzés által meghatott erény; a' szép, az izlés és ismerés által közvetített lelkesedet; az igaz, éniünknek magára és a' tárgyakba beható gondolkodása által előállt ismeret. — Több fogalmak egymás közt viszonyítva eszméket alkotnak. Így a' szép' eszméje a' különböző szép' fogalmaiból emelkedik. Az egymásra visszahatás után csak egyezőleg (harmonice) maradt, 's összeolvadt szép' eszméi a' szép' ideálját=eszményét alkotják. — Ezen szépről gondolat' rövid szerkezetéből is kitűnik, hogy a' szép' eszméjére a' kultárgy' képzése, 's a' kultárgy' belső érzedelmi életének fölfogása kívántatik, hogy szabad ideállá emelkedjék. A' kultárgyaknak pusztán képezése könnyen az Aristoteles és Batteux' elveiknél hagyva, mellyek szerint a' szép nem egyéb mint a' természet' utánzása, avagy legfelebb is a' Bouterweck' elvére vezetne, melly szerint az a' természetteli versenyzésben áll. Láthatni, milly szűk elvei ezek a' szépnek, meny-

1) Kant' véleménye a' szépről: Das Schöne ist ohne Begriff, ohne Interesse, ohne Begriff der Vollkommenheit, az érzéstettség' föl nem fogásából eredt.

nyire kirekesztik a' művészetből az érzedelmi életet fölfogó, és ideált teremtő eszt. Az érzedelmet ébresztő művi erő, lélek és élet, képezés nélkül nem gondolható. Mellyekből következik, hogy a' szép' elve, sem nem a' külkép, sem nem a' kép' belső élete magokban; hanem az ezekből és ezek felett képet és életet magában foglaló teremtő ideál.

Szerző' szépművészetről alapvonatainak következő pontjai vannak. Rövid bevezetés gyanánt a' szépmesterségek' alapvonatai. Az új philosophia' tekintetéből I) A' szépmesterségekről közönségesen. II) A' szépmesterségekről különösen. 1) Az alkotó szépmesterségekről, a) képirásról, b) képfaragásról. 2) A' költő szépmesterségekről: a) muzsikai költészségről, b) szólási költészségről, c) lyricum költemény, d) epos, e) dráma, f) színházi költemény, g) szomorú játékok, h) operák.

A' bevezetésben szerző a' szépművészet' fejlődését a' szép' eszméjére nagyon bölcsen alapítja, de már a' szép' eszméjének belső érzésünkön gyökerezésében, rec. szerzővel az új philosophia' szerint, kezdet nem foghat, vagy legalább a' belső érzésnek ezen tekintetből bővebb fejtegetését várta volna, mert hogy van képezési szép, van belső, érzedelmi, életes szép, van ideáli szép, fentebb kimutattuk. De ezeknek egymásra hatások oly kölcsönös, hogy a' képezési szépben kell lenni életes és ideáli szépnek, az életesben képezésinek és ideálinak, az ideálban képezésinek és életesnek, ha szinte mindig az alapos szép' különös bélyegével is. Így ha szerző a' belső érzésen — mert ez egy nevezetes factora a' szépnek — az érzedelmi vagy életes szépet érti, legalább részint igaza van.

Azon pontban, hol szerző „a' szépmesterségekről közönségesen“ szól, a' szép' eszméjére nézve nagy hibába esik. Itt (58) a' szép' eszméjét „adattaknak es nem adhatóknak“ mondja, mintha az innata ideákat akar-ná ismét létre hozni. Hogy itt a' szerző a' szépművészi hajlamot értette, mind a' pont' címe, mind pedig ennek további fejtegetései, különösen 17. 18. 19. §-ok mutatják. De a' szépművészi hajlamot a' szép' eszméjével nem szabad fölcserélni. A' többi nézetek e' pontban a' címnek megfelelőleg helyesek, különösen új philosophiai nézetü a' 16. § ezen állítása: „a' szépmesteri művész annál jele-

sebb, minél inkább a' szükségnek a' szabad akaratossággal párosulása kitünőbb benne.“ Ezen mondásnak mindennapos értelme is, a' mű' szükségképeni belső életéből, 's ez által, ideálra ragadó szabad teremtésből származott. Talán sehol sincs oly kevésé megfelelő a' címnek, vagy „az új philosophia' tekintetének“ mint a' 30. §-ban, hol a' szép művek nézhetőkre és hallhatókra osztályoztatnak. Ez nem csak a' Krug' száraz és minden behatás nélküli szépmű-osztályozásánál (idő=hang, hézag=alaki, időhézag=mozgalmi) áll leebb; hanem ez valólag erőműves felosztás; mert a' látás és hallás, nem egyebek mint mechanicus érzékek. Hol van ezen felosztásban a' mű' iránt érdekes, és a' mű' által meghatott érzéstehetségünknek lépcsős fölfogása? hol lehet ezen felosztás után a' művi élet és ideál? de hol a' szerző által elvül fölvetett „belső érzésnek“ megfelelő következetesség is?

Én érzéstehetségünket 's ennek a' szépre vitt hatását gondolóra vévén, elosztanám a' szépműveket 1) képezési, 2) lelki, és 3) lelkesedett ideáliakra. A' képezésekhez rendezném: a) a' tulajdon alaki műveket, b) tagmozgalmiakat, c) a' képezési művek' ideálját, a' hangászatot, és ezeknek fajait. A' lelkiekhez számlálnám: a) a' költészetet, b) prosát, c) az ékes-előadást, és ezeknek fajait. Az ideáli művekhez rendezném az előbbieket, visszahatás által mind magában foglaló színészetet: a) a' költészi drámát, b) a' történeti drámát, és c) a' szépművek' tetőző ideálját, az operát, és mind ezeknek fajait. — „A' szépmesterségekről különösen“ szóló pont' osztályaiban, sok hasznos, és igaz eclecticus müleirási, és műtörténeti szabályokat ad szerző, csak hogy oly szépművészeti alapvonatokban, mellyek az új philosophia' után alkotják a' szépművészetet, igazán philosophiai rendszerü alkotást vártunk volna; mert az új philosophiai rendszer semmi hiányt, semmi hézagot nem hagy, 's a' művészet' egy fajtát sem hagyja érintetlen. Így, az alaki művészet' fajainál: rajzolat, metszészet, festészet, 's szobrászat, ki kell mutatni: a' képezési alak, mint fő bélyeg mellett, mi módon öntetnek el ezek élettől, 's mi módon emelkednek ideálra? A' tagmozgalom, a' képezés, és lelkesedés közt mi módon tartja meg az illedelmet? A' hangászat mint a' kül-

ső alakból kiemelkedett élet, mi mértékben hat vissza a' képezésre, 's emelkedik lelkesedésre? A' költészet mennyire tartozik viszsza a' képezésre, mennyi lelki hatást birni, 's mi ideálra tartozik törekedni? A' prosa az eleven képezés, és magas ideál közt mi lélekben tartozik állni? Az ékes előadás a' gondolatoknak mennyi képezést tartozik engedni, 's mi mértékben lelkesedést ébreszteni? A' színművek közt a' költészi drámában, mi viszonynyal legyen a' gondolat, a' képezésre ideál tekintetéből? A' történeti dráma mennyi gondolatot, és képezést fogad el, hogy lelkesítsen? Az opera, ideálját mi képezési, és lelki művek által alkotja, vagy mi módon lesz össz-szépművészeti egésszé? Ezek azok, miket szerző részint elhagyott, részint pedig szétszórva, különben valóban helyes szabályokba foglalva, említett.

Ha már a' szerző, és az általam mondottakat egymás közt viszonyítjuk, önkényt kijő, hogy a' munkában, helylyel sok jó, és igaz van, de nincsen az szoros, egymást közvetítő tudományos rendszerrel földolgozva, különösen pedig nincsen az új philosophia' szellemében, mert a' Hermes' philosophiája még eddig korszakot nem csinált, és aligha valaha csinálанд.

Ha éppen aestheticával nem lenne ügyünk; kétségkívül a' nyelv ügyében jegyzést tenni elmellőznénk, de viszonyulva a' széptudományra, azt sem mellőzhetjük el. A' nyelvnek, szintűgy mint más tárgyaknak, megvan a' képezési, lelki és ideáli szépsége. Igaz hogy a' vezető philosophiában nehéz a' nyelv' ideáli szépségét elérni, de azért erre törekedni kell. Szerző nyelvünkben még csak képezési szépségre sem tett szert, a' meny nyiben, egyes szavak' helyes írása, már a' szemnek a' nagy rész' megegyezése szerint is tetsző idomtól, több szavak' szerkezete pedig, a' fület gyönyörködtető hangzattól is annyira elüt; így stílje olly göröngyös, hogy a' lelki, és ideáli szépséget ezeken felül emelkedve, előadásában hasztalan keresni. —

Ezek recensens' észrevételei az érintett könyvről, de csak recensenséi, ki valamint minden olly követelőcs recensent, — hogy ez vagy amaz munkáról véleménye minden további keresés nélkül igaznak vétessék, — nagyon betegnek tart; úgy az olly szerzőt lelkileg igen gyengélkedőnek állítja, ki min-

den recensiók fölött gondolja magát. A' szerzők és recensensek fölött áll, mind a' kétőnek előadásából közvetítve, a' részrehajlatlanul ítélő tudós közvélemény.

Warga János.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Természettudomány.

102. *Ansichten über Natur- und Seelenleben von J. H. F. Autenrieth, Kanzler der Universität Tübingen. Nach seinem Tode herausgegeben von seinem Sohne H. F. Autenrieth, ordentl. Lehrer der Heilkunde in Tübingen. Stuttgart und Tübingen, J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1836. 8r*

Nincs ugyan befejezve, 's csak egyes töredékekből van összeállítva a' megrögzött Autenrieth' ezen munkája, azonban mégis az újabb időkbeli legnevezetesebb irományok közé tartozik, nem csak mivel sok természeti 's orvosi tudomány van belé lerakva, hanem mivel különösen nemes cél van elébe kitűzve. Törekszik ugyan is benne a' szerző, megmutatni az anyagi világon kívül az anyagtalan, szellemi világ' lételetét, magából a' természetből vett okok által. A' materialismust éppen a' legerősebbnek vélt oldalról támadja meg, 's annál inkább említést érdemel törekvése, mivel körünk némileg vissza látszik csapni a' múlt század' utolsó fele' szellemtagadási, és csak anyagot ismerő hibáiba.

Először is azt mutatja szerző, hogy az életerő az életesített anyagtól különböző valami, magasabb, tisztán szellemi országhoz tartozó. „Azon újonan-fölélesztési próbák, péld. sok állat és növény' ereje, mellyel elvesztett részeit visszapótolni tudja, annak fölvétele mellett szólanak, hogy az életerőt mint az életműves tettől elválhatót 's némi önállással bírót tekintsük, melly ha ugyanazon életműves test' valamely részében munkás élet maradt hátra, más rész' elhalásának dacára is a' térben fel tud maradni, az élve maradt rész' életébe visszahúzódva, mint az elfagyott tengeri nyul' fülénél, de melly az egész testből is elvonulhat 's kedvező körülmények között ismét hozzá járulhat, mint Franklin' 's Ellis' halai- 's békáinál; 's a' melly végtére az életműves testtől egészen visszavonotva, láthatanná lett önállásában is némi viszonyt tart még hozzá, majd e'

viszonyt örökre elvesztheti, mint az egészen megfagyott halaknál, melyek közül némely-lyek újra feléleszthetők voltak, mások nem. — Hogy az élő, úgy nevezett életműves tes-tek' tünetjeinek alapjául tulajdon életerőt vegyünk fel, a' legkülönbözőbb nemű tagad-hatlan tapasztalások szólnak mellette. Ezen életerőt, az általa képzett testtől elválván is illeti a' létel, valamint a' mágnesnél tulajdon erőt kell felvennünk, mely nem a' vas' létele által, hanem önállóság, attól elválasztva is létezik. — Ha énünk által be van szelle-mi egységünk bizonyítva, ha erről megmu-tathatni, mint foglal magában ellenmondást annak föltétele, hogy az testi életműség' kifo-lyása; — 's ha ellenben az öntudás' vizsgá-latából kitetszik, hogy az anyagtalan szelle-mi rész' daczára is, azon öntudás csak a' megkülönböztető összehasonlítás' eredménye, melyet a' lélek csak életművei' segédelmével űzhet az azokra tett benyomások' alkalmá-val: ebből az következik, hogy ezen ered-mény' különböző fokozatai, a' mennyire nem a' lélek' nagyobb vagy kisebb akarása, azaz nagyobb vagy kisebb magára való figyelme által teremtetnek, hanem önkénytelenek csak az életműves élet' fokonkénti növekedései' 's fogyása' következései. Ebből foly, hogy az érzés' lassankénti eltűnése, az önkényes akarat', az öntudás' és végtére magának a' látható életnek megszűnése is csak a' lélek' mutatkozásának tűnése és megszűnése, mely emettől függ ugyan, de semmit sem bizonyít magának a' léleknek fogyásáról és megszű-néséről. Igaz már azon közmondás is: ki hogy élt, úgy hal meg. És hogy a' mit a' lélek tiszta szellemit 's hozzá tartozót a' földi létben nyert vagy vesztett, minden testtől külön-bözőt, testi ösztönökre 's testi ügyességekre nem vonhatót, utóbb is, elhagyatva az életműves életerő' megfelelő hathatóságának szokott kimutatásától, legalább akaratjában megtartja: ennek a' figyelmező orvos sok-szor látja legmeglepőbb nyomdokait a' hal-doklók' utolsó pillanatainál, az örültek' minden zavarának közepén 's az akarat' mutat-kozásaiban az erőtlen öregnél 's annál, kinek teste nyavalyák által egészen megváltozott. — A' gyermek énjét szülői' szellemi énjének köszöni-e, vagy csak testét azok' testének? Ha az ázálék-férgecskék, melyek teljes ön-kényű mozgást mutatnak, olly anyagokból

származtak, melyekben szabad szellemi lény soha sem hatott, ha olyankor, midőn a' ha-barcz-(polyp)-anyában a' szellemén sem-mit nem mutatkozik, magzatában mégis tö-kéletesen támad fel épen úgy, mint mikor az anyában tökéletes mutatkozás vagy: így a' gyermek' énje eredetének alapját nem bir-hatja az anya' én-jében, mert első esetben nem volt illy anyja, a' másodikban nem mu-tatja megfelelő következését a' fölveti ok' különböző állapotjának. Az eczet- és csiriz-evicz, (*Vibrio aceti* et *V. glutinis*) ezen lelketlen növényi anyagokból eredvén, nem csak élénken mozognak, hanem olly tökéletes állatok, hogy kétféle nemők van, 's egyszer kifejlődvén, nőszés, élőfiak' és tojások' nem-zése által szaporodnak. A' kézhabarczról meg-jegyzi Trembley, miképen gyakran történik, hogy azon fél, melynek az átmetszéskor még semmi magzata nem volt, előbb mint eledelt vőn magához 's karjai kinőtek, tökéletes mag-zatokat hajt, tehát olly állapotban midőn a' darab az idősb habarcz-én' tekintetében meg-szünt életmű lenni, új tulajdon én-hez pedig ollyanná alig képződött ki. Az emberanya is, vagy az atya a' nemzés' első pillanatában nem veszi észre szellemi énje' egységének megoszlását vagy kevesbülését, 's a' gyer-meknek mégis tulajdon szellemi én-je van. De szellemi énünk, mely nem a' testtől szár-mazik, magában (testétől függetlenül) már lelkileg szabott, meghatározott nemzemény-nek mutatkozván, olly állapotjára is kell o-koskodás által jutnunk — ha csak határozó okainál fogva is, — mely előbbi, mint test-tel vala fölruházva. Megjelenése a' világ-ban a' neki életművül szolgáló test' nem-zésekor, hasonlít a' magnetismus' megjelené-séhez a' vasdarabban, mely a' magnesi meri-diánba hozatván' megütteték. A' vasdarab előtt létezett már a' magnesi erő, de nélkü-le lételeét minekünk nem mutatta volna, — 's ha egyszer a' vassal egyesült, azt a' mágne-si meridiánon kívül is mindenfelé követi. Az egyes nemzés' cselekvése önkényű, 's ennyi-re történetes a' nemzetre nézve. De minden nemzések' öszvete magasb törvények által határoztaték meg, mivel egyik oldalról a' természet' legerősb ösztöne szólít föl reá, mely látszólag az állatországhban is a' legna-gyobb pazarlással hinti ki újra az előre ké-sztítő csirákat, nem törődve azzal, mennyi

kaphat életre, más oldalról a' magasb életműves élethez megkívántató anyag' tömege mindig az marad. — Így a' generatio aequivoca, a' szülők nélküli elősdi nemzés' alkalmaival hihető, hogy az életerő járul az alkalmas anyaghoz, mint a' magnetismus kedvező körülményekben a' vashoz, nem pedig az összeállt anyag nemzi az életerőt. Ha a' szénafelöntetben legkülönbözőbb ázalekférgek erednek, és ugyanazon felöntetben egymásután következve egészen különböző fajuk, de melyek a' felöntet' kiszáradásával mind elvesznek, — ez kicsinben épen azon tünetmeny, melyet a' föld' színét egymásután tarka teremtmények nagyban mutattak. Ha a' következő évben új szénára viz öntetett, 's újra ugyan azon ázalekférgek támadtak, ezeknek sem voltak szülők, minthogy minden hasonneműek elébb megsemmisédtek, a' nélkül hogy az új szénához valamely fenmaradt csira juthatott volna.

Már azon körülmény, hogy hasonló eledelel, p. o. halak, táplálják azon ég alatt, azon tenger' közelében 's azon parton az eskimót, ebét és a' jeges medvét, közvetve vagy közvetlenül, legkifejtetlenebb csirájoktól kezdve, 's mindeniket szokott nagyságára nevelik; hogy továbbá a' legkülönbözőbb növények egymás mellett ugyanazon földben növekednek, a' nélkül hogy valaha ez életműves lények egyike a' másikába általment volna; hogy továbbá megfordítva, az ember ember marad, éljen bár csupa hussal vagy csak növényekkel, igyék vizet vagy bort, — 's ebből következtethetni a' fajok' életerejének önállását, hasonlólag a' magnetismusé 's villanyosságéhoz. Az utolsónak, hogy például ezt hozzuk, még akkor is szükség valahol léteznie, ha két ellenkező idomainak, t. i. a' tevő(+) és tagadó(−) villanyosságnak egyesülése által érzékeinknek a' világtérből egészen eltűnni látszik. Mert valahányszor újra felköltetik, vagy két idomára elválasztva, ismerhető állapotban tűnik fel elénk, mind annyszor nem támadhat semmiből elő 's nem lehet a' tünetmenyt okozó körülmények' tovább folytatása, mivel a' legkülönbözőbb okokból előtűnik, kemény testek' összedörzsöléséből, chemicus (vegytani) feloldás vagy kiválasztás vagy a' melegség' egyenetlen elosztása által, de mindannyiszor ugyanazon lényként áll előttünk változatlan tulajdonsá-

gaival. Ezen egészen hasonló hatás pedig, ha valami már magában létező 's önállásu lénynek előtűnésében nem áll, nem hozathatik különböző dolgok által elő, ha az ennek csak következése; — vagy különböző körülmények alatt soha nem tűnhetik elő önállástalan hasonló dolog, hanem szükségesképen különbözőnek kell lennie. Hogy pedig önállása' daczára sem vehetjük az életerőt érzékeinkkel közvetlenül észre, semmit sem mutat létele, mint szinte önállásuá termett munkásságforrás, ellen, mivel a' mágnesi erő is magában semmikép sem hat reánk 's mi lételéről csak azon mozgásokból ítélünk, melyet szabott körülmények között a' vas és néhány más ásvány mutat vagy nem mutat.

Valamint az imponderabiliáknak egy tűlünk megismerhetlen forrásból kell eredniük, hogy mint egyes tünetmenyek a' világban itt ott feltűnhessenek: az élet' jelenései az egymástól elválasztott de egymással összehasonlított egyedekben szintugy mutatják annak nyomdokát, hogy minden életművesen élő lény között erőszeri, testtelen öszvefüggés van, hogy tehát az egyed' életereje hihetőleg csak elválasztott kifolyása valamely önállásu dynamicus lény' illy nemű általános kútfejenek. Mint a' mágnesi erő a' földön levő mágnesi polosok' tanítása szerint, ezeken által elterjedő egész, 's mind a' mellett minden egyes mágnes, noha tulajdon ereje csak az általánosnak kifolyása, a' vasráspolat' elrendezésében maga körül tulajdon, bezárt, mágnesi örvényt mutat, 's valamint az általános mágnesi erő gyengébb hogy sem a' szabadon fekvő vasszálkákat helyökről elmozdítaná vagy hossz-átmérűjöknek szabott irányt adna, — de miután az egyes mágnesben a' vas' mérhető anyagához feszesebben szorították, ezt látható módon végezi be: illy módon látszik az életerő is magát mutatni minden egyes életműves lényben, mint egy általános erő' magába zárt központosítása, mely testi anyaggal szorosan összekötve a' többi testek között tapintható tünetmenyként lép elő.“

(Vége a' jövő szímban).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

103. — Andaluzia' ügyében. Folyó évi Figyelmező' 8-ik számában felszólítatik Horvát István: bizonyítná be a' Vandaluzia nevezetnek már a' mórok' uralkodása előtti divatozását,

's biztosítaná ekként a' Spanyolhonba vándorlott 's Andaluziának nevet adó vandal és úz magyar eredetű népekről felállított véleményét a' spanyol tudósok ellen, kik Casiri után e' tartomány' nevét arab származásúnak, eredetileg Handaluciának, oceán' végét jelentőnek tartják. ¹⁾

Az igen tisztos két nemzet' középkori viszonyaira nem csekély fontosságú kérdés' történeti adatok szerinti megvitatását a' felszólított tudós férfira hagyván, magát a' célba vett nevet szónyomozási szempontból tekintve, következő megjegyzésemet közlöm.

I. A' kérdéses tárgyban, úgy vélem, legilletőbb bírák magok az arabok, nem csak mint tulajdonosai a' nyelvnek, melyre egyik fél hivatkozik, hanem úgy is, mint a' közép korban a' földleírás' csak nem egyedüli ápolói. Tudnak-e ezek valamit Handaluciáról? Első rangú arab írók, mint a' núbiai geographus név alatt ösmeretes Seríf Edrisi (tudnivágyó lélek' kielégítése, Kr. u. 1153), Elmakin (szaraczenok' története 1260), Abulfaradzs (ország-lások' története 1283), a' classicus földíró Abulfeda (országok' valódi fekvése 1300), sőt már Pál' római levelének XI-dik századi arab fordítója (lásd Róm. XV: 24 a' londoni polyglottákban) és mind azok, kiknél Andalúzia' neve akár egész Spanyolország', akár annak egyes tartománya' jelentésében előfordul, kivétel nélkül Andalusz-t, **اندلس** zsidó betűk-

kel **אנדלש** írnak; így találhatik e' név legjobb arab szótárainkban is. Kiki tudja, milly biztos és csaknem egyedüli szószármaztatási vezérfonal az orthographia a' semi törzsökű nyelvekben, különösen pedig az arabban, 's milly lelkiösmeretes pontossággal tartják meg íróik az eredeti gyökérbetűket; úgy hogy, ha az említett szerzőknél, mint látók, sehol a' követelt Handalúciát írva nem találjuk: bátran meggyőződhetünk felőle, hogy e' név illy alakban nyelvekben soha nem is létezett.

II. Az arabok a' magok nyelvekre, melyet világ' törzsszavak tartanak, igen büszkék, 's nemzeti gyarolások az, hogy minden szót, minden nevet, ha lehetséges, arab gyökerekre vonni igyekeznek. Miért nem teszik ezt Andalúziával? miért hogy e' név szótárainkban, melyek övéikből merítvék, arab gyökér alá rendeztetés nélkül, mint idegen név, magánosan, primitiv alakban áll? Miért hogy Góliusznál, ki pedig használta a' könyve' elején idézett legbővebb arab szógyűjteményeket, mint Dzsiuharit, Kamuszt, stb. nem hogy arab gyökérből fejtenék Andalusz' neve (lap 2340), sőt nyilván e' záradékkal jelettetik idegen névvé: „quasi dicas Hispanice Vandalos”? Kétség kívül azért, mivel e' nevet magok az arabok sem tartják nyelvek' sarjadékának.

III. Minden nyelvnek van bizonyos eredeti, a' betűk' rendezésén 's egymást felváltásán alapuló sajáttsága, mely nem annyira szabályok ²⁾ mint a' nyelv' szellemét felfogó szerencsés tapintat által felfedezhető. E' sajáttság a' nyelv' minden egyes eredeti szavaira rá nyomja a' honiség' (indigenatus) bélyegét, és a' mellyekben e' bélyeg hiányzik, bátran idegeneknek (peregrina) tarthatnak, bárha már a' nyelv' kebelébe felvétettek is. Gyakorlott szem és fül, első látásra 's hallásra, amaz a' homoeographia', ez a' homoeophonia' segedelmével meg tudja ítélni, ez vagy amaz szó mellyikhez tartozik az előtte ismeretes nyelvek közül. Így van ez a' földíró' műszavaival is. Pocsaljt, Szerepet, Kösenyt vagy Bodrogot, mielőtt gyökerekre fejtenének (lásd Kerekes Fer. Ért. és Kitér. I. 456, 489, 503.) már a' rajtok kitesző magyar bélyegnél fogva magyar neveknek ismeri el minden magyar ajkú: ellenben Szliacsot, Trencsint vagy Kézmárkot, bár honunkban 's nyelvünkbe keblezvék, senki nem tartandja magyar terményeknek. Az arab nyelv képes ugyan minden idegen nevet gazdag tárába felvenni, de azokat, 's köztök Andaluszt is, az arabul értő első tekintetre 's hallásra kirekeszti a' nyelv' eredeti szavai közül, 's mindjárt természetöknél fogva az idegenből átvett nevek' osztályába útastítja, mivel nem viselnek magokon arab caractert.

IV. Nem látván lehetségesnek az arabok Andalúzia' nevének nyelvekbeli gyökerekből származtatását, vagy ha szabad e' mennyiségtani kifejezéssel élnem, Andalúziát arab nyelvbeli mértékkel fölmérhetetlennek (immensurabilis) találván: kénytelenek voltak, hogy mégis eredetéről valamit mondhasanak, e' tárgyban költeményhez folyamodni. Herbelot' Bibliotheque Orientale-jában (I-ső köt. 223 l.) e' nevezetes cikkelyt olvassuk: „A' keletiek (arabok), kik e' tartomány' vandalok által történt egykori elfoglaltatását 's következképp Andalúzia' neve' igaz származását nem tudják, azt regélik, hogy hajdan Spanyolországot Andalusz, Jáfet' fia, Noé' unokája laktá, kitől nevéét öröklötte”. Maga e' kénytelenség elég bizonyossága annak, hogy magok az arabok sem tudák e' nevet, mint Casiri, jelentő gyökerekre vonni, 's épen azért folyamodtak származtatásában költött tulajdon névhez.

V. Nem eléggé meggondolt állítás az is, hogy Andalúzia' neve az aspiratio' elmaradtával származott volna Handalúciából. Igaz, hogy a' hellen és latin törzsökű nyelvekben a' kezdő h-nak elmaradása nem ritkaság, p. o. Hephestion, Ephestion; Hadria, Adria; mivel ezekben a' h fél mássalhangzó, csupán a' fedezetlen első szótág' meglehelésére szolgál, szóközépen nem is fordul elő 's hangtorlást (positio) soha nem formál.

¹⁾ Ha hebizonyítaná is Horvát annyit, mennyire Béli által felszólítottak: ez magában elégtelen volna a' kérdéses tárgy' eldöntésére, mivel az araboknak korábbi érintkezéseik is voltak a' félsziget' kívált deli részeivel, és így nevet adhattak annak már a' Tarik' győzödelmével Kr. u. 711. kezdődött hódítás előtt is.

²⁾ Illy szabály p. o. a' magyar nyelvben: hogy a' két ellenkező lépcsőzetű hangzók ugyanazon szóban egymással össze nem jöhetnek; az arabban: hogy bizonyos mássalhangzók (l. Paulus Gram. Arab. pag. 12) közvetlenül egymás mellett nem állhatnak; 's mind kettőben: hogy egy szavuk sem kezdődhetik két, annyal inkább három üres mássalhangzón. De itt inkább a' szók' egyszerre felőlő physiognomiáját értjük.

De illy kihagyás az arab nyelv' természetével egyenesen ellenkezik, mivel ebben a' kezdő h-fajú betűk mindig teljes mássalhangzók és változatlanok, melyek magokat elvetetni, vagy mint a' zsidó nyelv' léha h-ja eliffé lágyítani nem engedik. ⁵⁾

VI. Látva az eddigiekből, hogy az arabok Handalúciát épen nem ismerik, Andalusz-nak arab származását pedig magok sem követelik: úgy látszik, semmi szükségünk Casiri' további okoskodására, bármily elmésen fejtegetse is ő maga alkotta Handalúciáját. A' nemzet' auctoritása ellen minden szószármaztatási erőlködés hasztalan, 's a' legelmésőbb hypothesis a' tetteges valóság ellenében önkényt összeomlik. — De nincs is módomban Casiri' etymologizálását közelebből kimutatni, mivel idézett munkáját, ⁴⁾ melynek igen kevés számmal nyomtatott példányai könyvárosi Kézre sem bocsáttattak, hanem a' madridi udvartól különös ajándék gyanánt osztogattnak, és a' melly, mivel azóta újabb kiadást nem ért, már a' spanyol könyvtárakban is ritkaság, hosszas utána járásom után is (mi e' jelen cikkely' elkészését okozta) meg nem kaphatám. Azonban érdekes volna Casiri' származhatását tulajdon munkájából mint kútfőből meríteni már csak azért is, mivel pusztá hivatkozások után, és így másod kézből csak azt sem tudhatjuk hitelesen, miként fordította ő Handalúciáját? Béli' komoly spanyola azt mondja, hogy a' szerző Handalúcián Oceán' végét értett: a' nagy Gibbon' idézése szerint pedig (History of the decline and fall of the roman empire, Ch. LI.) azt kell hinnünk, hogy Casiri' e' névnek: nyugoti tartomány, Hesperia jelentést tulajdonított. ⁵⁾ A' kinek módjában van, kedves dolgot

teend, ha Casiri' e' tárgyban nézetét hitelesen közleni nem sajnálja.

VII. Nem lehet továbbá meggyeztetni az akkori idők földirati nézeteivel, a' morok' korábbi geographiai helyeztetésével, 's birodalmok' terjeszkedésének irányával, miként nevezhettek volna a' mór hódolatok akar az egész pyrenaei földöblöt, akar annak egy részét a' hajdani Baeticát Oceán' végének. Illy elnevezésnek természetes okokon kell alapúlnia. Az Itáliából terjeszkedő rómaiakra nézve a' száraz' legnyugatibb pontját ugyancsak spanyolországi Galiciában a' pyrenaei hegylánc' végfoka, — a' legnyugotéjszaki pontot pedig Thule' szigete tette; azért amazt a' földirol Finis terra e-nek, (mais Cabo de finisterre) ezt a' költők ultima terrarum nak (Sen. Trag. Med. Act. II. — Virg. Georg. I.) igen következetesen nevezték. De micsoda eszme szerint tekinthették az Afrikából terjeszkedő morok Spanyolországot magokra nézve mint Oceán' végét? megfogni nem lehet. Hogy itt Oceánon az atlasi tenger akar értetni, bizonyos; de hiszen ezt, valamint általában a' régiak, úgy az arabok is végtelennek hitték, mellyen túl száraz nem létezik. ⁶⁾ Sőt ha felteszszük is, hogy e' végtelennek végeről volt volna megfogások: azt bizonyosan nem Spanyolország fele, melly szintúgy mint Afrika' partjai inkább eleje volt, hanem természetesen azon tájra képzeltek volna, hol később Amerika fölfedeztetett. Ha Spanyolország vége az Oceánnak: kérdem, hol tartották tehát kezdetét? — De itt, úgy hiszem, nem annyira Casiri, ki a' finis alatt hihetőleg általánosn határt, széleket értett, hanem fordítója botlott, ki a' mondott szót keskenyebb értelemben vette, mint a' szerző akarta. Azonban így is fejthetlen marad előttem, miként tűnhetett fel az arabok előtt, kik már jóval ebből Afrika' hasonló fekvésű széleit ismerték, Spanyolország' atlantiumparti fekvése elannyira, hogy e' szempontból adjanak neki megkülönböztető elnevezést? ⁷⁾ Azt nem is

⁵⁾ Az arab nyelv' roppant kincsében csupán egy szóra akadhaték, melly váltogatva most h-val, majd eliffel fordul elő; illy tömegben egyetlen példa kivételnek is kevés; azonban itt is, ha közelebből vizsgálódunk, két mint jelentésire, mind formájára hasonló, de valósággal különböző törzsekű szóra találunk. — A' léha betűk' öszűje (öszves száma) az arabban nem is **اوي** Ehevi mint a' zsidóban, hanem **אוי** zsid. bet. **אוי** Evi, és így a' h-t kivéve.

⁴⁾ Teljes czímmel: Bibliotheca Arabico-hispanica Escorialensis, sive librorum omnium Mscr. quos arabice ab auctoribus magnam partem arabico-hispanicis compositis bibliotheca coenobii Escorialensis complectitur, recensio et explanatio, opera et studio Michaëlis Casiri Syro-Maronitae. Madriti, 1760 — 1770. Volum. 2. Fol.

⁶⁾ Mellyiknek van e' hivatkozók közül igaza, vagy talán e' csodálatos különbözést magának a' kútfőnek, mellyből mind ketten merítettek, zavarossága okozza? meg nem határozhatom. Egyébiránt Casiri' magyarázata a' szónyomozók' szokott hibájáról, a' nyelv' természete elleni erőltetésről, gyanús előttem. Legalább én, arab nyelvbéli csekély jártasságotam legjobb szótárak' használásával gyamolítva, mint bármely XVII-dik századi rézgyomrú philolog, hosszú és fáradalmas munkát követtem el, hogy arab szavakból, melyek Oceán' végét vagy Hesperia't jelenthetnek, Casiri' Handalúciáját valamiképp összerakhatnám, 's ekként véleményét, synthesis' útján eltalálhatnám: de nem találék a' mondott fogalmak' kifejezésére olly arab kitételt, melly a' kérdéses névhez, kívált orthographijára nézve, bár távolról is, hasonlítana.

⁶⁾ Az Atlanticum tenger' szokott arab neve

بحر الظلمات zsidó bet. **אלטלנטיק**

בחר olv. bechr eltholmát, sötétség' tengere, mivel a' többek közt azt vélték, hogy a' Porto santo sziget körül tanyázó 's az ujjbaktól is észrevett homályos ködlepel (I. Collect. itiner. Lips. Vol. II. p. 62, 63) beljebb mindegyre vastagodik, míg nem végre a' teremtmény' véghatáránál uralkodó örök sötétségbe enyészik el. (I. Geogr. Nub. prol. p. 2. etc.) A' görögöknél Heracles, az araboknál kétszarvú Sándor, Eskander dzu'l-karnain roppant oszlopokkal jelelték ki a' lakható föld' véghatárait.

⁷⁾ Épen illy logicitlan elnevezés volna a' morok' részéről Handalúcián Gibbon' idézte magyarázata, a' Hesperia is. Igen természetes, hogy midőn a' görögök, később a' rómaiak keletről nyugotra nyomulva Europa' legalkonyibb tartományát elértek, azt Hesperia'nak, — hogy az ázsiai arabok hasonló okon egész Afrikát

مغرب zsidó bet. **אלערב** Magreb-nek, nyugotinak, — hogy az Andalúziában már megtelepedett morok a' félsziget' legnyugatibb partjait **الغرب** zsidó.

említem, hogy alig van reá példa, hogy száraz nyerné nevét tengertől; — ellenben, mi sokkal is természetesebb, rendszeren minden tenger a' mellette fekvő száraztól neveztetik. Az embernek, a' föld' urának, száraz az alapbirtoka, ott honol, ott királykodik, 's onnan terjeszti ki uralma' pályáját a' tengerre mint alapbirtokához mellesleg tartozó járadékra, mely többnyire amannak igáját és nevét hordozza.

VIII. Egy hibás alapvélemény több tévelygő állításokra vezet. Mivel azon egyes tartományra, mely ma Andalúziának neveztetik, legkevesebbé sem illeszthető az Ocean' vége (mert már csak ennél maradunk) nevezet: kénytelen vala Casiri azt állítani, hogy elébb egész Spanyolországé volt e' név, 's azután történetesen maradt Baeticára. Miért nem inkább Lusitániára, melynek, ha Andalúzia csakugyan Ocean' végét jelent, Spanyolország' részei közt még legtöbb joga lett volna e' ezimhez, meg nem foghatom. Hiszen a' per figuram elnevezésnek is csak kell valami okának lenni, különben okatlan vagy okatlan lesz! — Véleményem szerint tehát egészen megfordítva van a' dolog. A' vandal faju csordák elfoglalják Kr. u. 400 körül egész Hispániát, Baetica a' Sileng vagy Siling ágának jut (Joh. Chr. Jordani de origin. Slavici. Vindob. 1745. p. 22; Adam's history of Spain Ch. II). De mintegy harmincz év után a' vandálok a' nyugoti gothok által kiveretvén, Afrika-ba vonulnak, csupán a' Baetica' egy részébe telepedett Silingek maradnak birtokaikban (Köhler Anleit. zu d. alt. u. mittler. Geogr. Nürnberg. 1745. p. 103), 's ekkor történik, hogy e' tartomány a' szomszéd már nem vandal népektől kirekesztőleg Vandalföldnek, Vandaliciának neveztetik. Mind ezen változásokat nem tudván az arabok, az egyes tartomány' nevét, mellyel mint szomszédossal elébb is legtöbb érintkezésben voltak, és a' melly Spanyolország' elfoglalásakor legelső tárgya volt hódításoknak, az egész félszigetre alkalmazták. Így lón hogy az arab írók Andalúszon most egész Spanyolországot, majd annak egyes tartományát értik.

IX. Végre a' Casiri' korát előző keresztény tudósok közül senki Handalúciáról, Ocean' végéről nem emlékezik; ellenben mindnyájan Andalúziát, igen sokan nyilván Vandalúsiát vagy Vandalitiát irnak, 's e' nevet ismét kevés kivétellel mindnyájan a' vandal nép' nevéből származtatják^{a)}. Sőt miután Casiri 1770-ben új véleményét közre bocsátotta is, azt a' tudós világ soha általánosan el nem fogadta, 's máig is útazás-, történet- és földírók, igen keveseket, kik vagy a' szokatlanon kapnak, vagy magokat a' tudós szerző' tekintete által felre vezetettnek engedék, kivéve, a' bevett régiebb származtatáshoz, és mint látók nem ok nélkül, ragaszkodnak. Megszoktuk örömmel szemlélni, midőn az újabb idők' nagy régiségbűvári századok' tévelygéseit fedezik fel, századok' titkaira deritenek fáklyát, 's ez nem utolsó dicsősége minden elfoglaltságtól menekedni törekedő korunknak. Am de a' régiség által megszentelt vélemények' tisztogatása, kijavíthatása nehéz és sikos pálya, és az ebben fáradozók gyakran minden jó szándékok mellett tulságokra, ál ösvényekre ragadtatnak, 's a' régi jót csupán azért mivel régi mellőzvé, ön agyszüleményeiket árulják újonnan felfedezett tiszta valóság gyanánt. A' criticának kötelessége itt elfoglalni bírói székét, 's tiszta kézzel szolgáltatni mérlegén igazságot a' vitatkozó feleknek. A' spanyol-arab literatura' fáradhatatlan munkásságú hőse, a' derék Casiri, minden érdemei mellett is hibázhatott ez vagy amaz állításában; és úgy tartom, nem fogunk a' jeles férfi' dicső emlékére homályt vonni, ha őt a' kérdéses tárgyat illetőleg a' néha szunnyadozó jámbor Homérhoz hasonlítjuk, 's bizonyítványul, hogy nem első vagyunk kik ezt tenni bátorkodunk, ide írjuk Baur' azon ítéletét, mellyet Casiri felől Ersch és Gruber' nagy Encyclopaediájában olvasunk: „Kenner der arabischen Literatur, für die das Werk (Biblioth. Escur.) eine reiche Fundgrube is, vermissen zuweilen Genauigkeit in der Kritik, und hinreichende Einsichten in den Inhalt der beschriebenen Manuscripte.“

Ezekből, úgy tartom, önkényt következik, hogy Horvát István Vandalúziája' békés birtokában mindaddig megmaradhat, míg belőle másnemű, és pedig történettudományi fegyver' segédelmével ki nem zavartatik.

Lugossy.

^{a)} Azon kevesek, kik nevetségig pedant századok' szellemében próbát tettek a' közvéleménytől eltérve másunnan származtatni a' kérdéses nevet, említésre alig méltók, 's származtatásaikkal együtt rég érdemlett feledékbe sülyedtek. Illy nemű a' Wanderhaus (vándorlak) és Wendenhouse (vendek' háza). Marius Arctius így fejtí: Ante Lusitaniam (Portugal' innenső szomszédja); sőt a' mi legszebb, van ki Antalúciát (spanyolul fényes szőrző tapir) emleget. A' híres képtelenkedő Harduin atya sem nyugszik meg a' bevett fejtés' módján: ha vandalóktól származnék, úgymond, e' név, Vandalia volna, nem Vandalusia, — 's ebben aligha igaza nincs. De mivel semmi jobbat ellenébe állítani nem tud, a' kérdést függőben hagyja. — Lehet-e Horvát' véleménye szerint e' hiányt ú z o k k al pótolni? nem tárgya mostani vitásunknak; elég, hogy ez elnevezésben legnagyobb hibetűséggel a' vandal nép' neve szolgál alapszó gyanánt.

bet. אֶרֶב olv. Al Garb, Algarbiának, alkonyinak nevezték: de arra, hogy az Afrikából, és így délről terjeszkedő mörök nevezhették volna Spanyolországot, mellynél éjszakiabb birtokuk az összes arab törzsök népeknél egy sem volt, nyugoti tartományoknak, elegendő okot, nem találunk. Hanemha talán azt mondaná valaki, hogy éppen a' görögök' Hesperiaját fordították át nyelvekre az arabok.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugyanint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft. ep.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Velinpéldányok félénként két forinttal drágábbak. Évnyegyenként is válthatni példányt 2 ft. 30 és postán 3 ft. 60. Kiadó hivatal Pesten, Batvani utca, 594. szám.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betüivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Junius' 19. 1838.

25. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Útleírás. Hrabowszky' utazási rajzai. 2-d. kötet (*Barra Miklós*). — Encyclopaediai munka. Tud. Gyűjt. 1837. országtudományi, mathematicai és természettudományi cikelyei. — Magyar dolgok külföldön (Jósika' Abafia németül). — Literaturai mozgalmak. — Emlékeztető.

HAZAI LITERATURA.

Útleírás.

104. Utazási rajzok Némethonban, 's keleti tenger körül látott 's érzett életképek szerint *Hrabowszky Dávid* által. Második rész. *Utazás éjszak felé. Tengeri út. Kassán, 1837. 8r. 248 lap. Ára a két kötetnek 2 fl. 40 kr. cp. (a' harmadik sajtó alatt).*

Némileg használható kézikönyvül szolgálhatnak e' rajzok, Anhalton, Magdeburgon, Halberstadton, Braunschweigon, Hannoverán, Brémán, Hamburgon és Lübecken keresztül utazó magyaroknak; némileg mondom, mert polgári, művészi, észtani 's vallásos tekintetben a' lehetőleg kielégítő rajzokat illy kisebb munkákban kívánni nem lehet.

Általában e' rajzok a' sok apró 's közérdektelen tárgyakkal gyakori babrálgatás miatt — mint az első rész' jelentésében megrova- tott — sok helyen unalmasak, 's e' pontban különböznek *Farkas Sándor*' éjszakamerikai utazási leírásától, melly, míg az emberi ész' szüleményei becsülöket, a' szabadság' való- sult intézkedései fendobogó meleg érzelmeket teremtenek, tiszteletben álland a' magyar ol- vasó előtt; egyébiránt e' jelen munkának is

mintegy utazási szótárul használhatása darab ideig fenmaradván.

Mi jótékony hatásnak lehetnek néhány e' rajzokban olvasható jegyzetek: erre például szolgáljanak e' következők: „Egy dunakör- nyéki szülöttnek meglepők, az itt látott szá- mos vitorlás hajók (*Nienburgnál a' Szaale' vi- zén*)“. A' hajókon nem csak olly nagyobbakat kell értenünk, millyenekkel gabona-kereske- dőink élni szoktak; hanem kisebb csónako- kat is. A' ravaszság vagyis azon tette az emberi értelemnek, melly által az a' termé- szet' bizonyos tüneményeit saját céljának va- lósítására használja, egy lépcső az emberi lélek' fejlődésének folyamatában. Így hasz- nál az ész folyamokat malmok', szelet hajók' hajtására, így az általános lélek emberi szenvedélyeket sok üdvös 's az emberiség' boldogságát tárgyazó tervek' létesítésére! Ime hazánkban e' ravaszsági lépcső a' hajók- nak vitorlák általi hajtására nézve, szinte tel- jesen ismeretlen. Mint mozgonyokat nagy terhek' emelésére ritkán használ a' magyar, inkább megszakad a' szörnyű emelgetések- ben: úgy a' hajók' hajtására rendesen emberi kézzel, nagy izzadsággal 's valóban nem em-

beri munkával mozgatandó evezőket alkalmaz. Milly könnyen, és sebesen lehet vitorlakkal haladni; ellenben evezőkkel milly fáradsággal és lassan! hanem — természetesen — a' vitorlakkal bánást tanulni kellene, és pedig nem apáinktól, kik ahhoz semmit nem értenek; hanem külföldiektől. Gróf Széchenyi elmaradt hazánkat tovább vinni törekvő fönséges buzgalmában e' tárgyra is kiterjeszkedett. Tudjuk, hogy ő egy csónakra vitorlákat készítetvén, ezzel két matróz által a' Dunát tetsző irányban szegdelte egy próbahajózása' alkalmazásával. A' budapestiek bámulták, de nem követték mindeddig.....

„Épen most készül a' két protestans fő nyáj' egyesülése a' (nienburgi) hercegségben, példájára a' szomszéd Bernburg testvérnek 's egész Prussianak“. Ez egyesülés már Bukovinában is véghez ment: miért nem nálunk? midőn a' két selekezetet olly mit sem jelentő dogma-különbség választja egymástól. Egyesült erő milly sokat tehetne iskoláink' javítására!

„Mind egyre szoknom kell azon ámbár semmi ellenmondással nem surlódó ideához, hogy egy szerény együgyűségben élő, 's együgyűnek látszó földműves is ollykor más-sal 's másról is képes beszélni, mint egyedül ökreivel 's ökreiről, 's a' mellett még is hű alattvaló 's szorgalmas job-bagy maradhat. Még szüntelen meglep a' szűk életkörön így kiható eszmélet' mutatkozása, az eke' jámbor vezetőjének millio eszes állatot kormányzókról okoskodása .... 's a' meglepés nem annyira körülöttök, mint másutt tapasztalt éles ellenzéken erősülhet. Tiszta ruhában járnak itt a' földművelők is, sokan már városiakban. Valóban ezeknek csak neve emlékeztet némelly életsorsosaikra, kik fölöttök a' szellemi életnek olly nemesülésével emelkedtek. A' kaput-'s pantalonban szántó vető embert illy munkával jó szeszélyből mulatozó úrnak kell gyakran nézmem; városiasan öltözött, tiszta szóejtéssel beszélő leányát sokszor majd nem kisasszonynak szólítam, — 's nem csoda, midőn olly tájakon jártam keltem már, hol egy kaputba pantalonba bújt, 's ha utaz, csinosb kocsiba ülő, lovát tisztán felszerszámozó, szebb pipából dohányzó, másnak bátran szemébe néző idegen hamar tekintetes úr névvel czímeztetik, 's a' mellett lel-kének mégis gyakran olly kevés világosság-

gal tekintetes tündöklését tudja bizonyítani“ (l. 20)..... Higyük hát el valahára mi is — ha nem az ész' mélyéből merített okoskodások', legalább a' tapasztalás' szavára, hogy az ország 's királyi szék' boldogsága a' lehetőleg sok okos emberfőtől függ!

„Mindnyájan örömet beszélnek 's hallanak ugyan tőlem magyar hazánkról: de jö-nénk bár Afrikából, nem találnék sötétebb ismeretlenséget honom iránt. Még csak azt sem tudják minő nyelvünk vagy — azok, kiknek pedig annyi nyelvrokonaik osztoznak mindennapi kenyerünkben. Többnyire azt hiszik: nyelvünk a' tőtnak kevés sajátsággal bíró ága. A' königsborniak azt is állítják: romlott német nyelv. Valóban kész voltam ezeknek hallására azt hinni, hogy e' jámborok valami pesti vagy hegyaljai bálban voltak, 's ott hallották a' német szónak számos törtetőit, kik azt hiszik, hogy a' bál' tánczának 's nyelvének egy eredetűnek kell lenni“ l. 21. Uraim 's asszonyaim — higyétek el, hogy ajkaikon végetlenül szebben hangzik a' magyar nyelv, kivált ha azt igazán meg is tanulták, mint a' német, — hogy akármilyen nyelven beszélhetés semmi műveltséget nem mutat, mert a' nyelv csak kulcsa az ismeretnek, 's ugyan ér-e a' kulcs valamit ház 's ebbezárt bútorok stb. nélkül?—végre hogy még az azon elvvel „árts neki a' hogy árt hasz“ tartó sem hallgathatja a' nagyobb tömeg' idegen nyelven kotyogását botrány vagy nevetés nélkül. Ugyan miért aggratnánk kakas-tollat kalapjainkra, ha magunknak kócsagtollaink vannak?...

„Valóban szomorú tapasztalás, hogy két fő termékeink: jeles dohányunk, 's a' Tokaj' hegyein termő, 's nevét méltán viselő borkirály már a' német földön csak nevökről lévén ismeretesek, a' kereskedésnek rendes tárgyai lenni megszűntek. Róf hosszúságú táblákon olvasom a' fogadóknak nyomtatva sok megkapható finom borok' neveit, nem csak Európának, de tengeren túli földeknek is leg-híreseb bortermő tájairól; 's csak magyarországit nem, még tokajit sem!“ l. 25. Ugyan hát mi csak veszünk mindenben, 's nem nyerünk soha? Boraink' becse leszállt a' külföld előtt, — ezért olly sok eladó szőlőhegyek a' Hegyalján: mi nagy nyomorusága következik ebből az egyedül bortermesztésből élt hegyaljai népnek. Ha egyesületek vagy törvény-

hozás segíthetnek e' fájdalmas rosszon: azokat, kik ezekben részt vehetnek, vagy befolyhatnak, kéri a' haza' boldogsága, hogy a' sok sebről gondoskodtokban, erről se feledkezzenek el.... Magunknak kell a' bajon segítni, mert más semmit sem gondol vele, 's mert annak okai magunk vagyunk: Becsületesség a' kereskedés' lelke — 's az elvet nem tarták szemek előtt sok csak a' jelen nyereségen kapó borkereskedőink. Így lett, hogy — a' mint külföldön utaztamban Berlinben 's Magdeburghban tapasztaltam — az Elek-sche Weinnek (mi tokaji bor, 's Elek magyar borkereskedőtől veszi nevét) becse, hitele, kelete van, — a' tokajinak pedig nincsen.... Ezért ne örüljünk — mint e' rajzok' írója 58 l. örülni látszik — azon, hogy hordókirályaink (nagy szombati 's tatai) mindig telvék, a' hejdelbergi pedig üres, — igen! telvék a' mieink, mert fájdalom! nedveiknek vevője nincs.

„A' divatgyárnokoknak azt tanácslom, sokat utazzanak, — fel felkapathatják a' nagy világgal ez vagy amaz elrejtett földzugoly' viseletét, de kérem, titkolják el szorgalmasan új találmányaik' forrását azok előtt, kik mindenben a' mi néptől, kivált a' közsorsúaktól jó, népszédítést 's veszedelmes elveket gyánítanak. Nem lenne nekik soha megbocsátva, hogy a' közönségeset a' nemes szellemű körbe emelték pór szagával. Ne hirdessék hogy a' most épen némelly divatújságokban előjövő a la chinois czifra nevű, de ízetlen frizura ékesíti e' környék (Braunschweig) minden korú falusi fehér népét. Hirdesse ám ki a' többit, kivált ha kedve nem lesz azt divatossá tenni“ 1. 59. Utáljuk az indiai bramínok' neveltséges büszkeségét, kik elvágtatják kezeit, ha történetből egy sudra ért hozzájuk, — 's mi európai miveltségűek, korunkban is nem illy formán bánunk-e gyakran alsóbb rendű társainkkal? Nincs egy egy kiállhatatlanabb, mint a' rangjában büszke, kivált ha ennek alapja nem saját érdem.

„Mindenütt, még a' legsoványabb tájakat is kitűnő szorgalom nyeri meg a' hasznosítást' számára; serényen miveltetik minden föld, melly a' miveltésre csak egy kicsinyt is alkalmas: nyájason zöldellő fenyvesek takarják a' sivatag homokos térek' szomorú alakját; le vannak csapolva ingoványai, szép ligetek takarásítják minden felé az untató síkságot;

nyájás facsoportok környezik az emberek' hajlékait; nagyobb részint a' miveltés' pályáján indultak meg már ezek; mintegy szépítőn visszasugárzik a' nálok uralkodó lelki 's testi jólét a' vidékre stb. stb.“ 1. 87. Könyörüljünk mi is egyesületek által a' Csalóköz, Mátyus' földé, Érmellék, Tiszahát, Marczal stb. stb. mocsárfedte, haszontalanul, sőt az egészségre kártékonyan befolyó vidékein, 's ez által az embereken — a' köz boldogságon!

Hamburg' leírása szép 's tanulságos, 's minden tekintetben e' munkában legjobb.

Hogy az iskolák, fogházak, törvénykezési rendszerek, alkotmányok' leírásába vagy épen nem, vagy csak igen igen röviden bocsátkozott e' rajzok' írója; 's hogy — mint már megrovatott — nyelve nem egészen hibátlan: az ezen munka' hiánya; egyébiránt a' benne foglaltatott, bár nehezen föltalálható egyes gyöngyök a' szerzőnek dicséretére válnak.

Barra Miklós.

Encyclopaediai munka.

105. Tudományos Gyűjtemény 1837. stb.

(Folytatás.)

Ország tudomány.

17. A' közbátorság. Kiss Józseftől. V. 56 —74.

„A' közbátorság alatt — mond értekezőnk — értetik azon helyeztet, mellyben különbség és személyválogatás nélkül minden egyes' java általánosan bitangolás, csorbitás és elfosztás vagy erőszakos elvétel ellen bátorságban van, más nem tartja vagy nem meri tartani magának, mit ő fáradságos munka, méltó örökösödési jog, vagy egy mindenható erő jötevősege által bír.“ Ez után a' közbátorság' következéseire átmenvén megmutatja, mikép csak ennek oltalmazó aegise alatt állhat fenn 's virúlhat rend, ipar, kereskedés, tudományok, művészetek, erkölcsi-ség és emberi jólét. Előmozdító eszközzeihez számíthatnak: 1. Jó törvények 2. Vallás és erkölcsiség. 3. Tudományok, művészetek 's a' szorgalom általában. 4. Hősi bátorság 's feláldozási szellem. 5. Jótévő intézetek.

Örömmel valljuk, hogy ezen értekezés, gondolatjai 's előadása' helyességével többek felett elsőséggel bír; 's ha szerzője mindjárt elején nézete' fő pontjait, könnyebb felfogás

és áttekintet végett, jobban kitünteti, az olvasónak alig marad kívánni valója.

18. *Értekezés a' jótéviségről. L. I. IX. 17—27.*

Helyes gondolatok, felsőbb fogalmak' vezérfonala nélkül előadva. „Azon jótéviség — mond értekező — melyet az emberiség' nyommasztó szükségai élesztenek fel, határos a' kötelességgel.“ Hol pedig „a' szükség nem nyommasztó 's nem megalacsonító, ott kezdődik a' sajátképi jótéviség, a' szíveség, az emberi szeretet' kimutatása, az önkényes adakozás, melyet semmi kötelesség nem parancsol.“ Az alamizsna-osztogatást nem pártolja. „A' koldus' állapotja — mond — becstelen, mert minden önállást 's becsületérzést kirekeszt, az embert a' társaság' terhévé teszi, a' munkásság' szeretetét, a' maga tökéletesítésére való törekedést egészen elnyomja, 's minden erköcstelenséget pártol.“ Ez oknál fogva illőnek tartja, hogy e' szegények' sorsán községek vagy egyesületek segítsenek. Végszavai: „De nem is kell egyebet kívánni a' szeretet' hálájánál, nem valamelly visszafizetést, vagy szolgálást kell a' jótéviség' jutalmának tenni, az nemtelen és helytelen önzés volna, sőt a' jótéviség' által lekötelezettnek személyes ragaszkodását sem kell kívánni, nem kell követelni, hogy kedvünkért véleményét, hatása' körét, életmódját megváltoztassa; ez egy volna a' legnyommasztóbb 's legalacsonítóbb zsarnokságok közül.“

104.

106. Mathematicai tudományok.

19. *Logarithmokról, Vállas A. phil. Dr. III. 40—87.*

A' szerző' menetele ez. Értelem-határozás 's ennek példák által felvilágosítása után csak röviden említi a' logarithmok' kiszámítása' hagyományos módját, hogy sebes léptekkel átmenjen sorokká kifejlesztésekre. Ennek kieszközöltetése felteszi a' binomiumot 's a' rangjelsorzatot (Exponential-Reihe). Mind ezekben, mind pedig magában a' logarithmi sor' leszármaztatásában a' legújabb 's legcsinosabb theoriát, a' határok' theoriáját, követi. Összehajló sorzatok' kikeresésében felsőbb egyenletek vizsgálatnak, 's itt új ut nyílik szemünk' láttára új alakokra vezetendő. A' mely örömet követte rec. a' lehozások' menetelét, oly botránkoztatólág hatott

reá néhol a' tetemesb nyomtatási hiba, mi kétségkívül a' műhely' rovására esik.

20. *Észrevételek a' Tud. Gy. 1836. 12-d. kötetében 3. sz. alatt közölt toldaléokra a' társasági számvetéshez. Név nélkül. XI. 64—67.*

Rec. lelkismeretesen hasonlította össze a' Toldalékot ezen Észrevételekkel; 's eredménye ez: A' névtelen vagy nem olvasta a' Toldalékot, vagy ha igen, úgy a' nagyobb publicum' incompetenciájára tartott számot. A' Toldalék' írója általában fogta fel a' dolgot, a' minévtelenünk az okadó egyes esetnél maradt. Amaz két utat talált 's az utóbbit ajánlja, mint egyszerűt egyszersmind és csinost; egyes esetével az utóbbira csakugyan ez is bukkan, de a' ki így nyúzza a' legegyszerűbb egyenleteket, annak még sok tanulni valója van. Rec. tudja, mit akar az a' formaszabályok' mellőzése 's az észrevételek' végén az az üres declamatio. Ignotos fallit, notis est derisui.

21. *(A') Duna, világkereskedési és folyószabályozási tekintetben. Beszédes József. I. 72—76.*

B. szerint iparunkat leginkább emelné: a' Duna' 's Tisza' szabályozása és egy Fiumetól Pesten által Lembergbe vivő országút' építtetése. A' többi ezen három után magától jöne. A' javaslat igen érdekes 's ohajtánók, hogy minél több ilyen közöltetnék, mert csak minden oldalú megfontolás után biztos az előmenetel. B. terveiről is értesíti néha a' publicumot, mások elbúnak 's kivitt munkáikról is hallgatnak.

58.

107. Természeti tudományok.

22. *Földünk éghajlatának némelly változásiról. L. I. VI. 60—68.*

A' munka' czíme historiai vizsgálatra látszik célozni, minek azonban az értekezésben magában semmi nyoma sincs. Mindenek előtt kiemeli a' sz. hogy Europa' mérséklete sokkal nagyobb, mint akár Ázsiáé, akár Amerikáé, a' szélesség' ugyan azon foka alatt, 's valóban úgy is van. A' tűnemény' okát a' föld' nagyobb fölemeltségében találja, miben rec. nem foghat kezét. Mind Amerika, mind pediglen Ázsia' nagyobb része e' tekintetben fel van mérve. Következnek allotriumok 's a' dolgozat' végén kénytelen magát kérdezni az olvasó: Ugyan mit akara a' jámbor mind ezekkel?

23. *Értekezés némelly levegő tünényekéről. Vilámlás, jégeső, zivatar. VIII. 84—90.*

Értekező leereszkedik az első fogalmak közléseig. A' levegő' villanyosságát (értekezőnek a' materia electrica villány) a' vízpárolgás' folyamatából magyarázza, mellőzvé, vagy elhallgatván a' növés-folyamat' valóban nagy befolyását. De a' levegő' villanyosságának e' fölött még két más forrása is van, t. i. a' dörzsölés 's a' levegőrétegek' különböző mérséklete. Az értekezés azonban nem egész, folytatása ígértetett, 's meglehet, hogy a' szerző későbbben akarja adni, mire rec. itt figyelmissé kívánta tenni.

24. *A' levegőégről 's annak hasznairól. Szelte Benjamtól. XII. 71—83.*

A' jelen értekezés igen mulatságos lenne, ha nem tartanók szem előtt, miképen illy dolgozatok a' kezdőt kételkedésbe, sőt néha, a' tudomány' kárával, tévedésbe is hozzák. Sz. így kezdi előadását: „A' közönséges levegőég (mire való itt az ég?), melly a' (!) Földünket mindenfelől környülveszi, vékony folyó hideg (!) materia, a' melly életet ad mindennek, vagy on visszarugó ereje, nehézsége.“ Észrevehetné itt rec., melly nagy különbség legyen a' terjedékenység (expansibilitas), mi a' levegő' tulajdona, 's a' rugósság között; azután, hogy az nem folyó hideg materia, mit egy pár sorral alább maga sz. is visszahú, mondván: „Néha száraz, néha nedves; néha hideg, néha meleg, és változó.“ Így folytatja tovább: „Annak változásait kimutató eszközök Thermometrum, Barometrum, Hydrometrum (!), Manometrum, Eudiometrum és Antlia (!).“ Ismét egy pár sorral alább: „Newton' (!) próbái szerint a' föld' színén felül 7 mérföldnyi távolságra négyszerte vékonyabb már mint a' föld' színe felett: 70 mérföldnyi magosan pedig egy milliomszor vékonyabb; mennél alább van a' levegő, annál nehezebb, úgy anynyira, hogy a' mint Amontons felvetette 2892 ölnyi mély gödörbe vagy földbe való barlang' fenekén, ha volna olyan mély barlang, már ottan a' levegőég' nehézsége a' víz' nehézségével megegyezne(nék).“ A' hány szó, annyi tévedés. Rec. nem hiszi, hogy Newton, ki Mariotte' törvényét ismerte, ilyesmit mondott legyen; ellenben jól tudja,

hogy Hutton (Phil. and math. Dictionary, I, 183.) 7 és 70 angol mérföldnyi magaságban illetőleg 4 és 1'048,576-szor vékonyabb levegőt talál, nem próbák', hanem kiszámítás' útján. De melly nagy a' különbség angol 's közönséges mérföldek, továbbá Hutton és Newton között! Továbbá azt sem hiszi rec., hogy Amontons olly együgyű lett legyen, mint sz. mondja, mert de Luc' egyszerű formulája szerint a' szóban levő mélység

öleken $= 10,000. \log \frac{1}{770}$ azaz 28,860 öl's

így tizszerte nagyobb! — A' miről eddig volt szó, az ez értekezésben még nem tesz egy lapot! Rec. nem tartja érdemesnek bírálatában tovább menni, azt fájdalom! azonban el nem hallgathatja, hogy ország, mellyben ilyenekre kiadók és szerkesztők találtnak, a' miveltségben még végtelenül hátra van. Mi a' garéi tudóst egyenesen az ABCzés gyermekek' sorába utasítjuk.

25. *A' csillagok' csmértetése. Horváth Zsigmond. II. 3—53, és IV. 3—63.*

A' szerény szerző maga mondja: „Uranianak ugyan én magam sem vagyok felkent papja, u. m. ki izolált helyzetemben minden égvizsgálati műszerek nélkül el lenni kénytetem (kényttettem); de abból ön iparom által annyit mégis szerencsés valék tanulhatni, mennyi egy lelkésznek szükséges, 's ama' természet' buváriának, kik egész éltüket e' felséges tudományra szentelvén fölfegyverzett szemeikkel az égnek megmérhetetlen téreit bekalandozzák — magosan felszökellő vizsgálatokat bámulnom, úgy az azokból következtetett igazságoknak tökéletes hitelt adnom, 's némileg örömeikben osztoznom elégséges.“ A' sz. jó forrásokból merített 's ezeket értette. Nyelve folyó 's szabatos, némelly igen merész újítást kivéve, millyenek péld.: csillonc (álló csillag), pislonc (planeta), üstököncz (cometa), stb. Rec. ezen ujonczoikat nem örömet látá.

26. *Esmérkedés a' holdat, vagy is értekezés a' hold' physikai tulajdonságairól, Littrow után L. I. VII. 79—108.*

Littrow után, vagy inkább Littrowból fordítva.

27. *Türedék jegyzetek az üstökösökről, ** XI. 35—59.*

Legnagyobb részt fordítás ismert köny-

vekből, ámbár ezt a szerkesztőség, mellynek célja, mint a borítéklapon olvashatni, eredeti rövid 's tudós értekezéseket közölni, jónak látta titkolni. Ennek megmutatására üs-sük fel az 52. lapot, mellyen a következőket olvashatni: „Üstökös volt-e a hold valaha? A boldog Arcadiának vagy a mai Moreának régi lakosai nevetséges szerénységekben ré-gibbeknek tartották magokat a holdnál. Egy rege uralkodott közöttök, melly szerint őseik olyan időben éltek, mellyben ezen égi test még ismeretlen volt. Ezen reget a görög philosophusok, kik a vélemények — hypo-thesisek — 's rendszerek' koholásában a mai sophistáknál egy cseppel sem voltak ügyetle-nebbek, egy theoria készítésére használták, melly szerint a hold eredetileg üstökös volt, útjában egészen a földhöz igen közel talált jö-ni, 's azóta a föld által letartóztatván (tartat-ván), kénytelen azt mint állandó kísérő a Nap körül való útjában követni.“ Arago' leczkéi-ben ellenben (*Léçons d'Astronomie*, Bruxel-les, 1837, 196 l.) ezt olvashatni: „La lune a-t-elle été autrefois une comète? Les Arca-diens, au rapport de Lucien et d'Ovide, se croyaient plus anciens que la lune. Leurs an-cêtres, disaient-ils, avaient habité la terre avant que la lune existât. Cette singulière tra-dition a fait demander si la lune ne serait pas une ancienne comète qui, passant dans le voisinage de la terre, serait devenu son sa-tellite.“ Már ebből látni, hogy a nagy szép-ségű eredetinek magyar paraphrasisa nem csak sokkal hosszabb 's következésképen erőt-lelenebb, hanem hogy a hol a dolgot határo-zottabban adja, talán tévedésbe is vezet. Mert kérдем a fordítót, mi hatalmazta fel Arago' ezen szavait: „Cette singulière tradition a fait demander, si la lune ne serait pas une ancienne comète“ a görög philosophu-sokra fogni? Mutassa ki a régi írókban azon helyet, hol ez áll; mert rec. 's vele a publicum' értelmesebb része, mint kik előtt a ré-giek' ebbeli véleményei nem titkok, ezt álta-lában nem hiszik. Hogy valaki illyesmit ál-líthasson, szükséges hogy a nehézkedésről némileg teljes fogalma legyen, mi hogy csak az újabb kor' tulajdona, fordító sem fogja ta-gadhatni. — Folytatása ígértetik a cik-kelynek.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

108. — Lipcsében legújabban Scheld és tár-sánál megjelent: *A bafi*, von Nicolaus Jósika. Aus dem Ungarischen übersetzt und mit Anmer-kungen versehen von G. Treumund. I. rész: XX és 215 lap; II. r. 223 lap; ára a pompás kiadásnak 3 ft. 30. kr. Ajánlva van Liegnitz her-czegnének, a porosz király' hitvesének, mint egy, Magyarországbán nevelkedett, jeles műveltsé-gű nőnek. — A tárgyszeretettel és helyes ítél-tellel, melegen és jól irt előszó egy futólagos te-kintetet vet literaturai állapotunkra 's különösen a regényíróra, ki e' kötetben a német külföld elebe vezettetik. Nem érthetünk egyet a fordítóval, midőn literaturánkat a szerb és cseh, lengyel és orosz literaturák' említése után, ezek' sorában majdnem legifjábbnak nevezi, mert habár azok, kivált a cseh és szerb régből írott emlé-keket bírnak is, de egy sem mutat közülök olly élénk mozgalmu, öntudatu 's annyi oldalú literatu-ra-alakulást, mint mi a tizenhatodik században; egyiknél sem fejtett ki a próza, erő, nyomosság és kerekdedség' tekintetében olly fokig, millyet a miénk Pázmán' korában hatalmasan megközelít. 's Pápai-Páriz és Faludinal valóban el is ért; egyk' nyelve sem azon alaki határozottságig, melly-ben Pereszlényi, a XVII. század' grammaticusa a miénket találta, ki szabályait mindannyi tudomá-nyos készületű írók' munkáiból vonhata el 's írásaikból vett példákkal tanusítá. Ott pedig, hol próza és gondos nyelv van, a literatura, lerázván pólyáit, férfiukorba lépett. Mint hala el e' kor, mellyre olly veszedelmes álma következett a nem-zetiségnek, tudva van országos és szellemi törté-neteinkből: de ezen, szebb életre felébredt 's ifju erővel az előre iramodott kor után siető literatura nem tegnap született gyermek, hanem egy régbib-nek újabb szebb folytatása: 's mint illyen sem fia-talabb a' nevezett szláv literaturáknál; legalább ref. nem „alig két évtizednyinek“ tartja, mint for-dító, hanem ez ujjá születést, mellynek prodro-musai már Terézia alatt mutatkoztak, a' H. Jó-zsef alatti reactiótól számítva félszázadnyinak, 's innend különösen széthonthatlan, belső összefüg-gésű, életműves egésznek. De ha e' szavak a' VIII. lapon: „Ungarns geistige Wiedergeburt“ nem a' literaturára értetnek (noha a' közvetlenül rá következő sorok egyebet sejtetni sem enged-nek), úgy ref. készebb e' húsz évet még szűkebb korlátok közé szorítván, könnyen kitalálható okok-ból azon időszakaszt 1825-tel kezdeni: de ekkor az nem ujjá születés leszén, hanem születés e-gyenesen. Mert hazánk' szellemi felderülése az igaz szabadelműség' értelmében, csakugyan e' pár utolsó lustrum' öröklő dicsősége.

Egy más helye az előszónak nem volt várat-lan ref. előtt, 's mégis nem maradhat észrevétel nélkül. „Az 1825 és 30-diki országgyűlések — mond fordító a' X—XI. lapokon — a' honfi ér-zéknek 's nemzeti nyelv és fejlődés melletti buz-góságának hirtelen 's hathatós emelkedést adtak. Előmozdításokra határozatok tétettek 's törvények alkottattak, igen czélszerűek ugyan és áldásteliek egy részt: de mellyeket kivált a' tapasztalatlan if-juság' részéről, botor ultramagyarismus'

extremuma 's a' nem magyar népségnek ez által támasztott oppositioja követett. Ez utóbbi, ha számra nem is, de miveltségre 's jólétre elsőbb, leginkább a' felvirágzó nagyobb városok' német polgársága, valamint több, németek és szlávok lakta megyék a' nemzetisítés ama' kelleltinél serényebb ipara által sokfélekép korlátozva érezék magokat, mert ők, nem épen igazságta la n ul, azt kívánák: hogy az (a' nemzetisítés) inkább a' jövődőt, mint a' birtok' joga által szentelt jelent körébe vonván, először is az ifjuság' czélszerű nemzeti mívelését vegye szemügyre 's érdekei' létesítésére ezt nevelje.

Ismerjük azon fájdalmakat, melyek ezen 's az ehhez hasonló panaszokat szülték — mert illy húrón pendül évek óta mind azoknak éneke, kik a' régiiben megmaradást 's a' magyar hazában egy fel tucztal nemzetiségnek egymás mellett szép kényelmesen virulását hajtják; ismerjük a' reménységeket, melyek a' húzás halasztás' barátit kecségtetik, kik semmit sem akarnak ma, hanem mindent holnap, kik nem magoknak, hanem gyermekeiknek, nem a' jelennek, hanem a' jövődőknek szeretnék szabotni a' törvényt, 's kik tudván, hogy: omne regnum in se divisum desolabitur, és: duobus certantibus tertius gaudet: naponként inádkoznak istenökhez, hogy az a' harmadik az ő népök legyen. Az illyen aztán megénekli ma a' magyart, 's holnap ultramagyarismusról panaszolódik. K. Ultra... 's miért? Elhoesátott talán A. és B. hivatalából, mert magyarul nem tud? Ó nem. Visszautasított talán, azt keresvén, a' magyarul nem tud? Ó nem. Nem fogadtatott el kéro levele, mert nem volt magyar? Sőt; bizonyossá tehetlek, hogy igen. Kényszerítették [gyermeke azt tanulni? Ó nem, gyermeke deakul tanul. Társaságba lépett, 's nem szóltak hozzá? Dehogy; hiszen az egész kör kedvéért az ő nyelvén beszélt. Becsukatott az idegen musa' tereme? Sőt, valamennyi páholy y-os uraké. Nem fogadtatott el nemet árjegyzéke? Megvallom, az nem fogadtatott el, de az el nem fogadó az árjegyzék' fordítására 's leiratására fejében nem kevesebb mint — tíz procentót fizetett. — Mondom nektek, ez a' magyar ultra egy igen tractabilis állat, 's A. és B. még mind eddig sokkal jobban boldogul a' maga nyelvével, mint az ultra; 's ennek nem a' nyelv, 's nem az ultra oka, hanem az engedékenységek és lágyaság, az a' discretio, és liberalitás, az ultrától felés 's az a' képzelt jogok' tisztelése, melly fel rendszabáshoz nyúl, mert az egésznek szorítása alatt a' benának tyúkszeme megfajulhatna. II. József, a' statusbölcs fejedelem 's gyűlöljő a' fel rendszabásoknak, egy pár év alatt ére célját; 's ha ellenzéket támaszta is, ő elére célját: a' mi ügyünk jogos 's ez ügy' baráti olly számosak, hogy az ellenzék nem lehetne tetemes, nem tartos: feltéven, hogy a' törvényről L. Fülöppel azt határoznák: La charte (la loi) sera désormais une vérité — csakhogy ezt ne egyedül mondják, hanem állhatatosan bizonyítsák is. 'S ha így lett volna 25-ben, vagy csak 30-ban is, támadt volna ellenzék bizonyosan, de azóta hozzá törődven ki ki a' törvény' kívánatához, 's így kibékülven ezzel érdekei, ez ellenzék napról napra fogyna, 's

a' célhoz közelebb volnánk. Ha voltak ifjak, buzgólkodók, tulzok a' jó ügy mellett magányos viszonyokban is: az legfelebb az előrelátó megfiggadt ész' intéseit, 's nem megrovást érdemel. A' fanatismus természetesen es majdnem elmaradhatlan követője minden jó ügynek, mig az küzd, 's midőn az küzdései után győz: de azért a' jó ügy, jó marad, ha néha nem jót okoz is. Idővel leteszi az salakjait, 's majd az így kitisztultat adjuk át gyermekeinknek! Bajt és küzdest hagyni végintézetünkben gyermekeinknek 's az utokornak nem lehet jó apa, nem böles törvényhozás' akarátja. — De csalogdik is a' fordító, ha a' nem-magyar népséget miveltségre 's jólétre elsőbbnek tartja hazánkban: vagy a' főnemességet ő nem magyar-nak tekinti? — Hogy pedig az ifjuság' czélszerű nemzeti mívelése nagy fontosságu dolog, bizonyos, de ez az ultrától függ-e? Azonban hogy azzal beérnők, ref. nem hiszi.

A' következő nézetben ref. kezét fog az előszóval: „Több egyebekben kívül, az egyszer nyert iránynak főleg két eredménye volt a' legfontosabb, kiszámíthatatlan befolyással a' nemzeti lélek' fejlődésére. Először a' nagylelkű gr. Széchenyi István' s mások' javaslatára 's nemes bőkezűsége által az ország' gyűlésen eszközölt alapítása egy magyar aca dem iá n a k a' hazai nyelv és literatura' mívelésére: melly nem sokára gazdag forrásokkal ellátva életbe lépven, a' magyar literatorok' javát kebelében egyesítette, munkásságokat a' hatalmában álló tetemes' pénzbeli és szellemi erők által ébreszthette, vezerezhette 's gyámolithatta. Így nem csak az irok 's mindennemű literaturai muvek' száma szaporodott rövid idő alatt hihetetlenül; hanem a' tudomány' s szépliteratura' mezején az academia által eszközölt jeles munkálatok' következtében az olvasók' száma is nőtt. Az időszaki sajtó folyvást terjeszkedven, a' mennyire egyéb viszonyok engedek, a' nemzet' mívelésére 's szellemere tágasabb körökben behatathatott. De még hatalmasban 's eldöntöbben, mint tudományos munkálkodásával az academia, hatott alapítójának grof Széchenyi Istvánnak nagyszerű személyessége és csodálatra méltó munkássága a' nemzeti érdekek' előmozdításában. Mindenike, sebesen egymást érő 's az ország' javára felvirágzó teremtményeinek, tisztán láto, tapasztalatdús, valódi emberérdékű s szabadelmű szellem' belyegét viselő homlokán. A' legáldottabb 's tova kiható intézkedések: casinó, loverseny, dunai gőzhajózás, a' kevéssel ezelőtt felépült nemzeti színház, egy minél előbb kiviendő budapesti állóhid' nagymű vállalata stb. mind, az ő faradhatlan 's igen szerencsés helyzete által támogatott buzgóságának köszönik nagyobb kisebb mértékben megpendülesöket 's eszközöltetésöket. De a' hazai literatura' mezején is a' Széchenyi neve azon dicsőség, mi szerint egy új, eldöntő fontosságu időszaknak vettetett meg alapja. Ő volt első, ki lelkes munkáival, millyek a' Hitel, Világ, Stadium stb., a' magyar prozának ösvényt tart, 's neki tágasabb körökben is részvételt 's becsültetést vívott ki. Ezen munkák által — melyek egyebiránt rendszeres összefüggés és szoros következetesség' hiánya mellett is mindig ragyogó

emlékei maradandnak alkotójok' eredeti szellemének — teremte ő egy nagyobb magyar olvasó közönséget, 's közvetíté az újabb nemzeti irodalomba' első, ifjúkoru poetai időszakáról egy érettebb műveltség' férfiúi komoly korára az átmenetelt."

Mielőtt tovább mennénk, igazítólág meg kell jegyeznünk egyfelül, hogy a' Széchenyi által javasolt 's országos tisztügyre vett nemzeti színház még nem épült fel, hanem csak egy ideigleni megyei színház; másfelül hogy az academiáról, fájdalom, nem mondhatni: miképen az gazdag forrásokkal felkészülve lépett volna életbe. A' hazának tudnia kell, hogy ezen intézet' jövedelmei, szükségéhez képest mind maiglan olly csekélyek, hogy sem minden tag nem fizetethetik, kit az illet, sem azoknak, kik már, 's részint jó későn, fizetésbe léptek, nem jár ki egész díjak; hogy évenként csak egy munka jutalmazathatik; minden osztály csak egy kérdést tehet fel; hogy nyomtatásait csak igen lassan eszközölheti, annyira, hogy jelenleg is vannak becses kéziratok, melyek három éven túl várják a' sajtót, 's költséghiány miatt mind eddig hiába; hogy történeti források' gyűjtését alig kezdhete meg, könyvtárát mind eddig fel nem állithatta, idegen házban szellékedik; stb. De az áll, hogy noha academiánkra sem írói karunk nem volt eléggé elkészülve, sem közönségünk eléggé fogékony, valóban szűk forrásai mellett e' néhány év alatt is, tagadhatatlanul szép eredményei mutatkoznak lételének és munkásságának. Csakhogy a' talán szerfeletti, és sok oldalú kívánságok' teljesíthetése mind addig kegyes ohajtás leszen, míg a' tengő felett nemzeti részvét nem mondanja ki a' hatalmas Légyen szót!

Jósika' regényeiről így ítél a' kiadó: „Mindenikében valamely világosan kijelentett fő eszme vitetik keresztül, 's feloldása pszichológiai álláspontból, meglepő helyzetek 's tarkán változó események' képzeletűs szövövénye által fejtetik ki, 's vezetetik az értelem elebe. E' mellett azoknak nemes, tiszta, minden erkölcsi színeskedéstől távol, 's a' külföldi divatliteratúra' uralkodó irányával ellenkező iránya teljes elismerést érdemel. A' characterrajzolás eredeti. A' sceneria' vitelében szerző illően tudja használni a' hazai történetnek érdekes vonalnakbani gazdagságát, 's a' valóban regényes elemek' azon tarka sokféleségét, melyeket honi természetkecsék', nemzeti helyviszonyok' 's népe' éles sajátságokban kitűnő társas állapotjainak bőségéből, izléses belátással választani tud. Ellenben csekély mellékdolgok', kivált cselekvő személyei' öltözetének kifestése körül, némelly előképei' szélességében osztozik. Stílus' tekintetében a' fordító Jósika' regényeit az újabb m. irodalomban a' legjobb művek közé számítja.

A' fordításról nem lehet másképp, mint a' legkedvezőbben emlékezni. Az hű, kifejezésben és hangban; és nem csak hű, hanem szép, valóban igen szép is. Ha minden jó magyar munkának illy áttevője akadna, irodalomban' jó hírenek szí-

vesen örvendhetnénk. Jósika' többi regényei' adását fordító a' jelennek fogadtatásától függeszti fel.

— Sobry vaudevillekben, már a' párizsi és berlini színpadokon is megfordult! **S. F.**

Literaturai mozgalmak.

109. Trattner-Károlynál kijött: 1. Néhány szó a' honi közbátorságról. Irta Zsoldos Ignác, t. Veszprém vmegye' főjegyzője, és a' m. t. társaság' 1. tagja. 8r. 98 lap. Ára kötve 50 kr. cp. 2. A' kisdudovó intézetekről a' választottság' meghagyásából 1837. (Irta Szentkirályi Móricz). n. 12r. 69 l. Ára fűzve 20 kr. cp.

— Idegen nyelvű jelenések. Löcséről érkezett: Veritas ecclesiae et doctrinae catholicae, in praescripta institutione ad defectionem a fide catholica tendentium proposita a Franc. Xav. Skalnik, parcho svedlériensi, canonico hon. rosnaviensi. Editio secunda, testimoniis SS. Patrum et nonnullis controversis fidei capitibus aucta. Cum adprobatione et facultate ordinarius rosnaviensis. Leutschov. typis Joan. Werthmüller, 1838. n. 8r. XXII és 551 lap. Ára?

Landerer' bet.: Denkbuch der Ueber-schwemmung in Pesth und Ofen i. J. 1838 von Philipp Weil. Erste Abtheilung. n. 8r. 90 lap. Árultatik 1 fton a' budapesti károsultak' javára.

Emlékeztető.

110. — Beimel József esztergami és pesti könyvnyomtatónál találatik folyvást: Veteris arcis Strigoniensis, monumentorum ibidem e-rutorum, aliarumque antiquitatum lithographicis tabulis ornata descriptio. Auctore Io. N. Máthes, bonorum primatium vice-exactore ac ad aedilem directionem actuali commissario. Strigonii, 1827. 4r. 90 lap. tizenhat köre metszett rajzzal, fűzve 3 ft. cp. Gondos leírása a' haz' egyik legemlékezetesebb várának, miképen azt változásai-val időről időre kinyomozni lehetett. Itt találja a' honi régiségek' barátja többi közt sz. István első martir' egyházának, melyben első királyunk kereszteltetett, maradványai utáni előadását (sanctuariuma a' IX. v. X-d. században már állott); sz. Adalbertéét, melyet István király épített, Bakács Tamás' kápolnájaét 1506-ból, közbe szőtt történeti adatokkal; a' temetőboltokban, falakban 's az épületek' egyéb részeiben talált sir- és emlékövek, fegyverek, edények és eszközök, pénzek 's egyéb nevezetességek' leírását, melyek' része római, 's köztök építészeti 's numismaticai tekintetben igen érdekesek. Ékesíti, vagy inkább felvilágosítja az egészet számos rajzolat, dologértő, ügyes kéz' művei; 's az egészet méltóvá teszik, hogy honi tárgyak' barátai' könyvtáraiban ne hiázzék. **S. F.**

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Junius' 26. 1838.

26. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Magyar törvény. Grúz' m. magányos polg. törvénye Szekrényesitől. — Külföldi literatura. Autenrieth a' természet- és lélekeletről. Vége. — Magyar dolgok külföldi munkákban. — Literaturai mozgalmak. Sum cuique. — Figyelmeztetés.

HAZAI LITERATURA.

Magyar törvény.

111. *A' magyar magányos polgári törvény, Grúz Antal után magyarítá Szekrényesi Endre ügyvéd. Pesten, 1837. Trattner-Károly's tulajdona. n. 8r. 266 lap. Ára 2 ft. cp.*

Ritkánjött ki sajtó alól olyan munka, mellynek belső érdeméről czíme által a' vevő község magát annyira biztosítottak vélhetné, mint a' jelen. Czímlapján t. i. három törvénytudónak, három censurált ügyvédnek, neve ragyog: Grúszé mint szerzőé, Szekrényesyé mint magyarítóé, és Károlyié mint tulajdonosé; kiknek érdekeik egymással csatázók lévén, mindenkinek méltán így lehet okoskodni: ha a' latin szerző' munkája silány, mit mégis annak bölcselkedés-, és törvénytanársága', 's egyszersmind hitese ügyvédsége mellett feltenni nem lehet, egy másik, bizonyára maga hasznát is tekintő, ügyvéd annak fordításához vagy nem, vagy legalább a' nélkül nem fogott volna, hogy annak hiányain segéljen, 's hibáit kiigazítsa; és ha ez, minden valószínűség' ellenére, egy silány munkát szükséges javítás nélkül fordított volna, minden bizonynyal egy harmadik ügyvéd, ki azontúl vállalataiban előrelátáshoz szokott könyvnyomtató is, azt töképen-

ze' veszélyeztetésével magához nem váltotta, 's tulajdonává nem tette volna. — És mégis mind ezen czímlapi fényes biztosítás, és arra alapított valószínűség mellett is nem könnyen csalódik meg olyan annyira várakozásában a' vevő, mint a' jelen munkánál; mert először ugyan Grúz' *latin munkája* törvénytudóink' (a' czímlapon nevezve álló tudósainkat netalán kivéve) köz vélekedése szerint leggyengébb munka legalább mind azok között, mellyek 1837. előtt napfényt láttak, ugymint a' mellyben alig vagyon tárgy, mellyről mind az, mit törvénytudónak szükségkép tudni kellene, ha bár röviden is, előadva volna, sok tárgyról pedig nevöknél, és rövid 's részint hiányos ismertetésöknél, egyéb nem áll, 's mellyben a' tanítások többnyire egyoldalúak, szükséges határozottság nélküliek, 's a' nehézségeken átsikamlók, sőt a' hibás állítások is nem ritkák. A' mi pedig másodszor az itt vizsgálat alá vett *fordítást* illeti, a' magyarító, nem csak nem pótlotta Grúz' hiányait, hanem hibás fordítása által azokat tetemesen szaporította is. Vizsgáló ezen állítása' igazlásaul szolgálhatnak e' következő helyek: 1. Privilegia Joannis, et Ferdinandi I. firma sunt, demtis per *adhaesionem datis*. Item: privilegia Ferdinandi II. per *adhaesionem data* viribus de-

stituuntur. Jánosnak és Ferdinandnak szabadalmi sikeresek, kivéven azokat, melyek *pártoskodás végett* adattak. Ismét II. Ferdinandnak azon szabadalmi, melyeket *pártos* hozzá szításért adott, sikeretlenek. 7. l. A' törvény mind a' két helyen azon adományokat sikeretlenítette meg, melyek az ellenfélhez szítás végett elkobzott javak felett tétettek. — 2. Dotes consuetudinis: 1. Ut inducatur opinione iuris, 22. l. A' szokásnak sajátjai: 1. hogy *törvényes vélemény által* hozattassék (hozassék) be. 11. l. — 3. Mares completo anno 24-o de universis bonis, et iuribus, ad mentem legum, pro suo arbitrio disponunt. 32. l. A' férfiak 24-ik évök után mindenféle javak, és jusokról *kényők szerint* rendelkezhetnek. 18. l. — 4. Peregrini excluduntur a nobilitate eiusque aquirendae habilitate tractandis negotiis hungaricis. 33. 34. l. Az idegenek ki vannak zárva a' nemességtől, és annak megszerzésétől, *magyarországi foglalatosságoktól*. 20. l. — 5. Quaestus vini nobilioris grani, in submontanis partibus eis (iudaeis) interdicatur. 35. l. A' borral 's *nemesebb gabona-nemekkel*, kereskedés, a' Hegyalján el van nekik tiltva 21. l. — 6. Capitula, et Conventus Procuratores, et Plenipotentiarior, pro causis suis sub propriis sigillis constituunt, non tamen hos revocant. 44. l. A' káptalanok, 's *egyházi gyülekezet* a' magok' pereiben saját pecsétjük alatt rendelkeznek ügyvédek és meghatalmazottakat, *de azokat* nem húzhatják vissza. 22. l. — 7. Ubi persona quaedam, v. communitas actoratu destituitur, causam Palatinalis Capitaneus nomine suo per *Fiscalem* ex officio suscitatur. 54. l. Ha valamely jász v. kún személynek vagy községnek nincsen felperesi tehetősége; akkor a' nádori kapitány indíttat pert hivatalból a' maga nevére a' *kir. ügyvéd* által. 35. l. — 8. Affinitas, seu necessitudo inter virum, et mulieris consanguineos, et vicissim, ex copula carnali enata. 63. l. Sógorság, *egy férfi és egy asszony-személynek rokoni közt*, vagy viszont való, 's elhalás által származott *atyafiság*. 42. l. — 9. Dirimit autem (affinitas) inter personas respectum parentelae habentes indefinite, in legitima affinitate quasi collateralium usque quartum gradum, in illegitima usque secundum gradum inclusive. 63. 64. l. Ez az olly személyek közt, kik egymáshoz szülői viszonyban állanak, a' tör-

vényes házasságban elválaszt határozatlanul, a' képzelt oldalagnak közt negyedik ízig, a' törvénytelen sógorságban másod ízig bezárólag. 42. l. — 10. Publica honestas ex matrimonio rato tantum dirimit usque quartum gradum. 64. l. Nyilvános tisztesség, a' *vélt házasságnál csak negyed ízig választ el*. 43. l. Vélt házasságnak valamivel előbb a' 41. lapon maga a' magyarító is a' matrimonium putativumot nevezte. — 11. Dispensandi Jus Romanus Pontifex in casibus occultis per Poenitentiarium, in publicis per Datarium exercet. 64. l. A' felmentési just a' római pápa titkos esetekben *bűnbocsátó*, nyilvános esetekben pedig *másra ruházott hatalma által* gyakorolja. 43. l. — 12. Matrimonium ratum tantum per solennem religiosam professionem, etiam quoad vinculum solvitur; non item susceptione sacrorum ordinum. 65. l. A' *csak vélt házasság*, innepélyes szerzetbe lépés által, a' szövetségre nézve is felbomlik, *de nem a' szerzetesség' felvétele által*. 43. l. — 13. Venari non possunt milites gregarii, et inferiores officiales a vigiliarum magistro deorsum. 94. l. Nem vadászhatnak a' közkatonák 's az altisztek *a' strázsamesteren alól*. 66. l. — 14. In quaestionibus servitutum ita versari solemus, ut *Juris naturalis, et Justinianei placita ad generales nostras leges reducamus*. 96. l. A' dolgok' szolgáltságáról előforduló kérdésekben *a' természeti törvény és Justinian' állításaihoz szoktuk magunkat alkalmazni*. 67. l. — 15. Nisi (iuri regio) ampliori processu pertinaciter inhaeserit, seu in processu fundamentali cadens penes remedia meritoria litem prosequatur. 105. l. Ha csak *nagyobb perhez* makacsul nem ragaszkodik, vagy az anyaperben vesztvén, pervelejét érdeklő perorvoslat által nem folytatja a' pert tovább. 81. l. — 16. Successio, et ius viduale distinguuntur, quod illa ad pignora, mobilia, adquisita, et coquisita perennalia extendatur; istud ad haereditaria avitica quoque mariti referatur. 123. l. Az *özvegyi örökség* csak abban különbözik az özvegyi juttól, hogy amaz a' zálogos, ingó, szerzeményi és közös- szerzeményi örökös javakra is kiterjed: ez pedig *csak a' férjnek* ősi, örökös javaira. 87. l. — 17. Dos obvenit uxori, ut primum matrimonium ratum contractum est. 124. l. A' jegybér *kijár a' feleségnek*, mihelyt *helybehagyott házasság* kötöttet. 88. l.

A' 41. lapon a' matrimonium ratumot helyes házasságnak nevezte, melly nevezet legalább nem értelem-zavaró. — 18. Adlatarum rerum dominium et proprietates etiam durante connubio penes uxorem est. 128. l. A' hozományi dolgoknak *birtoka*, és sajátága a' házasság' ideje alatt is a' feleséget illeti. 91. l. — 19. Processus ad poenam dupli: suscitatur per Dominum, aut arendatorem Decimarum. 141. l. Kettős tizeddel büntető per, kezdi a' földes úr vagy a' tized' haszonbérelője (tized' ura vagy haszonbérelője helyett) 101. l. — 20. Neque obtinet (in Testamentis Hungaricis) illa Juris Civilis regula. 148. l. A' magyarországi végintézetekben nem áll azon *polgári törvénynek* szabálya. 107. l. Itt Jus civile nem a' polgári, hanem a' római törvényt jelenti. — 21. Si quis dictorum Praesulum (graeci ritus non unitorum) sine legitimis descendentes, ante Episcopatum susceptis, et testamento decedat etc. 151. l. Ha a' mondott fő papok közül valamelyik törvényes, és *püspöksége előtt fel nem fogadott* örökös, és végintézet nélkül hal meg stb. 110. l. — 22. Gradu propingvior (ascendens) excludit remotiorem, quoad avitica ad suam lineam; relate vero ad adquisita quoad utramque. 159. l. A' közelebb levő, elébe lép a' távolabban levőnek, az *ősiekre nézve pedig mind a' két ágban*. 116. l. — 23. Legitimates per subsequens matrimonium (ascendentes) succedunt plene, donationalibus exceptis. 159. l. A' rá következő házasság által törvényesítették; az adományaikon kívül, mindenben örökösödnek. 116. l. — 24. Neque nocet id, quod quispiam ante acquisitionem Majoratus per patrem, natus sit. 165. l. Az sem árt, ha valaki az *atyja által nyert előszülöttség után* született. 121. l. — 25. Bona donationalia avitica in defectu ipsum (Fiscum regium) respiciunt, sicut et adquisita, nisi nomina uxoris, fratris, parentis essent literis acquisitionalibus inserta. 178. l. Az *adományi javak* magszakadásakor őt illetik, valamint a' *szerzeményi javak is*, ha feleség', testvér' vagy szülőknek neve nincs a' szerzeményi levélbe bele téve. 130. l. — 26. Nota latiori sensu sumta et crimen laesae Majestatis comprehendit, quod definitur: delictum publicum, quo quispiam personalem Regiae Majestatis laesionem etc. intendit. 179. l. *Hűségtelenségi vétek* szélesebb értelemben a' felségsértést is magában fog-

lalja, 's azon *közwétek, mellynél fogva valaki a' Felség' személyes megsértésére* stb. czéloz. 131. l. — 27. Nomine praescriptionis venit modus acquirendi Dominii Civilis. 182. l. Elidősítés a' polgári birtoknak azon szerzési módja stb. 133. l. A' civilis szó e' helyen a' modust, nem a' dominiumot érdekli. — 28. In emptione merces debent esse in commercio positae, et non prohibitae. 189. l. Az adásvevésben a' portékáknak *kereskedéshez tartozóknak*, 's nem tiltottaknak kell lenni. 139. l. — 29. Solemnitates requisitae (fassionis perennalis) sunt ut fiat coram locis authenticis sigillisque eorum muniatur etc. 190. l. A' megkívánt szertartások: hogy az (örök bevallás) hiteles helyek előtt történjék, vagy ezeknek pecsétjével megerősítsék. 139, 140. l. — 30. In processu liquidatorio relutorio Incassus in amissione summae inhaerentis non convincitur. 197. l. A' számitással visszaváltó perben az alperes a' rajta fekvő summának elvesztésében *elmarasztaltatik*. 145. l. — 31. Cessat vero etiam stipulatum interusurium, (si) termino solutionis elapso, debitor penes judicariam admonitionem debitum creditori obtulit, et iste ex nulla legitima causa acceptare renuit, etc. 205. l. Megszűnik azonban, ha bár ki volt is kötve a' kamat, a' fizetési hatánap' elmúltakor, vagy ha az adós bírói megintés mellett az adósság' megfizetését a' hitelezőnek megajánlotta, 's az azt minden igaz ok nélkül el nem fogadta, stb. 151. l. — 32. Comitatus debet rationes exigere a suis Officialibus, qui si praesentent, et Magistratus intra bimestre non censuret, mortuis interim officialibus damnum emergens Magistratus compensat. 209. l. A' vármegye tartozik tiszttviselőjétől számadást kivánni, kik ha azt be adják, 's előljáróság' azt két év alatt nem vizsgálja meg, 's a' számadók időközben meghalnak, a' származott kárt a' tiszti kar viseli. 154. l. — 33. Publicam Hypothecam faciunt; sententia judicaria executione firmata vel etiam non firmata, et intabulatio legitima. 214. l. *Köz biztosítási zálog*, a' végrehajtással megerősített vagy meg nem erősített bírói ítélet, és a' betáblázás. 158. l. — 34. Lis transactione sopita per Successores non potest continuari. 219. l. A' perbeli egyesség által megszüntetett pert, az örökösök *ismét folytathatják*. 162. l. — 35. Poena hodierna ejus (majoris potentiae) est: homagium

integrum etc. 222. l. Mostani büntetése: *vált-ságdíj*. 164. l. — 36. Cum hoc Processu (violentiali) saepe conjuncta est poena indebitae. 225. l. E' perrel gyakorta össze van kötve a' méltatlan vád' díját követelő per. 166. l. — 37. Constat quaevis (Tabula-Districtualis) *sex* minimum membris cum Notario. 248. l. Mindenik (Kerületi-Tábla) legalább négy tagból áll a' jegyzővel együtt. 183. l. — 38. Plenipotentiarium is potest constituere, *qui potest id agere, quod agendi facultatem concedit*. 257. l. Meghatalmazottat az rendelhet, a' *ki tehet olyast, a' mi tehetési tehetséget ad*. 188. l. — 39. Quod dein Dicasterium (externum) aut personae sub consueto sigillo *testantur actum* (Plenipotentiarii constitutionem) *illius* (Plenipotentiantis) *fuisse*; et sic cum effectu facta est (extra regnum) constitutio. 258. l. A' miről azután a' (külföldi) kormányzék, vagy egy hiteles személy szokott pecsétjük alatt *bizonyoságot adnak, hogy sikerrel történt a' felvállás*. 189. l. — 40. Ad illam (internam exceptionem) pertinent *ex causae visceribus* allatae. 271. l. Amahhoz (belső kifogáshoz) tartoznak a' *pernek velejéből felhozottuk*. 197. l. — 41. *Dum quis factum, aut dictum proprium probat*, probatio in specie; dum alienum impugnat, *reprobatio* dicitur. 281. l. Ha valaki valamelly állítását maga tettel, vagy mondással bebizonyítja, különösen bebizonyításnak, ha másét feszegeti, *helybe nem hagyásnak* (czáfolás helyett) mondatik. 202. l. — 42. In regula Actori incumbit probatio, nisi *ratione causae* privilegiatus sit, aut praesumptionem iustitiae habeat pro se. 278. l. Rendesen a' felperes tartozik valamit bebizonyítani, *ha csak ügy' tekintetéből* nem bír szabadalommal, vagy az *igazság' elővéleménye* részin van. 202. — 43. Onus majus revocationis Procuratoris est 200 fl. more recepto inter Judicem, et Adversarium dividendorum, ita, ut illi duae, *huic* una pars obveniat. 291. l. Emez (az ügyvéd visszahúzásának nagyobb terhe) 200 forint, melyből $\frac{2}{3}$ a' bíróé, $\frac{1}{3}$ a' felperesé. 211. l. — 44. Si per prohibitam *sententiae effectus* suspensus est. 291. l. Ha az *ítéletnek szakasza* a' megtiltás által nem van függesztve. 211. l. — 45. In causis longae litis in *anterioribus terminis* adhuc recipitur (revocatio Procuratoris) post *meritoriam* sententiam, ast post *finale* nequaquam. 291. l. A' hosszú folyású perekben

az *előbbi perszakokban a' velős ítélet után is* elfogadtatik a' visszahúzás, de a' *visszaűzési végítélet után* nem többé. 211. l. — 46. Oppositionis legales rationes 2) *si executio ad bona Processui et sententiae non inclusa extendatur*. 295. l. Ha a' végrehajtás a' *perbeli ítéletbe nem foglalt javakra terjesztetik ki*. 214. l. — 47. *Post sententiam definitivam etiam in parte solum succumbens novisare potest*, itaque non requiritur totius causae amissio. Ratione materiae *non differat* (novum) a fundamentali, *oportet*. 299. l. *Végítélet után, 's csak egy részben egyedül a' vesztett fel újíthat pert*, tehát nem kívántatik előbb az egész pernek elvesztése. A' tárgyra nézve (az új per) *nem különbözik* az anya pertől. 217. l.

A' jelen munka' becsét nem kevéssé kisebbsíti az is: hogy ha bár az előadás benne legnagyobb részint könnyen folyó, világos, és érthető, néha mindazáltal, mintha nem is ugyanazon egy személy' munkája volna, darabos 's erőltetett, és a' mi legtöbbet árt, igen sok helyeken homályos, és néha érthetetlen. Tanuságul szolgálhatnak erre: a) A' legnagyobb fő papok' jusai. 6. A' pártfogói jus ellenére *nem tehetnek oda* valamely lelkészt a' földes úrnak akarátja ellen. 27. l. — b) Elválasztó akadályok: 1. Tévedés. 2. Rangbeli állapot. 3. Innepélyes szükség fogadás. 4. Szerzetesség, de csak a' *nagyobb szerzetességi lépcsőben*. 41. l. c) Azonban a' püspöki tekintet elegendő rokonság', és sógorság' másod izentuli akadályánál, *valamint a' két első ízbeni gátlásánál*. 43. l. d) A' *csak vélt házasság* innepélyes szerzetbe lépés által a' szövetségre nézve is felbomlik, *de nem a' szerzetesség' felvétele által*. 43. l. e) Mi itt törvényes értelemben, a' *dolgok* alatt, mind a' szorosán úgy nevezett dolgokat, mind azon cselekedeteket értjük, melyek polgári tetteknek okot adnak. 62. l. f) Az új adomány a' királyi ügyvédre nézve, a' sz. korona' *igaz birtokának* oda ajándékozása, a' nemzetségre nézve *szilárd jusnak* szerzése. 71. l. g) A' királyi jus, mint adomány: a' sz. koronának a' reá háromlott javakban való hatósága, *melly magába értve* szokott adományképen adatni. 73. l. h) Ha pedig az ellenmondó tartozik bebizonyítani, csak ezen esetekben mentetik fel a' gyökeres jusbeli próba alól: ha egy másik magszakadásból ugyan, *de a' minőségnek megemlézése nélkül nyert*

adományt. 81. l. i) Az adásvevésben a' *fajban eladott tárgy* elveszte, és veszélye a' vevőt illető, a' mi az elcserélésben nem úgy van. 139. l. j) A' többire (felmenő ágúra) nézve a' rá következő házasság által törvényesítettek, az adományiakon kívül mindenben örökösödnek a' királyi leirat által, ha ezek az ősiekből részesültek, ezekben, 's az adományküli szerzeményi-javakban. 116. l. A' szerződések a' tárgyak' különbsége szerint személyiek, vagy tárgyiak, vagy vegyesek, a' minthogy személyeket, vagy tárgyakat, vagy mind a' kettőt illetik. 137. l. k) Ha az adós több, arra kell nézni, *valjon szilárdul kötelezték-e magokat*, vagy nem. 157. l. l) Nagyobb hatalmaskodás olly magányos, tárgybeli, vagy is *igenleges tett* által okozott vétek stb. Mostani büntetése: váltságdíj. 163. 164. l. m) Megszűnik a' bírótválasztás: egyik bírónak halála vagy *tehetetlensége* által, ha többen együttvéve, de nem *ha szilárdul*, választattak. 192. l. n) Nem hozatik makacsból ítélet az evangélikusok' házassági pereiben is, hanem a' makacs a' tömlőczhöz *intézt* fenytő vád alá vettetik, 's vasból idéztetik. 196. l. o) Feljebb nem vihető perek: az egyszerű közhenszóló ítéletűek rendesen, tanácsos mindazáltal ez, illy ítélet után *óvást iktatni be*. 212. l. p) Ellentállási per, az anyaper' első bírósági bírāja előtt, de a' *kerületi és horvátországi törvénytáblának*, ha a' birtokból illető feljebbvitel' megtagadása végett történik, az *ellentállás a' közbe vetett feljebbvitel erejénél fogva, e' pernek előbb a' királyi vagy báni táblánál kell 's mellékesen az ellentállási tettnek is megvizsgáltatnia*. 215. l. r) Folyamodási út: olly rendkívüli perelés módja, mellynél fogva *bizonyos követelések tekintetéből*, előbb folyamodó levél mellett a' felséghez kell folyamodni, 's az onnét vett határozat szerint *kell valamit tenni vagy abba hagyni*. De mind ezeket igazság szolgáltatási, és nem kegyelembeli tárgyzatnak *kell tekinteni*; mert ennél nem lehet helye a' per útjának. 218. l. s) A' katonai személyeknek végintézetek az 1715: 27. cikkely' értelme szerint privilegiáltak, melyek t. i. *hevenyében készülnek*. 231. l. Ezen itt érdeklött homályosságnak több okai vannak ugyan, ugymint néha magának az eredeti munkának homályossága *), néha az írá-

si jelek' kihagyása, vagy nem czélszerű helyezése, melly a' nyomtatásra ügyelőnek hibája is lehet; de legtermékenyebb oka még is a' mű- és másféle szavaknak és kifejezéseknek hibás magyarításában fekszik. Hogy pedig az olvasó ezen állításom' és abból húzott következtetésem' alaposságát megítélhesse, a' magyarítónak véleményem szerint hibás vagy helytelen mű- és másféle szavait egyenként ide mellékelem: *Abactio*, elbehajtás. 175. l. *Agnatus*, atyarokon. 47. l. Így atyám' leánytestvéreinek gyermekei agnatusim volnának. *Adarestum directa actio*. Tömlőczhöz intézett vád. 196. l. *Assignatio*, mást állítás. 162. l. *Beneficium competentiae*. Haszonvételi illetőség. 152. l. *Caducitas*, kihalásbeli vagyon. 130. l. *Causae civiles*, polgári perek (causae civiles) 119. l. *Cautio reulis, et scripta*, tárgybeli és írásbeli kezes-

tes tenentur insinuationem exarendationis facere circa festum S. Georgii, et si post illud 15 diebus ius praarendandi habentes semet non insinuent, amittunt ius praarendandi habens, si alteri decimae exarendarentur, habet ius eundem excludendi, deposita prius illa pecuniae summa, quae per alium soluta est, apud Vice-Comitem. 139. l. A' haszonbéri jussal bírók tartoznak haszonbérlo kívánságokat sz. György nap körül bejelenteni, 's ha reá 15 nap alatt sem jelentenek magokat, az elsőégi jussal bírónak jusa van, letévén előbb a' másik által fizetett summát az A -Ispán kezéhez, azt a' haszonbérlethől kizárni. 100. l. b) Cessat vero etiam stipulatum interusurium, termino solutionis elapso debitor penes iudiciarium admonitionem debitum Creditori obtulit, et iste nulla ex legitima causa acceptare renuit. 205. l. Megszűnik azonban, ha bár ki volt is kötve a' kamat, a' fizetési határnapkor, vagy, ha az adós bírói megintés mellett az adóság megfizetését a' hitelezőnek megajánlotta, 's az azt minden ok nélkül el nem fogadta. 151. l. c) Vindicatur violentia 1-o summarie, videlicet laesus recurrit ad Vice-Comitem, qui eundem intra annum in possessorium ademptorum bonorum reponere debet ad simplicem requisitionem, *adiudicatis etiam fructibus, et expensis, sed solum ex actu occupationis enatis*. 224. l. Törvényesen megboszultatik a' hatalmaskodás 1-ór rövid uton, t. i. a' megsértett az Al-Ispánhoz folyamodik, ki őt egy év alatt elfoglalt javainak birtokába visszahelyezteti, oda ítélvén *(de csak a' foglaltsból származott) haszonvételt és perköltséget*. 165. l. A' törvény világosan imigy szól: fructibus, expensis, et damnis, ex ipso actu occupationis enatis, huc tamen non intellecto cessante lucro, et emergente damno, compensandis.

*) Például: a) Jus exarendandi (decimam) haben-

ség. 174. 175. 1. *Civiles actiones*, polgári tettek. 62. 1. *Cognatus*, anyarokon. 48. 1. *Communio iuris*, jusbeli rokonság. 140. 1. *Contractus verus*, valódi szerződés, *contractus realis* (in oppositione et cum consensuali, et cum personali), tárgyi szerződés. 137. 1. *Conventus* (authenticus), egyházi gyűlekezet. 79. 1. *Criminalis excessus*, bünbeli (peccaminosus) kicsapongás. 28. 1. *Corpus iuris*, törvény könyvtest. 6. 1. *Culpa* hiba (error). 122. 1. *Dataria* (Romae), másra ruházott hatalom. 43. 1. *Decretum* (comitiale), törvénykönyv. 6. 1. *Defraudatio salis*, sóvalcsalás. 178. 1. sócsempészet helyett. *Delegatio*, bírótrendelés. 182. 1. *Delictum* vétek (culpa), *delictum criminale*, bünbeli vétek, (peccaminosa culpa), *delictum reale, et verbale*, tárgybéli és szóbeli vétek. 23, 163. 1. *Derivativi modi*, származó módok. 104. 1. *Dominium* (rei), uraság, vagy birtok, *dominium eminens*, jelesebb uraság v. birtok, *dominium utile*, hasznos birtok. 63, 143. 1. *Emanationis tempus*, költ ideje. 193. 1. *Ex arresto citari*, vasból idéztetni. 196. 1. *Exceptio meritoria*, velős kifogás. 197. 1. *Executio realis iudiciaria*, valódi bírói végrehajtás. 214. 1. *Factum licitum, et illicitum*, szabad és nem szabad tett. 62. 1. *Fides iurata*, esküvési hitelesség. 204. 1. *Fiscalia bona*, ügyészi javak. 60. 1. *Fiscalitas*, ügyészi örökség. 31. 1. *Fiscalitatis ius*, ügyészi örökösödés. 56. 1. *Flagellatio commercii*, kereskedés' ostromozása. 177. 1. *Fundus executionalis*, végrehajtási telek. 151. 1. *Genuinus, sincerus*, valódi. 4. 1. *Historiae scientia*, történeti tudomány. 31. 1. *Homagium*, váltságdíj. 32. 1. *Honorarium* (in commodato), tiszti-díj. 147. 1. *Hypotheca*, biztosítási zálog, *hypotheca specialis, selectiva, publica*, külön, kiválasztott, közbiztosítási zálog. 143, 158. 1. *Impotentia absoluta et respectiva*, általános, és némi tekintetbéli tehetetlenség. 42. 1. *In abstracto*, magában érteve. 73. 1. *In concreto considerata causa*, tárgyilag tekintett ügy. 182. 1. *Indebitae poena*, méltatlan keresetdíja. 210. 1. *Inhabilitas* (ad munus), tehetetlenség. 42. 1. *In partibus amissa causa*, a' vidéken elvesztett ügy. 212. 1. *Inscriptio*, jutalomlekötés. 145. 1. *Institutum, et via iuris*, per út 198 és 218. 1. *In solidum se obligare*, magokat szilárdul kötelezni. 157. 1. *Interusurium excessive desumptum*, tulságo-

sán megvett kamat. 152. 1. *In supremi instantia*, legfelsőbb helyen. 222. 1. *Instauratio, beiktatás*. 5. 1. *Juramentum implicitum*, beleértett esküvés. 206. 1. *Limitatio iudicis*, bíró' árszabása. 208. 1. *Litis contestatio qualificativa*, mellékesen magyarázó per' velejébe ereszkedés. 201. 1. *Linealis successio*, örökösödési vonal. 121. 1. *Mandatum declinatorium*, átvezető parancs. 219. 1. *Matrimonium ratum*, helybehagyott házasság. 88. 1. *Matrimonium ratum tantum*, a' csak vélt házasság. 43. 1. holott másutt a' matrimonium putativumot nevezi így. *Meritoria proba*, velős próba. 212. 1. *Miles in procinctu*, hevenyében tévő katona. 231. 1. *Norma actionum*, cselekedetek rendszere. 11. 1. *Notorius*, hazaáruló. 171. 1. *Nullitas*, semmilyenség. 112. 1. *Nullitatis poena*, semmilyenség' terhe. 130. 1. *Obtrudere*, oda tenni. 27. 1. *Operae liberales, et illiberales*, szabadelmű, és nem szabadelmű munkák. 146, 147. 1. *Ordinatio curiae*, kuria rendelése, rendezete helyett. 12. 1. *Ordo*, szerzetesség, *ordines sacri*, nagyobb szerzetességi lépcsők. 41. 1. *Parallela loca*, egyirányú helyek. 11. 1. *Personae vivae et vitales*, eleven és élő személyek. 17. 1. *Planum Tabulare*, curia terve. 13. 1. *Plenipotentiarius*, meghatalmazott (mandatarius). 184. 1. *Poena arbitraria*, önkényes büntetés. 131. 1. *Poenitentiaria*, bünbocsátó hatalom. 43. 1. *Positive*, igenleg, (affirmative). 9. 1. *Positivum ius divinum*, igenleges isteni törvény. 10. 1. *Praefectio*, fiúsítás. 22. 1. *Fiúsítani annyi, mint fiussá tenni*. *Praemonitio*, előintés. 140. 1. *Praesumptio*, elővélemény, *praesumptio iuris de iure*, törvénybeli, és törvényszerinti elővélemény. 203. 1. *Principium* (exordium) *legis*, törvény' elve. 16. 1. *Privilegium perpetuum*, örökkévaló szabadság. 13. 1. *Propagativus haeres*, tenyészítő örökös. 61. 1. Így kinek gyermeke nincs, nem volna propagativus haeres. *Prorogatio*, magára hárítás. 182. 1. *Purisata statutio*, letisztított beiktatás. 78. 1. *Quasi contractus*, mintegy szerződés. 137. 1. *Quaestio facti*, tettegi kérdés, *quaestio iuris*, törvényes kérdés. 184. 1. *Res*, dolog. 62. 1. Dolog tulajdonképen negotium. *Res publicae* (bona publica), nyilvános dolgok. 62. 1. *Res in specie vendita*, a' fajban eladott tárgy. 139. 1. *Reexecutio*, vissza-végrehajtás. 214. 1. *Reprobatio*, helyben nem hagyás, czáfolás

helyett. 202. l. *Regressus*, vizszonti kereset. 165. l. *Reservata*, óvás. 212. l. *Scita* (populiscita), tudnivalók. 9. l. *Servitus rerum*, dolgok' szolgátsága. 67. l. *Spelta*, törköly. 100. l. *Solidum jus*, szilárd jus. 71. l. *Statutum*, szabály, *statutum particulare*, részes szabály. 10. l. *Successio coniugalis*, hitvesi örökség, *successio vidualis*, özvegyi örökség, örökösödés helyett. 87. l. *Successor* (in episcopatu) örökös. 110. l. *Strictum ius*, szoros igazság. 11. l. *Systhema Civitatum*, összehozvetkezési rendszer. 4. l. *Tacitus consensus*, elhallgatott megegyezés. 12. l. *Tacita receptio*, elhallgató befogadás. 19. l. *Tacita conditio*, mellékes feltétel. 76. l. *Testamentum destitutum*, hiányos végintézet, *testamentum irritum*, hiábavaló végintézet, *testamentum nullum*, semmilyen végintézet. 112. l. *Testes absolute* vel *secundum quid inhabiles*, általános, vagy valami miatt nem lehető tanúk. 204. l. *Territorium indicis*, bírónak földbirtoka' határa. 193. l. *Territorium iurisdictionis*, hatóság' földterülete. 182. l. *Translatio*, áttaladás (traditio). 202. l. *Veracitas*, igazság. 204. *Veritas*, igazság, *veritas interna*, el *externa privilegii*, a' szabadalomnak beiső, és külső igazsága. 15. l. *Via facti*, tettleg. 147. l. és tettlegi út. 166. l. Az ítéletes végrehajtó bíró tettleg ugyan, de mégis nem *via facti*, hanem *via iuris* helyezi be birtokba a' győztest. És ezen hibás műszavaknak annál inkább kell homályt okozniok, mivel a' latin műszó sehol sincsen meléje téve a' magyarnak.

Végre még azáltal is nem kevésbé megcsalatkozottnak találja magát a' vevő várokozásában e' munkánál, hogy abban törvényünket nem úgy, a' mint az a' három utolsó országgyűléseink által tett tetemes változások után áll, jóllehet címlapján az 1837. évet olvasván, ezt méltán hihette, hanem még 1818. előtti állapotjában leli előadva. Iparkodott ugyan ezen, egy 1837-iki törvénytánító könyvre nézve megbocsáthatatlan, hibán a' kiadó néhány 1827, 1830 és 1836-iki szóról szóra lenyomatott törvéncikkelyekből álló függeléke által segíteni, de ezzel nincsen sem a' munka' czéljának, sem az azt használás vagy épen tanulás végett vevőnek elég téve, részint mivel, költség-kimelés végett-e, vagy figyelmetlenségből, a' kiadó érdeklött újabb törvényeinknek, polgári tör-

vényünkbe vágó több cikkelyeit, úgy mint az 1827. 22, 26, 27, az 1830. 12, 17 és az 1836. 4, 5, 6, 7, 9, 23, 25, 26, 36, törvényágazatokat függelékében ki nem nyomata, részint, és pedig főleg azért, mivel más a' törvéncikkelyeket kiírni, más azoknak rendelkezéseit magyarázni, és azokat, az érdeklött tárgyaknak minden részleteire alkalmazva, tudományosan előterjeszteni. 40.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Természettudomány.

112. *Ansichten über Natur- und Seelenleben von J. H. F. Autenrieth stb.*

(Végo.)

Csodálandó elmésséggel bizonyítja meg a' szerző számos igen érdeklletes példa által, mint hagyja el az életerő egész szabadon a' testet, egészen vagy részint, 's a' körülményekhez képest ismét visszatér belé p. o. a' megfagyásnál, az álhalálban, a' csonkulásoknál stb. Ezen bizonyítást bevégezvén, a' másodikhoz lép a' szerző 's megmutatja, hogy az életerőnek az egyedektől és testektől függetlenül, egészen tulajdon törvényei vannak, mellyek' betöltésében az egyedekkel, azaz az anyaggal némileg csak játszik. Ezt eleinte egyes példakkal tanúsítja, azután az életműves természet' egész kiterjedésében. Az életerő mindig súlyegyenre törekszik, 's ha ez megháborítaték, nyomban helyre állítja, 's e' dolognál az egyedek, azaz az anyag csupán eszközök a' czélhoz. „Igy az emberi nemben minden pestis után azon nevezetes tünetny mutatkozik, hogy az előbb terméketlen volt asszonyok is ekkor teherbe esnek 's ikrek is számosabban születnek mint a' pestis előtt. Az egyedek' szaporodása vagy kevesedése még különböző fajok között is kiegyenlíti magát. A' mint p. o. a' mindig tovább szaporodó 's a' föld' színén messzebb terjeszkedő emberi nem házi állataival és barmaival lassanként hasonló arányban a' vadakat fogyasztja és kevesíti: úgy a' növényeknél is az egyes fajbeli lények' számának kevesedését gyakran más fajbeliek' gyors szaporodása pótolja. Igy a' leégett fenyűerdők' helyét Canadában, ugyan nem fenyű-, hanem igen szapora nyír-, nyárfa- 's fűzfajok borítják el. Igy a' gabonát megrontó időjárás annál több gyomot hoz elő; ezért gondolja a' földműves, hogy gabo-

nája változik át konkolyjá, vadóczzá stb. Az élet folyama, úgy lehetne mondani, midőn némely kifolyási csatornái bedugatnak, annál erősebben ömlik elő a' többi épeken, vagy idő múlva újakat is készít magának. — A' különböző élő idomok közt szabott viszonyoknak alapja részint minden életerőnek közös forrásában fekszik, mielőtt annak elválasztott kifolyásai életműves anyagba betestesítettek. Egész országok' népességi jegyzékét áttekintvén, minden történetbeli esetek' daczára is, állandó arány vétetik észre a' született fiú 's lány gyermekek között. Az érve szült fiúk' száma fölülmúlja ugyan valamivel a' lányokét, de meggondolván hogy több lány születik éretlenül mint fiú, ismét az jó ki, hogy mindenik nemből ugyanannyi gyermek nemzetik. Midőn tehát, mint gyakran megtörténik, egy szülő pár csupa fiúkat vagy lányokat nemz, szükséges hogy egy másik, ezzel testileg épen össze nem függő pár ugyanannyi, ellenkező nembeli gyermekeket nemzzen: szinte úgy szükséges hogy ezen különböző nemű ivadék' számára egy közös, az egész emberi nemzeten elterjedő életerő-forrás létezzék, melly, ha belőle egy oldalról több életerő bélyegeztetik egyik nem' bélyegével, a' nála maradt ellenkező nemcharacter' fölöslegét más nemzéséknél használja fel.

Ezen törvény az emberi fajon kívül is megmutattatik a' természetben. Nem hihetőség nélkül hiszi Brogniart, hogy miután növények fedezék a' földet, vonaték le a' gőzkörből azon tömérdek színanyag, melly most is megismerhető növénymaradványokkal keverve 's részint azokból állva a' hatalmas és messzeterjedt kőszéntelepeket képzik, a' mint a' növények ma is magokba vonják a' légkör' szénsavanyát, 's feloldva, magokba veszik annak egyik alkotó részét, a' szénét, hogy meghalva mint fekete földet vagy gyep-tőzeget (turfát) hátrahagyják. Míg pedig ezen óvilági növények a' gőzkört meg nem szabadíták a' szénsavanytól, melly nagyobb mértékben létezve, halálos, — addig levegői állatok nem élhettek. Miután pedig a' gőzkör a' növények által tisztábbítaték, először is hideg vérű kétélűek jelentek meg, kevesebbé tiszta levegőben is élni tudók; meleg vérű emlős állatok pedig csak akkor léptek fel, mikor a' növényvilág' rég folytatott munkássága által a' levegő lélekzhetővé téteték. Így

az életműves élet' összeköttetésében földtekénkkel, az ide tartozó lettdolgok' összeegyeztésében nyomdoka látszik az összefüggő világszerkezetnek már az önállásu életműves életerő' 's a' föld' kölcsönös vonzásában, 's a' különböző teremtes-szakok' összeegyeztésében bujdosó csillagunk' fölületének különböző állapotjával. Minél mélyebbre hatunk a' teremtesbe be, annál inkább végtelen, csodálatos panorganosis' képében látjuk azt. — Abból pedig, hogy a' mostani teremtes' időszak' előtt, már több teremtes elveszett és ismét új támadott, igen hihető lesz, hogy a' jelen teremtes' vége is csak átmenetel lesz egy magasabb életműves élet' átváltozásához, melly szinte új forradalom, új catastropha által fog megtörténni.

A' föld' forradalmainak összeütközésében pedig az egész életműves élet' általános és még a' tengerben is mutatkozó átváltozásával azon bizonyosság fekszik, hogy azon földháborok sem a' csupa vak eset' szüleményei, melly magában véve is lehetetlen a' testi anyagok' látható világában, már annál fogva, mivel a' maga tulajdon változásai is mind egyedül a' kénytelenség' törvényének engedelmeskedők, és semmi önkény' sugallatának sem! Mindegyik' változásainak tehát olly közös ok szolgál alapul, melly főlebb van a' föld' törvényeinél és azoknál is, mellyet az élet' általános forrása örök változásaiban követ.

Az életerő' két törvénye: 1) polaritás (a' növényi 's állati világ', a' két nem', 's a' minden élőbeni tevő 's tagadó polus' súlyegyenére törekvés) és 2) folytonos kifejlés, képzési ösztön, mindig tökéletesb fejtekezés, szigorúbb osztás által, — szerzőnkől ismételve magyaráztatnak több egymást kiegészítő értekezésben. Miután pedig a' mozdító munkásságot kimutatá e' titkos erőben, a' gátolóra is átmegy: „Sztintúgy van egy láthatlan nagy ország, mellyet közvetlenül épen nem ismerünk meg, mellynek lételet azonban okoskodva eltaláljuk, mivel azt következtetési, betegség és halál, által igen is érezteti: — a' láthatlan és érezhetlen ragályok' országa. Az ázsiai cholera napjainkban igen súlyosan tanítja, hogy a' hold alatt némi félre ismerhetlen van, mellyről érzéki philosophiánk nem is álmodik.“ E' ragályokat továbbá úgy bélyegzi, mint önállásu fajokat a' többi lények' sorában.

Igen sajnálhatni, hogy a' szerzőnek nem volt több ideje, nézeteit röviden 's világosan rendszerbe hozni. A' töredékes idom és a' gyakran közmondásokkal áradó stílus nehezítik a' felfogást; de mind a' mellett a' fő tárgy világos és érdekével minden olvasót fogva tartó.

4.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

113. — Misstresz Trollope egy érdekes könyvet írt Bécsről 's az osztrákokról; 's a' magyar megolvassa az efféle már azért is, mert helylyel közel aztán cseppen róla is egy egy szavacska. 'S valóban nem csalatkozik, mert három helyt is van róla szó! — egyszer, milly kényelmesen elpipál a' bécsi novemberi vásárban, fasátora alatt, a' magyar szücs, nem gondolva a' huló hópillelkel és zsugorító hideggel! 's ismét, melly vadúl pompás az a' párduczború magyar öltözete a' m. gárdának; 's ismét és végre: milly gyémántúsan jelentek meg m. dámáink az ifju nápolyi királyné' tiszteletére adott udvari ünnepélyen. De a' magyar urakról még egyéb is mondatik, t. i.: Ein schönerer Schlag Menschen, und Anzüge, welche vortheilhafter kleiden, lassen sich in der That nicht denken. " 'S ez minden, mit a' kedvező misstresz rólunk Bécsben megtudta, 's haza térve honfiainak elbeszélte.

— A' bécsi orvosi évkönyvek (Med. Jahrbücher des k. k. oest. Staates) idei első darabjában prof. D. Schöpf Pesten állított orthopaedi intézetét és gyógyelveit ismerteti tudományosan.

S. F.

Literaturai mozgalmak.

114. — Budán az egyetem' bet. academiai költségen megjelentek: a) a' Tudománytár, tudományos és literaturai évnegyed-irat' ez idei második vagyis juniusi kötete, illy tartalommal: I. Értekező rész (szerkesztő Luczenbacher). 1. Az asszony és férfi, Burdach után szabadon Bugát. 2. C. Sallustius Crispus, erkölcsi tekintetben, Szenczy Imre. 3. A' vas utak, különösen a' Bécs és Bochnia közötti vas út' tervei Bognár Józ. 4. Nagyszombati Káldy György, Podhradczkytól. 5. Kalendáriumi m. régiségek, Waltherr L. 6. Okleveles tordalék Luczenbacher. Név- 's tárgymutató. II. Literaturai rész (szerk. Balogh P.). 1. Olasz lit. 1836. óta 2. Criticai vázlatok a' külf. lit. legújabb 's kitünőbb termékeiről (nyelvud., literatura-történet, életírás, történettud. 3. Bibliographia. 4. M. t. társaság' ülései. 5. Tudományos egyveleg. Négy kötet' ára 4 ft. cp. velinen 6 ft. — b) Magyar helyesírás és szóragsztás' főbb szabályai. A' m. t. t. különös használatára. Harmadik kiadás. 42 l. 8r. Ékes borítékba kötve 10 kr. cp.

Ugyanott: Rövid erkölcsi oktatás' értekezési alaponálai. Irattak Fűsi Anekle István, h. ügyvéd és a' szabad mest. tanítója által I. füzetke, n. 8r. Ára?

Pesten Károlyi' bet. Egyházi beszéd, melyet, midőn a' m. k. t. egyeteme' a' pesti víz-özön' gyászos pusztítása után szerencsés visszatérével az élő nagy istennek ünnepélyes hálaadását nyilvánítaná, husvét' 3-d. vasárnapján 1838. május' 6. a' m. k. egy. templomában tartott Szaniszló Ferenc, egyházi szónok... Deák-ból... Szaniszló József, szombathelyi megyebeli áldozó pap. n. 4r. 20l. Igen diszes kiadás; az árvíz által károsultak' javára árulatik Eggenberger Józsefnél 20 kron cp. (a' latin eredeti „Sermo sacer, quem post funestam diluvii Pestiensis stragem habuit“ 23. l. ugyan ott's azon áron hasonló célra árulatik).

Landerer Lajosnál (év nélkül): 1. Lajos bajor király ő Felsege' költés zeteit magyarra fordítá B. K. M. A. Első kötet, XIV és 321 lap. második: VII és 314 lap n. 8r. Füzve 2 ft. — 2. Humoristicai felolvasás és szavalmányok. A' vízkárosult pestmegyei adózó nép' fölsegítésére Frankenburg által, 1838. nyárelő 2-d. tartatott hangászat-szavalási mulatságban előadvák. n. 12r. 24 kr. cp.

A' Pesten, Beimel' költségen, ez év' kezdetétől fogva havonként megjelenő, és Guzmics által szerkesztett Egyházi Tárnak eddig négy füzete jelent meg. Tárgyaik (az elsőét lásd Figy. 11. sz.) Mózsos' törvényei, a' religiót, erkölcsöket és polgári alkotmányt illetők, philosophiai szempontból felvilágosítva, védve a' lelkes Szenczy Ferencz által; fény- 's árnyékoldala a' tanítói hivatalnak, Briedl Fideltől; Lopez Gergely' élete, ugyanattól; egyházi kormány Magyarországhban (itt a' nagy érdemű szerkesztő a' m. zsinatok' történeteit folytatja); nagypénteki beszéd Németh Jánostól; Jeremiás' keservei' vége; és folytatása a' lelkészi történetnek a' házasságról, Szilberknolltól; — a' literaturai részben a' Brettschneider' befejezett ügyén kívül az Erdélyi pred. Tárv V-d. füzetét bírálja Guzmics; Szaniszló' vallástánját Szenczy Fer., 's Richter' ismeretes irományának (A' ker. cath. vallás stb. Figy. 1837. 165. l.) adatik kivonata — fájdalom, felvilágosító jegyzések nélkül. A' függelék leginkább kölni ügybeli dolgokat közöl. — Ismételjük, hogy a' minden mivel't 's gondolkodó olvasónak eléggé nem ajánlható haviírás' 12. füzetének ára nem több mint 2 ft. 24 kr. cp.

Ugyan annak költségen jelent meg: 1. Játékszinterv. Szinjáték öt felvonásban. Irta Karacs Teréz. n. 12r. 178 sürűen nyomott lap. Ára füzve 24 kr. cp. — 2. Igaz-e hogy mindenben hátra vagyunk? Békeházy Innocent által megfejtve. n. 8r. VI és 323 l. füzve 1 ft. 20 kr. Kötelességünknek ismerjük olvasóinkat az ezen könyv' hirdetése körül czélirányosnak talált mystificációra óvólag figyelmeztetni. Ugyanis egy, majd minden hírlapokhoz mellékelt jelentés felhordván a' \$-ok' tárgyait, illyeket hágy olvasnunk: A' vallások' különsege nem akadályozza a' szellemi művelődést; a' vallás' elnyomásából eredtek a' honi szellemi művelődést gátló gyászos történetek; a' protestansok' súlyai orvoslást kívánnak; a' vallás a' polgári életben korlátokat senem adhat, senem szenvedhet; a' törvény-

hatóság' fő feladása a' vallás' oltalma; a' kor' szelleme a' perfectibilis' principiuma és a' t. — Az ezen tanításokhoz ragaszkodó olvasó azokat itt bővebben fejtené, támogatná reménylve, kapva kap a' könyv után; de nem kevesbbé kap, a' mint kapott is, az ellenfél, hogy fegyvert foghasson; kap tehát mindenki — 's ez az, mit szerző akart. De mit talál a' bizodalmas olvasó? A' miket állít? Epen nem, sőt ellenkezőjét találja mutatva. Máskép tesznek Amerikában. „Itt gyűlés lesz, melyre a' löverseny' minden baráti hivatalosak“ ezt olvassuk egy udvar' kapuján; egy másik: „Gyűlés, melyre a' löverseny' ellenzői hivatalosak.“ 'S minden árunyalábra rá van írva: mi, a' balzsamra: balzsam, a' maszlagra: maszlag, 's nem megfordítva. A' jó ügy bátor egyenességgel áll ki, 's nem tüzi ki ellensége zászlóját, hogy őt ámitva hálójába kerítse. Azonban chinaiaknak hiában szolysz magyarul, 's e' században hiába predikálsz keresztháborút. A' jelenkornak mások a' fegyverei, 's a' keresztes hadak helyett bibliai egyesületek keletkeznek 's térítő missiók; a' mennyiben pedig kétségbe vehetlen adatok bizonyítják, az utóbbiak évenként több lelket nyernek meg az Úrnak, mint hajdan egész egy század alatt a' tűz és pallos. Mert mit hajdan erőszak (értjük az erkölcsit is) nem tehetett, e' kor azt humanitással viszi véghez.

Kassáról megérkezett: A' sokat tapasztalt nevelő beszélgetései' 2-d. kötete. n. 12r. 222. l. egy kőrajzzal fűzve ára 1 ft. cp.

Erdélyből: 1. Az erdélyi diaeták' végzéseinek foglalatja, időszakaszok és tárgyak szerint Magyarországtól lett elválásától kezdve,

1526-tól 1691-ig, részletekre osztva, kiadta G. L. Második kötet (az elsőnek czíme: Az erd. diaeták' végzéseinek nyomdokai). Kolosvár, Bara G. özvegye és Stein' tulajdona. 1838. VI és 207. l. fűzve 1 ft. 12 kr. fin. pap. és keménybe kötve 1 ft. 30 kr. — 2. A' graefenbergi vizgyógy-intézet és priestnitzi gyógymód. Második kiadás. Ára 1 ft. cp.

— Hartlebennel Pesten (Reichard' bet. Kösze-gen): Das ungrische Urbarsystem, oder des grundherrn und des Bauers Wechselverhaelt-niss in Ungarn. Von Johann Grafen Mailáth. n. 8r. VIII és 144 lap, fűzve 1 ft. cp.

Suum cuique.

A' Vasárnapi Ujság' 212, 213 's 214 számai könyvbírálatot foglalnak magokban, mely V. A. aláírással végződven, szerzője felől mások közt a' „Hirlapi szemle“ íróját is tévedésbe hozta. Alulírt ezennel kijelenti, hogy a' mondott czikk nem ő tőle való, a' miről, reményli, a' Vasárnapi Ujság' szerkesztősége bizonyosságot teend; — hogy ha csakugyan a' bíráló' neve' kezdő betűi az alulírtéival megegyeznek ('s credat Judaeus Apella) akkor a' méltányosság hozá magával, a' szóban forgó kezdő betűkön kívül valami megkülönböztető jeggyel élni; — 's végre, hogy kár volt Csató Pál úrnak kezdő betűk' magyaráztatásába ereszkedni, 's így ez esetben teljesíteni, mit a' Vasárnapi Ujság' mystificálni akaró recensense tenni nem mert. Pest, Junius' 15. 1835.

Vállas Antal.

FIGYELMEZTETÉS.

Az Athenaeum és Figyelmező, ezentúl, hol a' szükség kívánja, rajzokkal is járand. Félévi ára, mint jelenleg:

nyomtató-papírosan, helyben	5 ft.	postán	5 ft. 40 kr. cp.
velinen — — —	7 ft.	—	7 ft. 48 kr. cp.

Évnegyedenként, nyomtató-papírosan, helyben 2 ft. 30 kr. — 3 ft. cp.

Kérjük tisztelt olvasóinkat, ne terheltessenek rendeléseiket minél előbb megtenni, hogy a' küldözésben hátramaradás ne történjék; egyúttal vagy a' már meglevő újsághoríték, vagy a' hibátlanul és olvashatólag írt czímet' beküldését kérjük.

Előfizethetni Pesten a' kiadó-hivatalban, Hatvani-utca, 594. sz. alatt; Bécsben t. Barkassy Imre udv. ágens urnál, Strobelsasse, 866. sz.; Kolosvárt az Erdélyi Híradó' hivatalában; Nagy-Enyeden t. Szász Károly pr. 's academicus urnál; végre minden k. postahivataloknál, melyeknek, mint eddig, minden nyolczadik példánnyal kedveskedünk.

☞ Jelen félévi teljes példányokkal is szolgálhatunk. Pesten, junius' 25. 1838.

Az Athenaeum' 's Figyelmező' szerkesztősége.

☞ A' Figyelmezőnek egész évi folyama, vagyis 52 száma, tévén egész kötetet, névmutatót hozzá az év' végén adandunk.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Julius' 3. 1838.

27. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Encyclopaediai munka. Tudománytár, 1837. Philosophiai czikkelyek (*Al-Kendi*). — Drámák. Kovács Pál Thaliája, III-d. köt. (*D. Schedel F.*). — Nevelés. D. Lovász Imre' értekezése az iskolai fenyítékről (*Barra Miklós*). — Külföldi literatura. A' francia literatura' jövődjé. — Jutalomkérdések. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Encyclopaediai munka.

115. *Tudománytár.* Köze bocsátja a' magyar tudós társaság. *Értekezések.* Szerkeszteti *Luczenbacher János.* Első kötet, 344 lap; második kötet 323 lap. (vagyis új folyam' első évének értekező része). Budán, a' m. k. egyetem' bet. n. 8r. A' literaturai részzsel együtt három kötet, négy szállítványban; ára vetínen 6 ft. nyomt. pap. 4 ft.

A' Tudománytárral, a' közlött tárgyak' belső és alkalmazásbeli becsét, a' kidolgozást és előadást tekintve, tudományos folyóiratink' literaturájában új időszak kezdődik. Egy illy nemű gyűjteményünk sem hozott annyi új eszmét és ismeretet forgásba, egy sem pendíte meg annyi, a' polgári társaság' érdekeibe olly szorosan vágó kérdéseket, mint az; 's egy sem emelé fel tárgyait így a' tudományosság' legújabb állapotjához, mint ez. Itt, hol tisztünk a' literaturát legújabb mozgalmában vizsgálat' tárgyává tenni, nincs helye részletes bírálatába ereszkedni a' már ötödik évfolyamata' derekán haladó évnegyedirat' régiebb köteteinek: de kötelességünknek is-

merjük a' tudomány' 's magyar literatura' érdekét szívökön hordozó hazafiakat minden alkalommal az academia' ezen egyik legnevezeteseb munkálatára figyelmeztetni; 's annál inkább itt, hol, ígéretünkhöz képest, az új szerkesztőség alatt terjedelmesebb körrel megindult új folyam' első (1837-diki) éve' értekező szakaszának (a' literaturait koronként már vették olvasóink) részletes ismertetését kezdjük meg.

Philosophia.

1. *A' magyar philosophia' történetírásának alaprajza. Het ényi Jánostól.* II. 76—164.

A' magyar academia' felállításaig magyar philosophiai literatúránk nagyobbára több vagy kevesebb önállósággal compilált, a' külön philosophiai tudományokat előadó kézikönyvekből állott, melyeket latin iskoláink' tanítói, latin leczkéik után, hazafiúságból magyarul adtak ki. Különös tiszteletünket érdemlik e' tekintethen a' holtak közt kivált *Köteles Sámuel* és *Imre János.* A' magyar academia' jutalomhirdetéseivel egy újabb, önállóbb évszak látszik philosophiai literatúránkra derülni. Ezen az úton

nyerénk Balog Pál' sok ismérettel 's belátással készült, philosophiai helyzetünkre világot árasztó koszorúzott jutalomfeleletét; ezen készült eredetileg a' jelen felsőbb rangu értekezés is, 's általában ezen az úton lett közöttünk, nyert díjak által, híressé Hetényi János' neve, kit ezentúl méltán diadalmas tollunak nevezhetünk.

Jelen nevezetes dolgozatát maga ezen szavakkal három szakaszra osztja fel: „Értekező 1. lehető rövidséggel előadja saját nézeteit a' philosophiáról; jelesen ennek céljáról, köréről, ágairól, segítő eszközeiről és gátló akadályairól, drága gyümölcseiről és boldogító erejéről; ezt pedig azért cselekszi, hogy munkája annál igazibb szempontból nézettessék (nézessék), és a' könnyen támadható félreértésektől, fonák magyarázatoktól, czélzásoktól, konok következtetésektől megmentessék, azután 2. azt kívánja felvilágosítani: minő állapotban volt az értelmi műveltség honunkban, nemzeti létünk' kezdetétől, a' mai időkig általában? ez lesz a' magyar philosophia' egyetemi történetírásának rajzolata; végre 3. megtekinti minden korszakaszokon keresztül, kik és minő sikerrel dolgoztak honunkban akár az egész philosophia' rendszerén, akár annak egyes ágain? ez a' magyar philosophiai literatura' alaprajza.“

Első szakaszában szerzőnk saját philosophiai rendszere' rövid vázlatát terjeszti elő, melyet calobiotismusnak nevez, 's mely azon nagy kérdést fejt meg: „mint juthatunk el magányos és társas életünk' szép céljára az igaz saját és köz boldogságra, a' saját és nemzeti lehető legmagasb és teljesb műveltség által.“ Birálónak valamennyire különböző fogalma van a' philosophiáról, mi részint onnan ered, mivel tárgyat más oldalról fogja fel; de lényében meglehetősen megegyezik a' szerzőével, melyet a' kurta vázolat után bírálgatni nem mer. Ha igaz, hogy a' philosophia' helyes fogalma, kútfejei, határai 's igazsága' föltételeinek ismerete nélkül, ezen tudományban önállóság, 's kivált kezdő literatúrában mint a' mienk, egy lépést sem tehetni: Hetényi János egyik sürgetős szükségünket elégitené ki az által, ha ebbeli nézetei' teljes előadásával, köz tanácskozásinknak középpontot nyújtana. Nézetei eredetiek, nagyszerűek 's ovóyszerűl

szolgálnának a' pusztán szemlélődő német philosophia' egyoldalú befolyása ellen. Illy röviden és szárazon előadva azonban sok támadható kérdésekre felelet nélkül maradunk. Az ész, mond a' szerző „érzi a' szépet, és fellengőst, érti az igazat, cselekszi a' jót.“ Nem kellene-e még hozzá tennünk: sejdíti 's hiszi az örökkévalót; mert így az észvallás kimaradna a' philosophiából, ki, a' szerző további előadásai szerint, a' logica is, mivel nála a' bölcselkedésnek csak négy fő ága van: „Aesthetica, metaphysica, morál és politica, ezen utolsót széles értelemben véve, mely magába foglalja a' jog' philosophiáját.“ Úgy de ha az ész érti az igazat, az igazság részint gondolkodásunk' törvényei szerint, részint a' tárgyak által határozottatván meg, szintűgy logikai, mint metaphysikai. A' psychologiának viszonyáról a' philosophiai tudományokhoz továbbá egy szót sem említ, mi a' philosophia' módszerére nézve elhatározó: de illy gyökeres vizsgálatokba hiányos adatok' nyomain belé nem ereszkedhetvén, búcsút veszek e' fontos tárgytól.

A' második és harmadik osztályban a' szerző terjedelmesben adja elő nézeteit, 's itt dús szelleme teljes fényben mutatkozik. Hetényi valóban egyik legnevezetesebb philosophiai írónk, ő a' vitam impendere verot tetteleg látszik jelszavának választani, teljesítvén, mit Goethe a' jeles írótól kíván: „hogy az igazságot nyomozza 's elég bátor legyen azt kimondani.“ Meglepők 's mégis igazak azon élénk színek, melyekkel nemzetünk' philosophiátlan szellemét az elmúlt századokban festi, nem kevésbé vonzó a' kép, melyet összehasonlítás 's alkalmazás végett a' görög műveltségről 's annak indító okairól előnkbe terjeszt. Legsúlyosabbak szavai berekesztésében, mert itt jelen korunkról — tehát igazán ad hominem — szól. Egyes helyeit nem idézem, mert minden művelt magyarnak ezen értekezést egész terjedelmében ismernie kell.

Bevégzésül álljon itt két észrevételem.

Előszőr, a' szerző a' németek' tanubizonyságára építvén, keleten túl fekete színekkel rajzolja a' francziák' characterét és gondolkodások' módját. Öntapasztalásból mondhatom, nincs becsületérzőbb nép a' föld' kerekéségén, philosophiájok pedig nem a' ré-

gi Condillac-féle sensualismus már, hanem a legjózanabb — pszichológiai — úton haladó, felsőbb nemű eclecticismus. 'S a' mi hitelenségöket illeti, Jouffroy, Cousin' legelkessebb tanítványa, ma már így kérdez: „Et n'est-ce pas une vérité devenue triviale que c' est le propre de la demi-science de douter de Dieu?“ *)

Második észrevételem az értekezés' egy olly helyét illeti, melly philosophiai műnyelvünket felforgatással fenyegeti. „Alig tartjuk itt szükségesnek megjegyezni — mond szerző — hogy mi az értelmet és okosságot egyet jelentőnek vesszük, amaz alsóbb tehetséget pedig lelkünknek, az intellectust, nevezzük észnek, ezen alapon, hogy esze van baromnak is; de értelme nincs, és nem is helyes lenne így szólni: ebnek nincs esze; de már ezt mondhatjuk bátran: barmok értelem vagy okosság' hiával vannak.“ Ezen terminológiával philosophiai íróink' nagyobb része ellenkezik. Nekünk szellemünk' ismértebeli tehetségei' bélyegzésére négy szavunk van: az okosság, értelem, ész, és elme. Mellyik legyen az intellectus, mellyik a' ratio? Hogy illy alaptehetségek' megnevezésében, mellyek által az egész philosophia létesül, tovább egymással a' tudomány 's nyelvünk' megzavarodása nélkül nem ellenkezhetünk, világos. Hetényi, mint kell, a' nyelvszokásra hivatkozik, de ez philosophiai tekintetben rajtunk keveset segíthet. A' nép' fogalmai nem emelkednek olly elvontságig, hogy a' szavak' philosophiai értelmét meghatározhatnák; ez egyedül a' tudomány', tehát az írók' dolga. Ezeknek nagyobb része eddig az „okosságot“, híven az etymonhoz és népszokáshoz, prudentia' értelmében használta; az „elmét“, „elmességet“, „elmélkedést“ pedig a' Witzre 's külön munkásságaira alkalmazta. Így az intellectus és ratio' bélyegzésére még az „értelem és ész“ maradnának. Hol minket a' nyelvszokás elhagy, más művelt nyelvektől kérhetünk tanácsot. Engem a' német nyelv és philosophia' szemkápráztató jellességei el nem vakítanak, de annyit el kell ismernem, hogy philosophiai tekintetben alkalmasint mindenek közt a' legkimiveltebb 's

műszavaiban a' feleslegig bő. Az intellectus a' németeknél Verstand, melly szó a' versten-ből származik, az értésből 's így Verstand értelem *); az észnek ennél fogva ratiót kell jelenteni, mit teljesen ki is fejez, 's íróink' nagyobb része elfogadott. Bocsánatot kérek ha philologizálok. Szeretném philosophiai íróink' figyelmét feszültebben e' tárgyra vonni; mert kifejlett magyar philosophiai nyelv nélkül lehetetlen philosophiai tárgyakról magyarul gondolkodnunk, 's e' nélkül eredeti philosophiai előadásaink nem mások mint latinul vagy németül gondolt magyar fordítások.

Al-Kendi.

(Folytatjuk).

Dramai literatura.

116. *Thalia. Eredeti színművek' gyűjteménye. Kovács Pál által. Harmadik kötet. Győrött, 1837. Streibig Lipold' könyvnyomtató intézetében. n. 12r. 326 l. Ékes velinkiadás. Ára 1 ft. 20 kr. cp.*

Ismét egy kötet színmű a' termékeny és leleményes Kovács Páltól; mellyel nem csak olvasható könyveink', de játszható darabjaink' száma is szaporodott. Négy vígjátékot hoz az: Éva asszony' unokája, 3 felv.; Nők' köztársasága, 3 felv.; Az elbűvöltek 2 felv., és Legjobb orvos a' házasság, 1 felv. Az elsőben csalódások és megismerésekből elég tarka játék szövődik: Lóri 's Hranowszky egymást szerelmeseknek gondolják egymásba, Kéjfoki Hankát véli annak ki iránta hü-

*) Nem csak a' német, hanem a' deák szó' etymonával is összeüt az értelem, mert: intelligit=ért, intellectus=értelem, intelligens=értelmes, intelligentia=értelmesség. 'S nem egyedül az újabb 's gondosabb írók' többsége az, melly így él e' szavakkal, hanem a' régibb, 's legnyomósabb auctoritások ezt pártolják: Molnár Albertnél ugyanis: értelem = intelligentia, intellectus; másodszor sententia, mens; Pázmánnál, 's vele a' két egész hazában: nehéz értelmű = difficilis intellectu, stb. — Az okosság ellen, ratio, Vernunft jelentéssel, szól az is, hogy az állapotot jelent, nem az állapot' alapokát, nem tehetséget: a' philosophiában pedig inkább mint bárhol rajta kell lennünk, hogy — a' mennyire lehet — szavaink ne többet, 's ne egyebet jelentsenek, mint a' mennyit és mit formációjoknál fogva jelenthetnek. A' mellett, hogy ok (de soha sem okosság) ratiót is jelent, ne feledjük, hogy a' ratiónak két értelme van, 's hogy mikor az ok-ot jelent, 's mikor ész-t, két igen különböző dolgot jelent, noha az ok mindig ész-t teszen fel.

S. F.

*) Oeuvres complètes de Thomas Reid, publiées par M. Th. Jouffroy. Paris, 1837. Introduction. CX. lap.

séget szegett, Hanka őt, de majd Gyula leli fel Hankában kedvesét, kit hűtlennek szinte balul hitt, Hranovszkyban Éva asszony ismer unokájára, kit elveszettnek gondolt stb. A' Nők' köztársaságában egy agg néni' férfigyűlöletén fog ki a' szerelem' találékony bátorsága. Rónafiné számos női rokonsága közt egy republicai védfrígyet állít a' férfiak ellen; magányos kastély rejti el a' kilencz leányt 's egy fiatal özvegyet a' férfiak' tekintete elől: mindazáltal ezeknek kedvesei módot lelnek álrühában e' vaticanumba törhetni, mire a' népség egyenként elszakadván consulától, az öreg nénitől, 's a' rablókhoz állván, a' consulnak végül nincs egyebet tennie, mint szabadon bocsátani az erővel összeférczelt köztársaság' tagjait. Az Elbűvöltekben egy pénzhajhászó vén gyám' kezéből, álrühák 's színlett halál által csavartatik ki jószág és menyasszony; 's az utolsóban: Legjobb orvos a' házasság, egy képzelt beteg, szerelem által gyógyítatik meg; azon elmés de pénzetlen fiatal gavallér pedig, ki mesterséges intricájával (a' frigy' két candidatusa egymást tébolyodottnak hiszi) a' curának végbevívője lett, jószággal jutalmaztatván, maga is elnyeri mátkáját.

Kovács Pál nagy mértékben érti a' behonyolítás' mesterségét; szövevényei kuszáltak, tarkák, többnyire kíváncsiságunkat ingerlők; ezek' fejlődése gyakran meglepő, 's oldatlan nem marad semmi. Személyzete sok színű, egyes alakjai, nem tagadhatni, comicaik, 's a' csoportozatok ellentételek által élesen árnyékoltak. A' dialóg, ha nem mozog is előre, de ötletek, tréfák, szójátékokkal mindig elevenített, célzatokkal, szelíd gúnnyal fűszerezett, mindenek felett pedig, hol aljas körökben forog, sajátos, életvalósággal bíró. Másfelül azonban nem lehet elhallgatni, hogy a' szerző sokkal többet merít egy, helyzetek' összerakásában kifogyhatatlan 's tán igen is merész képzeletből, mint az életből; a' mélységgel különben sem bíró characterék 's a' szőtt társi viszonyok többnyire valóság nélküliek, valamint a' dialóg is míveltebb rendek' ajkain, vagy hol a' szív' nyelvének kellene beszélni; a' motíválással pedig helyenként könnyeden bánó; 's általában inkább külső mint belső eszközökkel munkáló, inkább a' percznyi sikert — mellyet ugyan e' kötet' darabjaitól is lehetetlen megtagadni

— mint a' művészet' kívánatait szemmel tartó: holott a' két tekintetet szorosan egyésíteni is lehet.

Vessünk egy pillanatot Éva asszony' unokájára. Az egész szövevény először is Kéjfoki' azon pár el-esett szaván alapszik, mi szerint ő Éva asszony' unokái' egyikétől megcsalatott, mit Éva, unokácskájára, a' kis Hankára ért, 's ezt még akkor is, midőn Gazsi' beszédéből megtudja, mikép az említett Éva nem ő, hanem nemünk' közös anyja; 's mind a' mellett, hogy tudtára Hankának soha férfival viszonya nem volt, sőt Hanka „férfiakról hallani sem akar.“ Borsai generális naivnak van festve egész az ügyetlenségig és simplicitásig, miképen egy húzamos életiskolán keresztülment 's a' tábornokságig emelkedett hadfia nem képzelhető; 's e' mellett annyira ingatag 's magával nem egy, hogy végre is minden érdekét veszti. Milly neme az, péld., az őszinteségnek, mi szerint a' bujdosó Hranovszkyt, mert balsorsán szánakodik (49. l.), ismételve megkínálja leánya' kezével (30. l.), pedig a' nélkül, hogy egy-nél vagy másnál szerelmet gyanítana; 's még akkor is, midőn Kéjfoki már fellépett kérőül (49. l.), 's mind a' mellett, hogy büszkesége tiltja leányát valakire rá kötni (48); később pedig így szól: „A' lengyelről, gyermekem, csak tégy le... Borsai Lóri csak ugyan y-nos vőlegényé legyen“ (79.) 'S ezt miért? „Ám a' bátyád' javáért szeretném, ki Hankáért ég; ha lehet, tedd meg a' kedvéért; család részedre a' bárót, hogy Gyulának jusson Hanka“ (80). Illy hangon körül belül öt forintot kérünk kölcsön, 's nem szíváldozatot gyermekünk-től. Azon felül Borsai' mindannyi kívánataiban az olvasót magát pirító gyöngédtelenség van, ő valóságos kerítő 's alkalomcsináló: Hranovszkyhoz küldi Lórit, hogy amannak módot szolgáltatson a' leánynak court tenni, 's nem lehet kétleni, hogy a' lány előre értesítve volt, különben ő (33.) Hranovszky' beszédeit nem magyarázhatta volna szerelemre; sőt alig kételkedhetni, hogy ez a' generális azt is meghagyta leányának, tegyen court a' lengyelnek, valamint később meghagyá neki, családja részére Kéjfokit. De ez a' Lóri sem gerjeszt érdeket maga iránt. Ő ki, noha Hranovszky' sorsában részt vesz, „magasabb tulajdonit becsüli“ (49.), „a' lel-

kes férfit, a' magas szellemet csodálja benne" (81.) — mégis „magyar generál' leánya' léteire hogy lehetne csak Hranovszkyné asszonyom?" (49.); — ő, ki elég bölcs így szól: „nem illy románhősnéket illető olvadákony érzélgés szövi nálam a' szerelmet", az érzélgés alatt pedig nem más, mint olly érzés értetik, melly tiszteleten, becslésen, részvéten 's ezek mellett még szerettetésen is alapszik (mert ő szerettetni véli magát, 34. l.); Kéjfokihoz pedig így szól: A' báró érzeleg stb (l. 44.); ő, kinek férfi (a' báró) így mer válaszolni: „Nagysád csalatkozik, mert ha érzelegnek, eddig bizonyosan imádójának tarthatna; 's úgy hiszem, e' hitre okot nem adtam" (44. 5.); 's ismét, midőn Lóri bízik, hogy Kéjfoki még őbele is fog szeretni, így: „Büszke önhittség!" (46.); 's ismét: „Nagysád azt véli tán, érte (Nagysáért) zajlik keblem? csalódik" (84.); — ő, ki ilyenek után is bele tud még Kéjfokiba szeretni (80. 81.), noha ennek semmiféle vonzó oldala feltüntetve nincs, sőt „kinek keble zárva előle": illy lány nem érdekelhet. Kéjfokiban az érzés' átmenetelei nincsenek elég élesen jeelve. Tütrölnek ezen, a' Kisfaludy Károly' Székházya 's Kényesie' elemeiből alkotott magnásnak az életben semmi eredetie: nem mintha ezek is arczképek volnának, de a' torzképnek is, kell hogy bizonyos élet-eredetinek bélyegző vonalmaival birjon. Hanka' lelkén nem látni azon alapszínt, millyen egy, bármelley életvidor fiatal teremtes' minden nyilatkozását a' híven őrzött boldogtalan szerelem bélyegzi; 's lehetetlen hogy lány, ki „zsibbasztó halálnak" nevezi állapotját (22), midőn „új támadata" kél boldogságának, nem hogy a' már elvesztettnek vélt kedvesét dobogó szívvel várná, annak ölelésére sietne: magát elűnj a (63.), 's unalomból szembekötösdit játszszyć (68.). A' csacska Éva asszonyról nehéz megfogni (mert azt hogy Borsai mindig elaludt elbeszélésén (90), nem fogadhatni el okúl) mi hallgattatá el vele fényes származását; 's általában, mint fejlődhetett belőle az a' neme Kisfaludy' caractereinek, millyen Margit a' Kérokben, Krisztina a' Gyilkosban *), 's melly azóta Kovács Pál és mások által mintegy álló személye lett a' magyar vígjátéknak?

A' Nők' köztársasága — mint bohózat — körül (annak nevezi a' szerző is) engedékenyebb lehet bírálatusunk. Az helyes összefüggésű élénk darab 's benne, mint szerző akarta, a' férfigyűlölés elég mulattatólag van parodiázva. — Az elbűvöltekben szerző a' legmerészebb 's valószínűtlenebb eszközökkel él; 's még ezen kívül is méltán kérdezhetni, minek a' tettettet halottal való játék? A' gyám' céljai' megelőzéséhez Gyulának pusztá fellépése elégséges. 'S minnek fekszik be Márton a' koporsóba, miután ennek következése nincs? Elrontják pedig a' valószínűség' látszatát is a' gyertyák' nem hozása, midőn Ösödivel a' házassági szerződést iratják alá, a' kézfogásnak sötét szobában történése, a' görög tűz, mellyet a' Márton' gyertyái két perczzel utóbb elég jól pótlának, az átöltözések stb. — A' Legjobb orvos a' házasság című vígjátékban Victor' fondorlata új, 's ha nincs is elég hihetőséggel víve, nem tagadhatni, furcsa és víg, 's mennyiben olvasás után ítelhetni, jól 's összefüggőleg játszva, színi hatást ígérő, valamint a' többi darab is, az elsőt sem véve ki. 'S ezen tekintetben rec. mind a' szerzőre nézve haladást, mind színi repertoriumunk' eredeti darabok nélkül szűkölködése mellett, a' theatrumra nézve e' kötetben nem csekély nyereséget lát.

Legyen szabad végül annyi tehetség mellett, mennyivel Kovács bir, azt az ohajtást fejezni ki, bár időt lelne komoly hivatásától üres óráiban, a' jelesebb drámai példányok' tanulására, darabjainak szerkezet- 's részleteikben gondosabb dolgozására; bár figyelmes észrevétel' tárgyává tevéen az életet, caractereinek több tartalmat igyekeznek adni, a' beszélgetésnek valóságot 's árnyéklatot, több belső mint külső eszközökkel élne céljaira, 's ovakodnék minden módon a' modortól, melly legkönnyebben okoz unalmat, comicai erő' hiányát pedig soha sem pótol. Itt leginkább a' szójárások', szókásszavak' használatát érti rec., mellyekkel különben ügyesen tud szerző élni, azokkal mulattató ellentételeket eszközölván: csak hogy az illyek fűszer gyanánt, cum grano salis használtassanak, és soha álló czikkelylyé ne váljanak, hogy így mindennapiakká, sőt untatókká ne legyenek. Rec. szerzőnek 17—18 színdarabját ismeri, 's ha nem csalódik,

*) Újabb, de alkalmatlan címe: Mikor pattant nem hittem volna.

alig van köztök, melyben egy, néha több személy' ajkaira is illyek ne volnának adva. Itt, név szerint Éva asszonyban Borsai örök-ké azt mondogatja: „az az egy gyöngeség benne megvan“; Éva asszony: „s a' mikülönös benne“; Varasdy: „Hátrálás és töltetlen gyever!“; a' Nők' köztársaságában Rónafiné: „Uram bocsá“, 's „mint a' historia tanítja“; Kordula: „csak hogy mind eddig nem mertem szólni“; az Elbűvöltekben Pihési: „mi tudósok ezt így hívjuk“, 's a' „respectus“; Czinkotai: „az én armalisom de anno 1222“; Ösödi: „csak törvényes legyen“; a' Legjobb orvosban, Mismás: „szemesség és fürgeség“; Labdacs: „a' mint 32 évi praxisom után mondhatom.“ Ez valóban sokacska — de hiszen a' legjobb szakács is elsózta néha az ételt.

Mi őszintén ohajtjuk, hogy a' szerző növekedő kedvvel folytassa Thaliáját, a' közönség pedig azon részvételt jutalmazza őt, melyet, némelly fogvatkozások mellett is, literatúránk' jelen állapotjához 's Musája' élénk vidorságához képest érdemel.

D. Schedel F.

Nevelés,

117. *Ertekezés a' tanuló gyermekekre nézve gyakoroltatni szokott testi fenyítékről philosophusi és orvosi szempontból tekintve írta Lovász Imre. Orvos-Doctor. Pesten, Beimel József' betűivel, 1836. 8r.*

Egy könyvecskét mutatok be itt a' magyar közönségnek, mely a' mint meglehetősen kebbel 's szükséges tárgyismerettel iratott, úgy különösen megérdemli hogy minden könyvtárban helyt foglaljon, különösen falusi mestereinknek könyv nélkül megtanulandó, szabályaiban híven követendő kézikönyve legyen.

A' 29 lapból álló egésznet kellene közölnöm, ha mind azt a' mi benne érdekes, ismertetni akarnám; de itt ennek helye nem lévén, legyen elég e' következő vázolatattal figyelmet gerjesztenem. „Ha valamely tanítóintézet' előjáróinak miveltségéről itélni akarunk: csak azt kell megnéznünk, mi mértékben gyakoroltatják vagy gyakorolják azok kiváltképp a' gyengébb gyermekekre nézve a' testi fenyítéket. Azon minden emberi érzést felháborító, csaknem hitelt felülmúló durva testi fenyíték, mely hazánknak némelly nagyobb iskoláiban is divatozik, több csalfa-

atlan bizonyításai közé tartozik annak, mennyire hátra vannak előljáróik az igazi humanitásban a' mivelt nemzetektől.“ — „Tán úgy nézitek a' testi fenyítéket, mint a' gyermeket szorgalmas tanulásra serkentőt, a' romlott erkölcsök' javítására, végre a' tanítói tekintet' fentartására mulhatlanul szükséges eszközt? Felette csalatkoztok“ — „Testi fenyíték nélkül tán kevesebb tudósok fognának iskoláinkból kikerülni? tudósok nem; hanem féltudósok, kik a' helyett hogy semmit nem használnak, ártanak. — Mit használtál ha egy tanulni nem szerető gyermekből vérrel bottal féltudóst formáltál? Megrontottad az emberi társaságot egy komor vérű phantastával, ki félszeg tudományát idétlen büszkeségben mutogatja, egy rossz kedvű hypochondriacussal, kit meg kell részesíteni hogy jó kedvű, meg kell ajándékozni hogy nyájas legyen.“ Illy tudóskákból válnak többnyire falusi mesteriaink; „ó távozzatok el szentségtörők! ne fertéztessétek meg a' helyet melyen álltok; ne legyetek az iskolában ocsmány vázak, és az ostobaság' czégrei. Menjetek 's válaszszaatok oly életmódot, mely inkább szívetekhez 's eszetekhez való. Miért lennétek a' kifejtődésre törekvő elmének megfojtó gyilkosai. Igaz, könnyebb a' gyermek' testét ütlegek' seregével kék foltok' gyűlhelyévé tenni, mint gyöngéd 's szelid bánással fejtegetni: de könnyebbség' rovására vadul papogni a' gyenge növényedéken, 's ezen felül még czéltévesztőleg, nem szabad. Igaz, hogy a' természeti elemnek a' mind inkább szellemivé teendő gyermekből kihajtására néha vessző is kell; de csak néha; vége a' vessző' hatásának, ha az az iskola' perpetuum mobile-jévé alakittatott; azonban ne olly dühvel, ne olly borzasztó szertelenségben, ne olly kikeresett, szívet vérző gyalázatos változatosságokkal gyakoroltassék az, mint rendesen szokás.“ — „Hogy a' testi fenyíték' gyakorlása a' tanítói tekintet' feltartására szükséges: ez otromba állítás, melynek hallása is borzadást 's undorodást gerjeszt minden emberben, kiben a' józan ész' szikrája csillámlik, 's szíve az emberi érzésekre egészen el nem fásult. Az, oderint dum metuant' egy embertelen zsarnoknak, nem tudományok' tanításával foglalkozó tanítónak, kinek megtestesült humanitásnak kellene lenni, szájába illő szabály. Különbén a' tekintetet illy erőszakos eszköz-

zel kivívni lehetetlen“. — „A' testi fenyíték' helytelen gyakorlatainak káros következményei kihatnak a' polgári élet' körébe is. Csodálkozunk hogy ifjaitok nem mehetnek elő a' világban? A' helyett hogy élni tanítottátok volna őket, elnyomtatok benne még csirájában a' szolgai nevelés által azon nemes büszkeséget, azon nemesen érző 's emelkedni akaró lelket, melly ha megerősödhetik vala, oly szépen sarjadtott 's gyümölcsözőt volna a' haza' javára. Csak a' nemes érzésű, felemelkedett lelkű, kötelességeket önkényt és meggyőződésből teljesítő polgárok teszik a' társaságot boldoggá, virágzóvá; 's ezen nemes érzést már a' polgári társaság' veteményes kertében, az iskolában, táplálni kell a' józan értelemben vett liberalis bánás, nem pedig elnyomni az emberi méltóságot megalacsonyító durva fenyíték által“.

Most szerzőnk a' testi fenyíték' ártalmait orvosi szempontból vizsgálhatja. „Hogy nálunk, hol sok, minden szülői indulatot levetkezett szülék az anyai emlőtől csak nem régebben elszakasztott gyöngye gyermekeiket, hogy nyakokról eltudhassák, iskolába zavarják, hol őket készen várja a' felfegyverkezett iskolamester' kegyetlensége, melly az iskolát a' tisztességes tudományok' műhelyét, kínzó helylyé változtatja, hol az iskolákban testi gyakorlásokról (gymnastica), melly a' régiak' nevelésének egy fő részét tette, szó sincs, hol a' paedagogiáról tanítóinknak vagy semmi, vagy a' mi még rosszabb, hiányos 's tökéletlen ismeretei vannak, 's minden bölcseségek a' terrorismusban határozódik, hol a' legvadabb balitélettől megvakult tanítók, 's még együgyűbb szülék örülnek rajta, ha a' piros pozsgás, erős egészséges testtel iskolába adott gyermeknek két három év múlva keresztül láthatni az orrán, csak hogy tanuló társai között legsebesebben el tudja hadarni értelem nélkül, és így az iskola' 's feledékenység' számára megtanult leckéjét: hogy nálunk mondom a' tudományos műveltség' megszerzése többnyire az egészség' rovására esik: ezt úgy vélem senki sem fogja kétségbe hozni, valaki iskoláink' szánakozásra méltó állapotjára egy két vizsgáló tekintetet vetett“. — „Az író toll reszket a' kezemben, ha meggondolom, 's kételkedem megemlítem-e nemzetem' gyalázatjára azon pofon-, főbe-, nyakon-, hátha stb csapásokat,

azon a' tanító' részéről nem tanítványa' javára célzó emberi, hanem vérengző, dühös fenevadhoz illő indulatot mutató kegyetlen veréseket, mellyeket gyengébb tanítványainkon is elkövetni nem iszonyodnak, 's mellyek némelly falusi és kisvárosi iskoláinkban is csaknem szüntelen a' napi renden vannak. Egy pofoncsapás veszedelmes szemgyuladást, mellyből könnyen megvakulás következhetik; egy pofon- vagy főbe csapás a' hallás' műszereinek megrázása 's rendetlenségbe hozása által siketséget, az agyvelő' megreszkettetése, 's a' gondolkodás' műszereinek megrázása által butaságot, kábasságot vagy agyvelő-gyuladást, egy hosszas, sok szenvedéssel járó verés, a' tüdők az erős kiabálás által megerőltetvén(-tettetvén), tüdőgyuladást 's annak következtében gyógyíthatatlan hecticát okozhat a' hecticára hajlandó testalkotásu gyermekekben 's serdülő nevelendékekben.“

„Azon betyáros szidalmakról, mellyeket némelly iskoláinkban még némelly felsőbb tudományok' tanítói is tanítványaik' mocskolására szájokra venni nem pirulnak, azzal mutatván meg practice, mi befolyása volt az izlések' 's characterek' formálására a' felsőbb tudományok' tanulásának, hallgassunk. Az ilyen illetlen mocskolódások valamint a' tanító' részéről nevelatlenséget, 's bárdolatlanságot árulnak el: úgy tanítványait is, kiket ön példájával kellene a' humanitásra serkenteni, bárdolatlanságra kaptatja a' tanító. Mert a' tapasztalásból, 's az emberi lélek' esméretéből merített állítás, a' mit a' Csokonai' népszerű, de igazmondó Musája énekel:

Dudva lenne a' dudvák
Közt az ananász,
Kanász marad a' kinek
A' nevelője kanász.“

Nálunk a' szántóvető úgy miveli földjét mint apjától látta, ez ismét mint apja mívelte; 's ez így meggy egész ehinaí rendületlenséggel századokon keresztül. Az eskütt stb úgy folytatja hivatalát mint elődjétől látta, vallat, verest; határkörének minden pontjain mint elődje tette. A' tanító rendesen úgy bánik nevelendékeivel mint tanítói vele bántak. Egy darabig őt verték; majd a' koczka megfordul 's ezután ő veret; örül a' köz rémületen, mellyet az iskolában megjelent tanítványok közt okoz, mert emlékezik, hogy gyilkos ta-

nítói 's előjárói is örültek, midőn ő's társai remegtek; a' számártáblát pironkodva hordozta az utczákon, mint köz gyalázat' tárgya gyermekkorában: most ő hordoztatja másokkal, — 's a' nevelői helyzetet, melyre isten 's ezután iskolai pályáján keresztüli nem tanulása, juttatá, nem is képzei illy gyalázatos barbariesek nélkül. — 'S mi mindezeknek oka? az, hogy a' szellemi indigentia parányi, így a' közértelmesség is; a' nagyobb rész csak testi érdekeken függ. Legyenek tanítókat képző intézeteink; legyenek a' tanítók jól fizetve; készítsünk okos tanításmódszereket iskoláink' számára, 's önkényt ne igyekezzünk gyermekeinkben a' tanulóhoz mindenkivel vele született természeti kedvet értetlen memorizálás, száraz grammatikai substantivum, adjectivum, declinatio, conjugatio 's több illy, gyermek által nem értett sötét értetlenségek' megszakozásával elfojtani stb. stb.: akkor nem lesz okunk gyermekeinket, a' szülők' egyetlen örömeit, 's a' haza' reményeit, féltetni az iskolától.

Sok helyeken — ott is hol szerzőnk tanult — szokás philosophiát vagy theologiát elvégzett 20—22 éves ifjából tenni egyegy évre tanítókat a' normalis iskolákba. Szomorú dolog ha ezeknek neveléstani ösmeretei nincsenek, — még szomorúbb ha ezen fölül szoros fölügyelés nincsen rájuk. Az ifjú többnyire szeles, indulatos, kinek kezében dülögve boszuló fegyverré válik a' büntető vessző. Szerencse — bár késő — ha ez ifjú tanítók, mint szerzőnk is, ki a' poetica iskolában nyilvános tanító volt, később megérvén, vérző kebellem emlékeznek azon kegyetlenkedésekre, melyekkel tudatlanságból tapostak gyenge tanítványaikon.

A' mi e' munkát nyelvtudományi tekintetben illeti: tudjuk hogy szerzőnknek e' pontban némi különködései vannak, mint ezt a' magyar nyelv' ujításáról irt értekezésében láthatni. Így különködni kár: mert abban bizonyos lehet, 's tapasztalásból láthatja is, hogy az illy nemű emberek' koros zászlóalja időről időre kevesedik.

Barra Miklós.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

118. A' francia literatura' jövődjéje.

Ezen nehéz és bajos kifejtésű tárgyról, e' kérdésről, melyre olly különbözőleg fe-

lelhetni: egy igen érdekes iratot adott Travers Julián. Bátorság, sőt úgy szólva vakmerőség kívántatik ugyanis ahhoz, hogy valaki egyenes állítást mondjon ki valamely literatura' jövődjéről, mert itt nem elegendő a' múltból a' jövőre itélni. A' literatúrában még inkább mint a' politicai történetben csak egy nagy ember, egy kitűnő tehetség kívántatik, hogy minden lelket magával ragadjon 's azoknak új, váratlan, közönséges irányt szabjon. De a' szerző, nem veszi föl e' rendkívüli 's ritka esetet, hanem csak a' szokott valószínűségre alapítja nézetét.

Először is röviden vázolja a' 18-dik századbeli francia literatúrát, de mindig csak a' fölületen tartózkodik, nem iparkodván megmutatni, mint függ ez össze a' 17-kivel. Minden tartózkodás nélkül állítja, hogy az írók nem okoznak forradalmat, 's nem is okoztak soha, — de éppen azt nem fontolta meg, hogy a' világon minden összefüggésben van, hogy az írók és könyveik a' világot anyagiilag egy nap meg nem változtatják ugyan, de apródonként nagy befolyást gyakorolnak a' közvéleményre, noha ismét az írók is a' kor-szellem' befolyása alatt állanak. Kölcsonös hatás van tehát itt 's a' könyvek annak eszközei. Azon elvet talán csak azért mondja el a' szerző, mivel ámbár megismeri, hogy a' 18-dik század' végén történt előmenetek és reformi mozgások örvendetesek, mindazáltal minden új theoriáknak és az azokat szülő forradalmaknak nyilvános ellensége. A' francia revolutiótól annyira iszonyodik, hogy mellette egy igen nevezetes körülményt elfelejt. T. i. annak kicsapongásai természetes következtetései voltak a' lenyűgözött szellemi 's testi állapotból az egészen szabadba való átmenetelnek. Így állottak akkor a' francziák. Szerzőnk Staëlné' egy mondatát idézi, mely inkább csillogó mint igaz, hogy t. i. a' literatura' mindig a' társaság' kinyomata, 's nem gondolja meg, hogy éppen a' borzadály' ama' korában, 1792—1794. mikor a' guillotine folyvásti gyakorlatban állt, a' literatúra leg-hívebbnek 's hajlandóbbnak mutatkozik az erényhez; hogy a' játékszín éppen akkor hangzott leginkább nagy- és nemeslelkűség' szavaitól, hogy a' költés akkor nem ismerte mást szelid, őszinte, gyöngéd érzetknél 's így az idyllhez készült átmenni. Azon contras-

tot ma épen megfordítva látjuk; a' francia literatura most vértől és iszonyoktól ázik, míg a' polgári erkölcs sokkal szelídebb mint akkor, míg jobb népnevelésen, a' fogházak' reformján, a' halálos büntetés' eltörlésén dolgoznak. A' literatura, szellemében és irányában igen is többé kevesbbé rokon képét mutatja a' társasági állapotnak, de e' hasonlatosságtól igen nagy lépés van még a' hű kinyomásig. Így most ezen sértő bizonytalanság' kinyomását látjuk benne, 's a' kétséget a' fönlevő intézetek' megállhatása felül, a' harczét tegnap, ma 's holnap között, melybe Franciaországban mindenki be van sodorva, akár mint játszó, akár mint néző.

De talán épen ezen harcz élet' és erő' jele 's épen ez ad jó reményt jövődre. Így vélekedik szerzőnk 's így mi is, noha a' francia literaturát 's tüneményeit nem vizsgáljuk ál kedvezéssel. A' vakmerő újítók' hibás, rosszul vezérlett, lázas törekvései jövődében jó gyümölcsöt hozhatnak, 's ha maig nem született is belőlök egyéb némi chaosnál, hol az izléstelenség törvény gyanánt látszik uralkodni, azért nem kell gondolni, hogy az egész literatura el fog enyészni. Talán az egész nem egyéb forrási munkálatnál, melyből egy hatalmas genius szálland elő 's a' lelkes népnek új, egyedül járandó utat fog ki jelelni.

A' szerző azon kirekesztőleg igaz és illő megjegyzéssel végzi be iratát, hogy Franciaország' literaturájának meg kell végtére szűnni, csak idegen lélek' utánozásában 's kölcsönvételében létezni, mint történik és pedig a' legtehetősb férfiaknál is. Kétségkívül az önállóság és népszerűség, első és fő érdeme minden literaturának, 's azon életelv, mely minden vészes nyavalya- 's haláltól megvédi. Igaz és szép, mit a' szerző mond: Mióta Franciaországban gabona természetik, a' sikerről nem volt így megoszolva a' vélemény. Némelyek azt vélik, az eke csak a' fölületen marad 's nem hat eléggé mélyre, hogy gabna teremhessen; mások azt, hogy a' barázdákból vészes, gonosz gőzölgések keletkeznek 's a' mivelőknak kárt okoznak; meg mások, és ezek között mi is, azt gondoljuk, hogy a' nagy kiterjedésű, pihent, erős, ki nem szítt' föld gazdag aratást hozand. E' kifejlés' titka a' jövődében fekszik eltemetve. A' mivelés' hasznairól kételkedni nem

annyt tesz-e, mint az ég' jótékonyágát hozni kétségbe? Mit gondolnátok azon renyhe 's ügyetlen földmivelőről ki földéit azon való félelemből be nem akarná vetni, mert a' jég-eső és zivatar megfoszthatja munkája' áldásától? Mi volnánk illy pulya lelkiék, ha a' láthatár' némely felhői visszatartóztatnának a' dologtól. Oh nem! A' világosságot, a' mécsset nem kell véka alá rejteni, mivel a' födelet meg is birja gyújtani. Okosan fogjuk ezt csüreinktől 's tárainktól távol tartani, 's olly magas helyre állítjuk, honnan minden nép láthatja, 's buzgóbban dolgozik. Jóltevő fényénél testvéreknek ismerendik 's megkövetik egymást a' halandók, hogy mint ellenségek verekedtek egymással, mikor még homály és sötétség takarta őket. E' jóreményben élünk mi is.

(L.d. A.)

11.

Jutalomkérdések.

119. — Nemes Gömör és Kis-Hont törv. egyesült vmegyék' rendei által gróf Andrássy György főispáni helytartó 's m. t. társasági igazgató úr' következő jutalomtétellei hozattak köz tudomásra:

I. Mi károkat tett a' Duna a' legrégibb idők óta Magyarország' városaiban, u. m. Pozsony, Győr, Komárom, Esztergom, Vác 's kivált Budapesten 's az ország' egyéb helyein? főbb tekintettel levén mindig Pest és Buda fővárosokra, körülállásoson 's történeti biznysággal, a' kútforrások kijelelésével adassék elő, úgy, a' mennyire lehet az is: mik voltak okai az áradásoknak, miként 's miért terjedtek azok?

Az érkezendő feleletek közül az első rendűnek jutalma száz, a' másodiknak ötven, a' harmadiknak harmincz darab arany, olly feltétellel azonban, hogy a' három koszoruzott pályamunkából egy egészet lehessen szerkeszteni.

II. Mi lenne — nem említve azon módokat, melyek a' két város tehetségeit felülmulják — a' legcélszerűsabb építésmód Pest és Buda városaiban, hogy azok az ideihez hasonló rendkívüli, de ismét történhető áradás által rom 's dőledékké ne váljanak? — Ezen építésmód ne csak a' házakra nézve adassék elő, hanem a' csatornákra is terjesztessék ki, melyek a' város' tisztasága miatt elkerülhetlenek, de melyek jelen állapotjukban, mint a' veszélynek talán fő okai, meg sem maradhatnak. — A' pest-budai építészerek' részletes megvizsgálása 's bírálása szinte megkívántatik, figyelemmel levén egyszersmind az olly anyyra szükségessé vált építési rendszetre (Bau-polizei).

Továbbá kérdés gyanánt annak lehetősége 's célirányossága felől szinte vélemény kívántatik, hogy t. i. nem lehetne-e egy már annyiszor 's olly sok oldalról szóba hozott csatornát Pest városán

keresztül az úgy is jól ismert legmélyebb 's tán régi medret képező vonal mentiben ásatni, melybe — nem pedig a' Dunába — minden városi csatorna vezettetnék, 's következésképpen minden földalatti összekapcsolás a' város és Duna közt megszűnne. Csak úgy háritatnék el az onnan eredő veszély, mi szerint a' Duna a' régi csatornákon kívül még más földalatti utakat is nyitott magának, melyek a' mostani rendszer mellett csak igen nehezen lesznek elzárhatók. Egyébiránt ezen kiásandó főcsatorna mind a' Duna partján, mind a' váci töltésen, mind pedig a' Dunába ismét befolyása' pontján, erős vizgátok (Währe) által úgy lenne kormányozható, hogy ha a' Duna árjai bizonyos mértékét meghaladnának, abból egészen kirekesztetnék, 's egyedül akkor eresztetnék bele víz, midőn a' Duna vizállása bizonyos meghatározandó mértékét felül nem mül. Innen következik, hogy ezen főcsatornában a' víz önkénytől függne, 's hogy az a' Duna árjainak lecsapolási csatornájának semmiképpen nem szolgálja, hanem egyedül a' városi csatornák felvételére, melyek függetlenül a' Duna' annyira változókéony állásától ezen fő csatornába mindig kiürülhetnének, 's nem lennének a' Duna és árjai nyomásának, 's ezáltal felreperesztésnek (Bersten) — mely a' mostani rendszer mellett akármikor megtörténhetik — kitéve.

Kérdés továbbá: Vajon a' Dunának a' két város' táján bizonyos normalis szélességre vétele, mint p. o. ott, hol az álló hid tervezetett, a' jégveszélyt örökre elhárítaná-e? 's efféle szabályozás nem lenne-e a' palotai szigettől kezdve az úgy nevezett pesti nagy és kis budai, 's Margit sziget' elrekesztése, a' Dunának sz. Gellért hegye táján a' pesti oldalon szélesbitése, végre az úgy nevezett soroksári Duna egész elzáratása által legjobban eszközölhető? ez által a' főlegb említett főcsatornát vagy a' soroksári Duna' ezen elrekesztési pontján, vagy ha még nagyobb esés és mélység kívántatnék, az elhagyandó soroksári Duna' medrén lehetne ismét a' Dunába vezetni.

A' legjobbnak ismerendő munka 200 darab arannyal tiszteltetik meg, 's ez az első kérdési jutalmazott munkákból szerkesztett együtt minden esetre magyar nyelven ki fog nyomtatni, 's az abból jövőndő haszon egyedül 's kirekesztőleg a' budapesti mesteremberek 's kézművesek' elveszett szerszámai' kipótoltatására fordítani, egy, Pest megye, Pest és Buda városok' hatóságai' részéről kikerendő biztosság által.

Mind a' két kérdésre érkezendő munkákról ítélendő bírák leendének Pest megye, Pest 's Buda városok' hatóságai által kiküldendő három tag, a' magyar tudós társaság' mathematicai osztályából megkérendő három, 's Gömör vármegye' részéről nevezendő szinte három tag.

A' feleletek mind a' két jutalomkérdésre nem csak magyar, hanem más nyelven is elfogadtatnak. A' kéziratok a' szerző' neve nélkül, de jelíggel jelelve, idegen kézzel olvashatólag írva, 's a'

szerző' nevét rejtő, a' kézirattal ugyanazon jelíggel jegyzett levelkével ellátva legyenek. A' kéziratoknak a' magyar tudós társaság titoknoká D. Schedel Ferenczhez (Pesten, Kigyoutcza 403. sz.) bérmentes alkalommal beküldhetési határnapja 1840 martius' első napja.

Literaturai mozgalmak.

120. — Budán a' m. kir. egyetem' bet. elkészült: Utasítás, mikép kell világtalan gyermekekkel kisdied koruktól kezdve czélszerűleg bánni. (Irta Dolezsálek Antal, a' vakok' intézetének igazgatója). 45 l. 8rétben.

Junius' 28-d. vettük a' Tud. Gyűjt. martiusi kötetét illy tartalommal: 1. A' szabadtó háború Magyarország' határain kívül 1693, berekesztve. Holéczy. 2. Kézművészetek, jelesen a' mozaikművek, Birányitól. 3. A' nagyszombati zsidóknak 15. és 16. századokban keresztény gyermekeken babonából elkövetett gyilkosságáról, Podhradczky. 4. Esméreteink' igazságának fundamentomáról, Fejér Gy. 5. A' dietetica' rövid rajzolatja L. Itól. — A' literaturai czikk Edvi Illés Pál' ismeretes népoktató kézikönyvéről szól és Hufeland' Enchiridionáról.

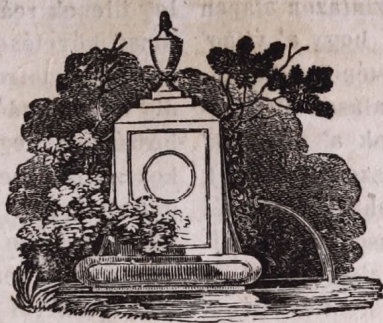
— A' pesti magyar színháznak a' mult martiusi vizár által szenvedett kárai' némi fedezéséhez Házucha Ferencz „a' drámai literaturában első rendű néhány írónkat“, u. m. Horváth Cyrill, Csató Pál és Gaal József m. t. társasági tagokat nyerte meg egy jövő évre szólandó drámai almanach' létesíthetésére, mely „Buda, játékszini zsebkönyv 1839-re“ czimvel 12-d rétben, 12—14 ivre terjedőleg, finom velinen, egy arczképpel, novemberi pesti vásárkor jelenendik meg. Aláírási ára 2 ft. cp. A' nevezett írókon kívül a' vállalkozó is ad munkát a' gyűjteményhez.

G. Desewffy József egy „Bajenyhitő egyveleg“ czimű gyűjteményt szándékozott az árviz által károsult pesti könyvárosok' javára eszközölni, melyet Werfer, minden haszon nélkül fogott volna nyomtatni. Azonban hozzá is érkezvén b. Eötvös József felszólítása, melyről lapunk a' maga idejében emlékezett, a' gróf ehhez járulását igérvén, visszavonta szándékát, hogy így az írók 's vevő közönség' ereje megne oszlojk.

— Heckenast Gusztáv pesti könyváros és kiadónak a' budapesti öznvív által történt kárai' tekintetéből felsegélése végett, gróf Mailáth János és D. Saphir Zsigmond egy Iris czimű német zsebköny' szerkesztésére egyesültek; dolgozó társaik, Németország legjelesb íróin kívül Albach Szaniszló, Csaplovics János, gróf Desewffy Aurél, Gaal György, Horváth (?), báró Jósika Miklós, Pulszky Ferencz, Pyrker László, Raics, Remekházy, D. Romy és Schedius Lajos. A' kiadást maga Heckenast eszközözlendi, 's a' 6 metszettel ékes könyv' ára 5 ft. cp. lesz.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ara a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Velin példányok félvélnéként két forinttal drágábbak. Evnegyedenként is válthatni példányt 2 f. 30 és postán 3 ft. Kiadó hivatal Pesten, Batvani utca, 594. szám.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Julius' 10. 1838.

28. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Encyclopaediai munka. Tudománytár, 1837. Folytatás. Philosophiai és nevelési czikkelyek (*Al-Kendi*). — Magyar tudós társaság. —

HAZAI LITERATURA.

Encyclopaediai munka.

121. *Tudománytár. Közre bocsátja a magyar tudós társaság. Értekezések. Szerkeszteti Luczenbacher János. 1. és 2. kötet, 1837. stb.*

(Folytatás)

Philosophia.

2. *A természettudományok' becséről, és befolyásáról a' józanabb philosophiára. Mocsy Mihálytól. I. 68—95.*

Ki a' tudomány' valamelyik ágában mint író lép fel, arról fel kell tennünk, hogy mind az ismeretes előtte, mit koráig a' világ' literaturája ez osztályban létre hozott, legalább a' legnevezetesebb; különben nézetei teljeselek 's minden oldaluk nem lehetnek, 's ki van téve minden történetesen fölkerekedő tanítmány vagy rendszer' egy oldalu befolyásának. Ezen követeléstől kivált a' philosophiai írókat fel nem szabadíthatni; mert a' philosophia, ámbár több mint kétezer év óta a' világ' legbülcsebb férfaitól míveltetik, mind e' napig szilárd ingatlan lábra nem állhatott; folyton foly határai közt a' legellenkezőbb vélemények 's nézetek' csatája, rendszerei,

mint a' gombák meleg eső után, gyorsan egymást követve bukkannak fel, egymást száműzve, döntve; 's a' ki e' csodálatos jelenet' belső okait fel nem fedezi, ki a' philosophiának, egészben véve, 's kivált az újabbnak, kifejtett elveit nem ismeri; e' zavarban el nem igazodik, vagy pedig — hasonló a' pórhoz, ki születése' vallását mindig az egyetlen üdvözítőnek tartja — ahhoz ragaszkodik, mi történetesen helyzeténél fogva hozzá legközelebb áll, legújabb, és legnagyobb zajt üt.

Különös szerencsétlenségünkre szolgál e' tekintetben geographiai fekvésünk, melly által főleg a' német philosophiához vagyunk útasítva. Bacon óta, mondhatni, el van ismerve, hogy a' philosophia' ingadozó állapotja leginkább a' szemlélődés' önkénye által okoztatik, minél fogva az újabb philosophia mind inkább tapasztalási irányt veve. Reidtől kezdve legalább az angoloknál teljesen psychologiai alapra támaszkodik, 's minekutána Franciaországban Royer-Collard a' skót philosophiával Condillac' ál empirismusát teljesen megdöntötte, ezen tanítmány minden iskolákba behozatott, 's

Cousin' eclecticismusa is szintazon alapon nyugszik: bizvást állíthatni, hogy a' világ' két legfelvilágosultabb nemzetének philosophiai nézetei, a' belső tapasztaláson alapszának 's abból indulnak ki. Csak a' németek' fő, legnagyobb zajt ütő, rendszereik hagyák el ezen, az egész újabb világ' philosophiájától követett utat, 's a' scholasticusokhoz közelítő dialecticai úton, tiszta fogalmakból törekedvén a' léterőt — embert, istent és világot — szerkeszteni, a' szemlélődés' önkényét tétpontjára hozzák. A' mellett a' németek közt nem divatozik e g y főrendszer, mint a' francziáknál és angoloknál, hanem minden jelesebb író új rendszert alkot magának, 's a' mi a' bajt neveli, 's orvoslását nehezíti, kivált philosophiai előadásuk' mély érthetlensége. Fichte, Schelling és Hegel' rendszereik első feltűntöktör hazájokban sem értettek, csak tanítványaik' felvilágosításai oszlathták némileg szét azon örökös ködöt 's homályt, melly körülöttök borong. A' külföld épen ki van zárva megismerésöktől; áttehetlenek lévén érthetlenségök miatt, nem létezik 's nem is létezhetik jó fordításuk, 's így a' legújabb német általános philosophia mind azokra, kik nyelvét 's műszavait nem értik, terra incognita, mellyet csak a' philosophia' történetírásából historice ismerhetnek meg.

Illy körülmények közt, 's kivált nyilvános könyvtáraink' eddigi silánysága mellett, hol a' franczia és angol újabb philosophiai munkákat hiában keressük, a' magyar bölcselkedő' helyzete valóban súlyos. Reá szorúlva ekkép szomszédink' főleg szemlélődő, köd 's homály lepte philosophiájára, mi csoda, ha félig megemésztett, rosszúl megállapított, ferde nézetekkel, 's olly előadással lépünk fel, melly német sógoraink' philosophiai nyelve' valóságos hű képmása. A' philosophia pedig lényében nem más, mint gondolkodásunk, érzésünk 's akaratunk törvényei 's céljai' felvilágosítása, hogy magunkat eredeti törvényeinkhez 's céljainkhoz képest, gondolkodva 's cselekvőleg, elhatározhassuk, 's így szabad, eszes lényekhez illőleg, rendeltetésünket valósítsuk. A' világosság tehát lényének elválaszthatlan tulajdona.

Ezen nézeteket a' bírálat alá vett értekezésre, vagy helyesben elmeftutatásra alkalmazván, nem tagadhatom, hogy azok, némi-

leg illenek reá. A' szerző világos gondolatfonal' követése nélkül, tárgyról tárgyra, idézetről idézetre szökik; en passant, de mindig fontos tudós képpel, 's igen elhatározott beszédben, egymás után tíz olly kérdést is hoz szóba, mellyek vastag munkákban fejtegettek már a' nélkül, hogy irántok a' vita végét érhetne volna, 's végre is — mi illy mód mellett természetes — alig és csak nagy nehezen kerül értekezése' valóságos céljához, sőt mondhatni, főleg nem is feladott tárgyat, hanem a' philosophiai módszereket fejtegeti, elég csodálatos nyelv-elforgatással. Tudnillik értekezése' nagyobb részében a' psychologiai út ellen csatáz, mellyen „Bacon után a' legnagyobb elmék, Cartesius, Leibnitz 's Kant a' philosophiai igazságokhoz egyoldalulag akarának jutni“. Meghökkenem, mert a' psychologiai utat philosophiában az egyetlenegy üdvözlőnek tartom, 's nem tudván megfogni, mikép számíthatni Cartesiust és Leibnitzot a' psychologiai módszert követő philosophusok közé, egészen megzavarodtam volna, ha az értekezés' második átnézése bizonyossá nem tesz, hogy a' psychologiai út alatt a' szemlélődési módszert érti szerző mellyet a' francziák hypothesisen alapulónak neveznek. Ez tehát teljes megfordítása a' szó' értelmének; mert a' psychologiai út alatt az angolok, francziák 's a' németek' jozanabbjai a' belső tapasztaláson 's észlelésen (observatio) alapuló módszert értik. Azonban így sem lehet megfogni, mikép jöhetett Kant, Cartesius' és Leibnitz' társaságába, midőn kiki tudja, hogy híres criticáinak fő iránya épen az e' két utolsótól divatha hozott szemlélődési dogmatismus ellen vala intézve. Általán fogva szerző ezen értekezésben olvasottságának adja ugyan jeleit; de hogy a' felvett anyag töle önálló gondolkodás által teljesen megemésztetett volna, hogy a' philosophia' tárgyáról 's módszereiről, sőt e' tudomány' viszonyáról a' természettudományokhoz világos, tiszta és szabatos fogalmak lennének, ezt magasztalólag nem bizonyíthatom, mi annál sajnosabb, mivel e' tárgyak philosophiai literaturánk' jelen helyzetében végtelen fontosságuk; 's ez arra késztet, hogy ebbeli nézeteim' rövid vázlatát a' szerzőével szemközt, figyelem-gerjesztésül előterjeszsem.

Minden ismereteink két kútjából származnak, tapasztalás- és gondolkodásból. A tapasztalás megelőzi a gondolkodást; mert hogy valami van vagy létezik, azt csak érzékeink észrevése által tudhatjuk meg; észrevése nélkül, vagy előtt, semmi tárgyat nem ismerünk, felőle nem gondolkodhatunk sem igazat, sem hamisat. Minden gondolkodásnak tehát észrevéseken kell alapulnia, 's a' gondolkodás az észrevettet, azt a' mi van és létezik, csak magyarázhatja. De ezen gondolkodás általi magyarázás viszont lényeges eleme ismeretünknek; mert pusztá észrevéssel a' tárgyakat nem fogjuk meg, azok önmagukat nem magyarázzák, ez szellemi munkásságunk dolga, mi okból p. o. állatok, jóllehet észre vesznek, ismerettel még sem bírnak.

Az észrevéésnek, tehát a' magyarázó gondolkodásnak is, két köre van: külső és belső. Kivülünk külső érzékeink által térben és időben az anyag' érzéki tüneményeit vesszük észre, érzéki, szükségképeni törvényeivel és céljaival; belsőkben, csak időben, szellemünk gondolkodás-, érzés- és akaratbeli jeleneit, erkölcsi törvényeivel és céljaival. Így minden ismeretünk — az egész mindenség' magyarázata — két fő tudományra oszlik: physicára legáltalánosabban tekintetben, és philosophiára. Tárgyai 's kútfejei tehát e' tudományoknak különbözők, de módszerük egy. A' teremtes' tárgyait, — a' természetet mint minmagunkat — nem ismerhetjük meg másképp, mint észlelve (observando), 's az észrevettet fontolgatva, ismeret-tehetségünk' szintazon törvényei szerint, legyenek azok anyag' vagy szellem' tüneményei. A' philosophiában is, mint a' természettudományban tehát észrevéésből kell kiindulnunk, különben gondolkodásunknak nincs tárgya, 's az eredmény nem lehet más pusztá költésnél. A' tapasztalást túlhaladó gondolkodás a' szemlélődés; ha tapasztalási adatokból indul ki, törvényes, 's a' philosophiából nincs számkivetve. Eszünk ismeretre van hivatva 's szabadon szemlélődik minden gondolható felett, szükségkép túl menván a' szemlélhetőn, mivel ez magában meg nem fogható, léte 's hatása' kielégítő okait nem mutatja; mivel azon erők és

állományok (substantiae), mellyek minden létezőnek tüneményeit okozzák, nem láthatók, 's csak a' szemlélődés által elérhetők. Szellemünk' eredeti tehetségei és azoknak törvényei igazak 's minket meg nem csalnak, 's minden tévelygés egyedül hamis alkalmazások által adott esetekre, tehát szabad önkényünk által hozatik létre. Az ész törvényes munkásságában szintazon bizonyossággal bír, mint az érzék, egy hajszálnyival sem többel, sem kevesebbel; mert mindkettő egyiránt lényünk' eredeti, igaz tehetsége, így tehát a' szemlélődésben is bízhatunk, ha törvényes feltételeit betölti, észrevéésen alapszik 's magyarázataiban meghatalmazását túl nem hágja, ha azok tiszta kifejezései azon előleges fogalmaknak, mellyekre minden törvényes munkássága támaszkodik.

'S im ez azon észlelési, vagy inkább, mivel öntudatunk' belső psychologiai adataiból indul ki — psychologiai módszer, mellyet az angolok és francziák, 's Németországban Kant' halhatatlan criticái szerencsés javítója Fries, a' józanabbakkal követnek, 's mellyre, minekutána az általános philosophia' képtelenségei kimerítvék, a' többiek is lassan lassan reá térni kénytelenek lesznek. Az általános philosophia ellenben megfordítja a' viszonyt, gondolkodásból indulván ki, még pedig tiszta, tehát tárgynélküli gondolkodásból, következőleg igazán semmiből, mint azt őszintébb követői megis vallák. A' mellett általános — isteni, nem emberi — ismeret után törekedvén, általános teremtető erővel szerkeszti a' valót (reale) — embert, istent és világot — semmiből, 's hogy a' képtelenségnek semmi hia ne legyen, ezen, a' költés' útján szerkesztett regényt — melly csak annyiban hasonlíthat a' valósághoz, a' mennyiben lopva alattomban tapasztalási adatok belé csúsztatottak — valóságos (realis) philosophiának nevezi. A' psychologiai módszer szerint a' természeti tudományok teljesen elválasztatnak a' philosophiától, mert kútfejük és tárgyaik különbözők; az általános philosophiában ellenben a' tárgyak azonosítatnak, 's kútfejük szintaz lévén, a' szemlélődés: a' természettudományok is, felsőbb felfogásban, a' philosophia' körébe vonatnak, melly ennél fogva részint szel-

lem-, részint természet-philosophia. Ezen osztályozást követi, több honi írókkal együtt Mocsi is, mivel a' német philosophia, az előadott okoknál fogva, a' franczia és angol józanabb philosophia' ellenszerei nélkül, rajtunk egy oldalú zsarnoki hatalmat gyakorol, jöllehet meghonosodását, mint hiszem — a' nemzet' józan szelleme 's eddigi műveltségi alsóbb foka, mely légvár-építői elvontságokat még nem tűr, ellenzik. De itt az idő, hogy egy vagy más részre álljunk. Ha valamely tudomány két ezer év óta nem tudott az igenleges tudományok' sorába lépni, vagy egészen el kell azt hagyni, vagy ha ezt nem tehetjük — 's ez esetben van kérdésen kívül a' philosophia — mielőtt műveléséhez fognánk, jó eleve kell fogalma, módszere, elvei, határai 's igazsága' feltételei iránt értekeznünk 's e' tárgyakra nézve teljes bizonyosságra jutnunk. Főleg kezdődő literatúrában felette sürgetős szükség ez, mert ha a' megindulás nem történik mingyárt az igaz úton, visszalépések 's kitérések nélkül a' szándéklott czélt el nem érhetjük.

Al-Kendi.

— Halljunk e' cikkelyről egy más referenst is. — „Először is a' nagy haszon, mond Mocsi Mihály, mely a' természettudományok' ápolásából egész statusra származik, érdemli meg, hogy figyelmünket magára vonja. Ha meggondoljuk a' jóllétet, mely némely tartományokban, különösen néhány év alatt szembetűnő fokra emelkedett, nem lehet meg nem ismernünk, hogy azt leginkább a' természettudományok' szorgalmas tanulása okozta. Ámbár a' nevelésnek mélyebben kifejtett elemei 's a' philosophia' iskolai szoros korlátok közül kiszabadítása, valamint más szerencsés változások is a' lélekországban elébb vitték az emberi nemet; a' külső jólét mindazáltal, semminek annyit nem köszönhet, mint a' mathesisnek és a' természettudományoknak, mely két utolsó közül amaz emez nélkül haszonra nem alkalmazható; emezek pedig mathesis nélkül csak gyermeki tapasztalatokra mennek ki, 's kevésbé használhatók, mert bizonyos elrendelőnek vannak hiával. Az embert okosság (ész) különbözteti meg az oktanoktól; természetes tehát, hogy élelme' keresésében is ne csupán tagjait használja, mint azt oktanok, hanem olyanokat is találjon a' maga' könnyebbségére, melyek

felsőbb tehetségre mutatnak. Minél több ilyen könnyebbítő eszközökkel bír valamely nép (nemzet), annál magasabb annak állása az oktanok felett, és megfordítva; 's valamint másutt, úgy itt is álmélkodásra méltó, mit ember képes véghez vinni. — A' legtermékenyebb föld' vetéseit elseperhetik, mielőtt betakaríthatnának, az idő' változásai, 's inség elő áll (áll elő); de egy tudományos nemzetnél olly sokféle forrásai fakadnak fel a' jólétnek, hogy egészen ki nem száradhatnak. Azon anyagok által is gyakorolja elméjét, miket más nép (nemzet) akadályoknak tart, kincset gyűjt azokból, miket másutt szemetre hordanak. Költségkimélessel szaporodnak ott a' gyárkészítmények, hol értenek a' dologhoz, hol számba tudják venni a' kölcsönös erőket, melyekkel hatnak egymásra a' testek' elemei. — Bizonyosság erre Nagybritannia, hol a' mathesis 's természettudományok' gondos ápolása a' munkát szaporította és sok ezer, különben dologtalan, kezeknek élelmet nyújt; a' készítmények' megszapordott mennyisége olcsóságot szerez 's a' belső emésztést, ezt az országok' jólétének súlymérőjét, neveli. Olvassa bár valaki ezt a' néhány évek alatt megszapordott felhasználását mindenféle készítményeknek némely helyeken, minek következtében minden, kinek keze 's akaratja van a' munkára, hasonlíthatlanul kényelmesben élhet, mint ez előtt; áldást fog az mondani azon férfiak' emlékezetének, kik a' chemia', erőműtan' stb. előmozdításában fáradoztak. Tudjuk, mit követ el ebben a' tekintetben az orosz kormány, mennyire sürgettetik azon roppant birodalomban a' gazdasági (és mű-) iskolák' fölállítása, milly jutalmak tétetnek fel a' természettudomány' egyes ágai' előmozdítóinak. A' híres Babbage mintegy irigylve említi a' költségeket, melyeket Poroszország nem kimél az említett tudományoktól.“

Ennyit mond körülbelül M. a' természettudományok' anyagi hasznáról. Átmenvén tárgya' philosophiai részére, mindennek előtt vitatja, miképen sem a' bel-, sem a' külvilág' elszigetelt egyes felfogása magában nem helyes. Mind a' külső, mind a' belső tapasztalás magában = 0. Amaz szorosan véve objectivus, emez subjectivus empirismus; mert azon, mit tapasztal, nem mer, nem tud sem amaz, sem emez, felül emelkedni. Mind a'

kettő úgy van az empiria felettihez, mint a' differentialis calculus az integralishoz. A' differentiale, magában gondoltatva $=0$; de a' mélyebben ható észnek a' differentiáltat magában nem szabad vizsgálnia, szükséges rávitele van annak az integraléra, melly utolsónak keresésére a' lélek, mihelyt a' differentiáltat megpillantja, szükségképen felki-vántatik. Így van a' dolog a' metaphysicában is. — Rec. e' magában igen szép hasonlítás-ra azt jegyzi meg, hogy, publicumunkat tekintve, melly csak egy pár év óta hallja, hogy van differentialis és integralis calculus, a' megfejtendőnél sokkal homályosabb. Mennyivel világosabban, ha bár nem valóbban és szebben is, az idézett Herbart: „Die Geschichte der Philosophie ist die Erzählung einer Menge von Ausflüchten und Verzögerungen, die zwischen das Auffassen der Erfahrung und das Hinzudenken der nöthigen Ergänzung sich hineingeschoben haben, und diese Erzählung klingt um desto seltsamer, weil das Gefühl, es sei irgend eine Ergänzung unentbehrlich, stets wirksam gewesen ist, um aufzudringen, was man gehörig aufzunehmen sich nicht entschliessen konnte“.

A' régi, aristotelesi, philosophia' legnagyobb tévedései abból származtak, hogy tapasztalás nélkül koholt természettörvényeket, millyenek azok, mellyeket M., Galilei' systema cosmicumából vett: I. Változás nem tesz egyebet, mint vagy származást, vagy romlást; II. Származás és romlás csak egymás' ellenébe tett dolgok között történik; III. Az egymás' ellenébe tett dolgok' mozgásai egymás' ellenébe tettek; IV. Az égi forgások karikában történnek; V. A' karikamozgásoknak nincs ellenszegült mozgások, a) mert csak három egyszerű mozgások létezhetnek, u. m. 1. bizonyos középpont felé, 2. bizonyos középpont körül, 3. bizonyos középponttól el; b) három dolgok körül csak egy lehet egynek ellenébe szegült, c) de a' középpont felé való mozgás nyilván ellenébe van annak téve, mi a' középponttól kifelé történik, d) innen a' középpont körüli mozgás (karika mozgás) ellentett nélküli, vagy annak nincs más mozgás ellene szegülve; VI. E' szerint az égi mozgásoknak nincs más mozgás ellenök szegülve, 's innen az égi dolgok között egy sincs más ellenébe tett, tehát az ég örök-ké való, változhatatlan, romolhatatlan. Hoz-

zá teszi M.: Alig lehetett volna a' scholasticusok' századában szörszálhasogatóbban, alaptalanabban okoskodni. — Rec.' tudtára a' scholastica philosophia Aristotelesén alapszik. — Az újabb philosophia is esett ilyen tévedésekbe; mire nézve elég az úgy nevezett természetphilosophia' bohóságait emlékezetbe hozni.

Más oldala is van a' dolognak. M. azt mondja: Boldog nemzet, mellyet a' természettudományok érlelnek meg 's készítnek mélyebben ható politiceai változások' elfogadására. Itt van, miben vethetni meg lábát az elmélkedésnek; a' tárgy való, a' tárgy lelkesítő, a' nélkül, hogy kicsapongtatna. Még a' pusztá vélemények sem ragadnak itt könnyen tulságra, mint ez olly gyakori jelenet még a' pragmatice irt historiában is, mennyivel inkább némelly politiceai iratokban, melyek az álláspontot olly könnyen eltévesztik, rajoskodtatnak mielőtt világosítottak. A' természet' csendes és erőteljes rendszerességének, mi által az célját eléri, vizsgálása ellenállhatlanul oda vezérel, hol lelkünk megnyugszik, erősödik, 's hozzá a' bánatot hozó, önzés szülte 's lázadt indulatok kevésbé férkezhetnek.

60.

3. Bevezetés a' természeti jogba. Második közlés. A' természeti jog és vele rokon tudományok közti különbségről. Csacsó Imrétől. I. 96—154. (Az első közlés a' harmadik évi folyamatban, XI. köt. állott).

Különös tünemény az, hogy a' philosophusok, mihelyt elvekről van szó, azonnal összevesznek; az alkalmazott tudományokban pedig egyetértve barátságosan fognak kezét. Mocsi Mihály' előbbi értekezésére, ki mentében a' philosophia' alapjai' fejtegetésébe ereszkedik, legalább hatszor annyi jegyzéseket kellett volna tennem, mint a' mennyi textusa, ha meggyőződéseim szerint ferde nézeteit kiegyenlítni szükségesnek tartom: Csacsó Imre' jelen dolgozatára pedig alig van valami mondani valóm, annyira egyet értek tárgya' jól elrendelt, józan 's alapos előadásával. A' 147-d. lapon egy helyen — mellyet ki nem jegyezhetek — előbbi állításaival homlok egyenest ellenkezni látszik ugyan, ha tudnillik szavait betű szerint vesszük; de szellemi értelmökben felfogva, kinyomozzuk véleményét 's meggyőzetünk, hogy az egész beszéd — mint száz más hely magyar munkánkban — literaturánk' Molochjának puszt-

ta kénytelenségből lefizetett adó, 's így a' szerzővel ez iránt nem pörölhetnek. Előadása' pontosságát érthető 's szabatos nyelv segíti. Egy pár műszavára azonban van észrevétele, ohajtván, hogy philosophiai fogalmink' kifejlődésével egyszersmind philosophiai nyelvünk is tökéletesedjék, mit a' nélkül igazán nem érhetünk el.

Az észti Csacsó „okosságnak“ nevezi, jóllehet ezt Árpád óta minden magyar főleg a' prudentia, Klugheit, értelmében használja, 's az ész a' ratiót tökéletesen kifejezi. — A' subjectivitást „személyességnek“ írja, mások „énlegességnek“. Egy-e a' persona és az ego (Ich) a' subjecttel? Hisz' ennek százszorta nagyobb köre van. A' subject, subjectivitas, subjectivus stb. pedig oly kevéssé állhatnak meg philosophiai nyelvünkben, mint a' virtus és jus, mellyeket szerencsésen már kiis küszöböltünk. Ha jobbat nem tudunk, fogadjuk el a' Fogarasi' szókönyvében ajánlott „alany“t, melly betű szerint a' latin után látszik képezve lenni: ez rövid, jóhangzásu 's minden alkalmazásokban használható. Mondjuk tehát: subjectum, subjectivus, subjectivitas helyett: alany, alanyi, alanyiség. Szokás által oly jókká válnának, mint az „erény“ és „jog“. — A' „példakép“ ideál helyett, kiteszi ugyan a' szó' értelmét, de összetett szó. Ha idea „eszme“, miért ne lehetne ideál „eszmény“? Próbáljunk csak, mily hajlékony 's használható ez minden alkalmazásaiban!

4. *Elmélkedés a' polgári büntetésekről. Tarczai Lajostól. I. 217—229.*

Rövid, de súlyos tartalmú értekezés egyik Hegelféle philosophusunktól, kinek dolgozatain fiatalkori élethév 's ítéleterő mutatkozik. Maradhat-e sokáig illy tulajdonok mellett Hegel' követője? nem határozhatom meg; az mindazáltal bizonyos, hogy alapelveink' különbségének ellenére is a' polgári büntetések' elméletében meggyezyünk.

„A' jogsértést — mond értekező — semmisíteni kell azért, mert a' jog sérthetetlen; büntetésnek kell történni, mert bűnös tett történt.“

Hamisak tehát — így következtet — az elijesztés, megelőzés, megfenyegetés 's javítás' elméletei. A' büntetéseket továbbá pénz-, testi és lelkiekre

osztja. Testi büntetésekhez számítatnak: a' tömlöczözés, verés és gályarabság; lelkiekhez: a' száműzés, megbecsztelenítés 's a' halálos büntetés. Ez utolsót pártfogolja. „Az emberölésben, mond, az élet' egész köre semmisítetik 's minthogy a' bűnnek 's büntetésnek egyenlőknek kell lenni: itt az élet' semmisítőjére semmi egyéb büntetés nem marad hátra, mint hogy az szinte életével lakoljon. Az észjog tehát a' halálos büntetést igaztalannak nem mondja, bár mint érzelegjenek az emberbarátok, 's bár mint sajnálja mindenki embertársának erőszakos kivégeztetését“.

A' büntetés módáról ejtett szavai megérdemlik az ide iktatást: „Valami bűnről gyanúba vett embert, mielőtt az rá világosan behizonyodnék; sőtét helyre zárni 's lánczra verni nem szabad; elég azt őrizet alá adni, mi a' tömlöcztől nagyon különbözik. Nem szabad egy csekélységben bűnhődöttet oly foglyok közzé tenni, kiknek gonoszságai szorosabb büntetést kívánnak, mert a' bezárásnak is meg kell az elsőbbit az utóbbiaktól különböztetni, ne alkossan a' társaság demoralizáló iskolákat! Nem szabad az embert sőtét, mocskos, mérges párolatokkal 's bogarakkal rakott üregekbe zárni; ha ugyan senkitől míg él, az egészségre annyira szükséges napvilágot, 's szabad levegőt elzárni nem lehet. Tisztelje a' társaság még a' kötelességről elfeledkezett polgárban is az emberiséget. Nem szabad végre az életben maradó emberiségre nézve a' halálos büntetéssel oly hosszadalmas szertartásokat kötni egybe, melly fásítsa az emberi kebelt. Menjen végbe a' kivégzés minél hamarabb, minél czélszerűbben. Igaz, vannak oly bűnök, mellyek kínzással végeznek ki az embert, 's igazságos, hogy a' ki kínzással ölt, kínzással öletessék (öllessék) meg. Hanem az emberiség, a' megmaradtak' tisztelete, a' kínzást eltöröltetni ohajtja, mint a' mellynek látása elvadítja a' nézőt, letapodja az érzéseket, 's több borzalmat szül a' törvénytől, mint tiszteletet az iránt. Hát azon hazánkban divatozó szokásról, melly szerint a' felfüggesztett gonosztévő több esztendőkön keresztül, míg az idő' vas fogai kötelét el nem ráják, mint valamely rém kün lóggani hagyatik, mit szóljak? Hallgatok.“

Al-Kendi.

Tárgyát a' szerző gyakorlati oldaláról fogja fel, kivált a' Ratio educationis-t és Szepes Ignác püspök' intézetét tartván szem előtt. Bevezetésében a' népinevelés' fontosságáról 's hazánkban akadályairól értekezik; azután tárgya' sarkalatára menvén által következő egyes tárgyakat vesz fontolóra:

„Először a' népinevelők 's tanítók' különös tulajdonait, mellyek nélkül nevelés és tanítás nem lehet: másodsor ama tudományokat, mellyek a' tanítónak népiskolára nézve szükségesekek; harmadsor azon hasznos tanulmányokat, mellyeket a' helység' nevédekének tanulniok kellene, és negyedsor azon módot, mellyel nem csak gyorsan, de könnyen is haladna a' paraszt nevédekiség' művelődése, és ebből eredő boldogsága“. Ismertetésül, ezen gyakorlati belátással írt értekezés' harmadik — legfontosabb — cikelyéből, néhány érdekes adatokat közlünk.

A' Ratio educationis a' hitet, olvasást, írást, és számvetést tűzi ki a' népoktatás' tárgyaiul. Briedl Fidélt ellenben „alnépiünk' művelődését a' meg lehető fokra kívánván emeltetni“, ezen tárgyakon kívül még következőket ajánl: földleírást, honi történettudományt, a' honi nyelv' szabálytudományát helyesírással, a' gazdaságtudományt 's a' hangászatot; tudnivalólag népszerűen előadva 's az alsó osztályok' szükségéhez mérve. A' tanításmódot illetve a' bell-lancasterit ajánlja. „Czélirányosságaért—mond a' 197. lapon — kezeskedik egész Angolország, hol az maiglan divatozik majd minden faluban 's iskolában; Franciaország, hol magában Párizsban mintegy 15, 16 esztendő előtt már 400 iskola vala a' bell-lancasteri tanításmód szerint alakítva számlálható, és nem kételkedhetünk, hogy azóta számok tetemesben szaporodott; Helvetia, Spanyol- és Olaszország, több hely Németországban, és mit örömmel említék, édes hazánkban is már néhány kisedkorvédő intézetekben létezik, és méltán is pártoltatik e' tanításmód akárhol, minthogy leghamarább, könnyeden, és mintegy játszva terjeszti és állapítja a' hasznos és szükséges ismereteket“. Ref. ki e' tanításmódot tapasztalásból teljesen ismeri, egészen egyet ért a' szerzővel, 's meg van

győződve, hogy e' módszer hazánkban csak azért nem méltattatott mind eddig illő figyelemre, mert ismeretlen. Hogy kiseddovó-intézetekben használtatik, új előtte, mi azonban minden esetre csak próbatétel lehet, mint több évek előtt ilyenek a' cs. kir. seregnél tétettek gróf Karacsay Tivador' századánál, Körber hadnagy által a' bécsi pionir zászlóaljnál, 's Lembergben egy granátos tiszt által, kinek törekvései azonban nevédekéi' soknyelvűsége miatt, melly egy, minden tanulóktól értett előadási nyelv' használhatóságát lehetetlenné tevő, nem sikerülvén, végre Szontagh Gusztáv akkori hadnagy állíta fel a' 37. szerezrednél tiszta magyar ajkú köz katonákból egy bell-lancasteri iskolát, melly utóbb Engel Imre, történetírónk' testvére' fiának igazgatósága alá kerülvén, az ezrednek igen használható altiszteket nevelt. A' követett módszer ezen bell-lancasteri iskolákban sem vala ugyan tiszta, mert az anyai nyelven számvetésen, íráson és olvasáson kívül egyszersmind egy idegen — a' német—nyelv' megtanulására alkalmaztatott, 's így bízvást állíthatjuk, hogy tiszta, teljesen szerkesztett magyar bell-lancasteri iskola eddig nem létezett; 's nem is létezhetett, mert erre elébb a' szükséges olvasó- és íróablákat kellene kidolgozni 's nyomtatni, Pesten — mint már Karácson Tivador is érinté lapjainkban — országos, vármegyei, városi vagy egyes adakozásokból összeüjtött költségen — egy példányiskolának kellene felállítatnia, mintául a' falusi iskoláknak 's ezeket tanítókkal ellátni. Mert a' nevédek egymás vizsonti oktatására használtatván, a' legjelesbek kikerülvén az iskolából, mint oktatók használhatók, 's ez egyik oka roppant hatásoknak. Egy tanító nyolczszáz nevédek' oktatására elegendő 's az 57 moniteurök, kik a' legjobb tanulók' sorából választatnak, oktatási idejük alatt tetteleg bele gyakoroltatván a' tanítási módszerbe, egyszersmind tanítókká neveltetnek. Lehetetlen egy egész nemzet' alsó osztályainak az írást, 's számvetést — ezen minden műveltség' alapjait — sebesebben 's a' kedv és egészség' nagyobb kimelésével sajátává tenni, mint az ezen módszer által vitetik végbe. Ha egykor a' művelt nemzetek' sorába felvívjuk magunkat, újat találhatunk fel; de mostani helyzetünkben azt kell elébb tulajdonunkká tennünk, mit más pol-

gárisodott nemzeteknél műveltségükre nézve sikerrel használtatottnak látunk; mert előbb azon fokra kell jutnunk, hol ők állanak, azután haladhatunk csak függetlenül 's önállólag utunkon, a' többi művelt nemzetekkel a' feltalálásokban vetélkedve. Bátorodom azért a' következő, Bécsben nyomtatott könyvnek: „Schulen der Menschheit“ második és harmadik kötetét, hol a' bellancasteri iskolák módszere teljes pontossággal 's kimerítőleg adatik szükséges rajzokkal, mind azon hazafiaknak ajánlani, kik a' népnevelés ügyét szívőkön hordozzák, 's ezek között gróf Festetics Leonak, a' kisdudovó intézetek' ügyében tett fáradozásaiért már is polgári koszorúra érdemesült férfinak.

104.

Magyar tudós társaság.

123. — A' martius' 13-d. Budapestre nehezült csapás az academia' munkálkodásait is félbe szakasztotta; úgy hogy a' másod elnök által ideiglen felfüggesztett kisgyűlések csak aprilis' 2. nyitattának meg. Junius' végeig tíz ülés tartatott. A' törvény-, természettudományi és drámai pályamunkák' ügyében tett intézkedés után (216, 254 és 324 sz.) azoknak vizsgálása már mostan foly.

Napi renden volt szint ezen időben az öszszesztett betűk' egyszerűítésének ügye: 's a' kisgyűlés újra megvizsgálván minden, a' társaság' felszólítására már régebben — valamint az újabban küldött javaslatokat 's a' társaság' kebelén kívül köz tudomásra hozottakat is: vég határozatot alkotott, a' legközelebbi nagy gyűlés elébe terjesztendő. Befejezte tovább a' Tájzsótár' átnézését, 's több rendbeli belső dolgai' elintézésén kívül, felállítandó könyvtára' ügyével foglalkodott.

A' Tudománytár' számára a' vizsgálat alattiakhoz egy literaturai, két philosophiai, egy nevelési 's egy közrendészeti dolgozat járult, 's elfogadtattak Kállay Ferencz r. tagé a' szabad akaratról; Wargha János l. tagtól a' philosophia' encyclopaediájába bevezetés, Walther László l. tag' kalendáriumi magyar régiségei 's II. Rákóczy Ferencz' pörét felvilágosító, eddig kiadatlan hivatalos irományok' gyűjteménye Podhradczky József l. tagtól. — A' társaság' költségén kiadásra vegett beküldött kéziratokhoz két nyelvtani, egy közgazdasági 's egy hadtudományi járult; egy classica-literaturai nyomtatástól elmozdított.

Nyomtatásban a' társaság' Évkönyvei' III-d. kötete jelent meg, három osztályban; a' Tudománytár' idei első és második évnegyedi füzete; a' társaság' Helyesírása, harmadszor; Hugo Blair' Rhetoricai és aestheticai leczkéi' 1-ső kötete; Edvi Illés Pál' koszorúzott néptanító könyve' második kiadásának első része, a' Közhasznu Ol-

vasókönyv; végre az Elemi tanulmányok' alapvonaljai, Wargha János' jutalmazott pályamunkája.

A' könyv-, kéziratár 's pénzgyűjtemény magányos ajándékok által folyvást gyarapszik. Különös említést érdemel az 1458-diki országgyűlés' határozatainak a' nm. elnök gróf Teleki József úr által bemutatott hű hasonmása, melyet a' tudós gróf a' társaság' Évkönyveiben fog a' közönség elébe terjesztetni, mint ez előtt öt évvel Szilágyi János országkormányzó' decretumával tett (Évk. I.).

— Magyar játékszíni repertoriumunk az e' tárgyban munkálkodó álló küldöttség' utján, utolsó nagy gyűlés (1837. septemb.) óta ismét tizenhét darabbal szaporodott: 1. Dubarry grófnő vigj. 3 felv. Ancelettól; ford. Fancsy Lajos. 2. IV. Henrik' házi élete, vigj. 1 felv. francia ut. Fancsy. 3. A' párizsi naplopó, vigj. 4 felv. Dunkel Tódor kidolgozása szerint ford. Szigligeti. 4. Mátkanézés. vigj. 5 felv. Marsano ut. Kis Iván. 5. A' veszedelmes nagynéne, vigj. 4 felv. egy előjátékkal, Albini ut. Szigligeti. 6. Polgári és regényes, vigj. 4 felv. Bauernfeld ut. László Miklós. 7. A' haramják, szomorujáték 5 felv. Schillerből ford. Schedel (ajándék). 8. A' fricska, vigj. 3 felv. Raupach után Kazinczy Gábor. 9. A' kaland, vigj. 2 felv. Scribe és Warner ut. Lukács Lajos. 10. Miért? vigj. 1 felv. Locroi és Anicettól, ford. Szigligeti. 11. Kean, dráma 5 felv. Dumastól, ford. Fancsy. 12. A' párizsi adós, vigj. 1 felv. Melville után Szemere Pál. 13. Svéd Krisztina, dráma 3 felv. Vogel után Szigligeti. 14. A' bujdosó' kocsi, dráma 5 felv. Melville és d'Aubignytól, ford. Szigligeti. 15. A' meghitték, vigj. 2 felv. Müllner ut. Kazinczy Gábor. 16. Esz és szív. Steingentesch ut. Kazinczy G. (ajándék). 17. A' partjáró' leánya, dráma 4 felv. Sheridan Knowles ut. ford. Szigligeti. — Színre ezek közül, ha nem csalódunk, még csak a' 2. 5. 6. és 11-dik került. Ha vissza tekintünk a' múlt években szerzett, színi hatással bíró darabok' számára, melyek az academia' levéltárából bármely színésztársasággal is közöltenek annak jelentésére; 's a' magyar színen még nem látottakat kiszemeljük, önkényt azon észrevétel tolódik elénkbe, hogy színigazgatóink' buzgósága, a' közönséget új, érdekes darabok' adásával megörvendeztetni, a' tudós társaság' gondoskodásától felettebb elüt; 's hogy a' magyar szín jóval több eszközeivel bír vagy bírhatna az érdekerjesztésnek, mint a' megnyitni használnia tetszik. 'S ez észrevételhez nem lehet az ízlés' barátjában némi nehezitelésnek nem vegyülnie, ha hírlapjainkban a' széltriben adatni szokott magokat túl élt vagy éppen botránkozató silányaságu darabok' czimeit újra meg újra kénytelen olvasni.

S. F.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint esütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ara' a' kétfőnek helyben kihordással, 5 ft. ep.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Velinpéldányok félékenként két forinttal drágábbak. Évnyegyenként is válthatni példányt 2 f. 30 és postán 3 ft. 30. Kiadó hivatal Pesten, Hatvani utca, 594. szám.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Julius' 24. 1838.

29. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nevelés. Szentkirályi, a' kisdedővő intézetekről (*Warga János*). — Encyclopaediai munka. Tudománytár, 1837. Közgazdasági czikkelyek. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Vas ember, eredetiség (*Vörösmarty*). — Magyar dolgok külföldi munkákban. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Nevelés.

124. A' kisdedővő intézetekről. A' Választottság meghagyásából 1837. (*Irtta Szentkirályi Mórész*)
Pesten, Trattner-Károlyi' bet. n. 12r. 69 l.

Az embert értelmileg, és erényileg a' humanitas felé irányozni, fejteni, és emelni, mind maga az emberiség' fogalma, mind a' józan társas viszonyok parancsolják; mert míg az ember magában és másban az emberiséget nem ismeri, nem érzi és méltányolja, valólag emberi társas viszonyokat nem gondolhatni. Az embernek magából fejteve kell lenni emberré. Az emberhez legközelebb van az emberiség, 's ezt messze keresni balgaság. Míg az emberiség' érzeményi közel vagy messziről ható tekintetek által akarnak megalapítani, azok hidegen, vagy langyul, de hűn soha sem fognak melegíteni. Ezen eszmékre régen akarta Herder az embereket tanítani. — Az emberiség' elemi erőit fejteni czélszerűn, és elég korán kell kezdeni a' nevelésnek. — Czélszerűn kell kezdeni az ismerés-erő' fejtését, és elég korán különösen, az érzemények' irányzását az erényességre.

Mert az elferdített értelmi fejtés soha önálló gondolkozásra nem emel, a' későn kezdett érzelmek' irányzása igen nehezen, vagy soha sem alapít önuralkodást, nem terjeszt tiszta erényességet, nem emel az emberiség' felé. De az emberiség' elemi erőit fejteni, és irányozni nem minden, vagy csak igen kevés szüléknek adatott, részint az erőfejtés és irányzás', akár egész, akár részletes ismeret-hiánya, részint más körülmények miatt, millyek főleg a' szülék' különböző foglalatosságai. Ezért gondoltatott ki, hogy a' napszamosok', földművelők' és kézművesek' gyermekeik, 3-dik évökön kezdve, midőn a' szülék foglalatosságban vannak, valamint a' testi kifejtést őrző és előmozdító; úgy a' lelki erők' kifejtését előkészítő, különösen az erényességet, és jó erkölcsöket alapító intézetekbe küldessenek, addig ott képezendők, míg a' tanulást elkezdendik. Melly intézeteknek a' gondolkozó Németország olly irányt ada, hogy azokba a' felsőbb ranguak' gyermekei is haszonnal küldethetnek, 's elmulasztásuk a' nevelés' kárával történik. Ezen nézetek állíták elő az ugy nevezett kisdedővő intézeteket.

E' röviden előadottakból, úgy hiszem, kitérünk a' kisdedóvó intézetek célja. Menyire valószínű a' főntebb kifejtett eszmék a' nagylelkűleg alapított tolnai védnevelőket képező intézet által, — melynek az ismeretetés végett fölvetett könyvecske tolmácsa; a' következőkből kiviláglik. A' szerzői előszó, és titoknoki fölszólítás után (10. lapig) igen nyomos okokkal mutattatik meg a' kisdedóvó intézetek' szüksége, millyenek, főleg a' falukon munka' idején honn hagyott gyermekeknek egymást veszélyesen sérthető csonkítások, gyermeki vigyázatlanságból eshető nagy kártételök, egymástól elragadó erkölcselenségek, továbbá a' felsőbb rendű gyermekeknel azon testileg és lelkileg nyomorító első benyomások, millyenek többnyire a' tudatlan dajkák és gondviselőktől származnak, végre a' szülői és gyermeki gyöngéd és szeretettel kapcsolandó viszonyt minden esetre tágitó azon kemény büntetések, melyek főleg miveletlenebb szüléktől származnak (10—20 l.); elő van adva a' kisdedóvó intézetek' célja egyetemesen, millyenek: a' testi erők' kifejtése, 's a' testi ügyesség' megszerzése, az értelem' fejlődésének elemi kezdete, főleg az erkölcsiség' megalapítása. Kicsoda az emberiségnek csak legkisebb szikráját is bíró, ki az emberiség' ezen elemi erőit fejtő intézeteknek tiszta szívből ne örvendene. — Midőn itt a' kisdedek' tehetségeit fejtő eszközök' egyetemes lehúzásán szívből örvendek, nem nyomhatom el fájdalmas érzetemet a' jó nézetű szerző' következő szavain, melyeket ő a' védintézeteket ostromlók ellen kénytelen felhozni: „Csak röviden némiket céljok (t. i. a' védintézeteknek), munkálódások módja és határai felett kívánunk előterjeszteni, hogy kíváltképen azon hal véleménynek, mint ha tudományos intézetek lennének, és a' gyermekeket polgári állásokból kiragadnák, — elejét vegyük.“ Ennek következményeül (111.) ez áll: „Innen látható tehát, hogy a' védintézetek' tiszta fogalma a' tulajdonképeni tanítást általán fogva kirekeszti.“ Ezen következmény valóban igaz, mert a' védintézeteknek nem célja a' tulajdon tanítás. De szomorú, hogy azt a' fent érintett előzményből kelle kihuzni az emberiséget méltányló szerzőnek. Valóban csodálnunk kell, hogy fölvilágult századunkban is akadnak sötétség' hősei! holott bár valamivel jobb látásunk van is mint

a' körülünk állóknak, de a' sötétségből kétségkívül, reánk is háramol némi homály, vagy egészen is elsötétedhetünk. És én őszintén vallo, hogy egyebütt sem nagyon, főleg pedig sötétben hűsködni sehogy sem szeretnék. A' következő pontokban a' védintézetek' különös tárgyai adatnak elő, melyek közül *Diaetetica* cím alatt nem csak az áll, miképen a' növendékek az intézetekben készítettő növényételek, és friss vizitalok által mérsékletre szoktattatnak, 's így mind ez, mind pedig az érintett eledel és ital által egészséges testfejlésök eszközöltetik; hanem egyszersmind az is szépen van érintve, miképen a' gyermekkori, ételben és italban mérsékletből később énmérséklet, ebből megelégedés, és boldogság keletkeznek. Pedig vajjon mi nagy hatású a' társaságra nézve a' polgárok' megelégedése, és boldogsága!!! Az erkölcsi gyakorlatok cím alatt bölcsen állítja föl szerző azon elvet, hogy az erkölcsiséget nem lehet elég korán és pedig a' gyakorlati oldalon, példák, és elbeszélések által elkezdni, és nem, akár száraz könyvnélkülözés, akár okoskodás által. Kétségkívül a' nem korlátozható világosodásnak, az erényesség által kell meghatást éreznie, 's az erényesség által meghatott világosodásból áll elő valódi miveltség. — Felállított elvére következetesen építi szerző a' boldogító szeretet' korán meggyökereztetését a' növendékek közt, áldott következzettel hatandót majdan a' nagyobb társas viszonyban is, megmutatja, hogy a' szeretet' megalapítására főleg a' gyermeki gyöngéd érzelmek alkalmasok. Az erkölcsiség' gyakorlati alapítására épül szerző véleménye a' büntetésről, és jutalmazásról, melyek közül az elsőnek soha sem a' testhez, hanem az utolsóval együtt, mindig a' lélekhez kell nyúlania. Aligha minden ember jól megfontolta még azt, hogy a' nevelői kemény, akár lélekre, akár pedig testre ható büntetések mi elfásultan és durvultan adják át a' növendéket a' polgári társaságnak, és így némelly szülei házakban, valamint némelly iskolákban is a' kemény büntetés által milly felszámíthatatlan rossznak tétetnek le elemei! Valamint az anyagi jutalmazásnak is káros hatását aligha minden ember fölfogja, a' mennyiben ez, a' polgári életben is mindent egyedül csak anyagi érdekből, 's aligha valaha tiszta erényesség-

ből kelendő cselekedetnek hinti el magvait! Valóban korán és gyakorlatilag kell az erényesség' magvait hinteni a' növendékek' gyengre érzelmeikbe, mert ha az érzelmeik paragon erényesség nélkül erősödnek meg; aligha kikelendők lesznek azokban a' legtisztább erkölcsiség, és legmagasabb erénytan' magvai is. — A' vallásosság, megkülönböztetve a' vallástudománytól, azon érzelmei kimutatása, melyeknek az istenre mint teremő, megtartó, és gondviselő legjobb atyánkra van vitetésük. Ezen vallásosságot már igen czélszerűn ajánlja szerző az atyai és fiúi szeretettel és jótéteménynyel szövött viszonyaikon ébresztetni, nem pedig a' véghetetlen, legökéletesebb' s leghatalmasabb stb. fogalmain, mely jegyzők' szerkezeteiben a' gyenge növendék soha nem fogja föl találni az istent, így vallásos érzelm szívében korán nem ébredhet. — Az értelmi gyakorlatok: beszéd, ének, olvasás, számítás, különbfélék figyelem' élesítése és általános észrevételek címe alatt foglaltatnak. A' „beszéd, különbfélék és figyelem' élesztése“ pontok' tartalmai ellen recensensnek semmi észrevétele. Mind az, mi a' beszéd' gyakorlása végett ajánlatik, helyes; czélszerű az, mi szerint különféle, a' gyermekeket érdeklő tárgyak mintákban mutattatnak elő. Elmulthatatlanul szükséges hogy a' figyelem, a' külső érzékek által elemi benyomásokon és közvetlen tárgyakon ébresztessék; de recensens ezen három pontokat az úgy nevezett közvetlen beszéd- és gondolkodás-gyakorlatok' címe alatt ohajtotta volna kifejtve látni, melyek minden nevelésnek elemei. — Sehogy sem helyeselteti pedig azt, hogy a' figyelem' érintett élesítését az írás, főleg pedig az olvasás, az előadás szerint, előzni látszik, holott az olvasás-tanítás, — nem egyedül azon tekintetből, hogy az valóban a' milyen fontos, olly nehéz lépése a' tanításnak, hanem azon tekintetből hogy az olvasásban minden szó, minden mondat, továbbá egész eszéd a' növendék által fölfogassék, — már az ismerés' tehetségének a' beszéd- és gondolkodás-gyakorlatok által egész az értelemig kifejlését kívánja. — És épen ezen okért a' tulajdon védintézetekből az újabb nézetek szerint az olvasás-tanítás elmarad. Ugyan ezen nézet sze-

rint az írásnak is csak elemei, az úgy nevezett alaktan után, kezdetnek meg, — a' fejbéni számtanítás a' négy egyszerű műveletre terjed. Valamint mind helyes az, mit szerző az éneknek hatásáról az emberi érzelmeire, főleg pedig a' gyenge gyermekekére mond; úgy különösen czélszerű a' felhozott első ének, mihez hasonló, hogy mind erkölcsi érzelmeik ébresztése, mind nemzetiséds' tekintetéből igen sok, valóban izetlen, és sületlen dalaink helyett, folyvást szerkesztendének, előhaladásunk zálogául szolgál. Az általános észrevételek című pont alatt igen helyesen fejti ki szerző azon elvet, hogy midőn a' növendékek az eddigiek által értelmileg és erényileg képeztetnek, az értelemfejtésben mérték tartassék, az értelemre hatás pedig oda legyen irányozva, hogy a' növendékek érzelőkké ne tétessenek, s a' phantasiának uralkodása ne alapítassék meg az ész fölött. Ezért következetesen van az itt, nem csak említve, hanem jeles példákkal is világosítva, hogy az értelem szemlélőleg, vagy mutatólag, az érzelm pedig gyakorlatilag képeztessek. — A' legtisztább emberi érzésből buzgó ohajtás az, mi végül a' népnevelésről általánosan nyilvánítatik, hol a' falusi iskoláknak gyámintezetekké változtatása is áll. Valóban, emelkedő, de azért még sok helyt igen sokban nagyon elmaradt népnevelésünk' és tanításunk' helyébe hogy a' szerző által leirt nevelés- és tanításmód vétetnék föl, minden ollyan által ohajtatik, ki az emberiséget szíven hordozza. De recensens megvallja, hogy a' védintézetek' körét a' falusi iskolákra nézve igen szűknek találja, valamint igen szűknek és egyoldalúnak találja azt is, hogy a' védintézetekben dajka-fővigyázóknak, a' védintézeteknek falusi iskolákká változtatása után, vén asszonyok használtatnának. A' védintézeteknek egyetemesen célja a' testi erők fejtese mellett, az értelmi és erkölcsi előkészítés minden lehető iskolákra: ez nagyobb föladat, mint hogy egészen vén asszonyok által megoldathatnék. A' falusi iskoláknak pedig célja a' tanítás, és a' közhasznú tanulmányok közül, főleg a' gazdaságtudománynak, mint a' falusi ember' jövőndő rendes foglalatosságának, — az életbe gyakorló irányzata. Koronája a' népnevelésről szóló ohajtásnak Brunszvik Therezia grófnő Pest vármegye' küldöttségéhez inté-

zett nyilatkozása, melly nyilatkozóhoz hasonló szellemű Corneliákat tiszta szívből ohajtok hazámnak, mert így, és csak így lesznek bizonynyal a' nép' míveltségét lelkesen előmozdító Gracchusok.

Hogy az érintett munka által a' nevelés a' legelső elemen kezdve hatásosan mozditatik elő, így az emberiség célja és rendeltetése felé legbiztosabban fejklik, minden, ki a' nevelés körül valaha gondolkozott, láthatja. Ezért nincs más, mint azt ohajtanunk, mit minden az emberiség iránt hő kebellet érző ohajt, hogy a' kisdédóvó intézetek hazánkban legkisebb helységeiben is minél előbb terjedjenek el, 's ezeken, mint czélszerű elemeken emelkedjenek renddel a' több nevelő-intézetek!!! Ennek következtetésében nem lehet a' tolnai képező intézetet, mint a' kisdédóvó intézetek' első kezdetét, hazánkban, és annak nagylelkű alapítóját leghőbb kebellet nem üdvözelnünk, nem lehet a' jelen könyvet, mint a' kisdédóvó intézetek' tanúság-teli rajzát, mindenkinek igen méltán nem ajánlanunk.

Warga János.

Encyclopaediai munka.

125. Tudománytár. Közre bocsátja a' magyar tudós társaság. *Értekezések. Szerkeszteti Luczenbacher János.* 1. és 2. kötet, 1837. stb.

(Folytatás.)

Közgazdaság.

6. Az angol műipar' philosophiája. Nyíry Istvántól. II. 264—298.

Igen korszerű értekezés. Napról napra inkább győződünk meg arról, hogy, míg műiparunk és kereskedésünk a' virágzás' magasabb fokára nem emeltetik, mind addig be nem léphetünk a' míveltebb 's önállóbb nemzetek' sorába. Sőt rec. azt meri mondani, hogy a' melly nemzet a' jelen óriási haladáshoz nem vesz részt, az örökre szolgaságra van kárhoztatva; mert, valamint az égi testekben a' kisebb tömegű örökké kering a' hatalmasabb körül úgy a' szellemi világban is, mind egyesek mind egész nemzetek szükségképen hódolnak a' nagyobb erőnek, azaz értelmességnek. Politicusaink' nagyobb része ősi alkotmányunkban, 's mik ezzel szoros kapcsolatban állanak, polgári törvényeinkben, keresik az egyedüli hibát. A' jelen értekezés egy nagy nemzet' példájában tünteti ki a' haladás' elmellőzhetlen

elemeit, 's itt a' mondottakon kívül olyanokra is találunk, mik nálunk a' tömegektől csekélységnek tartatnak. Lelkismeretes az angol mives, úgy mond Ny.; a' belbecs-érzés után a' mives népek közt első az angol, utána a' német, francia és olasz. Spanyolországban a' tügyár' egyik asztalánál 10 asszony dolgozik, ezeknek egy felügyelőt kell tartani, sőt még több illy ügyelő' ügyelőjét is fizetni. Még is megcsik lelketlenbebeknél a' hiba. Mi sokkal olcsóbbak lehetnek az angol mivesek, hol kiki lelkesmeretesen üzi műszerepét. Az angol becsületét nagyra nézi és így szavatartó. Becsületesen készít szava' adása után mindent, mindennek. Az angol' életbőlcsesége világszerte ösmeretes. Ehhez tartozik, mindenek előtt műpontossága, rendszeretete és csinosága. — *Inspicere in aliorum vitam te iubeo, et inde sumere exemplum tibi.* — Nekünk szinte jól esik, ha valakit megcsalhatunk, ámbár ez által minmagunkat csaljuk leginkább. A' jó gyapjú közé rosszat is teszünk. A' zsidónak nincs elegendő ideje a' zsákok' belsejét is vizsgálni, ő' kifizeti 's elmegyén — de hozánk soha vissza nem tér többé, stb.

Ny. ezeken kívül a' törvényeket 's egyéb rendelkezéseket is említi, végre a' mozgonyokat ('s ezek közt a' csodaereű gőzmozgonyt is), csatornákat 's utakat. Rec. nem igen szívelheti ama' kitéréseket, millyenek azok: a' gőzmozgony' feltalálásáról, az utak' készítéséről, a' vas utakról stb., millyeneket Ny.' munkáiban számosan találunk. Mert illyenek külön dolgozatok' tárgyai. Azután formuláikkal elijesztik a' legártatlanabb olvasót is. Mathematicai a' tárgy, úgy mond ez, οὐδεις αὐτωμετρος εἰστω.

7. Az ipar és népszaporodás' számalapjai, néhány hitel- és adósságtörő kérdésnek megfejtésére. Nyíry Istvántól. I. 1—23.

Nem csak a' népszámot, nem csak a' föld' területét lehet a' sokaság 's nagyság' törvényei alá hajtani — kinézhet a' mathesis a' jelenből a' hajdani multa, ki az elláthatatlan jövőre is, 's olly sorzatokat rakhat össze, mellyeknek varázs menete előre tudatja az ipar' vagy szorgalom', a' kereskedésnek úgy, mint a' népségnek szaporodását, 's így határozhatja meg előre az ohajtott hitel' állandó alapjait, 's az adósságtörőlés' bizonyos eseteit“.

Igy kezdi Nyíry István értekezését. Tagadhatatlan, hogy újabb időkben a' mathesis, kívánt sikerrel olly tárgyakra is terjeszté ki hódító hatalmát, mellyeket a' miveletlenebb korok csupa esetieknek 's így mathesisteleknek gondoltak. Ez alapon fenekül, például, ama' sok társaság, melly egyesek' bal-eseteit az egésze hátrítván el, a' szomorú hatást, mennyire lehet, csökkenti, 's az egyes életet 's vagyont, számtalan ellenséges elem' daczára, fentartja 's biztosítja. Hasonló nézeteken alapúlhat az ipar' 's nép' szaporodása' törvénye 's mi ezekkel szorosán egybe van kötve, az adósságtörlesztés' körülményei meghatározása.

Nyíry, e' kérdés' megfejtésében, mint-hogy az illy szaporodások percentek által tétethetnek ki, mindenek előtt az összetett kamatszámítást adja elő. Itt kettőt találtunk, a' nagyobb publicum' figyelmét is megérdemlőt. Az első egy táblácska a' 3. lapon, melly a' kamathoz a' kettőztető évek' számát adja. T. i. sokszor illy kérdések forognak fenn. Ha tőkém 12 percentet hoz 's én a' percenteket évről évre a' tőkéhez adom, hogy szintűgy kamatoľjanak, hány év alatt növekszik a' kezdeti tőke két annyira? A' táblácska a' „kettőztető évek“ rovatában mutatja, hogy ez 6, azaz hat év 's körülb. 1 hónap alatt történik. A' tábla pedig rövidítve ez:

Kamat;	Kettőztető évek.	Kamat;	Kettőztető évek.
1	69,7;	10	7,3;
2	35,0;	11	6,6;
3	23,5;	12	6,1;
4	17,6;	13	5,7;
5	14,2;	14	5,3;
6	11,9;	15	5,0;
7	10,2;	20	3,8;
8	9,9;	25	3,1;
9	8,0;	sth.	

Második, mit kijegyzésre méltónak találtunk, miután illy dolgok csak kevesektől tudatnak, Nyíry' saját szavaival ez:

„Igen jöltévvő a' hanyatló kor' gyámin-tézete. Az illy intézetben, a' kisebb korokon betett csekély tőke a' későbbi korig nevedik. Először a' mi feltett egyenlítésünk *) által (p. o. 6 századbértől minden 12 évek múlva kétszerte, 24 évre négyszerte, 36 év-

re nyolczszorta stb.), de másodszor a' halandóság' rovására is növekedik a' tőke; mert az egykorú tőkesítők közül a' halandóság' törvénye szerint évenként haldogálnak. Tudjuk az életkorok' tábláiból, hogy az egy évben szülötteknek szinte fele hal el a' 12-dik évig. És így az első éveket élő gyermekekért az intézetbe letett tőkék, a' halál által már 12-dik év múlva kétszerte növekedtek. Következésképen mind a' 6 századbéri szaporítás által kétszerte, mind a' meghaltak miatt kétszerte növekedvén az élők' tőkéje, már ekkor 4szerte nagyobb a' még 12 éven felül megéltek' dividenduma. Majd 48 évek után pedig a' betett részvénytőke 16-szorta növekedvén egy részről, más részről a' halandóság' miatt, az élők' száma $\frac{1}{3}$ részre olvadván, egynek egynek tőkéje $3.16=48$ -szorta növekedett. Így lehet az életkori intézet (vitalitium) szerint 100 forint tőkéből 48 évek múlva 4800 forint; melly a' későbbi időkben szerfelett növekedik, úgy hogy a' 60-ik évben (mikor már csak $\frac{1}{4}$ részvényesek maradtak, és 32-szerte szaporodott maga a' kamat [tőke]), $4.32=128$ -szorta nőtt a' betett tőke, és száz forint 12,800-ra! Melly növekedett tőke, a' késői erőtlenebb kornak jöltévvő segédkezet nyújthat“.

Ezeknek előbocsátása után átmegyen Ny. a' népszaporodás' törvényére, mellyet egészen az összetett kamaton alapít. Nincs is rec.nek egyéb észrevétele, mint hogy e' feladatban, a' percentek magokban változók lévén, csak kevés egymáshoz közel levő évre (feltéve hogy a' viszonyok, mellyek a' népszaporodásra befolyással vannak, egyazonok maradnak) terjedhet a' szóban levő számítás mód' használata. — Legnagyobb figyelmet érdemel a' következő lehozás. Legyen három egymásutáni év' népessége

$$N, N', N'';$$

lesz az összetett kamat' szabálya szerint, feltéve hogy π a' szaporodás' századrészeit teszi:

$$N' = N(1 + \pi);$$

$$N'' = N'(1 + \pi) = N(1 + \pi)^2.$$

Másfelül, ha a' és b' 's hasonlólag a'' és b'' illetőleg a' második 's harmadik év' szülöttei 's haltai, nyilván:

$$N' = N + (a' - b');$$

$$N'' = N' + (a'' - b'') = N + (a' - b') + (a'' - b'').$$

*) Ny. azon egyenletet érti, melly az összetett kamatszámítás' fő egyenlítése' nevezete alatt mathematicusok előtt elég ismeretes.

Ezekből következik, hogy

$$N(1+\pi) = N + (a' - b');$$

$$N(1+\pi)^2 = N + (a' - b') + (a'' - b'');$$

tehát egyrészlől

$$N = \frac{a' - b'}{\pi},$$

más részlől pedig ugyan azon

$$N = \frac{(a' - b') + (a'' - b'')}{(1+\pi)^2 - 1}.$$

Ezen utóbbi két egyenlet' egyesítéséből

$$a' - b' = \frac{(a' - b') + (a'' - b'')}{2 + \pi}$$

következőleg

$$\pi = \frac{a'' - b''}{a' - b'} - 1,$$

mi az első N-et adó egyenletbe iktatva, lesz:

$$N = \frac{(a' - b')^2}{(a'' - b'') - (a' - b')}.$$

Az egyszerű szabály ez: Emeljük a' második évi holtak' és szülöttek' különbségét négyzetre, 's osszuk e' különbséget a' második 's harmadik évi különbségek' különbségével 's kijő az első évi népesség' száma. Megjegyzem, hogy a' különbségek' különbségét úgy kell érteni: hogy a' harmadik évtől vonassék le a' második évi. Hogy lehessen továbbá a' harmadik, azaz utolsó évi népesség-számát kikeresni, magában világos. Az előbbie' értelmében t. i., ha Magyarországi idej népességét keresném, 's mind az idej, mind a' múlt évi szülöttek' 's holtak' számát tudnám, mindenek előtt a' harmadévi népességet keresném, mihez a' múlt 's jelen évi szülöttek' 's holtak' különbségeit adván, szemlatomást az idej népességet találnám.

Átmegegyen a' sz. némelly összetettb kérdésekre, millyenek a' következők: „Időszakonként p. o. évenként pénz tétetik le kamatra, meg kell tudni, mi summára szaporodik ezen letevegetés bizonyos évek múlva, ha a' kamatokat folyvást a' letettek' szaporítására fordítjuk.“ „Valamelly tőke' hasznából egy részt mindig adósságunk' lefaraására fizetjük, a' fölül maradó részt pedig tőkénk' szaporítására fordítjuk. Kérdés, hány évek múlva lesz ezen tőkeszaporítás annyi, mint adósságunk' maradéka?“ stb. Mikép vezessen ez adósságlerovásra, magában világos. Mások közt találjuk ama' megjegyzést is: miként hónaponkénti vagy évenyedekénti fizetésekkel, az adós' terhe kevesül. „Ez a' könnyebbség, úgy mond Ny. az olly jószágok' kiváltásában áll elő, melyek hónaponként, sőt naponként keresnek (mint a' hidak).“ Nagyon természetes dolog is ez, miután illy helyzetben a' pénz' nagy részét egy ideig használatlanul kellene tartani. 19.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

126. — Vas ember. Eredetiség. A' „Természet“ Hazucha' Ivánjából (Párviadalából) jeleneteket közöl, hol Zolt mint vas ember hallgatózik észre nem vétevén, 's mivel nálam is Marot' (előbb Erdődi) bán ugyanezen fogással él 's mivel ez előbb megjelent nyomtatásban, ön igazolására szükségesnek tartja azt említeni, hogy munkája már Erdődi bán' töredékének megjelenése előtt készen, 's mint jutalomdráma a' m. academiái választmányynak beadva volt.

A' kölcsönözés', vagy mások szerint eltulajdonítás' gyanúja ezek szerint inkább engem ér, ki mint választmányi tag Hazucha' munkáját kéziratban olvasám.

Hogy a' bajon hamarabb átessünk, röviden elmondom, mint áll a' dolog.

Marot' (előbb Erdődi) tervei mintegy öt év óta, 's így jóval régebben mint a' Párviadal beadatott, hevernek írásaim között. Mindenikben Marot' (zavar' elkerülése végett e' névnel maradok) mint „vas ember“ hallgatja ki nejét. Midőn ezen terveket írtam, sőt részenként helyeket is előre kidolgoztam, én is azt hívé, hogy az ötlet új; de egyébbel, mint csupán illy olcsó leleményekkel törekedvén érdemet szerezni, arra 's annak eredetiségére olly keveset tarték, hogy Hazucha' vas emberére valóban nem is emlékezem. Ezzel azonban korán sem akarom ezen fiatal író' találmányának eredetiségét kétségbe hozni: az épen úgy eredeti ötlet lehet nála, mint nálam; erre a' literatúrai világban számtalan 's félre nem magyarázható példák találtnak.

Ez minden a' mit védelmemre felhozhatok. A' kik személyesen, vagy csak munkáim után is jobban ismernek, tudják, hogy szót hamisítani nem szeretek 's hinni fognak egyszerű állításomnak. A' kik nem hisznek, azoknak legjobb akaratom mellett is bővebb bizonyítványnyal nem szolgálhatok: a' gondolat hozzáférhetetlen rejtekben lakozik 's kézirataim' korát ismét csak az fogja hinni, kinek tetszik.

'S nem is ez az, miért felszólalok. Szégyenleném, ha több évi munkálkodásaim' sikere egy szegény ötleten szenvedne hajótörést. De a' tárgy olyan, hogy nálunk, ezen eredetiségvitatás' szakában, nem lesz fölösleges róla egy pár szót szólni. — Becsülni kell a' tulajdont, de a' levegőt is végre el ne pöröljük egymástól; mert ez mindnyajunkkal közös. Hazuchánál is, nálam is kitömött vas ember (emberek) mellett hasonló fegyverzetben élő ember hallgatózik. Ebből áll az egész vasember-történet. 'S mi ez egyéb, mint színműi, vagy inkább színpadi fogás, millyet minden fajból és nemből százat meg százat látunk és olvasunk a' tárgyhoz 's író' erejéhez képest különböző tartalmu beszédekkel öltöztetve, 's ismételve annyiszor, a' mennyiszor rá szükség van. Shakspearnél például Julia álomitalt vesz, holtak' tartatván eltemettetik 's a' sírboltban fölébred. Dumasnál Howard Katalin álomitalt vesz, eltemettetik, fölébred a' sírboltban. Egy-e azért a' két mű? nem; mert mindenik költő ezen fogást különböző kifejlésre használta eszközül, 's ereje

szerint 's céljaihoz képest különbözőleg dolgozta ki; 's von-e le Dumas' munkájából legkisebbet is, hogy ő ezt későbbben használta, mint Shakspeare? Értök előtt bizonyosan nem; noha ezen kölcsönöz-mény több jelenetekből állván, az ismétélést nem állja ki annyiszor, mint más egyszerű ötletek. Így például hány-szor látunk kendőt, kardot, keresztet 's egyebet a' megismerés' pillanatában je-lekül használtatni, 's igen botor írónak kellene lenni, ki ezeket, szüksége lévén rá, nem merné használni csak azért, mert már előtte mások által használtattak? Shakspearnek tán minden drá-mája regények 's krónikákból van véve 's ő nem ezek által lett halhatatlan, hanem a' miket más-tól vennie nem lehetett, mikre lelkének félre ismerhetlen bélyege van nyomva. — Mi Marót bánt illeti, az vas ember nélkül is megállhat: alig kell hozzá két három sornak megváltoztatá-sa. Az egész czél csak az, hogy észre ne véte-sék. 'S ezt vas ember nélkül is el lehet érni. A' beszélgetés történhetik kertben, karzatos, vagy oszlopos teremben, amott Marót bánt fáktól, itt a' karzaton megvonulva, vagy alant oszlop me-gett, vagy valamely hadi ékítménytől fedezve hallgatózhatik, vagy végre, hogy valami újnak lát-szót mondjak, állhat egy nagy kép megett, mely egy titkos szobára ajtó gyanánt szolgál. Vagy ta-lán a' vas ember olly varázs erővel bír, hogy az egész színi hatást annak kelljen tulajdonítani? Nyomorú varázs, mely egyszerű látás után el-enyészik, ha csak a' hozzá kapcsolt jelenetek' tartalma meg nem köti a' nézők' figyelmét. Nem a' száraz, üres vázolat, hanem annak öltöztetése, a' szerencsés kidolgozás ad maradandó érdemet. Reszembről inkább ohajtanék Shakspeare', Schil-ler, Hugo' valamelyik jelesebb scénájának írója lenni, mint szerzője Birchpfeifer' minden szín-padi ügyes találmányainak.

De hát a' feltalálásnak semmi érdeme nem volna? Legyen a' mennyi lehet, sőt bizonyosan van is; de én azt inkább keresem az egésznek összeállításában, eredetiségében, mint egyes ötle-tekben. Az efféle találmány magában, pusztá kő, melyből ügyes kéz isteneket, ügyetlen, fanciesali feszületet farag. Mi a' vas embert illeti, az még igen mellekes dolog is mind a' két színműben 's a' mi különös, színi hatásra jól fel sincsen hasz-nálva, mit ha drámai dolgozataimban valaha még rá szorulnék, igen könnyű volna megbizonyítanom.

De végre is könnyen megeshetik, hogy e-zen találmány, mind a' mellett, hogy mi ere-de-tinknek hiszszük, nem új. Igen kellene csalatkoz-nom, ha a' kérdéses ötlet valamely háibái rosz lo-vagrománban, vagy a' minden találmányok' ap-jában Ariostóban, vagy végre magokban a' törté-netekben fel nem találhatnánk. 'S nem volna-e ez nagy csapás arra nézve, ki munkája' egyik fő ér-de-mét a' vas emberben gondolná állani?

És most, miután mind Marót bánt, mind Iván' (Párviadal) töredékei nyomtatva vannak, miután azokat az olvasó hasonlithatá, micsoda i-domtalan zajgásnak kell annak minden józan előtt tetszeni, melyet a' Rajzolatok (mert a' szerző ma-ga elég mérsékletten nyilatkozott) e' tárgy felett indítottak? Van-e ennél botorabb 's egyszersmind

roszakaratóbb megtámadás? A' Rajzolatoknak sza-bad volt (noha nem okosság) haragunni azért hogy Garabonczás diákok sületlenségnek mondatott az Athenaeumban; szabad volt azt hinni, és vallani, hogy Marót bánt még nagyobb sületlenség mint a' Garabonczás. — Ez kinek kinek izlésétől éshu-morától függ — de sem szabad, sem illő, sőt va-lódi garázdaság, egy ötlet' történetes azonságát ürügyül használni arra, hogy a' jutalomdrámák' egyik bíróját, mint illyet, gondolatörzés' gyanújá-ba hozzák. De hibázok; ez nekik szabad, sőt egyedül nekik. Munkácsynak, ki csupán hamis vádakkal véli magát fentarthatni, minden' szabad, és semmi sem lehetlen az egyen kívül: olvasóival szándé-kainak részrehajlatlan tisztaságát elhitetni. Ő folyvást azt hiszi, hogy olvasói között olly vad filkókra talál, kik a' legképtelenebb állításokat, ha tollából erednek, tiszta és szent való gyanánt veszik. De ez iszonyú megbántása a' magyar kö-zönségnek, mely rajta keze' súlyát már is érezteti.

Befejezem szavaimat azon őszinte ohajtással, vajha íróink, kivált a' fiatalabbak, egyebben, mint hiú pörlekedésben keressék dicsőségöket; ohajtom Hazuchának, hogy midőn a' pályát vége-zendi, becsesb dolgokat mint a' vasemberféle találmány, mondhasson magáénak, 's ha már ön eredetisége felől olly nyugott meggyőződéssel van, egy kis szerénységgel annyira viheti, hogy nyo-mos ok nélkül mások' eredetiségében sem fog ké-telkedni.

Vörösmarty.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

127. — Lewald' Európájában máj' 8-d. egy pesti levelező többi közt így ír: „Itt boulevardok-ról, glaciokról, fasorokról van szó, melyek Ma-gyarország' fővárosát jövedőbeni ékesíteni 's erő-síteni fogják, nagy töltésekről, melyek azt a' Du-na' árjai ellen védendik. Bár mindent létesítene az ég; bár engedné, hogy a' maga idejében va-lamely mulatóhely bukkanna fel a' földből, hogy ne kelljen philisterek gyanánt vasárnap otthon ülnünk, 's vitnyédi dohánynyal négy falunkat be-füstölnünk, mint az, az ösök' nemes példaként, eddig történt“. Ismét: „A' magyar nemzeti lite-ratura, fiatal, anyagdús élteben, kissé vadul, de lángelműleg (genial) forr. Írók' és közönség' iz-lése itt határozottan az új francia iskola' hajlik; 's bár mit mondjanak ellene a' szigorúak: Schedel, Bajza 's többen, a' kor' szüksége hala-dás, ha az némi tévedésekkel talál is járni“. — Látszik ezekből, hogy a' levél' írója többet tud, mint más emberfia: boulevardok, glaciak, genia-lis literatura 's francia iskola' ellenzóirol; ő ve-séinket is megvizsgálta — mert, hiszen az új francia iskoláról S. és B. még nem szóltak; 's ha fogna is ma holnap S., és nem csak róla, de ellene is, még igen kétes, hogy a' kor' szüksége, a' haladás' ügye ellen szólana-e? **S. F.**

Literaturai mozgalmak.

128. — Mióta időszaki sajtónkról utolszor szólánk (254 stb. sz.), sem az egyes la-pok' becsében, sem irányokban tetemes változás

nem tapasztaltatik. A Társalkodó és Századunk folyvást fentartják korszerű érdeküket; amabban a köznevelés és iskolaügy, javító- és fogház, tagosztály, a budapesti kérdés forogtak fenn (az A. J. által közlött budai levéltüredékeket köz figyelembe ajánlom), s egyebek közt Holloktól valóban dicső emlékeztető Chászár Endre' becses életírást vettük; az egészen politikai characterű Századunkban, fontos kérdések felett, gondolkodó férfiak vitatkoznak; a Csaplovics által megtámadott természetjog, s korunk szelleme lett itt is védőket, s közjóról, nemzeti jólétről, a szabadság és egyenlőség' eszméiről több józan szavak hallattak; de az itt szoló többség fázik ezektől, s hiu aggodalmak közt veszedelmet lát minden értelmi mozgalomban, veszedelmet a felekezetekben, melyeket tisztátlan szándékok által mozgattatni hisz vagy elhitet, túlozva a kortüneményei jelentőségét; s a nép, népszerűség, s hasonlókrol közlöttekben a tárgy egy oldalról az olvasó felé fordítva, bal világosságban van feltüntetve. Érdekesek az országismertető (Erdély; külf. utazások), némelly közgazdasági, névszerint közlekedéstrüli czikkelyek; Fónod János tudósan szól a három havu évek' tárgyában, s a biztos temetés' dolga üdvösen penditetik meg. — A Nemzeti Társalkodóban befejezte Brassai, jelesül compilált czikkelyét az angol alkotmányról, Kemény Zsigmond a mohácsi veszedelem' okait; s ezek, több, nagy érdekű historiai, országismertető s közgazdasági czikkelyekkel (ilyen: A Maros vizeni kereskedés s hátráltató okai is), a jobb újságlapi dolgozatok közé tartoznak. Nagyajtai Kovács István visszafelel a Walther' feleletére (Figy. 1837. II. 332. stb.); a tárgy' kedvelői ítélenek már most a két részről szavazatok ntán: de tiszta szándékú férfiúnak, nézeti különbözésért, szavait úgy magyarázni, mint ő azokat bizonyosan nem akarta érteni, elfogultságot bizonyít. S futólag jegyzem meg, hogy W. az Erd. tört. tárban nem „sietett fogyatkozásokat keresni“, (a' kifejezés így mohó gancsokodással vádolja a' recensent), hanem mint a' Figy.' rendes referense, a szerkesztőség' kérelmére irta bírálatát. A' visszafelelő több dolgot felvilágosított, de az nem áll: „volna csak bírálatára irt feleletem alaposság nélküli... úgy (W-nek) felelnie szükségtelen lesz vala“, mit W. ismét a' visszafelelő ellen fordíthat, mondván: „volna csak feleletére irt válaszom alaptalan... úgy visszafelelnie (K-nak) szükségtelen lesz vala.“ Illyenek körül elég adatokkal vívnunk, s Kovácsnak voltak adatai.

A' Kunoss' Természete folyton foly „haza szerte ismert munkatársai“ segédelmével, illyenek, a' multkor nevezettek kivül: Kemenes, Sümegi, Badacsonyi, Vasmegeyi, Keszthelyi, Szabadly, Szabadváry, Semsey, Romvay, Bérczy, Bustavi, Kódörgi stb., — el nem felejtve Stancicsot és Hazuehát sem. Eddig a' természettudományi czikkelyké érdekkel bírtak.

— Az új félév a' következő változásokat s bővüléseket hozta az időszaki sajtóba. A' Szion elhagyta czíme elől a' „Magyar“t, s Literatúrai

Szemlélet kezd, mely a' Hírnöktől kezdve egész a' Honművészig terjeszkedik bélyegzéseiben. A' szerkesztőnek, nem tudni, éles látását, mindent tudását csodáljuk-e inkább, nagy nemes resignációját, vagy azon biztosságot, logikai rendet az előadásban s a' gyönyörű nyelvet, mely őt minden írónk felett mint „Egyetlen“ ragyogtatja. Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy néhány gondolat- s ítéletvirágot be ne mutassunk olvasóinknak: „A' Hírnök nem csak a' külföldi lapok között díszes helyet foglalhat, hanem a' hazaiak között is külső csínjára, tartalmára, szellemére nézve méltán első helyet vívott ki, midőn hírlapi szemlélet kezdett, ámbár valódi czéljától, a' tartalomnak t. i. kijegyzésétől távozva, bírálatra átmenni látszik, mi ugyan nincs valami suprematiai merény (Wagstück) nélkül, nem lehet mindazonáltal tagadni, hogy az ítéletek sikerültek“. A' Jelenkoról: „nescitis, cuius spiritus sitis“, egyebiránt „esti álom előtt legbiztosabban olvasható“. A' Rajzolatok és Természet a' haladás' lapjai; amaz név szerint a' magyar humor' éltetője, és „a' színművészeknek is itt már 4-dik bírálója támadt“ (sic). Az AthAEnEum (sic!) és nem csak itt, de mindenütt, és a' nekünk járó Szion' boritékán is) és Figyelmező „másod évi tespedésben sinylódik“, s „szeptetji gyakran nem legjobb szellemet párolognak, mi természetesen olly szerkesztőségtől várható, mely az ész' autonómiáját cziemerül szegzezte“. A' Figyelmező a' dulongással s kérelhetetlenséggel alább hagyni látszik, és egy más erényét sem lehet érintetlen hagyni, hogy ezután csak a' hol jönnek s kétség kívül magát képesnek vélni fogja feleletre, ott várható a' válasza. Mind ezekből a' mindentudáson kívül még az is látszik, hogy Gy. ur elmés is tud lenni, csak akarjon. Egyebiránt köszönetet kell mondanunk azon társaságért, melybe lapjainkat utasította, s azon dicséretért, melyet, talán akaratlan is, ránk halmazott, mert tudományos és literatúrai lap, főbb törvényt, mint az észét, igen is, nem ismerhet el. — Az Anastasiából, vagy a' 16-dik lap szerint AnastasiUSból most hetenként kétszer adatik a' Szion mellé egy negyedréti félív; verseiben haladás. — Az Ismertető új életet ígér élni az új szerkesztők alatt; a' gazdaság és kereskedési osztályt Fényes Elek, a' politichnait D. Vállas Antal, mind kettő az acad. tagjai, vevén által. — Egerből Joo János rajztanító hirdet egy három szakaszú műtudományi folyóiratot, „a' magasb műveltségű közönség, értelmes polgárok és mesteremberek' részére“. Az első osztály' czíme: „Hét ilapok, műtudomány és egyéb hasznos ismeretek' terjesztésére“, a' függelék: Közlő, kézműveseket illető jelentések; ára 4 ft. postán 5 ft.; a' második osztályé: Rajzolatok' gyűjteménye, többnyire architecturái rajzoké, 4 ft. 30 kr. könyvárosi úton 5 ft. — Végre Bugát, D. Flór Ferenczcel összeállva, felelészti az 1831, 2 és 3-ban Schedellel kiadott Orvosi Tárt, szinte hetenként egy ívnyi számmal, ára helyben 2 ft. 30, postán 3 ft. 20 kr. cp.

S. F.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Julius' 31. 1838.

30. szám.

Tartalom. Athenaeum miatti zajgások. I. — Hazai literatura. Társasági philosophia. A' bölcselkedő magyar polgár, Czéntétől. — Necrolog. — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak.

Athenaeum miatti zajgások.

Semper ego auditor tantum? numquamne reponam,
Vexatus toties. *Iuv. l. 1.*

I.

Kettős folyóiratunk' hirdetése 1836. dec. 3-dikán jelent meg. Bizodalommal fogadta azt a' közönség, és nagyobb számmal veve körül részvételében, mint bármely más e' nem ü folyóírást, mind ez ideig; 's bizodalommal fogadta azt nagyobb száma a' legismertebb 's egyszersmind legmunkásabb íróknak: mint a' dolgozásra ajánlkozottak' folyvást növekedő névjegyzéke bizonyítja. De voltak írók, leginkább pedig hír- 's egyéb lapok' szerkesztői, kiknek e' pályán fellépésünk nem tetszett — miért? hagyjuk ezt akkorra, midőn valamelyikünk talán érdekesebb tartandja az új literatura' privát történetét megírni, melly sokkal többet fejtend meg, mint a' mi eddig a' közönség' kezei közé le vagyontéve. Elég, hogy voltak, kiknek ez úton munkálkodásunk szálla volt szemökben; 's eleinte egyenként, utóbb támadó frígyet köelve, minden lépten és nyomon, titkon és nyíltan, szabad és nem szabad eszközökkel, folyóiratunkat üldözés' —, magunkat, minden viszonyaink között nem csak gáncs', hanem

becsmérlés és gúny', 's a' mi több, gyanúsítás' és rágalom' tárgyaivá tettenek.

Valamint e' zavarások eddig nem vehettek ki nyúgalmunkból, úgy nem fognak ezen túl sem; 's valamint eddig, néhány egyes tárgyat kivéve — mellyre szükségesnek vagy éppen kötelességünknek hittük, némelly világosító szót ejtenünk — hallgatással mellőztük el seregét a' tudományos, vagy csak társas illedelmű férfiakhoz is méltatlan támadásoknak: úgy fogtuk volna ezentúl is, ha az ellenfél, melly a' tudomány' érdekében semmi komolyabb munkálatokkal elfoglalva nincs, háborgatásunkra bőven rá érve, örök egyoldalú petyegéseivel nem kényszerítene, a' másfél éven túl követett békerendszerről lemondanunk: 's ezen túl, a' mennyiben hasznosnak fog látszani, az ellenünk intézett alaptalan támadások' visszautasítására, igazságtalan vádak' czáfolatára, hamis állítások' magyarázatára 's napi renden lévő állítások' felvilágosítására lebecsátkozunk. Nem szívesen teszszük ezt; a' tárgy nélküli

vitáknak a' tudomány soha —, a' literatura' ügye ritkán láthatta hasznát: de feleljenek érte azok, kik illy zajrásokból élődnek. Mi illy hosszú türelem után fölemeljük a' keztyűt, mert a' némaságunk által magát biztosítottak vélt ellenhad az igazság' bátorságával kezdi a' tiszta törekvésen 's nem gyanakodó közönség' bizodalmán, garázda játékaikat üzni. Ideje tehát, hogy mi is szóljunk; 's itt ne feledjék ellenünk, hogy a' védelem minden, a' támadó által fogott fegyverrel szabadon élhet visszatorlásul, 's pedig azzal is, melly a' támadóhoz mint a' támadóhoz nem illik — csak nemtelen ne legyen.

Mielőtt a' literaturai garázdaságokat és saját ügyünkbeni gázlásokat rendesen szemmel tartandó álló czikkelyünket a' Figyelmezőben megnyitnók: szükség leszen a' magunk' 's az ellenség' álláspontja' kimutatására, az eddig történeteket, fő vonalaikban legalább összeállítva, a' figyelmes és elfogulatlan olvasó elébe terjeszteni.

Az első felszólaló Wargha István volt, kinek „Egy két szó annak idején“ című czikkelyét a' pesti Társalkodó (102. sz.) még 1836. dec. 21. terjeszté az olvasóság elébe. Észrevételei két fő pontban egyesülnek. Literaturánknak rendszeres munkák kellenek e-
lébb, u. mond, aztán folyóirások, 's a' megfordított rend csak káros lehet; 's ismét: leginkább mi vagyunk, kiknek erkölcsi kötelessége ez úton, t. i. rendszeres munkák' dolgozása által, a' literatura' érdekéhez járulni. 'S miután Szigethi ezekre felelni igyekezett (Társ. 1837. 9.), W. másodszor is szólt (Társ. 1837. 12.) 's tovább menvén mint először, többi közt azt jegyzi meg rólunk, hogy „mint a' köz bizodalom' megbízottjai, tartozunk rendszeres és állandó értékű, nem pedig kalendáriumi becsű munkákkal pótolni a' honi tudományosságnak szükségét“; sőt egyikünket arra is emlékeztet, hogy mint academiai titoknakak „mellékes tárgyakra saját ideje kevés lehet, a' társaság' ügyére szánandóról pedig nem rendelkezhetik; melly tekintetből a' Tudománytárnak szerkesztésétől is fölmentetett.“ — Felelheténk vala, hogy W. beszédeiben, a' journalisticát illetőleg, sok való van, de, a' tárgy' egyoldalú felfogásából sok nem való is; hogy ott — hol nem annyira a' tudomány' előmozdítása a' cél, mint annak és főleg a' nyelv-

nek megizlettetése 's terjesztése: melly mind addig, míg fő feladásunk a' nemzetiség' fejlesztése, maga is fő tekintet érdemel — hogy ott, mondánk, bármely út, ha a' célhoz vezet, jó: az általunk választott pedig e' perczben a' többieknel nem kevesebb jó azon adatnál fogva, hogy, míg folyóiratunkat ezer ember olvassa, 's folytonos és húzamos hatása által egy része az olvasóknak egyszersmind egy vagy más tudomány, 's általán a' literatura' iránt maradandó részvétre gerjed: rendszeres munkánkat, tárgyához képest 50, vagy 100, szerencsés esetben legfelebb egy pár száz olvassa (egyikünk 1834. egy köz érdekű tárgy felett rendszeres munkával kínálá meg a' közönséget, és 48 előfizetője gyűlt); felelhetünk, hogy lett dolog, miképen a' rendszeres munkák tartós hatással vannak ugyan, de ezeknek is csak az időszakai sajtó csinál olvasókat, valamint a' drámáirónak a' játékszín. Van tehát a' dologban valami visszás, ha a' tudomány' közvetlen haladását értjük, de nincs, ha literatura- 's tudomány-terjesztés' eszközeit, a' közönség-alapítást, 's a' nyelv' külső belterjű előmenetelét. Mondhattuk volna, hogy, ha ki ugyan képes állandó értékűt elő állítani, akkor sem fog csupa kalendáriombecsű czikkelyeket adni, midőn folyóiratba, a' percz' érdekeit szem előtt tartva, dolgozik; 's példákat hozhatánk fel, miképen nálunk, és másutt sok állandó értékű dolgozat, a' percz' indításából, egyenesen folyóiratok' számára készült; 's mondhatánk, hogy palotához nem csak arany és márvány, hanem téglá, vas és fa is szükséges. Kérdezhetünk: miért bennünket az academia' rendes és fizetéses tagjai 's tisztviselői közül írói kötelességinkre emlékeztetni, kik, mióta az intézet áll, bármely úton 's bármely szerencsével, de folyvást munkálkodánk, 's talán annyit, a' mennyinél többet egy sem; 's miért nem Döbrenteit vagy Pergert, Gebhardtot vagy Helmezyt, kik részint több idő óta, 's anynyi (sőt az utolsó legtöbb) jótéteményeivel élnek a' társaságnak, mint bármelyikünk: miért épen csak bennünket így megkülönböztetni? nem vehetik-e ezt e' társaink rossz néven? Miért tőlünk épen rendszeres munkák' dolgozását követelni? Avagy tudhatja-e W., egyebek mellett is, mikre készültünk, vagy készülünk foly-

vást, miket készítettünk már, vagy készítünk az Athenaeum mellett is, a' mi elébb utóbb világot látand? Mondhatánk, hogy a' titoknoknak igen is van még ideje „a' társaság” dolgaira szánandón kívül“ nem „mellesleg” ugyan, hanem különféle írói foglalkodásra; kérhettük: engedje el Schedelnek annak magyarázatát, miért kért a' Tudománytár' szerkesztésétől feloldatni, 's miért azon formában, mellyben tette. És figyelmeztettük, hogy a' titoknok 's bármely academiai tisztviselő' foglalkodásaihoz, ha az hivatalos kötelességeit nem teljesíti, egyes egyedül csak az academianak van szólása. A' Figyelmeztető e' megjegyzést: „Nem fog bírálani (a' Figy.), mert a' bírósághoz fensőbb hatalomtól átruházott tekintet kívántatik“, tagadhatánk, mert e' világon hol van egyed vagy testület fensőbb hatalom által könyvbírási joggal felruházva, 's pedig kirekesztőleg stb stb. Szóval, volt volna tárgy elég bármely bő vitatkozásra, ha illyekkel akaránk lapjainkat betölteni, ha hiúság és viszketeget bántott volna személyes ügyben csatatérre szállani: annyival is inkább, mert jó ügyünk' érzetében, a' győzödelmet — okkal 's nem feleseléssel vívó ellenségen — kétségesnek nem gondolhattuk. Mi azonban hagytuk ezeket, ohajtván, hogy egyébről gondoskodhassunk mint magunkról, 's célunkra készültünk.

Wargha Istvánt egy Gáspár László nevű követte, az 1836-ki Tud. Gyűjt. XII-d kötetében „Figyelmesítés“ című czikkelyével; mellyben többi közt W. állításai adatnak kivonva, 's a' „tisztá Gondolkodás' Módjáról“ foly a' beszéd: minek ugyan mindedig nem voltunk képesek értelmét 's irányát kibetűzni, néhány soraiból azonban gyanítjuk, hogy ellenünk intéztetett *).

Szinte W. előadását viszhangozta 's com-

*) Azok, diplomaticai hűséggel így állanak a' nevezett hely' 98. lapján: „Meg nem alhatom azon Jegyzésem' elmulasztását, melly szerint a' fő Dolgok' szörnyű elhagyásával, azoknak helyébe, éppen az uralkodó Romlottságot tárgyzó Gondolkodás' Modjának kedveskedő Journal, és a' Literaturának Historiai, és általában felállítandó Alap nélkül lévő critikai ismertetését tárgyzó Figyelmeztető legyen annak helyébe: a' mi ha az egész Emberiségnek nem is, legalább a' Magyar lelkesedés' eszdeklésének olly napot adhatna, a' millyen a' testi Világnak az Egen ragyogó nap, 's a' millyet a' Tudományos Egyesület-

mentálta, 's szinte még lapjaink' megindulása előtt*), állítólag a' Kúnságból, egy álnévű (Nemki Demit) a' Hasznos Mulatságokban, mellyek e' percztől fogva rakhelye lettek minden ellenünk intézett gúny-, vád- és czáfolatoknak **). A' kún író bőven próbálja mutogatni az encyclopaediai folyóiratok' káros voltát (tehát a' Hasznos Mulatságokét is, mit azonban a' szerkesztőség nem látszott észrevenni); 's neki az Athenaeum „a' magyar literatura' egén borongó tornyos felhők“; 's ha már kell, u. m., Athenaeumnak lenni, csak MI ne adjuk, hanem mások! — Utóbb megjegyzi, hogy 200 előfizető mellett is e' vállalat' pénzbeli tiszta haszna bizonyos; mire már most visszavonjuk e' czikkely' hol költe iránti kétségünket: annyi legalább bebizonyult, hogy a' „Viszhang“ parlagról zendült meg.

Még a' kassai Literatúrai Lapok' 2-d. számában zajgott egy Staucsics nevezetű, melly név alatt, a' czikkely' írójának lelkesége és „morálja“ után ítélve, Staucsics urat gondoljuk lappangani — de mit a' név! elég az hozzá, hogy a' kún íróvali lelki rokonságában, ő is azt akarja: ne adjunk folyóiratot MI, hanem engedjük át másoknak. Már

túl Isten — és Világ — előtt, a' közönség méltán kívánhat, és kiterjesztett karokkal kíván is.“

*) Az író maga azt állítja ugyan: „a' mondott folyóirat' megindulta után“, 's a' H. Mul. 3-d. száma, mellyben a' czikkely megjelent, már 1837. jan. 7. költ: de, ha az csak ugyan a' Kúnságban íratott, mint lehetett írva, beküldve és nyomtatva kevesebb mint egy hét alatt? Vagy még sem a' Kúnságból jött e' „Viszhang“? és áltatás lett volna, millyen a' Rajzolatok' „nyílt levelei“ körül napi renden van?

**) Azt jegyzi meg a' H. Mul. szerkesztősége a' 8-d. számban, „hogy az értekezők' véleményét, a' nélkül, hogy benne mindenkor, vagy egészen, osztoznék, kötelességének ismeri híven közleni.“ Rendes elv, valóban, mellyel bármely folyóirat mindennemű silányság', méreg' és rágalom' cloácájává aljasulhatna, 's pedig nem csak a' szerkesztőség' nézetei, irányá 's céljai ellen — ha t. i. nézetei, irányá 's céljai vannak — hanem erkölcsi és anyagi érdekei ellen is. Szerkesztőség, melly öntudattal és elfogultság nélkül járdal útait, csak azt veszen fel, minek irányát helyesli, 's tartalmát, vagy egészben, vagy egyes részeiben javálja, vagy nevezetes állapotokhoz adatul szolgálhatónak hiszi.

ezen úr', „barátságos tanácsát“ lehetetlen volt volna el nem fogadni, ha ő hozzánk Pestről a' legrövidebb utat, a' kassai Liter. Lapokét választván, melyek csak február' vége felé érkeztek ide, kissé későn nem jár.

Csodálkozhattunk volna: miért csak most ezen ellenkezések egy encyclopaediai folyóirat' eszméje ellen? holott aligha nem közönségesen el van ismerve, hogy azoknak köszöné literatúránk eddig is nem csak rendez olvasói' legnagyobb számát, de legbecsesb műveinek nagyobb részét is*); — miképen a' kifogások épen, magokat encyclopaediaiaknak valló lapok által terjesztettek? — miért az ellenkezések épen csak az Athenaeum ellen, melynek kiállítására velünk számos köz hitelű férfiak fogtak kezét; miért az Athenaeum ellen, ha mi adjuk, 's miért e' felszólítások, hogy azt mások adják: mások, kik e' pályán talán még nem munkálkodtak, holott a' mi kezünkben, különböző időkben, már több 's

*) Ki jártas az új literatura' történeteiben nálunk és másutt, tudja, hogy a' legjelesb írók' legtöbb apró dolgozásaik — azok is, miket az illető nemzetek classicaí műveik között számlálnak — folyóiratok' kedvéért, folyóiratok' számára irattak, 's ilyenekből mentek idővel által az írók' gyűjteményeibe. Kinek jutott valaha eszébe Addison és Pope, Goldsmith és Johnson, 's általában a' múlt századi angol literatura' fényeinek folyóirati dolgozásaikat kalendáriombecsűeknek nevezni, csak azért mert folyóiratok' számára készültek, 's azokban jelentek meg? Kinek jutott eszébe tagadni, épen Angliában, milly befolyást gyakorlott nem csak a' múlt században, hanem gyakorol folyvást az időszaki sajtó — és nem csak az évnegyedi, hanem a' heti iratok is — a' philosophiai gondolkodás' ébresztésére 's a' való tudományosság' terjesztésére? Szükséges-e említeni, hogy Schiller és Goethe is journalisták voltak (sit venia verbo! de nektek e' név tetszik), 's e' kalendáriumi cikkelyeik valóságos gyöngyei munkáiknak? Kell-e említeni, hogy a' Rajnán túl csak azóta hatott a' literatura' a' nemzet' tömegébe, mióta ott, az angolok' régibb példájára, az időszaki sajtó fő vehiculuma lett a' tudományos közlekedésnek? Nem; ezen urak ezt mind igen jól tudják; sőt ők nem fognak irtózni megvallani, mennyit köszön a' mi nyelvünk is Kazinczy, Döbrentei és Szemere' folyóirataiknak, mennyit a' Tudományos Gyűjteménynek — ők csak egy általunk adandó folyóirat ellen látják szükségesnek — engedelmet a' pór kifejezésért — kigyót 's békát kiáltani.

többféle, 's köztük vegyes tárgyú folyóirat 's gyűjtemény is volt: Bajzaében egy szépliteraturai (Aurora) 's egy literaturai (Kr. Lapok); Schedelében egy encyclopaediai (Tudománytár) és orvosi (Orvosi Tár); Vörösmartyében egy encyclopaediai (Tud. Gyűjt.) és szépliteraturai (Koszorú)? — Miért épen nekünk tűzni ki: mely úton hassunk, 's bennünket morális kötelességekre emlékeztetni, kik tizenöt éven túl folyvást adtuk jeleit munkálkodásunknak? Végre miért, és hogyan, és mely joggal hivatalos kötelességekre emlékeztetni? Mert tudják-e ezen urak, hogy arra szükség van? 's mikép, ki által, 's elég hitelesen és pontosan vannak-e cselekedeteinkről értesítve? 's utoljára is, ez intői tisztet ki bízta reájok? — De mind ezen mi nem csodálkoztunk, mert igen is jól tudtuk, mind ez miért? 's megnyugodván a' jók' bizodalomban, hallgatva megindultunk kitűzött pályánkon.

— Csak hét száma jelent meg lapjainknak, 's egy humorista (X) már fellépett a' H. Mulatságok 8-d. számában, „Gondolatközlés“ czím alatt harmadfél oldalon mulattatván magát egy negyedfél sornyi kis gondolatocskára fellet, mely egyebekkel együtt, lappótléku állott az Athenaeum' 3-d. számában. Mi mind maiglan a' magyar humorú cikknek más czélját nem tudtuk kitalálni, mint ezen elmés ötlet' napvilágra hozhatását: „hogy az Athenaeum is gondolkodik, lapjai' vége felé (hol a' nevezettfele portékák használtattak) szokta megmutatni.“ E' halálos csapást némelly szűnyogcsipések követték attól, kit a' közönség „a' nehézfejű“ epitheton alatt ismer; 's a' „genus irritabile“ részéről apró csaták egyes cikkelyeink ellen—('s mind ez a' Hasznos Mulatságokban *), millyek Tatai, Fejér György és Rumi' válaszaik N. K., Szigethy, Waltherr, Garády és Schedel ellen, némelly Athenaeumbeli észrevételek 's Figyelmezőbéli bírálatok' alkalmára, helyenként oldaldöfésekkel lapjainkra. A' hasonlítgató és elfogulatlan olvasókra biztuk mi és dolgozó társaink annak megítélését, miben és mennyiben van a' két félnek igazsága, millyik szolt a' tudományosság' komoly és illedelmes hangján, dolognál maradolag, részrehajlás és személyesség nélkül? mennyiben érdemelte Szigere-

*) 73, 121, 161, 185, 193, 209, 285, 361, 409. II.

thy a' „tudatlan“ és „hazug“ epithetont Fejértől? N. K.' recensiója (l. Figy. 837. I. 59) a' gúnyirat' címét Tataitól? Waltherr az „ócsárlással hirt kereső“ nevét Fejértől? Schedel az amítóét és hypocritáét Rumytól, 's nem volt-e neki illyek után méltó joga a' sz. irás' fegyvereit ellenségére visszafordítania (I. 99. l.)? nem pusztá szóvita-e a' bulla feletti harc, 's illet-e Rumynak nem tudni, hogy bulla mindenk előtt is függő pecsétet, másodszer illy pecséttel költ oklevelet jelent? stb. De következett a' másod félévi folyam' jelentése, 's a' benne érintett okoknál fogva az ár' fölemelése. A' Rajzolatok kaptak az alkalmon annak elforgatása 's a' közönség' áltatása által ügyünket gyanússá tehetni. Szükséges világosító jegyzetünk a' Figy. I. 166. lapján olvasható. Tették ugyan azt fél-évvel utóbb a' Rajzolatok is, fölemelvén árukat, a' nélkül hogy — mint mi — tömöttebben adnák lapjaikat, sőt mind gyérebben és silányabb mellékletekkel; 's tettek egyebet: olly méltatlan koldulgatásokra fakadván, mik azok előtt, kik nem tudnak különböztetni, az egész írói kart lealacsoníták: de bennünket és minden egyéb magyar szerkesztőket e' tettbe hasonló gyanús avatkozástól megvéde a' társi viszony, becsületesség 's az a' neme a' gyengéd érzésnek, melly a' Rajzolatok' kiadója előtt tökéletesen ismeretlen. — Változtatánk egy úttal a' kiadó-hivatal' helyét is; ezt is humor' özönével áraszták be a' Rajzolatok, de el — hála a' sorsnak — nem moshaták.

Más harczmódhoz nyúla tehát most az ellenség. Aggódván, hogy lapunk' támadó hitelét egyenes úton talán nem ronthatja le, elválaszta bennünket lapjainktól, 's így, és majd hármunkat együtt, majd külön, veve piszkolása' tárgyaúl. A' támadás' piaczaí a' Rajzolatok, 's az újonnan keletkezett, 's velők frigybe állt Hírnök. Valóban! nobile par fratrum! Az elsőben a' Lit. Lapok' pár olvasója előtt „Literaturai világ“ című czikkelyeivel ismeretessé lett Kunoss folytatata, hasonló cím alatt, az idősb írói karra költött vádait, mindenk előtt Bajzát vévén sértései' tárgyaúl, szerencsét kívánván az academiának, hogy verseit nem jutalmazta*), — hibául tulajdonítván neki 's egyéb

barátinak, hogy Bezerédyt versei' silányságára nem figyelmezteték (Kunoss tudja a' négy fal közt történőt, sőt nem történőt is), 's megjegyzi, hogy ezek „félnek, hogy a' figyelmeztetett író társ maholnap erősebb lehetne mint ők, ekkor pedig az ő hírók homályt szenvedne“; — őt Harsányi, Papp Ignác és Ponori-Thewrewk mellé állítván; — Kritikai Lapjaira azt fogván, hogy „a' morált kigúnyolni iparkodtak“; — 's így a' fiatal literatura' characteréhez híven, becsutelenítésre becsutelenítést, ráfogásra rágalmat halmozván. De ezek czáfolatot nem kívántak. — Csak melleleg legyen érintve, miképen e' czikkelyek' sorának egyik fő czélja, az ismert és hitelben álló magyar írók' egész rendének lealacsonítása, általellenében „az ifju írói nemzedéknek“, mi alatt Kunoss, az ismeretes pasquillans társaság' tagjait érti, melly maga ejté el álarczát, midőn „több igazságbarát“ nevetségesen bitorlott neve alatt az academiának köz bizodalommal megtisztelt válaszmányát gyanuperbe akarta keverni.

T. i. az ifju nemzedék' valamellyik kéme nyomába jött, hogy az academia' drámai jutalmára Horváth Cyrill is pályára lépett, 's a' bíráló válaszmány' egyik tagjával e' tárgyban levelezett. Örövendve, hogy talán kettőnk közül, kik tagjai voltunk a' válaszmánynak (Bajza, Vörösmarty) valamellyik vala az erkölcsileg tilos levelezés' részese: következett a' drámai pályamunkákról zajgás*), mellyet a' közönség' a' Hírnökből ismer, ki már fellepte óta szent kötelességének tartá, minden igyekezteinket a' roszakarat' mérges nyálával befertezni, 's e' végre sietett a' Rajzolatokban eldugott megtámadásokat, saját olvasottabb lapjai által, köz tudomásra hozni. Azonban, midőn a' még álorczás ifju nemzedék behizonyításra szólítaték; 's jeleit látta annak, hogy álarcza veszedelemben van lerántatni a' szerint, mint lerántatott fél évvel elébb egyik pasquillans társae**): ön kinyilatkoztatásával akarta ezt megelőzni, 's a' közönség, teljes fényökben látta a' titkos czimbóraság' mutató végeit: Munkácsy, Stancsics, Kunoss, Kovácsóczy és Frankenburg vitézeket; egyszersmind rajta kelle

*) Vesd össze Figy. 1837. II. 96. sz.

*) Rajz. 1837. 63. sz. **) L. Figy. 1837. I. 76. l.

lenni, hogy a species facti napvilágra hozassék: 's im! nagy megütközésére az igazságbarátoknak, a' levelező nem Bajza volt, 's nem Vörösmarty, hanem Döbrentei; tehát az Athenaeum két szerkesztője tiszta, 's a' feltett czél elvéte. De OKLEVELEK voltak i-
gérve! Valamellyik igazságbarát tehát, a' pasquillans társaság' legnagyobb öröme egy hivatalos irományt sikkasztta el, 's e' LEVÉL PAPIROSSAL akarák már most a' becsületes és hiszékeny közönség' szemeit kiszúrni — a' mi ugyan kissé naív gondolat volt, de más expediens' szükségében annál ohajtottabb, mert vele legalább a' harmadik szerkesztőt, Schedelt, és pedig nyilvános hivatali állásában lehete (bár látszatosan is csak) gyanúba keverni, ha az, költött magyarázatokkal commentáltatik. Erre jelent meg a' küldöttség' némely tagjaitól egy felvilágosítás *), 's majd magáé a' titoknoké is, hivatalosan, és az academia' elnöke 's tizennyolcz tagja' tekintetével tanúsítva, 's így teljes hitelűleg **). 'S erre mi következtet? a' vád' visszavonása, vagy csak hallgatás is? Nem, hanem újra ismét egyébről beszélve, új rágalom ***), melly szerint amaz első felvilágosítás hazugul Schedelnek tulajdonítatik, 's az egyik czimborá, ki itt ismét más alakban: „egy olvasó“ éban lép fel, azt teszi hozzá: „így van ez írva a' titoknoki szoba' kéziratai között“. Hogy ezen igazságbarátok nem turkálhatnak a' titoknok' jelenlétében szobája' irományai között, 's hogy az állítás e' szerint már magában álkulcsokra emlékeztet, nem kíván megjegyzést. Egy más czimborá, Munkácsy pedig, nem pironkodott, neve' aláírásával ****), rágalmait — Schedel' hivatalos előadása' készakaratos ignorálása mellett — megújítani, így irván: „én, ki ez év' fordulán egyszer már olly visszásan látám D. Schedel Ferencz urat a' tudós társaságnál is (tehát másutt is) sáfárkodni“; társa pedig, Frankenburg Adolf, a' februáriusban álarczától megfosztott pasquillans ('s a' mit jól meg illik jegyezni, a' drámai zavargások alatt még academiai irnok a' titoknok mellett), azon hivatalos felvilágosi-

tást botor feleletnek nevezte, 's szinte „vétkes sáfárkodást“ emleget *). — A' dolgok magokban világosak, 's itt csak azt kell hozzá tennünk, hogy a' Hírnök, ki a' megtámadásokat híven közlötte, a' választmányi tagok 's a' titoknok' felvilágosításait jónak látta, az általa egyszer emlegetett „publicus becsület“ kívánatai' daczára is nem közölni, közönségét egyoldalú értesítésében meghagyni, 's így a' pasquillans társasággali czimborálkodását világosan elárulni.

Közelített az év' vége, 's a' Rajzolatokban ismét előfizetés-szerzési zavargások, figyelemgerjesztésül. T. i. Munkácsy arra használta Kisfaludy Károly' levelét, mellyben az elhunyt költő „kész 42 drámát“ említ, hogy D. Schedel formaliter benevolisálja az iránt, vajjon hova lett hibázó tizennyolcz drámája Kisfaludynak? Schedel megmondhatta volna, hogy a' levél 1824-ben volt írva, Kisfaludy' bélgyuladása után; ismételhette volna, hogy Kisfaludy több ízben egész nyalábokat égett el számos régi dolgozatai közül; előadhata volna, hogy az Életírás' kijövelete óta is birtokába jött egy, a' lángokat történetesen elkerült, régi, öt felvonásos darabjának **), 's lehet hogy még több is lappang itt ott... Azonban, van módja a' kérdésnek és felszólításnak, mellytől csak megvetéssel fordulhat el az, kit tisztaság' önérzete emel; és Schedel csak akkor felelhetett volna Munkácsynak a' gyanú' hangján tett faggatásaira, ha a' maga-védelvezésnek szükségét érezte volna. — 'S ugyan ez alkalommal, mint szokott Munkácsy és hada, egyéb rágalom is hozatott szönyegre, péld. hogy Bajza és társai (kik és hol?) fenn hangon hirdeték, hogy Virág nem volt poeta; hogy Bajza és Schedel „keresztül szerettek volna az ó iskola' élő és nem élő literatorinak minden érde-
mein gázolni“; hogy nekik „kicsi volt Virág, a' babérosan elhunyt“, stb. Mit hozhatott volna fel, ha megkérdeztetik, Munkácsy az illy koholmányok' bebizonyítására? ki jól tudta, hogy mind a' hárman tisztelettel emlékeztünk mindenha a' bennünket személyesen

*) Figy. 1837. II. 239. sz. 's az akkori pesti polit. hírlapokban. **) Figy. 1837. II. 254, 's szinte a' pesti újságokban is.

) Rajz. 1837. 84. sz. *) U. o. 97. sz.

*) Rajz. 1838. 8. sz.

**) Az Életírás' 12. lapján említett Zách Clara' censura alá terjesztett tiszta példánya. A' kézirat homlokán 1812 áll, 's így ez második darabja volt K...nak.

kedvelt Virágról, mint poetáról is *)? s mint reménylhettem, hogy a' közönség, mely igen jól tudja, hogy épen Schedel az, ki literatúránk' egyik fő ága' történetét az ő időkől kezdve, összefüggőleg vázolván, régebbi korokbeli jeleseink' emlékeztetést is, egész fontosságokban méltányolván munkálataikat, föléleszté a' nagy közönségben, 's mondhatni, becsültetést szerze az érdemetlenül elfeledetteknek is? De mit gondol mind ezzel Munkácsy, neki csak láрма kell, 's próbált is újra „Háboru és harc“ cikkekkel **) figyelmet támasztani: azonban a' közönség nem gondolt azzal, 's az új év Munkácsy körül csendesen viradt fel.

Más —, nem nemesebb ugyan, de még is ész' fegyvereivel lépett föl ellenünk az új Hírnök. Ennek a' köz érdekét gerjesztett pesti új színház szolgáltatata jól jött alkalmat Bajza, mint igazgató —, Schedel' színi cikelyei és Vörösmarty' előjátéka ellen berzenkedni. Az elsőről az hazudtatott, mi szerint ő kijelentette volna, hogy a' Garabonczás diákot nem adhatja, mert a' történeti igaz-

sággal meg nem fér *); ismételve is számadásra vonatott az igazgató választmány' tetteiért, 's oldaldöfésekkel illetetett, hol lehet. Schedelen elmésségét gyakorlva a' Hírnök, 's ágy alá buvásról petyegvén, többi közt írja „hogy néhány hónap előtt Budakőrül illyesmi történt egy tudóssal“, mire az illetett tudós hihetőleg azért nem mert felelni, mert gyanítá, hogy Orosz a' scénának tán több mint csak szemmel látó tanúja volt. De leginkább, 's prózában és versben **), Vörösmartyval érezette a' Hírnök, oppositioja' súlyát Árpád' ébredéseért, 's a' pályáját hivatás nélkül futót kérdeze: „Mért nem kapálsz?“ — Végre magát az Athenaeum' kiadását is szőnyegre hozta újlag egy hírnök levelező, sajnálván „hogy Schedel és Vörösmarty egy új folyóirással foglalja el a' t. társaságnak, 's ez által a' nemzeti nyelv' kifejlődésének szentelendő szép időt“: mire ismét azt válaszolhatánk, hogy nem „a' t. társaságnak szentelendő időt“ fordítjuk lapjainkra; 's azt kérdezhetünk: egy tudományos, szépliteraturai és literaturai magyar folyóiratnak mi lehet egyéb célja, mint a' tudomány' terjesztése mellett, a' nemzeti nyelv' kifejlődését előmozdítani; s midőn ugyan az panaszkodik, hogy „kiktől a' társaság' Évkönyvei 's a' Tudománytár, mint rendes tagoktól legtöbbet vártak vala, legkevesebbet nyerhetnek“, felelhetünk, hogy Évkönyvek és Tudománytár tőlünk sem várnak többet mint egyéb rendes tagoktól, de hogy különben is a' társaság' céljaihoz, a' társaság' kebelében, még egyébként is járulhatni, 's járultunk is — ha t. i. minden jövő menőnek számadással tartozánk. Azonban a' levelező tovább is megy: „És ennek egyedül a' pénzvágy „auri sacra fames“ valódi oka! Vajha pénzhiányuk a' társaság' nagy pénztárából pótoltnék ki, hogy munkálódásuk inkább a' társaság' sajátja maradjon.“ Ez a' pénz' dolga már csak azért sem lehetett köz értekezés' tárgya, mert mi csak úgy nem bizonyíthatnók be az ellenkezőt,

*) Vagy tréfa lett volna e' petyegés? De nincs nagyobb vétek a' közönség ellen, mint vele tréfálni. 'S azon kívül illyen a' hírnöki levelező' logicája: „Hihető hogy a' napokban adják (a' Gar. Diákot), de csekély a' remény.“ 'S mégis hihető. Hírn. 1837. 25. sz.

**) Hírn. 1837. 17, 25, 27, 33. sz.

*) Bajza az epigramma' theoriájában (Tud. Gy. 1828. XII.) Virág' „költői tehetségéről“, „gazdag lyrai tehetségéről“ szól, „jelesebb ódaköltőink' egyikének“ nevezi, 26, 27, 1. Schedel, kezikönyvé I. köt. L. LI. lapjain így ír: „Die beiden classischen Zierden dieser Schule (d. lat.) sind Virág und Kazinczy. Der Geist, die Empfindung der Alten lassen sich nicht reiner auffassen, nicht eigenthümlicher wiedergeben, als in den Oden beider: sie sind ernst, kraeftig, ruhig, klar und correct. In Kazinczy's Oden spricht aber nur der Mensch, nicht der Bürger, da Virág oft von Vaterlandsliebe durchbebt die Laute ergreift.“ 'S ugyan ott, a' 258, 259. lapon: „In dessen Folge gab er einen Band lyrischer Gedichte heraus, die ihm den Namen eines ungrischen Horaz erwarben... eine treffliche Übersetzung des ganzen Horaz, welche alle seine Mitwerber verdunkelte. Nicht gering sind Virág's Verdienste auch um die Prosa... vorzüglich durch seine musterhafte pragmatische Geschichte von Ungern. Hierin erscheint Virág höchst heldenkend, freimüthig, und über Vorurtheile... erhaben.“ Vörösmarty egy epigrammát áldozott emlékeztetének, 1833.

Hamvait e' környék fedi a' szent keblű Virágnak,

Sírja fölött régen kis fakerezte bedőlt;

Émléket neki egy jobb kor fog tenni, öröklöt,

'S azt, hogy hű fia volt, a' haza jegyzi rá.

Vörösm. Munk. I. 60.

**) Rajz. 100. sz.

mint a' levelező nem a' maga állítását, t. i. az illy dolgok' valódi okai a' keblek' kifürkészhetlen mélyeiben rejteznek, 's ki szavunknak nem hisz, hihet a' mit tetszik, de hirdetni vakmerőség. Az utolsó pedig megjegyezheténk, hogy munkálkodás. melly magában hasznos és jó, az marad, akár egyenesen a' társaság' által eszközöltessék, akár nem; 's hogy maga az alaprajz szerint is „a' rendes tagok' tiszte mindenek felett a' magyar literatura' előmenetelén munkálódás legyen“. *); mondhatánk, hogy maga az academia sem cél, hanem eszköz a' tudomány 's nyelv' ügyének ápolására; 's végre hogy, ha társaságon kívüli iparkodásainknak van valami becse — a' levél' írója legalább tulajdonít — szívesen köszönjük sikerök' nagy részét épen az academia' létezésének, mert, mint hiszszük, nála nélkül azokat alig ha folytathatnók. Említve volt, hogy a' versenydrámák körüli vádak a' Hírnök, hogy terjedjenek, reprodukálta: hasonlót tevé a' Kisfaludy' kéziratai' dolgában támasztott gyanuperral is. Mi pedig az ezekből teendő következtetéseket az elfogulatlan olvasóra bízván — hallgatva megkezdjük jelen évi pályánkat.

(Folytatjuk.)

HAZAI LITERATURA.

Társasági philosophia.

130. A' bölcselekedő magyar polgár. Irta 's szerzette Czente István, bölcselekedés-tanulmány' és magyar nyelv' ny. rend. tanító(ja) a' rosnyói p. lyceumban 's papnevelő intézeti előjáró. Kassán, Nyomtatta Werfer Károly. 1838. 8r. XX. és 214 lap.

Egy vitairatot vezetünk olvasóink elébe az ismeretes rozsnyai gyárból, honnan eddig a' sajtószabadságról, korszellemről 's dézmákról szóló vallás-politici munkákat 's munkácskákat, valamint az Egyházi Törvényeket volt szerencsénk vennünk. Mi indította Czente Istvánt e' legújabb polemicai nyilatkozásra, a' könyvből magából nem tudjuk meg, mert szerzőnk szereti a' setét derűt 's hátrtartás nélkül nem szól, ámbár némileg az iratára adott alkalmat előszavában érinti. A' mi világos, az hogy Czente István az egyházi birtok'

eltulajdoníthatatlansága mellett ragad fegyvert, 's mintegy pro aris et focis olly hévvel küzd, mint ha már az egész világ utána terjesztette volna ragadozó karjait. Munkája csak két fejezetre oszlik: isten és emberi lélek; és: az ember magányban és a' társaságban. Ezen czímek' összefüggését a' fő tárggyal, az egyházi birtok' eltulajdoníthatatlanságával, nehéz első pillanatra megfogni, mit szerzőnk alkalmasint előre látott, mert előbeszédét illy szavakkal kezdi: „Egy polgári helyzetünk feletti philosophiai elmélkedést nyújtok itt tisztelt olvasó! 's első tünetre hiszem kérded: mit akar a' magányos és társas életű ember' viszonyai' esmérte előtt az isten és emberi lélekről hosszab bölcselekedés? — Azt: mit az alkotmány előtt lerakott alap, mit lélek a' testben. — Nem létezhet(ik) társaság erkölcs nélkül“. Szerzőnk' nézete szerint, mint látni, 's a' mi helyes, a' társaságnak erkölcsi 's vallási alapra kell támaszkodnia, 's mivel ennek fő tárgyai az isten' 's lelkünk' létét 's halhatatlanságát illető meggyőződéseink, munkáját ezen tárgyak' fejtegetésével kezdi, kivált a' pantheismus 's materialismus' hamis tanításait czáfolván, mit bevezetésül használhatott ugyan: de ezen értekezés a' munka' tartalmának felét képi, a' mi minden esetre helytelenség. A' birtokjogot szerzőnk az emberi jogból általában, 's ezt az észből származtatja. A' positiv jogokat a' nemzet és fejedelem közti szerződésekből, minél fogva a' papság és nemesség' birtokjogai egy kútforrásból erednek, szintazon alapon nyugszanak, 's ha a' nemesség az egyház' jószágait eltulajdoníthatóknak állítja, ezen állítása által, szerzőnk szerint, ön birtoka' elvét dönti fel; sőt a' nemességi birtok személyes lévén, a' családok' kihaltával, a' birtokjog is természetesen elenyészik, 's jószágai a' koronára esnek vissza, midőn az egyház „Krisztustól örök időkre alakítatva lévén“ halhatatlan 's ennél fogva birtokjoga is. — A' magyar nemes' helyzete továbbá, szerzőnk szerint „senkinek sem tiporja el emberi jogait“ (212 l.); 's ez, mint hiszszük, azért mondatik, mivel a' papság is nemességi joggal bírja jószágait; 's ha Czente István utóbb azt vitatja: hogy a' nemesség, ön megegyezése nélkül senki által nem fosztathatik meg jogai-

*) M. t. t. évkönyvei I. 106.

tól, a' következtetés az egyház' birtokjogaira nézve magában világos.

Bírálatra átmenvén, mindenek előtt a' munka' irányát mint vitairatét, azután tartalmát; végre nyelvbéli előadását veendjük figyelembe, túl a' küzdő felekezetek' álláspontjain, historiai szempontból, különben részrehajlatlanok nem lehetnének.

Iránya e' munkának részint vallási, a' protestantismus ellen intézett, részint politikai, a' nemességet mint előjogos rendet, és Gümör-Kishont egyesült vármegyét, mint polgári testületet, érdeklő. Az első eldöntendő kérdés itt tehát: volt-e Czente Istvánnak elegendő oka munkájára; a' másik: helyben hagyható, dicsérendő, 's hazánkra nézve pártolandó-e irányzata.

Az egyházi birtokot csekély belátásunk szerint senki sem fenyegeti eltulajdonítással. A' nemesség—polgári rend—nem, mert előjogai e' tekintetben az egyházéival állnak és esnek. Hol az egyház' ingatlan jószágai elkoztattak, ott—ezt minden ország' historiája mutatja—a' nemesség is adó alá került, akár felülről, akár alulról jött legyen a' változtató mozgalom. És nem élünk többé Bethlen Gábor' idejében, hogy egy 1620-dik beszercebányai országgyűlés' ismétlésétől tarthatnánk. Legkegyelmesebb fejedelminktől nem, mivel az állandónak fentartása, a' monarchiának kimondott elve: tehát a' hierarchia és aristocrazia' fentartásáé is. Időnkben ezek a' fejedelemség' támaszai. Czente Istvánnak tehát ama' tisztviselő' beszéde—mellynek értelme még azonkívül nem lehetett oly terjedelmű, mint ő azt veszi—nem adhatott elegendő okot munkája' írására; 's e' tekintetben mint a' manchai hős, óriások helyett szélmalomokkal küzd.

Irányzatát épen oly kevéssé hagyhatjuk helyben. A' papi rend' küzdése a' polgári hatalommal, a' catholicismusé; a' protestantizmussal, a' középkorban birt jelentőséggel, sikerrel, következtetésekkel; most mind ezen viták századok óta be vannak végezve, 's oly helyen kívüliek mint az angol toryk 's francia republicánusok' tollharczai a' Wellington és Soult közti touloni csata' kimenetele iránt. A' mi elmúlt, azt semmi földi hatalom nem idézheti többé vissza. Az egyházi és polgári hatalom közti kérdés: a' birodalom benn

foglaltatik-e az egyházban, vagy az egyház a' birodalomban, a' középkori, a' német-római császár 's pápa közti küzdelesekben döntetett el; a' második: az egyház, mellé vagy alá van-e rendelve a' birodalomnak, a' reformatiónak catholicismus és protestantismus közti csatáiban. Ezen tollal és fegyverrel folyt küzdelesek közt, minden el vala követve és mondva, mi—vallási's egyházi tekintetben—tenni's mondani való volt. Századok múltak el azóta, az egyházi és polgári hatalom, a' catholicismus és protestantismus közti viszonyok pozitív törvények által határozottak meg, 's ezen határozatok századok óta gyakoroltatnak; ezen idő óta az egész európai kereszténység' társasági élete minden alakjaiban megváltozott, roppant politikai, a' pillanatokat az égből a' földre levonó forradalmak folytanak le; anyagi, ipar-'s kereskedésbeli kérdések keletkeztek 's foglalják el a' világot; 's most e' rég eldöntött kérdésekhez visszatérni akarni, épen oly sikertelen mint következés nélküli dolog volna. A' világi hatalomnak egyházzal való régi harczeit 's győzdelmeit, 's a' reformatiót, a' világ' historiájából ki nem törölhetjük, 's egy második harmincz éves háború most már lehetetlen. A' felvilágosodás abban áll, hogy az ember álláspontját 's ideje' jelentőségét megértse. Hiába törekednénk valamit létre hozni, mi iránt fogékonyság nem találtatik; valamit valósítani, mi a' társasági életnek épen fenforró szükségéivel nem egyezik. Félre tehát oly tárgyakkal, melyek az elmúlt idők' lefolyása alatt teljes feloldásukat találták 's a' nemzet' szellemét, elvonva igazi céljaitól, ál irányban foglalkodtatnak. America' 's a' Keletindia' vezető jöreményfoki út' fölfedezése óta meggazdagodván Europa kereskedés és ipar által, a' műveltség 's jólét' eszközeihez juttat, a' sajtó' feltalálása a' műveltséget egész világrészekre terjeszté el; minden népek, nemzeti literatura által fejték ki értelmességüket. Ez feladása a' mi hazánknak is időnkben. Korunk Thomasius' kora. Nekünk nemzetiség által egyesülve, belső életünk' végtelen szakadásainak véget kell vetnünk, 's nemzeti nyelvünk' segítségével—ezt lassan 's minden körültekintéssel társasági, oktatási, literaturai 's diplomaticai nyelvvé emelvén

— műveltségünket eszközölnünk. Ez az, mit az anyagi érdekek' előmozdítása mellett tennünk kell 's tennünk lehet, felhagyván minden elavult vallási 's testületi czivakodásokkal, melyek társasági életünk' szakadásait örökítik 's a' másra 's jobbra fordítandó erőket fogyasztják.

A' munka' tartalmát köz elebbről fontolóra vévén, ha azt egy némileg rokon irányu munka, az „Igaz hazafiság' alapvonalaival“ összehasonlítjuk, szerzőnk' felsőbbbsége az elveken, 's általán fogva a' philosophiában, kitünő. A' mit istenről, lélekről 's a' természeti jogról mond, alapos; itt a' rozsnai bölcselkedés-tanító elég szilárd lábon áll. A' jogot általában, mint kell és helyes, az észből származtatja, midőn az „Igaz hazafiság' alapvonalai“ írja azt, elég furcsán, a' tapasztalásból akarja következtetni: tagadván az emberiség' eredeti jogait, tehát igazán minden jogot általában; mert ha eredeti jogaink nincsenek, szerettek sem lehetnek, sőt eszünk sem, mivel mindkettő ezen megkülönböztető saját tehetségünk' eredet, mely által — mint szabad erkölcsi lények — általános kötelezéssel, kötelességeink' valóítására szorítatunk, 's ennél fogva azon dolgokhoz és cselekedetekhez jogot birnunk kell, mik nélkül ezen kötelezéseknek eleget nem tehetnénk. Ha tehát az Igaz hazafiság' alapvonalai' írja a' jogot a' tapasztalásból származtatja, nem csak elvonásban gyarlóságot mutatja, hanem — az e' mezőn elég botorúl vitézkedő Csaplovics-csal együtt — a' jog' lényeges természetéről általában fogalma sincs. A' tapasztalás azonban egy hajszálnyit sem változtathat. Ha a' társaságban, a' világ' kezdetétől fogva napjainkig, minden emberi jogok el lettek volna tiporva, azért mégis minden ember eredeti jogokkal bírna, mivel észszel bír; 's ez olly igaz, a' milly kétségtelen, hogy emberséges embereknek kellene lennünk, ha életünkben egy emberséges embert sem ismertünk, vagy az soha nem is létezett volna.

(Vége a' jövő számban).

Necrolog.

131. — Új, és kettős, 's mindenek fellelt érzékeny veszteséget szenvedett a' magyar tudós társaság f. hónap' 16., pécsi püspök 's titk. tanácsos, báró Szepeszy Ignác igazgató és tiszteleti tagjának tüdővérzésből történt hirtelen halála által. A' férfiút, 's tetteit, és munkáit ismeri Eger, Erdély, Pécs, ismeri az egész haza, 's a' haza gyászolja benne hű fiát, az egyház vallástűrő őret, a' nevelés, nagylelkű pártolóját, a' tudomány, mivelőjét, a' nemzet' nyelve egyik leglángolóbb barátját és védőjét — az academia

munkás tagját 's bőkezű segedelmezőjét. (Vitalitiuma' elmaradásával, ez intézet' évi jövedelmei hatszáz pengő fital csökkennek). Elő emlékei az általa alapított pécsi lyceum, könyvműhely, 's magyar munkái közül a' nyolcz kötetű biblia. Lesz alkalom, hogy a' nagy férfiú' emlékezetét megújítsuk, midőn az a' m. tudós társaság' közelítő közülésében érdemeihez méltólag ünnepeletet fog. **S. F.**

Magyar tudós társaság.

132. — Az academia' kilenczedik nagy gyűlése, a' fens. főhg-nádor-pártfogó helyben hagyásával 's az elnök' rendeléséből üléseit f. évi augusztus' 30-dikán, az igazgató tanács pedig szeptember' elsején nyitandja meg. A' társaság' tagjai részére ennélfogva a' megjelenés' napja augusztus 29-dike, az igazgatókra nézve augusztus 31-dike. A' nyilvános vagyis köz ülés napja a' gyűlés' folyamatja alatt leszen köz tudomásra hozva. Pesten, julius' 20. 1838.

D. Schedel Ferencz, m.k.
titoknok.

Literaturai mozgalmak.

133. — A' Tud. Gy. aprilisi kötete julius' 12. jelent meg, illy tartalommal: 1. A' szép' alaptudománya, Saskutól. 2. A' viadalról. 3. A' m. nyug-pénzintézet' alapelvei, E. Illés Páltól. 4. A' persepelisi ékirás, Szerünnyeitől. 5. Miként áll nemzeti nyelvben a' nemzetiség, Csényi Kálmán. A' Literatura cikkey Nagy Károly' Kis Geometráját ajánlja 's Müller' Physiologiájából a' szólam (Stimme) és beszéd' cikkelyét fordítja. A' Koszorú egy 3 felvonásu vígjátékot kezd meg Borsostól illy czímmel: „A' törött ablak, vagy két szék közt a' pad alatt maradt.“ — A' májusi kötet jul. 24. következett reá, 's itt Kállay Ferencz kezd az angol Leslie és Drummond familiák' magyar származásokról értekezni; Littrov' értekezése adatai a' vulkánokról; 's Halimbai álnévvel érdekes észrevételek Hetényinek általunk (Athen. 1837. II.) közlött cikkelyére a' nőnem' befolyásáról a' férfiak' műveltségére, név szerint a' régi görögöket 's asszonyaikat illetőleg. A' „Literatura“ egy pár szót szól Guzmics' Egyh. Táraról, Müller' értekezését folytatja a' beszédéről. Olvasóink látják, hogy a' Tud. Gy. folyvást szem előtti tartja programját: „Olly eredeti“ stb. — A' koszorúban a' minapi vígjáték befejeztetik.

Köszegről, Reichard Károly' igen jól ellátott új nyomtató műhelyéből vettük e' nem csak szépen nyomtatott, de ihlettel is irt halotti beszédet: Nagymélt. Tarródházi báró Mikos László úr ó exja. nyugalomra lepett cs. kir. kormánytanácsos' emléke, egyházi beszédben, melyet a' sorok-újfalusi templomban 1838. máj. 28. mondott Szen-czy Ferencz, szombathelyi egyh. megye' áld. papja, philos. D., 's a' hittud. tanítója. Imperiál 4rétben 27 lap.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugyint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ara' kettőnek helyben kihordással, 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Velinpéldányok félveként két forinttal drágábbak. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 és postán 3 ft. 30. Kiadó hivatal Pesten, Hatvani utca, 594. szám.

Nyomatik Budón, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Augustus' 7. 1838.

31 és 32. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Társasági philosophia. A' bölcsekedő magyar polgár, Czentétől. (Vége). — Encyclopaediai munka. Tudománytár. 1. és 2. köt. 1837 (Folytatás): Mathesis és Oklevéltárgy. — Athenaeum miatti zajgások. — Literaturai mozgalmak. — Nyilatkozás.

HAZAI LITERATURA.

Társasági philosophia.

134. A' bölcsekedő magyar polgár. Irta 's szerkesztette **Czente István,** stb.

(Vége.)

Az elvek' alkalmazásában azonban Czente István, társánál szerencsétlenebb; mert itt már nem annyira az igazságot, mint felekezete' céljait tartja szemben. Már azon alapállítása: hogy a' papság, jószágait szintazon jogokkal bírja, mint a' nemesség — a' meny. nyíben t. i. a' jószágbirásban minden különbséget kizár — ferde, mert az utolsó esetben a' birtok személyes, az elsőben testületi, álló szolgálatért járó, mit — magában világos lévén a' dolog — annyival kevesebbé szükséges bővebben magyaráznunk, mivel e' kérdésnek a' historia már megfelelt. A' nemesség ott sem vesztette el jószágait, hol a' papságé a' birodalomtól elkoboztatott, 's ez rendes fizetést kapott, hanem csak adó alá vettetett.

Fiatl radical reformereink' ajkain Éjszakamerika' neve igen gyakran fordul meg, 's ezeknek Czente István, a' hol csak lehet, a' déli tartományok' fekete rabszolgáit lobbant-

ja szemökre. Nem gáncsoljuk ezt, de talán jobban tesz vala, ha Amerika és Europa' külön helyzetét, 's azon egy elvnek különböző esetekre alkalmazhatlanságát tünteti ki. Bíráló helyette p. o. így szólna: Uraim! minden ország' birodalmi szerkezetét két szempontból lehet tekinteni: általánosból, a' birodalom' célja, a' tiszta eszmény (ideal) szerint, vagy viszonyosból, alkotmánya' összeegyeztetését a' fennálló szükségekkel tekintve; mert egyedül a' szükség az, mi a' társasági életben mindent létre hoz, fentart, 's változván, mindent lassan megszüntet. A' zsarnokság kétségkívül a' birodalom' azon formája, melly céljaival legkevésbé egyezik össze, mind e' mellett a' kelet' országaiiban örökös; mert ott a' zsarnokság már a' családban, a' polgári élet' ezen csirájában, létezik; a' polgár, ha őt úgy nevezhetjük, rabnőtől születik, mint rab megy a' családból a' birodalmi életbe által, 's rabszolgát csak porkoláb képes igazgatni. Hogy ezen forma keleten ezredek óta honos, mutatja, hogy az az egyedül lehetséges is, tehát a' fenforgó társasági állapotnak, míg e' körülmények nem változnak, egyedül megfelelő; mert társaság, mint minden dolog

a' világon, forma nélkül nem létezhetik. Ellenben Amerika szabad ültetvényesekből állván össze, fejedelmi családok, nemesség, benszékelő hierarchiai középpont nélkül, mihelyt függetlenségét kivívva, más formába nem alakulhatott, mint respublicaiban. Ez Európára nézve egészen másképen áll. Birodalmaink a' középkor' monarchico-aristocratiai formáiból fejlődtek ki, 's ha ezen elemekhez idő' folytával kereskedés, ipar és művelődés által egy harmadik rend csatlódik, a' társasági szerkezetnek alkotmányos monarchiává kell válnia, de nem respublicává; mert ezzel az eredeti elemek (monarchia, aristocratia) ellenkeznek; az egész alkotmánynak pedig minden egyes részei, érdekei és szükségai' összességével össze kell egyezni, különben fenn nem állhat. A' dolog nem pusztán elmélet többé. Anglia, 's egy századdal utána Franciaország, megpróbálta a' respublicai formák' létesítését, de megsemmisítés és szökés nem létezvén a' természetben, hanem csak vegyülés, erő-semlegesítés (neutralisatio) és fokenkénti fejlődés: a' két ország' társasági életének szerkezete az általános fejedelemiség és respublica' végpontjai közt jobbra balra addig ingadozott, míg végre az alkotmányos monarchia' középpontján föllelte egyensúlyát. E' kérdés tehát elméletileg és gyakorlatilag, philosophia és történetírás szerint minden kétségen túl van. A' társasági életet nem lehet szemlélődve eszmények szerint kívülről, 's az állandót nem méltatva, sőt döntve, tökéletesíteni, hanem csak belülről kifelé, legközelebb levő szükségait szem előtt tartva, azokat kielégítve, 's fokenként az állandót a' birodalom' céljai szerint javítva. A' középkor' háborús és vallásos idejének szükségai hozák az aristocratiát és hierarchiát is létre, 's mindkettő ezen szükségeknek megfelelt. Hierarchiáinknak különösen a' keresztény vallást 's a' latin nyelvvel a' tudományok 's művészetek' első megindítását köszönhetjük; aristocratiáinknak pedig — mint hazai történeteink kétségtelenné teszik — nemzetiségünk' fentartását, 's vele együtt társasági életünk' teljes kifejlődése' lehetőségét. Ezen álló eredeti formákból kell tehát nemzeti életünknek is fokenként fejlődni 's nem a' fennállót döntve, üres elméletek szerint. Azért, ha a' szemlélődés

légkörén túl gyakorlati rendszabásokról van szó, uraim, egy szót se Amerikáról! —

Szerzőnk' vég szavaival a' bíráló — 's mint hiszszük az olvasó is — szívből egyet ért. Igen is, országnak, melyben annyi a' nyelv, vallás, testület 's érdek' különbsége, a' belső szakadás annyiféle, a' hátramaradás olly nagy: fejlődése' szakában, szükségesebb mint másnak 's máskor egy oltalmazó hatalom, hogy elemei' sokféleségét egységre kiegyenlíthesse 's ezen belső egységben virúlhasson. Gondoljuk csak ezen hatalmat egy pillanatra is félre 's a' zavar 's pusztulás elkerülhetlen; mert ország, hol a' teher olly egyenetlenül van fel osztva, csak az adózik, kinek semmie sincs és soha nem is lehet: Europa' rendezett financiaiu országai közt, fél évig sem állhat fel függetlenül, mivel aránylag a' leggyöngébb. A' mióta a' szatmári békekötés után belvillongásaink megszüntek 's a' bizodalom a' nemzet 's fejedelem közt helyre állott, azóta lassanként a' középkor' tudatlansága 's nyomorúságából az újabb kor' műveltségére 's jólétre vergődünk fel; 's ezen bizodalom' fennállása biztosítandja ezentúl is nemzeti életünk' fokenkénti törvényes tökéletesülhetését.

Mi a' nyelvbeli előadást illeti, itt szerzőnk az „Igaz hazafiuság' alapvonalai“ írója mögött messze elmarad. E' tekintetben literaturánk általában saját 's másutt nem található különféleségben jeleskedik!! Ezen polyglott országban tudnillik nem csak magyarok, hanem született tótok, németek, oláhok 's rácok is irnak magyarul; 's ha meggondoljuk, mikép mind ezen külön felekezeteknek saját nyelvökhöz képest külön gondolkodás- és előadásmódjuk van, 's hogy ezen bábeli vegyülethez latin iskoláink által még egy holt nyelv' — nem legcsekélyebb — befolyása elegyedik: meg fogjuk vallani, hogy előadásunk, lehetséges és lehetetlen formái' sokféleségére nézve akármely nyelvvel a' világon megmérkőzhetik, de eredeti színre és sajátságra nézve épen ez oknál fogva legszegényebb. Tekintsük meg p. o. e' tekintetben Czente' előadását. A' legtapasztaltabb criticus — felteszem hogy szerzőt személyesen nem ismeri — nem képes nyelvvegyületének alkotó részeit meghatározni, jóllehet mindjárt első pillanatra az iránt kétségtelen, hogy nem tiszta magyar. Ő általában ellen-

sége a' természetes, egyszerű előadásnak 's az elesavartat, a' dagályosat szereti. Aljasba fél-e sülyedni? De hisz' ettől csak az üresség és lelketlenség retteghet. — Előadását továbbá némelly különös, mint látszik tájdivatos, vagy a' szokottnál más értelemben használt szavak homályosítják el; 's végre műszavai' szokatlansága — min latin magyarázatokkal segíteni elmulaszta — gyakran majd érthetlenné teszik.

Szokatlan, vagy más értelemben használt szavakhoz ilyeneket számítunk mint: „csikarkodni“, „sipákokodik“, „fonyorító munka“ stb; más értelemben vett szavak: „Spinosa — tiszta kényelmesen (talán önkényleg) istenít minden anyagos lényt“; „józan derűletű ember“ stb; dagályos előadás, p. o. (151. l.) „Mivel tehát minden időnek lehetnek kívánatai, mellyek ha nem teljesítenek, rémítő dörögtellessé pattogó bombák ropoghatnak a' társaság' köz élettárába, 's a' régiség' makacs védőit jajdulva ugratják az erőszak' füstölő romjai mögé“. Helylyel helylyel (mint p. o. a' 148. lapon) a' dagály képtelenséggel vegyül: „Szomszédom megtámadja barmaimat 's eltulajdonítja. Természeti jogon ugyan én őt viszont méltán megtámadva, sanyarító ítéllettel javaim engesztelő kamatáli (sic) megtérítésére kényszeríthetem, de mi haszna? Ő hatalmasabb erőben! még egymiséggemet is enyészetbe dönti! Ivadékaim természeti jogon elrablott javaimért 's őket tápláló élelmért elégtételt kiáltanak, de mi sikere? Ő hatalmasbb! 's ragadmányai' birtokába marad! így sértheti testem' épségét, tagjaim élénkségét stb“. Szintollyanak: (192. l.) gyilkosságra, mértékletlenségre lelkesíteni, vagy: (184 l.) „Ha embertelenül kiszendendi emberiséged léteget előljáród.“ Hogy írhat egy magyar nyelv' professora így? Mi pedig ez: (89. l.) „Honnan van egész a' pukasztó utálatig gyűlöletes fölfuvalkodottsága azon merő hiányok tartalmának, k nek undorító alakja naponként körülünk hempereg?“ Fordítsa ezt magának Czente István valamely teljes határozottságra mívelt nyelvre p. o. németre, 's a' szörnyeteg igazi alakjában azonnal előtte álland: „Dahero die bis zum zerplatzenden Abscheu hassenswürdige Aufgeblasenheit jenes Inhalts blosser Mängel, dessen Eckel erregende Gestalt sich täglich

um uns herumwälzt“. — Heiliger Gott, welch' unnatürliche Schnörkel, welcher Galamathias! kiáltana fel a' német criticus. 'S e' talán még személyesség is azon felül? A' czélzás nem egészen világos, azért azt a' szerzőre rá nem foghatjuk; de ha az volna, illyesmit a' bölcsesség' tanítójától kétszeresen rossz néven kellene vennünk 's e' sorok valóban, nevetséges képtelenségek mellett, megvetést is gerjesztenének.

Szokatlan műszavaira nézve mint: léteget (lényeg, Wesen), állány (állomány, Substanz), életeszköz (életmű, organum), holott: organisatio nála is életművesség; mű (gép, machina) stb, azon megjegyzést kell tennünk, hogy e' tekintetben a' szabad választhatástól ugyan egy író sem tiltathatik el, de ha egymáshoz nem közeledünk, a' világ' végeiig összeegyeztető philosophiai műszavakhoz nem juthatunk. A' ki magokból az írókból a' többséget ki nem tudja olvasni, tekintsen be újabb szókönyveinkbe, miknek tiszte a' félig meddig elfogadott mű- 's egyéb új szavak' felvétele. Ha nem csalódunk, a' catholica egyház' tagjai e' tekintetben általában külömködni kezdenek. Nem fogjuk-e — mint ez egykor az Y és J betűkkel történt — még végre a' philosophiai műszavakkal is, hitvallásunkat kitüntetni akarni? Ennél korunkban nem történhetnék nevetségesebb dolog, 's egy ideig ugyan zavarba hozhatná philosophiai nyelvünket, de végre ezen oppositio is, mint az Yné, sikeretlen volna.

Végyszavaink ezek: A' bölcselkedő magyar polgár tudtunkra Czente István' első nagyobb terjedelmű munkája; indító oka, tárgya, politicai: de ő, mint pap 's a' bölcselkedés' tanítója, a' philosophiában és theologiában erősebb, 's azért keríte illy vegyületű feneket munkájának, nagyobbab egész egyéb tartalmánál. Kezdő író mindig azokkal lép elő, mik fejében legteljesebben fejlettek ki, egyezzenek bár össze vagy nem; 's ez épen Czente' munkájának fő hibája, tartalmára nézve. Előadási tekintetben a' szerzőnek mindenek felett világosnak 's népszerűnek kell vala lennie, mert könyve, mint vitairat, a' (míveltebb) nagy közönséghez szól. Ha tárgyai elvontak, előadás által szállíthatat azokat a' philosophia' köréből az életbe; de kezdő író tehetségét végső pontig meg akarja kísérni 's erőlködésében könnyen ter-

mészetlenné válik. Szerzőnk elvont tárgyait tudós porral még inkább elhomályosítá, nyelvét czikornyák 's dagály által elferdíté. Illy körülmények közt nem csodálkoznánk, ha könyvét recensensen 's az érintett feleken kívül végig senki más nem olvasná. Szerencsétlenségnek ezt a' magyar literaturára nézve ugyan nem tartanók, de a' mellett nem tagadhatjuk, hogy Gömörben 's a' rosznyai püspöki megye' középpontján, hol nemzeti nyelvünk' ügye olly lelkesen pártoltatik, valami jelesebb készülhetett volna.

104.

Encyclopaediai munka.

135. Tudománytár. Közre bocsátja a' magyar tudós társaság. Értéke z e s e k. Szerkeszteti Luczenbacher János. 1. és 2. kötet, 1837. stb.

(Folytatás.)

Mathesis.

8. Mennyiség tudományi tételek. D. Válas Autaltól. I. 203—212.

Vállas itt azon tételeknek, mellyek a' Tudománytár XII. köt. 164 's köv. II. már közöltettek, megmutatását 's alkalmazását adja. Nem tudjuk, észre vétettek-e már azok e' közönséges alakban, vagy nem, sőt hajlandók vagyunk hinni, hogy nem. A' tételek, kevesbbé közönséges, de talán közvetlenebben alkalmazható alakjaikban ezek:

I. Ha valamely függvény

$$\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots)$$

értéke a' felül jegyzettekkel egyaránt, az alul megkülönböztettekkel pedig megfordított arányban nő vagy fogy, azaz ha

$$\varphi(ma', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots),$$

$$\varphi(a', ma'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots),$$

$$\varphi(a', a'', ma''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots),$$

$$= m \varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots);$$

és:

$$\varphi(a', a'', a''' \dots ma_1, a_{11}, a_{111} \dots),$$

$$\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, ma_{11}, a_{111} \dots),$$

$$\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, ma_{111} \dots),$$

$$= \frac{1}{m} \varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots),$$

akkor a' mondott függvény, vagyis:

$$\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots)$$

$$= \varphi(1, 1, 1 \dots 1, 1, 1 \dots) \cdot \frac{a' \cdot a'' \cdot a''' \dots}{a_1 \cdot a_{11} \cdot a_{111} \dots}$$

A' második tétel pedig ez:

II. Ha valamely függvény

$$\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots)$$

értéke, midőn a' felül vonásokak m-szeresekké lesznek, m-edik hatványra emeltetik (hol nyilván m törzs-számot is jelenthet) 's az alul vonásokak m-szeresztetésével $\frac{1}{m}$ -edikre, azaz

midőn

$$\varphi(ma', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots),$$

$$\varphi(a', ma'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots),$$

$$= [\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots)]^m;$$

és:

$$\varphi(a', a'', a''' \dots ma_1, a_{11}, a_{111} \dots),$$

$$\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, ma_{11}, a_{111} \dots),$$

$$= [\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots)]^{\frac{1}{m}}$$

akkor a' függvény, vagy is:

$$\varphi(a', a'', a''' \dots a_1, a_{11}, a_{111} \dots)$$

$$= e^{l \varphi(1, 1, 1 \dots 1, 1, 1 \dots) \cdot \frac{a' \cdot a'' \cdot a''' \dots}{a_1 \cdot a_{11} \cdot a_{111} \dots}},$$

miben l természeti logaritmust, e a' term. logaritmusok' alapszámát teszi.

Az elsőnek bő alkalmazása mutattatik a' mértanban 's mechanicában. Kerestessék például a' negyedszögű egyközény' (rectangulum) négyyszögítése. Az okoskodásmód ez. A' mondott egyközény nyilván olly függvénye az alapnak a' 's a' magasságnak m, hogy ezekkel egyaránt növekedik és fogy. Ha tehát az egyközényt értjük

$$f(a, m)$$

alatt, lesz az első tétel' értelmében

$$f(a, m) = f(1, 1) \cdot am,$$

's itt f(1, 1) nyilván olly negyedszögű egyközény, mellynek mind alapja mind magassága = 1, tehát négyyszög, melly a' négyyszögítés' alap-egysége, stb.

A' második tétel alá rendezi a' következőt. Tudatik, hogy:

$$\cos mx + \sqrt{-1} \cdot \sin mx$$

$$= (\cos x + \sqrt{-1} \cdot \sin x)^m$$

Ennél fogva a' második tétel' értelmében:

$$\cos x + \sqrt{-1} \cdot \sin x$$

$$= e^{l[\cos(1) + \sqrt{-1} \cdot \sin(1)] \cdot x}$$

Továbbá, ha ez $\sqrt{-1}$ által sokszoroztatik:

$$- \sin x + \sqrt{-1} \cdot \cos x$$

$$= \sqrt{-1} \cdot e^{l[\cos(1) + \sqrt{-1} \cdot \sin(1)] \cdot x}$$

első külzelék-hányasa (Differential — Quotients) pedig;

$$\begin{aligned}
 & - \sin x + \sqrt{-1} \cdot \cos x \\
 & = i[\cos(1) + \sqrt{-1} \cdot \sin(1)] \\
 & e^{i[\cos(1) + \sqrt{-1} \cdot \sin(1)] \cdot x}
 \end{aligned}$$

a' honnan nyilván:

$$i[\cos(1) + \sqrt{-1} \cdot \sin(1)] = \sqrt{-1},$$

és a' nevezetes alak:

$$\cos x + \sqrt{-1} \cdot \sin x = e^{\sqrt{-1} \cdot x} \quad 58.$$

136. Oklevéltárgy.

9—12. *Okleveles tordalék. Luczenbacher Jánostól. I. 155—161 és 333—337. II. 165—170 és 306—310.*

E' tordalékok rövidek, világos és nem hosszú magyarázatúak: de az oklevél-, történet-, pecsét- és törvénytudományra nézve azoknak mindegyike felette nagy érdekű. Tudva van, hogy a' középkor' sötétségében jegyzett évkönyvek midőn egy részről az uralkodók' untató névsorát, hadak' pusztításait, egyházépítések' magasztalásait, égi tünémények' csodás magyarázatait stb. állítják nagy szorgalommal előnkbe: más részről annak feljegyzését, mi az emberi tettek' világos felfogására vezérel, mi a' múltkor' nézeteit nyilvánítja, jobbadán elmulaszták; és így a' mi tudni méltóbb, az, mint a' történeti jelenetek' valódi kincse, az oklevelekben rejtetik. A' pontosan olvasott, tökéletesen értett, helyesen megítélt és jól alkalmazott hitteles oklevelek' nyomán juthatni az uralkodók és alattvalók, egyháziak és polgáriak, honnagyságok és nemesek' viszonyai' ismeretéhez; oklevelek tükrözik híven vissza a' múltkori miveltség' fokát, a' kor' szokásait, eszméit, elveit, ízlését színtűgy, mint bal ítéleteit, 's ezért híven közölt 's helyesen felvilágosított illy emlékek a' legbecsesb közlemények közé tartoznak, mikért a' szerkesztő valóban hálát érdemel*).

*) Ohajtható volna, hogy a' Tudománytár' e' folyó czikkelyébe mások is küldjenek jegyzetekkel magyarázott eredeti okleveleket (mert csak így fogadhat el illyeket, gondolatumunk szerint, a' társaság' folyóirása, az eredetinek visszaadása' feltétele alatt) a' mi ekkorig, mint látjuk, nem igen történt. Úgy vagyunk értesítve, hogy a' kik ez iránt felszólítottak, okleveleiket nem akarják közleni, főkép azon okból: mert 10—50 pengő frton

Lássuk az adottakat sorban.

I. II-dik Ulászló király' azon nyugtatványa, mellynek hasonmását gróf Karacsai Tivador saját kezével vette a' raguzai levéltár' eredeti példányából, 's az academia elébe terjesztette. A' szerkesztő saját vizsgálata után megkülönbözteti mind a' magyar király' hadseregét az ország' hadaitól, mind a' magyar koronához kapcsolt tartományokat az országhoz tartozóktól, megjegyezvén, hogy a' raguzaiak nem alattvalói, hanem védenctei valának a' magyar koronának.

II. Egy vasvári káptalan által annak új pecsége alatt 1328-ban átvitt cserelevél a' szerkesztő' saját gyűjteménye' eredetiéből. Az erre tett rövid jegyzetben csak az hiányzik, hogy az oklevélben álló Tóbiás mester, testvérének, Gergelynek gyilkosa, zágrábi prépost volt, mint más oklevélből tudatik. (Cod. Dipl. Tom. IV. Vol. III. pag. 100—103.)

III. a' vasvári káptalan előtt költ azon egy, de a) zárott, b) nyílt és c) jeles háromféle alkatú levélnek példánya, eredetiekből mint ritka diplomaticai nevezetesség, rövid magyarázattal.

IV. az országos tanács' 1446-dik évben Szentmihályi Pongrácz' részére költ oklevele Jankovich Miklós' íróhátyán költ eredeti példányából, az országos tanács' mind ekkorig ismeretlen rézre metszett pecsétével, érdekes jegyzetekkel; de a' mi elmaradt, az az oklevél' személyének életrajza; mi könnyű volt volna Bonfini, Dlugoss, Kaprinai, Pessina 's más kútfők után előadni e' jeles oklevél' mind személyét, mind tárgyát, Berencs, Szakolcza, Sztrecsen és Óvár' történeteit, valamint azokban az emberiség' kinszenvedésére koholt terveket, mellyekben hírt, nevet ama' műveletlen időszakok' folytában sem kerestének. Albert' kora halála (1439.) után az országos tanács Ulászlót ajánlá a' nemzetnek királyul és férjül az özvegy Erzsébetnek, ki gyászmagzattal várandóban vala. Míg az ország' és királyné' meghatalmazott biztosai Ulászlót bírták Krakóban a' magyar királyi szék' elfogadására: az alatt Erzsébet a' méhben hagyott Lászlóval (1440.) Komáromban megszorodott, húzamos kinszenvedésére a'

szerzett oklevél, ha kiadatik, ritkasága' becsét elveszti!

A' szerk.

miatta pártokra szakadozott hazának. E' vilongások közepett tűnt fel azon hős, kinek részére költ a' közlött oklevél; ő majd Ulászló, majd Erzsébet és gyászszülötte' felekezéthez állván, mind két résznek hazafosztó párthíveivel Sztrecsen és Óvár, Trencsinben, Szakolcza és Berencs, Nyitra vármegyében kebeleztetett várakból üzvéen erőszakos rablásait, olly kegyetlenül gyakorlá nyárshordó zsoldosaival pusztításait, hogy a' nagy mennyiségű adóval terhelt és leigázott nép, megunván annak vérengző csatáit, elhagyá kínzó helyekhez hasonlókká lett házait, erdőkbe rejtetett, hol föld alatt, vagy a' bérczek' üregeiben keresse menedéket. („Pancratius — — — homo plus quam extraneus hostis atrox“. Chron. P. IV. c. XXXIV. et XLIX).

Ulászló 1444-ben országgyűlést hirdetett Budán, hogy egységre bírja az egymással harczoló pártokat; megjelent az oklevél' hőse is fegyveres büntársai' kíséretében, hol a' tolongó sokaság legott rajtok ütött, és azokat, keveset kivéve, kiken a' lengyel katonaság könyörült, nyomban felakasztá, maga Pongrácz fogságba viteték, de ez nem tartatott sokáig; mert a' várnai szerencsétlen ütközet után mind a' két felekezethől választott kormányzók közt hét kapitányságra osztatván fel az ország, Vág' melléke Ország Mihál' és Pongrácz' kormányára bízatték, ez, miután az ottani vidéket rabló' szokásaként bekóborlotta, Ausztria, Morva- 's Lengyelország ellen fordítá pusztító fegyvereit; innen történt, hogy egyfelül Czillei Ulrik küldeték megfenyítésére, mástól a' mörvák Szokolczát szállák meg, a' lengyel gyűlés pedig (1448) panaszait nyújtá be ellene az országos tanács elébe.

Pongrácz látván ellenségei' sokaságát, kész vala Hunyadi Jánosnak hódolni, kinek hűséget fogadni, magát oltalmába ajánlani 's vele bajszövetségre lépni szándékozik; a' nagy férfi, ki mindig azon vala, hogy a' pártoskodás' lángját elfojtsa, e' békezavarót barátjának és testvérének fogadá *).

Az ekként kötött szövetséget utóbb

*) „In verum ac fidum amicum, nec non sincerum et cordialem fratrem.“ Codex Szechenyianus MS. 4. Tom. VII. hol az oklevél' költe 1444-re tétetik, melly hihetőleg 1448-ban költ (Stephani Kaprinai, Hung. Dipl. Vindob. 1767. 4. P. I. p. 119 y. 197).

1457-ben Szilágyi Mihály és Erzsébet, Hunyadi' özvegye is megújíták, esküvéssel fogadván Berencs, Sztrecsen és Óvár' visszadását Pongrácznak, fiainak vagy testvéreinek; innen magyarázhatni meg miért pártolta ő Mátyásnak a' királyi székbe ültetését.

V. ugyan azon országos tanácsnak a' csornai convent' részére 1451-ben költ kérdezkedő levele, melly ugyan azon réznyomathban közlött pecséttel volt lepecsételve, a' szerkesztő' gyűjteménye' papirospéldányából. VI és VII. számok alatt, olly két oklevelet közöl a' szerkesztő eredetiekből, mellyek Fejér György' okleveles könyvében számos hibával adatnak.

31.

137. Athenaeum miatti zajgások.

II.

Az új évvel új ellenségeskedések. Ismét ellenünk 's lapjaink ellen intézett cikkelyekkel igyekezének a' Rajzolatok figyelmet gerjeszteni 's előfizetőkre szert tenni. Mindenek előtt Munkácsy költ ki Bajza — mint színigazgató ellen, minden nemű ráfogásokkal, miknek bélyegzése végett csak néhányat emelünk ki. „Csodálatos — u. mond *) — hogy ezen szép reményekkel biztató intézet [a' pesti m. színház] épen olly férfit igazgatósára bízott, mint B. úr, kinek egész literatori pályája mind ekkorig azt bizonyítja, hogy kezei közt mindig elveszett a' gyermek“. 'S halljuk a' bizonyítást! Így járt — u. mond — az Aurora, így jártak a' Nemesis' súlyától méltán elnyomott Kritikai Lapok, 's nagyön felő, vagy inkább igen nagy hihetőséggel gyanítható, hogy azon B., ki egy ideig a' literatori dictatorságot bitorolta, ki a' külföldi játékszint megindította, de tönkrejuttatá... mesterségét a' belföldi játékszínen végzendő“. Ez állítás annál kevesebb szorult czáfolatra, mert az a' publicum, melly Bajza' munkálatait éveken által apolta részvételével, magától is kitalálta, hogy az Aurora' megszűntének oka nem egyéb, mint az Athenaeum' szépliteraturai részének osztatlan erővel kiállíthatása; hogy a' Kritikai Lapok a' hason tárgy Figyelmező mellett, legalább egy időre, feleslegessé lettek; 's gyanítható, hogy Külföldi Játékszínét kiadója csak

*) 7. sz.

azért nem folytatta, mert nem sokára utána az academia egészen hasonló gyűjteményt indította meg. De Bajza' vállalatának — noha az almanachból soha sem költ kevesebb 900-nál, a' Lapokból 400-nál, de 1400 is — veszett nevét kelle költeni, hogy bizodalmatlanság' magvai hintessenek el. Ugyan ezért írják a' Rajzolatok hogy „a' publicum' idegenkedésének (?) nem a' színészek, hanem az igazgató oka“. Lehetett vala kérdeni: „Miért ez előtt magyar színház' tárgyában soha igazgatóról és igazgatásról szó sem volt, csak most? Tudják-e ez urak, és pedig pontosan és hitelesen, nem mendemonda után, az igazgató' munkakörét, befolyását, a' körülmények' szövevényét? tudták-e mi, mennyiben függ tőle? stb. De a' nemtelen fegyverekkel küzdő azon pár visszautasító szón kívül, melyek az Athenaeum' 9. számában álltanak, többet 's egyebet nem érdemlett. Következtek erre újabb felelések *), 's majd Hazucha' vádja **), darabjaival állítólag történt visszaélésekről, ismét Munkácsy' észrevételei a' Bajza' repertoriuma ellen ***), 'hol többi közt megkívánja az igazgatástól (kitől? Bajzától-e vagy a' választmánytól?) „legyen elővigyázatu, legyen szemes... Egy fa nem erdő, egy fecske nem csinál tavaszt. Nem lett volna-e hát okosabb ezen dalnokné (Schodelné) helyett, kinek mostani körülményink közt mind éneke, mind játéka olly annyira elüt a' többi tagokéitól, azon nevezetes áron, 15000 forinton ****), mellyen a' színház' részére nyeretett, tán más 3 vagy 4 tagot nyerni e' színházhoz“ stb. Nem tudjuk, most is így szólnának-e a' Rajzolatok, csak azt látjuk, hogy Munkácsy mindent összekereke, mivel Bajza' igazgatása' szakát gáncsolhassa, ha az fényére, ha az erkölcsi hasznára vala is az intézetnek. Rajta semmit sem javalni, rosszalni mindent: volt a' maxima. Frankenburg, kit olvasóink előbbi számunkból fognak ismerni, egy elbeszélése' bírálatáért *****) vett magának szabadságot *****) Schedelt nem csak mint író, hanem mint academiái titoknokot, nyilv. tanítót és mint embert gúny és vádakkal illetni, mikről szót tenni, nem itt

*) 10. sz. — **) 12. sz. — ***) 15. sz.

****) Mellesleg legyen mondva, hogy nem 15,000, hanem körül belül 17,000 ft.

*****) Figy. 1838. 43, 41. szelet. — *****) Rajz. 1838. I. 8. sz.

van helyén. Egy más, állítólag az „alsó vidékekről“ *) küldött cikkely az Utolsó Bátori' bírálatá ellen intéztetett **). Ennek három hasábu bevezetése részrehajlással vádolja a' Figyelmező' íróit egyetemben: „minden rosszaltatik — úgy mond — mire B., S. és párt-híveik... a' tudáosság' bélyegét (?) nem nyomák; ellenben, minden jónak, alaposnak, 's majd nem tökéletesnek kürtöltetik, a' mi tőlök, vagy párt-híveiktől származik“. A' vád na g y, 's behizonyítás' erkölcsi kötelességével jár. Az olvasó tehát azt várta, hogy az alföldi, sorban felhossa a' Figyelmezőben eddig javalt és rosszalt munkákat, 's kimutassa, mikép jó munkák rosszaltattak, 's rossz szak javaltattak, és pedig nem tévedésből, hanem egyenesen és szükségkép rossz szándékból. Azonban egy illy megmutatás helyett „állítás' igazlásaul sok közül, csak egy példát hoz fel“; 's mellyik az? Csató' vígjátéka, melly szerencsétlen elmeszülemény' szerencsétlen hatásának — úgy mond — tanúja volt, midőn az, m. évi aug. 27. Pesten adatott, 's mégis V. az Athenaeumban így bírálja: „Csató' vígjátéka igazán víg, élénk; sebes, könnyű, elmés dialogusa 's az élet' meglepő való képeivel ajánlkozó“. Feltehetni, hogy az alföldi „a' sok közül“ bizonyosan olly példát választá, mellyet ügyére leghatóbbnak hiva; de szerencsénkre ellene mond neki az egész pesti színi közönség, melly Csató' vígjátékát mindig vígnak, élénknek, dialogusát sebesnek találta stb, 's azért a' darabot szereti, 's rajta mindig kaczag is. Által megy alföldink illy előzmény után az Utolsó Bátori' „csodálatos bírálatára“, 's megmutatja, hogy Schedel „ebben sem volt competens bíró“; 's hol ez javálja a' munkát, ő azt kiáltja, hogy az arra nem szorúlt; hol ez gáncsolja, ő következetlenséget lel. Ha az al-

*) A' névtelen alföldi, kibén addig, míg magát meg nem nevezi, a' fiatal írói nemzedék' egy vagy talán több pesti tagját is legyen szabad lappangani hinnünk — így ír: „az olvasó publicum, mellyre ók (Schedel, Bajza és társaik) olly elbizottan szoktak feleleteikben (?) hivatkozni, nincsen az ő részökön, legalább itt nálunk also vidékekben literaturai pártoskodásukat épen nem szenvedheti“. Vesztett név' költése! Hasonlóval éltek a' Jelenkor ellen a' Rajzolatok, vagy élt „Bocsáracsz Károly, a' temesbánsági közvélemény e' részbeni tolmácsa“. (ki ez? 's ki bizta meg?) — **) Rajz. 15. 16. sz.

földi általános vádai, elforgatásai *) hangja, 's dologhoz nem tartozó kitérései által (péld. a' titoknokság, a' 15 év előtt megjelent Schilleri fordítás, a' Kisfaludy Károly' elveszett drámái' emlegetésével) egyebet bizonyított volna, mint hogy minden áron és módon schedel' művizsgálói hitele' csökkentésén dolgozik: Schedel talán méltónak tartotta volna, a' követelt következtetéseket felvilágosítani; a' poetai igazságtétel' kérdéséről, úgy poetai műben a' historiai elemeknek művészi czélok alá rendeléséről még egyszer 's bővebben szólni; méltónak, figyelmeztetni az észrevételek' íróját, hogy Schedel' e' részbeni állítása nem új 's nem csodálatos, hanem régi, és köz divatu az aestheticusoknál; hogy románnak soha sem czélja a' történettaniást, ha a' szép nem'

számára is, pótlani; említeni hogy bármely jeles írók' hibás példái a' theoriát nem dönthetik fel; figyelmeztetni, hogy Batori' catastrophájára nézve a' rec. épen azt kívánta mit az alföldi; magyarázni, mikép, igen is vannak szabályok, miket a' genie sem sért-het boszulatlanul, 's hogy Wieland' felhozott sorai:

Bleib du dem Wahren getreu, und der ungeschminkten
Natur;
So kannst du, auf meine Gefahr, die anderen Regeln
Verletzen.

csak a' scholasticismust sujtják, végre Herder' állítását, mi szerint „a' criticának szorosabb kötelessége a' mű' hibáit, mint szépségeit felfedezni“; azon értelemben, melyben az alföldi szeretné venni, Herder' saját praxisával czáfolni meg; a' nyelvét illető gráncsokra legfeljebb kinek kinek szépségi ér-

*) Péld. 127. l. azt kérdezi: hát sziklák on is lehet úszni? holott az érdeklött helyen az áll, hogy a' szerző szerencsésen úszik azon sziklák on keresztül. Vagy alább: „a' recensens is azt kiáltja nagy irgalmatlanul, hogy kezdő literatúrákban „vessző“ kell, „miért kimélet?“ 's most egyszerre ő, a' szerző (Jósika) egyéb érdemei miatt, kiméletet hirdet. És miért? mert érdekők kívánja a' szerző' barátságát. De mióta kezd divatozni a' tudományok országában egyéb érdemek' tekintetbe vétele, a' tudomány' alaposságán kívül? A' rec. felebb említett, kiméletet hirdető sorait tudományos következtetlensége' újabb jelének tekinthetni. Lássuk e' „kiméletet hirdető sorokat!“! Schedel, miután Utolsó Bátorit minden oldalról vizsgálta, 's egészben kedvezőleg szólt volna, a' nyelvre tér, 's itt ekképen ír: „Nem csak ohajtjuk, de reménylünk is, hogy jeles regényköltők, noha egyéb érdemeivel kiméletre tudá eddigi bírálóit e' részben birni, meg fogja a' jövődőknek talán annál keserűbb szemrehányásait előzni“. (387. sz.). Minden olvasó, ki érteni tud és akar, megértette, hogy a' nyelvvel átellenben az egyéb érdemek: a' feltalálás, elrendelés, character-, erkölcs-, korfestés, 's minden, miről előbb folyt a' beszéd; hogy az E' RÉSZBEN kifejezés épen az e' cikkben szóban forgó nyelvre vitetik; végre ki a' literatúrában történőket tudja, az „eddigi bírálók“ alatt Szamosyt, Szalayt, Tornayt, talán a' Rajzolatok- 's Regélőbeli bírálókat is értette, kik t. i. eddig, azaz a' Schedel' recensiója megjelenéseig, irtak Jósika' egy vagy más munkájáról, 's rec. véleménye szerint a' mű' belséjének nagy érdeme miatti kiméletből mellőzték a' köntös' apró foltjait ugyan, de mik azért mégis foltok. 'S ime e' lettdolgot, ez ada-

tot: mi szerint mások kimélték a' jeles írók' az alföldi oda csavarja, hogy S. hirdeti kiméletet, 's így — ha a' közönség' ámtásával is — Schedelre „tudományos következtetlenség' újabb jelét“ akar kenni.

De lássuk a' második rá kenést. Az alföldi, a' l n o k u l illy állítást tulajdonit Schedelnek: „kezdő literatúrákban vessző kell, miért kimélet?“ Schedel ezt illy általánosságban soha sem mondta, nem mondhatta: hanem ezt, és pedig még 1828-ban, a' literatúrának egy más szakában, midőn egy aestheticai 's nyelvi tekintetben még akkor veszedelmes nagy szám állott szemben az új iskolával, mit soha sem kell feledni. „Mig mi izlés nélkül költünk, hagymázban fordítunk, míg a' tudatlanság, felszegecs tanítói méltóságot usurpál, várhatunk-e szebb jövődőt? Miért kimélet, sőt buzdítás AZ ILLYENNEK? Hogy soha jobb útra ne térjen, hogy a' rosszat szaporítsa, mely a' legbuzgóbb hazafit is elijeszse a' honi literatúráról? Én azt hiszem, hogy a' vessző, ha fáj is, azt, kinek talentum jutha, gyógyítani fogja; a' többi nemuljon el, 's igyekezzék inkább jó olvasó lenni, mint rossz író“. Mikép lehessen e' kiméletlenséggel, mely izléstelen költők, hagymázos fordítók (az alföldi a' mult tized' fordítóit tán nem ismeri) tudatlan követelők ellen javasoltatott, Schedelt ellenmondásba keverni maga magával ott, hol egy talentumban gazdag, a' legszebb tudományban, az élet' tudományában még gazdagabb avatottjáról a' musáknak van szó, millyen Jósika, nehéz lenne megmutatni. De illy megmutatásokkal nem veszőnek, kiknek igyekezete csak oda megyen: hamisított v. összefüggésekből kikapott 's így értelmökből is elválogzott helyekkel az olvasót áztatni, 's a' leglelkismeretesb munkálatokat gyanusítani.

zékéhez appellálni: azt mindazáltal állítván, hogy ha minden követelt hibája rec.nek hiba is, ezzel még nincs megmutatva, hogy a' gráncsolt író' hibái is nem hibák, sem hogy azokat rec.nek el kellett volna hallgatnia stb, stb. De olly íróval, kinek célja bármely úton valakinek hitele ellen dolgozni, tudományos tárgyak felett vitatkozni, céltalan dolog. És csak azt jegyezzük meg mellékesen, hogy ugyan ezen alföldi' e' soraiban: „álljanak bár, műveltségök és sok oldalu tudományok (?) miatt, tiszteltetésben, mint Bajza vagy Vörösmarty: a' literaturai világban közönségesen ismert részrehajlásokat levonván“, a' fogás, ez: *Elmondani mindenhol, 's minél gyakrabban, 's hol egy, hol más vidékéről a' hazának, majd illy, majd amolty aláírással: hogy B. és S. V.-ről, illyen 's illyen a' közvélemény, 's majd elkészik.* Ennek figyelembe vétele kulcsul szolgálhat ama' veszett név' költésének, mik a' Rajzolatok és Hírnök' hasábjain napi renden vannak.

Egészen illy szellemű volt Kunoss' úgy nevezett „Rövid czáfolata“ is a' Polgári magánjog' bírálatá ellen *). Ki a' bírálatra viszszaemlékezik, tudni fogja, melly csendes, illedelmes és kimélő hangon adta elő rec. okokkal ellátott számos észrevételeit. Kunoss azt „alapítalan és gonosz czélzatúnak“ nevezi; a' bírálot ravasznak, hogy magát meg nem nevezte, hazugnak stb; 's egy adat' megczáfolásával „a' Figyelmezőben megjeleni szokott bírálatok' ismert egyoldalúságát 's pártoskodásból eredő szellemét“ akarja tanúsítani, feledvén, hogy: quod multum probat, nil probat.

Majd a' 19-d. szám közlött észrevételeket Raedlinger' vallási egyenletlenségeket bujtogató 's tápláló munkájának Figyelmezőbeli ismertetésére **). A' megtámadó e' criticát „nemtelennek“ nevezi, 's ez alatt „a' maga határiból kivágó, tulságos, egy oldalú, haraggal, párttal, rágalommal teltet ért, melly pusztító tűzként emészt meg minden szentet, sáskaként pusztítja az igazság' mezejét, 's a' rossz következtetések' számlálhatlan mennyiségét vonja maga után“. Bátran hivatkozunk a' megtámadt recensióra, 's nyugton bízzuk magunkat az elfogulatlan olvasó' ítéletére: védel-

mezni azt, nem találjuk szükségesnek. De miképen bizonyítja a' felszólaló állítását? Rá fogja, hogy midőn ismertető a' „tekintet-h e z visszatérést“ korholja, Krisztus' tekintetét érti: mit azonban felesleges, értelmes olvasó' számára, ki az infallibilitás' kérdéséről valaha hallott, magyarázatni — 's azért a' megtámadott rec., ki értelmes olvasóknak írt, hallgatott is. De kijutott, mint rend szerint, a' Figyelmező' intézetének is a' magáé: ennek zászlója alá szegődtek, u. mond — „a' ferde czélt elérni törekvők; üzük mester-ségöket már rég büntetlenül) pedig alig maradt nem egészen kedvező bírálat válasznélkül, és tudjuk: a' critica által magát megsértettnek gondoló magyar író mikép szokott válaszolni); — alig van munka, folytatja, mellynek szerzőjét mérges fulánkjokkal ne szúrnák“. Mikép mutatná meg ezt a' jó úr, kívált a' mi olvasóink előtt, és ha arithmetikai bizonyítás kívántatnék? Mint magyarázná ugyan ő a' ferde czélt ha megkérdeztetnék? Philosophiában vagy erkölcstanban, nyelv' vagy izlés' dolgában van-e lapunknak ferde célja? 'S ha többször, 's minden alkalommal kinyilatkoztatá a' Figyelmező, mennyire koron kívülinek, de károsnak is tartja némelly felekezeti' bujtogató irányát: ki fogja tagadhatni, hogy mindig melegen fogta fel a' tiszta vallásosság' ügyét, 's ennek érdekében írt munkákat ajánlólag vezete olvasói elébe? 'S azért ellenzünk, ha elérte is célját, t. i. lapjainkat az egyház' azon férfiai előtt hitelétől megfosztani, kik azokat nem ismerik: a' mi olvasóink előtt hiában erőlködött azoknak tiszta szellemét behomályosítani.

Ugyan ezen félévben történt, hogy Kazinczy Gábornak az Athenaeum' 14. 15. sz. megjelent, Seidl utáni novellája alatt a' kút-fő elmaradván, az pótlólag mart. 1., a' 17-d. számban neveztetett meg. Munkácsy ugyan az napi Rajzolataiban literaturai orzást kiálta: Kazinczyt rablóknak nevezi, orzónak; rablóknak a' Kisfaludy Károly' munkái' kiadóit, or g a z d á k n a k az Athenaeum' szerkesztőit; 's még elebb *) józan gondolkozásuaknak csak azokat, kik annak, hogy Schedel az academia' java és tekintete mellett dicséretes törekvéssel volt mindenkoron „ok levélszerüleg két esetben bebizo-

*) Figy. 838. 3. 4. sz. — **) I. Figy. 838. 131—4 szept.

*) 10. sz.

nyitott ellenkezőjét hiszik“ stb. Hogy ezekre 's ilyenekre közönség előtt feleletünk nem volt, természetes, 's nem is lesz soha. — 'S illy iránynyal, 's humora' zagyvalékába mártott koholmányokkal mulattatá e' részrehajlatlan lap olvasóit az első félévben *), 's illyekkel igyekszik még most is **) megnyerni az olvasó közönség' figyelmét. Lássák!

A' Hasznos Mulatságok is kaptak Kunoss' felebbi, rövid czáfolatán ***); 's itt jelent meg Farkas Lajos' theophaniai vádja, mellyre Schedel a' Figy. 255. szeptetén nyilatkozott, de hallgatván, mint illet, a' köpökről, mikkel Farkas küzdött. Csak egy értekezését kell még említenünk a' H. Mulatságoknak: „a' rendszerességről“ szólót (44. sz.) mint a' melly az encyclopaediai folyóiratok' ügyében néhány való szót mond; de nevezetes részrehajlása, minthogy a' czikk név és jegy nélkül adatott, a' szerkesztőséget terheli. „Honunkban — u. mond — tudomány' folyóirata nincs, itt minden folyóirat szebb vagy rutább, bővebb vagy szegényebb, vonzóbb vagy unalmasabb quodlibet, igazi olla potrida, mellybe minden összevissza bele hányatik, a' megemésztés a' jó olvasó' még jobb gyomrára bízván. Ez folyóirataink' encyclopaediai szelleme. Kivételt, nevénél fogva, a' „Természettől vártunk“. 'S a' Tudománytár, a' Tud. Gyűjtemény nem tudomány' folyóiratai? vagy ha értekező csak egy tudományt akar érteni, 's az elmúlt, szorosan egy tudományt tárgyzó (egyházi, gazdasági, orvosi, aesthetikai) folyóiratokat nem tartá említésre méltóknak, nem egy tudomány' folyóiratai-e a' kettős Ismertető, az Egyházi Tár, a' predikatori Tár, a' Szion, Szalay' Themise? 'S a' mi fő figyelmet érdemel, 's a' czikkely' írója' céljait fölfedezi: Kunossnak, még aprilisban megeredt 's az óta folyton folyó Természetét nevénél fogva kellett-e megítélni, nem inkább programájánál, 's még igazabban három hónapi folyása után, tartalmánál fogva? 'S valóban e' sorokat: „a' „Természet“... talán azon dicsőséget arathatja, hogy az ő firmája alatt jelen meg az első (vagy legalább az első) egyike) szigorúan egy tudomány' nemét tárgyzó új-

ság“ csak a' legszembetűnőbb részrehajlással lehete írni, ha csak gúny nem akart lenni az egész, 's az olla potrida — a' Kunoss' Természete!

A' Tud. Gyűjtemény *) grammaticára taníta bennünket. Köszönet a' szándékért; jó pap holtig tanul! De nem lehete nem mosolyganunk, midőn ott, hol az Athenaeumot leczkézi, a' Társalkodó' helyesírását az academiának mondja: holott épen a' Társalkodó az, ki mai, már sokban kiegyenült helyesírásunk' két fő pontjára nézve (a' kihagyásjelek' 's a' kettős betűk', elválasztáskori helyreállítás' kérdéseit értjük) az academia' szabályait elhagyja: midőn az Athenaeum alig egy pár specialitást kivén, egészen ahhoz ragaszkodik. —

— Három új lap eredett ez idén körülünk **): esztendő' elején a' Századunk és Szion, 's Kunossnak aprilisban megindult Természete; mind a' három oppositóban ellenünk: az első közjogi, a' második vallásügyi, a' harmadik személyes tekintetben.

A' Századunk' kedvencz tárgya volt a' színház-igazgató. Itt másodszer is feltálatott az adandó drámák' jutalmazása' módjának megtámadása Munkácsytól ***), itt fessegette azt egy névtelen is ****), némelly gyakorlati oldalaira nézve a' dolognak helyesen, de, Munkácsyként, olly suppositummal, mint ha azon választmány, melly a' munkák' vizsgálatával meg fog bízni, szintűgy mint a' jutalmat határozó (azaz az igazgató-) küldöttségről szükségkép csak rosszat, a' fáradott író' alávaló megcsalását, annak maga az intézet' világos érdeke ellen anyagi károsítása's erkölcsi elcsüggesztése' szándékát nem csak lehetne — de egyenesen kellene várni. 'S itt zajgott Hazucha is *****) darabjai' lassu vizsgálata ellen, factumokra hivatkozván, mik akkor lesznek factumok, midőn a' közönség ismerni fogja Hazuchát, hitelességét, és uégy szem közt történetekre nézve neki magának tulajdonítand hiteleseséget egy más, talán többektől ismerte, szint egyesnek hitelessége felett. 'S a'

*) 29, 30, 32, 33, 51, sz.

) 3, 4, 5, 6, 8, 9. sz. — *) 9. sz.

*) az 1837. decemberre szóló kötetben ugyan, de melly szinte csak ez idén jelent meg.

**) Ide nem számítván a' brassai lapokat, az Orvosi Tár' folytatását, 's az egri műtani újságot, mellyből még nem láttunk számot.

) A' Rajz. 2. 10. sz.ből, a' Száz. 11. sz. — *) Száz. 16. sz. — *****) Sz. 18. 32. sz.

Századunkban állottak a' leghevesebb anticriticák is. Annak 14-d. száma közölte Kunoss' bővebb czáfolatát a' fenn említett „Polgári magánjog“ ügyében. Az így kezdődik: „Napjainkban, midőn olly nagy a' panasz, hogy részletes, oktató és fenekedéstől ment bírálatok nincsenek: legkevesbbé sem volt előttem feltűnő amaz egyoldalú 's melléknézetekből származott ócsárlás, mely a' Figy... ben megjelent“. Mi nem kérdeztük, vajjon nem egyedül azon íróké-e ama panasz, kik munkájok' helyben nem hagyó bírálaikban épen e' meggyőző részletességet fájlatják 's az argumentok' erejében lelék a' fenekedést? Nem kérdeztük: miért sürgeti annyira a' recensent neve' fölfedezésére, 's mi köze a' névnek a' tett észrevételekhez? mi „fondorkodás“ van abban, ha rec. a' munka' nyelvét egészen igen jónak leli, de minden egyes kifejezéseiben meg nem nyughatik? Hanem közlöttük rec.' válaszát *), ki minden neki osztott gúnyvirágokat mellőzve, férfias komolyság és nyugalommal egyedül a' dologhoz szólt. — Következett a' 18-d. számban az „Igaz hazafiúság“ alapvonalai“ névtelen szerzőjének 'expectoratiója Figyelmezőbeli **) bírálója ellen. A' bírálat kedvező volt, 's csak néhány véleményére a' szerzőnek közli rec. saját nézetű észrevételeit. De ki érdekebb egy újoncz írónál? Minthogy nem mindenben ért vele egyet bírálója, felpattan, „menthetetlenül rossz szándékúnak állítja“; ne csodálja az olvasó — u. mond — hogy könyve a' Figyelmező' haragját el nem kerülhetette, pártfogását 's koszorúját megnyerni szerencsés nem vala“; de „erre szerzőnek sem vágya, sem ügyekezete nem volt, de nem is lehet“ stb. A' szerkesztőség pedig és rec. ohajtanák, bár sok, illy fontos tárgy könyvünk akadna, melyről csak annyi jót is közölhetnének, mint erről; 's ígéri hogy, mi helyt szerző' második munkája megjelenedik, azt hasonló tiszta szándékkal 's jó akarral fogják az olvasó' figyelmébe ajánlani: de a' miben és mennyiben vele egyet nem értenének, tartózkodás nélkül kimondani, nem gondolván, mint veendő a' kissé heves fiatal szerző: mert recensio csak ritkán szól a' szerzők, 's ritka szerző hisz recensiónak, mely nem eleitől végig nectar és méz: hanem szól az íróársaknak és közönségnek. Ez esetben

csak egy — az eredeti jogok' kérdése — érdemlett volna választ, ha a' szerző' historiai védoka maga nem semmisítené meg magát; 's így csak a' szerkesztőség vesz itt alkalmat megjegyezni az istenes szerző 's minden hozzá rokon gondolkodásuak' számára: hogy az Athenaeum' legelső számában jelszavul álló két sora Berzsenyinek:

„Az ész az isten, mely minket vezet,

Az ő szavára minden meghajul“

egy tudományos folyóirat' homlokán nem jelent és nem jelenthet egyebet, mint hogy a' tudomány' mezéjén nem hit, nem auctoritás, nem berögzött vélemény vagy hagyományos nézetek, nem külső tekintetek 's külső céloknak kell vezetőknek 's intézőknek lenni, hanem egyes egyedül az észnek, annyira hogy az ész itt az, mi a' nagy természetben az isten. Ha az Igaz hazafiúság' alapvonalai' szerzője, a' szionista 's mások a' tudományokban a' Mindenható' sugallásaitól várják az előmenetelt, lássák; mi azt hiszszük, hogy isten csak é sz t adott az embernek, 's az ettől elválhatlan szabad akaratot: az emberre bízván, gazdálkodnia talentumával, mint jónak fogja látni. De ezen urak nem eléglik a' gazdag adományt, nem a' tőkét, ők ezzel együtt a' kamatot is szép készen várják a' nagy isten' kezéből. Lássák ők ezt is. — A' 20. számban egy igen érdekes könyváros (H. A. — vagy nem az volna? de mind egy) fogja fel a' magyarországi könyvárosok' ügyét Schedel' azon előadása ellen, mely az idei Figy.' 121—7. szeletein állott: ügyesen oda állítva a' czáfolni akart cikkely' velejét úgy, mint a' felelőnek kellett. Schedel azt viszonzfelelet nélkül hagyta, mert új mondani valója nem volt, 's ki a' két fél' írását olvasta, átláthatta, hogy kereskedő nem kereskedhetik ugyan, ha nincs portékája, de hogy a' legjobb portéka sem kél, ha, ki árulja, nincsen. A' Schedel felhozta factumokról ítéljen a' közönség. — Ugyan azon száma a' Századunknak reproducálja Farkas Lajos' már említett H. Mulatságokbeli vádját, egy kis savanyú mártással — 's felesleges említenünk, hogy Schedelnek arra adott 12 sornyi nyilatkozását *) a' Századunk nem reprodukálta; ellenben melleleg rá fogja, mintha Orosznak „ironice szemére hányta“ volna német munkáját, mit az soha sem tett;

*) Figy. 13. sz. 208—215. szélet.

**) 838. 69—77. szélet.

*) Figy. 838. 255. szélet.

's még azt is szóba hozza, hogy D. S. atya, anyja, 's anyanyelve német volt: mire Schedel azt felelheté, hogy néhai Köszegi Rájnis (Rheinisch) Józseffel egyetemben, dicsőségének tartaná meg, ha atya' magyartisztviselő, anyja' magyar nemes létére legszentebb kötelességének nem ismerte volna mindenha, mindent, mi tőle telik, az általa választott uton (a' nyelv' és literatúráén) tennie; de hallgatott, 's talán azért, hogy praedicátumos magyar nemes 's talán táblabíró Balásfalvi Orosz Józsefet, azon felül gr. Széchenyi' megtámadóját, a' Hartlebenfele Századunk' 's Fillertár' kiadóját, ne pirtsa, ki azon négy sorát is, melyben 1837. júniusban a' Jelenkor' kiadóját hirdetése' kiadására keré: németül írta, mert fordítója nem volt épen körülte, magyar apától 's anyától születve pedig, magyar nyelvtudásához — akkor legalább még — nem bízott eléggé. Oportet esse memorem! — Egy értelmes 's a' hazai dolgokban jártas férfiú érkezett még a' 44. számban a' literatúrai felekeze-
tekről, 's midőn többekben vele kezét fognánk, bizonyossá teszszük egyszersmind, hogy a' bennünket 's leginkább Bajzát érdeklőkre nézve sokban módosítani fogja véleményeit, midőn a' múlt tizedi (1820—30) pesti literatúrai magányos viszonyokba: előzményeibe az 1830-ban és után törté-
teknek, akkori levelezések' fényre jötte által, közelebről belé lehetend pillantania.

A' Szionnak mindenek előtt a' Berzsenyi-mottóval volt baja, majd az Újfalvi által közölt cikkkelével a' Figyelmezőnek a' Hermes-kölmi tárgyban *), 's egy sok tekintetben nevezetes jegyzésben Schedellel **); az új felév' kezdetén pedig, (mint olvasóink minap 475, 476 szel. látták) szemlet is kezd tartani — az egyházi? nem — a' politikai, világi-tudományos és szépliteratúrai folyóiratok felett. Elég legyen olvasóinkat hozzá utalnunk. Nekünk csak egy szavunk van itt: Beati simplices!

Végre aprilis' elején megindult Kunoss' Természete 's benne legott elkezdé a' kiadó' tudós társasága, név szerint az alapító maga 's majd Stancsics, az academia elleni felelmes oppositóját: itt ott bennünket is érdekelvén. Az elsőbbnek mindig általánosságokban maradó vádjaira Figyelmezőnk néhány felvilágosító szót közölt (284—90 sz.), az utóbbiét azt nem kívánták. Az efféle mindig maga magát czáfolja. 'S itt közöltettek Hazuchának Századunkbeli panasza a' Halley' üstököséről egy szép kis bevezetéssel (9. sz.), itt amaz, a' színigazgató választmány által visszatüsitott kohlomány Bajza' színbírói-tagsága' tárgyában (26.), itt e' tárgy' sophisticatedi védelme (30. sz.), melyet Bajza az Athenaeum' 6. sz. taglalt; 's itt holmi ártatlan bökdösések között Hazucha' vas embere, melly tárgyról Vörösmarty a' Figyelmező' 472—4 szeletein alá magyarázatait.

Hátra van még, hogy Csató' Hirlapi szemlét characterizáljuk, melly egyenesen az Athenaeum és Figyelmező ellen létesült — noha az irány' elfedezésére a' többi lapok' tárgyai is fel-

hordatnak, hol észrevételekkel, többnyire igen rövid-
dekkel, hol azok nélkül; 's bőven többnyire csak ott, hol alkalom kínálkozik, a' mi lapjainkat köz-
vetve vagy közvetlenül sújtani. (Folytatjuk.)

Literatúrai mozgalmak.

138. — Sajtó alatt: 1. Budán az egyetem' műhelyében: Marót bán, Vörösmarty' szomorújátéka, 5. felvon. több literatúrát kedvelő ifjak' költségén. 2. Debreczenben: A' háztartás és mezei gazdaság' tudománya, figyelmeztetve hazánk' régiebb 's újabb törvényeire, 's a' hajdankori hellen 's római gazdasági írók', valamint az újabb érdekes munkák' előadásaira. Irta Balásházy János, m. acad. rendes tag.

Játékszini repertoriumunk folyton bővül. Kúthy Lajos bevezé Ariadne című 5 felvonásos szomorújátékát, 's az mar pulatitak is; Szontagh Gusztáv „A' beszéltetés” című vigjátékát; Nagy Ignác, Rontó Pált, Gaal a' Peleskei notáriust hozza színpadra. Beöthy Zsigmond fiatal írónknak két szindarabja készült el: Csáb, szomorúját. 4. felv. jambusokban; 's Ludas Matyi, énekes bohózat 3 szakaszban, mellyhez Hulinyi muzsikát készített, 's el van fogadva adatás végett. Munkácsytól tegnapelőtt adatott egy új tüne-
ményes játék: Tündér Ilona cizmél; 's a' Természet Hazucha' két darabjából (Haramia csók; Iván) közölt már mutatóványokat; Glossz egy szomorújátékából a' Rajzolatok.

Fábián Gábor Tocqueville' nagy érdekű munkáját fordítja (la Démocratie en Amérique), mellyből az Athenaeum több rendbeli cikkelyeket közölt 's fog még közölni (l. Figy. 837. l. 202—7).

Szalay László folytatja Themist.

Nyilatkozás.

Wie der Schelm ist, so denkt er.

Német közmondás.

Tetszett a' Rajzolatok' kiadójának, a Figyelmező' 475-d. szejtén álló, Kunoss' Természete' szakadatlan folytatásáról értesítő világos szavainak oly értelmet tulajdonítani, milly csak azoknak juthat eszökbe, kiknek gondolatja nem tiszta helyeken szokott járni. Ha szükséges magyarázni a' helyet, kijelentem, hogy az nem tesz, 's nevelt ember' szájában nem tehet egyebet, mint: a' Kunoss' Természete (és nem Munkácsy' Rajzolatai, mellyek jul. elején egy kicsit megrekedtek) folyton (azaz: szakadatlanul) foly (mert folyóírás). A' botrányoztatás' büne azé, ki a' legtisztább valót mocskokra forgatja el; 's lakoljon ő, mint már lakol, ezért is a' közvélemény előtt; a' Természet' kiadója pedig a' törvény előtt: ha a' Rajz. 9-d. számában rám kent „erkölcsiséget alaptalanul gyanúsítani, sőt mocskokkal illetni merészlett rágalmozó” címet, mellyet addig is neki és cimborájának adok vissza, nem fogja igazolni.

D. Schedel F.

*) Figy. 838. 320—6. sz. és Szion, 37, 39, 43, 45, 47. sz. — **) l. Szion, I. 37. sz. 148. l.

A' 27. 30. számokhoz adott egyegy negyed ívvel, 's e' féllal, a' jul' 17. meg nem jelenhetettség, pótolva van.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Augusztus' 14. 1838.

33. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Számtudomány. D. Vállas' Egyetemes számtudománya. — Ifjúságmunkák. A' sokat tapasztalt nevelő' beszélgetései. Honosítá St. J. — Életről szedett képek' csarnoka, Peregrynytől, és Amerika' fölfedezése, Campe után ugyan attól. — Állítások, vélemények, felvilágosítások: Szini hatás, mint drámai becsmérték (*Vachott Sándor*). — Necrolog. — Literaturai mozgalmak. — Igazítások.

HAZAI LITERATURA.

Számtudomány.

139. Egyetemes számtudomány. Irta *D. Vállas Antal*, m. academiái rend. tag. Pesten, Esztergami kőnyvnyomtató) Beimel József' be-tüivel, 1838. 8r. VIII. és 245 l. Ára 2 ft cp.

A' munka, melyet ismertetünk, nálunk eddigelé új terv után dolgoztatott. Halljuk tehát mindenk előtt a' szerzőt.

„Egyetemes számtudománynak neveztem a' kisded munkát“, úgy mond a' sz. „mert az arithmetica' minden ágának alapvonalai foglaltatnak benne. Leczkesor' alakjában jelenik meg, mert a' szóbeli előadás szabadabb mozgást enged“.

„Közönséges tanító könyveink kirekesztik a' változó mennyiségek' vizsgálatát — a' melly nálunk, valamint legtöbbszörre másutt is, felsőbb analysis' nevezete alatt, külön tudományként adatik elő. Nekem e' megkülönböztetés, didacticai szempontból tekintve, csak annyiban tetszik, mennyiben az illető fogalmak magok különböznek egymástól — hol egyébiránt a' tudomány' előadásáról van szó, a' változók' tekintetének 's így az analysisnak kora behozását eléggé nem sürgethetem“.

„Mennyire mehetni ez uton, mutatja a' könyv maga, mellyben iparkodtam, hogy az előre bocsátott fogalmaknak, millyen péld. a' függvény' fogalma, minél előbb vegyem hasznát. 'S úgy rendeltem el a' különféle tanítmányokat, hogy egy részről az unalmas ismétléseket elkerüljem, más részről minden egyes tanítmánynak lehető legnagyobb hasznát vegyem“.

Az arányok 's első rendű egyenletek, mellyek 'más könyvekben fő szerepet játszanak, itt a' nem kevesebb fontos anyag' sokságában szinte elenyésznek. 'S kitűnnek: a' külzelés, egészítés 's a' felsőbb egyenletek — igen termékeny, ámbár nálunk eddigelé igen kevéssé ismert tárgyak, mellyeknek tudása nélkül, ma már egy tudományosabb mértani, mechanikai, physikai, csillagászati, műtani stb. könyvet sem olvashatni“.

„Az egész' eszméjét Littrowtól vettem által, mire nézve az olvasót Littrow' munkáira, vagy a' Tudománytár' XII. kötetére, 's a' Figyelmező' 1837. II. félévi 18 's 19 számaira utasítom. De úgy vettem által, hogy azt, e' munka' kidolgozása után, nem kevés joggal sajátomnak merem mondani. Hogy a' sajátos kidolgozás sajátos lehozásokat is

tesz fel, magában világos, 's ezeket a' tudós és méltányos olvasó talán nem igen csekély számmal fogja találni."

„Helyén volna talán, arról számot adni, a' végteleneket hogy miért vettem fel. Igazolásomra röviden ezt mondom: hogy a' végtelenek' theoriájának magam sem vagyok barátja, hogy azonban némelly alkalmazások elkerülhetetlenül végtelenekre vezetnek 's hogy e' theoria, ha alapja egyszer meg van vetve (mi különben némi nehézséggel jár), könnyebbítéseket nyújt, millyenekkel sem a' származékok' (derivation), sem a' határok' theoriája nem igen bővelkednek(ik). Hogy a' háromszögméreti függvények, mértani jelentéssökből kivetkeztetve, itt is már megjelennek, a' munka' teljességéhez mulhatatlanul megkívántatik."

„Végre még egy kérdés. Minekutána magamat nem tartom csalhatatlannak, olvasóimat arra bátorodom kérni, hogy észrevételeiket, akár az elrendelést, akár egyes tételek' lehozását illessék azok, hol nyilvános lapokból kifogynak, bérmentes levelekben közöljék velem minél számosabban. Hasznokat veendem ezeknek, mind későbbi dolgozataimban általában, mind különösen egyenaltántani második kiadásban — de a' főbb dolgokat, hogy a' munka minél használhatóbbá legyen, az épen most készülő mértan' végéhez is szándékozom csatolni."

„Egyedüli czélom, hogy a' szép és felette hasznos tudomány' terjesztését, gyenge tehetségem szerint, magam is eszközöljem — egy szóval, hogy használjak. 'S midőn olvasóimat észrevételeik' közlésére kérem, munkálkodásokat ön hasznokra kívánom fordítani."

A' nézőpontnak, melly az imént közlött előszóban csak érintve, nem pedig, mint új terv szerint írott könyvnél várhatni lehet, kifejtve van, némi kimutatására, ref. szükségesnek találja az olvasót arra emlékeztetni röviden, miképen az újabb kor' fő törekvése nem annyiban új, ismeretlen anyagokat gyűjteni, ámbár e' tekintetben is szép előmenettel dicsekedhetünk, mint a' tudottak közül a' valóban hasznost kiszemelni, 's új és lehetőleg rendszeres alakba önteni, hogy így e' tudományok' királynéja minél könnyebb módon, minél több személy' birtokába juthatván, mind az értelmiség' kifejtése, mind pedig a' köz életben való alkalmazások lehető

kiterjedésben, mint illik, eszközöltessenek: — hogy a' kor' ezen törekvése leginkább Littrowban testesült, mint a' ki egy évtized alatt három egymástól független 's mégis egyre czélzó, munkát irt, mind annak kihagyásával, mi inkább hozományos (millyenek péld. a' négyszög- és köbgyökér számokból kivonásai) vagy mi inkább rejtettebb tudományt mutat, mint tetemes alkalmazásra vezet, nevet 's dicsőséget érdemlendő.

E' törekvés vizshangra talált ime nálunk is, mi annál üdvösebb lehet, miután a' legszébb tudományok iránti idegenkedésünk minden lehető rövidítést és könnyebbítést tesz szükségessé. Azon felül dolgok pendítenek meg itt, mellyek magyar nyelven még nem szólamlottak meg, millyenek mindenek felett a' külzelés (differentiatio) és egészítés (integratio), mikhez a' felsőbb egyenleteket is számíthatni, minekutána a' czikkely Nagy Károly' Algebrájában az újabb találmányok' mellőzésével dolgoztatott, holott itt Sturm' tételein alapul, mi a' képes gyökök' keresését olly biztossá teszi. De ismerkedjünk meg részletesebben a' könyvvel.

A' három első lecke' tárgyai: mennyiségek és munkák (operatio); szám- és munka jegyek; más jegyek és mennyiségtudományi okoskodásmód. Együvé foglaltam e' három lecke' tartalmát, mert bevezetésül szolgálnak az egész munkához. Ref. e' bevezetést didactikai remekműnek nézi. Ha valahol bizonyosan itt érte czélját a' szerző. Mindnyájan emlékezünk még minnen magunkról, 's a' mindennapi tapasztalás mutatja, hogy a' legelső fogalmak' helyes megfejtésétől függ leginkább a' tanítás' sikere. A' ki itt tévedésben van, az más tudományban haeresist alkot, a' mathesisben épen egy lépéssel sem mehet tovább. Szerzőnk az első fogalmakat a' lehetőségig fejti meg 's hiányokat tölt be, mellyeket ref. minden eddigi könyvben talált, 's mellyek akadályul szolgáltak bizonyosan a' jobb főknak is. — Szerző a' számot, vagyis mennyiséget e' három tekintet szerint osztja fel: α) általános, különös; β) ismert, ismeretlen; γ) állandó, változó. A' munkákat mindenek előtt csoportozati és számmunkákra osztja. Az elsőnk úgy mond, csak annyiban tartoznak ide, (a' számtudományba), mennyiben a' számmunkákra befolyással vannak. Számmunka csak kettő van: öregbítés és kisebbí-

tés, vagyis legegyszerűbb alakban: 1) egybeadás; 2) levonás. Első rendű almunkák: α) szorzás; β) osztás; másodrendűek: α') emelés; β') gyökkerkivonás. 'S mind ez egymásból fejtenek meg. Különös figyelmet érdemel, hogy itt is már a' számok' és munkák' viszonyos hatásából hozatik le az állító's szintűgy a' tagadó szám. De a' mi e' bevezetést leginkább bélyegzi 's mi eddig sehol sem mondatott ki, az, az általános munkajegy' fogalma. Szerző a' számjegyeket, a' számok' felosztásához mérve, két felekezetbe hozza: 1) betű, általános, ismeretlen, sőt néha ismert és változó számok' kitételére; 2) úgy nevezett arab szám, különös és ismert számok' kifejezésére. Szintűgy, sz. szerint, a' munkajegyek is általánosak, vagy különösek. Általános munkajegyül is használatnak betűk, legtöbbször azonban e' következők: F, f, Φ , ϕ , Ψ , ψ ..., mely betűk e' szó: functio (függvény) első hangját teszik. Függvény pedig szám, melynek értéke más szám vagy számoktól függ, azaz, melynek értéke változik, midőn azon más számok' értékei változnak. — Ref. azt mondta felebb, hogy e' lehozás bélyegzi leginkább a' mondott bevezetést. Ezen értelemlhatározás után, szinte egy csapásra, új világ nyílik az olvasó előtt, 's ama' fogalom, mely az analysis' kezdetét olly megbírhatalanná tette, minden gyermek' kezébe adatik. Ref. hosszas volna, ha a' bevezetés' minden különösségét ki akarná emelni, mire nézve tehát olvasóit a' könyvre magára utasítja.

Következnek két leczkében: a' csoportozati munkák, az egybeadás és levonás. Ezekben csak a' fő tételek érintetnek, 's nagyon hibázna, ki itt azon szabályokat keresné, melyek más könyvekben találhatnának. Nevezetes, hogy az első rendű egyenletek' alakváltoztatása' első része, az áthelyezés (transpositio membrorum) itt is már előfordul. Még nevezetesebb a' következő tételek':

$$+ (+A) = + A,$$

$$- (+A) = - A,$$

$$+ (-A) = - A,$$

$$- (-A) = + A,$$

lehozása, mely itt a' nagyhirű Cauchy után adatik. Hogy e' sajátosságos lehozásból a' szorzás' (VI. leczke) következő tételei

$$+ m (+\alpha) = + m\alpha,$$

$$+ m (-\alpha) = - m\alpha,$$

$$- m (+\alpha) = - m\alpha,$$

$$- m (-\alpha) = + m\alpha,$$

melyek közül, kivált az utolsó, közönséges tanító könyveinkben különös nehézséggel bír, igen könnyen folynak, az olvasó maga fogja észrevenni. Az osztás' (VII. leczke) végén az első rendű egyenletek' alakváltoztatása befejeztetik.

A' VIII. leczkében, mely a' törtszámokat, hányasi egyarányokat (proportio, miért nem aránylat?) 's első hatványú egyenleteket tárgyalja, egy szép alkalmazására találunk a' függvény' fogalmának. A' dolog röviden ez: A' legegyszerűbb tört az, melynek számolója 1, péld. $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ ..., A' mint a' nevező nagyobbúl vagy kisebbül, úgy a' tört' értéke is változik 's innen a' tört a' nevező' függvénye és pedig ollyan, mely, ha annyszor vétetik, a' hány egység van a' nevezőben, épen egyet tesz. Innen, ha φn a' szóban levő tört, lesz

$$\varphi n \cdot n = 1,$$

$$\text{és} \quad \varphi n = \frac{1}{n},$$

mi a' törtet hányassá (quotus) bélyegzi 's így az a' hányasok' törvényei alá esik.

Hasonló sajátosságos lehozásokra találunk a' IX. leczkében, melyben a' hatványok (potentiae) és gyökök vizsgálatnak. A' kérdés ez: Tudatik hogy

$$\frac{a^m}{a^{m'}} = a^{m-m'}$$

midőn m nagyobb m'-nél. De hátha ennél kisebb. „Ha ekkor is hatványjegyet (exponens) keresünk, úgy mond a' sz., hogy vele más hatványjegyet gyanánt bányassunk, mindenek előtt világos, hogy az m és m'-től valamiképen függend. Legyen tehát a' keresett hatványjegyet $\varphi(m, m')$, lesz

$$\frac{a^m}{a^{m'}} = a^{\varphi(m, m')}$$

következőleg:

$$a^m = a^{m'} \cdot a^{\varphi(m, m')}$$

$$= a^{m' + \varphi(m, m')};$$

's így

$$m = m' + \varphi(m, m')$$

tehát végre

$$\varphi(m, m') = m - m',$$

azaz, mint az első esetben

$$\frac{a^m}{a^{m'}} = a^{m-m'}$$

Világos, hogy ekkor $m-m'$ tagadó mennyiség, 's minthogy

$$m = m' - m''$$

következöleg

$$m' = m + m''$$

Iesz egyszersmind

$$\frac{a^m}{a^{m+m''}} = a^{-m''}$$

azaz:

$$\frac{1}{a^{m''}} = a^{-m''}$$

A' harmadik ide tartozó eset, midőn

$$m = m'$$

Legyen tehát hasonlólag

$$\frac{a^m}{a^m} = a^{\varphi(m)}$$

tehát

$$a^m = a^m \cdot a^{\varphi(m)} \\ = a^{m+\varphi(m)}$$

's ennél fogva

$$m = m + \varphi(m)$$

azaz

$$\varphi(m) = 0,$$

's így

$$\frac{a^m}{a^m} = a^0. \text{ stb}$$

Alább hasonlólag ebből

$$\sqrt[m]{a} = a^{\varphi(m)}$$

kihozza, hogy

$$\sqrt[m]{a} = a^{\frac{1}{m}}$$

Ref. ezen lehozásoknak igen örült, de egy nevezetesebb nyomtatási hibán a' 74. lapon, mely azonban hátul ki van igazítva, szintolly nagyon megakadt.

A' XII. lecke a' különös számokkal való munkákat említi röviden, 's a' tizedes törteteket a' tizedes rendszer' fogalmából hozza le. A' határozatlan ösztevők' (coefficiens) tétele már itt megnyitja a' felsőbb analysis' körét.

Következnek a' XII. leczkében a' végtelen nagyok és kicsinyek, a' sorok' összehajlása és szétterülése; a' XIII—XX leczkében a' külzelés' és egészítés' alaptételei, mások közt Mac Laurin' tétele, Newton' binomiama, Taylor' tétele, logarithmusok stb. A' háromszögméreti függvényeket, mértani jelentésökből kivetkeztetve,

mint maga szerző mondja, így vezeti be: „Különös figyelmet érdemelnek e' sorok:

$$x - \frac{x^3}{2.3} + \frac{x^5}{2.3.4.5} - + \dots \\ 1 - \frac{x^2}{2} + \frac{x^4}{2.3.4} - + \dots$$

mind itt az arithmeticában, mind alább a' mértanban. Bizonyos mértani szerkezeteknél fogva az elsőt x' sinusának, a' másikat x' cosinusának nevezzük" stb. — Az egészítésben a' ludolphi számot is hozza le.

A' felsőbb egyenletek' fő tulajdonságai a' XX. leczkében adatnak. Következik (XXI. lecke) a' legnagyobb közszerző 's az egyenlő gyökök' kiirtása, mert szerző a' következőkben felteszi, hogy a' kezelendő egyenletek' gyökei nem egyenlők, 's miket az egyenlet-feloldásnak alapul ada: Sturm' tételei és segédfüggvény-sorok a' XXII. leczkében — tárgyak, melyek a' mindjárt reá következővel: gyökök' határai (XXIII. lecke) így talán egy munkában sincsenek feloldozva.

A' hátra levő három lecke' tárgyai: Egyenletek' feloldása (XXIV. lecke), sorok, beiktatás (interpolatio) (XXV. lecke), legnagyobb és legkisebb értékek, $\frac{0}{0}$ értéke (XXVI lecke).

Ref. nélküli a' geometriai haladást, mely egy pár szóval a' 89-dik lapon foglalhatja helyét, azután szerző, úgy látszik, e' sort $(a-1) - \frac{1}{2}(a-1)^2 + \frac{1}{3}(a-1)^3 - + \dots$

134. l. némely esetben szétterülőnek nézi, mi azonban nem úgy van.

Helybenhagyást érdemel a' tiszta, csinos és világos írásmód, valamint a' műnyelvre nézve az, hogy szerző távol a' különözni szeretéstől, eredetiség-vadászástól: készséggel fog kezdet társaival, 's egyesülésre törekszik. A' hibás nyomtatásban, ellenben, lehetetlen meg nem botránkozni. Öt lapnyi errata kissé sok; 's ha a' correcturái hanyagságért szerzőt menteni nem lehet is, legalább a' hibák' kijegyzésébeni lelkismeretességét kell dicsérnünk. De, ki használni kívánja a' könyvet, annak mulhatlanul szükséges az igazításokat a' magok helyén hegyes ónnal besorozni: mi megtörténvén, bizton élhet a' jeles tartalmu és módszerü munkával. 58.

Ifjúsági munkák.

140. A' sokat tapasztalt nevelő' beszélgetései, természet-(?) csodái, természet-(?) nevezetességei és művészi tárgyak felett. Egy (?) hasznos olvasókönyv; mellyel (mellyet) a' magyar ifjúság' számára honosított St. J. Két kötet, XII. 's 226, és 222 lap n. 12r. két kőrajzzal. Kasán, 1837—8 nyomt. Wérfér Károly. Ára füzve 2 ft. cp.

Az előttünk fekvő, születeknek 's nevelőknek gyermekeik' 's növendékeik' számára méltán ajánlható, munkában, a' jártas szerző, egy éltes hajóskapitány' képében, ki sok öröm és baj, hajótörés, rabság 's egyéb viszontagságok után, tapasztalatokban dús élte' estvéjét családja' körében, mulattatva oktató beszélgetésekkel tölti: érdeklő, könnyen felfogható, az ifjúság' érzése és értelméhez alkalmazott, gyakran kérdésekkel, 's ezekre adott magyarázatokkal, kellemetes történetekkel, 's mindenütt a' legszebb erkölcsi és vallási oktatásokkal keresztülszőtt előadásban közli a' természet és művészség' sok nemű jelességeit. Megismerkednek itt kis olvasóink név szerint a' tengerrel, annak tulajdonságai, lakói 's egyéb nevezetességeivel, a' források' különféle neveivel, 's különösen az írlandi Geyszerrel, melly alkalmat ad, a' sziget' egyéb jelességeit is elbeszélni. Majd visszatérőleg a' vizekhez a' legemlékezetesb tavak, 's a' legnagyobb folyók vezetnek a' növendék elébe: de csak Afrika, Ázsia 's Amerikáé, az európaiakét, u. m., ismeritek (120.): 's mégis ref. ezeket is ohajtottá volna úgy, mint a' többit, adva látni; a' híresb zuhatagok, szigetek — itt említést érdemlének, mint hazaiak, Csallóköz és Csepel, sőt historiai tekintetben Sz. Margit is; majd a' hajdankor' némelly nagyszerű maradványai, mint Persepol és Palmyra, Herculanum, Athen, stb. E' helyt lehet vala némelly, ha nem világnevezetességü is, de hazai tekintetből emlékezetes és tudni méltó, régi emléket ismertetni, a' Söpron és Szombathely, Győr, Óbuda, Mehádia 's Erdély-

táji régiségeket érdekelni, Traján' hidját és utját, mikről az 56. lapi pár szó nagyon is kevés, az ócsai 's demsusi templomokat, a' várhelyi ásásokat stb.: 's ez alkalommal talán a' nemzeti museumban találtatókra figyelemztetvén, az óvilág' emlékei iránti érzéket éleszteni stb. A' II-d. részben a' beszélgetők többnyire a' szárazon 's föld' kebelében mulatnak. Ugyanis a' Traján' oszlopa' megtekintése után Ceylonba utaznak kis hallgatóink 's Ádám' csúcsa' nevezetességein függenek, majd a' legnevezeteseb sírűregek, bányák, aknák — itt a' jelesb magyar 's erdélyi ércz- és sóbányáknak nem kell vala elmaradni név 's némelly részletek szerint — különféle barlangok vezetnek eléjük, közben China 's a' chinaiak' emlékezetességei, ismét a' nevezeteseb havasok 's egyéb hegyek — az európaiak között hibáznak a' Kárpátok —, vulkánok, az amerikai, afrikai és ázsiai puszták, 's befejezésül az új kor' némelly jeles építményeinek ismertetése.

Meg kell vallani, hogy a' szerző nagy mértékben bírja azon tehetséget, a' földismeret' roppant mezejéről nem csak mindig érdekest szemelni; mi ott hol az anyag gazdag 's rendszer nem köt le, könnyű; hanem a' kiszemeltnek, olvasóit — az ifjúságot — leginkább érdeklő oldalait felmutatni, tárgyról tárgyra könnyű szökellemben a' fiatal közönség' kíváncsiságát folyvást éleszteni, 's mi itt a' fő, mind ezeknek nézetteléből nem csak az ész, hanem a' szív' számára is erkölcsi tanulságot vonni, 's a' lelket egy felsőbb, atyáskodó lényhez emelni fel. Egyet azonban nem nélkülöz ref. szívesen, bármelly tárgy ifjúsági iratban: 's az a' hazafiúi érzésekre hatás. „Isten, világ, ember és haza“ legyen minden illy írónak jelszava; istent ismertetni a' világból, 's az emberek felett szeretni a' hazát. 'S mert e' hitre mi szorunk leginkább, annak, ki illy munkákat a' mi gyermekeink' kezébe ad, soha sem kell felednie, hogy nem csak erkölcsi emberekül, hanem hazafiakül is kell őket nevelnünk. 'S így, hol a' természetet vezetted eléjük, ne feledd velök megbecsültetni ten hazaföldedet is, hogy azt szeressék; 's midőn az embert, szödd keresztül hazafiúi emlékezetekkel; 's minden más nemzetek' előmentét, dicsőségét is használd arra, hogy ten nemzedet' előmentét, dicsőségét szívből ohajtozzák. A' ki-

vánat nem tulzód, 's az alkalmazás nem nehéz. Ez a didaxis tág fonalakon jár, 's módot enged bármit végül is mindig egy pont-ra visszavezetni. Fordítónk itt ott figyelemmel van ugyan hazánkra, de ref. mindig részleteket ohajta, nem csak neveket. 's néhány lelkes szót, mely a' gyermeknek képzeletéhez is szóljon. Más, szerencsésb csillagzatu népeknél a' nemzetiség olly biztos révben nyugszik, hogy ott lehetetlen hazafinak nem lenni, 's ők ellehetnek a' nélkül, mit nekünk az öntudatu pálya' elején egy perczig sem szabad szemünk elől elveszteni.

A' fordítás' nyelve egészben meglehetősen könnyű 's az első ifjuság' tehetségéhez mért, de grammaticai gond nélküli *). Hány-szor voltak írónk figyelmeztetve, kérve, korholva e' hanyagságért! 's még mindig vannak, kik a' critica' sürgetéseire nem hallgatnak. Az új szavakkal élésre nézve, melyek néha vadon újak, 's nem is mindig jók — kisebb bátorságot ohajtanánk annak, ki ifjuságnak ír; azokat csak a' legnagyobb szükségben kellene használni, péld. hol ritka 's tán természeti testeket kell megjelelni — 's itt is, sőt, mivel illy elemi könyv a' legvegyítettebb közönségnek való, minden egybeknél is legalább a' szülék' 's tanítók' eligazítására, ismeretes más nyelvű neveket záradékban kellene adni, vagy csillag alá vetni; mit a' fordító néha tesz, de sokszor nem tesz. 'S vannak egészen szükségtelen, sőt rossz újítások, miket kerülni kell, vagy legalább még korai illy könyvekben használni, péld. bugyás, bugyó (bugyogás, bugyogó), képleg (képlet), hasonló, völgyeeg, vezekelni (lakolni), hugyansó, keserűs, írföld, Grönország stb.; továbbá megjegyzendő az egygyel mint előszócskával való visszaélés, nemelly szó' hibás használata: rényes vidék; a' könnyű értelmet nehezítő összeírások millyenek: őszöreg, egerivíz, comóító, vízhoztafa, 's általában némi helyesírási ingatlagság stb. Azonban mind ezek mellett e' könyv azok közé tartozik, melyet, egyformán tanulságosat, épületest és mulattatót, szüléknek

's nevelőknek mint egyikét a' legczélirányosbakknak ajánlhatunk.

141. *Életről szedett képek' csarnoka. Ifju szívek' művelésére gyűjté Peregriny Elek. Pozsonyban, Schmid Antal' bet. 1837. 16r. 116 l. két színezett körjazzal, 30 kr.*

142. *Amerika' fölfedezése. Mulatságos olvasó könyv gyermekek és ifjak' számára. Campe H. I. után Peregriny Elek. Első rész. Columbus. Pozsonyb. Schmid Ant. bet. 1836. 8r. 213 l. Második rész: Kortex. 189 l. Harmadik rész. Pizarro, 156 l. A' két utóbbi Pozsony, 1839. Bucsánszky Alajos könyvkiadó tulajdona. Ára kemény kötésben csak 2 ft. cp.*

Az első, érdekes kis történetek' sora, melyeknek majd mindenike más és más erkölcsi eszmét tüntet a' gyenge elmék' elébe: Szapáry' története lelki erőt 's nemes boszút; Barbula és Marcusé jótéteményt és hálát; Cervantesé a' szabadság' hecsét; Szeredy Gásparé a' hirtelenkedés' bal következtéseit; Albaé, a' furdaló lelkismeret' kínjait; Ziethen porosz generálé a' gyermeki szeretet' jutalmát; Montfort Kataliné a' jótékonyság' egy emlékezetes mintáját; Menzikoffé, a' fukarság' alacson büne' lakolását; V. Henriké a' törvény' tisztelése' egyik szép példáját; Pyrrhus és Fabriciusé a' római férfierényét; Monime' gyász története azt, hogy a' főpolcz is nem mindig boldogít; Montesquieu' ismeretes jótette a' felebaráti szeretet' dicső voltát. Az utolsó darabok azonban kiesnek a' kitűzött irányból: ifjú szíveket művelni. Ama' „nevezetes álmak“ magyarázat nélkül, babonára képesek az ifju szívet hajlandóvá tenni; a' testi könnyűség' példáiból semmi tanulság, a' testi erő' (részint mesés) példái 's a' gyógyíthatlan tolvaj szinte kívántak volna alkalmas fejtegetéseket: valamint amaz egyenként felhozott történetekhez is hasznos volt volna, világos előadásban hozzá kapcsolni a' morált, kivált a' Cervanteséhez, mely úgy mint itt áll, pusztán, talán ellenkezőleg hathat szerző' céljaival. Azonban szülék 's nevelők pótolhatják azt, kivált ha a' gyermeket a' tanulságnak ön erejével kivonására szólítják fel. Csak egy észrevétele van referensnek a' választásra nézve: magyarokból kell vala e' csarnokot összeállítani, az ifjunak részvételére 's a' célzott hatásra hazafiak' példájával kétség kívül biztosban hathatni. 'S honszeretet, polgári erény nem leltek képviselőket. De nem kételkedünk hogy, ha szer-

*) Még illyek is fordulnak elő: én egyet sem találok elég megmagyarázónak, I. 35.; melyet észreveszünk, érzeikeinkel(-nkkel) érez-ZÜK I. 53.; az első kép két levanta közti viadalt ábrázolja, I. 192 stb.

zó a' jól indult gyűjteménykét folytatja, lesz tekintet erre is. Az előadás nagyobb részt könnyű, világos, néhány helyet kivéve, hol a' kifejezés keresett, vagy bal értelemben vett, péld.: még ifjúsága bősüle, 23. l.; ha a' dolgot szerényen (komolyan?) veném, 25. l.; még szerényebb és szigorúbb hangot (?), 65. l.; föltétel' nehézsége, melyet az ellenfél soha sem mulhat fel (győzhet még), 26. l.; huszonkét spanyol zászló loboga az állás körül (zászlóalj állott az alkotmány körül), 34. l.; húzta maga után hátralevő [napjait, 38. l.; változva (váltva), 39. l.; elősmerni (significat: anerkennen; 's verkennen = félre ismerni), 101. l.; 's néhányat, melly kissé kuszált, péld. Pyrrhushoz a' bevezetés, 70. l., 's az Appius' beszéde, 79. l. 'S ezen kívül az előadáson izlés és csín is mutatkozik; de annál feltűnőbb már mai nap az író' grammaticatlansága, mert ha egy két hely ingadozást nem mutatna, azt kellene hinnünk, Verseghynek egy új imádója tűnt fel; oly híven és vas állhatatossággal van az ikes igék' szabálya tapodva; itt csupa: verőde, tudakozóda, kerekede, teszde, látsza, 's mind azon szörnyei az anti-révaismusnak, mellyek felett a' figyelmes írók' többsége, az academiával kezet fogóval, régr elmondá a' Requiescant-ot. 'S ezekkel annál gyakrabban találkozunk, mert szerző szereti a' féligmúltat, 's az ármányos közép 's visszahatók gyakorinál gyakoriabbak nyelvünkben. Hasonló gáncs éri Amerika' földfedezését; 's reményljük, hogy a' Révai-rendszer' ellenzésének további fogatlansága közelítésre fogja az emberbaráti és szorgalmas fordítót bírni. Addig is dolgozásait — mert a' magot héja' kedvéért elvetnünk nem kell — ajánlhatjuk mindennek, ki az ifjúságnak tanulságosan mulattató könyvet akar kezébe adni. 'S Amerikáról felesleges mondanunk, hogy az egyike a' legkedvesebb könyveknek, Campe' classiciai hagyományainak egyik becsesbike; és csak azt tesszük hozzá, hogy az eredetinek könnyű, folyó és szelid előadását benne örömmel feltaláltuk. A' földképek: Mexicói öböl 's a' vele határos szigetek és száraz; Mexicó, és Déli-Amerika becses hozzáadások. 'S ha a' II. és III. kötet' címein a' könyvkiadó azt jelenti, hogy Bucsánszky Alajos a' magyar literatura' részére meg van nyerve, csak örülhetni;

mert mind ezen, igen csinosan kiállított kötetek, mind némelly előbbi kiadásai épen nem szűkmellű 's szűkmarku könyvárosra mutatnak. Legyen üdvöz!

28.

Allítások, vélemények, felvilágosítások.

143. — A' színi hatás mint drámai becsmérték' czimű athenaeumi czikket, Kunoss, a' Természet f. évi 33-dik számában, úgy hozván magával lapjai' kitűzött iránya, jónak ítélte megtámadni. En a' lépést természetesen látom. Újabb véleménynek mindenba találkoznak ellenségei, kik abban hamis tanítmány' magvait mondogattak rejtezni; de ezt mondani nem elég, hanem mulhatlanul szükséges, alapos okokat 's czáfoló ellennézeteket hoznunk fel. 'S tette-e ezt Kunoss? szándéka megvolt, de mi haszna... Valóban neveléséges csellel igyekszik cikkemet megsemmisíteni a' jó szándéku ember. Lássuk miképen. Értekezésemből egy constructiót, melly előrebecsátott dolgokon alapszik, kiszakaszt, 's azt magánállólaga hozza fel, hogy arra rá foghasson, a' mi tetszik. En ugyan is értekezésem' végén, színi-hatástalan jeles drámai dolgozatot akarván példaképen idézni, így szóltam: „Vannak jelesebb drámai dolgozatok, mellyek habár technicájokra nézve a' színpad' külső kellékeinek megfelelnek, mellyek körül a' színész tetteles, a' hallgató nyugvólagos működéseik mindent, mi megkívántatik elkövetnek — 's mind ezek' daczára sem keletkeztethetnek váratott hatást. Például merem felhozni Lessing' Bölcs Náthánját. E' jeles művet színpadon eddigelé nem láthatam, mindazáltal didacticai tartalmából húzva következményt, úgy hiszem, nem alaptalan ítéletem. Ugyanis olly műben, hol a' szavalás nagyobbadán okoskodó ész' tárgyaival foglalkozik, a' hanghordozásnak természetszerűleg megfontolt lassúsággal kell birnia, 's illetén szavalási phlegma majdnem kezdettől végig kissé unalmassá lesz, minthogy a' szavalási tökely hanghordozás' változatosságában tűnik fel leginkább“. Felszólítok minden figyelmesebb olvasót, ítélje el, vajjon a' most idéztem szavak' végső pontja, nem csupán Bölcs Náthánra 's a' vele rokon, didacticai tartalmú színművekre szól-e? 's szabad-e azt az előzményektől külön szakasztva, magánállólaga felhozni? Kunossnak szabad, sőt kell is, mert másként mikép következtethetné, hogy én a' drámát okoskodó tárgyúnak *) , a' hatást pedig a' sza-

*) Hogy pedig Lessing' Bölcs Náthánja csakugyan okoskodó tárgyú, bizonyítják a' derék Engel János Jakab' következő szavai is: So ein Lehrgedicht ist Nathan der Weise von Lessing, ein Werk, von dem es unbegreiflich ist, wie man es als Schauspiel, was es nicht seyn soll, und nicht vielmehr als das, was es so sichtbar ist, als Lehrgedicht hätte betrachten können, wenn man nicht einmal gewisse eingeschränkte Begriffe von den Dichtungsarten festgesetzt hätte, auf welche man alles zurückzubringen und es darnach zu sichten gewohnt wäre.

valási tökélyből eredőnek követelem. Ki így ítélhet, az vagy nem akar, vagy nem képes helyesen itélni. Első esetben nem az én bajom, a másodikban egészen az övé.

Attól pedig hogy tanítmányom emelkedni kezdő drámai ügyünket ismét bőlesejébe fektetné, kar Kunossnak felnie. Lesznek, 's ohajtom, legyenek is, kik a' színpad' számára sikeres dolgozatokat nyújtandak; de nem kevesebb ohajtom, hogy birjunk drámákat, hasznos olvasmányukat, habár színi hatást nélkülözendek is. — Végzetre oda céloz Kunoss, mint ha én Vörösmarty' drámai érdekét akartam volna cikkemmel elősegíteni. Ilyes találgató sejtések nem férőhöz illők, sőt becsutelenek is; annyival inkább, minthogy én Vörösmartyval legkisebb összeköttetésben sem állok, 's mind ekkorig okot rá nem adtam, hogy felőlem akárki is hasonló véleménynyel lehessen. Ne vélje azt Kunoss, mint ha minden embernek párttagaszkodás, barátsági viszony 's más illyenmű érdekek volnának pályavezérei: vannak, kiket igazságszeretet 's tiszta kebel' lángolása buzdítanak literaturai munkálkodásra.

Vachott Sándor.

Necrolog.

144. — Julius' 31. temették el D. Wesszerle Józsefet. az egyetemenél történetek' rendes, régiség- és pénztudomány' pótló professorát, a' phil. kar' al-öregbikét 's az egyetemi könyvtár' helytartó örét: ki jul. 29. gutaütésből barátjai' 's hallgatói' keservére és kárára hirtelen elhúnyt. A' férfiú disze volt azon karnak, melyhez tartozott; 's a' tudomány neki egy, számos év óta kéz alatt volt nagyszerű numismaticai munkát volt köszönendő: melyhez már is több száz rész-tábla áll készen irományai között. Vajha találkoznék, ki a' kincset fölemelné!

Literaturai mozgalmak.

145. Budán, az egyetem' bet. megjelent: 1) Munkálatai a' pesti növendék papság' magyar iskolájának. Ötödik kötet. n. 8r. 343 lap. kemény kötésben csak 40 kr. cp., az árvizi szerencsétlenek' javára árulatik. A' folyvást javuló, 's eredeti dolgozatokban gazdaguló kötethez a' Figyelmező nem sokára visszatér; addig is a' jó szellemű könyv legyen ajánlva minden vallásbarát-nak. — 2. Kárpát-uti zengemények. Irta 's ez évi árviz által inségre jutott Hont vmegyei adózó nép' javára kiadta Pongrácz Lajos. 16r. 46 l. ára 30 kr. c.p.

Ugyanott, Gyurián' és Bago' bet.: A' magyarok' történetei. Az első ifjúság' használatára Peregriny Elek, nevelőtől. 8. 95. l.

Pesten Beimelnél: A' misés pap az oltárnál. Irta önnön 's paptársai' megfontolására J. A. Sambuga. Magyarázta egy kalocsai érseki-megyei miséspap. 12r. 60 lap. — 2. Guzmics' Egyházi Tára' 5, 6, 7. füzet. Bennök Guzmics' Hit és szabadság, Szentírás iránti legújabb nézetek, czimú értekezé-

sek állanak, Briedl Fidéltől kivonatok egy nevelő' naplókönyvéből; a' székesfejevári templom' leírása, kölni ügyet illető irományok, hazai 's külföldi literatura.

Kassáról érkezett: 1. Augustana confessio, azaz a' keresztény evang. hitnek azon vallástétele, mely V. Károly császárnak 1530. jul. 25. Agostavárosában, a' német birodalom' országgyűlése' alkalmával, már akkor evang. vallást követő rendeitől, deák és egyszersmind német nyelven kiadatott magyar nyelvre fordítva, és magyarázó jegyzésekkel bővítve kiadódott (-atott) Agonás Sámuel, a' rozsnyóbányai ev. ekkl. predikátora által. Ellinger' bet. VI és 144. lap. Részre-hajlatlan bírálatát l. a' Szion' 7. és 8. számaiban, melyben csak az az egy igen naiv gondolat van, mi szerint csodálkozik ref. hogy szerző sérteni vágy, szerző, a' rozsnyai ekkl. predikátora. — 2. Barátságos vizsgálat az angol egyházról és általában a' reformatióról. De Trévern apát, hajdani langresi püspöki helytartó 's a' Sorbonne' tagja szerint. Az 1817. Londonban megjelent francia eredetiből németre ford. Stupfel A. magyarosítá G. A. — Werfer' bet. Első kötet. n. 8r. XVI és 318 lap. A' két kötet' ára 4 ft. cp. Igen ajánlhatjuk, mert ki competensebb a' reformatio' dolgában mint egy francia püspök, ki egyszersmind sorbonnista is.

— Kiss Bálint, szentesi pred. „nemzetünk' ázsiai emlékének hitelre méltóbb maradványait, a' régi és újabb írók' munkáiból kiválogatva, meny nyire lehetett felvilágosítani“ szándékozáván, ebbeli vizsgálódásaira, „Magyar régiségek“ czim alatt 2 pengő ftnyi előfizetést hirdet.

Bulwer' regényei most több fordított lettek. Apostol J., a' Haz. Tud. szerkesztője Eugen Maltraverst fordítja, németből; Nagy Elek, Pompeji' vég napjait angolból, 's szinte angolból K. L... minden jelesb darabjait a' híres divatköltőnek.

IGAZÍTÁSOK. Egy társunk által figyelmessé tétetvén az iránt, hogy az 1837-diki jutalomdrámák' ügyében adott felvilágosítása a' küldöttség' némelly tagjainak 's a' titoknoknak a' Hírnök' m. évi 31-d. számában csak ugyan megjelent — mi figyelmünket elkerülte, minthogy ama' számot meg nem kaptuk volt — a' Figyelmező' 488-d. szeptén, az *) után ez iránt mondottakat szívesen visszahúzzuk.

A' szerk.

A' Figy. 504. szept' 18-dik sorában e' helyett

$$1\varphi(1, 1, 1 \dots 1, 1, 1 \dots) \cdot a' \cdot a'' \cdot a''' \dots$$

$$e \quad a, a_{II}, a_{III} \dots$$

olv.

$$1\varphi(1, 1, 1 \dots 1, 1, 1 \dots) \cdot a' \cdot a' \cdot a''' \dots$$

$$e \quad a, a_{II}, a_{III} \dots$$

'S az 505. szept' 3-d. sorában az e elébe tétessék: $\times$ — 509. szept' 5-d. sorában olv. 500 és 1000.

Vajda.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Augustus' 21. 1838.

34. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Encyclopaediai munka. Tudománytár, 1837. Országtudományi czikkek (Al-Kendi). — Mathematicai tudományok. Nagy Károly' Kis Geometrája. — Satira. Nyelvészeti pör (S. F.). — Athenaeum miatti zajgások. III. Csató' Hírlapi Szemléje. — Jutalomkérdés. — Literaturai mozgalmak. — Figyelmeztetés.

HAZAI LITERATURA.

Encyclopaediai munka.

146. Tudománytár. Közre bocsátja a' magyar tudós társaság. *Értekezések. Szerkeszteti Luczenbacher János.* 1. és 2. kötet, 1837. stb.

(Folytatás.)

Országtudomány.

13. Status' fogalma és célja. Csoma János-
ról. II. 294—306.

Az ember, mint érzéki lény, szükségkép ohajtja a' kéjt 's irtózik a' fájdalomtól; jólét, vagy általános kifejezéssel boldogság tehát azon cél, melly után érzékileg folyvást törekszik. Ellenben esze 's lelkiismerete' eredeti törvényei szerint a' jónak, szépnek 's igaznak köteleztetik nyomozására 's létesítésére, minél fogva elme-, ízlés- 's erkölcsbeli folyvásti tökéletesülés szintugy az emberiség' célja, mint a' boldogság.

Ezen rendeltetésünk' valósításának lehetősége két feltételtől függ: belső 's külső szabadságunktól. Ha tudnillik eszünk 's lelkiismeretünk által az igaznak, szépnek és jónak valósítására köteleztetünk, 's ezen kötelezés alól, míg emberek vagyunk,

ki nem búhatunk: először is föl kell tennünk, hogy belsőleg szabad urai vagyunk gondolkodásunk 's akaratunknak, másodszor pedig jogunknak kell lenni mind azon dolgokhoz és cselekedetekhez, mellyek nélkül e' belső kötelezésnek eleget nem tehetnénk, 's rendeltetésünket nem teljesíthetnők.

Az ember társaságban él, hogy rendeltetésének közös segítséggel megfelelhessen. Ezt, mint láttuk, csak külső (cselekedeti) 's belső (lelkiösmereti) szabadsága' fentartása által érheti el: egyesülésének tehát más célja nem lehet, mint az emberi társaság' minden tagjai' szabadságának közös erővel biztosítása, 's e' védelem alatt rendeltetésök' valósíthatása. Az emberi természet és esz lényében egyenlő lévén minden emberben, a' szabadság vagy jog' köre is eredetileg, azaz elvontan tekintve, minden erkölcsi lényeknél egyenlő, és csak a' köz szabadság által korlátoltatik; úgy, hogy az egyik' szabadsága vagy jogai ott érnek véget, hol a' másikéi kezdődnek. Ezen egyenlő szabadságnak vagy jognak közös erővel fentartása, vagy a' jog-uralkodásnak, mint rendeltetésünk' valósíthatása' feltételének, külső 's belső háborgatói elleni védelme 's bátorság-

ha tétele már a' társaság' közvetlen célja: hogy így közös segedelemmel annak minden tagjai elme-, ízlés- és erkölcsbeli tökéletesülése 's boldogsága előmozdíttassék, 's az emberiség teremőjétől elébe tűzött céljainak megfelelőhessen.

Ezen magyarázatokból világos, hogy a' társaságnak — birodalomnak 's egyháznak — céljai természetünk 's rendeltetésünk által eredetileg 's minden pozitív szerződések 's intézkedések előtt meg vannak alapítva, még pedig kötelező erővel bírólág belsőre 's külsőre nézve; mert ezen „eredeti szerződést“ minden ember már az által kötötte, hogy ember, 's társaságban él; azért a' birodalmak külső helyzeteikben is jogviszonyban állanak egymáshoz akkor is, ha ezek nyilvános szerződésekkel meg nem erősítettek. Így p. o. Chinával hazánk semmi szerződésekkel megerősített viszonyban nem áll; mind a' mellett, ha seregünk angol hajókra szállítva, pusztá hódoltatási vágyból Chinát megtámadná, jogot sértene, 's a' chinai birodalom, eredeti függetlenségi joga' következtében, ezen jogtalan megtámadást teljes joggal verné vissza.

Világos továbbá: hogy a' társaság' célja nem közbátorság, mint ezt státustudósaink eddig vitaták, nem is pusztán boldogság, mert az első esetben mindig tovább kérdezhetünk, péld. Mit tegyünk bátorságba? Életet, vagyont? E' mellett az emberiség' legszentebb érdekei pártolatlanul maradhatnak. A' boldogság pedig igen is célunk, 's így a' társaságé is: de csak egyik célunk; a' birodalomnak pedig minden céljainkat összesen kell előmozdítani.

Világos végre: hogy a' birodalmak, ezen eredeti eszményökhöz (ideál), csak lassan lassan 's lépcsőnként közelíthetnek. Az egyes ember, mint a' nemzetek, tudatlanságból jut tudásra; a' mit pedig nem tudunk, azt nem is teljesíthetjük; minél fogva természetes, hogy a' nemzetek a' társasági élet' ezen tiszta eszményéhez öntudattal csak úgy közelíthetnek, ha művelődésben haladnak; a' birodalmak' külső viszonyaikban pedig a' jogsértések, 's reá következő háborúk egyedül az által kevesbülhetnek, ha terjedő humanitás által a' jognak uralkodása az emberiség közt öregbedik.

Ezek, más szavakkal, azon eszmék, melyeket Csoma János a' fennevezett értekezésben szintolly józan felfogással, mint érthetőleg fejteget. Érdemök e' pillanathban annál nagyobb, mennél több szavak zendülnek meg jelen korunkban azoknak szántszándékos összezavarására.

14. *Az országtudomány' fejlődésének története.* Wargá Istvántól. Első közlés, *Aristotelesig* II. 1—38. Második közlés, *Aristotelesről Ciceroig*. II. 171—204.

Ha nem csalódunk, valamely tudomány' eszméje, elmélete, más, mint annak életbeni alkalmazása, gyakorlása. Az országtudomány' eszméje a' literatúrában fejlett ki, tudósok által, 's erről a' literatúra' historiája tanúsít; alkalmazása ellenben a' törvényhozó' dolga, mi már az elméletnek előrejáró kifejlését kívánja, miről a' történetírás tudósít. Ha tehát az eszme 's gyakorlat kétféle dolgok, ha külön kútfőkből erednek; szerzőnk talán nem egészen helyesen tévé, hogy ezen szempontokat nem méltatva, a' külön tárgyakat előadásában együvé vegyíti, Plato 's Cicero' elvont philosophemáit p. o. Lycurgus, Solon 's a' romai törvényhozók' törvény-alkotmányaik mellett. Azonban, mivel Wargá István tárgyát el nem fogult fővel, bő ismerettel 's tanulságosan fejtegeti, tehát fő feladatának megfelel, mind ezen, inkább a' rendet illető hiány mellett részvétellel várjuk értekezése' folytatását, melynek érdeke az újabb időket illető közléseiben szükségkép nőttön nőni fog.

A' status' célját pontosabban ohajtottuk volna meghatározva látni. „Célja a' társasági szövetkeződéseknek — mond szerző a' 3. lapon — külön külön minden egyes ember' boldogsága, azaz közbátorság, nem egyeseknek, nem is néhánynak kiváló fénye, jóléte, urasága, hatalma, 's ez in theoria soha sem támadtatott meg“. Ha mindig illy habozólag adatott volna elő, ki tudja? Mi itt a' birodalomnak kivált erkölcsi céljait nem találjuk elegendőleg kitüntetve. A' szerző egy nevelési munkát írt; neki a' nevelék' értelmi, ízlési, és erkölcsi tökéletesüléséről is kell vala szólni, mert a' nevelés' céljai szint azok, mi az emberisége általában: ezek egyszersmind céljai a' társaságnak is, sőt ennek két osztályát, a' birodalmat 's egyházat, legfelsőbb felfogásban, az emberiség' legegységéből nevelő intézetének tekinthetni.

Előadása eléggé világos, csak azt sajnáljuk, hogy a' philosophiai műszavakban sokszor eltér a' többségtől, 's az összetetteket ott is használja, hol egyszerűk 's jók már vannak.

15. *A' rabszolgaság Éjszakamerikában. Fábrián Gábertől. II. 224—244.*

Az érdeemes közlő, felvilágosítani akarván ezen, nálunk még eddig homályban borongó, fontos tárgyat, „audiatur et altera pars“ motto alatt, Archille-Murat' „Esquisse des Etas-Unis“ munkájából egy levelet közöl, mely e' czélnek tökéletesen megfelel. A' levelező — legyen bár Murat maga, a' volt királyfi 's mostani éjszakamerikai postamester, vagy akárki más, mi nem egészen világlik ki — mindennek előtt a' rabszolgaság' jogosságát igyekszik megmutatni: philosophiai mély tudatlansággal tudnivalókép, mint ha „Századunkban“ Csaplovicsot hallanók csevegni; azután általmegy a' rabszolgák' helyzetére, mely szerinte a' déli statusokban tűrhetőbb a' pensylvanai 's new-yorki szabad négerekénél, sőt az európai paraszto-kénál, ha tudnillik mind igaz, mi előhozatik, mert a' levélíró, mint több helyből látszik, maga is ültetvényes és rabszolgák' ura, tehát Ciceróként pro domo sua szónokol. Fontosabb, mit a' déli statusoknak, a' rabszolgaság' eltörlesztését illető, ellenszegülése 's a' congressusnak e' tekintetben eddig mutatott türeldelme' okairól mond. A' déli statusok eddig nagybárra néptelenek, a' forró éghajlat, a' végtelen mocsárok lakhatlanná teszik ezen tájékokat a' fehér fajnak; a' négerek ellenben ott tökéletes épségben érzik magokat; ennél fogva eddig csak négerektől művelt nagy ültetvények által népesedhetek meg valamennyire, 's ha már most a' congressus a' rabszolgaságot rögtön eltörölné, a' déli statusok' ültetvényesei földeiket nem művelhetnék, elveszítenék vagyonokat, 's hihetőleg életöket is. Hogy ez megrátoltassék, a' déli statusoknak azonnal ki kellene az egyesületből lépniök. Illy erőszakoskodás pedig, a' levélíró szerint legalább, szükségtelen. Minden éjszakamerikai statusokban eredetileg rabszolgák találtattak, de az éjszakiak megnépesedvén, ültetvényeseik tapasztalák, hogy a' föld bérlett napszamosok által olcsóbban művelhető, 's menekedtek rabszolgáiktól,

kik vagy kiválták magokat, vagy a' déli statusokba adattak el. 'S a' levélíró szerint a' dolgok' természetes folyama e' változást idővel a' déli statusokban is, minden erőltetés nélkül, eszközözlendi. Ha a' népesség ott is megszaporodik, 's napszamosok által a' föld olcsóbban műveltethetik, senki sem fog drága áron rabszolgákat venni 's tartani; a' baj így magától enyészendik el, 's utóbb a' rabszolgaság' eltörlesztésének elve a' törvényhozásba is átmenend.

Al-Kendi.

147. *A' kis geometra. A' terjedés-tudomány' alap-elvei. Magyar gyermek' kézikönyve. Irta Nagy Károly. Második nyomtatás. XXVIII köre metszett táblával. Bécs, 1838. XX. 290. lap. Ára 1 ft. cp.*

Ezen munka' szerzője nagy szorgalommal 's dicséretes előmenetellel gyarapítja literaturánkat, mert jutalmat nyert Arithmetica'ja után két év alatt, egyéb kisebb dolgozatai mellett, az Elemi Algebrát, a' Kis Számítót 's e' jelen Kis Geometrát, buzgó fáradozásának mindannyi jeles gyümölcseit, bocsátá napfényre. Utolsó két művével, úgy látszik, azon hézagot akarja pótolni, mely alsó és felső iskoláink' tanulási tárgyait egymástól károsan elszakasztja. Ifjaink a' terjedtebb 's alaposb számvetéssel és a' termérés' tudományával csak a' philosophiai pályán kezdenek ismerkedni, 's ez egyik oka, hogy szükséges előismeretekben szűkölködvén, a' legbuzgóbb de az elébe szabott tárgyak' terjedelme miatt a' tudomány' első elemeinek bővebb kifejtésével nem eléggé foglalkozható tanítás mellett sem tehetnek olly előmenetelt, melyet tőlök méltán várni lehetne. Való ugyan: a' termérésnek, mint szoros tudománynak, felfogására a' gyermekénél fejlettebb 's gyakorlottabb lelki tehetség szükséges; elemei azonban olly egyszerűen előadva 's olly példákkal világosítva mint a' Kis Geometrában, azon kívül, hogy különös előismeretet 's elmefejltséget nem kívánnak, a' fejleni kezdő kor' folyvást mozgó lelkének könnyű 's kellemes foglalkozást adnak 's tehetségeinek fejlődését főképp elősegítik. Habár tehát nem önmagáért, saját belső tökéletességeért, habár nem sokféle haszonvéhetéseért a' társas életben; azért mind az által, mivel fő eszköz a' lelki tehetségek' művelésére, nem siethetünk eléggé

a' térmérést legalább első elemeiben a' gyenge korral megismertetni.

A' Kis Geometra bevezetésre és tizenkét beszélgetésre van osztva. Bevezetése az egésznek rövid foglalatját mintegy dióba zárva adja. Első nyolcz beszélgetése a' vonalokról, ezeknek egymás közti állásáról, az általok alkotott sokszegekről 's mind ezek' viszonyairól értekezik, hol egy uttal az aránylat' (proportio) lényegét is egyszerűen 's ritka világossággal fejtegeti. A' következő kettő a' siktérméréssel vagy a' térszinek' kimérésével 's kölcsönös viszonyaival foglalkozik, a' körvonal és sugara közti viszony' megelégsére is kiterjeszkedve. Végző két beszélgetése a' testek' származatát, viszonyait és mérését tanítja. Követik ezeket válogatott példák az előadott tanítmányok' hasznóvételére, azután a' munkából kivont tudományos tételek 's a' foglalat kérdésekre szedve. Ennél fogva, a' háromszegmérést és a' másod rendű görbékéről szóló tanítmányt kivéven, a' tudomány' mind azon állításait érinti, melyek philosophiai iskoláinkban előadatnak.

Fő jelessége ama' sok, részint a' tanítmányok közé sorozott, részint a' munka' végén tárgyhoz képest osztályokba szedett, helyes példában áll, mellyekkel tanítmányait világosítja 's gyakorlati hasznóvételöket megmutatja. Ki valaha tanulással és tanítással foglalkozott, igen tudja, mit ér a' tanítás' tárgyat helyes példa által szinte megeleveníteni, mert csak igaz marad: „Longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla.“ Azért példák által tanítani a' mathesisben is kétségekívül legcélszerűbb mód, mint a' nagy Newton világosan megmutatá jeles elemi arithmeticájában, hol előre bocsátván a' szükségesebb műszavakat és arithmetikai szabályokat, azonnal példákat, csak merő példákat nyújt, úgy hogy műve nem nagyobb részben, hanem csaknem egészen példákból áll, de milly belátással választott 's milly ügyesen előadott példákból? Hasonlóan jeles a' Kis Geometrának ama' lelkes 's a' valóságból kölcsönözött, hasonlatokkal élénkített előadása, melly által a' különben száraznak 's kellemetlennek látszó tárgyat a' gyenge kórnak is kellemessé tudja varázsolni 's némelly bizonyítványait szinte kézzel foghatóká tenni, mint egyebek közt p. o. a' sok szegnek' négysegítésénél és a' testek' tartalmának kimérésénél.

Azonban a' Kis Geometra olyat is foglal magában, mivel ref. megbarátkozni nem tudott. Így a' térmérési mennyiségek' származatát fejtegetvén, összetevőleg a' vonalt pontból, a' térszint vonalból, a' testet térszínből eredeztetti, következő a' pontot teszi minden térmérési mennyiség' alapjául. Ebben tehát Euclidesétől ellütő nyomon jár, mert e' görög geometra a' térszint a' test', a' vonalt a' térszín', a' pontot a' vonal' véghatárának, 's nem alapjának állítja. Igaz: a' térmérés' elemi tanítmányainak nyilvánosságát mit sem sérti, habár a' pontból származtassuk is a' térmérési mennyiségeket, mert ama' tanítmányok a' térmérési vonalnak fogalmán alapulnak; mindazáltal, mivel e' származtatást némelly megismert térmérési igazságokkal össze nem lehet egyeztetni, ref. nem látja okát, miért szegődék szerző ezen véleményhez. Talán a' térmérési mennyiségek' származatának 's némelly tulajdoninak könnyebb felfoghatása végett; de ref. meg van győződve, hogy szerző, ki munkája' 7. 's 8. lapj. olly helyesen fejtegeti a' térmérési test' fogalmát, a' másik uton indulva is ügyesen 's értelmesen tudta volna megismertetni az ide tartozó mennyiségek' származatát és tulajdonságait. — Továbbá nem eléggé határozott 's félre vezet a' mód, melly szerint a' 33. lapon a' szegnek egyenlő részekre osztását tanítja, azt állítván, hogy a' szegnek 2, 3 vagy 4 részre osztásakor csak a' két egyenlő szárnya' végpontjait összekötő egyenes vonalt kell annyi részre osztani 's az osztás' pontjaira a' szeg' hegyéből vonalokat húzni, mert ez a' szegnek egyedül két, de nem több egyenlő részre osztásáról igaz. Nem különben határozatlan, mit a' függőnek a' vonal' végpontjára állításáról a' 83 lapon mond, hogy t. i. ekkor a' vonal' két végpontjából kell különböző sugárral egymást keresztül vágó íveket vonni, 's e' vágás' pontját az adott végponttal összekötni; mert a' tanuló nem tudja, körirójának milly nyílásával vonja az íveket, pedig a' nyílás' változásával a' vágás' pontja is természetesen más és más lesz.

Nyelve, mint illy műben kell, egyszerű 's a' gyenge kor' értelméhez szabott; kár, hogy néhol grammaticai botlások kellemetlenítik. Illyen több helyen: „Eszerint“ (e' szerint); 36 és 39. lap. „fácsika“ (fácska); 38 lap. 's több helyen is: „mellyek három vona-

lat képviseljenek“ (vonal' képét viseljék), mert nyelvünk nevet igével nem tesz össze *); 96. lap. „lehessék“ (lehessen); 97. lap. „közibük“ (közükbe); a' mutató igeragasztásnak helytelen alkalmaztatása, mint 1. lap. „Tudjuk, hogy minden tárgyat a' természetben mennyiségnek tekinthetjük (tekinthetünk) és egészen vagy bármely apró részeibe szedve számokkal is kifejezhetjük“ (kifejezhetünk); azután 37. lap. „Ebből következő jegyzeteket huzom“ (huzok) és 56. lap „és a' mellett, hogy sok időt vesztenők (vesztenénk), a' haszon, melyet belőle húznók (huznánk), csekély lenne“. stb. — Műszavai gonddal választvák; ámbár ref. nem mindannyit helyeselheti. Minek p. o. a' „görbült vonal“ az egyszerű 's azért helyesb „görbe“ helyett? Minek neveznök a' térszint (superficies) a' síkoknál „térszin-nek“ a' testeknél „külső vagy felső szin-nek“, miután a' tárgy mindenütt ugyanaz? Minek a' testet majd „merőnek“ majd „zomoknak“ írni, holott a' „test“ maga teljesen elég?

Ref. azon nyilatkozással zárja be jegyzeteit, hogy meggyőződése szerint a' Kis Geometra nem hibázta el előszavában kitűzött eme' czélját: „Jelen könyvecskében azon ügyekezet fog szembe tűnni, miként lehessen a' valóban gyönyörű tudományt kedvessé tenni az által, hogy tanítmányait a' gyermek' elméje könnyen felfoghassa és megérthesse“; azért e' kézikönyvet nem csak fejlődni kezdő nevendékeinknek, hanem philosophiát járó serdültebb ifjainknak is ajánlani bátorodik, kik szoros rendszerben 's tudományos nyelven vett leczkékét e' Kis Geometrával ismételvén, mind azokhoz nagyobb kedvet nyerendének, mind ismereteiket nagyobb világosságra emelendik.

—h!—

148. *Nyelvészeti pör.* Még egy szó tán idején is túl. Z. i. K. J. Nyomtatott N. Enyeden. 1838. Lócsei Sp. Lajos' költségén. Jelszó: *Ridendo dicere verum* — quid velat? Szólni mi tilt igazat, nevető gúny 's tréfa-alakban? — 12r. 72 l. Iró-pap. kemény táblába kötve 20 kr.

*) Hát számüz, számkivet? Szerk.

Egy jó szándéku gúnyor (gúnyirat), melly, fájdalom! még nincs idején túl. Mert a' dolgok most is úgy és ott állnak, a' mint és a' hol, midőn szerző e' lapokat írta.

Czím' és könyv' érthetéseire előre kell bocsátanunk, hogy a' „nyelvészet“ szó, melly philológiát jelent, itten nyelv üg y, literatura, 's különösen „magyar nyelv és literatura“ értelemben vétetik. Mindenek előtt tehát fel-lép a' személyesített „Nyelvészet“ 's törvényesen megintet minden fő és al rangút, hogy hogy miután mindenfelé köz törekedés mutatkozik a' hazai nyelv' emelésére, 's mégis „sok herék léteznek a' hon' keblében, kik a' külföld' serkentő példái által sem élesztetvén, a' nemzet' gyalázatjára, kebelében gyűjtött javaikat, hiábanvalóságokra... elfecsérlik... 's a' köz ügynek semmi segedelmére nincsenek; ezen mocskot tovább a' nemzet magán nem szenvedhetvén“ hogy, mondám, nyolczad vagy bár nyolczvanad nap alatt, 's bár fillérjeikkel, tehetségökhöz mérve, a' köz ügyhez járuljanak, munkákat dolgozzanak, vásároljanak, folyóiratot, ha csak egyet is, járassanak, 's bár minden tízedik magyar könyvre előfizessenek, különben őket a' hon köz kereset alá teszi. A' mi nem sokára fölperesi köz ügyvéd által, in optima forma iuris, ez úttal név szerint hat bűnös, mint mindannyi felekezet' képviselője, ellen megis történik. Az alperesek magok allegálnak. Az első, egy nyolczvan év körül járó aggasztánnő, a' boldog régi szokással áll elő, midőn „el tudtak élni efféle nélkül, 's hányszor hajták ki mégis a' törököt! vaskosak, erősek valának; jól ettek, ittak, éjjel aludtak, nem gyertyáztak“; stb ő beéri bibliája 's kalendáriumával; 's különben is megtakarított pénzecskéje temetési pompára megyen fel; ha pedig maradna is, inkább hű cselédeknek hagyja stb; a' szegény deák nyelvre is csak inkább adna, mert szegény néhai férje tudott deákul egy keveset stb.

Második alperes, egy nagy születésű aszszony, igen apprehendál a' fölperes' szerénytelen bánásaért: „hiszen tudni kell vala — így szól allegatiójában — hogy egy nagyságos ágyból származott asszonyság iránt mindenki 's a' Nyelvészet is tisztelettel, kézcsókolással tartozik; tudni kell vala: hogy egy nagyszületésűt mi illet: mi szerint, neki, sok cifra cselédet, több rendbeli drága lo-

vakat, üveges hintókat, akár van szüksége rájuk, akár nincs, kell tartani. Mennyibe kerül, csak a' legújabb módi párizsi köntös-darabok' meghozatala!? Téli, nyári cifra kalapok, 's hát, hogy ezeket, csak is (sic) egyszer kétszer lehet felvenni; aztán el kell hányni, vagy szobaleányoknak ajándékozni, mert az őszerből igen kevés fordul meg, azonban ezeknek, így kell lenni, ha nagy születésünket meg nem akarjuk mocskolni. Báli kesztyű, téli kesztyű — mert egy nagy születésű asszonynak őrizni kell kezit a' piszoktól; sétakesztyű, dolgozókesztyű, hálókesztyű, 's ha egy kis mocskok rajta, el kell vetni; hány holnap, annyi pár 's még szűk. Olaszvirág, bobita, bérlett- 's nyári mantilla. Selyem 's egyéb nemű lábtűk. Gálapapucs, báli papucs, úti papucs, házi papucs; atlatz, selyem, szőr, bőr papucs 's mihelyt kopik, szemétre száll. Ezeknek is módi szerint 's holnaponként változni kell; mert a' főrangú picziny láb, durva csizmában, örökös göröcsöt kapna. Csak a' tüknek sok nemei, mire nem mennek! hajtű, nyaktű, köttű, varrtű 's óh, még hány tű!? Nem hiába szokott a' fő asszonyságoknak gombostű-pénzök is járni. 'S hát még ezekhez, hányféle drága ékességek: kövek, gyöngyök, arany stb. kellenek, főre, fülre, nyakra, kézre, derékra; mert köztünk maradjon a' szó, nálunk még nem jutnak a' gyűrűk, mint a' párizsi asszonyoknál, lábújakra is. Hát a' nagy ebédek, ozzonnák, bálók, játékszínnek, hangászatok, szánkázások, szekerezések 's már még lovaglások is, társaságok, fürdők, savanyu 's egyéb orvosvizek; egyegy kirándulás, mellyiküntől telik, Pestre, Bécsbe; mert tovább nem igen szoktunk menni, 's Kolosvár mindennapi; kártya 's időtöltések, időtöltők' sok nemei; ezekre megkívántató eszközök, szerek, orvosok, gyógyszerházak, kölni stb. vizek 's illatárusok; ezüst asztali stb. készületek, mert különben egy nagy születésű csömört kapna — 's hát még, mennyi rendes 's időszakonkénti költségek; mellyeknek némely részeit, férjeink vagy nem tudják, vagy láthatlanná teszik; de egyként se' szoktak segíteni benne; mert balkézi költségeknek nevezik. Az effélék mind kerülnek valamibe! 's már pedig ezek, nagyobbára el-mellőzhetlenek 's meg kell lenniük, török szakad, ha többnyire hitelre, contora is, mert,

csakugyan, egy ősi száraz név többet ér, egy jövedelmes jószág nál; bár, ha a' Jelenkor nem is kezdi már annak olly mély becsét érezni. Szerencsénkre, még a' casinókba nincs bejárásunk! az is kerülne valamibe; mert ország- 's megyei gyűlésekeni megjel-nésünk is akaszt némi költséget ránk. Hát még, egyegy főtiszt beiktatás, hány évi terhet szokott ránk róvni! de ebben is kezd már okosodni a' világ. Valának ugyan, tetemes, jövedelmes jószágaink; de nagyobb részint, az érdeklött rendes és helyes költségek miatt, elfoglaltattak, részint le vannak kötve; de hiszen, ennek így kell lenni nálunk nagyok-nál, mert hányadik született nagy úr 's aszszony szokta megérni évenkénti jövedelmivel? A' pompa nő; utána kell mennünk; a' jövedelem-kütfők apadnak; mivel egy nagy születésűnek nem illik gazdáskodni, kereskedni, fősvénykedni 's biztosaink, tiszteink magokat is szeretik, 's ugyan már ki vádolhatna, ha hibákon kívül el kell adósodnunk?! Eddig nem is volt nagy úr, ki adós nem vala; mert ez arra mutata, hogy volt hitelök, de már ma máskint lőn; mert a' vásárlandók' ára nőtt; az eladandóké csökkent; nagyot esett a' hitel a' lefoglalások miatt is; a' szabadalmi újvilági élet, gondolkodásmód, irományok is sokat tettek erre; az utolsó csapást tévé ezen 's rajtunk, a' különben derék honfi író, Hitel, Világ 's más munkájával, tetteivel! A' magyar hon, mintegy imádja őt, 's ha e' kényes oldalunkat meg ne piszkálja, megis érdemelné; de bezzeg, nem imádhathatjuk mű, ha akarnánk is; mert már nehezebben kaphatjuk a' pénzt kölcsön; vagy tán üsse patvar! az emberek' szemei is megnyitultak 's lehet, mű is kifogytunk mindenből!.... Szinte feledém is: gyermekeink' neveltetése, mennyi költségbe kerül a' ke-rül. Városi lakás, nevelők, nyelv, muzsika, táncz-mesterek stb., mert ezek nélkül, nem lehet nagyszületésűnek lenni, 's végre is, ha mindenből kifogynak, lesz valami mester-ségök, minthogy tudnak francziául, németül stb. többféle muzsikát, éneklést. stb. Úgy is, hitvallást tanulhatnak, mikor vagy egyszer rájuk érik, templomban; gazdának, kereskedőnek, főrangúakat csak nem neveltem, ha katona lesz valamelyik, lássa; én is a' leszek vala ha férfinak születsem, maig is szeretem a' katonaságot. Magyar nyelvre se'

tanítám; hiszen magyarnak születtem 's mi haszon benne! a' magyar nyelv úgy is udvaromban ma is csak konyhanyelv. Szintén feledém is, az örökbe vetteket. Ezeknek is fennevelése felkerül; mi, idővel, szegények lévén, elégedetlenséget szülhet nekik; de házunkban másként nem lehet. Lám mennyi költsége egy nagyszületésének stb.". Ő nagysága' szabadkozásaira hivatkozik a' megidézett kisasszony is, ki azon fölül hajadon léteére még nem is bír törvényes életkorral, 's így férjhez menvén, úgy is visszavonhatná, bármit ígérne; de „különben is — úgy mond — keveset tud magyarul olvasni... csak német játékszínbe jár, mert csak német 's francia, úri, társalkodási nyelvek; magyar, oláh stb, köznépi dolgok“ stb.

A' férfiak közül az öreg úr, az öreg asszony' védokaihoz ragaszkodik. 'S a' fölperei követelés a' nagyokat illetné inkább, mint a' szegény kis nemest, u. mond, aztán ő nem ellensége nyelvének, de mi haszna, nem is érteni ezeket az újabb írókat. „Tudja isten, haszna vagy kára leend-e ebből nyelvünknek! Szegény hármashistória! Beniczky! bezzeg érti az ember ezeket álmában is! De hiszen nem rég látám, az a' Himfy 's Csokonai sem épen olly nyaktekercek. De sokan már épen Babel' tornyát építik... a' nyelvzavar megvan... költsenek már effélékre ifjabbak“ és a' többi.

Második férfi alperes, a' gavallér, csodálkozik, fölperes hogyan tudott rá is akadni. „Ezt csak nem gondoltam volna; mert, kereken kimondva, sok hitelezőim' kikerülése végett, az elsuhanás' tudományát annyira vittem, hogy már abban, egy agg róka, cserlakának tekervényes barlangjai, ösvényei közt se' dül ki. Fel se' tehetém, hogy valaki, hirem' akaratom nélkül, rám tudjon találni. Igaz, sok nevetséges oldala van ezen tudománynak; egy becsületes, akarám mondani, élehetetlen ember, fel sem érne józan, vagy inkább együgyü elméjével 's esze kificzamodnék a' próbatétekben; de engem a' sors, úgy látszik, erre teremte 's megáldae' hasznos tehetségekkel; mint ha előre látta volna, hogy különösen nem létezhetnék(ém) a' földön; mert már egy talpalatnyim nincs szabadon, 's azon fölül, ötven hatvan ezer forintocskával is adós vagyok, 's ime, eme hasznos mesterség által birom békével, pa-

cifice, a' lekötött jószágokat 's maig is, nem csak magam', de mások' pénzét is, vígan elköltöm... A' szomszédokon honban egy nagy vadász áll a' elő, 's félő, legtitkosabb rejtékeinket is kikutatja. Ama világosság' fia, mint az efféle boszorkányságoknak hatalmas üldözője, fáklyájával megmutatá, elárulá, ama hátulsó ajtókat, mellyeken, mű illyesek, ki szoktunk suhanni 's majd, nem tudom, hogy' lesz! Bár az a' Hitel, stb., ne lenne olly kelendő! Haj — mint feledkezik a' jó író nagy születéséről! Mekkora bajt okoz a' okozand nekünk, illyeseknek! de mű illyesek emléket számára, bizony tudom, nem is állítunk! Hiszszük, nem is várja tőlünk: mert az egész bókol neki; csak mű illyesek, mint előre látók, veszsük észre a' rossz következtetéseket(!) Gyanakszom, Nyelvészet úr is, ama' nagy író' lámpájával botlik rám.“ Ezek után a' második alperesné' okait vallván, 's pörei 's különféle el sem is mellőzhető tilos cikkelyekre pénz kellvén, fel kér oldatni. Nem ellensége ugyan a' magyar nyelvnek, mert hiszen semmi nyelven sem olvas, de hát mire lenne nála könyv, stb.

Az urfi a' kisasszony' védelmét teszi magráéva additis addendis; 's mind a' két nem' ügyvédei ítélet alá bocsátják védenczeik' előadását; de köz ügyvéd' felelete' következtetésben kiki a' rajta követelt büntetésben marasztaltatik, az öreg urat kivéve, mivel a' fölperes egyezkedésre utasítatik.

A' szerzőt nem nevezhetni satiraköltőnek; ehhez hiával van a' phantasiának, melly nélkül a' didactikai költésnek is bármelly formája el nem lehet; hiával van a' hűmornak 's azon metsző él és causticitásnak, melly a' más nemzetek' jelesb' gúnyoriróit olly híresekké teszi, 's nálunk kitűnő mértékben, eddigelé csak az egy Kazinczy' satirai epistoláiban találhatik. Rajta nem fogunk nevetni, 's az ő satirája a' formának nem köszön semmit. Hanem súlyos az az igazság' súlyával; szabadelmű a' jó ügy' érzete' bátorságával; egy nagy argumentum ad hominem a' haza' minden hűtlen fia ellen. Minden kép, hasonmása az életnek, minden szó tagadhatlan való, czáfolhatlan vád, menthetlen bűn: 's az egész egy pirító töredék jelen állapotunk' aggasztó képéből. A' morál a' fölperesi ügyvéd' személyében mondatik el, 's ez helyes, nagyon helyes, habár szelídebben adva, mint a' vé-

tek és lelketlenség érdemli. A' felebb kivont pár hely nem az egyedül jó; vannak talán élenkebbek is, de tartalmas mind, kivétel nélkül; 's ref. azokkal csak az író' hangját 's írásmódját akarta ismertetni. Miket a' kisasszony mond osztályáról, az úrri a' magáéről, az öreg kismemes az urak' tiszteiről, mind meg annyi gypsznyomata a' valónak. Bár sok olvasója akadna a' kis könyvnek, mely czélirányosban volt volna valamely nagy közönségű folyó lapban közölve. Nem a' forma, hanem a' tartalomért ohajtjuk, hogy német fordítót leljen, 's nem a' külföld', hanem az édes haza' számára. Így talán hamarabb eljut azokhoz, kiket illet.

S. F.

149. Athenaeum miatti zajgások.

III.

Ítéletünk szerint nincs könnyebb, mint bizonyos urakat sántikálásokon utól érni, mihelyt őket rendszeres és egy kissé folytonos figyelemmel követjük.

Csató Pál.

Nem lehet nem javalni a' Hírnök' szerkesztőjének azon saját és igen új vállalatát, mely a' múlt februáriusban „Magyar hírlapok' heti szemléje” czím alatt megindított. Miután folyóiratink a' literatura' egyéb termékeiről bírálatokat közlenek, igen természetes és korszerű, hogy a' magyar hírlapok' cikkelyei is bíráltassanak, 's így napról napra szélesb terjedelmű literaturánkban ne maradjon semmi megítéltetés nélkül. A' Hírnök' ügyes szerkesztője csupán ott hibázta el a' dolgot, hogy ezen fontos cikkely' — nem is szerkesztését, hanem — írást Csató Pál' kezeire bízta, kinél az valóságos kés gyermek' kezében. Nem ismerünk a' magyar literaturában feltűnt jobb fejek között — Csató is közéjük tartozik — embert, ki oly kevésbé való critical pályára mint épen ő. Criticához férfi kell, szilárd, elvekben alapos, elvekhez hű: Csató egy lenge lélek férfi testben, változékony mint az aprilisi napok, mit ma javal, holnap kárhoztatja, holnap után ismét javalja, a' szerint mint személyes érdekei kívánják. Criticához tisz taságot szerető kezek kellenek, olyanok, melyek magokat alacsonyág, igazságtalanság, részrehajlás' foltjaival beszennyezni irtózzanak. Criticusnak szabadpárthoz tartozni, hová minden okos embernek tartozni is kell: az elvek' pártjához; személypárthoz nem: Csató pe-

dig a' szerint méri kegyeit és büntetéseit, a' hogyan valakit szeretni vagy nem szeretni szempillantatnyi haszna kívánja. Ezekből magyarázhatnák, kik közelebből ismerik, azon sok változást, mellyen Csató, életének napjaiban keresztül ment.

Mióta ő, mint szemleíró, a' magyar literaturában mindenestül lett, igen sok dolga van, mit épen oly könnyűséggel mint fölületességgel végez; el nem mulatván nézeteit egyoldalú, csípős és keserű, de a' sokaságra jól számolt grúnyaival fölereszteni. Ő egy lélekzettel 's minden elakadás nélkül itél, ország, világ, színház, literatura' dolgairól; 's ha az általa igen megtisztelt nevek (neveink) fordulnak elő, bizonyosak lehetünk benne, hogy a' toll illő figyelemmel megnyomva, csapásai meglehetősen agyarkodással egyenesen fejeknek intézve vannak. Ez nekünk nagy tisztelet, neki szomorú kötelesség, melyet midőn oly buzgón teljesít, lelke sír, esze kétségbe esik; nem mintha ezen mesterséghez elég jó vére nem volna, hanem, mivel mind ezt tennie kell. Azért akár ellenségeinek, ha volnának, akár barátinak, ha maradtak, nincs mit boszankodni vagy örülni divatba jött nevén. Neki minden sora nagy kinjába kerül. Ő minden betűjében függetlenségre született lelkének egy részét temeti el, 's szépen indult elméje végre vadonba vész, mellyet kietlenné teszen a' káröröm, mellyben álmai rémekké változnak. 'S ennek, uraim, nem egészen ő maga oka. Mostoha kórunk kárhoztatá őt e' bűnhődés' legöldöklőbbikére, 's ha meg akar élni, meg kell kövülnie, hogy ne tudja, mit gondol, ne higye, mit tanít, ne hallja, mit mások mondanak, 's mindenek fölött érezni felejtse. Kimélet tehát a' bal körülmények által elsodrottak, de igazság is, nehogy a' mit ő kinjában tanít, hitelre kapjon 's kápráztató ál színei által a' közvéleményt félre vezesse.

Neki, mint mondók, kötelessége mondaní, miket mond 's hogy mind ezekben kevesebb vadsággal; 's nem a' legújabb divatos durva kifejezések' segítségével jár el, egyedül jobb izlésének, mit tőle eddig meg nem tagadhatni, 's világosb eszének tulajdonítható. Gorombaság, neveletlenség, kevéssé, sőt semmi fáradtságba sem kerül, és súlya szerzőjére esik vissza, mit Csató igen jól tud, 's azért kerülni ügyekszik. Az ő

fegyverei egészen más neműek mint társaié; ő a' simaság, részrehajlatlanság' álörcejét veszi fel, 's a' simaság, részrehajlatlanság' ismét dicséretes dolgok: de az álörce nem az. Ezen álörcezával szedi rá a' kényelmes jámbort, a' bokros foglalatosságai miatt elszórakoztat, 's mind azokat, kik vagy nem bírnak, vagy nem tartják méltónak kis dolgokban is a' valónak igaznak nyomára akadni. Cuiuslibet rei simulator ac dissimulator; 's hogy ezen tulajdonságain azonnal rajta ne kapassék, éber elméje áll őrt. Őt úgy lehet tekinteni mint literaturai veszteséget, mint megromlott bört, mely még eczetkorában is erejét mutatja: csípős és mérges, 's elég hathatós megcsavanyítani mindent, mihez ve gyíttetik.

E' szerint Csató' helyzete felette bajos és nyomasztó; hivatala bokros gondokkal jár, 's ki mind ezt felfogta, nem csodálkozhatik, ha ő, a' különben ügyes, hibákat követ el, 's a' másnak mért csapást gyakran ön fejére hárítja. Az itt mondottak a' Figyelmező' folytatában jobban és jobban be fognak bizonyodni.

Illy ember' kezében van most a' magyar hírlapok' criticája *). 'S ő ezen criticákban a' hírlapokathárom részre osztja: pajtásokra, neutralisokra és ellenségekre. Pajtások: a' Rajzolatok, Természet, Szion. A' két elsőbbik azért, mert e' két fészekben tenyésznek és élődnek csak nem mind azon ifjú írók, kiket hasonlóképp, mint Csatót, a' desperatio tett criticusokká: Munkácsy, Kunoss, Hazucha, Stancsics és Frankenburg, mind megannyi rendes tag Kunoss' tudós társaságában, 's kiket mi, adandó alkálommal, sorban megfogunk ismertetni a' közönséggel. A' Szion azért pajtás, mert Csató a' vallásosság' köpönyegét is szereti, szükség úgy kívánván, magára öltetni. Neutralis lapok: Erdélyi Hírlap 's Mulattató, Ismertető, Híradó és Nemzeti Társalkodó, Regélő és Honművész. Világos ellenségek: Athenaeum és Figyelmező, Jelenkor és Társalkodó, Vasárnapi Újság. Azonban ő a' pajtasságot és ellenkedést úgy űzi, hogy sokszor a' pajtásokról is mond szelid gáncso-

kat és az ellenségekről is mérsékelt dicséreteket, mi nem rossz fogás volna akkor, ha Csató egészen bohók és vakoknak írta.

Lássuk a' szemleirő' criticusi mozgalmait febr. 1-től, midőn szemlét kezdte, a' meny nyire azok ügyünket érdeklik, mert ez úttal jobbára csak ezekre akarjuk szorítani észrevételeinket.

(Folytatjuk.)

Jutalomtétel.

130. — Horváth József néhai kalocsai kanonok' alapítványa 's ezen épült jutalom-kérdés. Ezen alapítvány' célja a' magyar nyelvnek a' religiói tárgyakban művelése 's tökéletesítése. Tudnillik, a' nemeslelkű alapító' végintézete szerint, bizonyos summa' kamatjából esztendőnként azon, egyedül magyar nyelven író tudós nyerend jutalmat, kit erre, jelesen dolgozott theologiai, főképp pedig a' keresztény erkölcsöt tárgyzó munkájaért, a' pesti theologiai kar legérdemesebbnek ítél. E' végett három egymás után következő esztendőben jutalom-kérdések fognak föladatni; a' negyedik esztendőben pedig, kérdés-föladás nélkül azon munka' írója fog megjutalmaztatni, mely a' közelebb lefolyt négy esztendőben magyar nyelven kiadott theologiai munkák között, a' közönség' véleménye 's a' theologiai kar' ítélete szerint, legjobbnak találta. A' föl adandó kérdések' dolgozására egy esztendő fog engedtetni. A' megjutalmazott feleletnek külön vagy valamelyik folyóiratban a' szerző által kell kiadatnia. Ezen fölül a' boldogult alapítónak, mint önmaga megjegyzé, épen nem szándéka, hogy eme' theologiai tárgyak' írói régenté vagy ujabban fenforgó 's hajszálhasogató kérdéseket, mely eszmélkedéseket, vagy homályos fejtegetéseket, sértegető kifejezésekkel és harezoló tollal vitassanak; mint-hogy ezek a' keresztény religiónak fölséges méltóságát, melynek különböztető czimere a' szeretet és békeség, igen alacsonyítják, 's terjesztését gátolják. Ohajtja tovább az alapító, hogy ezen theologiai tárgyak' írói óják magokat a' himezett, vagy csonkitott és eldarabolt szavakkal zavart írásmódtól; mivel ez a' magyar nyelvet természetes erejéből és szépségéből kivetközteti, meghomályosítja 's érthetetlené teszi. Ezekhez képest az említett theologiai kar a' dologhoz értőket a' következőkre figyelmezteti:

Ámbár a' hazu' 's egyes polgár', a' jelen 's jövő élet' boldogsága nagy részint az egyházi 's polgári törvények iránti engedelmes ségtől függ: a' köztapasztalás szerint mindazáltal a' törvényes előljárók iránti engedelenség annyira elhatalmazik, hogy a' szomóru következtől méltán tarthatni. Ez okra nézve olly értekezés kívántatik, mely

*) Csató már néhányszor protestált azon állítás ellen hogy ő bírál: de ezen protestatiók nevetségesek. Egyetlenegy szemle sem jelent még meg, melynek hangja bíráló ne volna. Ez nem kíván bizonyítgatást, ez kézzel fogható.

1) az engedetlenség' természetét 's ne-
meit, különböző módját 's lépcsőit, korunk-
hoz alkalmazva, a' közéletből előterjeszse;
azután annak gonoszságát megmutassa, 's ama-
rosz következtetéseket, melyeket az engedetlen-
ség már szült, vagy szülhet és idővel bizo-
nyosan szülni fog, előszámálja; végre pe-
dig az engedetlenség' okait fölfedezze, 's e-
zen okok' elhárításának módját leírja. El-
lenben

2) az engedelmisség' értelmét meghatá-
rozván, annak kötelező 's indító okait nyo-
mosan előadja; 's valamint a' kötelező okok-
kal ellenkező kétségeket 's kifogásokat meg-
cáfolja, úgy az indító okok' akadályait el-
hárítsa. Mivel pedig a' nemzet- 's honszere-
tet és az anyaszentegyházhoz viseltető fűi
tisztelet méltán az engedelmisség' indító okai
közé számíttatik; fejtsék ki: mi értetik a'
nemzet- 's honszeretetet és az anyaszentegyház
íránti tisztelet által? és mi nem tartozha-
tik ezek' körébe? Végre mutattassék meg,
hogyan nemzetünket 's hazánkat tartozunk sze-
retni; az anyaszentegyház íránt pedig köte-
lességünk tisztelettel viseltetni.

A' legjobb munka' jutalma 250 forint ezüst-
ben. A' pályairások' beküldésének határnapja,
mellyen túl senki' munkája el nem fogadtatik,
augustus 28-ka 1839-ben. Minden pályázó, mun-
káját idegen kézzel és tisztán írva, lapozva 's
kötve, név nélkül tartozik a' theologiai kar' jövő
esztendei dékánjához, n. t. t. ifjabb Szabó János
úrhoz küldeni. A' munka' jelszava legyen a' szer-
ző' nevét rejtő levélre is írva. Pesten, augustus'
15-kén 1838.

A' theologiai kar' nevében
Szilasy János s. k.
ugyan azon kar' dékánja.

Literaturai mozgalmak.

151. — Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében,
az academia' költségein elhagyá a' sajtót: 1) Ma-
gyar és német zsebszótár. Közre bocsátá
a' magyar tudós társaság. Első kötet, vagyis
magyar-német rész. Srétben VIII és 790
lap, non pareille betűkkel, három-hasábosan
nyomtatva, 's fűzve postapapíron 3 ft 30 kr.,
írópapíron 3 ft. cp. (a' második, vagyis né-
met-magyar rész ugyan azon az áron kapható

minden hiteles könyvárosnál az országban). 2)
A' moldvai magyar telepek. A' m. tud.
academia elébe terjesztve P. Gegő Elek, sz.
Ferencz' szerzetesbeli m. hitszónok 's m. t. társa-
sági l. tag által. Két toldalékkal 's Moldvaország'
abroszával, ékes borítékba fűzve, postapap. 1 ft.
40 kr., nyomt. pap. 1 ft 20 cp.

Pozsonyból jött: Egyházi beszéd, mellyet
Nagyszombat' sz. kir. városa' emeltetésének hat-
százados örömnépén, 1838. pünkösdi ut. 3-d.
vasárnapon a' plebánia-templomban tartott Mé-
száros Imre, lyceumi hitszónok, prof. stb.
Pozsony, nyomt. Wigad Kr. Fr. n. 8r. 15 lap.

— A' folyó év' első felében tizennégy or-
vostanárságra emelt hazánkfa közül négy 's
így több mint negyed része, magyarul írta ik-
tatási értekezését; név szerint: 1. A' dohány-
ról. Írta Jelenffy Károly, orv. D. Budán,
Bágy bet. n. 8r. 52 lap. Tárgy-és nyelvbéli te-
kintetben kitüntetést érdemlő egvedirat. 2. A'
zsebrék. Mezőszegedi Szegedy András. Pes-
ten, Beimel' bet. 8r. 24 lap. — 3. A' zsebdüh-
ről. Írta Schönbauer József orvos D. Bu-
dán, egyet. bet. 8r. 30 lap. — 4. Az orvosi
hitelről, Pathi Nagy Gáspár. Budán,
egyet. bet. 8r. 27 lap. — Köszönetünk követi a'
buzgókat; 's az orvosi literatura őket leendő
gyámolaiként üdvözlí.

— Báro Jósika Miklós, legújabb regé-
nyét illy czim alatt: A' csehek Magyaror-
szágon, korrajz I. Mátyás király' idejéből,
négy kötetben, bevégezte. Ugyan attól Hecke-
nast Gusztav' Albuma számára egy novella van
sajtó alatt: A' béke' nemtője.

— Idegen nyelvű jelenetek. Budán,
egyetemi bet. De hydroiatria nonnulla. Occa-
sione festi semisecularis laureae doctoralis medi-
cae Sp. ac Cl. D. Francisci A. Christen stb. in
memoriam scripsit M. Dr. Josephus Pólya. 1838.
9. die mensis maii. n. 4r. 7 lap.

Ugyan ott Gyurián és Bágy' bet.: 1. Der
Eisgang und die Überschwemmung der
Donau in Ungarn im März 1838, nach amt-
lichen Daten und eigener Anschauung beschrieben
von Joh. Trattner. Erstes Heft. Pesth, in
Commission bei C. A. Hartleben. n. 8r. 100 lap,
fűzve 30 kr. — 2. Die Heilquellen von
Postény im Königreiche Ungarn. Dargestellt
von Mart. Ferd. Marschall, D. d. Med. n. Ch.
k. 8r. 92 l.

FIGYELMEZTETÉS.

Az Athenaeum 's Figyelmezőre folyvást előfizethetni mind Bécsben, Barkassy Imre
udv. ágens urnál, Kolosvárt az Erd. Híradó' hivatalában, 's a' kir. postahivatalokon; mind
helyben a' kiadóknál. Félévi ára 5 ft, postán 5 ft. 48 kr; velinen 2 fttal drágább.

'S az Athenaeum' kiadó hivatala előfizetést fogad el mind az Erdélyi Híradó, Nemz.
Társalkodó 's Vasárnapi Újságra együtt 5 fttal, mind a' Vas. Újságra külön 1 ft. 30 krral,
mind a' Nemzeti Társalkodóra magára 2 fton cp.

☞ Két ünnep' közbe jött miatt a' szándéklott egy ívnyi rendkívüli tolda-
lékból e' számunkkal csak egy negyedet adhattunk ki.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Augustus' 28. 1838.

35. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nyelvtudomány. A' magyar tudós társaság' helyesírása (D. Scheder F.). — Athenaeum miatti zajgások. III. Csató' Hirlapi Szemléje. Folytatás. -

HAZAI LITERATURA.

Nyelvtudomány.

152. Magyar helyesírás és szóragsztás' főbb szabályai. A' m. tudós társaság' különös használatára. Harmadik kiadás. Budán, a' m. k. egy. betűvel. M.DCCC.XXX.VIII. 8r. 42 l. Csinos borítékba fűzve 10 kr. cp.

Előttünk fekszik, dióhéjba szorítva, az academia' nyelvbibliája, hat év alatt harmadszor nyomtatva, 's így részvételt bizonyító 's tekintetet az ország' intézete iránt a' közönség' részéről.

Midőn a' nyelvtudományi osztály' helybeli tagjai 1831-ben e' munkát' készítésére kiküldettünk, mint Révai' iskolája' embereinek nem lehet aggodalom nélkül magunk körül tekintenünk ott, hol több buzgó baráti ülte Verseghegynek, és sokan, kiknek legalább elhatározott elveiket nem ismertük. Azonban aggodalmunk felesleges volt. Az e' század' elején élet's halálra folyt grammaticai tusák' megújítására senkinek sem volt kedve, sem sikeres megújíthatására reménye; az alapul szolgált munkát szerencsésen keresztül ment

az osztályon, az elnökség által is pártolva szerencsésen a' nagy gyűlésen — 's bátran ki lehet mondani, hogy a' Révai' rendszere meg van állapítva, élete biztosítva. Nem mint ha az academia dictatorságot akart vagy akarhatott volna gyakorolni a' nyelv' dolgában, mint egykor a' Crusca 's a' Richelieu' francia academiája másutt; hanem mert az írók' nagy része az academia' erkölcsi illetőségét 's közönség előtti tekintetét elismervén, annak ez iskolához állása által megerősödött nézetében, felbátorult reményeiben; a' nagyobb szám pedig legrosszabb esetben legalább kényelmesnek találta a' készlet további vizsgálat nélkül elfogadni. És csakugyan az előbbi félszázad' néhány maradványain kívül, ma már senki sincs a' gondosabb írók közt, ki a' fő elvekben különözzön, 's grammaticai írásmódunk e' kevés esztendőben több pontosságra, nagyobb szabályosságra verekedett a' kisebb dolgokban is, mint ez előtt évtizedek alatt, mindenek felett pedig az ez előtti számtalan differentiák' legnagyobb része annyira kiegyenült, hogy reménységünk

nő, miképen hasonló fokú haladással, néhány lustrum múlva a' magyar írás, határozottságára nézve, a' mívelt európai nyelvek mellett dicséretes helyet érdemlend magának.

'S e' tárgy mellett volt a' magyar tudós társaságnak első alkalma literaturai szabadelműségét bebizonyítani; itt a' tudományos szabad vizsgálat, tehát a' haladás' elve, a' pusztán hagyományosnak, berögzöttnek félretételével, 's minden tekintet-követelés nélkül, nem csak kimondva, de tettelegesen fel is lön állítva. „Győzzön a' mi jobb! — mond az előszó — okokkal kíván a' társaság vezetője lenni a' kivilágulás szerint alakuló köz megegyezésnek, fenhéz az önkényű vezér nem“. IV. l. Ennek következtetésében történt, hogy egyfelül az itt összeállított szabályait nem vallaná a' társaság végkép meghatározottaknak, fentartván magának azok' folyvásti javíthatását; más felül pedig, hogy még tagjaira sem kötné azokat, szorítatlan hagyván őket magányos munkálataik körül; egyedül testületi saját munkálataiban, az Évkönyvekben, folyóiratában 's hivatalos irományiban rendelte azok' követését „hogy az egy erkölcsi test' írása' módja tétovázó és tarka ne legyen“. Sőt az academián kívüli tudós férfiak' véleménye is részint kikérletett (név szerint az összetett betűk' egyszerűítése' dolgában), részint váratik. „Hiszi a' társaság — mond a' második kiadás' előszava — hogy mind tagjainak tovább és tovább fejtegetései, mind nem tagjainak azokról szóló észrevételei ujabban megvizsgálatván, végre olly szabályok lesznek felállítva Helyesírásunkban, melyek a' magyar nyelv' belső alkatját és ragos szerkezetét, minden erőltetés nélkül is elfogadható móddal jelelik ki.“ — Jónak látta ref. olvasóit az academiának ön választott, egészen a' jelen kor' szelleméhez méltó állására, 's e' munkálat' jelentésére figyelmeztetni, részint azon, habár keveseknek megczáfolására, kik intézetünket az egykor, egyeduralkodó hatalmukkal nem emelő, hanem lenyomó hatást gyakorlott academiák' ártalmainál fogva, e principio károsnak, korunk' lelkével meg nem férőnek tartják. 'S most lássuk az egy vagy más tekintetben említésre méltó szabályokat, közben észrevételekkel.

Betű annyi vétetik fel, mennyi az egy-

sz erü magyar hangok' megjelölésére szükséges, szám szerint 38, ide vevén természetesen a' hosszú hangzókat is; 's azokhoz még öt, idegen szavakban előforduló betű járul. A' Versegly' közép E-jéről (ē) itt nincs emlékezet, mint a' mellyel az academia, könyveiben élni nem kíván; hanem ohajtja ref., hogy bármely teljes grammaticából annak tekintetbe vétele soha el ne maradjon. Az több tekintetben fontos: széphangra, mert tarkazza az e-s szavak' monotoniáját; értelemkülönböttesre, mert más, péld., vesz, perit, és más: vész, emit, accipit; 's fontos annak némely vidékek' ö-jéhez való viszonya.

Az összetett betűk' egyszerűítése' ügyéről, melly a' 7—9 lapi jegyzésben fordul elő, hírlapjaink után tudatik, hogy a' társaság ez évben bőven értekezett; 's így addig is, míg az a' közel nagy gyűlésen így vagy amúgy végkép eldőlné, olvasóinkat e' tárgyban Vörösmartynak az Évkönyvek' II. 's Tudománytár' VII. kötetében álló czikke-lyéhez utasítjuk.

Az összetett betűk' kettőzése' tárgyában az academia ezt tartja: midőn azok eredetikép hallatnak kettőzve, csak az első iratik kétszer, mint Kazinczy óta íróink' nagyobb része teszi, péld. *faggyu, illy, asszony* stb, nem *fagygyu, ilyly* stb.; ellenben, hol a' kettőzés ragok vagy összetétel által támad, a' gyökér' fentartása miatt nincs helye a' rövidítésnek; iratik tehát: *öcs-cse, király-lyá, vesz-szen*, nem: *öc-cse, királ-lyá, ves-szen*, 9. l.; valamint ott is, hol a' kettőzött összetett betű elválasztatik (péld. más sorba átvitelkor), a' kihagyott betű visszaállítatik, tehát: *asszony, oly-lyan*, 12. l. — 's ez azért, mert a' kettőzött összetett betűt is, p. *ssz, lly*, kettős ereű egy jegynek kell tekinteni: t. i. a' felhozott példában a' *z* és *y* épen úgy gondoltatik az első, mint a' második *s* és *l*-re hatni, 's így, gyökrontás nélkül, az elsőől szintúgy elválhatatlan, mint a' másodiktól; tehát, valamint nem választhatjuk el e' szavakat: *helyet, aszu*, így: *hel-yet, aszu*, úgy az *asszonyt, illyent*, sem így: *asszony, il-lyen*. Ezen egészen új szabály tehát addig, míg az összetett betűk helyett egyesek lennének elfogadva, 's így az etymologiai 's oeconomiai tekintet-

nek egyszerre elég téve: megőrzi a gyökér' épségét, a' nélkül hogy a' betűgazdalkodás egészen el lenne mellőzve.

A' szavaknak más sorba átvitelkori elválasztásánál a' szótagolás, és nem a' származás és ragasztás' elve szolgál szabályul, tehát: há-lok, lá-tok, ér-tem, nem hál-ok, lát-ok, ért-em. Az összetételek ellenben úgy választatnak el, mint összeálltak. Hogy ez a' leggyakorlatibb mód, nem fogja tagadni, ki tudja, mennyire homályos és bizonytalan gyakorta a' szavak' miképi származása.

Hiányjellel (') pótoltatik mind a' birtokosnak, nek, mind a' szenvedő eset(ház' ura, ne hagyj magad'); szintígy az *az*, *ez* névmások' z-je is, minden összetételeikben, péld. *a'*, *e'*, *ama'*, *eme'*, *ime'*. Nem szenved kétséget, hogy ezen majdnem általános szokás pontosságot bizonyít; de, ha áll az, hogy *jegy*, melynek olvasás és értésre nézve semmi haszna nincs, legalább *oeconomia'* tekintetéből, mi épen nem megvetendő a' grammaticában, tökéletesen felesleges: úgy a' hiányjel ez esetekben minden kár nélkül elmaradhat. *A*, *e*, *ama*, *eme*, *ime*: nem fognak másképp olvastatni, sem másképp értetni vagy egyéb szavakkal fölcserélthetni soha; 's így meg lehetne az író't menteni e' számtalanszor előforduló jel' megírásától, a' szemet a' sok vonásu és ékezetű magyar írás' fele cifráitól; grammaticába utasítván annak magyarázatát, honnan 's mikép rövidültek legyen e' névmások: ha csakugyan ez egyszerűbb formákat tekintjük eredetieknek, mert több tekintet javasolja, hogy az elenyésző z csak segédbetűnek vételessék. 'S e' javaslat nem olly vadon új. Guzmics, Horvát Endre 's Bugát, mind a' három nyelv 's írás' dolgában nem megvetendő tekintet, 's tán' többen is, elhagyogatták a' hiányjelt az említett névmásokban: 's nagy kérdés, nem lenne-e a' mondott okokból tanácsos, academiánknak e' sok vonások' nyűge' lerázásában előmenni? Az, ki most csak azért rakogatja fel, hogy ne különözzön, azonnal neki bátorodnék, 's kevés év alatt az egyszerűt újítás alig ha el nem fogadtatnék az írók' nagy többségétől.

Hasznosak a' kötjel' (-) szabályai. Név szerint az *e* kérdő rag, mint a' melly külön állva értelem nélküli hang, kapcsoltatni ajánl-

tatik: hallod-e, ember-e? Kötjel vettetik azon nevekhez is, mellyek ugyan azon raggal toldatnak meg, vagy ugyan azon szóval tételnek össze, midőn emezek rövidség' okáért csak az utolsó névhez kapcsoltatnak, péld. szülei-'s barátjaitól elvált; kép- és levéltár. Az utóbbik esetben ref. is szükségesnek tartja a' kötjelet az értelembeli határozottság miatt híven felrakni, mert különben honnan tudandjuk, hogy péld. a' felhozott helyen a' tár a' képhez gondolandó = képtár; mert hiszen az ellen sincs semmi belső ok, miért ne értessék egy levéltár, 's egy kép? De elsőbb esetben, hol nem az értelem, hanem a' vi-szony forog fenn, 's ezt az utolsó névhez járt ragon kívül még a' szókötés, név szerint az *íge'* állapotja is felvilágosítja: zavar és kétértelműség nem igen gondolható, 's így a' kötjel is aligha el nem maradhat. Egyéb-iránt e' neme a' rövidítéseknek, egészen a' legújabb idő' elég merész újítása 's minde-nütt, hol feszesség vagy épen homály' veszedelme nélkül lehet, rövidség és szépség' kedveért, ajánlatos.

Nagy betűket az academia csak beszéd és vers' elején, pont után, tulajdon név, címnev, 's megszólítás' szavaiban ír. Semmiféle, ezek közé nem tartozó főnevek, úgy a' melléknevek is, habár tulajdon nevekből származzanak, nagygyal nem kezdetnek.

Egy példában, 14. l., Nagy-Várad' neve fordul elő így összeírva: Nagyvárad. Várad levén itt, valamint másutt is, péld. Nagy-Becserek, Jász-Berény, Körös-Ladány, Ipoly-Ság, a' második név az igazi 's fő név, az előtte álló pedig csak megkülönböztető 's közelebb határozó mintegy melléknév, ref. helyesnek látná a' két külön nevet szét, de kapcsolva írni; magában értetvén hogy midőn belőlök melléknevet származtatunk, az általános szabály szerint mind két helytt kis betű irassék, 's a' két-szó össze kötjel nélkül, miképen összeírjuk péld. az észrevételt melly valóságos összetétel, noha az észre venni-t, mint a' mi nem összetétel, nincs ok, miért írjuk össze. Lenne tehát nagybecsereki, jászberényi, körösladányi, ipolysági stb.

(Vége következik.)

D. Schedel F.

III.

(Folytatás.)

Mielőtt, a' felvett időrend szerint, a' Hírlapi Szemle' eddigi folyamatát állítanánk olvasóink elébe; nem lehet annak legújabb (65-d.) számát előre meg nem ismertetnünk, melyben Csató egy, e' folyó cikkelyünk' első szakasza (Figy. 30. sz.) ellen pendített oratiunculával akarná megmutatni, hogy a' factum nem factum, 's hogy axiómát is lehet czáfolni. 'S szeszélyének e' legifjabb gyermeke különösen alkalmas azon író' tacticáját bélyegezni, ki magát hívatottnak érzi „az írók' egész serege 's a' publicum' egy része“ nevében praeceptorí pálczát forgatni felettünk, kik, úgy hozván magokkal az érdekek, kegyét többé nem bírjuk.

Halljuk tehát az ítéletet! „E' cikkely— „az Athenaeum miatti zajgások“ — ama' kellemetes és gyönyörködtető „bunkós modorban“ van írva, és... saját megkülönböztetésül, a' görombasághoz igen szépen csatolja a' pletykát, és szintazon mértékben sértő, melyben unalmas“. — Még be sem fejezett cikkelyünk sokkal frisebb emlékezetben van olvasóink előtt, hogysem a' „gyönyörködtető“ és egyszersmind „unalmas“, a' „göromba és sértő“ praedicatumokra, a' bunkós modor és pletykára észrevételt kellene tennünk; 's akármit mondanak némelyek, kiknek lelkesmerete kevésbé tiszta, mi ez ítéletet bátran felebb viszzük — a' közönség elébe. Csak az „unalmas“ra tesszük azon megjegyzést, hogy vannak igenis tárgyak, melyekről mulattatólag nem lehet, vagy legalább nem kell szólni. Ha Csátónak az tetszik, ha az ő részén a' nevetők vannak, legyen bár! mi azt ohajtottuk mindenha, hogy azok pártoljanak, kik meggyőződést akarnak: 's félő, hogy a' Csató' nevetői majd ki fogtak fogyni a' nevetés' ingeréből, midőn a' gondolkodó olvasó mellettünk meg fogott győződni. Ha Csátónak az tetszik, ha a' dráma' folytatja a' latt nyer tapsokat, nekünk az, ha annak befejezése után fogtunk méltókká találtatni a' helybenhagyásra. 'S tudtuk, hogy Csató' eszének cabrioletje sebesen és könnyen elgördül minden apró kavics felett, 's hogy ezt — ha a' kocsis ügyes — nézni mulatságos lehet; csakhogy az majd egy nagyobbacska gö-

röngyön szintolly könnyen fel is fordulhat, a' mi ismét mulatságos: midőn másfelől, csupa adatokkal, tehát dolgokkal, megrakott társzekerünk' menetelét nézni, lehet hogy unalmas, de kinek dolgok kellenek 's nem kocsi, annak jobban fog tetszeni a' társzeker, mint az üres cabriolet, melyben legfelébb is Csató ül. 'S vigasztalásunk, hogy az, amolyan könnyű kis cabrioletbe ütközvén, egy könnyen fel nem dől: midőn az ilyen, ismét nagy könnyen és mulattatólag, a' kerékgyártóra szorúl. A' többire nincs mit mondanunk olvasóinknak.

* * *

Hanem engedje meg Kegyed, drága Csató úr! hogy, valamint Kegyed őszinte volt a' Hírnök' 65-d. számában tartózkodás nélkül kiírni, mint szólott magában hozzánk, midőn az Ath. miatti zajgások' I. cikkelyét olvasta, mi is hasonló őszinteséggel viseltetvén Kegyedhez, mint ki többéig ezen mi „dúlongó és pártos“ szövetségünknek részvevő és munkás tagja volt: szinte palástolatlan nyíltsággal elmondhassuk Kegyednek, mint szólánk mi magunkban Kegyedhez, midőn az oratiunculát először olvastuk.

Midőn mi, kedves Csató úr — (bocsáson meg, ha a' bizodalmas Te szolítást nem viszonozzuk, melyel nem csak szembe, vagy épen világ előtt, de még magunkban is nem mindenkit szólítunk) — midőn mi e' legújabb apostrophéját először olvastuk, azt hittük, hogy Kegyed szívesen kivenné erejükből a' „Zajgások“ban általunk nem annyira kifejtett, mint kifejtés végett az olvasó' számára összeállított dolgokat; de félvén, nehogy unalmassá legyen, ha dolgokkal, adatok' hasonlítása 's magyarázásával foglalkodik, 's mint a' könnyűnek és mulatságosnak barátja, könnyebbnek és mulatságosbnak ítélvén túl a' valónak határán, koholmányok' fellegein nyargalózni, hová nem mindenkinek szemehat az ahhoz szükséges üvegek nélkül, — Kegyed így gondolkodott: — „Patvar vigye e' dolgokat! én rá fogom, hogy az nem bizonyít semmit, hogy a' szerecsenek magokat fejérre akarják mosni, hogy az mind bunkó, görombaság, pletyka stb effélé [hiszen Kegyed' kézíratai közt egy, e' tárgyban igen bő, synonymicon van, mint legújabb munkáiból — a' Hírlapi Szemléből — kitétszik]; é-

rintem aztán a' lexiconi pört, a' Kritikai Lapokat, 's néhány jelesb nevet, péld. Horvát Istvánt, b. Eötvös Józsefet, gr. Mailáth Jánost stb, 's ismétlem — mit már másszor mondtam, de meg nem mutattam, mert a' megmutatás vajmi unalmas dolog, én pedig mulatságos író vagyok — ismétlem, hogy az Athenaeum miatti zajrások csak ama' régi viták' szakadatlan és szükséges folytatása, 's felkiáltok: Itt van egy factum uraim, kérlek igen szépen, tagadjátok el ezt a' factumot; 's itt van egy axióma, kérlek igen szépen, czáfoljátok meg ez axiómát! — ez elmes és könnyű fogással az adatoktól nehéz társzerket feldöntöm; 's nagy könnyen kimondom: Íme ők buktak! 's ők bukni fogtak". —

Látja Kd, illy gondolkodását hittük mi, midőn cikkelyét először olvastuk; de csak hamar a' másodszori átolvasás után világos lőn előttünk, hogy Kd sem ezt, sem egyebet nem gondolt, mikor ezt az utolsó Szemléjét írta, mert nem volt nyugalma, nem volt lelki ereje gondolkodni. Ez pedig azért nem volt, mert, látja drága Csató úr, Kd még nem sok vizet zavart a' magyar literatúrában, Kd még újoncz a' küzdelem' piaczn: de koránt sem, mint ha Kd még nem bíralt, nem „gázolt“, nem „pasquillistált“ volna: csak hogy Kd ezt a' névtelenség' pajzsa alatt, egy titoktartó szerkesztő' háta mögött tevé; úgy pedig, ha ki tudja, hogy az ellenség' visszarugása [a' Kd' szava] őt nem érheti, mert előtte áll, ki felfogja, vajmi könnyű „gázolni és pasquillistálni“; Kd pedig, mint már többször mondók, mód fölött szereti 's szerette mindenha a' könnyűt. Mert tehát Kd újoncz még, 's minden polemiái tapasztalása az árvíz után kezdődött, midőn a' Kd által is érdemesnek vallott Brassai Sámuel — de kit Kd orthographiájáért „legázolt, lemocsolt, ledorongozott, lesatirisált és pasquillistált“ [engedelem e' szertelen szóbőrségért, de mi ezt mind a' Kd' szótárából tanultuk] — midőn, mondók, Brassai Sámuel egy párszor újra koppantott; mi pedig, sokáig nem tartván szükségesnek a' Kd' petulantiajáról tudomást venni, jó kedvünkben néhányszor mégis ejtünk egy pár szavacska a' maga helyén, melly Kegyednek válrokonságánál fogva legott az elevenibe hatott — Kd elveszté minden nyugodalmát, emésztése csökkent,

assimilatiója olly rendetlen, hogy a' mézből is epét készít; mihez lázas mozgalmak is járulnak, mellyeknek egyik oka a' nyílt harczbani járatlanság 's a' még nem edzett szív' ingerlékenysége, másika a' zavart öntudat' hánykodó állapotja: azóta Kd az emlékezet is elhagyta, 1831,2 stb 1836-tal zavarja össze, feledvén, hogy ama' mozgalmakban Kd is veve részt. 'S e' lelki nyugtalanságát előltünk, kik Kd-t olly jól ismerjük, mint a' sekély vizet, elárulta „mosolygásaival“ is: Kd! ki mint nem csak az életből tudatik, hanem a' Hírnökből is, eddig csak kacagani tudott, Kd annyira tönkre ment, hogy már csak mosolyogni bír? Hol a' régi kedv és szeszély? Kegyed valóban annyira mester az olvasók' indulatai felett, hogy utóbb még szánakodásra is fogja gerjeszteni.

Látja Kd, e' nyugtalanság oka többi közt annak is, hogy minden lépten nyomon logikai bakokat lő. Így péld. midőn nekünk „bunkós modort, kiméletlenséget, részrehajló bírálatokat és pártos journalisticát“ tulajdonít, hogyan gondolhatja, hogy menekvésünkre ismét a zon szerhez, t. i. „literatori veszekedésekhez“ folyamodjunk? Vajmi felsült Kd itt gyűszűnyi kis logicájával; mert hiszen a' bunkó, kiméletlenség, részrehajlás és párt nem involválja-e, ha formaliter nem is, szükségképen a' veszekedéseket? 's ha igen, 's ha mi ezeket mindig üztük, mikép mondhatja, hogy most folyamodunk hozzájuk? Illy bakoktól, lám, az úgy nevezett iudicium discretivum ó meg, melly nélkül Kd vaudeville 's beszélyei 's pár fordított nyelvtanító könyv mellett valahogy csak ellehetett; de polemiában szedje össze az emberfia minden észbeli erejét, ha még olly kiesiny is — mert hogy az ész és elme közt, mellesleg legyen mondva, különbség van, arról tán csak hallott valamit? de e' különbség szerint Kdnek kissé félelmes magába szállani, mert aligha nem érzi, hogy az elme, melly Kdnek jutott, az ész' jóval kisebb adagját már rég felfalta, mellynek gyepelője nélkül, elhiheti édes-Kegyed, az elme oda üget hová neki tetszik, nem gazdájának. A' legfőbb baj pedig az, hogy elméje' kocsisa tárnokával együtt tűnt el, értjük az emlékezetet, mit az is bizonyít, mikép Kd az írók' részéről „egyetemes felzúdulást“ lát ellenünk, feledvén, hogy Munkácsy, Kunoss, Hazucha, Stancsics, Fran-

kenburg és Kegyeden kívül bezzeg sok író van ám még széles Magyarországon, 's hogy ezek vajmi nem zudútlak fel ellenünk, hanem nagy részt kezét fogtak velünk mindjárt eleitől fogva, hogy ezek száma napról napra szaporodik, úgy hogy már a' hetvenet is meghaladja; hogy ezek közt vannak a' magyar literatura' majd minden csillagai, 's ezek közt volt édes-Kd maga is (nem a' csillagok közt ugyan, de mégis az írók közt, kik e' nevet érdemlik), és csak azóta vált el az Athenaeumtól, mióta új és jövedelmezőbb portefeuilt kapott, 's melly kilépése Kdnek nekünk csak azért elviselhető, mert mind a' mellett is, lapunk az ön saját vallomása szerint is, „belbecsére nézve nincs hanyatlásban“. 'S hogy az emlékezet is elhagyta Kdet, kissé nagy baj, mert ez által történt, hogy valamennyi díseit a' m. literaturának, gróf Teleki József és báró Jósika Miklós, Fáy és Kölcsey, Czuczor és Péczelytől kezdve a' legifjabb lelkes és munkás írókig, kik bizodalmasak voltak az Athenaeum' írói közé lépni, Kd mind kitagadta az írók' sorából, midőn az oratiunculában azt mondja: „hirlapírói pályára lépésünkkor az íróknak egész serege nyilatkozott ellenünk“; e' szerint tehát az, ki nem nyilatkozott ellenünk, nem is író. Azonban nyugodjék meg! Kdnek itt emlékezet-hiánya valóságos szolgálatot tett, mert midőn azon férfiakat az írók' ama' sorából kitiltá, hol Kd a' maga genialis, humoros, lelkes és elegáns társaival most áll, őket csak megtisztelte, őket maga iránt csak lekötölte.

De Kd historia-literariai ismeretekkel is akarna hetvenkedni, 's 1831, 2, 3, 4, 5, 6-ról petyeg, össze szeretvén kötni a' régivel az újat — ha, t. i., tudná! Ó Kegyed, czukorédes úr! nem vette-e azt észre soha, hogy mindig elég előre nézők voltunk Kdnek csak addig hinni, meddig szemünk látta, 's így vele csak azt közlöttük, mit akár a' Rajzolatok' pesti hírei közé lehete nyomtatni? 'S mégis Kegyed akarja az 1831—6-ki dolgokat tudni 's érteni? mintha ehhez elég volna tudni azt, mi nyomtatva van! Ismét elfelejté, mit a' minap szép együgyűen megis vallott, hogy a' Kr. Lapok mellett amollynan lógósak is voltak, kik nem valának mindenbe (mibe?) avatva, 's Kd mégis hánykolódik, mint ha a' legközelebb múlt évek' írói-

lági memoirjait akarná megírni! De lám, már az természet' törvénye, hogy az üres hordó jobban kong, 's a' természet' törvényeit meghazudtolni nem lehet, Kegyednek, akar nem akar, kongania kell: csakhogy aztán az, kinek esze 's emlékezete otthon van, tudja mire vélni e' kongást. Az tudja azt is, hogy azon tizenhatsz író közül, kiket Kd mint általunk, ki tudja hogyan, bíraltakat hozfel, négy, dolgozóink közé állott, tiz semmi részt az ellenünk zajgásokban nem vett, és csak négy — érti Kd? 18 közül 4 — van a' felzudultak közt: a' többi, új okból, új ellenség [nem szólunk itt milly, és elégséges okból-e?]. Hogy' lenne tehát ez „szakadatlan, természetes és szükséges folytatása azon ingerültségnek és aggodalmaknak, melyeket... 1831 óta... (állítólag) szültünk“?

'S lám, ismét egy kis petitio principii, millyen Kdnél, ki a' logicával, mint a' mulatságos könnyűséggel nem mindig megferő unalmas jószággal, soha sem gondolt sokat, nem épen újság. Mert látja, drága Csátó úr, elébb be kell bizonyítani az okot, mielőtt az okozatot abból mutatnók meg; elébb be kelle tehát bizonyítani, péld. mi hármán voltunk-e a' Kr. Lapok' alkotói és fentartói? mi hármán bíráltuk-e ama' tizenhatsz író? és mennyiben voltak e' bírálatok „igazságtalanok, méltánytalanok, illetlenek, kimélettelenek“ stb? — mert arra hogy a' közönség azt, Kd által úgy oda vetve, higye, Kdnek a' H. Szemle' megindulásaig még jó formán ismeretlen neve korán sem elégséges; — és hogy kivülünk „csak egy két író“ maradt bántatlan: avagy mind azok, kik 1836-ban az Athenaeum mellé dolgozókul álltak, csak egy kettő? stbstb. Miket ha be nem bizonyít 's reményljük, hogy utolsó ítélet' napjáig sem fogja: az ezekre épített állítások 's Athenaeumra alkalmazott következtetések is önkényt rognak.

Azonban egyben mégis igaza van Kegyednek, 's mondhatni, épen a' fődologra: az ellenünk zajgások' okára nézve. Kd t. i. azt mondja, hogy „meghamisítva a' literaria historiát, csalfa hallgatással mellőzzük el az egyetlen, igaz okot melly nem egyéb mint: — „az írók' igen nagy részének félelme és bosszúja“. 'S íme! mit mi szerénységből — 's nem csalfaságból —

átallánk kimondani, azt Kd kimondotta *), 's mi ezt köszönjük; de megköszönik-e a' való-
lónak illy meggondolatlan elárulását véden-
czei, t. i. az Athenaeum ellen zajgók, az u-
gyan nagy kérdés. Mi legalább a' félel-
met férfiúhoz nem illő 's a' gyávaság' öntu-
datára épült indulatnak tartjuk; a' boszút
nemtelennek, 's nemtelennek főkép ott, hol
nem személy, hanem köztárgy' ügye forog
fenn. — 'S midőn az ellenünk zajgók mindig
a' leggondosabban igyekezének ellenségeske-
désök' nevezett igaz okait elrejtteni; mindig
igyekezének a' magyar olvasóval elhitetni,
hogy ők részrehajlatlan, pártatlan, függet-
len indulattal, nem magok', hanem a' litera-
tura' ügyeért harcolnak; elhitetni az olva-
sóval, hogy ez az Athenaeum és Figyelme-
ző valami káros, valami veszedelmes a' lite-
raturára nézve, melytől ezt minden áron és
fegyverrel meg kell szabadítani — jó ime a'
hívatlan prókátor, védeni a' szerencsétlene-
ket 's nagy könnyen kibőffenti, hogy ők —
nem ügyért teszik mind ezt, hanem személy-
es indulatból, mert hiszen — ők félnek
tőlünk! ők boszút állanak rajtunk!

Azt is mondja Kd, hogy béke lesz, mi-
helyt mi „a' bunkós modorral, kiméletlenség-
gel, részrehajló bírálatokkal és pártos jour-
nalisticával“ felhagyunk. Kd nagyon sokszor
emlegeti mind ezeket: de egyszer csak-
ugyan szeretnők, nem általánossága' póznái-
val a' légben hadarászva, hanem sikra leszáll-
va, részletekbe bocsátkozva látni
Kdet; nevezetesen szeretnénk, ha szépen
megmutatná 1) kik azok a' lelkes írók,
kiktől a' Figyelmező pártból levonta az érde-
met; 2) hol azon derék munkák, melyeknek
becsét el nem ismertük, és pedig szük-
ségkép csak ellenséges indulatból
nem ismertük el? 'S melyek viszont 3) azon
haszontalanságok, miket mi javaltunk, 's ja-
valtunk nem hibás meggyőződésből, melytől
senki sem ment, hanem szükségkép csak
párta gaszkodás és barátságból?
De mind ezeket, mint mondánk, nem pusztán
oda vetve, hanem a' dolog' velejébe ereszkedő

lelkiismeretes részletességgel szépen megis-
mutatva. 'S látja Kd, édes úr, itt a' bökke-
nő! ez az a' factum, melyet megállapítani, itt
az állítás, melyet axiómává emelni kell: 's
mind azt hűmor és rancor nélkül, észszel 's
nem elmével, csapongást kerülő csendes lé-
lekkel; 's ha ez elsül, akkor fog a' közönség
Kdnek hinni, akkor nem lesz a' Kd' cse-
vegése petitio principii, akkor, nem bánjuk,
mondja ki a' pártot, a' részrehajlást, horít-
son el akkor ráfogásai' egész záporával; ak-
kor, 's nem elébb, fogott Kd győzni. De
minthogy asserenti incumbit proba, míg Ön
ezt nem teszi, tagadjuk factumát, ne-
vetjük axiómáját!

A' Kazinczy' szavai' felhozogatását
pedig ugyan hagyja el: mit tud Kd Kazinczy-
val volt viszonyunkról? mit tudja Kd, miben
volt e' barátunkkal egész surlódásunk, ki
nem sokára, 's kevéssel halála előtt, vissza-
húzta heveség-sugalta szavait, 's amaz e-
gész szakaszt, mely nekünk is, neki is elég
fájdalmakat okozott, kitiltotta írásaiból. 'S
mit hozogatja fel Kd, hogy Szemere ba-
rátunk kikölt egykor — nem is mi ellenünk,
mint valótlánul mondja, hanem — Bajza el-
len? 'S ha az bizonyít ellenünk, nem bi-
zonyít-e az szintugy mellettünk, hogy
Szemere magát az Athenaeum' írói közé je-
gyeztette? de az efféle Kd „csalfa hallga-
tással“ szereti mellőzni! 'S midőn jónak látja
oda szűrni, hogy Szemere támogatott Köl-
csey által, nem azért teszi-e Kd, hogy a'
közönséget mystificálja, mint ha Köl-
csey nem volna barátunk: Köl-
csey, egyik legmunkásb írója lapjainknak?
de mit Ön hasonlólag jó-
nak tartott nem tudni! 'S Horvát Istvánt em-
lítvén, miért nem magyarazza a' fenforgott
kérdés' érdemét? mert pusztán abból, hogy
H. I. valaki ellen írt, még nem következik sem-
mi. — 'S lám, míg Ön mind ezeket tisztába
nem hozza, igen is jogunk van hinnünk, hogy
kettős folyóiratunk' eddigi tartalma kétségen
kivülivé tette, miképen mi „kiméletle-
nek“ (t. i. az érdeemes iránt), pasquillan-
sok, pártosok, részrehajlók *nem*
voltunk, hanem eleitől fogva, i-
gen is, igazságosak és pártatlan-
nok, méltányosak és kimélők (értse
mindig: az érdeemes iránt), egy szóval
hogy a' többi író támadta meg az
Athenaeum' szerkesztőit, nem pe-

*) A' magokat megnevezettek közül tán az egy
Warga Istvánról nem tehetni fel, sem
az egy, sem a' másik indítóokot. Ő dolgok-
kal harszol, 's álljanak azok, vagy ne. Őt
épen azért, szükségképi mellékes ösztö-
nökkel vádolni nem lehet.

dig ők az írókat.“ 'S ezt szerénység' megsértése nélkül, tiszta öntudat' bátorságával mondjuk, ha nem olly rikácsoló lármával is, mint bizonyos édes urak' szokása.

Tehát félelem, tehát boszú! 's nem áltanok, nem veszedelmes irány! De hát Kegyedet, drága Csató úr, Kegyedet mi indította fel ellenünk? Némellyek — kik jelen voltak a' m. tudós társaság' teremében, midőn Kd az utolsó választások' alkalmával, a' jobbról első ablakban olly hévvel 's olly élénk tagjáratatással mutogatá a' segédjegyzőségre való igényeit, hogy bal könyökével az ablakot is kitörné — némellyek azt hiszik, hogy: boszú! De nem; Kd sokkal okosabb, hogysem nekünk hármacskának tulajdonítaná, miképen harminczhárom szavazótól csak egy voksot kapott! Ez sok ugyan, vagy inkább, igen kevés; de Kd igen jól érezte, hogy ellensége sokkal közelebb állá Kdhez mint mi, hogy az a' Kd' kebelében lakik — 's azért Kd e' választások után is olly mézes volt irántunk, mint azelőtt! Mi tehát a' Kd' dühének oka? Hit, irány? Nem; Kd azt hiszi mit mi, azt ohajtja mit mi, azt szereti mit mi; Kd-et nem meggyőződés a' polgári társaságban, nem elv a' literatúrában, nem vélemény az akademiában választja el tőlünk: 's Kd ezt szembe' velünk, kikkel hét esztendeig egy helytt élt, arca' pirulása nélkül nem tagadhatja: ha csak azóta arcza is úgy nem tanultak engedelmeskedni érdekeinek, mint tolla! Vagy talán személyes idegenkedés, bizonyos ellenszenv? Az sem, mert mézesebb társunk nem volt soha; vagy vessen fátyolt a' múltra, midőn beszédei, hangja és tettei ragaszkodást mutatának: de mellyet mi csak azon mértékben viszonzánk, mellyben társi viszony kívánta, kölcsönös szolgálatok követelték 's (hol bízni nem lehet) okosság engedte. 'S e' viszony állá, midőn Kd már a' Hírnökhöz szegődött, sőt Kd arra még folyvást reményeket is építe — tagadja Kd ezt, ha bírja.

De jött a' kísértés' órája, 's Kd, szokott könnyűségével megtagadta mit hitt, reménylt, szeretett; 's Kd fölkel, 's ezt kiáltja: Magyarok! ezek dúlnak köztetek, gázolnak, pártoskodnak! látjátok e' perfidiát, e' farizeusi mosolygást! Amoda nézzetek: ott az üdv! 'S oda mutat, hol Munkácsy áll, de ki bajai közt elfeledé az 1835-ki sérelmeket, miket akkor nekünk panasza; 's oda hol Kunoss, kit Kd magában kaczag. 'S Kd mind ezt bátran teheti, mert hiszen Orosz' szárnyai alatt biztosítva van! De ha jól tudjuk a' dolgot, szemlei alkujok épen Pál' fordulása' napján történt, mi Oroszra nézve nem a' legjobb ómen: mert Kdnek az nem kerül semmibe, azon Szemlét, mellyet ma a' Hírnökbe az Athenaeum és hitfelei ellen ír, mihelyt Kd új árverést hirdet, és mi nagy revő vágygyal találánk megjelenni, holnap az Athenaeumb a' Hírnök ellen írni. De hagyján! Kdben nem mi családostunk, kik rég ismertük, hanem az fog, ki elég együgyű volt Kdben hinni és bízni — ha csak a' visszaút örökre el nincsen már vágva.

Tehát nem félelem, nem boszú, nem irány, nem idegenkedés, hanem — a' porte-feuille, akármit mondjon Daulnay Sándor! *).

Látja Kd, mintegy ezeket gondoltuk mi úgy titkon 's magunkban, midőn az oratiunculát olvastuk; 's nem is azért közöljük Kddel, hogy azt a' közönség megtudja, ments' isten! hanem csak baráti bizodalmas nyíltsága' viszonzásaul; 's mert régi szabály tartja: úgy és ott felelj, a' hogyan és hol kérdeztetel. 'S így, isten vele, viszonzlátásig.

* * *

Bocsássanak meg igen tisztelt olvasóink, hogy jelen cikkelyünk' hősével volt értekeződésünk miatt, kissé sokáig várakoztatuk; 's már most az ív is betelvén, a' tárgyhoz csak a' jövő számban mehetünk által.

(Polytatjuk).

*) L. idei Athen. II. 4. szám, 69. szelet, és Hírnök, 59. szám. 3-d. lap.

FIGYELMEZTETÉS.

Az Athenaeum 's Figyelmezőre folyvást előfizethetni mind Bécsben, Barkassy Imre udv. ágens urnál, Kolosvárt az Erd. Híradó' hivatalában, 's a' kir. postahivatalokon; mind helyben a' kiadóknál. Félévi ára 5 ft, postán 5 ft. 48 kr; velinen 2 fttal drágább.

'S az Athenaeum' kiadó hivatala előfizetést fogad el mind az Erdélyi Híradó, Nemz. Társalkodó 's Vasárnapi Újságra együtt 5 fttal, mind a' Vas. Újságra külön 1 ft. 30 kiral, mind a' Nemzeti Társalkodóra magára 2 fton cp.

Nyomatik Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

September' 4. 1838.

36. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nyelvtudomány. A' magyar tudós társaság' helyesírása. Folytatás. (D. Scheder F.). — Földkép. Vas vármegye. — Külföldi literatura. Pillantás az orosz literatúra. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' budapesti állóhid' tárgyában (Vásárhelyi Pál). Némely philos. tárgyban Moesinak (Al-Kendi). — Rendkívüli töldalék. Athenaeum miatti zajgások. III. Csató' Hirlapi Szemléje, folytatás. — Magyar dolgok külföldi munkákban. Jósika' Abafia Németországban. — Necrolog (Kölcsényi). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Nyelvtudomány.

154. Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai. A' m. tudós társaság' különös használatára.

(Folytatás.)

Egyike jelenkori helyesírásunk' legcontro-versusabb pontjainak a' görög nevek' és szavak' írása, úgy annyira, hogy még az academia is, mintegy kételkedve, azokhoz álljon-e, kik azokat görögösen akarnák írni, vagy kik deákosan, „még most inkább javaslatokat kíván adni, mint szabályt“, 's mind a' két módban megnyugszik, ha az következetesen vitetik ki. Azonban érezvén, hogy görögösen nem lehet, görög nyelvtudás nélkül, melly nálunk catholicusoknál legalább, hol e' nyelv csak a' felsőbb tanító intézeteken, 's ott is mellékesen 's hetenként csak egy órában tanítatik, a' gymnasiumokban pedig éppen nem — felette ritka: szükségesnek tartotta azok' számára, kik e' módhoz inkább szítanak, a' görög alphabetum' kérdésbe jöhető betűinek megfelelő magyar betűket egyenként összeírni 's ez írásmódot példákkal felvilágosítani. E' tabella szerint tehát az η é-vel adatik, az ω ó-val, az αi ai-val, az αv aü-val, az εi ei-vel, az εv eü-vel, az οi oi-val, az οv ú-val, a' x k-val; tehát HÉlios, hórographia, AIschinÉS, aÜ-

tonomia, Eidólon, EÜterpÉ, Oikodomia, Úranos, aKadÉmia. Ezen írásmód, úgy látszik, azon elven alapszik, mellyen az előkelőbb élő europai nyelvekbeli nevek 's szavaké, t. i. az eredeti írásmódon; 's nem szenved kétséget hogy, ha a' görög szavak' írását is vissza lehetne ezen elvre vezetni, mindjárt egy szabálylyal kevesebb lenne 's következetesség több. De legyen szabad éppen e' lehetőségben kételkedni, minekutána a' görög betű 's latin vagy magyar betű más és más; minekutána é, ó, ü, ú, magyar betűk lévén 's nem görögök, amaz elv ezek által egyenesen elrontatik, sőt kettősen is elrontatik, midőn e' magyar betűk mellett az α, ε, φ, χ deák betűkkel adatnak, t. i. SAMoS, PHlegma, CHARis; mert magyarosan ezek így iratnának: Számosz, flegma, Khárisz. Ha tehát nem találhatjuk czélírányosnak egészen magyarosan írni a' görögöt, ha szintígy a' latin betűket is egészen nem gondoljuk nélkülözhetőnek a' görög szavak' leírásában: nem volna-e következetesh az a) alatti szabályt (10. lap) egészen kirekesztvén *), csak a' b) alattit (11. lap) követ-

*) Egyes eseteket, természetesen, kivéven, hol netalán az iro' tárgya és czélja hozza magával, a' görög név és szavakat eredeti mineműségökben tüntetni elő; péld. literatura-történetben, classicusok' fordításaiban, 's ál-

ve, minden görög nevet egészen deákosan írni, nem pedig félig deákosan és félig magyarosan, 's azon felül ugyan azon szóban kétfélekép? De, mint már érintéref, a' következetes kivitel' legszükségesebb föltétele is hibázik az olvasók 's írók' legnagyobb részénél: t. i. annak keresgélés nélküli tudása, hogy ott, hol görög neveken E vagy O hangzik, η vagy ε áll-e, o vagy ω-e? Sőt ez úton tetteleg még az etacismus és itacismus' kérdésébe is bele bocsátkozunk; 's ki jártas a' görögben, ha Reichlinnal tart, nem fogja-e meggyőződését követve, az η-t, ε-t, o-t, 's ω-t mind i-nek írni akarni? nem fogja-e az υ-t, diphthongusokban második helyt, f-nek olvasni, 's azért magyarosan f-fel is írni, tehát Zefsz, midőn a' felebbi szabály szerint Zeüs-nek kellene? De az olvasásra, a' hangra nézve is, mennyi különös szavak fognak támadni, melyeket az olvasó közönség soha sem képes megemészteni, 's mint affectatiót, tudakosságot bizonyosan vizsgál is utasítand? Mert hogy messze ne menjünk, a' mindennapi divatu szavak közül péld. ezeket: encyclopaedia, lyceum, oeconomus, jambus, stb. ama' szabályhoz híven, t. i. „a' lehető legnagyobb közelítéssel a' göröghöz“ majd így kell írunk: enküklopaidiai folyóirat, pécsi lükeion, jeles oikonomós, tiszta i-ambosok (nem is jam...), 's e' közajkon forgó neveket: Aeschines, Phaedrus, Nilus, Phoebus, Boeotia, Cyclops, vagy éppen Ilithyia, így kellene írni 's olvasni: Aischinés, Phaidros, Neilos, Phoibos, Boiótia, Küklops, Eileithüia; 's e' következetességgel — ha még annak lehetne mondani, miután mint felebb kimutattatott, egy szóban is latin (azaz latin ereű) és magyar betűk vegyítetnek? — nyerünk-e, 's mely tekintetben? könnyítettünk-e a' hibátlanul írni akarón? tudósbak lettünk-e általa? vagy, a' mi fő: reménylhetjük-e, hogy ez írásmód általánosan el fog fogadtatni? mit mégis ohajtanunk kellene. Referens bátor ezeket figyelmébe ajánlani azoknak qui sedent, 's kike' tárgyban határozni fognak. Annyi bizonyos, hogy mi a' görög nevek és szavakat Roma' utján vettük, mind kimondásra, mind

talában görög életet tárgyzó művekben, hol a' valóságnak a' forma' következetessége kár nélkül feláldoztathatik.

írássra nézve; mi természetesen tehát, egyszerűbb, és könnyebb, mint hogy meg is tart-suk, minekutána egészen keresztül vihető mód ezen kívül csak egy van, t. i. az egészen magyaros írás, de mellynek alig-ha akad mai nap pártolója, még Brassai Sámuel társunkat sem véve ki, ki a' Csató által korholt írásmóddal csak ott él, hol más nyelvekben teljességgel járatlan olvasóknak ír. Ohajtaná tehát ref., hogy az academia a' helyesírás' legközelebbi kiadásában e' tárgyra szabályt adna javaslat helyett, 's így az e' részbeni eltérések' egyesítését tekintetével elősegítené. E' szabály pedig a' b) alatti javaslatnál egyéb alig lehet, mert hiszen itt magyar írásról van szó, 's nem görög olvasásról; itt a' kérdés: a' szavakat úgy írni, mint mi azt kimondani szoktuk, 's nem a' görög — azonfelül is örökre kétséges és inga-tag — olvasásmód' érdekében a' magyar írást nehezíteni.

A' 11. lapon 5) és 6) alatt előforduló szabályok határozottabban tán úgy fejeztethet-nének ki: a' latin betűkkel író nemzettek' nevei és szavai, a' mennyiben nem magyarosítottak meg, tartassanak meg eredeti valóságokban; a' nem latin betűkkel élők pedig (p. orosz, szerb, illyr, a' keletiek), kiejtésüknek leginkább megfelelő magyar módon irassanak. Az utóbbi szabály nem tökéletes, de hol betű betűnek teljesen meg nem felel, tökéletes nem is lehet.

(Vége következik.)

D. Schedel F.

Földkép.

155. Vas vármegye (Eisenburger Comitatus) *Comitatus Castriferrei, iuxta Delineat. Comitatus Karacsay Vice Col. An. 1833 et rectificationem Alexandri Hegedüs Ord. Geomet. 1836. — Árutlatik.*

Ha külföldi író hazánkfiáról vagy helyeiről említést tévén, azok' neveit nem úgy írja, mint mi szoktuk: a' szabatosság' elhanyaglásaért reá méltán neheztelünk. Mert mi is például így írunk, 's kell hogy így írjunk: Bordeaux, Cambridge stb, bár e' nevek olvasásunktól egészen elütőleg mondatnak is ki. Mit mondjunk már, ha saját honfiaink által a' magyar neveket csömörletig elferdítve látjuk? — Im előttünk Vas vármegye' földképe, az e' megyében hosszabb ideig állomásozott alezredestől, erdélyországi gróf Karacsaytól készítve, 's mi több, a' megye'

főmérnökétől Hegedűs Sándortól javítva, mely oly annyira hemzseg hibásan írt 's elficizált nevektől, hogy az itt lakók' szeme azokban majd nem megbotránkozik. Így például némelykor kihagyatnak a' betűk fölötti vesszők: Kisber, Gyertyanos, Kápolna, Por Magasi, Hőgyesz, Sz. Miklosfalva, N. Mizdo, Totfalva, Őri Sz. Peter, Nem. Hollos, Rempe Hollos, Tarodhaza, Kápolnasfalva, Taplanfa, Zarkahaza, Bardos, Ondod, Csokakeő, Surány; — máskor ismét vessző áll ott, hol nem kellene mint: Csipkerék, Bőgöte, Eger völgye, Kőtsk, Sömjen (kettős hiba, e' h. Söm-jén), Vönöczk, Dömötőri, Pokól; — majd ismét hol több, hol kevesebb betű vagy betűk állanak, vagy összezavartatnak; például: Gőosfa, Ballavár (Baltavár), Hoszufalu, Sz. Mártong, Ostfi Aszonyfa, Zsidőföldje (Zsidőföldje), Kiss Makfa, Nagy Máltfa (e. h. Kis, Nagy Mákfa), Csörncz (Csörnőcz), Harátfölde (Karátfölde), Szakner (Szaknyér), Gyamat (Gyarmat), Zsidó (Zsida), Sákonyfalva (Szakonyfalva), Paszta Rádóc (Pusztá R.), Egy. Holos, Hidas Holos (Hollós), Töllös (Tőtös), Baloszaj (Balosai), Csénge (Csénye), Bándorfa (Bádonfa), Senyfa (Senyefa), Rohonez (Rohoncz), Szélvágy (Szilvágy), Besanye (Besenye), Boszok (Bozsok), Hegyfalá (Hegyfalva), Sitka (Sitke) stb. — Rutítottabbak e' következők: Aczompfa, Boldog Aszoayfa (Asszonyfa), Dődörhegy (Döbörhegy), Sz. Kerasz (Sz. Kereszt), Koreskut (Köveskut), Hoszaperezszleg (Hosszaperezsteg), Sálhegyhátor (Szálashely), Sz. Cévánt (Sz. Léránt), Tiborazag (Tiborczzseg), Borstseg (Borotszeg) stb. stb.

Magyarban, magyar nevek' illy elcsúfíttatása lehetetlen hogy boszútt ne gerjeszsen. Igaz, a' földkép Bécsben metszetett: de a' rectificans főmérnöknek minden esetre kötelességében állott a' magyar helységek' neveit tisztán 's hibátlanul a' művész elébe terjesztetni, ki azokat bizonyosan csak úgy vésendette, mikép bevési a' költőleg elébe adott francia, angol, dán, vagy akár chinai 's monomotapai neveket. Minthogy tehát ez, a' tömérdek hibákból kivetkeztetve, nem történt — mi pedig, ha egyebet nem akarunk is említeni, e' megyének hajdan Kenedicstől készített földképéből is nagy részint könnyen megtörténhetett volna —: úgy hiszem, a' kiadó rágalom nélkül a' megyéje 's tulajdon

neve iránti tiszteletsértő hanyagság' 's eddésre méltó mulasztás' bűnében marasztaltatik; mert egy tős gyökeres magyar nemes jobban szerethetné megyéje', mely oly régen hivatalokodik, 's ősi becsületes neve' méltóságát, hogy sem ezt pusztá „figuransnak“ oly mű' czimére engedje biggyeszteni 's bitangoltatni, mely honfiai előtt bizonyos megrovást vonand fejére.

47.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

156. Pillantás az orosz literatúrára.

A' pénzügyi ministerium' javalatára két év előtt a' hivatal' több tudós férfiai bizattak meg a' kaukázi megyék' megutazásával. Ez országköltségen történt vállalat, az orosz kormány' tökélyes elégtéségere sikerült. A' közvetlen szemlélet, 's körülményes hivatalos nyomozás' útján nyert, ethnographia, statistica, pénzügyi politica és műiparra nézve fontos vizsgálatok, külön munkába tétettek le, mely négy kötetben nem rég hagyá el a' sajtót. Különösen érdekes jelenet ez a' legújabb orosz literatúrában, mely általános figyelmet már azért is érdemel, mivel népek és földekről ismereteket egészít 's javít meg, mik csak a' legújabb korban jövének az orosz kormány alá, 's eddig magok az oroszoknak terra incognita voltak.

Itt kell megemlítnünk egy munkát is, mely bár francia nyelven íratott, fontos adat az orosz cultura' történetéhez. Ez Kruzensterntől: Abrégé de systeme de progrès et de culture de Russie, hivatalos oklevelek 's datumok után; kijött Varsóban.

Kirejewski 4000-re menő népdalt gyűjtte össze, és sajtó alá bocsátni szándékozik.

Hasonlókép jókora gyűjteményét birja kis orosz népdaloknak Bodjanski, ki a' kis orosz nyelv' grammaticáján dolgozik; mely bár 15 milliónál többnek nyelve Lengyel- és Oroszországban, nyelvtani 's szókönyvi tekintetben a' szláv tudósoktól kevés tekintetbe vétetett, 's nem művelteték. E' néptörzs gyönyörű dalok', mondák' és regék' kifogyhatlan kincse' birtokában van, mik csak legújabbban gyűjtettek, és sajtó alá parányi részek jutott.

Greč, Kalajdovič, és Wostokow' nyelvtanai új kiadásban jelentek meg; ezek eddig a' legjobb orosz nyelvkönyvek, bár sok rész-

ben még hiányosak, legkivált az ígehajlításban, e' gordiusi csomóban, mit a' szláv tudósok eddig nem tudtak feloldani.

Azon buzgalom, mely a' történetírat' fölvilágosítása, javítása, 's biztos alapokra helyezéseért általában, és a' hazainak különösen, korunkban hatalmas röptet vön Europa' népeinél, Oroszország' tudósait is kéziratok', régibb és újabb oklevelek' kiadására gyulasztja, mik vastag kötetekben jelennek meg Moszkában és Sz. Pétervárbán. E' nemű legújabb jelenetek közül a' ruprasli kéziratot említjük, Novgorod' és Kijow' rövid krónikáját adót. Régi orosz krónikák' kivonata ez, mik a' suprasli bazilikolostorban, Bialystok' környén, találtattak, 's most sajtó alá adatott. Megemlítjük még Philaret patriarcha', Mihály csár atyja' kéziratát, Oroszország' történeteit adót az ál Dimitri' és Susky Bazilczár' országlása' korában.

Krylow most az orosz nép' kegyencz költője. Meséinek számos kiadásai, hírét az egész országban, 's minden rangban elterjeszték. E' tekintetben Krylow Oroszország' legnépszerűbb költője, 's népszerűsége valódi érdemeken alapszik. Minden meséje valódi orosz szeszély' remekműve, vizsga szellem', jólelkűség', 's mély gyakorlati értelemmel tele. Ez apró költemények' csaknem mindekének egyik vagy másik sora, mint példaszó vagy mondalom (Sinnspruch), a' nemzet' tulajdona lön, 's nép' szájában van a' nélkül, hogy gyakran gondolnánk, a' költő, ki szerzé, még él. Krylow' sok meséiben, néhány, Oroszországban jól ismert személy, valamint a' társas élet' hiányi, erősen megrovatnak, 's még kevésbbé kimélvék a' kormány' és hivatal' visszaélései 's ez még több népszerűséget ad meséinek, mert a' nép' tömege nagyon ingerült e' visszaélések ellen, 's az orosz általában a' gúnnyorra igen hajlandó.

A' prósaírók közt a' közönség' izlését leginkább az ifjú, talent-teli, termékeny Gogol' bírja, ki eddig az orosz novella' körében a' legjobbat adá, 's kisorosz levén, gyönyörű, humoristicai-fantasticai rajzai', regéi' 's elbeszélései' anyagát a' kisoroszok' népeletéből veszi, a' mint az jelenleg mutatkozik 's a' föld' emlékezeteit a' hős kozákviadalok' korából, a' hogy a' nép' hősdalaiban élnek, genialis költői művészannal használja. Gogol' Dikankai estéi, és Mirgorod-ja köz

javaslással fogadtattak. E' gyűjtemények' novellái különneműek. Sok, a' néphitből vett anyag, egészen tulajdonos költészettel dolgoztatott fel; más része humoristicai. Gogol' humora egészen eredeti, 's ama' tulajdonos módban áll, az éltet vidor oldaláról fogni föl. Itt Gogol' Irvingre emlékeztet, bár ezt talent' sokoldalúságában túl haladja. Gogol' a' drámában is próbát tön; 's Revisor' című vígjátéka a' pétervári 's moszkai színházakat, a' nézők' kaczájával megrengeté.

Kiemelésre méltó Kisselef' történeti új regénye is: A' Schuiskyk' bukása, vagy Oroszország' bal esetei. A' megjelenő regények' nagy számában nem csodálkozhatunk, a' sok középszerű dolgon, 's azért gyanúval nyúlunk minden újjelenethez. De ettől kellemesen lepetünk meg. Az első részt érdeklél, a' többbit valódi vágygyal olvassuk. A' szövény egyszerű, de mesterileg kivitt; az elbeszélés folyó, a' characterek 's történeti események ügyesen 's igazsággal advák. Élve látjuk magunk előtt a' Schuiskykat, Schakofskoi herceget, Dmitrit, a' bitorlót, Trubeckoi herceget, Buturlint, lengyeleket és oroszokat. Koranck herceg' a' történet' hőse', és hölgye', az ifju Katiref hercegnő' szerencsétlen sorsa, ki a' bitorló' szenvedélyei' áldozata lesz, élénk részvétre gyulasztanak. A' párbeszédek kivált, igen természetesen 's jól íratvák.

Az ifjú költői talentek közt Jazykow tűnik ki; költőifju, a' leglángolóbb képzelem, 's nemzete' nagyságaérti lelkesüléssel és sympathiával teli szláv nyelv- és törzstársai iránt. Mély erővel festi e' magas érzelmeket dalai és ódáiban, 's a' nyelv' és kifejezés' szépsége, dythirambi fönsége és nagyszerűségében páratlanul áll nemcsak az orosz, de a' külföld' literatúráiban is (?); miben persze az orosz nyelv' tulajdonsága segíti, mely egyetlen szóban egész képet adhat. Most egy nagyobb regényes műven dolgozik: a' Lángmadár. Ez egy olasz eredetű, Oroszországban igen népszerű mondány; a' žar-pticā az orosz phoenix.

Wenelin, kit egy történeti műve Bolgárországról ismertté tön, bolgár nyelvtant ada, igen kívántat minden szláv nyelvtdóستól, mert csak kevesektől ismert nyelvfajt tárgyz, mely eredeti típusából, idegen, legkivált török befolyás által legtöbbet veszte ugyan a' szláv nyelvfajok közt, de etymologi

's lexicali tekintetben mégis megtarta holmát, mit a' többi szlávoknál hasztalan keresnének.

A' munkás, vállalkozó Smirdin, az orosz literatura körül érdemeket szerzett könyvnyomtató, kit Europa' legelső könyvárosaihoz számíthatunk, 15 év óta számtalan nagy vállalatokat tőn, csaknem minden első rangú orosz író' munkáit, szép, jó 's olcsó kiadásokban tévé közzé, 's 1834-ben tudományos, egyetemes folyóiratot nyitá meg, Olvasótár cím alatt. E' lapnak van minden orosz időszakirat közt legnagyobb közönsége, bár egy Senkovsky' vezérlete alatt, ki fagyos, mindent elmocskoló gúnyával nem csak a' haza', de a' külföld' tisztelt neveit, mint Hammer, Champolion, Cuvier, Dobrowsky, Kopitar, Schafarik stb beszennyezni nem bír, az első rangú orosz írók megvonák tőle segélyöket. Azért van, hogy roppant tiszteletdíjak' (100 rubel, 's még több, egy ív prosaért) fecserlése' daczára, legfőképp csak Senkovsky' cliensei teszik dolgozó társait. Smirdin egy más, Grečtől 1812-ben alapított folyóírást is magáévá tőn, a' Honfiat, 's ez év' kezdete óta egy harmadik lapot, az Éjszaki méhet adja a' maga költségén. Ez utolsót Greč és Bulgarintól három évre vevé meg, 40,000 rubel évenkénti fizetésért, 's szerkesztésével Polevoyt 32,000 rubel (8800 p. f.) tiszteletdíjjal bízá meg. Smirdin' merényszelleme csodálást érdemlő; 's még dicséretesb volna, ha nem csupán keresetre fordítatnék, 's e' lapok' szerkesztői nem csupán anyagi irányt vettek volna, ha az ember' szellemi, magasb kívánságait jobban tekintenék, 's értelmi emelkedést, nemcsak költői érzelmek' lelkesítését czéloznák; végre ha Smirdin, terjedelmes kalmárviszonyival nem czéhileg élne vissza, 's ha a' tőle függő pétervári tudósok, nem gyaláznák 's alacsonyítják le mind azt, mi a' fővároson kül, legfőképp Moszkában jelenik meg, azon városban, melly eleje óta, a' valódi orosz élet' gyűlöpontja volt, 's hol most is egy tisztán nemzeti literatura kezd fölvirágozni.

(O. u. W.)

Szerényi.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

157. — A' budapesti állóhid' ügyében Athenaeumunkban (1. felev, 48. sz.) felhozott nemelly állításaimra, észrevételek tétettek az Ismertető' politechnikai része' folyó félévi 3. és 4. számában; név szerint:

1. állítatik, mikép hibásan hozám fel, hogy, „a' Buda 's Pest közt építendő állóhidről 1832“ czimű értekezésben, a' viz' felemelkedése 9'' hüvelyknyire 's 8'' vonalra határozatott. Mert, noha a' felhozott állóhidről értekezés' 25. lapján csakugyan 9''—8'' vonalra határozatott összeszorítás után, de alámosás nélkül a' viz' felemelkedése, még sem határozatott távolról is annyinak, úgymond Győry úr, hanem inkább a' különféle esetekhez képest különféle számítások tétettek és alkalmaztattak.

'S midőn én Balla Károlyt, azon kétségeskedésének eloszlatására, hogy ha a' Duna nem csak egy darabkán, hanem nagyobb távolságban normális szélességére szorítatnék, mivel több év kívántatik, úgymond, hogy a' szűkre vett víz-ágyat a' folyam mélyre mossa, vajjon ezen vízmennyiséget, melly most a' Sz. Gellérd előtti mély árokban elfér, főlebb a' csekély mélységű árok befoghatja-e eleinte? midőn azon kétségeskedésnek eloszlatására, mondom, az említett kiszámítások között a' felhozott 25. lapon levőre utasítám, csak az állóhidről értekező' követelésének tettem eleget; mert hiszen Balla Károly is azon esetet hozza fel, a' midőn még alámosás nem történt.

A' 2. vagy b) pontban törekedik megmutatni, hogy azon esetet nem látja, mi szerint a' Duna mértföldek' hosszában szorítatnék; de végtére csak az sül ki, hogy látja, hanem 150 öl szélességre csak a' két város között, egyebütt pedig, a' mennyire lehet, közel 150 ölnyi szélességre. Ezek saját szavai:

„Hogy a' felső, szent-endrei, és alsó, ráczkevi szigetek közt egyesült Duna' ágya a' Szent Gellérd hegyi szűkülettől fogva a' Margit vagy Festő-sziget' csúcsáig általában 150, egyebütt pedig a' felsőbb szigetek között, a' mennyire lehet közel 150 ölnyi szélességre szorítassék, a' Pesten alul két ágra u. m. soroksári és promontoriumi ágakra oszlott Duna a' promontoriumiba nyomattassék, a' felső vácsi és szent-endrei ágak közül pedig rendes ággnak csupán az egyik, mellyet vagy a' hydrotechniai, még ezután következő merésekből meghatározandó resultatumok, vagy egyéb tekintetek fognak javallani, tartassék meg.“

Ez így lévén, mivel az állóhidről értekezésében minden számítások csak úgy tétettek, mint ha a' Duna csak egy felvett ponton szorítatnék össze, 's még csak az sem vétetett tekintetbe, mi befolyása leend a' soroksári ággnak elzárása a' Dunának felső profilumaira: méltán kételkedhetém az ismert számnak a' 9'' hüvelyknek és 8'' vonalnak szélességében, 's azon formulának helyes alkalmazásában, mellyből a' szám keletkezett, feltéve mindig azon esetet, hogy a' Duna nagyobb távolságban folytonosan szorítatnék; mit, láttuk, Győry is, az állóhidről értekezésében ajánlott. Sajnálni lehetne, ha e' helyes javaslatát megbánta volna.

„Hivatkozásom“ az alsó Dunán egy másfél mérföldnyire nyuló szorosnál tett észrevételeimre,

a' 3-dik vagy c) pontban [nem említvén a' czi-kornyákat], határozatlan puszta mondásnak nevezetik. — Meg kell egyenesen vallanom, hogy én itt némi hiteltre számoltam az értekezésem olvasó közönség előtt, azon erős szándékom mellett, hogy érintett tapasztalásaimat annak idejében szőnyegre hozandom; mely halasztásra jogom is volt, mert véleményemet nem tevéim axiomává, 's nem is használám Győry úrnak valamely állítása ellen. Győry úrnak azonban e' tekintetben legkisebb panaszja lehete, mert az alsó Dunáról értekezésem, mintegy három évvel ezelőtt, olvasta; 's így, ha részletességeiről nem emlékezett volna is, legalább arról meg lehete győződve, hogy állításomnak van valami kis alapja. — Igaz ellenben, hogy bizodalomra senkit kényszeríteni nem lehet, de épen azért, ha visszatörölésül énnekem is fog tetszeni, be nem bizonyított dolgokról kételkedni, rossz néven ne vegye. En p. o. a' Buda és Pest között építendő állóhidról értekezésében azt olvasom, hogy „a' minden másod percz alatt lefolyó vízmennyiségét legnagyobb vízzel igen bőven 200,000, vehetni“; 's minthogy ez adaton alapulnak minden az említett értekezésben tett számításai, 's azokat, ha ezen adat „önkéntes“ lenne, nem másnak, mint csupa gyakoroltatás végett felhozott példának lehetne tekinteni, szükséges lesz e' szám' valóságáról a' közönséget kielégítőleg meggyőzni.

A' 4-dik vagy d) pontban logikai inconsequentiaival vádol és állításaimat képtelenségbe igyekszik vinni. Legyen a' diadal az övé. Rajtam kifoghatni, képezem, dicső érzés lehet. De itt nem a' körül forog a' kérdés, hanem hogy a' Margit-sziget' felső csúcsánál a' budai dunaág' fenéke kemény anyagú-e vagy sem? Már itt, a' helyett, hogy a' hely' színén eszközlendő közös vizsgálatra felszólítana, mire én mindig kész vagyok, könnyebbnek találja azon kérdést tenni: mikor? miképen? 's ki tett vizsgálatokat a' Duna vagy más vizek' fenékén az anyag' ellentállása' tárgyában? 's mi lön sikere azon vizsgálatoknak? stb szeretné meghatározva látni. Tette volna Gy. úr e' kérdést önmagának akkor, midőn az állóhidról értekezését írta, nem kellene most későn felletne vitatkoznunk. A' tervkészítő tartozik illy adatokról számot adni. — Üsse fel csak Győry úr a' Tud. Gyűjt. 1831. III. kötetének 61. lapját, hol egy, Győry úr előtt is igen hiteles mérnök ekkép nyilatkozik: „Ha meggondoljuk, mely sok különböző datumok' öszveszedése, és gondos vizsgálatok p. o. a' folyóviz' szélességéről, mélységéről, keresztmetszéséről, esetéről, sebességéről, a' lefolyás' mennyiségéről, az ágy'nak, fenék'nek, partok'nak tulajdonságairól stb szükségesei“. Vagy talán e' szavak sem hitelesek Gy. úr előtt? Sajnálám, mert ennél nagyobb auctoritással nem szolgálhatok.

Meg valék lépve azon kérdés által, ha vajjon történtek-e vizsgálatok stb? A' hydrotechnia' historiájából tudom, hogy már Brahm, Woltmann, Funk stb fáradoztak e' tárgy' felvilágosításában; közlötték tapasztalásaikat is, 's elméletesen igyekeztek a' folyam' hatása 's a' különbözőféle anyagu fenéknek ellentállása közötti a-

rányt meghatározni. Mind a' mellett koránt sem tartom annyira kimerítettnek e' tárgyat, mint ha ezentűli probatételek a' Dunán feleslegesek volnának. En részemről az ágy' megfúrását biztosabb módnak tartom, annak megismerésére, kemény anyagú-e a' fenék vagy sem? 's szabályozási tervemet, inkább a' fúrás általi tapasztalásra építeném, mint egy négy fal között készült formulára.

„A' megfúrás nem elég, úgy mond Gy. úr, mivel a' fenéket elszagatván, a' kivont földneme soha sem kerülhet azon összeállásban kezünk közé, melyben eredetileg a' víz alatt létezik, 's egyedül a' föld' neméről, nem pedig, a' mi körül a' kérdés forog, víz elleni erejéről 's keménységéről hagy itélni“. Szabad legyen nekem is kérdenem [mint Gy. úrnak c) alatti pontjában] ha keményebbnek tartja-e vagy puhábbnak a' fúrás által kihozott anyagot, melyek közül az egyik úgy, mint a' másik, ellenkező állítás. Ha puhább, mi természetesebb, akkor legalább nincs panasz, hogy keményebbnek állítatik a' fenék a' PQ profil' táján, mint a' millyen. Gy. úr, úgy látszik, nem ismeretes a' furóval 's a' fúrás' módjával. Mert a' kősziklát kivéven, minden más anyag, legyen az homok, kavics, vagy agyag, a' maga valóságában kerül a' víz alá napfényre, 's így egyetlen egy esetet kivéve, mellynél a' legjobb formula is haszontalan [mert a' kősziklának szilárdsága százszorososan múlja fel a' legerősebb folyam' hatását] minden más esetben tökéletesen ítélnünk az anyag' ellentállási erejéről.

Ha mind a' mellett a' fúrás hiányos probatételnek tartja, jobb volna más practicus módhoz folyamodnia a' fenék' mineműségének kitapogtatására, mint azon, tapasztalás által meg nem erősített hypotheticus felvetelre, mely szerint úgy áll $H:H' = m:m' = E:E'$, *) mellyet épen azért, mivel „pusztá“ felvétel, sarkából kifordítani könnyű. Nekem tudillik először is a' felhozott arányság ellen az a' kifogásom, hogy az m és m' helyett, $\sqrt{m}$ és $\sqrt{m'}$ -et kívánok vétetni, melly állításom mellett szól Eytelwein' Hydraulicájának 1-ső szakasza, 89. §-sa, hol úgy áll

$$\sqrt{h}:\sqrt{H} = c:C\text{-hez.}$$

Gy. úr továbbá az arányságba csak könnyedén a' vízszinti sebességeket vevé fel, mivel, úgy mond, csupán viszonyokról levén szó, azokat közép sebességnek nézhetni. Úgy de itt nem a' közép sebességeket, hanem a' fenéken levőket vagy is a' folyam' ágyát ostromló alsó sebességeket kell számba venni, mellyek, a' nagyobb mélységekben aránylag mindig kisebbek, mint a' csekély mélységeknél. A' nagyobb mélységű szelvényeknél a' fenéksebesség lehet $= 0$, vagy legalább, olly csekély hogy a' szelvény további mélyítésének meg kell szünnie. Győry úr' theoriája szerint a' H-nak folyvást növe-

*) Gy. úrnál, H a' folyam' hatását
m a' mélységet
s a' közép sebességet
E a' fenék' ellentállását jelenti.

kednie kellene 's így egyenlő anyag mellett a mélyítésnek is; mi a tapasztalással ellenkezik, bizonyos határa lévén a' folyam' hatásának.

Gy. úr a' felvett formulát alkalmazván a' felidézett Ismertetőnek 23. és 24. lapján, egy lajst-romot állított össze, 's mit bizonyít vele? nem egyebet egyfelül mint azt, hogy a' víz-emésztés-nek két factora, a' mélység és a' sebesség egy-mással sokszoroztatván, productumot szül, mit Gy. úr fenék-ellentállásnak nevez; másfelül pedig emlékeztet ama latin mondásra „Errare humanum est” mert csak hirtelen 5 hibát vettem benne ész-re, tudniillik a' PQ szelvénynek

11-dik során áll	22,00	19,00 helyett
12 — — —	23,33	20,33 —
13 — — —	24,00	21,00 —
14 — — —	21,33	18,33 —

's ugyan csak a' 14-dik sorban 21,33 sokszoroz-va 3,00-val nem 117,465 hanem 63,99; azonki-vül a' 19. lapon 260^{'''} vonal nem lehet 1' láb 1'' hüvelyk és 2^{'''} vonal, hanem 1' láb 9'' hü-velyk és 8 vonal.

Az 5-dik, vagy c) pont alatt a' 150 öl folyamsszorítás mellett harszol, a' 200 öles folyam-szorítás ellen. Nem tudván, kit illessen ezen kér-dés feletti vitatkozás, hátra tekintek, ha vajjon nem áll-e valaki mögöttem: de senkit nem ta-lálván, fölemelem a' keztyűt.

Minekelőtte azonban megütköznék, kihal-gattalást esedezem.

1. En sehol sem állítam, hogy a' Dunát 200 öltre kívánom szorítani; mit Győry úr talán csak azon Ballávali trefás alkumból látszik gyanítani.

2. Figyelmeztetem Győry urat egy genialis számbeli hibára, mely a' 4-dik számú Ismertető' 1. lapján találattik, hol [a' nyomtatásbeli hibát nem tekintvén] $\frac{24000}{3.1200}$ nem 8,88 hanem csak 6,66;

melly hibának alapjában Győry úr először minden eddigi tapasztalás 's hydraulikai elv ellen azon hi-bás következményt húzza, mint ha a' közép se-besség a' legkisebb víz' alkalmával nagyobb le-hetne, mint midőn a' Duna 15 lábon áll a' leg-kisebb víz' színe felett; 2. dicsően diadalmasko-dik rajtam e' hibás alap' erejével; — de így jár, ki igazság helyett diadalt keres. Emberek vagyunk.

Vásárhelyi Pál.

158.— „Századunk” 66. számában Moesi Mihály, a' természettudomány' becséről és befolyásáról a' józanabb philosophiára szóló értekezé-sének e' lapokban megjelent criticáját feleletre érde-mesíté. Hogy bíralatim nem kíméletlenek, nem szívesen gáncoskodók, sőt ha jeles dolgozatokra akadnak, hazafiúi örömmel dicsőretek szakadok, Hetényi János, Vecsey József 's mások' philoso-phiai értekezéseiknek recenziói bizonyítják. De bármilyen mérsékelt hangon írom is azokat, nem sze-retném ha hatás nélkül maradnának, ha az elmé-ket fel nem izgatnák. Jó lelkiismeretem mellett tehát—mi bíralónál legelső megkívántatóság—nem lehet az olykor ellenem megjelenő válaszokat örö-mel nem fogadnom. Ha némely írók bármilyen gyön-ge érintésemre is felsikoltanak, ez annak bizony-

sága, hogy rothadt foltjaikat szerencsésen kita-pintottam. A' viszonzófelet illy esetben rendesen szükségtelen, mert nyilván folyván a' dolog, a' kö-zönség e' nélkül is ítélhet, 's az a' bíraló, ki az írók' ezen természetes ingerültsége által megbántottnak érzené magát, gyermekes gyöngeséget árulna el.

Moesi Mihály' anticriticájára azonban néhány szót ez úttal felelek, nem mint ha arra szemé-lyesen szükségem volna, vagy most mindjárt állításai' czáfolatába akarnék ereszkedni: hanem csupán, hogy, eleve tudtára adjam, miképen oda vetett keztyűjét nem ugyan a' magam', hanem a' philosophia' 's igazság' érdekében fölve-zsem! Indító okaim ezek:

Minden embernek, ki e' világban öntudattal akar munkálódni, legyen az az életben vagy litera-turában, mindenek előtt helyzetét, annak szük-ségeit, 's az idők' jelentőségét kell megismerni. Literaturánk eddig elé főleg csak költészi, 's a' tudomány csak most kezd lassanként lábra kapni. A' philosophiának ugyan majd minden részeiben birunk kézikönyveket, de melyek önálló nézetek nélkül hűségesen mindig valamely Németország-ban épen divatozó rendszer után compiláltattak: elebb Wolf, később Kant' rendszereik szerint, 's most már Schellinget és Hegelt szeretünk szó-nyegre hozni, ha azok' munkáit értenék, mi ité-letem szerint nem olly könnyű, mert olly elméleti operatiókat kívánnak, mik nem léteznek, mint a' maga idejében meg fogom magyarázni. De bármint legyen ez, annyi igaz, philosophiai nézeteink nem az igazság, hanem geographiai helyzetünk, könyvtáraink 's művelődési esz-közeink' elégtelensége által határozot-tak. Németország nem a' világ, 's a' német philo-sophia nem a' világ' philosophiája. Ha pedig va-lahol, mint nálunk, arra kerül a' dolog, hogy va-lamely tudomány az örökös majmolástól megsza-badítva, önálló lábra helyeztessék 's a' tudomány' elért álláspontjával összeegyezőleg tovább művel-tessék: alapjait a' világliteratúra' álláspontjából kell megvetni 's művelődését annak fő irányával összeegyezésben tartani; a' Fichte, Schelling 's Hegelféle philosophia' pedig ítéletem szerint az újabb világphilosophia' elveivel 's irányával ellen-kezik. E' meggyőződésemben jó idő óta egy mun-kán fáradozok, melynek célja a' philosophia' a-lapjait közöttünk helyesben megvetni, kimutatván annak igazi tárgyát, határait, kútfejeit 's bizonyossága' föltételeit, 's ezen né-zeteimet a' philosophiai mód- és rendszerek, valamint az újabb angol, francia, 's né-met philosophia' criticájával támogatván. Ezen munka' írása közben szoltattam fel a' Fi-gyelmező' szerkesztősége által többi közt Moesi Mihály' értekezése' bíralatára is, melyben meg-győződésemmel homlokegyenest ellenkező Schel-lingféle nézetek nyilváníttatnak. Gondolat-ébresz-tésül, 's hogy a' figyelmet előre felgerjeszsem, használám az alkalmat munkám' némi programmá-ja' írására, 's ha az itt előadott elveknek Moesi Mihály' textusára való alkalmazásában, tollamat —mint ő hiszi— kellelten túl megnyomám, erre ezenkívül még más körülmény is szolgált okúl. Moesi Mihály tudniillik szeret olvasottságot fitog-

tatni, Pegasus a' philosophia' mezején szerte szét nyargalózik, 's végre elveszti irányát ariadnei fonálát, 's vagy éppen nem, vagy igen nehezen éri célját. Csak abban, ha író sokat olvas, egy csepp érdem sincs, kötelessége lévén mind azt, mi tudományára nézve fontossággal bír, ismerni, 's ha nem ismeri, tudatlan. Erdeme csak abban állhat, ha az olvasottat jól megemésztí, sajátává teszi 's azt nemzete' művelődési fokához 's a' literatura' éppen fenforgó viszonyaihoz képest ügyesen használni is tudja.

De hát mit bizonyított Moezi Mihály ellenem anticriticájában? Mindjárt eleinte leczkét tart nekem az újabb philosophiából, azután előszámlálja a' philosophiai rendszereket, mivel „olgy recensenssel van dolga, kinek a' philosophia' ezen elementaris része is hiányzik, mi nélkül nincs álláspont a' philosophiában“. Nem mondám-e, édes galambom, hogy én ezekről egy könyvet szándékoztam közre bocsítani 's itt ezennel le is kötelezem magamat, hogy az még e' télen elhagyja a' sajtót; 's így felteheti rólam, hogy e' tárgyakról valamiesket csak olvastam 's gondolkodtam is. Kár volt tehát olgy elhatározottan szólni, legalább nem a' legjobb tacticát árulja el, ha ki ellensége' csatarendét éppen legerősebb oldalán támadja meg. Ha criticálni akarnék, azt mondhatnám hogy a' philosophiai rendszerek' előszámításában minden logicát lábbal tapoda; mert akár hogy törem fejemet, osztályozási elvét ki nem nyomozhattam; sőt nekem az egész egy schellingi rosszúl emésztett eszmékből keletkezett, borzasztó fogalom-zavar-nak látszik. Látszik mondom, mert olgy vakmerő nem vagyok mint Kegyed, hogy e' töredékből philosophiáját merjem megítélni. Mi elvben annyira ellenkezünk egymással, hogy teljes felvilágosítás nélkül egymást nem is érthetjük. Kegyed legalább így járt velem, mert további anticriticája nem egyéb, mint recensióm' teljes félreértése, 's benne nem találhatik más igaz állítás azon egynél, hogy e' sorok: „külső érzékeink által térben és időben az anyag' érzéki tüneményeit veszszük észre, érzéki szükségképeni törvényeivel és céljaival“ rosszúl vannak fogalmazva, mert törvényeket és célokat igen is csak elvonás által ismerünk meg, mit már Iogicus koromban tudtam, de kevés szavakkal sokat akarván mondani, itt elvétek. Mind ezekből láthatja, miképen anticriticája' velejébe most belé nem ereszkedhetem. Annyi 's olgy fontos tárgyakat pendített meg, hogy a' mondottak' megezáfolására könyvet kellene írnom, de melly mint mondtam, nagyobbára már kés, 's reményelem, az mindent világosan meg fog magyarázni, félreértés azontúl lehetetlen lesz, 's vitatkozásunk az által széles alapot nyerend. Nem is maradhatnak e' tárgyak literaturánkban továbbá fejtetlenül, teljes megalapításuk pedig csak közös vizsgálat által lehetsé-

ges. Nyugodjék meg tehát ez ideig; az utolsó szó addig a' Kegyedé, 's ha akarja, az igazság is. Szerénytelenségnek pedig ezen hadizenetemet ne tartsa, mert figyelem-gerjesztés, sőt elméleti felizgatás munkám' egyik célja, mellyet ez alkalommal is elősegíteni szándékom. Ha utóbb felszólalok, azon nyugalommal teszem azt, melly philosophushoz illik, ki minden személyes ingerültségtől ment, csupán a' tudomány' érdekét tartja szemben, 's azon tisztelettel vitatkozom iránt, mellyet az igazság' őszinte nyomozása kíván; mert ha elleneinktől az ész is eltagadjuk, az igazság' kivizsgálhatása' feltételét semmisítjük meg, mint-hogy ész nélkül, bármí vitatkozások által is, az igazság' birtokába nem juthatunk. Legyen ez elég Moezi Mihálynak. A' csatamezőn viszont meglátjuk egymást.

Századunk' szerkesztőségéhez van még ezen kívül egy pár szavam. Köszönettel tartozom, hogy terveim' elősegelésére Moezi Mihály' anticriticáját k'adni serénykedett; még inkább pedig azért, hogy azt olgy helyre érdemesíté, mellyel tiszteletesebbet é' világban én nem ismerék; t. i. Szécsenyi Istvánnal egy füst alatt támadtatni meg, olgy szerenese, mellyet teljes érdeme szerint becsülni tudok. Csak azt nem köszönöm, hogy Moezi' anticriticáját ürügyül használá az athenaeumi szerkesztőség' részrehajlatlansága' gyanúsítására. Az örömet föveszi vala, ha alaposabbnak találja; 's különben is tudván, hogy némelly lapok az aféle morzsákat mohón felkapják, mellyek az Athenaeum' asztaláról le hullanak: nincs oka az anticriticá' szerzőjének, méltatlanságról panaszkodni. Ellenben egészen helyén van, hogy Orosz József Moezi' anticriticáját „jeles dolgozatnak“ vallja; csak az kár, hogy alter egoja, Csató Pál, Al-Kendi' criticáit dicséri; mi olgy lapban, hol Széchenyi ócsároltatik, reám nézve keserves sors. Legalább azon recensiót, mellyre a' magasztalt anticritica' vonatkozik, hagyhatta volna dicséretlenül, mert elvben egymással homlokegyenest ellenkező nézetek csakugyan nem lehetnek egyformán „jelesek“, mint ezt egy részről Orosz, másról Csató hirdeti. Részemről ezen következetlenségben ugyan meg nem ütözköttem, mert nem most tudom meg először, hogy illyesmihez ök nem értenek; 's logikai gondolkodás és ellenmondások' kikerülése nem éppen azon dolgok, mellyeken fejöket nagyon török: de a' közönségre nézve legalább jó lett volna, ha Orosz József eredetileg németül gondolt és írt programjában, — ut figura apertissime docuit — ezen logikai nevezetességekre egy pár szóval eleve figyelmeztet; mert felvilágosítatlánul a' mint a' dolog áll, a' közönség pillanatit egyenesen gyöngé oldalaira fordítja, úgy hogy az most velem egyesülve, hangos kacajjal, mindenható chorusban ezt kiáltja fel: Coeci de colere!

Al-Kendi.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, ugymint esőtörtőken és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ara a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft. ep.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Velinpéldányok félénként két forinttal drágábbak. Evnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 és postán 3 ft. 60. Kiadó hivatal Posten, Hatvani utca, 594. szám.

Rendkívüli toldalék a Figyelmező 36. számához.

159. Athenaeum miatti zajgások.

III.

(Folytatás).

Első szó is, melyet a' Szemle az Athenaeumról mond, gráncs: „Az Athenaeum' e' heti számaiban említésre méltó tudományos cikkelyt nem találtunk“. Ez a' szemleirőnek gyakori és csaknem stereotyp ítélete az Athenaeumról. Ő eddig mintegy 28-szor szólt folyóiratunkról 's azok csak 6-szor voltak szerencsések megnyerni némi kis részben az ő magas kegyeit. Igen sajnáljuk, hogy olly mindentudó bíró' tetszésének meg nem felelhetünk: de nem ütköziünk meg benne. Neki a' Rajzolatok és Kunoss' Természete a' pabulum animae; ezekben ő mindig kedvére lakozik, 's így gyomra egészen más eledlekhez van szokva, mint a' miket az Athenaeum 's Figyelmezőben lelhet. — De kapjuk fel egyenként a' kiadók ellen lött nyilakat, 's lássuk azokat közelebbről!

A' 13. számú Hírnök' szemléje Bajza' „Utasítását a' Rajzolatoknak“ (Ath. 9. sz.) egy pár szóval akarja agyon sujtani. „Az, úgy mond, a' curiosákhoz tartozik; az visszarugás, az elzúzni akaró, az nyugodt olvasóra nézve (Csató ez a' nyugodt olvasó) éppen nem kielégítő“ — Lehet-e ennél vajjon curiosusabb rugdalózás, elzúzni akaróbb és mégis szegényebb, ki nem elégitőbb beszéd? — Állítsuk egymás ellenébe a' két replicát. Munkácsy megtámadja Bajzát a' színházi igazgató válaszmány' határozatáért a' drámairók' jutalmazása tárgyában; a' jutalmat gúnyaival, szokott humoros modorjában nevetségesse ügyekszik tenni; Bajzát olly embernek mondja: „kinek minden tettét olly pártoskodási üldözés bélyegzi, melly minden jobb érzésű ember előtt idegenítő, és undorító“; — jósolja, hogy „Bajza jót nem tehet, hanem csak megbuktathatja a' színházat, hogy igazgatása kontrá igazgatás, olyan, mint ha készakarva szándékozott volna a' legrosszabb lenni“, hogy Bajza sem az intézet' financialis érdekét, sem a' korkiváratot, sem a' játékszíni' hivatását, sőt tulajdon magát sem érti, hogy a' publicumnak a' színház iránti idegenkedése (?) egyenesen neki tulajdonítható; hogy ő csak azon fog ügye-

kezni, hogy a' jutalomra beadandó színdarabokat megbuktathassa, és végtére, befejezésül, hogy ő (Munkácsy) olly jutalomra, minő kihirdettetett, nem fogja ujonnan készült parodiáját adni. *) — Ezen pimaszkodó (e' szép szót a' szemleirőtől nyertük) 's minden megmutogatás nélkül, csak úgy általánosságban rakásra hányt rágalmakra Bajza, (előre bocsátván a' dologra nézve néhány észrevételt) azt felelé, hogy ő a' Rajzolatokkal nem bocsátkozik vitatkozásba, 's miatta a' Rajz. tomholhatnak, örjönghetnek stb. — Erre előáll Csató — pugnus ad oculum — ítéletet hoz, 's az ítéletnek természetesen Munkácsyra nézve kell kedvezőnek lenni 's Bajza veszt el a' pört. Kérdjük most már a' részrehajlatlan olvasót, nem valósággal kénytelen beszédei-e ezek, egy magát a' critikai pályára desperatióból elszánt írónak?

A' 37. számi szemlében Csató ravaszúl rá fogja Bajzára, hogy ő az Ath. 32. számának krónikájában „igen neheztel a' pesti magyar színház' publicumára, mivel az e' serdülő intézettől még mindig óriási dolgokat kíván 's például a' ház' árvíz utáni megnyitáskor nem gondolta meg az akadályokat (mellyeket a' krónika előszámlál) hanem csak megállott a' színházban 's egy sereg észrevételt és kifogást tett stb; következőleg, hogy Bajza ezt a' magyar színház' publicumát belátlanság és idegenkedés miatt korholja“. Nem megmondottuk-e mennyire tisztátalan kezekben van a' hírnöki szemle? Ime a' világos példa! Csató eléggé bátor dolgokat koholni az olvasók' szeme láttára 's azokat erőszakosan bele hazudni Bajza' tollába. Az említett cikkelyben Bajza nem csak igen nem, de semmit sem neheztel a' publicumra, ő csak védi magát egyes észrevételek ellen. Beszéde nyugalmas és inkább sajnálkozás hogy sem neheztelés' hangján van írva; korholásnak pedig még csak árnyéka sincs benne. De Csátónak kellett valamit most koholni, mert alkalom nem igen mutatkozott Bajzát rágalmazhatni, ki színházi igazgatása alatt igen ritkán

*) Tündér Ilonát mégis csak oda adta. Mert jobb a' pesti színházról 15 garas jutalom mint a' kassaitól vagy kolosváritól semmi.

szólt publicum előtt, 's kellett már csak azért is szólni, hogy sántikáló hasonlatosságát a' színház és vendéglő közt, melyet ő rendkívül elmés találmánynak képzelt, elmondhassa 's az valahogy kárba ne vesszen, az egészből pedig ama' mély philosophiai következtetést húzhassa ki: „*hogy némelly urak a' csupa ész és csupa auctoritás miatt nem tudják magokat helyzetökhöz és közönségökhöz alkalmazni*“. A' szemleirő, ki mindent nagyon tud, ki az „*olvasó közönségre már eddig is több hatással volt, több józan ideát (Voldog isten!), világ- 's dologismeretet terjesztett el mint Vörösmarty' minden eddigi drámái in complexu*“ *), jósló és látnoki tehetségekkel is bír, ki Pozsonyból jobban tudja a' pesti dolgokat, mint mi együgyü pestiek, azon tanítást adja itt Bajzának, hogy „*előre kellett volna beszélni, felvilágosítani 's a' publicum' engedelkeny kedvességét kikérni*“. Valóban? Bajza észrevételek ellen védi magát, melyek, hogy tétetni fog-nak nem lehetett előre látni, mert azok az előzményeknek nem voltak szükségképeni következtetései, melyeket okoskodás' útján jósolhatni, és Csató mégis előleges beszédet tanácsol. Bűnös szokta magát előre védeni 's gyenge előre engedelmet kérni; az pedig egy csepp ember- és világismeretet sem bizonyít, ha valaki előre történendő bajokat hirdet és a' színházi publicumot idegeníti akkor, midőn látja, hogy a' bajok bekövetkezhetnek történetesen, de nem fognak bekövetkezni szükségképen. Illyesekből csak azon sajnos következtetést kell húzni, hogy némelly urak a' szűn nélküli fecsegés között lassanként itélő tehetségeket is kifecsegik fejeikből. — Ugyan e' számban Hazucháról, mint drámairóról magasztalva emlékeznek. Ez nem baj; gyenge gyomrúaknak, híg leve-ssek, herbatheák tetszenek, egészséges, csontos és velős táplálékban gyönyörködik; éretlen gyerkőcze éretlen szilvát is szeret, míg a' korosabb és műveltebb, értelmes szakács főzte eledeléhez ül. Hazuchában lehetnek tehetségek (ki tagadta?) melyeket ő jövőre bebizonyítand. Eddigi művei, legfeljebb csak gondos stilistára mutatnak. A' Rajzolatokban közlött beszélyei, „*humoristici semmiségei*“, kevéssel többek a' semmiségnél; színi előadásokról írt „*criticai töredékei*“ levegő-

*) Lásd a' Hírnök' 57. számi szemléjét.

vel felfútt hólyagok, melyeket könnyűségük miatt már is semmiségbe sodrott a' feledékenység' szele; Kunoss' Természetébe iktatott „*párbeszédei, magánybeszédei, két író, három író, és egy író közt*“ csak azért látszanak írva lenni, hogy Kunossnak szerezzenek jó álmot, midőn őt a' részvétlenség nyugtalanítja, melyet a' publicumban Természete iránt tapasztal. Különben ezen párbeszédek ártatlan portékák, nagy haragot, nagy kacaját nem gerjesztenek, de nagy elragadtatást sem, legfeljebb is arra valók, hogy legyen valami a' Természetben, miről Csató azt mondhassa, hogy: valóságos gyöngyök. Ez, mint mondók, mind nem baj, de baj az 's megint czimborálkodás a' Természet' urainak szellemében, hogy Csató a' régiebb költőkre, régiebb lyricusokra azt koholja: „*hogy azok alig találtak fel egy picziny kis lyricum motívumocskát, azt azonnal 10—12 strophában vagy egy pár nagy gonddal kisimított sonetben, nagy ünnepélyesen feltalálták, felmelegítették, kikürtöltették 's érette a' koszorút, mint egykor Napoleon a' koronát, ön magoknak nagy megelégedve feltették 's magokat barátaik és tányérnyalóik által megtömjénez-tették*“. Kik lehettek ezen nagy bűnösök, nem tudjuk, de azt tudjuk, hogy a' mi szépet és nagyot lyrai poesisunk felmutathat, azt nem Kunoss' tudós társaságának, hanem, egy két dalt kivéve, régiebb lyricusainknak köszönhetjük. Ez egyébiránt úgy van beszélve, mint Csató' egyik pajtása Kunoss szokott, ki a' legnagyobb általánosságban oratiókat tart a' levegőnek írók, critica, tudós társaság ellen, a' nélkül, hogy bizonyító adatig merne bocskátkozni, a' miért őt Csató maga is, akkor, midőn még a' pajtasság nem volt olly igen szoros, ismételve megróttá.

Ezen számból tanuljuk azt is, hogy az az X et comp. álnevű csodafi — kire olvasóink a' legközelebb lefolyt évekből talán még emlékeznek — Hazucha volt. Ezt eddig még sehonnan sem tudtuk. Ezen X et comp. (Hazucha) volt az, úgy mond Csató, *ki Bajza' criticaí autocratiáját legelső (a' második pedig Csató, nemde?) rendítette meg 's a' Kritikai Lapok' népszerűtlenségét sietteté, 's hogy Bajza, a' színigazgató, ezért haragszik Hazuchára, a' drámaköltőre*.“ Bajza itt azt kér-di a' szemleirótól, micsoda criticaí autocratia volt az a' Bajzáé? Ő erről semmit sem tud.

Továbbá, hogy' rendítetett meg ezen idealis autocratia? 's hogyan lettek a' Kritikai Lapok népszerűtlenné? Ezekre kissé nehéz lesz (ha csak általánosságban nem) valamit bizonyítólárg felelni: mert a' Kritikai Lapok' mind a' hét füzetének meg volt a' maga népszerűsége, és Bajza most is azon ponton áll, hol elejétől Kritikai Lapjaival állott, sem több sem kevesebb. Mert az, hogy Munkácsy, Kunöss, Frankenburg, Stancsics, Hazucha és Csató Bajza és Kritikai Lapjai ellen koronként írogatnak, úgy nem jelent *megrendítést* és *népszerűtlenséget*, mint négy öt borívó' kocsmai tivornyája országos lázadást. Bajza és a' Kritikai Lapok ellen az előtt is írtak és szakadatlanúl — ez minden illy nemű lapok' sorsa — de azért Bajza folyvást kiadta Kritikai Lapjait egész addig, míg azok a' Figyelmező által sok részben czéltalanokká nem lettek, 's ha szükség leszen rájuk, ismét kiadja, a' nélkül, hogy népszerűtlenségtől retteghjen. Csató csak hivatalos kötelessége szerint akarja magával elhíttetni, de valósággal maga sem hiszi (van annyi belátása), hogy mind az népszerűtlen legyen, mit ő legeslegújabb viszonyai között annak bérnál. Ha kellene e' dologról beszélni, azt lehetne inkább mondani, hogy Bajza alkalmasint az maradt a' ki volt, de az ellene írogatók váltak nagyobb részint és csaknem mind népszerűtlenné, mit Csató könnyen felszámálhatja újain is magának, vagy ha mostani zaklatott helyzetében nem volna nyugalma, felszólíttatik ezennel, nevezzen csak egy író is Bajza' ellenesei közül, kinek nagyobb olvasó közönsége volna mint a' Kritikai Lapok' akár mellyik füzetének. Ezt azonban Bajza korán sem fogja maga lelki erejének tulajdonítani, hanem annak, hogy ellenkezői többnyire meggyőződésök ellen, személyes viszonyok miatt fogtak fegyvert, ő pedig lelki ösméretesen óvakodott olly ügyek' pártjára kelni, mellyeknek alaposságán kételkedett. — Mi az X et comp. czikkelyek miatti nehezítést illeti, arra Bajza azt válaszolja: imádkozzék Hazucha sorsának, hogy soha ne legyen boszúállóbb ellensége, mint neki Bajza az X et comp. czikkelyek miatt: akkor ellenségeivel meglehetősen békében fog maradhatni. Nagy lelki szegénység' jele íróban, ha örökre csak ellenségeskedésben keresi okát munkái' nem tetszésének, és soha ön magában

nem. Ezen X et comp. dramaturgiai felelősei nem voltak egyebek, mint egy magával jó korán eltelt fiatal író' oktalan bizonygásai (Rechthaberey), mellyek haragot épen nem gerjeszthetnek, mosolygást legfeljebb. Ezért nem is következett rájuk felelet. — Azon jóslatnak, melly a' Hírnök' szinte ezen számában áll, hogy „a' magyar színház Hazuchára, mint drámaíróra, hamarabb visszatérrend mint véli“ Bajza igen örvend. Csató, mint Hazuchának most meghitt barátja (ámbar az előtt éles gúnyolója) jobban tudhatja, mint bár ki más, mi jeles művek lehetnek Hazucha' szekrényében elrejtve, mellyeknek megjelenésekor „elsápad a' megrettent világ“. Mi, kik sem nem tudunk, sem nem szeretünk jóslani, bevárjuk Hazucha' diadalját és azután énekeljük a' győzelmet.

A' 39. számi szemlében „szeretné Csató tudni, mikép lehet, ha t. i. akarna is Bajza Hazuchának ama' plasticé oda vetett igen! miért? jól van! saját szája vallomási terhe alól (a' Halley' üstököse' dolgában) kibújni. Ha azt ismételné Bajza, hogy a' színdarab' előadására csak akkor tétetnek lépések a' pesti színháznál, mikor a' díszítő már festeni kezd stb, ez annyit tenne, mint ha mondaná: nem akartunk löni, mert a' golyóbis még nem ment ki!“ A' szemleíró itt igen megerőltetve magát, hogy valami meglepőt mondjon 's valóban mondott is olyat, mi mutatja, hogy nem hiában kötött Munkácsyval, Hazuchával pajtasságot, mert a' humorban maga is előmeneteleket kezd tenni. A' látnok itt megint jósolt 's megjövendőlte előre, hogy Hazucha' igenjére, mertjére, jól vanjára nem lehet felelni azért, mert plasticé vannak oda vetve. Azt is tudta Csató' mindentudó agyacsakája, hogy az igen, mert és jól van mind igaz pénz, azért: mert Hazucha' zsebéből került. Az olvasó emlékezik, hogy Bajza azokra a' plasticé oda vetett semmikre felelt, *) , úgy mint az efféle semmik érdemlik. Itt tehát Csató löni akart, de elhiheti nekünk, hogy elméssége golyóbisa nem ment ki.

A' 45. számi Szemlében Csató a' Figyelmező' egyik bírálóját le akarja pökni és ugyan e' számban Brassainak francia urbanitást ajánl. Illyenek azok a' mézes urak, kiknek szemben minden harmadik, negyedik szavok:

*) Athenaeum 1838. II. 7. szám.

„Csókolom a' kezét“, hátulról pedig lepökik az embert. Ez az a' csatói urbanitas!

A' 49. számú Hírnökben hatalmas dolgok vannak Bajza ellen. Az ő színigazgatására kimondatik az anathema: *Ő benne sem írók, sem színészek nem bíztak: „ha ő több hajlékonysággal és igazgatói tapintattal bír, a' pesti magyar színház Kántornét el nem veszi“.* Azért örvend a' szemleirő, hogy Bajza a' színigazgatásról lemondta, és örvend még inkább, *„hogy Szentkirályi Móricz lön igazgató, ki mind azon tulajdonokkal bír, mellyek e' serdülő hazai művész-intézetet az erősödés és tökéletesedés pályájára vezetni's azon megis tartani képesek, úgy annyira, hogy ha e' részbeni fáradozását a' kívánt siker nem koszorúzná, akkor őszintén és egyenesen ki kellene mondanunk, hogy Pest egy hozzá illő magyar színházat még most fentartani nem képes 's annak megalapításáról és biztosításáról magának a' nemzetnek kell gondoskodni“.* Ezen szavak valóban súlyosak. — Bajza' igazgatásában tehát nem bíztak az írók? De kik azon írók? Hazucha és Munkácsy, megint Hazucha és megint Munkácsy; mindig csak az a' régi Hazucha, és az a' régi eszem-iszom-húmorú *), elkopott elúnt Munkácsy. 'S ezek azután Csátónak a' magyar írók' képviselői. Ezen állítást megint principalis úr parancsolhatta, mert a' szemleirő maga is bizott Bajza' igazgatásában. Erre írott bizonyítvány van Bajza' kezében. Ez tehát csak kénytelen beszéd: de az mondatik továbbá, hogy a' színészek' egy része is bizatlankodott Bajza' igazgatásában. Ez megint valamely tisztátalan forrásból merített tudomány. Ám jöjön a' szemleirő Pestre és kérdezze ki magokat a' színészeket: úgy hiszszük, az ellenkezőt fogja tapasztalni. 'S micsoda okos argumentum az az igazgatás ellen, hogy a' színészek' egy része nem bízott az igazgatóban? Csátó a' színigazgatási dolgokban valóban csak tanuló gyermek, más-képen hogyan lehetne eléggé bárgyú, színészek' véleményéből megítéltetni az igazgatót. Azt csak képzelhető, hogy a' színészek' egy része, az, melly rendet nem szeret, mellynek nem művészet hanem kenyér és könnyű élet célja, melly sokszor kiteszi magát az igaz-

gató' rendre utasításának, ezen rész nem igen fog sok jót mondani igazgatójáról. De Bajza mind ezek' daczára is még merné magát a' pesti színészek' szavazatára bocsátani 's erősen hiszi, hogy a' szavazat Csátó' állítása ellen fogna kiütni. Mi Kántornét illeti, itt megint Csátó az, ki olly dologról beszél, mellyről talán ő tud legkevesebbet. Színészeket felfogadni és elbocsátani nem volt Bajzának mint igazgatónak hatalmában; e' jogot a' választmány tartá fenn magának; nem függött tehát Bajzától Kántorné' fel vagy fel nem fogadása. De ha töle függött volna is, a' minden tudó úr nem tudja, hogy Kántornéval ez év' elején voltak alkudozások, 's mivel mégis ő meg nem nyerethetett a' pesti színházhoz, annak nem a' választmány, nem Bajza, hanem egyedül Kántorné maga oka. Ki olly belátó mint a' szemleirő, átláthatná azon csekélységet, hogy pusztá okoskodással és képzelmekekkel adatok ellen nem lehet harcolni. Következik végtére a' legnagyobb észficzomodás ezen számi szemlében, az, mi Szentkirályi Móriczról mondatik: *„ha Szentkirályi M. igazgatása nem sikerül, akkor Pest nem képes egy hozzá illő magyar színházat fentartani“.* Boldog isten! mit nem lehetett Csátóból csinálni a' Hírnök' szerkesztőjének? Ő nem lát, nem hall, nem gondol, nem érez, hanem csak ír, mindent azok ellen, kikkel magát a' Hírnök oppositíóba tenni jónak látta. Ugyan vallja meg a' szemleirő ön lelke előtt, van-e Magyarországon ember, kiről illy dolgot lehetne mondani, mint a' mi itt Szentkirályiról mondatik? Van-e ember, kinek igazgatásától függjön a' pesti színház' fenmaradása? Valóban igen szomorú volna egy nemzetre nézve, ha illy képtelenség igaz lehetne: de végtére, mivel bizonyíta Szentkirályi olly jártasságot, ügyességet, annyi studiumot a' színigazgatásban, hogy róla illy nagy dolgot lehessen előre már jósolni? Lásza Csátó úr, mit az úr Daulnay Sándor' kupájával czáfolt, abban még is lehet valami, 's 25 úr erén találta Kegyedet, mert Kegyednek több esze van, mint hogy illy ferdeségeket más viszonyok között mondhatna. Ime miután most már Szentkirályi is letette az igazgatást, és ez a' Csátó által minden alap nélkül magasztalt igazgatás csakugyan nem sikerült, tehát Csátó' állításaiból mi következik? Az, hogy most már be kell zárni a' ma-

*) Munkácsy' elméskedéseinek örökké az eszem-iszom tárgyai. Lásd a' Garabonczás diákot és Tündér Ilonát.

gyar színházat, mert Pest városa nem képes egy magyar színházat fen-tartani Szentkirályi nélkül! — Beszéla'szem-leirő arról is, mit kell az igazgatónak tenni, hogyan kell magát viselnie, oly önhittséggel mint ha ő találta volna fel a' színigazgatás' mesterségét: de kinek tapasztalása van a' dologban, erre azt fogja mondani: Mentsen isten minden színházat illy nézetű emberek' igazgatásától! Illy csató-, munkácsyfélé si-hederek buktatnák meg az intézetet két hét alatt, ha elég esztelen volna valaki azt pusztító kezekre bízni.

Az 59. számi szemlében Csató kupáját 25 úrnak fejéhez vágja és azt feleli neki: „*Hazudsz gazember!*“ Ez szép haladás a' „francia urbanitásban“ és a' dialecticában. Brassait egykor Csató „*fellázadott parasztnak*“ nevezte, mi azt hiszszük: fellázadottabb és parasztabb már nem lehet valaki annál, ki illy kocsmai argumentummal czáfolja ellenfe-lét, mint itt a' szemleirő. Igaz, hogy 25 úr zsoldos criticusról szolt, de kit ez nem illet, hallgatand, Csató ellenben fellobbant mint puskapor, és boros kupához kapott. Ez nagy-on vigyázatlanul volt cselekedve; ez árulta el, hogy 25 úr nem rossz helyen tapogatózott. — Ezen számban azt is vettük észre, hogy Csató valami *rancor* felől álmodozik az Athenaeumban az *új igazgató* ellen. Illyen ál-moknak, szemkáprázatoknak, Daulnay Sándor' kupájában lehet oka.

A' 61. számban egy furcsa dolgócska van, melly a' szemleirőt igen jól bélyegzi. „*A' Rajzolatok, úgy mond, műbírálatot közlenek Gaal Szezelem és Champagnei ezimű eredeti vígjátékáról*, mellyet a' szemleirő a' *legtisztább* (?) *meggyőződéssel sokkal igazabbnak, hívebbnek és bélyegzőbbnek talál, mint akár Vörösmarty, akár Schedel uraké, mellyek az Ath. játekszíni krónikáiban közöltettek*“. Ebben az az igen meglepő van, hogy Csató a' Szezelem és champagneit sem nem olvasta, sem előadatni nem látta, mégis meg tudja ítélni, mellyik bírálat *igazabb, hívebb és bélyegzőbb*. Ennek egyik oka az, mert Gaal nem tartozik a' czimbora társak közé, azért a' művet gáncsoló bírálatnak jobbnak kell lenni a' nem gáncsolóknál; másik, mert általában az, mit a' Rajzolatok írnak, a' Szemleirőnek mind nagyon ínyére van, az Athenaeumtól ellenben többnyire megcsömörlik. Illyen ember a-

kar azután a' részrehajlatlan és pártatlan író' hitelére fölverekedni!

A' 63. számban a' szemleirő neki készül „*mélyebben szólni a' dologhoz*“. Csató és mély-ség! Ezek meglepőleg új dolgok nekünk, kik őt fejtől talpig, erejében és gyengeségeiben, oly nagyon ismerjük. Lássuk ezen csatói mélységeket, mellyek a' nagy ijedtség miatt elég zavarosak ugyan, de azért nem átláthat-lanak. Bajzáról és a' Kritikai Lapokról van megint kérdés, mert ezeknek a' Kritikai La-poknak akaratjok ellen igen nagy celebritást kellett nyerniök a' sok jajveszéklő' idétlen lármája által. Csató itt mindent elmond, nagy hirtelen, csak amúgy keresztül vágatva a' tárgyon, mit a' Kritikai Lapokról tud: de azon mélységgel-e mint ígerte? Mentsen isten! Azon könnyűséggel és fölületességgel, melly szemléjét első fellépése óta szakadatlanul bé-lyegzi, és annyi tudatlansággal a' dolog' érde-mére nézve, mennyit Kunoss' társasága minden tagjai között csak az egy Munkácsytól vártunk volna. Csató olyan mint a' rossz memorista színész, ki gyarlósága' elpalástolására akkor üt legnagyobb zajt, midőn legkevésbbé tudja leczkéjét. Ő a' Kritikai Lapok' első füzetének elsőséget és érdekességet tulajdonít a' többiek felett, azért (mennyire zavart és homá-lyos beszédét érteni lehet) mert részrehaj-latlanabb volt mint a' többi, és azért, mert megjelenésekor íróinak neve föllebhentet-ten titok volt. Csató néhányszor kelt már ki az álnevűség ellen 's néhányszor állítá, hogy a' nevek igen érdeklik az olvasókat; itt pe-dig, megmagyarázhatlan fonásággal, a' könyv' érdekességét írójok' titokban maradá-sának tulajdonítja. Hogy a' Kritikai Lapok' I. füz. részrehajlatlanabb volt legyen, mint a' későbbiek, ez Csató' alaptalan és zavaros esz-méinek a' legzavarosabbika. Melly parányi belátás kell ahhoz, hogy valaki átláthassa, a' Kritikai L. I. füzetétől a' VII-ig a' fokón-kénti különbözőségeket épen azon tekintetben, mellyekről Csató beszélni akarna. — Nyilvá-nosakká lettek, úgy mond, a' Kritikai Lapok' írói 's azon négy író' neve, kik a' Kritikai La-pokat alapíták. Ugyan szépen kéri a' Kr. L. szerkesztője a' titkokat tudó szemleirő urat, ne sajnálja a' Kritikai Lapok' íróit, és a' *négy ala-pítót* megmondani, ő azt nagyon vágyának tud-ni. Ő úgy tudja, hogy alapító csak maga volt, de ha Csató ezt is jobban tudná, tanítsa őt meg.

„A' Kritikai Lapok velősebb vagy feltünőbb termékekről mélyen hallgattak“ mond a' szemleíró. Ha egy kis hidegebb combinációval írhatta volna, e' héti szemlét, meg fogott vala emlékezni a' Krit. L. vezérszavára, és onnan átlátni a' Kr. L. céljait, irányát. Mondotta-e azt az említett vezérszó, hogy *minden feltünőbb és velősebb munkákról szólni fog?* Soha sem. Ott a' Lapok' iránya igen érthetőleg van kitűzve 's ezen kitűzött irányhoz a' Krit. Lapok mind végig hívek maradtak. Azon felül, hogy észfonáság, valódi gorombaság is még, követelni valakitől, hogy ne azt tegye mit ígért, hanem mást.

„Hogyan ütközhetik meg Bajza, azt kérdi a' szemleíró, ha némelly író, vagy ha sok is, az oppositiónak vagy ellenörködésnek akarja megvetni alapját?“ Most kérjük Cs. urat, hallgassa meg egy kis nyugalommal a' mit erre Bajza mondani akar. Bajza soha és sehol meg nem ütközött az oppositión, az ellenörködésen, sőt ő volt az, ki Kritikai Lapjaival oppositioakat és ellenörködéseket akart támasztani (olvastassék meg figyelemmel a' Kritikai Lapok' vezérszava) és támasztott is: de édes drága Csató úr, az oppositio és ellenörködés más valami, mint a' mit Kegyed' társai üznek. Oppositóban elvek, nézet-különbségek vannak, ellenörködésben személyesség nélküli ügyelés, hogy elveink, nézeteink lábra, divatra kapjanak. Kunoss és társai' oppositiojában semmi ilyen nincs. Mert engedjék meg ezen urak, hogy egyszer már megkérjük: mi elve van Munkácsynak, Kunossnak, Frankenburgnak, Hazuchának stb? Ezen urak jó formán azt hiszik és vallják csaknem mindenben, miről köztünk kérdés lehet, a' mit mi. Mi bajok tehát, mi bántja őket? Semmi más nem, hanem az, hogy nincs publicumok, következőleg nincs híreik, nincs népszerű nevek 's nincs az az úgy nevezett 's általok nagyon kedvelt *celebritas*. Két út van ezt megszerzeni; egyik építő, másik rontó. Kiben nincs tehetség építeni, az ront, 's így eljut a' celebritásra. Herostratus, ki nem tudta ephesusi templomot építeni, felgyújtá azt. Így vannak ezen urak. Munkáik senkinek sem kellettek, sem publicumnak, sem tudós társaságnak, sem azon egyes íróknak, kiknek ítélete egykor előttök valamit nyomott; 's miért nem kellettek? mert talentum alig van egyben kettőben közöttük, 's azok is elbi-

zottságukban el fogják temetgetni adományukat. Ha ezen dolgok nem így állanak, 's valósággal elvekben, nézetekben különböznek tőlünk, ezennel bizodalmasan felszólítjuk, ne sajnálják elveiket egyszer már előadni, hogy ezekre nézve keletkezzenek közöttünk szóváltások, ne örökké személyességek felett. Ez leszen majd eldöntő 's az örök vitákat, melyekből olly csekély haszon van a' literatúrában, bevégző. Az egész oppositio, melyet most Csató emleget, nem áll egyébből, mint pusztá rágalmi hírekből, személyeket, intézeteket kisebbitő civódásokból, melyeket a' Rajzolatok, Természet, Hírnök, kóholniak, táplálnak, folytatnak, örökítnek.

Beszél valamit Csató sokszor, 's itt megint, bizonyos „bunkós modorról“ mely az Athenaeum' szerkesztőinél, úgy mond, divatos. Mi egykor egy lajstromát fogjuk közölni azon *francia urbanitásoknak*, melyel Csató és pajtásai ellenkezőik iránt élnek. Most elég legyen azt kérdezni, hol nevezték az Athenaeum és Kritikai Lapok valaha opponensöket *gazembernek*, mint Csató? *fellázadt parasztnak*, mint Csató? hol *pökték* le őket, mint Csató, és mikor vágták a' kupát fejökhöz, mint Csató. Más szólhat urbanitásról, de ne a' szemleíró, ki egy idő óta olly ronda beszédeket tart.

Dicsekszik a' szemleíró, hogy Bajzától és pártjától mit sem fél és mit sem remél. Ments meg isten, hogy Bajza akarná és ohajtaná, hogy tőle féljenek. De féljen Csató két hatalmas ellenségtől, melynek boszúja kegyetlenebb, rettentőbb minden ellenségénél: ez az öntudat és a' közvélemény.

Van ezen számban a' szemleírónak megint egy furcsasága is, azt mondja t. i. Kunoss' Természetéről, hogy mivel az mindennap javulhat, reményleni kell tőle erőt, határozottságot és következetességet. Különös logica! Hol tanulta azt Csató, hogy a' *lehetőség* maga után *kellést* vonjon. Csatóban bizonyosan meg vannak az írói javulhatóság' elemei, de azért kell-e javulását reményleni? Így csak kábák fognának okoskodni. Csató nem igen szokott illy szembeszököleg fonakúl beszélni, mi oka mostani zavarodásának? Talán még is fél nem „Bajzától és társaitól“ hanem az ellene fordulandó közvéleménytől. A' bátor nem szokta mondani, hogy ő nem fél.

Dicsekszik Csató avval is, hogy olly

fegyverek, mint *petyegés* és *zsold* rajta nem fognak. Haha! édes szemleirő úr! itt kaczajt kell ütni minden embernek a' Kegyed' szabadkozásán. Ha a' *petyegésre*, *zsoldra* hallgatott volna, akkor talán elhiheténk, hogy e' fegyverek nem fognak, de Kegyed 25 úrnak fejéhez vágta a' boros kupát, és megmondotta, hogy Kegyed derekabb siheder szemleirőnak, mint drámairőnak Vörösmarty. Isten áldja meg Kegyedet Csató úr! Ismerjük, igen jól ismerjük 's tudjuk micsoda fegyverek hatnak elevenére. Azért páncélozza be magát jól az ígért „láncsátöréskor“, mert a' mi láncsáink alkalmas helyen fognak tapogatózni. Tudjuk, hol vannak az úr' gyengéi.

(Folytatjuk.)

Magyar dolgok külföldi munkákban.

160. — Jósika' Abafia Németországban jól fogadtatott. Lewald' „Europája“ így szól felőle: „Jósika' regényének cselekvéshelye Erdély 's a' szeszélyes, jó és rossz közt állhatatlanul ingó Báthory Zsigmond fejedelem' udvara' egy lovagának történetét adja. Jósika nyilvánosan Scott Waltert véve példányul, de több költő ereje van, mint a' híres Scott' utánzóí' legnagyobb részének, kik a' kor' képét 's a' charactereket rajzoltaknak hiszik, ha csak külsőségeket hosszasan, a' legarányibb részletig írnak le; igaz, Jósika is soká mulat alárendelt dolgok' rajzainál, 's az által itt-ott gátolja merészen gondolt regénye' sebes és szemlélhető kifejlődését, de a' mellekmű még sem lön nála fő dologgá; hőse' 's ennek ellenségei' barátai' öltözetén 's alakán kívül, gondolkodásokról, cselekvésekről 's akaratokról is élénk képet tud adni 's egy rég eltűnt kor' életére 's erkölcsaire emlékeztetni. Az Abafi' charactere nagy mértékben sikerült a' költőnek; ő kezdetben mint durva kéjelgések' 's dobzódásokban csaknem egészen elaljasult ifjú jelenik meg: akkor szíve szerelemre gyűl 's kiragadja ronda életéből; gyorsan emelkedik mások' 's önmaga' becsülésében, honának fontos szolgálatokat tesz, 's bár ábrándos eszményekről lemondani kénytelen: az érett férfit szép, házi boldogság várja. Ez erőteljes alak mellett ható ellenképül tűnik föl a' szeszélyes fejedelem, Abafi' kegyelmes vedura, bár rövid idő előtt még halálosan gyűlöli. Gyönyörű a' jelenet, midőn Zsigmond ablaknál áll, 's nyugodtan nézi sok jobbágya' elgyilkoltatását. A' nócharacterek hasonlólag finomul rajzolvák, 's különösen jó hatást szűl a' harczos, vad szenvedélyű Izidóra, ki Abafin a' legmagasb fölállozással 's hűséggel függ, 's érte hal, a' stájer Krisztina', a' fejedelemnő', Gyulafi Margit', 's Abafi' későbbi neje', Gizella' gyöngéd, 's valódi nőalakai mellett“.

„Jósika' Abafia magyar regények' fordítása' sorának kezdetét teszi; ha annyi erő és élet van bennök, mint Abafiban, sokkal inkább érdemle-

nek fordítást, mint sok üres és sovány franczia, angol, 's éjszakamerikai regény“. —

A' lipcsei literaturai szemle, társa az „Eilpost“nak, ugyan arról így ír: „Hogy idegen nemzetek' literaturai termékeit: a' nyelv', erkölcsök' és szokások' tulajdonosságával, minden, művészet és tudományt pártoló nép' művelt része sikerült fordítása által ismerni tanulja, joggal nézethetik örvendeztető haladásnak, azon nagy szellemjósította, 's jelenleg mindig inkább létesülő eszméje felé egy világliteraturának, ha nem azon elvből indulunk ki, hogy illy remény lázálmak' birodalmába tartozik. Hiszen most annyit gondolkodunk, kalmáralkuk, vámegyesületek, vasutak 's hasonló intézkedések által, anyagi javak' ki- 's fölcserelését 's személyes közlekedést a' leghetőbb terjedelemben létesíteni. miért lenne hát egy minden népet és földet átövező szellemi közlekedés, távol a' valótól?“

„E' látponthól nézve, a' regényliteratura' e két kötetének megjelenése által csak örmre gyulasztva 's azon ügyekezetre izgatva érezhetjük magunkat, kedvező fogadtatást szerezni neki a' közönségnél, 's ezt egyért annál inkább, mert a' magyar erőteljes és egészséges emberfaj, kinek szellemében, mint minden nemzetekében, az őt környező külső természet tükröződik, 's melynek ismét, nemzetiség, erkölcsök és szokások 's literaturai szülemények, hű megszellemesített lenyomásai, 's mivel az újabb korban, az általános világpolgárisodás által azon föld' műveltségállapota magasított röptet kapa, 's mind ennek ellenére, a' társas állapotok' még létre nem jött, annyira sajnálható szerfölötti finomultsága 's szellemtermékekkel túlteltség, semmi exorbitans, esavarzott 's keresettel a' literaturában, mint máshol, nem fenyeget; míg más oldalról ismét, fölöslegesnek látszanék, a' mi nagy literaturai vásárlakat, mit már tulajdon termékei, és soknemű más idegen szülemények' fordításai elárasztának, egy új literariai elem' keverékével még terjedelmeseíteni. Így van minden dolognak két oldala, 's mindenki' itéletére hagyjuk, az előttünk fekvő fordítási próbát, látponthól indulva ki, mint a' nemzetek' szellemi közlekedését előmozdító, helyeselni, vagy a' második tekintetben, mint fölöslegest, 's tulajdon productív erőnkét bénító, elvetni“.

„Mindjárt a' könyv' elején egy magas személyhez (Ligniezi hgnéhez) intézett ajánlást látunk, mit tartalom és tekintetben, helytelennek nem mondhatnánk, ha csak a' szerző folyóbb 's érthetőbb nyelvet használt volna. Ezt Magyarország' literaturai termékei' rövid történeti átnézete követi, 's hősei' elszámolása, a' literaturát előmozdító vagy gátló körülményekével. E' rövid literaturai történetíratot célirányosnak mondhatni, mert az olvasónak, kinek literaria-historiai művek nincsenek kezénél, jó átnézetet nyújt. — Az egésznek alap-, vezér- és mozgató eszméje, tisztán erkölcsi. Tapasztalati megmutatását adja, 's az egész erkölcsi folyam' (processus) geneticus kifejlését teszi szem elébe annak: hogyan képes egy bűnbé 's romlottságba aljasult ember, erős akarattal 's szilárd állhatatossággal, lassanként, bár nem gyakor visszacsacések nélkül, ismét a' jobbhoz fordulni. 'S ez

épen nem nyomós intések 's hasonló töredelmes predikációk által történik; csekély esemény, mi őt fogékony kedély-idegzetben lepi meg, okozza erkölcsi átváltozását. Lélektanilag mutatják itt meg azon igazság, hogy a' jog' és erény útáról eltévedt, ha még a' bátorság' és erő' egy sértetlen magvát megőrzé, leggyakrabban csekély események által vezetettik egész lényé' megváltoztatására. A' főszemély körül csoportozó mellék alakok, részint az egésznek szükséges alapzatot képeznek, részint, további viszony nélkül az egészhez, gyönyörködtető helyzeteket okoznak. Pittoresk természetárgyak' felreismerhetlenül jeles rajza, 's mulattató helybeli viszonyok' keveréke mellett, a' csaknem untató szélesség' 's bőség, ruházatok' 's házi szerkezetek' leírásában, némi korholást érdemel, bár e' szemrehányás ellen a' szerző magát, előbeszédében oly módon ügyeszkék biztosítani, mi őt némileg menti; 's a' mellett történeti elemek' szerföltött nagy fülhalmazát 's lélektani boncsolás' és reflexió' érezhető hiányát leljük; csak vékony történeti fonalnak szükség alapul vonulni át a' regényen, 's az ember 's az őt környező körülmények' egésze az, min a' szellemi nézetnek 's felfogásmódnak nyilvánulni kell; főkívány az emberi kedély' följelészése legbensőbb mélyeig, legtitkosb izgalmai' 's gondolatai' előadása, 's korholást érdemel a' novellairó, ki az emberi szív' fölülegén mozog, 's az olvasót közönséges helyzetek' leírásával terheli. Különben itt erőteljes characterek' rajzát leljük.

„Hogy ítéletünket ezen első magyar termékről, mit nyelvünk bír, néhány szóba szorítsuk össze, meg kell vallanunk, hogy e' kevés hiányokat sok jelességei igen messze haladják, hogy, azon földismereti (ethnographi) adaton kívül, mit nyújt, a' benne tett első lépésen kívül, mindkét literatura' közelítésére 's összeolvasztására, mi által egy nép azon nagy szellemi kötelekbe jobban behúzatik, melly a' föld' népeit körítendi, 's egykor az általános világliteratura' szép eszméje megkönnyítheti, egészséges 's erőteljes mulatságot nyújt, millyet korunkban, fájdalom, ritkán leljünk többé.“

Kazinczy Gábor.

Pest, sept. 1. — Kölcsény nincs többé. Rövid szenvedés után kimúlt Csekén, aug. 24. Családa, baráti, literaturánk 's az academia, Szatmár, sőt az egész haza pótolhatlan veszteséget szenvedve az atyáskodó rokon, meleg barát, koszorús író, lelkes társ, erényes hivatalférfi 's hű képviselő' elhunyta által. Ő nyugszik sok hányatásai után; de fájdalmunk öröklékében van sirja felett!

Literaturai mozgalmak.

161. — Budán a' m. kir. egyetem' bef. 's academia' költségein megjelenő Tudománytár' idei harmadik vagyis augusztusi kötete kijött. Az értekező rész' (Luczenbacher szerkesztő) tartalma: 1. A' szabad akaratról Kállay Fer. 2. China' balgatagságai Szeneczy Imrétől. 3. Anno, vetvári kún-avar püspök' pecsétnyomója

DCCCXXVI-ból, egy réznyomattal, Jerney Jánostól. 4. Az emberi nem' kifejlődése, Burdach ut. Soltész Jánostól. 5. Az európai polgársodás' haladásának története, francia ut. Zsivóra György. 6. Okleveles toldalak a' szerkesztőtől. A' literaturai részben (szerkesztő D. Balogh Pál): 1. Olasz literatura 1830 óta, 2-d. cikkely. 2. Literatura Magyarországon (egy párizsi forrásból). 3. Critical vázlatok a' külföldi literatura' legújabb 's kitünőbb termékeiről (ez úttal hely-, útleírások, szépliteraturaiak 's fűvészetiek). 4. Bibliographia. 5. Magyar tudós társaság' ülései 's hiv. jelentései. 6. Özönvíz-előtti műtárgyak' nyomai Magyarországon. 7. Tudományos egyveleg.

Kolosvárt Tilsch és fia' könyvkereskedésében megjelentek: 1. A' csecsemő és első gyermekkor, házi nevelés' tekintetében. Irta D. Borsos Márton. 8r. fűzve 1 ft. 20 kr. — 2. Napkeleti képek, eredeti rajzokban. Irta Nagy-Szöllősi Szöllősy Ferencz. 8r. fűzve 1 ft 30 kr., kemény köt. 1 ft 40 kr., velinen, félvászonköt. 2 ft. cp. Figyelemgerjesztésül ide csatoljuk, mit a' Nemz. Társalkodó a' szerzőt illetőleg, 6-d. számában közöl. Szöllősy úr tanulását a' helvétziai vallást követők' kolozsvári collegiumában végezvén, előbb katona, azután királyi táblai hités jegyző lett; később török birodalomba ment. Ott — úgy látszik munkájából — ismét katonai pályára lépett. Részesült az 1828 és 1829-dik évekbeni orosz-török háborúban, mellynek a' drinápolyi békekötés vetett véget, valamint abban is, mellyet Egyiptom' nyughatlan alkirálya Mehmed Ali a' magas Porta ellen Ázsiában 1831—1833-ban folytatott, 's főleg az orosz fegyveres közbejövetel szüntetett meg: és a' midőn ezért Miklós cárnak köszönetet mondani, Mahmud Szultán az 1833-ik év' utolsó negyedében Szent Pétervárhoz rendkívüli követiséget küldött, Szöllősy úr úgy tűnik fel előttünk, mint teljes hatalmu török követnek, Fevzi Ahmed basának, egyik segéd tisztje 's rája befolyással bíró úti társa. 1834-ben Szent Pétervárból Konstantinápolyba vissza érkezvén, zultáni parancsnál fogva másod magával Kis-Ázsiába rendeltetett: az ott létező bányák' megvizsgálása, javítása, 's ha ez lehetetlen lenne, lerajzolása végett. Tizenegy hónapi utazás múlva készen állottak és beadattak a' sztambuli udvarnak a' parancsolt rajzok 's ekkor Szöllősy úr viszont Albaniába, nevezetesen Skodrába vagy Skutariba küldetett, szabályos rendőrséget állítani fel. Szerencsétlenség várt ott rája. A' skodraiak fellázzadtak; ő az oda való basával Háfizzal együtt várba szorítatott, 's hosszas sajnárú ostrom alól Porta küldötte segítséget által csak akkor szabadítatott fel, mikor a' kukuriczának, ez egyetlen és szűk élelemszernek a' várban, megfőzésére, fa' hiánya miatt már már ronsolt ágyúakat kénytelenítének felhasználni. 1835-ben szeptember' 13-ika' hajnalával viradt fel szabadságok' örömnapja. A' skutarii várból menekvése után Sz. úr Dalmát- és Magyarországon keresztül vissza jött hazájába Erdélybe. Kolozsvárra 1836-ban februáriusban érkezett vala 's jelen munkáját az óta dolgozta.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

September' 11. 1838.

37. szám.

Tartalom. Magyar tudós társaság (Választások. Köz ülés. Titoknoki előadás. Jutalmazások. Jutalomkérdések) — Hazai literatura. Vallás. Guzmics' Egyházi tára, 1838-ki első félév.

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

Ez idén az academia' nagy gyűlése, szám szerint a' kilenczedik, gr. Teleki József belső t. tanácsos, koronaőr 's főispán' elnöksége alatt, aug. 30-d. kezdődött, 's kilencz ülés után sept. 8. befejeztetett; az igazgatóság két ülésben, sept. 5. és 8., végzé dolgait. Az e' gyűlésekből hivatalosan a' közönség elébe terjesztendőket annak idejében fogja adni a' Figyelmező. Addig is a' társaság' személyzetében történt változásokat közöljük.

Mindenek előtt abban állapotván meg a' gyűlés, hogy levelező tagjai' számát nyolczczal szaporítsa, az e' helyekre candidálva volt 16 író közül, a' következők nyertek szótöbbséget:

1. Flór Ferencz orvos dr., „Kisded-ápolás“ (Pest, 1835.) 's „A' tetszholtak' felélesztésökről szóló tanítmány“ (Pest, 1835.) című munkák' szerzője, Choulant' különös kór- és gyógytudományának fordítója (KI) 's az Orvosi Tár' új folyamának Bugát Pállal szerkesztője.

2. Fogarasy János ügyvéd; munkái: 1. Deák-magyar műszókönyv a' magyar honi törvény- és országtudományból (Pest, 1833. 8. második bőv. kiadás, Pest, 1835.8.). 2. A' magyar nyelv' metaphysicája (Pest, 1834. 8). 3. Magyar és német zsebszótár. 2 köt. (Pest, 1836. 8). 4. Folyóirati ezikkelyek.

3. Herepei Károly, nagy enyedi ref. collegiumbeli philos. prof., egyike Erdély' első egyházi szónokainak, számos, 's különösen az Erd. predikatori Tárbán megjelent, egyh. beszédek' szerzője.

4. Kossovics Károly ügyvéd, egy historiai 's egy törvénytudományi pályamunkának a' társaság' által első jutalommal korosorúzott szerzője.

5. Pulszky Ferencz, egy, a' külföldön is nagy kitüntetéssel fogadott útleírás' szerzője (Reise eines Ungern in Groszbritannien, mellyben alkalmat keresse írója a' külföldnek némi magyarországi tárgyakat helyes világban előállítani), egy másnak magyar nyelven szerzője (KI), valamint több magyar folyóirat' dolgozó társa — kinek, Athenaeu-

munkban megindított „Eszméire Magyarországi” történeteinek philosophiájához” ezenel bátrak vagyunk olvasóinkat figyelmeztetni.

6. Szenczy Imre, praemonstrati kanonok, szombathelyi prof., Julius Caesar és Tacitus szerencsés fordítója, mind kettő kéziratban, de az első a' társaság' vizsgálatán szerencsésen átesvén, annak „Romai classicusok magyar fordításban” című gyűjteményében nem sokára megjelenendő, a' másodikból az Athenaeumban adott mutatványok, valamint Sallustiusról szóló értekezése magok-
ra vonták a' régi literatura' minden competens barátja' figyelmét; ezen kívül, mint több a' Tudománytárban megjelent dolgozatai bizonyítják, a' természettudományban jártas férfiú.

7. Tarczy Lajos, pápai ref. collegium-beli philos. prof., egy physicának (Győr, 1838. 2-d. köt.), egy a' Kisfaludy-társaság által jutalmazott pályairatnak, és sok érdekes folyóirati cikkelynek szerzője.

8. Viola József orvos dr., a' moldvai uralk. herceg' rendes orvosa 's több rendek' vitéze, buzgó barátja ügyünknek, a' társaságnak moldvai magyar atyankfiái' tárgyában levelezője 's azok' érdekének ügy- és képviselője.

A' rendes tagok között, halálozások által történt hézagok' betöltését vevén tanácskozás alá, egy úttal több, eddig üresen állott helyekről is gondoskodék a' nagy gyűlés, mivelhogy a' nagy szótári előmunkálatok azon pontig készen állanak, hogy már most az osztályok a' munka' megkezdéséhez foghatnak: 's ennek a' többi academiai foglalkodások mellett mind gyorsabb, mind sikeresb folytathatása végett, a' tehernek minél többek közötti feloszthatása szükségesnek találtatott.

Így a' nyelvtudományi osztályban Kölcsy Ferencz' elhaltával és Guzmics Izidornak tiszteleti taggá választásával, két üresség támadván; harmadik helyre Czuczor Gergely, történetírás-osztálybeli r. tag, saját kívánságára tétetett által, negyedikre pedig Nagy János, szombathelyi megyei pap, tanulmányok' igazgatója 's lev. tag. választatott, mint nyelvünk' szerencsés buvája, orientalista, egy hasonlító nyelvtan (Grammatica linguae hung. cum parallelismo inter aramaeam, hebraeam, arabicam et hung.

orientales linguas. Pest, 1832.), 's két, másod jutalommal koszorúzott nyelvvizsgáló munka' szerzője.

A' philosophiai osztályban Nyíry István rt.' halálával támadott ugyan üresség, de ez csak két nappal a' választások előtt esvén a' társaságnak értésére, 's így az eddig szokott nyolcz napi candidatio nem előzhétvén meg a' választást, a' hely mostan üresen hagyatott.

A' történetírási osztályban egy helybeli 's egy vidéki hely levén megürülve, amarra Jerney János ügyv., bíró 's lev. tag választatott el, szerzője a' következőknek: 1. A' jász kúrtól, ahhoz hasonló több kúrtok' ismertetésével, Szeged, 1827. 2. Szeged városában levő esztendőszámi régi felírásnak magyarázata. Szeged, 1829. 3. Világosítás Ázsiában a' Kaukaszus hegyén lakozó avarok és kúnságiak' nyelvének magyartalansága iránt. Szeged, 1829. 4. Egy, a' Marczibányi-intézet által koszorúzott bő pályairat a' régi kúnok' nyelvéről. KI. 5. Anno vetvári kún- avar püspök DCCCXXVI évi pecsétnyomója, Ttár, 1838. III. és külön. 6. A' magyarországi hiteles helyek' pecsétei' ismertetése. KI. stb. — A' vidéki helyre Kossovics Károly lev. t. hívatott meg pályamunkái' kitünő érdemeinél fogva.

A' mathematicai osztály' helybeli harmadik rendes tagságára ajánlottak közül az igazgatóság sept. 8. Váásárhelyi Pál, a' fő-építő kormánynál a' hajózási osztály' igazgató mérnökét 's I. tagot, több vízépítészeti becses dolgozatok' szerzőjét 's e' tárgyakban országosan elismert gyakorlati érdemű férfiút, nevezte ki.

Ugyan ez osztályhoz, különösen a' hadtudományokra, gróf Festetics László úr által alapított rendes tagságra első helyt Tanárky Sándort, egykor a' németújhelyi cs. hadi akademiában professort, nyugalm. kir. őrnagyot 's lev. tagot, mint nem csak e' tudományokban alaposan jártas férfiút, hanem ezen felül a' következő munkák' szerzőjét is ajánlotta: 1. A' fölkelte magyar nemesség' gyalogságának hadi regulamentoma. Németb. Buda, 1809. 2. A' strategia' elvei, Károly cs. k. főhg' német 's franczia munkája ut. KI.

A' törvénytudományi osztályban, Perger' halála által megürült első helyre Sztrókay Antal mozdítatván elő az igaz-

gatoság által, emezére Szalay László ügyvéd, segédjegyző és I. tag választatott, a' Közh. esmer. tárában számos jogtudományi czikkelyek' írója, 's „Themis“ törvénytudományi folyóirat' szerkesztője. Vidéki rendes tagul pedig, negyedik helyre, a' társaság' ajánlására az igazgatóság Zsoldos Ignác h. ügyvédet, Veszprém vmegye' fő jegyzőjét 's lev. tagot, legujabban is a' „Hon-ki közbátorság“ Pest, 1838. íróját, nevezte ki.

A' természettudományi osztályban elhunyt Schuster János' helyébe D. Frivaldszky Imre nemz. muzeumbeli segédőr a' természetiek' tára mellett 's lev. tag választatott, többi közt a' balkányi természettudományi utazásnak saját költségén eszközlője (I. Tudománytár, VI. köt.) 's e' tárgyról a' társaság' Évkönyveiben két nagy becsű czikkely' szerzője.

Végre tiszteleti tagok' választására menvén át a' gyűlés, kiknek sorából h. Szepessy Ignác halt el, Guzmics Izidor bakkonybéli apát 's eddig a' társaság' rendes tagja a' nyelvtudomány' osztályában nyeresztőbbséget. 'S ez alkalommal olvastatott fel valamennyi e' IX-d. nagy gyűlésen jelen volt tiszt. és rendes tagok' felírása az elnök és másod elnök urakhoz, melyben a' két előljárót, kik e' zsenge intézet körül magoknak eddig is nem csak mint fő alapítók és elnökök, hanem a' társaság' érdekeit minden alkalommal 's módon csüggedhetlen buzgósággal előmozdító tudós hazafiak 's első rangú írók is mulhatlan érdemeket szerzettek, tiszteleti tagokul üdvözik. Azonban az elnökök' előterjesztésére, mi szerint a' rendszabások minden választást titkos szavazás' útján eszközlendőnek kívánnak, az ülés gróf Dessewffy József igazg. tag' ideigleni elnöksége alatt ezt, egyes akarattal, legott véghez is hajtotta.

Igy az igazgatóság is, sept. 5. tartott ülésében gr. Illésházy István és báró Szepessy Ignác által megürült két igazgatói hely' betöltéséhez látván, szinte titkos szavazással 's egyes akarattal gróf Csáky Károly szepesi főispán és gróf Nádasdi Ferencz b. titk. tan. és váci püspök választattak el; végre sept. 8. a' két elnök a' rendszabások' értelmében letevén méltóságukat, abban ismét megmarasztattak, 's ez új választás, szo-

kott kir. helybenhagyás végett, a' fens. főhgnádor-pártfogó' útján fel is terjesztetett.

— Idei, sor szerint hetedik, köz ülését, a' társaság, sept. 9. dél előtti 10 órától egyedfélig, a' ns vármegye' teremében tartotta, számos figyelmes hallgató' fényes koszorújában. Megnyitotta azt az elnök, egy, az academianak a' közvéleményhez állását 's viszonyait fejtegető, jeles beszéddel; melyben többi közt érintette, miképen a' társaság mindig figyelemmel volt és van a' nemzeti ügy' őszinte és értelmes barátnak elfogulatlan 's jó szándéku vélemény-nyilatkozásaira; ellenben méltósága alatt valónak tartá, 's fogja mindig, olly felszeg tanácsokra, grács, gruny és vádakra ügyelni, mikkel azt belátás' hiánya, a' környülmények' nem ismerése 's főleg sértett hiúság' forrásából eredett rozszakarat leczkézni 's megtámadni vetélkednek.

Felváltotta ezt

A' titkoknak' előadása, a' társaságnak 183% beli dolgairól.

Miképen igyekezett zsenge intézetünk a' most befejezett nyolczadik academiai évben az alaprajz által neki kitűzött úton haladni, a' következőkben terjesztjük elé rövideden a' hazafi közönségnek.

Elő volt koronként adva, milly készüléteket gyűjtött a' társaság, nagy szótárához, 's mennyiben járultak ehhez egyéb, kebelén kívül levő buzgó hazafiak is. Ez idén Sárvary Pál lt. ismét mathematicai, Jászay Pál lt. törvénytudományi, Májer István rézmetszészeti műszavakat gyűjtöttek, tájszavakat Döbrentei Gábor, Horváth József rt. tt. és Májer István: mik, be levén a' 'Tájszótár' nyomtatása fejezve, a' még gyűlendőkkel együtt a' maga idejében pótlékul használva lesznek.

Miután Döbrentei Gábor rt. a' múlt ősszel hivatalos útján a' csornai országos levéltárt, ns Sopron vmegye és város, Szombathely káptalan és város, valamint Vas vmegye és Kőszeg' városa levéltárait régi magyar nyelvemlékek' keresése végett meglátogatta, folyt ezeknek másoltatása is; sőt a' XVI. század' másod felebeli, úgy XVII-d. századbbelieknek is jutott figyelem, mint a' melyek nyelvtörténeti tekintethen jelesek, név szerint a' magyarság' régi hivatalos éltét, a' nagyok' udvaraiban, a' nemesség közti divatát, annak társalkodásbeli kifejlődését érdekes képpen tün-
tetik előnkbe.

Mi a' tudományos ismeretek' bővítését 's terjesztését illeti, ebben is iparkodtak a' tagok a' társaság' várakozásának megfelelni. Így ada Guzmics Izidor rt. vizsgálatokat a' művészi, különösen színészeti nyelv felett; Podhradzky József lt. Káldy György mint egyházi szónok felett; 's Kis János a' classica literaturának fontosságát fejtegette, főleg magyar íróinkra nézve; Warga János lt. a' philosophia' encyclopaediáját, 's Kálly Ferencz rt. a' szabad akaratról vizsgálatát; Péczely a' gazdagság' befolyását nyomozgatta a' nemzeti művelődésre, 's e' tárgyban még ma tenjesztend elő némelly töredékeket; Kerekes Ferencz lt. a' mathesis tanítása' módjáról, 's mathesisbeli ellenmondások' okáról, Vállas Antal rt. az erőegyközénnyről, 's a' Ludolphi szám' több ívek érintői által kifejtéséről értekeztek; de különösen a' historiai vizsgálatok nem csekély sikerrel folytak; név szerint Podhradzky József lt. Esterházy Miklós nádor' történeteit állította elő új oldalakról a' kútforrásokból merítve; 's a' II. Rákóczy Ferencz' főbenjáró perét tárgyzó, eddig kevesé, vagy nem ismeretes okleveleket gyűjtötte; Jerney János lt. Anno püspöknek 826-bóli pecsétnyomóját, a' keresztyén világnak talán legrégebbikét, ismertette; Jászay Pál lt. az 1627-ki nevezetes szónyi béke' történeteit világosította fel eddig ismeretlen egykorú emlékekből; Walther László lt. az időtanhoz tartozólag némelly kalendáriumi magyar régiségeket ismertetett, 's Luczenbacher János rt. folytatta eredeti oklevelei' magyarázó közléseit. Végre Császár Ferencz Quarneroi útját írta le, 's ezek részint a' közönség elébe terjesztettek már a' társaság' Tudománytárában, részint fognak itt, 's az Évkönyvek IV-dik kötetében. E' helyt kell még Nagy Károly' astronomiai napkönyvéről is emlékeznem, mely társaságunk' Névkönyvében ez évre indítatott meg 's ezen túl annak álló czikkelyét teendi: pótlásaul a' magyar astronomiai literatura', ha illyet emliteni szabad, legelső hézagjának.

A' közhasznu tudományos kézikönyvek' gyűjteményéről újra kénytelen vagyok hallgatni. Mert azon terjedelemben 's mód szerint, mint az academia, vállalatnak ezen tán légűdvösebbikét 's leg életbe hatóbbikát, tudományos műveltségünkre új korszakot derítőleg, létesíteni ohajtana, még most sem foghatott — a' pénztár' állapota miatt — eszközléséhez.

A' mik utolsó köz ülésunk óta a' társaság költségein világot láttak, a' következők:

1. A' magyar tudós társaság' Évkönyvei.

A' titoknok' ügyelése alatt. Harmadik kötet. 4-edrét.

2. Tudománytár. XV—XIX kötet, Luczenbacher és Balogh rr. tt. szerkesztése alatt. 8r.

3. Régi magyar nyelvemlékek. Kiadta a' m. t. t. Döbrentei Gábor' szerkesztő felügyelése alatt. Első kötet. 4r.

4. Magyar és német zsebszótár. Közre bocsátja a' m. t. t. Első vagyis magyarnémet rész. 8r.

5. Magyar helyesírás' és szoragasztás' főbb szabályai. 3-d. kiadás 8r.

6. Természettudományi pályamunkák. Közre bocs. a' m. t. t. Első kötet. 8r.

7. Első oktatásra szolgáló kézi könyv, vagy a' legszükségesebb tudományok' összesége. Edvi Illés Pál' koszorúzott pályamunkája. Második kiadás három részben. 8r.

8. Az elemi tanulmányok' alapvonatai. Jutalmazott pályamunka. Irta Warga János. 8r.

9. Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkéi. Angolból Kis János. Első köt. 8r.

10. A' moldvai magyar telepekről. A' m. tud. academia elébe terjesztve P. Gegő Elek lt. által. 8r.

11. Eredeti játékszin. Első kötet: Várnász, Vörösmartytól. 2-d. kiadás. n.12r.

12. Névkönyv 1838ra, astronomiai napkönyvvél és kalendáriommal Nagy Károly rtagtól. 8r.

Továbbá: az e' napokban megjelenendő Tájéztótáron, valamint a' Régi nyelvemlékek' 's Tudománytár' folyó köteteken kívül sajtó alatt vannak: 1. a' nyelvtudományi pályamunkák' II. kötete. 2. Blair' rhetorikai és aesthetikai leczkéi II. kötete. 3. Chelius' sebészsege III. kötete. 4. Kazinczy Ferencz' Eredeti munkái' II. kötete. 5. Névkönyv 1839re astronomiai napkönyvvél 's értekezésekkel, Nagy Károlytól.

El valának a' tagok tudományos munkálataikon kívül a' társasághoz nyomtatás végett küldött kéziratok' vizsgálatával is foglalva. A' múlt academiai évről fenmaradtakhoz járult újlag 17; név szerint, nyelvtudományi 2, szépliteraturai 7, philosophiai 's nevelési 3, historiai 1, hadtudományi 1, közgazdasági 1, természettud. 1, orvosi 1: 's így ismét több tudományos mint költői, örvendetes jeleül literaturánk' szilárduló irányának. Közülök el mellőztetett 8, elfogadlatott, feltételeken, ha t. i. a' munka' folytatása olly szerencsével leszen dolgozva mint a' megvizsgált első füzet, egy, t. i. D. Polya József lt. Természettudományi műszótana; 's negy más, u. m. Közhasznu számolási segéd, Hradnay Ferencztől; Hadtudomány' eleje, fordítva Kiss Károly lt. által;

Tibullus' elegiái, ford. Egyed Antal lt. által, a' Római Classicusok' V-d. kötetéhez, 's a' Strategia' elvei, Károly főhg után, Tanárky Sándor lt. — A' Tudománytárhoz küldött 20 dolgozat közül elfogadtatott 9, elvetetett 6, a' többi vizsgálat alatt.

Az alaprajz' kikötéséhez képest, gondja levén a' társaságnak, hogy a' nemzeti játékszin jó darabokban szükségét ne szenvedjen, ez évre is fenn hagyá a' 100 arany dramai jutalmat. Külön jelentés fog az erre bejött idei pályamunkákról szólni; azt azonban meg kell ezúttal említenem, hogy e' fényes jutalom eddig csak oly munkának levén szánva, mely nem csak pályatársai közt legjobb, hanem magában is kitünő becsű, ilyen pedig több év óta nem találtatván, tehát a' jutalom sem járván ki: úgy tapasztalá a' társaság, mikép a' jutalom' kiadásának bizonytalansága nagy mértékben csökkenti az ösztönt, mely különben illy fényes díjtól elválhataflan. Jónak látta tehát a' t. társaság' igazgatósága, e' jutalom' kívánatait oda módosítani, hogy az akkor is kiadassék, ha a' többi munka közt viszonyosan legjobbnak találtandó csak néhány javalatra méltó oldalakkal bírand is. — Említendő még, hogy a' t. társaság' állandó játékszini választmánya ez évben a' magyar szindarabok' számát 18 jó hatású mű' fordítmányával bővítette: 's így fennállása óta összeleg hetvenhárom eredeti 's kölcsönzött munkával.

A' társaságnak a' külföld' intézeteihez való állását illetőleg: ez évben név szerint a' cseh, bajor és porosz academiákkal táplált, munkálatai' kölcsönös közlésére nézve, élénk csereviszonyt; 's ugyanekkor, megelőzőleg a' portugál kir. academia 's genfi természettudományi társaság által keresztetett meg hasonló célból. Ez évben Moldvából is, ottani magyar atyánkfiai' érdekében nyelvi 's egyéb elemi könyvek' közlésére kéretvén; 's egyszersmind hitelesen tudtára esvén, miképen számos ottani magyar telepek olasz lekipásztórokkal ellátvák: a' társaság' igazgatósága egyfelül ezek részére bizonyos számú példányokat rendelt ajándékképen küldetni Császár Ferencznek olaszul irt, 's academiái költségen nyomatott magyar grammaticájából; másfelül a' magyar falusi mesterek' részére szinte az academia által kiadott 's korszorúzott néptanító könyvéből Edvi Illés Pálnak; mellyekhez számos tagok' magányos adományai járulván, ezek' erejével immár egy nagyobb küldemény indítatott útnak, 's fog ismét, mihelyt e' célhoz a' titoknoknál más hazafiak is járulni fognak.

Mintegy ezekből állanak, mik academiánk'

ez évi dolgairól röviden előterjesztendőek valának; 's befejezhetném hivatalos vázlatomat, ha azóta, hogy utolszor vala szerencsém e' helyről a' hazafi közönséghez szólni, oly csapások nem értek volna bennünket, mellyek ez évet az academia' történeteiben mások felett gyászosnak bélyegzik, 's mellyekről emlékeztemben nem lehet, hogy egyszerű jelentés' körén túl nem csapva, előadásom' hangja meleggé, érzékenynyé ne olvadjon. Nagy tekintetű gyülekezet! négy rövid holnap alatt az igazgató tanács két nagy nevű férfit, négy osztály négy rendes tagot veszte, 's köztök olyakat, kiket nem csak társaságunk, nem csak e' kised literatúra, hanem ismert az ország is, ismert 's szívének emlékkönyvébe íra föl a' nemzet. Mert elhala egy régi nagy név' utolsó hordozója, gróf Illésházy István, fényes férfiú egykor a' haza' gyűlésein, első a' honi ügy' védelmében, 's még nem rég egy nemzeti intézethez nagylelkűen áldozó, nyolczvanad évü aggastyán; 's elhala de csak alig túl a' férfiság' erőtelí korán, Janus Pannonius' székeben, báró Szepessy Ignác, Pécs' régi dicsőségének megújítója, emberbaráti 's honért dobogo keblében megoszolva a' köz oktatás' ügye 's édes hazai nyelv' szerelmé közt: kinek érdemeit még ma egy nátamnál avatottabb ajak fogja méltányolni. Szűkebb körbe állítá a' sors Perger Jánost, törvénytudományi osztályunk' rendes tagját, ki literaturánknak, mint diplomaticai 's történeti ismeretek' szorgalmas közlője, utóbb törvényink' magyarításával buzgón foglalkodó társ, teve hasznos szolgálatot. 'S elvesztők Schuster Jánost, a' pancratiasta férfit, egykor egy más literatúra' emberét, utóbb, értve 's tisztelve 's kor' kíványait, buzgó barátját a' miénknek, 's nem csak barátját, hanem azon osztályban, mely őt övének vallotta, a' tudományok' egyik legnehezbikének, a' chemiának magyarul rendszeresen 's tárgyjegyzőleg megszólaltatóját, 's a' ki' buzgóságának főleg köszönhetjük, hogy egy egész rende polgártársainknak, a' gyógyszereszek, visszaadattak a' nyelv és nemzetiségnek. Elhalt Nyíry István is, a' philosophus és mathematicus, mind két czimére egészen méltó, rendszerhez talán módon túl ragaszkodó; de érdekekkel teljes, és mindig korszerű nagyobb 's kisebb terjedelmű művek' szerzője: őt hatvanad évü korában, szakadatlan munka, de utolsó idejében egyszersmind szakadatlan kínok közül csak kevés nap előtt szakasztá ki a' halál. 'S még egy hír, még egy halál, mellynek én vajha ne lehettem volna soha hirdetője; avvagy, vajha ne mondhatnám: En ismertem őt! ismertem szí-

ve' gyermekkedtségében 's lelke' férfias szilárdságában; — vajha ne mondhatnám: Szerettem őt! nem, mert ő engem, hanem mert nem lehetett másképp annak, ki őt ismerte; — 's vajha ne láttam volna soha, hogy ne mondhassem: nem fogom őt soha viszont meglátni. Mert így elmondhatnám, részvevő, de a' változhatlanon megnyugovó kebelrel: Kölcsy elhunyt! midőn azt most fájdalommal eltölt, szaggatott kebelrel mondhatom csak el. 'S ezért bocsássanak meg, kik őt nem ismerték a' maga egész becsében, felejtethetlen jóságában, lelke' csendes nagyságában, ha elfelejtém, hogy most itt nem a' barátnak kell szólani, hanem pusztán csak az író és tisztí társnak: 's vegyék a' csapások' egyik legnagyobbikát e' meztelen három szavcskában: Kölcsy is elhunyt! —

Péczy József r. t. foglalván el az olvasó széket, a' nemzeti gazdagságnak a' nemzeti művelődésre befolyásáról szintolly tudósan, mint philosophiai lélekkel, felvilágosodott férfinához illő szabadelműséggel 's lelkesen szólott; egy megható apostrophéval fejezván be előadását nemzetünk' azon nagy-lelkű tagjaihoz, kik felfogván a' kor' 's haza' szükségait, 's mélyen érezvén, mikép szegénységünk az, melly erkölcsi 's szellemi művelődésünk' haladását lánczokkal terheli — turpis paupertas — anyagi jóléte' gondjait vállalak, megszerzendők így a' nemzetnek annak magvait, mi nélkül az nem lehet erős, művelt, boldog soha. Általános taps követé a' szónokot. Következett Petrovics Fridrik történettudományi rendes tag' emlékezete Zsivora György l. tagtól, előadva Kacsokics Lajos l. tag által. Egyszerű, virág és cifra nélküli beszéd, de szívhez szóló, meleg, 's azon fiatal társnak, kinek hazai történetünk annyit valóban köszönendők, érdemeit szerényen méltányló. Kállay Ferencz r. t. „a' tudományos egyesületekről“ cím alatt historiai anecdoták' érdekes füzérével kedveskedett. Végre Czuczor Gergely r. t. olvasá Bitnicz Lajos emlékbeszédét b. Szepessy László igazg. és tiszt. tag felett, mellyben különösen a' népnevelés' méltósága 's az elhunynak ebben is nagy érdemei, szerencsésen rajzoltattak. E' három előadást is részvétel és helybenhagyás' zajával fogadta a' hallgatóság.

Ezek után Szalay László segédjegyző felolvasá a' jutalmakról szóló hivatalos jelentéseket, mellyek szerint:

1. Az 1837-ki legjobb munkának szánt nagy jutalom, u. m. 200 arany, a' következőnek íteltetett:

AZ UTOLSÓ BÁTORI.

Írta Jósika Miklós. 3 kötet. Pest, 1837.

megjegyeztetvén, hogy Péczelytől A' magyarok' történetei 1. és 2. köt., Fényestől Magyarország' statisticájának 2-d. kötete, 's Bitnicz' Magyar nyelvtudománya, mint-hogy, az első kettő még nem teljes, a' harmadik egy részt második kiadás, nem vívhatlak, jutalomra méltó teljes munkával. Ezek mellett dicsérettel említettek: 1. Bugától: Chelius' Sebészsege és 2. Tschärner' Természettudománya. 3. Jósika tól: A' könnyelműek, regény 2. kötetben. 4. Nagy Károly tól: Számírás közönséges jegyekkel. 5. Vajda Pétertől: Társai Bende, regény 3. köt.

2. Az 1836-ban kitett ezen törvény tudományi kérdésre: „Honnan vette eredetét törvényeinkben az ősi javak' elidegenítésének korlátozása? miképen gyakoroltatott az korszakonként? 's a' polgári társaságra nézve általában mik voltak annak hasznos és káros következesei minden oldalról?“ négy rendbeli felelet érkezett, mellyek illető osztálybeli három bíráló által megvizsgáltatván, ezeknek egyet értő előadására az 1. számú nyerte el a' 100 arany jutalmat egy szép ezüst emlékbillikkommal együtt. 'S felbontatván a' szerző' nevét rejtő jelmondatos levél, ebből

KOSSOVICS KÁROLY,

hit. ügyvéd 's Pozsony megyei bíró'

neve tűnt elő.

3. Végre a' szinte 1836-ban kihirdetett természettudományi e' jutalomtételre: „Készítessék bármelly, magyarországi, hozzá kapcsolt tartományokbeli, vagy erdélyi terjedelmes vidék' természettudományi leírása;“ beérkezett három munka közül, a' vizsgálók okai' megfontolása után a' társaság annak ítélte a' jutalmat, melly hazánk' szíkes vidékeit írja le. 'S feltöretvén a' jelíges levél, kint, hogy szerzője

D. BALOGH JÓZSEF,

kiskünsági rendes orvos.

4. A' drámai jutalom, mint a' melly eddig csak olly munkának volt kiadható, melly nem csak a' többi közt legjobb, de magában is figyelemre méltó egész: ez uttal sem íteltetett oda a' beérkezett 18 vigjáték közül egyiknek is. Egy mindazáltal volt köztök, mellyet

a' bíráló választmány dicsérettel említendőnek talált, u. m. A' talány, vigj. 3 felvónásban.

Ezek után az ujonan kitűzött jutalomkérdések hirdettettek ki *), mire az elnök az ülést rövid beszéddel befejezte. A' közülés' alkalmával kiosztott igazgatósági jelentést a' társaság' 1837beli munkálkodásairól a' legközelebbi számmal fogjuk közölni. — Következett még tegnap este a' társaságnak egy kis gyűlése, 's ezzel az idei academiai év berekesztetett. A' szokott szünidő november' 12-keig tart.

*) A' m. t. t. által kitett jutalomkérdések 1838-ban.

Történetirás.

Fejtsék meg oklevelek 's egyéb régi emlékekből: honnan vette légyen eredetét hazánk' régi várszerkezete, koronként milly változásokon ment az keresztül, mik hanyatlása' okai, és milly hatással volt e' külön fokain, honunk' köz igazgatására, védelmére, 's általában alkotmányunk' kifejlésére?

Jutalma 100 darab arany.

Mathesisi.

A' görbék' meghatározásában jelenleg a' görbe' mindenkor hossza és érintőinek (tangentes) szöge is vétetnek elemekül. Melyek tehát ezen nézet szerint az első és másod rendű görbék? Vitessenek ezek által öszrendesekre (coordinatae), 's adassanak elő főbb tulajdonságaik.

Jutalma 100 darab arany.

Mindenik osztálybeli pályairások' beküldésének változhatatlan határnapja, mellyen túl semmi felelet el nem fogadtatik: martius' 25d. 1840., a' meddig azt, írója' nevét rejtő pecsétetes levélre hivatkozó jeligével, alulírt veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' levéltárában marad, a' nélkül, hogy szerzője a' munka' sajtósági jogát elvesztené, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva, bekötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól esik.

A' 100 arany jutalmon kívül, másod, sőt har-

mad karbelinek találandó felelet is kiadathatik, ívenként szabandó tiszteletdíj mellett.

Pesten, a' 7-dik köz ülésből, szeptember' 9., 1838.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

Vallás.

163. Egyházi Tár. XI-d. füzet, januar—juniusi
folyam. Szerkeszti Guzmics Isidor, bakonybéli apát. Pesten, esztergami k. Beimel József' sajtója 's áruja. (A' Székes-Féjervári fő templom' rajzával).

A' reliógnak és egyháznak kifejtése, ábrázolása, világítása a' Szép' karján egyedül, vala mindjárt kezdetben czélja e' folyóiratnak, kerülve minden félszedséget, haszontalan, sőt gyakran kárhuzatos elméskedést, felekezeti tekintetet, theologiai lelketlen seszegetést, vetélkedést, annál inkább embertelen kifakadást, csipkedést, körmülést, grúnyolást, (Egyházi 's vallási Tár 1-ső füz. VI). E' czélhoz közelíteni, e' józan keresztény szellemet kifejteni, e' XI-ik füzetben is törekedtek a' munkás, dajkáló társak. — Az egész a' szép lelkű Guzmics, a' z és z' igazai a' reliógnak ügyében czi-mü értekezéssel nyitá meg. Igazán mondható a' mai kor' legfontosb kérdések' egyikének: Kell-e 's mennyit kell az emberi észnek engednünk a' reliógnak, különösen a' szemléleti (theoretica) reliógnak ügyében? mert noha a' kereszténység' kezdetétől mindenkor találtattak, kik tudni inkább, mint hinni akarának, noha az anyaszentegyház' zsengejében ismeretes gnosticusok valának az első rationatisták, noha a' 16-dik század' reformatiója is, elmellőzvé az anyaszentegyház' tekintetét, 's kitkít a' reliógnak ügyében független bírónak ismervén, a' rationalismus' elvén alapult: mégis, meg kell vallanunk, a' rationalismus' rendszeres összeillesztése, 's nyilvános, tudományos tanítása, védelme, egyenesen korunk' fanyar gyümölcse. A' tudós értekező először is fölvetett tárgya' történeteit rajzolgatván, igazán mondja: megrontva — a' reformatio által — a' tanítás' egyesítő pontja a' pápában, megvetve annak egyik hiteles forrása a' hagyományokban, megvetve végre az isteni tekintet az anyaszentegyházban, 's a' sz. írás' üdvességes értelme sz. lélek' benső munkálódása szerint kinek kinek magyará-

zatára bízva, fölbomlék egyszerre a' hit' egysége. A' köznép nem tud mit tenni a' régi sok oldalú és színű sz. könyvekkel, a' fölhevült zavart elmék saját képzelgéseiket lelék föl azokban, 's még többet vivének ki azokból és különféle ábrándozásokra vetemültek. E' közben föltámadtak a' britt deisták, föl a' franczia naturalisták. Azonban föltűnt Kant' philosophiája, mely által a' deisták és naturalisták kifosztva kopott fegyvereikből vissza vonultak; a' scepticusok, ki nem állhatván az igazság' földerült fényét, a' semiség' országában elenyésztek. — Kant' philosophiájához csatlakoztak most a' félig keresztény, félig deista, félig supernaturalista, félig naturalista protestáns theologusok, kik magokat rationalistáknak, észszerintieknek nevezik, mert mindent az ész által bírálják meg, elfogadván mind azt, mit az ész átlát, javat, és helyben hagy, elvetve mind azt, mit az át nem lát, nem javat 's helyben nem hagy. Ennél fogva mind igaz az, a' mit maga lát, gondol, és érez az ember; ellenben, mit maga sem nem lát, sem nem gondol, sem nem érez, az emberre nézve nem igaz. — Melly után méltán mondható a' tudós értekező: Láttad-e kegyes olvasó az isteni Nemesisnek valahol nyilvánosabb nyomait, mint a' 16-dik század' reformatiójának történetében láttad azt? Ott istenítve a' sz. irás, letapodva az ész; itt istenítve az ész, lealjasítva a' sz. irás; ott magasztalva a' hit, az isteni kegyek' munkálata, félre utasítva a' belátás, meggyőződés és szabad akarat — és még sincs vége; hátra még az utolsó csapás, és ezt Strauss adja, mythusokká, regékké változtatva mindent, mi a' sz. irásban ész- és természetfölöttinek látszik.

Keresztül menvén így a' t. értekező fölvett tárgya' történeti rajzán, kérdezi: meddig terjednek 's meddig nem terjednek religió' ügyében az emberi ész' jogai: jelesen mennyit engedhet a' keresztény catholicus hite' sérelme nélkül az észnek? megismervén, hogy ész ellen valamit hinni vagy cselekedni esztelenség, mindentudóságot azonban neki nem tulajdonít, részint mert az ész határozott természetű, mert a' történet és saját tapasztalásunk bizonyítja annak, kivált

a' religio' dolgában, gyengeségeit, különféle és különösen a' keresztény religio' föltűnt előtt nagy és iszonyu tévedéseit. Azért, ha valahol, itt is méltán kételkedünk saját eszünk' tehetsége fölül 's örömeit nyúlunk a' segély után, mellyet idegen tanítás, a' történet és tapasztalás nyújt. Illyen segély az isteni kijelentés is, mivel pedig olly különböző, sőt egymással ütköző dolgokat hitték az emberek, itt is a' jól használt ész vezet az igaz kijelentés' ismertetére, föllállítva a' kijelentés' teoriáját, 's isteninek vallva azon kijelentést, melly az ész' teoriájával tökéletesen egyezik. — Eddig folyvást az ész munkált. Most pedig egyedül a' kijelentett igazságok' valódi értelméről aggodik az ész, mellynek kitanulása bár nem épen lehetetlen is az észnek csupán a' vizsgálódás' útján, használva a' ma már kifejtett, megalapított elveket és segédszereket, mégis annál veszedelmesebb, minél tökéletlenebb, minél bizonytalanabb ez az út. 'S ezen járnak a' protestáns theologusok; ellenben a' catholicusok ezen is, hol ez bizonyos, de soha sem egyházi hagyomány és szakadatlan tanítás nélkül: mert ugyan azon szentírás, melly isteni kijelentést foglal magában, bizonyítja, hogy ez a' tanítás az anyaszentegyháznak van átadva Jézustól, mellynek az ő tiszta épségében leendő főtartására, terjesztésére hatalmat is, ellemondhatlan tekintet is von magától istentől Jézus által, melly tekintet annál szükségesebb, minél nyilvánosabb, hogy Jézus' religiója téteményes, nem philosophiai; nem külön egyes ember' religiója, de az életé és az egész emberisége, melly azért könyvekbe nem szoríthatott. — Végre így rekeszti be értekezését: a' mondottakból világos, hogy a' religióban a' természetfölöttiséget ismerő cath. theologus le nem mondott az ész' jogairól, sőt annyit enged annak, mennyit az ész maga meghír és igazságosan kívánhat. Hogy az egyszer isteninek ismert religióban mindent hisz, a' mit abban foglalva világosan lát, habár nem mindent lát is egészen: ez magának a' határait ismerő, szerény észnek parancsa: hogy a' véges ész higyzen a' véghetetlennek.

(Vége következik.)

Az Athenaeumból hetenként kétszer egy mint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív: társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ara a' kettőnek helyben kihordásai, 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Felirapítványok félénként két forinttal drágábbak. Évnyegyenként is válthatni példányt 2 f. 30 és postán 3 ft. Kiadó hivatal Posten, Hatvani utca, 594. szám.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

September' 18. 1838.

38. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vallás. Guzmics' Egyházi tára, 1838-ki első félév. — Nyelvtudomány. A' m. tudós társaság' helyesírása, vége. — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Vallás.

164. *Egyházi Tár.* XI-d. füzet, 'januar—juniusi' folyam. Szerkeszti Guzmics Izidor. stb, stb.

(Vége.)

Ugyan a' januáriusi folyamathoz a' második értekezés Németh János káldi káplántól illy cím alatt: *Mi segíthetné elő a' lelkészek', főleg a' fiatal egyháziak' szellemi műveltségét?* Egy szó a' maga idejében, figyelemgerjesztésül a' kor' szellemével együtt haladni kívánó lelkészekhez: *Rec. ugy véli, hogy ezen szó sem a' maga idejében nem mondatott, sem figyelemgerjesztésül az egyháziaknak nem szolgálhat. Az egész abból állana, hogy olvasó társaságok és lelkészséget tárgyazó tanácskozási egyesületek alakuljanak. A' mennyire ezek lehetségesek, hasznosak, 's kivihetők, ugy is megvannak, habár nem olly scabellumi formában is, mint az értekező javalja. Az pedig helytelen 's lealacsonítólag állítatik: hogy a' lelkészek' látogatása, többnyire, vagy talán mindenkor csupa barátságos, néha political, de leginkább gazdasági beszélgetésekből, vagy órákig tartó játékból, 's így a' szó' teljes értelmében ér-*

ki vigalmakból áll; mintha bizony a' barátságos, political, 's gazdasági beszélgetések a' szó' teljes értelmében érzéki vigalmaknak mondathatnának! Gyűjtsön káplán ur e-lébb bővebb tapasztalást, 's azután kezdjen a' reformatióhoz. Ez szíves tanácsa a' recensensnek. — Ellenben igen helyes, szívreható, 's valóban népszerű ugyan ezen káplán urtól azon nagypénteki egyházi beszéd, melly a' martiusi folyamatban olvastatik; illy nemü dolgozatot nagyobb számmal ohajtunk olvasni.

—A' februári folyamatban Mózsés' törvényéről, 's annak szelleméről, philosophiai szempontból Szenczy Ferencz értekezik, nevezet szerint: a' belső 's külső religiót, az erkölcsöket, a' polgári alkotmányt illető törvényekről. Czélszerű kivonat Michaelis és Niemeyer Mosaisches Recht és Charakteristik der Bibel című tudós munkáikból; mellyet a' t. értekező több jó észrevételekkel fűszerezett.

Briedl Fidél: Fény- és árnyék oldalát a' tanítói hivatalnak, egy tanító tapasztalása szerint; továbbá Lopez Gergely' életét, szokott helyes előadással és könnyűséggel terjeszti elő, 's a' régi, keserű latin közmon-

dás helyett: quem dii odere, paedagogum fecere, imígy vigasztalja, edzi a' tanítókat: Küzdjete'k 's türjete'k, tanító'k, nevelő'k, tanító'í 's nevelő'í pályáto'kon, egyszersmind reményljete'k, hogy azon haza, melly más tárgyakról jelenleg olly melegen gondolkodik, küállás pontotokat is majd figyelme, gondja 's hatalmas pártfogása alá veendi; addig szolgáljon ideigleni vigasztalásokra e' mondat: nincs állapot nyugalom nélkül; nincs hivatal terh nélkül e' földön.

— A' martiusi folyamatban Guzmics folytatva értekezik a' magyar zsinatokról, említi, hogy Bánfi Lukács esztergami érsek, látván, mikép 3-dik István király, pénztára' fogyatkozta'ban az egyházi javakat szedegeti, 's a' többet ígérő világiaknak adogatja, zsinatot tarta 1169. Esztergamban, hol elvégeztetett, hogy Bánfi járulna a' királyhoz, nem feleletre vonás végett, hanem megintésül a' visszaélések miatt, hogy becsülve 's királyi joga 's kötelessége szerint főtartsa az egyház' birtokait, mellyekből annyi haszon áradozna az országra, azokat a' világiak' hiu fényüzésére martalékul ne engedné. Utóbb a' király mindent vissza is térített. Nincs tehát honi évkönyveinkben adat, hogy az egyházi birtokok a' status' jószágaihoz számítottak volna. — Megrója Guzmics Virág Benedeket is: ki e' tárgyról szólván mondja: De ha mit elvett is az egyházi jövedelmekből azon terhes időkben, nem fordította-e azt köz haszonra? Jámbor Árpádiak! vajha bennetek nem annyira az adakozást, mint a' jutalmazást dicsérhetnék józan maradekitok! A' tudós férfi, így szól Guzmics, nem vette észre, hogy maga a' király nyilván birtokokról és nem csupa évi jövedelmekről, mellyeket netán köz szükség' idejében vett legyen el az egyháziaktól, sőt olly birtokokról szól levelében, mellyeket világiaknak adott át, hogy saját hasznainak is szolgáljon. Azt kívánván pedig hazafi buzgalmában Virágunk, hogy az Árpádiak bár inkább jutalmaztak, mint adakoztak volna, részint nem annak helyén nyilatkoztatja kívánságát, részint valóban tett dolgot kíván. Nem annak helyén nyilatkoztatja kívánságát, mert itt nem az adakozó, hanem inkább az eltulajdonító 's most visszaadó királyról van szó. Tett dolgot kíván pedig Virág, midőn adakozás

helyett jutalmazást kíván: úgy látszik, elődeink e' kettőt nem szorosan különböztették meg egymástól, legalább az oklevelek erre mutatnak, mellyekben akár érdemért, akár érdemen kívül adott valakinek valamit a' király, az egyaránt donatió'nak neveztetik. És az egyháziaknak adott birtokok voltak-e érdemen kívül adva Árpádverü királyainktól? Csak a' vérmező'kön, vagy a' világi kormány mellett lehet-e érdemeket aratni, 's nem egyszersmind az értelmi 's erkölcsi világ' terjesztése 's gyarapítása által? Ezek ugyan nem olly szembetünők, nem olly fényesek, mint amazok, de bátor vagyok mondani, jótékonnyabbak 's tartósab sikerűek. 'S úgy nem az egyházi birtokok-e azok, mellyekből mindig legtöbb haszon áradott a' köz jóra? Ezek ellen tehát kár hazafinak buzgólkodnia. — Igazán lelkes szó a' maga idejében.

Ugyan ezen folyamatban fejezi be Guzmics Jeremiás proféta' keserveit; 's közli eredetiben Haulik György zágrábi püspök' beköszöntő pásztori levelét.

— Practicus hasznáról nem lehet nem helyesleni az aprilisi füzetben Szilberknolltól: folytatását a' lelkészeti történetnek a' házasságról. Az előadás helyesen népszerű; azért az egésztől kissé elütnek a' lelkész' szájában a' tudatlan házasulandókhoz (a' 4. és 10-dik lapon) intézett imilly futurumok: adandjátok, leendetek stb. De ezek csekélységek.

— Értekezések között ritka tökélyei, 's az igazság és szabadság között ingró, 's ez utólsóra aránytalanul hajló korunk' szükségei miatt fő helyen áll, a' májusi füzetben: „Hit és szabadság“ című értekezés Guzmicstól. Szépen kifejtve abban a' bennünk létező Szent valami, az igazság és az erkölcsi törvény, vagy is a' szükséges: 's e' szükségesnek ellentéte, vagyis az önkény, a' tagasb értelemben vett szabadság, honnét emberben hajlat a' függetlenségre, ebből munkátlanságra, 's ebből ismét a' léhaságra, melly mint nyavalyás fattyja a' velünk született szabadságnak, forrása minden igazság 's erény elleni jelenetnek az emberiség' életében 's történetében. — „E' teljes függetlenség' baráti azonban egyedül az önértelenség' emberei, minden rendnek, minden törvényesnek, minden szentnek ellenségei, az üntehetlenség' rabszolgái. — A' valódi szabadság elhatározottságot és szün-

telen munkásságot kíván igazságban 's erőnyben. E' kettőben, 's a' mellyre e' kettő emelkedik, a' szentségben áll szellemi életünk.

Mivel az igazságból ered minden erőny, szentség és élet, és igazság nélkül a' három lehetlen, azért a' 13-dik laptól végig igazi keresztény philosophusi szellemmel, gyönyörködtetve, 's meggyőzőleg az „igazságról” szól, megmutatván: hogy a' természet bevezeti ugyan embert a' szellemi életbe, de tökéletességre nem viszi — „A' szenthez, a' szükségesnek és szabadságnak, az igaznak és jónak, a' szeretetnek fő elvéhez egyedül kijelentés által emelkedhetik föl ember”. Ehhez utasít bennünket az előttünk nyilatkozó természet is, de a' természet csak térbeni kijelentés; az időbeli kijelentés egyedül történet által eshetik meg. Tehát a' tárgyzati igazságnak mint szellemnek kell magát ember előtt kijelentenie; 's pedig műszerek, milylenek: tolmácsok, hirdetők, természet fölötti jelenetek stb. által kell ember előtt történetileg megjelennie, emberrel érintésbe, viszonyba jönnie. Ez meglevén, a' kijelentést csak hit által teheti ember' sajátává stb.

Végre öt kérdést vet föl 's fejt meg, mellyeket minden ember, kinek az igazság és szellemi élet szívéen fekszik, méltó hogy megolvasson. A' csinos nyelven irt értekezésben egy szó van (fölső a' 14 dik lapon), mellyet jó lett volna zárjelek közt értelmesíteni. A' szentírás iránt legujabb nézetek, mivel csak kezdve vannak, a' második féle évi bírálatra hagyatnak.

Az értekezéseken kívül, mind a' hazai, mind a' külföldi theologiai literatúrából többféle könyvismertetések 's kivonatok adatnak, munkák bírálatnak, folyóiratok' cikkei észrevételekkel kalauzoltatnak, korunk' egyházi történeteit érdeklő nevezetese oklevelek közöltetnek stb. 'S azért ezen,

A' kor' szükségeihez alkalmazott, literatúra' kívánatinak, tárgy- 's nyelvbéli tekintetben megfelelő, 's körén túl nem csapongó, páratlan magyar egyházi folyóiratnak minél több olvasót szívből ohajtunk.

24.

Nyelvtudomány.

165. Magyar helyesírás és szóragasztás' főbb szabályai. A' m. tudós. társaság' küld. üzs. használatára.

(Vége.)

A' második és bővebb szakasz, a' szó-

ragasztás' főbb, 's részenként még kérdéses pontjait adja elő, három cikkelyben, név, ige 's részecskék szerint. Az academia e' keleti nyelvben nem ismer hajtogatást és hajlítást, hanem ragasztást, vagy helyesben ragozást: 's bármit tanácsol is a' tanítási könnyebbség, hol idegeneket tanítunk: ott, hol a' czél nyelvünk' alkotásával ismertetni meg az olvasót, nem idegentől, hanem ennek belsejéből vett syntheticus módszerrel kell annak életműves functióit előterjeszteni: mit hogy az academia kezdett, merész, de köszönetre méltó újítás.

„A' név' értelme (helyesben: viszonyai) ragasztás által módosúl 's határoztatik meg”. 15. l. A' ragok: személy-, hely-, 's különféle ragokra osztatnak. Az egy birtok 's több birtokos' viszonyának kifejezésére magas hangu nevek után az *ők*, *jők*-öt fogadta el az academia, elmellőzvé egészen a' szinte tájdivatos *ek*, *jek*-et; 's az *uk*, *ük*-öt csak ott ajánlván, hol különböztetés vagy jobb hangzás javasolja, péld. *halmuk*, *örömük*; 's ehhez ref. csak azt teszi, hogy a' hét nyolcz év óta sokaktól általánosan fölvett *uk* és *ük*, azon felül hogy legtöbbsnyire feleslegesekek, mint tompa fejhangok nyelvünk' szépzengetését csakugyan nem mozdítják elő: 's azért ritkulások, 's az academia által ajánlott, eléggé különböztető, 's nyiltabb, zengőbb *ok*, *ök* általános elfogadása Révai után, nagyon is ohajtható. Így ajánltatik gazdálkodás és széphan' okáért a' birtokos ragok' divatos toldalék -betűjének, a' j-nek, minél ritkább használása, valamint a' lágyak, lágyulni szeretők 's sziszegők (cs, sz, zs, s, t, ly, ny stb) kettős hangoztatásának szorgos kerülése, millyenek ezek: tolmácscsa, kovácscsa, juhászcsa, varázscsa, leírassa (mert vannak, kik így is írnak), érzetje, guzsalyja, tudományja (vagy épen ypsilonosan: guzsallya, tudománnya) stb.

A' helyragok' cikkelyében, 18. l., új és követésre méltó az a) jegyzetbeli pont, mi szerint az *ig* határvető helyrag előtt a' hangzó, akár a' törzsökhöz tartozzék, akár a' birtokraghoz, rövidnek hagyatni ajánltatik; tehát: *hervadásaig*, *maiglan*, *füleiglen* stb. A' különféle ragok közt az *ért* is illyennek találattott, 's, 19. l. a) jegyzet szerint, iratik: váltásáért, pénzéért. Azért ohajtható e' javaslat' minél terjedelmeseb elfogadása, mert általa nyelvünk azon tömördek hosszú hang-

*

zónak egy meglehetősen részétől mentetnék meg, melytől azt gyakran olly lassuvá, huzódóvá (schleppend) 's egyhanguvá, a' verset és éneket olly nehezkéssé teszi.

A' ki-, lehető 's távolító helyragokra nézve, visszautasítván a' tompább hangu, tájdivatos búl, rúl, túl-t, a' búl, ról és túl-t 's a' megfelelő magas hangukat választá az academia. Itt legfelebb annyit lehetne a' dunántúli szójéjtésnek engedni, hogy ott kövessük, hol különben is sok o vagy ö van a' szóban, (tehát oroszokrul, törökökrül), vagy hol a' való' kihagyása' kedvéért i képzővel melléknévvé alakítatik a' ragozott főnév, 's ebben talán több hosszú szótag éri egymást: itt könnyebb gördülés végett a' megrövidülhető búl, rúl, túl-lal is élhetünk, péld. „rendszabásoktuli félelem: itt érzi a' fül, hogy a' hosszú túl a' könnyű folyamatot megakasztaná. A' grammaticusnak t. i. szabályos egységre kell törekednie; de az írónak azon kívül hogy grammaticus, aestheticusnak is kell lenni, 's szabad eltérnie a' főszabálytól, ha azzal a' nyelv' elveit nem sérti, és szépségben nyer. 'S illy óvás mellett lehet szabadabban is bánni a' szabálylyal, hacsak a' grammaticát, megölő bilincsnak nem fogadjuk el: ellenben, lényeges dolgokban, millyen a' mi szép nyelvünkön a' ragozás' rendszere, eltérni nem szabad; mert hogy az, mi nem jó, nem lehet szép, a' nyelv' dolgában szintugy áll, mint az erkölcstanítmányban. Ezt mellesteg azoknak, kik a' grammaticát az euphoniának — mely azon felül gyakran viszonyos, és izlés' dolga — lába' zsámolyává akarnák lealacsonyítani.

A' tt helyrag (melly minden hangzót felveszen: att, ett, itt, ott, ött, utt, ütt) két t-vel iratik, 's hogy így kell, mutatja két magánálló formája: itt és ott; tehát: Temesvár-tt, Újhely-tt — sőt így is: közt, mi a' köz-öttből rövidült.

A' nek és vel természetesen rövid marad, midőn személyragot veszen fel, tehát neki, vele, nem: neki, vele: mik azon felül egyebet is tesznek, név szerint amaz, határozatlan névmás: né-ki (azaz valami, mint né-melly, né-mi).

Az összetett ragok közt említetik a' ként is, mely t. i. elül on, en, ön-t veszen fel, midőn osztó értelemmel bír, péld. darabonként. Rosszul ír tehát, túlvitt rövidítő vágyból, egyik

igen elterjedett hirlapunk, 's utána többen így: évként, ízként, mi ezt teszi: ad instar anni, articuli, e' helytt: évenként, ízenként.

A' független névhatározókról, mellyek a' nyugoti módszerü nyelvtanokban utóljáróknak neveztetnek, jeles észrevételek adatnak, 's ezek szerint így kell e' részeit a' beszédnek ragozni: elő, elő-d-be, elő-tök-be ele-jök-be, nem, mint sokan igen hibásan: elejbéd, elejbétek, elibök, tehát helyragot (be) személyraggal öreghítván, mint ha velől-ből ezeket képezném: velejbéd, velejbétek, velibök, e' helyett: velő-d-be, velő-tök-be, vele-jök-be. 'S itt kívánja ref. a' 23. lapon helyesen elutasított enyimeket is (enyém helyett) megróni, melly enyéből csak úgy alakíthatatik, mint eke, ekéből: ekimek vagy ekémek, e' helyett: ekéim.

Helyesen különbözteti meg a' 22. lap az öl, ül, ül, ül ragokat: amazok helyhagyást, jelentenek, 's névhatározókat képeznek; ezek helyben állást, és igehatározót alkotnak; tehát alól, belől, elöl, felől e' kérdésre fognak csak felelni: honnan? ellenben: alul, belül, elül, felül erre: hol? 'S így Péter az asztal alól, a' házből (elavult) vagy belőle, a' templom elöl jött ide, 's a' pap felől beszél; midőn Pál alul, belül, elül vagy felül van vagy mulat stb. 'S midőn, szinte a' 22-d. lapon, ez jegyeztetik meg: „A' közül hibás szokás által lett divatos a' törvényszeres közöl helyett, valamint elöl az elül helyett“, ohajtja ref., hogy a' legközelebbi kiadásban a' pusztá észrevétel szabálylyá alkottassék, 's ezentúl az academia a' rosz közül helyett közöl-t írjon, mi kevés év alatt csak úgy fog lábra kapni, mint kapott, az academia által, a' szabályszerű mindig, a' nem is rosz, hanem rendhagyó mindig helyett.

Az által és átal, át így van megkülönböztetve: amaz = per, 's előtte a' név változatlan marad (Péter által); ez = trans, 's előtte a' név on, en, ön-nel ragoztatik (péld. Péterén átal vagyis keresztül ment a' golyó). De e' különbséget felvévén, az általnak rövidített formája ált lenne, 's így midőn át szűrni = átal v. keresztül szűrni; az általtétel, ált-al-adás, rövidítve: álttétel, áltadás lenne, nem: áttétel, átadás. Minthogy azonban a' két, habár külön helyen 's értelemben használt névhatározónak eredeti külön-

bőzését bajos volna megmutatni; másfelül az *által* csak úgy rövidítetik *át*-tá, mint az *átal*; mit az oeconomia is javasol: ref. úgy hiszi, hogy nyelvsérelem nélkül helyben lehetne az *által*-nak ezen rövidebb formáját (*át*) hagyni, szintúgy mint gondos írók is nem irtóznak helyenként a' *kellené*-t kéne formában használni.

A' melléknév' szakaszában megjegyeztetik, hogy néha főnév is hasonlítatik, péld.: emberebb, csodább; így Vörösmartynál egy helytt ezt olvassuk: tigrisnél tigrisebben. 'S helyesen olly nyelvben, mellyben a' főnév, ha nem világos származék v. épen összetétel, melléknév-értelemben is használtathatik.

A' számnevek közül az *egy* egy gy-vel iratik, mert, hol eltérések vannak, helyesen az egyszerűbb forma szolgál zsinórmértékül. Így szólunk és írunk: egyedül, egyenlő, egyenes, tehát: egy; bármint zengjen is ez ajkunkon.

A' névmások között a' visszatérők így állanak: en(nen)magam, ten(nen)magad, ön(nön)maga, min(nen)magunk, tin(nen)magatok, ön(nön)magunk. Bár ezek szerint a' külön személyek' értelem nélküli összezavarásai, mint: önnön magam, önnön magatok stb, legalább az írói nyelvből valahára elenyésznek. — A' határozatlanok közt olvassuk a' *néminemü*-t, melly még most is mindenféleképp iratik, 's rosszúl mindannyiszor, valahányszor nem így. Olvassuk: *neminemü*, *néminemü*, *némünemü*: holott az, ezekből állott össze: *né-mi ne-mü*. Kulcsár húsz év előtt egész kis értekezést irt erről, de ez is, mint sok egyéb nálunk, pusztáhani szózat volt; mert hiszen az efféle szörszálhasogatás nem más-, csak grammaticusnak való. Így szólnak, kik parasztnyelv és könyvnyelv közt nem tudnak, vagy nem akarnak tudni különbséget.

Az ige háromféleképp osztatik: cselekvő, szenvedő és közép. Ref. inkább tiszta 's öregbített gyökerű, vagyis iktelen és ikesekre látná azokat felosztva, mert a' nyelvtudomány' e' része: az alaktan (morphologia), helyesben indul külső azaz alak, grammaticai, mint belső, vagyis értelmi, philosophiai formákból; mi különösen a' mi nyelvünk körül áll, hol a' formákban annyi egyszerűség, viszonyosság, következetesség van. Így, e' külső alakból indulván, két fő formát fo-

gunk lelteni, melly alá rendezhetők aztán minden, bármelly természetű ige, a' nélkül, hogy ismétlésekre szorulnánk; 's nem leszünk kénytelenek az ikes ige-ekhez tartozó szenvedőket a' teljesen egy természetű egyéb ikesektől elválasztva előadni, és szchemájokba olly formákat iktatni (l. a' parancsoló módét, a' 35. l.), mellyek teljességgel nem szchemaiak, és csak úgy jegyzetbe valók, mint a' *louts*, *routs*, *láss*, *mess* ott, hol a' t-vel végződő cselekvőről van szó. Minden esetre pedig minek olly osztály az alaktanban, melly nem szolgál alapul, elvül a' ragozásban. Mert akár szenvedő, akár visszaható, v. egymásra ható, akár tisztán közép vagy át nem ható cselekvő az ige: az mindig egyformán ragoztatik, mihelyt ikes és mert ikes; 's viszont legyen bár tiszta közép, ismét csak úgy ragoztatik mint az átható cselekvő, ha tiszta gyökerű, vagyis iktelen. Tehát nem az ige' természete, hanem csak annak külső formája szolgáltat elvet a' ragozásra: 's azért e' szerint kell minden magyar ige-eket két nagy csoport alá rendezni. Ezen, nyelvünk' alkotásának egyedül megfelelő módszer' elmellőztetésének tulajdonítja ref. főleg azon zavart, melly az idegenekre nézve a' magyar ige-ant annyira nehezíti; 's azért ezt ohajtáná mind tanítási könnyebbség, mind nyelvünk' sajátágának helyesb felfogása végett, a' kezdőknek úgy mint a' született magyaroknak szánt nyelvtanokban, követve látni.

Egyébiránt mi a' szchemákat illeti, azok egészen Révaiéi, a' határozott forma' félig multja 's ohajtó módja' többes első személyében is; tehát: *látók*, *érzők*, *látnók*, *érzenők*, 's ez szabatosság' kedvéért helyes. Az újabb időkben megkísértett formák közül felvett a' jövőndő időnek, mint különálló ige-örzsöknek, minden többi időn és módon általvitele: *kérendettem*, *kérendjek*, *kérendenék* stb. 27. l. Nincs-e ez még korán? — Ellenben elmaradt a' jelennek jövőndő helyetti szokott használása.

Az egyes eltéréseket előadó textus újabb munkában talán sehol sem illy határozott és helyes rendű. A' t-vel végződő cselekvőkből, ha előtte hosszú hangzó áll, pusztá *at*, *et* hozzatételével képeztetik miveltető: tanít-*at*, fenyít-*et*, 33. l., tehát a' szenvedők is így: tanít-*at*ik, fenyít-*et*ik. A' 35. lapon helyes figyelmeztetés áll a' szenvedőknek a' vissza-

hatóktuli (atik, etik — ódik, ődik) különbözéséről: a' rég elhangzott debreczeni iskola ellenére.

Helyesek, 's részint újak, mik a' kétésvégzetű közép igék' ragozásáról, 's erre való viszonynyal, képzésükről is jegyeztetnek meg. Nagy fontosságúnak tartja ref. ezek közül az ingatag nyelvszokás' valahárai meg-alapíthatására azt, mi szerint az *ad, od, ed, öd* képzőkkel alkotott igék, ha iketlenek, az *oz, ez, öz* képzőket is tisztán veszik fel, ellenben öregbítve, ha a' gyökér ikes volt. Tehát: marad, szalad, fúlad, hervad-ból, mert iketlenek, örökké csak iketlenek képezethetnek: maradoz, szaladoz, fúladoz, hervadoz, nem pedig: maradozik, fúladozik, hervadozik stb; ellenben: álmadozikból, mert ikes, ismét csak álmadozik lehet. Ez áll az összetett *adoz, edez* képző után is: ing, reng, leng-ből, mert iketlenek, mindig csak ingadoz, rengedez, lengedez fog származhatni; a' bomlik, törik, nyílik-ből mindig: bomladozik, töredszik, nyiladozik. Úgy hiszi ref., e' javaslat, melly különben is egyetlen mód annyi bizonytalanságok' eloszlatására, azon szabály' hasonlatán alapszik, mi szerint az ikesek, valahányszor belőlük tehető képeztetik, az iket ismét felveszik: nyugszik, fekszik, tehát: nyughat-ik, fekehet-ik. — A' 16. §. a' rendhagyókat 's hiányosokat intézi el.

Az igehatározók közül ezek: fenn, lenn, benn, kinn stb. két n-nel iratnak. Ref. összetételekben, mássalhangzó előtt a' második *n* elhagyatását ajánlja, gazdálkodásból 's mert a' két *n* mássalhangzó előtt úgy is gyengébben hangzik: tehát fenséges, fenhéjazó, fentart stb. Hogy ez az *n* eredetileg egyes, bizonyítja a' *be-n*, mellynek hasonlatára származott a' *le-n*, *ki-n*, *fe-n* (hogy *fe* a' gyökér, mutatja a' *fe-l* is). A' fenn és fönn, fel és föl, szebb zengés és hangkülönböztetés' kedvéért váltva használatik. A' *be* csak röviden fordul elé, 's így *bévezet, bétekint* stb rosszak. 'S itt még arra figyelmeztet ref., hogy ezen igehatározók: *meg, föl, le* stb elül minden kötjel nélkül összeiratnak (meglát, föler, lemegy), hátul ellenben egészen elválasztatnak. Vannak ugyan még kik azt hátul kapcsolják, így: lát-meg, ér-föl, megy-le; de ez úgy szükségtelen, mint szükségtelen 's kivihetlen egyszersmind e' kapcsolás akkor, ha az ige 's igehatározó közé egy vagy

több szavak tétetnek, péld. ha nem látna is meg, nem jönne is tíz év előtt le stb.

A' kötszők közt helyesen látjuk megkülönböztetve az annyiaktól felcserélt *nem*, és *sem*, *ne* és *se-t*, holott amazok tagadók, ezek tiltók: nem láttam, ne lásd; őt sem hallam, őt se halld.

Az indulatszók közt vaj-ha, vaj-mi, vajki után *valljon-t* olvasunk. Nem *vaj-jon-e* ez inkább? Ez egyszer, úgy tetszik, a' jótás vidéké a' helyes beszéd és írás.

Azon ohajtással rekeszti be ref. észrevételeit, bár e' nagy fontosságú munkát, valaminth eddig is már igen sokak, úgy ezentúl valamennyi íróink által különösebb figyelemre vétetnék; követésül azoktól, kik magok nem nyelvvizsgálók, bővebb kifejtés végett, kik azok: hogy minél több oldalról megvitatván nyelvtanunk' minden pontjai, az minél világosb és tökéletesebb lehessen.

D. Schedel F.

Magyar tudós társaság.

166. — Az academia' utolsó köz ülése' alkalmával adatott ki: A' m. t. társaság' igazgatóságának jelentése a' társaság' 1837-beli munkálkodásairól 's pénztára' mibenlétéről, Hetedik esztendő. Budán, a' m. kir. egyet. bet. 1838. 8r. 44 lap; mellyet valamelyik jövő számmal mellé veendének olvasóink. Addig is e' rövid ismertetés.

A' felvett 1837-ki évben történt személyzeti változások' előrebocsátása után, I. öt pont alatt jegyeztetnek össze a' társaság' munkálatai. A. Nyelv. Mű-, táj- 's avult szavak' gyűjtésén kívül folytattak a' nyelvhasznító nyomozások, a' régiségek' gyűjtése, másolása, nyomtatása. B. Tudományos munkálatok. Kevesebb élénkek. Csak kilencz tag ada értekezéseket. A' közhasznú tudományos kézikönyvek' szándékolt gyűjteménye' megindításához költség nem volt. A' külön megjelent munkák, műveltség', tudomány' 's nyelv' tekintetében nagy fontosságúak: Tudománytár, Természettudományi (ez uttal orvosi) pályamunkák, Edvi Illés Pál' néptanító könyve, Az elemi nevelés' alapvonatai Wurga Jánostól 's ennek Fali olvasó táblái, a' Romai Classicusok' folytatása, Chelius' Sebészsege, Fabini' szemgyógytudománya, Nagy Károly' Astronomiai Napkönyve; — a' szépirodalomhoz tartozólag egy: Tóth Lőrincz' drámája: Ekebontó Borbála. A' nyomtatás végett bemutatott munkák' száma évről évre fogy: ez évben már csak 27 jöve be; eleinte t. i. kiki próbált szerencsét bármely készületlen, sokszor evék óta hevert 's porral lepett kéziratokkal; de észrevén, hogy az academia kissé válogató, 's fundusának elégtelensége miatt csak igen későn jő az elfogadottnak kiadására is a' sor, a' tolongás szünik. Az elfogadottak közt nagy fontosságú tu-

dományos munkák ezek: Köteles' Anthropológiája, Cuvier' Allatországa és Chelius' Sebészsege' folytatása, Vállastól a' Felsőbb egyenletek egy ismeretlennel; szépliteratúrához tartozólag hét fordított szindarab fogadtatott el: görög, angol, olasz, francia és németből. Sajtó alá mind ezek közül még egy sem mehetett — pénz' nem léte miatt. C. A' jutalomtétélek alkalmasint gyümölcsöztek. Három historiai pályairat rendeltetett nyomtatni. A' mathematicaira nem volt verzenyző. A' drámái nem adatott ki, nyomtatni csak egy színmű határozottatott. D. A' játékszin tizenöt darabbal neveltetett. E. Utazás, nyelvrégiségek tekintetéből. Az F. alatt a' tagoknak az academia' felállása (1831) óta a' mult év' végeig folyt magányos munkálataik összeírva röviden, 's mint a' titoknak megjegyezni kénytelen volt, nem egészen teljesen, a' beküldött tudósítások' hiányossága miatt. Terjed e' jegyzék sűrű nyomtatással a' 10—36 lapig, 's bizonyítja, miképen a' literatúra, ez utóbbi hét évü szakaszában, a' leghatöbb literaturai vállalatokat 's legnevezetesebb dolgozatokat — kevés kivétellel — az academia' tagjaitól vette.

A' II. főpont a' pénztár' mibenlétét adja. Tőn az egész tőke 1837' végén 339,189 ft. 33 krt. Az ajánlatok' száma évről évre csökken, holott a' közönség' követeléseinek nőnek. Most a' pénzalap leginkább csak az alaprajzilag esztendőnként tőkésítő kamat-hatodokból növekszik: lassu forrás, mely akkor leszen gazdag, midőn az intézet' életben járó szükségessége kisebb: most kellene egy tetemes országos alapítvány, mert most szorúl a' hazai nyelv 's literatúra leginkább az academiára, kezdeten egy ezernyi hiányokkal bővelkedő pályának, melyen egyesek, egyesületi segély nélkül, keveset tehetnek.

A' bevétel ugyan majd 29 ezerre ment, midőn a' költség alig 22-re: 's első szemre azt hinnék, hogy a' társaság illy fülösleggel jobban terjeszkedhetnék — de ez csak úgy állana, ha nálunk a' kamatfizetés körül pontosságra és biztosságra lehetne számot tartani. Ime az 1837-ki valóságos bevétel (t. i. ide nem tudván az újévi pénztármaradványt) mintegy 21 ezer, 's restantia 8000!! Ez az, mi a' társaság' kezeit megköti! — A' kiadások közt a' legfontosbak: a' tagok, tisztviselők' stb fizetése: 10,577 ft 25 kr., nyomtatásra adott segély 3500 ft., jutalmazások: 2,035 ft. — A' könyvkiadásokat fedező u. n. mellékpénztár, mint mondatott, 3500 ftot kapott a' főpénztárból, könyv-eladásból csak öt ezer 's néhány ftot vett be! 's azért hever némelly becses kézirat már negyed évre nyomatlanul. Költött pedig e' pénztár könyvkiadásra 7,390 ft. 35²⁰/₁₀₀ krt, 's ezek közül egyedül tiszteletdíjakra 3,498 ftot. Ha az utóbbi summához adjuk még a' jutalmazásokra fordított 2 ezret, nem tagadhatjuk, hogy csak anyagi eszközök által is felette nagynak kell az academia' hatásának lenni a' munkás elmékre. 'S lesz évről évre nagyobb, az ösztön' húzamos tartása által. Csakhogy teljes, egy hat osztályu intézet' sikere, háromszáz ezer ft tőkével, nem lehet soha!

Literaturai mozgalmak.

167. — Budán egyetemi bet. 's academiái költségen megjelent: Régi magyar nyelvemlékek. (Időkör: A' magyar keresztényedés' elejétől minden, a' mi 1550-ig eredetiben eléke-rül. Már 1550-től 1575-ig némi válogatással csak a' nyelv' hivatalos életét, sajátosságait, helyesírását, elavult szavait, szerkezetét mutatók, melyekkel historiai felvilágítás, magyar házi élet, szokás' kifejlése jár. 1575—1600-ig ugyan ezen tárgyuak, még nagyobb megválasztással). Kiadta a' magyar tudós társaság. Döbrentei Gábor mint szerkesztő' felügyelése alatt. Első kötet: I. Temetési beszéd és könyörgés. II. Ó testamentomi néhány könyv. N. 4rétben, öszvesen 493 lap, nyolcz köre írt hasonmással, finom velinen, papirossal borított kemény táblába kötve 7 ft, vászonba 7 ft 10 kr. cp.

Ugyan ott 134 literaturabarát' költségén: Marót bán, szomorújáték öt felvonásban. Irta Vörösmarty Mihál. n. 8r. 102 lap. Finom velinen, ékes borítékba fűzve 1 ft. cp.

Ugyan ott: A' Buda 's Pest közt építendő álló hid' tárgyában kinevezett országos küldöttség' munkálatai. Második közlemény. Pest, Heckenast Gusztáv' tulajdona n. 8r. 98 l. 1 ft. cp.

Pesten Landerernél elhagyá a' sajátót: Themis, értekezések a' jog' körében. Szerk. Szalay László h. ügyvéd stb. Második füzet. 8r. Ara 1 ft. cp. Érdekes tartalma: 1. Vélemény a' fogházjavítás' ügyében, ns Borsod vmegyé' ebbeli küldöttségéhez, báró Eötvös Józseftől. 2. Jury, Szalay Lászlótól. 3. Dupin, Szalay Lászlótól.

Ugyan ott Trattner' bet. 1. a' Gazdasági Tudósítások' idei 2-d. füzet 108 lapon. Ara postapap. 30, velinen 40 kr. Tartalma: 1) Próbamutatóvány a' mérnöki gazdaságból, Győry Zsigmondtól. 2) Juhászati tisztek 's némelly juhászati viszonyok gr. Károlyi Lajos' urodalmaiban, Klauzál Imrétől. 3) Csehországi czukorrépa-termesztés, Tótmegyeritől. 4) Értesítő. 5) Vegyes tárgyak Kacskovics Lajostól. — 2. a' Tud. Gy. juniusi kötete, illy tartalommal: 1) Göcsej' ismérte, Plánder Ferencztől. 2) Rhodus' szigete, Kiss Kár. 3) A' vaticanumi levél 's kéziratáraknak 's néhány Magyarországot érdeklő oklevelek 's irományok' ismertetése, Fejér Györgytől. 4) Az academiához a' városok' kérdésére beküldött pályamunkák' bírálata, Czech Jánostól. 5) A' szőlőméről, Müller ut. Folyt. 6) Czáfólat-folytatás az 1834-ki academiái philos. pályamunkák' dolgában, Szalabéritől.

Kassán Werfernél: Rövid oktatás a' lenvetésre, egyszersmind azon előadás al, mikép lehet a' lent egyszerű móddal úgy megnevesíteni, hogy az ügyes fonónó egy fontból 40, sőt 50 finom rokkaorsónyit is megfonni képes. Egy újdonságnan feltalált igen czélszeres lentörő gépeyl' rajzával és leírásával. Kiadta Niedergesese I. B. bajorországi híres lentermesztő. 12r. 30 l.

Kőszegen Reichard Károly' bet. Egyházi beszéd, melyet Sz. Mártonban a' sz. Domonkos-rend' ottani behozatásának két századik évfor-

dultán, 1838. apr. 15, mondott Szenczy Ferencz. 8r. 22 l.

Ugyanott, 's ugyan annak költségein és betűivel, megjelent: Új testamentom, azaz a' mi Urunk Jézus Krisztusnak új szövetsége; a' zsolnárok' könyvével együtt, magyarra fordította Károli Gáspár. Nagy 8r. postapap. 1 ft. cp.

Debreczenben, Tóth L. bet. A' háztartás' és mezői gazdaság' tudománya. Figyelmeztve hazánk' újabb 's régibb törvényeire, a' hajdankori hellen 's római írók', valamint az újabb érdekes munkák' előadásaira. Balásházy János. 1. kötet. 338 lap, ára 1 ft. 12 kr. cp.

Nagy-Enyedről, a' szerző' szívességéből vetjük e' tudomány-, ítélet-, izlés- és lélekleti nyomtatványt: Válasz. Nagy-Enyeden, 1838. 24rétben 67 lap. — A' rövid de kimerítő! című a' 3-d. lapon így magyaráztatik: „Felelet a' 12-d. számú Figyelmező (értsd 1837. I. félév) 94—95. lapjain Vegyesek cím alatti 1. számban éppen nem szép, sőt valóban csúnya literaturai, nem annyira bírálatra, mint mérges moeskoizásra.“ Jelszava: Nem szarvval 's öklelve, de tollal szólj a' világba.

— Ki szereti a' mulatságot, siessen a' könyvecs-két megvenni, míg példány kapható belőle. Azok' elköltsé után szívesen od' adjuk olvasóinknak a' magunkéit is, de — csak költsön; mert ilyféle nem minden ágon 's nem minden nap terem, 's ha egyszer elvész —

Bécsben, Benko' bet. A' kereskedéstudomány' tanító-könyve. Kiadta Sáros-Berkeszi Katona Elek. n. 8r. 179 lap.

— Szász Károly, enyedi prof. 's m. academiái rendes tag, egy tanulmányok' tárárt hirdet „Parthenon“ cím alatt, melly „mind azt, mi rendszeres tanulmányképen, bármi lángeszű növendéknek is idejét nyolczadik 's tizenhatodik éveit között, soknak messze azon túl is, teljesen és hasznosan kitöltheti, illő terjedelemmel foglalja magában, következő osztályok szerint: 1. nyelvészet: magyar, latin, német nyelvtudomány. 2. Mathesis számtudomány (arithmetic, algebra, analysis), terjtudomány (geometria), erőtudomány (mechanica). 3. Természeti tudományok: természetismeret (hist. nat.), természet-tudomány (physica és chemia), műtudomány (technologia). 4. Emberismeret (anthropologia). 5. Világ-, föld- 's honismeret (geographia, statistica). 6. Történeti tudományok: emberiség' története, honi történetek“. Az Erdélyben sokak által lemasolt 's így használhatóságát gyakorlatilag is bebizonyított munkát négy év alatt reményli szerző a' közönségnek egészen bemutat-hatni. Megjelenik 6—7 ivnyi nyolczadrétű hav-i fizetekben — az első még e' hónap' lefolyta alatt. Az egymast követő fizetek felváltva terjed-nek ki az osztályok' különböző tárgyaira, de minden évi folyam a' benne adott tudományok' fő szakaszait végzi be, hogy külön kötetekbe alakítható 's magára is használható legyen. Fokenkénti emelkedés az elemibb 's egyszerűbb ismeretekről magasbakra szerző' vezér elve. A' 12 fizetből álló évi folyam' példás olcsósága ára négy ft cp. ve-

linen 6 ft., egyes osztályokat füzetenként 25, ve-linen 40 krral rendelhetni meg bérmentes beküldés mellett. Pesten az Athenaeum' szerkesztősége fogad el előfizetést, 's viseli gond-ját az elküldésnek is. Tanuló-intézeteknek, mely-lyeknél e' kézi könyvek közönséges használatra felvétetnének, 50 példányra tizet, 100ra harmin-czat ajánl a' szerző ráadásul, szegényebb sorsuak közti kiosztás végett.

— Kunoss Endre „Istenítélet“ című 4 felvonású szomorújátékából közöl a' „Természet“-ben egy töredéket. Machik Józseftől pedig ke-vés idő múlva e' két rendbeli fordítás megyen saj-tó alá: Boleyn Anna, történeti regény, angolból; és: Du Plessy Eugénia, vagy az eskü, elbeszélés Sartori után; végre Zsoldos Ignác m. t. tár-sasági rendes tagtól Pápan sajtó alatt: Eletpá-lya című philos. munka.

— Ifj. Kilián Györgynél: Vortraege über die Handelswissenschaften, v. J. C. Bi-banco. Zweite vermehrte Aufl. Pest, n. 8r. 414 lap, füzve 2 ft. cp.

Zágrábban Hirschfeld Emilnél: Ein Wort-an Iiriens hochherzige Töchter, über die ältere Geschichte und neueste literarische Regeneration ihres Vaterlandes. Vom Grafen Janko Draskovic. n. 8r. füzve 40 kr. cp.

Arvizi literatura. Pesten Landerer' bet. 1. Wuth des Elements und Milde des Menschenherzens. Erinnerungsbuch an die verheerende Überschwemmung der Staedte Pesth und Ofen im Monate Maerz des J. 1838. Herausgegeben von Anton Benkert. Egy körjazzal. n. 8r. 125 l. — 2. Denkbuch der Überschwemmung in Pest und Ofen i. J. 1838. von Philipp Weil. Zweite Abtheilung. n. 8r. 105 lap. Ára 1 ft. 12 kr. — A' 104-d. lapon ezt olvassuk: „A' tiszt. ev. predikátorok, Láng és Kollár urak, balzami vi-gasztalást csepegtettek minden sebes mellbe“. A-jánlhatjuk a' szerzőnek Székács úr' beszédét is, mellyről, úgy látszik, nincsen tudomása. — Bei-melnél: 3. Ausführliches Tagebuch über die Er-eignisse der grossen Überschwemmung Pest und Ofen und den, diesen beiden Staedten zunächst gelegenen Staedten und Ortschaften stb. Bey J. Leyrer. Egy körjazzal. 8r. 56 l. 20 kr. cp.

Egyveleg.

168. „Kevermesi Tökölly Sabbas, ki A-radon egy roppant görög egyházat építtete ön költ-ségen, 's ugyanott könyvnyomó-műhelyt, könyv-tárt és gyűjteményt emelt szláv regiségek' szá-mára: 20,000 p. ft. alapítványt tön, néhány szerb ifju nevelésére. Maga is buzgó szerb levén, leg-elő kívány a' növendéktől: az illyr (szerb) nyelv', literatúra', 's hontörténet' alapos ismerete. A' szerb literaturai egyesület Pesten, kinek ez ala-pítvány átadatott, e' végre egy házat vásárla.“ Így mondja ezt a' cseh Kwety (Virányok) című lap; 's mi az ily, eltépett nemzetiségünk' egyesí-tését célzó szent tettek felfoháskodunk: elje-nek az ily magyar hazafiak! K.G.

169. Athenacum miatti zajgások.

III.

(Negyedik folytatás.)

Háromunk közül Schedelnek jutott azon szerencse, a' szemleirő által legkevesebb szeretetű; neki, őáltala olly fontosnak tartatni, hogy harmincz számban nem kevesebbszer mint húsz ízben találtatnék méltónak a' megtámadtatásra: gonddal levén az iránt, nehogy a' megtámadottnak valamely oldala ép maradjon: ma tehát a' criticalust gyanúsítja, holnap tudományos készüléteit kibővíti, holnap után az academiát szólítja fel: legyen tekintettel titoknoka' elvesztett népszerűségére, midőn restaurálni fog. Hogy pedig ezek mellett méltányos és részrehajlatlannak lássék, helyenként kedvező tulajdonságokat is enged megtámadottjának, de mindig csak olyakat, mikre, tudja, hogy a' publicum nem sokat ad. 'S mind ez szépen játékszinileg úgy vala intézve, hogy a' türelmes közönség nézzen, halljon és higyen; azonban a' közönségnek több esze volt, mint hogy a' játékszint valósnak vegye, 's nézett, hallott, és — azt mondta: halljuk a' másik félt is.

Schedel' hatásának neutralisatiójára, mindek előtt criticali pályája érdemlé a' szemleirő' figyelmét, és pedig nem annyira annak látható részei: ő nem állításokat igazít, nem tételeket czáfol, jól tudván, hogy a' dolog a' közönség' kezében van, hogy az efféléhez ez is birkulcsot, és csak az okok' súlya szerint hiend neki; hanem a' láthatatlan oldalak támadja meg: azt a' tudást, melly még nem is nyilatkozott, 's a' szándékot, a' titkos rugókat, mellyek az író' vezették, 's így nem annyira munka —, mint agy és vesék körül tapogatózik, mert ide, az ész' és szív' gyontató székébe, az olvasó őt nem követheti, itt nincs superrevisio, ellenőrség, itt hinnie kell annak ki üdvözölni akar: e' vak hívé' országa tehát az, hol Csató kereskedik.

„Ki D. Schedel Ferenczcel szépliteraturai tárgyak felett criticali vitába ereszkedik, attól méltán megkivánhatjuk, hogy ha *több emberséggel, egyenességgel 's részrehajlatlansággal is*, de szintannyi alapossággal 's dologismerettel nyúljon a' dologhoz“ *), ezt mondja Csató amaz alföldinek, kit olvasóinkkal a' Figy. 32-d. számában, az 510—513. szel. ismertettük meg; sőt utóbb csak ugyan még okokról is beszél. A' lecke mindenkinek, tehát Csátonak is szól; azonban ő azok közé tartozik, kikről mondatott: *Ügyeljetek az én szavaimra, ne az én tetteimre.* Mert im, Csató' embersége, mint minap láttuk, Daulnay' boros kupájában van; Csató' egyenessége Daulnay' szavaiban, avagy nem olvastátok-e: „Hazudsz gaz ember!“ így van ez a' legnagyobb egyenességgel

megírva, Hirn. 59. szám, 3-d. lap, a' jegyzetben; de hát részrehajlatlansága? ezt még nem ismerik olvasóink, 's azért ehhez alább bővebben térünk vissza; itt csak azt akarván kiemelni, hogy Csató a' Schedel' criticáiban nem lel elég emberséget, egyenességet, részrehajlatlanságot. 'S megmutatja ezt? Nem; Csató maga már ok, neki nem kellene egyéb okok. — Mondja továbbá azt is, hogy Schedel' szóba vett bírálatának „hiányai és sántikálásai“ vannak. Megengedjük, de midőn azt Csató, polemiai czikkelyben, *maga is* állítja, nem elég az alföldit felszólítani bebizonyításra, adja okát maga is: de hiszen ő maga az ok. Vagy nem hiszitek? Ime: Egy „töredék közöltetik Vajdának „Atila és Buda“ című szomorujátékából, melly **NEKÜNK NEM TUD TETSZENI.** (punctum). 35. sz. Nemde mondánk, ő maga az ok, az ő-s-ö k? Vagy, lássuk, mint szól a' Jelenkorról: „**ÉN** az egész Jelenkorról és Társalkodóról igen keveset tartok. Valahányszor kezembe veszem, **UGY TETSZIK NEKEM**, mintha ezen lap ígérne valamit, de a' mit soha sem teljesít, mert nem is teljesíthet, 's épen az a' jó, hogy nem teljesítheti. Ezen hamis állásnak, mellybe magát a' Jelenkor helyezé, következőse aztán azon félcharacterus és nyavalygás, melly az egészen szárandó módra előmlik. (punctum). 55. sz. Vajjon, 's igaz-e ez? Bizonyítsa be Cs. úr! — Minek? mondám: igen keveset tartok róla: Stat pro ratione voluntas. Ez — melleleg legyen mondva — *Csató' criticája.* De itt Schedelről van szó: tehát menjünk tovább! „Ama' hideg érzéketlen szív, mellyel ő (Sch.) sokszor egy vastag és sok fáradságba került kötetnek velejét egy pár sorba szorítja össze, 's ha a' dictáló ész úgy akarja, néha egy zsendülő literatori pályát elkeserít, kérlelhetlenül keresztül-metsz, vagy egy már jobbára megfuttat néhány sorral egészen eltemet.“ *) 'S meg van ez mutatva? csak egy esettel, egy példával bizonyítva? Nincs, de minek is? avagy nem tudjátok-e? Csató az ő-s-ok! — „Schedel nem műbíró: ehhez nincs részrehajlatlansága“ **). Véd-okot! Nem kell, itt van Csató, a' főtől talpig ok. — Schedel' ítélete a' Szionról „helytelen és szeretetlen“ ***). Vajjon? Hol az ok? De már itt van valami illyes: halljuk! „Helytelen azért, mivel ítéletem szerint a' legifjabb embernek sem árt gyakran magába szállani, istenről és vallásról gondolkozni, azaz „lelki öregg“é válnia; 's mivel a' M. Szion tudományos szellemben 's olvasók' számára levén írva, igenis a' gondolkozás' századába való.“ Erre azt mondhatná Schedel, hogy a' valóságát teljességgel nem lehet mint az ifjuság-

*) 19. sz. 4. l.

*) 27. sz. 4. l. — **) U. ott. — ***) 33. sz. 4. l.

gal össze nem férhető valamit olly előkelőleg az öregségnek tulajdonítani, hogy a' vallásos ifjut lelki öregnek kelljen, vagy csak lehessen is mondanunk; 's Csató igen jól értette e' kifejezést, 's épen azért kelle neki azt, kedvezni akarván még akkor a' Szionnak, elmagyaráznia; hogy pedig vallásosság és álbuzgóság, vallásosság és fényiszony, vallásosság és üldözés' szelleme egyek volnának, azt Csató Schedellel együtt nem hiszi: sőt később, midőn a' Szion, a' maga áldott együgyűségében, e' legjobb barátját, Csatót is elidegenítette, a' legjobb barát is megszűnt „épülni“ (33. sz.) belőle, 's habár himez 'hámoz, mégis csak kisül az 57. számból, hogy propaganda 's proselytismus' szellemét talál benne, hogy az dogmatizálásra, dogmai polemiára hajlik — 's már most kérdezem: nem azt mondta-e ki Csató három hónappal később, mit Schedel itt csak érintett? Nem érdemlették-e az álbuzgóság és türelmetlenség' hősei, bármely fiatalok legyenek is különben, a' *lelki* öregek' nevét? 's lehet-e a' dogmai harcok' ezen élcsztőiről Csatóval azt mondani, hogy írásaik „a' gondolkodás' századába valóq?“ — De ime, mit Sch. csak érdeklött, Csató pedig kimondott, attól egy tiszteletre méltó egész rend, kire a' Szion magát kötni akarta, már *előre félt* (Cs. fogja tudni e' folyóirat' megjelenése előtti viszontagságait), 's aggodalmi beteljesedvén, vissza is utasítja magát a' jelen korhoz nem illő szándékot. Avvagy nem vette-e Cs. észre, hogy a' Szion aug. 17-dikén felényire szállítja le adagait, sőt nem volt-e módja megtudni, mint vélekednek felőle az egyház' férfiai, a' legcompetensebb bírák? Valóban, a' következés mutatja, hogy az ítélet még sem volt „helytelen“; 's mihelyt nem volt helytelen, nem volt 2) szereteflen is. Mondja ugyan Cs.: Egy jó akaratú és kezdő, de nem tehetségtelen, első magyar egyházi hírlapnak utját a' publicum előtt inkább simitanunk illenék, mint azt gúnyoló 's egészen kárhóztató ítéletünkkel göröngyösíteniünk“; 's igaz, attól, ki e' lapot illyennek, t. i. jóakarátúnak, nem tehetségtelennek stb tartja, a' gúny szeretetlenség volt volna: azért szeresse Csató bátran! De ki ellenkezőnek, káros irányúnak tartja, annak erkölcsi kötelessége kijelelni ez irányt, 's figyelmeztetni reá a' közönséget. Egyébiránt megmondhatjuk Csátónak, hogy már a' Szion' 4-d. számának megjelenése után egy igen metsző bírálat küldeték be hozzánk egy ismeretes egyh. férfitól, melyet mi csak azért nem vevénk fel, mert be kívántuk várni, a' már akkor mutatkozott irány' mire fejlődését; 's midőn az három hónapi folyamat után bebizonysodott, akkor sem adtuk ki a' kiméletlen gáncs-íratot; de a' hírlapi sajtóról ex professo' szólván, nem volt többé szabad, ítéletünket titkolni: mert vajjon nem kívánta-e ezt tőlünk a' Cs. által említett nyilvános lelkismeretesség is? — Így áll tehát e' szeretetlenség is, mely Cs. által itt nem utolszor vala említve; hanem melyet ő, általa jól tudott okokból maga gyakorlott a' publicumon, midőn ezt olly lap iránt hagyá felvilágosítlanul, mely első kezdete óta már egészen az volt, mily-

lyennek ő azt, miután általa megsértetett, az 57. számban rajzolta.

Menjünk tovább. Mit Sch. a' Regélőről mond a' Figy. 16. számában, t. i. hogy az „folyvást megtudja tartani közönsége' kedvezéseit“, ravasz u. m. Cs., 's rajta „hosszas hahotára fakadt“ *). Sch. pedig most is azt hiszi, hogy lap, mely szaporodó concurrentia mellett, azaz: kénytelen levén mezejét többekkel megosztani, mégis meg bírja tartani publicuma' kedvezéseit, vagy más szavakkal, folyvást egyforma részvétet tapasztal a' publicumban, az viszonylag haladásban van 's gratulálhat magának, akár üt rajta hahotát Cs. akár nem.

Ismét: részrehajlók és kétértelműek Schedel' bírálatai **), 's ezeknek remekje Kovács Pál' Thaliájának recenziója ***); 's ugyan itt — mint ha a' Rajzolatok' alföldiét halalanánk szólni, kit Cs. ez úttal kétségbe hozhatlanul majmol — ellenmondásba is szeretné Schedelt keverni önmagával, azt állítván, hogy mit ez a' 431. szeleten egy kézzel Kovács Pálnak ad, azt a' 434-en a' másikkal visszavonja. Mi itt olvasóinkat a' két § gondos összevetésére kérjük, 's ha ellenkezést fognak köztök találni, azaz, ha ugyan azt a' dolgot, ugyan azon oldalról különbözőleg találándják megítélve, akkor szívesen átadjuk Schedelt a' közönség' ítéletének. Epen az mutatja Schedel' szigorú részrehajlatlanságát, 's ő ez egyben büszke, hogy barátiról is nem csak azt mondja el, mit jónak hisz, hanem minden visszatartás nélkül azt is, mit nem jónak: 's ez az, mit lelke elfogultságában nem tud megfogni az alföldi, Jósika' Utolsó Bátorja körül, nem a' pártos Csató, Kovács' Thaliája körül. — Ellenben Csató az, ki itt magát veri saját szavaival, midőn Schedelt Kovács Pál' részére hajlónak hirdeti, egyszersmind azt is állítván róla, hogy mit neki egy kézzel adott, a' másikkal visszavonja. Szép részrehajlás. — Arra hogy Sch. Kovács' darabjait „játszhatóknak“ itéli, azt kérdi Cs.: „Valljon hány játszátott tehát a' Thalia' három kötetének tíz darabja közül (ezen olly igen „játszható darabok“ közül, mint Sch. úr mondja) a' budapesti magyar színpadokon... és valljon mely sikerrel? Valóban, én szeretném tudni, mit lehet e' kérdésre Sch. urnak csak némi észszel 's alaposzággal felelnie“. Erre hagyj kérdezze viszont Sch. Cs. urat: „Vajjon hol és mikor nevezte Sch. a' Thalia' három kötetének tíz darabját igen játszhatóknak?“ Ő, ön tudtára, csak a' harmadik kötet' négy darabjáról szolt; 's erre némi észszel és alaposzággal ezt feleli: Nem játszátott még egyis, és pedig azon okból, melyből Molière Nők' iskolája, Alb. Nota' Nőtelen philosophusa, Lessing' Barnhelmi Minnája, a' vidéki színeken sikerrel adott Fátol' titkai, Kisfaludy Károlynak a' vidéken szinte sikerrel adott 8—10 vígjátéka, melyeket a' Pest-megyei padokon szinte nem láttunk még, 's több elismert színi hatásu darab a' magyar academia' repertoriumából — 's talán azért, mert,

*) 33. sz. 4. l. — **) 57. sz. 4. l.

***) Figy. 27. sz.

bármely okból, a' színészársaság nem bírt több új darabot betanulni, mint eddig tanult. A' sikeret illetőleg, lehet, hogy Schedel családik, hogy e' daraboknak nem lesz színi hatások, 's előre megengedvén, minek még el kell dölnie, hogy nem lesz: de emlékeztetjük Csátót, hogy szinte voltak darabok, miknek ő színi hatást ígért, mint az academia' játékszíni választmány' jegyzőkönyvéből bebizonyítható 's az a' padon be nem valósult, vagy padra még nem is kerültek. Sch. a' Kovács legújabb darabjairól olvasás után azt tartja, hogy játszhatók; 's ha ezt a' tapasztalás meg fogja cáfolni, az nem fog egyebet bizonyítani, mint hogy Sch. tévedett, nem pedig, hogy ő Kovács Pálnak akarva kedvezett.

„Ártatlan gonoszság és szándékos reticenciával“ is vádolja Schedelt*), 's kéri, „méltoztatnék szokott őszintesége és részrehajlatlansága szerint megmondani miért nincs a' Figyelmező' utolsó számaiban Kunoss úr Természet című folyóirata, mely egy hét múlva már meg fogott indulni, csak egy szóval is említve, holott stb stb“. Erre nézve, ha úgy tetszik, akar a' typographiába utasíthatjuk Csátót, hol meg fogja tudhatni a' Figy. szedőjétől, miképen a' lapot berekeszteni szokott apróságok a' nagyobb 's főbb czikkelyek által kiszorítva, sokszor hetekig hevernek kiszedve, míg részenként befernek 's midőn befernek, időrend szerint jönnek belé. Így maradt el egy párszor amaz új folyóiratnak különben is kissé hosszabb jelentése; melyet aztán, közeledvén annak megindulása, ennek bevárásával, a' többi folyóiratokról szóló évnegyedi czikkelyhez ítéltünk legalkalmasabban csatolhatni. Ez a' szerkesztőség' őszinte felelete, melyet, ha úgy tetszik, kielégítőnek fogadhat el Cs. úr, ha nem, tehát nem; 's melyet különben is csak azért adunk itt, hogy tisztelt előfizetőink előtt némileg mentve legyünk bibliographiai jelentésünk' nemellykori késései miatt: mert, ezt ne feledje Cs. úr, gyakran hetekkel később lelnék helyet az academia' kiadásai is — 's ha tetszik Cs. úrnak hinni, bizonyosan nem idegenkedésből. Valóban neveltséges benevelisatiókra fakadnak ezen urak; 's szerencse ránk nézve, hogy még azon felül ezek a' többek között a' legfontosabbak.

„Politikai hírlapjaink között a' Jelenkor és Hírnök, két ellenkező elv' képviselői“ stb. „Ez — u. mond Cs. — egy, ama' banal, csillogó, valamit mondani akaró, de valóban semmit mondó állítások közül, millyenek Sch. úr' bírálatiban igen számosan fordulnak elő“ (**). Vannak dolgok, miket felesleges mutogatni; 's minthogy itt Sch. csak a' köz véleményét fejezte ki, igen is feleslegesnek tartotta 's tartja most is magyarázatba ereszkedni; csak azt jegyezvén meg Cs. azon szavaira, melyek a' Hírnök' programja 's a' Jelenkor' ki nem mondott elve felől mondanak: hogy lehet hírlapnak tettelegesen elve, a' nélkül hogy az ki legyen mondva; 's lehet

kimondott elve, de mellynek végtire is csak a' programában van nyoma. Azonban hagyjuk ezt, drága Cs. úr, Kd jól értette e' beszédet, 's nem faggatna érte ha jól nem tudná, hogy az természeténél fogva értekeződésünk' tárgya nem lehet.

Az írói tulajdonról szóló értekezésben nyomait látja Cs. „azon literatori pajtasságszellemnek, melly Sch. úrnak critical 's literaturatörténeti műveit, *legelső fellépése óta*, szakadatlanul bélyegzi“ (*). Sch. elengedi Csátónak a' kárhoztató ítélet' egyéb részei' bebizonyítását, csak a' különösen kiemelt „első fellépésre“ nézve szólítja fel, mutassa meg, hogy péld. gróf Festetics Albert' néhai Pannoniájában 1822—3-ban megjelent critical 's literaturatörténeti czikkelyeit pajtassági szellem bélyegze. A' jelen kérdésre pedig: „micsoda érdeme lehet Bajza urnak abban, hogy az írók' honoráltatását, melly már ő előtte, nemzetiségünk' 's literaturánk' emelkedése' következtében, divatozott... nem mondom, kezdette, hanem... csak nagyobb rendszerrel 's következetességgel folytatva gyakorolta?“ az Sch. felelete: hogy miután Bajza előtt a' szépliteraturai írók (másképe kevés volt) a' Hebe, 's Elet és Literatura' író-kiadóitól semmit, az Aurora' író-kiadójától csak néhányan, és csak egy pár nagyobb munkáért, kaptak tiszteletdíjt, végre, akkori két folyóiratunk' nem-írókiadóitól — noha tiszteletdíjak hirdetve voltak — ritkán, sőt többnyire csak sürgetések után kaptak valamit, mi az akkori folyóirati íróknál köztudomásu dolog: 's kevéssel előtte az egy Wigand kezdett rendesen honorálni külön könyveket (a Conv. Lex. még ekkor csak indulóban volt): igen is, érdem volt íróinkra, tehát a' literaturára nézve is, olly kivétel nélküli rendszeres díjazást életbe léptetni (részint maga adván azt, részint kiadóitól kikötvén) mi szerint minden nemü 's bármely kicsiny terjedelmű műveske — az is, mellyről azelőtt szó sem volt — ha egyszer kiadásra méltónak találtatott, bizonyossá tétetett díja iránt, a' nélkül, hogy az író kénytelen lett volna azt pironkodva sürgetni. Hogy pedig ez: ösztön, 's hogy ez ösztön nem lehet kedvező hatás nélkül az írók' munkálkodására, hogy e' nélkül sok jeles dolgozás el nem készül, nincs ki tagadhatja. 'S ha ez így van, nem kérdés többé, ha vajjon: „Bajza úr után 's példájára már most mindenik kiadó minden kis czikkelyt honorál-e?“ mert a' mi magában helyes, helyes ha nem követtetik is; de Sch. igen hajlandó hinni, hogy, péld. a' Károlyi-Aurora', Hajnal', sőt az Emlényben is legalább a' kisebb darabok' írói alig tarthatának vala tiszteletdíjra számot, ha Bajza ezt vetelkedőjére nézve szükségessé nem tette volna. 'S végre, ha, *mint Cs. mondja*, „Bajza úr' literatori érdeme illy ál pótolékokra és pajtási dicsőítgetésekre nem szorúlt“; Schedel is az említett helyen **) semmiféle dicsőítgetésekre nem fakad, hanem oda állítja a' történet dolgot, az a-

*) 27. sz. 4. l. — **) 33. sz. 4. l.

*) 49. sz. 3. l. — **) Ath. 1838. I. 73. szlet.

datot pusztán úgy mint van, mint említi Kisfaludy Károlyt, Wigandot, az akademiát — miért nem akad fel Cs. ezeken is? — Es ime! így bizonyítja be Cs. a pajtassági szellemet. Bajzánál pajtassági szellem, Wigandnál nem pajtassági szellem.

Utóbb ismét következtetlenséggel vádolja Schedelt, azt mondván hogy időszaki sajtonkról közlött második cikkelyében már „maga is a pusztá bélyegzésre és ismertetésre szorítkozik, 's hozzá az egyetemi bíráló geniet 's az universalis criticust éppen nem tartja szükségesnek. Ez ugyan részéről a 'következetesség' rovására történik, de vigye patvar a 'következetességet, ha az úgy 's az írói kölcsönös méltányság és megférhetőség nyer általa“ (*). Kérjük az olvasót, hasonlítsa össze a 'Figyelmező' Lit. mozgalmi közt az időszaki sajtóról írt első (**) és második cikkelyét (***) Schedelnek, 's ítéljen maga. Ahhoz, hogy valaki megítélhesse, hogy ez a 'theologiai, meg ez az istálló-ételes vagy trágyázási, meg e' tagosztályi, meg tudj' isten mifele cikkely hasznos és helyes, igen is universalis criticus kell, millyen egyedül a 'Hírnöknek jutott; a 'Figyelmező tehát csak azt tűzte ki czéljául, hogy ivenként megjelenő lapjainknak „koronként irányokról tegyen néhány szót, vagy az érdekeseknek látszó cikkelyeket név szerint kijellegesse“. (255. szeptet): mert hol nem fah' embere a 'referens, 's nem is universalis műbíró genie, legfelebb a 'lapok' irányáról ítélhet, 's azon határról, melyet ő mint dilettans tapasztalt 's gondolja hogy fog más is mint dilettans tapasztalni. 'S minthogy Schedel ennél sem többet, sem kevesebbet nem tön, a 'második úgy, mint az első cikkelyben, azaz: itt is, ott is csak irányról szolt, 's a 'neki érdekeseknek látszó cikkelyeket jelezte ki név szerint: annyit tett, 's nem többet, nem kevesebbet, 's nem egyebet, mint a 'mit és mennyit ígért vala.

Sch. színbírálati ellen is tetemes kifogása van Csátónak, melyek „tanulmányosak ugyan“, de Schedel „szokott secant modorjában“ íratk. Tehát megint *secant*! És *miért* *secant*? mert „dicséri a 'színészt, de nyomban reá olly gáncsot ragaszt a 'dicséret-hez, mely ennél sokkal nagyobb 's így ezt csaknem egészen semmivé teszi“ (****). Véleményünk szerint itt az a kérdés: ama' dicséret érdemletti-e, 's az a 'gáncs, habár ennél sokkal nagyobb, igaz-e? Ha igen, úgy

nem a' modor secant, hanem az a' secant van a' dologban, hogy az embernek többnyire jó és nem jó oldala van, 's hogy e' nem jó — mint péld. Csátónál is — gyakran nagyobb mértékben nem jó, mint a' jó: jó. Ezt általában. Most lássuk az alkalmazást! „Laborfalvi Rózát úgy kell üdvözelniük, mint ki a' tragikai cothurnusban észrevehetőleg halad, 's kivált az indulatos hányódások' kifejezésében erősödik; de ő azon harmóniának 's belső egységnek, mely a' fejtekező lelki állapotokat összeköti 's igazolja, van hiával“. Ezt mondja Sch., mint ha mondaná: ezen alaknak gyönyörűen van rajzolva a' feje, gyönyörűen a' keze, gyönyörűen a' lába, de az egész alakban, mint egészben, nincs harmonia. 'S mi ez ellen a' kifogás, ha igaz a' mondas? Semmi. Maga Csató azt veti utána: „mind ezekben nem az a' hiba, hogy mondatnak, hanem az, hogy olly közel mondatnak egymáshoz“. Olvasóink ezekből látják hogy Schedel modorja azért *secant*, mert a' kedvező 's nem kedvező közel mondatnak egymáshoz. Már most, hogy lehetne ezen segíteni? Kétség kívül úgy, hogy ha Sch. a' kedvezők után egyeből beszélne, mi talán oda sem való, vagy miről talán nem is akart beszélni, mert fel kell tennünk: hogy mindent elmondott, mit oda valónak tartott, mit mondhatott, 's mondan akart, különben mi tartóztatta volna, hogy ne tegye? 'S lám ez volna az igazi modor: mondan valomit, nem mert a' dolog' természete kívánja, hanem mert a' forma, t. i. hogy a' jó 's nem jó ne álljon közel egymáshoz. Azonban Sch.' szerencséjére Cs. modorja is ugyan ez! Ne menjünk tovább, lássuk ugyan ezen szemlé! Azt írja itt Csató: „A' játékszini krónikát egy idő óta jobbára Schedel Ferencz ur írja, szokott secant modorjában többnyire, DE MEG IS nagyobb fűrgeséggel, többoldalúsággal stb“. Vajjon nincs-e itt a' nem jó és jó átkozott közel egymáshoz? Alább Schedel' czáfolatáról Kunoss ellen: „Ezen részletes czáfolat többnyire helyes és adatos ugyan, DE az egész minden méltóság nélküli stb“. Ismét: „A' Hasznos Mulatságok egy kalandot közlenek: „Találkozás Dovetetzetel“ czim alatt, mely birna érdekel, HA NEM VOLNA olly igen zavarosan előadva“ és számos hasonló hely a' Szemle' folyó- tában. Tessek másszor, edes Csató úr, nolle vele egy kis historiát közbe szőni, hogy legalább saját szabályát ne tapossa; és a' mi jó ha maga teszi, azért ne *sekirozzon* mást, ha más teszi. Egyébiránt Schedel meg kíván maradni e' „secant modor“ mellett, nem ugyan hogy *sekirozzon* hanem mert azt hiszi, hogy minden kép csak úgy jó, ha fény és árnyék a' maga helyén van.

(Folytatjuk.)

(*) 63. sz. 3. l. — (**) Figy. 1838. 254—7. szeptet. — (***) U. o. 474—6. szeptet. — (****) 39. sz. 4. l.

FIGYELMEZTETÉS.

Az Athenaeum 's Figyelmezőre folyvást előfizethetni mind Bécsben, Barkassy Imre ndv. ágens urnál, Kolosvárt az Erd. Híradó' hivatalában, 's a' kir. postahivatalokon; mind helyben a' kiadóknál. Félévi ára 5 ft, postán 5 ft. 48 kr; velinen 2 fttal drágább.

'S az Athenaeum' kiadó hivatala előfizetést fogad el mind az Erdélyi Híradó, Nemz. Társalkodó 's Vasárnapi Újságra együtt 5 fttal, mind a' Vas. Újságra külön 1 ft. 30 krral, mind a' Nemzeti Társalkodóra magára 2 fton cp.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

September' 25. 1838.

39. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Természettan. Tarczy Lajos' physiciája' 2-d. kötete. — Gazdaságtudomány. Gazdasági tudósítások, 1838-ki 2-d. füzet. — Külföldi literatura. A' cseh folyóiratok' szemléje (Szerényi). — Athenaeum miatti zajgások. III. (Csató' Hírlapi Szemléje ellen, hatodik folytatás). —

HAZAI LITERATURA.

Természettan.

171. *Természettan az alkalmazott mathesissal egyesülve. A' haladás' jelen lépcsője szerint nyilvános tanításaira szintűgy, mint magányos tanulásra kézikönyvül dolgozta Tarczy Lajos, a' pápai ref. főiskolában természettan' oktatója *).* II-d. kötet. Veszprimben, Szammer Alajos' bet. 1838. n. 8r. 301 l. 3 kőmetszetű táblával.

Ismét egy örvendetes jelenet a' tudományos literatura' körében; ismét egy tetemes lépés előre ismereteink 's nyelvbéli előadásunk' mezéjén; rövid idő alatt a' második physikai kézikönyv, annyi esztendei megállapodás után, 's mindkettő más és más szempontból, más szükségekre számítva, két-féle publicumnak, egymás mellett mind kettő haszonnal megállható. Az első, Tscharnérét

Bugáttól, ismerik már olvasóink; az leginkább az eredmények' rövid magyarázására szorítkozik, 's népszerű előadással a' nagyobb közönségnek szóló. Tarczy a' tudomány' ifjait és embereit tartá szem előtt; ő a' tudományos és a' tapasztalási vizsgálat' útján vezeteti tanítványait, egy nagy jelentésű tudomány', a' mathesis' vállaira támaszkodva, 's a' legnagyobb buvárok' példái szerint is helyesen, mert minden jelenetnek a' természetben van mennyiségi oldala is, melly ha elmarad, megszűnik a' dolog a' maga teljességében előadva lenni; név szerint az optikai jelenetek' jóval nagyobb része csak mathematicai előadással nyer világosságot és szabatos meghatározást. De más tekintetből is javalandó ez irány, mert ha azt akarjuk, hogy a' mesterségek valahára nálunk is némi önállósággal felviruljanak, a' physikai jelenségeket is mathematicai elméletekben kell az olvasó elébe vezetni; 's általában, az okfirkésző ész előtt nem lehet kielégítő a' természet' törvényeinek tapasztalási elvonás, pusztá adatképen oda vetése, kifejtés, bebizonyí-

*) Embert oktatunk, tudományt (és embert) tanítunk. Ha a' tan' tanítóját akarta szerző kerülni, előbbre leheze amazt tenni: a' természettannak a' pápai....tanítója. A' jólhangzás soha sem szabadíthat fel belső szabatlanságokra.

tás nélkül. E' mellett a' szerző szerencsés volt untató terjedés és homályos rövidség' sziklái kerülve, a' világosság' postulatának is megfelelni; úgy, hogy munkájában mind a' magától-tanuló, mind bármely a' mathesis' elemeiben jártas gondolkodó olvasó fennakadás nélkül haladhat.

Az első kötetet, az előre bocsátott „Tudnivaló“ szerint azért előzte meg e' másodikkal nyomtatása, hogy szerző' tanítványai általa a' múlt nyári félévben legalább az irkálás' bajától föl legyenek mentve. A' jelen második, a' tulajdonképeni természettant (phys. qualitativa) 's az élettant (phys. organica seu physiologia) foglalja magában. Amaz három fő szakaszra oszlik; az első a' hévtant (thermologia) adja elő, egy az újabb időkben nagyszerű alkalmazásai által olly életbe ható fontosságú tanítmányt; 's itt találjuk a' szükséges előzmények után két fejezetben a' meleg' terjedését és terjesztését illetőket, 's az utóbbiban a' gőz' természete, alkalmazása, a' gőzönyök' ismerete 's külön czélokra fordítása' előadását, valamint, a' magok' helyén, bővebb terjeszkedéssel, a' légtani (meteorologiai) tárgyakat, mint a' mellyek legnépszerűbbek, 's ohajtható is, hogy ebbeli észrevételek valahára hazánkban is minél számban tétessenek. A' meleg' forrásait szerző egy függelékben adja; nem állott volna-e e' tárgy helyesben az előzmények között, vagy még jobban első fejezetűl? A' második szakaszban a' fénytán (photologia, optica), a' physicának ezen szépliteratúra, foglalatit, három fejezettel: az elsőben a' fény v. világ' irányzata (iránya) adatik, az olly érdekes catoptrica, dioptrica (a' különféle optikai készülékek' ismertetésével) 's a' fény' polarisatiója' (szerzőnek gőnczölítés) tanítmánya; a' másodikban a' fény' erőssége 's fény-mérük' leírása; a' harmadikban a' chromatica, a' szintan, 's függelékben (igen helyesen) a' világtüneteket magyarázó kiömlés' és hullámzás' hypothesisai. A' harmadik szakasz a' mágnes- és villanytant terjeszti elő, tárgya' fontosságához mért részletességgel. Felette érdekes a' függelékben Pohl' nézeteinek előadása a' magnesség, villanyosság 's főleg az utóbbinak az életműves képzéshez való viszonyáról.

A' III. rész, az élettan, kissé röviden megütvén a' mai természetvizsgálók' a-

zon tételét: nincs holt a' természetben, 's mellőzve az ásványélet' fő tüneményét (a' jegedést), fő pontjaiban 's velős rövidséggel állítja elő a' növény- és állatország' életjelenségei' magyarázatát, 's helyesen rekeszti be azt az élet' eszméje' meghatározásának próbájával, mi szerint neki az, a' változásban megmaradás, 's ez állni fog az életművetlen természetről is, ha azt, mint illik, romlással küzdésben gondoljuk.

Azt meg kell minden esetre szerzőnknek adni, hogy a' helyes rend, világos magyarázat, folyó előadás mellett főleg a' tudománynak a' haladás' jelen lépcsője szerinti előállítása szolgál dicséretére: minél fogva gyakran az eddig nálunk divatozott nézetek 's theoriáktól eltérő tanítmányokat lel az olvasó. Így kedvesen lepték meg referenst a' hévtanban a' hév' megszegülése, gőnczöltsége, a' villanytanban Faradaynek nálunk csak kevésbé ismert fölfedezései, a' mágnes-villanyerőmű stb, (a' hév, fény és villany' eszméi körül, hol szerzőt elhagyja a' mérleg, a' philosophiához folyamodik), a' fénytán' tünete' magyarázatában Euler' hintázati (oscillatioi) véleménye kevés módosítással, így a' légtünetek' leírása 's magyarázása, az állatok' osztályozása stb. A' jelesb' kézikönyveken kívül a' szótári, a' gyűjteményi munkákat 's a' folyóiratokat, mint egy résztt legérdekeseb' csatornáit a' legújabb haladásoknak, szorgosan látjuk szemmel tartva, 's a' kitűzött korlátok között eléggé használva is.

A' műnyelvet illetőleg, szerző szerencsés középuton jár; szívesen fogadja el, mi előtte ajánltatott, ha jónak tartja, 's ez nem csak a' Schuster-Bugát' vegytani 's az utóbbinak boncz- és élettani, hanem ennek physicalai műszavaira nézve is áll, péld. feszerő, Spannkraft; rugalom, elasticitas; inga, pendulum; függélyes, perpendicularis; fektentes, horizontalis; hígálltan, hydrostatica; hibatótlás, compensatio stb; néha azonban ettől, 's nem szerencse nélkül, eltér: így nála esetlap, esetszög, mi Bugátnál hosszabban 's alkalmatlanabban kocczanási síklap, heesési szeglet (Einfallsebene, E..winkel); dombtükör, Bnál domboru tükör; villany, Bnál berz; néha viszont kevesebb szerencsével, péld. a' súlymérüt, barometrum, légmérőnek; a' torzképet, anamorphosis, idomítványnak nevezi, mi felette határozatlan; a'

szénőt carbonium, szénanyinak; a' savot, acidum, vegytani értelemben, is savanyinak (mi savanyu ízt jelent); a' térímét (karima' hasonlatosságára) volumen, térfogatnak; a' parallelogrammot egyenköznék, mi Bnál határozottabban közegyeneg, Vállasnál közegyen; a' chymust hibásan gyomornedvnek, mi succus gastricust jelent, e' helyett: emv; a' szivárványhártyát, iris, szemcsillagnak; a' túlkhártyát, tun. sclerotica, szemfejérnek; a' véreret, vena, kékérnek; — ugy szinte a' köz divattól is eltér némelyekben, de ritkán, péld. a' már majd általában elfogadott állomány, substantia, nála állag; az ércz: metall, 's így az oxydum metalli: metallag, érczag helyett; a' sokszorozó factor is (tevő), multiplicator is; a' reciprocum: visszas, kölcsönös helyett; a' mechanismus: gépelyzet, mi inkább Maschinerie, az erőművezet v. erőműség helyett; az individuale: egyenkénti, egyedi v. egyéni helyett; tovacső, távcső helyett; stb. Azonban egy illy új ágán literatúránknak lehet-e hogy mindenben egyet értsünk, hogy néha kevesebbé jól is ne válaszszunk. Elég az hozzá, hogy a' szerző azon tulajdont bírja, nemcsak tárgy-, de nyelviileg is világosan szólni, távol minden erőltetéstől, keresetiségtől a' stilushan is; 's azért üdvöz legyen ő a' legszebb tudomány' országában.

33.

Gazdaságtudomány.

172. *Gazdasági Tudósítások, kiadja a' gazdasági egyesület, bizottsági ügyelés alatt szerkeszti Kacs-kovics Lajos. Második évi folyamata' 2-dik fülete. Trattner-Károlyi betűivel, n8r. 108 lap.*

Hazánkban alig van folyóirat, mely iránt az olvasó közönség' részvéte aránylag olly mértékben növekednék, mint a' Gazdasági Tudósítások iránt: ennek főbb okát ref. az írók' növekedő részvéteinek, 's a' szerkesztőség' helyes irányú választásának tulajdonítja. 'S valóban, minél több füzetét vesszszük e' minden tekintetben nagy becsű folyóiratnak, annál kielégítőbbnek találjuk azt, egyszersmind annál hevebb ohajtattal várjuk a' következő füzetet. Íme a' 4-ik vagyis a' folyó évi 2-dik füzet, mely tartalmára nézve nem olly sok tárgyú, mint az előbbie, mégis gazdagabb azoknál. Értekező része ugyan is csak három cikkeyt foglal magában, de ezek' mindegyike olly jeles, hogy egyenként is, képe-

sek lettek volna egyegy füzetkének értekező részét érdekessé tenni. Az I. próbamutatvány a' mérnöki (tán inkább mértani) gazdaságból, Györry Zsigmondtól. Hazánkban most legnagyobb része a' földészeknek (birtokosak és művelők) egyaránt csak a' tagosztálylyal foglalkodik. Egyik terjedelemben reményli gyarapíthatni általa birtokát, másik más kinézésből; de ama' nagy résznek csak igen kis részecskéje fogja fel: miképen a' tagosztály egészen új gazdálkodásmódot von maga után; 's ki ezt nem tudja, ki ezt nem érzi, hagyjon fel tagosztályi álmadozásával, vegye meg előbb e' füzetet, 's meg fogja az érintett értekezésből tanulni, mint kell a' gazdaságot helyesen elszerkeszteni, hogy rajta észszerű gazdálkodást folytathasson; meg fogja jelesen tanulni: 1) micsoda aránynak kell illy helyes szerkezetű gazdaságban a' szántóföld, rét, és legelő, vonó és rideg marha között lenni, következő föltételek alatt, melyek szerint: a) szántóföld annyi legyen, mennyit a' vonó és rideg marha után szaporodó trágyával meg lehessen trágyázni; b) vonó marha annyi legyen, mennyi a' szántóföldek' bémunkálására szükséges; c) rét annyi, hogy rajta mind a' vonó, mind a' rideg marháknak elég takarmány teremjen; d) legelő annyi, hogy szinte mind a' két rendű marhának elég eledelt adjon; e) a' legelő (egy részben) erdő is lévén, az erdők' művelése megkívánja, hogy a' fiatal vágások megkíméltesse. 2-szor, minthogy a' két nyomási gazdálkodásnál a' földek' felét őszi, felét pedig tavasszal szokták elvetni, 's e' szerint minthogy a' tavaszi' szalmáját, bükkönyt, luczernát, lóheret stb. megetetvén, a' marha' számára annyival kevésb szénatermő rét kívántatik; meg fogja belőle tanulni a' figyelmes olvasó: micsoda arány lesz ekkor, a' szántóföld', rét', legelő', vagy erdő' és rideg marha' mennyiségében. 'S mind ezt az érintett értekezésnek első két kérdéséből, melyek mathematicé vannak megfejtve. A' harmadik kérdésben „rendetlen gazdaságról“ ekkép számol a' szerző (ref. érdekesnek tartja terjedelmesben egész a' megfejtésig közleni): „ezen mérnöki gazdaságnak — ugymond többi közt — a' természeti körülmények gyakorta gátat vetnek. Pél. rétnak való hely nincs elég, minél fogva az eddigi gazdaságokat mind rendetleneknek nevezhetni. Példaul vegyük, hogy

valamely gazdaságban szántóföld = 300 hold van, rét = 100 hold, erdő = 200 hold: innen láthatni, hogy itt a' fennebb érintett arány nem létezik, azonban a' gazda sem szántóföldjét, sem rétjét nem kívánja legelővé fordítani, mégis hogy szántóföldjét (mely aránylag több) rendesen trágyázhassa, több marhát kell tartania, mint mennyit a' csekélyebb területű legelő megbír. Illy helyzetben ugy okoskodik, hogy számos marhájának egy részét legelteti, más részét istállóban tartja; ha pedig réte kevés, e' hiányt kipótlásaul szántóföldön annyi luczernát vet, hogy a' tavaszt és szénát is hozzá vetve mind a' kijáró marhának télen, mind az istállóban nyaralónak télen nyáron elég takarmány jusson. Kérdés: ha annyi őszt vet el, mennyi tavaszt, milly arány legyen a' szántóföld, luczernás, a' kijáró és istállóbeli marha között, hogy szántó- és luczernaföldeit megtrágyázhassa, következő adatok szerint, mellyek, mint magában értődik hypothesisek, 's ennél fogva a' való körülményekhez alkalmazva módosíthatók? jelesen: a) egy darab kijáró marhára 2000 □ öl legelőt, b) egy darab istálló marhára naponként 12 font szénát vagy tavaszt, c) egy darab kijáró marhára 160 napi bentartást számítva, d) hogy marhájának nagy részét 365 nap, vagy is egész éven át istállóban tartja; e) 60 szekér trágya kívánatik egy hold földre; f) földet minden évben egyszer meg akarja trágyázni; egy dar. marha után 8 szekér; h) egy istállóbeli után 12 szekér trágyát számít; i) egy hold réten 2000 font széna, k) egy hold földön 1000 font tavaszi szalma; l) egy hold luczernáson 4000 font terem; m) az erdő 60 vágásra van felosztva; n) 50 vágásban a' legeltetés szabad.

Az iméntiekből tehát tisztább fogalmat szerezvén magának az okszerű gazdaságba (rationelle Wirthschaft) nem avatott, arról, milly arányban kell a' gazdaság' műszerkezete' részeinek lenni, könnyebben meg fogja érteni a' tagosztó földmérőt, mélyebben hatand a' gazdálkodás' philosophiájába; sőt tán nem csalatkozik ref. ha azt hiszi, hogy ezen értekezés a' tagosztály' kárhóztatóit is megterítendi az igaz hitre. Ha pedig ezek' folytatában a' negyedik kérdés' megfejtését olvasandja figyelemmel át, meg fog győződni a' felől, hogy a' tagosztály' behozása sehol sem lehetlen, 's nem csak nem káros, hanem va-

lamint az egész hazára, úgy minden egyes birtokosra nézve is üdvös és a' gazdaság' virágoztatásának nélkülözhetlen föltéte. Lásuk mit mond tudós szerzőnk utóbbi 4-ik kérdése alatt a' „tagosztály“ról. „Hazánk' atyái, kik a' közjó' előmozdításában fáradozni meg nem szűnnek, régróta látván, milly akadályokkal küzd a' gazdaság olly határookban, hol közbirtokosok vannak, 's e' részben segíteni is kívánván, a' közbirtokosok illetőségeinek uj kihasítását rendelték el, mit tagosztálynak neveznek. A' tagosztály vagy általános, vagy részes. Általános tagosztályt olly sík vidékeken lehet eszközteni, hol a' föld' fekvése, jósága, 's tulajdonságánál fogva nem csak szántóföldből, rétből legelőt, hanem a' legelőből szántóföldet és rétet is csinálhatni. Ellenben vannak olly helyek, hol a' határnak egy részében csupa szántóföld, más részében csupa rét, és ismét más részében csupa legelő van, 's a' legelőket már sem szántóföldd, sem rétté változtatni nem lehet; illyen határookban csak részes tagosztály eszközölthetik. Mert a' mérnöki gazdaság' elveivel ellenkezik, hogy egyik közbirtokos azért, hogy mindenét egy darabban kapja, csupán szántóföldet, másik csak rétet, harmadik csak legelőt kapjon, mi az általános tagosztálynál könnyen megtörténhetnék“. Részes tagosztályról pedig ezeket bocsátja előre: „A' tapasztalás bizonyítja, hogy a' szántóföldeknek hosszas használása a' legkövérebb írtványokból és gyeptörésekből is kihúzza a' föld' sikerét; hogy a' föld ismét termékenynyé váljék, trágyázni kell; hogy trágyázhassuk, elég marhát kell hozzá tartani; a' marhának elég takarmányt kell szerezni, és nyári legeltetésre elég legelőt hagyni. Vannak olly vidékek, hol már a' szántóföldnek és rétnak való helyek ugy kifürkészvék, hogy azokat nagyobbítani nem lehet: illy helyeken jobb, ha a' szántóföldek, rétek, legelők, a' közbirtokosok közt külön darabokban hasítatnak ki“. 'S ezen, ekkép előrebocsátott elvekre építi tudós szerzőnk fennebbi hypothesisek szerint pontos számvetéseit, mellyekből a' szíves olvasó maga győződjék meg bővebben azokról, miket ref. előadása' elején állított. Az értekezés befejezve nincs, vége ígértetik.

II. Juhászati tiszték, 's némelly juhászati viszonyok gr. Károlyi Lajos' urodalmaiban;

értekezik Klauzál Imre, a' tisztelet gróf' jószágigazgatója, 's m. t. társasági lev. tag. A' hely' szűke nem engedi, hogy e' bővebben kifejtett tárgynak taglalásába bocsátkozzunk, elég lesz annak megismertetéseül rövid vázlatát előadni. Célja t. i. ezen értekezésnek, bebizonyítani, miképen terjedelmesh jószágban a' birkatenyésztés', 's általán véve gazdaság' előmeneteiül, 's a' nyereség' gyarapításaul külön juhászati tiszteket szükség tartani, kiknek a' gazdaság' egyéb ágaira gondjok ne legyen. Az egész négy felé szakad. Legelőül az értekezés' indító okai számlálatnak el, mellyek a' másoknak használni kívánásban öszpontosulnak. Második szakaszban a' költségek számlálatnak fel, betudva minden szükséges adatokat, mellyek a' tárgy' kíványaiszerint tökéletes számvetéshez szükségese, 's mellyek itt a' „vezér elvek“ czimű harmadik szakaszban gyámitatnak is. Harmadik szakaszban a' vezér elveket számlálja el, negyedikben pedig a' brutto jövedelmet számítja fel, megemlítvén különösen azon hasznokat, mellyek a' juhászatnak külön tisztek általi igazgatásából folynak; jelesen, hogy hecsesb épület, takarmány kell, a' nemesedés, szaporodás nagyobb stb. Ref. bár szűkebb korlátok közé ohajta szorítkozni a' hely' szűke miatt: de nem tartóztathatja magát némelly pontoknak kiemelésétől, mellyek a' tisztelet értekező' mély ítéletét 's tapasztalással gazdag tárgyismeretét bélyegzik. Legsúlyosb közsziklák — ugymond a' 8-dik pontban — mellyeken bátran 's okosan kell a' tettek' tengerén minden, a' megszokott viszonyokon csak némileg is túl merészkedett hajót vezérleni, az általános országviszonyok. A' magyar mezei gazdaságnál különös figyelemre méltó a' csekély népesség, továbbá a' népnek kétség kívüli benső ereje mellett ennek tagadhatlan tudatlansága és restsége, inét a' földnek csekély értékaránya a' munkához. Ha szabad gyanításokat számokban fejezni ki, Németországban ugyanazon nagyságu darab föld legalább háromszor annyi munkát ér, mint Magyarországon. Ezen általános viszony pedig az ország' egyik részében sem tűnik kiáltóbban elő, mint a' szóban levő grófi jószágokon. Kevés erővel sokat teremteni itt inkább fő feladás, mint sok más helyeken, 's erre ismét legczélszerűbb eszköz, nem csak az egész éven át előforduló

munkák' fő részleteinek, hanem minden egyes nap' sokféle részletességeinek meggondolt elosztása, és szoros felügyelés. De e' részben multhatlanul szükséges, hogy a' felügyelőtől, azaz a' tiszttől akár érzelmi, akár testi tekintetben se többet, se kevesebbet ne kívánjunk, mint mennyi tőle kitelik. A' munkátbíró embernek csaknem legnehezebb magát úgy mérséklenni, hogy igen sokat ne akarjon: de olly mértékben, mint e' szellemi emeltyű, legtöbb esetben semmi mechanikai találmány nem nevelheti az emberi szorgalom' tiszta hasznát 's megfordítva: minél kevesbbé van a' létező erő a' szándéklott sikerrel arányos öszhangzásban, annál inkább kilábolhatlan zürzavarba sülyed minden gazdaság, — a' szót legszélesb kiterjedésében véve. Tovább a' 11-ik pontban így szól: „Földmívelés és juhtenyésztés tehát a' két főág. Aránylagos fontosságára nézve amaz 150, ez csak 50 ezer p. ftnyi tőkének képviselője. De a' földmívelésnél a' tőke' legnagyobb része ingatlan, és ennyiben a' tisztek' bal- és csselfogásai ellen biztosított birtokban áll: a' juhtenyésztésnél ellenben a' nem igen tetemes építési tőkén kívül, melly biztosság' tekintetéből mégis a' földbirtok után áll, csupa ingóban, melly a' gyári forgó tőkék' minden változásának 's eseteinek ki van téve, de más oldalról a' juhtenyésztésnél egészen úgy, mint a' gyártásnál, 's ellentétben a' földmíveléssel, rövid idő alatt a' tőkének sokkal nagyobb részét lehet értelmesség és szorgalom, vagy ennek ellenkezője által, megnyerni vagy elveszteni. Földmívelés nélkül a' juhtenyésztés meg nem állhat, de a' juhtenyésztés' virágzása a' földmívelés' nyereséges üzésének föltétele.“ Végezetül: 12szer. Mind ezen itt csak vázolatban előterjesztett munkákat egyetlen egy tisztre bízni legnagyobb vétség volna a' fentebb említett elv ellen: „nem többet kívánni, mint mennyi kitelik“. Hogy ügyelhetne p. o. ugyan azon tisztt az említett távolságokban legelő juhokra aratás' idején, holott épen azon hónapokban, 's épen a' legelőn szokott a' halandóság legnagyobb lenni?; — hogy vezethetné ugyan azon idő alatt az individualis párosítást? hogy gondoskodhatnék kaszálás' idején a' nyírásról?; tölthetne-e a' legmunkásabbik is (kivévéen talán a' téli vetés' vége és nyári munkák' kezdete között levő 3 hónapot) naponként

csak egynehány órát is a' juhistállóban? 's mihez fogna akkor, a' táplálásra szükséges részletes felügyeléshez-e vagy a' juhoknak gyapjaik (tán gyapjok) minősége szerint 's a' nemesítés' céljára elmulthatlanul szükséges osztályozáshoz? számolni fogna-e, és kimutatásokat készíteni, melyek szinte szükségesegek, vagy tenni, cselekedni? stb. — Befejzésül tisztelt értekezőnk a' netaláni ellenvetéseket czáfolja meg, jeles elmélkedését következőkkel zárván be: „Legyenek azonban e' nyereségek nagyok vagy kicsinyek; a' szóban forgó urodalmak' hatalmas birtokának megmarad azon legnemesb jutalma, hogy a' földmívelésnek juhászattól elkülönzése által alkalmat adott nem egészen csekély számú gazdatiszteknek egyik ágban úgy, mint másokban nagyobb tökéletesülhetésükre, mint ez hazánkban eddig egyre másra lehető volt, 's így azokat képesekké tette, hogy a' kedves haza forrón ohajtott jóllétére részükéről is munkálhassanak“.

III. A' csehországi czukorrépa-termesztés' áttekintése. Oekonomische Neuigk. und Verh. után közli Tótmegyeri. Pontos felszámítása ez a' répatermesztés és czukorgyártás' költségeinek, 's ezek' egymás iránti viszonyainak, melyek mind a' gyárosnak, mind a' természetnek irányul szolgálhatnak, mielőtt vállalatába fogna. Ezen számolási értekezésre alkalmasint a' csehországi gyárosok' fukarsága adott alkalmat, mely miatt a' földmívelők, a' czukorrépa-termesztéstől méltán idegenedhettek. Adja isten, hogy e' példa hazánkban eleve megóvja mind a' két felet (gyárosokat és természeteket) a' fölötté nagy nyeresvágy szülte viszonyos zaklatásoktól, 's kölcsönös bizodalmokkal igazolják szerzőnk' következő végszavait: „A' czukorrépa-termesztés és gyártás valódi arany forrása egy országnak; a' pénztár, mely eddig kifelé tódult, a' hazai földre fordul vissza jótékony hatással, 's azt ezer karokkal öleli át. A' föld pénzerőt nyer, a' szegény napszámos áldja a' kereset' új forrását, a' hatalmasabb consumtio életet 's lelket ad a' belső kereskedésnek; 's a' mezei gazda' részére nincs jutalmash, következőssel gazdagabb termék, mint a' répa az említett föltételek alatt termesztve; mert csak öszhangzó kölcsönhatások tarthatják áldó diszlésben a' répa-termesztést 's erre alapuló czukorgyártást“.

Értesítőjének hivatalos cikkelyében a' szerkesztőség: a) a' gazd. egyesület' örökítéseül időközben hitelezett alapítványokat hirdeti, melyek szerint e' célra már 20,836 p. ft. tőkéje van, a' f. e. lóverseny' eredményét; és pedig mind a' pestiét, mind a' símeringiét, különösen kiemelve a' Hírnök 40-dik sz. szerint, miképen e' nagy befolyásu intézet Ő Főlsége által is különösen pártoltatik, 's előszámálva azon hasznokat, melyek belőle a' lónemesítésre 's általában lótenyésztésre háramlanak *). c) Az idei állatmutatás; d) Lóárverés-, e) Parasztkancza-csikók' jutalmazásáról. f) Nemzeti lóiskoláról közbejöttket jelenti; valamint g) némely közgyűlési érdekesb határozatokat, melyekből örömmel tudjuk meg, hogy az egyesület már pályakérdések' jutalmazásáról is gondoskodik; 's hogy már egy fiók egyesület is támadt Szathmár vmegyében.

Nem hivatalos cikkelyében a) a' magyar borismertető 's b) gyapjutár-egyesület' munkálódásait és határozatait tárgyalja. Végyes tárgyú hírlapi közleménye csak 3 van: kolompér-szaporítás, gyomirtásról, és marhadőgről, mely utóbbiban terjedelmesben 's történetileg adatik elő az Ismeretőben, 's azóta több hírlapban, közlött pártoltatási módszere Golze lelkésznek — nem pedig mint D. Romy nagy pöffeszkedve hirdeti, Thaer-nek.

Az egész füzet 108 lapra terjed; papírosa, nyomtatása tiszta, csinos; ára postapapíron csak 30 p. kr. Ref. nem képzelheti, mint lehet olly bőkezű tiszteletdíjak mellett (eredeti ívenként 20 p. for. fordít. 10 p. ftjával jutalmaztatik) könyvet illy olcsón adni; 's mintán tetteleg csakugyan úgy van: fel kell tennünk, hogy az egyesület a' jó és hasznosnak terjesztéseért szívesen áldozik; miért neki hála, 's a' szerkesztőségnek sikeres fáradozásaiért becsület!

26.

173. A' cseh folyóiratok' szemléje.

„Korunkban — így szól egy prágai lap — a' journalok minden literatura' fő, és pedig feltűnőbb

*) Itt is szép jelét adta a' Hírnök' szerkesztője saját consequentiájának, midőn lapjainak megindításakor (sőt azelőtt még inkább) üldöze a' lóverseny' eszméjét, érintett számában pedig magasztaló cikkelyt közöl róla minden ellen-észrevétel nélkül!

26.

részét teszik. Ez századunk' irányának resultatuma. Mint a' kalmárportéka gőzhajókon és szekereken, vasutak és csatornákon, percnyi idő alatt, egyik helyről másikra tétetik át: ép' úgy szárnyal át a' journalok' segélyével, a' szellemi portéka, a' gondolat, minden földet, a' mívelt világ' legtávolabb hatáiraig. A' folyóiratokból tanuljuk az emberi műveltség' állapotát, a' felvilágosodás' fokát, 's kor' szellemét ismerni, 's a' mint a' címerek a' házakon, a' bennlakók' mesterségét mutatják, ép' úgy vonhatunk merészen minden literatúrára journalisticájáról határozatot. De kivétel nélkül még sincs egy szabály sem, 's egy illy kivételt tesz. véleményem szerint, a' cseh literatúra. „Journalok a' mutató, egy nép' literatúrai óráján“, mond igen helyesen Palacky, előbeszédében a' museum' folyóirása' tizedik évfolyamához, „nálunk a' mutató leesett, míg maga az óra szabályos menetét meg nem változtatá. Egy illy jelenet okaiba menni be, kedvetlen 's hálátlan dolog volna; ki helyzetünket, 's nem kedvező viszonyinkat ismeri, könnyen felfogandja, mért sülyedt így a' utolsó években journalisticánk, igen, sülyednie kellett. A' lapok' száma az utolsó időben növekedék ugyan, de a' literatúra kevés nyereséget vón e' növekvésből. Nem lesz tán fölösleg, itt sorban felhozni, 's röviden méltányolni“.

„Ez évben következő lapok jelennek meg: 1) a' hazai muzeum' folyóirása (časopis musej), szerkesztője: Palacky Ferencz. 2) Folyóirás a' cathol. papság' számára (časopis pro katolické duchovenstvo), szerk. Pešina kanonok. 3) Prágai ujság (Pražské Noviny) és 4) cseh méh (česka Wčela), szerk. Stěpánek Kereszt. János. 5) Virányok (Kwety), szerk. Pospjil. 6) Hronka, szerk. Kuzmány. 7) Összművészeti lap (časopis technologicky), szerk. Presl János Svatopluk prof. 8) Tanító és mulattató lapok, mezőgazdák és kézművesek' számára Csehországban (Ponaneč a' zábavné listy pro polnj hospodaře a' řemeslnjky v čechach), kiadja a' prágai ocon. társaság; végre 9) Krok, szerk. prof. Presl. és 10) a' koszorú (Wěneč), szerk. Skraup, karmester“.

„E' lapok közt a' cath. papságé az egyetlen, melly megjelenése' kezdete óta tartalmasságát megtartá, míg a' többi mind, kisebb vagy nagyobb mértékben, sülyedt becsében. Az érdem a' szorgalmas, semmi aldozatot nem sajnáló szerkesztőé, 's vezetői' száma, ezret meghaladó, legjobb criticája e' lapnak.

A' Cseh ujság, folyvást Méh társával jelenik meg, de ez a' jól szerkesztett politicalapnak, alkalmatlan függelék. Bárha a' kiadók, nyereségüket elismerve, az Ujságot a' Méhtől elválasztanák, 's így legalább az egyik lapot a' fenyegető bukástól megvédenék.

A' Virányok legalább kész ügykezetet mutatnak, a' kor' szükségének 's kíványainak megfelelően, de izetlen küzdes eredetiség után siettette e' lap' bukását, melly ugyan azon erőket sokkal tökélyesb egészre összesíthette, 's eszköz leendhetett volna, valódi műveltség' 's felvilágosodás' terjesztésére.

A' Hronka is először jó akaratot mutata, 's e' feltűnő buzgalom édes reménnyel tölte el ben-

nünket, és a' jövőtől tökélyesbet várván, hálásan fogadánk a' szlávok közt föllejlő journalistica' e' zsongéit. De reményünk, fájdalom, csalatkozék. A' Hronka mindig izetlenebb 's üresb lön.“

E' három lapot illeté, tulajdonlag panaszkunk, mert, leginkább a' mulattató olvasmányok szántan, mindenek közt legtöbbet hathattak volna.

„Legközelebb a' műipar' tökélyesbítésére ismét fölébredt gond, két népszerű lapot ada nekünk, a' gazdaságit és összművészetit, két hazai, 's a' hon' javáért sok érdemet szerzett társaságtól, t. i. a' műiparegyesület, 's a' gazdasági társaságtól. Az összművészeti lap' haladását örömmel kell elismernünk; eddig három füzete jelent meg. A' gazdasági folyóirás pusztá fordítása német eredetienek.“

„Az időhöz nem mért füzetekben megjelenő Krok, most végzé harmadik évfolyamát. Iránya szorosan tudományos, 's igen sok jó természettani, aestheticai 's philosophiai dolgozatokat ada. Társai közt nevek vannak, Csehország' határain túl is tisztelték: Schafarik, Purkénjé, és a' népliteratúraért fáradhatlanul buzgó, tisztelt Presl, ki a' természettani osztályban már olly sok kitűnőt ada.“

„A' zeneművészeti lap Koszorú' eredetét Dr. Chmelensky' honfi ügykezeketeinek köszönjük, ki Csehország' csaknem minden feltűnőbb dalszerzőinek erőit, e' czélra összesítini tudta. A' Koszorú most is folyton halad, a' prágai színház' karmestere', Skraup' szerkesztése alatt, 's közönsége' tetszését annyira megnyeré, hogy 700 példányban nyomatik; ez osztályban valódi ritkaság.“

„E' rövid szemleből láthatni, hogy lapjaink néhány' jót hoznak, de nem azon mértékben, mint a' kor' szükségai kívánják, 's ellenben éretlent és közepszerűséget nagy számban szűlnek. Jó mulattató lapunk épen nincs, a' népszerű journalistica nem akar meggyökerezni, 's bár a' tudományok' körében akár melly bíró előtt is megállunk: de azzal e' hiányt még sem tölténk ki. Fájdalommal kell megvallanunk, hogy journalisticánk nemcsak szomszéd népeinkével össze nem hasonlítható, de tulajdon egyéb literatúránk mögött is messze elmarad. De az ismét vigasztalhat bennünket, hogy a' journalisticát kivéve, literatúránk szépen virágzik föl. A' tudományok' csaknem minden körében jeles férfiakat mutathatunk, bármelly literatúra' díszesül válandókat. Ha a' virágzás nem gazdag is, a' gyümölcs mégis érett és izes.“

Szerényi.

174. Athenaeum miatti zajgások.

III.

(Hatodik folytatás.)

Lássuk most, mi jutott ki a' társak' harmadikának, Vörösmartynak. Ebben úgy hívé a' szemleirő, a' költőt kell leginkább rontani, és pedig mindenek felett a' dráma' it, mint ki publicumára a' legközvetlenebb 's azért a' legelőnkebb hatással van. E' czikkelyünk' folyamatjából, tudják olvasóink, mint sürgött a' Hirnök tavai „Árpád' ébredése“ iránt elfojtani a' közönség' rész-

vételét; a szemleírónak a „Marót bán“ból közlött töredék szolgáltata első alkalmat az ostromra, s annál kedvesebbet: mert ez által a közönség véleményét meg lehete előzni, azt előre már elfogulttá tenni, s így a különben tán következtethető sikert már keletkezte előtt megzavarni. Marót bán töredékében Cs. a francia legújabb romanticismus' iszonyaival német eszmélkedést és érzélgést lát párosítva, shakespearai emberek helyett, mint várni lehete attól, ki „a Figyelmező“ tanúsága szerint ez utóbbi időben Shakespeare-foglalkozott“ (Vajjon Cs. is csak innen tudja, hogy V. nem csak ez utóbbi időben, hanem legalább is tizenöt év óta folyvást úzi Shakespeare-studiumát?). „Azonban úgy látszik, végtére is meg fog valósulni, mit publicumunk már régóta sejt vagy tud, hogy t. i. V. ur, ki költészetünk eddigi kifejtéséhez képest tagadhatatlanul nagy az eposban és lyrában, nem több mint középszerű a drámában.“ *) Erre természet szerint V-nak semmi felhíni valója, valamint társainak sem e helyett, midőn közös ügy főre fenn; hanem csak arra kívánják az utóbbiak figyelmeztetni a közönséget, mint kap Cs. az alkalmon, egy már sokat és tagadhatlan sikerrel munkált író iránt, egy csak most fejedező pályán, bizodalmatlanságot támasztani: midőn egy másnak (Hazuchának) részére, ki sokkal ifjabb hogy még érdemet tehetett, és sokkal újabb az írói pályán, hogy sem tehetségeiről ítélni lehessen, sőt e' mezőn egy töredéken kívül még semmit sem adott, valóban ravaszúl meg igyekezik nyerni a publicumot, így szólván: „E' töredék mutatványból ugyan még az egész becsére és bélyegére következtetni nem lehet, de a' tehetséget már e' rövid töredékben is felreismerni lehetetlen. Az író olly világos és szabad öntudattal beszélteti s cselekedtet i embereit, noha a' rendező kéz még egy kissé gyakorlatlan s ingadozó a' színek megválasztásában, s azoknak bizonyos hatásra kimért, gazdálkodó használatában. 'S ez az egészséges, fiatal, dús vena! Látni miképen az író soha sincs zavarban a' felett mit mondjon, hanem inkább a' felett, mit ne mondjon, vagy mit mikor mondjon. **). Veszíték észre a' ravasszágot, egyszersmind a' rossz lelkismeret e' himezés hámozását, e' bűnös pártosságot! Dramáról van szó, s tehetségről, tehát dramai tehetségről, melylyet e' rövid töredékben is felre ismerni lehetetlen; noha a' rendező kéz, e' rövid töredékben is kissé gyakorlatlan, ingadozó a' színek megválasztásában, ingadozó azoknak bizonyos hatásra kimért, gazdálkodó használatában; noha e' rövid töredékben is a' felett van zavarban mit ne mondjon, valamint a' felett, mit mikor mondjon! Ha nekünk doctor Faust ezekből egyebet egyebet bir kibetűzni, mint épen ellenkezőjét a' dramai tehetségnek, azaz dramai tehetlenséget, úgy érjen bennünket a' legnagyobb gyalázat, t. i. hogy Csától tanuljuk, mi a' drama és dramai? De mily fortélyos a' szemleíró: ha kell, Jupitert farag ne-

ked tücsökből. Avvagy nem látjátok őt Rodonéként dús vénáról szólni ott, hol characterről kellene? szabad öntudatú beszéltetésről, hol ingatag a' színezet: láttatok illy Boscót az aestheticában valaha — vagy, ahah! hogy ne feledjük, hisz ő azt is mondja: „és cselekedtet i embereit“. Talán ebben fekszik a' felreismerhetetlen tehetség. Lehet, mi elvárjuk ohajtva, s örömmel fogjuk elismerni, ha fölleljük; de elismerjük azt is, hogy Cs. ügyes, fűrge kis szemlést! Itt a' dús vena a' jeles dramai elem, amott a' nagy lyricusság nem dramai elem, s ez igaz; de hogy lehessen aztán igaz az első? És itt, e' töredék mutatványból Hazuchánál, még az egész becsére és bélyegére következtetni nem lehet, mert — qui habet tempus, habet vitam: de addig is mi sül ki belőle? a' felreismerhetetlen tehetség; amott t. i. Vörösmartynál már lehet „az egészre hízunk következtetést“, és mi sül ki ebből? az-e, hogy tehetsége felreismerhetetlen? nem, már itt csak az, hogy V. „középszerű a' drámában“. Mondhatom nektek, ezen emberben egy nagy Harlequin romlott el, kit Pantalón és Pierot haláluk napjáig emlegettek volna — csak hogy itt nem Pantalón és Pierotokkal van dolga. Avvagy olvastatok fiatal korotokban ama' híres francia tündérmesét, s benne ama' felelmes kobold' historiáját, kinek azt monák: Faites Vous grand! s óriás velt; faites Vous petit! s törpe velt, úgy mint a' mesternek tetszett, s — a' portefeullnek! De mikor aztán a' torka körül jártak, mi lett a' remből? egy nyomorú borbély. Majd meglátjuk ma holnap, mi sül majd ki ebből az ijesztő vázból?

Azonban most jut eszünkbe, Vörösmarty nem ma lépett először e' pályára: e' mű nem első, hanem nyolcz vagy kilenczedik műve, s azért lehet már most, e' töredéket minden eddigiekhez tartva, e' töredékből is ítélni! Jó, victas do manus, ha Cs. tagadja, — de nem! ő tagadni fogja; hanem ha ez értők' többsége tagadja — hogy Salamon király és Marót bán közt, melyeket tizenkét év választ el egymástól, dramai tekintetben, egy ember nyomny köz vagyon; ha tagadja, hogy színformálja a' szinköltőt, s amaz nekünk tulajdonkép csak egy par év óta van; hogy Vörösmarty, mióta az eposi pályáért dramait cserélt, ezen olly tetemesen haladt, hogy igazságtalanság nélkül nem lehet horoscopját a' multak szerint állítani. — S mind ezek, mellelleg legyen mondva, Csátó' részrehajlatlansága' tanúi!

S megjelent Marót bán a' színen, kedvezőleg fogadtatva egy népes háztól, kedvezőleg másodsor és harmadsor is, bár csak közép számu, de, mint Cs. fejezte ki magát egyszer az Athenaeumban, egy általa fordított darab' alkalmával: „szemelt, figyelemben és részvétben sok műveltséget s finom tapintatot mutató“ nézőktől. Sokan közülök aláírást nyitának a' mű kiadásának eszközésére. s mind ezekre mi hír a' darabról Pozsonyból? az, uraim és asszonyaim, a' hír Pozsonybol, hogy Marót bán Pesten nem tetszett *).

*) 31. sz. 3. l. — **) 37. sz. 4. l.

*) 47. és 55. sz.

Második rendkívüli toldalék a' Figyelmező' 38. számához.

170. Athenaeum miatti zajgások.

III.

(Ötödik folytatás.)

De Schedel azon kívül elmulasztja azt, mi „a rendszeres és hűséges referensnek mindenkor kötelessége”: t. i. nem mondja el: sok vagy kevés néző volt-e a' színházban. Ezt Sch. két okból nem szokta rendszeresen elmondani: 1) mert az *ritkán* a' publicum' ítéletének barometruma, mint Cs. hiszi; t. i. sokszor adatnak elismert becsű, sőt kedvelt darabok, 's néző kevés, péld. Lear, Kean, Norma, a' Fiatal házások tetszettek *), 's mind a' mellett már kevés néző előtt is adattak: minek egyebiránt majd minden külön esetben ki lehetne különös okát is találni, ha illy találgatásoknál fontosabb dolgunk nem volna; 2) Mert ott van a' nagy általános ok: közönségünk' még most kicsiny volta, 's a' nagyobb résznek részvétele, melly miatt a' színház többnyire népetlen: 's 3) mert e' népetlenség' örök emlegetése úgy nem lehet hasznos és buzdító, mint a' hadi seregre nézve annak örök hirdetgetése nem, hogy ime, itt is csata veszett, ott is, és megint, és örökre. Elég ha azok tudják, kiket illet, t. i. ott a' vezér, itt kik a' dologban tehetnek valamit: 's azok, bizonyossá tesszük Csátót, tudják nálunk nélkül is.

De jó, mit első helytt kelle említenünk, a' legnagyobb csapás!! melly mellett Schedelt csak az vigasztalja: Socium habuisse malorum! Mert a' 15. szám csak ugyan együve veszi Schedelt és Bajzát, így irván: „Ugy látszik, hogy (Kazinczy Gábor) a' *pasquill-literatura* alatt leginkább azon, inkább vagy kevesebbé burkolt, de mindig személyes, és mindig kemény ugyan, de gyakran korlátlan kikeléseket, megtámadásokat 's megczáfolásokat érti, mellyek már szinte tíz év óta Kazinczy Ferencz Pannoniálmí útjában, Szemere és Kölcsey' Muzárióndában, Horvát István Tud. Gyűjteményében, a' Szemlékben, a' Koszoróban, a' Regélőben, a' Rajzolatokban, a' Haszn. Mulatságokban 's több más könyvben, hírlapban és röpiratban leginkább két ember, t. i. D. Schedel Ferencz és Bajza József urak ellen intéztettek.... (Kazinczy Gábornak) tudniá kellene, hogy az erdő soha sem zörög ok nélkül, 's hogy, ha sok évig, sok ember, sok ízben mindig csak két ember vagy annak legszorosabb egy két társa ellen, nem csak nyilatványosan, nem csak keményen, hanem gyakran a' kíméletnek 's üldöztettségnek minden korlátát áthágva kel ki, akkor csak ugyan valaminek kell lenni a' dologban; azaz akkor a' kisebb szám a' nagyobb szám' ellenében nem lehet egészen hibátlan.” — A' factum áll, hogy t. i. a' két vádlott író, 's leginkább ez utolsó évtizedben, sok felül megtámadtatott, 's mint Cs. mondja: mindig

személyes, mindig kemény, gyakran korlátlan módon; áll az, hogy az erdő soha sem zörög ok nélkül 's hogy valaminek kellett lenni a' dologban: de nem áll, hogy a' kisebb szám a' nagyobb szám' ellenében nem lehet egészen hibátlan. Lássuk az okokat, lássuk mi következhetik belőlök. Mindenek előtt ez a' két ember volt az utolsó évtizedben megtámadva és pedig azon egyszerű okból: mert ez a' kettő csinált a' criticából professiót. Hasonló ok, hasonló körülmények közt mindig hasonló következtést szül. A' literaria historia bizonyítja, miképen minden kezdő literatúrában azok, kik a' criticát kezelték, czéltárgyai voltak az írósereg' nagy részének. Nem említnék külföldi példákat, hogy ne vádoltassunk, mint ha magunkat ama' jelesekhez hasonlítaniánk, kik ellen kortársai kigyót békát kiáltának szintűgy, mint a' mi csekély személyeink ellen sok micink; és mert megtámadók között jeles nevek is említetnek, nem emlékeztetjük Csátót, hogy egy szomszéd nemzetnél péld. egy Lessing és Herder, egy Wieland és Goethe, egy Schiller és Bürger, tehát classicus férfiak is, kemény, tüzes vitákba keveredtek egymással: 's ha e' viták őket nem kisebbitették, miért kisebbitenének bennünket? De nézzünk egy és két tizeddel hátrább mindunk! Úgy, mint mi, támadtatott meg előttünk Kölcsey, a' Kazinczy által kezdett critica' folytatója, sok és jeles emberek által, sőt épen így öelötte, 's még többek és szinte jelesek által, Kazinczy; 's mind ez miért? Mert critica' azteke. A' critica tehát az a' szellő, melly íróink' erdőcskéjének lombját zörögtette; a' critica az a' valami, mi a' dologban volt: 's azt ismét a' minden népek' liter. históriája bizonyítja, hogy legyen e' critica igazságos, kímélő, legyen igazságtalan, kemény: kezdetkor az ugyan azon következtést szüli, mert a' criticát még meg nem szokott író, csak haja' szálához nyúl, már úgy viczkádozik, mint ha tudj' isten mi bántása lenne. 'S ha ezek így vannak, a' mint hogy nincsenek is másképp: igen is lehet a' kisebb szám (a' critica-íróké) egészen hibátlan is a' nagyobb szám' (a' bírált íróké) átellemében. Lehet, mondánk, noha ott, hol ellenkezések fejlődnek, a' visszahatás és emberi természetnél fogva ritkán egészen hibátlan akár az egy, akár a' más fél; mert mint a' napokban jegyzé fel valaki Századunkban, keserű a' narancs, ha nagyon csavarják: ilyenkor minél jobban csavarja az egyik, annál erősebben a' másik, 's így közös lesz a' keserűség, a' keserűség pedig, mi tagadás benne, soha sem jó. Így mi sem mondjuk magunkat, emberi természetünkénél fogva, egészen hibátlanoknak: de hogy a' hibásabbak mások voltak, nem mi, ez az önértet az, melly mindig megnyugtatónkra fog szolgálni.

Még azt is mondja Cs. ugyan ezen számban, hogy mint az Schedellel „már régóta, Barrától egész Frankenburg Adolfig többektől, több ízben, 's a' legszilajabbul történt, megtámadtatni, minden esetre szégyen, mert az

*) Marót bán tetszett. B. S.

emberi természet' erkölcsi méltóságával ellenkezik feltenni, hogy ezt olly sokan merték, ha magokat reá ön lelkismeretök előtt, részben legalább, feljogosítva nem érezték volna." Szomorú volna valóban, ha ez állna; ha a' megtámadatás, bár méltatlan és érdemetlen is, már magában szégyent hozó volna. Avagy szégyenére vált-e az Kazinczynak, hogy ő Kisfaludy Sándortól egész Horvát Endréig sokaktól, sok ízben 's a' legszilajabbul megtámadtatott, úton útfélen sokak által sárral dobáltatott, számarra ültetett? Épen nem. Mert bár ellenkezik is az emberi természet' méltóságával, de fájdalom, nem a' mindennapi tapasztalással, hogy sokszor, sokan feljogosítva érzik, helyesen: *vélik*, magokat valaki ellen dúlni, a' nélkül, hogy feljogosítva volnának. A' fellázadt pór is *jogosítottnak érzi magát* ura' kazlát felgyújtani, ha kötelességére szorítatik általa, de fel van-e az igazság' bírószeke előtt erre jogosítva, más kérdés. Kérjük a' példát félre nem magyaráztatni, de vannak kik csak úgy látnak, ha nappal is máglyát gyűjtanak annak megvilágosítására, mit más a' szelid holdfénynél is igen jól kiveszen. — 'S ezért Schedel is igen nyugton volt, van és leszen mindenha, Barra, Frankenburg és társak' megtámadásai felett, ha valahol, tehát e' helytt Oroszszal tartván, midőn Hírnöke' 19. számában így ír: „Legyen csak *igazság, mérséklet, részrehajlatlanság* egyedüli jelszavunk; végre mégis eljutunk a' feltett célhoz, ha *ízetlenségek közt is. Ki tisztítni akar, ne undorodjék mocsktól.*" Ipse dixit.

— De Schedel nemcsak criticali hivatásának nem felel meg; ő — így ír Cs. a' 27. sz. 4 lapján — *művész nem, ehhez nincs génije; szaktudós nem, ehhez nincs mélysege. Legfőlebb egy igen használható magyar historia literariát fogunk idővel tőle kaphatni; 's ez sok és jó, de minden is. Szándékkal mondom: magyar hist. literariát, mert Sch. ur' minden .. tehetségei csak ennek, vagy ennél még kisebbnek köréhez látszanak mérve lenni. A' német literatura' áttekintésében, például, sokkal erősebb és szellemibb nála D. Balogh Pál; az angol, francia 's a' régi classica literatúrában Sch. ur még gyengébb. Egyébiránt nagy szerencsétlensége még Sch. urnak mint írónak az, hogy tonusában bizonyos kiállhatlan önteltség és egy visszatoló szeretetlenség uralkodik, melyek miatt őt író és olvasó nem könnyen kedveli.*"

Csató ezeket a' „Magyar hirlapok' heti szemlájében“ mondja „*mart. 18—25*“; mondja egy recensióról szólóban, mely „*velős rövidséggel és áplomb van írva*“: olly tulajdonok, mik Sch.nek dicséretére válnak. Kérdhetné már most az olvasó, mi ada okot Csatónak, hogy e' helytt Schedel' egész írói arczképét rajzolja? hogy — egy általa dicsért recensio' alkalmával! — megjegyezze, mi csoda rosszakat tett Sch. mint criticus, sőt mit lehessen tőle, *mint írótól általában, jövődőben is várni*; mit tud, 's mit nem, 's mit kevesbbé jól mint más? stb. A' fogás itt ez; 'mondani néha jót, hogy méltányosaknak lássunk; de mondani e' mellett mindjárt nem jót is, ha bár ide nem tartozik

is, és pedig nagyobb nem jót; így t. i. két czél éretik el egyszerre, 1) hogy az olvasó hajlandóbb lesz a' nem jót elhinni; 2) hogy ez által ama' jó közönösítetik (neutralisáltatik). Es csak e' fogás' kitüntetésére irtuk ki ama' helyet, 's hogy az olvasó észre vegye, miképen Cs.' czélja nem az: szemlét adni, hanem e' szemle által alkalmat nyerni, akár illik aztán oda, akár nem, letehetni a' közönség' véleményében azt és azokat, kiket a' portefeuille kíván. Avagy, miért nem tér ki illyformán másoknál is? miért nem adja a' maga kedves Kunossainak, Munkácsyainak stb szinte literáriai arczképeit? — Egyébiránt e' cikkelyében Csató igen gyermekes suppositummal van Schedelről, ha azt hívé, hogy ez majd felpattan, az arczképet hasonlatlannak fogja állítani; ha azt reménylé, hogy őt D. Baloghgal összeveszeszti, ha ennek árnyékába állítja; hogy ő azt kérdezend: mivel mutatott a' két összehasonlított író illy és illy tehetséget? stb. Nem; Sch. e' helyett igyekezni fog idővel *többet* adni, mint a' mit Cs. tőle vár, sőt igéri, hogy ő nemcsak a' magyar, hanem a' francia és német literatúrák' historiáit is fogja adni, melyeknek aligha nem hosszabb időktől fogva, minden esetre pedig állhatatosb studiumokat szánt, mint Cs. képes szánni bárminek; 's ha név szerint utóbbi két munkáját D. Balogh Pál, kit Sch. őszintén tisztel, 's hihetőleg jobban is ismer mint Cs., feleslegessé tenné, még akkor is fog Sch. találni hézagokat a' m. literatúrában, melyek' betöltésében talán nem minden haszon nélkül fogja hazáját szolgálhatni. Mit utóbb Sch. tonusáról mond, arról sem itélhet ez maga; de ha az ollyan, millyennek Cs. festi, bizonyosan szerencsétlenség Sch.re nézve, 's annál nagyobb, mert akarátja ellen volna ollyan. Igaz, hogy Sch. nem méri ítéleteit 's hangját a' szerint, mint az *magára*, hanem mint az a' *dologra* nézve látszik *czélszerűnek és hasznosnak*; 's ha néha hevesben, talán élesen szól is, ő nem tartja szégyennek, köz ügy mellett felhevülni, 's Lessinggel, inkább szerény, mint udvari igyekszik lenni, „A' szerénység, u. m. ez, szorosan az érdemhez alkalmazkodik, mely előtte áll; 's mindenkinek megadja, mi őt illeti. De a' ravasz udvariság mindennek mindent ad, hogy mindenektől ismét mindent nyerjen.“ Emezt az fogja gyakorlani, ki *magát* szereti az ügy felett, 's azért Sch. ezt soha sem igyekezett sajátjává tenni. — A' mi végre „az író és olvasó által nem könnyen kedveltetését“ illeti, Sch. örömmel vallja, hogy eddig legalább szerencséje volt az ellenkezőt, érdemén fölül is, tapasztalni; mit épen annak bátor tulajdonítani, hogy társai és olvasói egészen mást hisznek szándékairól, mint Cs. — talán nem annyira hisz, mint — mondani czélszerűnek vél.

— Hanem ott áll még a' *titoknok*, kinek nem szabad bántatlannak maradni, itt először azon fogással él Cs., mást beszéltetni, 's kiirni hogy Munkácsy „azon józan gondolkodásuak közzé nem akar számíttatni“ kik azt hiszik, hogy Sch. „az academia' java 's tekintete mellett dicséretes törekvéssel volt mindenkoron.“ Később azonban felszólal maga is, Schedelnek azon Figyelmezőbeli cikkelye' alkalmával, melyben Kunossnak az aca-

demia ellen intézett vádjai világosítanak fel. „Ezen részletes czáfolat többnyire helyes és adatos ugyan, de az egész minden méltóság nélküli; s mi azt kérjük, megfér-e az academia méltóságával és tekintetével, hogy annak titoknokai ... akármely privát vagy hírlapíró alapos és alaptalan vádjaira mindhatalan előáll, s hol magát, hol az academiát, jobbra és balra, előre és hátra, hol győzve hol veszve, az academia tudtával s a nélkül védelmezgeti“^{*}).

— Méltóságos, vagy méltóság nélküli-e e felvilágosítás? nem mi fogjuk elhatározni, s lehet, hogy a' hahoták' nagy mestere Cs. méltóságosban intézte volna; de elég az hozzá, hogy a' mi mondatott, helyes és adatos: és mint ilyen, ki tagadná, hogy az academia' tekintetére nézve hasznos is volt. Az pedig miért ne férne meg az academia' méltóságával, hogy annak titoknokai — de, mit soha sem kell feledni, nem mint titoknok, hanem mint magányos író — holmi vádak' felvilágosítására néha felszólaljon? Azért, mert a' külföldi academiák' titoknokai nem teszik, u. mond Cs. Természetesen nem, mert ott körülmény és helyzet egészen mások; az academiák, mint testületek ellen, nincs oppositio, s ha egyes vélemények és factumok ellen van, szólnak, kik e' vélemények és factumok' képviselői vagy indítói. Nálunk, oh szegény! irigykedés és fenekedés még folyvást csinál academiának és academicusoknak ellenségeket, ez szólaltatja meg e' szép oppositiót, s a' vádak többnyire az egyetemes academia' határozatit, tetteit illetik. Ne világosítsák fel a' közönség? ez alig ha javára lenne az intézetnek, mert a' dolgok' nem ismerésénél fogva vajmi könnyen lel hívót a' rágalmazó. Vagy az academia feleljen? ez volna az, mi méltósága és tekintetével teljességgel meg nem férő. Ne a' titoknok feleljen? Akkor ott leszünk, hol az első esetben, mert láttuk, miképen eddig is más senki sem felelt. Vagy hát legalább név nélkül feleljen? szívesen; de miért név nélkül? Hígye Cs., hogy Schedel nem sokat gondol azzal, ha névbetűi valahol ott állnak vagy nem, s — bizonyossá teheti miképen eddig alkalmasint többször olvasott tőle a' közönség neve nélkül, mint Csatótól neve alatt — de éppen azért jegyzi fel neve' betűit, hogy a' közönség ollyantól lássa jöni e' czáfolatot, ki a' dolgok' állását nem csak tudhatja, hanem kötelessége tudni, sőt éppen hivatalos viszonyainál fogva nem lehet azokat tisztán és híven nem közölnie.

Fenn akad Cs. azon is, hogy Sch. „a' legnagyobb vádat, t. i. a' pártosság miattit, szép szerrel egészen elmellőzi“; és szánt szándékkal elfeledi, mikép nyilatkozott Sch. e' tárgyban más helytt^{**}; de el azt is, hogy olly nemű megtámadás, millyen az a' Kunossé volt, figyelemre, annál kevesebb méltatásra számot soha sem tarthat. Azlett volna igazán az academia' méltósága ellen, őt az efféle czáfolások ellen védeni, mint ha ezek nyomhatnának valamit, mint ha azokat czáfolni szükség volna. De Cs. még azon is fenn akadt, hogy Sch. az Erd. Híradó' szerkesztőségét felszólítja,

közléné Társalkodójában azokat, miket V. A. az 1838-ki Névkönyv' ismertetése' alkalmával az academia' czélja 's némelly rendszabásai felől mond. „A' nem épen korszerű (mert nem nyolcz évi munkálkodás után kell az academia' czéljáról értekezni) sem épen különös logikai erővel nem írt cikkelyt egyik magyar hírlap sem ismétlé, jeleül, hogy az viszhangra 's így különös sikerem talált. Azonban D. S. F. mit tesz? mintegy hat hét múlva ráír az Erd. Híradó' szerkesztőségére, hogy az a' cikkelyt a' N. Társalkodóba vegye fel... Kérdem már most, használt ez az ajánlgatás az academiának valamit? Öregbítette-e az 's nem csökkentette inkább annak méltóságát 's tekintetét?“ Lássuk Csatónak ebben is különös logikai erejét! A' cikkely nem korszerű, mert nyolcz év után szól az academia' czéljáról. Jól logice így kelle szólni: nem korszerű, mert nyolcz évi munkálkodásai után már most mindenki eléggé van értesítve az academia' czéljáról! ha t. i. ez állna: de nem áll! sőt minden évben több olly tárgy fordul meg az academia előtt, melly ennek czéljain 's kiszabott hatása' körén kívül esik, világos jeleül annak: hogy még azok sincsenek — e' nyolcz év után is, egészen tisztában az academia' czélja iránt, kik egybe' másba' hozzá folyamodnak: hát még a' nagy közönség! Logikai erejét védje a' cikkely maga. De „azt nem ismétlé egy hírlap is, tehát...“ E' szerint minden, mit a' hírlapok nem ismétlenek, viszhang és siker nélkül marad. Némelly cikkelyekről, megengedjük, hogy ez állhat, péld. talán a' M. hírlapi szemlérelől, de azért mindenekre nézve bizonyosan nem áll. Maga Cs. emlité már holmit dicseréttel az Athenaeum és Figyelmező' cikkelyei közül, a' nélkül, hogy azokat valamely hírlap ismételte volna.—Használt-e ez az ajánlgatás...? Miért esavarja-el Cs. már itt a' „czélról értekezést“ ajánlgatásra? hogy azt fonák világban tüntesse fel, úgy-e? Azonban, akárhogy bérnáltassék ama' cikkely, bátran feleljük: használt igen is és használt szükségképen, mert olvasói közül a' nem jól értesítettek' nézeteit megigazította, a' mi már is hasznos, mert felre-értéseket előz meg, mellyek könnyen károsakká lehetnek. „Öregbítette-e az acad. méltóságát? Egyenesen nem, hiszen ez nem is volt czélja, hanem közvetve bizonyosan, módot szolgáltatván bárkinek, az academia' tetteit helyes szempontból megítélhetni, s ennek méltóságát csökkenthető felreértésektől magát megóhatni. „Nem csökkentette-e inkább annak tekintetét?“ Teljességgel nem, mert Sch. felszólítása a' N. Társ. szerkesztőségéhez nem bizonyítja egyebet mint, hogy Sch. ohajthatónak tartja a' társaság' czélját közelebb megismertető ezen cikkelynek erdélyi hazánkiai között is terjedését. — Hanem jó az epilóg, mellynek elmondhatása végett vala mind az feltáralya, mit épen most emésztettünk meg: „Mondjuk ki a' dolgot egyenesen. En azt hiszem, Sch. ur nem fog engemet rágalmazónak tartani, ha, a' mit sokakkal együtt (?) hiszek, itt nyilván ki is mondom, azt t. i. hogy ő szerencsétlen criticái és anticriticái által sokkal népszerűtlenebbé tette már

^{*}) 39. sz. 4. sz.

^{**}) Figy. I. 83's köv. szel.

magát a magyar író és olvasó közönség előtt, mint ez a magyar academia titoknokához a mi korunkban 's viszonyainkban illenek; következképen szabad lesz talán azt is ohajtani, hogy e körülményt a társaság a jövő titoknok-nyitáskor illő fontolóra vegye." Ismét a zajgók ismeretes régi fogása: *Vesztett név költése*. Mit higyen Cs., mit nem, arra kevés gondunk; de annyi bizonyos, hogy azt: szerencsétlenek-e, nem-e, Sch. criticái 's anticriticái, 's mennyiben lett ő népszerűlenné, nem a magokat sértve érző írók egyoldalú 's elfogult viszonzásai fogják eldönteni, sem Cs., már azon helyzeténél fogva is, melly őt a közönségnek szinte csak egyik felekezetevel hozza érintkezésbe, és még inkább a portefeuille' utasításai miatt: hanem az idő. Sch. pedig addig is bátor újra bizonyossá tenni Csátot a felől, hogy ő írók ('s itt nem a zajgók, hanem az írók' színe értetik) 's közönség iránt mind e napig csak hálával érzi magát lekötöztetettnek, igazságos panaszra pedig mind eddig oka nem volt. — De még egyszer van Csátónak baja a titoknokkal, 's úgy látszik, ismét a szólás' korszerűtlensége miatt. „Mélto, u. m. megolvasni, mit itt Sch. ur jelesül a m. academia' tengéséről" és „szűk forrásairól" mond, csak hogy máshol, máskép 's már rég kellett volna Sch. F. urnak ezeket elmondani." *) Méltó — CSAKHOGY stb. Ej be átkozott közel áll itt is egymáshoz a jó és nem jó, drága Cs. ur! Azonban, hagyjuk ezt, csak hogy Turpe est... 'S ha máshol: miért és hol? Ha máskép: miért és mikép? És ha már rég? Nevezetesen mikor? 's milly alkalommal? Egyébiránt Sch., noha más szavakkal, igen is érdeklette már többször az academiái fundus' elégtelenségét; 's fogja ezentúl is, azon okból, mert sokan azon tévedésben élnek, mint ha az academia nyakig ülne aranyokban, 's így azt hiszik egyfelül, hogy semmi segedelemre többé nem szorul, másfelül olly követelésekkel vannak ez intézet iránt, mint ha „gazdagságánál fogva" neki adatott volna az erő és hatalom, a lehetetlen lehetővé tenni, magyartalan tudósainkat egy érintéssel magyarokká, 's magyar íroinkat hasonló bájerövel rögtön teljes készületű tudósokká tenni.

(Folytatjuk.)

*) 53. sz. 3. l.

H I R D E T Ő

a' Figyelmezőhöz.

2. szám.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'

költségein megjelentek, 's a' két haza' minden hiteles könyvárosnál kaphatók

A' magyar tudós társaság' Évkönyvei. Harmadik kötet, három osztály, összesen 666 lap. nagy 4rétben. Tíz aczél, réz és kőmetszettel, színezett, vászonkötésű velin példány' ára 8 ft., színezetlené, papirosborítéku kemény kötésben 6 ft. cp.

Régi magyar nyelvemlékek. Kiadja a' m. t. t. Döbrentei Gábor' mint szerkesztő' felügyelése alatt. Első kötet 8 kőmetszettel, összesen 493 lap nagy 4r. vászonkötésben 7 ft 10 kr, papirosbor. tábl. 7 ft. cp.

Magyar és német zsebszótár. Két rész, összesen 800 és 850 lap, 8r. fűzve írópap. 6 ft, postapap. 7 ft. cp.

Tudománytár. Közrebocsátja a' m. t. t. Egy egy évi folyam' ára 4 ft. velinen 6 ft cp. postán 1 ft. 36 krrel több.

Minden hiteles könyvárosnál kapható:

MARÓT BÁN,

Szomorújáték öt felvonásban.

Irta

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

Finom velinen, ékes borítékba fűzve 1 ft cp.

Ugyanazon szerzőtől:

SALAMON KIRÁLY. Szomoruj. 5 felv. 48 kr.

A' BÚJDOSÓK. Színj. 5 felv. 1 ft.

CSONGOR ÉS TÜNDE. Színj. 5 felv. 1 ft.

VERNÁSZ. Szomoruj. 5 felv. 2-d. kiadás 48 kr.

ÁRPÁD' EBREDESE. Előjáték 1 felv. 20 kr.

ELŐFIZETÉSI JELENTÉS.

Közelítvén az idei harmadik évnegyed' vége, kérjük évnegyedi tisztelt olvasóinkat, ne terhelhetnének a' folytatás iránti rendelkezéseiket megújítani: a' helybeliek akár lapjaink' kihordói által, akár egyenesen a' kiadó hivatalban, melly sz. Mihály' napján túl a' Zöldfa-utczába, Jankovics-házba tétetik által 267. sz. alatt; a' vidékiek a' kir. postahivataloknál. Ára helyben 2 ft 30 kr, postán 3 ft. — Egyébiránt, kik julius' 1jétől kívánnák lapjainkat, e' félévi nyolczvan ívet meghaladó folyamatra, ékes kőrajzokkal együtt, folyvást előfizethetnek 5 fttal, postán 5 ft 48 krrel cp. Még e' hónapban közöljük az alsó-dunai

TRAJÁN' UTJA' KÉPÉT,

leírásával együtt Vásárhelyi Pál igazgató kir. mérnöktől.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

October' 2. 1838.

40. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Társasági philosophia. Igaz-e, hogy mindenben hátra vagyunk, Béke-házitól (*Warga János*). — Athenaeum miatti zajgások, III. (Csató' Hírlapi Szemléje ellen. Hetedik folyt.).

HAZAI LITERATURA.

Társasági philosophia.

175. *Igaz-e hogy mindenben hátra vagyunk? Béke-házi Innocent által megfejtve, Pesten Esztergami k. Beimel József' áruja 1838. n. 8r. 323 l.*

Az emberi ész azon jótékony viszonyt, melly van isten és a' világ, különösen pedig isten és az ember között, még akkor sem engedheti megszakadhatónak, mikor az külsőleg jótékonytalannak látszik, — valamint azon szellemi összekötést sem semmisítheti, melly kölcsönösen az emberek közt erényileg áll, bár ez igen sokszor egészen erénytelen-né fajult is, — végre a' testtől elvált lelket sem engedheti az ész semmisülni, azon eszméknél fogva, mellyeket isten és világ, ember és ember, lélek és test közötti viszonyokról alkot.

De az ész ezen viszonyok fölött nem lehetvén teljesen mindenben megelégedve, kíván, ohajt, és keres oly támaszt, mellyben némelly bizonytalan sejtései bizonyosak, vi-

lágosak és kielégítőek lennének. Illyennek találja a' kijelentett vallást mint tárgyilagost (objectiv), átellenében ez észleges (subjectiv) vallásnak.

Így az ész, gondolkodása által behatván az isteni kijelentésbe, vagy Jézus' tárgyla-gos vallásába, abban mind azokat feltalálja, mellyek őt isten és világ, ember és ember, lélek és test közötti viszonyok fölött teljesen kielégítik. És ez már a' tulajdonképeni általános vallás. Így közvetítetik a' tulajdon religio az emberek között az észleges és tárgy-lagos vallás' egymásra hatásából.

A' religio' ezen eszméjéből önkényt foly, hogy az pusztán észvizsgálás (rationalismus) nem lehet, valamint az is, hogy minden tárgy-lagos vallásnál vizsgálás alá vétethetik: vajjon helyes viszony találtatik-e abban istenről és világról, emberről és emberről, és a' lélek' hal-hatatlanságáról. És ha ezen viszonyok' keresése, 's azoknak létesítése körül a' religio' külseje változik is, belső lényegének változ-ni nem szabad.

Jézus' tárgylagos vallása is vizsgálat alá vétetik, és minthogy abban a' már többször érintett vallási viszonyok a' legkiegészítőbbek; ha szinte ezen vallás' külső módosulásai változnak, és tökéletesülnek 's tartoznak is tökéletesíteni, de lényege változatlan, örök, isteni, és tökéletesítés fölött van. Midőn ezek szerint, az ember az érintett vallási viszonyok' vizsgálása fölött a' religióban nem kereshet, nem is találhat mást, mint erkölcsi tökéletesülést, jobbulást, és nemesülést; következik, hogy az ember' ezen vallásos vizsgálódásába, akár egyes, akár társaság, nem más módon avatkozhatik, mint egyedül javallás, tanítás, és oktatás által. Így vallási rendszertítés nincs, nem is lehet; a' polgárzatnak is egyedül a' külső eszközökhöz van joga, mellyek az embert, a' religiói tökéletesítés, jobbulás, és nemesülés felé irányozzák. Ugy látszik, hogy polgári hatalom ugyan van a' religio' külseje körül, de ez annak belsejéhez nem nyúl. És ezen hatalomnak nincs ellenébe téve az egyházi hatalom, igen is az egyházi tanítás, oktatás, és nevelés, még pedig mindenütt Jézus' szelid vallására irányozva.

Ezen philosophiai nézetecskét a' keresztény vallásról előre bocsátván, lássuk röviden a' könyv' tartalmát, irányát 's véleményünket.

Az első részben szerző a' műveltséget fejtegeti. Itt a' művelt polgárban igen méltán kívánja meg a' haza' szeretetét, — a' haza törvényeinek szentségben tartását, — vagyonának igaz utoni szaporítását, — minden társasági tagnak illendő becsben tartását, — az emberiséget, — és főleg a' religiót, — még pedig azt a' mi ebben lényeges. És itt már szerző, céljához irányozva, a' religióban lényegesnek mondja azt, a' mit az egyházi tanítói hivatal a' hívek elébe ad. Ez a' mi igen szélesen van mondva. — A' műveltség' ismeretét és körét nagyon helyesen határozza szerző, gondolkozó, és vágyó tehetségek' kifejtésében 's azoknak tökéletesítésében. Csak hogy itt is szorosabb határozást, a' fejtendő tehetségeknek irányzását ohajtottuk volna. Hogy a' műveltség' célja értelmesség, erénység 's megelégyültség, és a' hazának használatás, — továbbá hogy a' műveltség' szükségesség legyen, senkinek ellene semmi kifogása. A' műveltség' haladását is helyesen emeli

szerző az érzéki tapasztalásokon, gondolkodási fogalmakon, az ész' bölcselkedésén és criticán. Hogy a' társas élet, polgáralkotmány, ettől elválva külön a' kormány is, korszellem és végre a' religio mind eszközei a' műveltségnek, nincs józan ki tagadja. Itt már a' religiónál egy fokkal ismét közelebb jövén szerző céljához, kimondja, hogy a' vallások' különbségét úgy tekinti, mint akadályozó eszközeit a' műveltségnek. A' mi ismét nagyon szélesen és megmutatlan van mondva. A' műveltség' érintett eszközeinek hiával, — fejteget tovább szerző, — hazánk nincs. Van polgáralkotmányunk, mellynek jósága felől, mond, az is kezeskedik, mert közel ezer esztendő. Én jó polgáralkotmányunknak más characterét is vártam volna. Van jó kormányunk; mert a' hivatalok' osztogatásában a' köz jó' előmozdítását tekinti. Ez igaz! de még a' kormánynak más jó oldalai is fejtegethettek volna. Alsó és felső iskoláink vannak, mesterképező intézeteink évenként keletkeznek. Ez is igaz. Csakhogy nincs szorosan kitűzve a' nevelés' célja, pedig ennek elérése eszközli a' műveltséget. Hazai nyelvünk virágzik, nemzeti academiánk munkálkodik. Hogy ezek, még alig egy évtized' lefolyása alatt, óriási lépéseket tettek, az elfogulatlan megismeri. De szerző azért ezekkel nincs megelégedve. Sajnálom, hogy az 179¹: 16, 1792: 7, 1805: 4. 1830: 1, 2, 3, 4, 5. törvény cikkek közt, — mellyekről szerző mondja hogy hazai nyelvünket diplomaticai rangra emelni törekedtek, — az 183²: 3 cikket nem látom, melly nyelvünket épen diplomaticai rangra emelé. Birja végre hazánk, mond szerző, a' műveltség' legnevezetesebb eszközét, a' keresztény catholica religiót, melly mind királyi mind magányos ájtatos hívek által gazdagon ajándékoztták meg. Ezen keresztény catholica religio által haladott már a' műveltség hazánkban, — folytatja, — mert már a' holt nyelvek: zsidó, chaldeai, arab, görög, latin, a' reformatio előtt mind divatba voltak. A' reformatio nem egyebet mint kimendhatlan károkat okozott a' hazában. Szerző itt céljához ért, mert itt már — kimondja hogy az evangelica vallás mint a' mellynek eredete nem Krisztustól van, nem is vallás. Nem abban áll az evangelica vallás' hatása a' műveltségre, hogy a' régi nyelvek' tanítását hozta vagy nem hozta divatba; hanem abban, hogy

a' tárgylagos vallás fölött mind maga szabadon gondolkodik, mind mást hagy gondolkodni, és ezen gondolkodásból származó érzemény után jobbitja, tökéletesíti és nemesíti híveit, 's azt tartja hogy a' Krisztus' tudománya után a' menny' kapuja egyenlően nyitva áll. A' korszellemről a' nemzeti műveltségre azt mondja szerző, hogy az különösen kitűnik a' religiónak megvetésében 's letapodásában, főleg a' korszellem nem akarja azt megengedni, hogy a' religiót épen a' catholicismus' alakjában kelljen követni, mert ebben a' hierarchia despotismusra vezet, a' csalhatlanság' dogmája a' tökéletesedésnek akadályt vet, a' tradíciók emberi koholmányok. Melly nehézségeket szerző azzal akar elhárítani, hogy azok nem egyebek, mint azon ügyekezete az anyaszentegyháznak, miképen Krisztus' vallása a' maga objectivitásában tisztán tartásuk föl. Ez szép czél! de Krisztus' objectiv vallása fölött senkinek másnak csak a' catholica egyháznak lehet csalhatlanul gondolkodni? Ide illik már az *ὁ δὲ ῥόδος ὁδὸς ἡγεμονία*! Ez már röviden az első rész' tartalma, melly mint látszik ezen kétségbe hozhatlan egyetemes mondat (propositio major) huzathatik össze: A' műveltség' több eszközei közt, legfőbb hazánkban az a' religió, melly Krisztus' vallását a' maga objectivitásában fölfogta, megtartotta, és a' szerint cselekszik. —

A' második részben a' következők, mint különösen hazai tárgyak, vitatattak Korszellemi — szerzőnek ez evangelicus, — és szerző közötti igen sok helytt önkényes és kérelmi párbeszédben. A' vallás' különbsége nem akadályozza a' műveltséget, azt az isten is megengedi. Erre szerző' feleletének veleje ez: A' zsidók közül az isten a' Sinai hegyénél sok ezreket szörnyű halállal büntetett meg az aranyborju' imádásaért. Hazánk, és a' Sinai hegy! Evangelium, és aranyborju! Mi tulságok ezek! A' vallás' elnyomásából eredtek a' műveltséget gátoló gyászos történetek. Felelet' veleje: Evangelicusok, ti szakadtatok el a' catholica vallástól, így mint nem is vallásnak ti nyomtatok minket. Erre számos eseteket hord föl szerző. Recensensnek erre semmi más észrevétele, mint azon igen mély fájdalom, melyet érez a' fölött, miképen az igen nehezen hegedett vallási sebek még a' 19-d. században is illy kiméletlenül akarnak fölszaggattni. És épen ezért vallásos kegyetlenség' eseteit

irtózik viszont fölhozni. Jobb azokat, és szégyenlve kell is, mind két részről elfelejteni. Nem a' vallás' különbsége, hanem a' türelmetlenség okozta hazánkban a' nagy veszélyt. F. veleje. A' hol egy a' religio, ott nem lehet türelmetlenség, — ha több van, ott türelmetlennek kell lenni. Ez is a' 19. századhoz illő beszéd! Hazánkban a' három vallás egyenlő ereű törvény által vétetett be. F. v. Nem! mert már sz. István' decretumában olvashatni, hogy a' catholicusok más felekezetekhez képest nagyobb számmal vannak. Itt úgy látszik szerző, kettőt feled, és egyet téved. Felelji hogy hazánkban először a' napkeleti vallás kapott lábra, és hogy a' reformatio a' 15. század' elején kezdődött; következőképen sz. István' idejében csak nem vétetett be. Téveszti pedig szerző azt, hogy ha valami, országos törvény által van téve, azon ereű az, akár sz. István, akár II. Leopold' idejében történt legyen. A' protestánsok' súlyai orvoslást kívánnak. F. v. Ti evangelicusok vagytok az elszakadók, még is ti kívántok orvoslást, — azonban a' ti súlyaitok orvoslás-kívánása végetlenül menne, utoljára a' religionarius fundust kívánnátok. Ha valaki mással bizonyos tárgy fölött egy véleményben nincs, ezért meg se hallgattassék? Itt igen szépen kitündöklik az, mi egyébiránt az egész könyv' menetelében szemlélhető, hogy szerző nem annyira a' lelket, hitet és üdvöt, mint a' fundust félti. Ne féltse, — hiszem az először nem a' protestánsoktól függ, másodsor tudják azok, hogy a' papi javak a' polgárármányban igen mélyen gyökereznek, — ehhez pedig ők épen úgy ragaszkodnak, mint a' hazának akármellyik hű polgárja. Az evangelicusok' súlyaik az 1791: 26 törvénynek a' végrehajtó hatalom általi magyarázatjából eredtek, — pedig az a' bécsi, és linczi békére alapul. F. v. Ti evangelicusok eleinte csak eltürettetek, azután törvényekre hivatkoztok, még pedig olyanokra, mellyek, nem is országgyűléseken hozattak, millyen a' bécsi és linczi — pedig ezekre alapul az 1791: 26, törvényczikk. Tizenkilencedik század! és a' vallásban csak tűrni és tűrni!!! Továbbá föltéven azt, a' mi nem úgy van, hogy a' bécsi és linczi békék nem országgyűléseken hozattak, de csak ott hozatott már az 1791, 26? Azonban azért hogy az érintett törvények fölött másutt is történt tanácskozás, kü-

vetkezik-e ha azok már egyszer törvénybe iktatvák — mi pedig csak nem tagadtatik, — hogy azok nem törvények? Az *absque praeiudicio catholicae religionis* alattomosan, az 1791: 26, 30⁷§sa pedig a' papság' egyenetlenkedése miatt csúszott be a' törvénybe. F. v. Az első esetben csak egy pap volt jelen a' törvényalkotáson, a' második esetben pedig a' tárgy vegyes választmányra bízatek. *Recensens* teljesen meg van győződve, hogy a' religiót úgy mint kell felfogó clerusnak ezekbe semmi közel befolyása nem volt. Az 1791: 26, 13-d. §sából származtak az intimatumok és patensek. Ne hordjon föl szerző kérelmileg olyakat, mellyek ellen az evangelicusoknak vagy semmi, vagy csak bizonyos határozású kifogások van. Az evangelicusok minden, törvény' értelmében jövő parancsolatokat legmélyebb hódolattal fogadnak. A' religioról rendelkezni országgyűlésére tartozik. F. v. A' catholica religióról rendelkezni nem tartozik, mert az, isteni szerzője által biztosítva van, az szelid és alázatos stb, nem is tartozott soha is országgyűlésre. *Recensens'* véleménye szerint az országgyűlésnek joga van mind azon eszközök fölött tanácskozni, mellyek a' társaság' jóllétét előmozdítják. Hogy ha már a' vallás' külseje körül olyak történnek mellyek által a' polgárzat veszélyezve van, kétség kívül országgyűlésére tartozó a' tárgy, a' mint ez Magyarországon kivált 1604 óta kisebb 's nagyobb hatással oda is tartozott, 's oda is tartozandik. Az evangelicusok' súlyaik jól ki vannak főzve; azért azokat tovább használni nem lehet, azokat az előleges sérelmek közé kell iktatni. Ne hozzon fel szerző ismét illy kérelmit. Az evangelicusok ugyan ohajtják sérelmeik' orvoslását; de azt józanul, sem nem rögtön, hanem csendesen, — nem is helyén kívül, hanem helyén kívánják. Igaz hogy ez a' legközelebbi országgyűlésen úgy történt, de helyesen-e? Én magam is csekély ítéletem után kéteskedem. A' vallásos tanácskozásokból ki kell rekeszteni az egyháziakat, és némelly magnásokat, — az egyházi rendet a' vármegyék' követei repraesentálják. Ne adjon szerző Korszellemi' szájába illy sokszor olyakat, miket minden evangelicus nem tart. Én azt tartom, hogy ha országgyűlésen egyházi külső dolgok vétethetnek föl, — mi kétségen kívül van, — akkor az egyháziakat onnan kirekeszteni nem

lehet; hanem ezen tárgyra is létegesíteni kellene az országgyűlését. Illy szellemben megy végig szerző a' több pontokon is, mellyek az érintettekkel rokonok, 's ezekre mint az eddigiekre igen messziről és kérelmileg felel, név szerint arra, hogy a' vallás a' törvényhatóság' oltalma alatt van, így: Igen is az alatt lehet az evangelica vallás mint tulajdonképen nem is Krisztus' vallása, de a' catholica vallás nem esik a' törvény' oltalma alá; sőt inkább, a' törvényhatóságok' rendelkezéseinek is ez által kellene megerősíteni: a' mi engem IV. Henrik és Hildebrand' eseteire emlékeztet. A' catholica és evangelica vallásnak ezen egymástóli végetlen különbségére, — az egyházi javak' feltésére, Calvin és Luther' némelly tulságos, — az evangelicusokra ma nem tartozó, korlátlanúságaikra; a' *ius connatum naturale circa religionem* 's a' saját' kicsapongásainak tulságaira épül szerző' több vitatkozása. Ha már ezen második rész' pontjait is összeszedjük, a' következő különös mondatot (*propositio minor*) találjuk, a' fentebb összeszedett egyetemes mondatnak alá rendelhetendő: Az evangelica vallás mint a' mellynek isteni eredete, Krisztus' tudományára alapulása nincs megmutatva, nem is tulajdon vallás, annak papjai nem jönnek le szakadatlan sorral az apostoloktól, így nem is papok stb.

A' második rész' különös mondatához lehet számítani a' harmadik részt is, melly egészen a' házassági dolgokról szól. „Az egész rész' okoskodása röviden ide megy: Az evangelicusok reversalisokat adhatnak, mert azok' adása az ő vallások' szabályaiba nem ütközik, de a' catholicus azt lelkismeretesen nem adhatja. Az evangelicus atyától született figyermeknek az evangelica vallásban neveltetése nagy lelki gyötrelme az anyának, mert ez azt híven, hogy a' catholica vallásban lehet egyedül üdvezülni, nincs belső szorongás, félelem, és lelkismeret' mardosása nélkül; az evangelicus apa illyesminek nincs kitéve, mert az ő vallása különben sem üdvezítő. A' 18 éveseknek a' szabad vallásváltozást megengedni, a' hathéti censurát eltörölni, nem lehet, — az 1791: 26, 13. §sa szerfelett szükséges; mert az egyháznak érdekében áll az, hogy az üdvezítő hit' hívei olly vallásra ne menjenek át, melly nem üdvezít.

(Vége a' jövő számban).

Warga János.

176. Athenaeum miatti zajgások.

III.

(Hetedik folytatás.)

Emlékezni fognak olvasóink, hogy a' 31. számbeli Szemle nagy lyricusról szolt. Egy hét múlva Cs. bannilátszik az elégséges calculus nélkül kiböfentett vallást, 's a' 33-ban, az Erdélyi dala' említésénél (Kis lány' dala) oda veti, hogy az Vörösmarty' „Kis lány' baja“ czimű dalát szépségben felülmulja; a' mi magában nem ellenkezik a' fentebbi általános állítással, de hajnál fogva levén ide húzva, kézzel tapogathatólag hitelcsökkentés' szándékát árul el. Nem mint ha illyes hasonlítások, aesthetikai tekintetben igen termékenyek, hasznosak, és érdekesek nem lehetnének, ha kimutatásokkal járnak; hanem mert Csató, ki még eddig egy szépmű' érdemlegi bonczolatával sem bizonyította illy tárgyak körül critikai hivatást, itt illetően kimutatásokba nem ereszkedik, könnyebbnek találván, úgy mint már felsebb lattuk („NEKEM nem tetszik“) hatalomszóval kimondani: ez felülmúlja ezt, punctum. De még egy fogását láthatják itt olvasóink a' szemleirónak: *Divide et vices*. Vörösmarty és Erdélyi egy vélemény', egy hit' emberei: ha mind kettőt gáncsolja, részrehajlásnak magyarázthatnák; jobb tehát az egyiket dicsérni: kit? az a' körülményektől függ. Itt az ostrom alá vettek' egyike állt előtte — tehát ezt kelle a' másikkal leültetni; mi mellett még azon titkos számítás és remény is munkálkodott: hátha vetély ebred a' két társ között, hátha a' dicséret' méze megejtí a' választottat, 's ezzel egy lélek nyeretik? Ugyan így tevé Cs. már máskor is: b. Eötvös József és Szalay László barátok: ez gáncsolatott, nem meggyőződésből — erre Cs. mit sem ad — hanem mert neki 21 voksa volt, midőn Csátónak I; 's midőn az így elvesztett csatáért alkalom vala a' győzött sújtani, rajta kelle lenni, hogy egy csapással két lélek ne sértessek, sőt ha lehet, az egyik sújtva, a' másik nyerve legyen, 's így ketős a' diadal: mely édes álmak már azért is érdekesek: mert a' semmi mélyre nem képes szemlésznek emberismeret-hiányát mutatják teljes negativitásában. — Egy balladája is jelent meg Vörösmartyanak az Athenaeumban: „Az árvízi hajós“; az „igen gyenge, azt csak tárgya nemesíti“. Már itt Goethével történik az összehasonlítás *)! Mely szép alkalom itt is egy aesthetikai párhuzam' vonására, ha — illyesmihez tudnánk. Átkozott nagy baj az, ha az ember mindig házvételről beszél, 's egy lélek sem tudja, van-e pénzünk, vagy nincs? Lehet-e az illyennek hitele?

Sok baja Csátónak Vörösmartyval a' miatt is, hogy ez ajánlja, miképen a' játékszinczédulán megemlítsessék, hogy a' jövedelem' egy része a' szerzőé **); 's midőn egy mezőről kisorozatítak, ügyesen és fürgén másra viszi át a' harczot. Eleinte az, mi, ha valamelly szivrokron, péld. Munkácsy ***) tenné, kétség kívül nemes őszinteség,

álszeméremtől távoli valódiság, előítélettel küzdés stb lenne: ugyan az, mert Vörösmarty teszi, szégyen, koldulás; utóbb azonban már nem szégyen, hanem illetlen és megalacsonyító, 's végre, midőn ezen sarczaiból is kiűzetik, megmutatja, mennyire félre értett hazafiság azt követelni, hogy valaki magyar színházba járjon, a' dramairó házról házra kerэгessen a' hazaért, mert, u. mond, a' haza erre tán nem is szorult. De ki mondta ezt? A' fürgencz ön álma' képeivel kerэгőzik. A' dolog igen egyszerű: Kell-e magyar színház? Bizonyosan, mert, ha egyéb okokat elhallgatunk is, német is van, mely idegen nyelvet terjeszt, 's ennek megfelelőbb ellenszere nincs, mint magyar színház, a' nyelv és nemzetiség' meggyökereztetésének egyik hathatós eszköze. 'S kell-e ezt pártolni még akkor is, ha nem egészen kielégítő? Bizonyosan, mert a' nélkül még nem állhat meg, mert más nemzeteknél is csak illy pártfogás és hazafiui buzgóság szorítja ki az idegent: avvagy nem emlékezik-e a' szemlész még Iffland 's Kotzebue' korára is? Arra hogy a' legmulattatóbb helyeket kerэгsük, a' legállatibb nép, a' legutolsó lator is elég: ahhoz hogy a' gyenge csemetét kezdetben magasabb részvét' melegével tápláljuk, nemesb kebel kíváncsítatik, melynek keserű a' mulatság, hol nemzeti-sége veszélyeztetik, 's örvendtes minden sugár, melyben annak haladása csillámlik fel. Ez az, mit követelünk; 's illy emberek azok, kiket elfajult, bálványimádó honfiak' ellenébe akarunk állítani, 's azok nélkül — bizonyosak lehetünk benne — enyészet várna minden nemzeti életnyilatkozásra. Mert mikor leszen az, míg a' kezdet, a' messze haladt külfölddel kiállhassa a' hasonlítást? Ennek 's amannak fedelmű birtokai vannak, de minden józan többre becsül azoknál egy talpalatnyi földet, mely sajátja, mely fáradaaiért neki gyümölcsöz. 'S ez szellemi dolgokban ne így legyen-e? Miért nem hagyák el az újabb Europa' népei a' szebb 's már kimivelt görögért és romaiért nyelveiket? Miért nem mentek által a' század előtt is még darabos német nyelv' irói, a' simább 's miveltebb olasz és franczia' igájába? Mert önérzetök tiltá megsemmisülni azért, hogy idegenben találják fel azt, minek szikrait keblökben érezék. Ez azon önfentartás' philosophiaja, melyet, ha nem volna, támasztani 's terjeszteni kell, 's mely nélkül, akár mint bölcsekedünk, a' Hirnök is cseh-német ujságga válhatnak — milly haszonnal gazdájára, nem ide tartozik. De hogy a' soha elégszer nem ismételtetőkől visszatérjünk: tegyen a' szinigazgatóság mindent, mi tehetségében áll, legkisebb hazafiúi elnézésre sem tartva számot: ellenben járuljon a' m. közönség

regetési modorját: „Adjatok, adjatok a' szégyén sirónak, hat pengő forintot Rajzolat-irónak“, melyet azoknak kiadója, külön változatokkal, prózában és versben, évek óta nem pirul az egész magyar irói sereg' lealázására gyakorolni. 'S ez nem szégyen Cs. előtt, nem lealacsonyító, sőt nem is illetlen! De szégyelli az, kinek arczbőre nem kéreg, szégyelli a' helyett, kit illet, 's szégyelli, hogy ezzel talán ugyanazon rendhez is számláltatik.

*) 39. sz. 4. l. — **) 45. 47. 49. 57. sz.

***) Kijegyzék egyszer a' Haszn. Mul. a' Rajzolatok' ké-

is a' minden kezdetlét összekapcsolt bajok és hiányok' meggondolása által mérsékelt követelésekkel a' színigazgatóság' ügyekezeteihez: 's kétséget nem szünet, hogy a' szilárd ügyekezeti egyfelől, a' buzgó részvét más részről, megközelítendik azon czélra, melly egyoldalú törekedéssel most alig kiviható. Mi az eredeti kérdést illeti, melytől Csato' Bodonésága miatt kelle eltérnünk, az senki előtt sem olly nyomos, mint az előtt, ki általa egy fényes diadalt gondola nyerhetni. Mert az egész ujtásról csak azt mondhatni: „Ha nem használ, nem árt.“ Az elsőt holta' napjáig sem fogja a' szemlész megmutathatni, ha csak minden színházjárót külön vállatásra nem fog; valamint azt sem, hogy az efféle egyszerű jelentés az írónak kisebbségére válik, hanemha azt tudná feldönthetetlen okokkal kivíni, hogy illendőbb a' pénzt szép titokban zsebbe dugni, mint maga idejében kimondani: Uraim 's asszonyaim! én egy színművet írtam; ha pénzetekkel egyszerűen a' színműtől is serkenteni, fentartani akarjátok, jertek most! — Cs. azt írja ugyan *) , hogy „Vörösmarty' példája felsült, miért, nem tudjuk; de azt nehéz leszen megmutatni, vajjon nem azért voltak-e Marót bánnak másodsor több nézői a' Gyászvitézknél, mert a' figyelmes műbarát a' jelentésből tudta, hogy a' jövedelemből a' szerző is lát némi jutalmat?

Nem tetszenek Csatonak V. elmékedései a' felekezetről is, az neki elmefuttatás, kusztál, rendetlen beszéd... mi meglehet, csak vigyázóban bánt volna Cs. a' dologgal. Hanem fogja magát, 's neki, úgy mond, e' részben egy saját catechismusa van; 's mi az? Csekély változtatással 's hiányosan ugyan az, mit V. a' felekezet' meghatározásában mond. Sőt még arra is megtanít, ha spanyolok volnánk, mellyik pártot kellene vagy nem kellene követnünk... mert végül annyira elkeveredik, hogy teljességgel nem tud hova lenni. Azonban itt legalább nem tagadja meg eredeti hitét, 's nem állott azon képmutatok' vagy balgák' sorába, kik „harag és párt nélkül“—i lapjaikban magokra 's jelszavokra a' legkeserűbb satírárt írták: sőt catechismusa' előadásával az e' részbeni felvilágosodást még segítette is.

'S íme ezekből állanak hármunk' személyei ellen a' panaszok, vádak, kifogások — 's az alaptalan állítások, félremagyarázások, elcsavarások, mint itt szép rendben tisztelt olvasóink elébe terjesztettük. — Vessünk már most egy pillanatot azon módra, mellyet a' Szemle az *Athenaeum* 's *Figyelmező*l bánásban követ.

Az elsőt illetőleg, kétség kívül feltűnt minden figyelmes olvasónak az a' hidegség, az a' *szeretatlenség*, mellyel róla Cs. szól. Kérjük azokat, kik rá érnek, fussanak végig az *Athenaeum* tárgyzó szakaszok' során, hogy lássák, vajjon nem teszi-e ezeknek nyolcz tizedét a' kiadókkal való személyes kapcsozkodás, apróságokkal bibelődés, melly nem a' folyóirat 's nem a' cikkely' ismertetésére szolgál, hanem inkább megfordítva, alkalmul, a' kiadókat a' közvéleményben lealázni. 'S e' helyeket, a' fentebbiek-

ben, úgy hiszszük, eléggé megvilágosítottuk. A' mi fenn marad, a' két tized, hű bemutatása-e a' tartalomnak, vagy csak felszámolása a' nagyobb vagy érdekeseb cikkelyeknek? Nem; de midőn a' Cs. hidegségével nem gondolkunk, e' szántszándékos reticentiáért, melly szerint gyakran 7—8 cikkkel közül csak egy említeik, mint ha folyóiratunk csupa fehér lapokból állana, a' publicus lelkismeretesség' e' teljes hiányaért, e' kézzel fogható részrehajlásért, e' kiszámolt igazságtalanságért joggal vádolhatjuk őt minden méltányosan gondolkodó előtt. Ő erre előálland, 's a' részint csak czínnél fogva említett, részint kifogásokkal, részint néhány javáló szó 's kiirt sorrall bemutatott *eredeti* cikkelyeket fog hivatkozni; de mi — előre bocsátván hogy az *Athenaeum* tartalmanak ez évben is nem kevesebb mint felét teszik az eredeti közlemények — szerénység' s érnelme nélkül merjük állítani, hogy az általunk közlött fordított és kivont cikkelyek' öszvesége tartalmi érdek és kidolgozás' alaposságára nézve bizonyosan felér a' bár középszerűt meghaladó eredetiséggel; hogy tehát ezeknek „fordítás“ ürügye alatti mellőzése nem egyéb, mint egy vastag fogás lapjaink' becsért általa legalább felényire szállítani le. A' mi véleményünk szerint, mellyben bizonyosan osztozni fog minden józan, az választja el bármelly, akár tudományos, akár szépliteratúrai lap' becsét, ha amaz minél több új eszmét 's ismeretet terjeszt, ez minél nemesb szellemgyümölcsökkel képi és gyönyörködteti olvasóit: 's az eredetiség, melly azon kívül tudományos tárgyak körül, folyóirati cikkelyekben többnyire összeállítás 's előadási szokott lenni, mindig csak második szempont, melly a' lap' érdemét határozza. Hogy így azon többi közt igen kisdé számú olvasókra nézve történhetik *néha*: miképen kénytelenek valamely cikkelyt, mint talán ismerttet, olvasatlan hagyni, nem változtat a' dolgon; mert hátha e' helyett egy olly eredeti állna, mellyet ugyan azon olvasó ismét *tárgyánál* fogva mellőzött volna el. Minden esetre nem csak elég, de sok, ha vegyes tárgyú lap' vegyes olvasói közül kiki tán két harmadot lel, inyére valót; 's ekkor aztán egyre megy ki, tárgyánál V. ismeretes voltánál fogva lön-e egy vagy más cikk el mellőzve. Nem hozzuk fel például a' külföldi időszaki sajtót, nem említjük, hogy az angol évnegyedi 's heti folyóiratok' legnagyobb része kivonatokat, 's pedig legnagyobb részt, *angol*, tehát ott köz kézen forgó munkákból ad kivonatokat; hogy a' francia 's olasz havi 's heti munkák legalább felényire kivonatokat, 's a' német tartalmasb folyóiratok' nagy része is fordításokat és kivonatokat ad; — de azon észrevétel csakugyan nem hallgatható el, hogy a' folyóiratok, kivált a' napi 's hetiek, nem annyira tárházai akarnak lenni új fölfedezéseknek, mint — külön rendeltetésökhöz képest — *terjesztői* az újnak, a' gyümölcsözhetőnek, az érdekesnek, tudni méltónak. 'S ha ez áll, 's ha még azon kívül geographiai fekvésünk, tudományos eszközeink 's készülleteinkre, főképe pedig a' *magyarul írók* helyeztetésére tekintünk, valljuk meg: ezen eredetiség-hajhászásban valami kis meggondolatlanság,

*) 55. sz.

számolás nélküli mohóság 's a' gőg' azon neme rejtezik, melyet szegénységi gőgnek lehetne nevezni. Ne higye senki, hogy ezeket mentségül hozzuk fel: erre akkor szorúlnánk, ha az Athenaeum kéziratok' szükének hírében állana; de minekutána ellenkező esetben vagyunk, 's gyakran visszautasítunk eredeti közleményeket — ('s lehet hogy nem-barátink' száma egy részt az ez által sértett írókból áll) — elhihetik olvasóink, hogy csak meggyőződésünket akartuk ez úttal kifejezni, valamint azt is, hogy gyengébb eredetiektől sem tagadjuk meg a' felvételt, ha azt tárgy vagy korszerűség ajánlják.

Hogy visszatérjünk, hol elhagytuk, Csató' szokott formái, melyekkel gyakran legtarkább és tartalmasb számainkat sovány alakban tünteti fel, ilyenek: az *Ath. fordításokat közöl angolból és németből*, vagy az *Athenacumban némi fordítások után ez 's ez vonja magára figyelmünket*, vagy: *más fordítások mellett* befejeztetik ez meg ez, vagy: *jó, DE *) olvasó publicumunk' nagyobb részére érdek- 's hatástalan fordítások után stb stb*. Vajjon nem a' tárgy-e az első, mi figyelmet kíván, 's a' cikk' tartalmassága vagy nem tartalmassága? Igen, de akkor az Athenaeum talán tartalmasnak mutatkoznék, a' Szemlének célja pedig éppen ellenkező. Avagy talán másutt is elhallgattatnak a' nem eredeti cikkek? Sőt, azok elég szorgalmasan felhordatnak, még a' Vas. Újság, brassai Mulattató — hát még a' Rajzolatoknál! De még az említett formák is valótlant állítanak gyakran; így felebb éppen egy olly helyet találtunk kiemelni **, hol érdektelenség, hatástalanság tulajdonították az *Ath. cikkeit*, 's melyek e' cikkek? *Egy pillanat az emberiség fejlődésére egyenlőség' tekintetében; egy angol utazó' kalandja Sabaudiában; a' test nélküli lélek, orosz mese*. Miért? — Így a' folyó félévi 2, 3. és 4-d. számokról az mondatik, hogy bennük „értve az értekező és belletristícai részt egyetlen, figyelmet érdemlő 's eredeti cikkely van“ ***). Lássuk tehát e' számokat: 1. Cs. által említett cikkelyen kívül *eredetiek* 1. Világpolgárság és honszeretet; befejezés, Tóth Lőrincztől. 2. Bujasenyv és rüh elleni törvények némelly szomszéd statusokban, D. Ivanovics Andrásról. 3. hat epigramm Csabától. 4. A' könyörgő, Beöthy Zsrgmondótól. [Minek nevezteik azt, ha valaki szántszándékkal másot mond, mint a' mit tud és hisz, csak hogy másokat tévedésbe hozzon?]. Lássuk a' *figyelmet nem érdemlő* fordított cikkelyeket is. 5) Balságok — mondhatjuk Csátónak, hogy ez több figyelmet nyert, mint éppen ohajtottuk. 6. Néhány spanyol carlista hadfő' arczképe, név szerint ez uttal Don Sebastian és gróf Madeira: tehát a' napi történetekhez tartozó illy vázlatok nem érdemelnek figyelmet? Azonban egy más alkalommal, úgy látszik megnyerte legalább azok' folytatása Cs.' javalását, midőn „több jeles fordításokat“ említ ****). Továbbá a' szépliteraturai részben 7. A' nagyra me-

nendő hős, francia — 's 8. Hermina, német novella állanak. 'S im mind ezek Cs. aranymérlegén olly pihekönnyedek voltak, hogy ő azokat egy lehellettel el vélte fúhatóknak. De hogy ne látsassunk csak egy pár helyére Cs.nak alapítani méltánytalansága' vádját, vagy pedig minden kicsiny darab' említését várni, nevezzünk néhányakat, mik legalább a' czimnél fogva megneveztetést nem csak terjedelmök, hanem, 's főleg tudományos becők és fontosságok, részint korszerűségök miatt tán csak megérdemelték volna: 's illyek Wurga János' elmékedése az egyenlőségről, Chateaubriand' vizsgálatai Shakespeare és drámái felől, Napoleon' caractere Channingtől, Az ember' természeti rendeltetése és életmodja, A' tanulási érdek' különféle nemeiről, Moldva' ismertetése, A' föld' öt részének characteristíciája, Anglia IV. Vilmos' uralkodása alatt 's Victoria' trónra léptekor, Humboldt és Bonpland' felmenete a' Chimborázóra, Az örökülesi törvények, 's egyéb közlései Fábinnak Tocqueville és Chevalier' europai hírű és érdekű munkáikból, A' középkor Chateaubriand után stb stb. Így mellőztetik az olly változatos és korszerű Egyveleg is, akkor midőn péld. a. „Természet“nek minden „szilvafája“ magasztaltatik. Hát a' *literaturai rész*? Erről mély hallgatás, 's a' Hírnök' olvasója azt hihetné hogy ez nincsen is, ha egyszer vagy kétszer gáncsolva nem volna. A' fogás, mondhatjuk, finom. Jól tudja Cs., hogy az Athenaeum 's Figyelmező egyesült folyóirat, két harmada szerint tudományos lévén, fennállhatására, nagyon is rá szorúl e' szépliteraturai részre, mint a' melly műveltségi állapotunknál fogva maga képes, elégséges közönséget vonni: ezt kell tehát a' közvéleményben, mennyire lehet, kisebbiteni, vagy éppen elfelejtetni, róla a' publicus lelkismeretesség' követelése' daczára is hallgatni, hogy így egy gyűlölt szellemű folyóirat' fennállhatásának e' fő forrása beduguljon. 'S ezért ignorált Cs. több mint egy tucat elbeszélést, 's köztök ollyakat, mint Pap Endrének bensőség, valóság 's ritka szépségű előadásával kedvességet nyert novellája: *Elő férj' özvegye*; Nagy Ignác' érdekes szövevényű beszéle: *Niagara' menyasszonya*; ezért Marryat kapitányé: *Egy lángész' története*, az első mellyet e' legújabb regényírói notabilitástól, tudunkra, a' magyar olvasó eddig vett; az Egy nap' regénye, Szerencse és balsors stb. Ezért hallgat mélyen a' balladákrol (Vörösmartyét kivéve, mert ezt gáncsolni kelle), b. Eötvös József, Erdélyi, Pap Endre, Vachott S., Ormós László, Sárosy, Soltész Dániel 's többiek' dalaikról, az epigrammokról stb — 's ismételjük: mind erről akkor, midőn a' pajtáslapok' majd minden apróléka czim szerint hordatik fel, 's mindig különféle, szebbnél szebb epithetonokkal bemutatva: péld. a' Rajzolatokban csupa könnyű és kellemes olvasmányt talál, izléses fordításokat, sikerült fordításokat, dús elmékedést, mikor előfizetést hirdetnek, akkor újra emelkedni akarást 's majd ismét olly buffoelmésséget, *melly a' legfeketébb vérű embert, sőt magát az ördögöt is megnevelteti*; jeles észrevételeket, és pedig folyvást *finom velínen 's a' szerkesztőség' minden igyekezte' ráfordításával*, stb stb. — a' *Természet*ről,

*) Ej, Cs. ur, be átkozott közel áll ismét a' jóhoz a' nem jó! — **) 63. sz. 3. l. — ***) 59. sz. 3. l. — ****) 67. sz. 3. l.

már mutatvány lapja után hirdeti, hogy az nincs dolgozók' szűkében (nb 3 való név mellett 4 álnév), hogy azt izlés és urbanitás fogja bélyegezni, mellyekkel ha tartalmasság is karöltve járand, olly tökéletes hirlap (a' Hirnököt sem véve ki?) mint az övé nyelvünkön még eddig nem jelent meg; az első számnál pedig „a' barátság (tehát *literatúrában is van barátság?*) és rokon-érzelem' legszívesebb szavaival üdvözl; a' föl-lap, u. m. mint illik, szakszerű és tartalmas **ERTEKEZESEKKEL** teli [NB. a' föl-lap fél iv]. Adná isten, hogy előfizetői száma stb e' ne-mes folyóirat stb; a' Bányász-dalt, a' Virág-nyelvet nem lehet magasztalás nélkül emlí-tenünk; 's az így megy folyvást, az mindig vál-tozatos, tartalmas; az ötödik szám' megjelenté-vel: a' föl-lap' „*eddig cikkeleit* [mellyek 2 ívet tesznek] *rövidség* (c' est vrai!), *velősség, köz-értelmesség, közhasználatosság bélyegzik*“; kö-vetkezik a' Virágnyelv' *kedves folytatása, Garay egy nyájás dala*; ismét egy nyomos cikk, megolvasztatást és részint figyelmet ér-demlő cikk, 's egy igen érdekes vázolatocska, a' *folyvást nyájás Virágnyelv*, 's egy érdekes töredék, 's egy alapos bírálat, megint csupa jó szándék, meleg érzés, lelkes előadás (habár fél-szeg tanítás mellett stb — be átkozott közelség ismét), 's megint alaposság, élet és gyakorlat-ísmertet, 's ismét velős, népszerű cikkelek, merő változatosság, érdekletesség, az ananász és mirtusz' „*képecskéi olly nyájások és kedvesek*“ a' Hazucha' beszélgetései *mulatságos és hatásosak*, egy pár elbeszélés, *eredeti, ügyes*, gyakorlott kéz' munkája, *magasb művészeti érdekekkel bíró* — és ez így megy folyvást édesen és kedve-sen és nyájason 's akár hiszi ezeket Cs. maga, a' csemegeosztásban szintolly bőkezű, mint kész a' mákony- és büröккеverésre, ha nem épen olly szerencsés is, akár nem hiszi: nekünk leg-kisebb gondunk; de ki kellett mutatnunk azt a' hangot és modort, mellyel a' pajtáslapokat olva-sóira köti, midőn a' mieinktől tartalma' pusztá de hű megnevezését is megvonja. Mondá vala pedig a' szemle' bevezetésében: „Ugy véljük, nem tes-zünk kellemetlen dolgot olvasóink előtt, ha a' fo-lyó hónap' elejétől megjelenő magyar hirlapok' ér-dekesebb tartalmát a' tárgy' megemléztével vagy rövid kivonatával is hetenkint velők meg-ismertetjük“. Az itt sarokba szorúlt Cs. avval próbáland kibúni, hogy ő igen is a' neki érdekeseb-

beknek látszókat megismertette, a' miről tehát hallgat, az neki *kevesebb érdekesebb* látszik: 's ez jó mentség volna akkor, ha más lapokkal ha-sonlólag bánt volna; de miután az előbbiekből el-tenkező sült ki, mentegőzhetik ő bátran, de sen-ki sem hiendi neki, hogy péld. midőn a' Virág-nyelvet nem csak *pusztán* említi, hanem dicsér-ve, Kunos' egy dalát *magasztalva*; ugyan akkor olly cikkelek, mint a' Schnelleré, Hartmané, Chateaubriandé, Channingé, 's a' verses dolgoza-tok' nagy része, *emlézésre se legyen méltó* *).

A' *jatekszíni krónika* gyakran megnyeré ja-vallatát, csakhogy akkor is, midőn az neki leg-jobb, ott van tős szomszédjában a' helybenha-gyásnak, az az átkozott DE lassu, DE secant stb. Egyébiránt e' krónika nyújtott Csátónak leggyak-rabban alkalmat a' háborgásra, részint, mert itt nyílik legteőbb köre a' pletykának, kötődésnek, részint mert ez olly könnyű mező, mellyen stans pede in uno is hasábokat tölthetni. A' mi itt kü-lönösen egyikünket v. másikunkat illete, e' cik-kelek' folytatában meg volt a' maga helyén ütve; 's így kevés az, mit általában kell mondanunk. „Marót bán“ bírálatába a' krónika nem ereszkedik: kérdi tehát Cs. *miért* nem? Azért nem, mert szerzője kívánta, hogy a' darab szerencséjére bi-zassék, 's illőnek hitte, hogy saját organuma hallgasson ott, hol minden egyéb lapok úgy is vetélkedve sietnek azt jó 's nem jó oldalairól be-mutatni. Azonban, csak szolott volna S. F., és pedig kedvezőleg, akkor hallottatok volna zajt, 's a' pajtasság, párt, egymást imádás 's tudja is-ten mifele literaturai vétkek' válját Pozsonytól egész a' Fekete Tengerig zengeni. Egyébiránt nem tagadhatni: a' kérdés igen új, talán naiv is: Vörösmarty' lapja miért nem bírálja Vörösmarty' darabját; az ehhez kapcsolt vád pedig: „Miért kerülni illy erőszakosan a' részrehajlás' színét ha nem vagyunk részrehajlók?“ nyomhatna va-lamit, ha kevesebb keresett volna.

(Vége következik.)

* A' 13—75 számig a' Szemle, az Athenaeum' 104 cikkele közé [nem számítván ezek közé a' ver-ses dolgozatokat, egyvelget, krónikát, hangászati szemlét stb] 38-at nevez csak meg, és pedig ak-kor, mikor még a' Vasárnapi Ujságnak is, melly alig egy harmadrésze az Athenaeum' tömegének, 's az ellenséges lapok közé számítatik, 30 cik-kelye nevezetik meg.

ELŐFIZETÉSI JELENTÉS.

Bekövetkezvén az idei harmadik évnegyed' vége, kérjük évnegyedi tisztelt ol-vasóinkat, ne terheltenének a' folytatás iránti rendelkezéseiket megújítani: a' hely-beliek akár lapjaink' kihordói által, akár egyenesen a' kiadó hivatalban, melly sz. Mihály' napján a' Zöldfa-utczába, Jankovics-házba té-tetett által 267. sz. alá; a' vidékiek a' kir. postahivataloknál. Ára hely-ben 2 ft 30 kr, postán 3 ft. — Egyébiránt, kik julius' 1jétől kívánnák lapjain-kat, e' félévi, nyolczvan ívet meghaladó folyamatra, ékes kő-rajzokkal együtt, folyvást előfizethetnek 5 fttal, postán 5 ft 48 krral cp.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

October' 9. 1838.

41. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Közrendészet. Zsuldos, a' honi közbátorságról (*Barra Miklós*). — Gazdaságtudomány. A' háztartás, Balásházytól. — Társasági philosophia. Igaz-e, hogy mindenben hátra vagyunk, Békeházitól. Vége. (*Warga János*). — Külföldi literatura. Egészségtudomány. Csecsemők' nagy halandósága, eroohbeentől. — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Közrendészet.

177. *Néhány szó a' honi közbátorságról. Irta Zsoldos Ignác t. n. Veszprim vármegyé' főjegyzője 's a' m. t. társaság' lev. tagja. Pesten, Trattner-Károlyi' tulajdona. 1838. 8r. összesen 103 l. Ára 50 kr. cp.*

A' magyar literatura' még igen szűk körű mezején im itt másodsor találkozunk lelkes szerzőnkkel. Most szintűgy mint előbb egy felette korszerű munkával fellépni, az igaz emberiség', felvilágosult honszeretet' 's valódi polgári jólét' magvait hintegetni látjuk őt — a' minden jóktól üdvözlöttet, 's midőn e' jeles munkát, melyben a' tiszta világos eszmékbe meleg érzelem 's aggodó buzgóság lehellett valódi életet, elolvastuk, sohaj emelkedik föl ébredező honunk' boldogságát kívánó lelkünk'ből „vajha e' szent magvak hazánk' mind az 52 telkében tápláló földbe esvén, ezek itt minél hamarabb kicsiráznának, 's az emberiségért dobogó szív' melegével, a' polgári élet' igazait belátó ész' világával, 's a' csupán akaratunktól függő testi erők' nedvének használatával ápoltatván, minél előbb nagyszerű álladalmi fákká erősödnek!”

Három részre oszlik e' munka; az I-ben a' büntett' megakadályozásáról, a' II-ban annak fölfedezéséről, végre a' III-ban annak büntetéséről értekezvén — mindenütt a' lehető egyenkéntiségekig bocsátkozva 's javaslatait hazánk' jelen állásához, vagy szokásaihoz, mérve. Egészen ki kellene e' munkát irnom ha mind azt a' mi e' részekben érdekes vagy kíváncsatos, közleni akarnám; itt csak elég legyen e' következő tárgyakat kiemelnem:

I. A' gonosztett' akadályozására a' többek közt ajánlja szerzőnk a' rendőrség' felállítást. Sok ember megijed nálunk illyesmi' hallására, a' magyar arany szabadságot egyebek közt abban tartván, hogy útlevél nélkül egész hazánkat beutazhatni, erdőkön, mezőkön a' nélkül hogy valaha valakitől megkérdezettünk, bolyonghatni. Igaz, becsületes embernek, útjában megállítatni, nehezen eshetik, hanem, a' szabadság' való élvezhetésének megvannak a' maga alkalmatlanságai is, miket szenvedni kell. Vadak' módjára erdőkben élvén, adót sem kellene fizetniük: ezt mégis a' társasági élet' kényelmeiért megteszszük, 's megtenni szent kötelességnek tartjuk. Igen! legyen rendőrség, még pedig nagy számú 's ez tegye a' maga tisztét mindenütt, mindeneken különbség nélkül, állít-

son meg utainkon, fogjon be rendbontásainkban stb; attól azonban, hogy családi titkok leplenének fölemelését céljába vegye, őrizkedvén.... Ajánlja továbbá hogy az orgazdák szigorúan büntetessenek. Tudjuk mindnyájan, hogy ez vagy amaz majorba, ez vagy amaz jó birtokoshoz beizenő latroknak azok enni inni valót egész bőséggel küldenek, mert különben bizonyosnak tarthatják házaik fölégetését, barmaik' elhajtatását stb. Bejelentik-e a' latrok' tartózkodása' helye az illető tisztviselőknél? Nem; ezt a' hatóság behúnyt szemmel nézi — 's méltán, mert azt, hogy valaki magát a' nélkül hogy valaha kárpótlást reménylhetne, önkényt tönkre tegye, józanon nem kívánhatni. Azért — mint szerzőnk megjegyzi — mulhatlan feltétele a' közbátorság' fentartásának az, hogy az illy nemű följelentésért károsultak az álladalom által pontosan 's elmaradhatlanul kármentesítenek, még pedig úgy, hogy „mind azon kárnak megtérítésére melly valamely magányosnak vagy községnek határában elkövetetik, azon magányos uraságot vagy községet hazánkban is törvény által kellene kötelezni. Melly határozat, ha okvetetlenül fogantatba is vétetnek: valamint most egyesek sőt községek is azzal, hogy határaikban mi történik, hol tanyáznak a' gonosztevők? kevés kivétellel ('s itt jelesül szeméremmel ugyan, de az igazság' kívánata szerint nyíltszívuén a' német községeket dicsérettel kell megemlítenem) nem igen törődnek; úgy, 's azon esetre szentül hiszem, hogy egy két kártérítési példa a' most vasgyúróknak kikiáltott vitézeket a' köz-erőnek mázsás nyomása és súlya által, mint út' kövecset terhes szekér, porrá összezúzná.... E' gyökeres javítás előtt több jótékony javításokat én dicséretre méltó palliativumoknál egyébként nem tarthatok“.

II. „Ott, hol egy 8 személyből álló latorbanda, sőt — a' mi majd hihetetlen — minden fegyver nélkül és sok pénzzel járó egyes gonosztevő esztendő számra szabadon jár 's kelhet most is; — hol még a' nép' nagy része a' helyett hogy a' közbátorság' háborítóját mint neki is ellenségét tekintené 's ennek kiirtásában a' törvényhatóságokkal kezefogna, megelégszik azzal hogy „ezek — úgy mond — különben is csak a' tehetősöket bántják“, — 's elég rövid látásu arra, hogy a' szegény' megkímélése csak azért esik, mivel

a' hol nincs, ott a' latrok is elég okosak semmit nem keresni; hol a' hatóságoknak legbuzgóbb törekvése, sőt fejenkint föltett 50—100 darab aranyok — 100—200 pengő forintok stb. a' haszonvágyat felkölteni még tehetetlenek; hol nem egy hanem 8 's több megyékben szerte kóborol a' lator, 's csak a' künn háló emberekkel jól bánják, bántatlan marad, mind addig, míg ezen pásztoroknak nem vét, kézre keríteni a' sok orgazdák, elvezetők 's bűjtatók miatt alig lehetvén; — hol fényes nappal lehet egyes ismert fő gonosztevőnek helységen keresztül hetykén lövöldözni, 's nincs golyó melly annak istentelen szívéen keresztül röpíttetnék; hol vesztésre kivetett gonosztevőnek szép alakja' tekintetéből az azt kivesztető hatóság a' nép' számos része által kárhoztat(tat)ik, ott — ott a' gonosztevők' kiirtásáról, jelesen a' vétek' fölfedeztetéséről szó, hogy lehessen, megfogni lehetetlen“. E' gonosz' gyökeres kiirtására értelmi és erkölcsi vallásos oktatás az első és fő eszköz: egyebek csak e' mellett 's ez után hathatnak.

Sokat tennének hazájokért a' lelkesek, ha nem tudnák, hogy fegyverre keltőkért mit nyerne a' halgatagok? rongyokat becsület — 's falábakat ép tagok helyett. Ezért megáll az öregségről aggódó ember, visszalép a' nejeről 's gyermekeiről gondoskodó apa, a' férj ott, hol a' tátongó örvénynyel is szembe szálló férfi tovább lépne. Miből ez a' tanúság, hogy a' még erőben levő szolgálatbelieknél a' takarékpénztárak' jótékonyágának eszméjét terjeszteni, a' közszolgálatban elnyomrodott aggok vagy ütközetekben megbénult nemes harcosok' számára nyugpénzt rendelni, 's árvaik 's özvegyeik' számára jótékony intézeteket felállítani törekedjünk.

Szerénységből szerzőnk azt, hogy a' közszolgálatra rendelt csapatok rendeltetésöktől magányos szolgálat, tisztelkedés, útcsinálás, levélhordás, adóbehajtás, 's egyéb jó de más szolgálatot kívánó foglalatosságok által el ne vonassanak, csak megemlíti: itt legyen szabad e' kárhoztatos szokást vagy visszaélést egyenesen rosztallanunk. A' munkamegosztás fő dolog a' polgári társaságban, a' sokféle köteleztetés' egyenes következzete az, hogy egy köteletség sem fog úgy mint kell teljesíteni. Az, ki rendőr, ne legyen

tiszt' cselédje — ne levelhordó — ne útcisnáltató — e' szükséges hivatalokat töltse be a' társaság más személyekkel; vagy különben, ha aztán az utak rosszak, a' levél elkésik vagy el is marad, a' latrok egész könnyűséggel háborítlanul dulonganak stb, erről senki ne panaszkodjék, hanem nyomorúságban, mit ő maga is okozott, tűrje azt mit a' sors rá mért. Ha pedig jelenleg a' tiszték melletti hajduk' lényeges kötelessége a' közbátorságon dulongó latrok' üldözése, 's a' több említettem foglalkodások csak mellékesek, 's csupán azon esetre, ha a' fő foglalkodás a' hékes polgárok közt már fölöslegessé vált, megengedhetők: akkor szigorúan büntető törvény határozottassék 's ez kivétel nélkül végre is hajtassék azok ellen, kik a' rendőr-hajdúkat fő kötelességöktől akármilyen egyéb célra viszsztatartóztatni merészlik.

III. Itt szerzőnk 1. a' bűnhesztő törvények' kívánalmairól értekezik, 2. a' vádbeli tett' megbírálásáról, 's itt egy igen hű képét adja a' nálunk divatozó bűnhesztő tárgyakbeli eljárásnak, mely képet — minthogy, vajmi szükség előbb, mint gyógyszererekről gondoskodnánk, a' bajt ösmerni — itt szóról szóra közlünk: „Hozzák a' fogolyt — megengedem, gonosztevőt — 's már előre a' sokszor részeg pandur kápiár végezvén vele dolgát (!), csak hogy például ez vagy amaz uraság' ellopott birkái' kinyomozásának dicsősége, 's tán a' felügyelni gondatlan tiszt által is ígért jutalom övé legyen, a' szolgabíróhoz vezettetik. Ez a' vádlott' szabad kihallgatását azon ötlet előbb kínzó pandurnak jelenlétében, ki, a' mint mondják, a' körülményeket legjobban tudja, többnyire esküttje által teljesíteti, mint rendesen azt illető foglalatosságot. Beküldik ezután őt — tán egy magányos le tartóztatási helyre? nem — hanem a' gonoszság' egyetemébe, oda, hol nála tapasztaltabb gonosztevők levén, minden még eddig nem álmódott gonoszságra, itt 30 's több egy helyre zárt társai ügyesítik; 's beküldik — bocsánat a' megjegyzésért — sokszor — akáram mondani néha — minden írás nélkül, kit így bevenni a' várnagynak szabad ugyan nem volna, de mit tegyen? este van, hova küldje pandurral együtt a' fáradt új polgárt? be teszi hát őtet is a' többihez, vagy, hogy társaival ne beszélhessen, tehát külön rakatja be valamelyik kályhalikba. — De terminus

most nincs, hát törvényszék minden egyes dologért nem tartatik. — Tisztelet ugyan a' kivételeknek, melyeket elhallgatni rút rágalmazásnál egyéb nem lehetne; úgy de ha törvényszék tartatnék is, illető szolgabíró úrnak messze távollétében, 's tán épen az imént érdeklett bizonyos írományok nélkül, végezni alig lehet, — 's tán csak tisztí vizsgálat, vagy a' javak' összeírása rendeltetik meg“

„De tegyük fel, hogy együtt ül hát a' törvényszék vagy régi helyes nevezet szerint a' törvény a' vádlott felett, 's itt — a' mit hecsületünkre meg kell ösmerni bárkinek is — illő komolysággal 's emberiséggel kihallgattatván, megesik hogy a' rab tagadja bűnösségét, 's tegyük fel hogy másokat nevez meg mostani előadásai mellett tanúkképen, vagy másokat is mond vétkeseknek, vagy bűntársainak meghallgatása, szóval más olly körülállások' felvilágosítása kívántatik, a' mit csak más megye eszközölhet: 's mi történik?“

„A' levél néha félesztendőre, de fellestem — azonnal elküldetik az illető törvényhatóságához; ott gyűlés csak most levén, kiküldetés rögtön nem eszközölthetik. — Meglett a' gyűlés is, 's abból a' kiküldetés ki megy, tán egy pár nap, tán annyi hét, vagy hónap múlva, 's a' kiküldött tisztviselő' kezén van az útasítás; — úgy de ez másik gyűlés előtt tán nem is nézi meg, vagy talán fel sem bontja exmissióit; azonban fel van már törve a' pecsét is gyűlés előtt, 's ekkor látszik mit kell, vagy inkább mit kellett volna régen tenni? De hát mi szükség gyűlésre illyest mindig elvégezni? hiszen voltak — de lehetnek most is — (szeretném hinni hogy már nincsenek) helyek, hol a' kiküldésekről szám soha, vagy tegyük oda, ritkán kéretvén, hol emlékeztető (recapitulationalis) gyűléseknek híre sem levén, a' mi beadatott — jó — a' mi nem — az — az — elmaradt. — Azonban van recapitulatio, 's kiküldött tisztviselőnk be akarja ezt a' gyűlésre adni, mert mit mondana a' publicum, ha ezen tárgy elmaradna? de talán nem is a' gyűlésen recapitulaltatik ez reá? hol mégis többen volnának tanúi szorgalmának, hanem mint criminalis tárgy a' törvényszéken; ott meg az illyesért tán csak mosolylyal dorgálódnak? igen, de ez is elég, mert itt az idő, hogy a' jelentés

headassék a' megkereső megye' újabb sürgetésétől is lehetvén tartani; hanem egy uradalom' tette forogván kérdésben, vagy annak fogházában raboskodóról levén szó, közzöltetnek gyűlés vagy sedria előtt kevéssel az illető fiscálissal az acták, 's ez kéretik mindenre, hogy nyilatkoztatását a' gyűlés előtt adja által. De ez nem adja, és így ez által felszólítóját kiküldetésére nem emlékezteti. Folyik(Foly) a' recapitulatio, 's a' jelentések bekívántatnak. — Nagyobb része tisztviselőinknek — meg kell vallani — szorgalmas levén, kész jelentésekkel jön be a' gyűlésre, de lehetnek, kik illyest otthon tenni tán feleslegesnek is tartanak — a' minthogy, míg sok jó urak rövid értelmű tárgyról igen hosszan beszélgetni szeretnek — valóban egykét jelentés' feltehetésére biztosan számolhatni is. Ezeknél hát most megy a' munka, 's a' relatiók íratnak. Reá kerül erre is a' sor, 's a' gyűlés alatt a' zöld asztalon talált nyiretlen papirosra írni szándéklott jelentés mellé kapcsolandó uradalmi nyilatkoztatás ismét barátságosan kéretik; de az illető ezt feltenni elefedte, vagy megtette, de az írásokat ott-hon hagyta, vagy nem tehette, mert úriszék nem volt — vagy restelte tenni — vagy — nem tette, és így hátramarad a' jelentés. És ez még tán a' jövő gyűlésen is így lesz, és csak több kérések után (mellyek közt a' már régen bezáratott de eddig csupán vádlottnak — meglehet ártatlannak folyvásti szenvedése mellett esztendő vagy tán több idő is elmúlt) adatik be, ismét idő kívántával helyére elküldendő, 's a' most leirt tekervényes úton lett hosszas visszavándorlás után maga helyén fölveendő néhány soros jelentés — úgy hogy Liptó vármegyének csak nem rég hozott (si fama e (!) fides) azon végzése, hogy tisztviselők' kijelelésekor a' kiadott tárgyak' elvégzése tekintetbe vétessék, 's a' ki elvégezhetett kiküldetéseinek eleget nem tett, tisztújításkor ne candidáltassék, — tán meszebbre céloz, mint sem első tekintettel gyaníthatnánk. Hivatal első a' tisztviselőknél. — Kötelesség' elmulasztása szentségtörés nélkül nincs, nem is lehet! — nem úr az a' ki szolgál, 's a' kinek a' hivatal terhes, ne szolgáljon!*

E' leirt hiányok ellen üdvös gyógyszereket ajánlván szerzőnk, a' vádbeli tett' helyes megbíráására nézve az esküttek' székét 's

az ügyvivéseknek nyilván 's szóval történését kívánja hazánkban is behozatni, mellyeknek jótékony hatásáról nem is kétkedhetni. Ha szent előttünk a' vagyonjog: legyen — mint főlebb álló — még szentebb az életjog; — 's ha az a' körül történt összeütközéseket egész aggodalommal igyekezzenek tisztviselőink kiegyenlíteni: törekedjenek még nagyobb aggodalommal hivatásaikat teljesíteni azon ügyekben, hol élet stb. forog kérdésben.

A' vádbeli tettnek a' törvények' rendelésével egybevetéséből következik a' valóságos ítélet, mellynek okvetetlenül fogantatba vétetni kellvén, ennyiben a' végrehajtást külön tekintet alá venni nem szükséges. „Ha valamely egyes embernek, viseljen ennek hivatala bármely nevet, tetszésétől, önkényétől, vagy (hogy az igazat kimondjuk) rozsléküségétől függhet az, hogy a' megítélt gonosztevő kiszabott büntetését tán ki se állja, vagy nem úgy mint kellene, szenvedje ki, tán ne börtönljön annyit mint ítélve van, tán ne legyen annyit bezárva mint rendeltetett, 's tán fogsága' idejét más szolgálatban tölthesse ki; talán elébb is haza bocsáttassék idejénél, — talán 24 megítélt pálczaütések-ből némi kis adományért fele az üttető által elengedtessek, — és még a' tömlöcztartó által úgy nevezett szabad láb osnak kereszteltetvén, legfelsőbb ítélet által rendelt békói is önkényesen leveretessenek (.veress.): akkor az ítélessel időt, pénzt fáradságot's mindent vesztegetni csupa kár volt, mert hogy inkább ne hozattassék (.zass.) ítélet, mint a' törvényesen hozott végre ne hajtassék, azt nem csak a' fenyítő igazságszolgáltatás' tekintete megkívánja, hanem az illyesek a' különben is gonoszt a' büntetés' súlya alól való menekedhetés, és így a' büntetlen maradás' csábító reményével még nagyobb gonoszszá képesek változtatni“ — akkor ne mystificáljuk minnagunkat — ne tartsunk törvényszékeket, hanem bizzunk mindent egyesek' önkényére. —

Záradékal a' fogházakról értekezteben, kifejtji szerzőnk miként állitassanak nálunk is dolgozóházak tömlöczeink mellé, az amerikai két módszer körül inkább az újabb philadelphiait ajánlja lelkes szerzőnk*), 's munkáját e'

*) Lásd e' nagy fontosságú tárgyhoz tartozólag az éjszakamerikai mind két bűnhesztő rend-

szavakkal végzi be: Míg az erkölcsiség ugyan erkölcsi-vallásos nevelés által nem javíthatik; bűnhesztő rendszerünk hiányai nem pótolhatók, és míg fogházaink mostani szomorú állapotokban meghagynak: addig a honi közbátorság bizonnyal csak a czélt eszköz nélkül képzelő lehetne szerencsétlen állítani.“

Befejezzük jelentésünket azon szíves óhajattal, hogy szerzünk a magyar literatura mezején minél tovább munkálkodhassék honunk boldogítására.

Barra Miklós.

Gazdaságtudomány.

178. A háztartás' és mezei gazdaság' tudománya, figyelemre hozánk' újabb 's régibb törvényeire 's a' hajdankori hellen 's római írók, valamint az újabb érdekes munkák' előadásaira. Szerző Balásházy János, a' magyar tudós társaság' rendes tagja. Első kötet. Debreczenben, nyomt. Tóth Lajos által, 1838. 8r. 338 lap. Ár a fűzve 1 ft. 15 kr. cp.

Hogy szerző az eddigi gazdaságtudományi rendszerektől eltérjen, arra őt azon felfogás birta, mi szerint a' gyakorlati gazdaság' tárgya kétfelé ágazik, t. i. belsőre, azaz háztartásira, vagyis szerinte azon sokféle foglalatosságokra, mellyek a' ház' körében fordulnak elő, és a' meglevő bekeresettel, 's házi személyezettel intézkedik, sőt a' különféle vállalati keresetekkel is foglalkodik; és külsőre, vagyis mezei gazdaságira, mellynek a' gazdaság' külső ágazatai' művelése teszi tárgyát. Szerző ezen fő elosztó vonalt állítván fel a' tudományban, külön kötetekben adja elő ismereteit, 's tekintve azt, hogy a' háztartási tárgyakat az eddigi írók csak alig érintik, vagy rólok csak igen felületesen értekeznek, 's igen számos oldalakat paragon heverteték, a' tudományt, mellyet ezen első kötet foglal magában t. i. a' háztartás' tudományát, méltán újnak mondhatni. De tekintsük közelebbről nézeteit, 's az előttünk levő kötet' tartalmát. Mindjárt az előbeszédben igyekszik szerző kitűzött cél-

jait meleg részvéttel ápolni, t. i. felébresztetni, gyarapítani azon életbölcseségi háztartási jó elveket, 's emberjavító irányt, mellyeket a' régi classicusok megkezdettek: de a' mult-'s jelenkori írók elmulaszták a' tudomány' paragon heverő téreit mivelés alá fogni, 's oda hatni, hogy az egyes háznépek' erkölcsi 's vagyoni szilárd állása' előmozdításával, ugyan ezen jók az egész nemzetre is, bár parányilag, kihassanak. Ezeken kívül jártassággal adja elő a' gazdasági tudomány' történetét a' homályosabb hajdankoron kezdve a' mai időkig.

Az első szakaszban „Vezér elvek“ cím alatt a' háztartás és mezei gazdaság' tudományainak okfői adatnak, alapul a' terjedelmesben kidolgozandó tudománynak, hogy az olvasónak az egészről eleve kerekded felfogása lehessen. Nagyobb figyelmet érdemel itt a' szerző' világos előadása a' háztartás és mezei gazdaság' tudományai közt levő különbségről, 's az elsőnek az utóbbi felett való fontosságáról, mi főleg abban áll, hogy az elsőnek ismereteire szüksége van mindennek ki ingó vagyonnal bir, ki keresetéből vagy akárminemű jövedelemből él: az utóbbikra pedig csak annak, ki belső háztartási dolgain kívül külső mezei gazdaságot is üz,

A' második szakaszban, melly az eredeti vagyonszerzés' különféle módjairól szól, nyomosan értekezik szerző a' kézimunkávali vagyonszerzés' módjairól; a' másoktól kölcsönzött értékekkel kezelés által történő szerzeményekről, 's a' mesterségi, művészeti, hivatali 's egyéb szolgálati keresetek által történő értékgyűjtésről; végre a' vagyonnak, ajándék, találás, és játék általi szerzőmódjairól, előadva ezen utóbbinak fortélyos fogásait és veszélyes következményeit is.

A' harmadik szakasz a' pénzügyi dolgok 's egyéb ingó vagyonok' kezeléséről szól. A' gazdasági írók többnyire elmellőzik ezen olly nyomos tárgy' részletesebb előadását. Értekezik itt szerző a' bankokról, gondviselő intézetekről 's takaréktárakról is, 's világossá teszi a' pénzügyi dolgoknak nagy hatását 's szerfeletti fontosságát a' földbirtokosokra, 's általában a' gazdálkodó közönségre nézve. Az ingó vagyonok' helyes kezeléséről szóló 's nem kevésbé fontos, 's általában következőkre nyújt gyakorlati útmutatásokat: élelem 's ruházatbeliek, drágaságok, ékességek, há-

szerről Toldy Ferencz közlését a' Tudomány-tár IV. kötete 105—119. lapjain (1834).

zibútorok 's eszközök, gazdasági szerszámok, házi állatok 's ezeknek eleségei, mennyire ezen két utóbbik érintkezik a' háztartási tárgyakkal; végre a' nyert termények; egyéb-iránt e' három utóbbi tárgy' részletesebb előadását a' 2-d. kötetre tartván fel magának.

A' negyedik szakaszban a' szorgalmi 's gazdasági vállalatok' rendéből, felfogja a' kereskedési vállalatot, jószágvételit, jószágjavítást, építkezést, haszonbérletit és eladásit, 's gyakorlati szabályait gondosan közli, mellyeknek kivált kezdő, csak hosszabb idő 's érzékenyebb veszteségek által juthat birtokába.

Az ötödik szakaszban a' házi dolgok' kormányzásáról, családapa' 's anya' kötelességeiről, a' kezdő gazdáról, 's az ifjak 's hajadonok' czélszerűbb neveléséről gazdasági tekintetben érdekesen értekezik, 's a' családi jólétet nem kevésbé gyarapító szabályokat közöl, tekintve a' nemzeti józan irányokat is.

A' hatodik szakaszban a' már eddig is miveltebben álló uradalmi kormányzás' tudományát vesszük, némelly újabb gyakorlati nézetekkel gyarapítva.

Tekintve a' szakaszok' különféleségét, fontosságát, mellyekről különkülön egy terjedelmesebb munkát lehetne írni, 's mégis az előadás' kimerítő tartalmasságát: meg kell vallani, hogy szerző a' világossággal szerencsésen párosítja a' rövidegét. Saját tapasztalási nézetein kívül főleg az újabb írók által elmellőzött hajdankoriaknak, többekben igen nyomos, sőt változhatlan becsü, elveit 's életbölcseégi szabályait törekedett feléleszteni 's követni.

Mennyire a' szorgalmi tárgyak törvényes alkotmányunkkal érintkeznek, ezeket sem mellőzé el a' szerző 's erre nézve azon szempontból indult, hogy biztosabb, birtokunkban levő polgári alkotmányos rendszerünket, hatalmunkban levő módokkal, 's azon úton mellyen 1791-ben a' törvényhozó test megindult, tökéletesíteni: mint kecségtető theoriai ábrándozásokért a' tűrhető jót, a' bizonytalanért feláldozni.

Ugy hiszi ref., a' háztartás' tudományának illy terjedelemmel első rendszeres kidolgozása szerzőnek azon jó hírét, mellyet eddigi munkálkodásai után bir, nevelni fogja; 's csak azt ohajtja, bár a' kívánt második kötet' elolvasása után előadását is dicsérhes-

se, melly most pongyola, nyelvét, melly grammaticátlan, írását, melly következetlenségekkel teli. Olly nehéz-e annak, ki nehezebbet megtanult, szép anyanyelve' hibátlan használatát megtanulni? **54.**

Társasági philosophia.

179. Igaz-e hogy mindenben hátra vagyunk? Béke-házi Innocent által megfejtve. Pesten Esztergami k. Beimel József' áruja 1838. n8r. 323 l.

(Vége.)

Ha már az egész könyv' okoskodását összeszedjük, az röviden ide megy ki: A' míveltségnek ugyan több eszközei vannak, de legfőbb azok közt a' religio. Úgy de a' religio nevet egyedül a' catholica vallás érdemli meg, úgy mint a' mellynek egyenesen Krisztustól származása, minden megvesztegetések-től tisztasága, csilhatlansága, papjainak szakadatlan sorral az apostoloktól jövelele megmutattathatik — ellenben az evangelica vallásról ezen characterek között egy sem áll. Tehát az evangelica vallás, mint tulajdonkép nem is vallás által, nem hogy a' míveltség előmozdíthatnék, sőt inkább az szerfölött akadályoztatik.

Föltétetvén már szerző által az, hogy az evangelica vallás Krisztus' tárgylagos vallásában, isten és a' világ közötti teremő, megtartó, és gondviselő viszonyt, az ember és ember közötti valódi erényességet föl nem találhatja, a' lélek-halhatatlanság' hívésére föl nem emelkedhetik: mondom mind ezek csak föltétetvén, 's ennél fogva az evangelica vallás Krisztustól nem származónak, megvesztegetések' és csalódások' vallásának mondatván, következik hogy az egész munka bár nagy tömeg is, nem egyéb mint egy igen nagy paralogismus, vagy hatetszik sophisma, minthogy szerző jeles eszű, ügyes vitázó, 's széles olvasottságú.

És mint illyen széles tudomány szerzőről mélyen fájlalhatni azt, hogy ma illyen munka' írására vesztegeti nagy tehetségét, olly nézettel, mint ha a' homályos századokban ejtett és századokig dúlongó, 's századokig hegedett békét akarná fölszaggatni. Holott győződjk meg, ma ezt nem fogja tehetni; mert a' catholica vallásuak' józan része sokkal nemesebben gondolkodik a' religio fölött, mint illyekre valamit építené. — Sajnálni lehet, hogy

a' nagy tehetségű szerző, megmozdítván a' legközelebbi országgyűlésen a' vallás' dolga által, melly a' catholica egyház' tekintetét és hatalmát fenyegetni láttaték, — azon ürügy alatt mintha szerző a' lelket, hitet, és az üdvöt félténé, a' papi hatalmat, tekintetét és javakat féltő illy könyvet ír, melly tartalmának, a' sokat ígérő cím is mimódon felel meg, nem láthatom. — Sajnálni lehet, ha Békeházi Innocent valódi név, hogy illy szelid és ártatlan név alatt illy kemény és ártani szándékozó könyv jelenik meg, ha pedig a' fölvetett szelid név, álnév, sajnálni lehet hogy az ártó, illy szelid és ártatlan névbe öltözik.

Nekem egyedüli ohajtásom, hogy Krisztus' isteni vallását már valahára igyekeznék a' maga tárgylagosságában felfogni, 's annak valódi lelke — a' szeretet után egymást ne tőrők, hanem szerető valódi keresztények lennénk; így lehetne 'a keresztény vallás a' miveltség' fő eszköze. — Különösen ohajtanám, hogy a' hit' szolgálai kik illyek, a' lélek és hit' ürügye alatt ne kenyeröket félténék, hanem az evangéliom körül igazán és szabadon forogódnának! Így azon hitegységre emelkednénk föl, mellyről Guizot legújabbán így szól: *Die Harmonie in der Freiheit ist die einzige Einheit, worauf der Mensch hinieden Anspruch machen kann, oder sie ist vielmehr für uns das beste, das einzige Mittel, uns immer mehr zu der wahren Einheit zu erheben, welche durch jede Gewaltsamkeit, jeden Zwang unter dem Vorwand sie zu erreichen entfernt, und getrübt wird* *).

Warga János.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Egészségtudomány.

180. *Über die Ursachen der grossen Sterblichkeit der Kinder in ihrem ersten Lebensjahre u. die Mittel derselben vorzubeugen. Eine von der russ. kais. freien oekonomischen Gesellschaft zu St. Petersburg gekrönte Preisschrift von E. F. Frohbeen D. d. Med. Dorpat, 1837. b. Severin. n. 8r. VI. és 130 l. 1 ft. 15 kr. cp.*

Ezen igen hasznos munka következő föladásra készült: „Minthogy a' szabad gazdasági társaság föladásaul tekinti többek között gondoskodni a' köznép' egészségének föntar-

tásáról, kívánja, hogy a' csecsemőkori természetelleni nagy halandóság' okai előadatnának és segédszer ajánltatnék a' rosz' enyhítésére. E' segédszerek a' néptől könnyen használhatók és olly természetűek legyenek, hogy a' földesurak, tisztartók és a' nép' öregei könnyen üzhessék a' fölvi gázást mellettök”. — Kétségkívül mind a' tárgy' czélszerű választása, mind a' nagy jutalomdíj (2000 rubel és ötven aranyos emlékpénz) okozák azt, hogy nyolczvan négy pályáirat érkezék be, mellyek közül öt megis koszorúztatott. A' kidolgozók közül ketten, Lichtenstaedt és Rau dr. professorok már ki is adták jeles munkáikat *), a' harmadik előttünk fekszik. Elrendelése 's tartalma ennek olly lényegesen különbözik amazokétól, hogy ref. némi részleteket itt helyén állóknak tart. A' tulajdonképi értekezés az első szakaszban az okokat fejtegeti a' gyermekek' első évbeli nagy halandóságáról. Először az általános kártékony befolyások vizsgáltatnak meg, az utána a' különösek. Az utolsóbbak' osztályzásánál „enleges és tárgylagosokra (subjective és objective) — melly célirányos megkülönböztetést Schoenlein hozta be különösen a' kórtudomány' körjeltanába — a' szerző igen gondos vizsgálódónak bizonyítja be magát. Az okok, mellyek a' szülés előtt és alatt gyakorolnak hatást a' gyermekek' nagyobb halandóságára, valamennyire röviden adatnak ugyan elő, de jól. Ref. legsikerültebb résznek tartja azon okok' kikeresését, mellyek a' születéstől kezdve az első év' végeig e' szörnyű halandóságot okozzák vagy elősegítik noha nem tagadhatni, hogy legalább Németországra nézve a' Scrofulosis congenita resp. acquisita, a' taplós gyöngye testalkattal, grümös (tuberculosis) és másféle utóbajaival (phthisis et scrofula pulmonum—Sydenham) minden a' szülés előtt, alatt és után mutatózó más káros behatást öszvesen fölülmulja kártékonyosságára nézve. A' második szakasz a' szereket hordja fel a' gyermekek' első évbeli nagy halandóságának kisebbitéséhez. Egész joggal állítja szerző legelül a' „termé-

*) Dr. Willh. Rau, über die unnatürliche Sterblichkeit der Kinder in ihren ersten Lebensjahren. Bern, 1836. és Dr. F. R. Lichtenstaedt, über die Urs. d. gross. Sterblichkeit der Kinder des ersten Lebensj. St. Petersburg, 1837.

*) Über den Katholicismus und Protestantismus und die Philosophie in Frankreich. Allgemeine Zeitung 1838.

szetszerű 's az emberi nem' magas czéljának megfelelő házasság' gondját". Szerző nem felejté el Plató ezen mondását: Végy erős nőt, ha ép gyermekeket ohajtasz. Sokkal kevesebbé fontosnak tartja ref. a' most következő „gondoskodást és magzat' lehető legszerencsésebb, szabad és ép kifejlését tárgyzó terheességéről az anyának". A' magzat' élete a' méhben annyira önállásu 's oly bölcsen védett, hogy a' „külső" befolyások közül csak az igen durvák árthatnak neki. De mivel a' szerző orosz parasztok' számára ír, tehát ajánlata, a' terhesek' kimelése iránt, valóban szigoruan szükséges is. Különben a' legmiveltebb rangok' számára sem ismételhetni elég gyakorta, hogy a' gondos életrend (a' szó' legtagább értelmében) leghathatósabb szer ezer bajt megelőzni a' terheség alatt, melyek az anyát és gyermeket fenyegetik. Szinte ugy ajánlandó a' természetszerű 's az anya' javával megegyező szülés; mint az újan szülöttek' halandóságát kisebbitő szer. „Berlin és sok más nagyobb német város szép érdemekekszerzethetnének sok orosz tartomány körül, ha bábáik', szülészek' stb. feleslegét oda ajándékoznák." Az utolsó szakaszban azon szerekek' ismertet meg a' szerző, melyek által a' csecsemő' épsége és életben maradása eszközölhető, születése után 's első esztendejében. A' gazdasági ügy, az önszoptatás, az alkalmas ápolók' és nevelőkről gondoskodás az újonnan szülöttek' számára, a' mesterséges etetés, jó lelenz- és árvaházak' építése, a' nép' erkölcsiségének emelése 's az ez által eszközözendő fogyasztása a' házasságtalan egybeköttetéseknek, a' magzathajtó szerek' őrzése, a' szoptatási időszak' meghatározása, a' jó orvosok' elegendő elosztása teszik azon tárgyakat, melyek itt közelebbről 's czélszerűen megpeditetnek. A' toldalék „Dij- és gondviselési intézet' tervét foglalja magában, szegény, tehetetlen, árva gyermekek' javára". A' szerző igen eltalálva keresi a' kivitel' lényegét a' közönségnek, czélszerű elrendelés és lekismeretes igazgatás által eszközözendő meggyőződésében: hogy ez intézetek' ápolandóiknak valóban nyújtanak gyámolt a' szükségben és segédelmet a' nyavalyákban. Az illy intézetek' elrendelése a' fölállítás, képzés' és fentartás segédszerei 's bezárólag azok hathatósága meggyőző világossággal sikerült a' szerzőnek. — 87.

Magyar tudós társaság.

181. — Német Ujvári gróf Batthyány Gusztáv úr, Rohonczon, september 28. költ levele' erejénél fogva, mintegy harmincz ezer kötetből álló becses könyvjúteményét, ajándékképen, a' magyar tudós társaságnak ajánlotta fel. Pesten oct. 6. 1838. Az elnök rendeléséből

D. Schedel Ferencz, titoknak.

Literaturai mozgalmak.

182. — Pesten, Landerer Lajos' műhelyében elkészült: Gyászvitézek. Eredeti drama négy felvonásban. Irta Szigligeti (Először adatott a' pesti m. színpadon jun. 8. 1838) n 18r. 100 l. ára ékes borítékú kem. táblába kötve 1 fr. cp. Toldalékul azon 88 hazafi' neve olvasható, kik a' munka' közrebocsátását aláírás' útján eszközölték.

Ugyanott Beimelnél: Dienes, vagy királyi ebéd. Szomorujáték 5 felv. Irta Szigligeti. Közrebocsátá Pály Elek, m. színésztársaság' igazgatója. n2r. 59 l. Borítékba fűzve 40 kr. c. p.

Kassáról, Werfer' műhelyéből érkeztek: 1. A' magyar házi barát. Egy (nem három?) közhangyú házi és gazdasági kalendáriom 1839. köz. évre. Hatodik év. Kemény borítékba kötve 1 ft. cp. — 2. Új októató és mulattató fillérkalendáriom, 1838. köz. évre, katolikusok, protest. és gör. számára. 3-d. év. Számos kórajzzal, fűzve 30 kr. cp.

— Báró Eötvös József jelenti, hogy az általa, Heckenast Gusztáv' némi felsegélésére szerkesztett gyűjtemény sajtó alá megy. Címe: Budapesti árvizkönyv, Heckenast Gusztáv könyváros és kiadónak baráti ajándékul írják többen, szerkeszti báró Eötvös József. Az írók, kik e' vegyes tartalmu szépliteraturai munkát, a' károsult könyváros, mint munkás m. könyvkiadó iránti részvétből, dolgozataikkal bővíték, 's kiknek az érdemes szerkesztő hálát nyilvánít a' nemzet' színe előtt, a' következők: Bajza József, Balogh Pál, Bezeredy Amália, Csató Pál, Császár Ferencz, Czuczor Gergely, Gr. Desseffy Aurél, és József, Döbrentei Gábor, Erdélyi János, Fábian Gábor, Böllöni Farkas Sándor, Fáy András, Gaal József, Garay János, Guzmics Izidor, Horváth Cyrill, Horváth Lázár, Jósika Miklós, Kazinczy Gábor, Kisfaludy Sándor, Kis János, Kis Károly, Kölcsey Ferencz, Kovács Pál, Lukács Moricz, Péczely József, Pulszky Ferencz, Sárossy Gyula, Schedel Ferencz, Szalay László, Székács József, Szemere Bertalan és Pál, Szontagh Gusztáv, Tóth Lőrincz, Vachott Sándor, Vajda Péter, Vallas Antal, Vörösmarty Mihály, B. Wesselényi Miklós, és Zsivora György, szám szerint 42. A' munka n8., finom velinen nyomatik, 's mintegy négy kötetet teend; egy egy kötet' előfizetési ára 2 ft. 30 kr. cp: előfizeteskör az első és másodiknak ára egyszerre tétetik le, 5 ft. az első még f. évi november' végére ígértetik.

Vizer István thiró előfizetést hirdet e' két munkára: 1. Cosmologia, érdekes elemeiben. Világ' vizsgálata, a' nagy teremtés' remekműveinek 's rendszerének ismeretéről. Nagy tudományu égvizsgálók' fenséges munkálatai és századok' felfedezései után. 2. Geologia és geognosia, alapvonatiban. Föld' vizsgálata, mely alkotását, viszontagságit és alakulását tárgyzza, 's mathematicai és physikai fenségesb tulajdoninak, valamint környezőző nevezeteseb tüneményinek ismeretére vezet. Nagy tudományu természetvizsgálók' legérdekeseb felfedezései után, hanzánk' természettudományi nevezeteseb ritkaságira nézve is alkalmazva; mindenikre az előfizetés csinos borítékban 2 ft. cp. Gyűjtők a' tizedik példánnyal tiszteltetnek meg; levelek, pénzek 's előfizetők' ezimeit oct. végeig bérmenten Komáromba a' szerzőhöz utasítandók. — Szükségtelen a' felvett tárgyak' tudományi méltóságát, valamint minden mévelt olvasóra egyformán érdekességét kiemelni; 's mely szép haszon árad azoknak magyar dolgozásából literaturánkra, ha szerző hivatással járult feladásához.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

183. Athenaeum miatti zajgások.

III.

(Bereksztés.)

Fenn akad a' Szemle azon is, hogy a' „Gyász-vitézek“ megbirálása másodszeri előadatra hagyatott: mit csak azért említünk itt, hogy elmondhassuk, miképen mi több okokból szívesen elhalasztjuk az új darabokról szólást; különösen mert a' némi kíváncsiság és különmemű várakozással elfogó első előadás ritkán engedi a' nézőt teljes hidegséggel és függetlenséggel itélni; 's mert nálunk gyakran felette nehéz a' darab' szövedekét egyszerre átpillantani: a' nehezen érthetőség lévén — fájdalom — a' magyar színi declamatio' egyik legközönségesebb hibája; de végre, annyira örülünk minden olly eredeti darabnak, melly legalább egyes dícsérendő oldalakkal bír, hogy félünk a' legigazságosb észrevételek által is, mielőtt a' mű magának saját erejével bizonyos véleményt küzdött ki, szerencséjére, elcinte mindjárt, tán nem kedvezőleg hatni: — kivéven természet szerint olly darabokat, mellyekről első adásra is elég világos képet formálhatánk magunknak, 's vagy kevesebb kifogást engednek, mint hogy a' rólok költ vélemény veszélyeztethessék, péld. Szerlem és champagni, vagy mellynek híren nincs mit rontani, mint péld. Tündér Ilonáén. 'S im ez az a' szeretellenség, mellyet az Athenaeum' ját. krónikája gyakorol.

Egy más vád! „a' ját. kr. e' héten *) sze-
lidebb 's méltányosabb kezd lenni mind a' szí-
nészekre, mind a' darabokra nézve, melly u-
tobbiakból azonban ki kell venni Munkácsy
Tündér Ilonáját, melly minden kimélet 's méltány-
ság nélkül bíraltatik. „Az állítás' első része
nem kíván czáfolatot, valamint a' pajtás' parodiá-
jának védelme sem, mert e' parodiáról a' publi-
cum 's minden bírálókat **) rég kimondák halálos
ítéleteket; csak azt kérdezhetni a' szemléstől:
abszolút eszme-e a' criticában kimélet és méltány-
ság? 's nem lehet-e ugyan azon ítélet kimélő és
szelid itt, melly ott igazságtalan 's méltánytalan vol-
na? de végre honnan ismeri a' szemlész T. Ilonát,
hogy bírálattól méltánytalanul mondhasa? ***)

De alig van fogása Csátónak, melly világos-
ban bizonyítaná nemtelen szándékait, mint a' kö-
vetkező: „A' j. krónika ez utóbbi két hétben
mindinkább öszveszorul, 's hogy ez tovább is így
leend, értjük a' 45. számból, hol ez monda-
tik: észrevételeink különben is nem jelen sze-

repeiket csupán, hanem rögzött hibáikat, mely-
lyek csaknem minden előadásaikon elterjednek,
fogják érinteni.“ — Ha ezen öszveszorulást
's rövidséget Bajza úrnak a' színház' igazgató-
ságáról lemondása, mellyel egy időben esik,
okozza, akkor mi e' bánásmódban nem sok ha-
zafisígot 's ügyszeretetet, vagyis, egyenesen
szólván, valóságos hazafiság- 's ügyszeretet-ki-
ányt veszünk észre“ *). Ezek szerint tehát 1) ösz-
szeszorul a' ját. krónika május' második felében:
mi egyenesen kimondva, koholmány. A' krónika
akkor is, úgy mint az előtt 's az után, némelly
előadásokról, mellyekről nem volt mit mondani,
nem szólott, 's mellyekről volt, hol röviden, hol
bőven szólott; 's ha közben elmaradt is — vaj-
jon először történt-e az? De 2) a' fenn kiírt hely
készakarva elcsavartatik. A' krónika azt mondja
a' Bujdosó Ámor' előadásáról szólóban: „a' mi ki-
fogásunk egyik másik szerepvívó ellen volna, azt
akkorra hagyjuk, midőn kevesb okunk lesz az e-
gész előadással megelégedni, észrevételeink kü-
lönben is stb“ Tesz-e ez egyebet, mint: volná-
nak apró megjegyzéseink, de az előadás egészben
ma olly volt, hogy azokat nem most, hanem más-
kor akarjuk elmondani, midőn az előadás kevesb-
bé jó lesz 's akkor észrevételeink (mint már több-
ször) nem csak a' szóban forgo darabbeli szere-
peket, hanem még azon felül, a' játszó' általá-
nos, rögzött hibáikat is fogják érinteni: — tehát
még több ígértetik, mint a' mit épen egy vagy
más előadás' ismertetése magában kívánna. Ki
lelheti fel e' sorokban a' Cs. által beléjük tett ér-
telmet, hogy t. i. ezentúl a' krónika ösze fog
szorúlni? Nem lehetne-e ama' szavakból még in-
kább az ellenkezőt kihozni? ha t. i. illy általános
észrevételek egyébkor is nem tétettek volna már?
De ő, sehogys bizonyíthatván Bajzára haza-
fiség- 's ügyszeretet- hiányt, mint még is köteles-
ségéhez képest kellene, félre magyarázza a'
legvilágosb szavakat, hogy azt mondhasa: íme
most, hogy B. lelépett az igazgatóságról, az Ath.
kevesebb figyelemmel lesz a' m. színre: a' mi
hazafiságtalanság, ügyszeretet- hiány. Bajza kö-
szöni a' koholmányt: mert épen az, hogy koholni
kellett ellene vádat, mutatja, hogy való ok vá-
dolhatására nem volt, különben Cs. bezzeg nem
szorult volna illy rosszul elfedett cselofogásra. —
'S minthogy a' ját. krónika csakugyan az maradt
azon túl is, a' mi volt: nehogy a' jóslat megha-
zudtolva legyen, később ismét kikap Cs. a' con-
textusból egy helyet, melly bizonyos Schodel-féle
mozgások' alkalmával mondatott; 's melly szerint
az Athenaeum, nem gondolván ezek 's azok' bé-
kettlenségeikkel, valamint eddig, ugy ezentúl is
előadandja észrevételeit stb. **), mit Cs. arra
magyaráz, mint ha mi talán az ő észrevételére

*) 69. sz. de dato aug. 27.

**) Ide nem érte a' bécsi nem-t recensiót, melly mint-
hogy minden a' g y a r bírálókkal, mellyekért a'
közlő lapok kezekednek, homlok egyenest ellen-
kezik, semmit sem nyom, 's világosan csak azért
íratott, talán maga Cs. által, hogy legyen Csátónak
mire hivatkozni, midőn minden — még a' Termé-
szetbeli recensens daczára 's is, ki akarja T. Ilonát
segíteni a' sárból.

***) Kiadva még akkor nem volt.

*) 49. sz. 3. l.

**) L. Ath. 1839. I. 50. sz. 800. szel. és Hírn.
55. sz. 3. l.

tennének valami új ígéretet — sőt utóbb *) nyilván ki is írja ezt: „*a' j. kr. hála e' szemlének! elég részletes és bő.*“ Kit Cs. character-e érdek: kérjük, hasonlítsa össze az említett helyeket: bélyegzőbetekeket, 's nem csak az igazságszeretettel, de minden becsületérzést annyira félretéveket nehezen találhat. 'S ki illyeken hagyja aztán magát kaptatni, az akarja hogy neki higyenek?

'S im ezekből áll, miket a' Szemle krónikánk ellen felhordani tudott. Te légy benne bíró, tisztelt olvasó. — Jó Figyelmezőnk. Ebben a' bírálatok nagyobb részt tetszenek Csátónak, szerinte azok majd *jelesek*, majd *érdekesekek*, *velősek*, *talpraesettek*, *méltányosak*; néha illy helyben hagyó melléknév nélkül hordja fel: talán, mert restelte a' nagyon gyakori dicséretet, gáncsolásra pedig lelke' jobb részének koronkénti ébrenlétekor, tán nem lelt elégséges okot; néha hallgatva mellőz el tán figyelmet érdemelt cikkelyeket is: *gáncscsal pedig mind e' napig csak három bírálatot illete*: 1. Péczy m. historiáját, azt fellengzőnek, mód felett dicsérőnek találván; 2. Kovács Pál Thaliájaét, melyet eleinte részrehajlással vádol, majd pedig, a' nélkül hogy maga is észre venné ön állítását, megsemmisítvén, azt mondja, hogy rec. magának ellenmond, 's így, mit egy kézzel ad, mással ismét visszavonja (szép részrehajlás!) **); 3. a' Vas-vármegyei földabrosz' megrovását bunkós modorban irotnak mondja ***). Mi

*) 59. sz. 3. l.

) L. Figy. 640 — 1. szel. *) Így ír erről Cs.: „E' bírálat egy újabb és kézzel fogható bizonyítványa annak, mit én ezen urak' a' Kr. Lapokban kezdett 's a' Figyelmezőben folytatott bírálatainak bunkós modoráról, kiméletlenségéről 's méltánytalanságáról annyiszor rebesgetek. Itéljen a' publicum. Gróf Karacsay alvezredes (még él, úgy hiszem) 1833ban lerajzolja Vas vármegye' földképét; t. Hegedűs Sándor (szinte él még, úgy hisz m) Vas vármegyei tiszti földmérő, megigazítja azt, 's kiadja Bécsben 1836ban. Sok hiba csúszik a' helységek' (tudtuk, hogy Vas vármegyének igen sok helységek vannak) magyar neveinek leírásába, péld. stb. Ez jó +) Veszti most ezen földképet a' Figyelmező recense (47.) kezébe, és, semmit sem szólva a' mű' egyéb technikai 's geographiai becseről, fontosságáról, vagy hiányairól, egyedül a' nevek' hiányos leírásán akad meg, 's vajjon milly tisztességes, milly kiméletes, a' fáradozott nemes gróf és tiszti földmérő úr iránt milly méltányos szavakkal és kifejezésekkel bügyogja ki e' gáncsát? „Magyarban — úgy mond — magyar nevek' illy elcsufítására lehetetlen hogy boszút ne gerjeszsen. Igaz, a' földkép Bécsben megszületett: de a' rectificans fő mérőnek minden esetre kötelességében állott a' m. helységek' neveit tisztán, hibátlanul a' művész elébe terjesztetni, ki azokat bizonyosan csak úgy résndette, mikép bevési a' kellőleg elébe adott francia, angol, dán, vagy akár chinai 's monomotapai neveket. Mint-hogy tehát ez, a' tömörked hibákból következtetve, nem történt — mi pedig, ha egyebet nem akarunk is említeni, e' megycének hajdan Kenedistől készített földképéből is nagy résztint könnyen megtörténhetett volna —: úgy hiszem, a' kiadó rágalom nélkül a' megycéje 's tulajdon neve iránti tiszteletért hanyagság' 's feddésre méltó

az „*állítások, vélemények, felvilágosítások*“ cikkelyt illeti, arról csak háromszor emlékezik, Csaplovics' paradoxona, az Andalúzia név', 's az

mulasztás' bűnében marasztaltatik; mert egy tősgyökeres magyar nemes jobban szerethetné megycéje', melyben olly régen hivatalodik, 's ősi becsületes neve' méltóságát, hogy sem ezt pusztá figuránsnak olly mű' czímüre engedje biggyeszteni, 's bitangottatni, melly honfiai előtt bizonyos megrovást vonand fejére. — Kérdem: nem bunkós modor, nem kiméletlenség, nem méltánytalanság ez? Kérdem: így illik egy nemes grófról, ki több ideig állomásozván Vas vármegyében, e' munkát kétségkívül a' legszebb hazafiságból 's műszeretéből kezdette, szólni? Így-e egy tiszti földmérőről, kinek e' munka körül több mint csak betűirási fáradozmai 's érdemei voltak, hallgatni?

FELELET: Itt a' nemes grófról egy betűnyi gáncs sincs; 's ha lett volna is, nem az volna a' kérdés: 1. gróf-e? 2. él-e? 3. állomásozott-e Vas-vármegyében? 4. hazafiságból kezdte-e munkáját? — hanem: *érdemlett-e a' gáncs?* — Szinte így itt nem az a' kérdés: a' kiadó tiszti földmérő-e, vagy nem? hanem *övé-e a' kimutatott hibák, vagy nem?* Mióta lettek Cs. előtt polgári hivatal, méltóság és élet (!!!) a' tudományok országában védpaizs a' critica ellen? Ezt nagyon szeretnénk tudni. De Csátó, most már minden fűszál után kapkodva, azt hiszi: minden gróf, minden tiszti földmérő, sőt minden élő pártjára kelend, ha mellettek illy érzékeny tirádákkal vitézkedik. — 'S hol a' bunkó? „tisztelet-értő hanyagság“ 's „feddésre méltó mulasztás' bűne.“ Jó, a' Figyelmező elfogadja annak; de hol lelünk majd nevet a' Csátó által adatni szokott encomiumoknak? Hiszen hűsz sorral alább ő ellenünk így kezd egy §-ot: „*Újabb perfidia*“ *Perfidia?* Már ez, uram, több — de hagyjuk most! majd, ha időnk lesz, és érdemesnek tartjuk, előveszszük egykor a' Szemlét, 's catalogusát adjuk a' Cs. urbanitásainak; 's akkor beszéljen ő aztán a' Figy. bunkóiról.

De im, e' percben veszszük Századunk' 79-d. számát, 's csak olvassuk, csak olvassuk, egyszerre ezt olvassuk Szekrényesy' Grusz' jogcompendiumáról a' 641. basábon: „*Igen szerencsétlen gondolat és cselekedet volt Grusz' nyomorult compendiumának m. fordítása Szekrényesytől. A' fordító nem csak nem pótolta Grusz' tetemes hiányait, hanem hibás, sokszor nevetes fordítása által azokat felette szaporította is. Úgy látszik, hogy Sz. úr magyarosított német, a' magyarosodás által a' latin nyelvet is nagy részt elfelejtette, mert néha olly rosszul fordítja a' latin textust, mint ha csak grammatista vagy syntaxista volna. stb.*“ Kérjük már most: így illik egy lites ügyvédről szólni, ki több ideig, felsőbb helybenhagyással törvényt tanított a' kir. egyetemnél? 's ki e' munkát e nobilis officio, a' legszebb hazafiságból és tudomány szeretetből írta? Így-e egy halottról, mert hiszen de mortuis nil nisi bene! így-e egy más törzsköcs magyar és hites ügyvéd, sőt királyi városi tanácsnokról, ki a' fordítás körül csakugyan több mint betűirási fáradozmatokat tett? — Ej ej Cs. úr és előjárója! ha már egy kézzel dolgoznak, legyenek consequensek! — Nézzék meg Kegyetek, miképpen szolt a' bunkós Figyelmező ugyanazon munkáról, t. i. a' Szekrényesy-Gruszéről: van-e ott nyomorult, és magyarosított német, és magyarosodás által latin nyelv' feledése, és grammatista, és syntaxista? Pedig a' Figyelmező ezt több joggal tetéte, miután számos példákkal bebizonyítja állítását, holott a' Századunk ezt nem

academia' dolgában' irottakról, 's mind a' három-szor kedvezőleg. A' „*Liter. mozgalmak*“ról, vég-re, ritkán szól, 's azokat vagy kivonja, vagy helybenhagyó szóval illeti, csak az évnegyedes Szemle ellen kelve ki, mellyről mar felebb szoltunk *)

Felvévén már most e' specialis adatokat, micsoda általános ítéletet fog az olvasó várni a' Figyelmező' criticájának irányáról, szelleméről? Az-e hogy *részrehajló*? *Bizonyosan nem*, különben az a' Csató, ki midőn Lemouton' népi könyvtára' bírálatát helyeselli**), a' bírálot magát mégis legott részrehajlónak szidja, bizonyosan kapott volna minden alkalmon, illy részrehajlást kiemelhetni; 's mégis csak *egyszer* kapott, t. i. a' Thalia' recensioja' alkalmával — milly szerencsével, láttuk minap***). Avvagy azt fogja-e az olvasó várni, hogy Cs. a' Figyelmező' hangját tartja *illetlennek*? *Bizonyosan nem*, különben az a' Csató, ki ama' földkép' recensióját bunkósnak, 's tudj' isten minek találta, nem fogott volna késni, illy hangot meg-róni, valahányszor némi bár látszatos joggal lehetett. De ő nem tette, 's mégis, mi Csató' panasza criticali intézetünk ellen? Az, hogy mi — *incredibile dictu* — *a' legpártosabb, legkiméletlenebb, legméltánytalanságú criticali vesszőt suhogtatjuk egyéb élő költőink szaktudósaink felett, anthemát kiáltva mindenre, ki velünk nincs, ki bennünket nem imád (!), ki pártunkhoz nem szegődik stb.*****) A' vád már azért sem kíván czáfolatot, mert nem alapszik azon praemissákon, mellyeket épen most vezettünk a' legnagyobb hü-séggel olvasóink elébe. Ne is higye senki, hogy Cs. ez utóbbi helye talán a' „Zajgások“ czikke-lyét érdekli, melly, azon felül hogy erővel kizsa-

rolt visszatörítés, ha néha éles, ha kiméletlen is, de bizonyosan nem illetlen, nem igazságtalan se-hol. — Nem, ő már a' Szemle' 2-d. számában így szól Péczyhez, a' magyarok' történetei' ked-vező bírálatá' alkalmával: „*De hiszen, ne örül-jün korán a' szerző; ama' másik (a' Figy. 6. számában ígért) bírálat minden kétség kívül a' Figyelmező szellemében lesz írva*“*). Micsoda szellem ez a' Figyelmező' szelleme, mely-lyet specialitásaiban a' Szemle soha sem rovott meg? Vagy azzal gondol itt Cs. kibúhatni, hogy majd a' régi, a' Szemle-előtti Figyelmezőre fog-ja e' szellemet, 's a' bunkos 's tudj' isten millyen modort? De hiszen ha az olyan *volt* vol-na is, a' Szemle óta pedig többé *nem* az, vaj-jon a' megjavult, megtért bűnösöket nem kell va-la-e Csátónak inkább szeretettel teli karjaiba fo-gadni?!

— 'S mind ezekből látták olvasóink a' szem-lész' logicáját, lelkismeretességét, szándékait, 's úgy hiszszük, megteltek vele. Különben felje-gyeznők még, mikép szól ő, ki nekünk bunkos modort, kiméletlenséget stb. tulajdonít, másokrol: mint teszi a' közhasznú dolgokban fáradozó D. Ba-logh Józsefet, a' hol csak lehet, neveltségessé; milly öntelt, lenéző hangon szól mindennel, kivel egyet nem ért — avvagy azok a' hegyke meg-szólítások, az a' kedves Fogarasi úr! és drága Vachott úr! azok az ah és oh-ok, 's a' picant clausulák és elmés hahoták: millyen modor ezek? Nem, mint ha illyeneknek soha helyök nem lehetne, de mellyek, ha éretlenségek nem akarnak lenni, kell hogy személy és tárgy szerint helyökön le-gyenek. Hát még az effélék — hogy a' vastagá-ból is lássanak olvasóink valamit — mint mikor Kazinczy Gábort „szemtelennek“ szidja***); vagy Kovács Pált**), ki még literaturánk' sovány szaká-ban is annyi éldelhető dolgozatokkal tartotta a' publicumot, így bírálja: „*Egy tized rész elmés-ség, egy tized rész fürgeség, 's egy tized rész népiség, a' többi hét tized víz, víz, víz, még pedig nem is tiszta, hanem igen kevert víz, 's nem is mindig frís, hanem néha az élmelyedésig lúgymeleg víz, millyen péld. Mikó dala mellynél üresebb ürességet és fanyarabb fanyarságot én még nem olvastam*“ stb. 'S im, ez aztán a' csa-tói kimélet, méltányság és szerénység, és pedig általellenében a' Figy. kiméletlenségének, méltány-talanságának, a' Schedel' megrovott önteltségének! — 's még azon felül a' csatói *ítéletnek*; ki pedig nem hiszi, hogy ez Csátónak *ítélet*, nézze meg a' 61. számot: ott megiratott eltörölhetlen betük-kei, hogy az: *ítélet*. De hiszen olvasóink már látták Csató' ítéleteit, azokat az autocratai enun-ciatumokat, mik — csak mullesleg legyen mond-va — neki világért sem önteltség, világért sem suffisance! Hanem csak egy van még hátra, mit nem láttak: t. i. azt a' modorját, mellyet mi itt *nagyszerűnek* nevezünk. Avvagy vettétek-e észre, milly hangyai gonddal tapogatózik az universalis criticus az — az — az — előtte ismeretlen ne-

tevé, hanem pusztán állít, bizonyítás nélkül! — 'S im ezek szolgáljanak a' Figy. modorja' ismerte-tésére a' Századunk áttellenében.

Egy panasza lehetne csak Hegedűs úrnak, a' földképéről szóló cikkely ellen: az, hogy egy oldal, hogy csak egy tekintet veszen fel ben-ne. Lehet: hogy ref. magát nem tartotta a' tolbire competensnek, 's akkor helyesen cselekedett, hogy egyébről nem szólt; de nem volt-e mind a' mellett is hasznos dolog, hogy, a' mihez ér-tett, az iránt előadta észrevételeit? Bizonyosan, 's annyiival inkább, minthogy földképén a' nevek' hibátlansága legelső megkívántatóság, annyi tete-mes névbeli hibákkal elfertezett földkép, *publi-cumra* nézve használhatlan, és csak egy új átdol-gozónak szolgálhat segédemül, ha egyéb tekin-tetekben csakugyan hibátlan. Végre abroszaink rendszerint olly gondatlanul készülnek épen a' ne-vek' tekintetében, hogy e' gondatlanságot a' leg-első alkalommal megróni, nem csak hasznos, nem csak szükséges volt, hanem kötelesség is. Lám maga Cs. Brassaival többi idegen nevek közt Mexico' helytelen írásaért is miképen bánt? Kimél-ve-e, méltányosan-e? Pedig Brassai' jó szándéká-ról, könnyíteni akarásáról stb csak nem kéteikéd-hetni: 's mi magyarok türjük, hazánk' helységek-nek becsületes régi neveit bitangoltgatni, elficza-mítatni?

*! L. Figy. 38-d. számához I. és II-d. rend. toldalék.

) Hírnök, 27. sz. 4. l. *) Figy. 640—1. szel.

****) Hírn. 71. sz. 4. l.

*) Hírn. 15. sz. 4. l. **) Hírn. 25. sz.

***) Névszerint annak „Három feltétel című játéka-ból adott töredékét. 61. sz. 4. l.

vek körül? Ő, ki maga is irt már név nélkül, most bosszankodik, hogy más is teszi ezt*), 's neki nincs országozabb gondja mint tudni — talán MIT irtak? oh nem, ez nem fő, hanem — KI irta ezt vagy azt. Természetesen, mert, mikor ő nem tudja azt a' KI-t, azt sem tudja hogy MIT mondjon, 's ez nagy baj. Úgy van! Cs. maga is legközelebb a' Szemle' első számait név nélkül irta: hihetőleg még szegyeelte magát akkor, — ő legalább annak kész tulajdonitni, ha ki nem nevezi meg magát**), csak hogy nem a' Társalkodó az a' lap, melybe írni szégyen. — Most pedig oda szeretne hatni, hogy kiki írja ki becsületes nevét, hogy ő aztán annál több biztossággal oszthassa hagyma- vagy borostyánkoszorúit. Kérde tehát Újvárosi Aurélt, miért rejtezik álnév alá***)? megjegyzi Lugossynál: „nem tudjuk, kicsoda!“****), a' Figyelmező' 28-dik száma pedig igen nevetéses humorban találván őt, olvasóit kérdezi, vajjon nem nevetnek-e, midőn ily „neveket“ találnak aláírásul: 60, 104? *****). Az olvasók, kik e' szokást másunnan is ösmerik, nehezen nevettek rajta; de annál gyakrabban nevetnek, úgy hiszszük, a' Szemle' olvasása közben, 's nem egy száraz számon, hanem ily vizzé lett találgatásokon, millyenek a' Csatóéi gyakran, péld. mikor egy Vas. Újságbeli recensiót, mely alatt V. A. állott, Vállas Antalnak tulajdonit: mire ez, protestatiót, az igazi rec., reclamatiót bocsátott ki: Ine a' csepp itélettel bíró olvasó pedig felkiálta: Ine a' nagy itelő! milly éles felfogója a' belső jegyeknek! Hasonló mulatságot csinált ő pesti olvasóinak april. 23-d. is, ezt irván: *A' Társalkodóban „egy két szót“ találunk a' magyar „dramai literaturáról“, olly józanul, olly ékes-szólással, 's olly szép tanultsággal elmondva, mint ha a' cikkely egy igen ismeretes fiatal gróf és literator' tollából került volna*****).* Találva! édes Cs. úr, a' cikkelyt Kossuth Lajos irta. Mulattasson bennünket gyakrabban éles itélete' 's furfangos találatkonysága' ily remekeivel! Úgy is abban a' nemében a' criticának legserencsebb ön, melyet az avatatlanok *baklővésnek* neveznek. Avvagy nem capitalis multság-e illyeket olvasni, péld.: „Pillantások idők' három fő literaturájára. Ezen .. cikkely, mint hiszszük, D. Balogh Pál' tollából származik, ki egyike a' legroppantabb olvasottságú 's legönállóbb itéletű íróinknak*****). Be bizonytalan Cs. üdvözlése, ha hite ily gyarló lábon áll! Hisz' ama' cikkelyt Vajda Péter fordította az Allg. Zeitungból! de mennyivel gyarlóbb még Cs.' itélete D. Baloghról, ha a' róla mondott encomiumok talán épen az Allg. Zeitung' cikkelyén találnának alapulni! Csak hogy az univ. criticusnak 's Tudománytár' volt szerkesztőjének legalább *illendő* volna a' Tudománytárt magából ösmerni, nem csak a' Figyelmezőből. — Más helytt, az árvizi tárgy körül, felsohajt Cs.: „Vajha György úr .. a' most teen-

dőknek .. *műtudományi vizsgálatára fordíthatná hazafiúi figyelmét!**). Jo isten, hiszen György ép' ezen most teendőkről irt már 1832-ben, *egy egész könyvet!* csak hogy aztán olvassunk is, kedves Cs. úr, ne pedig csak hirlapokat, 's azon túl semmit se. Akkor bizonyosan nem beszélt volna *Murhard' Staatslexiconáról* sem, mely soha nem is létezett; 's nem lett volna szüksége ily nevetéses módon védeni magát: „*Igen illett Brassai úrnak, ki nekem annyi fontos kérdésre tartozik felelettel, azon akadni fel, hogy én egyszer „Murhard' Staatslexiconát“ irtam e' helyett: „Murhard' cikkelye Rotteck' Staatslexiconában“. Ezt a' derék úr teendő characteristájához FELJEGYZEM MAGAMNAK**).* Illett, nem illett, csak a' figyelmes olvasó ne jegyezze fel magának Csató' characteristicájához ezt az általa lött bakot, melyet a' fürgé kis lövész természetesen szeretne világ' végeig a' sűrűbe eltemetve látni. Avvagy nem nevettek-e, mikor a' H. és Külf. Tudósítások' szerkesztőségéről azt mondja, hogy „szoknya mögé rejtezik“***), azaz Kulcsár Istvánné mögé (melly urbanus és nem bunkós módor!), pedig nézze meg a' máj. 30-ki H. 's Külf. Tud.' számát akárki, 's ott áll Kulcsár Anna után szép fekete betűkkel: Szerkeszti Apostol J. — 'S tehet-e arról Apostol úr, ha Cs. szemei elébb szoknyába akadván, káprázni kezdtek, 's ő azontúl nem látott semmit? Lám, szoknya és kupa! Melly nemes tárgyai Cs.' figyelmének. — De ha Cs. egyfelül multságos író, bizonyossá tehetjük olvasóinkat, hogy más felül tudós is — tudós *sz' έσοχην*, ki azt is tudja, mit senki más: „*Feltétlen, hogy a' három évvel ezelőtt felterjesztett academiai statuta reformata .. ő felsége' kegyes jóváhagyását megnyerendik****).* Mennyiben mi a' dologról értesítve vagyunk, bizonyossá tehetjük az olvasót, hogy noha Cs. academiai írnok volt, állítása hitelt nem érdemel; legalább elnök, igazgatóság és titoknak ily jóváhagyás végett felterjesztett reformata statutákról nem tudnak semmit. — 'S itt, ad vocem: academia, felhozhatnánk még Csatónak ezen intézetben *en passant* ejtett némi bolhacsipéseit — de minthogy ezek nem egyebek mint bolhacsipések, 's az olvasó e' hosszas cikkelyünkben már most ismeri a' hőst, berekesztjük sorainkat, azon bélyegző vonás' feljegyzésével, mi szerint ő — ki mint az 1835-ki Tudománytár' szerkesztője alkéséseivel olly károsan hatott e' folyóiratra, nem pirúl a' H. 19. számában azt írni: „az utolsó két szerkesztő' fellépésekor a' titoknoki jelentés még a' napokat is kitézte, melyeken a' kötetek évnegyedenként „mulhatatlanul“ meg fognak jelenni, *mit akkor minden okos ember nevetett.*“ Az okos emberek nem nevettek, a' szerkesztők pedig megfelelnek köteleességeknek.

Kd Csató úr, megkezdte védelmét is; így hát még találkozunk; isten vele, a' vizionlátásig!

A' szerkesztők.

*) 33. sz. **) H. 33. sz. 4. l. ***) Hírn. 31. sz. 3. l. ****) 51. 4. l. *****) 59. sz. 3. l. *****) 33. sz. 4. l. *****) Hírn. 19. sz. 3. l.

*) H. 29. sz. 4. l. **) H. 53. sz. ***) Lásd Hírn. 47. sz. 3. l. ****) H. 39. sz. 4. l.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

October' 16. 1838.

42. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Kereskedés. Katona Elek, a' kereskedés-tudomány' tanító könyve. — Vallás. Munkálatai a' pesti növendék papság' magyar iskolájának. — Külföldi literatura. Szép művészet. Goethe' levelezése egy gyermekkel. — Jutalomtétel. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Kereskedés.

183. *A' kereskedés-tudomány' tanító könyve*
Kiadta Sáros-Berkeszi Katona Elek. Bécsben. Benko Antal' bet. n8rétben 179 lap; ára? —

Szíves örömet figyelmeztetünk mindenkit ezen, egy nálunk töretlen pályán megjelent munkára, melly oly időben, midőn főleg ipar és kereskedés azon emelcsők, mik által erőre kaphatunk, mik nélkül a' műveltség úgy nem terjedhet, mint nem fejlődhetik hathatós nemzettség; midőn eloszlik azon vélemény, hogy a' kereskedés tan' ismerete csak kalmárnak való, 's kiki érzi, hogy bár melly ágát a' gazdaságnak űző szintűgy, mint a' tőkepenzes ebbéli korszerű tudomány nélkül biztosan és alaposan nem intézkedhetik dolgai körül; midőn nálunk is kezdenek kereskedésről, és pedig külső kereskedésről is gondolkodni; midőn a' gazdaság' és ipar' több nemei, hála a' magyarok' istenének, virágzásnak kezdenek indulni, 's oly közlekedési módok támadoznak, mik a' haza' minden tájait, úgy a' külföld' nevezetesebb pontjait is előttünk megnyitják: ilyenkor felette ohajtható, hogy az idő bennünket készületlenül ne találjon; 's legyenek a' hazafiak közt mi-

nél többen, kik a' nemzeti jólét' e' nagy fontosságú forrása körül legalább a' legszükségesebb elemi ismeretekkel birnak.

Mi a' jelen könyvet illeti, ref. inkább csak kedvelője mint avatottja lévén e' tudománynak, itt csak rövid figyelmeztetésre szorítkozhatik. A' szerző, mint az előszóban vallja, Sonnleithner Ignác' elismert becsű munkáját követte; 's „rövideden megismerteti az olvasót a' kereskedés' világával, mint szinte azon elvekkkel is, mellyeket a' kereskedésben követni kell, hogy se mima'gunk né károsodjunk, se mást törvénytelenül ne károsítsunk. Továbbá megismerteti a' kereskedés és ipar' fenntartását eszközölő intézetekkel; végre azon egybefüggéssel, mellyben van a' kereskedő személyes érdeke a' több polgártársai jóllétével.“ Egyébiránt kiadó a' bécsi cs. öszművi intézetben is tudományosan megismerkedett tárgyával, sőt azóta mint tiszviselője a' bécsi nagykereskedő házak' egyik legelsőbbikének, gyakorlatilag is van tudományába avatva. Bár erre nézve is követné példáját minél több fiatal hazánkfi: kétségkívül nagyobb hasznát veendőök magok is, a' haza is e' pályai munkálkodásoknak, mint az örök jusnak, és jusnak, és megint csak jusnak!

Miután a' bevezetésben a' szükséges előzményekkel 's az osztályozattal megismerkedünk, a' kereskedés-tudomány, mint tudomány, hatrészben állítatik előnkbe. I. a' cse-reeszköztan, mely tárgyaihoz képest ismét áru- és pénztanra oszlik, 's az ezekről általában tudni valókat terjeszti elő. II. Becshatározó tan, hol a' becs és ár' észméi, az ezeket előállító körülmények, egy igen érdekes értekezésben adatnak elő. III. Kereskedéstan, 's itt először általánosan az árukereskedés, az olly fontos váltó és bizományos kereskedés (Commissionshandel), 's némelly sajátlan kereskedésnemek fordulnak elő, (szállítás, részvény-, statuspapiros-ker. stb) majd négy nagy fontosságú szakaszban különösen a' vásárlás, eladás, fizetés- és szállítástan. IV. a' kereskedőhivatal-tudománynak csak meghatározása adatik; annál több figyelem jutott a' hátralevő két résznek, u. m. V. a' nyeréskémlés-tudománynak, hol öt szakaszban a' kereskedésbeni valószínűségről értekezik szerző általánosan, majd különösen, 's a' gyári vállalatok, 's váltók, statuspapirosok 's részvénykereskedés és biztosítások körüli valószínűségről; VI. a' statuskereskedés-tudományban, mely czikkely mind azokat különösen érdekelheti, kiknek hivatása megyei vagy talán országos tanácskozásokban e' tárgy körül részt venni: az áruváltás' előmozdítására, az áruszállításra szolgáló intézetek' 's a' pénzforgás' előmozdító eszközeinek fogalmai állapítatnak meg; végre az igazgatás' befolyását vizsgálja a' kereskedésnek külföldre való elősegelésére, 's a' kereskedés' fentartására, főleg — czélirányos perfolys' elintézése által. — A' tudomány' historiai, szinte igen fontos része ez úttal elmaradt.

A' szerző kissé röviden adta tárgyait, 's inkább elvei 's alapvonalaiiban, mint világító részletekkel: de legyen ez is, kezdetnek, 's mostanra elég. Arra legalább képes lesz e' könyvből is bárki, hogy ez ügybeli iratokat érthessen, hogy azokat combinatiója' tárgyául tehesse. 'S a' szerző világosan, szabatosan ír; ő ismeri a' nyelv' haladásait, 's azoknak fonalát szívesen felfogja, 's tovább szövi. Azok nagyobb számán megnyughatni: 's ez iparkodást, egy kereskedési műnyelvet alkotni, mint szerencsést, úgy lehet üdvözleni literaturánk' lassanként mind inkább szétágazódó mezején.

Vallás.

184. *Munkálatai a' pesti növendék-papság' magyar iskolájának. Ötödik kötet. Az árvíz által megkárosított szerencsétlenek' javára. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel, 1838 8-ad rét 343. l. Klímó György pécsi püspök' mellképével.*

Örömmel látja a' buzgó hazafi, hogy éppen ott, hol ez előtt mintegy húsz évvel egy keletkező magyar társaság, pusztá önkény által, esirájában efojtatott, most „magyar iskola“ virágzik, sőt gyümölcsözik is. Ezen iskola' gyümölcsseihez tartoznak e' jelen munkálatok, melyeknek kidolgozásában az iskola' fő elve imígy adatik elő a' IV. lapon; „A' mi gondolkodási fő elvünk volt és marad mindenkor: haladni, tanulni, elmélkedni, emelkedni, de mindég a' mérséklet' korlátjai közt, 's azon a' leghibizosabb uton, mely középnék neveztetik. Ugy véljük, legjobban 's legsikereshen fogunk a' religio' 's haza' javára munkálkodhatni, ha a' mértékletlenség' szomorú példáin okulva, közepett megyünk a' sirók és nevetők, a' jajgatók és kurjongatók, 's más veszedelmes szirtek között, férfias lélekkel és elhatározottsággal haladva a' pályán, melyet a' sors mutatott számunkra, a' nélkül, hogy tövisseitől elrémülve futnánk, vagy rózsaí által leszegezni engednők magunkat.“

E' kötet két részre oszlik; az elsőben fordítások, a' másodikban eredetiek közöltetnek. — Az első megnyitja „sz. Hieronymus' rövid életrajza“ hol a' szép egyszerű helyett duzzadt az előadás; például az 5-dik lapon: „Úgy tetszett Krisztusnak, hogy a' dicsőségesen vitézkedőnek (Hieronymusnak) annyi fergetegektől dúlatott erénye annál világosabban kitündöklenék 's tüzet kiált aranykint a' sok üldözések alatt elszilárdulva, jó 's rosz hir között büszkén lépdelve a' halhatatlanság' babérkoszorúja után.“ Illy tüzeskedés a' prozai életrajzban nem helybenhagyható, valamint az illy kifejezések sem: „egyházi testületben soha sem szegődött“ „fölvértezve Krisztus' sz. malasztjával“ stb. Általán, ki sz. Hieronymus' életrajzát ez előtt nem olvasá, arról e' jelenből aligha szerezhet magának világos fogalmat.

Következnek a' sz. atyákból fordítások, u. m. sz. Hieronymus' levele Nepotiánhoz, a' papok' életéről. — Aranyszáju sz. János' értekezése a' felől, hogy kiki magának árt. —

Sz. Leo pápa' levele a' chalcedoni zsinathoz. — Nincs kétség, hogy a' sz. atyák' munkáit jó fordításban birni nagy nyereség: de magyar egyházi literatúránk akár hanyagságunk, akár ferde fogalmaink miatt, nincs még azon ponton, hogy ezt valaki nyelvbéli tekintetben is kellőleg teljesíthetné: de amugy is illy munka olly mély studiumot, tágas régiségi, történeti, philosophiai 's theologiai előisméreteket kíván, hogy a' pesti növendék-pap-ság' magyar iskolájának buzgó, lelkes, 's nagy reményű tagjaitól, még most minden törekedés mellett is, e' részben, középszerűnél többet csak kívánni is igazságtalanság volna. Rc. véleménye szerint tehát, gyakorolják egyházi nevelésünk a' sz. atyák' munkái' fordításában magokat továbbá is, de az olvasó közönség' elébe nyomtatásban azokból semmit ne adjanak. Nem kétlem, a' lelkes tagok, utóbb magok is helyeslendik rec. véleményét.

Könnyebbek, 's azért sikerültebbek is az újabb írókbéli fordítások. Frayssinous után: „az isteni tiszteletéről általjában“ „a' keresztény cath. anyaszentegyház' védelme a' fanatismus vádjai ellen“ végre „a' nevelésről.“ Ez utólsóból különösen megemlítendő, mi a' 116-dik laptól kezdve folytatólag Franciaországról mondatik, 's minek eredménye az: „hogy a' kereszténys tudomány alapja a' nyilvános nevelésnek.“

Közhasznu 's nagyon népszerű a' „nevezetesebb religiói néptévelygések' ismertetése“ a' linczi havi iratból, mellyben a' religiói néptévelygések' általános kártékonyasága, ennek legyőzésére szolgáló szabályok az ész és szívre nézve, végre a' hitágazati, erkölcsi, liturgiái néptévelygések egyenként könnyen folyó nyelvvvel adatnak elő. Nagyon helyesen cselekszik az iskola, ha ezen practicus havi iratból ennekutána is több hasznos cikkelyeket közlend.

A' fordítások után következnek a' második részben az eredetiek, u. m. Édenvirág: hit; vigasztalás; szabadság: versekben. Ezek után „az ígére' nagy apja“ czím alatt Ábrahám' hivatásának, istentől neki tett ígéreteinek, szóval Ábrahám' patriarchalis életének, tiszta, gördülékeny nyelven irt, geographiai 's archaeologiai helyes észrevételekkel hímzett, körülírása adatik. A' szerzőn meglát-szik, hogy igen tetszetős színekkel igyekszik

a' hajdankor' elbeszéléseit eleveníteni. Így p. o. a' 207-dik lapon Harran' hegyének egyik oldalán a' „koros nyárfák' árnyékozását“ „a' rezgő nyárlevelek között mérsékelt hideg szellő' susogását“ említi; mi igen regényes. Hát ha még azt tudjuk, hogy a' nyárfa' hazája nem is Ásia! — Azt pedig mi a' 202-ik lapon állítatik, „hogy vízőzön után az állatok' országából is veheték táplálmaikat, mitől még eddig irtóztak a' Fölséges' tilalma miatt“ rec. nem találja a' sz. írásban alapulva. Mindazáltal az értekezés' deréksége bebizonyítására álljon itt egykét hely. A' vízőzön után tett isteni ígéretet említvén mondja: „Itt kezdődnek Istennek az emberi nemzet körül tett különös munkái, itt kezdenek fejleni messze jövődre kinéző intézetei, mellyek az egy igaz Isten' ismertetének főtartására 's kiterjesztésére irányoztak. Avagy nem tehetne volna-e az isteni mindenhatóság, hogy az új-jászületett emberi nem egyező szívvel hódoljon a' teremtetőnek? 's ellenállhatatlan erejével nem tarthatta volna-e meg az egészet abban, mire ennek egy részét kiválasztá? De nem így munkálkodik a' fő bölcsesség, csak rövid látásu 's indulatoktól elragadtatott emberekhez 's állatokhoz illik az erőszak. Tudta az isteni bölcsesség mind az erőszakot kikerülni, meghagyván az emberi lélek' szabadságát, mint szent neve' tiszteletét állandóan főtartani egy elkülönzött nemzetnek kebelében. Lehet-e azért Istenhez méltóbbat gondolni, mint, hogy egy népet választá ki, melly tapasztalható bizonyosága lenne az örök gondviselésnek, lenne egyéb népek előtt örökös tanúja az isteni bölcseségnek, és igazságnak, mellynek boldog, vagy boldogtalan állapotja attól függene, a' mint hű, vagy hűtelen leendene Isten iránt.“ — Nagyon helyes az is, mi a' 208-dik lapon Ábrahám' hitéről mondatik: „Egy illy tartományban utazván az új hont kereső család, mi volt a' mágnesű, melly a' járatlanban menését igazgató, mi a' biztató erő, melly csüggedni nem hagyá? Egyedül a' hit, mellynek sz. Pál apostol is tulajdonítja e' csudálatos utat. A' hit, és az ebből származó bizodalom nagy dolgokat képes előállítani. De csak az igaz Istenbe vetett hit. Jól-tévéleg munkál ez értelmünkre úgy, mint szívkre, amarra világosságot derítve, emezt

reménynyel ápolva, követve a' napot, mely nem csak világot lövel szét, de meleget is áraszt. Hol a' hit illy gyümölcsöket nem terem, fogyatkozások vannak ott a' hívőben, melyek miatt hite kétséggé válik, melynek rendes szülöttje a' habozó hanykodás."

A' harmadik eredeti értekezésben „a' természeti religio' fogyatkozásai“ bővebb vizsgálat alá vétetnek, 's az értekezés' eredménye az; hogy a' természetes religio a' magára hagyatott embernek az igazság' megismerésére, az erkölcs' gyakorlására, 's így vég célunk' elérésére nem eléggé alkalmas. Ha a' szerző a' XXXII §-ra terjedő értekezést rövidebben adá, 's minden §-us' czímjét kitűzé, értekezése világosabb 's czélszerűbb leendett. Mindazáltal a' munkálatok között ezen értekezést legnyomósabbnak mondhatjuk.

Vége közöltetik Klimó György pécsi püspök' élete; ki „tettleg tanusította: hogy szép ugyan vallásosan 's hazafiúsan érezni, szebb beszélni, de legszebb cselekedni; ki istenének 's hazájának szívvvel, észszel, 's értékkel áldozhatni háromszori boldogságnak tartá.“ Tüntessen a' gondviselés sok illy ragyogó csillagot hazánk' 's anyaszentegyházunk' egére.

24.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Szépművészet.

185. Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde *) *Seinem Denkmahl*, 2d. kiadás, Berlin, bei Dümmler, 1835. n. 12r. 3. kötet. Ára 7 f. 30 kr. c. p.

Ich dich ehren? wofür?
Hast du die Schmerzen gelindert
Je des Boladenen?
Hast du die Thränen gestillet
Je des Geäugstigten?

Goethe's Prometheus.

Úgy hiszszük, olvasóink szívesen veendik az érdekes könyv' érdekes ismertetését a' Menzel' Lit. Lapjaiból. Annak meglesz nálunk is a' maga hatása, hol ugyan kevesen vannak még magokkal tisztán az annyiszor istenített 's viszont porba alázott kitűnő férfiú iránt. — A' német ismertető (Boerne) tehát így szól: A' bizalmatlan hangulat, mely-

lyel a' könyvet kezembe vevém, azonnal bárátságos lön, midőn az előszó' második lapján a' szerzőnő' vallomását olvasám, hogy orthographiai hibái vannak, 's commával és ponttal nem tud bänni. Művelt asszony nál az inorthographia, virága a' női szeretetre méltóságnak.

Akármedly nyelvben iratva, még az angolok' és francziák' művelt, finom, előkelő literatúrájában is, e' gyermek' levelei kitüntést érdemlenének és kapnának; de mint német mű még nagyobb fontosságuk. Hiszen első eset ez, hogy német szellemet, dús terhű hajót, nyílt tengeren, kedvező széllel, dagadt vitorlákkal, kevélyen látunk odább vonulni. Nem örömmel kell annak bennünket meglepni, bennünket, kik a' német hajókat mindig csak a' révben láttuk, megrakodni vagy kirakodni, de mozdulatlanul?

És Goethe e' hajó' horgonya! Bettina mondaná: Ő az én sarkcsillagom, magesem, kormányosom. Gyermek' fecsegése, mire nem ügyelünk. Goethe a' horgony, 's mint örülünk, ha a' hideg, kemény, nehéz és rest vas, valahányszor a' hajó kialvék, fölhúztatik 's odább vitetik, el a' bizonytalanba, vitetve az ingadozótól, maga alatt a' mélység, mögötte a' szél' szeszélyeivel; 's mindezt ráma nélkül, szín nélkül, alakzat nélkül!

Imádjátok e' gyermeket, mert a' menny van benne, 's ismerjétek el, hogy van isten; 's igaz viszonzás! Bettina nem anyyala Goethe'nek, de boszúfuriája.

Egykor, sok év előtt, ismét elolvadt egyszer a' hó durva földünkön, és a' szívek ismét melegnek lőnek, és a' gondolatok ismét csirázának, és a' fölviruló szellemek közül egy tűnék ki, ezer bimbókkal ragyogó, ő maga egy egész tavasz. Az istenek monák: e' költészt kegyünkkel akarjuk elárasztani, mert megdicsőítend bennünket, bennünket és honát, 's szegény népe általa tudandja meg, hogy még emlékezünk róla magasságunkban. És a' költőnek legbiztosb szellemeik' egyikét küldék le, egy bájos, tünde lényt, ki földi alakban közeledék hozzá. A' legszebb virágokat, a' legédesebb gyümölcsöket nyújtá neki. Lánya volt, barátnéja, kedvese 's hárfa-hangon dalla előtte honföldről, hová vezetni ígerte. Goethe elérzékenyülni érte magát, és mindig mélyebben, és mélyebben, és akkor,

*) Főlöleg tán elmondanom, hogy e' szent gyermek: Bettina, Arnim Achim iró' neje, a' költész Brentano Kelemen' huga, 's Laroche Sónia' unokája.

szeretni rettegvén, gyűlöle; mert Goethe rettegé a' szerelmet, mi neki halál, rothadás vala, és ő rettegé a' halált; de a' gyűlöletet szerette, mert szereté az életet, 's elválasztó gyűlölségben ismeré egyedül az életet.

Goethe agyonüté lantjával Mignont, 's mélyen eltemette, 's emlékét a' legszebb dalokkal dicsőíté meg. A' halottat, megigéré magának, szeretni, kedvére, kéjelmesen, idő és körülmények szerint, 's valahányszor az optica, Karlsbad, legkegyelmesebb urasága, el nem foglalandják.

De Mignon nem volt halandó. Még egyszer síra ő, 's aztán lehullatá hüvelyét 's ellebbene. Fölül, egy viharfellegből lekiálta: jaj a' hálátlannak, ki az istenek' kegyét el nem fogadá! Nem szeretél engem ifju, szeretned kell mint ősznek; nem öleléi erőd napjaiban, ölelj tehát erőtlenséged' éveiben; ellökél engem, midőn kéjed akartam lenni, szoríts kebled, ha kínod leszek. Csak élj odább gőgben 's halálrettegésben; egyszer ismét megjelenendem neked.

'S mivel fenyegette, teljesíté. Negyven év múlva ismét eljőve, 's Bettinának nevezé magát. Szerette őt, 's Goethe azt hívé, hogy gúnyolja, és szereté, 's Bettina szinlé, hogy azt nem hiszi, 's Goethe' fájdalma kétszeres vala, 's ő igen boldogtalan volt.

Arnim asszonyságnak csak a' szemlélet' színtére hiányzik, olyan, millyen Németországban ott, hol minden páholy' számára tulajdon darab játszatik — egy sincs; csak egy hiányzik neki, egyébként levelei a' legérdekesebb francia memoireokhoz volnának hasonlíthatók, 's mi egy német Sevignét bírnánk, csak szépítve 's nemesítve azon szerelem, a' kedély' azon mélysége által, mi a' német nemzetet a' francia fölébe emeli. A' szerzőnőnek nevezetes talentuma van festeni, úgy korokat, mint embereket, mint nemzetes talentumával igen könnyen idealizálható. Jó volna, ha tanító-intézetet alapítna a' német egyetemek' professorainak számára, kik bírják a' mesterséget, igen jó történetkönyveket írni, de nem a' művészetet, azokat olvastatni. Szakácskönyv lenne az, mellyből tanulnánk, hogy lehet a' német literatura' igen jeles étszereiből minden szívósságot, savanyt 's fixus léget kiűzni, hogy jóízű 's egészséges táp legyen belőle,

Ki Frankfurtot ismeri, a' szerzőnő' születéshelyét, 's könyvének azon csodálást megadja, mit érdemel, meg nem foghatandja, hogy nyerhete lélek- és szószabadságot. A' rejtény' fölfejtése abban van: Arnim asszonyság catholicanő volt, az elnyomott néposztályhoz tartozott, tehát világpolgárnő vala, 's ez megmenté a' szűkkeblűség 's philisterréstől, mitől a' protestans Goethe, kinek családja az uralkodó párthoz tartozott, soha meg nem menekheték. Mi tévé Goethet, a' legnagyobb költőt, a' legkisebb emberré? Mi fűze komlót 's petrezselymet repkényei közé? mi tévé a' hálósipkát fonséges homlokára? mi tévé a' körülmények' cselédévé, pulya philisterré, kisvárosivá? Protestans volt, 's tanácsnokságra képes. Már 60 évű volt, híre' legmagasb fokán álla, 's tömjén-fellegek lábai alatt; elválasztva akarák védni a' völgyalakók alacsony szenvedélyeitől; — és ő boszankodék, midőn megtudá, hogy a' frankfurti zsidók polgárjogokat kívánnak, 's boszút tájétkéz a' „Humanitätssal bader“ek ellen, kik a' zsidókat pártolják. Igen, az isten boszankodék 's tájétkézt, 's a' gyermek Bettinának meleg borogatásokat kelle köszvényes szívére rakni, 's megkérlelni, mint szenvedő, morgó nagybátyát!

Bettina szerette Goethét, mint egykor Petrarca Lauráját; ők mindketten csak a' szerelmet szerették. Bettina nem Goethe előtt térdele, benne térdelt; ő temploma volt, nem istene.

Goethe király volt, nem a' köz, sem az előkelő szellemek', de polgári lelkek' királya. Tisztelet és szerelem nem köríték őt, de kolculás és hálaság. Ő kegyura volt a' literaturai fűszerárusoknak, az önzők' nemzetörserge; megvetve a' mi mindeneknek, gyűlölve, mi a' legjobbaknak tetszék. Védte a' literatura' középszerűségét 's őrizteté magát általa.

Azt ír a' gyermeknek: „A' mint a' megéltet fested, a' szerelem' minden benső érzelmével, 's mit elmés daemonod sugallat, valódi eredeti vázlatok, mik komolyabb foglalkodások mellett sem tagadják meg magas érdeköket; fogadd tehát el szíves igazságul, ha köszönöm.“ Ha Goethe eredeti vázlatokat köszön, senki sem kérkedhetik hálája' őszinteségében. Ha e' levelek nem eredeti vázlatok voltak volna, de mindenkinek írott, 's nyomtatottak, úgy Goethe szenvedhetleneknek lelte volna. Hogy azokat, még kizáró viszonyaikban is ő hozzá, mel-

tányolni tudta, lelkében, nem kételkedünk benne, keleti költészetnek kellett néznie. Hiszen az egész Jean Paul csak így tekintve volt megfogható és menthető. A' nézés' 's itélet' e' módja Goethe' lebensöhh természetében alapult. Tűz, mi semmit nem emészte, fény, mi semmit meg nem világíta, lév, mi semmit sem melegíte meg, irtóztatók valának neki. A' szénben, színben, és fagyban, mik válasznak és csuknak, látá egyedül az életet. Anyagtalan tűz, színtelen fény értetlennek valának szívének, és eszének 's újságvágyának csak mint keletről jött különösség becsesek.

Sevigné asszonyosság, midőn vele XIV. Lajos egy menüettet tánczolt, lelkesülve kiálta föl: mégis igaz, nekünk nagy királyunk van! — Így igen sok ember lelé Goethét nagynak és csodálá, csak mert kegyes vala, nekik írni, mert velek egy levélménüettet tánczolt. De e' hiú enthusiasták közé Bettina nem tartozék; nagyobb szíve volt, hogysen hiú lehetne. De hogy szerethet és csodálható Goethét? Az apocalypsis' titka az; száz magyarázatot lehet próbálni, 's fölfejtetlen még sok marad.

Bettinának csodálatra méltó magas értelme 's lecsendesíthetlen kúszásvágya volt. Úgy kúszék föl Goethére, mint tornyokra, falakra és fákra, 's fölül, ha melege lett a' mozgástól, azt hívé, hogy a' meleget oda föl lelé, 's a' szép kinézést, mit a' magasságon nyere, azt hívé, hogy a' magasság teremte.

Mivel szíve magasban lángola föl, valahányszor Goethe hozzá ért, azt képzelé, hogy heve tőle jó. És mégis nem máskép vala az, mint hogy vizet fercsege a' tűzbe. De ha igen sok fagy jöve, a' lángot elölve, fölszítás helyett, akkor Bettina eszméltre jött, 's ráismert Goethére, 's gyermekkezével boszúsan dobogtatá vas mellét.

Kinek nem okozza Goethe fájdalmakat, kinek nem volna rajta semmi megboszólni valója? Azért sok ezret megnyhitend az, ha a' következőt olvasni fogják, mit írt Bettina néhanéha, legyőzve nem tudott hivatásától, Goethének. De ki nem lenne örömmel gyermek e' gyermekkel, bohó e' bohóval?

„Sokat hallék anyámtól, mit nem feledendek el; azon módot, a' hogy' velem halálát tudatá, följegyzém számodra. Az emberek

azt mondják, hogy szívesen elfordúlsz a' szomorútól, mit megváltoztatni nem lehet; ne fordulj el ez értelemben az anya' kimúlásától, tanuld ismerni, milly bölcs és szerető volt ő épen az utósó perczben, 's milly hatalmas benne a' költőiség.“

„Kezdnél szeretnélek venni, 's messze elvezetni, hogy eszméltre jönnél rólam, hogy egy gondolatban tiünném föl neked, mint valami nevezetesség, mi után vizsgálódom, p. o. egy áll-csont után, mi fölött igazságodat olly heves levelezésben állítod Sömmeringgel; mondd nekem őszintén, leszek én neked olly fontosságú, mint egy illy holt csont?“

„Mondhatnám Meister Vilhelmnek: jer, menekülj velem az alpokon túl, a' tyrolokhoz; ott köszörülendjük kardunkat, 's a' komédiás ronda népet elfeledjük, 's mind azoknak, kik 'szeretnek, igényeik' 's magasb érzelmeikkel egy időig szűkölködniék kéne; ha ismét megjövünk, a' füstök arcaikon elhalványuland, 's a' fátyol-ültények 's finom érzelmek borzadni fognak napégette Mars-arczod előtt.“

„Igen, én hiszem, hogy szeretsz, fagyos leveled' daczára; de ha szép mérséked egyszerre ürdögbe menne, 's művészet és finom tapintatérzés nélkül maradnál, egészen úgy, mint isten teremte, szívedben: nem félnék tőled, mint most, ha illy hüvös levél érkezik, mellyre eszmélkednem kell, ugyan mit tevék.“

„Ah, neked tulajdon ízlésed van a' nőkben. Werther' Lotteja soha sem tetszék nekem; úgy vagyok Meister Vilhelmmel is; ott undorodom minden nőtől, kiüzni vágyódom mind a' templomból.“

„Ah, Goethe, ne petyegtess magadnak semmi dalocskákat, 's ne hidd, hogy neked érteni, méltányolni kell; add meg magad kegyelemre vagy boszúra, szenvedj isten' nevében hajótörést fogalmaddal. Mit akarsz minden istenit rendezni, 's érteni, honnan jó, 's hová akar?“

„Igen, azt Schlosser Kerestély mondá: nem értesz a' muzsikához, 's félsz a' haláltól, 's vallásod nincs.“ És egy hosszú, felséges levélben a' muzsikáról, elbeszéli Bettina, valahányszor játszik vagy énekel, szobájában egy egér 's egy pók jó ki rejtekéből, 's a' hangoknál a' legélenkebb, legmélyebb örömhatalotta rokonérzelmet nyilvánítanak. Aztán

folytatólag beszél Goethehez: „e’ két kis állatocská a’ muzsikának átadá magát; templomok volt az, melyben létüket fölmagasztva az istenitől érintettnek érzék, és te, ki megindítatva érzed magad, az isteni’ örök hullámai által kebledben, neked nincs vallásod? Te, kinek művei, kinek gondolatai mindig a’ Musához irányoznak, ’s te nem a’ magasultság’, istenneli közbenjárás’ elemében élnél?”

„Te kaczer, csinos’ irkáló vagy, de kemény ember; az egész szép természet, a’ gyönyörű táj, az emlékezet’ meleg nyárnapjai — mind ez meg nem indít téged; a’ milly barátságos, olly hideg is vagy.”

Egyszer Bettina szerelmialmákat küldte Goethének, ’s ez ezt írta: ételük után zsinorrá sorozá őket, ablakhoz a’ napra tevő, ’s színvizsgálatokat tőn. Még a’ hálaság sem melegíthet meg e’ fagyos embert, őt, pedig ki olly szívesen fogada ajándékokat. Meg kell bocsátnunk neki, hogy olly szívesen vette ajándékokat, igen, gyakran köldül; Goethe hazája’ ’s kora’ legszegényebb embere volt. Élvezni csak azt tudá, mivel bírt, ’s csak azzal bírt, a’ mi szemei előtt állt, a’ mit kezeivel megfoghata. Ajkának nem volt semmi képzelme. Rá nézve nem vala semmi [emlék, semmi remény, semmi vágy, semmi hit.

Egy fönséges ember, egy nagy fejdelem, egy isten sem lele lélekteljesb, lángolóbb, szívbensőbb imádat, mint Goethe von Bettinától. Levelei a’ teremtmény’ imái terem-tőjéhez, minden szó az ő dicsőítésére. Maga egy isten, érzékenyüléssel ’s alázattal fogadott volna illy magasztalásokat, ’s mondotta volna: lenni akarok, a’ minek látszom. De hogy fogada azokat Goethe? Bettina’ érzelmeit gyakran igenis természeteseknek, gondolatait igenis nyersekeknek lelé, ’s akkor megfőzve küldé neki vissza. Levelei’ prosáját poesisbe csicsomázá föl, sonetteket csinált belőlök, ’s a’ csodálatra legméltóbb meggondoltsággal (Sachdenklichkeit) önmagát dallá ’s dicsőíté meg. Bachus, bár ura a’ bornak, mégis gyakran szolgálja lesz, ’s megittasodik; de Goethének erős, sziklakemény feje van; hordóit ihatja ki magasztalásinak, és még sem szédül, és még sem ing.

Goethének nem volt sem érzelme, sem lelke némes szerelem iránt, nem érté nyel-vét, sem néma szenvedését. A’ szerelem, mit

ő felfoga, mi őt megragadá, a’ póri volt, azon szívdobogás, mely az altestből jő; ’s még ebben is csak a’ szeretetetés ért valamit, a’ szeretés nem semmit sem. Estve, ha kifáradt a’ gőgben, hiú lön, kinyugodni magát. Nézzük át a’ szerető párokat, kik költeményeiben csatangolnak, kóbor nép, mely minden birodalmi városban a’ consistorium alá esett volna. A’ boldog szerelem bűn, a’ boldogtalan szerelem bűnös vágy. A’ fölött, fátyolként, érzékiség, hiuság, színlés, virágok beszédnemek’ szöveteivel. Szeretet női ágyasok, szeretett férfiai kegyenczek ’s fizetvék. A’ szerelmi gazdálkodást Meister Vilhelmben egy rendőrség sem türte volna, ha bárók és grófnők nem lettek volna melletté a’ játéokban.

Goethe rettegé a’ szerelmet, mert minden, a’ mit kezeivel meg nem foghata, előtte kísértet volt. Szokott módjaként agyonüté. Szerelem neki a’ szív’ vegytana volt, a’ sympathiát várokonkságnak nevezte. A’ szerelmet jól bedugott palaczkokban laboratoriumába tette, ’s akkor boldog volt.

Bettina beszél Goethének gyermekéveiről, a’ mit anyjától hallott. „Egyszer valaki az ablakban állt anyádnál, midőn épen az utcán jövé, több más fiúkkal; észrevevék, hogy igen méltóságosan lépdelél, ’s elődbe terjeszték, hogy egyenestartásoddal igen különösen tűnsz ki a’ többi fiúk közül. Ezzel kezdem meg, mondád, ’s később még több másfélelvel fogom magam’ kitüntetni.”

Fiúk, kik egyenesen tartják magokat, hajlongó férfiak lesznek, ’s abban kitünteté magát Goethe; ő mélyen hajlonga mindenki előtt, ki még egyenesebben tartá magát, mint ő.

Anyja tovább beszél: „Öltözetében irtóztató sajátságos volt; naponként három toltettejéről kellett gondoskodnom. Egy székre felöltött, hosszú nadrágot, közönséges mellényt tevék, ’s hozzá egy pár csizmát. A’ másakra frakkot, selyem harisnyákat, miket már horda, cipőt stb. a’ harmadikra minden a’ legfinomabb jött, karddal ’s hajtáskával. Az elsőtt otthon huzá föl, a’ másodikat, ha mindennapi ismerőseihez ment, a’ harmadikat ünnepélyes alkalmakra.”

Goethe gőgös volt és kevély, de minden nagy tulajdoni sem jogosíták gőgre, mert azon tulajdonok, mik arra egyedül jogosítanak föl, hiányának benne: bátorság és lélek-

magyság. 'S költők vagyunk-e bátorság nélkül? Igazság és szépség elbűvölt fejdelem-nők. Néhány óriást és sarkányt kelle legyőz-ni, tűzön és vizen menni, sodronyon lova-golni, hogy kimenthessük. De Goethe nem is költő; a' Musa soha sem vala neje, kéj-lánya volt, ki pénzért és ékszerekért ada oda magát, és koresok lelke' gyermekei.

Igen, Goethének, hogy barátnéját tür-hetőnek, csak megfoghatónak lelje, hogy természetgyűjteményében egy szekrényt lel-jen számára, valóban udvari bolondnőjének kellett nézni.

Ha Bettina szép lelkesülését a' tyrolok' hűsége, hősisége iránt, fájdmát és hara-gát Hofer' halálakor, Goethével közlé, 's tőle érzetei' értését 's viszonzatát várja: nem kénytetünk-e akkor föl kacagni a' bohó gyer-meken, ki bálja elébe sirja kinaít? 'S nem sírhatnak-e föl, ha látjuk, hogy olly fontos ember, mint Goethe, minden érzet előtt el-halványodik, és reszket, mert azon lépkoros képzelgésben él: a' szív üvegéből van, 's erős érintéstől törnie kell? Igen, valóban Goethé-nek egy rögzött eszméje van, olly szomorú, millyen csak valaha örültházban volt. A' ter-mészet tokokban őrizi meg minden kincseit, mint az ember, de Goethe magokat a' tokokat kincsekül vévé; belül a' drágaságokat nem is vé-vé észre, 's ha igen, becsukott tolvajokul nézte, kik kincseit fenyegeték. Goethének nevetséges szekrénydühe volt; ő azt művészetszerelemnek nevezte, tisztelői művészértőségeknek, Sa ch d e n k l i c h k e i t - n a k mondák. De szegény művészet-szerelem volt az, nevetséges művészetértőség, 's örült Sachdenklicheit. Minden mű, egy hal-hatlan gondolat' halandó teste, érzékitése az ér-zékföltötinek. De Goethének a' mű egy eszme' koporsója volt, 's ha benne valamit mozogni ha-la, iszonyodva futott odább; irtózik az elevenen eltemetettől.

Statusitok nincs többé. Goethe' egykori mi-nisterei 's kegyencei urok' zavarait persze ha-lála után sem árulandják el; de hallgassanak bár, a' mint akarnak, ki nem találja ki, hogy Bettina' Goethe' kinszelleme volt, 's leveleivel, látogatói-saival gyakran kétségbesésig kellett üznie? Lel-kesülése, ábrándozása, aránytalan délheve, hul-lócsillagokhoz hasonló gondolatai, képzelme' co-metafarkával, Goethe' Sachdenklicheitja nem küzdhetett eléggé. Nem képcsarnokában, nem természetgyűjteményében akart megállapodni, igen, a' legkeményebb földalatti versből tudá fölfakadni. Az egy, a' mi neki vele sikerült, 's vigasztalat-lanságtól rövid időre megvédé, az volt, hogy mint homokot üvegtáblára hinté, 's chladnii hangala-kokká idomita. De milly soká segít az, és milly keveset! Ha a' várt alakulásig elbódulva tánczolt: egy szellet, 's ismét szétfoszlik,

Hosszu sora után a' leveleknek, hol Goethé-vel zenéről, szerelemről, a' teremő természetéről, szabadságról, hazáról, Hofer' András' haláláról beszélt, ezt írta neki vissza a' megszomorodott

barát: „utósó leveledet a' többiekhez téve, vele ismét érdekes évkort lelek bezártnak. Kecses tömkelegén át, philosophi, történeti, 's zenésze-ti kinezések közt, a' Mars' templomához vezetél.“ Hogy a' szerelem' fénycserejét 's szeszélyes me-netét felfoghassa, a' szívet angol kertnek kellett képzelnie, 's hogy Hofer Andrásból valamit csi-náljon, a' Mars' templom-papjává tevő. A' sze-rencsétlen ember, ki nyugodtan csak börtönben alhatott!

(Folytatjuk).

Jutalomtétel.

186. A' Szerbszky Narodny Lyszt 26-dik-számában következő jutalomkérdés hirdettetik: „Kérünk és felszólítunk a' históriával foglalkozó minden ügyes szerbét, irná le a' Rigó mezei üt-közetnek valódi mibenlétét általában, Obility Mi-loznak hősi tettét pedig különösen; ez utolsót min-den szempontból felfogva, 's a' nemzetek' jogai-nak szellemében historiai, philosophiai 's psycho-logiai világos okok szerint megítélve. Azt: ki illy világos és kimerítő értekezést a' folyó évnek végéig a' szerb Maticzaboz beküldend (Vásárpi-acz Gyika-ház 2-dik emelet) határtalan hálaérzel-münk csekély jelölül 12 császári arannyal tiszte-lendjük meg. A' tárgy talán magyar történetírók figyelmét is megérdemli. A' határidő rövidnek látszik ugyan. Az értekezésnek hihetőleg csak szerb nyel-ven kellene készülnie: noha bátran feltehetjük szerb testvéreink korszerű gondolkodások' módja felől, hogy a' magyar nyelven írt, netalán leg-jobb értekezés is mind a' 12 aranyra mind a' szer-bek' haláljára méltán számot tarthat.

Oroszházy.

Literaturai mozgalmak.

187. — Folyó év' harmadik negyedében, tizenöt orvostanárságot nyert közül 11 latin, 1 né-met, 3 magyar nyelven írta iktatási értekezését; 's így ezuttal a' magyar egy ötöde a' többinek, 's czim szerint így következnek: 1. a' máj' kór-és éptanjáról, meg az epekővecesedésről, Visy Pál. Pesten, Beimel' bet. n8r. 33 l. 2. a' mádi bor, természet- és orvostudományi tekintetben, Dr. Szabó Dávidtól, Pesten, Trattn. n8r. 63 l. E' jelesül 's népszerűleg írt, practicus irányu e-gyediratnak, melly árultatik is, minél több olvasót o-hajtunk. 3. a' vad emberek' állatias és testgya-korlati életéről. Írta Dr. Hammerschmidt Ferdin-and. Budán, az egyet. bet. n8r. 35 lap. (nagy tudománnyal írt értekezés, kiszakasztatva egy, jobbadán már kész 's a' szerző által idővel kiadat-ni szándékolt nagyobb munkából az életrendi 's orvosi testgyakorlatról, mellynek első része váz-la-lata is előre bocsátatik).

Brassóból érkezett: Az erdélyi nagy fejedelemségben lakó nemes szász nemzetnek törvény-kezés-módja. Írta Dálnoki Incze József, hadnagy és graenz-procurator (!) a' 2-d. gyalog székely ezereknél. ára 2 ft. c. p. nyomt. Gött János bet. 1837. 8r. XXVI és 234 lap.

Rendkívüli toldalék a Figyelmező 42. számához.

Jegyzetek Csató önnvédelmekre.

A' hírlapok' olvasói láthaták, micsoda rángatózásokon mentek át felszólalásunk óta azon jó urak, kik ellenünk minden igaz ok nélkül felláztak. Maga a' tudós szemleíró, a' „petyegő“ czimre már tűzbe jött, 's ez egy szó ellen egy egész kis értekezést írt. Azóta pedig hogy a' fegyver jobban elevenét érte, a' legnevetesebb ábrázattal, egy felől magát mérsékelve, más felől neki tüzesedve, folyvást a' híres urbanitás és durvaságok között labozik, elannyira, hogy ha valaki ezen szomorú állapotjában hirtelen megkerdené, mit ítél magáról, alig ha hajba nem kapna saját fejével is. 'S ezt lehetne ezután urbanitásnak nevezni.

De igazán, uraim, mi ismerjük ezen Csátót: Ő már oda van; szóljunk róla, mint a' ki nincs többé. Ő nem több már, mint egy galvanizált béka még szökik, rúg, rángatózik; még teszi a' mit életében tett; de ez idegeinek legvégső játéka; tengert vagy egy csep vizet adtak neki: ő uszni nem fog többé. Ki nem ismerte a' könnyű, csinos író? az mind inkább elnehézkedik. Ki nem az elmést? az hanyatlani kezd. Ki nem a' józan gondolkodót? az oda van. E' felett öntudatlanságában magát ellenmondásokkal veri, vallást tesz, melyet maga nem hisz, vallást, melyet senki nem ért. Még megvannak szokott formái beszédeinek, meg az üres vázolat, de nincs gondolatja, mellyel azt betöltse, nincs lelke, mellyel föléleszsze.

Nézzük az Athenaeum' szerkesztőinek characteristicáját. *) : „Bajza, ugymond Csató, lassu de nyomosan gondolkodó fő: éles, de nem feltaláló ész; szük, 's már kiapadt phantasia. Stylusa velős, tiszta, férfias, hatalmas.“ Mindenek előtt lehet-e valakinek stylusa *velős, férfias, hatalmas*, megfelelő tartalom nélkül, 's különösen akkor, midőn az nyomosan gondolkodó fővel 's éles észszel párosul? 's mi következne mindezekből? nem az-e, hogy a' lassu, de nyomosan gondolkodó fő, 's éles ész, behat a' történetek szellemébe 's azoknak ha csak egy szakaszát is velős, tiszta, férfias, hatalmas stylusával felékesítve példányul fogja egykor előállithatni? Nem hasonlót lehet-e várni tőle az aestheticában, leginkább a' criticában? 'S mégis a' Kritikai lapokban a' *nyomosan gondolkodó, az éles eszű* Bajzának munkái legsilányabbak, míg a' többi alaposnak állítatik! De honnan tűnik ki hát, hogy Bajza csak ugyan nyomosan gondolkodó fő 's éles ész? mi a' bizonyítmány? *Három dal 's egy vígjáték fordítása németből!* 'S most beszéljen valaki Csatóval, most higyen valaki Csátónak, ha ember a' talpán!

„Schedel ügyes, sima stylistá, encyclopaediai ismeretei által folyóirat és hírlapírásra különösen alkalmas. Mint academicus ügyes és munkás. A' tudománynak, 's literaturának, mint encyclopaedista használható.“ Mi hát a' panasz el-

lene? — *Megbukott versíró!* Kereste-e Schedel valaha ezt a' dicsőséget? 'S nem gyárt-e minden író fiatal korában néhány verset? 'S nem nyomorú, nem élehetetlen had-e az, melly ellenségeit illy fiatalkori apróságokkal, Schedel örökké csak a' „Haramják“ fordításával véli leverhetni, olly hitvány vádakkal, mellyek azóta már százszor meg vannak czáfolva.

Vörösmarty' characteristicájáról alig van mit szólni; ő Cs. szerint semmi egyéb, mint versíró! ő csak középszerű költő, vagy éppen nem is költő: mert mediocribus esse poëtas

Non di, non homines, non concessere columnae. De kinek higyen az ember? Csátónak-e de dato 16 april. vagy Csátónak de dato 3 septembris? Az aprilisi Csató *) még tagadhatlanul nagy költőnek vallja Vörösmartyt lyrában és eposban; a' septemberi Csató már középszerűnek, azaz semminek. Ur isten! ne vigy kísértetbe! ez az ember 13 év előtt új vallási, 5 év előtt új politikai 's most alig 6 hónap előtt új aestheticai hitet vevve fel, 's azt követeli, hogy neki minden ok-adás nélkül is higyenek; szilárd megállapodásról beszél, 's mostani nézeteivel akar élni és halni: credat judaeus... vagy olly közelnek véli halálát? — De „Vörösmarty e' felett még minden szorosan vett tudományban tudatlan; prosája rossz, darabos, póri.“ Csató, a' ki mindenek a' tudományokban, csak illy lenézve szólhata másokról; de Cs. kinek legkiseb erejébe sem kerül véleményeit megváltoztatni, meglehet, hogy ezen adatot is fölemészti 's mással cseréli be. 'S ezen fölül Vörösmarty' verseiben nem *szorosan vett tudományt* fognak keresni olvasói; mert tudunkra nem didacticus költő; de bezzeg, ha majd Csató' szemléjében 's munkáiban keresnek tudományt, vagy annak csak egy sugarát, keresnek elvet, melly egy szemfordulás alatt háromszor meg nem tagadtatnak, 's mind ebből semmit nem találnak, ez már gonosz szüret lesz a' tudós Csátónak.

Legáltalánosabb, 's legszegényebb vád ellenünk, hogy pártosak vagyunk, Bajza mint czimbora, Schedel mint criticus, 's e' felett pletykák' és rágalmak' nagymestere, Vörösmarty pártos és szájas: olly vádak, mellyekkel egy tátott száju, hülye közönséget el lehetne bolondítani; de szóljunk tisztelettel a' magyar közönségről. A' magyar közönség látta, hogy a' harag és párt nélküli urak, 's mind azon képmutató sereg, melly pártok ellen zajog, részleghajlással, nyilvános garázdasággal éppen úgy, mint alattomos áskálódással a' legszemtelenebbül bitorkodott, 's e' szép mesterséget csaknem ez óráig űzi. A' magyar közönség ismeri a' maga embereit. Ez emberek teli torokkal hirdetik, hogy igazat, valót árulnak. 'S mit kapott a' jámbor vevő az igaz' és való' fejében? Mit egyebet, mint ezen jó uraknak alacson szenvedélyeit, kajánkodást, otrombaságokat? Mit egyebet, mint minden igaz érdemen elkövetett dülást, gázolódást 's a' legérettebb, izetle-

*) L. Hírnök' 71. sz.

*) Hírnök 81 szám.

nebb fecsegéseket, mellyek valaha nyomtatva voltak: egy felől farkast és rókát, birkabőrben, másfelől valóságos semmit ezifra borítékban? 'S az illy kereskedők akarják hogy hitelök legyen! 'S a szemleirő? Ur isten! hisz' ez az ember egykor nem tudta egyebet mondani V. felekezetekről irt cikkelyére, mint hogy az elmefuttatás 's összefüggés nélküli beszéd, 's hogy neki a' párt-ról saját catechismusa van. Sőt e' catechismusnak — mennyire zavaros fogalmai engedék — még alkalmazás által példáit is mutató: 's most e' catecheta megtagadja ön catechismusát, ismét pártok, pártosok ellen beszél, ő ki nem is ellenpárt többé, hanem világos ellenség, barátja mindennek, mi a' jobb ügy ellen fegyverül szolgálhat.

„Vörösmarty ezen kívül egy felsőbb akarat eszköze!“ Eszköze-e vagy nem, arról szóljon más, de mi a' felsőbb akaratot illeti, az való. V. ismer egy felsőbb akaratot, mellyet minden egyenlő társaságban élő embernek tisztelni kell, 's e' felsőbb akarat a' többség. 'S ezen felsőbb akaratnak V. azért hódol; mert sem gőg, sem ál szemérem nem teszi képessé, hogy magát vagy jobbnak vagy rosszabbnak gondolja egyes embereknél, becsületes 's hozzá épen olly hű mint igazságos társainál. Elhiszük! ha Bajza Csatóért — ki a' Tudománytár' redactiója melletti késedelem által mindennek' bizodalját elveszté — per fas et nefas czimborál, ha Schedel miatta cseleket sző, Vörösmarty érte szájaskodik, akkor se' baj, akkor mi a' legigazságosabb emberek, a' legbuzgóbb, héykeblű barátok vagyunk, akkor Csato — legalább az örvendetes pillanat első hevében — háladatos, örökös (!) barátunk, tisztelünk; de épen itt a' bökkenő! mi Csatót elhagytuk; mert maga elhagyta magát; mert sem igazságosan, sem siker' reményével nem volt pártolható; mert egyetlen barátjával, ki 33 közül rá szavazott, negyen maradtunk volna 's mert — a' mi fő dolog — alkalmasb ember volt előttünk, ki meg is választatek. Sajnos, hogy ezen választás Csatót bujdosóvá tette. Ő már akkor be volt hálózva, egyfelől felföldi remények kecsegteték, másfelől magaviselete rontá le hitelét: mi vala természetesh, mint hogy megbukjék, 's Orosz kézre jusson? Most ő bennünket dictatorsággal vádol! 's mit kíván tőlünk? „minden íróra kivétel nélkül, igazságosan és részlehajlatlanul kiterjeszkedő; de méltányos és kímélő, tisztességes hangon szóló criticát.“ Criticát? De honnan az istenért! hiszen Vörösmarty mit sem tud, Bajza' bírálati a' Kritikai Lapokban a' legsilányabbak, és Schedel, csak ügyes protocollista 's más semmi. 'S Csato criticát vár tőlünk? Hát meg is érhetnének valamit criticaink? Hiszen édes ur, ez önnek characteristicái szerint lehetetlen! — De még sem egészen: nekünk Csatóval kell vala szövetkeznünk, Csátora hallgatunk, 's azonnal esoda történik, a' világ hallatlan jó criticákat fog olvasni, 's a' mellett kíméletesekeket, az épen olly igazságos, mint tudós Csátónak tollából (ki pókj az irokat, fellázadt parasztnoknak nevezi, felkiált: Hazudsz! stb).

'S most halljuk Csató' vallomását. Ő ez előtt 16 évvel a' vallás dolgában tévelygő, hittelen volt; de ezen tévelygése csak három évig tartott; mert azután megtért, még pedig irasban! A' török er-

re azt mondaná: „az isten nagy!“ De mi közünk nekünk Csató' vallásához? mi azt hiszszük a' vallásról, hogy azt a' képmutató a' piaczon árulja, a' vakbuzgó szellemi 's testi fegyverrel terjeszti, az igaz hívő pedig kebele' legbelsőbb rejtekeiben, mint kincset, őrizi, nem dicsekedve senki előtt, nem háborítva senkinek nyugalmat 's meglegedve, hogy általa ön lelkenek nyugalmat szerezhet. 'S ez utóbbi vallás, helyes vagy helytelen, csak hívének használ vagy árt: senki a' világon miatta sem testben, sem lélekben meg nem károsodik. 's nem is tartozik köz ügyelet alá, míg tettekbe nem megy át, míg a' fenn álló rendet nem zavarja. — 'S ki kelt ki Csató ellen, míg vallásáról hallgata? ki kérdezte őt, mit hitt ezelőtt 16 évvel? De Cs. róni kezdé másokat vallástalanságért, dicsekszik ön vallásosságával, 's legyen hibája képmutatás vagy vakbuzgalom, terhére van 's botránkozására embertársainak 's ez — ha nem visszatarló — megrovást legalább is érdemel.

'S politicaí vallása? ezen csak mosolyogni lehet. Ő ez előtt öt évvel a' Hittel' és Stadium' *) írójával tartott. Nem szölünk a' Hittelről, az régiebb; de a' Stadium alig múlt öt éve, hogy megjelent; 's Csató már öt egész év előtt (tehát rögtön) hitte és vallotta mindazon nagy tekintetu, országos 's a' legnagyobb meggondolást érdemlő dolgokat, mik a' nevezett könyvben foglaltatnak, 's a' könyv jóformán meg sem hült kezében, midőn ugyanazokat már nem hitte nem vallotta. Ez tehát egy kis politicaí láz volt, egy kis roham (paroxizmus), melly Csatót tetőtől talpig megrázta, melly rajta által ment, mint egy jötevő betegség, minek multával még egészségesbek leszünk, mint az előtt. De mi gyógyította ki Csatót ezen nyavalyából? Homoeopathia? Allopathia? Prisznicz? korán sem, uraim. Dolog ismeret és tapasztalás! A' dologismeretet nem akarjuk kétségbe hozni, az hihetőleg igen jófela; mert mint eddig láttuk, Csatót minden változásaiban híven elkíséri. Ezen dologismeret olly különös dologismeret, mellyből kényünk szerint mindent csinálhatunk. Jók-e Széchenyi' tervei? Csató' dologismerete azt mondja: igen. Nem jók-e Széchenyi' tervei? A' dologismeret azt feleli: nem. Ez a' dologismeret mindenre megfelel. Ezen dologismerettel jövendőt lehet mondatni, mint a' kabát' gombjaival: „menjek, ne menjek“ 's aztán menjünk-e vagy ne, azt az utolsó gomb határozza el. — De Csatót a' tapasztalás terítette meg. Őt év alatti tapasztalás! 'S mi vala ez? hogy Csató egy bécsi m. hirlap' reményének fejében lemondott a' Tudománytár' szerkesztéséről 's hogy nagyobb részint ezen bizonytalan helyzeteért 's késedelmes redactorságáért 's mert egy érdemesbellel jött ütközésbe, m. academiái leveltárnokká meg nem választatott, hogy a' keresett hirlaptól is elesett, szóval: két között pad alatt maradván, a' Hírnök' horgára került. 'S ez az a' híres öt évi tapasztalás, mellyből következik, hogy az alkotmányt nem kell beoltással javítani, mint egy jó fajú előfát, hanem foltoztatni, simítgatni (tán vasalás által) mint egy rongyos ruhát, 's hogy ezen szabomesterseg a' hazát virágzásban fogja fenn tartani. 'S miután

*) A' Stadium megjelent 1833.

Csató ezen nevezetes vallomását bevégezte, a' juristáknak, juratusoknak fordúl, hogy ezeknek hihetőleg tanításai nem fognak tetszeni. Ebben már igaza lehet. Ifjaink szívesen fognak egy beoltott venfát tiszteletből 's az oltovány' gyümölcsözésének fejében ápolni, de a' kifoltozott kabát nem nyök szerint való. Ők új ruhát szeretnek, 's az zsidókézre kerül, mielőtt folt érne. Ebben nekik már jó izlésök van. 'S Csató és Orosz kénytelenek lesznek toldott foldott alkotmányokat magokra öltetni 's világ' csodájára, ha nem csúfjára, benne pompáskodni. De Csató végre egyikünknek írására hivatkozik, mint lehet következtetlenség nélkül elveket 's nézeteket változtatni. Igaz! de az nincs mondva, hogy egészen megváltozzunk, hogy olyanok legyünk, mint a' kifordított bunda, mely így meleg, amúgy hideg ellenfiszolgál. 'S az embereknel legalább is megkívánjuk, hogy elvek' 's nézeteik' megváltoztatására nyomos okaik, vagy legalább idejök legyen. De a' ki, 'Figaro itt, Figaro ott' majd ide, majd oda csap, mint valami Szel Pál, az bizony nem veheti rossz néven, ha egy kissé kételkednek benne. 'S hogyan bujik ki ezen édes úr végre is a' bajból? „Nekünk, ugymond, vallási elvünk: tagadás, politikai hazánk: Utópia.“ 'S ha most valaki e' szép mondatot megfordítván, így szólna: Csatónak vallási elve *sem-mi*, politikai hazája: *ubi bene?* De hagyjunk fel ezen haszontalanságokkal: életünk, 's tetteink a' legesalhatlanabb bizonyítvány lesz, mit hívének 's mint szolgáltuk a' hazát, Utópiát, ha Csatónak úgy tetszik, 's ő a' magát.

Arra, hogy „ő kinjában tanít“ stb nincs Csatónak felelete, hanem Orosz kel ki mellette egy kereszt alatt. 'S itt megálljunk, uraim, itt önöknek egyembert mutatunk be, kiről lapjainkban még kevés szó vala, kinek neve a' magyar nyelvben jobbra csak kis betűvel vala ismeretes, ki eddig inkább mint német litterator ragyogott, ki, mert rola sokáig hallgattak, azt hívé, hogy az nem megvetésből van, 's felfuvalkodék és szóla, mint egy elhagyott oraculum, mellyben a' kiköltözött istenek helyett baglyok szállának meg, 's jóslatokat, itéleteket kezdé huhogni világ' remségére, 's vele huhogának az éjnek fiai, és setét kezdé lenni a' magyar hazában — a' ki...de mit szólunk többet? — kinek fejét csak imént egy fiatal erejű kar a' Tarsalkodo' lapjain laposra verte, úgy hogy nem rosszúl hasonlék egy régi krajczárhoz, mellynek belsejében a' pór aranyat keresett; de nem talált, és végre porba veté — íme ezen úr a' híres Hirnök' mindenható szerkesztője! 'S egy ilyen ember által hagyja magát Csató galvanizáltatni, 's heringeket eszik 's Kritikai Lapokat, ('s borzasztó mondani!) haranjákat iszik rá! *) 'S mind ezen gyönyörű eledeleket Orosz nyújtja neki, a' lelkipépen laposra vert Orosz, hogy annál inkább rugódozzék, hogy nekünk „gáncsot vessen.“ Nem mulatságos látomány-e ez, ha olly sajnálatra méltó nem volna? De csak rajta uraim: tápláljátok heringgel, galvanizáljátok egymást 's rugódozzatok; eddig kevesen ismertek, most ismerni fognak, 's ez minden, a' mit mi kívántunk.

A' Hirnök' 73, 74 és 75 számaiban folytatja a' megszorult szemleíró a' maga védelmeit; kapkod jobbra és balra, hogy maga körül a' halálosan égető üszköket elolthassa, de hiába! minden vergődései azt mutatják, hogy eddigi fürgesége oda van. A' könnyű, a' mulattató író egyszerre nehezkés, untató, régi tulajdonaiból semmi sem maradt meg, mint a' kifoghyátatlan petyegés 's most csak a' szöözönben találja menedékét. Szedjük ki egyenként e' szóáradatból azt, a' mi dolog, a' mire még szólunk kell, kiserjük nyomról nyomra ezen litteraturai ugróczot, míg táncmezéről ön maga egészen ki nem szorítja magát.

A' szemle a' Kritikai Lapokból Bajzának ezen állítását idézi: „Kinek millyen személyes caractere van, az nem tartozik a' litteratura' körébe.“ Ezen szavakat és azt, hogy ő (a' szemleíró) legújabbán a' Figyelmezőben személyesen caracterizáltatott, következtetlenségbe akarja hozni. De mint néhányszor mondánk, Csatónak a' különböztetés nem erős oldala, most pedig kergetett és vízbe halóként mindenhez kapkodó állapotjában mi csoda, ha mindent még inkább összezavar? ő nem bírta megkülönböztetni azon esetet, midőn Bajza 1836-ban a' fenn idézett szavakat Munkácsynak felelte, a' maga mostani bajától. Munkácsy t. l. 1836-ban Bajzának bírálatában a' Rajzolatok' „kritikai töredékei“ felett, személyes caractere' feszegetését vélte találhatni; mire Bajza azt felelé, hogy Munkácsy ez iránt téved, mert neki (Bajzának) személyes character nem szokott írásai' (értsd critical írásai') tárgya lenni. Hogy itt csak critical írásokat lehet és kell érteni, igen természetes és kétségre nem vonható, mert hogy a' személyes characteristica minden írás' köréből kirekesztve legyen, illy valamit csak bohó mondhatna. Csató mostani dolga ide semmiképen sem alkalmazható, mert critica és polemia közt igen nagy a' különbség, mit bár soha ne zavarjánk össze. Midőn munkát bírálunk — mint Bajza a' critical töredékeket — ott csak munkáról nem pedig személyes characteréről lehet szó: de polemiai írásban — millyen a' jelen, köztünk és Csató között — a' határok sokkal szélesebbek, 's itt ha a' dolog' természetem is, maga a' kihívás gyakran szabadságot és jogot ad személyről, characterről szólni, mennyiben azokból következmény igen jól vonathatik az ellenfel' írásaira; itt sokra van szükség és szabadság, mire a' criticában nincs. Jól tudjuk, hogy ezen magyarázatra Csató megint fog szószátyárkodni, de baj-e az? ki tilthatja meg a' vándor fecskének, hogy ideigleni fészkeben a' ház fedel alatt gazdája mulatságára ne csicseregjen? Mi nehezen fogtunk volna Csató' személyes characteristájára leboesátkozni, ha Csató ezt elebb már nem kezdí velünk, helyen, időn kívül és arra semmi tettünk által fel nem jogosítva. Az elv áll, hogy a' személyes character nem tartozik a' critical litteratura' körébe; 's ha mi Csató' elbeszéléseit fognak híralni, bizonyossá tesszük, személyes characteréről ott szó nem leszen, de e' polemiai szóváltások között, annyiszor és ott, hol és mennyiszor csak szükség. Így tehát az, kit Csató a' három között legeszelebbnek tart (oh a' czukor-édes hízélgő!) következetes marad magával. De egyéb iránt is az meg inkább megbo-

*) Hogy ez így történik, l. Hirnök 71 sz. 4 l.

csátható következtetlenség, melynek születésére évek kellettek, mit mond azonban a' szemleíró olyan emberre, ki ma fejérnek állítja azt, mit tegnap feketének hirdetett?

Azt mondja Csató, hogy ő a' mi pártos szövetségünknek részvevő és munkás tagja nem volt; ő ezen rákenés ellen protestál, hogy ő annak elveit a' literatúrára nézve mindig veszedelmeknek tartotta; hogy az volt a' mi mindenkor panaszkodunk és fenn akadunk ő ellene, hogy nem akar pártunkhoz tartozni, nem imád minket, nem keresi meghittségünket, hanem független ítéletű író és academicus akart mindenkor lenni, hogy a' Hírnök' morális és nem pénzbeli méltánylása oly erős köteleket fűzött közöttte, 's a' Hírnök' tulajdonos kiadója között, mi szerint ő teljes biztos és bizonyos leve benne, hogy míg kezét bírja 's a' Hírnök élni fog, neki e' lapozói viszonyai változni nem fognak.

Ezeket Csató rég beszélgeti, és világ' végéig fogná, azért hogy már egyszer világosságra hozzuk, miként állanak a' dolgok 's ezen lelkiismeretlen mendemondáknak végét szakaszszuk, oly fegyverhez kell nyúlunk, mely ellen többé ne legyen egyéb menedék a' velőtlen szajkóságnál. Csátónak, van mintegy 9 — 10 saját kezével írt levele egyikünkhez, melyben ez az állhatatlanságban állandó úri ember elég világosan kibeszéli magát az academiai pártról, Kritikai Lapokról, zsoldról, Hírnökről, szemléről, Oroszról. Felszólítjuk ezennel Csátót, nyilatkozzék közönség előtt, meri-e ő ezen társunkat, kihez említett leveleit írta, arra felhatalmazni, hogy leveleiből hív és hitelesített másolatban a' közöttünk fennforgó kérdésekre tartozókat közölhesse? Nincs senki is, ki egyszer másszor ne írjon meghitt emberéhez, vagy barátjához oly dolgot, mit nem szeretne nyilvánossá tenni, 's magányos levelek általában csak azokhoz vannak szánva, kikhez irattak 's azokat írók engedelme nélkül közzé tenni nem fogja az, kinek characteré és szíve van. Mi is tiszteljük a' privát nyilatkozások' szentségét, ugyanazért előbb felhatalmazásra szólítjuk fel Csátót. Ő azok után, mikre eddig vetemedett, érdemli ezen büntetést és a' magyar literatúrának is szüksége van arra, hogy lelkiismeretlen írói nyilvánosan megszégyeníttessenek 's levegője, mely idő óta characterveszélyes kezd lenni, megtisztíttassék *)

*) Midőn épen nyomtatás alá bocsátnók e' lapot, akkor érkezett meg a' Hírnök 83. száma, hol Csá-

Csató neveltségesnek találja azt, hogy őt Schedel 1834. academiai rendes tagúl ajánlotta a' philosophiai osztályban; ő pirult volna a' Schellingek és Cousinek' helyén, úgymond, ülni. Meg kell vallanunk, mert igaz, hogy mi mind hárman és velünk többen is, akartuk Csátót megválasztani rendes taggá a' philosophiai osztályban: de Schellinget és Cousint, mint ő gondolja, soha sem akartunk belőle csinálni, mert tudtuk, nem minden fából válhatik Mercurius, jól tudtuk, hogy ha Csátót Schelling és Cousin' helyére ültethetnők is, ő nem lenne Schelling és Cousin, hanem csak Csató, az az olyan ember, kinek az academia akkori körülményei között hasznát veheti, és kiből szépen indult elméjénél fogva, ha Aristoteles és Kant nem is, legalább egy philosophiai compiler válhatik, ki szinte tehet hasznát, mert ma sincs a' hazában tudósokból oly nagy választás, négy év előtt pedig még kisebb volt. Most már természetesen ez az egész csatói választás magunk előtt is neveltségesnek látszik, 's tudja-e Csató miért? ön maga is ki fogja azt találni: azért, mert nyolcz hónap óta hírnöki szemlét ír. Ez a' hírnöki szemle megfejt mindent. Minden héten, midőn Csató szemlét megírta, úgy képzelje azt, mintha egy pár ásonyival mind annyiszor mélyebbre ásta volna saját jó neve', hire', reputatioja' sírját, 's bizonyossá teszszük, hogy közel van a' nap, melyben mindezeket feltámaszthatás' reménye, 's egyetlen szánakozó köny nélkül eltemetendi. Ezen szemle taníta bennünket arra, hogy ő az elv nélküli lelkiismeretlen köpönyegforgatók' sorába tartozik, kiknek sem ítéletökhöz, sem állhatatosságokhoz nincs mit bizni. Ezen szemlében oly mezőkön mutogatja magát, hol őt nem ismertük, nem ismerhettük; itt láttuk, hogy ő sok dolgokból tud valamicskét, de semmit alaposan nem, és azt a' valamicskét sem jól. Ezen szemle bizonyítja be, és pedig kétségbe nem vehető világossággal, hogy ő még logicusnak is gyenge, következőleg, hogy őt tagúl választani valóságos gúny lett volna a' philosophiára. Nem ismertük az embert, de örvendünk, hogy magát illy jól megismertetvé, 's örvendünk, hogy a' vak sors tőle megszabadíta.

(Folytatatik).

tó nemcsak felhatalmaz, hanem felhív engem levelei' kiadására; e' szerint a' levelek következni fognak. Bajza' jegyz.

ELŐFIZETÉSI JELENTÉS.

Kérjük évnegyedi tisztelt olvasóinkat, ne terhelteznének a' folytatás iránti rendelkezéseiket megújítani: a' helybeliek akár lapjaink' kihordói által, akár egyenesen a' kiadó hivatalban, mely sz. Mihály' napján a' Zöldfa-utczába, Jankovics-házba tétetett által 267. sz. alá; a' vidékiek a' kir. postahivataloknál. Ára helyben 2 ft 30 kr, postán 3 ft. — Egyébiránt, kik Julius' íjétől kívánnák lapjainkat, e' félévi, nyolczvan ívet meghaladó folyamatra, ékes kőrajzokkal együtt, folyvást előfizethetnek 5 ftal, postán 5 ft 48 krral cp.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

October' 23. 1838.

43. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Honi törvény. A' testamentomokról Magyarországon, Újfalusy J. — Külföldi literatura. Történetírás. Zsigmond magyar király és császár' élete. D. Aschbachtól. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Honi törvény.

189. A' Magyarországon élő 's minden rendű embereknél tétetni szokott testamentomokról (végintézményekről) némelly észrevételekkel, és vételekkel azon esetekről, mellyek a' hazai törvény által még nincsenek meghatározva. Irta Újfalusy Nep. János, Törvény' Doctora, 's hitles Ügyvéd, Pesten, Esztergami k. Beimel Józséf sajtója 's áruja, 8r. 88 lap.

E' munka az előszón túl tíz cikkelyből, és egy jegyzékből áll. — Az előszó a' végintézményekről tannak általános érdekességéről, a' végintézmény-tételnek és azt rendbeszedő törvényeknek eredetéről, 's a' munkának felosztásáról szól. Egy valóban igen mulatságos előterjesztés; mellyben szerző úr a' végintézményi törvényhozásnak szükségét Virgilius után az aranykorra következett időből vagyis Jupiter' országlásának éveiből származtatván le, az egész világnak Saturnus' fiai, Jupiter, Pluto és Neptunus közötti felosztását, negyedik fiának, Vulcanusnak, égből levettetését 's egyéb viszontagságait, feleségének, Venusnak, Mars vitézzeli szerelmes kalandjáról sem felejtkezvén meg, tréfásan elbeszéli, hihetőleg példányul, hogyan lehessen miscere utili dulce. — A' cikkelyeknek címeik pedig szóról szóra ezek:

I-ső cikkely. A' testamentomról általában, annak különbsége nemeiről, és az azoknak törvényes erejűkre megkívántató tulajdonságokról, és szertartásokról, valamint a' testamentom-toldalékról is (de codicillo).

II-dik cikkely. A' fő 's más papok' testamentomiról.

III-dik cikkely. A' nemesi, 's a' prae-dialisi testamentomokról.

IV-dik cikkely. Azon testamentomokról, mellyek a' szabad királyi városok' polgárai, vagy más városi nemtelen lakosok által tétetni szoktak.

V-dik cikkely. A' jászoknál és kúnoknál szokásban lévő testamentomokról.

VI-dik cikkely. Azon testamentomokról, mellyek a' jobbágyok közt vannak szokásban.

VII-dik cikkely. Az úgy nevezett privilegiált (különvégzettes) testamentomokról.

VIII-dik cikkely. Azon testamentomokról, mellyek magyaroktól a' külföldön, vagy külföldiektől Magyarországon tételnek, és ha valamelyik azok közül testamentom nélkül meg talál halni, mi legyen akkor a' törvény? (quid iuris?)

IX-dik cikkely. A' czigányoknál előfordulható, 's a' zsidóknál előforduló testamentomokról.

X-dik cikkely. Azon módokról, melyeknél fogva a' testamentumok az ő erejüket elvesztik.

A' jegyzék végre törvénykönyvünkről, és a' törvényekre utalásnak módjáról szól, 's berekesztésül egy testamentumnak és egy testamentom-toldaléknak alakját adja.

A' szerző e' munkában, mint annak címe maga már mutatja, két fő czélt tűzött ki magának: előterjeszteni törvényeinknek végintézmények iránti határozatait, és előadni vélekedését azon esetekről, melyek törvényeink által még nincsenek meghatározva. Következésképp vizsgálónak is fő kötelessége: kitüntetni, mikép felelt legyen meg szerző mind egyik mind másik vállalatának.

Az elsőre nézve, vizsgáló úgy véli, kötelességének eleget teend: ha általános megjegyezvén azt, hogy szerző törvényeink' végintézetek iránti határozatainak előterjesztésében, néhány csekély számú kivétellel, Kelemen híres törvénytudóknak tanításait magáévá tette, egyedül azon állításait jeleli ki, melyekben Keleméntől eltér. — Illyenek e' következők: a) Hogy „a' testamentum általjában valaki végső akaratjának kinyilatkoztatása a' végett, hogy mi történjen az ő szerzett vagyonával halála után.“ 14 lap. — b) Hogy zárt testamentomot csak birtokos, vagy minden kétség nélkül való nemes ember tehet. 17 lap. — c) Hogy a' hiteles hely előtt tett végintézet felől adandó bizonyság-levélen a' hiteles hely' tagjaiból legalább ötnek kell aláírva lenni. 28 lap. — d) Hogy a' testamentom-toldalék, vagyis codicillus, testamentum nélkül meg nem áll. 32 lap. — e) Hogy Kollonich érsek' egyezéséhez csak azon fő papok tartoznak magokat alkalmaztatni, kik a' királytól egyenesen szoktak kineveztetni, nem pedig azok is, kiket némelly földes uraságok is kinevezhetnek. 34 lap. — f) Hogy a' nem egyesült görög kisebb pap csak feléről szerzeményi ingatlan javainak tehet végintézetet, 's másik fele szükségképpen gyermekeinek, vagy azoknak nem léteben a' földes urnak marad. 42 lap. — g) Hogy a' jobbágytelken lakó nemes testamentum és törvényes örökös nélkül meghalván, a' földes úr telkére fordított költségeit, minden kivétel nélkül, 's minden esetre ki tartozik a' királyi fiscusnak fizetni. 46 lap. — h) Hogy ha a' városi polgár szóbeli végintézetet te-

szen, az 1715 törv. 27-dik cikkelyének rendelkezésénél fogvást azt is elkerülhetetlenül szükséges előtte még egyszer élő szóval ismételni. 52 lap. — i) Hogy a' városokban lakó birtoktalan nemeseknek általános (tehát ingó javaikról is, és pedig ha városi ingatlan vagyonnal nem bírnának is) polgáriképen szükséges végintézetet tenniök. 57 lap. — k) Hogy az ilyen nemesnek vagyona, (ismét általános, tehát várospolgári ingatlan vagyona is), ha végintézet és törvényes örökös nélkül halna meg, királyi fiscusra száll. 57 lap. — l) Hogy a' jászok és kúnok magonszakadások' esetében is (tehát azon kívül is) tehetnek nem csak szerzett, hanem ősi javaikról is végintézetet. 61 lap. — m) Hogy a' hivatásba esett zsidóknak vagyonaik a' királyi fiscusra szállanak 79 lap. — n) Hogy a' végintézeti nemtelen magányos örökösnek vagy hagyományosnak végintézetből származó jusa, valamint a' polgári fiscusé is, egy esztendő és nap alatt elidősödik. 80 lap. — o) Hogy a' javítani kívánó szándék, melyből szerző ezen eltéréseit kétségkívül tette, mindenkor dicséretes, vizsgáló örömet elismeri; csak kár, hogy neki egyetlen egy eltérésében sincsen igazsága.

A' mi második vállalatát illeti, azon, törvényünk által még meg nem határozott esetek, melyeket szerző kiszemelt, e' következők: 1) *Vajjon a' szülő, szerzetessé lett fiúnak, szerzett javaiból hagyhat-e, az 1715: 71-dik törvénnyel megegyezőleg, akár mennyit?* — E' kérdésre nézve szerzőnek vélekedése az, hogy 5000 forintnál semmi esetre sem hagyhat többet, részint mert a' szerzetessé lett fiú szülőinek ősi vagyonából 5000 forintnál többet nem kaphat, részint mert a' törvénynek oka az, hogy a' klastrom nagyon meg ne gazdaguljon. 23 lap. — Azonban vizsgáló kénytelen itt megjegyezni: hogy, midőn a' törvényhozó rendelkezésének okát nyilván kifejezi, a' törvénytanió akkor nincsen jogosítva annak megváltoztatására; már pedig az 1715: 71-dik törvény ősi ingatlan javak iránti rendelkezésének okát nyilván kifejezte; mert t. i. az előbb visszaélés által némely szerzeteseknél divatba jött, semmi törvény által nem pártolt, egyenlő osztály a' család' tagjainak és a' királyi fiscusnak sérelmes volt. — 2-dik: *Vajjon nem csinálhatna-e valaki codicillust a' nélkül, hogy testamento-*

mot tegyen? — E' kérdésre szerző nem-mel felel; mert, úgy mond, a' codicillus, mint testamentomnak toldaléka, a' testamentomtevőnek egyedül csak olly jószágáról tett végintézete, melyről testamentomában rendeltetést nem tett. 31 és 32 lap. — Azonban e' vélekedés is ingadozó; mert szerző a' codicillus' általa adott ismertetésének alaposságát ki nem vítja, a' codicillus pedig etymológiája szerint nem testamentom-toldalék, hanem *parvus codex*, vagy is kis végintézet. — 3-dik: *Ha a' király Magyarországon testamentomot tenné; kellene-e ennek is a' nemesi külső szertartásokat figyelembe venni?* — E' kérdésre szerző nemmel válaszol; mert, úgy mond, akkor ő, nem úgy mint király, hanem mint akármely más magányos nemes tekintetnek, és azon esetben (máskor nem?) tartozik ő is magát a' törvényhez alkalmaztatni. — 4-dik: *Ha a' privilegiált végintézetet tévő nem írhat, vagy nem tud írni, szükséges-e akkor harmadik tanu is.* Továbbá vajjon a' táborban vagy dőghalállos [időben tett testamentomnak vagyonteljes ereje akkor is, ha végintéző háboru vagy dőghalál után életben marad? — Szerző az elsőre nézve, jöllehet a' szóbeli privilegiált végintézetben két tanút elégségesnek állít, mégis oda nyilatkozik, hogy minekutána a' nemesi szertartásos testamentumban illy esetre hatodik tanu szükséges, a' privilegiáltban sem volna a' hatodik felesleges, és csak azon már régen elavult törvényszabálynál fogvást, — hogy hol a' törvény különbséget nem teszen, ott mi se tegyünk, — tart két tanút elégségesnek. — A' másodikra nézve pedig bizonyos időt kíván törvény által meghatároztatni, melynek múlta után a' végintéző szertartásos testamentomot tenni tartozzék.

De ezeken túl szerző jelen munkájában végintézettről törvénytanunkban hézagot is tölt; mert, a' mit még eddig vizsgálónak tudomására egy írónk sem tett, a' vándor vagy is oláh cigányok' végintézetének külső szertartásairól is bőven értekezik.

Az pedig e' munkában minden rendbeli, akár szoros rendszert követelő, akár arra nem ügyelő, 's egyedül a' dolgot magát külalakja nélkül méltányló olvasót, mindegyiket a' maga módja szerint, nagyon meg fogja lepni: hogy abban sokkal többet talál, mint a' menynyit czimlapja után várhatott. — A' szerző t. i. e' munkában nem csak a' végintézetek-

ről, hanem még e' következő tárgyakról is, és pedig elég hosszasan értekezik: 1) A' fiscusnak, sőt néhol másoknak is, végintézet nélküli törvényes örökösödéséről. — 2) A' holtkéztől tiltó, vagy mint ő nevezi, *halált-hozó törvényről*, *lex amortisationis*, és pedig nem csak az egyházi testületekre, hanem a' szabad királyi városokra nézve is. — 3) A' hitre bizott, vagy mint ő nevezte, *hitelben hagyott* (*fidei commissa*) jószágokról. — 4) A' praedialis nemesekről, 's azoknak külön jogaikról, és törvényhatóságokról. — 5) A' személydjéről, és különféle mértékű marhákról. — 6) A' jobbhagyoknak irtás és más session kivüli földjeikről, 's azoknak elbecsültetésük' és visszaváltások' törvényszerű módjáról. — 7) A' végintézet nélkül külföldön elhalt magyaroknak, vagy nálunk meghalálozott külföldieknek, és az országból kiköltözőknek vagyonáról. — Ide lehet 8) számítani szerzőnek azon, hazánk' törvényhozása' körén túl fekvő, kérdésbe avatkozását is: *melly külső szertartásokhoz szükséges legyen magát tartani a' külföldinek, ha vagyonáról nálunk kénytelen végintézetet tenni?* — melyet ugyan jobb lett volna meg sem érinteni, mintsem róla csak azt mondani, mit ő mond, hogy t. i. „az illendőség 's emberiség azt hozza magával: hogy azoknak testamentoma, ha szinte bebizonyodik, hogy a' nálunk törvényesen rendelt szertartások szerint tétellett, saját hazájokban törvényes sikerű legyen“; mert e' kérdést csak a' külnemzeteknek egyenként előterjesztendő positivus törvényrendeletseikből lehet gyökeresen megfejtteni.

Egyébiránt e' munkájának idővel kijavendő második kiadásában igen jól fogná tenni szerző: 1) Ha gondolatait egy kissé jobban rendbe szedvén, első czikkelyének czíméből e' szavakon kívül „a' testamentomokról általánosan“ a' többit kihagyná, és abban azután nem pusztá kénye szerint ezt vagy amazt, mint most tette, hanem teljesen mind azt, mi a' testamentomoknak minden, vagy legalább több fajtáira illik, előterjesztene; mire Kelemen' munkája után közre bocsátott némelly jogtanokban példányt is találhat a' szerző, ha azokat olvasására méltatandja. — Attól pedig ne tartson, hogy vizsgáló a' magyar magányos jog' commentatorai' szellemi characteristicájának ex tripode

beszélő hírnök-századi írásként, — a' ki egy ismeretes élő írónkat, *) kinek még is szellemét felfogni sem volt képes, volt tanítójának, Kelemennek, némellyekbeni halásan elismért követéseért úgy nevezni szemtelenkedett, — ötödik jogírónak fogja monda-

*) Ezen író Szlemenics Pál pozsonyi professor, kinek *Elementa Juris Hungarici Civilis* című munkáját, jöllehet az Kelemenénél belső tartalmára nézve, főképen a' főbb érdekű 's szövevényesb tárgyaknak fejtegetésében, már első kiadásában, annyival inkább a' másodikban, köz tudomás szerint sokkal bővebb, még is Kelemenből készített compendiumnak — nyilvános tanuságul, hogy azt elmélkedve soha sem olvasta — rágalmozlag nevezi, 's attól még kötetének számát is szemtelénül eltagadja, első 1819 (nem 1817) kiadását kettő helyett egy, második kiadását pedig négy helyett két kötetűnek állítván, — és hogy a' munkának címét se hagyja ócsárlás nélkül, második kiadását „editio secunda locupletata“ helyett „editio secunda emendata“nak rágalmozza. — De mi bírhatta a' régi magyar jogászt (így nevezi magát a' hős) ezen mind neveltségére, mind itélő tehetségére valóban kevés fényt derítő alacson lépésekre? — E' kérdésre nem nehéz feltalálni a' feleletet. Tudniillik 1) ugyan Szlemenics professornak szóban forgó munkája, bármily kis számuának és csekély érdekűeknek állítsa is annak Kelemen és más jogíróktól eltéréseit és tulajdon nézeteit a' characteristicának írása, még is az ő hozzá hasonló régi jogászoknak, többnyire ingadozó törvényszabályokon alapuló, tudományát számos tárgyakra nézve nagyon megszégyenítette, 's zavarba hozta. Az illyesmi pedig a' szűkkeblűeket természetesen bosszúvágyra gerjeszti. — De azon fölül 2) Szlemenics professor a' magyar academiának rendes, és pedig mi még leginkább sebhető, évdíjas tagja, és 3) már Athenaeumunkba is írt valamit. — Ezek mind szálkák sokaknak, jelesen a' régi magyar jogásznak, szemében. Le kellett tehát a' háromszoros okbul gyűlöletes Szlemenicset a' közönség előtt rágalmozni, és pedig hogy a' vállalat biztosabban gyümölcsözzék, nem valamely csupán tudományos férfiaknak írt folyóiratban, mert ott a' nagyobb rész tüstént reá ismert volna a' rágalomra, hanem a' hírnöki Században, mely több dologhoz nem értő, mint sem abban jártas olvasókat számlál, és mellynek szerkesztősége, mintha a' becsületről és becsületsértésről fogalma sem volna, az illyen szemtelénül sértegető iratokat, — mellyeket más lapoknak szerkesztői, ugyanezen Század' 14-dik számának tanúsága szerint is, nyíltan visszataszintanak, — tárgy' szűkebből-e, vagy mivel a' rágalmat az igazságtól megválasztani nem tudja, vagy nem akarja, igen örömet terjesztgeti.

ni, ha az ottani rendet utánazandja; mert kinek kinek csak tulajdonáról lehetvén jogszon rendelkezni, az illyen czímzeteknek valamint tulajdona, úgy osztogatása is azon századi némelly régi magyar jogásznak, 's néhány másféle írónak tagadhatatlan egyedüli joga, — mellynek mások általi bitorlását ugyan azért ők tatár módra is bosszulják. De egyébként is vizsgáló a' mástól hallott, vagy más íróban olvasott tudományt csak addig tartja másénak, míg az olvasó vagy halló azt felkeresett kútfejénél, 's felfogott okainál fogvást önnön meggyőződésévé nem alakította. — 2) Ha az annyira unalmas ismétléseket, millyenek például a' hiteles helyeknek és személyeknek kétszeri, a' végintézet tanúk' 1715: 27-dik törvényünk kívánta tulajdonságaiknak többszöri felesleges előadása 's a' t. gondosan elmellőzné. — 3) Ha a' tárgyismértetésekben (definiókban) arra figyelmezne; hogy azok kelletinél se szűkebbek se tágasbak ne legyenek; mert máskép az író néha kénytelen olyat is mondani, mi azután velők meg nem egyezik. Ennek példáját találjuk a' jelen munkában mindjárt a' testamentomnak definitiójára nézve; mert jöllehet a' szerint csak a' végintézetnek szerzett vagyona lehetne végintézetnek tárgya; szerző még is a' jászoknál és kúnoknál az ősi vagyont is végintézet alá veti. De egyébként általános is tagadhatatlan az, hogy akár ki, ha magonszakadásban vagyon családja, ősi javairól is, a' közadományiakat egyedül kivéve, végintézetben szabadon rendelkezhetik. — Ugyan annak másik példáját találjuk a' végintézetnél tehetségre nézve; mert szerző ezt (19 lap.) abban állani tanítja, hogy „a' testamentomtérvő a' testamentomtételekre képes és alkalmas legyen“, vagyis, mint e' szavait bővebben megmagyarázza, hogy „észfogyott, törvénytelen korú, és felségsértésben vagy hivtelenség' bélyegében megmarasztalt“ ne legyen, — és még is azt, testamentomtérvőt és örököszt illetőre, sőt dolgaira (realisra) is osztja. — 4) Ha az általa úgy nevezett testamentomtételekre való dologi tehetséget, mely a' testamentomtétele' tárgyábau fő dolog, bővebben fejtené ki; mert a' miket arról jelen munkájában (23 lap.) mond: — „Ezen tehetség is, ugymond, két részről vétetik tekintetbe, úgy mint 1) A' fiskus' részéről, melly-

nek következtetésében a' magvaszakadt azon javokról, melyeket nyilvános adomány által nyert, testamentomot, ha az adomány királyi volt, királyi, ha pediglen főpapi volt, főpapi helybenhagyás nélkül nem tehet; és 2) a' familia' részéről, melyre nézve a' testamentointéző csak egyedül szerzett vagyonjáról, nem pedig az örösről is, 's annál kevesebbé még a' hitelben hagyotról tehet testamentomot, — a' tárgyat még ki nem mérítik úgy, mint azt az ilyen részletes, főképen nem tudományos olvasók' számára írt, munka kíváná. — 5) Ha a' szabadosoknak 's honoratoroknak, vagyis mint ő nevezi őket, *becsületeseknek* is külön czikkelyt állítana fel, minthogy ezek a' jobbágyoktól, kiknek czikkelyében rólok szól, mind polgári álláspontjokra, mind végintézeti szertartásaikra nézve különböznek. Ezt annál nagyobb joggal lehetne szerzőtől várni, mert más részről a' czikkelyek' felállításában annyira bőkezű volt, hogy még az oláh cigányokat és zsidókat is külön czikkelylyel megtisztelte. — 6) Ha a' törvényekre hivatkozásban kissé nagyobb figyelemmel lenne; mert az, hogy azon csekély számú törvények közül, melyekre jelen munkájában hivatkozik, 14-dik lapon az 1429: 5, 25-dik lapon az 1723: 49, 36-dik és 46-dik lapokon a' harm. törv. 2. r. 27 cz. 6 §-a, 's a' 42-dik lapon a' harm. törv. 3 r. 37 cz. hibásan vannak kijelevve, nem nagy vigyázatra mutat. — 7) Ha általán véve gondosabban megvizsgálná; vajjon előadása 's kifejezése érthető-e? eléggé meghatározott-e? megállható-e? azt jelenti-e, mit ő mondani akart? nem ellenkezik-e másutt tett állításai-val? — Hogy vizsgálónak ezen figyelmeztetése nem felesleges, szerzőnek számos gondatlan állításai tanúsítják. Ilyen többek között a' 18 és 19-dik lapon ezen kifejezése: „a' testamentomnak belső tulajdonságai azok, melyek annak belső valóságát és *megmásolhatatlanságát* eszközlik“, — mellyen mit értessen szerző úr, vizsgáló utól nem éri; mert azt szerző sem tagadja, hogy a' végintéztetű minden belső és külső megkívánt tulajdonságokkal bíró végintézetét is megmásolhatja. — Ilyen a' 33-dik lapon ezen előadása: „II. Ferdinand — 1625 esztendőben — a' főpapkának szabadságot adott a' testamentomtételeire, de úgy, hogy bizonyos summa pénzt az ország' határvárainak fentartására hagyni

kötelesek legyenek, a' mit I Leopold is 1715 eszt. 16 czikkely által megerősített, — melly úgy, a' mint áll, merő képtelenség, minthogy I. Leopold 1705-dikben meghalván 1715-ki törvénnyel semmit meg nem erősíthetett. — Ilyen a' 42-dik lapon ezen állítás: „a' görög kisebb papok azon jobbágyi telkekről, melyeket pappá lételek előtt szerzettek, csak felében tehetnek testamentomot, más fele pedig marad vagy gyermekeiknek, vagy azoknak nem létében a' földes urnak“, — melly az 1836-diki törvény után már nem áll. — Ilyen a' 44-dik lapon ezen előadása: „Ilyenek (nemese) az ország' zászlósai (Barones regni), a' főispánok, a' magyar testőrsereg kapitánya, a' pozsonyi gróf, és a' két koronaörzö, — melly előadásból azt következtethetné valaki, hogy szerző nem tudja, hogy a' magyar testőrsereg' kapitánya, és a' pozsonyi gróf is országunk' zászlósai, és hogy ezen két zászlós és a' két koronaör a' főispánoknál méltóságára nézve nagyobb. — Nagyon meghotránkozott vizsgáló azon is, hogy szerző az ősi javakról tett végintézetet a' 12-dik lapon megsemmisíthetőnek, a' 80-on pedig csak megerősíthetőnek tanítja, jóllehet másutt, a' szerzőnek dicséretére legyen mondva, jelesen a' 10-dik czikkelyben, a' nullitást az invalidabilitástól megkülönbözteti.

Meglehet, a' Szemlének tudós írója e' bírálatomat is, keménynek vagy kíméletlennek fogja mondani, valamint azt már egy bírálatommal tette, jóllehet sértő, vagy gyalázó szavakkal abban sem éltem, és ő maga is megismerte, hogy mind alapos, mit a' munka felől mondtam; de már az én characterem csak az, hogy valamint egy részről rágalom tollamból soha nem folyt, nem is fog folyni, úgy viszont dicsérni sem fogom azt soha, mi belátásom szerint dicséretet nem érdemel. De át sem látom, hogy midőn a' szabótól, vargától, vagy művésztől, ha vagyon-talan is, megkívánjuk, hogy mesterségét értse, és jó művet hozzon létre, miért ne kívánhatnók azt meg az írótól is; sőt mivel egy hibás tudományos munkából sokkal több rossz, 's tetemesb kár árad, mint egy nem jól készült eszmából, 's más mesterműből, vélekedésem szerint az írótól még erősb joggal követelhetjük, hogy elméműve hamis tantól ment 's hibátlan legyen, főképen az oly-

lyan tárgyakban, hol nekie többé ösvényt
törnie szükség nem volt, vagy épen a' kész
út már előtte állott.

40.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Történetírás.

190. *Geschichte Kaiser Sigmunds* von Dr. Joseph Aschbach, Professor in Frankfurt a. M. Erster Band. Hamburg, Fridrich Perthes. 1838. XX és 458 l. 8. ára 3 fr. 45 kr. ep.

D. Aschbach, ki Zsigmond királyunk és császár' bő életleírását szándékozik adni három kötetben; az előttünk fekvő elsőben e' fejedelem' korábbi történeteit adja a' kosztinczi egyházi gyűlésig. — Atyjának politicája arra határozá Zsigmondot, hogy mivel születésekor a' luxenburgi ház tartományairól nagyobb részint már rendelkezve volt, 's neki csak a' brandenburgi mark maradt meg, hogy Magyarországon önállásu 's fontos helyezetre vergődjek; kora eljegyeztetése Mariával, Nagy Lajos' leányával, kilátást engede neki a' férfiúi ág' kihaltával Magyar és Lengyelország' egyesült koronájára, és ez Zsigmondot a' kereszténység' hőisévé látszék kijelelni a' hatalmasan előre nyomuló törökök' csataiban. — Szerzőnk tehát ezen magyar néző helyre visz vissza bennünket, Zsigmondot különféle vitákban látjuk Lengyelországgal, belső pártokkal, és szerencsétlen háboruban a' törökökkel, kétesben a' velenceiekkel; tervei, hogy a' cseh koronához jusson, 's az ehhez kapcsolt luxenburgi ház' minden belső egyenlenségei bőven kifejtetnek, német királylyá választatása, 's mint ilyennek első tettei Olaszországban elmondanak, szerencsés törekvései a' papi gyűlést összehíni, 's megkoronáztatása teszik ezen kötet' befejezését. — Ezek szerint tehát tág mezőt nyit meg előttünk Zsigmond' élete; Németország' hatá-

rainál sokkal távolabra terjedve, egész keleti 's déli Europa' érdekeit magában foglalja. — De a' szerző mindjárt az előszóban megjegyzi, hogy nem Europa' történeteit adja Zsigmond' idejéből, hanem csak annyit vesz föl abból, mennyi ezen fejedelem' személyes hatásának megvilágosításához szükséges. De milyen volt Zsigmond' hatása illy sokféle világ-vitákban és bonyolódásokban? Magyarországon sem az ottan lelt nemzetiséghez nem tud simulni, sem annak ellenében nem tudja magát megerősíteni, a' törököktől Nikápoly alatt megveretik, a' szláv hatalom' fölbredését Jagello László alatt meg nem tudja gátolni; fegyverhatalommal vétetik el tőle Galliczia; maga elzalogosítja a' szepesi városokat Lengyelországnak; a' német rend' bukását a' lengyelek ellenében nem akadályozza meg. — Csehországban még diestelenéből munkálkodik; a' helyett hogy a' munkatlanságba 's butaságba mind inkább 's mélyebbre merülő, 's Németországban is tróntól fosztott Venczelt segítené, és szilárd magaviselete által e' fontos országot a' luxenburgi háznak 's a' német érdeknek megtartaná, hűtelensége által a' zavart még nagyobbítja. A' velenceiek' hatalma ellen bágyasztó 's diés nélküli hadban csatázott; római királylyá választatása legcsekélyebb befolyást nem gyakorol a' római viszonyokra, mellyek' zavara egyre tart; Olaszországban csak időszakonkénti egyezések által uralkodik; Németországban megelégszik, ha az egyes országrendek' szabadalmainak megerősítéseért nyomasztó irnokdíjakat vehet föl. — Politicája mindig változott, mivel az idő' nagy mozgásait nem tudta lelkében áttekinteni; a' német rend' kétes frigyeséből a' lengyel király' elhatározott párthíve lesz, hogy ezt a' velencei frigytól elvonja, végtére vitabíró köztök, a' rend' kárára, mellynek föntartását ön jól nem értett érdeke 's nagy hivatása, mint német királyé, parancsolák; sőt még élete' azon egy munkájánál is, hol, tulajdon valomásai szerint (nevezetesen a' trieri érsekhez írt levelében, 296 l.) magasabb célra törekedett, a' concilium' egybehívásánál, szinte vészhozóvá lett szokott ingatag magaviselete; mert mikor csak az ő védelmében bizott nemes Husst az egyházi egység' elvének föláldozá, a' legveszedelmesebb meghasonlást hozta létre Csehországban, 's a' vé-

szes husszita lázadásban Csehország a' német műveltség' magas fokáról, hová IV. Károly' törekvései emelték, ismét leesett. — Talán csak egy ponton birtak tervei 's vállaltai maradandó hatással, de itt is akarátja 's tudása' ellenére — mellyeknél mi egy pillanatig időzni fogunk, mivel szerzőnk, legalább eddigelé, tekintetbe nem vevé azokat. Örökös viszályai testvérével Venczelrel, és morva rokonaival Józsaival és Prokoppal, arra vitték őt, hogy a' határszomszédokhoz, az austriai hercegekhez csatlakozzék; ez által az austriai ház' régi vitályát a' luxemburgiával kiegyenlité; különböző örököségi rokonság 's végre egyetlen leányának eljegyzése által Alberttel, előkészité Austria' örökösését az egész luxemburgi örökségben; valamint a' családi viszonyokban az austriai hercegek' segedelmére szorult, úgy a' birodalombeliekben Fridrik nürnbergi várgrófára; kinek a' brandenburi markot és a' választóságot adá hűbérül. Így erősité meg Németország' keleti határain azon fejedelmi házakat, mellyek jövendőben annak sorsát leginkább határozzák meg. — Ez által egyszersmind a' rajnai választó fejedelmek' túlnyomó hatalmát gyengíté, kik a' Hohenstaufenek' eltűnése óta majd mindent végeztek Németországban, 's a' számos trónrevolúciókat majd mind magok okozák; elvők, csupán hatalomtalan fejedelmet emelni a' német trónra 's azt azonnal elhagyni, mihelytt erőhöz jött, illy módon megdőlt, és Zsigmond által előkészíték a' császári méltóságnak egy, ugyanazon hatalmas háználi megmaradása — hihetőleg Németország' sokkal nagyobb hasznára. — De ezen hatás, bár mi nagy becsű is, egészen eltűnik Zsigmond' korából 's közvetlen fontosságát elveszti; az ő korában inkább az ellenében álló erők bírnak fő jelentéssel, millyenek: az egyesült Lengyelország és Litvánia, szláv világuraságra törekedve, a' magyar nemzetiség, az ozmánok' fiatal ereje, a' szárazra hatalmasan kifelé terjeszkedő Velence, 's Németországnak dynastái, nemessége és városi szövetségeinek érdekei szerint, elszaggyatott ereje; a' mi az egyházi szakadás' ezen idejének, melly valóban tulajdonképpű forrás- és mozgással tűnik ki, fontosságot 'ad a' jövő kor' szemében, alig fogható össze egy személyben, annál kevesebbé Zsigmondban; az ő életében, ha az Europa' ak-

kori történetétől el akarjuk választani, eltűnik minden átfoglaló nézpont, melly különben, tudománynyal és éles szemmel követve, a' legtermékenyebb eredményt hozhatná elő. — Az a' kérdés most, ha vajjon Zsigmond' egyediségének van-e annyi vonzó érdeme, hogy életét mindenhol figyelemmel kísérjük? — és ezt tagadni lehet. — Mert ha — a' mint szerzőnkkel ebben meg kell egyeznünk — nápolyi László' meggyőzése után szilárdabb és komolyabb lön is Zsigmond, önzés' és erkölcsi állhatatlanság' hibája alól föl nem szabadítható; azon hűtelenség, mellyet alárendelt helyzetében a' magyar nagyok' ellenében, 's a' Venczel' buta megátalkodottságával, Józsa' gyáva ravaszságával 's Prokop' elhatározatlan gyengeségével viselt vitáiban már mint ifjú megtanult, Huss' feláldozásában tetőpontját érte el; — az országolás' legkomolyabb munkái közt érzéki gyönyör háborítja őt, melly tekintetét ön házában, 's a' nép előtt kisebbiti; erőinek valóságos központosításában gátolja őt pazarlása, melly az utolsó filért haszontalanul tékozoltatá el vele, 's ezek szerint csak mint a' pompa- 's turnir-élet' példányát lehet őt tekinteni, melly akkor teljes divatban volt az udvaroknál, 's azon rossz pénzügy-kormányét, mellyben az akkori német fejedelmek mindnyájan szenvedtek, 's melly utóbb egy új adó-rendszert hozá létele. E' tekintetben talán az élete' legérdekesebb vonatja, mellyet a' szerző föltarta számunkra, hogy egyik este igen sok pénz' birtokában tudván magát, nyugtalan, álmatlan lett, 's hogy a' tehertől megszabadulva jól alhassék, kincsét az összehivatott udvariak között kiosztá. — Ha tehát a' tárgy' választása gátla a' határozott kifejeések' elzárt előadását, és a' nagy kor-törekvések' magyarázatát, ellenben az egyes lettdolgok' vizsgálása még sem maradt eredmény nélkül — 's így a' jelen könyv jó előmunkául szolgáland ezen időszak' általános történetirási kidolgozásához. — A' szerző, a' mennyire munkáját a' használt forrásokkal öszve hasonlítottunk, azokat apró pontatlanságokat kivéve, híven használta, 's hol elődei', Pelzel, Engel, Hammer' stb. munkáit követé, ezeket derék vizsgálat alá vetette. Később kiadott krónikákból, nevezetesen József rabbi' krónikájának angol fordításából némelly fontos tudósítást mellé-

kelt ide. Az oklevéli anyagot sok levél és országgyűlési acta használatával szaporította a frankfurti városi levéltárból (ezek közül néhány a' munka' végén le van nyomtatva), és Windeck Eberhard' gothai, ebneri és görres-i kéziratából oda mellékelt némelly fontos szakaszt, (nevezetesen 4 számot Zsigmond' viszonyáról a' német rendhez), mely Menk' hiányos kiadásában hibázik. — Hogy kimerítő értékezést ígér ez utóbbi író' hitelességről, örvendetes jele annak, hogy a' forrási critica' kívánatai mindig tágabb körben ismertetnek el a' történetvizsgálóktól; mind a' mellett ohajtható, hogy szerző itt ne szorulkozzék csupán Windeckre, hanem méltassa különös figyelmére még jelesebb forrásainak néhányát is, p. o. Thwroc' Chronicon Hungariae-ját, mellyel néha megegyez, de néha tőle eltér, 's mellynek becséről még elhatározott ítéletet maiglan sem birunk. 5.

Literaturai mozgalmak.

— 191. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. elkészült 1. Magyar tudós társasági névkönyv astronomiai napkönyvvel és kalendáriommal 1839-re. Összesen 170 lap. Csinos borítékba fűzve ára 30 kr. cp. (Tartalma: I. Astronomiai napkönyv stb; 's e' szakaszban a' kalendáriumi 's 1839-et illető egészségi némelly tárgyakon kívül: a' budai observatorium' állandó számai; másodpercz-inga' hossza; Magyar-, Erdély és Horvátország' némelly pontjai; a' kör' viszonya; austriai vert pénzek; némelly földmívelési mérők. II. M. tud. társaság' személyzete a' legújabb állapot szerint. III. Hozzáadásul: az academia' rendszabásai, utasító határozatai (a' IX. nagy gyűlési állapot szerint), az igazgatóság' jelentése az 1837-beli munkálkodások 's a' pénztár' mibenlétéről; végül a' társaság'nak 1838-ban elhunyt tagjai közül Schuster János, Perger János, B. Szepessy Ignác és Kölcsey Ferencz' életrajzai a' titoknoktól). — 2. Részvét' gyöngyei. Az árvíz által károsult Pest megyei adózó nép' javára saját költségén kiadá Kunnoss. n. 12r. 180 lap. ára 1 ft. 20 kr. cp. Köszönettel veendi az adományt a' szenvedő emberiség' nevében minden emberbarát, és kettőssel, ha a' „saját költségén“ annyit jelent, hogy a' kiadó azt az előfizetési summából le nem rója.

Pesten, Heckenast Gusztáv' könyvtáros' költségein megjelent: *Olympia*, dramai pályavirágok, Tóth Lőrincztől. Első füzet. Foglalat: *Ronow Agnes* (történeti drama 3 szakaszban). *Alkonyatkor* (bohózat 3 felv.). Pesten, MDCCCXXXIX. 8r. 82 lap, finom velinen kemény táblába kötve 1 ft. 20 kr. cp.

Ugyanott Beimel József' bet. és költs.: *Költészi képek*. Összeszedték B. G. V. Második füzet. n. 12r. 290 lap. Borítékba fűzve ára csak 24 kr. cp.

Pápan, a' ref. főiskola' bet. Szilády Károly által, elhagyta a' sajtót 's mihelyt a' hozzá tartozó rajzok elkészülnek, megjelenik: *Népszerű égrajz* (astronomiai popularis) Tarczy Lajos prof.

's academiai lev. tag által. nagy 8r. VIII. és 80 lap. finom velinen ára 48 kr. cp.

Köszegen, Reichard Károly' bet.: *Az egyes lelkű hivatalviselő* charactervonásai, szivbélyegei. B. e. Sz. M. kolosvári pap után közli P. Gegő Elek, sz. Ferencz szerzetesbeli hitszónok, m. ac. lev. t. n. 8r. 35 l. ára 24 kr. cp. (Nyomatott 4 ezer példány, mellynek egész jövődelme a' budapesti károsultaknak, a' hirlapokban megnevezendő hazafiak által be fog küldetni).

Kolosváratt, az ev. ref. kolégium' bet. megjelent: *Palinkakórság*. Németből szabadon fordította G. T. M. 8r. 142 lap. borítékba fűzve 36 kr. (Elbeszélés' formájában mulattatólag oktató felvilágosítása az égetthor' rettenetes ártalmainak).

Maros-Vásárhelyről a' következő nyomtatványok érkeztek; 1. A' ns. *székely nemzetnek jussait* világosító némelly darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némellyek pedig eredetileg magyar nyelven. Löcsey Spielemberg László könyvkötő és árus' tulajdona. Nyomt. a' ref. kol. bet. 1837. 8r. 102 lap. — 2. A' ns. Aranyos szék *bogáti szabad puszta*nak vagy is praediumnak Kövenden az 1827. .... a' ns Aranyos szék levéltárból kiadott székös törvénye. Ára 8 jókr. 1837. 8r. 16 l. — 3. *A' historia' haszna* egy rövid beszédben előadva Török Jánostól a' mvásárhelyi ev. ref. kolégiumnál k. r. tanítói hivataljába 1837. . . történt beigtattatásakor. 1838. 8r. 20 lap. (42, historiát tanuló deák' költésén). — 4. *Az élet*. Irta báró Kemény Miklós. 8r. 6 lap. (versezet).

Bécsből érkezett: Egy házi beszéd, melyet a' ker. vallás' boldogító befolyásáról az emberre sz. István első apost. királyunk' nemz. ünnepe Bécsben a' kapuczinus atyák templ. . . mondott Körömczy Imre, sz. th. dra. a' kalocsai érseki lyceumban egyh. történetek' 's törvények' r. tanítója stb. Bécs, a' mechtaristák' bet. n. 8r. 24 l.

— *Balásházy János* m. acad. r. tag. „Háztartás és mezei gazdaság' tudománya“ czimű munkája 2-d. kötetére, 1 ft. jával előfizetést hirdet. Megjelenése jövő év' elejére hirdettetik.

Tarczy Lajos' physicájának első kötete Pápan nyomatik.

Maros-Vásárhelytől Borosnyai László professortól sajtó alatt: Az ó és új Vásárhely; 's Fűvészkönyv gyermekek' számára, mind kettő versekben; továbbá néhai Szász József' predikációi.

Kuthy Lajos „Fejér és fekete“ czimű, 4 felvonásos eredeti szomorújátékát bevégezte.

— Pesten, Landerer Lajos' bet. Heckenastnál megjelent: 1. *Die Dampfböfufahrt auf der Donau*, dem schwarzen Meere und dem Bosphoros, von Linz bis Konstantinopel. Ein unentbehrlicher Wegweiser für Reisende stb. Von M. A. A. 16r. 175 lap. 1 ft. cp. — 2. Verhandlungen der Reichsdeputation in Bezug auf die zwischen Ofen und Pesth zu erbauende stehende Brücke. Aus d. Ungr. Zweite Mittheilung. n. 8r. 1 ft. cp.

Az Athenzeumból hetenként kétszer, ugymint esőtörtökön és vasárnap, jelenik meg egy egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív. Ára a' kettőnek helyben kihordással 5 ft. cp.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. — Velinpéldányok félveenként két forinttal drágábbak. — Evnegyedenként is válthatni példányt a ft. 30 kr., postán 5 ft. lal. Kiadó-hivatal Pesten, Zöldfa-útcza, Jankovics-ház 267. szám, első emelet.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

October' 30. 1838.

44. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vallás. Szepesy Ignác' bibliája. — Jegyzetek Csató' önvédelmeire. Be-
rekesztés (A' szerkesztők).

HAZAI LITERATURA.

Vallás.

192. *Szent irás, vagy is az ó szövetségnek szent könyvei.* Magyarúl Káldi György után a' Községes Diák fordításból az eredeti Betűre is figyelmeztetve Jegyzetekkel. Négyesi báró Szepesy Ignác' pécsi püspöknek felügyelése alatt. I. köt. Pozsonyban, Belnay' örökösének bet. 1835. n. 8r. 918 l. — II. köt. 1836. 902 l. — III. köt. 1836. 834 l. — IV. köt. 1836. 1268 l. — (Uj szövetség). I. köt. 1834. 722 l. — II. köt. 1835. 751 l.

A' fáradhatatlan munkássága 's közjóra áldozni halálaig meg nem szűnt püspök, tekintve idő szükségét a' magyar cath. szentegyháznak: birhatni hitünk' fő forrását, vallási és erkölcsi életünk' legbiztosb táplányát, a' szent írást, anyanyelvén, tisztább, csinosabb, kényelmesebb kiadásban, mint millyen a' két-százados Káldié; igen püspökileg gondolkodott, mikor ennek új kiadását vette munkássága' egyik ágául, 's hogy az hamarább készüljön, többek között osztá meg. A' dolgo-

zók meg voltak már e' lapokban, a' maga helyén nevezve, valamint a' kötetek' tartalma elősorolva *); nincs tehát egyéb hátra mint, hogy e' nagy terjedelmű munkálatról, melly a' vallás és literatura' minden barátját egyformán érdekelheti, itt véleményünket röviden és őszintén kifejezzük.

Először is, mi a' fordítás' érdemét illeti, meg kell vallanunk, hogy valamint Káldi kifejezés' szabatossága, rövidség 's nemesség' tekintetében messze túl haladja Károli Gáspárt; úgy a' Szepesy' bibliája szint' azon tekintetekben Káldiét. Azon jeles férfiak mellett, kik a' nagy lelkű püspök mellett munkások voltak, a' nyelv' haladásai nem mentek el hatás nélkül: ők azokat nem csak ismerik, hanem haszonra is fordíták. De csinosítási igyekezetök közben feláldozták sokszor az eredetinek sajátos hangját, azt a' tulajdon bibliai színt, melly egy részt a' kifejezés' egyszerűségéből 's a' mondatoknak

*) L. Figy. 1837. I. 181. l. és 1838. 291. szel.

nem annyira szorosan logikai mint grammatikai láncszemekkel, a' legrégibb 's legelső kötszavakkal összefüzéséből keletkezik. Emek' elkerülésére, miket nem kellene kerülni, élnek a' fordítók gyakornál gyakrabban az állapotjegyzőkkel (ván, vén), kapcsolatokkal, sőt olly átmenetekkel, mellyek inkább értekezésbe illenének. Lássunk egypár példát! *Mózs. I. k. 37. r. 21 v.*: „Felele Jákob: Azért jöttem el tudtod nélkül, mert félttem: hogy erővel veszed el lányaidat;“ e' helyett: *Felelvén pedig Jákob, monda Lábánnak: félttem, és gondoltam, hogy talán erővel veszed el leányaidat.* — 32. v. A' mi pedig a' lopást illeti, mellyről vádolsz engem; a' kinél megtalálod istenképeidet, rokonaink előtt öletessék (ölessék) meg, stb., e' helyett: *A' kinél pedig megtalálándod isteneidet, haljon meg itt rokonink előtt.* 33. v. Bemenvén tehát Lábán Jákobnak, Leának és a' két szolgálonak sátorába, nem találá meg, és midőn bement volna Rákel' sátorába, 34. Rákel sietve vévén a' bálványképeket elrejté azokat a' teve' terítője alá, és rájok üle; midőn pedig az egész sátort felhányván semmit se találá, 35. monda Rákel... e' helyett: 33. *Ekkor beméne Lábán Jákobnak, és Leának, és a' két szolgálonak sátorába, és nem találá semmit. És Lea' sátorából beméne Rákel' sátorába.* 34. *Ekkor vevé Rákel a' bálványokat, 's a' tevék' almába rejté, és rájok üle. Lábán pedig meghányá mind az egész sátort, és nem találá semmit,* 35. *Ekkor szóla Rákel atyjához stb.* — A' figyelmes olvasó észrevette, mikép egyfelül némelly szavai az eredetinek kimaradtak, ellenben sok helyit szaporítva leljük a' szavakat, feloldva a' kötések, körülírva az eredeti' egyszerű szövegét, sokszor új fogalmat víve abba, vagy más szavakkal kifejezve a' szent betűt. 'S illy változtatások, az értelmet nem sértők, 's gyakran valóban szépítő, majd minden lapon találhatók, 's ismételve mondjuk, a' hü fordítás' szabályai, 's a' forma' gyakori feláldozásával, mit sem classica, sem bibliai fordítónak nem engedhet a' critica. De e' szabadság kiterjed néhelytt lényegesekre is; 's illy fordítása aztán a' szent írásnak épen nem kezeskedhetik az eredeti értelem mellett; hasznát az írásfejtegető nem veheti, sőt a' néptanítót is tévedésbe ejti: mert majdnem lehet-

tetlen ott értelemtévesztéstől nem félni, hol a' fordító, kénye szerint adja textusát. Az nem védi e' szabadságot, hogy amúgy az eredetinek homályai is átmennének a' fordításba. Menjenek! sőt igen is, menjenek, mert az a' jó fordítás, melly előképét, minden sajátságaival híven adja: tehát árnyékaival is. És a' fordító akarja-e azt világosan adni, mit az evangelista, mit az apostol, mit maga a' világosság, Jézus, árnyék alá rejtett? A' homályt nem a' textusban kell elűzni, hanem a' jegyzetekben. Kára pedig ennek fölötte nagy: mert ha a' fordítás ott is világos, hol az eredeti homályos, az olvasó nem akad fön a' helyen. Lehet pedig a' világos fordítás hibás magyarázata is az eredeti homályos helynek, melly esetben a' tanító hibás értelemben esik, 's ezt azután beviszi tanításába is. Ellenben ha homályos a' fordítás, az ügyes tanító világosság után néz; összeveti az eredetit, 's ha hatalmában van, a' tolmácsokat, 's így fölleli az igaz értelmet, vagy nem: első esetben bizton él vele tanításában; a' másodikban elmellőzi azt.

E' lapok' szűk korlátain túl fekvén, minél számosabb illy helyek' kijegyzése, a' sok közül csak egy párt ír itt ki ref., mint azokra, felütvén az épen előtte lévő kötetet, minden keresgélés nélkül akadt. Így olvassa *Máténál, III. 15.* „Hagy (hagyj) békét most.“ *αφεσ αγω, sine modo;* miként jöhetett ide a' béke? hisz' ez annyit teszen: ne alkalmatlankodjál, ne bántsi! — *Jánosn. I. 10.* „Ámbár az e' világban vala, mert a' világ is ő általa lett? *εν τω κοσμω ην, και ο κοσμος δι αυτου εγενετο, in mundo erat, et mundus per ipsum factus est.* Látni, hogy az ámbár az, mert, is, az eredetiben nincsenek, pedig ezek az értelmet is változtatják némileg. 'S megjegyzést érdemel, hogy a' magyar nem mondja: e' világba jövök, e' világban vagyok; hanem világra, világon. — *Apost. cs. XX. 22.* „most pedig íme én a' Léleknek engedelmeskedvén megyek Jerusalemben nem tudván, mik következendők rám ottan? — Azt még is minden utamban lévő városban megihlett jövendőlk által tudtomra adatá a' sz. Lélek“ stb. Ismét mind a' két helyben valami, mi az eredeti textusban nincsen, a' 21-d. versben a' *νυμος okok* épen nem is bibliai szó. Pál a' vulgátában, melly szóról szóra egyezik a' göröggel, csak ezt mondja: Te-

stificans iudaeis, atque gentilibus in Deum poenitentiam, et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum. Magyarban a' névmás összefoglalva a' névvel, fölösen áll előtte külön. A' 23-dik versben a' megíhlett jövendőlkéről semmi szó az eredeti textusban; helye tehát legfelebb a' jegyzésben volna, ha ugyancsak tud rólok valamit a' fordító, 's itt hasztalan keresi olvasó, kik lehetnek azok; pedig ezt tudatni annál szükségesebb volna, minél főnakasztóbb az egész dolog; mert ki is ne bámuljon, hogy Pálnak a' nagy apostolnak, a' harmadik égbé ragadottnak, hol dolgokat látott, miket látni halandónak nem szabad — hogy, mondom, Pálnak szüksége volt volna jövendőlkőre, kikről jövendő sorsát tanulja ki? stb stb.

Mi a' kiadás' nyelvét illeti, arra szinte egy fontos észrevétele van referensnek. Igazán mondja kiadó, hogy Káldi' fordításában tiszta régi magyarságot olvashatni. Káldi bizonyosan hatalmában tartá a' magyar nyelvet, 's vele korával egyhangulag élt. Különczöt ő nem játszott, fordításában úgy nem, mint egyházi beszédeiben, a' mi ezeknek az egykoru írókkal összevetéséből nyilván kitűnik. Ref. e' szerénységet, bár különben barátja az írásheli szabadságnak, 's a' saját meggyőződésből származott szabad munkálatnak, a' szent írás' fordításában, valamint minden köz tekintetű 's hasznu nyilvános iratoknak kiadásában, millyenek minden egyházi és világi törvénykönyvek, szorosan megkívánja. Illy munkákban t. i. nincs helye a' különcködésnek, illyeneknek minél inkább a' köz szokáshoz kell simúltniok. A' jelen munkában pedig nem csak szükségesen kívül is nem ritka az új szó, 's nem csak az olyan, melly könnyen-érthetősége miatt meg nem akaszthatja az olvasót, péld. vizeknek *gyűleménye*, ruhának *szegenye*, stb, hanem az érthetetlen is, millyen az *erőhajlat*, midőn az a' Genesisben a' vulgátának „firmamentum“-a' értelmében használtatik: I. 1. r. 6. v. „Akkor monda Isten: Légyen *erőhajlat* a' vizek között, és válaszsza el a' vizeket a' vizektől“; 's e' homályt nem üzi el a' jegyzés is, vagy inkább nem igazolja a' szó' jóságát, midőn mondatik: „a' diák fordításban erősnegnek neveztetik azon, az egész földet bekerítő levegőhajlat, melly a' hó- 's esőtárat, a' felhőket, a' folyóvizektől és tenger-

től elkülönöző erővel bír.“ De elmellőzvéen még az efféléket is, 's az olly magyartalan szerkesztéseket, mint péld. *Mát. XXIV. 45.* „Micsoda, véled, állapota lészen...“; *Sirá, I. 38.* „nehogy elessél, és gyalázatot ne vonj magadra“; stb, — mint egyességeket: leginkább a' grammaticai 's írásmódi, az egészen keresztül huzódó különösségek azok, miken illy köz kincsben, a' könyvek' könyvében felakadhatunk, mellynek egyebek felett a' mívelt többség' meggyegyzése' lenyomatának kellene lenni. Legfeltűnőbb pedig e' részben a' j birtokos segedbetű 's a' míveltetű 's szenvedő t' használása körüli visszaélés. T. i. ott hol, u. mond kiadó, több a' birtokos, egy a' birtok, és a' szónak többes száma egyezik az érintett ragasztékkal, a' *kétes* értelemnek kikerülésére j bocsátatik előre *); 's már e' szerint olvassuk aztán: gazdagságJok, szabadságJok, társJok, származásJok, megsokasodásJok stb. szem', fül', 's minden nyelv-oeconomia' sértésére, a' miért is elég azt egyszerűen megemlíteni, 's az adott okra nézve megjegyezni, hogy ritka illy helyen kétes az értelem, mert más alkata van a' mondatnak, hol a' szó a' többes' első esetében áll, 's ismét hol birtokos raggal toldva van; hogy továbbá, ha külsőleg is akarunk különböztetni, ott van a' régies nem szép, de kevésbbé rút UK, ÜK, 's hogy végére nem csak az olvasó' szeméhez 's a' halló' füléhez, hanem mindkettőnek értelméhez is illik egy kissé bízni. De kiadó általában mód felett kedveli a' jótát, és pedig ott is, hol az újabb kor, egyszerűség' 's tisztább hangzat' kedvéért, elhagyogatja; így olvassuk: földJe, vagyonJa, híJa, nyájJa (noha ragatlanul nyáj-at ír) emlékezetje, életjük, sőt második személyben is: kedveltjtjeim, dicséretjeid, jóllehet itt kétes értelem nincs. melly elintézendő volna; de viszont olvassuk a' tiszta formát is: útaim, parancsolatid, kapui, betűi, menyekzőik — 's bár olvasnók mindenütt.

A' míveltetők 's szenvedők' képzője körüli eltérés is nem csak az írást illeti, hanem módosítja a' *kimondást* is, ha áll az, hogy úgy irunk mint beszélünk, következőleg úgy is ejtjük aztán a' leírt szót, mint írtuk. T. i. hol a' törzsökben a' vég t előtt mássalhangzó áll, kiadó *tat, tel, tatik, te-*

*) Ö szövets. III. az utóiratban.

tik-et ragaszt: irtTatik, hajtTat, oltTat, tartTatik, ragasztTatik, emésztTetik; ellenben *at, et, atik, etik-et*, hol a' *t* előtt hangzó van, adat-assék, ölet-essék (a' mi különben is csak: adassék, ölessék), fizet-essék fordít-atik, igazít-assék ('s pedig rövid I), holott emezek így hangzanak: adatTassék, öletTessék, fizetTessék, igazítTassék, fordítTatik (túl a' Dunán) 's igazítassék, fordítassék, egyebütt. Általában, az *it* képző hangzója röviden iratik, tehát dunántuliasan, de egyes *t*-vel (sejditod, pusztitod), 's így ismét nem-dunántuliasan: noha más felül az ennek megfelelő *ül, ül* képző állandóan megnyújtatik, 's pedig ott is, hol hangzó rag következik utána, p. pusztÚlának, fordÚlának.

Visszatetsző, 's következtetlenséggel járó a' jelentő mód mult ideje' 3-d. személybeli *t*-nek általában egyes —, 's a' részesülő' multjában kettős használata; mi szerint kiadó amott így ír: *let, vet, eset, látot*, emitt: *lett, vett, esett, látott*; holott mind két helyen ugyan azon rag áll, valamint péld. az *unk, tok, nak*, név 's ige után (*lát-unk, lát-tok — asztal-unk, -tok*) ugyan az. De *ki beszél hát így*: ő eseT el, elvirágozT-e már e' fa? ha teli leT is? 'S miért nem aztán: *letem, letél*, hanem: *lettem, lettél*? Valóban, a' nyelv- 's helyesírási szabatoságot nem az ily különböztetések teszik, hanem az etymológiának tisztelése, 's egy, az etymológia által jóváhagyott *józan oeconomia*. A' többi uraim, ismétlem, bízzuk az értelemre, melylyet az olvasóban mindenkor fel kell tennünk.

Kisebb fontosságúak némelly egyéb eltérések, mert csak egyes sérelmei az etymológiának, 's nem mennek keresztül az egész nyelven, ilyenek: igaSság, nehézSég (igaz-, nehéz-ség), attya, bátya, annya (aty-ja, báty-ja, any-ja, t. i. atyÁja, bátyÁja stb helyett), nÉked (a' nek-ből), bÉ (a' be, helyett, mert székle nem széklé), mindennÉmü (mindennemü), parancsoló módban: mond (mondd), kérd (kérd, kérdjed), kelleit (kell helyett, melyből, mint közép igeből, szenvedő nem képeztethetik), létez (a' mi cselekvő, e' helyett: létezik), stb. Oeconomia's helyesb szokás ellen: egygy (az utószóban felhozott ok, hogy: egyedül, egyenes, így-ből jó, nem áll), kisS, utánNa, ötET, szél-Leszt, beszélL stb; 's vólt, bóldog, távól, feltűnő, Útálatos — midőn más felül állan-

dóan: dlszök, jobbító stb. Végére legkülönösebb 1836-ban az istenben boldogult *ts és tz* feltámasztása. —

Ellenben helybenhagyást érdemel az *a e*, és *s*-nek hiányjel nélküli iratása azon okokból, melylyeket minap a' Figyelmező is előterjesztett; 's némelly az academia által javaslatba hozott 's ez által 's az új írók' legtöbbjei által már gyakorlatba is vett mód, a' *meg, le, ki*, stb igehatározók' kapcsolása v. nem kapcsolása —, 's a' kis kezdő betűk' használása körül ott is, hol a' melléknév tulajdon névből származik, vagy a' főnév *valami nagyot, előkelőt* jelent. Bárá Szepesy Ignác nem az effélékben kereste a' méltóságot 's fejezte ki a' tiszteletet.

Ha már most visszagondolunk azon időkre, midőn Verseghy köz borzadásunkra Káldi' bibliájának a' maga nyelvrendszeréhez képesti kiadását bátorkodott ajánlani a' magyar nemzeti zsinatnak; most, hogy e' halhatatlan egyházi fejdelem' nagylelkűségéből 's fáradhatatlanságából a' szent könyvet nem csak szép és nemes, de főbb és lényeges formáiban hibátlan magyarsággal is bírhatjuk (az ige' kérdése Révai' rendszeréhez alkalmazott, kevés elvétésekkel, melylyeket a' kiadó a' *kötetek végén gondosan megigazított*) nem lehet emlékeztet tisztelet 's hála nélkül nem áldanunk. 'S minek utána ő e' tetemes pompaművet roppant áldozatként a' magyar anyaszentegyház' oltárára letéven, kereskedésbe az alig is ment által, 's így egy újabb kiadás' szüksége a' hívek' lelki épülésére most sem szűnt meg: ref. buzgó ohajtása, hogy a' legközelebbi kiadásnak ne más mint ez szolgáljon alapul, 's hogy az, mit szabályosság és izlés a' régin változtatott, megtartatvan, a' szükség nélküli eltérések, valamint a' fordítás- és nyelvbéli elcsuszamodások eligazítatván: a' jegyzések' összevonásával és gazdaságosb nyomtatási elintézésel egy olly cath. bibliánk keletkezék, mely a' vallás' céljainak 's a' nagy közönség' szükségeinek egyiránt megfeleljen, szépsége mellett minél hibátlapabb, 's kényelmessége mellett minél jutalmasabb legyen. Melly munkának, hogy minél előbb hatalmas pártfogója, az átnézéssel megbizandó — talán ugyan ezen — férfiaknak erő 's állandó kedv jusson faxit Deus!

69.

193. Jegyzetek Csató önvédelmeire.

(Bereksztics.)

Az a' mint Csató a' Kritikai Lapok' alapítóit és íróit találgatja, igen mulatságos volt a' Kritikai Lapok' kiadojának, ki természetesen a' dolgokat legjobban tudhatja. Csató szerint tehát a' Kritikai Lapok' alapítói négyen voltak, Bajza, Schedel, Stettner és Vörösmarty, és miért? halljuk azt, hogy magunkat Csátón mulathassuk. Azért, mert Kazinczy egyik, Bajzához irt levelében (melly a' Krit. Lapok II. füzetében van kiadva) egy *kis körről beszél, mely mindenben minden akar lenni* 's Bajza az erre adott válaszban azt mond-

ja: *hogy midőn Kazinczy a' kis körről beszél, Stettner, Schedel és Bajzát érti.* 'S ime ebből kell azután a' csatói, mindent kiburkászó logica szerint annak következni, hogy a' Kritikai Lapokat Stettner, Schedel, Bajza és még Vörösmarty is (kiről itt szó sem volt) alapíták. De hát honnan bizonyodik be az, hogy Kazinczy a' kis kör személyeit találgtatván, jól tapogatózik? és hogy Kazinczy, ki magát akkor megbántott résznek is érezte, a' Kritikai Lapok' titkaiból valamit tudott? Midőn Csató Bajzának Kazinczyhoz irt válaszából következtetést vont, miért nem tette magának ezen kérdést is: mi annak oka, hogy Bajza Stettner, Schedel és magát véli a' Kazinczy által értetteknek? Ha itt, szokása szerint, ismét el nem szeleskedte volna a' dolgot, fölületes itéletével is kitalálta volna, hogy Bajza csak azt világosítja, mit Kazinczy' levelében talált; és hogy a' levelében mást nem találhatott, csak a' mi benne volt; és hogy a' Stettner, Schedel és maga neveit, kikre Kazinczy célzott, nem cserélhette föl, például, Kisfaludy K., Kölcsey és Vitkovics' neveikkel, kikre nem célzott. Hiszen éppen az a' kérdés, Kazinczy jól célzott-e, midőn Stettner, Schedel és Bajzát érti; Csató pedig ezeket bizonyosak gyanánt veszi 's abból akar valamit megmutatni, a' mi még maga is megmutatást vár. Ime, tisztelt olvasó, elhiszed már, hogy ebből a' Csatóból soha Schelling és Cousin nem válhatott volna, 's elhiszed azt is, hogy nem Csató volt az, ki a' puskaport feltalálta. — A' másik okoskodás pedig, mely szerint per inductionem, a' Kritikai Lapok' mind alapítóit, mind íróit ki akarná találni, csupán csak stílus-hasonlatosságon épül! De mi van a' világon ennél bizonytalanabb, kivált akkor, midőn az író rejtezni akar, midőn mindent elkövet, hogy meg ne ismerjék. Ki szépen és jól tud írni, tud nem szépen és nem jól is, mihelytt akar, 's meddig az ember azon pontra vergődött, hogy szépen és jól tudjon írni, addig a' stílus' sok fokain kellett keresztül mennie, 's ezen fokokat megismernie, 's az ilyen mindig meg fogja tudni tagadni a' maga stílusi sajátosságait, valahányszor akarja; hogy pedig a' Kritikai Lapokban ügyes stílisták vannak, ezt, ha Csató tagadni fogja, ismét oly dolgot tagadand, mit maga is állított. Midőn ezen szegény alapokon épült szegény inductionit elmondá, azt veti utána: hogy kinek ezek nem elegendők a' Krit. Lapok' alapítói és fő fentartói' neveinek megtudására, *annak ész' tekintetéből legyen az úr isten irgalmas és kegyelmes!* Mi pedig arra kérjük istent, hogy annak legyen ész' tekintetében irgalmas és kegyelmes, kinek illy semmisségek elegendők valaminek csalhatatlan bebizonyítására. Egyébiránt ne higgyék az olvasók, hogy Csató ezen okoskodások' útján gondolja a' Kritikai Lapok' titkait tudni, oh nem! Ő a' Kritikai Lapok' kiadóját sokszor faggatta szóval egynek másnak fölfedezésére, de az, ígért szavat meg szokván tartani, nem fődözött fel semmit, hanem olly válaszokat adott, melyek csak Csató' discretivum iudiciumát elégitették ki, Csató azonban ezeknek örült, mint a' fényes, de haszontalan kövecseket talált gyermek, 's most ezeket okoskodása és találgtatásai' köpönyegbe

burkolva, adja valók gyanánt a' közönségnek. Gyermekes' játékan, kivált a' felnőtt gyermekekén, csak mosolygni lehet. Egyébiránt Bajza csak egy kis curiositáshoz és mulatság' okáért akarta tudni, micsoda titkait tudja Csató a' Krit. Lapoknak, mert ez nem igen tartozik a' mostani kérdésekre: de Csató kapva kapott Bajzának e' curiositásán, mert erről megint végetlent lehetett petyegni; pedig vajmi jó, ha üres hordó' kongatásával üthetünk zajt ott, hol kifogytunk mindenből, hol nem tudunk többé okosat mondani.

Mi azon elvet illeti, hogy „a' criticának általában véve kimélőnek kell lenni“, ez ellen talán nem szükség semmit mondani, ezt nevetni elég, mert ki nem tudja, hogy az általánosan kimélő bíró igazságtalan bíró? Bírói széken nincs helye a' kiméletnek, csak a' törvénynek, csak az igazságnak. Miért nem kiméli tehát az általános kimélést hirdető Csató Brassait, Dr. Balogh Józsefet 's másokat, kiket úton útfelen, dorongozni, pasquilizálni, kapanyelezni szokott? Lám a' praeclearus ovium custos. ....!!!

Hogy Bajza József Csatót valaha a' magyar Kurirért beadott folyamodása' visszahúzására szólította volna fel, azon ígérlet mellett, hogy így kieszközlendi neki a' Tudománytár' szerkesztőségét és a' segédjegyzői hivatalt az akademiánál, ez olly költemény ismét, melyet Csató soha sem fog bebizonyíthatni. — A' követ is meg tudná, úgy mond Csató, a' Szél-utczában mutatni (*ha az árvíz el nem vitte volna*), hol Bajza őt a' Kurir iránti folyamodás' visszavételére felszólítja. Mi pestiek tudjuk, hogy a' Szél-utca' kövezetéből egyetlenegy követ sem vitt el az árvíz; ezen botrányok csak a' Csató' agyában volt, 's mivel ott volt, nem pedig az utcán, ez az oka, hogy ő illy nevezetes dolgot mert kolholni. Valóban köveknek kell lenni, még a' szél-utcai gránitnál is keményebbeknek, olly fejekben, melyek szemérmét és szégyent nem ismernek. Valamint igaz, hogy az árvíz a' Szél-utczából egy követ sem vitt el, úgy igaz az, hogy Bajza Csátónak olly nemtelen ajánlást soha sem tett. Volt valami azon dologból, mit Csató emleget; de éppen az ellenkező. Neki, mint sokan tudják, több ízben mosolygott az életszerencse; de ő egyik szerencséjét a' másik után, példátlan könnyelműséggel eljátszogatta és többször igen mostoha körülmények közé jutott. Illy körülmények között volt ő azon időben is, melyet a' hírnöki Szemlében említ, 's ekkor szólítja meg Bajzát hogy „transigáljunk“ (saját szava), válaszszuk meg őt segédjegyzővé, Tudománytár' szerkesztőjévé, rendes taggá, szóval akármivé, hol fizetése leend, ő pedig visszaveszi a' Kurir iránti folyamodását. Bajza ezen megalacsonyító föltételt elutasítá, mennyire emlékezik ezen szavakkal: „Barátom, nekem csak egy voksom van, de ezen egyet sem adhatom Kegyedre biztosan, miután Kegyed igen hihetőleg Bécsbe fog Kurir' szerkesztőjének menni, és idő közben az akademiát elhagyandja, mely esetre mi ismét ott lennénk hol most: segédjegyző nélkül. Nekünk állandó ember kell az akademiába, Kegyed pedig ma itt, holnap ott. A' Kurir' ügyét bizzuk jó

szerencsére; mert én alkuvásokra nem fogom voksomat lekötöni soha. Különben is nyíltan szeretek beszélni 's megmondom, hogy a' hol Kegyed Czuczorral fog concurrálni, ott én örökre Czuczorra adom voksomat tiszta meggyőződésből, mit Kegyed maga is természetesen fog találni. Az én voksom azonban csak egy levén, nem lehet eldöntő erejű: ha a' többség Kegvedet akarja, Kegyed lesz, ha nem, Czuczor. De végtére, igen illendő, hogy az academiai beneficiumok többek között osztassanak el; hogy Kegyed Tudománytár' szerkesztője legyen, annak én sem leszek ellene. "A' választás úgy ütött ki, hogy Czuczor segédjegyző, Csató Tudománytár' szerkesztője lett: de mint a' következés mutatta, e' másodjára nézve szerencsétlenül, mert Csató nem volt Tudománytár' szerkesztőjének való: ő ezen szépen indult folyóiratot csak nem elbukásig vitte hanyagságaival.

A' 75. számi Szemleben Csató ismét a' sőtétben tapogatózik, 's ismét — mint a' Kritikai Lapoknál láttuk — nem talál semmit. Azt akarná valamiképen kimutatni, hogy *Vörösmarty és társai a' színház' utóbb volt igazgatóságával *) oppositíóba tevék magokat, 's a' daljáték és balet' (?) kirekesztésével egyedül a' szavuló színművek' gyarapításával és emelésével akarják az ingadozó pesti magyar színházat megerősíthetni és fentarthatni.* "S miből találgatja ez a' finom combinatiója ur ezen dolgot? Abból, hogy Szentkirályi Móríciz opera elleni fogalmakról beszélt és abból, mert, úgy mond, Vörösmarty egyik m. j. krónikai czikkelyében azt mondja: „Nekünk, hogy színházunk valódiilag megkedveltessék, jeles eredeti vagy fordított színművekre van szükségünk.” De midőn V. (színmű előadását bírálván) csak színműveket említ, kizárja-e szükségképen az operát? vagy midőn Szentkirályi opera elleni fogalmakról ír, Vörösmartyt és társait kell-e szükségképen értenie? Valóban ide igen nagy harlequin-szókések keltenek, hogy az egymásból következés' lánczszeme látható legyen.

De jó a' legmulatságosabb példa arra, miként chamaeleonkodik ezen szemleíró, midőn meggondolatlan állításaival megszorul. Emlékeznek olvasóink, hogy egykor a' 49. számi Szemleben ez a' Csató ezt írta: „*tek. Szentkirályi Móríciz ír **) mind azon tulajdonokkal bír, melyek e' serdülő hazai művészintézetet (a' színházat) az erősödés és tökéletesedés pályájára vezetni 's azon meg is tartani képesek, úgy annyira, hogy ha e' részben fíradozását a' kívánt siker nem koszorúzná, akkor öszintén és egyenesen ki kellene mondanunk (azaz: Csátónak!) hogy Pest egy hozzá illő magyar színházat még most fentarítani nem képes.*” Mi ennek egyszerü, elcsavarhatatlan értelme? Az, hogy Szentkirályi olly tulajdonokkal bír, mely-

lyek egyedül képesek egy Pesthez illő magyar színházat fentarítani; ha Szentkirályi *) fíradozásai nem sikerülnek, ha igazgatása bukik, akkor buknia kell a' színháznak is, vagy ha még is fen tartaná magát, az nem lesz Pesthez illő színház. Miben van tehát a' Pesthez illő színház' fenmaradhatásának erős alapja? semmiben másban, mint Szentkirályi Mórícizban; Szentkirályi Móríciz és egy Pesthez illő színház, vagy nem Szentkirályi Móríciz és egy Pesthez nem illő színház. Van-e ember, egy kis józan észszel, ki Csató' szavait másként érthesse? Így értvén, így magyarázván mi is azokat, azt kérdők a' Figyelmező 596. széletén Csatótól: „Mivel bizonyítja Szentkirályi olly jártasságot, ügyességet, annyi studiumot a' színigazgatásban, hogy róla illy nagy dolgot lehessen előre már jósolni? 's kétségbe hoztuk, hogy volna egyes ember olylan, „kinek személyétől lehetne a' m. színház' megállhatását felfüggeszteni.” Mit teszen erre a' szemleíró? egy értekezést tart tömérdek szóözönnel, melynek kivonata ez: hogy ő nem személyes tulajdonait, hanem azon tulajdonát érti Szentkirályiának, mi szerint ő az igazgatásban a' nemességet képviseli. T. i. a' pesti színházi részvényes választmány concursust hirdetett a' színház' kibérlésére, de bérlő nem akadt, ha akadt volna illy bérlő, kinek képét viselte volna az igazgatásban? nem másét, mint a' nyerekedő osztályét, a' kereskedőket, a' speculansokét, Csató szerint. Nem akadván illy képviselő, a' nevezett választmány ollyan igazgatót keresett, ki a' tudós osztálynak legyen képviselője, 's ekkor megválaszták Bajzát. De tíz hónap mulva ki volt merítve a' tudós osztály, mit tett tehát a' választmány? Egy harmadik osztályra veté szemeit: a' nemességre, 's ekkor megválaszták Szentkirályi Mórícizot!!! 'S itt az igazgatóság — Csató szerint — tetőpontját érte el, mert Szentkirályi Mórícizban a' nemesség volt képviselve! Ezen fordúl meg a' dolog, ez sarka. Szentkirályi Móríciz tehát azért volt olly mindenható igazgató, ki, mint Atlas az eget, vállain tartá a' színházat, kinek bukásával buknia, megállásával megállnia kellett a' Pesthez méltó színháznak, mert nemesei képviselője volt. Nem akadoznak benne, hanem elfogadjuk a' tulajdon szónak e' különös és egészen új magyarázatát; legyen meg a' szemleíró' akarata, ha azt reményli, hogy vele kibúhat a' kelepezéből: mi részünkről azt hiszszük, hogy nevetségesebb abszurdítások még nem igen voltak papirosra írva, mint Csátónak ezen magyarázata.

Tegyük fel azon furcsa dolgot, mit Csató állít, hogy az osztályok' képviselésében, van a' színházi igazgatás' ereje, akkor sem áll meg a' Szentkirályirol kimondott ítélet, mert a' nemesei osztálya, melyet Szentkirályi képviselt, csak a' harmadik megpróbált osztály még. A' speculans

*) A' választmánynyal, melynek tanácskozásaiában Bajza még lemondása után is részt vett?

**) A' Szemle Rosty urat is emliti: de ő soha nem volt, és soha nem akart igazgató lenni. Ő bizonyos dolgok' elintézésére volt megkérve az opera ügyében, melyeket dicéietesen el is intézett.

*) Bocsásson meg Szentkirályi úr, hogy e' vitában nevének többször kell előfordulnia. Csató keverte őt ide, nem mi. Az Athenaeum' szerkesztőségének semmi baja sincs Szentkirályi úrral, azért e' jelen vitából ne vegyen magára semmit, mert ez egészen és csupán Csató ellen van intézve.

és tudós osztály ki vala meritve (?), a' nemesi akkor volt képviselve, midőn Szentkirályi igazgató volt, de hány osztály van még Magyarországon, melynek képviselése nem volt megpróbálva? Mi még sok osztályt tudunk számlálni, kivált ha olly balgtagul osztályozunk mint Csató: *speculansra*, *tudósra*, és *nemesre*, mintha a' nemes nem lehetne *speculans* is és *tudós* is, mintha a' tudós nem lehetne egyszersmind *nemes* is és *speculans* is, és a' *speculans* nem *tudós* is és *nemes* is? De ott van még a' magnási osztály, az egyházi rendé, parasztlóké, mesterembereké, katonáké, zsidóké, stb; ezeket még mind lehetne képviselni az igazgatásban csak úgy, mint a' nemeseket, csakúgy mint a' tudósokat. Vagy Csató talán azt fogja mondani, hogy az igazgatásban a' nemesi osztály' képviselése eldöntő sikerű? Ha ezt velünk argumentumai erejével el bírja hitetni, akkor, igaz, állítása kevésbé lesz nevetséges, mint most: de ennek megmutatására csakugyan magunk is kíváncsiak vagyunk, mert a' többi osztályoknak is csak úgy lehet pénzök és értelmi erejük a' színház' fentartására, mint a' nemesinek, csak úgy választhatnak ügyes képviselő igazgatót, mint a' nemesek.

Menjünk még tovább: Azzal, hogy Bajza az *igazgatásból lelépett*, még korán sem volt kimerítve, mint állittatik a' tudós osztály. Ezen dicséretet, melyet itt Csató akarátja ellen mond, Bajza egész szerénységgel vissza utasítja és azt vallja, hogy ő nem lehet egyetlenegy képviselője a' tudós osztálynak, és az ő lelépése után a' tudományokkal foglalkodók közül még többeket is meg kellett volna próbálni, mielőtt kimondathatnék, hogy a' tudós osztály kimerített. Ott voltak feleslegül a' magyar humoristák is — kiknek ugyan a' tudományokban eddig nincsen osztályok, — őket is meg kellett volna próbálni, ha csak egy kis mulatságból is, 's annál inkább, mint-hogy ők hiszik magokat egyedül alkalmasaknak a' gordiusi csomók' feloldására, és a' színházi igazgatóság után kérelmekkel is jártak, mint egykor (midőn még nem jártólly szűk idő reájok) az academiai tagság után. Végtere, Szentkirályi' lemondásával is, hogyan lehet ismét a' nemesi osztály annyira kimerülve, hogy a' Pesthez illő színháznak buknia kell: mi kik nem vagyunk egyetemi geniek, nem láthatjuk át. Akár hogy forgatjuk tehát e' tárgyat jobbra balra, előre hátra, akár mint feszegetjük, magyarázzuk, a' dolog' vége csak az, hogy Szentkirályi' bukásával a' színháznak is buknia kell.

Vannak Csató ezen állításainak több oldalai is. Lássunk még egy párt belőlök; gyönyörűbb emlékezésedet alig lehet írni a' megbukott szemleirőre, mint milyen ez a' Szentkirályi-ügy. Azt mondja Csató, hogy a' színházi igazgató csak *quasi igazgató*, 's elismeri, hogy a' választmány volt valódi igazgató mindig és most is az. Az állítás tökéletesen való, de hogyan van hát, hogy a' valódi igazgatók, kik magok is nemesek, egy közülök magnás, nem képviselheték a' nemességet? hogyan van, hogy olly férfiak mint *Földváry Gábor*, *Gr. Ráday Gedeon*, *Patay József*, *Ilkey Sándor*, *Nyáry Pál*, stb. mind nem

voltak alkalmasak arra, hogy a' nemesek' osztályát képviseljék az igazgatásban, hanem csak az egy Szentkirályi? Feleljen erre nekünk a' szemleirő. — És mi oka annak is, hogy egyedül Szentkirályi lehetett a' nemesek' képviselője az igazgatásban, nem pedig Bajza is? Szentkirályi viselt hivatalainál és személyes tulajdonainál fogva becsülésünket érdemli: de miben különbözhetett Bajzától a' nemesség' képviselhetésében a' színházi igazgatásra nézve? Találgassuk: Szentkirályi nemes ember; de az Bajza is! Bajza nem volt ugyan vármegye' hivatalában, de nem volt Szentkirályi sem igazgató korában. Szentkirályi táblabíró, de az Bajza is! Mi oka tehát, hogy ő még sem képviselhetette a' nemességet? Megmondjuk mindjárt mi volt a' szerencsétlenség Bajzára nézve: Az, uraim 's erre figyelmezzünk! mert Bajza minden nemessége mellett az írók' sorába is tartozik, azaz, mint közönségesen mondani szokták, *tudós* is. Ez a' tudósság, írósság, nagy akadály a' színházi igazgatásban. Szentkirályi azért volt sorsintéző igazgatója a' színháznak, mert a' mellett, hogy nemes ember és táblabíró, nem volt még akkor író, nem volt tudós. 's ez vala elsőse Bajza felett! E' szerint, ha író, tudós, jövődöre szerencsés színház-igazgató akar lenni, semmisítse meg nevét a' literatúrában, felejtse el mindent, mit valaha tudott, miért tudós nevet érdemelhetne, mert ez veszedelmes dolog színházi igazgatóra nézve, mert ime előtünk az eleven példa: Bajzának azért kellett lemondania az igazgatásról, alatta azért *nem mozdult elő tetemesen a' színház*, mert ő tudós volt.

Mondatik még e' tárgyban: „A' Pest megyei fentartó nemességet repraesentalt, e'gy director lemondott, 's most ennek, kiben én (azaz: Csató) biztam, lemondásával a' director két három ember (Gr. Ráday és Ilkey) közt ingadozik, 's ez az állapot ígérne biztosítást a' jövőre?“ Ime tehát mind inkább kiséül a' mi legelső magyarázatunk, hogy Csató szerint csak Szentkirályi képes a' magyar színházat fen tartani. Most egy magnás és (megint mint előbb) egy táblabíró a' director: de ez mind nem ér semmit; ők még sem képesek a' színházat fentartani, sőt most még inkább kételkedik Csató a' színház' jövődjén, mert az igazgató nem Szentkirályi többé. — Most felszólítjuk a' hírnöki bureau' minden bölceit, hánnyak vessék meg ezen tárgyat, és gázoltassák ki belőle valahogyan a' szemleirőt, hogy eszének legalább egy kis hitele maradhasson még.

Miután Csató ezen országos kacaját érdemlő abszurditásait szorultságában össze vissza haddarta, ismétli előbbi állítását, csak hogy következetes legyen. Veszszén el minden igazság, forduljanak fel a' jozan okoskodás' törvényei, csak a' szemleirő maradjon következetes és minden jól van, mert a' fő és utolsó ezel az: hogy a' Hírnök minden áron diadalmaskodjék. Ismétli: hogy a' színház Szentkirályi' leléptével nem nyújt jövőre semmi reményt. Az meglehet, mert de futuris contingentibus..... meglehet, hogy a' pesti színház bukni fog, de hogy bukásának Szentkirályi' lemondása legyen oka, ez úgy nem igaz, mint nem az, hogy Csató meggyőződéseit írja.

Ugyan ezen szám egy „újabb perfidiát” emleget. Csató bennünket 's Figyelmezőnket úton útfélen pártossággal vádola. Felszólítottuk tehát őt három pont alatt *) a' részletes bebonyozításra, kérdeztük kik azon lelkes írók, és mellyek azon derék munkák, kiktől és mellyektől megtagadtuk az érdemet, 's mellyek azon haszontalanságok, miket helyben hagyunk? 's mind ezt világosan és szükségkép csak pártból, nem pedig tévedésből, mert ha tévedésből, az csak azt bizonyítja, mit bizonyítani nem szükséges, t. i. hogy mi tévedünk is. Akkor fog állani, mondók, factuma, ha ezeket' bebonyozítja, addig tagadjuk azt, 's nevetjük axiomáját. És Cs. erre mit teszen? Erre ő felkiált: „Ezek az urak sürgetnek engem, mutassam nekik bővebben hogy ők . . . pártos journalisticával eltek.” Igen is, sürgetjük; 's ő talán felel? talán, mint kívántatott, megmutatásokba ereszkedik? nem, hanem azzal akar kibújni, hogy ő nem mondotta azt, minek mi itt bebonyozítására felszólított, 's hogy mi nem jól citálunk stb. De ne higye Cs., hogy olvasói gyermekek, kiket egy tarka folttal ki lehet elégíteni. Cs. pártossággal vádolt, 's innen következtek kérdéseink; 's ha ő ezekre úgy felel, mint felelt, t. i. ha most a' párt helyett kiméletlenséget emleget, a' másod és harmad kérdésre pedig azt kérdi, ki mondta legyen? tulajdonítsa magának, ha a' perfidiát viszszalökjük, 's kimondjuk, hogy ő a' pártosság' bebonyozítására magát elégtelennek nyilvánvalotta. De Cs. menekedni szeretne, 's a' helyett hogy a' kérdésre felelne, új vádra, új fenyegetőzésre fakad. „Ha időm lesz és érdemesnek tartom, előveszem egykor e' zajgások' mindenik pontját egyenkint, 's összeállítva azokat az én Szemlémben mondottakkal, kimutatom bennök az elcsavarások', ráfogások' és ellenmondások' hihetlenségét.” Mi pedig elvárjuk ezt, 's nem ha ideje lesz, ha érdemesnek tartja, hanem minden esetre: mert ha Cs. ráért 's érdemesnek tartá februarius óta 's így akkor, mikor mi még előbb mélyen hallgattunk, egész e' Szemléig bennünket folyvást csipdezni, mardosni, 's e' legújabb vádat is ismétleni, stb, most midőn megmutatásokra szólítatik, tartozik helyt állani, tartozik ráérni, tartozik az evictiót érdemesnek tartani. Elvárjuk tehát a' felebbi 3 kérdésre a' részletes feleletet, elvárjuk a' ráfogások' hihetlenségét!

A' 79. számi Szemle már szégyenleni kezdi magát. Ennek csakugyan ideje is volt volna annyi szégyenre méltó beszédek után, mellyekkel a' tudós szemleíró olly rég botrányoztatja a' közönséget. De miért szégyenli magát? „Mi helyettünk, úgymond, kik olly sokat rejtő társzekereket ígértünk, és midőn kirakodunk, csak kavicsot lát és sárt és silány homokot.” Nem magáért szégyenli tehát magát, hanem miérettünk. Valóban igen kár idegen ügyeket vállalni, midőn magunkért sem bírunk helyt állani. Ha Csató mától mindörökké szégyenleni fogja magát, még sem bírja egészen kiszégyenleni mind azokat, mikkel pályáját elrúttá. Ő másokért akarja magát szégyenleni, 's a' szé-

gyenlést is mindjárt nagyban kezdi el: egyszerre háromért! —

A' pajtasságot, mellyet egykor Csató emlegete, midőn még napja tisztában süttött, mellyért tőlünk visszaigazitást kapott, most igyekszik igazolni. Lássuk miként? Azt mondá, hogy Schedel' critikai és literatúrtörténeti műveit *legelső föllépése* óta pajtasságzellemben helyezgi, 's midőn erre emlékeztetbe hoztuk, hogy Schedel' legelső föllépésekor Festetics' Pannoniájába írt, a' megszorult Csató ismét értekezésre, magyarázatokra fakad, mint előbb a' Szentkirályi-ügynél 's azt feleli, hogy ő nem érti Schedelnek 16 — 17 évi gyermekkori iratait, hanem érti Haramjait és Aestheticai Leveleit. Ismét retirál tehát a' szemleíró 's nem marad azon ponton, hol a' vitát kezdte: nekünk mindégy azonban, elkísérjük őt lépésről lépésre, mert tudjuk bizonyosan, hogy semmiféle retirálás meg nem menti kezeink közül; elfogadjuk tehát ismét a' magyarázatot 's a' Haramjait 's az Aestheticai Leveleknél maradtunk. De a' Haramjait is Schedel igen fiatal t. i. 18 évű korában adá ki; 's aztán ezen Haramjait vajjon *critikai és literatúrtörténeti* mű-e, millyekről Csató beszélt? Lám mint van megzavarodva szemleíró úr, mint nem bír még csak 10 — 12 soron keresztül is kombinálni. 'S a' Haramjait előbeszéde (ajánló levele) mutat literatúri pajtasságot? De mióta lett szégyen, jó barátoknak könyvet ajánlani? Mióta káros és vétkes a' literatúrára nézve, ha ajánló levelekben egy vagy másik író baráti érzéseket fejez ki. 'S az Aestheticai Levelek? Mi baja Csátónak ezen Aestheticai Levelekkel? Az, hogy Schedelnek Vörösmarty' munkáiban minden, minden szép, még a' characterrajz is nagyszerű, és bevégeztet, és eredeti, szóval, mellyekben a' magyar epica poezis már már culminál. Boldog isten, ez pajtasság-szellem? Tehát ha valakinek valami tetszik, és nagyon tetszik, az mindjárt pajtás; e' szerint minden tetszés pajtasság lesz, és minden nem-tetszés ellenségeskedés, nem de? Azon olvasók, kiknek Vörösmarty' munkái tetszenek, mind pajtások, kiknek nem tetszenek, mind ellenségek. 'S aztán mit mondott ez a' pajtás Schedel egyebet Aestheticai Leveleiben, mint a' mit az *aprilisi* (már ellenség) Csató: hogy t. i. Vörösmarty az eposban nagy? Pajtasság-e azt mondani, mit az ellenség is megvall és elismer? A' legújabb Csató Vörösmartyt költőnek sem tartja már többé, 's ez neki tökéletesen szabad, de mi azért koránt sem hinnék és hittük volna őt soha ellenségnek, ha aprilisban mást nem mond vala. Schedel bőven okát adta állításainak az Aestheticai Levelekben, 's megtette mit tőle emberileg kívánhatunk, a' többi, a' legbensőbb hit 's igyistenség' híroszéke elébe való. — Felhord még egyebet is Csató a' pajtassági szellem' bizonyítására, azt nevezetesen, hogy minket ő minden literatúri vállalatnál együtt lát. De itt a' tudós szemleíró ismét mást beszél, mint a' mit először. Ő ezen általa feltalált pajtasság-szellemet előbb úgy róttá meg, mint valami kártékony dolgot a' literatúrára nézve, de van-e abban kár, ha bizonyos emberek, elveken és nézetekben egyezők, literatúrai vállalatoknál

*) L. Figy. 35. szám, 569. szel.

összeállanak, szöveteznek? Csató káprázó szemének vétkes pajtásszellem az, hogy minket az Aurorában, Kritikai Lapokban, Kisfaludy-társaságban, academiában, Athenaeumban és Figyelmezőben együtt lát! De volt-e valami hasznok mind ezen egyesületeknek a' literaturára? Csató maga sem tagadja, hogy volt, hogyan lehet hát ezen szövetezés vétkes? De hiszen itt Csató maga ellen épen úgy szól, mint miellenünk, mert (talán csak az egy Athenaeumot kivéve) mindenütt szinte ügyekezett mindenképen velünk szövetezni, mint levelei is mutatják, tehát ő maga is pajtás volt, ha bár most *renegát* is. Fontosabb az, mit ezen tárgyan folytatólag mond, hogy literatori pályánk kezdete óta mindig együtt vagyunk, „*simogatva, dicsérgetve, magasztalgatva egymást, tolvaj mindig egymás' szekerének rúdját* *) az egyik ellenségét a' többi kettő is ellenségül fogadva és üldözve. Soha mi egymásról nem szöletünk egyébként mint magasztalólag, soha egymást nem gáncsoltuk.“ Ezen dolgok ismét össze vissza vannak zavarva. A' dologból annyi igaz, mi egymás' munkáiról, kivéven azon időket, midőn még barátságunk kezdődött, 's nem vala oly szoros, rend szerint hallgattunk, azért mert barátoknak egymás' munkáiról hallgatni legtanácsosabb, vagy ha szólnak, kimerítőleg. Kimerítőleg szólni sokkal több készületet, munkát 's időt kíván; nekünk pedig, kik mindnyájan többféle dolgokkal vagyunk régóta elfoglalva, épen időnk van legkevesebb. Továbbá, mi azt hiszszük, hogy a' critica akkor mozog legszabadabban, midőn dicsérni és gáncsolni minden tartalék nélkül 's egyképen lehet. De mi hitele van a' jó barátoktól jött dicséretnek? Ezen mint az ellenségtől jött gáncsnak; criticának a' jelen korban kell hatni, ha ekkor nem hat, örökre kevés sikerű marad; 's hogyan fog hatni a' hitel nélküli critica? Van-e cél ilyennek írásával? De végre, mi elvben egyezvén, természetesen több dicsérhető lelünk örökké egymás' munkáiban, mint gáncsolni valót, 's illy esetben nem okosabb-e hallgatni, mint szólni nagyobb részint siker nélkül? Hogy mi egymást sokat magasztalgtunk volna, és hogy soha sem szölettünk volna gáncsolólag egymásról, ez ismét a' megbizonyíthatlanok' sorába tartozik, és magok az Aestheticai Levelek által is czáfolva van, mert gáncsot ezekben is találhat Csató. — Hogy mi *tolttuk és toltuk egymás' szekerének rúdját*, ez nagyon igaz: de nem természetes-e? Nem annak fogja-e minden valódi lelkű ember ügyét előmozdítani, kivel elvben, nézetekben, lélekben rokon, kit becsületes embernek hisz; és ki cselekedett világ' elejétől másképp? Ki fogja barátját elhagyni és nem-barátját vagy épen ellenségét pártolni? Ha egymás' szekerének rúdját toltuk, abban csak az volna vétkes, ha azt mások' rovására 's elnyomásával tettük volna, de bezzeg ezt lesz ám nehéz megmutatni. Igéri Csató, hogy ezen pajtásságra még egyszer bővebben (!) visszatér. Bizvást, drága Csató úr, de ha még négy-szer olly bő lesz is akár szellemben, akár test-

ben, egyebet és újabbat alig fog többé mondani, mint a' mit most monda, 's így az meglepni senkit sem fog többé.

Említők pár héttel ez előtt, hogy Csató olly universalis criticus, ki minden tudománybeli czikelyről meg tudja mondani hasznos-e, helyes-e? Ő most erre felelt: hogy valamint a' hirlapok' olvasói meg tudják mondani, ha e' vagy ama' czikely hasznos-e, helyes-e, vagy az ellenkező, a' nélkül, hogy universalis criticusoknak kelljen lenniök, úgy ő is, az író, megmondhatja ezt. És ez aztán Csátónak felelet, czáfolat! Hiszen, ha mi már azt is kétségbe hoztuk, hogy Csató az író alaposan megmondhatná a' tudományok' különböző nemeiben, e' vagy ama' czikely helyes-e, hasznos-e, még kevésbbé fogjuk elhinni, hogy az olvasó képes legyen ezt tenni. Ki hallotta valaha, hogy kétséges dolgot még kétségessebbel lehessen megmutatni? Ez csak ugyan új divatú logica! Sem az olvasó nem lehet universalis criticus, sem az író. 'S aztán azért leszen-e Csató universalis criticus, mert mi criticáit *fel nem döntögtettük*? De irtunk-e mi a' Figyelmezőben anti-szemlét, azaz akartunk-e Csató' czáfolgatásába általjában bocsátkozni? És az „Athenaeum miatti zajgásokban“ keresi Csató ferde ítéletei' czáfolatát: de ez főleg csak Athenaeum miatti dolgokról szól, 's hogy ezen dolgokban ő nem csak megczáfolva, hanem verve és sarokba szorítva van, magok ezen hasztalan ficzkándozások eléggé bizonyítják.

Szionhozi viszonyairól szólnán a' szemleirő, olly fonákul — hogy azt még csak czáfolni sem kell — ezen nevezetes dolgot veti oda: hogy ő azért hagyott fel a' Szionnak a' Szemlébeni említésével, mert *ügyekezetének sikerét* a' szerkesztőre nézve nem látta. Ő pedig Szemléjével a' szerkesztőkre mint *kútforrásokra akar hatni*. Igen? A' szerkesztőket akarja tehát az universalis criticus tanítani? 's hol látja, hogy tanításai sikeretlenek, ott felhagy az említéssel? De melyik hirlap' szerkesztője fogadta el még eddig Csató' tanításait, melyik változtatta meg az ő tanácsára, észrevételeire elveit, irányát vagy csak orthographiáját is? Egyik sem. E' szerint Csató bebizonyította maga, hogy a' Szemlére, a' dolgot saját elvei szerint tekintve, nincs semmi szükség, 's hogy azzal valamint a' Szionra, úgy a' többi lapokra nézve is bizvást felhagyhat.

Végére, midőn Kunoss' Természete' fenn akadásának okait amúgy csatóilag megfejtette, fölébred benne ismét a' jóslói viszketeg és megjövendőli, hogy az Athenaeum mátol esztendeig (azaz octob. 1. 1839) fog megbukni, 's megígéri, hogy ő azt *okokkal és számokkal fogja megmutatni*. Hát ha az Athenaeum két vagy tán tíz év múlva, vagy, Csató' igen nagy fájdalomára, nem is bukik meg, nem lesz ez a' csatói jóslat, valóságos czigányasszonyi megjövődés? Elhiszszük, hogy Csató most semmit olly nagyon nem óhajt, mint az Athenaeum' bukását, mert hiszen az egész Szemlének ez volt elejétől célja: azonban soha se erőködjék olly nagyon a' buktatgatásokkal! Az Athenaeum még most olly lábon áll, a' hogyan kevés magyar hirlap, 's jóslatokra sem alkalom, sem ok, alap pedig legkevesbbé van. *Magnási*

*) *Rúdját?* rúdjánál fogva a' szekeret csak *visz-sza* lehet tolni.

segedelméről is képzelődik a' tudós szemleirő! Wie der Schelm ist, so denkt er.

A' szemleirő, a' 81. sz., szép szokása szerint, bele avatja magát ismét a' Szentkirályi és Bajza közti vitába 's elmondja, hogy a' mit Bajza Szentkirályinak felel, az *öt teljességgel nem elégítet ki*. Oh azt igen elhiszszük; csak hogy Bajza alkalmassint nem Csatót akarta feleletével kielégíteni, hanem az olvasókat, kik tudnak is, akarnak is részrehajlatlanul látni. Minden értelmes embernek nevétséges állítás az, hogy a' kardalnokok' saját ügyökbeni vallomása teljes hittel és kétségkívül igaz lehessen, Csatónak pedig ez *positivum argumentum*, azaz bizonyító. Szentkirályit akarná mindenkép pártolni, és egy alapos szót sem bír mellette mondani, hanem pusztán azt, hogy Bajza' felelete őt nem elégítet ki. De van e' helyett újabb ráfogás és koholmány: azt mondja t. i. hogy Bajza Szentkirályi által *nyilvánosság' stíkjára kihíva, nemtelenül elbűvik és csak a' szegletből akarja Szentkirályi vitézségét bámulni*. Ebből egy szó sem igaz; Szentkirályi említé, hogy a' színházi dolgokat nyilvánosság' síkján szeretné inkább látni, mint privát beszédekben, de Bajzát nem hívta ki, mert ha kihívta volna, ez ki is lépett volna. A' Szentkirályi által szóba hozott dolgok nem is tartoztak Bajzára, 's így nem volt ok őt kihíni.

Itt csak melleleg említjük, hogy a' 81. számi Szemlében Jósika Miklós *motto-egeré-szőnek* csufoltatik, mit ismét az *általános kímélést* hirdető criticusnak országos hírd urbanitásai közé jegyzünk fel.

Ismét csak melleleg legyen felhozva, hogy e' Szemle' végén összeállítván bennünket Csató Kölcsével és gróf Széchenyivel, azt nyilvánítja, miképen mi nem vagyunk méltók Kölcsének *sarusíjait megoldani*, és Széchenyi' érdemeihez képest a' mieink *mint csepp a' tengerben elenyésznek*. Ha volt valaha farizeuskodás, Csatónak ezen beszéde az. Ki ne ismerné a' Kölcsy és Széchenyi neveket, kiknek érdemeit ismeri a' két magyar haza. A' rólok mondott dicséret, őszinte szájából viszhangra fog találni ország szerte, a' csatói dicséret nem egyéb mint képmutatás. Ne feledje Csató, hogy ezen most magasztalt férfiak egyikét 45. számi Szemléjében olyannak ítéli kit Angliában, mint hiú és rágalmazó kérdőt mindenik párt pökne " 's a' 71 számban, hogy meg van győződve miképen annak elvei, közvetlenül létbe hozva, néhány év alatt múlhatatlanul felforgatnák az országot!! Valamint akkor, mind azok, kik e' halatlan durvaságokat és méltatlanságokat észrevettek, utálattal fordultak el a' szemleirőtől, úgy most meg fogják vetni ezen júdasi csókhoz hasonló dicséretet.

A' 83. számi Szemlében Csató a' zsoldos criticusra tér vissza. Midőn mi 25. nek e' szavakat említő cikkelyét közlöttük, azt illy értelemben gondoltuk vehetőnek: Minden, ki idegen folyóirathoz szegődik, fizetésért, zsoldért ír, 's ha anyag társ, vagy éppen áruló nem akar lenni, gyakran kénytelen olyakat is írni, miket, ha független, ha azon folyóiratnak ura, másképp fogott volna írni. E' szerint, ha azon folyóiratnak szelleme-, vagy (bár rosszúl értett) érdekében áll, bitang hireken kap-

kodni, 's a' közönségre mendemondákkal, alaptalan vádakkal is hatni, a' szegődött társ tartozik gazdájának, ki őt fizeti és tartja, szekerét tölteni, tartozik úgy beszélni, miként az kívánja, vagy megválni tőle. Ez igen természetes. Ha Csató a' kérdésses szavaknak rosszabb értelmet tulajdonít, nem tehetünk róla, valamint arról sem, hogy azt egészen magára ruházza.

Ez alkalommal akaratlanul egy furcsa történet jut eszünkbe. A' keresztényeknél hajdan szokás volt bibliai történeteket előadni. Egykor egy molnár éppen a' nagy kinszenvedő' szerepét vivé, 's minden boszantásokat 's gúnyt a' legbámulandóbb nyugalommal tűrt. A' gúnyolók' egyike többek közt valami ártatlan tréfát akarván üzni, őt *lisztlopónak* nevezte. 'S ezen a' malmok' mestere annyira felbcszankodék, hogy szerepéből kiesve, gúnyolójával irgalmatlanul hajba kapott: ártatlansága' érzetében-e, vagy mert sújtva érzé magát, nem tudatik; de annyi bizonyos, hogy hirtelen haragja által gyanút ébreszte nézőiben.

Távol legyen tőlünk, hogy ezen történetet Csatóra alkalmazzuk, ezt mi csupán intés gyanánt kívántuk felhozni, mennyire nem tanácsos, általán kimondott ítéletet felfogni, 's azt magán harag, indulatoskodás által mintegy megörökíteni. Előttünk legalább megfoghatatlan marad, miként veheté Csató a' kérdésses szavakat a' lehető legrosszabb értelemben, éppen akkor, midőn azokat egyenesen magára értette. — Egyébiránt minthogy Csató a' zsoldos criticust már magára vette, mennyire, 's micsoda értelemben alkalmazható az reá, a' következőkből fog kitetszeni.

Csatónak azon állítására, hogy mi 25-ben *gazembert védelmezünk*, csak azt viszonzzuk, hogymi 25-öt nem védelmezzük, ő védelmünk megéddig nem szorúlt. Ha 25 olyat mondott volna, miért perbe idéztethetnék, szükség' esetében mint szerkesztők helyt állnánk érte a' törvény előtt; a' többi nem mi dolgunk. 'S mi a' szép czímet illeti, mellyel Csató 25. iránt olly vitézül bátor 's adakozó, ki kell mondanunk, hogy itt nézeteink az övéitől igen különbözök.

Ki kötelességeinek, tartozásainak, mint társaság' tagja, eleget tesz, ki honfitársát sem jó nevében, sem javaiban, sem személyében, tudva és akarva, méltatlanul nem sérti, meg nem károsítja, az előttünk becsületes ember még akkor is, ha őt gyermekek és kofák, indulatoskodók, egyes tévedők vagy éppen örültek gazembernek mondják. A' becsület sokkal szellemibb, magasabb, hogy sem azt minden bitang szó elérhesse: az külsőleg törvények', közvélemény', belsőleg a' csendes öntudat' védelme alatt áll, 's egyes ember sértegetheti ugyan mocskolódásokkal, de lefontani, megsemmisíteni erején felül van, 's ha törvényeket 's közvéleményt tisztelünk, becsület' dolgában csak ügyeskednünk szabad; de nem bíraskodnunk, 's a' pert ítéletmondáson kezdenünk. Ezt teheti úton útfélen az aljas, durva nép, de nem mivelt ember. 'S ha élet, javak, vagy más akármí jogokban el nem ismerjük, hogy valaki magának bírása lehessen, annál kevesebb ismerhetjük, 's fogadhatjuk azt el, midőn az étellel egy értékű becsületről van szó. Hiába tehat a'

25. fölötti diadalmaskodása Csátónak. A' minek Csató őt nevezte, azt bebizonyítania szükséges, különben csak magának árt egy olly szó' kimondásával, melly, ha méltatlanul ejtetik, a' közönség' legszigorúbb megrovását vonja maga után.

Csató ellenmondásba is akarna hozni minnagunkkal, kiirván a' Figyelmezőnek néhány szavait. Csató, kit a' m. közönség mint nyelvtudóst és stílistát ismer, becsül, mint elbeszélőt szeretőt *) a' Zajgásokban (ezt maga teszi hozzá) a' legbutább, leggonoszabb, legsemmibb ember. Ha egészen így szólottunk volna is, ebben még semmi ellenmondás nincs. Csató ezelőtt szépliteraturai s philológiai munkákat dolgozott 's ezért megdicsértetett, most egy sziv és észülő pályán indult magát elveszteni, 's ezért sanyarú ítéletek mondatnak ki reá. Csató' megdicsért műveit mi most sem gyalázzuk, 's mivel a' szemleirő sem philológiai sem szépliteraturai műveket nem bocsátott közre, nincs is alkalmunk e' részben ítéletünket kimondani, de hogy a' szemleirő Csátóval meg nem elégszünk, az bizonyos, valamint az is, hogy ő ezen természet elleni foglalatosságok közt mind ész, mind egyéb tehetségei 's szellemi értéke' tekintetében tetemesen csökkent.

„Nekem — így szól Csató ugyan ezen Szemlében — azon szerep jutott, hogy a' hirlapokban előforduló fontos tárgyak felett belátásom szerint a' leghívebb 's a' közre nézve legüdvösebb igazságokat minden himezés és leplezés nélkül mondjam el; nekik pedig e' Zajgásokban az, hogy azért engemet legjobb erejük szerint kisebbitse, gyanúsítsanak, rágalmazzanak.“ Három hallatlan dolog: 1. Csató egyetlen egy szereppel megelégszik! 2. Csató egy olly csekély szereppel elégszik meg, millyen az: legüdvösebb igazságokat mondani 's érte rágalmat nyerni jutalomul. 3. Csató mind ezt maga mondja el magáról. Nehéz megmondani: szerénysége nagyobb-e vagy őszintesége. — Az első pontra nézve azt hiszszük, hogy Csátónak nem egy, hanem igen sok szerepe van, 's azokat ő mind mesterül játssza. Kár, hogy csak szerepek, 's hogy Csató csak játssza azokat. Jáltak után megmosdik 's levetkezik, 's előttünk áll a' közönséges ismeretes Csató, minden tündéri változások közt a' legmostohább alakban. A' második pontra nézve sem vagyunk egy értelemben Csátóval. Azon szerep, mellyet ő magának tulajdonít, igen egyszerű, sőt együgyű, neki egészen más szerepe van, a' többek között az, hogy önmagát dicsérje. Ő már megdicsérte azon folyóiratot, mellynek dolgozótársa, meg a' Szemlét, mellyet saját csatói kezeivel ír, most meg már szinte, üdvös igazságok' terjesztését, világ' boldogítására véli szerepében lenni, 's hogy ezt minden ember tudja, nagy őszintén maga hirdeti ki; de ez ismét csak szerep, 's mivel őt senki a' rövid életű Természeten 's tengő Rajzolatokon kívül dicsérni nem akarta, vitatkozásaival pedig maga sem volt egészen megelégedve, kénytelen lón ezen szerepet is maga vinni 's nemies nyíltsággal,

minden tartózkodás nélkül dicsekedni. Ez már a' szerep, mellyet Csató „con amore“ játszik, mellyben kifordított lelkiismeretével úgy lép fel, mint egy fenn szóval gondolkodó, kinek a' közönség előtt semmi titka nincsen: épen olly hangosan mondja el jó 's magas véleményét önmagáról, mint a' rosszat elleneiről 's ezt mind egy lélekzettel. Uraim, hölgyeim, tapsoljunk, éljenezzünk! a' jáltak vig, és mulattató! De Csátónak talán nem is tetszik, hogy gondolatjait a' szemlei nyelvből igaz magyarra lefordítottuk? Mindegy! a' remek műveket minden nyelvekre le kell fordítani; mi fordításunk' hűségéről nagy véleménynyel vagyunk; mi Csató' szép eredetjét egész a' szolgáltatásig hiven fordítottuk, 's át adjuk azt ezennel olvasóinknak éldelet és megbíralás végett.

— Következik a' 85. számbeli Szemle, mellyben ezt írja Cs.: „miattam akar a' világ' végeig zajogjon a' redactio. *Részemről*, miután e' feleselések, nem az én hibám miatt, az aprólékosságok' és személyességek' minden türeelmet és nemes érzést kifárasztó sivatagjaiban enyésztek el, a' további tárgy-és czéltalan feleselgetést, túl elégezve az eddigieket, Szemlémből ezennel végképen kirekeszttem, 's egyedül azt tartom fel magannak, hogy ha talán ezentúl valami szóra és figyelemre méltó dolog mondatnék, az iránt annak módjában, idejében és helyén nyilatkozzam.“

Végre tehát megvallja Cs., hogy tárgy-és czéltalan feleselgetés vala, mit ő a' harc' kitörése óta ellenünk írt; 's azt, túl elégezve az eddigieket, Szemléjéből ezennel végképen kirekeszt. Berekesztjük tehát mi is e' cikelyeinket, mellyeknek tárgya az ellenünk halmozott vádak' czáfolása volt; czélja pedig — miután Csátónak az a' hivatás' tüzetett ki, hogy ne csak fenforgó munkálatainkat, hanem személyeinket is bal világban tűntesse fel — kimutatni: ki legyen ez a' Csató! Aprólékosságokat is említ ő, és személyességeket: de azokat is, ezeket is ki kezdte? 's midőn polemiaiban nem az a' kérdés: aprólékos-e valami, hanem igaz-e? 's midőn mi nem csak aprólékosságokat mutattunk ki ellene: a' személyességeket szívesen elismerjük, de jól megjegyeztetni kérjük, hogy midőn az ítéletnek, a' criticának, tisztán tárgyilagosságnak kell lenni; az, ki azt személyessé teszi, felhatalmazza a' bántott felt hasonló fegyverrel utasítani vissza a' bántalmakat. 'S azért, midőn mi a' személyességet a' criticában szégyenlenők: a' polemiaiban, mint megtámadott, felhivatott fél, arra jogosítva érezzük magunkat; 's ennél fogva jövedőben is, valahányszor okát és szükségét látandjuk vitatkozó felszólalásunknak, olly fegyverrel fogunk élni, millyet a' fenforgó állapotok kívánandának, azon egyet kivéve, melly viselőjét mint erkölcstelen, megbecstelenti *).

A' szerkesztők.

*) Érdemes megjegyezni, hogy Sch. ezt akkor írta, midőn Cs. már harmadik hónapban folyvást piszkolta. 'S ez aztán Sch.' részrehajlása!

*) Jelennen a' békéhez még csekély a' remény. Bizonyítják ezt az Orosz-Század' újabb számai, 's maga e' 85. számbeli Szemle, mellyben Zsoldos' legújabb munkája' bírálata mint „igen jó és emberséges“ ismét „fejér hollónak“ mondatik „a' Figyelmező“ ben: mire elég, olvasóinkat a' 41. számhoz adott Rendkív. Toldalékban, a' 703. 's köv. szeleteken mondottakra emlékeztetni.

194. Nyilatkozás

A' Hírnök' 1838. sept. 10. héti szemléjének ime' szavai ellen: „Ö (Brassai) fejtől talpig az 1789-diki francia revolutio elveibe van mártva“.

Midőn önkényt a' következetlenség érdemlett vádjá alá vetem magam 's a' N. Társalkodó idei második felévi 1-ső száma 8-dik lapján tett nyilatkozatom ellenére még *egyszer 's ugyan azon tárgyban* felszólalok, ezen áldozatot nem enszemélyemnek, hanem hivatalos állasomnak teszem. Személyemet az ismételt rágalom ellen teljesen biztosítják, lélekismeretem, melly *gondolkozásomnak egyedüli* bírója; a' társaság, mellynek szemem előtt élek 's melly szavaimnak 's tetteimnek élő tanubizonysága; 's végre a' t. olv. közönség, mellynek írásaim ama' hamis ítéletre (felreértés és félremagyarázástól maga az evangelium sem ment) soha okot, de még csak gyanút sem szolgáltatottak. De mint egy (bár kisdéd) intézet és társaság előljárója, nem csak *lenni*, hanem *láttatni* is tartozom, 's nehogy gyengébb felfogásuak előtt tacendo consentire videar, mind azt, mi a' kezem alá bizottfakban tiszteletlenséget 's másokban bizodalatlanságot ébreszthetne, akár minő alaptalan ráfogást is, magamról elhárítani kötelességem. Hogy illy állásu ember becsületét sérteni kétszeres bűn; azt hogy olyan, kire okos ember még libanyáját sem bízna, felve, hogy mindjárt legelső napon a' gúnárt, mint *zsármokot*, megsüttetné, gyarló eszével meggondolni nem tudja, nem csudalom 's talán rossz neven sem veszem: de hogy minden társalkodási illedelemről, sőt minden erkölcsi kötelességről megfeledkezve mint egy üzőbe vett megszorított róka kinjában mindenfelé kaphos, bántót, nem bántót mar és harap, ezt elszenvenni nem lehet. Mi közöm volt nekem azzal, hogy mások nevemet emlegeték? Jól tudja Csató Pál, 's vele együtt ezeken, hogy csaknem három hónap óta egész mostanig könyvben vagy hírlapban szavam nem hallatott *); az Athenaeum' redactiójával pedig, mint maga bizonyosságot tehet róla, mai napig semmi szorosabb egybeköttetésben nem voltam. Ha tehát nekik tetszett igazságos ügye-

*) Utazásban töltvén ezen idő' legnagyobb részét, még újságlapot is csak hébenkorban láttam 's a' Csató Pál' gyönyörű sycophantia viszonzását a' N. T. felebb idézett számbeli nyilatkozásomra, melly nem retractálás, tegnap látam 's olvasám először. B.

met a' Szemle' égrekiáltó igazságtalanságival szembe állítani (ámbar ez is csak mellékesen 's futólag történt), ez 't van-e joga vagy csak plausibilis ürügye is Csató Pálnak egyenesen nekem rugtatni 's a' *legrosszabb czélzatu* váddal, mellyel békés alattvalót 's a' rend és törvények' fenntartásában fáradozó igazgatót mocskolhat valaki, ismételve rágalmazni? Az illy bánásu kötelődő embert nálunk Erdélyben garázdának, németül Stänkerernek nevezik, de tudja-e Cs. P., hogy ezeknek mi a' vége rendszerint? Ha nem tudja, tanulja meg Aesopusból. Addig azonban én is *megtanítom*, hogy koránsem *kímélet* az, mit kívánok, ezt csak *bűnös* kérheti *bírájától*, 's e' viszonytól mi mindketten olly távol vagyunk, mint ég a' földtől; hanem *követelem* a' rágalmazó nyelv' megfogását, miben a' hazai törvények is pártolóm. Intem azért Csató Pált, hogy minden pántolódástól s megbántástól szűnjék meg, mert már a' dolog azon pontra jutott, hogy azt imigy irkálással el nem igazíthatjuk; én a' legelső ok-adásra más módokat fogok keresni az embertelen zaklatás' megszüntetésére. Kolosv. sept. 24-én, 1838.

Brassai Sámuel.

Literaturai mozgalmak.

195. — Pesten Trattner Károlyi' bet. épen most jelent meg: 1. *Bírálati vizsgálat Hegel' bölcselkedése felett.* Irta Dr. Taubner Károly, pred. 's a' pesti ev. gymnasiumban rector prof. n8r. 46 l. 2. *Kiss Adám' egyházi beszédei*, IV-d. darab (szám szerint 32 beszéd). kötetlen 54 kr. cp'

Kassáról, Werfer műhelyéből vettük: 1. *Beköszönő beszédeknek taglalata.* Zabka Márton rimaszombati plebános stb. 1837. 8r. 166 l. (itt azon beszédek értetnek, mellyekkel Terhes Sámuel és Konyha János újra választott rimaszombati predikátorok hivatalaikba beköszöntöttek, 's bennök, taglalo szerint inkább gúnyokkal illeték a' catholicus felekezetet, mint hogy keresztényi bekeesség 's felebaráti szeretet' magvait hintették volna). 2. *Halotti beszéd.* Szulyóvszky Menyhért felett; Scaboda J. V. kassai ev. pred. Hozzá járul ugyan a' felett *Ferenczy József* hittud. Dra. 's helv. v. pred. gyászbeszéde. 1837. n8r. 23. l.

Ugyanott Ellinger' bet. M. Marich István Dávid úr .. 'Torna vmegye' főispána .. főispáni székének .. általvétele' alkalmával mondott *beszéd*ek 1837. 4r. 13 l.

ELŐFIZETÉSI JELENTÉS.

Kérjük igen tisztelt olvasóinkat, ne terhelhetnének a' jövő évi folytatás iránt rendeléseiket vásári alkalmak által megújítani: a' kiadó hivatalban, melly sz. Mihály' napján a' Zöldfa-utczába, Jankovics-házba tétett által 267. sz. alá; Egyébiránt, kik július' 1-jétől kívánnák lapjainkat, e' felévi, nyolczvan ívet meghaladó folyamatra is, ékes kórajzokkal együtt, folyvást előfizethetnek 5 ftal, postán 5 ft 48 krrel cp.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

November' 6. 1838.

45. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Szépliteratura. Kazinczy Gábor' Malvinája. — Encyclopaediai munka. Tud. Gyűjt. 1838. 3-d. köt. — Csató' levelei. (Hivatalos levelezés).

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

196. *Málvina* (.) Regények' könyve. Kiadá Kazinczy Gábor. Első kötet. Pest, Trattner Károlyi' tulajdona. E' külön cím alatt is: *Ezeregy óranegyed. Tatár novellák.* Fordította Kazinczy Gábor. I. Budapest, 1838. n12r. XII. és 132 lap. Árá fűzve 40 kr. cp.

Alsaleh tatár király' idejében történt, hogy Shems-Eddin nevű talált gyermek, Asztrakánban a' legügyesebb szabó' hírében állana. E' hír nyitá neki utat a' király' háremébe, 's férfiúi kecasei az egyik zultánnő' (Zebd-El-Caton) szívébe. Nem tudjuk, vett-e hírt a' király egyszeri jelenlétéről az ifjúnak a' tilos helyen, elég az hozzá, hogy az hirtelen ott termett — és Shems-Eddin, iszonyodván a' feldühültnek boszujától, azt megelőzendő, tört irányza a' khán' mellének, melly szerencsésen talált ugyan, de az oda sietett rabok készülének már a' gyilkoson és bűntársain kitölteni a' király' boszuját, midőn Dugme zultánnő magát vallja bűnösnek, nem az ifjút, nem Zebd-El-Catont, 's hogy itt nem egyéb történt, mint mit az isteni végzet rende a' király felett. Alsaleh felfüggeszti a' parancs' végrehajtását, 's a' rejtény' fölfejtését kívánja, mellyből kiténik, miképen

Shems-Eddin Dugme' 's a' király' fia, kit az anya kitétetett, hogy apja meg ne fojtassa, meg lévén jósolva, hogy e' fiú leszen atyjának gyilkosa. A' jegyek bebizonyíták az állítás' valóságát. A' király, hódolván a' menyeyei végzetnek, könyörre lágyul, fiúl ismeri el Shems-Eddint 's utódul hirdetvén őt fejedelmi székében, 's Zebd-El-Catonnal eljegyezvén, kimúlik. A' két szerelmes' boldogságát az atyagyilkosság' bűne zavará, és Shems-Eddin király, lelke' megnyugasztalására hitvese' kíséretében, ki férjét a' világért el nem hagyáná, Mekkába vándorol, a' látnok' sírházhoz, Benbukár sógora 's nagyvezér' kezeiben hagyván a' fő hatalmat. Már visszakészül, midőn forrólláz megfosztja kedvesétől, ki még élte' végperceiben inté őt, hogy viselje türelemmel azon bűt és fajdalmakat, mik reá — mint neki a' nagy látnok megjelenté — jöendének, 's ne békételenkedjék a' sors ellen. Csapás csapást ér, hitvese elhunyt, országához már közel, egy beduin csapat megtámadja, megöli kíséretét, kifosztja, 's ő az elesettek között tetszholtan marad el; 's midőn egy jámbor imán által végre haza segítetik, sógorától — ki azalatt Dugmét 's hitvesét (Sh. E. testvérét) megfojtatá, a' fő hatalmat önnében bitorolja, a' király' híveit, kik ellene

szegültek, megületé — békóba veretik és — meggyilkolására a' zsarnok pula levén — szeme' világától fosztatik meg. De titkos hívei örködnék felette, míg meg nem szabadítják az országot és szenvedő királyt a' zsarnoktól. Szeme' világát Abubeker ígéré visszaadni egy távol szigetbeli szerrel, melylyért a' hű maga kész fáradni, 's ha három év alatt meg nem tér, jele hogy halál vagy más veszély akadályozá. Ez idő alatt is Shems-Eddin egészen népe' boldogításának élve, csak egy *óranegyedi* örömet engede magának naponként, mely érdekes beszélek' hallgatásában tölt el. Másod évre fogyni kezde már a' mulattatók' száma, 's az orvosok, kik irigykedvén Abubekerre, a' miért a' király' bizodalmit teljes mértékben bírá, fiát Ben-Eridouint a' vezérek előtt, kik a' királynak ügyét viselék, vádolák, mint-ha ő kacagná és gúnyolná gondjaikat, holott ő maga el merné Shems-Eddint, atyja' visszajötteig mulattatni. Egyike a' vezéreknek haragra lobbanva, halál' büntetése alatt meghagyá neki a' király' kedvtöltését. A' fiú elvállalja a' nehéz tiszte, 's kezdődnek Ben-Eridouin' *óranegyedei*, 's e' fonalra felsorozva szebbnél szebb gyöngyei a' keleti beszéltengernek.

Első az *ormuszi királyfi* 's tulupháni fejedelmány' története. Geoncha, a' jó szellem, védelmébe fogadta a' két kedves teremtményt Zeloulou, a' gonosz, ellen. Emennek ármányai kifogyhatatlanok, de nem inkább mint amannak gondoskodásai; 's tömredék viszontagságok után, mellyeknek a' csodás elemek nem kevéssé emelik érdekét, győz a' hű szerelem 's állhatatosság. Közbe vannak szöve Szinadáb, egy, sok csapások után megjavult fecsérő' kalandai, 's Badour király' története. Ezeket a' *damaskusi három pápos* valóban víg historiája váltja fel, 's majd a' *chinai herceg* viszontagságai — de itt, a' huszadik *óranegyeddel*, közepett szakad meg a' beszélek, 's végződik az első füzet.

Az olvasó látja ezen érintésekből, hogy modorra az Ezeregy *óranegyed*, a' már nálunk is ösmeretes Ezeregy éjhez hasonlít; de ref., bizonyossá teheti, hogy azok becsre nem alábbvalók ezeknél. Tárgy' 's szövevény' kifogyhatatlan gazdagsága, érzemény' nemessége, erkölcsi irány, 's a' keleti tün-

dérvilág érdekessé, hájossá, kedvessé teszi gyöngysorát e' beszéleknek; mellyek azon felül — az eddig közlöttek legalább — a' szűz érzést kevesbbé pirítják, mint az arab beszélek: 's nincs egyéb hátra, mint hogy fordítót és kiadót a' gyönyörű gyűjtemény' minél sebesebb folytatása 's befejezése fel szólítsunk.

Az áttétel' hűségéről ref. nem szólhat, mert nincs előtte azon franczia kiadás, melly tudtára még a' múlt század' első felében ültette europai földre e' virágokat; 's így nem meri megróni a' magyar fordítót némelly helyekért, mellyek közbeszurásoknak látszanak, 's bármelly jók is magokban, de kirílnak a' keleti műből. Ellenben édes örömet vallja, hogy Kazinczy Gábor, valamint egyebütt, ugy itt is nem csak jó, hanem igen jó prósaírónak bizonyította magát. Ez a' prosa nem csak teljes, hangzatos, jólzengő, kényes izlésű, nemes prosa, hanem könnyű, kecses is. Mi szerencsét kívánhatunk literatúránknak e' fiatal íróhoz, ha tőle soha egyebet, csak fordítást — jeles eredetiek' nem csak szép, hanem hű fordításait is — vennénk. De e' vallás mellett legyen szabad némelly merész újításokra, mellyek legalább is még koraiak, sőt nyelvhibákra is figyelmeztetni. Ne higgyük, hogy mi nem jó, szép lehessen. 'S így az aesthesis mellett, uraim, ne feledjünk soha a' grammaticát, 's ne írjunk — megfeledkezvén az ikés igék' törvényeiről — így: *eske, eltelend, gondoskodand*, 's ne viszont: *menekülhetém* (menekül-ből); ne *kényteték*, melly cselekvő, a' szenvedő *kénytteteték* helyett, 's ha ez nem tetszik, inkább változtatott formával: *kénytelen lett*, v. -nek érzé magát, vagy cselekvőleg: *kényteték őt*; így „*megkülönböztött tisztelettel*“ hibás, *különböztetett* helyett; valamint a' parancsolóban: *küld(d), mond(d)*; 's felette merész a' sok: *végzetEhez, kívánatAhoz, sőt: lángrjAt, halálAt*, (birtokosan). Vagy talán sajtóhibák ezek, millyen, fájdalom, a' csinos könyvben elég van? — A' helyesírást illetőleg is engedje meg a' fordító, hogy kimondjuk, mikép az oeconomiát nem illik, nem szabad egrész a' kimondás' sérelméig vinni; mert ha így írunk: *aszony, hoszá, mesze, ösze, visza, anyi, menyi, valhat* (val-ok?), *válal* (vál?), nem kell-e majd így beszélnünk is, 's szabad-e a' nyelv' anyagi elemeit minden ok nél-

kül változtatgatni? 'S nem sértik-e az etymológiát illyek: *éj-el, ú-cza, egés-ség, met-czé* (itt *met* [met-él] a' gyöker, és *cz* ígéképző nincs)? 'S mi az az Egypt? — 'S még némelly szavak' bal használatát kell megjegyeznünk: *mell*, emlő helyett (1. l.), *előváros* külváros helyett (a' belvároshoz képest, melly magvát, széket teszi minden, több részből álló városnak, a' hostád mindig egy, rajta *kivül* v. *kül* fekvő rész, tehát külváros, 's azért legalább is szükségtelen a' német Vorstadtot lefordítani), *okozat* ok helyett (55. és 63. l.), *körzeni*, korlátolni h., *uralok* (urnak ismerék) uralkodom felette h. 96. l., *javalom* (jónak tartom) javaslok h. 112. l., *anyag*, tárgy h. a' 97. l., végre a' zimta-koporsó, 21. l., vajjon nem fahéj-koporsó-e? 'S jóhang' kedvéért, nem volna-e tanácsos *s*, *sz* és *zs* előtt az *és*-t soha sem rövidíteni, péld. *'s segély*? — Nyereségnek tartja ref. az *idegzeni* szót *stimmen* értelemben. Az a' hangol (cs.) és hangul (k.) mégis nagyon a' német után van, valóságos fordítás, tárgyjegyzés helyett.

Megelőzi a' beszélyeket, ajánlásul, egy, gondolat- és érzésben dús kebel' dithyrambicus kifakadása a' haza' egy jeles fiához, 's a' kedveshez. Az első szakasz bizonyosan szebb költői darabjainkhoz tartozik e' nemben; merész lelkesedés, erős gondolatok, plasticus nyelven; 's jambusai nem csak könynyűk, de numerosusok is.

S. F.

Encyclopaediai munka.

197. Tudományos Gy. Iremény. 1838. 3-d. kötet.

I. Holéczy' többször említett értekezésének „A' szabadító háború Magyarországra" háttárain' kívül" berekesztése nyitja meg e' kötetet. Terjed ez 1693 — 9-ig, 's róla ugyan az áll, mit az 1-ső kötetről szólunkban előadtunk.

A' II. cikkely, Virányi Ödöntől, „Kézművészetek, jelesen a' mozaik-művek" címet visel. Ha itt az olvasó valamelly rendszeres átnézetét a' külön kézművészeteknek (talán kézművességek v. kézi mesterségek) akár technicai, akár historiai tekintetben, várná, nagyon csalódnék. Néhány szó a' ruhaszerekről, majd az üvegsinálásról, majd az agyag- és porcellánművekről — de csak néhány szó;

majd valamivel több a' mozaikokról, de ez is töredékes inkább, mint egy continuumot alkotó, 's műértő szellem' minden nyomai nélkül. Mindazáltal a' cikkely a' tárgyak' érdekénél fogva is meglehetősen olvastatja magát, de a' felebbi okokból mulattató inkább mint oktató. Ad vocem: *selyem*, kitér az értekező a' selyemtenyésztes és — czukorgyártás' üzésének reánk nézve nagy hasznaira. Megbocsátjuk e' kitérést, mert néhány hasznos szót foglal magában a' maga idejében. Melly kedves nálunk a' selyem és bársony, u. m., 's a' finom posztó, de gyárak' állításával nem gondolván, saját nyers természetényinket igen is drágán váltjuk vissza! — De a' gyárügy olly szövevényes és messze elágazó tárgy, mellyről csak csendesen! Arra, hogy gyáraink legyenek, a' külföldiekkel némi ellensúlyt tartók, nem elég egy kis gyapju; oda más emberek, más törvények, más külviszony kívántatik; de vannak a' lehetséges ohajtásoknak némelly kisebb ágai, 's még sem olly kicsinyek, hogy figyelmet ne érdemelnének. „A' minden oldalú nemzeti műveltség' örökké áldandó bajnoka — így ír értekező a' 34. l. — gróf Széchenyi István, kezdi már a' nemzetnek gyakorlatilag is mutatni, mennyit bevehet az ember évenként csak szederfa-levelekből is, ha nem resteli az egyébiránt is üresen álló 's haszontalannak vélt földet szederfákkal beültetni. Ezt Nagy-Czenk mezőváros nyilván bizonyítja.“ 'S ismét: „A' szerencsétlen elvű magyar gazdák azt hiszik, az isteni gondviselés' céljainak ellenére 's az ősi szokásnak vétkes eltemetésére munkálkodnék az, *ki a' szántáson és vetésen kívül a' gazdálkodásnak és pénzkérésnek valamelly más ágáról is gondolkodnék*, mintha bizony a' mezei gazdaság maga olly sok embert képes volt volna már gazdaggá tenni, kivált mikor olly csekély a' gabona' ára, mint most is. Mint nálunk is itthon van már a' fénypazar, ruházathoz és életmódban, nem hiszem, hogy azt sokáig győzze a' magyar, ha szántásvetésen kívül, melly körül semmit nem akar változtatni, vagy javítani, ezután sem teend egyebet. Ha jövedelmünk' foka mindig a' régin áll, kiadásink ellenben mindig szaporodnak, lelkes ipar' és szorgalom' hiával okvetetlenül nyomom követend bennünket az elszegényülés.“ Midőn értekező a' selyemtenyésztesen kívül még a'

nádméztenyésztésre figyelmezteti olvasóit, alkalmasint eltalálta a' dolog' bibejét. Annyi bizonyos, hogy valamint eddig, ugy ezen-túl, sőt ezentúl még kevesbbé, leszen ké-pes gabona, bor és gyapju nemzeti keresetünk' mérlegét részünkre lenyomni. Új esz-közökről kell tehát nem csak gondolkodnunk, hanem már egyszer — és pedig nagyban — gondoskodnunk is. **46.**

III. szám alatt *Podhradczky József* némi *zsidó* tárgyakat közöl. Kimutatja t. i. Bon-finiból, 's I. Ferdinand királyunknak egy 1539-b. költ okleveléből, miképen nagyszom-bati zsidóink a' XV. és XVI. századokban különféle babonás czélokra keresztyén gyer-mekeket gyilkoltak, a' miért is utóbbi ki-rályunk által Nagy-Szombat városából örök-re ki is tiltattak (tartott e' tilalom II. Józse-fig). Következik Mária királynénak, II. La-jos' özvegyének egy, kevéssel a' mohácsi vész után Pozsonyban (in festo b. Dionysii Martyr 1526) költ oklevele, melyben a' po-zsonyi zsidókat, gonosz élet, uzsora (vita flagitiosa turpique et usurario quaestu), 's a' veszély' napiban lakóvárosuk' hűtlen elha-gyásaért bünteti; 's miután még felebb nagy Lajos' száműző rendszabását védte volna, ér-dekel némelly a' zsidókat megszorító 's maig is fennálló rendeleteket, helyesen jegyezvén meg, miképen ők italok' hitelezésével 's ár-ruk' kölcsönözésével a' jobbágyság' megron-tására szolgálnak, valaminthogy a' melly fa-luban a' zsidó befészkelte magát, az adózó nép szegény, 's jobbadán részeges is — te-gyük hozzá: kivált mióta a' boldogtalan pálinkaégetés és ivás nálunk is elhatalma-zik, 's főleg a' zsidóság által hatalmazik el. „Ideje volna immár — mond végül értekező — felölök is gondoskodni, 's a' mennyire le-het, a' jövevényeket honokba vissza igazí-tani, mert igen sok közülök kénytelenség-ből csalásra, lopásra 's efféliekre veteme-dik, minthogy különben meg nem élhet.“ Tehát emancipálni — de természet szerint elébb erkölcsileg; így majd csak megérik e' nép a' polgári felszabadításra is. A' máso-dikon kezdeni azt — pedig némelly külföldi példák' félreértéséből, vannak kik ilyenről beszélgetnek már nálunk is — annyit tenne: hátulról fogni a' dologhoz. — Az említett két oklevél, hiteles másolatokból, értekező által először közöltetik. **51.**

IV. szám alatt *Fejér György* értekezik *es-mereteink' igazságának fundamentomáról* (sic!). Értekezése' tartalmát a' szerző maga, vége felé, a' következő pontokban adja elő:

„1. Esmereteink' fundamentoma a' be-nyomat.

2. Esmereteink' elejes eleje az érzéke-inknek felgerjesztése a' tárgyi benyomat által.

3. Esmereteink' alakítóji a' tárgyak és lelkünk egyetemben.

4. Magunkon kívül valóban lévő tárgyak vannak, 's esmereteink' szerzőji.

5. Esmereteink, ha helyesen fejtettek ki, tárgyaikkal egyezők, azaz igazak.

6. Azon esmereteink, melyeket igazak-nak tartani, 's elfogadni lelkünk' esmereté-től kényszerítetünk, bizonyosak.

7. Esmereteink' igazságának bizonyosága ama' kényszerítettetésünk' érzése.

8. Az igazaknak (talán igazságnak?) ideá-ja a' lelkünk' esmeretébe van nyomva, az er-kölcsi jó a' szívünkbe, a' szép érzésünkbe, az istené az eszünkbe.

9. Az igaznak, jónak, szépnek és isten-nek ideái magunk által fejtülnek ki.“

Olvasóim meg fogják vallani, hogy szer-zőnk a' sok a', az, és j' pazarlása 's az ál-dott „kifejtülés“ újra kitalálása mellett, elő-adásában nem a' legszabatosabb; de menje-nek bár át egész értekezésén, teljesebben nehezebben fognak épülni.

Esmereteink' igazságának fundamentoma szerint a' benyomat (alkalmasint Eindruck; mert ezen új bölcsesség gyanánt feltálat magyarázatok, mint érintetik, nagyobbára egy e' tárgyat fejtegető koronázott jutalom-fele-letből merítették). Szellemünk egy részről *szenvedő fogékonyság*, a' mennyiben minden gondolkodásunkat a' tárgyak' észrevevése e-lőzi meg, mik nélkül nem gondolkodhatunk, mert nincs *miről* gondolkodnunk, 's mivel a' tárgyak' benyomásai érzékeinkre az észre-vevés' alapja, biztosan nevezhetjük azokat esmereteink' fundamentomának, mert ez ol-dalról, mint látni, nélkülök esméret lehetet-len. De más oldalról szellemünk *tevőleges* (positiv) *önmunkásság*, melly saját eredeti törvényei szerint munkálódik, 's ezen mun-kálódás nélkül megint nincs ismeret, mivel azt a' megismerő tehetség' hozzájárulta nél-kül nem is gondolhatjuk. Kant' tanítása sze-rint a' tapasztalás (mellynek egyes elemei a'

benyomások' érzékeinkre) az ismeretnek csak *anyagot* ad, az önmunkás ész pedig előleges fogalmait a' tárgyak' észrevevéseire alkalmazván, a' *formát*. Az itt előadott elmélet szerint a' benyomás *esmereteink'* *formájára is* annyiban *behat*, a' mennyiben tárgy forma nélkül nem létezik, 's előleges fogalmaink a' tárgyak szerint fejlődnek ki, 's azoktól határozottatnak. Ez úton Kant' transcendentális idealismusa, melly *Fichte*, *Schelling* és *Hegel* ebbeli tüzásaira adott alkalmat, szerencsésen kikerültetik, a' tárgyak 's azoknak tulajdonai nem függnék fogalmaink' előleges formáitól — mint nem a' mathematicai physicában a' *számoktól* — hanem azoktól függetlenül létezvén, észlelés (*observatio*) által ismertetnek meg, 's tiszta fogalmink' (categoriák) alkalmazása szerint magyaráztatnak. Az igaznak, szépnek, jónak 's istennek eszméi is szerzőnk' nézeténél fogva belsünkben „benyomat“ által gerjesztetnek fel, mint bennünk eredetileg lévők, 's mi mind ezekkel teljesen megegyezünk, mert szellemünk csak külső vagy belső felgerjesztés által lehet munkás: de e' mellett nem tagadhatjuk, hogy szellemünk' önmunkás hozzájárultát az ismerethez jobban szerettük volna kitüntetve látni, általában pedig az egészzet világosabban 's nagyobb szabotossággal előadva. Az olly előadásokat, millyen p. o. a' 68. lapon ez: „Ezen igazat, jót, szépet, istent, szükségkép 's közönségesen érezzük, ki nem vehetjük értelmünkéből, szívünkéből, eszünkéből, ha érzékeink alá nem vehetjük is bár,“ előtünk már Szamosy is megróttá a' Kritikai Lapokban, mert valóban érezni csak érzéki dolgokat lehet, tehát nem istent. De illyen észrevételek, ámbár helyességök kézzel fogható, a' szerzőre nézve sikeretlenek, mert itt újonnan véget alig érve a' *kültárgyak'* *valóságát* (*realitas*) *okokkal támogatni igyekszik*, jóllehet ezen helytelenség már Közhasznú Metaphysicája' bíralatában megczáfoltatott. Itt ugyan hosszú vizsgálat után végre még is kihozza, hogy eziránti meggyőződésünk *öntudatunk'* *közvetetlen bizonyosságán* alapúl. Mi philosophiai íróinktól nem kívánunk többet, mint a' mit a' philosophia' érdekében elkerülhetlenül követelnünk kell: hogy szellemünk' *közvetetlen igazságait*, mellyek minden igazság, ismeret, tudomány 's ennél fogva a' megmutatás' alapjai is, ne demonstralgassák,

tehát ne: hogy valóban élünk, gondolkodunk, hogy eredeti tehetségeink nem hazudnak, 's ennél fogva törvényszerű munkásságokban tárgyilagossággal bírnak stb. hanem csak *magyarázzanak*; mert minden megmutatás egyedül ezen feltételek alatt lehetséges, azokra támaszkodik, 's ezen igazságok illy támogató okokra sem nem szorúlnak, sem azokat nem szenvedik. Továbbá, hogy előadásaikban *érthetőségre* 's *világosságra* iparkodjanak, 's a' műszavakban ne *különbödjenek*, hanem a' többséggel kezet fogva, ebbeli zavarunknak valahára végett vessenek; mert ezek nélkül kezdő literatúrában minden tudomány' felállása lehetetlen. De az igaz: mind ezekre nézve mindenek előtt *világos fogalmak* szükségesek 's *józan ész*, melly nélkül a' langész is csak annál óriásibb kicsapongásokban tévelyeg, örökké megálló szépet és igazat csak akkor teremthetvén, ha amazzal legbensőbb egyesülésben, mint a' *józan ész'* *remekisége* tűnik elő.

Al-Kendi.

Ötödik helytt L... közli „a' *diaetica'* rövid rajzolatját“ A' cím részint szorosabb, részint tágabb a' kivitelnél. Mert midőn egyfelül az igen rövid (7 lap.) értekezés egy lapnyi bevezetés után, több mint három oldalon csupa életphilosophiai 's ethikai szabásokat terjeszt elő, mellyek, noha a' *lelki csend* az egészség' fentartására 's élet' meghosszabítására tagadhatatlan befolyással van, mégis illy részletességgel és formában, 's így minden *magyarázata* nélkül a' szellemi 's testi élet' viszonyainak, túl vannak a' diaetetica' határain; másfelül — a' *physicai* oldal' életrende, sok legfőbb pontjaiban is, nem csak vázolva, de még érintve sincs. Név szerint az élelemrend' szakaszában csak a' mértékletlenség van érintve, 's így a' meny nyiségi oldal: a' millyenségről szó sincs; a' diaeteticai légtan, az el- és kiválasztások, nemző élet, külső érzékek' 's izomrendszer' ápolása stb egy hanggal sincsenek érintve. A' mondottak is, noha magokban helyesek, annyira mindennapiak, hogy, ha külön nyomtatva az ifjúság' számára nem mondanók is haszontalanoknak — ámbár e' célra is tartalmasbagnak kellene lenni — tudományos folyóírásban mit akart legyen velők a' szerző, nehéz megmagyarázni. Egy pár szabály, a' legnagyobb általánosságban elmond-

va, minden ok-adás, minden tudományos magyarázat nélkül, ily helyre nem tartozik. Azon pár ál tan vagy állítás, melyekre bukantunk, ezek, mint midőn szerző mondja: „a’ mi jó izű, az egészségedre szolgál“; a’ jó íz igen egyedi dolog, ’s e’ tan szerint a’ francia konyha ugyan egészséges lesz — legalább az én *ízlesem* szerint. Vagy: „sok újdivatu orvosink“ a’ nyavalyák gyógyításának ezen olly hathatós eszközéről — a’ diaetáról — csaknem egészen elfeledkeznek: holt — noha minden időkben a’ nagy orvosok egyszerűen gyógyítottak, ’s az életrendre mint fő fontosságu dologra ügyeltek, mégis csak most van azon *kor*, melyben az életrend legáltalánosb figyelemmel pártoltatik az orvosok által. ’S kissé víg, midőn értekező gráncsolólag érintvén, hogy hazánkban aligha nem legtöbbet esznek, azt veti utána: *exen értelemben is igaz*: extra Hungariam non est vita.

— A’ *literaturai* részben egy névtelen „rövid észrevételeket“ közöl *Edvi Illés Pál* *koszorúzott néptanító könyve* első kiadásáról, mely — mellesleg legyen mondvá, azóta nem csak egészen elkölt, hanem egy második bővített ’s javított kiadás által immár pótolva is van. Az észrevételek, legnagyobb részt nem csak figyelmet, de követést és köszönetet is érdemlenek; ’s mi itt elmellőzvé, hogy a’ nem grammaticae író rec. grammatizál is, melly alkalommal egy pár curiosumot is ejt, (péld.: „Péter’ felesége“ az által eredt,

hogy e’ kitételből: „Péteré feleség“ a’ magyar euphonia az é ragot a’ feleség után tette; az ollócska, fiúcska diminutivumokban a’ kicsinyítő: ócska, úcska stb); csak arra, mit rec. az academiai vizsgálókra nézve mond, jegyezzük meg, hogy ők, igen is, nem csak a’ könyv’ rendszerére ’s előadására általában ügyeltek, miket rec. is helyben hágy, hanem a’ részletekre is, csak hogy abból nem következik, mikép nekik tisztók lett volna, minden tévedést együl egyig megigazítani — ez a’ *critica* dolga, ’s illy vegyes tárgy munkánál valóban nem is egy, hanem többek’ hozzájárulása kívántatik (íme jelen rec. is főleg csak a’ számvetési és gazdasági tárgyakra tett jegyzéseket), hogy a’ könyv minél inkább kitisztúljon hibáiból, melyektől különben is egy illynemű munka sem ment. ’S mind a’ mellett, hogy Edvi’ könyvében is vannak ilyenek, az mégis kétség kívül a’ legjobb nálunk e’ nemben; mellynek, a’ mondott okból, minél több illy jóakaró bírálókat ohajtunk. Csak így reménylhetjük, hogy a’ legközelebbi kiadás, részleteiben is közel fog állni a’ tökélyhez.

Következik Hufeland’ hattyúdalanak, az Enchiridion medicumnak, az orvostudomány’ e’ valóságos kincsének in nuce, rövid ismeretése, ’s belőle — igen helyesen — az orvos’ viszonyairól szóló érdekes czikk’ fordítása.

A’ Különféle között a’ vas utakat illetők, jegyezze meg a’ szerkesztő nem tudományos folyóiratba valók. S. F.

C s a t ó ’ l e v e l e i .

A’ 83. számi Szemlében Csató nekem két hozzá írt levelemet közli, a’ nélkül, hogy én őt erre felhatalmaztam, vagy neki magának is rá legkisebb szüksége lett volna. Mert mi nyeresége ezen levelek’ közléséből? Azon következetlenséget akarja kimutatni, hogy én, ki ezelőtt 9 hónappal hivatalt kerestem neki, most mint „*legbutább, leggonoszabb, legsemmibb*“ embert állítom elő. De annak megmutatására, hogy én neki hivatalt kerestem, kellett-e leveleimet közleni? Valamint akkor, midőn Csató azt mondá, hogy mi őt tudós társasági taggá akartuk választani, szavainak valósága el nem tagadtatott: úgy a’ hivatalkeresés most sem lett volna eltagadva. De ő a’ levelek’ közlésével mást akart: engem a’ pesti színházi igazgató választmányánál, — ott, hol jól tudá, hogy olly férfiak ülnek, kiket én tisztelek, — compromittálni, vagy, a’ dolgot szebben mondvá, ez a’

nemes lelkű Csató meg akarta nekem hálálni, hogy akkor, midőn még nem volt olly hatalmas ember mint ma, kis hivatalkát kerestem neki, és őt a’ nevezett választmányának ajánlám. Ha Csatónak idővel is volna még szüksége pártfogó barátokra (de hiszen ő míg *kezét bírja* a’ Hirnöknel marad!) ezen dicséretes tette őt az emberek előtt fogja ajánlani. Compromittálni akart tehát engem háladatosságból! Ne gondolja azonban, hogy czélját érte. A’ nevezett választmány’ tagjai sokkal értelmesebbek, élesebb ítéllettel bírók, és szabadelműbb férfiak, hogysem magokat véleménykülönbözés által megsértve érzének. Sértés egyedül az általam elmondott vélemény’ kifejezéseiben lehetne, de arra nézve is másképp áll a’ dolog, mint Csató képzei. Én Csatót soha sem hatalmaztam fel privát leveleim’ közlésére, és így nem nyomtam leveleimre a’ nyilvánosság’ bélyegét: hogy a-

zok közönség előtt megjelentek, nem az én vétkem, hanem a' közlöé, 's minden neheztelésnek, melly belőlök származhatnék, a' közlőre kellene visszaesni. Mellyikünk nem ejtett valaha biztos körben, nem írt barátságos levélben szavakat, mellyeket soha nem mondana nyilvánosan? Otthon és barátink' körében mindnyájan olly kényelmesen, olly pongyolán viseljük magunkat! valamint öltözetünket, úgy szavainkat sem válogatjuk. Privát körökbeni olly nyilatkozásoktól, mellyek nem közönség elébe valók, a' legóvakodóbb, legmérsékeltebb ember sem ment; de mi lesz akkor a' társasági életből, ha az illy nyilatkozások publicitást, szándékunk, akaratunk ellen kapván, vétkeseknek és kárhuzatosaknak ítéltetnek? Akkor vége minden bizodalomnak, 's akkor tanácsosabb lesz társaságon kívül, vad állatok közt élni. Ha van ember, ki' privát körben soha sem mondott, barátságos levélben soha nem írt ollyat, mit nyilvánosan átallana mondani, az lépjen elő és kárhuztasson engem, annak lesz joga kárhuztatni, de másnak nem. Az hitelenség és árulás, midőn a' bizodalom' pecsétje alatt mondott szavak nyilvánossá tétetnek, a' mondónak tudta, akarajja és engedelme nélkül. Az én leveleim nem csak bizodalom, hanem barátság' levelei is voltak, és így ezen levelek' közlése kettős árulás. Elárulása a' bizodalomnak, elárulása a' barátságnak! a' legalacsonyabb, legnemtelenebb, mire ember képes vetemedni; és én nem tudok szavakat találni, mellyek elegendőkép kimagyarázzák, mennyi és millyen megvetést érdemel az emberi társaságban az áruló barát. De én Csatóra nem neheztelek leveleim' közléséért, neheztelni csak arra lehet, ki erőben van; sajnálom inkább őt, szívből sajnálom, hogy olly mélyen sülyedt, kibén tehetségek voltak egy egészen más szerep' játszására. Meglehet, hogy Csátónak, jelen szerepe tetszik, az nézete 's izlése szerint való, ezt ő látja; én valamint most, úgy ezután is mindenkor inkább akarok *elárulni*, mint *árulni* lenni.

Mi a' leveleket illeti, nekem fáj 's nem szeretem azt, hogy testületről mondott 's nem azon tisztelettel, mellyel testületekről nyilván mindig szólni kell, mondott szavaim nyilvánosakká lettek: azonban ezen szavakat örökké csak privát beszédnek fogja venni minden értelmes, meddig én nyilvánosaknak nem nyilatkoztatom őket, és csak akkor fog érettök neheztelhetni; mert csak akkor van a' sértési szándék' bélyege rájuk nyomva; sértők pedig csak akarva lehetünk: véletlen 's akaratlan soha nem. Ha én tudtam volna, hogy leveleimet áruló barátunk írom, akkor azok más kifejezésekkel irattak volna; — mint most írva vannak, úgy publicum előtt testületről szólni nem lehet, 's meddig illedelmi törvényeket ismerünk, nem szabad. Véleményünket megmondani lehet is, kell is, testületről szinte úgy, mint egyes emberről, de az, ki nem akar minden viszonyokat lábbal tapodni, ki társasági törvényeket ismer, örökké más és más hangon szoland testületekről, 's egyesekről. Én legalább közönség előtt soha nem szóltam és soha nem fognék, csak tisztelettel, mert egyes személy, bár fényes rangban állna is, testülettel hasonló magassági ponton soha nincs az én nézetem

szerint. Miket én a' színházi választmányról privát levelemben írtam, azokat nyilvánosan írni illeltennek és tiszteletlennek tartom: visszavonni azonban nem fogom őket, mert nem akaratommal lettek nyilvánosakká. 'S így örökké csak barátságos körbeli nyilatkozásoknak kell tekinteni.

E' levelek' közlése örök bizonyossága lesz annak, hogy Csatót csak saját személyes érdekei vezetik 's ezekért ő kész mindent felforgatni, mindent lábbal tapodni, még a' barátság' titkait is, mellyek, mióta erkölcsről emberek között fogalom van, tisztelthen tartattak. Én előttem a' privát levelezések' titka örökké sérthetetlen, szent volt, örökké az marad, 's ollyakat, mikről hiszem, hogy a' levelező nyilvánossá tenni nem akarhattott, még akkor is titokba fogok tartani, midőn barátom ellenséggemmé lett. Ezen társasági rendben, illedelmén, becsületességén alapodó elvből nem közlöttem én mai napig Csató' hozzám írt leveleit az ő engedelme nélkül, ámbár sok dolgokat felvilágosítottak és némelly köztünk fenforgó kérdéseket rég eldöntöttek volna; ezért akarám őt felszólítani a' Figyelmező 42. sz. 731. szelétén, hogy engedje meg nekem, nem leveleinek *egész terjedelmében közlését*, hanem belőlök csak *azokat, mik a' köztünk fenforgó kérdésekre tartoznak*. Ő nem bánt én velem hasonló nemességgel, mert először, engedelmem nélkül közlé leveleimet; másodsor, nem csak azon részből, mellyben neki netalán argumentumúl szolgáltak, hanem egész terjedelmükben: és most ítélje el a' közönség, mellyikünk jár igaz úton, mellyikünk marad a' becsületesség' örökre tisztelendő korláti közt. Ennyit, közlött leveleimre nézve, 's még azt, hogy nekem lehetnek Csatóhoz írt több bizodalmas leveleim is, de én azoknak közé tételeire nem hatalmazom fel őt, valamint most nem hatalmaztam: nem mintha nekem, nagy okaim lehetnének leveleim' közzé tételétől tartózkodni, vagy több okom, mint Csátónak vagy bár kinek, hanem azért, mert azon levelek soha sem voltak közönség elébe számítva 's ha bár a' bennök kimondott véleményekért kezkeskednem lehetne is, a' kifejezésekért nem, valamint senki nem, privát körben ejtett minden szavaért. Csató e' részben bátrabb volt nálamnál (a' hevesebb vér mindig bátrabb), ő engem nem csak *felhatalmaz*, hanem *felhív*, minden hozzám akármely időben intézett privát levelei' kiadására: midőn tehát én az ő leveleit kiadom, csak az ő akaratát, sőt nyilvánosan kifejezett kívánatát teljesítem. Ő ezen felhatalmazás és felhívás által, mindent a' mit privát leveleiben monda, közönség előtt is mondottaknak akar tekintetni 's e' szerint rájuk nyomván a' nyilvánosság' bélyegét, magára vállalja értök a' feleletterhet. Csúpan egy dolgot akar még kikötni magának, azt t. i. hogy saját leveleinek *ő legyen első magyarázója 's én ne szennyezzem be magam' újolag olly ítélet előzéssel 's bírómegvesztegetéssel, melly minden igazságsszerető és tudó ember előtt egy jókora falsificatióval bizonyosan fölér*. Én olly erősnek hiszem ügyemet 's annyira szeretem az igazságot, hogy ha meg tudnám magamat a' fölő győzni, hogy Csátónak abból csak legkevesebb haszna is leend, ha leveleit ön maga commentálja

először, azonnal teljesíteném magam alkalmatlanságával, ezen kívánságát: de én ebben Csátóra nézve menedéket és szabadulást nem látok, azon kis diadalnál egyebet, hogy az ő — hihetőleg a' dolgok' értelmét elcsavarandó — commentációját vélje a' közönség egykét napig igaznak, meddig t. i. az én magyarázatimat is látta. Vagy igaza van Csátónak, vagy nincs; ha igaza van, kiül az igazság, bár ki commentáljon előbb; ha nincs, később sem szabadul meg argumentumaim elől; azért én nem ugyan commentatioimat, — mert hiszen a' levelek elmagyarázhatlanul világosak — hanem jegyzeteimet a' levelek mellé függeszttem mindjárt 's nem csinálom magannak, Csátó egy kis gyermekes szeszélyéért, azon alkalmatlanságát, hogy később idézgessem ismét levelei' szavait, egész periodusait, vagy talán egész szakaszait is. Azt állítja Csátó, hogy ha én commentálok először leveleket, az *íteletelőzés és bírómegvesztegetés, mely igazságtudó ember előtt falsificatióval ér fel*. Megengedem, olly igazságtudó ember előtt, mint Csátó, ki a' törvényekhez mitsem lát-szik érteni, de a' törvények szerint igazságtudó ember, nem talál az előleges commentatióban semmi méltatlanságot Csátóra nézve, bírómegvesztegetést pedig még kevésbé, és legkevesbé íteletelőzést. Méltatlanságot és bírómegvesztegetést nem, mert ezen előleges commentatio sem több sem kevesebb mint ügyvédi értesítés (informatio); a' mi, hogy nem bírómegvesztegetés, mutatja az, hogy gyakorlatban van hazánk' legfelsőbb fórumainál, és maig senkinek sem jutott eszébe az informatiók mint vétkecs megvesztegetések ellen kikelni. Íteletelőzést nem, mert igazságos és józan bíró nem hoz egyes információra mindjárt íteletet, hanem előbb kihallgatja a' másik felt is; azt pedig, hogy egy egész olvasó közönség, mely nekünk ez ügyben bíránk, primae informationis legyen, kábaság volna feltenni: sőt mi írók gyakran tapasztalhatjuk, hogy igen is ultimae informationis, 's többnyire hajlandó annak adni igazságot, ki legutoljára szól. E' szerint semmi ok nem lévén reá, és semmi nyereség Csátóra, ha ő informál is először, levelei ezennel jegyzetekkel kísérve közölnének. És pedig szóról szóra, csupán néhány nevek hagyattak ki kíméletből Csátó iránt. Ha ő azt hiszi, hogy ezen kihagyások nincsenek rendén, pótolja ki önmaga. Ó jól fog emlékezni mindenre.

I.

V....., maj. 21. 1834.

Kedves Barátom Uram, jelentem Kegyednek, hogy elbeszélésem („A' szerelemmel ne játszszál“) mintegy felében már készen van, 's junius' folytában Pestre okvetlenül megérkezik. Most, miután B....éknál valamennyire már megszoktam, naponként többet dolgozhatom. — K.... írt hozzám a' Batkátár végett. Azt feleltem neki, hogy csak írott alku mellett 's csak a' jövő szeptember' végén, mint az academiái n. gyűlés' elmúltával, vállalhatok el ilyest. Ha közli Kegyeddel a' dolgot, gyámolja Kegyed szándékamat 's javasolja neki a' várakozást. — Igen nagyon szeretném tudni a' sensációt, melyet a' Kritikai Lapok' V. füzeté 's különösen a' Replica okozott. Gondoskodjék Kegyed, édes Barátom, hogy Schmidtől Aradon legalább a' könyvet minél előbb megkaphassuk. — Az én dolgaimat ajánlom Kegyednek édes jó Barátom. Ha rá ér, írjon valamit a' sokból, mit írhatna; de hi-

szem egykét sorba is sokat írhatni. — Széchenyi' jelenléteért irigylem a' pestieket. Fáy, Vörösmarty és Schedel urakat ezerszer üdvözlöm 's örökös indulattal vagyok szolgálja barátja kedves Barátom Uramnak Csátó m. k.

II.

V....., maj. 26. 1834.

Édes Barátom Uram! Nem tudom vette-e már Kegyed levelemet, melyet néhány nappal ez előtt bocsátottam el postán. Ezt Zöldy viszi a' kit ismer Kegyed. Ebben is csak azt mondom, mit abban mondek: ajánlom Kegyednek ügyemet; 's hogy K.... írt nekem. Igen szeretnék ezzel az emberrel írott alkura lépni, de a' jövő nagy gyűlés' végéig nem foghatok a' munkához. Látta ő, ha akarja-e a' két feltételt. A' többire nézve tudja Kegyed szándékamat. A' hol és mi helyt nyílás akad. Állandóra kell szert tenni. A' Batkátár ehhez nem volna rossz kezdet, ha úgy találna kiutni, hogy helyben lennénk. Ha innen a' fiukat felkaphatnám: annál jobb, de ez az anyára nézve kéynes pont 's még az atya által nem vala említve. Egy egész esztendőig, mint mondtam, szabadok vagyunk, ismerkedünk. Mind eddig nincs semmi panaszom. — Nem tudok semmit a' Kritikai Lapokról, az Auroráról, a' Replicáról, Széchenyiről, Döbrenteiről. Elbeszélésem készten készül 's juniusban még megkapja Kegyed. Dolgaimról 's reményeimről, minden idegen iránt hallgatást kérek, ellenben Schedelt, Vörösmartyt, Fáyat határtalan bizodalommal üdvözlöm. Egy pár sorát várom Kegyednek (postán), állandó szeretettel vagyok tisztelő barátja Csátó m. k.

Zöldynek egy pár versét írom ide, ha használhatja Kegyed. (Következnek a' versek).

III.

V....., jun. 21. 1834.

Kedves Barátom Uram, az istenért, ne gondolja Kegyed, ne gondolják barátim, hogy van vagy lehet alkum, mely megválasztatásomat akadályozza. A' literatúra életpályám nekem, a' nevelés menekhelyem, melybe csak akkor vonulok, midőn amarról a' vas szükség által leszorítottam. Tudja Kegyed, hogy a' Batkátárt kész valék írni, ha K.... még 50 vagy kétszer 50 forintját akará vala kockáztatni, de ő volt az, ki minden ígért, becsület sőt szóalku' ellenére ezt tenni vonakodott 's így engemet Pestről és pályámról leszorított. Mit vala ekkor tennem? haza, NVáradra mennem és tengenem? Minden esetre jobbnak hittem B....éknál próbát tenni, ha talán bizodal-mokat megnyerhetvén, a' gyermekeket Pestre felkaphatnám; de alkuról, lekötélésekről, egy esztendő' leforgása előtt magának B....nak nyilatkozásakint szó nem leend, 's így én addig itt is szüntűgy ura vagyok jövődömnök 's tetteimnek mint Pesten valék. Különben is akarmikor egyeznénk B....al, a' legelső feltételt részemről mindenkor az, hogy ha az academiánál helybeli rendes taggá választatom, azonnal Pestre megyek, akar jönek ok vagy küldik velem gyermekeiket, akar nem. Igen szerencsétlenül kellene menni a' dolgoknak, ha egyszer megválasztatva nem tudnék magamnak B....ék nélkül is élelmet szerezni Pesten addig is, míg az academiái fizetések folyamatba jönnek. Tehát megválasztatni a' fő cél, mely nélkül minden egyéb semmi, a' fő sark, mely körül minden egyéb forog, 's az úgy, melyet olly igen ajánlék 's most újlag ajánlok Kegyednek. — Mennyire szükséges ez a' basis, ez a' sarok az én lelki életemre 's munkálódásimra, meglátja Kegyed a' következőből. B.... igen meg van velem elégedve, de azt kívánja, hogy gyermekeit, kikbe minél előbb mindent be akarna öntetni, naponként hat órád tanítsam; 's mint látom három esztendő előtt semmi kedve sincs fiait

Rendkívüli tóldalék a Figyelmező 45. számához.

városba küldeni. Maga az első feltétel, ha sürgetteini fog, elűzend engemet a' háztól, mert épen semmi időt sem enged magam részére 's javára dolgozhatnom, ha egészségemet, nem rontanám is, rontandja pedig inkább mint a' Kegyedét (! — édes Barátom! —) a' Zsebszótár, vagy enyémet a' boldog emlékezetű Jelenkor.

K..... igen furcsa a' maga vádjáival 's panaszai-val. Mondja meg neki Kegyed, hogy ha aláírott contractust küld le hozzám és úti költséget, két héttel azután nála leszek.

Horvát agyon van sújtva, édes Barátom; a' miket mond, azok egy agyon sújtottnak vergődései. Sz..... vitte a' legbolondabb vitz, melyet valaha hallottam; a' jelen esetre alkalmazva, Horvátnak nem marad egyeb hátra, mint historiájában vagy is annak roppant anyagai' gyűjtésökben éledezni fel. Meglátjuk mit szulend az idő. — Az V-dik füzetet Aradról kaptam meg; reménylem, a' Tudománytár I. kötetéhez is lesz rövid időn szerencsénk.

Zöldy, ki itt postahivatali expectans 's az alatt engemet suppleal, tiszteli igen nagyon Kegyedét. Fábrián 's minden a' ki itt megfordul, velem együtt *), tisztelettel szól Kegyed felől 's bizodalommal és szeretettel. Az egy Náray nem mer szólni. — Vörösmarty' epicumjait 's Kegyed' dalait örömmel olvassa az ..... ki egy kecses kis barna lélek. — Tisztelem Barátimát. Mutassa meg Kegyed nekik e' levelemet. Engemet vezettek eddig a' körülmények, nem én azokat 's én vagyok-e mindig a' hibás, ha nem birtam velek? Szánnunk kell azt, kit a' habok hánynak 's partra segitenuk **), nem ócsárlanunk. Vagyok 's leszek mindenkor hív barátja Csató m. k.

Minden perczem elbeszélésemnek van szánva, mi-helyt elkészülhetek, küldöm postán.

IV.

Buziás, aug. 1. 1834.

Édes drága Barátom Uram, Negyed napja tettem gyermekeimmel exament 's már Buziáson vagyok, minden nap sőt minden órán gyermekeimmel 's körülök hajlódva. Lehetetlen volt csak egyet is elvégezmem elbeszéléseim közül — mert a' könnyebbet kerestemben háromhoz is fogtam — 's most azon szomorúság ül szívemen, hogy nevem az idei Aurorából ki fog maradni. Ha lehet ezt elkerülnöm, tegye Kegyed hogy elkerüljem 's vegye fel a' következő lapon álló roman-zát, melyet itt Buziáson foltoztam valahogy össze 's igéretem' meg nem tarthatásáért bocsásson meg. A' jövő évihez kettőt is fogok bocsáthatni bírálat alá, mert Zöldyt délutáni órákra segédemül szándékozom fogadni, milly segedelem nélkül ez időlopó helyzetben épen nem volnék képes sokáig maradni. Ha az idei nagy-gyűlés november' elején, vagy hamarabb lesz, magam is meg fogok jelenni minden hihetőség szerint, mert examen után két héti absentiát kötöttem ki B.....tól magamnak 's minthogy most kedvökért a' gyermekekkel ide lejöttem, azt a' mikor tetszik vehetem ki magamnak. Csak lenne már! csak tudnám már idejét jó előre! — Leveleket és könyveket várva várok Pestről, amazokat kivált, ha Kegyedről és Fáyrol és Vörösmartyról és Schedelről szólnának. De ha felmegyek Pestre, bár egypár napra is, bőven kibeszélendjük magunkat. Az én itteni helyzetem elég jó, néha azt kell mondanom, igen jó, de nem dolgozhatom; hűzamos időt még most nem vehetek magamnak. Mint szeretnék irni Vörösmarty-nak és Fáy-nak és nem lehet. A' kis B.... S.... sok kedves pillanatot szerez nekem kecségtetésiről és szép elméjével. De

mindig fél, hogy megszököm. *) Tegnap egy angol imádságos könyvet mutat nekem 's benne e' sorokat fordításban: .. In te, domine, speravi — non confundar in aeternum! .... Az isten ennek a' megmondhatója. — Most a' romanhoz.

M a r i.

(Romanza).

Tudtom kívül
Egy ifju jött az est' ködében
Hársom megül,
Bájlény derenge szép szemében,
Elandalodtam természetben
Tudtom kívül.

Tudtom kívül
Az ifju szól, hogy ég miattam
Hogy jajja gyúl...;
Soha illy kegyes szót nem hallottam;
Elelmenek 's még is maradtam
Tudtom kívül.

Tudtom kívül
Hő karja már körülém ére
Gyöngédedül.
Milly tett leand a' büszke' bére? —
Bágyadt fejem vállára tére
Tudtom kívül.

Tudtom kívül
Szív szívét ér, rettent, emelget,
Lankad, hevül;
És így az én óram közelget...
Oh ég, ha ő most mást ölelget
Tudtom kívül!

Csató Pál.

Nincs egyebem most mit méltó volna beküldeni, ha van egykét lap még nyomtatatlan, fogadja ezt jó szívvel Kegyed 's szeressen engemet úgy mint szereti hű barátja Csató m. k.

V.

V....., sept. 15. 1834.

Kedves Barátom Uram! Megbecsülhetetlen előttem Kegyed' barátsága. **) — Szégyenlenem kell, hogy viseletem olyan volt, mely egy Fáy és Schedelt 's talán Vörösmartyt is kétkedésbe hozhatott irántam; — de egy vigasztalásom van, az: hogy Kegyedben nem csalatkoztam 's Kegyed nem én benem. — Minden kétes cselekedetimnek egy kulcsa van: a' szükség; gyenge oldala characteremnek az: hogy a' személyek iránt tisztelettel 's szeretettel tudok viseltetni ott is hol elveket és egyes tetteket kárhoztatok; de lelkem mind e' gyengeségem mellett is azt mondja, hogy meggyőződésem ellen még soha sem szavaztam 's hogy világos pulyaság vagy gabszág' részén még soha sem állottam, állani nem tudék. — A' tévedés emberiségünk' osztálya, édes Barátom, 's hogy énnekem ebből nagy rész jutott 's hogy tévedezésemből többnyire kínos tapasztalások után vergődtem ki, azt én fájdalmas őszinteséggel vallom meg. Tévedeztem Döbrentei iránt — 's azt drágán, igen drágán fizettem-meg; tévedeztem Sz..... iránt, hogy személyes ismerettségemben alkalmam volt ezen characterbe mélyebben belátnom; de ha engemet e' két ember iránti jó véleményem, szeretetem, elfogultságom, vagy akár minek mondjuk, annak legnagyobb 's első, talán ifjú koromból maradt, hevében is elragadtott-e valami publicus nyilatkozásra mellettök? 's ellenben há valaha kételkedtem-e Kegyetek mellett 's Kegyetekkel nyilatkozni, ***) há nem keresve kerestem-e illyes alkalmakat? 's há némelyekből nem méltatlanul va-

*) Nem ok nélkül.

**) Igen, mikor szükség van rá.

***) A' legújabb Csató azt mondja: az volt mindenkor fenakadásunk és panaszunk ellene, hogy nem akar pártunkhoz tartozni, nem keresi meghittségünket. Hír-nök 73. sz. 3 lap. 3. szept.

*) Kérjük ezt figyelembe tartatni.

**) Akartam és akartuk partra segiteni: de ez az ő viselete mellett lehetetlen volt.

lék-e kizárva *) Ezekre feleljenek meg magok az én barátim. Szánom azt az embert, a' ki engem az ál Aurora' távolbeli redactorának költött — engemet, ki Sz.....vel soha sem leveleztem 's a' felforgó dolog csak egy élő szóval sem volt közöttünk említve — mert lelke rosz 's alacson boszút alacson eszközökkel kíván állani, ellenem, ki őt hihetőleg, bűnömmeleg-alább, soha sem bántottam meg. — Mi nézetim vannak az academiáról, 's mi cél vezet engem minden literaturai dolgozatomban, senki sem tudhatja jobban mint épen Kegyed édes Barátom, ki a' köz jót, köz hasznát, izléstisztulást, tudományterjedést, szóval a' szépet, igazat és valót mint ideálokat 's ezeknek elántoríthatatlan 's kifáradhatatlan üzéseket nem egyszer 's nem ezerszer hanem milliószor hallotta tőlem, és nem egyszer kétszer, hanem mindig tapasztalhatta, édes Barátom, hogy csak ezeknek 's meggyőződésnek hódolok. Ez annyira megy, hogy nevéseges embernek kell azt declarálnom, a' ki azt mondván hogy ismer, engemet az academiái (vagy akárholi) *servilisek* 's *egoisták* sorába akarna számítani. — Az egész dolog tehát a' benem mint leendő academiái tagban bízhatás vagy nem bízhatás iránt ide megy ki: Lehetnek-e oly *egyes*, de még is fontos kérdések, mellyek iránt az én tisztalelkű meggyőződésem a' Kegyetekétől el fog térni? Felelet: kétségkívül; hiszem nem történik-e ez meg először magok Kegyetek között? 'S valljon mit csinálnak ekkor Kegyetek? nem capacitálják-e egymást kölcsönösen mind addig, míg nagyobb consensust vagy épen unanimitást eszközölhetnek? 's ha ez az utóbbi (az unanimitas) nem eszközölhető: nem enged-e a' kisebb rész a' nagyobbak, hogy a' végzés annál nyomosabban essék 's a' párt vagy felekezet' tekintete szakadozások által ne vesszen? — És ime fogadja itten édes Barátom az egész oldal' vagy felekezet' nevében, a' melyhez tartozni én is örömmel fogom tartani **,), abbéli őszinte 's ünnepléses nyilatkozásomat 's fogadásomat, hogy valahányszor oly kérdések — fontosak vagy nem fontosak — fordulnak elő, mellyeket a' párt vagy oldal a' magáénak ismer, — mert csak ez határozza itt el a' fontosságot — és ha az én meggyőződésem az iránt egyik vagy másik pártombeli tag' meggyőződésétől el fog térni: én ezen meggyőződésemet ugyanezen liberalis ***)) pártom' többségének 's végzetének mindenkor fel fogom áldozni 's mindig azzal, soha az ellen nem, szavazni. ****)) — Nem igen jól esik a' becsületes embernek édes Barátom, mikor olyanokat kell magyaráznia 's fejtegetnie, miket róla fel kellett volna tenni; de minthogy barátink között is vannak olyanok, kik ha azon becsületesség felől nem is de legalább az állhatatosság felől — noha a' becsületességben nincs állhatatosság *****)) mihelyest világos a' pactum — kételkedtek, jó lesz őket bizonyosakká tenni — 's erre kérem Barátom Uramat — hogy az ember tudja kötelességeit 's elszánt akarátja is van azokat teljesíteni. Hibám volt az nekem mindig, hogy nem beszélgettem, nem fejtegettem, nem kerestem nexusokat, hanem mindig csak arra a' mit tettem, de leginkább arra, a' mit tettem 's fogtam tenni vagy tetheti, támaszkodtam, noha ez nem mindig ismertetik el 's csak későn vezet célhoz. 'S e' tekintetben hálás vagyok Kegyednek azon intésekért 's javaslatokért, mellyeket ad 's azokat kész vagyok minden erőmből teljesíteni. Fáynak, a' Kritikai La-

pokba és Helmezynek írni fogok legközelebb a' mint és a' mit lehet. Mind a' két gyermekem halálán volt e' napokban a' skarlátban, csak most kezdenek kivergődni a' veszedelemből, miért is e' levél nyolcz nap hevert félig megírva. Kétségbeesném, ha nem kapná többé Kegyedet Pesten. Vörösmarty itt volt nálunk de kevés ideig, beteg és zárkózottan. Én őt úgy szeretem most is mint mindig, sajnálom, ha ő is pletykákra hallgatott volna. Schedelről 's Bugátról nem kétkedem, ámbár az első sem ismerhet engem oly közelről hogy characteremről eldöntő 's kimerítő ítéletet hozhatna. Erősítse meg Kegyed még S.....t jó vélekedésében irántam; a' többivel azután nem aggodom. Fáynak gratuláljon nevében a' jutalomhoz addig is, míg írok 's csókolja nevében Gusztiját 's kedves anyjának kezeit. — A' pénzért egy Aurorát kérek magamnak 's a' Kegyed' verseiből, mellyekre örülök *) egy példányt. — Nem írja Kegyed ha javasolja-e feljöttömöt a' nagy gyűlésre. Egy pár sorát ez iránt még, mihelyt lehet, kikérem 's magamat becses barátságába mindig és folyvást ajánlom barátja Csató mk. — Schedeltől munkát kérnék a' Tudománytárba, de talán viszek-fel magammal valamit.

VI.

N. Várad, oct. 11. 1834.

Kedves Barátom Uram, Alig jöttem ide a' mult Sz. Mihálynapon mint atyám' nénapján B.....től megígért szünnappajmra le, midőn ötöd napra hírt veszem, hogy B.....nak kisebbik 7½ esztendőes fiacskája, legkedvesebb nevédekem, a' skarlátban, már látszatos lábbadozása közben, meghalt. B..... azóta vett tudósításim szerint annyira desperatus; felesége a' megmaradt egyetlen gyermeket oly szorosan anyai szárnya alá zárta, hogy a' nevelőtől pro hic et nunc, míg t. i. a' kised erősödni fog, egészen elmentnek látszik kedvök 's én felette örülök, hogy ez alkalom a' végképi szabadulásra használhatom; úgy is a' beteges kis fiúk kimondhatatlanul elfogák időmet 's már már ellankaszták lelkemet. E' szerint a' jövő novembertől kezdve, ha csak módját ejthetem a' subistentiának, ismét pesti lakos leszek, még pedig rágyom 's életemem szerint holtomig. **) Kérem Kegyed, tudósítsa erről barátimat, 's Schedelt különösen nevében kérje-meg, hogy ha szép fordítandó cikelyei lesznek a' Tudománytár' számára, azokat számomra tartsa meg 's ezen folyóirat' folytatásában tetemes munkásságom' ezenneli ígérteit 's ajánlatát fogadja szívesen. Negyed vagy ötöd napra ehhez kapja Kegyed tőlem *Thalia* 2dik kötetének bírálatát a' Kritikai Lapok' számára. Ha a' dolgot nem úgy találom intézni, mint Kegyed ohajtaná, szabadságában áll azon változtatni vagy az egészet még egy ideig hevertetni. Reményem 's ohajtom, hogy ezek 's eszélelk iránt is tökéletes egyetértésbe fogjuk magunkat nem sokára tehetni ***). — Az Aurorák' recensióját *Videkitől* az itteni casinoban olvastam. Furcsa, hogy ez a' Timoleon benne a' quaestio jurist oly szépen dissimulálta 's az, hogy részre hajlása a' másik Aurora iránt mint a' szeg a' zsákból mindenütt kitűnik. — A' szakadás úgy látszik a' másik részről még most is mérges 's így tehát a' vitát, ha az isten éltet, csak ki kell küzdenünk ****). — Egy levélét Kegyednek mielőtt felmennék várva várván, szokott indulattal vagyok Édes Kegyednek hív szolgája barátja Csató mk. „T. Csató Mihály úr' leveleivel.“

*) Az idő bebizonyította, hogy nem.

**) Most Csató azt mondja: hogy ezen felekezet *délóngó* és pártos szövetség volt, hogy ezen pártnak elveit a' literaturára nézve ő mindig veszedelmeknek tartotta. Mindig Csató úr? Ime itt egy factum, kérem igen szépen, tagadja ezt a' factumot!

***)) Miért kárhoztatja tehát Csató ezen pártot? Lehetnek-e az illy pártot kárhoztatni?

****)) Kérem szépen egyeztesse ezt meg Csató szemleli nyilatkozásaival, nevezetesen avval, hogy ő magának *szavazat-függetlenséget* kötött ki, mint a' 71. számú Szemleiben mondja.

*****)) Valóban nincsen!

*) Örül Csató? Két v. három dálnak 's nem többnek? Ezt könyv nélkül is tudhatta. L. Hírnök 71. sz. 3. h.

**) Most azt mondja: meddig kezét bírja a' Hírnöknel marad.

***)) Ugy-e, Csató soha sem akart mi hozzánk tartozni! L. Hírnök 73. szám 3. l. 3. hasáb.

****)) Még küzdeni is akart mellettem!

VII.

Pusztá Szántó, jul. 5. 1837.

Édes jó Barátom! Itt küldöm Kegyednek elbeszélésem' elejét, Bettijét és Eugeniáját, melyek a Kegyed' kezében lévő Angelicával, úgy hiszem, egy türrhető egészet fognak most alkotni. A' részletekben, különösen a' Vörösmarty barátunk által kijegyzettekben, teljes hatalmú törölve és pótlóvá rendelem Kegyedet, megjegyezvén egyedül azt, hogy nekem csupán azon egy hely nyomja szívemet, hol (Angelicában) a' közöttünk is érdeklett csókcscena kettős magyarázatot enged meg. Mert éppen az a' darabnak humora, hogy a' leány más által csábítassék el, mielőtt őt a' mi emberünk érteni 's elvenni határozná. Ezt a' helyet tehát egy kissé enyhíteni kell. Ha jelen volnék én, egy pár sort szúrnék be, melyek egyenesen és világosan a' medicinae studensre, mint szándékom vala, háritának a' csábítást. — Vágyva vágyok hallani, mit mond Kegyed Eugeniára 's ezt e' visszatérő emberemmel, reményem, meg fogom érteni. Minthogy sógoromnak néhány apró commissiót adtam 's bízom, hogy a' censor ezen szerelmi dolgokban nem fog felakadni: igen szeretném, ha Kegyed honorariumomnak közelítőleg kiszámítható részét egy nappal ezen levelemnek vétele után sógoromnak bepecsétlenül általadná, a' mi netalán a' kinyomatás után részemre fenn maradó lenne, azt én Kegyeteknél utóbb is feltalálhám. Én még eddig Kegyeteket mindig *generosusoknak* tapasztaltam. — Balzacot akar most küldje ki Kegyed, akira nekem személyesen adja által, midőn Elek napra (15-a hujus) egy pár 24 órára berándulok 's Kegyednél mulhatlanul megjelenni fogok. Különben is, a' miben szolgálhatok, szívesen cselekszem. *) Addig is, míg láthatnám Kegyedet, számos praenumerantot ohajtra **) 's magamat szíves barátságába ajánlva, két nemes és bajnok társát pedig szívemből tisztelve állandóul maradok Kegyednek, tisztelt Barátom, szolgálja, barátja Csató mk.

VIII.

Pozsony, dec. 29. 1837.

Tisztelt Barátom Uram! Éppen szándékoztam írni Kegyedhez, midőn igen becses és kedves ***) levelét venni szerencsém volt. Ugyan is örvendve olvastam néhány nappal az előtt nevetem az Athenaeum' jövő évi dolgozói közt ****) s ismételni akartam Kegyednek azon ígéretet, hogy a' legelső kész munkámat ezen intézet' használatára fogom minden bizonynyal beküldeni, miben eddig is csupán helyezetem' újsága 's a' most változó évvel tetemesen megtorlott foglalatosságim igen kedvem ellen hátráltattak. A' mi a' Kegyed' levelében hozzám intézett kérdést illeti, én már annak tételében is a' Kegyetek' nemes lelkű és részvevő *****) gondolkodásának irántam világos tanúságát szíves háladattal ismerem el, és sietek reá ezennel a' legnagyobb nyíltsággal és határozottsággal felelni. — Édes Barátom Uram! Senki sem ohajthat forróbban Pestre önláslott 's önállásu *****) literatori munkásságra visz-

zatérni, és senki sem ohajthat annyira a' pesti nemzeti színház' írójának előttem igen becses és kitűzött életpályámmal szépen egyező hivatalával megtiszteltetni, mint én ohajtok. Úgy annyira, hogy ezeket én, részemről, örökké csak azon egy feltételtől függesztsem fel, hogy mellette feleségemmel és gyermekemmel együtt élnem lehessen. Tudja kedves Barátom, hogy ezen feltételt megszüntése okozta egyedül Pestről eljöttömöt 's olly viszonyokba léptemet, melyekről én magamtól soha sem álmodoztam, melyeknek első ideáját más adá lelkemben. Sokat haboztam és tűnődtem, mielőtt feljöttem, 's ha akkor engem valaki 600 váltó forint biztos jövedelemmel kínált volna, bizonyosan fel nem jövék 's később lettem volna a' mellett — mert 600 váltó forintból Pesten nem élni — inséget és szükséget szenvedni, csak hogy pályám és principiumim egymással összhangzásban *) maradhassanak 's a' világtól, mely úgy is lengeséget ruház rám **), illy kemény következtetéssel ne vádoltathassam. Azonban existenciám nem lévén sehonnán biztosítva, e' lépés megtörtént, 's most, miután az megtörtént 's miután egyszerűsödött, ha én jól látok, a' Hírnök' piliticai tendenciája valamennyire szelidülni kezd ***): véli Kegyed, hogy okosság volna ennek elhagyásával ismét a' nem-élhetés' feltételeibe 's bilincseibe ugranom vissza ****)? Én ez utóbbi kérdést csak azon esetre értem, ha azon „értekezésben“ melyet Kegyed velem a' színházi költség iránt meguyitni kíván, 600 váltó forintnyi fizetés vétetnék alapul. Kedves Barátom Uram! Ha azon lényegi befolyást, mellyel egy alkalmas színíró akar-mel színház' előadására a' nyelv' tekintetében 's ez által annak általános hatására, sikerére és hasznára szükségképen van, különbözöleg méltányoljuk is, még sem engedhetem meg, hogy azt olly csekélyre lehessen tenni, mint a' *legutolsó* színészt, kinek a' pesti magyar színház kétségkívül szinte 600 váltó forintot fizet, 's én pirulnék egy olly középponti intézetért, mely hasonló munkát és fáradságot csak így tudna vagy akarna honorálni. — De a' hazafiság és elvek! mondja Kegyed. — Igen helyesen, ha én ezek' reputációjából az élnetesség végett még ki nem léptem volna *****). De minekutána már kiléptem, a' legbütbább insequentia' vádja nélkül azokba a' nem-élhetés' feltételei mellett vissza nem léphetek. Én e' dologról, mint gondolhatja Kegyed, több hónap óta elmélkedtem 's a' következő három fő pont iránt egyeztettem magammal meg: I. Hogy a' pesti színházi költségnek szoros és állandó köteleessége volna, évenként 16 felvonást fordítani, melyekből 8—10 felvonásnak nagyobb darabokra kellene fordíttatni, azaz, évenként legalább két 4—5 felvonásos darab volna fordítandó, nem mind aprók. II. Ezért a' színiköltő hónaponkénti 50 pengő forinttal honoráltatnék. III. Eredeti szindarabjai úgy honoráltatnának, mint idegen költségek. IV. Én ezen feltételek mellett a' pesti színházi költséget a' jövő Húsvétól kezdve örömmel fogadnám el. — Ezek azok, kedves Barátom Uram, miket Kegyed' nagy becsű felszólítására válaszolhatok. Kegyed' bölcsességére bízom azokat a' körülmények szerint használni vagy nem használni 's engemet a' tárgyban teendő lépéseiről annak idejében egy pár sorrral tudósítani. — A' Hírnök' előfizetői a' jövő félévben az én számolatom szerint 2000 körül

*) A' 73. számi Szemle azt vallja: hogy ő az Athenaeumba nagy kérelemre 's előre lefizetett, utána hordott készpénz honoráriumra adott munkát.

**) Azon Athenaeumnak, melynek most a' közvéleményben ártani akar! (Csató' saját szavai). — L. Hírnök, 71. sz. 3. h.

***). Becses és kedves volt, mert hivatali jelentett Csátónak.

****). Hat héttel a' Szemle előtt még örvendő! Azután mindjárt ártani akara ugyan ezen folyóiratnak, L. Hírnök, 71. sz. 3. h.

*****). Nemes lelkű és részvevők voltunk tehát Csató iránt? Ugyan meg van hálálva e' nemeslelkűség!

*****). Jól megjegyezze magának Csató úr: önállásu literatori munkásságra! Tehát a' Hírnök'nél nincs önállásu literatori munkássága! 'S most a' Szemleben

függetlenséggel mer dicsekedni. Ime egy szép factum ....

*) Tehát a' Hírnök'nél nincsenek pályája és principiumai összhangzásban! Miért van tehát a' Hírnök'nél elvei 's nézetei' ellenére? Élelmi szükségéből.

**) És méltán.

***). Azt nem igen veszszük észre, mert a' legnagyobb abszurditások azóta jöttek vitatás alá.

****). A' 71. számi Szemle azt mondja, hogy Csátót nem pénzbeli, hanem erkölcsi érdek köti a' Hírnök'hez.

*****). Kell-e még világosan bizonyítvány, hogy Csató, hazafiságát és elveit, az élnetesség végett megtagadta.

lesznek; Orosz 2½ ezer példányt fog nyomtattni. Igen számos és boldog új esztendőket kívánván Kegyeteknek 's magamat további kegyes megemlékezésükbe ajánlván, változatlanul vagyok Kegyednek édes Barátom, tisztelő barátja Csató m. k.

IX.

Pozsony, jan. 8. 1838.

Tisztelt Barátom Uram! Vágyva vágyván természeti viszonyaimba vissza lépni *) 's indíttatva azon határtalan bizodalomtól, mellyel Kegyed' belátása, nemes lelküisége 's irántami szívesége iránt mindenkor voltam**), érettebb 's elszántabb megfontolás után jónak találok Kegyedet ezennel felhatalmazni, hogy a' tudva levő hely iránt, ha még más elhatározás nem történt, az alkut részemre a' lehető legkedvezőbb feltételek alatt kösse meg 's az elválás' pillanatában ezen levelemre hivatkozhassék ***). Addig is, ha idő lesz, egy pár sorbeli értesítést a' dolgok' mostani fekvéséről 's vélhető eldőléséről bizodalmasan kikérem. Hat héttel a' lemenet előtti biztosítást minden esetre kérnem kell, hogy Orosz is magának azon idő alatt helyettesemről gondoskodhassék. A' legszívesebb üdvözlésekkel Kegyednek édes Barátom köteles szolgálja, barátja Csató m. k.

X.

Pozsony, febr. 11. 1838.

Tisztelt kedves Barátom Uram! A' Kegyedől feltett színházi kötelességek olly neműek levén, hogy teljesítésük egy tetemes mellékkeresetet sem rekeszt ki, én örömet rá állok azokra 's a' 800 váltó forintnyi, havonként fizetendő, évdíjra, ha csakugyan a' pesti magyar színház' jelen állapotja, mint én ohajtom és reményem, annyi állandóságot és rendszeres jövedelmet ígér, hogy az igazgatóság ezen summát 's annak rendes kifizetését — melly a' háztartásnál fő dolog — egy pár esztendőre legalább nyugodt lélekkel megajánlhatja****). Csupán ezt kérem magamnak ki, hogy kineveztetésem' esetén elég idő engedtessek, itteni viszonyaimnak Orosz' hirtelen és tetemes hátramaradása nélkül feloldhatni, 's ezt csupán a' becsület végett, mert közöttöm és Orosz közt ez iránt semminemű írott sőt szóbeli egyezkedés sem létez. Azért is történhet kineveztetésemet kérem és kikötöm addig a' hírlapokba be nem iktattni, míg ebben válaszom és megegyezésem Kegyedhez nem érkezik, miben, hiszem, az igazgatóság, tudva lejtövelemet, sem fog ellenkezni 's legfőlebb talán egy peremptorius terminust szabni, melly hogy a' leghosszabb esetben három hónapra fog kiterjesztetni, a' Kegyed' befolyásától 's az igazgatóság' méltányságától reményem. Végül természetesen kérem és várom Kegyedtől, hogy megválasztásomat azonnal tudtomra adni szíves lesz, hogy így minden szükségesekeket jó korán elintézhessenek. — Orosz a' múlt héten B...ből azon útjást hozta le Hirnökébe, hogy abban ezen túl a' magyar hírlapok' heti szemléje is foglaltassék. Ez a'

*) Tehát a' Hirnökénél nincs természeti viszonyaiban!

**) Még jan. 8. határtalan bizodalma volt belátásomban, nemes lelküségemben és irántai szíveségemben.

***) Ez mást bizonyít mint a' mit Csató a' 71. számi Szemlében vall, hogy t. i. míg ő kezét bírja és a' Hirnök élni fog, neki a' Hirnökközi viszonyai változni nem fognak. Ubi bene ibi patria.

****) Ezen egy pár esztendő' kikötése volt a' fő ok, hogy Csátóval az igazgató választmány meg nem egyezhetett.

jövő számban csakugyan elkezdetik.**) Eleget tanácsoltam az ellenkezőt, mert jó nem jöhet ki a' dologból**), de hasztalan. A' vezér ideák, mint mindenütt újságban, itt is egészen az övéi***), mellyeket vagy ő ****), vagy én, vagy Molnár öltöztetünk fel, mint a' stylus' tarkasága maga elégszer mutatja. Némelly szelidítéseken, reményem, eddig is kezemre fogtak Kegyetek ismerni. — Egy álnévű rágalmozó levelet kapott a' minap Orosz Kegyed mint director ellen 's azt nekem adta, hogy Kegyednek az illyesektől irtozása' ****) jelűl, küldjem meg. De én ezt a' minden fontosság 's ész nélküli firkanál nem tartom szükségesnek, elég, ha azt mondom Kegyednek, hogy íróját azóta kitaláltam és az — egy asszonyosság*****). — A' Hirnök' praenumeransai eddig 1900 körül vannak, pontosan magok az expediensek sem tudják a' számat, minthogy a' postaiak és háziak külön és elég zavarosan vannak beírva 's még mindig csaknem naponként néhány új érkezik. Annyi bizonyos, hogy a' typographia most már csak 2100 példányt ad a' megkezdett 2500 helyett. Garay és Hazucha itt vannak. Igaz tisztelettel Kegyednek lekötöleztet szolgálja, barátja Csató m. k.

Ime ezek Csató' levelei, most ítéljen a' községség ezen ember felett. —

Bajza.

Hivatalos levelezés.

— Sebesebb, könnyebb és olcsóbb módot kívánván ezentúlra választani levelezőink' tudósítására, mennyiben az eszközölhető leszen, röviden e' lapunk' végén teendjük, kérvén mind azokat, kik folyóiratunkat illetőleg irnak hozzánk, hogy e' czikkelyt figyelemmel tartanak.

E' két utolsó hétheli levelek 's küldemények iránt. — P — y' vitatkozása a' szerző' rendelkezése alá bocsátatik. — *** czikkelye felvételik — W. J. II. és III. számu czikkelye felvételik. — P. A. E-ből, vettük, 's részint használtatni fognak — M. P. P-ből szinte. — Szakadáty' figyelemztetéséért köszönet. — B. S. czikkelye K — ról megérkezett, 's a' maga idejében használtatik. — Sz. I. közleményei G — ról három nyalábban megérkeztek, 's a' mennyiben e' lapok' határain túl lennének, külön levélben tudósítjuk a' küldőt. — Mézfalvi' czikke és S. J — é használtatik.

*) Midőn e' levél írott, már sajtó alatt volt, 's 13-d. reggel meg is jelent.

**) Hogyhogy? Hiszem a' 83-d. számban, 4. l. azt mondja Csató: „Nekem e' Szemlében azon szerep jutott, hogy a' hírlapokban előforduló fontos tárgyak felett belátásom szerint a' leghívebb 's a' közre nézve legüdvösebb igazságokat minden hímezés és leplezés nélkül mondjam el.”

***) Kinek kényszerítéséből írja tehát Csató a' Szemlét 's kiéi már most a' vezér ideák? Magáéi? O csak azt írja mit Orosz parancsol. Itt van bebizonyítva a' szoldos criticus.

****) Ez a' : vagy ő pótlásképen a' margóra van írva; 's az olvasó ki fogja találni, azok után, miket a' Figy. 31. sz. 519 szeptén Orosz' magyartudásáról mondanék, miért maradt az ki a' levél' folyamatából. T. i. átolvasván Cs. a' kész levelet, észre vette, hogy azt lehetne kérdezni: miért nem teszi O. maga papirosra a' maga idejét?

*****) Most Orosz nem irtozik, mint Munkácsy' minapi czikkelye a' Században bizonyítja.

*****) Adjon az isten ezen derék asszonyáságnak állandó egészségét és erőt engem tovább is rágalmozni. „Bóhóktól kárhoztatni fény.” Ezen asszonyosság' nevét soha sem vágytam tudni 's most sem vágyom, bősübből.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

November' 13. 1838.

46. szám.

Tartalom. Külföldi literatura. Philosophia. Az újabb philosophia' története Erdmannról. — Szépművészet. Goethe' levelezése egy gyermekkel (Vége). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Ki a' jurista? Csaplovics ellen Jogi. Sárvány' urbéri munkája' ügyében. A' Szion rágalmai Kőlcsey ellen, felvilágosítva Pap Endre által. — Magyar tudós társaság. — Necrolog. (Gelley +) — Literaturai mozgalmak.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Philosophia.

199. *Versuch einer wissenschaftlichen Darstellung der Geschichte der neuern Philosophie von Dr. Johann Eduard Erdmann. I. Band, II. Abth. e' külön cím alatt is: Malebranche, Spinoza und die Skeptiker und Mystiker des siebzehnten Jahrhunderts. Darstellung und Kritik ihrer Systeme. 1836. 237 és CX I. 2 ft. 40 kr. cp.*

A' szerzőnek (Hegeltől vett) speculativ álláspontjából következik itt a' bölcselkedési rendszerek' átnézése, legközelebről Cartesius után. Ez utóbbinak követői között főképen Geulinx nevezetik meg, az úgy nevezett alkalmiság' (occasionalismus) alapítója. Mivel ugyan is test és lélek mint különböző valóságok (substantia) tekintetnek, G. tagadá, hogy az egyik befolyást gyakorol a' másakra, hanem az akarat' alkalmával isten mozgatja a' testet, valamint képzeletet hoz elő, ha a' testre hatás gyakoroltatik, 's itt az egyik a' másiknak csak történetes okozója.

Azonban a' cartesianismus ellenmondásokat foglal magában. Ezek onnan származnak,

mivel e' rendszer' kifejtésében a' kezdetnél nem maradhatni meg, de ezt egészen még sem hagyhatni el, — 's ez ellenmondásoktól csak az által menekedhetni, ha a' siker és eredmény tartatik meg, a' kezdetre semmi tekintettel nem lévén. Ezt Malebranche a' valláshittani idom által eszközli, Spinoza attól szabadon, nagyobb tisztaságban.

Malebranche' philosophiájának hiánya az, hogy a' cartesianismus alól nem szabadult ki egészen. Még van benne az egylénység' valóságából némi maradék, innét az egyik oldal (az én) iránti előszeretet, innét azon bátortalanság, mi szerint a' szellemi egyedeket nem meri az anyagi dolgokkal egyenlő fokra tenni, innét a' két oldal' egymást kizáró viszonya, a' test- és léleké t. i., a' cartesianusi alkalmiság' viszonyában, — mivel azok mind-egyre valóságok gyanánt tekintetnek.

Spinoza e' hiányt az által orvosolja, hogy egyik valóságot veszi föl tulajdonítványival 's ezek módjaival. Tulajdonítvány (attributum) az, a' mit az ész a' valóságon észre vesz, a' mit a' valóság' lényege szabott módon kifejez, míg maga a' valóság nem bír a' létel'

szabott módjával, 's ez okból a' valóságban kívül a' vizsgáló észhez tartozik. Ámbár végtelenül sok lehetséges tulajdonítvány illeti istent, ő mégis csak a' gondolás' és terjeszkedés' két tulajdonítványa szerint vizsgálta, mivel a' vizsgáló emberi elme csak kiterjedést és gondolkozást talál magában. Módoznak nevezendők az egy változatlan valóság' kinyomásai vagyis idomai, affectiói, — míg az egyes dolgok csak mint isten' tulajdonítványainak affectiói léteznek.

Itt a' szerző ez alapos hibákat hozza fel: ezen bölcselkedés nem vezettetik le egyetlen egy elvből, a' valóságban nem fekszik szükségessége annak, hogy magát módok által jelentse ki, mert nem bír magában tagadást, mely által meghatározatnék, a' módok tehát a' valóság mellett találkoznak bennünk, képzelődésünkben, mely a' módoknak dologiságot, önállásu lételt szerez; mert ha az ész őket *sub specie aeternitatis* tekinti, akkor nem lények, *sunt non entia*. A' szükséges módosításokról csak *problematicè* beszél Spinoza. A' tulajdonítvány- és módnak nincs szükséges alapja a' valóságban. Spinoza a' tagadást csak úgy veszi mint egyszerű jelen nem lételt, észre nem vevén benne a' tevőt, az *energicumot*, miáltal — minthogy valaminek tagadása meghatározott tagadás — ellentétellé (*oppositio*) változhatik, és a' tagadást minden hajlam, minden élénkség magában foglalja, mint föltételt. Ha a' tagadás csak úgy vétetik, mint csupa jelen nem létel, akkor a' levés, leendés nem létezhetik, mert a' levésnek föltétele, *momentuma* azon tagadás, mely egyszersmind tételt is foglal magában, mert a' levés a' dologszerű (valódi, reale) ellenmondás. Mivel tehát a' módok szükségesséppen nem következnek a' valóságból, hanem mellette találkoznak, ezen bölcselkedés' eleje elhagyatott, hogy t. i. csak a' valóság létezik 's mindennek benne van alapja. (Ezen hiánynak, melyet szerzőnk Spinoza' rendszerében talál, 's mely azon pontot érinti meg, melyre nézve Hegel Spinozát meg akarja haladni, mint látszik, nem felel meg Spinoza' alapgondolata, — hogy a' *való* és *levő* eredetileg egyek, hogy a' változó a' változatlanál, a' véges a' végtelennél van öröktől fogva, tehát mind az is, a' mi tulajdonítvány- vagy módképpen a' képzelődéstől fölfogható, az örök va-

ló-levőben találja gyökerét, alapját. Ezen nézet szerint a' tagadásból nem lesz ellenzés, hanem amaz a' gondolkozás' tulajdonítványában ehhez tartozik, vele ugyanaz, következőleg minden meghatározás tagadás, mint az, úgy ez is, 's a' valóság' lényének, a' való *lévőnek* bizonyos *affectióját* fejezi ki.) Ez által szerzőnk a' bölcselkedés' történetirésének új időszakát kezdi meg, melyben a' rendszerek' eddigi mindenoldalúsága, mely Spinozában tetőpontját érte, a' dologiság és képzeletiség' egyoldalúságainak kifejlésére megy által.

A' tagadó oldalról a' scepticusok és mysticusok dolgoznak ez időszakban a' dologiság' (realismus) kezére. Ez arra törekszik, hogy az anyagi egyeslénynak fontosságát, túlnyomó súlyt szerezzen, a' szelleminek kárával. Ez tagadólag a' szellemi oldal' becsének kisebbitése által történik, tevőleg pedig az anyagi dolgok' becsének emelése által; amazt a' scepticusok- és mysticusoknál leljük, ezt a' Locketól kezdett tapasztalatiság' kifejtésében. Az, mit ezen időszak' scepticusai közösen bírnak, a' természetfölöttiségi törekvés, mely részint a' természetfölötti nyilatkozásra mutat, részint a' kijelentett igazságokat hirdeti az ész' mezején kívül *lévő*eknek. Az első módon tesznek: Glanvill, Hirnhaim, le Vayer és Huet, a' másodikon Bayle. Ezen időszak' mysticusai Angliában ellenvitatta állanak a' kereszténység' tevő tanításainak megtámadói ellen, 's azzal módosított elemeket kötnek össze az újplatonismusból, és ősi kijelentést vesznek föl mint Gale, More, Cudworth. A' *mystica*' lényege a' kétkedés által megrendített hit' erőszakos megtartásában áll. — Hobbes' nézeteivel egykorulag látjuk föltűnni Fludd, Dighby, Pordage' mysticáját, kik *Böhme*-vel részint rokonok, részint attól származók, helyet lelnek theosophiai tanjaikkal azon időszakban, mely átmenetelt képez az újabb philosophiához. Még a' kifágult természet-ismeretek' számára sem akart a' mechanikai *physica* elegendő lenni, reá alkalmazhatónak vélték Plató' oktatását a' világszellemről. A' pogány mythológiában is meggyezések kerestettek a' kereszténységgel, Franciaországban csak Poiret hozható föl, mint a' bölcselkedés' mysticai irányának képviselője, mert Pascal csak egyes gondolato-

kat ad, mellyek scepticismusra hajlanak, de általános nézetet nem fejt ki.

Bezárólag mondatik: ezen időszak' scepticusai 's mysticusainak az az eredménye, hogy a' lelki egyeslények önállástalanoknak festetnek, mellyek' fogalma az, magokat szenvedőleg viselni, azaz hódolni. De az *En* önállásával egyszersmind azon bizonyosság is megszűnik, melly a' közvetlen öntudásban alapult, 's mellyből minden más bizonyosság származtaték. Ebben ez időszak' scepticusai meg-egyeznek a' mysticusokkal, noha másképp még annyira ellenkeznek is velük.

Kedves ráadást képeznek a' toldalékban a' próbahelyek, a' fölhozott philosophusok' írataiból kiszedve, 's tanusítják azon szorgalmat, mellyel a' szerző e' munkáját végre hajtá, nem különben mint éles belátását, mellyel tárgyait álláspontjának látkörében egymás mellé állította.

Szépművészet.

200. Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde, 18b.

(Vöge*).

Ha Bettina szive' szép zenéjét durva fülek előtt hallatta volna, honvárosa' egy philistere, egy sachsenhausi előtt, ki alamborból meríti lelkesülését: csodálkoztunk, de nem boszankodtunk volna rajta. Gondolánk vala, hogy vasárnapi gyermek, ki nemes lelket ott ismer meg, hol mi hétköznapi emberek csak a' durva hüvelyt látjuk. De hogy Goethehez fordult, ki minden kincsét azon szekrényre fordítá, melly más nagy szellemeknél a' kincsét elcsukja, kit bármelly mindennapi ember ért, egész becse szerint méltányol, mert semmi kitalálni valót nem hagy, mert ő ön háttere — ez fáj nekünk.

Goethe azt csak érté, mi halva van, 's azért megölt minden életet, hogy megértse. Nem a' természetet, nem az embert fogá föl. Tagaiba, egyes életműveibe darabolta az életet, 's igen pontosan rajzoló, mint a' legjobb bonczítani rézlapokban. Persze letek mindent írásaiban, kezét és lábát, derekat és koponyát, szívet és vesét; de tegyék csak össze, csináljatok belőle élő embert, ha tudtok. Persze letek isteneket és csillagokat költeményeiben, de kiragadva szerelmi pályájokból — soha sem csínáltak belőle eget. Goethe csak dalaiban él; ott egész ő és tökéletes, mert a' dal a' költészet' arópénze, mit többé föl-osztani, fölvaltani nem lehet.

Bettina egy dús tulajdonú, istenáldott gyermek, kit szeretni, tisztelni kénytelenítetünk. Ő a' virágok' boldog társnéja, a' fülemile' megbizottja; ő érté a' csend' nyelvét, mire Goethe süket volt, 's tudta a' néma természet' arczjátékát magyarázni. Hozzá a' csillagok közelebb valának, úgy ragyogtak neki, mint nekünk nap és hold. Könyve egy költemény, 's élete egy gyönyörű re-

ge. Goethe' utókora az övé is; 's mindkettőt itélendí. Ha Goethe elítéltetik, akkor Bettina föl van mentve, ha Goethe fölmentetik, Bettina büns. Goethe örültnek nevezte, 's kénytelen volt, mert Bettina maga mondja: „örültség a' valódi válsal az örök halhatatlanság 's mulékonyság között.“

Goethe nem merészkedett mégrészegülni a' lelkesülés' borában. Vízet öntött volna magába a' nectárba, 's gyógyszerként itta volna idő 's mérték szerint.

Bettina meggyőzte Goethét, de nem, mint a' szerelem győz; Goethe futott előtte, 's olly gyorsan és rettegve, hogy még testét sem vitte magával.

A' méh nem csak mézzel enyhít bennünket, de az éj' világát is ő adja nekünk. Kell, hogy a' költő is illyen legyen: édes a' kéjvágyónak, ragyogó a' gyász' sötétében. Goethe csak az első volt, a' boldogok' költője, nem a' sokaságé. Senki sem sir sirján, mert csak a' szerencsétlennek van könye.

Goethe mindig csak az önzésnek, 's szeretlenségnek hízelve; azért szeretik a' szeretlenségnek. A' művelteket tanítá, hogy' lehet műveltnék lenni, szabadelműnek, 's balitéletek nélkül, 's mégis önzőnek, hogy' lehet birni minden bünt durvaságok, minden gyöngeséget neveltségességök nélkül; hogy' kell a' lelket tisztán tartani a' szív' mocskától, illedelemmel bűnhődni, 's minden gabság' anyagát szép műdommal megmészesíteni. 'S mivel erre tanítá, tisztelik őt a' művelt emberek.

Goethe kevés szavakkal valóbban 's helyesben festé magát, mint bárki más tehetné. Azt mondja Eletében: „*már az egyszer természetemben fekszik, inkább egy igaztalanságot akarok elkövetni, mint egy rendetlenséget eltűnni.*“ Illyen volt Goethe mindig és mindenütt, így mutatkozik minden szavaiban és tetteiben. Ha a' nemes föllázad ros természet ellen, 's tőle megmenekülni ügyekszik, Goethe' bölcsesége volt, lokaj-alázattal vetni magát alája. A' szerelem, a' minden válást megszüntető, a' művészet-ölő, rendetlenség vala neki. Rendetlenség volt előtte, ha a' hatalom változék, mint minden változik, 's az erőstől a' gyöngére, az elnyomótól az elnyomottakra ment át, Goethe a' stabilitás' boldondja volt, 's a' kéjelmesség vala vallása. Ő az időt szívesen leszögezte volna az ürre. Az nem sikerült neki, de sikerült, föltartani népét, míg élt és halála után; mert holttestén kell átlépnie, ha dicshé 's boldogságához akar jutni.

Vak minden szerelem, de vakabbnak még nem mutatkozik soha, mint Bettinánál. Könyve, melly Goethe' dicsőítésére közöltetett, föltartá meztelenségeit, fölfedé legtköb hiányait. A' szegény Bettina vérig morzsolá kezeit, hogy imádottját megtisztítsa; nem sikerült neki, gyakran megmosta fejét, de szívet nem tehetette. Ha a' szerelem vak nem volna: Goethe' h e z helyett, Goethe ért imádkozott volna, 's imádkozott volna ön szép szavaival:

Ist. auf deinem Psalter,
Vater des Liebe, ein Ton,
Seinem Ohre vernehmlich,
So erquickte sein Herz:
Oeffne den umwölkten Blick
Ueber die tausend Quellen
Neben dem Durstenden
In der Wüste.

Kazinczy Gábor.

* L. Fig. 44. sz. 7:5 's köv. szel.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

201. — Ki a' jurista? Csaplovics' feleletére az Orosz-Század' 84-d. számában. — Ki a' legény? — Egykor valamely hegyke veszekedő fickó, társaitól megugrasztatván, midőn már biztos helyen vólné magát, onnan kiáltozó: ki a' legény? ide jöjön! De ha felé közeledtek, lábaihoz ismét jobban bizott, mint vitézségéhez. Csaplovics is vitát támaszt, de a' helyett hogy vitézüll megállna a' pályán, (az ellenfél' okaira 's czáfolataira felelne), futásnak eredve, más helyeken bujkál, 's innen kiált elő: ki a' jurista? 'S e' maga által támasztott kérdésre így felel: „A' jurista (2. §.) olly jogtudós, kinek nem csak Verbóczyt és a' decretumokat, curialis decisioakat 's a' legjobb compendiumokat kell ismernie, hanem a' törvények' szellemét is, tehát a' jog' historiáját (de nem a' Kelemenfélet, mert ez annyi mint semmi, szegényke nem tudott hozzá *), egyszersmind pedig a' többi forrásokat, ilyenek: a' fenytő 's bányajog; minden hitfelekezeti' egyházjoga; a' kereskedő jog (*ha nincs is*); a' jus publicum; diplomatica; valamennyi vámtörvény és szabály, az urber; minden megye', város' stb statútumai, minden testület' municipalis joga, például Horvát- és Tótországé, valamennyi szabad királyi városé, névszerint a' bányavárosoké (ius tavernicale **), a' szepesi XVI városé, a' jászok-, kunok- és hajduké, a' tergermellek' szabad városaié, Turopolya mezőé, a' praedialisták-, libertinusok- és decimalistáké stb ***), úgy szinte minden czéhtörvények; hadi czikkelyek; végre (*nem végre*) az ápoló, biztosító 's szenvedő intézetek' rendszabásai. — Sőt (*lám, mondtam, hogy nem végre*) a' két Kovachich, Horvát István' fürkészetei sem lehetnek a' jurista előtt ismeretlenek. (3. §.). A' juristának (*még sem végre*) mind tudnia kell a' normalis resolucioakat is (4. §.) 's még többet is (*még sem végre?*), u. m. a' római jogot, és számos egyéb segéd tudományokat is. Más népek' törvényeit (*vége lesz-e már egyszer!*) 's alkotmányait illetőleg sem szabad tudatlannak lenni.“ — Ez Cs.' felelete azon saját kérdésére: ki a' jurista?

Kedves olvasó' 's hazám' minden tudósai és nem tudósai! ha neveztek csak egyetlen egy juristát, ki ezeket mind tudja, mindjárt üdvözlén-

*) Grotius Hugo, Kant, Krug, stb mind inanís loquacitatis homines, Kelemen szegényke nem tudott a' jog' historiájához. Hanem bezzeg Cs., a' nagy jurista, philosophus, publicista, nem sokára örök homályba borítandja ama neveket (mint alább fogjuk látni) 's mi az Ő világánál áldandjuk a' gondviselést, hogy „Századunknak“ egy Csaplovicsot adott!

**) Bravo Cs. úr! tehát a' bányavárosok' joga ius tavernicale! vagy talán a' feljebb említett, valamennyi szabad királyi városoké? Hol a' nagy jurista?

**) Földes helységét (Szabolcs vármegye' egy szögletében) kár volt különösen is meg nem nevezni, mert itt a' közbirtokosok' minden pórci, még a' jobbeliek és criminalisok is, a' falu' érdemes tanácsa előtt folynak, ha t. i. amazokban a' közbirtokosokn'k, kik körülbelül ezren vagynak, kedvők van megjelenni....

dem Csaplovicsot, mint új világ' hajnalát; de ha nem, akkor reátok bízom millyen képzeteket formáljatok magatoknak Csrl. Vagy éppen ő maga volna az a' nagy jurista?

Nem az a' jó jurista, Cs. úr! ki ezeket csak tudja; e' tudáshoz még valamicske kell, t. i. egy kis velünk született itélő, egy kis combináló 's egy kis practicus ész, mit tanulni semmiféle könyvből nem lehet. Ösmerek egy orvost, ki valamennyi rendszert újain elszámál, valamennyi betegséget 's korjeleket tud, mint a' miatyánkot, valamennyi recipe a' fejében van, 's még is ha beteghez hivatik, a' váltólázat meg nem tudja a' forró betegségtől különböztetni, 's azt állítja, hogy „a' sódar egészségesebb akármi betegnek, mint a' leves.“ Saját szavai. Ösmerek egy tanult férfit, ki fejből elmondja Tacitust, Horatiust tudja, valamennyi újabb jeles munkák', 's köztők a' politicaik' tartalmát, sőt maga is részt veszen a' megyék' és ország' gyűléseiben, és politizál, és még is nem régiben egy political munka' taglalásában kése végképen beletört. Ugyan ez majd minden gazdasági munkákat nem csak bir, hanem szorgalmasan olvasgat is, sőt gazdasági tárgyakról maga is irogat (mint Cs. von der Bienenzucht in Doppelstöcken), de különben kocsisát is alig ösméri, 's a' lehető legroszabb gazda.

Ösmerek egy tudóst, vagy ha Cs. akarja nem tudóst, ki előttem azt állítja ('s mindjárt tudtam, hányadán vagyunk): az egész hazában senki sem tud mágyarúl (azaz érteni kell, hogy csak egyedül ő maga). 's ugyan ez ígérgeti, hogy a' historiában az egész világ' történetkönyvét megváltoztatandja, úgy, hogy csak akkor fogja a' világ szemét száját eltátani, miket tett és nem tett (maga sem tudván) a' régi időben. 'S nem is ok nélkül mondhatja ezt az érintett tudós vagy nem tudós, mert ha őt valaki meglátogatja, ez több szobáit könyvekkel megrakva fogja találni, 's látogatóját bizonyosan a' legvégső szobában fogadandja, hogy bámulhassa colossalis tudományát (!). Azonban az emberi évek lefolydognak, 's 's neki mind egyetlen helyes grammaticája, mind mély bölcseségű újabb historiai világitásokkal terhes munkája, mindnyájunknak iszonyú kárára (mert mi szegények már magyarul tudni nem fogunk, a' világ pedig nem fogja megtudhatni. mi történt vala ő vele) csak az ígérethez marad. Hasonlók többen is vagynak a' hazában és világon, de mi szükség ezeknek elszámolására, illyeket minden ember ismerhet eleget. Hanem kérdem; tudnak-e ezek valamit? Felelet: Minél kevesebbet, ha az egész világ' könyvtárát felulhatnák is. Mert ama' doctorra ne quidem calceandos committerem pedes. A' tanult férfiú pedig talpig becsületes ember, de ki, ha szomszedja vagy tulajdon háza ég, Horatiusban keresi a' segélyt 's azt olvassa. Ama' fenneháző tudós vagy nem tudós pedig, kinek minden más tudós, szalmazsúp, éppen ezért igen gyanús elmetehetségű 's tartok tőle, hogy csak az elmekalendorok' lajstromába fog szoroztatni 's temetetni el.

Elég már jó juristának, édes Cs. úr — 's

hivatkozom a' haza' minden józanul ítélő juristáira — ha felét 's kevesebbét (a' szükségesebbjét, a' mi t. i. köréhez, foglalkodásához közelebb tartozik) tudja is azoknak, miket Cs. úr előszámlált, ha különben helyesen combinál, ítél, 's érti azt, mit tud, az életben előforduló esetekre practice alkalmazni is stb. A' tudásnak, mint az életnek 's hatalomnak, az embernél szűk 's rövid határai vannak; *φιλιππε αρθροπος ει!* ide is illik. És nem mindennapi tapasztalás-e az? hogy a' kinek az elme' egyik vagy másik tehetségéből nagyon bőven jutott, mi az emlékező és képzelő tehetséggel szokott leginkább megtörténni, az a' többi tehetség' rovására történik, 's a' jó emlékezetű 's képzeletdús fők, többnyire ítélő tehetségben szűkülnek. Innét amazok talán jó encyclopaedisták lehetnének, emezek pedig nagy phantasták (jó és rossz értelemben), de a' philosophiai dolgokba a' világért se szóljanak.

En Cs.ról is elhiszem, hogy jó memorista, 's ennél fogva talán jó geographus, statisticus 's illyes mi lehet, de a' philosophiához és philosopháláshoz, ki kell mondanom, ugyan keveset ért. Bizonyítványul szolgáljanak a' következők. Legeelőbb is a' „ki a' jurista'jából csak egyet hozok fel, mellyel megmutatom, hogy közel hatvan esztendő óta, az emberi egyenlőséget, mely a' természeti jogban tanítatják, föl nem tudá még fogni. Nagyon kételkedem, így szól ő, ha Jogi hitesség ügyvéd, egy cretint, kinek Herbart szerint még csak fél lelke sínes, elismerne-e magához hasonlóknak. „Nem hiszem — mond tovább Cs. — hogy Jogi hitesség ügyvéd valamely cigányt, mint magához hasonló, valaha ebédnél megvendégtelt volna. Hogy ezek mindketten két kézzel, két lábbal, két szemmel stb. bírnak: élőttem — mond ő — semmit sem ér, mert a' majom szinte bir azokkal. De agy! agy! ez teszi az embert, és még sok más, mit még a' másfél lelkű cigány sem mutathat elő.“

És még is lássa Cs. úr! akár mint szabadkózik 's fél a' cigánytól, ez önnel tökéletesen egyenlő természeti jogokkal bir. Akárki legyen, ha egyszer ember, legyen cretin, cigány, vagy tót, mai napon született gyermek, vagy száz éves öreg; legyen Csaplovics, legyen Pikó Demeter: egyiktől sem vehet el senki erővel egy batkát sem, mellyet mint tulajdont bir, 's vele senki sem tartozik (vagyonjog); egyiket sem szabad tolvajnak, gyilkosnak nevezni, ha be nem bizonyíttathatik (becsületjog); egyiket sem szabad, mint ökröt vagy más személytelen dolgot eladni, használni, megenni (személyjog); egyiket sem szabad mint örjület vagy gonosztevőt ok nélkül bezárni (személyes szabadság); egyiket sem verébként lelőni, megölni (leteljog); és mind ezen elszámlált 's több jogok is egyenlőn illetik egyiket mint másikat, vagy a' mi mindegy ezzel: minden ember a' másikkban magával egyenlő lényt tartozik elismerni (egyenlőség' joga); 's még a' status sem hozhat ezek ellenére józanul (csak iure fortioris) törvényt*). Mind ezek pedig nem

azért állanak; mert két keze, lába 's szeme van mindenknek (hol hallotta ezt valaha Cs. úr? van-e philosophus, annyira nem philosophus, ki ezt állította volna?); sem nem azért, mert agy teszi az embert, mert hiszen agya minden gerinces állatnak van, a' békától a' majomig; 's agya mellett az embert még megfoszthatják személyes szabadságától 's életétől is (még pedig a' természetjogokat védő statusban) ha nem férhet a' mások jogától; hanem azért állanak, mert mindnyájan: *erkölcsi okos lények*. Innen tehát, az egyenlőségi jog' magyarázatát tovább folytatván, sem az nem következik, hogy minden embernek egyenlő birtoka legyen, mert így egyiktől el kellene venni mi a' másikknak hibázik, úgy de ekkor amannak tulajdoni vagy vagyonjogát sérténők; sem az nem, hogy az emberek különbség nélkül fényes polczokra törjenek, mert itt a' tudatlan vagy erkölcstelen annak jogába ütköznek, ki külső szabadságát a' maga lehető legnagyobb értelmi 's erkölcsi művelésére fordította; sem az, hogy a' szolga mások ősi vagy szerzett jogai' rovására uraságra vágyódjék, mert ha ezt elerné is, ő vele ismét hasonló 's méltán történhetnek; sőt az egyenlőség azt kívánja, hogy kiki a' társaságban physical 's lelki használhatósága és erkölcsi értéke szerint egyenlőn alkalmaztassék hivatalokra (természetesen nem egyenlőn hivatalokra), vagy semmire (ha t. i. semmire sem alkalmas), 's a' terhekben is egyenlőn (de itt is természetesen nem egyenlő terhekben) vegyen részt. Ezek szerint a' jobb eszű 's erkölcsi ember bizonyosan feljebb polczon állhat 's áll is egy jól elrendelt statusban, 's több megkülönböztetésre 's becsületre tarthat számot, mint a' gyengébb eszű 's erkölcsi, 's épen az egyenlőség' jogánál fogva, mert az épen nem volna egyenlőség, ha amaz ezzel egy polczra helyeztetnek stb. Ezek szerint tovább Cs. úr a' cigányt is megvendégtelhetné, mert épen nem volna szükség, hogy maga is vele egyek, mert Cs. úrtól, mint művelt 's tisztaságot szokott és szerető embertől csak dőre kívánhatná, hogy d.... módra élő 's evő embernek (ha tizenket lelle volna is) társaságában csömört egyék. Így nem annyira polgári állásom 's műveltségem, mint inkább erkölcsi értékem szerint, teljességgel nem akarom távolról sem magamat összehasonlítani a' pornéppel, mellynek bizony kivált nálunk semmiféle műveltsége nincsen, 's melly például csak a' mult pesti vizárcor, hogy egy kis segedelmet kapott, már harmad napon dolgozni nem akart, hanem azt kívánta, hogy őt ingyen tartsák, melly a' segedelmezésből kapott ruhát mindjárt kocsmába vagy zsidóhoz vitte, melly dolgozni még most sem akar, torkig telven az adakozásokból, ha csak kétszer annyit nem fizetnek, 's melly e' mellett a' botrányozásig durva, részeges, veszekedő 's egyéb vétkekkel teli; melly pornép másutt is szerte az országban, azon kedvezést, mellyet az úrbérben kapott, nem érti, 's méltányolni nem tudja, sőt földes ura ellen makacs, engedetlen,

többi között Austriából, de Cs. úr nem ügyel arra, vagy nem érti, mit mások beszélnék, mert egy szót is alig felel reá, hanem csak a' magát viszi!

*) Ezekhez hasonlókat már a' Paradoxonrai feleletben is hoztam fel, 's példákkal világosítottam

agyarkodó, lázító, gyújtogató; ezen pórnéppel mondom, sem magamat, sem Csaplovics urat, sem senkit, bár igen sokkal kevesebb lelki műveltsége legyen is, összehasonlítani a' világért sem akarom, politikai jogokra pedig nem csak ezeket, de még alsó nemességünket sem tartom megértnék; 's még is ezek mindnyájan a' főlebb előszámlált és több természeti azaz eredeti, velők született jogaikra nézve mindnyájunkkal egyenlők.

Lássa Cs. úr, meg vagyok győződve, hogy tíz éves jó fejű gyermekkel ezeket 's többeket kevés idő alatt is megértetnék, de Cs. úr erre felferagódni még nem bír, 's e' dolgokbeli járátolsága mellett is bele szólott, 's így nem csoda, hogy minden lépten bukácsol. Lássa továbbá Cs. úr, hogyan irhatnám már én ki a' nevemet? midőn pirulnom kellene Cs. úr helyett.

(Vége a' jövő számban).

Jogi.

202. — Sárváry Ferencz' urbéri munkája' tárgyában — Az Orosz-Százal 80-dik számában egy „régí magyar jogász“ a' magyar magános törvény' commentatorainak characteristicáját folytatván, azt mondja: „Csodálkozom rajta, hogy Pfahler derék munkáját sem az országos küldötségek — az urbéri tárgyban — és az országgyűlés, sem az új 1836-ki urbarium következőiben kiadott urbéri könyvek' írói (Hoblik, Sárváry, Csaplovics) nem használták, 's Pfahler' példája szerint, az *urbéri törvényt tudományos rendben elő nem adták.*“ Erre részemről csak azt jegyzem meg, hogy a' „régí magyar jogász“ munkáját aligha olvasta; mert különben meg nem foghatom, miként mondhatja róla azt, hogy az urbéri törvényt tudományos rendben elő nem adta. Hiszen, ha van valami érdeme azon munkának: épen abban állani hiszi azt szerzője, hogy az urbéri szabályoknak logikai rendbe szedése által igyekezett a' szövevényes tárgyat világosítani; a' hosszas pontoknak rövidebbé alakításával, a' kifejezéseknek egyszerűbbítésével a' törvényt érthetőbbé, emlékeztetben könnyebben megtarthatóvá tenni; mint szintén a' jobbágyság' történeteinek előre bocsátásával egy *egész* állítani elő. Ha már magát a' könyvet nem tartotta áttekintésre méltónak „a' régi jogász“, legalább címét olvasta volna figyelmesen: „*világosító és rendszeres* előadása az 1836-ki urbéri törvényeknek.“ Ebből magából is láthatta volna a' szerző' célját, hogy tudniillik a' *világosítást* és *rendszerezést* tűzte ki magának. Es ezen céljait még inkább elérni reményli munkájának második bővebb kiadásában, mellyel — az első kiadás elfogyván — ez idő szerint foglalatossodik. Pesten, nov. elején. 1838.

Sárváry Ferencz.

203. — A' Szion' 23-d. számában, állítólag Kolosvárról írt, Kölcesey Ferencz' magános viszonyait illető levél' tárgyában a' szerkesztők' egyike biztos, hű kézből, a' következő sorokat vette: „Tek. Dr. úr! alig volt közelebből csapás, melly oly egyetemi rázkodást okozott volna a' joérzésűek között, mint Kölcesey' halála; 's miaél inkább nem hittem, hogy találkozék ember, ki e' tiszta névhez tisztátalan kezekkel közelíteni alacson le-

gyen, annál nagyobb vala fájdalom, midőn a' Szion' 23-dik számában az ismeretes névtelen cikkelyt olvasám.

Fájdalmamat emlitem igen is; mert azt éreztem az első olvasás alatt; de csak hamar megvetéssel néztem a' cikkelyt, 's az egészet oly hangnaktartám, melly, a' közmondás szerint, nem hallik az égbe. Később komolyabb oldalát láttam a' dolognak, 's érzem kötelességemet, mi szerint felvilágosítással tartozom.

Örömet fordulnék olvasó közönségünkhez, ha eddigi literaturai próbatételeim által nevemnek hitelességet szereztem volna. Mostani helyzetemben Önhez fordulok, ki engem ismer, 's szavaimnak hitelt adván, felvilágosítandja azon közönséget, mellyet némelyek mystificálni törekedtek.

A' szioni cikkely' névtelen közlőjének Kölcesey' emléke ellen irt helyét, mivel ezen emlék nyilvánosan még nem indítványoztatott, az érdem' kérdésében pedig minden vitáson felül van, elmellőzvé, egyedül azokról teszek bizonyosságot, miket láttam és hallottam; és mik Szathmár megyét és Csekét érdeklik.

Azt mondja a' névtelen közlő: *Egy zsibongás, mellynek nagyobb része éretlen ifjakból áll, azt kiáltja: fel, Kölceseynek képevel a' Szathmár megyei terem' falára.* En jelen valék Szathmár' folyó év' szeptemberében tartott igen is népes közgyűlésében, midőn Kölcesey' mellképének a' megyei terembe leendő felfüggesztetése indítványba hozatott, és saját tudományom szerint mondom, hogy a' népes közgyűlésben csak három hang emelkedett az indítvány ellen, 's a' három is a' halhatlan férfiú' érdemeit elismerve, egyedül az illy megfiszteltetés' szokatlansága felett értekezett. Három hang ellen százak győztek, 's e' szavakat merészli a' névtelen levél' írója *zsibongásnak*, 's *nagy részben éretleneknek* nevezni. Valóban ritka vakmerőség municipiumról így szólni!

Abból, mit névtelen közlő a' csekei correlatiókról mond, nyilván van, hogy a' mondott helységben fennforgott dolgokat nem ismeri; nem azért pedig, mert Kolosvár vagy inkább Sz — N — messze van Csekétől, hanem mert névtelen közlőnek törvényes tárgy nem kenyeré; 's könnyebb egy két mendemondát leírni, mint törvényes dolgot felfogni, 's Szathmár megye' jegyzőkönyveiből megismerni azon viszonyt, mellybe a' csekei közbirtokosok (nem jobbágyság) urbéri törvények értelme miatt jöttek. 'S óriási kohlomány az, hogy *Kölcesey' hideg tetemeinek eltakarítottása a' csekeiktől félelem miatt csak titkon ment végbe!* En két év óta Kölcesey' háznépéhez tartoztam; 's Csekében valék ama' szomorú napon is, midőn mesterem és jöltevőm eltemettetett. Történt pedig ez aug. 25-dikén, délutáni két óra körül, minden pompa nélkül. A' falusi harang' jeladása után egybesereglett nagy, szomorú, csekei néptömeg rendeltetése' helyére kíséré a' hűség' könnyeitől nedves koporsót; 's temetés után templomba sietett, hol az alkalomra készített beszéd által erősödve, hit' nyugalmaival nézett a' *mulandóság* elébe.

Megemlítenem kell még azon megilletődést, mellyel Kölcesey' halálát a' vidékiek 's egész Szath-

már megye hallá; mondanom kell: miképen a' Cseke' vidékéről szokatlan számú lakosok számdékoztak a' temetésen megjelenni, de mivel a' temetés a' szokott 48 óra előtt történt, részben útiokból visszatértek, részben, kik a' temetés' hírét házaiknál vevék, otthon maradtak. 'S e' helyett megjegyzem, hogy Kölcseynek 48 óra előtti eltemetése, a' hidegült testnek közönségesen úgy nevezett megindulása miatt, a' csekei bírák' bizonyítványa mellett történt.

Azóta én Csekének több ízben 's húzamosan vendége valék; 's állíthatom, hogy ott legkisebb jele sem mutatkozik azon tiszteletlenségnek, melylyet a' szioni cikkely' írója emleget.

Mindezekből nyilván van, hogy ama' cikely' egész tartalma: *rágalom és koholmány*.

Es ezen rágalmakat, e' koholmányokat a' Rajzolatok' szerkesztője felkapá, 's a' kaján szív' kárörömeivel lapjaiba iktatván, magáévá tévé stb.

Midőn ezen adatit egy szemmel látott tanúnak, ki parányisága mellett sem átalja nevét az előadottak alá írni, Önnel használás végett közöl-ném, szokott tisztelettel stb. **Pap Endre.**"

Magyar tudós társaság.

204. A' m. tudós társaság' IX-d. nagy gyűlése, aug. 30-tól — sept. 8-ig, kilencz ülésben végezte el szokott esztendei foglalatosságait. Azokon kívül, mik a' közülés' alkalmával köz-zé tétettek, a' következők szolgálhatnak a' figyelmes közönségnek tudomásul:

I. A' nagy szótár' szerkesztése' módja megállapítván, a' munka' dolgozása az 183%-ki academiai évben, megkezdetik.

II. A' grammaticai tárgyat, névszerint 1) az összetett betűk' egyszerűsítését illetőleg, a' nagygyűlés, számos tagjai, nem tagjai által elő-terjesztett véleményei' 's a' kisgyűlés' javaslatá-nak bővebb megfontolása —, de egyszersmind a' literatura' állapota 's illy nagy és átható ujtá-snak gyakorlati tekintetben minden oldalról meg-hányása után: a' nyelvtudományi osztály' ebbeli indítványától elállott. — 2) Ugyan ezen osztály a' magyar szókötés' főbb szabályai' kidolgozásá-val bízott meg.

III. „Tudománytár“ című encyclopaediai folyóiratának, melyből eddig évenként négy kötet jelent meg, az academia tágasabb mezőt kívánván nyitni, egyszersmind pedig gyakrabbi megjelenése által az eszmék' cseréje' gyorsabb-sára hatni; határozottatott, hogy az jövő, 1839-ki év' elejétől kezdve, egyre-másra hat medián iv-nyí füzetekben, hónaponként jelenjék meg: megtartván eddigi tisztán tudományos iránya, 's minden füzet, mint eddig, úgy ezentúl is két, t. i. értekező és literaturai osztályra szakadván: amaz folyvást Luczenbacher János, ez Balogh Pál rendes tagok' szerkesztetése, 's a' társaság, fő felügyelése alatt. A' költségeknek, illy ter-jeszkesedés miatt tetemes növekedése mellett is, ára a' 12 havi füzetből álló egész évi folyamata-nak, rajzokkal együtt, csak 5 ft. cp. leszén velin pap., legfinomabb velinen pedig 7 ft. 30 kr. cp. Postán 48 krral drágább.

IV. A' drámai jutalomra nézve, hogy az annál sikeresebb ösztönt gyakoroljon a' mun-kás elmékre, az igazgatóság' helybenhagyásával olly határozat költ, mi szerint az, a' többiek kö-zött legjobb munkának ezentúl mindenkor kijá-rand: kivéven ha köztők egy sem találtnak, mely bármí tekintetből is figyelmet érdemelne.

V. Az 1839-diki drámai jutalomra érke-zendő szomorújátékok' vizsgálatával, sza-vazatok' többsége által Fáy András és Schedius Lajos tisztt., Bajza József, Czuczor Gergely és Vörösmarty Mihály rendes tagok bízattak meg.

VI. Újra meghagyatott folyamataiban az 1833. óta a' magyar repertorium' nevelésével megbízott játékszíni választmány; 's e' czélra a' jövő academiai évre 400 ft. cp. adatott rendelkezése alá. Tizenkét tagja e' választmánynak a' kö-vetkező: Fáy András t. t., Schedel Ferencz ti-toknok, Bajza József, gr. Dessewffy Aurél, Döb-rentei Gábor, b. Eötvös József, Jakab István, Mátray Gábor, Szalay László, Tóth Lőrincz, Vajda Péter és Vörösmarty Mihály r. és lev. tagok.

VII. A' társaság' nyelvregiségei' gyűj-teményét a' lefolyt academiai évben nevelni sziveskedtek: a' csornai főtiszt. convent, ns Sopron városa' tanácsa, Erdélyi János, károlyfejér-vári káptalani requisitor, és Jászay Pál t. t. — miért nekik az egész közönség előtt a' társaság' köszönete fejeztetik ki.

VIII. A' tagajánlási jegyzékek' felolvasatása után a' választásokhoz fogván a' társaság, következő tudós hazánkiai nyertek szótöbbséget, 's azóta a' társaság' czéljaira buzgó együtt-munkálkodásra ajánlkoztak is: 1. *Levelező* tagok, szám szerint nyolcz: D. Flór Ferencz, Pest városa' tisztt. r. orvosa 's orv. kar' tagja; Alsóviszti *Fogarassi János* h. ügyv.; *Herepei Károly*, nagyenyedi ref. collegiumbeli theol. prof; *Kossovics Károly*, h. ügyvéd 's táblabíró Nyitra-Ivánkán; *Pulsky Ferencz* Eperjesen; *Szeucz Imre*, prae-monstr. szerzetes kanonok 's prof. Szombathelytt; *Tarczy Lajos*, a' pápai ref. colleg. physica' prof., és D. *Viola József*, a' moldvai uralk. fej-delem' r. orvosa 's több rendek' vitéze Jászvá-sárrt. — 2. *Rendes tag* szinte nyolcz, u. m. Nagy János, tanulmányok' igazgatója a' szombathelyi papnev. házban 's lev. tag, a' nyelvtudományi osztályba, vidékinek; a' történetírási osztályba hely-beli r. taggá: *Jerny János* ügyv. táblabíró 's lev. tag; vidékivé *Kossovics Károly* ügyv. 's l. t.; a' mathematicaiba, helyben, a' nagy gyűlés' ajánlatára az igazgatóság által kineveztetett *Vásárhelyi Pál*, a' főépítő kormánytól hajózási igaz-g. mérnök 's l. t.; 's az ez osztályhoz kapcsolt hadtu-dományi rendes tagságra, a' társaság' ajánlatára, az e' helyet alapított gróf Festetics László úr' hozzájárultával az igazgatóság *Tanárky Sándor* nyug. kir. őrnagyot és l. tagot nevezte ki; a' törvénytudományi osztályban helybeli r. tag, *Szala-y László* ügyv., l. tag és segédjegyző, lett, 's vidéki, a' nagy gyűlés' ajánlatára az igazgatóság által nevezve, *Zsaldos Ignác* ügyv., Veszprém vmegyei főjegyző 's l. tag; végre a' természettu-dományi osztályba helyben D. *Frivaldszky Imre* muzeumi alór 's lev. tag. — 3. *Tiszteleti tag*

három: *Guzmics Izidor* bakonybéli apát és r. t., gróf *Széchenyi István* m. acad. másod elnök 's igazg. tag, és gróf *Teleki József*, titk. tanácsos koronaőr, m. acad. elnök 's igazg. tag.

IX. A' társaság' könyvtára a' nagy gyűlés' folyamata alatt a' következő ajándékokkal szaporodott: 1. *Czech János* r. tagtól, több vegyes, többnyire régi és ritka darabokon kívül, a) *Tristram Shandy*, Basil, 1792. 2 vol. b) *M. Palingenii Stellati Zodiacus vitae*, verteutsch durch J. Spreng. Frankf. 1563. c) *Icones virorum illustrium*. Argentor. 1587 d) *Magazin für Geschichte*, Statistik u. Staatsrecht d. oesterr. Monarchie. 2-r. Bd. Göttingen. 1808. e) *Brunner, d. Leben eine Pilgrimschaft zum Grabe*. Buda, 1834. f) A' haza' szeretete, írta *Vedres Istv.* Szeged. 1809. 2. *Nagy Pál* hajdani kir. prof.: *Historia univ. gentium*. Buda, 1824 — 5. 3 köt. 3. *Polczer*: *Nuovo metodo di stenografia di C. Narducci*. Lodi. 1838. fol. 4. *Schmidt és Weber* pozsonyi könyvnyomtatók, *Szlemenics Pál* által, legújabb nyomtatványait, szám sz. kilenczet. 5. *Vörösmarty Mih.* r. t. Marót bán. Buda, 1838. 6. *Mátray Gábor* l. t. Budapesti hangászegyesület' szabályai Buda, 1836. 7. *Miskolczy István* Szeged vár. jegyző: A' szegedi hangászat-oskolának alapsabályai. Szeged.

X. A' kéziratárt nevelték: 1. *Lugossy József*: 1. I. Rákóczy György fejedelemnek Gyulafejevárt 1642. jul. 10. a' borosjenei ötvösöknek adott kiváltságlevelet (hártán). 2. *Szenczy Ferencz* theol. prof. egy 1499. sz. Ilona napján költ szerződést, mellyel Vitézfő László egy szőlejét adja haszonbérbe (hártán).

XI. A' társaság' szünnepjai sept. 11-kén kezdődven, a' munkálatok nov. 12-d. tartando első kis gyűlésben fognak ismét folytatni.

— Az igazgatóság sept. 5 és 8-d. tartotta üléseit. Ezekben:

I. Olvastatt a' fens. Főhg-Nádor-Pártfogó' k. levele a' két elnöknek 1837-ra történt királyi megerősítéséről.

II. Az elnökség a' pénztárnak esztendő közben ismételve történt megvizsgáltságáról tudósítá a' gyűlést, mi szerint pénz és irományok (alapítványok, kötelezvények, számlakönyvek stb) teljes rendben találtattak.

III. A' pénztári hivatal' 1837-ki számadásai kettős szoros vizsgálat alá vettvén, tökéletes rendben találtattak (a' summák az igazgatóság' külön jelentésében láthatók).

IV. A' pénztári hivatal' tudósítása szerint, aug. 31-dikén a' pénztár' állapotja ez volt: a) a' főpénztár' bevétele januar. 1-jétől, a' mult évi maradványt is ide tudván, 19,269 ft. 31²⁰/₁₀₀ kr.; kiadás: 14,267 ft. 35 kr. (ezek között a' tőkésített ajánlat- 's kamathatodok is); így jelen állapot: 5001 ft. 56²⁰/₁₀₀ kr. b) kamattartozék 4004 ft. c) a' mellék- (vagyis nyomtatási) pénztár' bevétele, hasonlólag jan. 1-től, 5,762 ft. 20²⁰/₁₀₀ kr., kiadás 5,503 ft. 34 kr. 's így, állapot: 258 ft. 46³⁰/₁₀₀ kr. convp.

V. Följelentettek a' társaság' pénzalapjának f. évi öregbedései, u. m. a) *Perlaky Dávid*, mo-

sony-győri ev. esperes' 's táblabíró által, kerületében gyűjtött 101 váltó ft. b) *Acsády Sándor* ügyvéd „Magános m. törvény czimű“ munkájából 50 péld.; ára 2 ft. cp. c) *Nagy Pál* hajd. kir. prof. „*Historia univ. gentium*“ czimű 3 kötetnyi munkájából 20 példány; ára 3 ft. 12 kr. cp.

VI. Három fizetett rend. tagját vesztvén a' társaság ez évben, az igazgatóság' határozatához képest, a' sor szerint rájuk következők léptek évdijaiukba; t. i. a' törvénytud. osztályban *Perger János* után helyben *Székely Antal* (500), a' nyelvtudományban *Kölcsy Ferencz* után *Horvát Endre* (300 ft.) 's *Nyíry István* helyébe *Horváth Cyrill* (300 ft.): ezek a' vidéken.

VII. A' nagy gyűlés által nyomtatás végett fölterjesztett következő kéziratoknak tiszteletdíj határozatott: 1. *Hradnay Ferencz*nek: Számlási segéd czimű munkájaért, ivétől két arany. 2. *Kis Károly* l. tagnak: *Hadtudomány'* eleje, németh., iverért két ar. 3. *Egyed Antal* l. tagnak: *Tibullus'* elegiáiért, iverként két ar. 4. *Tanárky Sándor* l. tagnak: *Strategia'* elvei *Károly főhg* után, színte két ar. ivétől.

VIII. *G. Illésházy István* kir. asztalnok és b. *Szepesy Ignác* pécsi püspök' haláluk által két tagját vesztvén el az igazgatóság, titkos szavazás' útján, közakarattal gróf *Csáky Károly* szepesi főispán, és gróf *Nádasdi Ferencz* b. titk. tan. és váci püspök választattak el.

IX. Végre elnök 's másodelnök, a' rendszabások' értelméhez képest, lemondván hivatalaikról, 1839-re közértelemmel újra elválasztattak, 's a' kir. megerősítés' kieszközlésére Ó Fensége a' Fhg-Nádor-Pártfogó' kéretett.

Az Elnök' rendeléséből, Pesten, nov. 6. 1838.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

Necrolog.

205. Tiszt. *Gelley József*, nyugalmazott professor 's m. academiai lev. tag, Campe' ifj. *Robinsonjának* fordítója (Pozsony, 1787. 8r) *Miskolczon*, f. évi martius' 1jén 85 évü korában meghalozott (Elkészt tudósítás). Kéziratban maradt tőle többi között XVI. *Lajos* franczia király' és hitvesének életírása.

Literaturai mozgalmak.

206. *Sáros-Patakon* jelent meg: *A' fizikának rövidrajzolatja*. Nyomt. *Nádaskai András*. 8r. 251 l.

Magyar-Óvárott, Czéh Sándor' bet.: *Egyik fűrtye Denglätzei Vitmann Antal úr' mezőgazdasági* munkáinak. Fordította egy honfi. 1838. 8r. X és 101 l.

Pozsonyban, *Bucsánszky Alajos* könyvkötő's kiadónál jelent meg: *Deákra fordítandó* magyar gyakorlások. Készítették H. B. által. Első évi folyamat. Év nélk. 8r. VIII és 129 l.

Esztergamban, *Beimel'* bet. *Egyházi beszéd*, mellyet sz. István. . ünnepe. . alkalmával a' budai főtemplomban mondott *Becker N. Ján.* 1837. 8r. 14 l.

Pécsett, püsp. bet.: *Beszédek*, mellyek m. Almási Rudics József... Bács és Bodrogh egy. vármegyék' főispáni helytartójának... e' méltóságába — bevezetési ünnepén tartattak. 1838. n4r. 16. l.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHADEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

MÁSODIK ÉV

Pesten.

November' 20. 1838.

47. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Népismeret. Gegő Elek a' moldvai magyar telepekről. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Ki a' jurista? Csaplovics ellen (*Jogi*). — (Hivatalos levelezés).

HAZAI LITERATURA.

Népismeret.

207. *A' moldvai magyar telepekről. A magyar tud. academia elébe terjesztve P. Gegő Elek, sz. Ferencz' szerzetebeli magyar hitszónok, 's m. t. társasági lev. tag által. Két todalékkal 's Moldvaország' abroszával. Budán, 1838. a' m. k. egy. bet., az academia' költségein. Nagy 8-adr. összesen 174 lap. Ára füzve postapap. 1 ft. 40 kr., nyomt. pap. 1 ft. 20 kr. cp.*

Páter Gegő — si licet in parvis exemplis grandibus uti — moldvai magyar rokonink' Columbusa. Az ő nevének emlékezete összeforradt nemünk' amaz elszakadott ágaiéval; 's ha most kebleink néprokonság' szerelmével kelet felé fordulnak, a' székely havasokon túl: ő az, ki gondolatinkat vezérli; 's ha Moldvából, 's Bukovinából, és Besarabiából rokon hangok zengenek felénk, Gegő azoknak meghozója.

Ez útnak tevője 's az előttünk levő könyv' írója ugyan az, kinek isten- 's honszeretetre indító szava több esztendőig hallatott szerzetének pesti egyházában. Ő sok évi tervet fejeze ki, midőn 1836.' nyarán, az academia'ban egy hazafi lángolása, 's mind azok

által, kik hallák, bizonyosan elfeledhetetlen beszédben, szándékát: moldvai rokoninkat meglátogatni, előadta. 'S ő a' fáradságos, sőt némi tekintetben veszedelmes vállalatra nem kért költséget, melyet bizonyosan meg is nyert volna, minthogy az út' célja egyszersmind magyar és közvetlenül tudományos volt, hanem kért utasítást, késznek nyilatkozván meghozni, mennyire csak engedni fogják körülményei, a' kívánandó felvilágosításokat. Augustusban hagyá el Pestet, de az akkor choleras Kolosváratt — nem ugyan a' cholera által — akadályokra lelven, csak oct. elején léphete a' gyimesi kapun által, Moldvába. Itt a' Tatros' folyását követvén, majd gyalog, majd lovag, majd kocsin, először is Kománfalván 's Aknán keresztül Tatrosha ment, mint a' melly helyet az academiái utasítás jegyze ki neki; innen a' Sereth vize' mentében, éjszak felé, Pokolpatak, Klézse, Forrófalva 's Bogdány falukon által Bákó városába, majd Románvásárba —, 's tovább Szabófalván és Szépvároson keresztül Jászvásár vagyis Jászvásárhelybe (*Jassy*). A' visszaút ismét Románvásáron, Bákón és Csügésen keresztül esett, 's a' székely földre lépés a' gyimesi kapun. E' vándorlás' elbe-

szélése (3 — 33 l.) a' melly becses, adatainál fogva, szintolly kedves olvasatu a' szerző' érdekes egyediségéért (individualitas) melly itt teljesen ki van fejezve. *„Isten és hon.“* Egyebet ő nem ismer, nem szeret; de ezeket aztán szíve' egész hevével, lobogó indulattal; az ember főtől talpig kedély és forró részvét; beszéde kényes ízlet nélküli mint köntöse, de őszinte, meleg, érzékeny, képes és virágos, mint predikációi.

Vizsgálódásait utazónk már a' székely földön kezdé. A' csiksomlyai ferencziek' klastromi könyvtárában jegyzései annyira gyarapodtak, hogy azokat, mint különben is jelen fő tárgyától eltérőket, külön iratban kívánja közleni. Azonban fájdalommal értjük, hogy e' felette régi kolostor' könyvtárát, „a' torony' gömbjében rejtett irományokkal,“ 's a' székely köz és családi levéltárakkal együtt az 1694-i tatárjárás összehamvasztá. Megnézte utazónk, a' cholera' dülási közt is, Brassót 's itt a' magyarosodás' szembetűnő jeleiben, valamint a' székely földön az éledő ipar 's lelki műveltségben gyönyörködött, egyszersmind haldoklók körül szolgálván, predikálván — „míg a' hanyatló szeptemberrel maga is a' sirhoz közelebb állana mint Moldvához.“ Azonban az utána érkezett útlevelek lábadozva találták, 's a' legközelebbi nap határinkon túl. Már az első faluban (Csügés) nyílt karokkal fogadtatott szegény, magokra hagyott, de annál buzgóbb hitű magyar feleink által: *„Isten hozta lelki atyánk! esztendőök olta nem láttunk papot! mű pap nélkül olyanok vagyunk itt, mint a' barmok“*; egy közel tanyán egy már járkáló leánykát keresztelt; Kománfalván hasonló panasz: *„mindenképen jó volna állapotunk, csak papunk nincs. Az öregek gyónatlan mulnak ki, a' magzatok keresztetletlenek.“* Tatrosón, hol az ugynevezett müncheni magyar codex készült 1466-ban, semmi eredmények. Eddig egész útban mindenütt magyarok is, Székelyföldről ide bujdosottak; a' Sereth' mentében már csángó magyarok, kik még a' magyarok' bejövetele óta itt lakni tartatnak, 's e' vidéken mind eddig annyira megőrzötték nyelvöket, hogy némelly falvakban oláhu sem értenek. Bákó azonban már igen eloláhosult, valamint a' rajta túl lakó magyarok is, minek okául szerző a' románai kerületben fekvő magyar plebániákban lelkészkező olasz missionáriu-

sokat hozza fel. *Jászvásártt*, — mellyben a' haladó kor' jelei bőven mutatkoznak, kórházak, tudós társaság, ipar és kereskedés, készülő oláh játékszin — 1600 magyar lakik, mesteremberek, szőlőművelők, szolgák, 's e' magyarok *összetartók!!!* nyelv- és nemzeti öltözetöket tisztelik, 's különben is meglegedett szorgalmas nép. Mióta Jászvásár megszűnt magyar plebánia lenni, az olasz missionariusok gondosan gátolják, hogy magyar hang a' szent szónokszékről le ne hangozzék; 's magyar *ének* is csak egyszer évében, hamvazó szerdán zendül meg a' cath. egyházban, 's ekkor is amaz ismert bőjti *ének: Keresztények, sírjátok!*

Következik az academiai utasítás' pontjaira VII cikkely alatt a' felelet.

„Ottani *telepeink'* jelen *statisticai állapotja*“ cikkelyében, hogy legyen ez adatokat mihez támasztani és mérni, az ország' statistikai vázlata bocsátatik előre. Gazdag föld, az anyagi jólét' minden feltételeivel ellátva, ha a' népesség' nagy része' t. i. a' moldvánok' (oláhok') restségét kiveszszük. Mindazáltal a' művelődés haladásban. Az uralkodás, aristocratia által mérsékelt egyedkormány, török függés alatt. Nevezetes, hogy a' jászvásári metropolita 's románai és hussi két görög püspök, eddig birt jószágaik helyett, jelenleg kész pénzbeli fizetést nyernek; 's e' változást készül a' kormány a' 150 — 200 monostorral is eszközölni. Tizenöt kerület közül, mellyekre az ország oszlik, ötben laknak magyarok, nagyobb kisebb mértékben moldvánokkal vegyest; 's azokban tizenöt magyar plebánia, hetven filiával (szerzőnk mint nevezeteseket, 58-at hoz fel név szerint), mellyekben a' magyarok' összes számát 45 — 55 ezerre gondolja tehetni (47 l.) — 's e' tetemes népségnek *csak hét magyar lelképásztora van* (minoriták), a' többi *olasz!* A' legnépesebb plebánia a' *tatrosi* a' bákói kerületben, a' leggyengébb a' *galaczi*, melly csak száz lélekből áll. Egyébiránt noha némelly gyarmatok újabb időkben gyarapodtak (138. l.) régenten sokkal több magyar lakta ez országot, úgy, hogy ha az eloláhosodás' haladásait 's P. Bandin' két század előtti — sőt közelebb csak P. Zöld' hetven év előtti — adatait hasonlítgatjuk, *eredetére* nézve a' tartomány' magyar népességét szerzővel egy negyedre lehet tennünk. 'S hasonló arányban kevesedett

még a' papok' — a' nemzetiség' és cath. val-
lás' fentartói' — száma is; mert csak 1647-
ben is P. Bandin, püspöki látogatása' alkal-
mával, harmincz helységben tíz papot 's tizen-
három diákot lelt (47, 48 l. v. ö. 60, 69,
130 's köv. l.).

Érdekes, moldvai rokonink' „*erkölcsi tu-
lajdonságaik és szokásaik*“ czikkelye. Örö-
mel látjuk őket itt szép fényben tűnni fel a'
henye, babonás, és nem annyira nemzeti
mint vallási türelmetlenség és gyűlölettel
eltölt moldvánok (óhitűek) mellett. Ők *mun-
kácsak*, 's így élelmők, öltözetők, lakások
jólétre mutat, 's maga a' boér közmondás
valija, hogy egy magyar tíz moldvánal fel-
ér; *vendégszeretők*, 's kivált a' csángó ma-
gyarok, annyira, hogy a' m. vándort az út-
ról is behívják hajlékukba: „Jöjön be lel-
keczkém, megebédelem;“ *összetartók*, nem-
zeti becsületüket kölcsönös ellenőrzés által
fentartók; *tisztaságszeretők*; *erkölcsösek*. Öl-
tözet 's némelly szokásokra nézve a' mold-
vánokat követik.

A' harmadik czikkely a' nemzetiség' mi-
benlétét 's az *elnemzetlenedés'* okait fejtegeti.
A' fő: elegendő magyar lelki tanítók' nem lé-
te! Ugyan is a' moldvai catholica vagy ma-
gyar anyaszentegyház — a' mi majd mind-
egy, mert a' többi lakos majd mind görög
hitű — olasz missionariusokkal láttatik el,
kik nem tudják, nem tanulják a' hívek' nyel-
vét, 's így a' sz. misén kívül egyéb lelki
szolgálatot nem tesznek, 's nem csak törté-
netesen oda vetődő magyar papok' prediká-
lását, de a' magyar egyházi éneklést is gá-
tolják — 's mind ezt, egészen így, már szá-
zadok óta, mint Bandini püspök', Kantemir
vajda' 's P. Zöld Peter' írásaik bizonyítják.
'S e' kereszténytelen bánás annyira megyen,
hogy midőn Rajky Gáspár, az erdélyi missi-
ók' jezsuita elnöke Jászvásárba magyar pa-
pot (P. Beke Pált) küldé, sőt Vazul vajda
iskolatelket is ada a' m. közönségnek, az
olasz barátok őt és társait kitűrték; 's mint
akkor, úgy maiglan is „bucskú' alkalmával
a' sz. mise' szolgálatját árverésre bocsátják,
híveiket a' keresztiség', nősülés' és teme-
tés' alkalmával a' határozott áron feljül csi-
gázzák, a' halállal küszködőket . . . . . tíz
mér földről is utolsó feloldozásra magokhoz
parancsolják, és így hal tetteikkel a' *vallás-
tól elidegenítik*“ (58. l.), mint ezeket Paro-

ni moldvai püspök — ki szegény rokonink'
ügyében ezelőtt tizenöt évvel lelkesen fá-
radozott, nekik négy magyar papot eszközölt
is — körlevelében keményen megróta és til-
totta; de végre is kénytelen volt az ola-
szok' üldözései elől Romába vonulni. Utá-
na a' missio' praefectusai kormányozzák a'
m. anyaszentegyházat, 's ama' visszaélések
folyvást tartanak. De e' százados sérelmek
mellett is csodálatos, atyáinkfiai' vallási buz-
góságok. A' galaczi magyar közönségről,
1647-ben, noha akkor csak 70 lélekből állott,
ezt írja Bandin: „Cum parochus linguae un-
garicae sit ignarus, ungari enixe me roga-
runt, ut parochum suae linguae ipsis cura-
rem, licet tamen pauci sint, attamen pro-
miserunt se pro honesta parochi sustentatio-
ne provisionem habituros, et CORRVTAM
parochiam restauraturos.“ 'S „így van ez —
teszi hozzá P. Gegő — jelenleg is; oh mert
beh sok helységben marasztalának, hogy
lennék papjok! ők megfizetnek az olasznak,
és mindennel ellátnak engem is: csak hogy
magyarul oktassam!“ — Egyéb okai az el-
nemzetlenedésnek még az iskolák' hiánya,
az oláh pópák' térítései 's a' boérok' csa-
logatásai —

Az utasítás' negyedik pontja felvilágosi-
tásokat kért azon *telepek' oda költözése 's
minden időbeli viszontagságai iránt*. Histo-
riai adatok' alapján (szerzőnk a' csángó ma-
gyarok' eredetére nézve, kiket a' moldvai
székely magyaroktól gondosan megkülön-
böltet, 's 15,000-re teszen, különösen Sul-
zertől eltérően, oda nyilatkozik, hogy azok
kún maradványok, mit saját tapasztalásabeli
következő okokkal is bizonyít: a' csángó vi-
dékeket az oláhok maig is *Cománának* hí-
ják; már a' régi boér levelekben is *vezeték*
neveken neveztetnek, holott a' székely be-
vándorlottakéi keresztnevekből vétettek; a'
Bákó melletti *kún halmok*, melyekről a' csán-
gók szóbeli hagyomány után beszélnek, hogy
ott elődeik az isteneknek lovakat áldoztak
fel; 's végül a' csángók' örökös földbirtoki
joguk, mellyel sem a' moldvánok, sem a' szé-
kely magyarok nem bírnak.

A' székely telepek' viszontagságaihoz
menvén át, Bandini szerint említi szerzőnk,
hogy Magyarországból, név szerint Sopron
és Pozsony vmegyékből is bujdosnak ki I.
Mátyás által onnan száműzött hussita ma-

gyarok, kik a' Pruth' vize mellett leteleped-
vén, szállásukat, tanítójuk' tiszteletére *Huss-*
nak nevezték, 's isteni tiszteletüket, még a'
misét is, magyarul végezték, míg Bandini
azt 186 év után latinra változtatta (*Fermen-*
tum illius temporis est, quod Hussiani ungarica lingua Sacrum et vespas hucusque cantent, quod nos cum populi satisfactione sic attemperavimus, ut omnia ad Sacrum appertinentia latine fierent, et aliquae piaae cantiones ungaricae ante et post Sacrum pro devotione populi audirentur). De itt néhány kérdés tolakodik elé, mellynek felvilágosítása véghetetlen érdekes lenne. Mert a' nélkül, hogy Bandini' tanutételét a' maga idejére nézve (1647) hitelesnek lenni tagadnánk, csakugyan kérdehetjük: ha a' hussiak' elei hitők melletti buzgóságból ősi tűzhelyeiket készek voltak ama vad tartománnyal felcserélni, vajjon mikép történt, hogy később arról lemondtak? 'S ha lemondtak, mikor történt ez? Bandin' idejében legalább, úgy tetszik, már catholicusok voltak — mert hogy rítusuk' nyelve még az anyanyelv vala, nem bizonyít ez ellen semmit; ez a' catholica egyház' elveivel nem ellenkezett, mint többi közt abból is világos, mi szerint maga IV. Incze pápa kész volt a' veresruszsziai moszkáknak megengedni, hogy a' mise moszkául mondassék, kész az anyanyelv' abeli használatát a' dalmátoknak megadni, írván szegéniai püspöküknek: „Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res sermoni subiecta, licentiam tibi . . . dummodo sententia ex ipsius varietate literae non laedatur, auctoritate praesentium concedimus postulatum.“ — Azonban a' magyar hussita maradványok, eddig alkalmasint már kivesztek, mert Bandini szerint Huss városának jóval nagyobb része magyar volt, most pedig 80 — 90 lélekre olvadt le (a' 45-d. l. 130-at említ a' városban) — de kik jelenen ismét bessarabiai magyarokkal szaporodván, újra plebániát alapítottak, 's most templomot építenek. Illy tetemes megfogyás okát nem kell-e az ott alapított görög püspökség' apostolkodásainak tulajdonítani?

Magok a' *székely* közönségeknek Erdélyből legrégebb kiköltözöttöket szerzőnk, N. Ajtai Kovács István legújabb közlései, valamint Szegedi 's több rendbeli kéziratok' adatai után a' XV-d. századba helyheti, különösen II.

Ulászló' korába; 1555-ben már törvényesen megengedettett e' kiköltözés, melly hihetőleg nem volt csekély, minthogy, a' veszteglési intézetek' daczára is, 1744-ben a' csíksomlyói bucsúra ötezer moldvai székely jelent meg. De legnépesebb kivándorlások húsz évvel utóbb történtek, midőn hadi alkotányra vétettek. Apróbbak később is említetnek, 1817-b. az éhség' következtében, sőt még 1836-ban is.

Az V. cikkely a' moldvai magyarok' *nyelvével 's népköltésével* foglalkodik. A' széke-
lyek' beszédejtése nem különbözik erdélyi rokonaik' beszédétől, csak hogy a' moldvánokkali húzamos érintkezés által szavakat cseréltek. 'S hozzájuk közelítenek a' velők sürűen közlekedő csángók is, kevés eltérésekkel, mellyeket Magyarország' egy és más vidékein is feltalálunk; a' legsajátságosb a' sziszegés, melly szerint a' *cs* és *s* hangokat élesen, *cz* és *sz*-nek mondják, 's a' kicsinyítő forma' uralkodása: *lelkeczkém*, *pátéreczke*, *Boriszka*, *csak szósz* (csak sós). Tájszavaik közt igen nevezetesekek és szépek is találtatnak, millyenek: *megorantani*, *sza-
lani*; *eszlem*, észre veszem; *tege*, tegnap; *házhiu*, házfedél alatti hézag; *igyen* (igyesen, van nálunk is) irány, stb; megjegyzendő még hojszável, nénémnál. Kár, hogy buzgó szerzőnk épen e' pont körül tett olly szük aratást, mit természetesen az idő' rövidségének kell tulajdonítani. Mondák- 's dalokban szegényeknek állítatnak ottani rokonink, mint az erdélyiek is. Érdekes, hogy Szilágyi és Hajmási' története, mellyet Toldy Ferencz „Magyar régiségei“ között ada, 's Vörösmarty amaz ismeretes balladához dolgozott fel, a' moldvai magyaroknál maig is él; 's ref. megvallja, miképen annak, 's a' többi, szerzőnk által még rövidebben említett népmondáknak minél hívebb és teljesebb közlését ohajtotta volna. Ha babona szól is belőlök, de festik a' nép' gondolkozását, érzéseit, képzelmeit, 's ez az, mit az effélékben keresünk, nem bölcseséget. Hanem a' dalokra nézve csakugyan szomorú kilátás van ott, hol az annak elmondására felszólított ifjú ezt birja felelni: „*Knekeljen, ha kell, a' kántoroczka*.“ Ott nem kijózanodás és miveltség az ok, hanem a' költői elemek' hiánya, melly elébb utóbb aligha nem fog egészben is reánk bizonyodni.

Archaeologiai aratás is semmi. Tatár, török, gondatlanság, égrések felemésztettek mindent. *Tatrosan*, mely név a' magyar litteraturában az ott 1466. költ codex által olly híressé lett, semmi régiség, kivéven egy romladék falat, melyen *talán* azon kolostor álla, hol ama' nevezetes kézirat szülemlett. — Egyébiránt ott, Magyarország' határain kívül, a' sírkeresztek magyarul szólnak.

A' toldalékok' elsejében 1. a' moldvai püspökségek' nyomai foglaltatnak; 2. szerzőnknek a' moldvai vajdához írt levele, melyben neki egy, Doftánfalva mellett talált ásványos forrásról teszen jelentést, 's 3. ennek válasza, melyben a' tárgyat megvizsgáltatni igéri: — 's itt a' következő hely érdekelhet bennünket leginkább: „...optimam in pectore nostro alimus voluntatem hungaros per Principatum Moldaviae degentes, non tantum ut fideles subditos Nostros fovendi, verum etiam tamquam prosapiem nobilis gentis hungaricae, per quam, seculis superioribus, familiae quoque Nostrae Sturzaianae piae memoriae Maiores inter proceres Hungariae benigne adoptati, iuribusque ac privilegiis nobilitatis hungaricae insigniti exsistere, *peculiariter protegendi*.“ Következik 4. Vazul fejedelemnek jul. 15. 1647. Bandini érsekhez költ feddő levele, melyben a' bákói magyar papot veszi szárnyai alá; 5. Bandini' hivatalos jelentésének fellette nevezetes töredéke Jászvásárról, mely bő felvilágosítását adja a' jászvásári magyarok' régi egyházi viszonyaiknak 's az ottani missio' szellemének; 6. *A' bessarabiai magyarokról*, P. Zöld és Bandini után. Emez igen csekélyre teszi számokat. Sokkal többen voltak utóbb, t. i. midőn az elsőbbik 1767-ben látogatta meg Bessarabiában Csöbörösök mezővárosát, 's Sz. Péter, Sz. János, sz. Antal falvakat, melyeknek magyar lakói egykor hussiták, utóbb — u. m. P. Zöld — catholica hitre tértek (mikor?), 's noha 17 évig cath. papot nem láttak, hitök' lelkesedett hívei. Tizenkét nap alatt a' buzgó férfi 7137 személyt gyóntatott meg, 2512-öt keresztelt, predikált, vigasztalt stb. Sírás közt kísértte az elváltót tünérdek népség majd egy magyar mér földnyire, „'s reménykedtek kérven a' Krisztus' vérehullására: hogy nekik a' missio' előljárójától papot kérjünk és nyerjünk ki. Azoknak esedezésüket midőn visz-

szajövet Jassyban az említett előljárónak beadnánk, azt felelé: hogy oda senki nem kíván menni, 's hogy senkit nem kényszeríthet, holott mind csak Moldva' számára küldettek.“ 7. *A' bukovinai magyar telepekről* a' szerző jártas férfiaktól vett adatok után mintegy ezeket fűrkészte ki. Lakták Bukovinát magyarok, míg Erdélyhez, 's utóbb is, míg Moldvához tartozott; de a' jelen telepeket illetőleg, azok 1777-80 körül költöztek oda Moldvából, 's székelyekkel is szaporodván, hét magyar falut képeztek: Andrásfalva, Boldogfalva, Hadikfalva, Istenfogadj, Istensegits, Józseffalva és Magyarfalva, melyeknek lakóit, ha a' többi falvak és városokban lakók is ide számíthatnak, Gegő 7—8000-re teszi, köztök 432 reformatus, kiknek Andrásfalván predikátorjok (Bíró József) is van. Statistikai 's erkölcsi viszonyaik (118—119). adatnak.

A' második toldalék töredékeket közöl a' moldvai cath. egyház' két század előtti állapotjáról 's a' moldvánok' némelly szokásaikról, a' sokszor említett P. Bandin' latin kézírata után, melyel 1646-ban tett püspöki látogatásáról tudósítja X. Incze pápát — 's mely látogatását — szabad legyen mellesleg említeni — Jászvásártt, az említett évi aug. 12. latinul és magyarul költ levélben hirdeté ki. Az teli van telepeink' akkori egyházi állapotját illető adatokkal, melyek azt a' maihoz hasonlónak festik: ugyan az a' vallási buzgóság egyszersmind és elhagyatottság; 's ugyanazon nyelvökhöz ragaszkodás. 'S akkor még sokkal számosak voltak mint most — de már Bandin is egy magyarabb hajdant emleget: 's nekünk, a' körülmények' helyes fontolgatása után, nem azt, hogy megfogytak, hanem hogy még léteznek, kell csodálnunk. A' „Jegyzetek Moldváról“ vég cikkely, ez országnak, a' XVII. század' közepéni statistikai 's erkölcsi mivoltának vázlata, az efféle közlések' szokott érdekével bir, 's ref. itt azt jegyzi ki belőle, hogy a' vajda' udvarnépe közt még Bandin' korában magyar titoknok is fordult elő. — Bucsúzáván olvasóitól szerzőnk, a' bucsáországi (bessarabiai) magyarok' dolgai' közlését igéri. E' feleink' állapotja nem a' legjobb lehet, mert Gegő szerint folyvást szalonganak át Moldvába.

A' könyvhez hasznos segédül e' hajdani

magyar tartomány' abrosza járul, mai állapotja szerint az erdélyi havasok és Pruth' vize közé szorúlva, fő tekintettel a' magyarok által is lakott helységekre.

Vajha ezen, lelki kenyérért hozzánk főhászkodó magyarok' hívó hangja elhatna azokhoz, kik a' kérést megadhatják; 's vajha azon gazdagok, kik lakatlan téreikre gyakran idegen földről idegen vándorokat szállítanak, megemlékeznének, hogy a' Pruthon innen és túl, egy becsületes, vallásos, munkás, rendszerető 's kézműveket űző ügyes nép lakik, mely századok' viszontagságai között is lelkes vala fentartani apáinak hitét és nyelvét, 's hogy e' nyelvnem egyéb, mint — a' magyar.

51.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

208. Ki a' jurista? Csaplovics ellen (Vége). De Csaplovics úr igen hűtelen, mondhatnám lelkismeretlen referens is, mert olyakat fog másokra, mikről ezek egy szót sem szöletak. Azt állítja a' többi közt a' 11. §-ban: „A' természetjog-gyártók mindnyájan azt mondják, hogy mindenkinek van joga a' dolgokhoz is általában, mivel az ember sem nem élhet, sem nem munkálhat ilyl lények, mint eszközök' használata nélkül, azaz a' nélkül, hogy jól lakják stb.“ 'S erre Cs. úr Jogi hites ügyvédrel azt mondja, mint ha ez azt állítaná a' Figyelmezőben, hogy ez bolondság! hogy az ember üres gyomor mellett is megelégedett lehet, ha egyót hozzánk hasonlóan elismerjük stb.“ — A' Jogira fogott mondasból egy betű sem igaz. Pedig ilyenek többnyire Cs. többi idézetei is, sőt ha a' szók ugyanazok is, az értelem egészen más ott, honnan azokat kiszakasztá, vagy ő maga előttiünk szemlátomást elcsavarja. Így a' többek között a' 6. §. ekkép szól: „Krug ezt írja: A' természetjog egyetlen, örök, változhatlan, ha bár egyedi (individualis) és időlegi megismerése még oly igen átalakított is.“ — Jegyezzük meg elsőben is, hogy ezem értelem nélküli, szókönyv utáni fordítás Krugban így áll: Wenn sich auch die individuelle und zeitliche Erkenntnis noch so sehr umgestaltet (a' német író Csaplovics a' „sich“ et szépen kifejele), mi jól magyarul ezt teszi: „ha szinte ennek, külön egyedekben (individuumokban) 's külön időben még oly külön alakja vagy formája van is“, vagy szolgailag fordítva: „ha szinte ez az egyedekhez és időkhöz képest még oly igen különbözőleg alakul is.“ De a' fő dolog az, hogy itt a' formáról vagy rendszerrel van szó, 's nem tartalmáról a' tudomáynak, és meg is Cs. mint hűséges referens erre csavarta Krug' állítását. Vagy talán nem értette? Akkor ugyan nagy vakmerőség ugyan azt nyilvános lapokban bírálni akarni! Azt mondja ugyan is Krugnak feljebbi állításából következ-

tetve: „Itt látjuk mint értenek a' finom metaphysicusok a' megelőzéshez! 's hogy mentse miatt oly kevéssé vannak zavarban, mint minden inanis loquacitatis homines. — Krug t. i. ennyit akart mondani — (Csaplovics' elcsavarása szerint): „Örök természetjog bizonyosan létezik, de a' valódit még ki nem tapogathattuk, 's még nem tudjuk igazán, melyik az? — En ezt mondom, más meg valami mást, végy a' mit akarsz, ideiglen mind elég jó stb.“ — Láthatja mindenki az előboesátott jegyzet után, hogy Cs. itt Krug' mondasát vagy szándékosan elcsavarta, vagy összeavarta a' formát a' materiával, vagy is a' tudomány' rendszerét a' tárggyal, a' tartalommal. Mindegyik menthetetlen hiba.

Azonban a' 11 §-ban Cs. már maga megvallja, hogy minden természetjog-gyártók megismerik, hogy mindenkinek van joga a' dolgokhoz is általában. — Tehát ime van még is, a' miben minden természetjogászok megegyeznek. Így piritja magát, kinek nem természete a' mélyebb gondolkodás. Van biz az, Cs. úr, több is, csak ertsük, sőt alig van valami e' tárgyat illetőleg, a' mi fölött egész egyetértésben nem volnának. De hát miben értenek tökéletesen egyet az emberek a' positiv törvényben? vagy a' sz. írásban? — De hogy el ne feledjem, kérem Cs. urat, méltóztassék Cicerót is az inanis loquacitatis homines vagy éppen bolondok közé számlálni, mert ő is ugyanazokat mondotta a' természetjogról, miket Krug, 's mások. Azt mondja egy régi író, Hemming Miklós (Nicol. Hemming, de lege naturae apodictica methodus. Viteb. 1564), melyből már az akkori nézetek a' philosophiai jogtanról eléggé megismerszenek: „Haec naturae lex variis nominibus (quae ad eius vim intelligendam faciunt) a Philosophis appellatur. Cicero eam vocat nunc *ius naturae*, propterea quod humanis mentibus naturaliter impressa sit; nunc *ius gentium*, quia omnibus hominibus late per orbem sparsis, eadem est. Nam non ut oratio, ita ratio apud homines variat. Nunc *ius divinum*, eo quod Deus huius legis sit auctor; quam ob causam Paulus etiam naturae legem vocat veritatem et *ius Dei*; interdum *ius aeternum*, idque ea de causa, quod eius norma sit constans et perpetua, de qua re idem auctor in oratione pro Milone in hunc modum loquitur: Est enim haec (inquit) non scripta sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.“ E' szerint tán Cicero is bolond volt? Vigyázzon Cs. úr, mert Verbőczyből is mindjárt idézek valamit (Prologus Tit. I): Duplex est autem iustitia, scilicet naturalis et legalis. Naturalis est constans et perpetua voluntas, ius suum unicuique tribuens etc. Továbbá (Tit. II) *Ius naturale* est commune omnium nationum etc. Csak rajta Cs. úr! Ki az itélettel, az eddigi philosophiát és politicát homályba döntővel!

Meg kell említenem, hogy van valamicske, mit első feleletemből hűségesen referált Cs., és az ebből áll: „Ha kérdés tételnek, melyik alkotmány legjobb Spanyol- vagy Magyarországnak,

illy formán kellene felelnünk: a' philosophiai politikai-tudományoknak, p. o. természet- 's országnak főbb elvei az ő alkotmányokból sem hibázhatnak; de hogy történeti tekintetben ott mely jogok állottak fel, 's micsoda tekintettel kell most lenni ezen régi jogokra, és helyi 's miveltégi tekintetben mellyek illenek rájuk, azt az országslás' mestersége adja elő." Ezeket én mondtam, 's erre Cs. úr némelly ürességek után egy mythologisáló 's névszerint bachisáló seborvosról, 's egy foltozó szabóról azt mondja gúnyolólág: „E' bámulandó igazságot még eddig egy halandó sem tudta Jogi hités ügyvéden kívül. Ez a' legfontosabb felfedezések' egyike, mellyért a' legfnyesebb jutalmat, sőt még kizáró szabadalmat is érdemel stb.“ Alább pedig! „Ugyan mellyek a' természetjognak azon főbb elvei, mellyeknek az alkotmányban nem szabad hiányzani? 's miért főbb elvek, miért nem a' természetjog' minden szabályai, ha olly igen okosak, hogy mind az, mi helyökbe tétetik, csak oktan lehet? — Hol marad azután Krug' canona, miszerint minden positiv jognak a' természetjogot kell legfőbb zsinormértékeül ismernie. E' canonnak Jogi hités ügyvéd szemlátomást ellenmond, miután csak valami keveset akar, fűszer gyanánt venni a' természetjogból.“

Itt Csaplovicsnál lingua praeurrit mentem; elsőben: azon általam mondott szavak csak nem szóról szóra másunnan vagynak idézve, olly szerző' munkájából t. i., ki mind nálam, mind Cs. urnál különb és nevesb ember, kitől mindketten többet tanulhatunk, mint H. tól, Cs. úr bálványától. És ez a' szerző Pölitiz (Die Staatswissenschaften im Lichte unserer Zeit). Az eredeti hely (Erster Theil: Natur- und Völkerrecht; Staats- und Staatenrecht, und Staatskunst 38. §. jegyzet) így hangzik: Welche Verfassung für Portugal, Norwegen u. s. w. die beste sey; das kann nicht nach dem Naturrechte und Staatsrechte entschieden werden. Das Naturrecht verlangt bloss, dass die im §. (38) aufgestellten Grundlagen *) einer jeden rechtlichen Verfassung in den Verfassungen Portugals, Norwegens u. s. w. nicht fehlen, und das Staatsrecht stellt diese Grundlagen auf den Fall möglicher Verletzung unter die Garantie des rechtlich gestalteten Zwanges. Was aber in geschichtlicher Hinsicht, mit jenen allgemeinen naturrechtlichen Grundlagen einer jeden rechtlichen Verfassung verbunden wer-

den, stehen bleiben, und den Uebergang aus der alten Zeit in die neue vermitteln, was ferner aus örtlichen Rücksichten und aus allgemein in Portugal, Norwegen etc. gefühlten Bedürfnissen in die Verfassung aufgenommen werden soll; das kann bloss durch die auf einen gegebenen Staat angewandten Grundsätze der Staatskunst entschieden werden. — Nur durch die Verwechselung dieser Bestimmungen (veti utána Pölitiz) konnten die ungeheuern Miszverständnisse bei und nach der Bildung neuer Verfassungen seit 30 Jahren entstehen.“ Felsült tehát Cs., midőn azt mondja: „szegény Jogi hités ügyvéd, tehát nem volt szerencsés a' fentebbi alkotmánykérdésre adott feleletében. Ő ugyan maga tevé azt fel magának, de nem birt vele.“ —

Mi továbbá Cs.' okoskodásait az én szavaimra — vagy inkább, mint láttuk, Pölitiz' szavaira — illeti: láttuk, hogy Pölitiz is csak a' főbb elveket, nevezetesen az eredeti jogokat számlálta el a' természetjogból, a' szerzeteket pedig nem. Továbbá: én az országjog' főbb elveiről is szölooltam, mellyről Cs. egy betűt sem említ.

19. §.ban Cs. így ír: „Krug azt mondja — hogy a' természetjog egészen független a' tapasztalástól, de még is a' polgári társaság, és így a' tapasztalás' számára szolgál.“ Es ezt Cs. úr nem tudja megfogni? Hát a' tiszta mathesis nem egészen független a' tapasztalástól? és még is a' tapasztalás' azaz alkalmazott mathesis és gyakorló mérnök' számára szolgál, stb. Mi van ebben megfoghatatlan? — De még sületlenebbek, a' miket ebből következtet: „Ez annyit tesz: — ugy mond — igen is jól tudom, hogy az emberek dühös haramják, kik egymást cseszernyéért megverik, 's egy pár aranyért agyon ütök. De mind ez semmit sem tesz!“ Baculus in angulo, ez annyit tesz: pluit. — O agy! o cretin! o másfél lélek! —

Továbbá így folytatja következtetését: „Az öröködsrend nem észszerű *) (de ugyancsak észszerű ám a' Cs. beszéde), mindenkinek joga van tehát természettől a' megholtak vagyonából „titulo primae occupationis“ (Krug' szavai, 47. §). annyit a' mennyit megragadhat, elvenni.“ — De szépen, mint illik, elfeledtette, vagy készakarva kihagyta Cs. mit Krug nyomban utána mond: wieferr es nicht schon vorher an andere Personen rechtlich übergegangen, oder durch positive Gesetze denen zuerkannt ist, welche mit dem gewesenen Eigenthümer in einer natürlichen Verbindung (cognatio) standen, oder welchen er es selbst in einer ehemaligen Willenserklärung (testamentum) zugedacht hat. — Láthatd kedves

*) T. i. die ursprünglichen Rechte des Menschen: die persönliche Freiheit, mit ewiger Vernichtung aller Sklaverei und Leibeigenschaft (und da wo sie geschichtlich noch bestehen, mit rechtlicher Ausgleichung der aus dem Lehnssysteme hervorgegangenen persönlichen und dinglichen Verhältnisse); die äussere Gleichheit vor dem Gesetze in Hinsicht aller in der Gesellschaft geltend zu machenden Rechte, und aller in denselben zu übernehmenden Pflichten, besonders in Betreff der öffentlichen Leistungen (doch ohne Aufhebung der geschichtlich begründeten persönlichen Ständeverhältnisse); die Freyheit der Sprache, der Presse und des Gewissens (doch ohne irgend eine dadurch geschehene Rechtsverletzung ungeahndet zu lassen); die persönliche Ehre aller Individuen

des Volkes; die rechtliche Erwerbung des Eigenthums; die individuelle und allgemeine Sicherheit und die unverbrüchliche Gültigkeit aller Verträge, welche die zur Gesellschaft verbundenen Individuen auf rechtliche Weise gegenseitig abschliessen.

*) Ha érti vala magát Cs. úr, így fejezte volna ki: Az öröködsrend nem észjogu vagy nem természetjogu, azaz nem a' természetjogba tartozik; de a' miből épen nem az jön ki, mit Cs. mond, hanem az, mint alább látandjuk, hogy: tehát ennek meghatározása a' polgári társaság' földadata.

olvasó! milly gyarló (nem akarom mondani: malitiosus) tehát Csaplovicsnak további következtetése: „Ha ekkor — úgy mond — az elfoglalók agyon verik egymást: az ő dolguk 's nem tartozik az okossághoz“ (t. i. a' Cs. okosságához). — „De ha valaki nekem valmit hagy, vagy atyám meghal: szeretném látni, ki nyúl örökségemhez. — Nem engedem, hogy azt valaki tőlem elvegye; a' Tripartitum részemem.“ Hát nem épen ezt jelentik-e Krug' általam idézett szavai?

Az argumentum ad hominem sines Csaplovics szája' izére, mert az argumentum' tartalmáról semmit sem akar tudni, hanem abban aggatózik, hogy én a' logicát elfelejtettem volna. Nem egészen, kedves Cs. úr, 's pedig Önnek veszedelmére. Ön azt mondja: „argumentum ad hominem: ratiocinatio ex adversarii principiiis petita, mi az ő argumentumára (t. i. Jogiéra) teljességgel nem alkalmazható, minthogy az legkisebb összefüggésben sines az én mondásimmal (t. i. Csaplovicséival).“ — De, Cs. úr! illy könnyedén ki nem búvunk az argumentum ad hominem alól. Ön azt állítja: természetjog nem létezik, hanem csak tettelegi (positiv) jog. Én pedig így okoskodtam: Ha természetjog nincsen, hanem csak positivus, úgy Cs. úrnak semmi szólója sem volna hozzá*), ha a' positivus törvényhozójának, vagy statusnak eszébe jutna ok nélkül azt mondani, hogy Csaplovicsot a' bolondok' házába kell zárni (személyes szabadság ellen), vagy épen életétől megfosztani (lételjog ellen), vagy nem is embernek kell tekinteni, hanem dolognak, állatnak, melyet az első találó czéljára fordíthat stb. Felszólítok minden logicust, hogy nem argumentum ad hominem-e ez? Még mondhatok vala más argumentum ad hominem-et is, mivel Cs. úr olly nehezen akarja érteni, például: Ha Cs. úrnak a' természetjog boldondog, és csak positivus jog létezik 's létezhetik, én tudok nem messze egy statust, hol nem csak iskolákban nem tanítják a' természetjogot (mint Cs. úr óhajtja), hanem nevééről sem igen ismerik; miért nem költözik Cs. úr oda? Ott ugyan zsinór alá kerülhetne a' nyaka addig, míg megkérdenék mihez van joga, mihez nincs? de hiszen ez Cs. úrnak ideális hazája volna. — Akar-e még több argumentumot ad hominem? — aztán kár is azt a' két szócskát: ad hominem (én argumentumról nem szóltam) nagyon piszkálni; mert talán nem vagyunk kénytelenek azokat épen logikai értelemben venni, hanem vehetjük grammaticaiiban is, és ekkor tartok tőle, még csipősebb leend (ad hominis capacitatem), 's még kevésbé fog Cs. úrnak tetszeni. A' mondott argumentumokból ad hominem most már maga megfellelhet magának a' drezdai, nürpbergi 's mecklenburgi törvényekről tett kérdéseire: ezek is tettelegi törvények 's a' Csaplovics úr' ideáljai.

Befejezés előtt még el nem hallgathatom,

*) Csak hogy én kérdőleg szelidebben így fejeztem ki magamat: mit mondana hozzá Cs. úr? stb.

mit Cs. a' természetjogászokra fogni akar: „Igen jól tudják ők, — így szól — mi következik nagy bölcseségű tanjaikból — t. i. az emberi társaság' felbomlása, még is hirdetik, stb.“ — Hiszen Cs. úr Paradoxonjában, önnön maga mondá Krug-ról, hogy a' természeti állapotot jogveszélyezés' állapotjának nevezte, én pedig (nem is képzelve hogy laterem lavabo) feleletemben kézzel foghatólag mutogattam, hogy természeti állapotban semmi jog nem létezhetik, mert az erősebb elnyomná a' gyengébbet, hanem épen 's egyedül a' status az, mely a' természeti jogokat védheti, 's védeni tartozik, és vedi is, példákat hozván Ausztriából stb. Legnagyobb hibája itt is Cs. úrnak, hogy nem különböztet, 's a' *természeti jogokat összezuvarja a' természeti állapottal, 's amazokat nem tudja gondolni társas állapotban.* Non sentis te ultra malleum loqui? Σιωπὴς ὑπερμαρτυροῦ.

Hogy végre a' juristára térjünk vissza, a' Cs. tanácsa helyett én azt mondom: non multa, sed multum; 's ha házat akarsz építeni, a' *fundamentum* a' legelső, mert különben házad összerogy mint Cs. jog- és országtudományja; ha pedig útra mégy, az *útlevelét* legelsőben is el ne feledd, mint Cs. (4. §.); mert különben, pénz, ruhád, élelmed, zsebórád, fegyvered mellett mindjárt a' lineánál visszaigazítanak, vagy be is csukhatnak; végre ha *veled született jó hallásod* nincsen, nem csak Mozart nem leendhetsz, hanem furulyás sem (24. §.) —

Csaplovics úrnak pedig úgy hiszem nem kell tanácslanom, hogy jó lesz az általam mondottakat ismét mind elhallgatni, 's a' „ki a' legény“ ként odább lábálnia, mert ehhez úgy is jól ért. (Lauf Hans! azaz labanéz). Hanem csak azzal végzem soraimat: Meglehet, mert Cs. abban a' hiszemben vagyok, jó az az idő, hogy Cicerón 's Verbóczyz kezdve, Grotiuson, Wolfon keresztül Kantig, 's Pólitzig minden nemesb philosophokat 's jogászokat, mint inanis loquacitatis homines vagy bolond fejűeket Cs. úr feledésbe merítend, 's ő új iskolát és epochát alkotand (?!). — Új eget és új földet várunk, és novus rerum mihi nascitur ordo.

A' kegyes olvasó' békétürését szépen megköszönvén, kérem, ne vegye tőlem ezután se rossz néven, ha a' tudományhoz és igazsághoz vonzó forró szeretetem miatt, az avatatlannak nyilvánosságra juttatott üres beszédeit nem tűrhetem 's tűrni nem fogom. **Jogi,** hites ügyvéd.

— **Hivatalos levelezés.** — L — J. közleménye F. B — ról használtatik. — Dr. T. K — é N. után felvétetik, a' másik, mint lapunk' szorosabb rendeltetésén kívül fekvő, a' szerző' rendelkezésére marad. — O. L. közleményei S. Pról még nem értek meg nyilvánosságra, azonban a' szerkesztőség ujjabakat bizodalommal vár. — S — y F. mind két czikkelye, ha később is, használtatik. — Sz. J. versei D — ből megérkeztek, 's visszavehetők.

FIGYEELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

MÁSODIK ÉV

Pesten.

November' 27. 1838.

48. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Encyclopaediai munka. Tudom. Gyűjtemény, 1838. IV. — Literaturai mozgalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Encyclopaediai munka.

209. *Tudományos Gyűjtemény*, 1838. 4. d. kötet.

Megnyitja e' kötetet, I. sz. alatt az olvasóink által is már ösmert *Sasku Károly*, „a való', jó' és szép' alaptudománya“ harmadik részével: a' *szépről*. — Szerző sem első, sem — reménylhetőleg — utolsó, ki a' szép' határzatával bukott; azt azonban meg kell vallani, hogy itt is gondolkodó fejnek bizonyította magát, de azon tapasztalási és tanulmányi jártasság nélkül, mely metaphysicai tárgyak körül is mulhatlanul szükséges, ha azok szappanbuborékok helyett gyümölcsöző magvak legyenek. Saskunak az *szép*, mi *természetes*. Mi tehát természetes? az, mi a' *természet* általános törvényeinek megfelel. 'S melyek ismét ezek? a' *teljesség*, *egyszerűség*, *rendesség*, *összeillés*, *tisztaság*; ezek tehát a' szépségnek bélyegei is, az ellentété pedig, t. i. a' *rút*: hiányosság, fölösleg, rendetlenség, ellenközés, tisztatlanság. Minél több illy bélyeg egyesül, annál magasab

fokot ér el a' szép; minél több az ellenkezőből, annál nagyobb a' rútnek foka.

Tehát szépség = természetesség (10. l.), 's így természetesség = szépség. Nem akadunk fel azon, hogy a' 'természetes' itt szokatlan értelemben vétetett, ámbár az új eszmének szükséges vala új nevet adni, mert hogy' fogjuk aztán azt nevezni, mit az eddigi nyelv szokás értett 'természetes' alatt? Avvagy (hogy egyszersmind a' szerző' példájával éljünk) a' *soványság* — *teljesség* nem léte —; *elhizottság* — *egyszerűség* [vagy inkább *takarékosság* — mi épen nem mindegy] nem léte —; valamely tagnak nem épen helyén állása — *rendesség* nem léte —; egyes részek' aránytalansága — *összeillés* nem léte —; *piszkosság* — *tisztaság* nem léte — *természetlen* dolgok-e? 's pedig szerző szerint *rútak*, 's így természetes = rút is, azaz: *szép* = *rút*, ha a' műszavakat élesben nem határozzuk. De nézzük

1) *Helyesen construálja-e szerző a' szépet?* Van arc, mely teljes, egyszerű, rendes, összeillő és tiszta: mind ezt a' szerző' értelmében vévén; 's még sem lesz szép. 'S miért

nem? mert hibázik benne az a' *neme* a' szellemi kifejezésnek, mely *érdekel*. Van épület, mely hogy egyenesen a' szerző' szavaival éljek: ép, nincs rajta fölösleges, részei nincsenek összevissza építve, összeállítás is van részeiben és tisztán van tartva (szinte a' szerző' szavaival!), 's még sem lesz szép — értem: a' szó' szoros értelmében. 'S miért? mert hiányzik benne az a' valami, mi *érdekel*, 's minél fogva sok építő mester van a' világon, de művész kevés. 'S e' dal? Íme abban sem több, sem kevesebb, mint mit a' tárgy kívánni látszik, és rend, és összeállítás, és tiszta forma — és *nem szép!* Mert hiányzik benne az a' valami, mit nem iskolában tanulunk. 'S e' hang? Íme az tiszta és egyszerű, szerző szerint a' szép hang' fő kellei: 's még sem szép. Miért? mert a' csendes' azon neme nélkül van, melynek szerző' határozatában mérü nem jutott, stb, stb. — 'S mi következik ezekből? Kétségkívül az, hogy a' szépet nem előlegesen szerkeztetni, hanem tüneményeiben elvonni kell; hogy azt nem csak tárgyilagosan, magára, hanem egyszersmind a' fogékonysággal felruházott egyedre való hatásában lehet csak meglesni; 's hogy Krugnak végre is igaza van, midőn kételkedik benne, vajjon lehet-e a' szépnek általán határozó 's kimerítő magyarázatát adni.

2) *Elégseges-e e' határozat?* Nem, mert a' gondolat, képzelet, érzemény, sőt minden collectivumok, összetettek, azaz nem életművi leg egyek, péld. erdő, liget, vagy bármely tájék, teszem tenger, pusztá stb, e' határozat szerint meg sem ítéltetők. Szerző ezt érzvén, mentegetőzik is: „*Erdő és liget csak pusztá összes nevek, melyekben az egyes fák és bokrok teszik a' valóságot*“, 's ezek egyenként szépek; „*egész erdőt már csak az egy célra és mértékre ültetés tehet széppé a' rendre tekintve, de már ez mesterségtől függ, 's az illy rendbe ültetett erdőkben kertekben az ültetési mesterségnél fogva csakugyan több gyönyörűséget lelünk, mint a' közönséges erdőkben, ligetekben.*“ Jó éjszakát tehát nektek, Sasku' aesthetikai bonczkése alatt! ti tündérszép vidékek, melyek annyi ezer művészt lelkesítettetek; nektek is, ezeknek halvány másai, angol kertek! — de jó éjszakát, szépség' tudománya is, ha te tőlünk elvitázkod azt, mihez a' ter-

mészet maga oltá keblünkbe a' fogékonyságot! 'S határozatának a' belsőleg szépek' magyarázatában elégtelenségét nyilvánossá teszi szerző, midőn a' 31. §-ban a' tett' szépségét egészen más, u. m. ethica' elvből származtatja: „*Szép cselekedetek azok, u. m. melyek nem csak hasznosak, hanem még a' cselekvő önkárával hasznosak másokra nézve.*“ De bár sántikáló, 's így ki nem elégítő is, nem tagadhatni, legalább némileg elmés a' következő magyarázat: „a' természet részint a' teljesség' törvényénél fogva, mely a' hiányt meg nem szenved, részint a' rendességnél fogva, mely a' kisebb tárgyakból nagyobbakat alkot.. elrontja, feláldozza a' maga' kisebb tárgyát, hogy a' nagyobbat, v. kívált az egészet gyarapíthassa. Illy önfeláldozással történnek pedig a' szép tettek is.“ 'S ezt egyszersmind mutatványul a' szerző' sophisticationjára.

Ezek után elhallgathatjuk seregét a' hamis alkalmazások- és magyarázatoknak, melyek a' legkisebb concret okoskodásra összemulanak; csak azt említvén még, hogy szerző kénytelen határozata' említett elégtelenségénél fogva, a' szépnek némely tárgyait czírkalommal, némelyeket röffel mérni, némelyeket a' physiologiából, sőt a' crystallographiából is elvonni. Ha kérdés: minél fogva szép péld. egy szikla, mely nem ép, nem rendes, nincsenek részei, melyeknek összeállításáról szó lehessen, nem tiszta stb, akkor, mint fent a' *ligeteknél* az egyes fák, sőt növényyszalak' életművi egységére, tehát rendességére, összeállítására hivatkozott: azt feleli: „A' szirtok' részeiben is van gyönyörű összeállítás, ha azoknak kristályozatait vesszük tekintetbe. Ki vannak-e azonban formálódva egészen, vagy nem koptak-e el e' kristályozatok? az már a' környületektől függ.“ De már így engedje meg Sasku, hogy természetttörvényei' daczára egy szép embert, ha csonkítva van is, ha szennyes stb, szépnek mondhasuk, mert ez is csak a' környületektől függ. De ugyan itt értekezőnk tudományos és külsőlegesszépet különböztet meg: „Tudomány-szeresen tehát mondhatjuk szépeknek az efféle tárgyakat, ha kívülről szépeknek nem látszanának is. Külsőleg pedig különben is csak akkor mondjuk szépeknek, ha összeállást látunk bennök.“ 9. l. 'S így eltávozáván a' tárgynak az emberre hatásától, lesz me-

chanicai, de physiologiai, 's végre chemiai szépség is, és szerző, a' helyett hogy Ariadne' fonalat nyújtana eligazodásunkra, egy végtelen tömkelegbe vezet, mellyből ugyan maga sem lesz képes kimenekedni.

Ismét, ha kérded: mikép ítélhetjük meg, határozatánál fogva, a' forma' szépségét? azt azt feleli: „Minthogy pedig a' mennyiség-tudomány' azon része, mellyet formatudománynak nevezhetünk, a' formákról tudomány-szeresen tanít, ennél fogva abból *leghelyesebben megismerhetni a' formai szépséget*“ 12. l.

Ha kérded: mint ítélhetni meg a' nagysági szépséget, azt feleli: „arról csak az ítélhet, *ki a' szer- és aránytudományt tudomány-szeresen jól érti a' mennyiség-tudományból*“ 13. l.

Kérded a' mozgás' szépségét, ismét elutasít: „Itt a' szépséget *mennyiség-tudományi formák szerint* ítéljük meg.“

Általában „ha a' szépről és rútról hozandó ítéleteinkben csalatkozni nem akarunk.. a' *természeti tudományokat mulhatlan szükség* minél inkább megtanúlni *minden embernek egyaránt*“ 10. l.

Íme mennyi új kútfoi az aestheticának!

Mintegy ezek az értekezés' első része' tárgyai: t. i. a' *szép ismerete*. A' második: a' *szép tudománya*, 's ez a' *szép neveit* adja elő. Ohajtanók ez osztályzás' kulcsát tudni: 's név szerint a) nem foglaltatik-e a' *szép ismerete* szükségképen a' *szép tudományában*; b) ha a' „*szép*“, az első részbe tartozik, a' *szép* „*nemei*“, mik szinte nem egyebek, mint mindannyi, csak módosult eszméi a' *szépnek*, mikép alkothatnak külön részt?

De lássuk a' *szép neveit*: illő, díszes, dicső, fölséges; a' *rútéit*: illetlen, undok, iszonyu, szörnyű. Elég hossza terjedt már bírálatunk, 's így itt röviden még csak ennyit. Ez ellentételek nem ellentételek: a' díszesnek nem az undok, a' dicsőnek nem az iszonyu stb ellenkezője. Ezeknek határozata sem a' szerző' alaphatározatával, sem a' nyelvszokással nincs összhangzásban. Illő 's illetlen conventionalis — 's nem a' széptanba tartozó fogalmak. A' *nemek*' fokozata hibás. Mindenek felett pedig hézagos a' hágcsó: hol maradt a' csfnos, takaros, kedves, kellemes, kecses, bájos, őszinte, nyájas, szeszélyes, tréfás, nevetséges, comicum, a' nagy, és colossális (ez szerző' 12 — 13. lapja szerint

szükségkép rútt), csodálatos, félelmes, ünnepléses, pompás, az érdeklő, a' pathos, tragicum, stb, stb? Szépség' „tudományában“ ezeknek semmi nyoma?

'S mindezek mellett identificálva: takarékosság és egyszerűség, következetesség (Consequenz) és folytonosság (Continuität), és rendesség (Ordentlichkeit) és rendszeresség (das Systematischseyn), a' hasonlat és összeállítás, ismét, egyszerűség és erőltetés' nem léte, a' *szép* tett és erény, fölséges (erhaben) és föllengős (schwungreich). Megbocsáthatni-e annak, ki philosophiai vizsgálatokkal foglalkodik, az illy fogalom- és kifejezés-zavart? 'S ez értekezőnknek nem tehetetlenség, hanem hanyagság; 's szükséges készülétek' előre bocsátása nélkül, erejének túl becslése. Ohajtjuk, hogy legközelebbi vele találkozásunk ránk nézve gyümölcsözőbb, és rá nézve nyájiasabb lehessen. 18.

II. A' *viadalról* *** — Ritka jelenet nyelvünkön hadtudományi értekezéseket olvasni, mint ha egészen ki akarna vetközni a' súlyosabb hadi köntösből harcra termett nemzetünk. Áldást tenyésztő békében élünk, igaz, 's adja az ég, hogy azt semmi meg ne zavarja; de mivel egy örök béke a' philosophusok' álmai közé tartozik, illő a' hadtudománynyal is megismerkednünk. Lehet háborúnk, még pedig olyan, mellyben mindenkinek szent kötelessége részt venni; szükség tehát azt minden tekintetben megismerünk. Nem lehet e' szerint örömmel nem venni folyóiratunkban hadi értekezések' megjelentét; 's a' T. Gyűjt. most legközelebb kettővel lepett meg, u. m. a' múlt évi VII. kötetben a' lovasság' használatáról szólóval S. J. től; most pedig a' fentebbi czimzetűvel. Az elsőről más alkalommal mondjuk el véleményünket, midőn azt a' felvett rend szerint a' sor érendi: az utóbbiról íme itt egynéhány szó.

A' *viadalról* — így nevezetik itt a' német *Gefecht* — akar értekező szólni, de alig fejtegeti, hogy ez az ellenséges seregek' véletlen összetalálkozásából, és a' hadi munkálatok' minden napi folyamatiból ered, csak hamar eltér tárgyától a' nélkül, hogy tanítást adna: mikép, 's milly szabályok szerint kelljen annak általában megessnie; 's az *ütközetre* (*Schlacht*; ez nagyobb, 's több a' *Gefecht*-nél) menvén át, egy rövid, 's bár sokban talpra esett, de egészben mégis ki nem

elégítő értekezést ad, összezavarva olykor a' *viadal momentumait az ütközetével*. Hisz-
szük ugyan, hogy szerző érti, mely szabá-
lyok alá szorítja a' tactica stratégiának
mély tudományú tervein épült ütközetet; de
midőn fejtegeti mi legyen az ütközet, 's mi
előzi meg azt? a' seregek' menetele (marsa)
tudniillik, és fokenként (?) összegyűjtése;
midőn előnkbe igyekszik adni, hogy a' kö-
rülmények, és a' stratégiai kiszámítások sze-
rint az ütközet vagy támadólagi, vagy vé-
delmi, vagy kettőzött szokott lenni; csak
futólag magyaráztatja a' főbb szabályokat;
's oly nyelven, mely a' gyakorlatlanság'
helyegét nagy mértékben viseli magán, bi-
zonyos jeléül, hogy értekező a' hűzamos ha-
di életben, mint mindenki vel történi, gondo-
latit németül szokta kifejezni, és így néme-
tes modort vont magára magyar nyelve is:
p. o. birodalmak' szerencséje függ ezeknek
(t. i. az ütközeteknek) elváltoktól — fővo-
natok' előadásával szokunk foglalatostkodni —
az ellenségnek minél több seregét vontuk
apránként a' viadalban, a' magunkéiból pe-
dig minél többet hagyunk illetlen állapotban
— a' kiálló szarvat támadva meg — járatlan
hegyek lábaira támaszkodott 's a' t. Az ily-
lyesmit talán érti a' hadtudományban járatos;
de szerző tán nem-katonáknak is irt, 's e-
zek, aligha értik kifejezéseit. 'S általában,
valamint nyelvét és írásmódját sem hibát-
lannak, annál kevesbbé könnyűnek nem mond-
hatni, műszavai is gyarlók, p. o. *Menet*,
Marsch; *Képlet*, *Recognoscirung*; *egyes ne-
mü esetek*, *Anlässe*; *vezérlés*, *Leitung*; *ku-
darcz*, *Schlappe*; *zúzódozt*, *zur mürbe gemacht*;
ellenség széke, *Centrum des Feindes*; *Kor-
mányló*, *Commandirender*; *szakasztott*, *det-
achirt*; *mérész ragadat*, *Ergreifen*; *kishábo-
rú*, *Kleiner Krieg*; *tüntetés*, *demonstratio*;
oszloplat stb. Némelly állításaival az érteke-
zőnek sem ért ref. egyet, mert midőn p. o.
„ő az oldalti támadástól meg nem tagadja u-
gyan a' legcélyszerűbséget, de azt mégis
gyakorta csak szünetnek (mi ez?) és csalo-
kának tartja, mert ha kerülnék, mondja ő,
nagyobb távolságra essék az meg. t. i. az
álgúy' hatásán túl, így ugyan, ha marsun-
kat t. i. korán észre vette, és még elegendő
alkalma van az ellenfélnek, a' messzekerülés
által kényszeríthetjük őt helyzete elhagyására,
de ellenben mennyiben célunkat érjük, any-

nyiban ártunk önmagunknak, mert a' messze-
kerülés által eltávoznak többi osztályaink
együttlüggésétől“ stb. ref. véleménye szerint,
az oldalti támadást mindig sikerültnek tartja,
történjék bár ez nagyobb ütközetekben, vagy
kisebb csatákban, de mindig fel kell ten-
nünk, hogy ebbeli mozgásunk az ellenfél e-
lőtt titokban marad; a' hadvezér' tiszte ál-
munkálatok által az ellenséget tévedésbe hoz-
ni, és mindent úgy intézni, hogy az oldalti
mozgó sereg a' többivel kapcsolódásban ma-
radjon, és tartalék nélkül soha se legyen;
ha pedig oldalti mozgásunkat történetből az
ellenfél észre vette, és magát jó eleve visz-
szavonta, ügyetlenség lenne a' hátrálót min-
den előrelátás nélkül üldözőbe venni, 's az
oldalti mozgó csoportokat minden terv nélkül
távol magától marsolni hagyni.

Szívesen kérjük a' névtelen író, hogy
mielőtt munkáját, melynek ez csak kised
töredéke, kiadná, azt, világosságra 's hi-
bátlan és csinos előadásra való gondos ügye-
lettel nézné végig. Az érdekes tárgy meg-
érdemli e' fáradságot; 's akkor köszönettel
veendjük azt tőle, bővebben terjedvén belő-
le hazánkiai közt is azon tudomány' szere-
tete, mellyel hazát véd és ellenséget győz
a' lelkes és tanult hadvezér. *Felhívás.*

III. A' *drama és erkölcsi hatása*, P — y.
— Szerző, ki ezen, formájára nézve kissé tö-
redékes értekezésben magát gondolkodó fej-
nek bizonyítja, az erkölcsi hatás' magasabb
szempontjából tekintette a' dramát, 's e' rész-
ben pszichológiára épített, tapasztalás által
igazolt, 's philosophiai tekintetben általában
helyes nézeteket fejtett ki. Érdemes leszen
gondolat-menetelét követni; mert ha épen
újrat nem mond is, de mond mit leginkább a'
mi körülményeink közt nem lehet elégszer
mondani, 's eléggé terjeszteni.

Minden lény akkor van legvirágzóbb ál-
lapotjában, midőn természetéhez képest mun-
kás; 's ez akkor, ha szépet alkot. Szépet
pedig egyed vagy ország nem alkothat, e-
rény es értelem' nélkül. Alkotmány, tör-
vény fontos, de csak akkor jó, ha erkölcsi-
séget tenyésztetni képes, mert csak így le-
het, egyed és társaság, boldog. E' boldog-
ság' külső segédszerei közé a' nevelő 's er-
kölcsei intézetek tartoznak, mik lelki és testi
tulajdonainkat nemesítik. *Mivelés* tehát az,
mire az emberiség, boldogulhatása végett,

szorul. A' szó kimondatott. Iszonyu hangzavar emelkedik: a' törpék' és gonoszok' zaja, a' lealázott török' panasza, 's mind azoké, kikkel az erő visszaél. Ezek ohajtának és reménylnek, azok felkelnek a' míveltség, a' világosság ellen. De a' kor' szelleme föl-emelte szavát, 's azt ellen állhatlan hatalommal követeli. 'S mikép mívelni a' társaságot? Az állatinak kiirtásával, 's ezt tudomány és művészet teszi. De pusztá szabályok keveset tesznek; a' példákban látható, gyakorlat által megszokható 's tudományon alapuló művészet alkalmas a' képzésre, javításra; mint a' tapasztalás bizonyítja is, mert örömrészketve látunk babonát, emberiséget lealázó halvéleményeket, önző szenvedélyeket naponként hanyatlani. Nem kell az egyesült való' és szép' mindenhatóságán kételkednünk.

Erkölcsei érzés' nevelése, emelése, character' idomítása czélja a' költészetnek is, 's főleg a' dramának, mellynek közvetlen tárgya az ember, az ember a' maga akarataiban, tehát cselekvésében. Midőn jeles character, a' külső erőkkeli legnagyobb öszveütközéséből erkölcsileg győzedelmesen fejtekezik ki, a' költő legszebb feladatát fejtette meg.

Minden erkölcsi cselekedet, magában véve, mint akarat' műve, szabad és független; minden valódi erkölcsiség közvetlenül költői, 's a' költészetnek viszont közvetve erkölcsösnek kell lenni. Hogy pedig erkölcsös hatása lehessen, nem szabad feledni a' költőnek, miképen az nem lehet szép, mi nem jó, 's ezt is főleg a' színiköltőnek, mert ő király a' többi költők felett. Emezek, olvasó szobákban egyenként hatnak, vagy kisdéd eszközökkel szavalók által; amaz egy áltató sereg' hatalmával egyszerre hat páholyra, földszín és karzatra, trónja körül összegyűjti a' nemzet' minden rendeit, a' nagyoktól a' köznépig. 'S mi könnyebb mint ezt elkorcsosítani? A' drama tehát a' legnagyobb erkölcsiséget kívánja meg, szomorú's vígjátékban egyiránt. Ez ne csapjon át a' tisztesség' határain: a' romlatlan érzelem olly gyöngéd, hogy a' genie sem képes a' megbántott erkölcsi 'grátiát megkérlelni. 'S a' szomorujáték, hogy erkölcsileg hasson, embert állítson elő a' maga hibáiban, ne szörnyeteket v. örültet: ezek kínzanak, nem tanítanak, 's undor fog el, a' helyett hogy

a' jónak szeretete a' nemes szépség' alakjában észrevétlen belénk oltódnék. A' rendeltetését nem értő színiköltő, bármi drasticus szerrel kész élni, csak hogy tapsot nyerjen — szörnyetemek hősei, 's azokat megszeretteti velünk, az erény pedig nála olly valami szomorú dolog, melly tisztelőit nyomorúságba ejti.

Bizonyítja a' színészet' hatását a' hellen példa. Ott drama és élet kölcsönösen hatottak egymásra; mert a' színen társaságot érdeklő 's a' nemzet' lelkületéhez szóló characterk és történetek tűntek fel, 's mellettök a' chorus, a' népvéleményeket kifejező, ez emberek és cselekvéseik fölött. A' szín örözte a' nemzetet míg áll; 's midőn az önkény fölemelé fejét a' hellen szabadságot elfojtani, 's nehogy elvetemedettségében becsületessel találkozók, annak pártolót kiirtani törekedett: akkor is a' színpad volt nemesen bator a' szörnyeteg' alakját visszatükrözni 's a' népet ébresztetni.

De hol a' nép szét van tépve, hol nyelvzavar uralkodik, hogyan szólhat a' szín is a' nemzethez? Nem fog tehát a' nagy egészhez, de fog mégis egyesekhez szólni, 's e' mellett megkedveltetni, terjesztetni a' nemzet' nyelvét, 's így kétképen hatni a' jelenben, 's közvetve a' leges legüdvösebben a' jövőre.

De szabadságon és nyelvegységen kívül még a' gazdagság az, melly a' dramai művészet' hatását teljessé teszi. Az ipartalan népek t. i. szegénység' martaléki, 's a' szegénységnél nincs nagyobb zsarnok: mert ez még az emelkedhetés' eszközeitől is megfosztja a' nyomorút stb stb.

Végül kérdi értekező: miért nincs nálunk dramai literatura? Mert u. m., a' literatura' e' nemében nyíladozó egyes virágok a' köz részvéttlenségben elsorvadnak; mert nyelvünk még nem a' társaság' nyelve; mert épen városaink többnyire idegen ajknak, a' honnan más nemzeteknél, mint szívből terjed szét a' tagokba nemzeti érzés, míveltség, ízlés stb.

De ne vegye senki kétségbe a' természet' erejét a' fagyaló tél' pusztaságaiban is: jó a' tavasz, 's felkelti a' csak szunnyadt erőket. Vannak ó szeműek, részvéttlenek, resztek stb, de vannak munkás nagy elmék is.. Reménylünk. — —

Illy formán halad tárgyán értekező; 's ki a' már ritkuló könyvhöz fér, olvassa el; töredékeket találанд egész —, és gondolatokat értekezés helyett: de gyümölcösözüket, melyeket hogy a' szerző inkább érintett, mint bővebben 's közértelműleg kifejtett, csak sajnálni lehet. **18.**

IV-d. helytt Edvi Illés Pál a' magyar nyungpénz-intézet' alapelveit közli, szóról szóra a' tavál Budán megjelent hivatalos nyomtatványból. Nem tudjuk mint jutott annak, minden közgazdasági, pénzügytani vagy csak arithmetikai magyarázatok nélkül is hely 1) egy tudományos folyóiratban; 2) annak értekező részében. Tán még sem volna rossz e' havi iratot, habár idejét múlta is — de ha van, ki azt folyton ki akarja adni — valamelly tudományos férfi' kezeire bízni, ki neki charactert és irányt adna, a' tarka tömegbe rendet hozna, 's így e' folyóiratot morális tepdségéből kiemelné. **56.**

V. A' persepólisi ékírás, Szerünnyeitől. — Mint mulattató czikkely inkább a' Koszorúba, mint a' tudományos értekezések közé illő. Szerző, ki jó ideig hallgatott etymologizálásaival, újra megszólal a' bonni prof. Lassen által közlött persepólisi feliratok' magyarázatival. Igen is magyarázatival, mert megmutatja, hogy a' perzsa királyok' nevei tős gyökeres magyar szavak, ama' felírások nem egyebek mint magyarok, 's pedig melly czifra keleti magyarok! Mert mi egyéb az a' Cyrus mint Kőrös? és Agradates mint égi eredetes? Hisz ez világos! Darius derűjés, derűjös („derülő helyett“) 's ha őt a' zsidók Darjuvesnek nevezték, mi ez egyéb mint Darvas, a' darutól, mint „a' vigyázás' emlenyétől“ (sic), mert hiszen Darius tudós volt, kik régente derűzőknek nevezettek. Vagy ha nektek nem tetszik ez a' Derűjös és Darvas, nem hibáztok, ha Dariust Gyűrűjösnek olvassátok is, mert akárhogy, de annyi bizonyos ő magyar nevet viselt; és hogy is ne, hiszen ő magyar volt. És mikor Lassen-nél látjuk: „osus = ὄσος“ egyéb-e ez mint eszes = okos; vagy ἄρως nem Őrész-e? sőt mi tagadás benne, a' θυοίας ἔρδεω is csak magyarból látszik eredni, mert egyéb-e az, mint: „tüzeket erjedíteni? A' zend érés = ars sem más, mint erős, arsmeno = érzemény ('s így mentve vannak, kikre az egykori szigoru orthologok e' szó' koholását ráfogták),

az ind risi egyenesen: őriző, ragarsi pedig: öreg őriző, stb. Hogy ezt a' külföld' nyelvészei nem tudták, 's így mindenfelé, ha hiába is, kapkodtak, csoda-e, minekutána nem tudtak magyarul? De hála az egeknek! megvan nekünk Ariadne' fonala, menekvésül e' vélemények' labyrinthusából. Halljunk tehát még, lelünk' gyönyörűségére, egy persepólisi egész felirást, péld. a' 3-dikat, mint igen rövidet: *Ügyem ügyörző(je) ügy-éne(k) pörészse!* — (mert — u. m. a' jegyzés: Paraça = pörész, talán a' pörölytől.. v. parázstól. Kiki látja, hogy pörész régi szó, 's azt is, hogy a' pöröly, parázs, valamint a' póre gatyás, poroszló, paraszt, porhanyosztó... egy gyökerű!) — *Kör tá jam ügyörészse! Mennyei békem ö(vő)re!* Itt magyarázat sem kell, mind ez olly szép világos; csak azt jegyezzük meg, hogy Lassen a' sorokat így olvasta: „Adam adarsiah ada ana paraça Kara tha ayam atarç mana Bagiam abar.“ A' ki nem látja, hogy ez tiszta régi magyarság, azon sem én, sem Szerünnyei nem segíthetünk. — Valahára már tőlünk is fog tanulni a' világ, melly a' magyar nyelv' hiával születvén, nem birt mind eddig a' zend nyelv' kulcsával. Jobbat nálunk és tökéletesbet csak mi adhatunk, kik a' zend' szavait ismerjük, jelentéseket tudjuk stb. 'S kérdezhetitek még, mire valók ezek? Nem egyébre, mint hogy eredetünket tudjuk (hanyadik nemzet tudja ezt világosan?), hogy tudjuk, hol keressük ősi nyelvünket. Úgy de hát mégis hol, a' zendben-e vagy a' sanskritban? Mind a' kettőben, de leginkább a' zendben; 's ki a' zendet nem tudja, az a' sanskrithoz se ne fogjon, se arról fennyen előre ne ítéljen, annyival kevesbbé nyilvánosan tanítsa, mint Bopp a' berlini és Lassen a' bonni egyetemekben. Befejezván a' szerző „ezen kis munkát“, mellyel, u. m. nagyra nem vágy (pedig én egész tisztelettel csak ugyan azt gyanítom, hogy ő szegény Boppot akarná berlini székéből kitűrni!), tíz arany jutalmat tűz ki annak, ki 1840' végeig Fáy vagy Thaiszhoz mint bírálókhöz, a' zenddel és magyar nyelvvel megegyező legjobb kifejtését küldi be a' Lassen' könyvé' végén álló két lap textusnak. Jó appetitust szakácsnak és vendégnek, szívből kívánja

S. S.

VI. Miként áll nemzeti nyelvben a' nem-

zetiség? Csendy Kálmán. — Ki a' jó szándékkal 's helyenként melegen írt, de semmi újat, semmi gyümölcsözőt nem mondó értekezésben — ha t. i., szükséges belső összefüggés nélküli cikkelyt annak mondhatni — feleletet várna a' czimbeli kérdésre, család-nék. Az nem egyéb mint *holmi*, nyelvünk-ről, a' népnevelésről, a' magyarnak, nemzetiségéhez ragaszkodásához, és — folytatása következik. Helyenként hamis állítások, vélemények; péld. hogy a' német rímten vers nem vers; hogy a' francia nyelv maiglan is csak troubadour-nyelv és semmi egyéb; hogy szepesi és erdélyi szászaink „nagyon írás szerint“ beszélnek; stb. 'S mi az az „individualis character“ mellyel a' m. nyelv bír? 's ha igaz volna hogy költői nyelvünk csinja által válik ki a' prózaitól, az nem nyelvünk' változatos bélyegét mutatná, hanem azt, hogy prózánk csinatlan, 's kötött beszédünk *költőtől*, különben e' költőiség választaná azt el a' prózától, a' csin egyformán szükséges kíványa levén ennek és amannak. 'S meg-gondolta-e az író azon állítását hogy „nem a' nép' alsóbb osztályában, hanem a' felsőben szükség... az erkölcsi... culturát kezdeni? hál' istennek ezeknél az *meg van kezdve*, 's így már most amazón volna a' sor; 's azzal a' Magyarvár' (Madjari) magyarságával is fel lehetne már hagyni, miután Klaproth, pénzekből, sőt keleti írókból rég megmutatta, hogy az tatár város volt, melly sokkal későbbben virágzott stb. — Az egész közlés, melly itt előttünk fekszik, nem érdemlene ennyi szót, de hagyj igazolják ezek is, milly gondolkozási és ismereti készületlenséggel lépnek sokan elé; 's ha aztán a' critica néha türelmét veszve élesben szólal fel, tulajdonítsák azt hivatlanságoknak vagy azon könnyelműségnek, mellyel az írói tollat forgatják.

18.

— Pro forma még folyvást látunk e' folyóirat' füzeteiben „Literatura“ czímű osztályt. Bővebben lesz alkalmunk azt characterizálni, midőn a' mult évi folyam' ismertetésében e' szakaszt érendi a' sor; most csak azt kérdezzük: minek ez az erőködés, ha nincs szándék áldozni, 's tehetség munkálni, hogy a' dolog megfeleljen nevének? — A' jelen füzetben „hazai lit.“ alatt Nagy Károly' Kís geometrája *) ismertetése, vagy mint

*) L. Fygy. 1838. 542. 's köv. szel.

a' Tudományos Gy. írja, Esmertetése adatik; azaz, a' tudományok 's név szerint a' math. tudományok' ajánlása után elmondatik, hogy a' munka „nem száraz“, a' mi igaz, csak hogy ezen egy attributum után még nem Esmérjük a' könyvet. 'S ez alkalommal figyelemzetni akartuk azokat, kik a' literaturát tudományosra és belletristicaira szeretik osztani; hogy minden, az egyik rész mellett a' másik' rovására mondott magasztalás, mert egyoldalú, valótlán is; ilyen tehát a' referens' e' mondása is: „Valamíg a' komolyabb 's a' köz életre közvetetlen hasznót árasztó tudományok virágzásba nem jönek... bármelly termékek' poetai, belletristici, humoristici stb (hát ez osztály milly elven alapszik?) *termédek özöne borítsa el literaturánkat, igazi haladásról szó sem lehet.*“ Az ember ész és szív, az élet köz és magasabb, szellemi: 's a' lehető legnagyobb boldogságra, melly vég célunk, mind kettőnek egyforma művelése és táplálása kell, 's a' gyümölcs mellé virág, melly az életet szepítse. De a' költészet, minden, tehát prózai formáiban is, nem csak arra van hivatva, hogy a' legmagasb érzéseket apolja, isten, erkölcs, haza, emberiség iránt keblünkben a' szent tüzet éleszsze, őrizze, indulatinkat nemesítse; hanem arra is, hogy a' nyelv' bányájából mind azon szépségeket kifejtse, mellyek nélkül az soha kedvessé nem lehet; hogy ezt, a' nemzetiség' első paizsát terjeszsze, terjeszsze aszszonyink — a' nemzet' anyjai — közt és által, terjeszsze színen, terjeszsze a' társas életben, 's bennünket egy nagy országcsaláddá olvaszszon. Csak a' „humoristicá“ra nézve, kivált magyar értelemben, fogunk kezdet a' referenssel; az nem műveli a' szívet, nem az ést; gyermekjátéka az elmének, kövé vált üresség: de a' végkép még el nem fajult természeti érzéknek nem is veszedelméről már csak azt mondhatjuk: volt. 56.

„Külföldi lit.“ czím alatt ezen *eredeti* folyóirat berlini prof. Müller' physiologiájából a' „szólam [Stimme] és beszéd“ szakasz' fordítását adja, mellyhez, midőn be lesz fejezve, visszatérünk.

Literaturai mozgalmak.

210. — Budán az acad.' költségein, egyetemi betűkkel megjelentek: 1. *Magyar tájszótár*. Kiadta a' m. t. társaság. n8r. öszvesen 400 lap. Kemény táblába kötve 1 ft. 30 kr. cp. — 2. *Ed-*

vi Illés [Pál] koszorúzott néptanító könyve második megjavított és bővített kiadásának második és harmadik kötete, illy külön címek alatt is: a) *Közhasznú népi oktatókönyv* első darabja, mely öt részben a' számvetés-, időszámítás-, természet-, egészség-tudományt és földleírás foglalja magában. Magyarország' abroszával. 243 lap. b) *K. népi oktatókönyv* második darabja, mely négy részben a' gazdaság-, történet-, törvény- és nyelvtudományt foglalja magában; melyekhez e' könyv bírálóinak és az iskolatanítóknak szóló kalauzoló beszédek is járulnak. Egy része metszett szépírási példánnyal. 234 lap. mindegyik kötet, kemény táblába kötve, vászon sarokkal, csak 40 kr. cp., írópap. 48 kr.

Ugyanott: A' Buda's Pest közt építenő álló hid' tárgyában kinevezett küldöttség' munkálatai. 3-d. közlemény. Pesten, Heckenast. n8r. 102. f. velinen I. cp.

Pesten, Trattnernél, nov. 6-kán jelent meg a' Tud. Gyűjt. júliusi és augusztusi kötete. Amabban Kállay Ferencz vázlatokat ad az opera' theoriájából's történeteiből, Gorove László a' tiszántúli kerti szőlőkről's Kiss László a' társasági köröknek a' nyelvre és ennek a' nemzetre hatásáról értekeznek; ebben ismét Kállay „az angol Leslie és Drummond familiák' m. származását“ fejezi be; Perlaky S. Herder' jegyzeteit közli a' nyelv' hatós terjedéséről, Gorove egy oklevelet a' bolgárok' történetéhez, egy névtelen a' trágyázásról. Szelle a' tűz' természetéről értekeznek. A' literaturai osztályban Bugát' Cheliusa bíráltatik, Czech az academia' VI-d. nagy gyűlése által kitűzött historiai kérdésekre érkezett pályamunkákról szóló hivatalos véleményét közli, 's folytatattatik Müller' értekezése a' beszédről. A' Különfelében ismét Szalabérinek van baja Kállayval és Schedelel a' philosophiai pályamunkák' tárgyában.

Egyveleg.

211. — Szalay László m. acad. r. tag és segédjegyző jelennem Párizsban múltat, 's az ottani kir. könyvtárban az academia' számára Magyarország' történeteit illető irományok' másolásával foglalkodik.

— A' literatura' némelly barátjai Erdélyben, azon alkalommal, midőn Fánesy Lajos pesti színi- és vendégzerepeket ada, ennek Szigligety Edvárd számára, dramai pályáján való buzdításul egy csinos mivű ezüst írottat adtak által, egy levéllel együtt, melyből a' következő helyet, mint több tekintetben figyelemre méltót, emeljük ki: „Mi méltán jósoljuk, hogy ön továbbra is buzgón folytatja nagy reményekkel biztató pályáját, 's még sok szép darabbal gazdagítandja színpadunk' 's dramai repertoriumunkat; hogy ön, mint eddig, ohajtott siker 's hatásnak megfelelőleg is iparkodni fog hazai 's eredeti darabok' honosításával oda emelni színpadunkat, hova a' dramai literatura más bajnokai' lelkes szorgalmával azt magasult reményeink emelkedni 's jósolni engedik; hogy ön még mint ifjú, remek 's a' már jeles külföldiek

műveiből okulva, a' tizenhatodik század' nagy óriásának, a' dramai művészet' rhodusi colosszának szobra előtt meghajolva, őt követve, 's ennek műveit, mint annyi gyémántját a' dramaturgia koronájának, mint a' tragikai magas és elragadó jelenetek festéseiben, characterek' óriási nagyszerűségében dús, 's kiapadhatlan bányáját művelve studiumává tevé, az újabb kor' lidérczeit nem követve, tanulva, és soha nem dicsekedve magában, hogy irányát végzé, olyan műveket írhat, melyek nem csak színpadon, de classicitas szellemében, tudósok' kezeiben is, méltánylást nyerhetnek, 's hogy végre ön jól indult pályáján, hiúságtól el nem kabíttatva nyelvét mívelni, simítani 's minden ezáltalán eláradást száműzve, olyan színművekkel gazdagítandja Thalia templomát, melyeket meglepetve 's szépsége miatt bámulva nézen a' belépő vándor.“

— A' Kölcsey Ferencz' emlékezetének rágal-maztatása' felvilágosítását 46-d. számunk közölte. Ime itt az Erdélyre fogott vád' visszalökése, a' Nemz. Társalkodó' 20-d. számából: „A' szíonhegyi viszhang. A' Szíon, egyik közelebbi számában (2-dik felév 23. szám) egy cikkelyt közöl kolosvárról, melyet a' szerkesztőség így jelez ki a' tárgyjegyzékben: „Kölcsey emléke milly viszhangra talál Erdélyben.“ Erdélyben, a' bérézkekkel olly gazdagban, sok viszhang (echo) van, az igaz; van ollyan, mely csak az utolsó szót, van ollyan is, mely több szavakat híven után mond; de ollyan, mely azzal, a' mit fülebe kiáltanak, merőben ellenkezőt feleljen vissza, 's midőn száz 's meg ezer szózat azt kiáltja: „derék“, ezt hangozza vissza: „czudar“: — illyen viszhang hogy Erdélyben létezzen, semmit sem tudok róla; megengedjen azért a' Szíon' hasznóbérője, ha azt „szíonhegyi viszhangnak“ tartom, hiszem, 's nevezem. — Kölcsey' kora elhunytát, mint országos vesztét, méltó részvétellel és sajnálattal hirdették minden magyar hírlapok, még a' Hírnök is! 's a' nagy és lelkes költő, a' meleg keblű barát, az ékes ajku szónok 's hő érzetű hazafi' emlékének érdemlett tisztelettel 's elismeréssel adóztak sirja felett. Erdély' bérézei nem olly magasak, hogy a' Kölcsey' neve rajtok át ne hatott volna, 's Hunnia' jaja e' derék fia' halálán völgyeinkbe is elhallzott és Erdély' minden jobb érzésű fiainak keblében élénk viszhangra talált. Hogy illy közönséges fájdalom, tisztelet 's magasztalás közepett a' Szíon' becsmerlőleg emeli fel szavát Kölcsey ellen, 's úgy a' még csak most felhányt sir felett, azon nem csodálkozom, mert a' Szíon' csak következetes maradott többi cikkelyei' szelleméhez; de hogy azt a' becsmerlő szózatot erdélyi viszhangnak nevezi, ez moesokfolt Erdély' fiain, melyet el nem szenvedhetni, 's mely ellen mint egyik, erdélyi számos tisztelői közül Kölcsey' emlékének, ezennel innepélyes óvast tészek; és nem csak gondolom, de tisztán tudom 's meg vagyok róla győződve, hogy az erdélyi viszhang csak jajjal 's méltánylással felel a' szomszéd 's testvér haza' fájdalmára Kölcsey' vesztésen! Herepei Gerg.“

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

December' 4. 1838.

49. szám.

Tartalom. Külföldi literatura. Történetírás. A' francia forradalmi háborúk' története. — Habsburg-ház' története, Lichnowsky hgtől. — Becsületvédelem; Kölcey' characteristájához. — A' Zionnak megfontolását. — Visszaigazítások. I. Utóhang a' „Természethez.“ II. Az atheismus és eretnecség' vádjára (Szerkesztők). — Literaturai mozgalmak. — Előfizetési jelentés 1839-re.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Történetírás.

212. *Tableau des guerres de la révolution française de 1792 à 1815. Paris, 1838. 88r.*

A' „Histoire parlementaire de la révolution française“ Buchez és Roux-tól egy más szinte igen fontos munkának lett híhetőleg eszközlője, mellynek t. i. czímét itt hoztuk fel, 's melly a' francia forradalmi háborúk' dús literatúrájában időszakot alkotólag tűnik fel. A' névtelen szerző t. i. mint a' munkából kitetszik, nem csak igen ismeretes volt tárgyával, hanem elődei által kevéssé vagy éppen nem használt forrásokból is meríte, 's azokat mint szak' embere, 's óvakodva és mérsékelve használá. A' történetírási rhetorica' mesterségeit nem ismervén, melly hamis dagály és szópompa által a' leltudolgot elferdíti 's meghomályosítja: egyedül arra törekvék, hogy hű képét adja a' viselt, és hogyan viselt háborúknak. Valóban különös bátorság kívántatik ahhoz, hogy valaki e' phrasisokkal uzsoráskodó időben olly munkával merjen előlépni, melly világosság és igazságon kívül más érdemre nem tart számot. Csak a' szerző előtt nyitva állott derék segédeszközök, valamint azon belső meg-

győződés, hogy az olvasó' figyelmét csak a' dolgok' igazságával foglalhatni el folytonosan, 's így használhatni a' nélkül hogy mulattatni megszűnnénk, — birhaták a' szerzőt arra, hogy a' legújabb történetírás' szokott előadási módjától eltérjen. A' „dépot de la guerre“ oklevelei után dolgozva, a' leghitelesb, statistikai, történet-, föld- és helyírási adatokat foglalja magában, 's így az ifju tisztéknek azon idő' pontos átnézését adja, melly hadi, alkotmányi és törvényhozási tekintetben új szakaszt kezd meg a' népek' életében. Az érthetőséget hús földhárosz segíti elő 's a' hadsereg' nagy vezéreinek eltalált arc képei kedves mellékletül szolgálnak. A' ministerium is hadi iskolának tekinti e' munkát, 's az ezredek' könyvtárai számára megvétetni rendelé. Hajlandók lehetnénk e' körülmény után azt hinni, hogy a' ministerium' parancsára vagy közvetlen befolyása alatt iratott a' munka, de ennek ellent mond azon függetlenségi álláspont, mellyen a' szerzőt látjuk, valamint az egész anyag' kidolgozása, mellyet a' műegyetemi (polytechn.) iskola' nevéndéke, mint látszik, szabadon választott. A' katonát mindenhol kiösmerni benne, a' francziát itt ott, a' párt' emberét alig. (Bl. f. litt. U.)

14.

213. Geschichte des Hauses Habsburg.
Von dem Fürsten C. M. Lichnowsky. Zweiter Theil. Vom Tode König Rudolfs I. bis zur Ermordung König Albrecht's^{a)}. Mit drei Kupfertafeln. Wien, Schaumburg und Comp, 1837. n8r.

Már Rudolf történetének megítélésénél megjegyeztetett, hogy Lichnowszky' ezen munkája minden források' legtagabb tekintetbe vétele által kitünőleg nevezetes, és csak azon egy hibával bír, hogy a' politikai characterek' és vállalatok' megítélésében nem eléggé szigorú. Épen olly alaposan 's oklevélszerűleg van ezen második rész is támogatva, mint az első, 's itten egyszersmind a' megítélés szigorubbnak látszik. Habsburgi Rudolfra nézve igen is hizelkedő volt a' tudós herceg, Albertre már nem az, és csak kevés pontban látjuk rajta azon nyíltság' hiányát, mellyel az austriai történetírásban annyira érdemes Kurz írta Albert' életét.

Gonosz idő volt ez, vadsággal és ravaszsággal teli, az epigonok' és kis emberek' ideje, kik a' nagyok' helyére tolakodtak. A' nemeslelkűség mindenütt hibázott 's még a' gonoszságon sem volt nagyszerű bélyeg. Mivel az urat agyon üttették, csak inasok voltak az országban, kik az úr' ruhái fölött czi vakodtak, és idegenek, kik ragadozva az ügybe keveredtek. Ez volt a' birodalom' arczképe a' nagy hohenzstauferi nemzetség' kihálása után. Hűtelen vazallok, a' külső ellenségekkel (pápa 's Franciaországgal) a' német birodalom ellen összeesküdve, eltépék és elszaggták ezt, 's kiki a' hajdan olly osztatlan öltöny' egy egy részén, szegény függetlenséget nyere. Most a' több és kevesebért, egy pár faluért czívoztak és vitáztak. Az interregnum utáni császári méltóság is csak a' pápa-francia politica' csinálmanya volt, csak ezen politica' sima eszközeinek adatott; 's csak a' kiscsaládi birtokvágnak szolgálja rejtő palástul. Sem a' habsburgiak, sem a' nassauiak nem akartak a' németek' császárivá lenni, 's mint ilyenek, az ország' becsületét védeni a' pápa 's Franciaország 's Dánia ellen; mindenik a' külföldiek' szövetségében csak ön családi birtokát akarta nagyobbítani. Csak luxemburgi Henrik és hajor Lajos birtak nagy, császári lelkülettel, de épen ez okból győzettek meg mindig a'

pápa és Franciaország' összeesküvésétől a' németországi országáruló aristocratiával. Ki e' frigynek daczolt, meg kelle buknia; 's csak az számíthata sikerre, ki azt használni 's annak idején megosztani tudta. Albert, kinek életét Lichnowszky itten adja, ez utolsókhoz tartozott, azon úton járva, mellyre Henrik és Lajos' hasztalan törekvései után IV. Károly még fényesebb sikerrel lépett. Azon ravaszság, mellyel Albert majd a' pápát, majd Franciaországot, majd a' német hercegeket használta, hogy egyik ellenét a' másik által közönítse (neutralisálja); 's majd kül összeköttetéseit vette elő hogy tulajdon föllázadt alattvalóit megzabolázza, majd ismét meghódított vagy megbékült alattvalóit vezette győzni a' kül ellenségeken, ez csodálatra méltónak mutatkozik, de nemeslelkűségtől csak alig volt kísérve. Albert gyakran kegyetlenkedett, néha titkon gyilkoltatott is. Reá is alattomos gyilkosság várakozott. Milly humanitást várhatni egy olly mindenütt félt és gyűlölt parvenütől, ki tulajdon honában körül van véve ellenektől és hamis barátoktól, a' kinek mérget adtak be, 's ki magát lábainál akasztatja fel, hogy a' méreg ismét kifolyjon belőle, ki ez alkalommal egyik szemét elveszti, 's örök gond és szenvedély által barázdázott arczát még inkább elrutulni látja, 's kit az előbb elhibázott orgyilkosság utóbb mégis elér 's nyomorú módon kivégez? Ő rá kevesebbé haraghatni, mint az időre, melly illy charactereket nevelt.

Valóban a' német történetek' igen sok szakáról azt kell mondani: a' német nagy nép, a' legszebb föld' 30—40 millió lakosa igen rossz lábon állt, mert a' közügyek' kormányán álló férfiak és testületek elveszték szemeik elől a' közjót, vagy épen nem volt erről fogalmok, a' végtelen módok és szerek pedig mindnyájok' boldogságához, elpazaroltattak vagy rosszul használtattak mindnyájok boldogtalanságára. A' németek' elődei bőven gondoskodtak arról, hogy utódaiknak legyen mit javitgatniok.

Hogy a' szerző' írásmódjának tanújelét adjuk, egy jelenést választunk a' koronázási ünnepély leírásából, mellynél Albert' egész gőge áttört az előbbi szerénység' álarczán: „Az asztalnál a' választó hercegek mind személyesen teljesíték fő hivatalokat. Venczel király pedig legfőbb urai közül négyet küldé

^{a)} Az I. kötet' ismertetését l. Figy. 1837. II. 329 's 330. szcl.

a' királyhoz azon kéréssel, oldozza őt föl ez alkalommal kötelessége alól. Mikor ezek tagadó válaszszaal tértek haza, még egyszer elküldé őket azon kéréssel, engedje meg, hogy fia járjon el helyette a' hivatalban, mert ő az éjjel megbetegedett. A' király megemlékezve azon prágai napról, midőn őt Venczel sokáig térdén hagyá állni, azt felelé, hogy megegyezik, ha fiának átadja azon országot, melytől hivatalát veszi. Venczel király ezt soha sem akarván tenni, végre mégis csak megjelent, koronával fején, legfőbb kamarásától követve, arany billikommal és kannával. Belovagolt a' terembe, melly előtt több mint ezer kísérlője állott meg nagy erős lovakon; a' király elé érve, leszállt, bort kapott a' billikomba, mellyet térdein nyújta át urának. Miután ez 's a' királyné ittak, maga mellé ülteté Albert 's hivatala' jeleit leadatá vele. — Néhány nappal utóbb mégis egy oklevelet nyujta át neki, mellynek erejénél fogva a' cseh királyok a' császár előtt is hordozhatják a' koronát, de a' főpohárnoki hivatalt nem kötelesek koronásan végezni. — Mikor a' király és királyné dicsőségükben mindazok előtt asztalitzak, kik Németországban hatalmasak és nagyszületésűek valának, alázatosan közelíte hozzájuk egy asszony gyász öltözetben. Az, Adolf király' özvegye volt. Könnyűve térdelt le Erzsébeth királyné előtt, kérve őt, eszközölje ki férjétől, hogy fogoly fiát Ruprechtet bocsássa szabadon. A' királyné megtette. Albert örömetest teljesítette volna a' kérést, de a' fogoly nem volt hatalmában, mert a' mainzi érseknek adaték által, azért „nehéz szívvél“ azt kelle felelnie: „ha vissza nyerhetem a' püspöktől, kinél fogva van, gondolni fogok rátok 's kéréstekre.“ Ekkor így kiálta föl panaszosan az özvegy: „Most egészen segélytelen vagyok.“ 's a' királynéhez fordulva, mondá: „asszony, légy igazságos, tedd hogy a' király visszaadja gyermekemet, hogy te ne érl el általa olly szerencsétlenséget, millyent én uram által értem el.“ A' diadalrészegrek remény nélkül hagyák az özvegyet eltávozni, de midőn később VII. Henrik császár Adolf' és Albert' holttetemeit egyszerre téteté le Speierben, Albert' özvegye megemlékezék Adolf' özvegyének e' szavaira.“

Becsületvédelem. — Kőlcsey' characteristájához.

214. Mióta a' legjobb ember' emlékezete az ismeretes szioni cikikelyben nemtelen vádak által megsértetett, sokan, kik őt ismerték és szerették — mert e' kettő együtt járt mindig — tollat ragadtak védelmére. De miután Pap Endrénék mint különben is szemmel látott tanunak felvilágosításait közöltük, engedelmet kérünk azoktól, kik azóta e' tárgyban hozzánk irtak, ha cikikelyeiket nem vehetjük fel, mint a' mellyek tartalmokra nézve igen hasonlók; csak Kovács Sándor úrét, mint bőven a' tárgyba ereszkedő 's Kőlcsey' characterképéhez hiteles vonásokat magában foglalót sorozzuk még be, ide iktatván beküldő fia' sorait is, az egésznek bővebb érté- sére. Ugyan is, így ír ez, Szathmárról, nov. 16.

„Mióta Kőlcsey meghalt, olly lelkesülés szállta meg Szatmár megyét, mint ha a' dicsőült lélek nem szálla fel, hanem köztünk oszlott volna fel. Nem lehet leírni, milly elkeseredést okozott légyen nálunk a' Szion' 23-d. számában közölt rágalmat Kőlcsey ellen. A' p. . a' p. . egyezesével irtak is már feddőleg a' szerkesztőnek: itthon pedig az elmék a' rágalmazó' fölfedezhetésével foglalatostkodnak. Én, testvéreim, rokonim, barátim mind tollat ragadánk: de 60 éves öreg apám, ki soha illyesmihe nem avatkozék, önmaga kívánta ezen tisztet felvállalni, 's nekünk olly kíváncs volt ezen ajánlkozás, minthogy a' Szion azt állítja, hogy csak éretlen fiatal emberek bálványozták az elhunyt nagyot. Ime itt közlöm Önökkel apám' feleletét“ stb — Melly így következik:

— Én, ki életem' folyama alatt a' tudósokkal 's újságírókkal igen kevés érintésben 's kapcsolatban voltam; minthogy munkás életem más tárgyakkal annyira el volt foglalva, hogy az efféle dolgokra nem is érkeztem volna; — én, ki az elhunyt Kőlcsey Ferenczcel olly helyhezethen állottam, hogy annak sokáig barátja nem lehettem, 's több elveit nem csak nem pártoltam, de azoknak ellenszegültem; 's kit hazám' polgárai, kiknek ismeretségükbe jutottam, mindig kormány' emberének tekintettek, és méltán tekinthettek is: — nem azért, mintha a' kormánytól valami jutalmat vártam volna, mit 40 évi közhivatal-viseles után bizonyára nem tagadhata meg tőlem, ha vagy hivatalért vagy titulusért folyamodtam volna hozzája: hanem azért, mert meg voltam győződve a' felől, hogy csak úgy használhatok legjobban a' hazának, ha felséges koronás királyunkhoz való ragaszkodást, bizodalmat, egyetértést és szeretetet önthetek polgártársaim 's gyermekeim keblökbe: ime én öreg napjaimban tolat emelek az elhunyt Kőlcsey Ferencz' védelmére.

A' „Szion“ című hirlap, mellynek szerkesztője minden felszólítás nélkül, ajándékképen küldözi hozzánk lapjait, csupán csak azért gerjesztett figyelmet előttünk, mert 23-ik száma 91-dik lapján Kőlcseyről méltatlan rágalmakat közöl.

„De mortuis aut bene, aut nihil“ régi közmondás. Valakinek hibáit, gyengeségeit, holta után is a' közönség előtt felfedezni, nem szokatlan, nem is vétkes tett: de egy közönségesen,

's az elragadtatásig szeretett nagy férfit holta után rágalmazni, bűnös tettekkel, rossz characterrel vádolni, akkormidőn már magát nem védheti, megbocsáthatatlan véték.

Azt írja a „Szion“ fennérített lapja csüfolólag, hogy az elhunyt feletti keservek oly nagyok, a' dicséretnek oly tulzók, hogy Kőlcseynek a' halhatatlanok és szentek közé kellene számítatnia. Hogy Kőlcseyben egy csillag esett le magyar egünkről. Hogy ezeket egy éretlen ifjából álló zsbongás mondhatja, kiknek neveik a' Társalkodó 71-ik számában világosan ki vannak írva. — Egy más csapat, ugymond, nem győzi dicsérni felejthetetlen jóságát, lelke' csendes nagyságát, és elragadtatásai között emlékoszlopot állítani, 's mellképét a' szathmári megyeház' teremének falára függeszteni kívánja. 'S miután ezeket gúnyosan felhordotta, felszólítja a' magyar fiakat, ne tegyék ki magokat a' külföldiek előtt gúny 's nevetség tárgyául; ne emeljék őt egy Newton, Young, Schiller, Goethe, Klopstock 's Miltonnal egy polczra; mert Kőlcseynek költői darabocskái még oszlopot nem érdemelnek. Azt mondja továbbá, hogy a' csekeiek emlékoszlopát lerontani készek, és így a' vándor csak pusztá romokat szemlélhetne, 's annyira ment már a' csekeiek Kőlcseyiránti keseredettsége, hogy hideg tetemeinek eltakarítása ezen néptől felelem miatt, csak titkon mehetett végbe. Mind ezekből elég következtetéseként azt hozza ki, hogy koránt sem nagy az, ki a' magához hasonlókat iránt szíves, nyájas és barátságos; hanem az, ki szegények és nyomorgókhoz mutatja nagylelkűségét, ki jobbágyait nem sanyargatja, ki a' legfelsőbb hatalom elleni rugdalkozástól is távol van; minélfogva a' józanabb rész a' Kőlcseyre halmozott dicséretben egyezni teljességgel nem akar, 's a' t.

Minő vétkes ráfogások és méltatlan rágalmak légyenek mind ezek, azok tudhatják legjobban, 's azok érezhetik legsajnosabban, kik őtet legközelebből ismervén eléggé tisztelni és szeretni nem tudták. Ugyanis, ha ezek igazak volnának, minden nagy tudománya, közbecsülés és szeretet mellett méltán homályt hozhatnának emlékére, minthogy ezek nem emberi gyarlóságok, és hibák, miktől halandó ment nem lehet, de valójában nem jó szívből származott igaztalanságok.

En, ki életének utolsó éveiben a' gyakori társalkodás, 's több ízben hetekig tartó mindennapi együttlét által, ezen elhunyt hazafit talán egészen kiismervén, igaz barátja lettem; bátran merem állítani, hogy igazság-szeretete, jósága, szelidsége, a' szegények iránt mutatott szánakozása és pártolása, és lelke' csendes nagysága' tekintetéből, ha valakit, őtet bizonynyal a' halhatatlanok és szentek közé lehet számítani. Több-ször szemmel látott tanuja voltam, milly' bizodalom és ragaszkodással viseltetett iránta a' köznemesség és adózó nép. A' köznemes, kit a' törvényes bíró peres dolgaiban megnyugtanni képes nem volt, 's több népes helységek' előjárói, — kiknek régi időkől fennálló pereik voltak az uradalmakkal, 's kiket sem a' megyei tisztség és gyűlési közönség, sem a' fensőbb határozatok nem tudván meggyőzni keresetöknek helytelen voltáról,

— mind addig nyugtalankodtak: míg Kőlcseyhez menvén, ez megmagyarázta nekik, hogy nincs igazságok, és őket megnyugtatta.

Miből származott légyen azon koholmány, hogy a' csekeiektől felelem miatt titkon kellett a' temetésnek végbe mennie; hogy ő életében jobbagyait sanyargatta; 's innen a' következtetés, hogy az egész csekei lakosság ellensége volt Kőlcseynek, kitészik a' következőkből. Való hogy az elhunyt férfiú, halála' második napján, délután temettetett el: de ez azért történt, mivel özvegy ánya, kit árvástul házával tartott, 's gyermeket nevelte, meghalván jöltévő rokona, mindjárt meggyenk első alispánjához folyamodott, jőne hozzá, 's legjobb barátjának hideg tetemeit önjelenlétében takarítsa el, 's egyszersmind őt a' követelő atyafiak ellen biztosítsa. Az alispán ezt szívesen meg is tette; de minthogy másnap már neki a' megyei gyűlésre kellett indulnia, sietteté a' temetést. De más részről, a' házi körülmények' tekintetéből is szükséges volt a' temetés' siettetése, nehogy t. i. a' boldogultnak számtalan baráti az utolsó tisztelet' megtételére a' keseredett özvegy' házát szerfelett meglepjék, ki feledhetetlen jőtévő rokonának halála által okozott iszonyu fájdalmi között, azok' elfogadására egyáltalában alkalmatlanná lett. És innen származhatott a' siettetett temetésnek elmagyarázása. *) Egyébiránt a' temetés a' legnyilvánosabban ment véghez nappal. Az elhunyt felett a' csekei ref. pap tartott gyászbeszédet, a' helységbeli földesurak, atyafiak és az egész falusi nép' jelenlétében, kik feleségestül gyermekestül siránkozva kísérték a' temetőbe.

Mi, kik a' köznemesség és falusi paraszt-lakosok közt lakunk 's velők bajoskodunk, legjobban tudjuk és sajnosan tapasztaljuk, mennyire el-lene vannak ezek minden jó rend' behozatalának és helyes ujtásoknak, főképe ha akad valaki, a' ki őket panaszra és nyugtalankodásra ingerli. Így történt Csekében. — Az elhunytnak egy különben érdemes jó veratyja fia, épen járásbeli szolgabíró, az arányosítás' alkalmával, nyilhuzás által nem igen használható külső birtokot kapván, azzal nem csak meg nem elégedett; de zúgolódása által példát adott a' tudatlanabb lakosoknak a' nyugtalankodásra 's erőszaktelekre, kik nem várván a' rendes törvényuti orvoslást, neki mentek 's az egész határt marháikkal elpocsekkolták. En voltam a' megye által ezen erőszakos, 's lázadásához közelítő tettek megvizsgálására 's fen-yítésére fegyveres hatalommal kirendelt törvényszék' elnöke. Az országszerte kikiáltott fegyveres erő pedig állott egy csendbiztosból négy járási hajduval. Mi bírák megvizsgáltuk a' dolgot: de nem az elhunytak jobbagyai támadtak fel, — mert hiszen hanyadik részecskejét birta az elhunyt Cseke' helységének? — Kis számú jobbagyai magokat a' közzavarból ki nem húzhatták. De általán fogva, az elhunyt Kőlcsey ellen csak az a' panaszok volt a' lakosoknak, miért nem akadályoztatta ő meg a' törvény' rendes folyamatát,

*) A' fő okot elbeszélé az akkor még Kőlcsey' házában lakott Pap Endre, lapjaink' 807-d. szelétén. Szerk.

miért engedte az arányosító 's szabályozó pert végrehajtani, melyről szóló törvényezikelyt mi magunk sem értjük tisztán. Nem igaz tehát hogy a' csekei lakosok elhunytá után is gyűlölséggel viseltetnének azon jámbor és igaz ember ellen, ki most már az ur isten előtt számol tetteiről. Sőt tulajdon azon atyjafia, ki a' most érintett zavart okozá, 's őt életében sok keserűséggel illette, temetésekor érzékenyült szívvel és zokogva kísérté hideg tetemeit a' sirhoz. Mi Szathmár vmegyeyiek tudjuk azt legjobban hogy elhunyt barátunk, életét egészen a' tudományoknak szentelve, gyakran íróasztalánál viradt meg; tudjuk azt, hogy őn kis gazdaságával keveset gondolva, azt sem tudta mie van; nem hogy azon törődött volna mint kelljen azt igazságtalan uton szaporítani. Ő csak panaszkodni tudott, hogy a' tudatlan lakosok minden vetéseit felpredálták, 's nem lesz neki miből élni, nem lesz miből tartani azon számos ifjakat, kik hivatalos helyzetében tanulás végett minden felől hozzá csoportoztak. Ugyan ki jósolhatja józanul, hogy a' csekeiek még emlékoszlopát is lerombolandják? Es ez Kőlcsey Ferencznek, mint magányos embernek leírása.

Mint írónak 's tudományos embernek leírását a' tudósokra bízom.

A' politikai pályán mint ékes szórok, éles elméjű, mindenkit magához vonzani tudó férfiú, mit tett legyen azon kevés évek alatt, melyekben a' világ' piacznán tündökölt, arról az országgyűlési férfiak 's az egész haza' közvéleménye mondott ítéletet. Azt mindazáltal megemlíteni el nem mulathatom, hogy őt még a' távo abbi megyékben is, ha megfordultunk, mindig dicsérve és magasztalva hallottuk említeni; és hogy hazánk' megyeinek két harmada táblabírájának nevezte ki, mely tiszteletet hazánkban még eddig csak közelítve is senki sem érthette el. Már most kérdem kit mondhatunk nagynek, 's magunk közt felemelkedtetnek? nemde azt, kit egy ország' közvéleménye nagynek kiált: vox populi, vox Dei. Hogy elvei a' mienkkel öszve nem egyeztek, hogy ő magyar aristocrata nem volt (de republicanus sem): azért ne tagadjuk meg az ő nagyságát 's halhatatlanságát a' magyarok közt elhunytá után, és ne fogjuk rá álnokul, hogy ő a' legfelsőbb hatalom elleni rugdalkozással kívánta legyen elveit hitegetni, mit elragadó ekesszólásával különben is megtehetett.

Rágalmazás végre, és közfenyítéket érdemlő bűn, azt mondani a' névtelen írónak, hogy a' Társalkodó 71-ik számában kiirt személyek, kik a' közgyűlésen Kőlcseynek tiszteltetését indítványba hozták és vitatták, pártoloikkal egyetemben, éretlen fiatal emberek. Hiszen azok a' három utóbbi országgyűlésen jól kimivelt férfiak, többnyire házas és gyermekek emberek, a' megyeinek táblabírái, vagy tisztségviselői, kikhez a' névtelen rágalmazó semmi tekintetben és legkevesebbé sem hasonlíthatja magát. Láthatta az író, ki bizonyosan jelen volt a' gyűlésen, — bár mindjárt Kolosvárra repült, hogy ezen rágalmazást más honra tolhassa — azt a' köz elragadtatást, mellyel a' közönség az indítványt fogadta és pártolta. Ellenben milly kevésre mehettek legyen el-

lenszólásaikkal azon igen kis számú férfiak, kik az elhunynak megtiszteltetését nem megtagadni: hanem azt szerfelett nagyolván csupán és kizárólag csak a' szokatlanság' tekintetéből kívánták mérsékelni.

Es ime ezek azok, miket az elhunyt nagy férfiú védelmére ama' szent ujságban kiirt rágalom ellenében az egész haza előtt felhozni igaz baráti 's lelkiismereti kötelességemnek érzém. Írtam Szathmáron, november 15-kén 1838. Berenczei **Kovács Sándor**, Szathmár vgyének táblabírája.

215. „A' Szionnak megfontolásúl.”

Hazánk' egyik egyházi megyéjéből, 's czím és valóságra tisztelendő kézből, illy felirassal, a' következő sorokat vettük közlés végett:

„Sajnosan tapasztalja egy idő óta a' figyelmes olvasó, miként téveszti a' Szion az ösvényt, mellyen haladnia kellene, hogy kitűzött célját megközelíthesse, 's miként csökkenti az által a' hatást, mellyet olvasó közönségében, a' józan szerkesztés' elveihez szoros ragaszkodás által gerjeszthete. — Szent a' cél, mellyet a' Szion' szerkesztője lapjainak kitűzött: *az isteni mester által égből hozott, malasztos ajakkal hirdetett hitnek igazságait korszerű előadásokban nyugtani konfittársainak.* Gondolat volt ez a' maga helyén, és idejében, 's létesítésére szereteten alapult tudományosság, érett, józan okosság 's tiszta szándék kívántatek. Bír-e e' tulajdonokkal a' Szion' szerkesztője? itt elhatározni nem akarom, ne hogy sértsek, mitől eddig tiszta kezeimet ezentúl is őrzni akarom. De azt: hogy a' kitűzött célhoz vezérő ösvényről gyakran az ügy' kárával, mellékutakra szedül, úgy hiszem sértés nélkül ki mondhatom Isten és emberek előtt. — Ki nem vette vajjon rossz néven a' Szionnak — habár rövid életű — „hírlapi szemléjét”? Nyert-e ez által céljának elérésére csak parányit is? En erősen hiszem: vesztett, felingelervén maga ellen a' méltatlanul sértett lapokat. Kinek keblére nem hatottak fájdalmasan a' derék Kőlcseynek siri álmában nyugtalanító rágalmak?! Szabad-e, illik-e, a' szelid, a' szeretettel teljes Jézusnak szeretetet lehelő religióját terjesztő lapnak, alapítván, becsületgázló rágalmakkal illetni egy, a' halál' karjaiba érdem-koszorúzott fővel hanyatlott felebarátjának, részvevő halás könyökkel áztatott hamvait? Nem végső gyávaság vagy kajánság e' romlandó emlékoszlopot irigyleni, elvitatni akarni attól, ki örök időken állandót emelt magának az egész nemzet' szívében? Kárhozzatni egy nemes megvét: mivel egyik legjelesebb, a' hon 's nemzet 's így az emberiség, tehát jobbágyainak javára is szentelt fáradozásaiban szinte megszakadt tagjának áldandó emlékezetét örökíteni akarván, annak arezképét gyűléstere-mében felfüggesztetni rendelé! — Ez nem Jézus' religiójának szelleme! — illyesekhez a' Szionnak, mint ollyannak semmi köze. Nem mentheti magát a' Szion az által, hogy ő e' rágalmaknak csupán közlője; mert írni rágalmat, vagy azt közlés által sajátjának vallani, mindegy.

De a' Szion nem csak a' holtakat nyugtalanítja, megtámadja az élőket is. Utazási vázola-

taiban, melyeket eddigi töredékeiből ítélvén bizony homályban hagyhatta, sérti a' palotai érdemes lelkészt híveivel együtt, midőn azt a' gondjára bízott Istenház' gondatlan, tisztét elhanyagló őrjének, ezeket olly vadaknak írja, kik az imáadás' helyét latrok' barlangjává változtatják! Sérti a' vázsonyi, tiszteletlen megőszült lelkészt is, ki, mivel bizonyos — isten tudja milly alkalommal, mostani vándorunkat húzamos zörgetés után sem bocsátá házába, nem áll az egész magyar világ előtt — vagy emberektől lélelemmel — mi gyávaság — vagy vendégektől irtózással vádolni, mi egy olly tisztelthen tartatott úrnak ismert lelkületére nézve nyilvános sértés! és ezt — jól megjelöljük — a' népek szájából írja. Hát vándorunk elég szerénytelen volt a' gyakran felszegül ítélő népet faggatni lelkészének characteréről? Uram, ez már vázsonyi becsület! ez egyházi férfitól sok; 's kivált a' vázolatok' elején magát védő — vagy talán e' védelem' ürügye alatt csak felmegasztalni vágyó — alázatos, erénydús keblű urtól föltötte sok, és minden eddigi ismerői előtt a' legfájdalmasabb meglepetésig váratlan!

Azonban itt a' Szionnak még kettős botlását is kell igazítanom. Nem tudom csodáljam-e, vagy sajnáljam a' vándornak saját megyéjébeni járatlanságát. Ugyan vándor barátom! miért fel nem üti Kegyed e' megyének névkönyvét — abban elég olvasható betűkkel találná feljegyezve: mellyik esperességben létezik Vázsony, mert tudunkra a' veszprémi megyében sem Vázsonyról nevezett esperességi kerület, sem Vázsonyban esperes nincs; minthogy mind Nagy-, mind Tót-Vázsony a' veszprémi kerületben léteznek — 's e' kerületnek alesperese a' még isten kegyelméből élő Elzsászer Ferdinand, városi ldkész, — Igaz, emberek vagyunk, hibázhatunk! de éppen azért alázunk meg magunkat; nyúlunk saját kebelünkbe, pótolgassuk saját fogyatkozásainkat!

Ezeket akartam ez úttal nem csak mint személys, hanem az egész megyének véleményét a' Szionnak megfontolásul felhozni. Rajta áll az intést jó vagy rossz néven venni. En bizonyossá tehetem, hogy hasonló szellemben, hasonló fogyatkozásokkal kezelvén dolgait, csak kora sirját készíti a' minél előbbi temetkezésre. — „*Töb-
bek' nevében.*“

216. Visszaigazítások.

I.

Utóhang a' „Természethez.“

Bizonyos lapok folyvást szebbnél szebb haladásokat tesznek nem csak a' társi viszonyok tisztelésében, hanem már az erkölcsiségben is. Sok szerencsét. Mi azt hiszszük, hogy az utóbbi hónapok' vitái után, az ítéletben nem hirtelenkedő 's önállású olvasó támaszpontokat vonhatott el, mellyeknek segédelmével ezentul könyvebben feltalálhatja magát; 's így részünkről néha egy pár szó is elegendő lesz eligazítására.

Miket a' Rajzolatok 's bold. Természet egy 's más formában, világosban, vagy csak célzattal bennünk' illetve, irogattak, a' mennyiben jónak látszott, szóban forogtak már; a' többi, tar-

talom 's forma által felment minden megjegyzéstől. És csak egy szót az utóbbinak azon, általános következtetést magába záró állítására: mi szerint bizonyos, academiai ügyekben ellenünk támasztott becsületi kérdések üdvösek valának, mert *ime nyomban utánok javító rendszabályok keletkeztek* *). Ez — bocsánat a' hasonlatért — ollyan mint ha Roma' első apagyilkosa azt mondaná: melly üdvös tettet követtem el! Ime ezért lesz ezentul Rómának, törvénye a' szüleölés ellen. 'S az éjjeli or: Ime ha én 's társaim nem volnának, ablakaitokat vassal 's ajtóitokat pléhhel nem védenének; e' javítást közvetlenül nekem köszönitek. Igen is, az academia tett némelly határozatokat, mellyek *annyiban* javítások, a' mennyiben bizonyos körülmények által *sükségessé* lettek, de csak úgy, mint amott a' szülegyilkosok elleni törvény 's házainkon rostély és lakat. — 'S végkép bucsúva e' laptól, csak azon kis igazítást még ezen éppen előttünk fekvő számra, hogy e' hely: „*az általunk* (Ath. kiadói által) *úgy keresztelt 's általunk* (Kunoss és társai) *szívesen névül fogadott „literaturai új nemzedék“ az igazsággal nem egyezik, mert Kunoss maga volt az, ki ezt a' szép succrescentiát még tavál, a' Rajz. 80. és 83. sz. 637 és 661. lapjain így nevezte. Emlékeztetek. — 'S mi aztán neve illy állításoknak a' morálban?*

II.

Az atheismus' és eretnokség' vadjára!

Nevezetesbek a' Szemle 's az Orosz-Század' haladásai, már azért is, mert azok politicali újság' után nagy közönséghez szólnak. Már itt nem csak az író, tehetségeivel és tetteivel, nem csak az ember, becsületi értékében, nem mondhatjuk bíráltatik, hanem gyaláztatik —; itt a' statuspolgár mint haza' ellensége, itt az egyházi társaság' tagja, mint vallás' üldözője *adatik fel!* Mondánk már: szebbnél szebb iránya az írói vitáknak, 's mindenek felett a' Hírnök' szelleméhez méltó, annak leghivebb, legtökéletesebb kinyomatja. E' mező tehát az, mellyen most megtámadtatunk, miután ők a' másikon nem győztek. De előttünk fontosb, a' hazához és egyházhoz állunk, mint a' literaturához, 's azért hallgatni annyi lenne, mint magunkat vétkeseknek vallanunk.

Lássuk tehát ez úttal *eretnekítésünket* a' Század' 86-d. számában. Alkalmul erre egy, Athenaeumunk' 24-d. számában közölt cikkelynek kelle szolgálni, egy ártatlan historiai anecdotnak (Falusi pap' órája), mellyben sem azon elfogulatlanul vallásos férfiú nem botránkozott meg, kit a' felsőség ellenőrül rendelt e' lapok felett, sem olvasóink közül egy is, világos fővel 's gyanutól tiszta szívvel bíró; 's melly a' névtelen vádlónak is nem bizonyoságot, hanem csak *ürügyet* szolgáltatata egy elfogulatlan lapot, hazánknek egy tisztelitet érdemlő, 's általunk 's lapjaink által mindig érdemeiben méltatott osztálya előtt gyanussá tenni. Mennyi igazsággal, lássuk.

Bevezetésül 's befejezésül nem kevesebbeknek mint a' theistáknak káromoltatunk. *Vezér-*

*) Term. 40. sz. Lit. vil.

elvül, u. mond a' vádló, „Az ész az isten”-t tűztük ki; 's ismét: a' *triceps redactio által alkotott isten*, az ész! — Mindenek előtt nem való, hogy mi az idézett mondatot úgy mint vezérelvet tűztük ki, 's még kevesbé, hogy a' vádló' értelmében; mit számos, a' nyilatkoztatott vallás' érdekeiben megszólalt cikkelyeink bizonyítanak. Avvagy vezérelv az mind, mi Athenaeumunk' tavali számai' homloklapján *motto* gyanánt áll? Nem; azok jelesmondások, az *illető* szám' első cikkelye értelmével rokon, figyelemgerjesztésül, vagy támaszpontul az emlékezetnek — nem több. 'S ki fogja a' *poeta*' képes beszédét a' szavak' theologiai mérlegén latolni? Egyéb-iránt mink az érteni akarók előtt magyarázatra nem szorult mondatot máshol megmagyaráztuk már *), hogy még a' szigorú scepticusnak se maradjon leghalkabb kétsége annak valódi értelme felett, 's azért oda utaljuk most is a' bizodalmas olvasót; itt csak azt mondván, hogy azon értelemben melyben mi, Berzsényivel egyetemben, vesszük ama sorokat, vezérelvül is bizvást elfogadhatjuk, valamint-hogy eddig némán követtük is. Mert csak ugyan „tudomány” mezején nem hit, nem auctoritas, nem berögzött vélemény vagy hagyományos nézetek, nem külső tekintetek 's külső célok vezetőink, hanem egyedül az ész.“ Kinek más vezére van a' tudományban, lássa hogyan éri be vele, mi azt nem kívánjuk tőle elvitázn.

De nem áll a' második is, mi szerint ama' vezérelvnél fogva *mintegy zászlót emeltünk volna minden auctoritas ellen*. Ez koránt sem következik az elebbiből; legalább mi többféle auctoritást ismerünk, 's ezek között olyat is, melylyet az ész, egyéb okok' elégtelensége mellett, bizonyos tanok körül mindenkor elfogadott, sőt jól tudja az ész, hogy vannak tanok, melyeknek egyenesen auctoritas az *alapjuk*, de azt is, hogy a' tudomány csak ott kezdődik, hol e' neme az auctoritasnak végződven, a' szabad vizsgálat' mezeje nyílik. Csak hogy itt is jól meg kell a' belső auctoritást a' külsőtől különböztetni.

Ismét: egy munka sem nyert tőlünk koszorút, *melly a' vallás', 's egyházi rend' igazságos védelmét, az ál szabadság' 's szabadelműség' korlátozását tárgyalta*. Vádlónak igaza van a' maga értelmében, 's nekünk a' magunkéban: mi szívesen alávetjük magunkat a' bírónak, *melly itt nem lehet egyéb a' felvilágosult közvéleménynél*. Annyi bizonyos, hogy a' vallás valami sokkal szentebb és fenségebb, az egyház valami sokkal nemes és üdvösebb, az egyházi rend valami sokkal tiszteletré méltóbb: mint az, mit ti egy boldogtalan erkölcsi keresztháború' kezdetében annak hirdettek! 's titeket minden vallási munkákat ismertető cikkelyeink kétségbe vehetetlenül megezáfolnak. Így tehát azon szint-oly alaptalan mint méltatlan vádat, mi szerint az Athenaeumban néha „*gúny és rágalom foglaltatik, a' catholicismus ellen, noha nem nyilván, u. m., hanem alattomosan*“ bátran visszautasítjuk.

„*Ennek bebizonyítására a' sok közül elegendő legyen, mond a' vádló, ezen elbeszél-*

lés: A' falusi pap' órája, V — a-tól.“ Nem akadozunk benne, hogy a' cikkely elbeszélésnek mondatik, költeménynek, felfordult agy' szüleményének, holott az *historiai anecdot*, melyet mi, mint effélet másképp nem lehet, másunnan vetünk által; de nyilván meg kell vallanunk, hogy valamint akkor, midőn felvettük, úgy most sem tudjuk benne feltalálni azon „*hitet gúnyoló ármányos czélzatot*“, melyet benne vádló látni nem annyira gondol, mint akar. Mert abban, hogy a' sanyargatott óráson segíteni akaró falusi pap ez órát ereklyének mondja, hogy a' babonás pór-nép azt elhiszi, 's tőle mindazon malasztokat várja, melyeket ereklyéktől szokott: abban valamint semmi belső valótlanság nincs, úgy távolról sem képzelhető azon czél: „a' cathol. dogmát a' sz. ereklyék' tiszteletéről neveltség' tárgyává tenni.“ A' történetecske egy tanulatlan és babonás nép' együgyűségét festi egy homályos korban, és semmit egyebet; 's ez úgy nem képes bármely dogmát, vagy épen a' hitet általában neveltségessé tenni, mint nem az orvostudományt azon parasztember' tréfás története, ki, miután magát a' receptet vevé be (evé meg) 's utána javult, az orvostól, adott gyógyszerre által felidültnek mondott: 's ez elég legyen azoknak, kik a' vádló által netalan tévedésbe hoztattak, megnyugtatósára.

Még egy pár szót a' történet ellen intézett észrevételekre. „*XIV. Lajos alatt az órák már nem valának olly nagy ritkaság.*“ Sőt inkább; mert a' Hele Péter zsebórája kevéssel több mint gyanítás, 's mind eddig csak a' XVII. század' elejéről bírnak a' régiséggyűjtemények igen tökéletlen zsebórákat előmutatni, a' miért a' XVII. sz. első felében egy ilyennek ára olly tetemes vala, hogy csak fejedelmek 's némely gazdag nagyok bírnának ollyakat: XIV. Lajos pedig 1638. született, 's uralkodása, névre legalább, még 1643. kezdődött. — *A' franczia népnek olly nagy tudatlanságát és az előítéletek' sürű kódében olly nagy elmerültségét csak az ihleti el, ki nem ismeri a' tudományok' virágzását.* XIV. Lajos' idejében stb. Ez észrevételt csak az teheti, ki nem tudja mikép akkor a' tudományosság csak a' tudósok között vala feltalálható, 's még ezek között is hihetetlen babonákkal elrutitva. A' franczia nép sokkal sürűbb kódébe volt burkolva az előítéleteknek, mint a' német, 's nem csak XIV. Lajos alatt, hanem 1789-ben is sokkal kevesebb falusi iskola volt ott és sokkal ritkább vala az *olvasni tudó pór*, mint a' protestans Németországban VI. Károly alatt, pedig még ennek idejében is fontos viták folytak, még a' *német protestans philosophusok között is*, az ördögről, boszorkányokról stb. Millyen lehetett tehát még ama', Bretagne' ki tudja mely zugolyába rejtett falucsának *pórja!* 's nem csak, ha a' történetecske' idejeül 1650' táját, hanem akár Lajos' vég éveit vesszük is. — *Az utolsó catholicus is tudja, hogy őra, vagy más ehhez hasonló, szent ereklyéül nem tekintethetik.* Sőt utóbb még a' tridenti gyűléshez is utasítatik a' közlő, hogy *tiszta fogalma legyen a' cath. tanról*. De hát a' közlőt akarja-e vádló tanítani, mi az ereklye? Hiszen nem ez tartotta a' csodála-

*) Figy. 1838. 518-d. szlet.

tos mozgonyt ereklények! Risum teneatis... Aztán: *bűnbocsánatot sz. ereklétől nem vár a cath., mintán igen tudja, hogy csak igazi megjobbulás és bűnbánat után a poenitentia szentsége által nyerhetni azt.* Vádlónak jámbor álmai vannak, ha mindenkitől illy világos eszméket vár. Próbálja ő, nem mondom az Ab-ruzzó' polgárait, kik a' sz. poenitentiát a' vilá- gért nem mulasztanak el — hanem bármely mai pórt szoros vizsgálat alá venni... De hagyjuk ezeket; a' tárgy' további fejtegetése gyanuba hoz- hatná olvasóink' itélő tehetsége 's felvilágosultsá- ga iránti tiszteletünket; kik, ha lapjaink' figyel- mes olvasásából nem is, de már a' jelen vád' tárgyából is bizonyosan eléggé tudják méltánylani a' vádló' szándékait. Mi pedig arra kérjük őt, hogy e' nemével a' gyanúsításoknak hagyjon fel, nem mint ha mi azokat mindenkor tökéletesen meg ne tudnók czáfolni, hanem mert egyfelül az efféle magyarázatok olly kényes mezőre vihetnék a' vitát, hol a' harczoló' kezei kötvék, vé- delmökben nem járhatnának el a' szükségkép leg- nagyobb szabadsággal; másfelül pedig, mert ti a' vallást az egyházzal, 's ezt az egyház' egyedei- vel zavarjátok össze, 's pedig szándékosan; 's így mi soha sem közelíthetünk hozzátok. Külön- ben is e' neme a' politikai és vallási gyanúsítá- soknak nem egyéb, mint egy jókor fölfedezett csín, illy úton ártani azoknak, kiket más igazsá- gos váddal utól nem érhetni: mellyről mi azt hisz- szük, hogy csak gyenge fejűeket ámíthat el, 's rossz akaratúak között találhat pártolókra.

A' szerkesztők.

Literaturai mozgalmak.

217. Pesten Trattner' bet. *Gazd. tudósítá- sok.* Kiadja a' Gazd.-egyesület. Második évi folya- mat, 3-k. füzet. Az értekező részben befejeztetik Győry Zsigmond' mutatóványa a' mérnöki gazdaság- ból; Török János a' czukorrépa-mivelséről szól, az olvasóink előtt az Athenaeumból ismeretes Katona Dienes az általa feltalált honi indigóról. Ehhez egy érdekes és tarka Ertesítő. Ara postapap. 30 kr. velinen 40 kr. cp.

Ugyan ott: Urunk Kr. Jézus' halottaiból fel- támadásának tanúságai. Hirdette husvét napján *Fejér György*, prépost. A' pesti károsodottak' javára. 4r. 12 l.

Pesten, Beilmelnél megjelentek *Guzmics' Egy- házi Tára'* augusztusi és szeptemberi folyamai. Bennök folytatva Guzmics' nagy érdekű cikke- lye „Szentírás iránti legújabb nézetek”; három egyházi széd, Juránics' élete 's hazai 's kül. lit.

U. ott Landerer' bet. Vélemény a' *fogház- javítás' ügyében*, ns. Borsod vármegyei ebbeli küldöttségéhez. Irta *Eötvös József*. Kiadja He- ckenast Gasztáv. (A' Themis' 2-d. füzetéből le- nyomtatva). 8r. 61 lap, öt köre metszett tervvel, ingyen osztatik.

Kassán, Werfernél: Terve egy építendő *javitó fogháznak* a' magányrendszer' elve szerint. Irta *Szemere Berian*. 8r. 68 l. 's egy köre met- szett tervvel.

Székesfejervárról érkezett: *A' bölcsesség' vi- gasztalásai*, A. M. T. S. Boethius után ma- gyarúl. Horváth Daniel zirczi áld. pap stb. Szammer Pál' bet. 1838. 8r. XV és 186 lap.

Szegeden jelent meg: *A' szegedi hangászat- oskolának alapszabályai*. Grün J. bet. 8r. 16 l.

— *Márton József*, Görög' ismeretes ma- gyar atlasára új előfizetést hirdet, melly hatvan táblán a' vármegyék, kerületek 's határszélek' közönséges és különös földképeit terjeszti elő az illelő megyékbeli mérnökök által rajzolva vagy megvizsgálva; 's ezekhez csinos czím, jegyek' magyarázata 's egy teljes leltár (repertorium), mellynek 600 névvél bővített harmadik kiadása sajtó alatt van. Az egész gyűjtemény 13 füzet- ben adatik ki, egyre egyre 1 ft. 12 kr. az elő- fizetés; decembertől kezdve havonként két füzet jelenvén meg, az egész majus' végeig leszen készen. Azon túl ára 18 ft cp., a' leltárnak külön 3 ft cp.

Makáry György Egerben „Csörsz király” czimű, három felvonásos, nemzeti énekes játé- kát befejezte.

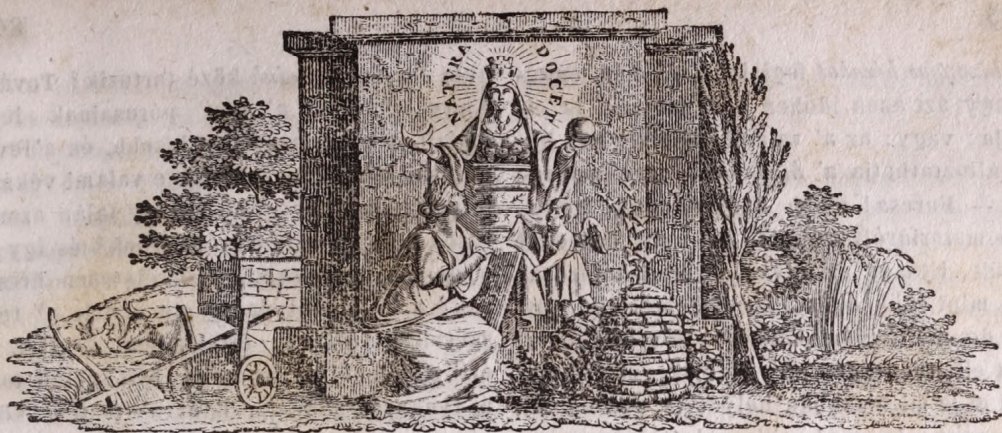
☞ Budán, Bagó' betűivel elkészült: *Chro- nicon budense*. Post clapsus ab editione prima et rarissima tercentos sexaginta quinque annos, secundam adornavit, textum recognovit, notis illustravit, lemmata ac indices adiecit, et prae- fatus est *Josephus Podhradczky* etc. n8r. XVI és 375 lap. — A' könyv nm. Kopácsy József úr veszprémi püspök 's m. acad. igazg.' költségen jelent meg, az árviz által károsult Ivanics Zsig- mond pesti könyváros' fölségelésére (kinél az, Barátok piacza, b. Podmaniczky-ház, 438. sz., 3 fron ez. kapható). A' maecenas mind a' lite- ratura', 's név szerint a' magyar történet' üzőit kötelezte le a' nagy nevezetességű *budai kró- nika'* kiadásával, mind az emberiség' barátit a' nemes tett által. De köszönettel kell méltatni Podhradczky úr' haszonmellőző szíves fáradoalmait is a' munkának hasznos és diszes kiállítása kör- ről! Lapjaink vissza fognak még térni a' jele- néshez; de addig is ajánljuk azt a' magyar ol- vasó közönség' részvevő figyelmébe.

Kassán, Werfer' könyvomó intézetében meg- jelentek, medián egészréthben Abaúj, Sáros és Zemplény' abroszaik, *latin* nyelven, elég csino- san, de gyenge velinen. Az első Kassá, a' má- sodikat Eperjes, a' harmadikat S. A. Újhely ké- pe ékesíti.

Pozsonyban, Weber Lajos' bet.: 1. Frid. *Gedikii liber latinus*, usibus iuvent. schol. regni Hung. accommodatus. Editio quinta. Gemeinnützi- ges Lesebuch für Anfänger im d. lat. Sprache. 8r. 342 l. (Az elég bő, 187 lapnyi szótár a' la- tin szavakat németül, *magyarúl* és tótul adja vissza). 2. Kurze Abhandlung über das Baden und dessen Nutzen, besonders aber über die *Heil- quellen* in Töplitz bei Trentschin im Kgreiche Ungarn. Von Thomas Kratochwilla, Wund- u. Geburtsarzten stb 8r. 159 l.

Pozsonyban, Bucsánszky' költs.: Kurze *Er- klaerung d. lat. Sprachlehre*. 1837. 8r. Erster Theil. 64 l. Zweiter Th. 182 l.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

Decemter' 11. 1838.

50. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Természettan. A' physica' rövid rajzolatja. — Visszaigazítások. III. Csátó' érdemei (Szerk.). — IV. Angol lakisták (Bajza). — M. tudós társaság. — Jutalmak. — Külföldi necrolog, 1837. 2-d. közlés. — Literaturai mozgalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Természettan.

218. A' fizikának rövid rajzolatja. S. Patakon. Nyomtatta Nádaskay András, 1838. 251 l. 8ad-rétben.

Szerző minden előszó nélkül hocsátotta közre munkáját. Mindazáltal annak rövidségét vévén fontolóra, nem lehet kétkednünk, hogy leginkább az első kezdők' szükségét tartotta szem előtt. De kik legyenek amaz első kezdők: iskolás gyermekek-e, és azok közül gymnasisták, vagy már philosophiát tanulók, ezt ref., ámbár a' könyv' megnyitására is már formulákra bukkant, nem merne meghatározni.

Minthogy tehát e' szerint ref.nek a' munka' rendeltetéséről világos fogalma nincs 's így ehhez alig szólhat, leginkább csak a' munka' tartalmához fogja magát tartani.

Mintán szerző a' természetnek négyféle é' telelmhatározását adta volna, mi szerint az 1) *testek' összesége*, azaz testi világ; 2) tulajdonságok' foglalatlja; 3) fő szerző oka a'

dolgoknak (az, mit régen *natura naturans*-nak neveztek); 4) ellentéte a' mesterségnek: a' *testet* így határozza meg, hogy az olly valami, mi külső *érzékenységeink* alá eshetik; más részről meg állítja, hogy a' test néha *matériának* is neveztetik, vagyis, hogy legalább így szoktunk szólni, hogy a' test áll materiából. És csak csillag alatt, mint mellékes dolgot, vesszük, hogy a' materia és test között azon különbséget lehet tenni, hogy midőn materiát említünk, nem vesszük gondolóra a' *hízakot* (sic! és ez = spatium), melyet az elfoglal; midőn pedig testet említünk, a' hízak is egyszersmind gondolóra *vevődik*. — Ref.nek, ki a' dolog' velejét itt úgy állította össze, hogy a' tapasztalatlanabb is maga ítélhessen, csak az az észrevétele van, hogy „a' materia (miért nem anyag? de a' nyelvről alább) és test között ama' különbséget nem csak lehet, hanem egyszersmind *kell* is tenni, hogy stb. — De folytatja szerző, ha ezen kérdést tesszük fel: micsoda a' materia? nagy nehézségre találunk. Ezen kérdésre csak azt felelhetjük: az a' valami, melly

(*mi*) bizonyos *hízeket* foglalván el, nem enged, hogy azt azon időben más materia is elfoglalja; vagy: az a valami, melly (*mi*) helyét változtathatja a *hízakban*, azaz mozgatható. — Furesa! előbb azt mondatik, hogy, midőn materiáról szólunk, a hely helyegét elvetjük, itt meg az anyag értelemhatározásába, mint szükséges, ismét felvételik. Ott test, de melly nem bizonyos *hízakot* foglal el, itt ellenben épen olly valami, mi *hízakot* foglal el s mi *hízakban* helyét is változtatja. Igaz ugyan, hogy a csillag alatti észrevétel nem *szükségképen* fosztja meg az anyagot a *hízak* helyegétől, de egy tévedést a másikkal nem tehetni jóvá.

A testeknek közönséges tulajdonságaiban, mint illik, legelől áll a *kiterjedtség* (*extensio*). Szerző szerint megjegyzésre méltó dolog az a csaknem véghetetlen számú *forma* és *figura* (a *physicában* a formát igen meg kell különböztetni a figurától. Forma csak három, vagy legfeljebb négy van, figura ellenben végtelen sok. *Ref.*), mellyben a természeti testek, még a legkisebbek is magokat mutatják, és azon figuráknak változást alig ismerő állandósága és rendessége ugyan azon egy testre nézve. Például szolgálhatnak erre — — — különbözőkülönböfélé sóknak kristályai, vagyis rendes formákba összeállott részei, a *feloldozás után* stb. — Mit akarjon itt a figuráknak változást alig ismerő állandósága és rendessége ugyan azon egy testre nézve, *ref.* nem érti. Ha szerző, mint gyanítani lehet, azon típusokat értette, mellyek a sók kristályain *feloldozás* előtt, vagy pedig az oldó folyadék *kipárolgása után*, valamint az állat- és növényországokban, *nem ugyanazon egy testre*, mert minek ezt csak érinteni is, hanem *ugyanazon fajra* nézve mutatkoznak, *ref.* szerzővel szívesen fogkezelt, de ekkor mennyire téveszté szerző homályos és pontatlan kifejezéseivel a czélt, kiki láthatja.

Átmenvén a férkezhetetlenségre (áthatatlanság, impenetrabilitas) és lyukacsosságra, mondja tovább: Vegyük észre, hogy azon *hízak*, mellyet a test materiája tökéletesen és *hízamosan* betölt, különbözik azon *hízaktól*, mellyet az a *mi érzékenységeinknek elfoglalni láttatik*. És mégis alább: Némelly testeken *puszta szemmel* is észre lehet venni a porusokat. Avvagy a puszta szemmel látás

nem *érzékenységeink* közé tartozik? Továbbá: Nagy részében a test porusainak levegő foglalkozik; de azon test kisebb, és a levegő porusai között foglalkozik-e valami vékonyabb folyós test a levegőnél, vagy talán azon porusok minden materiától üresek? és így, vagy-e a természetben tökéletesen üres *hízak*? a felől mai napig sincsenek a természetvizsgálók egy értelemben. — *Ref.* nem érti a felebbi *hízamosant*. Mit szerző tovább a lyukacsosságnak, mint a testek közönséges tulajdonságának, kétes voltáról mond, az mind helyes, csak hogy akkor nem kellett a lyukacsosságot a közönséges tulajdonságok közé számítani. És hogy állíthatja szerző egy pár sorral alább ismét olly categorice: Ha a testnek egész volumenét materiával vagy *masszával* (?) gondoljuk betelve lenni, elől (a) tökéletes(en) sűrű test; de a *millyen az egész természetben nem találhatik?* Hogyhogy? Ha nincs a természetben tökéletesen sűrű test, azaz ollyan, mellynek egész terjedelmét töltene be anyag, (anyag mondom, nem *massza*), akkor lesz a test terjedelmében anyagtan tér, azaz lyukacs is. És így egyáltalában minden test lyukacsos, miről ez, valamivel felebb, korunk legnagyobb természetvizsgálóival kétkedni látszott. Azután, milly helytelenül keveri össze szerző itt az anyagot a tömeggel (*massa*), ki felebb is már a testtel keverte össze ugyan azon fogalmat. — *Ref.* nézetei szerint 1) az *anyag* a külső észrevehetőség alapja; 2) a *test* meghatározott térbe szorított, azaz, térben levő anyag; 3) *tömeg*, valamelly test anyagának összesége. E harmadik értelemhatározáshoz igen közel jár szerző is, midőn mondja: Mind azon material részeknek foglalja, mellyek a testben férkezhetnek (ez itt felesleges, ha minden anyag férkezhetetlen, azaz áthatatlan, mint szerző maga állította felebb), a test *masszájának* nevezetik. Ha szerző, ki a szavak megválasztásában, mint az eddig idézettekben is láthatni, nem igen szerencsés, néha kétségben van, vajjon ezt válaszsa-e vagy amazt, *ref.* azt bátorodik neki javasolni, tegye az illető értelemhatározásokat a szavak helyébe, s azonnal meglátandja, mellyik a helyes. Ezt téve, a kérdés alatt levő hely így hangzott volna: Ha a testnek egész terjedelmét *anyaggal* vagy a test anyagi részeinek fogla-

latjával (masszával) gondoljuk betelve lenni stb.; és szerző maga vette volna észre, hogy itt a' foglalatnak vagy összeségnek, mely szükségképen a' tömegben fekszik, mint bélyegnek megemlítése helytelen. Eleinte t. i. testet képzelünk magunknak, azaz meghatározott tért és általában anyagot, mely utolsó lehet ugyan, ha mi is kétkedni merünk, lyukacs nélküli is, de lehet lyukacsos is — de mint lehessen egyedül ezen *határozatlan* anyagi részeinek foglalatjából a' tér teljesen betelve, szerző maga sem fogja érteni.

A' test' sűrűségéről való megfogás, folytatja szerző, úgy származik, hogy a' testnek masszája egybehasonlítatik annak volumenével. Ha tudom p. o. hogy 3080 fontnyi *massza* 4 *kubik* lábnyi volumen alatt foglalkozik, képzeletem vagyom annak sűrűségéről; még inkább pedig, ha 3080at elosztván 4el általánom, hogy egy *kubik* láb alatt 770 font *massza* foglaltatik. Látnivaló tehát, hogy ha a' test' sűrűsége D , masszája M , volumene pedig V betűvel jegyeztetik, fog lenni a' test' sűrűsége $D = \frac{M}{V}$; nem különben egy más

testnek sűrűsége $d = \frac{m}{v}$ stb. — Ref. a' világ'

minden természetvizsgálóival 's a' szerzővel magával is hiszi és vallja, hogy a' sűrűség' fogalma a' tömeg' és terjedelem' mennyiségétől függ, de hogy a' sűrűség' mathematicai kitételére vagyis inkább ezen kitétel' megalapítására elég legyen csak nagyobb világosság' okáért osztani a' tömeget a' terjedelemmel, ezt ref. a' világ' minden természetvizsgálóival nem hiszi; mert meglehet, hogy *illy* nagyobb világosság' okáért a' tömeget néha valamely számmal sokszorozni is kell, mint péld. midőn mondom, hogy valamely testből 288 köbhüvelyk 20 fontot nyom. Tudván itt, hogy 288 köbhüvelyk $\frac{1}{6}$ -da a' köblábnak, az adott tömeget 6tal sokszorozom, hogy a' szerző szerint világosan láthassam, miképen testemből 120 *font* tesz egy *köblábot*. Nem is *illy* világosság' kerestetik, midőn a' mondott formula forog kérdésben. Megmutatta D. Vallas Antal, mennyiségstudományi tételeiben, *Tudománystár*, 1837, II. köt., miképen az *illy* másoktól függő fogalmak' mathematicai kitételéhez, mindig valamely állandó factor járul, minek kö-

vetkezésében a' sűrűség' valódi formulája

$$D = \varphi(1, 1) \cdot \frac{M}{V}$$

és itt $\varphi(1, 1)$ sűrűséget teszen, mely $M=1$ és $V=1$ nek felel meg, mi is a' sűrűségnek természeti egysége. Hasonló nézetektől indítva hozhatták a' francia tudósok a' tömeget (vagy súlyt) a' terjedelemmel új rendszerben összhangzásba. Ámbár nem tagadhatni, hogy midőn egy *décimètre* tiszta víz (sűrűségének maximumában) *kilogramme*-ot tesz, az összhangzás csak tizes rendszerűeknek tulajdonítható, mi szerint mind amazt, mind ezt egységeknél nézhetni.

Következik az oszthatóság, és erre a' nehézség. Nehézségnek nevezetik szerző szerint, azon tulajdonsága a' testeknek, mely szerint azok, ha magoknak hagyattatnak, a' föld' színe felé vitetnek vagy esnek, és ha ezen ő esések megakadályoztatik, húzásokkal vagy nyomásokkal éreztetik velünk ezen esésre való igyekezetet. Továbbá mondja szerző, hogy a' verticalis linea, perpendicularis a' *száraz földnek* és a' tengernek színére. De ezt ref. csak melleleg akarja érinteni. Nevezetesebb, hogy szerző majdnem egy azon lapon, mintegy felejtve felebbi értelemhatározását, *súlynak* nevezi azt az egész *nyomást*, melyet a' test azon vízmértéki lapra gyakorol, vagy azon *erőt*, mellyel az azon fonalat, mellynél fogva függ, húzza. — Ref. eleinte azt gondolá, hogy szerző a' köz nép' példájára a' súlyt szorosan meg nem különböztetvén a' nehézségtől, e' két fogalmat összezavarta, vagy inkább a' súly' bélyegeit a' nehézség' fogalmába is felvette. De nem így áll a' dolog. Mert ugyan azon sorban, melly a' súly' különben helyes meghatározását bevégzi, így folytatja szerző: *A' nehézség és a' súly között nagy a' különbség*. És mint ha a' nehézséget rosszul irta volna le, ezt teszi hozzá: *A' nehézségen azon sebesség értetik, mellyel a' test a' földszíne vagyis inkább annak középpontja felé esni igyekezik*. E-lőbb a' nehézség tulajdonsága (szerző e' tulajdonság' okát jobban nevezheté nehézségnek) volt az eső testeknek, most már határozottabban *sebességök*, mellynél fogva nem esnek hanem csak *igyekeznek esni*. Melly zavart beszéd ez! Nehézség = sebesség, mellynél fogva a' test esni igyekszik!!! — Ref. véleménye szerint szorosan meg kell különbözt-

tetni a' nehézséget vagyis általánosan vonatást, mely minden anyagi részecskét illet, az eséstől magától 's így az okozott sebeségtől (melly magában a' test' tömegétől egészen független) és azon nyomástól mely nem csak a' vonzatástól, hanem a' test' tömegétől is függ, és súlynak neveztetik.

Az arányos súly' (külön- vagy viszonyos súly, gravitas specifica) alakját szerző szintolly könnyű-, ref. meri mondani, könnyelműséggel származtatja le, mint felebb a' sűrűséget, csak hogy itt már nem *kubik* lábra, hanem *kubik* czollra veszi a' *volument*. És szinte ilyen alább, hol szerző a' mozgásról (értse az egyforma mozgást) értekezik, a' sebeség' kitételének leszámaztatása.

Ref. nem akarja olvasói' türelmét e' kisdéd munka' minden botlásának előszámlálásával próbára tenni; azt azonban meg nem állhatja, hogy mielőtt általánosan mondaná ki ítéletét, a' chemiai részből és a' súlytalannok' szakaszából is ne vegyen fel némelyeket.

Szerző chemiai tanítását némelly összetett testekkel kezdi. Legelől áll itt a' savanyok' (acida) és alkali' értelemhatározása, nem a' mai electro-chemiai, mely egyedül képes helyes fogalmat ébresztetni, hanem az a' hagyományos, hogy a' savany és alkali vízben *oldozódó*, amaz savanyú, ez vizeletizű, hogy a' plánták' nedveit festik, amaz a' kékeket veresre, emez zöldre, és a' sárga gömbér által sárgára festetett vizet pirossá. Alkali három van: hamuzsír(!) avagy lúgsó, széksó és ammóniak. A' hamuzsír leginkább a' plántáknak hamvából vétetik. Viz töltetvén a' hamura, feloldozza az a' hamuzsírt és az olly víz lúgnak neveztetik. Ha a' víz kigőzölög, az edénynek fenekén marad a' hamuzsír, de tisztátalanul. *Töltetvén reá több ízben lecsepegtetett tiszta víz és ismét kigőzölögtetvén, mindég tisztább meg tisztább fog lenni a' hamuzsír* stb. A' nedvességet továbbá a' levegőből csak hamar magába veszi és olajforma folyós testté válik (oleum tartari per deliquium). — Ref. már mondá, hogy itt a' mai electro-chemiai nézet hiányzik, mely szerint a' sav villanyosságra nézve tagadabb másod rendű test (az elem első rendű levén), és hogy csak régi szokás szerint az értelemhatározásba is már felvették a' savanyús iz és a' plántanedvek' festése, mik

nem minden savnak tulajdonai, ámbár ref. nem tagadja, hogy a' mondott tulajdonok, *mint a' legtöbb és legközönségesebb savanyok körülírásában említést érdemelnek*. A' savanyokkal szerző ellentétbe hozza az alkaliakat, melyek a' sálapoknak (Salzbase, base salifiable), mint a' melyek a' savanyok' igazi ellentétei, csak igen kis részét teszik 's itt már közönségesen nem 3, hanem 4 alkali számláltatik. Mit szerző az alkaliakról mond, hogy azok a' violának és más *plántáknak* kék nedvességét zöldre festik, az a' lacmusra nézve, például, nem áll. A' hamuzsírra nézve szerző igen nagy tévedésben van, ha azt hiszi, hogy az a' hamuzsír, mely a' hamuban létezik 's feloldozás által kivonható, az, mit felebb potassinum (talán potassa, mert potassinum ismét más) és alkali vegetabilénak nevezett; tévedésben van, ha hiszi, hogy „több ízben töltetvén reá lecsepegtetett víz, és ismét kigőzölögtetvén, mindig tisztább meg tisztább fog lenni a' hamuzsír”. A' hamuban t. i. alszénsavas hamagon kívül, kén- és sósavos *) hamag is van, továbbá szén- és villósavas mész, kóvasav (föld), timföld, mangan- és vas-savítat is, melyek a' hamag' behatásának következtében, a' meszet kivéve, egyig vízben, ámbár az utóbbiak kis mennyiségben, felolvadnak. Hogy lehessen a' vegyítéket többszöri víz' reá töltögetésével 's kigőzölögtetésével hamuzsírrá, ha bár alszénsavas-sá is, melyet itt szerző, ki a' dolgokat összezavarja, érteni látszik, tisztítani, ref. teljességgel nem érti, sőt általában nem érti mikép lehessen nem szállékony anyagokat csupán víznek kigőzölögtetésével egymástól elválasztani, feltéve t. i., miről senki sem kétkedik, hogy a' tisztítás: elválasztás. Ismételt felolvasztás, *szűrés és jegesítés* által kapni ugyan — hamuzsírt? — nem, hanem szénsavanyos hamagot, azaz *borkő-sót* (sal tartari); de itt a' felolvasztáshoz szükségképen *szűrés és jegesítés* járul, valamint más részről, a' működés' eredménye nem hamuzsír, hanem *borkő-só*! És erről való az, hogy a' levegő' nedvessége által felolvadván *oleum tartari per deliquiumot* képez!! A' mit szerző később az árultatni szokott hamuzsírról mond, az csupán csak egy részéről, a' bor-

*) Pontosabban chlorkalium, zöldlőhamany.

kősről való, hogy t. i. ha valamely (a' szénsavnál vele rokonabb, ref.) sav töltetik reá, pezsgésbe jő, és levegői buborékokat bőven ereszt ki magából, melyek a' lacmussal kékre festett papirost veressé változtatják stb. Miscet quadrata rotundis.

Alább szerző megismeri, hogy némelly savanyokban az oxgyén' (savító) helyét kipótolja a' hydrogen (vizany). De mikép lehessen a' savító savoknak egy részről savítóból származását azon kísérletnél fogva általában mutatni meg, hogy Lavoisier után, villó égettetik el harang alatt, azt ref. felfogni teljességgel képtelen; sőt ref. nek úgy látszik hogy ez is épen olly hatalmas inductio vagy analogia, mint midőn általában be akarván bizonyítani, hogy a' sokszorozásban az eredményre nézve a' factorokat kényleg cserélhetni fel, azt mondanók: hiszen íme mindegy, akár kétszer hármat, akár pedig háromszor kettőt veszünk. De áll-e ez akkor is, midőn más factorokat veszünk, áll-e ez, midőn a' factorok 3 és 4, ezt és nem csak ezt kell vala bebizonyítani. Egy szóval, midőn egyes esettel többekre és pedig nem mindenben hasonlókra vonunk következtetést, a' legnagyobb tévedéseknek tesszük ki magunkat, sőt akkor bátran következtethetjük azt is, hogy *baculus stat in angulo, ergo pluit.*

Nevezetes rövidséggel értekezik szerző a' pezsgésekről. „A' szőlőből, almából 's más egyéb gyümölcsökből kinyomott édes nedvességek forrásba jöven, a' benne foglalkozó szénsavanyt nagy részint eleresztvén, az gáz formában kitakarodik, és ezen forrás által változik a' must borrá, melynek részegítő ereje vagyon“. „A' bor a' külső levegőnek befolyása mellett, a' melegenek segítségével egy második forrásba megyen által, mely a' bort eczetté változtatja. Megromolván az eczet, alá vettetik a' harmadik, azaz a' rothasztó pezsgésnek, mely által az, elementumaira felosztatik“. A' szeszes pezsgés tehát szerző szerint csak abban áll, hogy némelly gyümölcsnedvek, szénsavany' kitakarodása által, borrá válnak; a' bor továbbá a' külső levegő által eczetté lesz, és az eczet végre elemeire oszlik. — Ref. és a' legjobb természetvizsgálók' véleménye szerint, a' szeszes forrás' eredménye nem bor, hanem borszesz, és ezt nem csak szőlőből 's némelly gyümölcsök' édes nedvéből kaphatni, hanem egyál-

talában czukorból, sőt közbevetve keményitőből is. Avvagy honnan fogja szerző kimagyarázni, hogy az árpából ser, a' burgonyából égettbor lesz? Igaz, hogy ezek, a' szónak mindennapi értelmében nem borok 's erre nézve igaza volna; ha nem az alcohol okozná azt, miszerint „a' bornak részegítő ereje vagyon“. Azután a' szénsav' kitakarodása nem egyetlen fő tüneténye a' szeszes pezsgésnek; hanem ehhez a' mondottakon kívül különös forrany kell, melynek szerepét a' legtöbb esetekben az úgy nevezett növényenyv viszi, továbbá kellő mennyiségben víz, és kellő mérseklet ($15^{\circ} - 25^{\circ}$ R.). Mind ez meglévén, a' pezsgő nedvesség mindenek előtt savítót szí be, mire következik a' szénsav' kitakarítása és a' *sepredék kiválasztása*. A' savanyú pezsgésre nézve szerző mondja, hogy bor, levegői befolyás és meleg által eczetté lesz. De nem bort kell vala itt mondani, hanem borszeszt, 's mely könnyű volt volna itt hozzá tenni, hogy itt is hasonlólag forrany kell (t. i. savanyú sepredék, kész eczet, kovász, növényenyv, tojásfejer stb), hogy az eczet savítót szí be (ez a' levegői behatás), és ha még czukor van benne, szénsavot fejleszt; hogy ehhez víz kell és mindenek felett bizonyos mérséklet ($30 - 35^{\circ}$ R.). Továbbá midőn szerző csak az eczetet veti alá a' rothasztó pezsgésnek, nyilván a' mindennapi tapasztalás ellen vét, mely mutatja, miképen majdnem minden állati és növényi állomány, az élet' kialvása után, rothadásnak indul, nem ugyan az által, hogy *elemeire bomlik* (ugyan ki mondta ezt valaha?), hanem az által, hogy $15 - 30^{\circ}$ R.—, sőt csekélyebb mérséklet alatt is a' holttest szinte *savítót szí be és szénsavot fejleszt*, hogy vizanya és fojtója levegői savítás által illetőleg vízzé és salétromsavvá lesznek, kevesebb levegő' hozzájárultával pedig szén-, fojtó-, kén- és villóvizanyyná fejlenek, 's végre hogy maradványa az a' kövér televény föld, melytől leginkább függ a' növények' és közbevetve az állatok' élete.

Következnek a' súlytalanok közül: a' villanyosság (szerző egyszerűen electricitásnak mondja) és mágnesség. Itt szerző mindjárt az első tünetényekből következteti, hogy azok „egy bizonyos, tulajdonképen való igen finum folyós materiától függenek, mely dörögölés által bontakozódik ki a' testből, és a'

mellyet magyarul(?) electricus folyósságnak nevezhetünk“. Ref. nem akar e' kérdésről vitatkozni, mellynek meghányatása terjedelmesb mezőt kíván, 's itt csak azt jegyzi meg, hogy szerző egy pár sorral alább, a' nélkül hogy az olvasót figyelmessé tenné, csakugyan magyar kifejezést kísért, mondván, hogy azon határ a' test körül, mellyben már kezdődnek az electricitásnak tünetényei, a' test' electricitási atmosphaerájának vagy *kihatási megyéjének* neveztetik.

A' villanyosságróli szakasznak fő tárgyai a' *machina electrica*, alkotó részeivel és az *electroforus* (Vegyük észre itt a' különböző orthographiát!). A' galvanismusról szerző tanúja, hogy sok természetvizsgálók electricitási tüneténynek ismerik, de miben álljon ezen villanyossági természete, sehol nem mondatik, sőt szerző *Volta*' oszlopát is nem mint illetési villanygépet ismerteti, hanem az állati testre való hatásainál fogva, a' galvanosságnak rendeli alá. Vegytani hatásokról, mellyek legalább itt foglalhatnának helyt, egy szó sem tétetik. A' magnetróli szakaszból, melly a' tudomány' jelen állását tekintve, a' legérdekesbek közé tartozhatnék, csak azt tanuljuk, hogy van természetes, van mesterséges magnes is, és hogy a' magnesnek el- és lehajlása van. Mind a' két hajlásról megjegyeztetik, hogy azok a' föld' golyóbisának különböző helyein különbözők, sőt ugyan azon helyen most kisebbek, majd nagyobbak — sine lege vagantes!

Az egész munkára tekintve vissza, ref. azt elégséges előkészületet nélkülöző, igen éretlen gyümölcsnek nézi. Ref. az újabb találmányokat és nézeteket sehol sem leli beszöve, sőt néha a' régi anyag sincs kellőleg felfogva és feldolgozva. A' nyelv, mit az olvasó az eddigiekből is láthat, deák szavakkal tarkázott, hol magyar műszó fordul elő, az néha a' legfurcsábbban tér el a' már bevettektől *), mint a' felebbi *házak*, *víz mértékes* stb. Mikre nézve ref. nem fog igazságtalannak látszani, ha szerzőnek mondja:

Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam
Viribus, et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri.

SS.

*) De nem csak a' műszavakban. Szerzőnek foglalkozik (aboniren) teszi azt, mit az egész világ foglalkozik — a' kiknek ir. Különbözik ezektől még a' foglalkodik is a' hosszú foglalkoztatni értelmében. S.

219. Visszaigazítások.

III.

Csató' érdemei.

Csató ki, mint láttuk, másokra a' legczifrább gúnyneveket rakta, másfelől kiméletességet predikál, 's 87-d. számi Szemléjében azt követeli, hogy a' Figyelmezőt ő tanította emberségre, kiméletre. Ez igen szép dolog, azon csekély különbséggel, hogy a' Figyelmező most is épen olyan, mint az előtt volt. De Csatónak egy kis érdem kellett, 's im azonnal táncolni kezdenék előtte a' Figyelmező' betűi, a' szavak hátat fordítának eredeti értelmeiknek, hangjaik, eddig pokoli hangverseny Csató' füleiben, most jótékony zenévé olvadának át. 'S honnan e' tündér változás? Csató' keblének húrjain az önhittség egy ámitó áriát játszott, szemei kápráztak 's érdemsóvár lelke álmódá magának, a' mie nincs.

Ochtinay characterisálja Csatót, 's ha nem szépitve is, művészileg hiven. De milly vakmerőség! Ki mer characterisálni Csató' hire nélkül? Csató ezért Ochtinayt *majmok majmának* *) nevezzi; mert, ugymond, ő, (Csató) már előbb az athenaeistákat characterisálta. Tehát a' characterisálás' mestersége kizárólag övé. — Ez ismét igen szép érdem Csatónak, azon kis különbséggel, hogy az athenaeisták már előbb Csatóról nem érdektelen character vonásokat közlöltek, 's hogy a' characterisálás az ő testamentumtól fogva egész mai napig szokásban volt és van; de újlag egy kis különbséggel, melly abban áll, hogy míg a' valódi ábrázolás az ábrázoltnak maradandó képét adja, Csató' characteristicái mint egy új Babel, olly ügyesen vannak koholmányokból és ellenmondásokból felállítva, hogy épen akkor rognak össze, midőn már szinte felépülnének.

Csató kimeríthetetlen fej, kivált — saját magasztalásában. *Józan idea kell?* Csatóhoz menjetek: ő azt a' Szemlében árulja. *Kell kiméletes bírálat?* Csató megtanít rá. *Characterisálni a' kartok?* az Csató' mestersége. Semmi titok! ő azt úton út félen, maga, fenn szóval árulja. „A' nagy gyógyszer Dulcamara, minden szép műben tanár“. Ő találta fel a' napot, holdat, csillagokat és az abéczt, talán a' puskaport is, azon kis különbséggel, hogy az égi fények már régen bujdosnak fel 's alá 's a' betűk egy kicsit vénebbek Csatónál; de azért ne szóljatok napról, azt Csató, a' szemlei csillagász látta meg először; ne *írjatok*, míg ő meg nem engedi; mert a' betűket ő csinálta először bükkfából, 's a' puskapor szagát csak ő tudja megkülönböztetni a' safrányillattól.

Csató nem csak leleményes, hanem épen olly szerény is. „Hála e' Szemlének“ kiált fel. 'S noha ezt ő saját Szemléjéről állítja, ne mond-

*) Itt valamelly magyar humorista azt kérdehetné: vajjon, ha Ochtinay Csatót utánozza, 's ezért Ochtinay *majmok'* *majma*, nem jön-e Cs. okvetetlen 's a' mi mulatságos, saját osztályozása szerint a' *majmok'* sorába? Lám! milly vigyázva kell a' címeket osztogatni.

ja senki hogy ő bálványt imád, hogy ön magát imádja. „Mi, úgymond, egy ügyes kéztől akartuk a' Hirnököt megfosztani.“ Soha! soha! Tehát ügyes kéz, Csató úr? Ezt talán nem magának kellene mondani, vagy legalább valahonnan idézett szavakból kiállítani. De semmi! az izlés különböz.

Azt mondják, a' sors legfinomabb tímár, az az elő bört is ki tudja cserzeni 's az arcz nem érez, el nem pirul többé. Sors! a' te tímárkodásod iszonyú a' szemleirő képen! Milly arcz, mi átjárhatatlan bivalbőr kell ahhoz, hogy valaki annyi ember előtt, kik mind olvasnak, gondolkodnak, látó szemmel, ítélő tehetséggel bírnak, illy vastagon, illy nyilván és képtelenül dicsekedni, 's a' mi még bántóbb, szavainak hitelt követelni merjen? A' szemleirő, kinek fölületessége, szembeszökő következetlenségeinek serege, 's nálunk mindeddig példátlan csapodársága állításban, ítéletekben, vallomásaiban nem csak megemlített, hanem ki is mutattatott, 's ki mindezekre — mert nem tudott — felelni nem akart; kinek nem kellett egyéb, mint egy kis felizgatás, hogy magát saját Szemléjében tönkre tegye, — ez most érdemekkel kérédik, mellyeknek hire sincs, diadalt énekel olly harc után, mellyben zűrzavaros fejével — tehát saját buzogányával — verte magát agyon. De mit mondjunk mindezekre? Ő a' különben legproteusibb alak, ezekben félreismerhetlenül hasonló magához; lenge, ledér, meggondolatlan, szemérmetlen, szóval: Csató a' legvégső moczanásig. 'S kérdés, mikor lesz e' botrányoztató mulatságnak vége? Soha, míg Csató mozoghat! Neki minden tehetségeiből ez az egy maradt meg: hetvenkedni, ha lecsépelte, dicsekedni, midőn gyalázatot arat, rángatózni, míg kényurától izgattatik. Mi neki ezen commotióhoz szerencsét kívánunk; de minden előforduló esetkor el nem mulathatjuk a' közönséget reá figyelmeztetni, mert nem utolsó multság a' galvanismus' hatását szemmel tartani egy olly nevezetes példányon, mint Csató.

Szerk.

IV.

Angol lakisták.

A' 91. számi Szemlében a' „Német romantica 's angol izlés“ című athenaeumi czikkelyről kell vala Csátónak ítéletet mondania, de fölü állván az megfoghatásán, nem szóla az értekezés' becséről, hanem a' helyett leczkét tart nekem az angol *tengeri iskoláról* és az *angol lakistákról*. V—ának, úgy mond, ki e' czikkelyt fordítá, nem vehetni rossz neven, hogy nem tudja mi a' tengeri iskola, de hogy én, a' legelső belletristicai folyóirat *) szerkesztője, ki dalocskáimban magam is romanticus és uhlandista vagyok, nem csak angolul, francziául és olaszul nem tudok, hanem még azt sem tudom, mit pedig száz német forrás után is tudhatnék, hogy

az angolok némelly romanticus költőiket, különösen Wordsworthot és Coleridget azért nevezik a' tavi iskolához tartozóknak, vagy lake-istáknak, mivel azok a' westmorelandi bájós vidékű tavakat többször magasztalák dalaikban, ez mégis csak iszonyú.

Ezen kevés szavakban egyszerre csak hat fonákság van.

Első: Csató rám fogja, hogy nem tudom, mi a' tengeri iskola és kik a' lakisták. Honnan bizonyodik az be? Talán abból, hogy egy jegyzés-kében az Athenaeum' olvasóinak meg nem magyaráztam azt? De mi szükség ahhoz jegyzés mi a' tavi Figyelmező' II. 3. számában egész értekezéssel volt magyarázva. Nézze meg Csató a' helyet és szégyenelje magát! Olly rövid emlékeztető olvasokra, mint ő, ki saját szavait is azonnal elfeledve, minden lépten nyomon ellenmondásokba keveredik, az Athenaeum nem számol. Ilyleneknek minden parányi dolgot hatszor hetszer kellene magyarázni 's még akkor is alig fognának rá, midőn kell, emlékezni.

Második fonákság: hogy Csátónak az *iszonyú, ha valaki, angolul, francziául és olaszul nem tud*. Neki a' sok sophisma és feleselés anynyira elferdíték esztét, hogy gondolati' kifejezésére az alkalmas szavakat sem tudja többé megtalálni. Kinek jutna eszébe *iszonyodni* valakitől azért, mert nyelveket nem tud, ha mindjárt szerkesztő volna is ezen valaki; vagy mi iszonyúság lehet abban, ha az, ki romanticus és uhlandista, a' nevezett nyelveket nem tudja. Valljon Uhland franczia, angol és olasz nyelven írta-e verseit? És maga azon romantica, mellyről itt szó van, német szülemény-e, vagy legalább nem német-e inkább, mint angol? Ez tehát tudatlanság lehet, járatlanság nyelvekben, ké születlenség vagy ügyetlenség a' szerkesztésben, de annak, ki nál az ész' kerekéi még épek és rendes vágásaikban járnak, *iszonyúság* soha nem.

Harmadik fonákság: hogy Csató engem *tanít arra, mi a' tengeri iskola és kik a' lakisták, holott azokról maga látszik legkevesebbet tudni*. Ezt talán inkább lehetne *iszonyúság* nak nevezni, ámbár ennek is sajátabb neve az általa olly igen kedvelt, és olly sokat emlegetett *szemtelenség*. A' tengeri iskola t. i. Cöwper' tengeri regényeitől származik 's Wordsworth, Coleridge és Southey tengeri, vagy tavi iskolához (mert ez egy) nem szellemi rokonságból, mivel költeményeik igen különböző characterűek, hanem azon csekély okból számítattak, mert őket a' történet a' cumberlandi tavak' partjain hozá össze. „Az őket összekötő láncz nem literaturai rendszerökben van, hanem szoros barátságukban, political életök' feltűnő megegyezésében 's némi közös philosophiában.“ Csató egy betűvel sem tud többet a' tengeri iskoláról, mint a' mit a' Szemlében elmondott; és tudják-e az olvasok miért? Azért, mert Brockhaus Conversations-Lexikonában, honnan e' néhány szót kiírta, egy betűvel sincs több. Ez a' kis conversations-lexikoni tudomány tehát az, mellyel engem a' tudós szemleirő leczkéz. Valóban igen nagy elme kell hozzá, hogy valaki egy lexikonban egy pár czik-

*) Hogyan lehet az legelső belletristicai folyóirat Csátónak, mellynek ő belletristicai részében, még csak említésre méltót is alig talál? L. Figy. 1838. 40. szám, 682 szeptet; mellynek 26-d. sorában „literaturai“ helyett „szépliteraturai“t kérünk olvastatni.

kelyt meg tudjon találni, és onnan egy pár szót lefordítani. „Wordsworth Coleridge und Southey wozu später noch Wilson kam, mit dem Namen der Seeschule (Lake school) bezeichnet, weil, besonders die Ersten, die reizenden Umgegenden der Seen in Westmoreland in ihren Gesängen schilderten“. Ezeket találta Csató a' Conv. Lexikon' Englische Poesie és Wordsworth cikelyeiben és ezen szavakat le is fordítá imígy: „Mivel azok a' westmorelandi bájos vidékű tavakat többször magasztalák (schildern a' nyelv-tudós Csátónak magasztalni) dalaikban.“ Ugy-e, hogy ez igen kis tudomány még arra, hogy az ember valakit tanítson? de ezen kis tudomány még azon fölül, hogy kicsiny, alkalmasint rossz is, mert hogy a' tengeri, vagy ha Csátónak jobban tetszik, tavi iskola a' westmorelandi tavak' magasztalásától nyerte volna nevét, ezen tanítása a' Conv. Lexikonnak alig ha nem hamis, legalább Pfizernek a' Blätter für Kunde der Literatur des Auslandes című folyóiratában e' tárgyról, egy egész értekezésben, mondottakkal nem egyezik. Pfizer pedig nagyobb autoritás lehet, mint a' Csató' Conv. lexikona.

Negyedik fonákság: a' szemleirő maga megvallja, hogy én a' lakisták iránt száz meg száz német folyóiratról okúlhattam volna, mégis ebbeli tudatlanságomat a' nyelvek' nem tudásának (sőt még a' francia és olasz nyelvek' nem tudásának is) tulajdonítja. Micsoda következetesen járnak a' tudós szemleirő' gondolatai, még akkor is, midőn másokkal kötekedik!

Ötödik fonákság: Csató angol nyelvtudományát akarván mutogatni, kikél a' lakista szó ellen 's azt tanítja, hogy azt lakeistának kellett volna írni. Ha már a' lake szó' kimondásáról tanítást akart tartani, a' dolgot ki kellett volna merítenie 's megmondania, micsoda kiejtésű e az, mely a' lake szó' első tagjában van, de ismét amúgy szelesen, mint szokott, rá fogja hogy az é. Mondassa ki magának Csató e' szót született angol 's meglátja, hogy tanítása hamis. De ezt csak melleleg; mert akár hogyan ejtetik ki ez angol szó, az ellenem semmit sem bizonyít. Mi a' lakista szó' hibás leírását illeti: valamint Pfizer Gusztáv, lord Byron' verseinek legszerencsésebb német fordítója 's az angol nyelv és literatura' ismerője, ki (ámbar a' polyglott Csató három egész hétig tanult angolul) többet fog alkamasint az angol nyelvhez érteni; ha mondom ő írhatta a' Blätter f. Kunde der Lit. des Ausl. nevű folyóiratában *Lakismus* és die *Lakisten*, úgy mi magyarok is bizvást írhatjuk, 's ez azt tartom, úgy nem lesz hiba, mint az apocópált *plantista* és *hesiodista*, az alkalmatlanabb *plautusista* és *hesiodosista* helyett.

Hatodik fonákság: Midőn elmondá Csató, mely iszonyú dolog, hogy én azt nem tudom, mit ő a' Conversations-Lexikonból ki tudott magának keresni, így kiált fel: „Hol volt Schedel Ferencz e' csekélységben útbá igazítani Bajza urat, mert hogy ezt Vörösmarty úrtól nem lehet várni, azt nem kell mondanom!“ Igaz, hogy Vörösmarty úrtól nagyobb dolgokat lehet és kell várni, nem illy csatói micrologiákat: de Schedel Ferencz is

akkor otthon volt és bírálatokat írt a' Figyelmezőbe, hogy legyen Csátónak minn rágódni, és ítéletét nevetségessé tennie ezután is, mint eddig tévé; én pedig egész bátorsággal nyomtatás alá bocsátam a' lakisták at, nem is gyanítva, hogy ez ismét lépésvésző leend, melyen Csató, vigyázatlansága miatt, megfogódik mint valamely e-gyűgyű csiz.

Általán fogva a' szemleirőnek olyan tudománnyal, millyet e' lakismus' ügyében ismét bizonyíta, tanácsos leszen publicum előtt föl nem lépegetnie. Tartsa ezeket inkább azon conversatiókra, melyeket F* régi iskolatársával és gyermekkori barátjával, ki mint a' századi conversatióból kitétszik, hozzá hasonló philosoph lehet, kandalló mellett unalomból tartogat.

Bajza.

Magyar tudós társaság.

220. A' magyar acad. kéthónapi szűnapjai után, nov. 12-d., nm. gróf Teleki József koronaőr ur' rendes elnöksége alatt tartott kis gyűlésében fogott újra munkalkodásaihoz. November' 19-d. *Tanárky Sándor* nyag. cs. kir. őrnagy, a' hadtudományokra gr. Festetics László által alapított helyen az utolsó IX-d. nagy gyűlés által választott rendes tag, foglalta el székét, a' hadtudományoknak a' statusoknak általában, 's különösen magyar hazánknak feltartására életbe ható fontosságát fejtegető színtoly lelkes, mint alapos előadással, melyre a' székfoglaló tudós férfi részvevő eljen-zajjal üdvözlötett. Dec. 3-d. *Jerney János*, szinte a' IX-d. nagy gyűlésben választott, történetírás-osztályi rendes tag, foglalta el székét, olvasván a' magyarországi *bessenyők'* (bissenusok) lakhelyeiről, polgári állások 's nyelvről szóló, nagy fontosságu tudós értekezése' több szakaszait, melyet, egészben, a' közönség, valamint amazt is, az Évkönyvek' IV-d. kötetében veend.

Jutalmak.

221. —Kisfaludy-társaság. I. Az ez ide februar' 6-án tartott közülésben a' Kisfaludy-társaság által kihirdetett színészet-tudományi jutalomtételre nov. 20-kaig mint kitűzött határnapig pályamunka egy sem érkezett, mit egy részről a' tárgy' bőségének; más részről az idő' rövidségének 's talán némelly részben az országszerte közbe jött árvízi akadályoknak is hajlandó a' társaság tulajdonítani. Ennél fogva czélirányosnak ítélte azt újra 's több ágakra osztva bocsátani pályázásra; és pedig legközelebb a' következő tételt: „Készítessék kézikönyv, mely a' szaválásnak mind általános, mind különösen a' színészetre alkalmazott elveit és szabályait kimerítőleg 's gyakorlatilag adja elő, szükséges ügyelettel a' magyar nyelv' grammaticai viszonyaira, dialectusaira, versszerkezetére 's azon hibákra, mik jelennen színészek' szóbeli előadását gyakran disztelenítik.“ A' pályamunkáknak az igazgatóhoz beküldése a' szokott mód szerint történjek. Határnap nov.

20. 1839. A' jutalom, mely 1840. februar. 6án adatik ki, 20 darab arany.

II. Készítések ballada következő tárgyról: „Első Géza királyi 's Magyarország' harmadrészenek ura, a' nem csak birtoka 's méltósága, de még élte ellen is, gonosz tanácsból, hitszegéssel törekvő Salamon királynak, bár azt erős hadával megronthatá, a' haza' nyugalmáért, 's hogy polgári vér ne ontassék, a' koronát 's uralkodást, az ön megtagadás' legszebb diadala közt oltár előtt harmadszor is átengedi.“ A' balladák' szokott mód szerinti beküldésének határnapja januar' 20-ka 1830.; a' jutalom, mely 1839. februar' 6-kán adatik ki, 10 darab arany. A' kéziratok a' társaságnál maradnak, azok' sajtósági 's így kiadási joga a' szerzőé. Pesten, a' Kisfaludy-társaság' nov. 27. 1838. tartott üléséből. Fáy András, igazgató, (Pest, Kalap-utca, 251.) Tóth Lőrincz jegyző. m. k.

— A' gazdasági egyesület' részéről köz hírré tetetik: Az illető küldöttseg' jelentése szerint az egyesület gazd. osztályú pénztárának j. évre remélhető összes jöved. 4398 fra, költségei pedig mintegy 2943 p. fra rugnak; 's így az egyesület' további rendelkezésül 1455 p. f., sőt Klauzál Imre urnak pályakérdések' jutalmazására szánt 's eddigelő 180 p. fra növekedett ajánlatival együtt 1635 p. ft. maradand; — mellyek' folytában határozatott: hogy ezentul az évenkénti összes jövedelmeknek egy hatod része mindenkor, következéskép jövő évre 733 p. ft. elkülönítvén, tőkésítések. Minthogy ekkép növekedő pénzereje az egyesület' hatási körét tetemesen tágítá, ezentul jutalomkérdések is fognak megfejtesül kitűzteni; 's jelesen a' jövő évre alább előszámolandó feltételek mellett következő kérdés nyílvánítatik: „Miután újabb törvényink' engedelmeiből hazánk' minden részein létesülhet tagosztály; mit tegyenek a' nagyobb és kisebb birtokú gazdák és mindazok, kik magok mivelik földeiket, hogy ezen változás által a' míveltebb és így több hasznot ígérő gazdálkodás' nemire minél kevesebb költséggel, 's biztosan juthassanak; tekintetbe vévén a' föld' minőségét, éghajlatot, vásári és egyéb körülményeket, jelesen pedig a' teli és nyári istállóztatást, mennyire tagosztály által a' közlegelő vagy végkép megszűnik, vagy megszükitetik?“ — A' legjobb felelet' szerzője 100 arany jutalommal fog megfizettetni. Bírálókká Andrásy György gr. elnöksége alatt Appel Károly, Bujanovics Edvárd, Csapó Dániel, és Czindery László urak választattak. A' feltételek következők: a) A' pályázó feleletek jövő 1839-dik évi dec. utolsó napjáig bezárolag az egyesület' titoknokához anyival bizonyosabban küldessenek be, mivel az érintett határnapon túl érkezendők el sem fogadtatnak többé. b) Egysélt magyar nyelven irt feleletek fogadtatnak el; mellyek azon felül idegen kézzel tisztázva, lapozva, bekötve, 's jelmondatall legyenek ellátva; a' szerző' neve egy hozzájuk melléklendő pecsétetes levelkébe rejtetvén, 's e' levelké az illető munka' jelmondatát viselendvén. c) Ha valamelyik pályázóra kiséül, hogy saját kezével tisztázta le beküldött munkáját, vagy iránta valamelyik bírálóját akár szóval, akár írásban

értésítette, 's nevét 's munkáját bármikép elárulá; habár felelete legjobb lenne is, a' jutalomtól elesik, 's ez az érdemileg utána következőnek fog itéltetni. d) A' titoknak az érkezendő feleleteket haladék nélkül biztos alkalommal (ha egyéb nyomban nem ajánlkoznék, postán) fogja megküldeni valamelyik bírálónak, ki azokat legfellegb egy hónapig tarthatván magánál, miután elolvasta, vagy legközelebb lakó bíráló társával közlendi, vagy a' titoknaknak küldendi az egyesület' költségére szinté biztos alkalommal vissza. e) 1840-dik évi löverseny' idejében tartandó közgyűlés előtt a' bírálok egybe fognak ülni, 's a' velők közölt pályafeleletek iránt okokkal gyámított véleményöket felolvastván, vagy ha személyesen meg nem jelenhetnek, azt írásban küldvén meg a' bizottsági elnöknek, ezek szerint szótöbbséggel fogják érdemökhöz képest elsorozni a' beküldött feleleteket; mely sorozatot szinte okokkal gyámítva 's olly megjegyzéssel terjesztendik a' közgyűlést megelőzendő választottsági ülés' elébe, vajjon a' legjobbhoz közelítő munka érdemes-e némi megtiszteltetés, vagy dicsérésre. f) Ha a' bírálok valamelyike időközben meghalna, a' többiek magok választanak helyébe új tagtársat az egyesületi részesek közül. g) A' közgyűlés a' bíráló bizottság' ítélete szerint a' jutalmat az illetőnek kezéhez szolgáltatván, a' koszorus és megtiszteltetést nyerendő munkák az egyesület' tulajdonává válandanak, 's a' körülményekhez képest a' Gazdasági Tudósításokban, vagy egyébütt, vagy külön fognak megjelenni. Kacsovics Lajos tit.

Külföldi necrolog, 1837.

Második közlés *).

222. Schwarz Frid. Henr. Ker. egyházi tanácsos és prof. Heidelbergben, szül. 1766. † apr. 3. Erziehungslehre, 4 köt., Lehrb. d. Erziehungs u. Unterrichtslehre, 3 köt., Darstellungen aus d. Gebiete d. Paedagogik, 's több munkáival tartós hirt érdemlett neveléstani író.

Bremi Ján. Henr. a' régi literatura 's a' zürchi Carolinum körül nagy érdemeket szerzett író és tanító, szül. 1772. † maj. 10. Az általa egyengetett 's jeles jegyzésekkel kísért classicusok' kiadásai közül említendők itt: Cicer. de fato, Lipsz. 1795.; Corn. Nepos. Zür. 1796, 's újra 1812, 20, 27.; Cic. de finibus, I—III. Zür. 1798 (nem teljes); Suetonius, különösen ennek 2-d. kiadása, Zür. 1820.; Aeschines, latin jegyz., 1823; 's 1826—34-ig a' Jacobs és Rost által adott Bibl. Graecában Lysias, Aeschines, Demosthenes, Isocrates' válog. beszédek; említendők még a' Döderleinnal együtt adott Philol. Beitrage aus d. Schweiz, 1819.

Gehring Jakab, hanaui volt követ, † jul. 14. Ismeretes munkái: Wirren und Wandlungen im Kirchlichen wie im Politischen, 1831, és Michelets Einleit. in d. allg. Geschichte, 1834.

Scina Domokos, náp. kir. történetíró 's phys. prof., † jul. 15. Híres munkái: Memoriae sulle

*) Az első l. Figy. 1838. 50—2 szel.

vita e filosofia di Empedocle, 2 köt.; Prospetto della storia letter. di Sicilia; Introd. alla fisica sperim.; Topografia di Palermo; Elem. di fisica gen. e particolare, 4 köt. Palermo, 1828 és Milano, 1833.

Horn Ferencz, breini prof. szül. 1781. † jul. 19. Jelesb munkái: Die schöne Lit. Deutschlands waehrend d. 18. Jahrh. 2 k.; Die Poesie u. Beredsamkeit d. Deutschen, 4 k.; Shakespeares Schauspiele erlaeutert, 5 k.; Friedrich III. Kurfürst zu Brandenburg.

Andonin Ferencz, kir. törvényszék ügyv. Párizsban, szül. 1766. † jul. 23. Ismeretesb írásai: Du commerce maritime, de son influence sur la richesse et la force des états, 2 k. Párizs; 1800.; Hist. de l'admin. de la guerre, 4 k. Párizs, 1811. De la responsabilité des ministres, Párizs, 1819; stb.

Bárá Schilling von Canstadt, orosz cs. statustan., † aug. elején Sz. Peter' Várában. „Chinai utazása“ 's chinai és tibet könyv- 's ritkaságok' jeles gyűjteményéről ismeretes az orientalisták előtt.

Weech Ján. Frid., görög kir. kapit., † aug. 2. Munkái: Brasiliens gegenw. Zustand u. Colonialsystem, Hamb. 1828.; és Reise über England u. Portugal nach Brasilien u. d. ver. Staaten des La-Plata-Stromes waerend d. J. 1823—7. 3 k. München, 1831.

Lawless János, † Londonban aug. 8., ama' híres ir agitator, parlamenti szónok, elébb több időszakiratok' szerkesztője.

Laromiguière Péter, Párizsban philosoph. prof., fr. intézet' tagja, szül. 1756. † aug. 12. Hiresb munkái: Elémens de metaphysique, Toul. 1793.; Leçons de philosophie sur les principes de l'intelligence, 4-d. kiad. 3. k. Paris, 1826., stb.

(Vége a' jövő számban).

Literaturai mozgalmak.

223. — Budán, az egyet. bet. elkészült: *Emlény. Karácsoni, új-esztendei és névnapi ajándék.* 1839. Öt aczéla metszett képpel. Pesten, kiadja Heckenast G. 12r. 232 l. Ára. 3 ft. 40 kr. cp.

Pesten, Beimel' bet. *Urbéri értekezés, vagy is jobbágy jogait érdeklő oktatás.* Szerzi Ty-raki és Boldogfai Chaply József Alajos. n8r. 70 l.

U. ott Landerernél: *Honi vezér*, gazdas., házi 's tiszti kalendár. 1839. n. 3r. 1 ft. 36 kr. cp. Trattner-Károlynál: *Hazai Vándor*, 1839. 4r. 1 ft. cp.

Eperjesen, még 1835-ben jelent meg, de csak most érkezett kezünkhez: *Magyar példányok oktatásul a' szépíráshoz.* Ista Pongrácz Ferencz eperjesi ev. collegiumbeli szépírástani-tó. Metszé Wiedermann Becsben. 4r. Három fű-

zetben, 15 tábla, ára 2 ft. cp. Szívesen figye-meztetjük a' szüleket és elemítanítókat e' példá-nyokra, mint a' mellyek a' legszebbek és leg-czélirányosbak közé tartoznak, mellyeket, bár-melly nyelven kiadva, láttunk.

— *Vachott Imre' Megara* című öt szaka-szos szomorujátéka prózában, rövid idő alatt szín-padra kerül. A' tárgy, görög; Nisós király' my-thologiai története, a' hérosok' korából.

Csontos István Aradon, *Franklin Benj.* Próbátételeit fordítja angolból, Walker' 1819-ki kiadása szerint.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent, *Ungarische Sprachlehre* in einer sehr kurzen und sehr fasslichen Darstellung mit besonderer Rücksicht für Anfänger verfasst und herausgege-ben von J. C. Gottvald. 8r. 112 l.

Pesten, Hartlebennél (nyomt. Köszegen Rei-chardnál): *Der neueste Hausarzt* nach den Grund-saetzen der Naturheilkraft stb. Zweite, nach D. Kilians Hausarzneikunde umgearbeitete Auflage von Dr. C. L. Sigmund. VIII és 208 l.

Köszegen, Reichard' bet. és költs.: 1. *Leit-faden zur Verfassung* von Meldungen und Rap-porten für Unteroffiziere.. Von Antolich. 1837. k8r. VII és 278 l. 2. *Die heilige Stunde.* aus d. Franz. 1838. 12r. XXXII és 220 l.

Ugyanott Schmid' bet.: *Lebensbilder der Freiherren von Rothschild.* Aus zuverlässigen Quellen gesammelt von M. Letteris. 1838. 8r. 21 l.

Pécsen, büsp. bet.: 1. *Predigt*, vorgetra-gen am Eingange d. J. 1837... von G. Grager. n8r. 31. l. Weidinger' áruja, 10. kr. cp. 2. *Be-waehrte Arzneimittel* für d. Rindvieh und Schweine. Weidinger' áruja. 8r. 36 l.

— Pesten, jövő év' elején, Heckenast Gusztáv' költségén, D. Saphir Zsigmond' szerkesztése mellett egy német belletristicai-encyclopaediai fo-lyóirat indul meg: *Pesther Tageblatt*, zeit-schriftliches Organ für Wissen, Kunst und Le-ben. Hatszor hetében felív v. több jelenik meg; 's felelvi helybeli ára házhoz küldéssel 5 ft cp.

Egyveleg.

224. — Egy Szathmár-Németiből hozzánk érkezett levél tudósít, hogy novemb. 21-d., *Eöt-vös János* táblalabíró úr a' szatmári városi casinó-ban, egy lelkes és velős beszéddel tisztelte Kö-l-csey Ferencz' emlékezetét; 's érzékeny sza-vakkal festi azon hatást, mellyet a' betegségéből csak most lábadozó gyenge, ősz férfiú hallgatói-ban támasztott. A' beszéd hihetőleg megjelenik nyomtatásban is.

— A' Szion mindegyre mulatságosabb lesz. Illy szempontból ajánlhatjuk olvasóinknak, a' 28-d. számban megjelent „Hirlapi zajgások“ cí-mű czikkelyt is. Ki ohajthat nagyobb elégtételt, mint ellenzőitől így czáfoltatni? Csak rajta; ad-jon nekünk Gy. úr minél többször illy elégtételt.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgy mint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, min-den kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp' Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forintot. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV

Pesten.

December' 18. 1838.

51 és 52. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Szépliteratura. Emlény 1839-re (D. Schedel, F.). — Encyclopaediai munka. Tudom. Gyűjt. 1837. (Folytatás). Hadtudományi ért. (Felhívás). — Keleti literatura. Reschideddin. — Visszaigazítások. V. A' szélteczai propositio (Bajza). — Magyar dolgok külföldi munkákban. — Külföldi necrolog, 1837, 3-d. közlés. — Újabb nyilatkozás (Szalabéri ellen Kállay Ferencz). — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

225. Emlény. Karácsoni, ujesztendei és névnapi ajándék. MDCCCXXXIX. (Jelszó: Üdvözlöm én a' nemzetet! Czuczor). Öt aczétra metszett kép-pel. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. n. 12r. 232 lap (Budán, az egyetem' bet.). Selyem kötésben 3 ft. 40 kr. cp.

Jósika Miklós' novellája: „A' béke' nem-tője“ nyitja meg a' gyűjteményt. Gróf Erkel-lyi Ödön a' fiatal, kedves, de nevelésében elhanyaglott Esztit veszi nőül, reményl-ven hogy őt a' maga elvei-'s köréhez képest ne-velvén, emelkedettebb lelkületéhez felmaga-sítván, benne nem csak hála', de a' mi több, a' bizodalom és szeretet' legnemesb kapcsai-val magához kötött, boldogító élettársat bírand. És Eszti valóban javára kezde változni, de csak addig, míg rénye kísértetbe nem jött; a-zontúl a' korán belé önteni elmulasztott el-vek' hiánya nyílt kaput tára a' hiúságnak, majd a' könnyelműségnek, 's végre a' bűnnek. Így beborult Ödön' ege, 's éveit folytak le a' lelki szenvedésnek, melyeket csak egyetlen gyermeke, az anygalként felvirágzó bájos Évi derítgete föl némileg. 'S noha egyfelül magok

a' külső zavarok, az ifjúság' tűnése, és Ödön' ébrenléte lassanként korlátba szoríták Eszti' csapongásait, másfelül az öntudatra ser-dült Évi béke' nemtőjeként igyekezett szere-tetével anyját az atyához csatolni, mi nem lehetett minden foganat nélkül: mégis vala-mi hatalmasabb szer kívántatott az erkölcsi felgyógyuláshoz, 's ez, egy alávalónak a' grófon véghez vitt mérgezési próbája volt, mellynek gyanúja a' hitvesre hárulván, a' sülyedt asszonyi kebel önismeretre riadt fel 's magától is visszaborzadván, annyi tévely-gés után erős elhatározásra vergődött, viz-szatérni a' rény' és kötelesség' pályájára. — Tehát ismét egy lélektani eszme történet' a-lakjában előállítva, és pedig minden, a' fi-gyelmet keresztre feszítő bonyolodások, ke-resett fordulópontok, és az idegrendszer ráz-kodtató, de csillámpozó inkább mint fénylő festések nélkül. A' költő ez egyszer a' kö-zönséges életből meríté valamennyi chara-ctereit és viszonyait, de hatókat a' valóság' meggyőző világával, 's tiszta — amott elsi-kamlott, itt nemesebb humanitással érdeklő-ket. Utoljára is meg kell vallanunk, hogy míg az eposnak egy, regényes távolában

ideális színzettel feltűnő világ, tárgya; a' román a' poetai atmosphaera' alsóbb rétegeiben lélezkzik, 's ha néha aetheribb lelkekhez emelkedik is az általános szép után törekvén, *egészen* — hogy rendeltetését valósítsa — köztünk kell élnie 's vándorolnia. 'S illy körben mozog „A' béke' nemtője“ is, a' földön járva a' könnyelmű Eszti és szerencsétlen férje körül, de emelvén emennek, 's a' finomabb érzésű Olbay Kálmán' nemesb természetével, 's láthatlan szellemi fonalakkal, az anyagi Évi által, egyszersmind az éggel rokonítván. Legszorosab egyesületben látjuk így az életvalót és szépet, 's pedig az erkölcsileg szépet. Azonban ne higgyék olvasóink, hogy ez egy unalmas morális predikáció; sőt e' beszély szorosan erkölcsi és gyakorlati iránya mellett is érdekes a' characterek' sajátos fejlődési menetelével 's változatosságával, valamint azon közbeszótt pár genre-képpel a' faluvégen és fogházban, millyenek' festésében Jósika már rég mesternek bizonyítja be magát. Hogy egyébiránt a' kissé csiklandós tárgy olly gyöngédséggel van tartva, mi szerint az a' legszűzebb arcot sem pírítja, minden bizonynyal csak dicséretére válik a' novellának.

Méltó, 's erkölcsi irányával rokon társa ennek Fáy András' beszélye: *Öreg Bakonyszegei és barátjai*. Az élet' egyik legkomorabb oldaláról vonja ez le a' fátyolt, meztelenségében mutatván a' barátság' álarcza alá rejtezni szerető szívtelen, sőt vétkes önzést Bakonyszegei' hosszú szenvedései' szintolly belső valóságu, mint csüggesztő történetében, 's végkép csüggesztőben, ha a' költő enyhítő ellenképül oda nem állítja a' maga elbeszélőjét, egy nemesb emberi természet' képviselőjét; ezzel a' komor képet némileg föl nem deríti, 's a' fájdalom' két élükését félig legalább nem tompítja el. Súlyosabb csapások érik Bakonyszeget, mint amott Ödönt, erősebb indulatok hányják élte' sajkáját, 's azt végül el is nyeli az örvény; de a' halálig fáradt hajós kegyes kezek' ápolása közt enyészik el, 's Eltey, az az egy, ki emberséget gyakorlott az üldözöttel, megjutalmaztatik leányában. Poetai igazság' kiszolgáltatása nélkül nincs művészi hatás. A' mi e' nélkül egy szülő rémkép leend a' pesti özönvíz' napjaiból, így tragoediává magasult — drámai vagy beszély-alakban, mindegy!

'S e' két darabbal a' könyv' prosai szakának becsesb része be volna mutatva; a' nélkül hogy a' többi három beszély 's a' vígjáték' érdekes voltát tagadnók. Ott van „Salzburg“, Perei J. aláírással, egy furcsa kis kaland' leírása; „A' vasúti részvények“ Kovács Páltól, víg és mulattató, némi causticitással; művészi szempontból a' kivitelbeli szabatos, tiszta kéz' hiányát 's a' részvényi intrica' gyenge motiváltatását kell észrevenni — t. i. egy pár vasúti részvény' kerítése sem hivatalnyeresre nem lehet elégséges, habár csak ürügylöttök; sem arra, hogy egy gögös gazdag nemes, leányát annak adja, kit ő mindenkép keveselt: bármely nagy tiszteletnek tartsa is különben egy magnási ebédben részt vehetni, 's ha elmellőzzük is azt, mi szerint egy gazdag nemesnek nem olly ritka tisztelet a' nagy úri társalkodás, mellynek kész lehessen rögzött halitéleteit 's talán még nagyobb kilátásokat feláldozni. Beöthy Zsigmond' *Leája* hasonlóképp motivumaiban elégtelen. Mert azon felül, hogy az az egész lányragadás kissé regényes, mai nap illy formában, 's az ausztriai és magyar ég alatt valami szokatlan, sőt a' helybeli intézkedésekkel nem könnyen összeférő; némi apró kérdések is fejtetlenül maradnak, de mellyeken az egésznek gyakorlati lehetsége nyugszik; péld. a' sok cselédi Reymund' házában mint történhetett az elszöktetés? mire adatott Leának atyjához szóló levele a' kerítőné' szolgálójának, 's hogy' lehete az orgazdasszony olly gondatlan azt, habár színre postára küldetett, titkon 's azonnal vissza nem venni? 's a' gazdag Wildaunak mint lehetett annyira minden előrenézés nélkül intézni dolgait, hogy módjából olly hamar végkép kifogyhasson? Vagy ki egyfelül olly szenvedelmesen és egyszersmind olly szentül szereti Leát, hogy mindezt ott hagyja, törrel is szerelmet kérjen, de e' mellett is tisztelje a' szűz' legdrágább kincsét: erényét; másfelül olly aljas mint lehete, hogy *lopásra* vetemüljön stb. Egyébiránt kivitel és nyelvbéli előadás minden dicséretet érdemlők.

A' kiadó lak, vígjáték Kovács Páltól. Endre, a' vagyonos de asszonygyűlölő és pedáns Mohári prof. unokaöccse szeret, de nagybátyja miatt, kitől függ, reménység nélkül. Barátja Vihari tehát cselet szö. A' professor épen szállásra szorúl, 's egy bizonyos helyre uta-

sítatik — itt házgondviselő helyett Endre' kedvesét találja, de ki előtte ismeretlen; 's ezzel beszélte közben léptek hallatnak, a' lyány mindenekre kéri rejtezzék el, mert szív-hóhérja jó 's ha férfit lel nála, megöli. Mohári szót fogad, de Vihari fölfedezi őt 's noha az elcsábított magának nem kell, ennek jó híre' megmentésére mégis kívánja, hogy vegye el ő, különben mint csábítót vezettet el 's hirdeti ki. Ez Mohári' gyenge oldala! lyánynyal csak beszélni neki borzasztó, hát még hírhordás, gúny és kacaj' tárgyává lenni! Inkább meghalna! De — állít mást, umokaöcscsét, csak az ő jó híre ne kockáztassék. Az ajánlat elfogadtatik Lúcia' színlét kedvese által, a' nagybátya maga kínálja meg Endrét kedvesével, 's az engedelmes fiú számot tarthat hálájára. Találmány elmés, kivitel elég ügyes, és a' dialóg élénk és tréfás. Rec. igen jó fogantatást vár a' darabtól a' színen.

Mielőtt rec. a' verses dolgozatokra térne, legyen szabad azon ohajtását fejeznie ki, bár lelkesebb íróink ne felednék, mit minden népek' liter. historiája maiglan bizonyít; hogy, kivált költői művek, bármilyen jelesek belső érdekknél fogva, a' tudósok' szobáikon kívül tartós életet nem élnek, ha írójuk nem igyekvők nekik külsőleg is azt a' szabátosságot és csint, azt a' tisztaságot és kényes ízlést megadni, mellyre képesek, 's melly mügond főleg a' hellen, római és franczia classicusokat bélyegzi. Sőt a' XIV. Lajos' százada' franczia írói' ezen igyekezetének, e' classicaí, mindig ifju, avúlni nem tudó szépségnek, e' formai bevégeztségnek köszöni bizonyosan a' fr. literatura nem kis részét európai uralkodásának; 's kétes: elfognak-e ezen, bár nem romai Caesarok és Brutusok valaha egészen avúlni? Mert a' szépség' ereje győzhetetlen! — Ne magyarázza el senki a' mondatot; itt nem állítatik, hogy a' forma több mint a' lélek, hanem hogy szép lélek csak szép alakban lehet teljes hatású. Mennyi lelkes műve éssnek és képzeménynek enyészett már el, hiával levén azon úti levélnek a' jövődőség' országába, mellyet csak a' szép alak adhat. Mert — talán fájdalom hogy úgy van, de — úgy van: a' szellem örök, de a' szellemnek köntös kell, 's ha ez kora' szabásait és szennyeit viseli, 's nem szűzi tisztaságot, ideálszépségü szabásait minden időknek, úgy a' te örök szellemed elavúl, mint egy

frakk. 'S miért nektek, jelesek! kiknek csak akarni kell, homokba írnotok, e' hosszash és nemesb életre méltó műveket? Miért, mikor a' gondolat megfogant, 's a' mű ott áll durvájából kifaragva, miért nem vésni és simítani azt, hogy ne legyenek ragyái, fészket nyujtók az idő' pusztító viszontágainak? Vegyük a' más nemzetek', 's főleg ama' háromnak főbb rangú íróit: ügygyel bajjal fogunk találni mondatot, mellyet nyelvszerűleg tisztábban, ízlésre nézve kényesben fejezhetnénk ki; 's vegyük a' mieinket, itt középszerű gonddal is nyomoként fel fogunk kiálthatni: ím ezt így lehete, 's ezt így, és szabályszerűleg, 's mennyivel szebben stb. Igenis: nem kevesebb gondot és studiumot kíván a' forma mint a' dolog, hogy teljesen hasson; 's általában mind addig ne álmodjunk classicitásról, míg ez az irány nem kap fel; 's ne álmodjék munkája' hosszabb életéről az az író, kinek mindegy vala így vagy úgy tenni papirosra gondolatait, csak tudhassák olvasói, mit akart! 'S e' hanyagságnak tulajdoníthatni, hogy noha már vannak munkácskáink és munkáink, elég lelki erővel bírók, hogy sokáig élhessenek; fölötte kevés az, melly élni fog.

Hát addig mit mondjunk, míg a' bírálónak a' grammatica, syntaxis, stílus' legelemibb pontjairól is kell leczkét tartani? 's pedig szépliteraturai íróknak? A' külföld nem hinné. Mikor maiglan olvassuk: maradozék, riadozék, mulatozék — a' harmadik személyben! látszatának stb; mint ha írnam: maradik, riadik, mulatik, és mint ha látszik cselekvő volna, hogy belőle szenvedő látszatik származhassék! Így kell egyszer megjegyeznünk azt is, hogy minden nyelv tett és teszen elfoglalásokat más nyelvek' mezején, gazdag-szik idegen után formált szerkezetekkel: de mindig szükségből vagy szépség' okáért; azonban a' fenn megrótt gondatlanságból még igen gyakran csúsznak iratainkba olly idegen szólások is, többnyire németességek, melyek azon felül hogy fölöslegesek, mert semmivel sem jobbak a' meglévő magyar szólásoknál, kiveszik a' beszédet sajátságából; ily-lyek: *mi nem mindig az eset* (was nicht immer der Fall ist) e' helyett: *mi nem mindig történik*, mit nem mindig tapasztalhatni stb; *jól jövők-e* (geh' ich recht?) e' helyett: *jó helyen járok-e?* mellynek kamatjából... *kijöhetni* reményltem (auszukommen hoffte): kamatjával

beérni.; *kinek házat megtiltotta* (dem er sein Haus verbot), e' helyett: kit házatól eltiltott, stb.; sőt egyes szavak' használatában is, péld.: *mindig hasonló szívessége* (immer gleiche Herzlichkeit) e' helyett: egyforma; *szívem' legbensőbbje* (das Innerste.), itt hiába keressük a' főnevet, melyre e' superlatív vonatkoznék stb. — Ez úttal csak ezeket. Sok aprólékos tekintet van még, melyre a' gondos stílista ügyel, hogy beszédének a' lehető tisztaságot és szépséget megadja.

A' verses rész bővebb is, jobb is, mint taval. Első helytt érdemel említetni *A' világtalan dalnok*. Sárosytól, poetai beszély szerb modorban és szerb tárggyal: akár a' compositio' érdekességére 's érzet- és képzeleménygazdaságra, akár a' kivitelbeni tiszta kézre nézve. De nem titkolhatjuk, hogy annyi szép tehetséget magyar poetai beszélyekre ohajtanánk fordítva látni: korántsem mint ha a' poesis' becse és hatása külső viszonyoktól függene, hanem mert minden esetre csak nyerhet, ha külső érdekekkel is párosul. Az apróbb dolgozatok közt kitűnnek b. Eötvös Józseftől a' *Molnárlány*, Tokaji hegyhez, *Holdvilág*; — az *Ősz és Szörnyen szép* utolsó szakaik nem állanak teljes öszhangban az előbbiekkal. Egyébiránt Eötvös' lyrai darabjait való poetai érzés, mélység és gazdag képzelem tüntetik ki, 's ha ő annyi gondot fordítand a' compositióra, milly szépek a' singularitások, úgy fentartja magát legjelesb dalnokaink' sorában. Tóth L. énekeit hazafi érzés teszi becse, az *Erdődi hangok* másodika, 's *Mosolygó bölcsesség* szebb dalaink közé tartoznak, valamint Erdélyitől a' *Családelet*, 's főleg Kunoss' téli dalainak elseje. Említésre méltók még Erdélyitől *Lób*, a' *haldokló*, Pap Endre' kedves apróságai: *Utamban*, Betty 's a' második ritornell, 's Beöthy Zs. két dala.

Az öt aczélmetszet' elseje Lónyay János helytartósági tanácsos, bihari főispáni helytartó, 's a' pesti vész' tárgyában kir. biztos' jó és szép képét adja, Fischer Leop. ut. Mählknecht által (Bécsben); a' második eredeti angol, Corbaux ut. Periam által metszve, ráfogólag Évi és anyja (a' Béke' nemtőjéhez), a' fiatalabb hölgy' arcán sok gyermekdedség és kellem; harmadika: „Dáj szem drotu“ aláirattal, szinte Jósika' novellájához, a' faluvégi jelenetet adja igen jól componál-

va: Barabás ut. metszé Mayer Károly Nürnbergben; a' negyedik Salzburg, Purser ut. Goodall; ötödik, koronája mindnyájának, 's egyik képzelhetőleg legkecsesb arc: Flora, az oláh lány, Barabás ut. Mayertől: az egész compositio izletes és öszhangzó.

Azon ohajtással válunk el e' zsebkönyvtől, bár az lapszámra 's érdemre évenként öregbednék! Minden esetre kedvetlen tapasztalás, hogy akkor (1837) hozza legtöbbet és legtöbb jót, mikor két más zsebkönyvvel vetélkedett, kevesbet, midőn egygyel (1838), 's legkevesbet most, midőn társ nélkül reményl maradni. Kézzel fogható példa arra, melly hasznos ott a' verseny, hol annyi az erő, mi szerint megoszlás általi gyengüléstől félni nem lehet.

D. Schedel F.

Encyclopaediai munka.

226. Tudományos Gyűjtemény, 1837. stb.

(Folytatás.)

Hadtudomány.

28. Lovasság' használatáról, S. J. VII. 51—69.

Mióta Kiss Károly, legutóbb a' Tud. Gyűjt. 1829. VI. az apró harczirol értekezett, 's a' F. M. O. Minerva' 1835. I. k. Malchus' hadi geographiáját ismertette meg, a' honi hadtudomány' mezején mély hallgatás vala; annál örvendetesebb tehát a' jelen derék értekezés' kijövele a' tudomány' barátjainak. Az értekező röviden előadja, miképen a' löpor' feltalálása előtt a' lovasság minden időben nagy szerepet játszott a' hadtörténetekben, és az nem csak általános megtámadási fegyverzet volt, hanem akár mellyik nagyobb szerű tettek csupán a' lovasság' munkálata által hajtathattak véghez; de a' löpor' valamint az egész harcviselésben, úgy a' lovasság' használatában is tetemes változást okozott. Ez új epochában, ha bár csökkent is a' lovasságnak harczi haszonvehetősége, de szükségtelenné még sem lett, hanem olly helyzetre állott, hol azt semmi egyéb nem pótolhatja. Ezek után bővebben kiterjeszkedve, előnkbe adja értekező a' nehéz és könnyű lovasság' hatáskörét, 's mind azon tulajdonságokat, kötelelességeket, mellyekkel a' lovas két fegyverzetnek birnia, mellyeket teljesítnie kell.

Mivel pedig a' nehéz lovasságnak mint li-

nea-fegyverzetnek hatásköre egyszerű, úgy-mint zárt csatarendben elválasztó rohanatokat tenni, azért is értekező itt rövidebb, 's annál terjedelmesb a' könnyű lovasságnál. Ennek eleme az apróharcz, azért is az ő hatóköre annyiféle, a' mennyi feltétele van az apróharcznak. Számtalan környülmények közé vetődik csak egy hadévben is a' könnyű lovastiszt, hol ő elutasítva a' hadseregtől, kis csoportjával függetlenül, magára hagyatva, számtalan kötelességei, rakásra halmozva, fáradhatatlan munkásságát teljes mértékben megkivánják. Kötelességei tehát számtalanok, előre ki nem gondolhatók, azért az ügyes lovastisztnek ön magának kell teremteni kötelességeket, melyeknek leghívebb teljesítője önmaga marad. E' nézetből indulván értekező, előhord több oly eseteket, melyekben az apróharcz alatt a' könnyű lovas jöhet, elő azon szabályokat, melyek szerint súlyos kötelességei teljesítésében magán könnyíthet. Ezek után a' hadvezéri szolgálatot érintve, több apró történeti példák előadásával kitűzni igyekszik értekező az álláspontokat, melyekhez egyik, vagy másik lovas fegyverzet tartozik; az irányt, mellyel egyedül érhetjük el a' nagy czélt, t. i. a' győzelmet; a' hatáskört, mellyben mindegyiknek mozognia szükség, hogy a' nyert győzelmet valóban használhatni tudja. S. J., mennyire 18 lapon lehet, híven előnkbe állítá kicsinyben, miről, ha mindent kimeríteni akarnánk, köteteket kellene írunk.

De ha a' tartalommal van is okunk megelégedni, nincs nyelvvel, nincs hadi műszavaival; az első darabos, germanismusokkal teli, szabálytalan, 's szinte ilyen orthographiája is. Mi különösen műszavait illeti: hábár csak félig meddig meghatározott hadi műszavaink nincsenek is, mert az academiától közrebocsátott mathematicai mű-, és zsebszótárban több hibák vannak, több meg nem felelő kifejezések, mégis kénytelenek vagyunk ez alkalommal értekezőnek néhány kitételeit megróni, 's helyettük másokat ajánlani. p. o.

Por az értekezőnél = *Pulver*. De hamár a' német sem akarta azt az általános *Staub*-bal összezavarni, 's megkülönböztetés okáért a' latinos *Pulverrel* fejezi ki, nem látom, miért ne neveznök mi azt *lő- vagy tűzpornak*? hogy azt a' földi porától megkülönböztessük, mert könnyen megtörténhetnék, midőn egy ütkö-

zet leírásában mondanánk: „az ellenség' sorai porfellegbe (*Pulverdampf*) voltak burkolva“, az olvasó majd úgy értené, hogy nagy por szállt fel az ellenség' helyzetén, mi ütközet alatt, kivált száraz nyáron át, szeles időben, szinte meg szokott történni. A' *lő- vagy tűzpor* közül én részemről az utolsót ajánlanám, mivel azon bizonyos port nem csak lővésre, hanem másra is p. o. akna' fellobbantására, tűzjátékra stb. használjuk, 's általánosanb mivelete hogy tüzet gerjeszt = *tűzpor*.

Kis háború, Kleiner Krieg. Nem jó, mert kis háború *kleiner Feldzugot* is jelenthet, a' *kleiner Krieg* pedig nem egyéb mint apró harcizások, csetepaták stb. Ajánlom az *apróharczot*.

Csendőrség, Patrouillirung. Mivel béke' idejében a' katonai csendőrséget az úgy nevezett patrouillok teszik, azt értekező a' hadbani patrouille-szolgálatra is akarná alkalmazni; de nem áll, mert ott az egészen más, és könnyen összekeverhető a' *Gensd'armé-riével*; nevezzük *örjáratnak*!

Felütő, überwiegend. Miért nem *felülhaladó*?

Arány értekezőnél majd *proportio*, majd *directio*, holott emezt iránynyal fejezzük ki.

Verhüdesben tartani, in Athem halten. Érthetetlen, ha a' német kitétel nem áll mellette; helyesben: *szünteleni munkásságban tartani*.

Hamis fordulatok, manoeuvres. Miért nem: *cselemozgások*.

Tűzszórók, Grenadiere. Miért akar értekező bennünket a' classicus granátostól megfosztani? Az egyvalakitől ajánlott: *rohancz* sem elfogadható.

Környül szárnyaltani, Ueberfliegen. Alkalmasb talán *tűzszárnyallani*?

Magában létség, Selbststaendigkeit. Közönségesen: *önállóság*.

Falzatban, en muraille p. o. megtámadni. Ez nem egyéb mint: *vonalkénti rohanat*, minek tehát a' francziához oly félénken ragaszkodni?

Takarmánylók, fourageurs. Talán inkább: *takarmányszerzők*, vagy *takarmányzók*? stb.

El nem hallgathatom ez úttal abbéli kívánságomat, hogy mivel szótáraink, újság- és más időszakos lapjaink, katonai kifejezéseket érte, tömve hibaikkal, a' magyar academia, mintán most már hadtudományi rendes

tagja is van, véget vetne több nevetséges fonákságnak, és addig is, míg nagy szótára elkészülend, zsinórmértékül adna egy hadiműszótárt mellyben a' mindennapi hadiéletben előforduló kifejezések a' tárgy' értelméhez, és nyelvünk' természetéhez alkalmazva fel-
tálatatnának *).

Felhívás.

KELETI LITERATURA.

227. *Collection orientale. Manuscrits de la Bibliothèque royale publiés et traduits par ordre du roi. E' külön czímmel is: Histoire des Mogols de la Perse, écrite en Persan par Reschideddin, publiée et traduite par E. Quatremère. Tom. I. 1837. Ára 90 franc.*

Miután már Napoleon egy határozatot bocsátta ki 1813., hogy a' párizsi császári nyomtató műhelyben keleti munkák adassanak ki országos költségen, 1816-ban a' híres Saint-Martin dolgozta ki ama' nagyszerű tervet, mi szerint a' byzanti írók' nagy gyűjteményének módjára, minden megkapható keleti történetírási forrás eredetiben és fordítással kiadatnék. Az akkori ministerium elfogadá a' tervet, 's az e' végre összeállott bizottság előlegesen öt munka' kinyomatását rendelé, u. m. a' mongolok' történetét Reschideddintől, kiadandót Quatremère által; Meidani' arab példabeszédeit ugyan az által, Firdusi' Schah-name-ját Mohl által, Wachtang' georgiai törvénykönyvét Brosset által, és Bhagavat Puranát Burnouf által. A' hosszadalmas előkészületek 1830-ig nyultak. Csak 1833ban vétették a' tárgy ismét elő, az előbbi határozatok megerősítették. A' munkák a' legnagyobb pompával nyomtatnak, nevezetesen a' Schah-name el van már kezdve, Reschideddin' mongol történetírásából pedig az első kötet a' mult nyáron jelent meg. E' kötetben az előszó 's Hulagu' történetei vannak, eredeti, fordítás és jegyzetek, azon kívül a' francziául írt bevezetésben Reschideddin' életírása 's munkái' bírálata. Külsője fényes, a' czím és minden lap izletes arabeskekkel ékesítve. A' kidolgozás' jelességéről a' kiadó' neve kezekedik.

*) Örömmel jegyezhetjük meg, hogy éppen a' tegnapi kis gyűlésben bizta meg a' m. t. társaság Tanárky Sándor hadtudomány-alesztályi rendes tagját egy, a' magyar hadiműnyelvet tárgyzandó munkálat' tervé' készítésével.

Szerk.

'S e' szerint a' franczia tudományszere-
tet új forrásait nyitja meg a' keleti népek' történeteinek, és sietteti a' maga részéről is azon kor' eljövetelet, midőn Ázsia, az embe-
riség' e' nagy érdekű bölcsője minél nagyobb világosságban tűnendik fel a' kémtelő' pillanatai előtt.

I.

228. Visszaigazítások.

V.

A' szélutczai propositió.

Emlékezni fognak hihetőleg a' tisztelt olvasók, mivel vádola engem Csató a' 73 számi Szemléjében, hogy én neki 1835 egy a' pestvárosi szélutczában történt beszélgetes' alkalmával, azon ígéretet tettem, hogy ha magyar Kurir iránti folyamodását visszaveszi, én neki kieszközlendem a' tudós társaságnál a' segédjegyzői hivatalt és a' Tudománytár' szerkesztését. Ezen mesét én a' Figyelmező' 44. szám. 758—759. sz. visszautasítam. Lássuk; mit szol most Csató a' 91. számi Szemlében ezen visszautasításra.

Ő nem akar's nem fog, úgymond, tovább velünk felelni, de még sem hallgathatja el nekem azon szemtelenséget, mellyel el akarom tagadni a' szélutczai propositiót. E' nagy bátorsággal kezdett beszédre azt várhatta az olvasó, hogy Csató most csalhatatlanul fogja bebizonyítani vádját, 's mi történt? Megvallja, hogy azt törvény előtt nem tudná bebizonyítani, de ő úgymond azt nem is törvény, hanem a' publicum előtt hozta fel, mellyben (itt az ok,) a' valónak megismerésére elegendő erkölcsi érzet és igazságtapintat van. Ezen szavak csupán két magyarázatot vehetnek fel: vagy azt akarja Csató mondani, hogy a' publicum bebizonyíthatlant is elhiszen mindjárt mihelyt nem én, hanem ő mondja; vagy azt, hogy a' mit törvény előtt nem lehet bebizonyítani, azt még be lehet publicum előtt. Az első már magában véve is a' legnevetségesebb önhittség mit ember magáról mondhat, de még nevetségesebb akkor, midőn Csató által követeltetik, Csató által, ki minden állításával szerencsétlenül jár, ki azt sem tudja megmutatni, mit néha nagyon akarna, ki mióta specialitásokra bocsátkoztunk vele, hallgató lett mint a' hal. Illy embernek lehessen aztán privilegiuma a' publicum' vak hiedékenységre? — A' második remeke ismét a' csatói logicianak. Ő szerinte tehát más igazság van a' törvényszék, más a' publicum előtt! Micsoda furcsa igazságokról van ezen úrnak képzelődése, mellyek igazak is nem is; igazak publicum, nem igazak törvényszék előtt. És aztán mi a' publicum, két vitatkozó író között, egyéb mint törvényszék? A' mit Csató törvényszék előtt nem bir igazolni, publicum előtt sem fog soha. Vak hiedékenységet pedig publicumról csak feltenni is valódi gorombaság.

De Csató még két dologgal mutogatja a' vád' hihetőségét 's mind kettő oly szegény beszéd mint ez az imént említett. Ő hihetővé reményli te-

hetni a' szélutczai propositiót azzal is, hogy én, úgymond, arra nevezve a' Szemlének *csak hét hét mulva feleltem*. Ha tehát mindjárt felelek, akkor ért volna valamit feleletem, de hét hét mulva! azt már nem lehet többé czáfolatnak tekinteni. Megvallom, azt még nem hallottam 's ez igen eredeti találmány! hogy a' czáfolatokra nevezve is divatozzék az, mit a' törvénytudók praescriptionnak neveznek! Csató ugyan örülhetne valamennyi magyar humoristáival, ha annak mind igaznak kellene az ő koholmányaik közül maradnia, mi hét hét alatt meg nem czáfoltatik! De szerencsétlenségökre ezen ál apostoloknak: az igazságok' nyomozásában nincs időhatár, 's ott nem praescribál het hét, nem hét száz, nem hét millio év 's a' hamis próféta még a' koporsón túl sincs bátorságban a' czáfolat' fegyvereitől.

Szememre veti továbbá, hogy én miután felelek is neki hét hét mulva, *csak csűröm csavaram a' dolgot és nem merem egyszerűen 's egyenesen tagadni* az ő vádját. Sőt én igen egyenesen és egyszerűen tagadtam ezen szavakban: „Valamint igaz, hogy az árvíz a' Szélútcezából egy követ sem vitt el, úgy igaz az, hogy én Csátónak olly nemtelen ajánlást soha nem tettem“ (l. Figy. II. 44. sz.) Lehet-e ennél egyszerűbb és egyenesebb tagadás?

Neheztel továbbá: hogy *ha ő hazudott, miért nem torkoltam én őt le egy simplex negatióval, akkor tüstént, egyszeriben?* Tüstént, egyszeriben azért nem torkoltam le, mert fontosabb dolgaim is vannak, mint Csató' torkolgtatása, 's azért, mert bizonyos valék, hogy később is le torkolhatom azon perczen mellyben akarom. Micsoda más *negatiókat* várt legyen ő egyébiránt tőlem, mint a' miket kapott, nem tudom. Talán azt, hogy én őt *le fogom pökni, kupát vágok fejéhez és legazemberezem*, mert hiszen ő illyen simplex negatiókhoz van szokva, mióta szemleíró. En igen nagyon bocsánatot kérek Csatótól, hogy argumentumaim nem ollyan nagyon kézzel foghatók mint az övéi. Ha ő csak azt érti meg, midőn kupát vágnak fejéhez stb. 's más argumentumnak vagy simplex negatióknak nincs ereje előtte, akkor valóban nekem nincs tehetségemben őt megeczáfolni, mert kupavágás, gazemberezés stb. nem az én dialecticám' syllogismusai. Egyébiránt, ha illedelmes egyszerű negatiómmal Csató nem elégszik meg 's azt csak csűrös csavarásnak veszi, akkor nem tehetek egyebet, mint ha előbbi szavaimhoz letorkolásul a' következő szavakat, mellyek jobban a' Csató' stílusában lesznek mondva, toldom: „Édes kegyed, midőn azt állítja, hogy én kegyedet 1835ben a' Szélútcezában Kurir iránti folyamodása visszahúzására szólítám fel, akkor édes kegyed igen botorúl fillent; midőn pedig azt mondja, hogy én a' visszahúzásért kegyednek segédjegyzőséget és Tudománytár' szerkesztését ígertem, akkor kegyed olly szemtelenül méltóztatik hazudni, mint maga a' 26 hazugság' nagy mestere, és olly nagyot, melly föler tizzel és pedig a' legszebb tiz hazugsággal mellyeket a' 26 közül kiválogatni lehetne“.

Ez alkalommal füszerül a' szemleíró egy kis fenyegetést is tolda ismét beszédebe. Hiába, az

neki verében van, ő már a' fenyegetésektől el nem szokhatik; bár többször tette magát nevetségessé, bár tapasztalhatta, hogy fenyegetéseitől mind eddig egy szűnyög sem ijedt meg. „*Azt gondolom-e, kérdi, hogy ha ő személyességeket, mellyeket négy fal közötti életünkről tud, vagy magának könnyen szerezhetne, akarna felhozni, a' mi zajgásaink' minden pontjaira nem tudna felelni?* Másképp tehát nem tud a' nagy bölcseségű úr, kinek a' *hasznos, józan* (mint maga dicsekszik) ideáktól szinte forr feje, a' híres *lúncsatörő* nem tud másképp felelni, csak ha négy fal közötti életünk' dolgait hordja fel? Lám mi gyönyörű író és ember kegyed, drága Csató úr! Ebből magyarázhatja magának az olvasó, miért kutatja kegyed olly nagyon mindig az álneveket, miért találgatja ki legyen Ochtinay, Furkács és 25? Mivel kegyed ezen álnévű uraknak dologra nézve felelni semmit nem tud, négy fal közötti viszonyaikat akarná tudni, hogy midőn valamelyik kegyed' nézetei 's elvei' fonákságát kimutogatta, kegyed szép szokása szerint azt mondhasa nekik: *én 25 urat pököm, Ochtinay fellázadt paraszt, Furkács ostoba és szilaj tinó* (lásd Csató' Conversatioját Orosz' Századában) stb urbanus flosculusokat, mellyeknek kegyed olly csodálatra méltó bőségeben van. Fenyegetőzni akarna kegyed, hogy négy fal közötti életünkből czáfoló dolgokat tudna felhozni, ha azt magához méltónak tartaná? Magához méltónak! Van-e valami eléggé alacson, mit kegyed magához méltónak ne tartana, mihelyt azt ellenünk használhatja? En ezen fenyegetésre kinyilatkoztatom, hogy kegyed egy nyomorult aggdada, kinek csak szája jár. Ha tud kegyed valamit négy fal közötti életünkről, miért nem hozta fel? Mintha bizony kegyed az az ember volna, kit illedelem' korláti tartóztatnak valamitől; kegyed, ki baráti titkok' árulójává is tudott lenni? En az efféle fenyegetésekre megmondom kereken és magyarán, hogy azokat csak nevetem kegyeddel együtt, 's kegyed bizvást fölléphet akár négy fal közötti akár nyilvános adatokkal, én kegyed' beszédeit, okoskodásait, rágalmait, hazugságait megvetem és azon pillantásban semmivé fogom tenni, mellyben akarom. Ehhez tartsa magát kegyed most és jövőendőben.

Bajza.

Magyar dolgok külföldi munkáiban.

229. — Naumann' már egyszer e' lapokban említett madártani nagy munkájának (Naturgeschichte der Vögel Deutschlands, nach eigenen Erfahrungen entworfen) legújabbban kilenczedik kötete jelent meg (Lpzig, Fleischer, 1838), melly szintűgy, mint az elebbiek, tekintettel van a' magyarországi ornithológiára, 's a' természettörténet' bűváranak különben is nélkülözhetetlen munkát ránk nézve kettős érdekűvé teszi. El nem hallgathatni, miképen szerző több helyeken panaszosan említi a' hazánkbeli természetűdösök' csekély buzgóságát sok, kivált némelly fajok' nemzés körüli viszonyaik' kipuhatólása körül. Többi közt ezt írja az eml. IXd. kötet' 459d. lapjain, a' glareola torquata' cikkelyében: „Alig lehet megfogni, miképen olly ország, mint Magyarország,

melly nagyjaiban szeretetre méltó tulajdonú, fi-
nom erkölcsű, mivel 's jó szándéku férfiakat tisz-
tel, kiknek hazafisága mindent előmozdítani buz-
gó, mi a' hon' becsületére válik; hogy ország,
melly városaiban, név szerint a' felsőbb tanító-in-
tézetek 's köz gyűjtemények mellett annyi tiszte-
letre méltó tudóst bir.. még mind eddig nem köz-
le semmi bővet és bizonyosat e' tárgy körül. Kiki,
a' természettörténeti tárgyakat kedvelő, ismeri
ott e' madarunkat, senki sem tud róla többet, mint
a' mit a' kitömött állaton is észrevehetni" stb stb.
'S illy panaszok szélitben ismételtetnek, 's egye-
bek mellett, képesek az illető szaktudósokat va-
lahára arra bírni, hogy pirulnának ott megállani,
hová a' tudomány idegenek' fáradozása által vite-
tett, mindig csak azoktól várni felvilágosításo-
kat, és a' kölesön' viszonzásáról soha sem aggódni.
Egyébiránt tudósainkra nézve igazságosaknak kell
lennünk, 's megvallanunk, hogy míg a' literatura
jobban nem fizetend, míg a' természetkedvelés kö-
zönségesbbé levén nem veszi a' buvart részvevő
pártfogásába, mind addig nem ők azok, kiktől efé-
lélet várni lehessen; 's legfelebb azon pár férfit
lehetne itt kivennünk, kiknek e' szak fizetés mel-
lett van kitűzve — de az élet, 's a' tudomány
eszközei drágák, a' hazabani utazgatás nem csak
alkalmatlan, bajos, de költség mellett nagy idő-
vesztéssel is járó, 's mind ezek mellett — a' fizé-
tés elégtelen. Innen az egyik orvosi gyakorlat-
tal, a' másik természeti tárgyak' pusztá gyűjtése
és külföldre küldözgetésével foglalkodik — 's így
nap múlik nap után, a' nélkül, hogy a' tudomány-
nak jutna idő. Illy körülmények között aztán örömmel
említhetjük, hogy a' nemz. muzeumi természet-
tárgyi gyűjtemény' tisztai között legújabbban *Pe-
tényi Sámuel* második alór az, ki épen az orni-
thologia' levegőgégén tett felfedezéseivel nem so-
kára némi világosságot fog terjesztetni, 's általok
talán azokra is, kiket a' szerencse idővel és mód-
dal álda meg tudományszerű vágyaik' kielégítésé-
re, buzditólag hatni. **S. F.**

230. Külföldi necrolog, 1837.

Harmadik közlés.

Botta Károly, ama' híres olasz történet-
író, szül. Piemontban 1768., 1794 óta hadiorvos fr.
szolgálatban, aztán tagja a' törvényhozó testnek,
a' Nancy, Roueni stb academiák' rectora, végül
mint magányos tudós párizsi lakos, † ugyan itt
aug'. közepén. Munkái: Diss. sur la nosogra-
phie method. de Pinel.; Hist. des peuples d'Italie,
3 k. 1828.; Storia della guerra dell' independen-
za degli Stati Un. d'America, 4 k. 1809 (francz.
ford. Savelinges ált. 1812.3.); Storia d'Italia
dal 1789 al 1819. 4 k. 1824 (fr. Licquet által
1824).

Haase Vilmos Endre, lipcei orvos prof.,
szül. 1784. † aug. 19. Fő munkája: Über d. Er-
kenntnis u. Kur d. chron. Krankheiten, 3 k. Lip-
ese, 1820—1.; az apróbbak közül említjük: De
glandulis Cowperi mucosis, Lipse. 1803.; De u-
su hydrarg. in morbis non syphiliticis, P. 1—37.
Lipse. 1827—37. stb.

Castellan Károly, az aixi hittud. kar' öreg-
bike, szül. 1760. † aug. 25. jeles történet- és ré-
giségtudós. Tőle vannak: Diss. sur la religion
des anciens Provençaux; Notices sur Tourres,
l'ancienne Turris des Romains; 's kéziratban ma-
radt: Hist littér. de la Provence.

Dietlein J. F. V. építészeti prof. Berlinben,
szül. 1786. † aug. 30. Munkái: Grundzüge d.
Vorlesungen über Strassen-, Brücken-, Schleu-
sen-, Kanal-, Strom-, Deich- und Hafenbau, ge-
halten in d. k. Bau- Akademie zu Berl. 1824—31.;
Perronets Werke, enthaltend die Beschreib. d.
Entwürfe u. Bauarten d. Brücken, Kanäle u.
Wasserleitungen, Übers. Hála, 1820 és Grego-
rys theor.-pract. u. beschreibende Darstellung d.
mech. Wissenschaften, 2 k. Hála, 1828 stb.

Reichard Ker. Gottl. gothai hgi udv. tan.
és lobensteinii syndicus, a' híres geographus, szül.
1758. † sept. 11. Főbb munkái: Grosse Welt-
karte nach Mercator's Projektion, 6 lap, Wei-
mar.; Orbis terrarum antiquus, 19 nagy lap, be-
türendű leltárral, Thesaurus topographicus czim-
mel; Atlas des Erdkreises in soweit er den Al-
ten bekannt war, 21 lap, hárant egész réth.;
Germanien unter d. Römern, Nürnberg.; több a'
mathem. 's régi földírást illető értekezés (Rei-
chardnál Kőszegen) stb.

D. Rosen Friderik, a' londoni egyetemen
keleti nyelvek' professora, 's a' britt muzeumban
könyvtárnok a' keleti kéziratok' osztályában, szül.
1806. meghalt sept. 12. pótolhatlan kárára a' sans-
krit literatura' ismeretének. Közlő ki, nyolcz év
előtt köszönettel tapasztalta szives baráti készsé-
gét tudom. tárgyak körüli eligazításokban, hálá-
val 's fájdalommal üjtja meg itt nyájas emlékeze-
tét. Sokáig foglalkodott a' védák' vagyis hindu sz.
könyvek' kidolgozásával, 's a' keleti lit. baráti
igen oajtják annyira megértnek, hogy a' közön-
ségnek általadathassék.

D. Dissen Lajos Gy., hannov. udv. tan. és
göttingeni prof., szül. 1784. † sept. 21. Pindar'
(2 k. Gotha, 1830), Tibull' (2 k. Götting. 1835)
jeles kiadásaik, és számos apróbb cl. literaturai
dolgozatok jó nevet szerzének neki a' philologia'
mezején.

D. Büchner Károly, berlini magányos tu-
dós, szül. 1806. † nov. 14. ismeretes e' két igen
haszonvehető munkájáról: Handbuch d. neueren
franz. Sprache u. Literatur. Von K. Büchner u.
Fr. Herrmann, Berl. 1833—5. 2 k. és Gelehr-
tes Berlin. 1834 óta a' berlini „Literar. Ztg“—, 's
1837 és 8ra a' „Deutsches Taschenbuch“ szer-
kesztője, melly által a' német zsebkönyv-literatu-
rának új, 's pedig tudományos és művészetibb
irányt akart adni.

Donndorff J. A., quedinburgi polgármester,
szül. 1754. † nov. 22., ismeretes a' tudós világ
előtt főleg: Gesch. d. Erfindungen, 6 k. Ency-
clopaedie d. gemeinnütz. weibl. Wissens, 4 k.,
Allg. wissenschaftl. Handwörterbuch, betürendű
munkái által.

Döring Frid. Vilmos, gothai fő consist.
tanácsos, 's elebb az ottani gymn. igazgatója szül.
1756. † nov. 27. A' külföld is ösméri sok kiadá-
sokban ismétlett latin elemi tanítókönyveit, chre-

stomathiáit, romai classicusok' kiadásait; de mellyek közül csak Horatiusát és a' Chrest. Horatianát említiük.

Stepanoff A. orosz cs. val. statustanácsos, Sz. Péter' Várában; szül. 1780., † dec. 7. Az orosz literatúrát két regény nyelv nevelte: A' vendégház, 's A' titok; emezt kevés halála előtt fejezte be. Hazája földíráának a' Jenisoiski kormánymegye' leírásával fontos szolgálatot tett.

Götze Ker. Jakab, drezdai bórkereskedő, szül. 1756., † dec. 10. ki magának a' pénztudomány körül mint gyűjtő és író nem kis érdemeket szerze. Mert nem csak mások' gyűjteményeinek általa készített lajstromaik maradandó becsei a' pénzügytökre nézve, hanem jelesek tőle: Beitrage zum Groschen-Cabinet, Dresd. 1810—1. 3 k., 8r.; 's még inkább fő munkája: Deutschlands Kaiserminzen des Mittelalters, Dresd. 1827. 4r. Polgárjoga' ötvened évében a' királytól polg. érdempénzt nyert, 's 60-d. születése' napján tiszteletére emlékpénz veretett. Ezeket mellesleg annak példájaul, mint becsüli a' külföld minden rendek között a' tudományos érdemet.

Tessier N. a' fr. kir. tudom. acad. tagja a' mezei gazdaság' osztályában, szül. 1741 (sic!), † Párizsban dec. 12., ugyan az, kinek Franciaország a' merinójuhok' behozatását köszöni.

D. Nees v. Esenbeck T. F. L., gyógyszeresség' porosz kir. prof. Bonnban, szül. 1787. † dec. 12. Tudományos dolgozásai közül, számos folyóirati cikkelyein kívül, említendők: a' gyógyszeres növények' nagy képes gyűjteményének folytatása; a' D. Ebermayerrel együtt kiadott Handb. der pharmaceut. Botanik, 3 k.; 's főleg a' Genera plantarum. Utolsó munkái közé tartozik a' Henryval együtt kiadott „System d. Pilze“ első kötete, 's Geiger' gyógyszeresi kézikönyve' új kiadásának Liebig és Marquarthal megkezdése.

Reuss Jeremiás Dániel, göttingeni fő könyvtárnok, titkos törvénysz. tan. és prof., szül. 1750. † dec. 15. Főleg neki köszöni a' göttingeni könyvtár, mellynek Heyne után 25 évig őre volt, virágzó állapotját. Munkái: Das gelehrte England in d. J. 1770—90. nebst Nachtrag u. Fortsetzung; több tübingi nevezetes kézirat és ritka könyv' leírása, 1778—9; 's végre: Repertorium commentationum a societatis liter. editarum, Götting. 1801—19. 14 k. 4r.

Gr. Reinhard Frid. Károly, egyik veteránja a' forradalmi és császári kornak, francia pair, a' fr. intézet' tagja a' polit. és erkölcsi tudom. academiájában 's az ágostai vall. consistóriumnak, egy württembergi predikátor' fia szül. 1761. † Párizsban, dec. 21. Mint német költő szerencsésen kezdte pályáját némely zsebkönyvekben, 's tőle vannak: Episteln, Tübing. 1787. és válog. fordítások Tibull, Propertius és Tyrtaeosból, Tüb. 1798; de szerencséjét egy, Bordeauxban—hova 1787. mint nevelő mene—kiadott politikai emlékiratnak köszöné, mellyel egyszer figyelmet gerjesztve az akkori hatalombiroknál, titkoknak a' külministeriumban, követiégi tit. Londonban, majd Nápolyban, ügyvivő a' hanzavárosokban, florenczi követ, Sieyes alatt külminister, majd feljes hat. követ Schweizban, ismét felhatalm.

minister az alszász kerül., utóbb jászvásári general-consul, 's Napoleon által báró, követ Westphalenben, XVIII. Lajos alatt statustanácsos, gróf, követ a' német szövetségnél, ismét a' becsületse reg' nagy keresztése, a' juliusi forrad. után Dresdában követ, 's végre pair!

D. Louyer-Villermay János, orvosíró, † Párizsban dec. 23. szerzője sok folyóirati cikkeknek; különösen tőle vannak: Sur l'hypochondrie isolée; és Traité des maladies nerveuses ou vapeurs.

Id. Stark János Ker., titk. tan. és orv. prof. Jénában, szül. 1769. † dec. 24. Jeles sebész, szemész, oktató és igazgató; utolsó munkája: Lehrb. d. Geburtshülfe z. Unterricht f. Hebammen, Jena, 1837.

D. Temler Kár. Heur., jénai tanító, szül. 1803. dec. 28., hátrahagyott munkája: Lehrbuch d. Trigonometrie, Lipszében fog megjelenni. (Az A. L. Z. ut.). **S. F.**

281. Újabb nyilatkozás.

— — — — — „erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles“.

A' nagy, vagy kis Achilles, mint veszi az ember, személyes vagy tárgyúgy szerint, ki Szalabéri álnév alatt folytatja ostromát Almási Balog Pál ur' ügyében *), első válaszzal **), mit sajnállok, nincs meglegedve. Reményem, ez újabb válasz ki fogja elégíteni tudnivágyását; ha csakugyan béke és tudományos ügyszeretet lelkesíték a' harcra. Két dolgot fájjal leginkább Szalabéri, egyiket azt, miőt kellett oly későn az én bírálatomnak megjelenni, másikat, miőt mondtam, hogy védenze a' kitett kérdés' fő pontjára (hátramaradásunk' okai) majd semmit sem felelt, 's a' mit felelt is, csak a' mindennapi közmondák' köréből kapta ki?

Hasztalan hivatkoztam a' m. t. társaság' szabályára, melly az illy közlést megengedi, hiában útaltam gr. Dessewffy urra, ki e' szabadsággal már előttem élt. Az ostromló előtt illy egyszerű okok még ki nem elégítők! Ezekhez most hát a' legkiegítőbb okot is hozzá adom, melly abban áll, hogy Hetényi' pályamunkája később jelenhetvén csak meg, mint a' megkoszorúzott, illendőbbnek véltem az időpontot bevárni, mikor a' két pályamunkát az olvasó közönség összehasonlíthatja egymással, 's e' szerint az én bírálatomnak becsét is elhatározhatja. Ha már ezt nem tettem volna, Szalabéri több okkal és móddal üthetne zajt, melly most úgy látszik nem egyéb, mint természetis heveskedés' következménye.

Hogy az ostromlónak aprólékos ellenvetései nem feleltem, az is igen természetes. Minek ott szaporítani a' szót, hol mindjárt a' dolog' velejáról lehet értekezni? Maga szerző is hallgatással mellőzte a' bírálat' némely helyeit, mellyekben védenze' egyes botlásai érintve vannak, mert hiszen azokban az ostromló szemek csak aprólékoságokat láttak!

Hogy bíráló hátramaradásunk' okairól új né-

*) Tud. Gy. 1838. VIII. 93. — **) Figyelm. 1838. 66-d. szel.

zeteket közölt, köszönet helyett *megrovást* vont magára. Columbnak is mondogatták egykor: könnyű volt Amerikát feltalálni, mikor már arra rábukkant, de az illy középszerűségek együtt járnak a gyermeki korrall.

Bár mint vitatkozzék is szerző az én csekély felfedezésem ellen, abban mégis in *nuce* (hanem csak bővebben kifejtve, mint hadizenetében közölve van) tudományos hátramaradásunk okai rejtezkednek, és ha tetszik az ostromlónak azokat generice venni, tehát physicára, mathesisre, historiára, földleírásra stb kiterjeszteni — ám lássa! azt igen helyesen teszi, mind azért, mivel a tudományok rokon kapcsolatban állván, egyiknek előbbmentével más ágazatok is előbbvitetnek; mind azért, hogy a' philosophia minden tudományok' alapja lévén, azt külön egyéb pozitív tudományok' ismerete nélkül gyártani nem lehet, 's mikor a' nélkül gyártatik, agyremeket 's velőtlen képzeletvázakat hozhat csak világra, mert nemesebb terhet nem kapott azon hosszú karaváni útra, melyet minden meddő philosophia megfutni kénytelen.

Azon se törje szerző nagyon fejét, miért korszorúztatott hát meg a' munka? mert bíráló is annak jó nagy részét (u. m. a' literaturai czikkelyt) nyomtatásra méltónak ítélte, különben is nyilvánítván, hogy idővel a' szerzőtől még jobb dolgozatokat is várhatni.

A' megkoszorúzás magában és egyedül nem mindig szól valamely munka' absolut becsé mellett. Az egyesületek szintugy megtévedhetnek, ha ritkábban is — mint más egyes személyek. Nem régebben is *Hammer* elől egy ismeretlen író nyerte el a' pálmát, kinek pályairata, némi töredeket kivéve, 1825 óta tudomra még világot sem látott; midőn *Hammer* 1833 óta kézen forog, (*Mithriaca*) 's még előbb megjelent volna, ha vetekedő társaéra nem várakozik. Így Huber' spanyol olvasókönyvéből tudhatni, hogy a' spanyol academia által megkoszorúzott Vaca de Guzman' költeménye rég feledve van a' spanyolföldön, midőn vetekedő társának (*Nicolas Fernandez de Moratin*) epósa ma is legkedveltebb kézikönyv a' spanyolok' kezében. Hát a' híres Hellas nem csalatkozott-e gyakran művészei' jutalmazásában? A' *poetae ignavissimi* Gellius szerint nem nyerték-e el többször Euripides elől a' koszorút, Menander Philemon nem játszott-e ki sokszor? Mig emberek lesznek a' földön, a' tévedések előtt sem lesz elzárva az út, de előbb utóbb mégis csak az igazság fog győzni, melyet ha befátyoloznak is, ön alakját fátyola alatt sem veszti el, sőt sokszor azon keresztül tisztább sugárokat lövell, hogy a' gyengébb szemek is észrevehessék világát, mihez közeledni *czimboraság* nélkül is lehet, ha szinte Szalabérinek a' fenforgó esetben az szinte megfoghatatlan dolognak látszik is. Pest, dec. 4. 1838.

Kállay Ferencz,
m. acad. r. t.

Egyveleg.

232. — Egy Párizsban lakó nemet a' kö-

vetkezőket írja V. Hugo' Ruy-Blas-ja' alkalmával — mik ha tulzottak is tán némi részben, figyelmet érdemlenek. Az igazság mindig középett fekszik, 's így a' két végpont között aztán könnyebben megtalálhatik. „A' fr. literatura, u. m. mai állapotjában igen figyelemre méltó tünemény. Bizonyos oldalról character- és jelentéstelen, de villanyos ütéseiben és mágneses sympathiáiban a' historico-politicusok' legélesb vizsgálatát megérdemli. Az közvetlenül összefügg az élettel 's az alsó és felső osztályok' bizonyos beteg állapotjával, sőt mind azokéval, kik nem merültek csupa pénznyerés-ségbe, hanem életszíkrtát ohajtának magokba galvanizálni; de ezek a' rothadt fát már meg nem gyújtják. Illy körülmények között Hugo Victor az idő' nevezetességeihez tartozik 's különös figyelmet érdemel. Ezen költőnek a' természet szonoki elemet adott, hatalmas képzelő erővel, de melyben nincs mélység, bensőség, vagy lélektani valóság. Ereje van ész nélkül, pompája fejtelen, elbizott és begyes, de igen csekély dolgokért. Némi philosophiára 's emberismeretre is törekszik, de azt a' legdurvább külső jelenetekben keresi. A' legkülönösb arcfintorgatásokat teszi, 's ha valamely szóban gondolatrongyot vél látni, e' szót mint nagy értelmű cselekvényt kapja fel, rágja, dörögli, festi és rongyolt pompával viszhangoztatja. Ruy-Blasban egy lakai a' *factum*, mint Hugo Victor' oskolájának urai szokták magokat kifejezni. A' lakai idea (mert a' költő értelmében a' lakai szó idea) azután tulajdon módon kivésztik, kivájjatják; isten tudja, minő csodák nem halásztatnak ki ezen szöröngyökből! A' lakai minster, egy királyné' kedvence, és felmagasztalt lelek; a' nagyszerűség itt a' livrében rejtezkedik nem pedig az emberi természetben. Ez nem lakai-ruhában járó vagy bolgő ember; ő egy magas lakai, derek lakai, kevély lakai, melynek livréi Hugo' szódús lelkének minden gyönyöreit áthevitik. — Ezen dráma a' legszánandóbb sorsu közönséges daemagogiának tetszik, nem egyéb burlesk majomkodásnál, belső igazság nélkül. De nézzük csak a' fiatalok' lelkesedését! Ez mind lakai szeretne lenni, hogy kevély lehessen, 's a' ministerekhez úgy szólhassanak, mint az ére-nyes lakai lakaikhoz az inas-szobában. És ehhez vegyük még bizonyos érzékeny dámák' részegülését és idegrázkodását, kik a' bogácsokra pézsmát öntenek, kiknek lelke el van ferdtive a' buján érzélgő, ártatlanság- és czudarsággal telt divatrománok' forró éldelete által. Az alszerkezetű nép' egész osztálya ficzkándoz végre azon horgon, melyet Hugo melodramai belsejökbe hajított. Ezek olly emberek, kik közel vannak a' közensé' ellenségeivel biztosabb ismeretségbe lépni, megbukott 's kétségbeeső lelkek, kik a' Lacenaireben némi nagyszerűséget pillantottak meg; durva bachus-inasok, korhely herculesek, elbajolva a' köz kéjhölgyek és méregkeverő nők' kecsseitől, melylyek' szívébe Hugo nemeslelkűség' lángját oltá, millyenek p. o. Marion Delorme, Teresa a' paduai zsarnokban, 's a' méhkórságban bujálkodo Lucretia Borgia“.

A Figyelmező 52. számához.

233. Félhívás a szemleíróhoz.

Tek. úr! Olvasám a Hírnök' 97. számabeli Szemlelét. Látám, hogy ennek részrehajló kanesal szeméi a Figyelmezőben szembe tűnt valamit melőzve, csak a nyelv és nemzetiség ügyébeni semmire hunyorgattak álnokul. Eillenben: ő mindentlato argusi szemek! eme pólyás szavakban: „én is voltam a predikációkban, 's más is mondhatnék felőlök, mint a mi itt mondvá van“ a semmiből is be nagy szörnyeteget szeretnének ha nem is szemléltetni, legalább az avatatlanokkal képzelteni!

Mi az elsőt illeti, én 51 urat arab nevének ma sem ismerem, dicskoszorút tehát tőle nem koldulhaték. Mellyik mezőről szedte rózsakalászeit, ő fogja tudni, hozzá utalom. 'S ha uraságod sovárg az említett koszorúra, én szíves örömet átengedem, hogy a' csatatéren nyert kopaszságait legyen mivel fedezni. — De minek ez, hiszen felidezött rejtélyes szavai aligha velem nem fonatják meg érdemlert koszorúját; mert miután én urasággal az academia' teremében, vagy az utcán történt összejövetelem és a' templomunkbani látásán kívül *) semmi viszonyban nem állék; miután igen igen tudá azon alaptalan balhírt, melly befutá Magyarországnak sikkait, elhangzék Erdély' bércei között Szegediől... ig 's isten tudja meddig —; miután ismeré 's védé ártatlanságomat (emlekezék sept. 1 — 10-re, 1837); ezennel, a' *politikai hírlapban*, *religioi tárgyban*, darázs-fészkeket piszkáló 's *hírnök* gyanant zuvatoló, 51 ur' praemissája után félre érthető szavai' következtében enlepletem főgással nyilván felhivom, hogy Pesten hallott predikációimról a' mondható *mondhatnékját*, jó vagy rossz, részrehajlatlanul előterjeszteni ne terheltesék, azaz említett pólyáiból mutassa fel a' szülötet. Ha más fejlik ki mint nekik gondolák, a' gondatlanság okozta balveleményt ezafolandja meg; ha váltott gyermek, majd kinyomozom édes apját. Még élnek Pesten azon derek magyarok, kik *öt* évig szakadatlan —, élnek iker hazánk' egyéb részeiben is, kik igen sokszor hallának. — De élek én is, kit hála Istennek nem szorongat semmi gyáva félsz, élek a' keresztény igazság' szabad kifejtésére szentelt helyen, mindenkor számot adandó szavaimról; és elvet, mert törvényes, soha nem cserelendő a' szerencsével.

Csak ki vele tehát t. Csató úr! vigyük ez ügyet, mint a' perlekedő anyák a' csecsemőt Salamon —, a' köztélet elébe, hol, miután az igaz-

ság csak egy 's nem lehet kétfelé vágni, majd elváltak: mellyikünknek van igaza. Áldom az isteni gondviselést, hogy alkalmat nyújt erre, higye el, Judás is eszköz volt váltásunk' oeconomiajára.

Jó és hű memoriát az én *dictumaim'* közlésére. Nekem ugyan vannak *factumaim'*. Es ne feledje el 1836diki augustus' egyik napját. Itt jelenleg az emberbaráti szeretet elnémit, szükség' idején többet. Szombathelyen, dec. 8án, 1838.

P. Gegő Elek Nicephor, m.k.
mint egykori pesti hitszónok,

234. Igazítás és kérdés.

— A' Prágában „Kwety“ (Virágok) czím alatt megjelenő, belletristicai foglaltatú hírlapban (1838, 43. szám) Kollár János pesti ev. paptól ez áll: „Pest, (Oct. 14-ről szóló levelből kivonva). Árviz borította városunk, varázs erővel emelkedik romjaiból. Új házak, új utcák állnak elő, mint egykor Thebában Orpheus' síjja által. Morvák, totok, 's részint csehek is legnagyobb szorgalommal dolgoznak, 's a' katonaságon kívül, ezeknek leendnek legkitünőbb érdemeik az új Pest felől. Magából Prágából néhány ács és kőműves tartózkodik itten, kik templomunkat 's predikációinkat igen szorgalmasan látogatják, örvendvén lelkekben, hogy Pesten, a' Jozsefvárosban, egy *külön csek-től* templom fog épitetni. Tót beszédet most szeltiben 's nyilvánosan lehet hallani, az utcázakon, a' hidon, a' kávéházakban, a' deákok és *jurátusok'* (fiatal joggyakorlók) ajkairól, honnan e' nyelv, mi előbb szokatlan volt, bátran és tartózkodás nélkül harsog le. *Nemzetünknek külső nagysága ifjainkban egy idő óta némi belső nagylelkűséget 's magas önértetet kezd szűlni.* Kollár János.“ Közölnek szerencséje volt épen akkor jelen lenni a' n. tiszt. pesti ev. gyülekezet' conventjében, midőn e' tárgyak fenforogtak; 's így másképp tudván a' dolgot, bátorodik kérdezni: Hol van az megírva, hogy az itteni evangelica gyülekezetnek ajándékozott telek *csak* a' totóké, kik a' gyülekezetnek alig teszik ötöd részét? 's nem tudja-e Kollár ur, hogy a' gyülekezet' protocolumaiban az építendő templom nem *tót* hanem *második evang. templom* nevet visel; hogy a' gyülekezet a' közös pénztárból építendő templomra nézve kiköté magának, a' benne tartandó isteni tiszteletet saját belátása 's az idők' szükségére szerint rendelni el; hogy a' gyülekezetnek kifejezett akarátja ama' templomban koronként magyar 's német nyelven is hirdettetni az isten' ígét; 's hogy általában a' felsőség a' templom' helyet nem a' pesti evaug. totóknak, hanem a' pesti evang. gyülekezetnek, melly magyarokból, németekből és totókból áll, ajándékozá. Mi az egésznek adatott, mit az egész épít, arról az egész fog rendezkedni; 's legyenek megelégedve a' tót atyafiak, hogy az egész eléggé igazságos legközelebb nekik engedni által az építendő templomot, 's óvakodjanak azon szállásból, mellyet az

*) Ámbár ez, saját vallomása szerint gyéren történt, akkor örülek, hogy a' szónokszerk' előtt Csatót is láthatom. Később a' rugót észrevettem: P. E. templomba járt, tehát Cs.-nak is kellett. Közelebből pedig (olv. a' Heti Szemlét a' Nemz. Társalkodóról) öngyónása bélyegzé az én hallgatómat: „Vigyázzon magára Herepei ur, ki a' mennyire én tudom kolozsvári reformatus predikátor, hogy én egyik vagy másik predikációját meg ne hallgassam, különben tudom bizonyosan....“ Oh oh!!

egész nyujt, kitiltani akarni a békeszerető és sokkal tehetősebb német és magyar ajku hitsorsosokat! — Ennyit egyelőre. Elvárjuk egyébírát a levélíró' válaszát arra: mifele *nemzetet és ifjakat* ért Ő, a magyar törvények alatt élő magyar polgár, **NEMZETÜNK** és **IFJAINK** alatt? 's vigyázzon, hogy ne feledje, miképen Magyarország-nak eddig egy királya 's egy nemzete volt, bármennyi népet tápláljon is vendégszerető földé. W**

Literaturai mozgalmak.

235. — Budán, a m. kir. egyetem' könyvműhelyében elhagyta a' sajtót a' m. acad. felügyelése alatt és költségein megjelenő *Tudománytár*' idei IV-dik füzeté, melynek értekező része a' hazai történetek' és régiségek' minden barátját nagy mértékben érdekelheti; közli ugyanis *Jászay Pál* lev. tagnak pragmai szellemmel dolgozott emlékiratát az 1627ki szőnyi bekéről, mely nem csekély világosságot vet azon kor' politicájára 's névszerint az Erdélyi' és Betlen' viszonyaira; következik *Walther L.* lev. tag' kalendáriumi m. régiségei folytatása, melyből az ő és új kalendáriumnak, az 1588-ki törvényczikk után is vegyes használatása tűnik ki; 's *Luczenbacher J.* r. tagtól okleveles toldalék. Be van ez osztályllyal fejezve a' *Tudománytár*' új folyama' értekező részének negyedik kötete, melyhez ez úttal a' szokott név- és tárgymutató is jár. A' literaturai osztályt, mellyel ismét az 1838ki egy literaturai kötet van befejezve, egy „pillantás az orosz literaturára 1837“ nyitja meg, következnek a' philosophia' történetirata körüli legújabb munkálkodások, criticali vázlatok a' külf. literatura' legújabb termékeiről, ez úttal az orvosi, föld- és útírás, és történettudományok' mezejéről; 's *Bibliographia* cím alatt ismét 38, külön tárgyu fontos munka' rövidebb ismertetése; hivatalos és vegyes czikkelyek. — Tudva van a' hirdetésekéből, hogy a' *Tudománytár* 1839 elejétől fogva *havi füzetekben* fog megjelenni, 's 12 *füzet*' ára *velinen, metszetekkel*, csak 5 ft. cp.

Ugyan ott megjelent: 1. *Gróf Nádasdy Tamás' élete*, némi tekintettel korára. Irta *Horváth Mihály*, váci megyebeli pap, a' szépművek' és bölcs. Dra. n. 8r. 148 lap, Tamás nádor' képével. (Egy mutatóvánt a' figyelemre méltó munkából l. az Ath. 44. sz.).

Pesten, Landerer' bet. megjelent: *Csel*, vig opera két felvonásban. Irta *Jakab István*, zenéjét *Bartay Endre*. 1838. n. 18r. 50 lap. Igen díszes kiadás.

Kolozsvárt a' kir. lyceum' bet. elkészült 1. *Az erd. diaeták' végzéseinek* foglalátja időszakaszok és tárgyak szerint stb. kiadta *G. L.* Harmadik kötet. 8r. öszvesen 244 lap, füzve 1 ft. cp. 2. *Erdélyi házi segéd* 1839re Első év. 4r. 168 l. ára 40 kr. cp.

Nagy-Szebenben, Hochmeister' örökösei könyvműhelyében az 183%-ki *erdélyi ország-*

gyűlés' jegyző- és irománykönyvei' nyomtatása befejeztetett; amaz 194, ez 95 ivre terjed.

— Újévig megjelenik az acad. költségein *Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkéi*' második — 's a' *Külföldi Játékszín*' tizennegyedik kötete, melly utóbbiban Schröder' „Zászlótartó“ czimű 3 felvonásos vigjátéka foglaltatik, Felapáti Molnár Sándor által fordítva.

Az erdélyi lapokban id. *Zeyk János*, poetai munkái' 3-d. kötetét hirdeti.

— Magyar színi repertoriumunk' nevelésében íróink mindegyre buzgók. *Szomorujáték* munkában: *Hamlet*, *Shakespear*ből *Vajda*. *Vigjátékok*: 1. A' lyoni szép hölgy, 5 felv. *Bulwer* ut. Gaal. 2. A' rózsák, 5 felv. *Albini* ut. *Lukács Lajos*. 3. A' napló, 2 felv. *Bauernfeld* ut. ugyan annál. 4. Az ikrek, *Schneider* ut. *Nagy Ignác*. 5. *Beöthy Zsigmond*nál készen ('s nem sokára színpadra kerül): *Jurista és kis lány*, 1 felv. *Operák*: *Jakab István* által elkészült: 1. Az eskü, olaszból. *Mercadante*' zenéjével [e' napokban adatik]. 2. *Zsidó hölgy*, *Auber*' zenéjével. 3. munkában: *Lysippa*, nagy komoly opera (eredeti). — *Enekes parodia*: *Beöthy*nél munkában: *Köbor Istók*. — Igyekeznek már most a' színház is versent futni az írók' szorgalmával!

Egyveleg.

236. — A' multkor (49. sz.) említett kútforrási munka: *Hist. parlementaire de la révolution fr. depuis 1789 jusqu'à 1815*, *Buche* és *Roux*tól, negyvenedik kötetével be van fejezve; 's róla *Thiers* többi közt ezt mondja: „Ha alkalman vala egy olly munkát tanulni, milleny *B.* és *R.* uraké, nem olly hamar irtam volna könyvemet“ (érti itt a' fr. forradalom' történetét, melynek már öt eredeti kiadása jelent meg).

— *Nyomt. hibák.* A' *Figy.* 50-d. száma' 876. szel. 19 sorban olv. *keveredik* helyett: *keveredik*; 's a' 34. sorban olv. *nem* német szülemény-e?

— *Pótlékul* a' 45-d. számban közölt, *Malvina*' ismertetéséhez jegyezhetjük meg, hogy a' „Tatár novellákat“ ugyan azon *Petit de la Croix* adá először francziául, ki az *Ezeregy éj*' 's *Ezeregy nap'* beszélyeit. Egyik kiadása amannak: *Paris, 1756*, a' chartresi hgnek ajánlva.

— *Hivatalos levelezés.* A' philos. hat. a' historiára N. E-től felvétetik. — Föld és emberiség, S. I-től felv. — *Gyermekek'* aluszkonsága tanuláskor P. E. felv. — K. G. küldeménye használtatik. — Az új philosophia szellemvilági fejletében, Sz. G. három közlés, megérk. 's felv. — *China'* jövődjé Sz. I. felv. — W. J. anticr. czikk. felv. — H. M. kettős közleménye felv. — Z. J. *Kifakadás Szion'* rágalmái ellen: ismét már mondottakat foglalván magában, feleslegessé lett. — *Jogi'* válasza *Csap-* és *Csat-nak* felv. — P-y' bírálata a' k. k. ról visszavehető. —

TÁRGYMUTATÓ A' FIGYELMEZŐ' MÁSODIK ÉVÉHEZ.

HAZAI LITERATURA.

szelet.

Egy pillanat múlt évi literatúránkra . . .	1, 53, 121
Literaturai mozgalmak 16, 52, 68, 136, 151, 167, 183, 234, 290, 339, 371, 404, 421, 444, 474, 496, 520, 535, 555, 603, 634, 699, 724, 747, 772, 810, 840, 857, 881, 905.	

Encyclopaediai munkák.

Tudománytár, új folyam, I. év. 3-d. füz. liter. része	137
— — — — — 4-d. füz. —	223

Tudománytár, új folyam, I. év. Értekező rész.	
---	--

Philosophia	425, 445
Nevelés	457
Közgazdaság	467
Mathesis	503
Oklevéltár	505
Országstudomány	537

Tudományos Gyűjtemény, 1837.

Philosophiai értekezések	268, 307, 331
Psychologiai — —	364
Nevelés és oktatás	366
Országstudomány	394
Mathem. tudományok	395
Természeti tudományok	396
Hadtudomány	890

Tudományos Gyűjtemény, 1838. I. kötet	185
— — — — — II. kötet	277
— — — — — III. kötet	777
— — — — — IV. kötet	827

Nyelvtudomány.

M. t. társ. helyesírása és szórág.	557, 573, 625
--	---------------

Széptudomány.

Fejér Gy. A' szép-mesterségek alapvonatokban	373
--	-----

Szépliteratura.

Fazekas' versei	8
Kovács József' versei	11
Külföldi regénytár, II. köt.	28
Hajnal, 1838ra — —	39
Kovács Pál: Thalia, III. kötet	430
Kazinczy Gábor: Malvína, I. kötet	773
Emlény 1839re	883

Philosophia's rokon.

Az igaz hazafiúság' alapvonalai	69
Czente: Bölcselkedő magyar polgár	491, 497
Békeházy: Igaz-e hogy mindenben hátra vagyunk?	669, 696

Banó: El. iurispud. naturalis	174, 498
---	----------

Nevelés, oktatás; ifjus. iratok.

Zsoldos: Nevelésünk' hiányai	153
Lemouton: Népi könyvtár	193
Sasku: Tanítás' alaptudománya, 2. és 3. r.	341
Lovász: A' testi fenytékről	435
Szentkirályi: A' kisdedovó intézetekről	461
Gracian: Udvari ember, ford. Faludi	134
Campe: Ifj. Robinzon ford. Uzdi	147
Tapasztalt nevelő' beszélgetései	529
Peregriny: Élethől szedett képek	532
Campe: Amerika' fölfedezése, ford. Peregriny	532

szelet

Mathematicai tudományok.

Mendlik: Számvetés' tudománya	357
Vállas: Egyetemes számtudomány	521
Nagy K. A' kis geometra	542
Nagy K. Astronomiai napkönyv és kal. 1839 (M. t. t. névk.)	17
Horváth Antal: Örökös kalendárium	77

Történettudomány.

Péczy: A' magyarok' történetei	89, 116
Redlinger: Európának mostani megrendült állapotja	131

Ország-, népismeret, helyírás.

Gegő: A' moldvai magyar telepekről	811
Hrabowszky: Utazási rajzok, 2-d. k.	389
Jankovics: Pesth u. Ofen mit ihren Einwohnern	261, 309, 348

Mahlerisch-romantisches Denkbuch d. oest.

Monarchie	150
Vas vmegye' földképe	576

Törvénytudomány's közrendészet.

Kunoss: Polgári magánjog	33, 57
Kutsera: A' rövid utú visszatételről	161
Acsády: Magányos magyar törvény	237
Grusz: M. magányos polgári törvény, ford. Szekrényesi	405
Újfalusy: A' Magyarorszában tételni szokott testamentumokról	733
Zsoldos: A' honi közbátorságról	685

Természet- 's orvostudomány.

Tschanner: Tapasztalati természettudomány	217
Tarczy: Természettan az alk. mathessissel, 2-d. k.	653
A' fizikának rövid rajzolatja	863
Háiszler: A' gyermekkor' és nőnem' nyavalyáiról	169
Munde: A' graeffenbergi vizgyógy-intézet	63
Beer: Les bains sulfureux de Trenchin	82

Gazdaság- és kereskedés-tudomány.

Széchenyi: Néhány szó a' löverseny körül	325
Balásházy: A' háztartás és mezei gazdaság, 1. k.	693
Gazdasági tudósítások, 1838. I. f.	361
— — — — — II. f.	657
Katona Elek: Kereskedéstudomány	709

Vallás.

Guzmics: Egyházi tár, I—X. füzet	11
— — — — — XI. füz.	618, 621
Székács és Sárkány' predikációik	293
Munkálatai a' pesti nev. papságnak, V. k.	712
Szepesy Ignác: Szent írás, Káldi után	749

Vegyesek.

M. tud. társasági névkönyv	17
M. hazai vándor	47
Közhasznu honi vezér	48
A' m. házi barát	49
Fillérkalendárium	49
Garasos kalendárium	50

Nyelvészeti pör	455
---------------------------	-----

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Nyelvtudomány.

March : Sinónimos de la l. castellana	369
---	-----

Literatura-történet.

Peschier : Hist. de la litt. allemande	317
Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde	715, 799
A' francia lit. jövődjé	439
Egy pillantás az orosz literatúrára	578
Cseh folyóiratok' szemléje	664
Palacky : Lit. Reise nach Italien	274
Neumann : Gesch. d. armenischen Literatur	31

Szépliteratura.

Bulwer : Eugen Maltravers	14
Gautier : Madlle de Maupin	30

Philosophia.

Erdmann : Melebranche, Spinoza	797
--	-----

Történettudomány.

Mémoires de Luc. Bonaparte	205
Báluu : Gesch. d. europ. Staatensystems	246
Palacky : Gesch. von Böhmen	273
Aschbach : Gesch. Kaiser Sigmunds	743
Tableau des guerres de la rév. française	843
Lichnowsky : Gesch. d. Hauses Habsburg. 2.	845
Reschideddin : Hist. des mogols	893

Országismeret.

Cooper : A' residence in France	165
---	-----

Jogtudomány.

Die Wahrheit in der Hermes'schen Sache	235
--	-----

Természettudományok.

Autenrieth : Über Natur- und Seelenleben	378
Frohben : Die Ursachen d. gross. Sterblichkeit d. Kinder	697

ANTICRITICA és POLEMIA.

Academiai pártszellem. Szalabéri ellen Schedel	83
Kérelem Horvát István urhoz, Béli	136
A' „Polgári magánjog“ ügyében Kunoss ellen	208
Természetjog. Csaplovics ell. Jogi	250
Az academia 's a' „Természet“ Schedel	284
Andaluzia' ügyében, Bélinek Lugossy	382
Vas ember ; eredetiség. Hazucha ell. Vörösmarty	472
A' szini hatás, tárgyában Kunoss ellen Vachott S.	534
A' budapesti állóhid' ügyében Györynek Vásárhelyi	581
Némi philos. tárgyokban, Mocsinak Al-Kendi	585
Ki a' jurista? Csaplovics ell. Jogi	801, 821
Urbéri munkája' ügyében Rummy ell. Sárváry	805
Kölcsey' szioni rágalmatzatása ell. Pap Endre	805
A' szionhegyi viszhang, Herepei G.	842
Becsületvédelme Kölcseynek, Kovács Sándor	848
A' Szionnak megfontolásul	852
Athenaeum miatti zajgások. Szerkesztők. 477, 508, ...	551, 563, 589, 637, 645, 666, 677, 701

szület

szület

Jegyzetek Csató' önvédelmeire. Szerk.	725, 756
Csató' levelei Bajzához. Bajza	783
Visszaigazítások. I. Utóhang a' Természethez.	853
— II. Az atheismus' és eretnecség' vádjára	854
— III. Csató' érdemei (I—III. Szerk.)	874
— IV. Angol lakisták. Bajza	875
— V. A' szélutczai propositio. Bajza	894
Nyilatkozás Szalabéri ellen, Kállay F.	86
Újabb nyilatkozás, u. az ellen, u. attól	900
Nyilatkozás. Kunoss ellen Schedel	520
Nyilatkozás. Csató ellen Brassai	771
Felhívás a' szemleirőhöz, Gegő	903
Igazítás és kérdés Kollár Jánoshoz	904

Magyar dolgok külföldi munkákban.

Hazánk' geológiáját illetők Bouétól	67
Gerhard magy. anthológiát ír	68
Meyer' Duna-képei	151
Gans Edv. m. joggal fogl.	151
Ens' troppai története	307
Kogalnitchan' moldva története	308
Új urbér	322
Magyar protestánsok' sérelmei	324
Neumann ornithol. utja M. Országban	370, 896
Jósika' Abafia Németországban	400, 601
Sobri francia szinpadon	404
Trollope a' magyarokról	421
Schoepf' orthopaedi közlései	421
Pesti levél az „Európában“	474

Társaságok és jutalomtételek.

Magyar tud. társasági dolgok	253, 324, 459, 496, 605, 632, 699, 807, 878
Gazdasági egyesület	879
Kisfaludy-társaság	105, 324, 878
Marczibányi-intézet	184
Schwartner-hagyomány	183
Horváth-József-alapítvány	554
Gömöri jutalomtétel	442
Szerb maticza' jutalomtétéle	724

Necrolog.

Külföldi necrolog 1837ről 50, 880, 897. Holéczy. Galváczy. Karacs. 275, 276. Schuster. Perger 355, 356. Szepeszy Ign. báró 495. Weszerle József 535. Kölcsey 603. Gelley 810.

Egyveleg.

Időszaki sajtó a' magyar és ausztriai birodalomban 101. Ezeregy éj teljesen. Tibet feliratok, Körösi ált. 52. Oláh irónő. Amalia hgné' munkái, 168. Dumas' Caligulája, 184. Illyr és orosz új munkák, 259. Cseh új munkák Körösi. Ludwig Amerikában 292. Külf. hírek, 372. Tökölly' alapítványai 636, Szalay L. Párizsban. Szigligeti' ezüst tolla, 841. Eötvös János Kölcsey felett 882. Hugó V. Ruy-Blasja 902. Fr. forrad. hist. 906. Felszólítás íróink' s könyvkiadóinkhoz, 103. Könyvjelentések, 68, 87, 404, 672. Előfizetési jelentés az Athen. és Figy. 1839ki folyamatajára, 859. Suum cuique, 424. Hivatalos levelezés, 796, 826, 905.
